

بَدَائِعُ التَّفْسِيرِ

بَدَائِعُ التَّفْسِيرِ

İbn Kayyim
Tefsiri

Bedâi' u't-tefsîr

İbn Kayyim
el-Cevziyye

İbn Kayyim Tefsiri

Bedâi' u't-tefsîr

4

İbn Kayyim el-Cevziyye

بَدَائِعُ التَّفْسِيرِ

İbn Kayyim Tefsiri

Bedâi' u't-tefsîr

9 786054 492107

KARINCA & POLEN YAYINLARI
Soğan Ağa Camii sk. Büyük Tulumba Çıkma
Beyem Han No: 1 / 25 Beşiktaş / İSTANBUL
Tel : 0212 638 69 19 Fax : 0212 516 42 44

Editör:

Yrd. Doç. Dr. Halil ALDEMİR

Mütercimler:

Yrd. Doç. Dr. Halil ALDEMİR (Kaf-Kalem Sûreleri arası)

Mehmet Ali KARA - Dr. Savaş KOCABAŞ (Hâkka-Nâs Sûreleri arası)

Âyet Mealleri:

Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA - M. Beşir ERYARSOY

Tashih:

Polen Yayınları

Mizanpaj:

Polen Yayınları

Kapak Tasarımı:

Polen Yayınları

Baskı:

Ravza Matbaacılık

Nisan 2011

KARINCA & POLEN YAYINLARI

Adres ve Telefon

Merkez: Soğanağa Camii Sok. B. Tulumba Çıkmaızı

Beyem Han No: 1/25 Beyazıt / İSTANBUL

Telefon: 0212 638 69 19 Fax: 0212 516 42 44

Şube-1: Şehit Yarbay Cesur Cd. No:23 Şirinevler / İST

(Şirinevler Ulu Camii Karşısı)

Şube-2: Mahmutbey cd. No:74 Şirinevler / İST

www.karincakitap.com

POLEN 2011

Bedâi‘ut-tefsîr

İbn Kayyim el-Cevziyye

Derleyen:

Yusrî es-Seyyid Muhammed

BU CİLTTEKİ SÛRELER

KÂF SÛRESİ	7
ZÂRİYÂT SÛRESİ	36
TÛR SÛRESİ	78
NECM SÛRESİ	105
KAMER SÛRESİ	148
RAHMÂN SÛRESİ	156
VÂKİA SÛRESİ	180
HADÎD SÛRESİ	221
MÛCADELE SÛRESİ	237
HAŞR SÛRESİ	248
MÛMTEHİNE SÛRESİ	258
SAF SÛRESİ	266
CUMA SÛRESİ	271
MÛNÂFİKÛN SÛRESİ	276
TEĞÂBÛN SÛRESİ	281
TALÂK SÛRESİ	286
TAHRÎM SÛRESİ	305
MÛLK SÛRESİ	313
KALEM SÛRESİ	319
HAKKA SÛRESİ	337
MEÂRİC SÛRESİ	357
NÛH SÛRESİ	369
CİN SÛRESİ	376
MÛZZEMMİL SÛRESİ	383
MÛDDESSİR SÛRESİ	387
KİYÂMET SÛRESİ.....	404
İNSÂN SÛRESİ	418
MÛRSELÂT SÛRESİ	421
NEBE SÛRESİ	428
NÂZİÂT SÛRESİ	431
ABESE SÛRESİ	443
TEKVÎR SÛRESİ	445

İN FİTÂR SÛRESİ	459
MUTAFFİFİN SÛRESİ	462
İNŞİKÂK SÛRESİ	470
BURÛC SÛRESİ	477
TÂRIK SÛRESİ	487
A'LÂ SÛRESİ	497
ĞÂŞİYE SÛRESİ	503
FECR SÛRESİ	505
BELED SÛRESİ	513
ŞEMS SÛRESİ	521
LEYL SÛRESİ	535
DUHÂ SÛRESİ	550
İNŞİRÂH SÛRESİ	556
TÎN SÛRESİ	560
ALAK SÛRESİ	570
KADR SÛRESİ	576
BEYYİNE SÛRESİ	577
ZİLZÂL SÛRESİ	579
ÂDİYÂT SÛRESİ	580
KÂRİA SÛRESİ	581
TEKÂSÛR SÛRESİ	582
ASR SÛRESİ	596
HÜMEZE SÛRESİ	603
FÎL SÛRESİ	604
KUREYŞ SÛRESİ	605
MÂÛN SÛRESİ	606
KEVSER SÛRESİ	607
KÂFİRÛN SÛRESİ	611
NASR SÛRESİ	612
TEBBET SÛRESİ	614
İHLÂS SÛRESİ	615
FELÂK SÛRESİ	618
NÂS SÛRESİ	676

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KÂF SÛRESİ

[45 Âyet]

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا
شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Kâf. Şerefli Kur'an'a andolsun.

2, 3. Doğrusu, onlar, kendilerinden birinin, uyarıp irşad etmek için gelmesine şaşırdılar da kâfirler: “Bu, ne tuhaf şey!” dediler, “Biz ölüp de toprak olduktan sonra mı dirileceğiz? Bu, aklın alamayacağı kadar uzak bir ihtimal!”

Tefsiri:

Sahih olan görüşe göre sure başlarında bulunan, ص, ق, ve ن harfleri, اَلَمْ, اَحْم, ve طى harfleri gibidir. Şu kadarı var ki, bunlar tek harf iken diğerleri birbirine bitişmiş harflerdir. Bunlar hakkında daha önce bilgi vermiştik.¹

Bu surenin başında, kendisiyle yemin edilen ile kendisine yemin edilen aynı şeydir. O da, Kur'an'dır. Allah Teâlâ Kur'an'ın doğru ve kendi katından gelen gerçek olduğuna, Kur'an'a yemin etmiştir. Bu yüzden yeminin cevabını hazfedip açıkça belirtmemiştir. Çünkü yeminde buna delalet söz konusudur. Ya da hedef, kendisiyle yemin edilenin kendisi olduğu için cevabı hazfetmiştir. Nitekim daha önce bu konuya işaret etmiştik.

Daha sonra Allah Teâlâ, kâfirlerin ortada şaşırtacak bir neden yokken şaşırmalarından bahsetmeye başladı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Elif, Lâm, Râ. İşte bunlar o hikmetli Kitabın ayetleridir. “İnsanları uyar. Müminlere,

1 Bakara ve Yâsîn surelerinin baş kısmına bk.

Rablerinin üstün sadakat makamı vereceğini müjdele!" diye içlerinden bir insana vahyetmemiz insanların çok mu tuhafına gitti? Onun için mi kâfirler: "Besbelli ki bu, sihirbazın teki!" dediler."² Allah'ın bir kuluna vahyetmesinde ne tür bir acayıplık vardı ki, kâfirler "Besbelli ki bu, sihirbazın teki!" dediler? Yaratıcının peygamberinin diliyle kullarına hayır ve şerre giden yolu göstermesi, onların ölümden sonra akıbetlerini bildirmesi ve kendi emir ve yasaklarını onlara iletmek suretiyle onlara merhamet etmesinde, onlara yol gösterip nimet vermesinde hiç tuhafılık söz konusu olur mu? O halde Kur'an'ın Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi vesellem- vahyedilmesini neden tuhaf görüyorlar? Ona vahyolunanı neden sihir olarak yaftalıyorlar? Son derece câhil ve zâlim olmasalardı, böyle davranmazlardı. Hakikatte gerçekten şaşılacak ve tuhaf görülecek husus, onların bu şekilde konuşmaları ile ilâhi mesajı yalanlamalarıdır: "Eğer onların iman etmemelerine şaşırıyorsan bil ki asıl şaşılacak olan, onların: 'Ölüp toprak olduktan sonra biz yeniden mi yaratılacakmıyız?' demeleridir."³

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيفٌ ﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ ﴿٥﴾ أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَرَزَقْنَاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَالْأَرْضُ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةٌ وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٨﴾

4. Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanimızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır.

5. Bilakis onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar. Şimdi onlar şaşırmış bir haldedirler.

6. Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız! Onda hiçbir çatlak da yok.

7. Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiğtler bitirdik.

8. Bütün bunları, Rabbine yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numunesi olması için yaptık.

2 Yûnus 10/1-2.

3 er-Ra'd 13/5. Bk. et-Tibyân, s. 425-426.

Tefsiri:

Âyette geçen **المنب** kelimesi, Rabbine yönelen anlamına gelir. Kul önce bu âyetlerde ifade edilen hususları düşünüp ibret alır, daha sonra bunlar sayesinde basiret sahibi olur. Her ne kadar sekizinci âyette **تبصرة** lafzı **ذكرى** lafzından önce zikredilmiş olsa da, düşünüp ibret almak basiret sahibi olmaktan önce gelir.⁴

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ
بَاسْقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴿١٠﴾

9, 10. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik.

Tefsiri:

Allah Teâlâ hurma ağaçları hakkında bir başka âyette şöyle buyurmuştur: “Bağlarda, bahçelerde, pınarların başında, ekinler, bostanlar, dalları kırılacak derecede yüklü salkımları sarkan hurmalıklar içinde devamlı kalacağınızı mı sanıyorsunuz?”⁵

طلع النخل, Hurmanın zarından kurtulmaya başladığı ilk andaki haline denir. Bunun kabuğuna ise **الكفري** adı verilir. **النضيد** ise, mübağala sigasında olup ism-i mef’ûl anlamına gelir. Buna göre mânâsı, birbiri üstüne konmuş demektir. Meyveler için kullanıldığı zaman, ağacın dallarının kırılacağı kadar çok olması anlamına gelir. Ancak **النضيد** kelimesinin, zarda kaldığı sürece hurmanın adı olduğu da söylenmiştir. Buna göre zar açılıp hurmalar çıkmaya başladığı zaman artık bunlara **النضيد** denmez.⁶

رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَخْيَيْنَا بِهِ بَلَدَهُ مِثْلًا كَذَلِكَ الْخُرُوجِ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ
وَأَصْحَابُ الرِّيسِ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ
الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ أَفَعَيَّنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ
هُمْ فِي لَيْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوْشَوْسُ بِهِ
نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾

11. Kullara rızık olması için. ve o su ile ölü bir memlekete can verdik. İşte insanların yeniden dirilmesi de böyledir.

4 İ'lâmu'l-muvakkîn, I, 194.

5 eş-Şuarâ 26/148.

6 Zâdu'l-maâd, IV, 338.

12. Onlardan önce Nuh kavmi, Res halkı ve Semûd da yalanlamıştı.

13. Âd ve Firavun ile Lût'un kardeşleri de (yalanladılar).

14. Eyke halkı ve Tübba' kavmi de. Bütün bunlar peygamberleri yalanladılar da tehdidim gerçekleşti!

15. İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik? Hayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler.

16. İnsanı Biz yarattık, onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız.

Tefsiri:

Allah'ın bu sözünü nasıl anladığımız sorulacak olursa şöyle cevap verilir:

Bu âyet hakkında iki görüş ileri sürülmüştür:

a) Allah'ın kuluna yakın olması, ilmi iledir. Bundan dolayıdır ki, bu âyetle, insanın nefsinin kendisine fısıldayıp telkin ettiklerini, ilmi ile birlikte zikretmiştir. *حبل الوريد* (şahdamarı) ise, insanın boğazında bulunan bir damarın adıdır. Bu damar, ne zaman kesilse insan ölür. Kalbin bölümleri ile bu damar, birbirine perdeler. Allah Teâlâ kulun sırlarını ve içinde olanları bilir. Hiçbir şey buna engel olamaz.

b) Allah Teâlâ, kulun kalbine ulaşan melekleri vasıtasıyla ona yakındır. Bu sayede şahdamarından daha fazla ona yakın olur. Hocamızın da görüşü bu doğrultudadır.⁷ Bir defasında onu, şöyle derken işitmişim: “Bu âyet, şu ayetlere benzer: ‘Biz, bu Kur'anı sana vahyetmekle, geçmiş ümmetlerin birtakım haberlerini en güzel şekilde beyan ediyoruz.’⁸, ‘O halde Biz Kur'anı okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle!’⁹ Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- kıssaları Allah'ın emriyle anlatan Cebrâîl (a.s.)'dir. Ancak O'nun emri ile anlattığı için kıssaların Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- öğretilmesi Allah'a nispet edilmiştir. Aynı şekilde Kur'an'ı Allah Resûlü'ne -sallallâhu aleyhi vesellem- okuyan da Cebrâîl (a.s.)'dir. nitekim Sahih-i Buhârî'de İbn Abbâs'tan bu âyetin tefsirine ilişkin nakledilen rivâyette bunu gösterir: O bu konuda şöyle demiştir: “Elçimiz okuduğu zaman, onun okuyuşunu bitirinceye kadar dinlemek için sus!”¹⁰

7 Muhtemelen İbn Kayyim burada İbn Teymiye'yi kastetmektedir. [Mütercim]

8 Yûsuf 12/3.

9 el-Kıyâme 75/18.

10 Buhârî'nin Sahih'indeki rivâyet şu şekildedir: “Hz. Peygamber kendisine vahiy geldiği zaman dilini kımıldatırdı. Bunun üzerine ona, “vahiyden bir şey kaçırırmı diye dilini kımıldatma! Çünkü onu kalbinde toplamak bize aittir” denildi. Âyetle geçen (el-Kıyâme 75/18) فاتع قرآنه ta-biri, “onu okumamız” anlamına gelir. فاتع قرآنه ifadesi, sana indirdiğimiz zaman, فاتع قرآنه ثم ifadesi ise onu senin dilinle açıklamak bize düşer mânâsındır.” (Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 28)

Kanaatime göre âyetin baş tarafı bu yoruma izin vermez. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: . İnsanı Biz yarattık, onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz.

Bu itirazımıza “Allah’ın insanları yaratması da vasıtalarla olmuştur. Onları meleklerin vasıtasıyla yaratmıştır.” şeklinde karşı çıkılabilir. Bu durumda şöyle deriz: Sahih-i Müslim’de nutfenin melekler tarafından yaratılması hakkında Huzeyfe’den nakledilen şöyle bir hadis vardır: Nutfeyi yaratan melek, “Ya Rabbi! Erkek mi olsun dişi mi? Sağlıklı mı olsun, sakat mı?” diye sorar. Rabbin de dile-diği gibi hükmeder ve melek onu yazar.”¹¹ Yine de gerçek ve tek yaratıcı Allah Teâlâ’dır. O’nun tek yaratıcı olması, izni, iradesi ve gücü ile yaratmada melekleri kullanmasıyla çatışmaz. Çünkü meleklerin yaptığı fiiller ile yaratmaları, aslında Allah’ın yaratmasından ibarettir. Gerçekte O’nun dışında bir yaratıcı yoktur.¹²

إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا
لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ
﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ
وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ
خَبِيرٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ غَنِيٌّ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ
غَنِيٍّ ﴿٢٤﴾ مَنَاعَ لِلْخَبِيرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴿٢٥﴾ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ قَالِقِيَاءَ
فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطَعَيْنَاهُ وَلَكِنْ كُنَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدُنِّي وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلَ
لَدُنِّي وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْغَيْبِ ﴿٢٩﴾

17. İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar.

18. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.

19. Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir de: İşte (ey insan) bu, senin öteden beri kaçıdığın şeydir, denir.

20. Sûr’a üfürülür; işte bu, geleceği vâdedilen gündür.

21. Herkes, yanında bir sürücü ve bir de şahitle beraber gelir.

11 Müslim, Kader, 2.

12 Medâricu's-sâlikîn, II, 290.

22. Andolsun sen bundan gaflette idin; derhal biz senin perdeni kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir (denir).

23-26. Yanındaki arkadaşı: "İşte yanımdaki hazır, der. (İki meleğe şu emir verilir:) Haydi ikiniz her inatçı kâfiri, hayra bütün gücüyle engel olanı, azgın şüpheciyi Cehenneme atın; Allah ile beraber başka ilâh edineni, şiddetli azaba birlikte atın!

27. Yanındaki arkadaşı: "Ya Rabbi, der, onu ben saptırmadım, kendisi zaten haktan iyice uzak bir sapıklık içinde idi." Yanındaki arkadaşı Şeytan onun Cehenneme atılacağını anlayınca böyle diyecektir. Burada siyaktan Allahın mahkemesinde bu iki yoldaşın birbirini suçladıkları anlaşılmaktadır. Anlaşılan kâfir insan şeytan arkadaşının kendisini saptırdığını ileri sürünce o, bu cevabı vermektedir.

28, 29. "Çekişmeyin huzurumda! buyurur Allah. Çünkü Ben daha önce gelecek tehlikeyi size bildirmiştım. Benim verdiğim kararlar değiştirilmez. Ben, kullarıma karşı asla zulmetmem!"

Tefsiri:

Ben, kullarıma karşı asla zulmetmem! ifadesi şu anlama gelir: Hiç kimseyi başkasının günahından dolayı sorumlu tutmam! Hiç kimsenin de işlediği sâlih amelin mükâfatını vermemezlik yapmam!

Bunun içindir ki; Allah Teâlâ, bu âyetten önce "Çünkü Ben daha önce gelecek tehlikeyi size bildirmiştım." buyurmuştur. Bu ifade, Allah Teâlâ'nın kullarına deliller sunduğu, emir ve yasaklarını ilettiği anlamını taşır. Bundan sonra onları sorumlu tutarsa zalim olmaz. Emir ve yasaklarını iletmeden kullarını sorumlu tutsaydı zalim olurdu. Bu zulmü işlemekten Allah Teâlâ beridir.¹³

Kur'an dan İstifade Etme Yolları

يَوْمَ نَقُولُ لِبَعْضِهِمْ هَلْ اِثْمَلْتُمْ وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَاَزَلْتُمُ الْجَنَّةَ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِكُلِّ اَوْابٍ خَفِيفٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾ اَدْخُلُوْهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ فِيْهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّجِيبٍ ﴿٣٦﴾ اِنْ فِيْ ذَلِكَ لَذِكْرٌ لِّمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾

30. O gün Cehenneme “Doldun mu?” deriz. O da “Daha var mı?” der.

31. Cennet de takvâ sahiplerine yaklaştırılır; (onlardan) uzakta olmayacaktır.

32, 33. İşte size vâdedilen Cennet! Ki o, Allah’a yönelen, emirlerine riayet eden, görmediği halde Rahmân’dan korkan ve Allah’a yönelmiş bir kalp ile gelen kimselere mahsustur.

34. Oraya selâmetle girin. İşte bu, ebedî yaşamanın başladığı gündür.

35. Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda dahası da vardır.

36. Biz, onlardan önce kendilerinden daha güçlü olan, diyor diyor dolaşan nice nesilleri helâk etmişizdir. Kurtuluş var mı!

37. Elbette bunda, içinde bir kalb taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler için alacak bir ders vardır.

Tefsiri:

Kur’ân’dan yararlanmak istediğin zaman, okuma ve dinleme esnasında kalbini tamamen ona ver, Kur’ân ile insanlarla konuşan Allah ile diyalog halinde olan birinin konsantre olması gibi konsantre ol! Çünkü Kur’ân, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- lisanı ile Allah’ın sana yönelttiği bir hitaptır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Elbette bunda, içinde bir kalb taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler için alacak bir ders vardır.”¹⁴

Kur’ân ayetlerinden istifade etmek şunlara bağlıdır: a) Faydayı sağlayacak etkileyici güç, b) Faydalanmaya uygun mekan, c) Etkinin meydana gelebilmesi için gerekli şartlar, d) Etkilenmeyi önleyecek engellerin ortadan kalkması. Yukarıdaki âyet-i kerîme en veciz, en açık ve maksada en iyi şekilde delâlet eden lafızlarla bunların hepsini içermiştir.

Âyetin *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى* (Elbette bunda ders vardır) kısmı, yukarıdaki istifade şartlarından “faydalanmaya uygun mekan”ı işaret etmektedir. Bu mekanla kasıt da Allah’ın mesajını akleden diri kalptir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Peygamberin söyledikleri, ancak Allah’tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur’an’dır. Diri olanları uyarsın ve kâfirler cezayı hak etsinler diye.”¹⁵ Bu âyetteki “diri olanlar” ifadesi “kalbi diri olanlar” anlamına gelir.

Âyetin *أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ* (can kulağıyla dinleyen) kısmı, kulağını Kur’ân’a verenler, kendisine bir şeyler söyleyen kimseyi can kulağıyla dinleyenler anlamına gelir. Bu da, sözden etkilenmenin şartıdır.

14 Kâf 50/37.

15 Yâsîn 36/69-70.

Âyetin وَهُوَ شَهِيدٌ (zihnini derleyip toplayarak) kısmı gönlü ve zihni dinleme esnasında başka şeylerle meşgul olmayıp tamamen dinlenen söze konsantre olmuş kimseyi anlatır. Nitekim İbn Kuteybe şöyle demiştir: “Allah’ın kitabını gönlünü ve zihnini vererek dinle! Gafil ve dalgın olarak değil!” İşte bu, etkinin meydana gelmesini önleyen engellere işaretidir. Bu engeller ise aklın ve gönlün, kendisine söylenen sözleri akletme, anlama ve düşünme konusunda gafil ve dalgın olmasıdır.

Faydayı sağlayacak etkileyici güç Kur’ân, faydalanmaya uygun mekan diri kalp, etkinin meydana gelebilmesi için gerekli şart can kulağı ile dinlemek ve etkilemeyi önleyen engel de zihnin ve gönlün İlâhî mesaja karşı dalgın ve gafil olması, onunla değil de başka şeyle ilgilenmesidir. İlk üç şart gerçekleşir, engel de ortadan kalkarsa etki ortaya çıkar. Bir başka ifade ile Kur’ân’dan istifade edilir ve öğüt alınır.

Burada şöyle bir soru yöneltilebilir: “Eğer etkilenme bu şartların tamamının gerçekleşmesi ile hasıl oluyorsa اَوْ اَلْفَى السَّمْعِ ifadesindeki اَوْ edatının kullanılmasının sebebi nedir? Hâlbuki burası iki ihtimalden birini göstermeye yarayan اَوْ edatının değil و edatının yeridir.” Bu soruya şu şekilde cevap verilir: “Bu, son derece yerinde bir sorudur. Bunun yanıtı ise şu şekildedir: Âyet-i kerîmede kendisine seslenilen muhatabın hali dikkate alınarak اَوْ edatı kullanılmıştır. Çünkü insanlardan öyleleri var ki, kalpleri diri, bilinçleri açık ve fıtratları da düzgündür. Böyleleri kalbi ile düşünür, fikri ile hareket ederse kalbi ve aklı Kur’ân’ın hak ve doğru olduğunu ona gösterir. Kalbi de Kur’ân’ın anlattıklarının doğru olduğuna şahit olur. Kur’ân’ın onun kalbine temas etmesi, fıtrat nuruna ilave bir nur olur. İşte bu, şu âyetlerde kendilerinden şöyle söz edilen kimselerin özelliğidir: “Kendilerine bilgi verilenler, Rabbinden sana indirilenin (Kur’an’ın) gerçek olduğunu bilir; onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan (Allah’ın) yoluna ilettiğini görürler.”¹⁶ “Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O’nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.”¹⁷

İşte bu, vahiy nuru ile fıtrat nurunun birleşmesidir. Bu durum, diri ve bilinçli kalbe sahip olan kimselerde görülür.

Bu âyetin taşıdığı anlam ve ibretleri “İctimâu’l-cüyûşî’l-islâmiye alâ ğazvi’l-muattıla ve’l-cehmiyye” adlı kitapta açıkladık.

16 Sebe’ 34/6.

17 en-Nûr 24/35.

Kalbi olan kimse kalbi ile Kur'ân'ın mânâlarını buluşturur ve hemen bu mânâların kalbine yazılmış olduğunu fark eder. Böylece Kur'ân'ı kalbinden okur.

İnsanlardan öyleleri de var ki, tam bir hazırlık içinde olmazlar, kalpleri bilinçten uzaktır, düzgün bir yaşamları da yoktur. İşte böyleleri kendilerine hak ile bâtılı açıklayacak bir şahide ihtiyaç duyarlar. Çünkü onların kalplerinin yaşam ritmi, nuru ve fitratlarındaki zekaları diri ve bilinçli kalbe sahip kimsenin ulaştığı yere ulaşamamıştır. Böyle birinin hidâyetinin gerçekleşmesi ancak tamamen söze kulak vermesi, sözü düşünmesi ve mânâları hakkında kafa yorması ile mümkün olur. Bunu yapınca da Kur'ân'ın hak olduğunu anlar.

Buraya kadar iki insan tipi karşımıza çıkmıştır. Bunlardan ilki kendisine söylenen ve haber verilen bilgileri bizzat kendisi anlayan insan tipini; ikincisi ise kendisine haber veren kimsenin doğruluğunu ve eminliğini bilen insan tipini yansıtmaktadır. Bu ikinci gruba giren insanlar “Falancanın bana haber vermesi yeterlidir” derler. İşte bu kimseler “iman” makamındadırlar. Diğerleri ise “ihسان” makamında olup yakîn ilmine ulaşmış, kalpleri de buradan ayne'l-yakîn mertebesine yükselmiştir. Böylece küfürden çıkıp İslâm'a girmesini sağlayan kesin tasdik de onun ayrılmaz parçası olmuştur.

Ayne'l-yakîn iki çeşittir. Bunlardan biri dünyada; diğeri âhirette söz konusudur. Dünyada söz konusu olan ayne'l-yakîn kalp ile ilişkisi görenin gözü ile ilişkisine benzer. Peygamberlerin gayb konusunda verdiği haberler âhirette apaçık göz ile, dünyada ise ancak basiret ile görülür. İşte bu, ayne'l-yakîn iki türünün açıklamasıdır.

Bu sure, ehl-i kelâmın sözlerine; ehl-i ma'kûlün de aklî çıkarımlarına ihtiyaç bırakmayacak derecede yeterli ve ikna edici biçimde iman esaslarını bir arada vermektedir. Şöyle ki bu mübarek sure, yaratılışın başlangıcı, âhiret, tevhid, nübüvvet, meleklerle iman konularının açıklaması ile, insanların helâk olacak bedbahtlar ve kurtuluşa erecek gerçek mutlular şeklinde ikiye ayrılacağı ve bunların özelliklerini içermektedir. Ayrıca Allah'ın kemal sıfatlarını, zıt olan şeylerden münezzeh olduğunu, noksan ve kusurlardan beri olduğunu anlatmaktadır. Bu surede büyük ve küçük iki kıyametten, büyük ve küçük iki alemden söz edilmektedir. Büyük âlem, âhiret alemi; küçük âlem de dünya alemidir. Ayrıca insanın yaratılışı, ölümü, yeniden dirilişi, ölüm anındaki durumu, dirileceği günkü hali anlatılmaktadır. Hatta Allah Teâlâ'nın insana kendi nefsinin ne fısıldadığını bilecek kadar onu her açıdan kuşattığı haber verilmiş, hafaza meleklerinin görevlendirilmesinden, bu meleklerin insanın söylediği her sözü kaydetmesinden, kıyamet günü yaptıklarının karşılığını tastamam göreceğinden söz edilmiş, bir meleğin onu süreceğinden bir meleğin de onun yaptıklarına şahit olacağından

bahsedilmiştir. Onu süren melek geldiği zaman kendisine “İşte yanımdaki hazır” der. Yani hazırlamam emredilenleri hazırladım. İşte bu esnada şöyle denir: “Haydi ikiniz her inatçı kâfiri Cehenneme atın.” Bu durum, suçlu birinin hükümdarın huzuruna getirilip “Bu falanca, onu getirdim” denmesi ve hükümdarın da “Bunu hapse atın ve gerektiği şekilde onu cezalandırın.” buyurmasına benzer.

Şurası da mutlaka düşünülmeli... Bu sure Allah Teâlâ'nın kendisine itaat eden ve isyan eden bedeni aynen dirilticeğine, sonra bunu ödüllendireceğini ve cezalandıracağını açık bir şekilde göstermektedir. Aynı şekilde iman eden ruhun bizzat kendisini ödüllendireceğini, inkâr eden ruhun da bizzat kendisini cezalandıracağını, bunlardan başka ruh yaratıp da onları ödüllendirip cezalandırmayacağını açıklamaktadır. Peygamberlerin haber verdiği âhiret hayatını bilmeyen bazıları bunun tersini söylemiştir. Şöyle ki, Allah Teâlâ'nın dünyadaki bedeninin dışında tamamen başka bir beden yaratacağını, ödül ve azabın da o bedene verileceğini, ruhun da bedeninin arazlarından biri olduğunu, dolayısıyla Allah'ın bu ruhtan başka bir ruh; bu bedenden başka bir beden yaratacağını iddia etmişlerdir. İşte bu iddia, istisnasız bütün peygamberlerin anlattıklarına, Kur'ân ve sünnet ile tüm İlâhî kitaplara muhaliftir. Aslında bu iddia, âhiret hayatını inkâr etmektir. Bunu savunanlar da âhireti yalanlayanların görüşleri ile mutabakat içindedirler. Bu iddiayı savunanlar, aslında Allah'ın sahip olduğumuz bedenlerden başka ödül ve ceza vereceği başka bedenler yaratmaya gücünün yettiğini inkâr etmiyorlar. Böyle bir inkâr hiç mümkün mü?! Kaldı ki onlar, insan türünün merhale merhale yaratılışına şahit olmaktadır. Zîra Allah Teâlâ ruhlarını teslim eden bütün bedenlerden başka yeni bedenler ve ruhlar yaratmaktadır. Onların açık seçik şahit oldukları bu gerçeği hayretle karşılamalarına anlam vermek mümkün değil. Ama onlar ufanıp toz toprak olan bedenlerin aynen diriltilmesini yadırgıyor ve bedenlerin ödül ve ceza için yeniden aynen diriltilmesini şaşılacak bir şey olarak görmüşlerdir. Bu yüzden de şöyle demişlerdir: “Gerçekten biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, diriltileceğiz?”¹⁸; “Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dirileceğiz)? Bu, akla uzak bir dönüştür.”¹⁹

Eğer âhirette verilecek ceza bu bedenlerden başka bedenlere verilecek olsaydı bu, yeniden dirilme ve bir dönüş olmazdı. Aksine yeni bir başlangıç olurdu. Bu durumda “Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz.”²⁰ âyetinin önemli bir anlamı kalmazdı. Allah Teâlâ bu âyeti sorulduğu farz edilen bir sorunun cevabı olarak indirmiştir. Söz konusu soru Allah'ın cesedin toprağa karışmış parçaları ile ayrılması mümkün görülmeyen unsurlara dönüşmüş kısımlarının nasıl bir araya geleceği hakkındadır. İşte böyle bir soruya Allah Teâlâ toprağın insanların etlerini, kemiklerini, saçlarını ve daha başka kısımlarını eksilt-

18 es-Sâffât 37/16.

19 Kâf 50/3.

20 Kâf 50/4.

mesini bu kısımları normal halinde bildiği gibi bildiğini haber verdi. Gerçekten de Allah Teâlâ insan dağılıp yok olduktan sonra vücudunun parçalarını toplayıp meydana getirmeye ve onu yeniden yaratmaya güç yetirir. Allah Teâlâ ilminin, kudretinin ve hikmetinin mükemmel olduğunu ifade ederek âhîret hayatını açıklamıştır.

Yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin bütün şüpheleri şu üç maddede toplanır:

a) Bir daha ayrılmayacak ve bir şahsı diğer şahıstan ayırt etme imkânı bırakmayacak şekilde cesedin parçalarının toprağa karışması.

b) Allah Teâlâ'nın kudretinin bununla bir ilgisi yoktur.

c) Bunda bir fayda yoktur. Bir başka ifade ile hikmet, insan türünün yaşamını nesil nesil devam ettirmesindedir. Bu, diğerine göre daha açıktır. Ne zaman bir nesil yok olsa başka bir nesil onun yerini alır. İnsan türünün tamamının öldürülüp sonra diriltilmesinde ise bir hikmet yoktur.

Kur'ân'ı Kerîm'de âhîret hayatının delilleri üç ana esasa dayanmaktadır:

a) Allah Teâlâ'nın ilminin mükemmelliğini açıklama. Bu durum şu âyetlerde görülmektedir: *"Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir."*²¹ *"Hatta o kâfirlere gökten bir kapı açsak, onlar da yukarı yükselip çıksalar, yine de "Galiba gözlerimiz bağlandı, belki de büyüye tutulduk!" derler. Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyr edenler için onu süsledik."*²² *"Biz, toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır."*²³

b) Allah'ın kudretinin mükemmelliğini açıklamak. Nitekim şu âyetlerde bu durum görülmektedir: *"Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır."*²⁴ *"Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter."*²⁵ *"Çünkü Allah hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir."*²⁶

Allah Teâlâ şu âyette hem ilmini hem de kudretini birlikte zikretmiştir: *"Çünkü Allah hakkın ta kendisidir; O, ölüleri diriltir; yine O, her şeye hakkıyla kadirdir."*²⁷

21 Yâsîn 36/78-79.

22 el-Hicr 15/14-16.

23 Kâf 50/4.

24 Yâsîn 36/81.

25 el-Kıyâme 75/4.

26 el-Hacc 22/6.

27 Yâsîn 36/81.

c) Hikmetinin mükemmelliğini açıklamak. Bu durum da şu âyetler de görülmektedir: “Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık.”²⁸ “Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline!”²⁹ “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!”³⁰ “Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız? Mutlak hakim ve hak olan Allah, çok yücedir. O’ndan başka ilâh yoktur, O, yüce Arş’ın sahibidir.”³¹ “Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!”³²

İşte bu delillere göre doğrusu şu ki; âhiret hayatı, din ile birlikte akılcı da maldur. Allah’ın, isimlerinin ve sıfatlarının kemali bunu gerektirmektedir. Allah Teâlâ inkâr edenlerin söylediği sözlerden münezzehtir. Aynı şekilde diğer bütün ayıp ve noksanlardan da münezzehtir.

Bu surede Allah Teâlâ âhiret hayatını inkâr edenlerin hakkı yalanlarken karışıklık ve şaşkınlık içine düştüklerini haber vermiştir: “Bilakis onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar. Şimdi onlar şaşırmış bir haldedirler.”³³ Bu âyet onların durumunun, her hangi bir neticeye ulaşmaya imkân vermeyecek şekilde karışık olduğunu bildirmektedir. Daha sonra Allah Teâlâ onları, gökyüzü alemini, bu alemin yapısını, yüksekliğini, düzgünlüğünü, güzelliğini, parçalarının birbiri ile uyumunu; suflî âlem olan yeryüzünü, yeryüzünün nasıl yayıldığını, buranın amacına uygun olarak kullanılmasını sağlamak için nasıl hazırlandığını, dağlarla sabitlendiğini, bir çok faydanın burada var edildiğini, rengarenk, çeşit çeşit, farklı miktarlarda, değişik fayda ve özelliklerde bitki türlerinden bütün güzel örneklerin yeşertildiğini incelemeye dâvet etmiştir. Gerçekten de bunlarda ibret alınacak çok şey vardır. Rabbine yönelen kul bunları görür ve bunların delaleti ile peygamberlerin haber verdiği tevhid ve âhiret konularının hak olduğunu düşünür. Bu şekilde çevresine bakan kimse, ilk olarak bunları görür, sonra düşünür. Bütün bunlardan sadece kalbi ve diğer organları ile Allah’a yönelen bir kul yararlanır.

Allah Teâlâ Kur’ân’ın ilk muhataplarını rızıklarının, yiyeceklerinin, giyeceklerinin, bineklerinin ve bahçelerinin ana maddesi hakkında düşünmeye dâvet etmiştir. Bütün bunların ana maddesi Allah Teâlâ’nın gökten indirdiği ve bereketli kıldığı sudur. Öyle ki bu su sayesinde türlü türlü ürünler ve meyveler veren bahçeler oluşur. Yetişen ürünlerin bir kısmı beyaz, bir kısmı siyah, bir kısmı kır-

28 ed-Duhâh 44/38.

29 Sâd 38/27.

30 el-Kıyâme 75/36.

31 el-Mü’minûn 23/115-116.

32 el-Câsiye 45/21.

33 Kâf 50/5.

mızı, bir kısmı sarı, bir kısmı tatlı, bir kısmı mayhoştur. Hepsinin şekli ve yetiştirme yeri varklıdır. Hacminin, şeklinin, faydasının ve özelliklerinin farklılığına rağmen bütün tahıllar da su sayesinde yeşerir. Allah Teâlâ bu surede hurmaya müstakil yer vermiştir. Çünkü hurma, ilk muhatapların rahatlıkla düşünebileceği bir takım delâlet ve ibretleri taşımaktaydı. Hasılı kelâm Allah Teâlâ cansız hale gelen top-rağa su ile can verir.

*“İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.”*³⁴ Topraktan meyveler, ürünler, tahıllar ve diğer yiyecekler nasıl çıkıyorsa, siz ey yeniden dirilişi inkâr edenler! Sizin de toprağın içinde çürüdükten sonra yeniden diriltilmeniz böyle olacaktır!

Bu ve bunun gibi Kur’ân-ı Kerîm’de yapılan kıyasları “İ’lâmu’l-muvakkîn” adlı kitabımızda açıkladık ve bunlardaki bir takım mânâ ve ibretlere orada yer verdik.

Daha sonra Allah Teâlâ en güzel biçimde, en özlü ifade ile ve hiçbir şüpheye yer bırakmayacak tarzda peygamberliği açıklamaya başladı. Nûh kavmine, Âd, Semûd, Lût kavmine, Firavun kavmine peygamberler gönderdiğini, bu toplumlarında onları yalanladığını, bunun üzerine onları çeşitli azaplarla helâk ettiğini, böylece peygamberlerin inanmadıkları takdirde onları uyardıkları tehditleri gerçekleştirdiğini anlattı. Böylece o kavimlere gönderilen elçilerin peygamberliklerini ve her hangi bir hocadan ders almadan, her hangi bir kitabı okumadan, buna rağmen ayrıntılı biçimde ehl-i kitabın bilgilerine mutabık olarak onlardan bahseden elçinin peygamberliğini açıkladı. Bu konuda sadece iftiraya ve hiçbir şekilde kafa yormadan bilinecek kadar açık olan/zarûriyat konuları inkâr ederek büyükmeye dayalı sorular sorulabilir. Ya da bazı insanların başına geldiği gibi bir takım musibetlere uğramış ve zihnî faaliyetlerini yitirmiş kimseler soru sorabilir. Bu tür soruyu soran kimse ayan beyan gördüğü ve asırlardır nakledilen gerçekleri inkâr ettiğini, onlara karşı büyüklendiğini kendi kendine bakarak bilir. Böyle birinin inkârı, meşhur padişah, âlim ve uzak ülkeleri inkâr eden kimsenin durumuna benzer.

Daha sonra Allah Teâlâ yeniden maâd konusuna dönmüştür: أَفَعَيَّنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ *“İlk yaratmada âcizlik mi gösterdik?”*³⁵ Herhangi bir şeyde acizyet gösteren kimse için عَيَّيْ بِهٖ /ayiye bihi ve عَيَّيْ فُلَانٌ بِهَٰذَا الْأَمْرِ /ayiye fülânun bihâzâ’l-emr ifadeleri kullanılır. Nitekim şair bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

عَيَّيْتُ بِقُتْبِهَا الْحِمَامَةَ

عَيَّيْتُ بِأَمْرِهِمْ كَمَا

İşleri konusunda aciz kaldılar

Yumurtlamaktan aciz güvercin gibi

34 Kâf 50/11.

35 Kâf 50/15.

Bu kelime şu âyette de bu anlamda kullanılmıştır: *أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَغْيِ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى بَلَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* /O kâfirler şu gerçeği hâla anlamadılar mı ki; gökleri ve yeri yaratan ve yaratma konusunda acziyet göstermeyen Allah, ölüleri diriltmeye de, haydi haydi kadirdir! Evet, O her şeyde kadirdir.³⁶

İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle demiştir: *أَفْعِيْنَا* /efaayîne “aciz mi kaldık” anlamına gelir. Mukâtil de bu kelimeyi aynı şekilde tefsîr etmiştir.

Kanaatime göre bu, lafzın lâzımı ile yapılan bir Tefsiri:dir. Yoksa bu kelimenin anlamı daha geneldir. Çünkü Araplar, birinin simasını tanıyamadıkları ve o kimseyi çıkaramadıkları zaman *أَعْبَانِي أَنْ أَعْرِفَ كَذَا* ve *أَعْبَانِي* ifadelerini kullanırlar. Kısacası Arapça olarak birini tanıyamadığın zaman *أَعْبَانِي دَوَائِكَ* dersin. Bu mânânın lazımı, “aciz kalmaktır” anlamıdır. Yukarıda delil olarak verilen beyit de bu mânâyı desteklemektedir. Çünkü güvercin, aslında yumurtlamaktan aciz değildir. Fakat yumurtlamak istediği zaman yumurtasını bırakacak yer bulmakta aciz kalır ve yumurtasını bırakacak uygun bir yer bulana kadar dönüp durur. Yumurtladığı zaman da başka varlıkların eline geçmesin diye onu nasıl muhafaza edeceği konusunda acziyet gösterir. Bu yüzden yumurtayı bir yerden bir başka yere nakledeceği zaman yumurtayı en son nereye koyacağı konusunda şaşkınlık yaşar. Tıpkı bir işi konusunda karar veremeyen, ne yapıp edeceğini kestiremeyen kimse gibi. Bu âyetteki *إِعْيَاءَ* /i'yâ kelimesi tefsirden anlamayan kimselerin zannettiği gibi yorgun anlamına gelmez. Çünkü Allah Teâlâ kendisinin yorgunluktan münezzehe olduğunu surenin sonunda ifade etmiştir: “Bize hiçbir yorgunluk çökmedi.”³⁷

Daha sonra Allah Teâlâ müşriklerin yeniden dirilme konusunda şüphe içinde olduklarını ifade etti: *بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ* /Hayır, onlar yeni bir yaratma hususunda şüphe içindedirler.³⁸ Yani müşrikler insanların yeni bir dirilişe sahip olacakları konusunda şüpheyi kapılmışlardı.

Daha sonra Allah Teâlâ kudretinin, rububiyetinin ve âhîret hayatının en büyük delillerinden biri olan insanın yaratılmasını anlatarak müşrikleri uyarmıştır. Gerçekten de insanın yaratılması tevhid ve maâdın en büyük delillerinden biridir. Organları, kuvvetleri, özellikleri, eti, kemiği, damarları, sinirleri, eklemleri, gözlekleri, icat ettiği aletleri, sahip olduğu bilgeleri, iradeleri ve sergilediği zanaatleri vb. ile insanoğlunun sahip olduğu bu yapısından daha açık delil ne olabilir ki!.. İnsanla ilgili ne varsa esasında hepsinin kaynağı bir damlacık sudur. İnsan Rab-bine karşı inşafı olsa, sadece kendisini düşünmesi yeterli olur ve Peygamberlerin Allah Teâlâ ile O'nun isimleri ve sıfatları konusunda haber verdiği her şeye kendi varlığını delil olarak getirir.

36 el-Ahkâf 46/33.

37 Kâf 50/38.

38 Kâf 50/15.

Allah Teâlâ ilminin insanı çepeçevre kuşattığından hatta nefsinin ona ne söylediğini bildiğinden bahsetmiştir. Ardından da insana ilim ve kuşatma bakımından ne derece yakın olduğunu bildirmiştir. Allah'ın kula yakınlığı, kulun bedenindeki bir damardan daha yakındır. Gerçekten de Hak Teâlâ kudreti ve ilmi ile kuluna şah damarından daha yakındır.

Üstadımız şöyle demiştir: Âyette³⁹ geçen نحن /biz zamiri; “meleklerimiz” anlamına gelir. Nitekim buna benzer bir durum şu âyette söz konusudur: **فَإِذَا قَرَأْتَ** /Biz onu okuduğumuz zaman okunuşuna tabi ol! Âyette geçen **قَرَأْتَ** /onu okuduğumuz ifadesi “elçimiz Cebrâîl okuduğu” anlamına gelir. Nitekim hemen sonra gelen **وَعَنِ الشَّمَالِ مُبْعِدٌ** âyeti de buna delâlet etmektedir: Şöyle ki âyette ifade edilen yakınlık meleklerin sağ ve solda bulunmaları ile mukayyet olarak ifade edilmiştir. Şayet burada Allah'ın zatının bir yakınlaşması söz konusu olsaydı burada meleklerin bulunması ile mukayyet ifade edilmezdi. Hasılı kelim bu âyet, hulûl inancına sahip olan kimseler ile muattıla için delil olmaz.

Allah Teâlâ insanın sağında ve solunda bulunan ve yaptıkları ile söylediklerini kayıt altına alan iki melekten bahsetti. Bu meleklerin sözleri kayıt altına aldıklarından ve amel defterine yazdıklarına dikkat çekti. Sonra da küçük kıyamet olan ölüm sarhoşluğundan bahsetti. Küçük kıyamet hak ile gerçekleşir. Bir başka ifade ile kişi Rabbi ile karşılaşır. Onun ruhu, sevabı ve büyük kıyametten önce kendisine verilen ceza Allah'a arz edilir.

Allah Teâlâ büyük kıyametten de söz etmiştir: “Sûr'a üfürülür; işte bu, geleceği vâdedilen gündür.”⁴⁰ Ardından Allah Teâlâ o gün insanların durumundan bahsetti, her kesin Allah'ın huzuruna kendisini süren bir sürücü/sâik ile kendisine tanıklık eden bir şahitle geleceğini haber verdi. Bu şahidin yapacağı tanıklık, kişinin organlarının, üzerinde yaşadığı toprağın, müminlerin ve peygamberin şahitliğinden farklı bir şahitliktir. Allah Teâlâ kulun aleyhine hafaza meleklerini, peygamberleri ve üzerinde hayır ve şer işlediği yerleri, Allah'a isyan ettiği derisini şahit olarak getirecektir. Sadece bilgisi ile kulları hakkında hüküm vermeyecektir. Zîra O, en âdil ve en güzel hüküm verendir. İşte bundan dolayıdır ki, Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e insanlar arasında onların açıklamaları ve şahitlere göre hüküm vermesini, sadece bilgisine dayanarak hüküm vermemesini haber vermiştir. Harhangi bir delil veya itiraf olmadan hakimın sadece bilgisine dayanarak hüküm vermesi hiç mümkün olur mu?

Daha sonra Allah Teâlâ insanın gafil kalmaması, daima zihninde tutması gereken bu durum karşısında gaflette olduğunu haber verdi: **لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ**

39 Kaf 50/16.

40 Kaf 50/20.

هَذَا/Andolsun sen bundan gaflette idin⁴¹ Bu âyette عن harf-i cerri değil de في harf-i cerri kullanılmıştır. Tıpkı şu âyette في harf-i cerri değil de من harfi cerrininin kullanılması gibi:⁴² وَأَنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٌ Ancak bu kullanımlar masdara mahsustur. Fiil ile birlikte bu harf-i cerler kullanılmaz. Bu yüzden غفلت عنه ve شككت منه cümleleri söylenmez. Bu iki âyette من harf-i cerrinin kullanılması gaflet ve şüphenin âdeta kişiden başladığını ifade eder. Yani insanın kendisi gafletinin ve şüphesinin başladığı yerdir. Bu ifade de غفلة عنه ve شك فيه ifadelerinden daha belîğdir. Çünkü bu şekilde hatırlama ve yakînin başlangıç yeri ve kaynağı, gaflet ve şekkin başlangıç yeri olmuştur.

Daha sonra Allah Teâlâ o gün insandan gaflet perdesinin kalkacağını haber verdi. Bu perde tıpkı kalbin ve gözün üzerinden uyku perdesinin kalkması gibi kalkar. Perde kalkınca kalp uyanır, göz görür. Bu örtünün İlâhî gerçeği ayan beyan görme sırasında kuldan kaldırılması uyanma esnasında onun örtüsünün kaldırılmasına benzer.

Allah Teâlâ insanın karîninden de bahsetti. Karîn, kişiye dünyada arkadaşlık eden melektir. Bu melek onun yaptıklarını ve sözlerini yazar. Kıyamet günü hazırladıkları için: “Bu, dünyada senin beni vekil tayin ettiğin şeydir. Bak işte hazırladım ve sana getirdim.” der. Bu görüş Mücâhid’e aittir.

İbn Kuteybe de şöyle demiştir: “Âyetin anlamı şu şekildedir: Bu, onun söz ve amellerini sayıp yazdıklarım, hepsi yanımda hazır.”

Doğrusu şu ki, âyet-i kerîme her iki mânâyı da içermektedir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: “Bu, beni onun hakkında görevlendirdiğin kişi; bu da kayıt altına aldığım onun ameli.”

İşte o zaman şöyle buyrulur: أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ غَيِّبٍ /Atın Cehenneme, her nankör, inatçı kâfiri.⁴³ Bu hitap eğer bir kişiye yönelikse ya sürücüye/sâike, ya şâhide ya da kula azap etmekle görevli meleğe yöneltilecektir. Âyetin أَلْقِيَا şeklinde tesniye formunda gelmesi Araplarca bilinen hitap şekillerinden biridir. Bu kelimenin sonundaki elif harfi hafif tekit nûnundan dönüşmüş de olabilir. Sonra da vakıf yerine vasl gerçekleştirilmiştir.

Allah Teâlâ Cehenneme atılan kimsenin özelliklerini sıraladı. Bu bağlamda onun altı özelliğini saydı:

a) Allah’ın nimetini, hukukunu, dininin, tevhidini, isimlerini, sıfatlarını, elçilerini, meleklerini, kitaplarını ve âhîret gününü inkâr etmek.

b) Hakka karşı bile bile inadına muhalef etmek.

41 Kâf 50/22.

42 Hûd 11/110.

43 Kâf 50/24.

c) Hayrı engellemek. Bu özellik kişinin kişinin kendisine yaptığı iyilik olan itaat ve ibadetler ile insanlara yapılan iyilikleri de kapsar. Bu tür insanların ne kendisine ne de diğer insanlara bir hayrı vardır. İnsanların çoğunun durumu böyledir.

d) Hayrı engellemekle birlikte insanlara zulmetmek. Eliyle ve diliyle insanlara haksızlık etmek.

e) Kuşku sahibi olmak. Böyleleri hem kuşku sahibidir hem de kuşku oluşturur.

f) Allah'a ortak koşup O'nunla birlikte başka ilâhlar edinip, onlara ibadet edip sevgi beslemek, onlar için sevinip kızmak, onlar adına yemin etmek, adakta bulunmak, onlar için dostluk kurmak, düşmanlık beslemek.

Böyle biri karîni şeytan ile tartışır. Karîni bütün sorumluluğu ona atar. Onun kendi kendini azdırıp saptırdığını ifade eder. "Benim onu azdıracak ve saptıracak gücüm yoktur. Ama o, zaten apaçık bir sapıklık içinde idi. Bunu da kendisi, haka karşı tercih etti." der. Tıpkı İblis'in Cehennem ehline şöyle dediği gibi: "*Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu.*"⁴⁴

Buna göre karîn, kişinin şeytanıdır. Bu şeytan ile insan, Allah'ın huzurunda tartışır.

Bir grup müfessir ise karînin melek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre insan, meleğin amellerini yazarken kendinden bir şeyler kattığını, olayları abarttığını, hâlbuki kendisinin bunların hepsini yapmadığını, meleğin amelleri yazarken acele edip kendisine tevbe fırsatı vermediğini iddia eder. Melek de "Ben onun yaptıklarına zerre kadar ilavede bulunmadım. Tevbe etmesini engelleyecek kadar da aceleci davranmadım. Ama o, derin bir sapıklık içinde idi." şeklinde cevap verecektir. İşte o an Allah Teâlâ: "Huzurunda çekişmeyin!"⁴⁵ buyuracaktır.

Allah Teâlâ Sâffât Suresi ve A'râf Sureleride kâfirlerle şeytanların; Zümer Suresi'nde insanların; Şuarâ ve Sâd Sureleri'nde de Cehennem ehlinin kendi huzurunda tartışmalarından söz etmiştir.

Allah Teâlâ katında sözün değiştirilmeyeceğini haber verdi: *مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ* / Katımda söz değişmez.⁴⁶ Bu sözün "Andolsun ki Cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım"⁴⁷ âyeti ile Allah'ın iman edenlere Cenneti vaad etmesi olduğu söylenmiştir. Çünkü her ikisi de değişmeyecektir. İbn Abbâs şöyle demiştir: Allah Teâlâ bu âyet ile şunu kastetmiştir: "Bana itaat edenler için verdiğim vaadde ve bana isyan edenler için yönelttiğim vaîdde bir değişiklik yoktur." Mücâhid

44 İbrahim 14/24.

45 Kâf 50/28.

46 Kâf 50/29.

47 Hûd 11/119.

ise şöyle demiştir: “Ben, hükmettiğim şeylere hükmettim.” Bu iki yorum; âyet hakkında ileri sürülen yorumların en doğrusudur. Bu konuda ileri sürülen bir başka yoruma göre ise âyetin anlamı şu şekildedir: “Kralların ve yöneticilerin huzurunda olduğu gibi benim huzurumda sözler çarpıtılmaz ve yalanla değiştirilmez.” Buna göre âyetteki söz, birbiri ile tartışan tarafların sözüdür. Ferrâ ve İbn Kuteybe bunu tercih etmişlerdir. Nitekim Ferrâ şöyle demiştir: âyet şu anlama gelir: “Ġaybı bildiğim için benim huzurumda yalan söylenmez.” İbn Kuteybe de şöyle demiştir: “Benim katımda söz tahrif edilmez. Söylenen sözlere ilave yapılmayacağı gibi, bir şeyler de çıkarılmaz. Bu âyetteki söz, insanlara aittir. Çünkü Allah Teâlâ, “benim sözüm” ifadesini değil “katımda söz” ifadesini kullandı. Buna göre âyet, “Katımda yalan söylenmez” anlamına yakındır.

Birinci görüşe göre وَمَا أَنَا بِظَالَمٍ لِلْعِيدِ ifadesi مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلَ لَدَيَّ ifadesinin devamıdır. Bu durumda âyet şu anlama gelir. “Söylediğim ve vaad ettiğim her şey mutlaka gerçekleşir. Bununla birlikte gerçekleşen her şey zulüm ve haksızlık değil, adalettir.”

İkinci görüşe göre ise Allah Teâlâ kendisini şu iki özellik ile nitelendirmiştir:

a) Allah'ın kemal ilmi ve her şeye muttali olması, huzurunda söylenen sözlerin değiştirilmesini ve söylenmemiş sözlerin söylenmiş gibi yansıtılmasını engeller.

b) Allah'ın kemalin zirvesinde olan adaleti ve başka varlıklara ihtiyaç duymama özelliği O'nun kullara zulmetmesine manidir.

Daha sonra Allah Teâlâ Cehennem'in genişliğinden bahsetti. Günahkârlar ne zaman Cehenneme atılsa Cehennem: “Daha yok mu?”⁴⁸ der. Bu ifadenin “Artık daha fazla yok” şeklinde olumsuz mânâyâ geldiğini söyleyenler yanılmışlardır. Çünkü sahîh hadis bu yorumu reddetmektedir.

Akabinde Allah Teâlâ Cennet'in müttakilere yaklaştırılacağından ve Cennete gireceklerin şu dört özelliği taşıyan kimseler olduğundan bahsetti.

a) Evvâb olmak. Evvâb, isyanı bırakıp Allah'a itaate; gafleti bırakıp Allah'ı anmaya dönen kimsedir. Ubeyd İbn Umeyr şöyle demiştir: “Evvâb, günahlarını hatırlayıp bağışlanma dileyen kimsedir.” Saîd İbn Müseyyeb de şöyle demiştir: “Evvâb, günah işleyip tevbe eden, sonra yine günah işleyip tekrar tevbe eden kimsedir.”

b) Hafız olmak (Allah'ın emirlerine riayet etmek). İbn Abbâs şöyle demiştir: “Bu kelime Allah'ın kendisine emanet ettiklerini ve farz kıldıklarını koruyan kimseyi ifade eder.” Katâde de şöyle demiştir: “Hafız, Allah'ın kendisinden korumasını istediği hak ve nimetlerini koruyan kimsedir.” Nefsin, isteme ve geri dur-

ma şeklinde iki özelliği vardır. Evvâb, kişinin Allah'a, O'nun rızasına ve itaatine dönüş arzusunu; Hafız ise Allah'a isyan ve O'nun yasaklarından geri durma konusunda kişinin kendisini korumasını ifade eder. Netice itibariyle hafız, kendisini haramlardan koruyan; evvâb ise Allah'a ibadete yönelen kimsedir.

c) Rahmân'dan korkmak. Bu özellik *مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ* ifadesiyle anlatılmıştır. Bu âyet Allah'ın varlığını, rububiyetini, kudretini, ilmini ve kulun her durumundan haberdar olduğunu kabul etmeyi içerir. Ayrıca Allah'ın kitaplarını, peygamberlerini, emirlerini, yasaklarını, vaadini, vâidini ve mahşerde O'nun huzuruna çıkmayı kabul etmeyi de ihtiva eder. Görmeden Allah'tan korkmak veya gözlerden ırak Allah korkusu ile yaşamak ancak bunların yerine gelmesiyle mümkün olur.

d) Allah'a yönelmiş bir kalp ile gelmek. İbn Abbâs şöyle demiştir: "Allah'a yönelmiş bir kalp sahibi, isyandan uzak durup itaate yönelmiş kimsedir." *إِنَابَة* / inâbenin gerçek anlamı, kalbin tamamen Allah'a itaate, O'nu sevmeye ve O'na yönelmeye meyletmesidir.

Daha sonra Allah Teâlâ bu dört özelliği taşıyanların ödülünden bahsetti:

ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ (٣٤) لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ / *Haydi selâmetle girin oraya, bugün artık ebediyet günüdür. Orada onlara istedikleri her şey verilir. Nezdimizde bundan da fazlası vardır.*⁴⁹

Allah Teâlâ bu surede Mekkeli müşriklerden önce yaşamış ve onlardan daha güçlü olmalarına rağmen, güçlerinin yok olmalarına mani olamadığını hatırlatarak onları korkuttu. Hiç Allah'ın azabından kaçabilirler mi? Bir kurtuluş yolu bulabilirler mi?

Zeccâc şöyle demiştir: "Yeryüzünde dolaşıp araştırın. Helâk olanlar ölümden kaçacak yer bulamadılar. Gerçek şu ki onlar, ölümden kaçacak bir yer aradılar ama bulamadılar."

Daha sonra Allah Teâlâ, bu anlatılanlar hakkında şöyle buyurdu: *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ* / *Elbette bunda, içinde bir kalp taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler için alacak bir ders vardır.*⁵⁰ Akabinde Allah Teâlâ gökleri, yeryüzünü ve ikisi arasındakileri altı günde yarattığından ve herhangi bir yorgunluk alameti taşımadığından söz etti. Böylece düşmanı Yahudilerin sözlerini yalanladı. Çünkü Yahudiler, "Allah yedinci günde dinlendi." diyorlardı.

Daha sonra Allah Teâlâ peygamberine, kendisine karşı düşmanlarının söylediği sözler konusunda sabırlı olma noktasında kendisini örnek almasını istedi. Ni-

49 Kaf 50/34-35.

50 Kaf 50/37.

tekim Allah Teâlâ Yahudilerin “Allah dinlendi” sözüne sabır göstermiştir. İştittiği rahatsızlık verici sözler karşısında Allah’tan daha fazla sabır gösteren kimse yoktur.

Allah Teâlâ peygamberine sabır göstermesine yardımcı olan, güneşin doğuşundan ve batışından önce, geceleri ve namazların ardından Rabbini tesbih etmesini emreti. Bununla vitir namazının kastedildiği söylenmiştir. Bir başka yoruma göre de bununla akşam namazının iki rekat sünneti kastedilmiştir. İlk görüş İbn Abbâs’a; ikinci görüş, Hz. Ömer, Ali, Ebu Hureyre ve Hasan İbn Ali’ye aittir. İbn Abbâs’tan nakledilen iki rivâyetten birine göre o da bu ikinci görüştedir. Bu konuda İbn Abbâs’tan üçüncü bir rivâyet daha vardır. Buna göre İbn Abbâs, bu âyetteki tesbihi farz namazların ardından yapılan tesbihat olarak yorumlamıştır.

Kâf suresi âhiretten söz ederek ve haşır için ruhların bedenlerine dönmesini seslenen bir münadiden bahsederek sona erdi. Allah Teâlâ bu seslenişin yakın bir yerden olacağını, dolayısıyla herkes tarafından duyulacağını bildirdi: *يَوْمَ نَنفُخُ الصُّيْفَةَ بِالْحَقِّ* / O gün insanlar bu sesi gerçekten işiteceklerdir.⁵¹ Bu ses insanları yeniden dirilişe ve Allah’ın huzuruna çıkmaya çağırır. O gün yeryüzü yarılr ve insanlar kabirlerinden çıkar. Tıpkı bitkilerin toprağın altından çıkması gibi. İnsanlar hiç duraksamadan ve yavaşlamadan hızlıca kabirlerinden çıkarlar. İşte bu diriliş, Allah Teâlâ için çok kolaydır.

Allah Teâlâ düşmanlarının söylediklerinden haberdar olduğunu bildirdi. Bu durum, O’nun düşmanlarını sözlerinden dolayı cezalandırmasını da içerir. Çünkü Allah Teâlâ onların yaptığı ve söylediği her şeyi bilir.

Allah Teâlâ vereceği cezanın gerçekleşeceğini ifade etmek için ilim ve kudret sıfatlarından bahsetmiştir.

Son olarak Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e kendisinin insanları zorlayan, onları güç kullanarak bir yöne sevk eden olmadığını bildirdi. Gerçekten de Allah Teâlâ Hz. Peygamber’i insanları Müslüman olmaya zorlamak için göndermemiştir. Aksine ona, vaîdinden korkanlara sözünü hatırlatmasını emretmiştir. Çünkü O’nun vaîdinden korkanlara hatırlatma fayda verir. Allah’ın huzuruna çıkacağına inanmayan, O’nun vaîdinden korkmayan, sevabını ummayan kimse için ise hatırlatma bir fayda vermez.⁵²

Elbette bunda, içinde bir kalb taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler için alacak bir ders vardır.

Bu âyetin lafızlarının altında yatan ilim hazinesi iyice düşünülmelidir. Bu âyette belirtilen ön hazırlıklar yapıldıktan sonra kula, ilim ve hidayet kapılarının

51 Kâf 50/42.

52 el-Fevâid, s. 5-18.

nasıl açıldığı görülür. Aynı şekilde bu âyetle belirtilen hususların ihmal edilip bunlara riayet edilmediği zaman ilim kapılarının kişinin yüzüne nasıl kapandığı anlaşılır.

Allah Teâlâ kullarına, okunan ve dinlenen âyetleri ile görülen ve hissedilen âyetlerini kalbi olanlar için bir ibret vesilesi olacak şekilde düşünmelerini emretmiştir. Allah bilincinden uzak bir kalp taşıyanlar, okuyup işittikleri âyetlerden faydalanamazlar. Bütün âyetleri okusalar yine de yararlanamazlar. Böyle birinin âyetleri okuması, gözü görmeyen biri için güneşin doğması, ayın ve yıldızların parlaması gibidir. İnsanın kalp sahibi olması görme duyusuna sahip olmaya benzer. Gözü gören kimse, görünen şeyleri önünden geçince görür. Gerçekten kalp taşıyan insanların ise kalplerinden yararlanabilmeleri için şu iki husus gereklidir.

a) Kalbini, kendisine söylenen sözü dinlemeye hazır hale getirip can kulağı ile onu dinlemesi. Eğer kişi, kendisine söylenen sözden uzak durup, kuruntulara, şehvî düşüncelere ve hayallere dalarsa kalbi sayesinde bir fayda elde edemez. Kalbini tam olarak hazır hale getirir, kendisine yapılan nasihatı tam olarak can kulağı ile dinlemezse yine kalbi sayesinde bir yarar sağlayamaz.

Hasılı kişinin kalbinin vesilesi ile kendisine söylenen sözden yararlanabilmesi için şu üç şartın yerine gelmesi gerekir:

- 1- Kalbin sâlim, düzgün ve kendisine gelen bilgileri almaya hazır olması.
- 2- Kalbin tamamen konsantre olması, farklı düşüncelerden uzaklaşması.
- 3- Kişinin kendisine söylenen söze yönelmesi ve can kulağı ile onu dinlemesi.

Allah Teâlâ bu âyetle bu üç hususu da zikretmiştir. İbn Atıyye şöyle demiştir: “Buradaki kalpten maksat, akıldır. Çünkü aklın yeri, kalptir.⁵³ Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: Kendisinden yararlandığı bilinçli bir kalp/akıl taşıyan kişiler için alacak bir ders vardır.

Şiblî de şöyle demiştir: Allah’ın huzurunda hâzır olan kalpten maksat, bir an bile O’ndan gafil olmayan kalptir.

أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ (veya can kulağıyla dinleyen) ifadesi, kendisine öğüt verilen sözlerle kulağını veren ve onları can kulağı ile dinleyen kimse anlamına gelir. Burada أَلْقَى fiili, bir şeyi tam olarak vermek/var etmek anlamına gelir. Nitekim bu fiil, وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي (sana karşı insanların gönüllerinde tarafımdan bir sevgi var ettim)⁵⁴ âyetinde de bu mânâda kullanılmıştır.

53 Buna göre âyetle mecâz-ı mürsel söz konusudur. Bu tür mecâz, إرادة الحال şeklinde ifade edilir. [Mütercim]

54 Âyetin tam mealı: “Onu bir sandığa yerleştirip denize bırak. Deniz onu sahile atsın. Bana da ona da düşman olan biri onu alsın” ve Ey Musa! nezaretim altında yetiştirilmen için sana karşı insanların gönüllerinde tarafımdan bir sevgi bıraktım. (Tâhâ 20/39).

وَهُوَ شَهِيدٌ (zihnini derleyip toplayarak) Bazı tefsîr alimleri bu ifadenin şu anlama geldiğini belirtmişlerdir: Kişi, görerek yönünü çevirerek sözü dinler. Asla ondan yüz çevirmez. Dinlediklerinden başka hiçbir şeyi düşünmez.

Katâde ise şöyle demiştir: “Bu âyet, ehl-i kitâb’a işaret etmektedir. Sanki burada şöyle denmiştir: Bu ibretler, anlayışı olan ve meseleyi düşünen kimseler için veya bunları ehl-i kitâb’dan işiten ve Tevrat ile İsrailoğullarına verilen diğer kutsal kitaplardan edindiği bilgilere göre duyduklarının doğruluğuna şahit olan kimseler içindir. İlkine göre شَهِيد kelimesi, المشاهدة kökünden, ikincisine göre ise الشهادة kökünden gelir.”

Zeccâc da şöyle demiştir: لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ Kalbi anlamaya meyleden kimse anlamına gelir. Dikkat edilirse şöyle bir âyet-i kerîme vardır. صُمُّ بَكْمٌ غَنَى (Sağır, dilsiz ve kördürler onlar)⁵⁵ Bu âyetle inançsızlar, anlamak ve doğru yolu bulmak isteyen kimseler gibi dinlemedikleri için sağır konumuna düşürülmüştür. Nitekim şair şöyle demiştir:

Kulakları iyi duyar, lakin işine gelmeyene pek sağırdır.

أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ (veya can kulağıyla dinleyen) ifadesi, dinleyen ve dinledikleri dışında bir şeyle kalbini meşgul etmeyen kimse anlamına gelir. Nitekim Araplar, أَلْقَى إِلَيَّ سَمْعَكَ dedikleri zaman, ‘Beni iyice dinle!’ anlamını kastederler.

وَهُوَ شَهِيدٌ (zihnini derleyip toplayarak) ifadesi ise, kalbini dinlediği söze vermiş anlamına gelir.” Tefsîr literatüründe, bu ifade ile Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- vasıflarını bilen ehl-i kitâb’ın kastedildiğine dair bilgiler mevcuttur. Buna göre âyetin bu kısmının anlamı şu şekilde olur: Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- vasıflarını kendi kitaplarından öğrenmiş vaziyette Kur’an’a kulak veren... Bu tefsîri, İbn Atıyye Katâde’den nakletmiş ve شَهِيد kelimesinin haber veren anlamına gelen شاهد mânâsına geldiğini ifade etmiştir.

Zemahşerî de bu âyet hakkında şu yorumu yapmıştır:

“Âyetin لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ bölümü, bilinçli kalp taşıyan anlamına gelir. Çünkü bilinçli bir kalbe sahip olmayan kimse, kalpsiz demektir. أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ Kulak vermek, ise, bütün zekasıyla hazır olmak anlamına gelir. Zihnini tam olarak veremeyen kimse, sanki ortalıkta yok demektir. Bu ifade, Kur’an’ın doğru ve Allah’ın gönderdiği vahiylerin bir parçası olduğuna iman ve şahitlik eden anlamına da gelir. Böylece o kişi şu âyetle ifade edilen şahitlerden biri olur: “Ve işte böylece Biz sizi örnek bir ümmet kıldık ki insanlar nezdinde Hakk’ın şahitleri olasınız ve Peygamber de sizin hakkınızda şahit olsun.”⁵⁶ Katâde’nin şöyle dediği nakledilmiştir: Bu ifade ehl-i kitâb’dan özelliklerini bildiği için Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- ve onun getirdiği mesajın doğruluğuna şahitlik eden kimseleri kasteder.”

55 el-Bakara 2/18.

56 el-Bakara 2/143.

Bu âyette geçen قَلْبَ kelimesi ile bilinci kalbin، أَوْ أَلْفَى الشَّعْغ ifadesi ile öğüt verene yönelip can kulağı ile onu dinlemenin ve başkasından uzak durmanın kastedildiği konusunda ihtilaf yoktur. Ancak شَهِيد sözcüğünün ne anlama geldiği konusunda dört farklı görüş vardır:

1- Bu kelime, gelmek, hazır olmak gibi anlamlara gelen المشاهدة kökünden türemiştir. Doğru olan görüş de, budur. Bunun dışındakiler, âyet ile uyumsuzdur.

2- Bu kelime, tanıklık etmek anlamına gelen الشهادة kökünden türemiştir. Bu görüşü benimseyenler de, bu kelimenin hangi anlama geldiği konusunda kendi aralarında üç gruba ayrılmışlardır:

a) Sahip olduğu bilginin doğruluğuna şahit olan.

b) Kıyamet günü insanlara şahitlik yapacaklardan biri olan.

c) Önce nâzil olan kutsal kitaplardan öğrendiği bilgiye göre Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamberliğinin hak olduğuna şahitlik eden.

Doğrusu ilk görüştür. Çünkü وَهُوَ شَهِيدٌ hal cümlesidir. Bu cümle başındaki vâv, hal vâvidir. Bu durumda âyetin anlamı, “Bu halde iyice dinleyen” şeklinde olur. Bu da, kişinin Kur'an'ı can kulağıyla dinleme haline şâhit olmasını zorunlu kılar. Buna göre شَهِيد kelimesi, gelmek, hazır halde olmak anlamlarına gelen المشاهدة kökünden türemiştir. Eğer bu lafız ile, âhirette veya dünyada yapılan bir şehadet kast edilmiş olsaydı, can kulağı ile dinlemekle takyid edilmesinin bir mânâsı kalmazdı. Çünkü dünyadaki şahitliğin söz konusu olması durumunda âyet şu anlama gelirdi: Bunda kalbi olan veya Tevrât'tan öğrendiği bilgilerin doğruluğuna şahitlik ederek can kulağıyla dinleyen kimseler için ibret alınacak bir ders vardır. Âhiretteki şahitliğin söz konusu olması durumunda ise âyet şu anlama gelirdi: Bunda kalbi olan veya kıyamet günü şahit olarak can kulağıyla dinleyen kimseler için ibret alınacak bir ders vardır.

Hiç kuşkusuz bu âyette bunlar kastedilmemiştir. Yine belirtelim ki; bu âyet, kalbi olan ve can kulağı ile dinleyen herkesi kapsar. O halde, kendi kutsal kitaplarından Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- vasıflarını öğrenip sonra Müslüman olan ehl-i kitâb asıllı müminler ile nasıl tahsis edilebilir ki?! Üstelik bu sure Mekki'dir. Bu yüzden buradaki hitabın ehl-i kitâb ile tahsisi caiz değildir. Özellikle de içerik ve gayesinin gerçekleşmesi bilinçli kalbe ve can kulağı ile dinlemeye bağlanan hitapların ehl-i kitaba yönelik olduğu asla söylenemez. Bu itirazımız karşısında âyetin وَهُوَ شَهِيدٌ kısmının ehl-i kitâba ait olduğunu söylemek ise mazur görülemeyecek kadar büyük bir yanlıştır. Çünkü وَهُوَ شَهِيدٌ ifadesindeki zamir, kendisinden önceki cümleye döner. Yani kalbi olana veya can kulağı ile dinleyene râcidir. O halde nasıl olurda bu zaminin başka bir şeye râci olduğu ileri sürülebilir.

Bir de, âyetle neye şahitlik edildiği hazfedilmiştir. Lafızda bunu gösteren bir karine de yoktur. Eğer bu âyet ile, şahitlik etmek kastedilmiş olsaydı mutlaka neye şahitlik edildiği mutlaka zikredilirdi. Çünkü bu âyetle, ona delalet eden herhangi bir karine yoktur. Ancak **شَهِدَ** lafzını gelmek, hazır halde bulunmak anlamına gelen **شُهِدَ** kökünden türetilmiş kabul edersek, bu yardımcı fiilin bir nesnesinin olmasına gerek kalmaz. Ayrıca sadece kendisiyle birlikte anlam tamamlanır. Bu âyet, iki tür insan arasında taksimde bulunmuştur. Bunlardan ilki, kalbi olanlardan, ikincisi ise, kalbini hazır hale getirip kendisine iletilen sözü can kulağı ile dinleyenlerden oluşur. Âyet-i kerîmede **و** harfi yerine **ا** harfinin tercih edilmesinin sırrı da, burada olsa gerek. Çünkü âyetlerden istifade eden insanlar iki kısma ayrılır:

a) Zeki ve bilinçli bir kalbe sahip olanlar. Bu insanların hidayete ermeleri için çok basit bir işaret bile yeterlidir. Kalplerini toplamaya, hazır hale getirmeye ve farklı düşüncelerden arındırmaya ihtiyaçları yoktur. Çünkü onların kalpleri, bilinçli, zeki ve hidayete açıktır. Doğru yoldan yüz çevirmiş değildir. Bu özellikte olan bir insan, sadece hidâyetin kendisine ulaşmasına ihtiyaç duyar. Çünkü onu kabul etmek için tam bir hazırlığa ve selim bir fıtrata sahiptir. Hidayet kendisine ulaşınca, kalbi hemencecik onu kabul etmeye koşar. Sanki hidayet, kalbinde yazılıdır. Daha önceden ana hatlarıyla hidayeti kavramıştır. Nihayet hidayet, önceden kalbinin ana hatlarıyla doğru olduğunu tasdik ettiği hususların ayrıntısıyla birlikte kendisine ulaşmıştır. Bu, peygamberlerin dâvetine olumlu yanıt veren insanların en kâmilinin halidir. Nitekim Hz. Ebu Bekir'in durumu böyledir.

b) Bu tür bir hazırlığı ve kabulü olmayan insanlar. Böyle birine hidayet ulaştığı zaman, ona kulak verir, kalbini hazır hale getirir, düşüncelerini ona yoğunlaştırır, araştırma ve akıl yürütmesi sonucu onun doğru ve güzel olduğu sonucuna varır. Peygamberlerin çağırılmasına olumlu yanıt veren insanların çoğu böyledir. Bu tür insanlara, darb-ı meseller ve deliller sunulmalı, çeşitli itirazlar ve bu itirazlara verilen cevaplar anlatılmalıdır. İlk gruba giren insanlar hikmet ile hakka dâvet edilirken, bu gruba giren insanlar, güzel öğüt ile dâvet edilir.

Bu iki grup peygamberlerin çağırılmasına olumlu yanıt veren insanlardan oluşur. Bir de hakka dâvet edilen, ama ona karşı koyan insanlar vardır. Onlar da iki gruba ayrılır:

a) Güzel Biçimde Kendileriyle Tartışılan Kitle: Bu gruba giren insanlar, kendileriyle güzel biçimde tartışılarak hakka dâvet edilirler. Eğer kabul ederlerse ne a'lâ, aksi takdirde onlarla savaşırlar. Bu tür insanlarla ya mücadele edilir veya savaşırlar.

Kur'an'ın çağrısını düşünen kimseler, bu çağrının buraya kadar bahsettiğimiz grupların tamamını kapsadığını görür. Mesela şu âyetle olduğu gibi:

*Sen insanları Rabbinin yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle, dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et. Rabbin, elbette, yolundan sapanları en iyi bildiği gibi kimlerin doğru yola geleceğini de pek iyi bilir.*⁵⁷

Burada bahsi geçen insanlar sözlü olarak Allah'ın dinine dâvet edilirler. İslâm'a karşı kavgacı tavır takınanlar hakkında ise Allah Teâlâ, yeryüzünde fitne kalmayıp din de yalnızca kendisine ait oluncaya kadar onlarla savaşılmamasını emretmiştir.⁵⁸

Bu âyet (Kaf 50/37) şu şekilde de tefsir edilmiştir: ”لَمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ (Kalp taşıyan) ifadesinden maksat, fitratı sayesinde mantık ilminden müstağnî olan kimseler kast edilmiştir. Bu tür insanlar kutsal bir güç ile desteklenmişlerdir. Bu sayede çarçabuk orta yolu bulurlar. Böyle biri kâmil fitrata sahip olduğu için, mantık ilminin kurallarına riayet etme ihtiyacı duymaz. وَهُوَ شَهِيدٌ أَوْ أَلْفَى السَّمْعِ (veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler) ifadesi ile, bu güce sahip olmayan insanlar kastedilir. Bu insanlar, mantık ilmini öğrenmeye muhtaçtırlar. Mantık ilmine riayet edip bu ilmin söylediklerine kulak vermek ve düşüncelerinde sapmamak zorundadırlar.” Bu yorumu benimseyenler, أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ (Sen insanları Rabbinin yoluna hikmetle, güzel ve makul öğütlerle, dâvet et, gerektiği zaman da onlarla en güzel tarzda mücadele et.)⁵⁹ âyetinde geçen “hikmeti”, el-Kıyâsu'l-burhânî; “güzel ve makul öğütleri”, el-kıyâsu'l-hıtâbî; onlarla “en güzel tarzda mücadele et!” ifadesini ise el-kıyâsu'l-cedelî olarak tefsir etmişlerdir. Ancak bütün bunlar, sahabe, tâbiûn ve tefsir imamlarının yorumları arasında yer almaz. Hatta Müslümanların tefsirleri arasında da bulunmaz. Bu tefsir, Allah'ın kelamını tahrif etmektir. Âyetleri iman ve akıl bakımından nasibi az mantık terimlerine hamletmektir. Bu tefsir, Kur'an'ı kendi mezhebî bilgilerine göre yorumlayan Karâmite, Bâtîniye ve İsmâiliye mezhebinin ğulâtına ait tefsirlere benzer. Hâlbuki Kur'an, bütün bu yorumlardan, bu tür bâtil ve hezeyanlardan münezzehtir. Mantık alimlerinin şu an üzerinde durduğumuz âyet ile diğer âyet hakkında ileri sürdükleri tefsirin bâtil olduğu birçok açıdan çeşitli münasebetlerle açıklanmıştır. Biz de bunun, akıl, din, dil ve örf bakımından bâtil olduğunu beyan ettik. Allah'ın kelamı bu tür yorumlara hamledilmekten münezzehtir.⁶⁰

57 en-Nahl 16/125.

58 Bu konuyla ilgili olarak bk. “Dünyada fitne kalmayıp din, tamamen Allahın dini oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer inkârlarından vazgeçerlerse, onları bırakın. Allah zaten onların yaptıklarını hakkiyle görmektedir.” el-Enfâl 8/39. [Mütercim]

59 en-Nahl 16/125.

60 Miftâhu dâri's-saâde, s. 185-187.

Kendilerinden önce biz öyle nesiller helâk ettik ki onlar, bunlardan daha güçlü kuvvetli idiler. Hakimiyetlerini yaymış, şehir şehir dolaşmış, “emr-i Haktan, ölümden kaçıp kurtulacak bir yer yok mu?” diye her tarafı delik deşik etmişlerdi, ama hep eli boş dönmüşlerdi. Elbette bunda, içinde bir kalb taşıyan veya zihnini derleyip toplayarak can kulağıyla dinleyen kimseler için alacak bir ders vardır.

İnsanlar üç kısma ayrılır:

a) *Kalbi Ölü İnsan:* Bu tür insanların kalbi yoktur. Dolayısıyla bu âyet onlar için bir ibret vesilesi olmaz.

b) *Kalbi Diri ve Hazır, Ancak Kur'an Dinlemeyen Kimse:* Bu tür insanlar, Allah Teâlâ'nın kendilerine bildirdiği görünen âyetlerden oluşan okunan âyetleri işitmezler. Ya bu âyetler kendisine ulaşmamıştır veya kendisi bu âyetleri dinlemeye yanaşmamıştır. Onun kalbi âyetlerle değil, başka şeylerle meşguldür. Yani kalbi hazır değildir. Böyle olan kimseler de, öğüt alma kabiliyetleri ile kalplerinin bulunmasına rağmen, yine de ibret alamazlar.

c) *Kalbi Diri ve Hazır, Okunan Âyetlere Kendini Tam Olarak Verip Can Kulağıyla Dinleyen İnsan:* Bu tür insanlar, işittiklerini anlamaktan başka bir şeyle meşgul olmazlar. Onların kalbi hazırdır. Kendileri de söylenen söze kulak vermişlerdir. İşte bu insanlar, ancak okunan ve görünen âyetlerden istifade ederler.

İlk gruba giren insanlar körlere benzer. İkinci gruba giren insanlar, gören fakat gözüyle bakmak istediği nesne yerine başka bir şeye bakan kimseler gibidir. Her iki gruptaki insanlar da göremez.

Üçüncü gruba giren insanlar ise, bakışlarını bakmak istediği nesneye çevirip odaklayan ve gören kimseye benzer. Bu kimseler baktıkları nesneyi uzaktan ve yakından tam olarak ortalarlar. İşte böyleleri görür.

Kelamını gönüllerde bulunana şifâ kılan Allah ne yücedir!

Bu açıklamalarımız doğrultusunda ۱ edatının âyetinde yer almasının nedeni sorulacak olursa şöyle cevap veririz: Bu edatın kullanılmasında ince bir sır vardır. Zâhire göre hüküm veren nahivciler, bu edatın ۲ yerine kullanıldığını söylemiştir. Ancak biz, bu kanaatte değiliz.

Bazı insanların, pırl pırl parlayan, çok ibret alan ve hikmetleri tespit eden kalbi vardır. İşte bu kalp, sahibini düşünüp ders almaya sevk eder. Böyle bir kalbe sahip olan insan, âyetleri işitince, duydukları nûr üstüne nûr olur. İşte böylesi insanlar, Allah'ın en kamil, iman ve basiret bakımından en büyük kullarıdır. Öyle ki bu insanlar için Hz. Peygamber'in onlara haber verdiği bilgiler, önceden bildikleri fakat ayrıntılarını bilemedikleri konularda âdeta kendileri için şahit konumundadır. Mesela Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ile olan durumu şu iki kişinin haline benzetilmiştir:

İki kişi bir eve girer. Bunlardan biri, orada bulunan her şeyi en ince ayrıntısına kadar görür. Diğeri ise evde olan bir şeye dokunur. Orada bulunan her şeyi en ince ayrıntısına kadar göremez. Ancak evde, başka eşyaların olduğunu da bilir. Ne var ki, onların ayrıntısını göremez. Derken ikisi de dışarı çıkar. Ayrıntıları göremeyen, görene evde nelerin olduğunu sorar. Sonra arkadaşının kendisine haber verdiği her şeyi tasdik eder. Çünkü bir takım ip uçlarına sahiptir.

Bu makam, sıddıkların en yüksek derecesidir. Nimeti bol olan Allah Teâlâ'nın bir kuluna böyle bir imanı nasip etmesi uzak bir ihtimal olarak görülmemelidir. Çünkü O'nun lütfu ne hasredilir ne de hesaplanır.⁶¹

Allah Teâlâ sözlerini, şu üç özelliği taşıyan kimselerin ders alabileceği ibret vesilesi kılmıştır.

a) Diri ve Bilinçli Bir Kalp Taşıyanlar: Böyle bir kalp taşımayanlar, ibret almazlar.

b) Kendini Vererek Dinleyenler: Kişi muhatabına yönelip onu can kulağı ile dinlemezse, onun sözlerinden yararlanamaz.

c) Kalbini ve Zihnini Kendisiyle Konuşan İnsana Verenler: İşte bu durumda olanlar, âyette **شاهد** olarak tavsif edilmiştir. Yani bu insanlar kendilerini tam olarak toplayıp meseleye verirler. Eğer kalpleri konudan uzak olur, başka bir meseleyle meşgul olursa, söylenen sözden istifade edemezler.

Bu durum, gören kimsenin haline benzer. Şöyle ki; kişi, ancak görme gücüne sahip olur, bakışlarını da görmek istediği nesneye çevirir ve kalbi de ondan başkasıyla meşgul olmazsa baktığı şeyi gerçekte görebilir. Eğer görme gücünü yitirir veya bakışlarını görmek istediği nesneye doğru çevirmez ya da bakışlarını çevirir ama kalbi başka bir konuyla meşgul olursa, göremez. Bir çok insan yanına gelir, ama o esnada senin aklında başka meseleler vardır. Kalbin başka konularla meşguldür. Bu yüzden onların geldiğini fark edemezsin. Bundan dolayıdır ki, insanın gerçeklerin farkına varması için kalbinin düzgün ve konsantre olması ile can kulağı ile dinlemesi gerekir.⁶²

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾

38. Biz gökleri, yeri, ikisinin arasındaki bütün varlıkları altı günde yarattık da Bize en ufak bir yorgunluk dokunmadı.

61 Medâricu's-sâlikîn, I, 442-443.

62 Medâricu's-sâlikîn, III, 231.

Tefsiri:

Yahudilerden biri Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- "Allah Teâlâ gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra dinlenmeye çekildi." demiş. Bu söz Allah Resûlü'nü -sallallâhu aleyhi vesellem- ziyadesi ile üzmüş. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir.⁶³

Bu âyetin peşi sıra Allah'ın şöyle buyurması düşünülmelidir:

فَاضْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾

39. O halde sen onların söylediklerine karşı sabret. Gerek Güneşin doğuşundan, gerek batışından önce Rabbine hamd ederek ibadet et.

Tefsiri:

Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanları, şanına yakışmayan şeyleri Allah'a nispet ediyorlardı. Münezzehe olduğu hususlarda pervasızca konuşuyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah peygamberine, onların bu sözleri karşısında sabretmesini emretti. Onun bu sabrı, aynı zamanda Allah'a tabi olmak anlamına geliyordu. Çünkü Allah Teâlâ şanına yakışmayacak şekilde hakkında ileri geri konuşanları birden cezalandırmamıştır.⁶⁴

Bu âyet-i kerîme, sabah ve akşam vakitleri okunacak duaların zamanını açıklamaktadır. Buna göre sabah duaları, güneşin doğuşundan önce; akşam duaları da güneşin batışından önce okunur. Bir başka ifade ile bu dualar, sabah namazından sonra ve ikindi namazından önce okunur.⁶⁵

63 Taberî, Câmi', XVI, 178-179; Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 297; Suyûtî, ed-Dürü'l-mensûr, VII, 609.

64 İğâsetu'l-lehefân, II, 339-340.

65 el-Vâbilu's-sayyib, s. 127.

وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾ وَاسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ
قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا نَحْنُ
نُحْيِي وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ
عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ
مَنْ يَخَافُ وَعِيدَ ﴿٤٥﴾

40. Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et.

41. Seslenenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver.

42. O gün insanlar bu sesi gerçekten işiteceklerdir. İşte bu, çıkış günüdür.

43. Şüphesiz biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak bizedir.

44. O gün yer yarılr, onların üzerinden süratle yarılrp açılır. Bu, bize göre kolay olan bir haşirdir.

45. Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ZÂRİYAT SÛRESİ

[60 Âyet]

وَالذَّارِيَاتُ ذُرَّوَاتٌ ﴿١﴾ فَالْحَامِلَاتُ وِقْرًا ﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتُ يُسْرًا ﴿٣﴾ فَالْمُقْسِمَاتُ أَمْرًا ﴿٤﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾ وَإِنَّ الْبَلَدَيْنِ لَوَاقِعٌ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1-6. Tozdurup savuranlara, yükünü yüklenenlere, kolayca süzülenlere, işi ayıranlara andolsun ki, size vâdedilen, kesinlikle doğrudur ve ceza mutlaka vuku bulacaktır.

Tefsiri:

Birinci âyette Allah Teâlâ, tozdurup savuran rüzgârlara yemin etti. Rüzgârlar, bulutları, toprakları ve kurumuş bitkileri savurur. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "...Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bitkisi (önce gelişip) birbirine karışmış; arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir..."⁶⁶ Bu âyette rüzgârın kuruyan bitkileri dağıtıp etrafa saçtığından bahsedilmiştir.

Allah Teâlâ ikinci âyette, yukarıda bulunan yüklü bulutlara yemin etmiştir. Bulutun yüklü olmasından maksat, yağmur taşımasıdır. Bulutlar, yeryüzünü sulayan kaynaktır. Allah Teâlâ bu su kaynaklarını, hareket eden bulutların sırtında taşır. Nitekim bu hususta Tirmizî'nin "Câmiu's-sahîh" adlı kitabında Ebu Hureyre'den şöyle bir hadis nakledilmiştir: Bir defasında Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ahabının arasında oturuyordu. Derken üzerlerine bir bulut geldi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- "Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. Etrafındakiler de "Allah ve O'nun Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- daha iyi bilir" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: *Bu buluttur, yeryüzünün su deposudur. Allah Teâlâ bunu, kendisine şükür ve ibadet etmeyen bir topluma sevk ediyor.*"⁶⁷

66 el-Kehf 18/45.

67 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 370; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 57.

Üçüncü âyette Allah Teâlâ, bulutların üstündeki bir varlığa, yani yıldızlara yemin etti: *Kolayca süzülene*

Yıldızların kolayca süzülmesi, Allah'ın emrine âmâde olarak hareket etmeleri demektir.

Bir grup müfessir **فَالْجَارِيَاتِ** lafzını, kolayca denizde hareket eden gemiler olarak açıklamıştır. Bazı müfessirler de, daha başka görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak hocamız, ilk görüşü tercih edip şöyle demiştir: “Bu görüş, âyetlerin sıralanışı bakımından daha güzeldir. Çünkü âyetler aşağıdan yukarı doğru bir sıralamaya tabi tutulmuştur. İlk önce rüzgârlardan, sonra onun üstündeki bulutlardan, daha sonra da onun üstündeki yıldızlardan ve en sonunda onun da üstünde olan ve kullar arasında dağıtmakla emrolundukları Allah'ın emrini dağıtan meleklerden bahsedilmiştir.”

Doğru olan görüşe göre bu âyette bahsi geçen melekler, dört büyük melek ile sınırlandırılmaz. Anlatıldığına göre Allah'ın emri ile Cebrâîl (a.s.), vahiy ile peygamberlere muhalefet edenlere verilecek ceza türlerini ve azâbı; Mikâîl (a.s.), yağmuru, soğuğu, karı ve bitkileri; Ölüm meleği, yaratılmışlar arasında ölümü; İsrâfil (a.s.) ise, sura üflenildiği zaman bedenlere ruhlarını dağıtır. Bunlar, işleri düzenleyip yöneten meleklerdir. Ancak âyetin lafzında, sadece bu meleklerin kastedildiğine dair bir karine yoktur.

Allah Teâlâ, rubûbiyet ve vahdâniyeti ile kudretinin büyüklüğünü kesin olarak gösteren birer delil ve ibret vesilesi oldukları için bu dört varlığa yemin etti. Rüzgârların esmesinde ve dinmesinde, hafif ve şiddetli olmasında, tabiatlarının, özelliklerinin, esişlerinin, yönlerinin değişmesinin farklı olmasında, faydalarının çeşitliliğinde ve kendilerine çok ihtiyaç olmasında alınacak dersler vardır. Mesela yağmur için beş çeşit rüzgar gereklidir:

- a) Bulutu yayan rüzgar.
- b) Bulutları bir araya getiren rüzgar.
- c) Artı ve eksi yüklü bulutları bir araya getiren rüzgar.
- d) Bulutları Allah'ın dilediği yere sevk eden rüzgar.
- e) Bulutun karşı istikametinden esip onu dağıtan rüzgar.

Ayrıca, bitkilere, gemilere, rahmete, azâba vb. hususlara tahsis edilmiş rüzgârlar vardır. Bütün bunlar, rüzgârlara yön veren onları yöneten bir yaratıcının varlığını gerektirir. O yaratıcı, dilediği gibi bu rüzgârlara yön verir ve onların kimi zaman meltem şeklinde, kimi zaman fırtına şeklinde esmesini sağlar. Bazen rahmet, bazen de azâb olarak onları gönderir. Kimileyin onlarla ekinlere ve meyvelere hayat verirken, kimileyin ekinleri yatırıp meyveleri döker. Bazı kereler rüzgârlar çıkarak gemileri kurtarır, bazı kereler de denizin dibine gömer. Kimi

kereler vücudumuzun rahatlamasını vesile kılarken, kimi kereler rahatsız olmasına neden olur. Bazen rüzgârları döllenmeye vesile olarak, bazen de döllenmeye mani olarak gönderir. Kimi zaman güneyden, kimi zaman batıdan esmesini sağlar. Bazen saba rüzgârı olarak bazen de kuzey rüzgârı olarak gönderir. Kâh soğuk, kâh sıcak esmesini diler.

Rüzgârlar son derece güçlü olmasına rağmen, her türlü duruma çarçabuk uyum sağlayan, hemen etkilenen ve etkileyen, gök ile yer arasında çarçabuk saklanan bir varlıktır.

Rüzgârlar kesilse yeryüzünde yaşayan canlılar helâk olur. Tıpkı, sudan çıkıp helâk olan balıklara dönerler. Allah Teâlâ dilediği zaman rüzgârları gönderir, dilediği zaman ise keser.

Rüzgârlar, sesleri kulağa; kokuları burna ve bulutları çorak topraklara taşır. Bazen Allah'ın rahmeti olur. Kullara rahmet getirir. Bazen de O'nun cezası olur. Kullara belâ getirir.

Rüzgârlar Allah'ın yarattığı en güçlü varlıktır. Nitekim bu konuda Tirmizî Enes İbn Mâlik kanalıyla Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

“Allah Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman, yeryüzü çalkalanıp duruyordu. Sonra dağları yarattı ve dağlara yeryüzünün üstünde durmalarını emretti. Birden yeryüzü sakinleşti. Bu manzara karşısında melekler rüzgârların gücüne hayran kaldılar ve Allah'a ‘Ey Rabbimiz! Dağlardan daha güçlü bir mahlukun var mı?’ diye sordular. Allah, ‘Evet, demir var.’ buyurdu. Bu kez Melekler, ‘Ey Rabbimiz! Demirden daha güçlü bir mahlukun var mı?’ diye sordular. Allah Teâlâ, ‘Evet, ateş var.’ buyurdu. Sonra Melekler, ‘Ey Rabbimiz! Ateşten daha güçlü bir mahlukun var mı?’ diye sordular. Allah Teâlâ, ‘Evet, su var.’ buyurdu. Daha sonra Melekler, ‘Ey Rabbimiz, sudan daha güçlü bir mahlukun var mı?’ diye sordular. Allah Teâlâ, ‘Evet, rüzgârlar var.’ buyurdu. Son olarak Melekler, ‘Ey Rabbimiz! Rüzgârlardan daha güçlü bir mahlukun var mı?’ diye sordular. Allah Teâlâ da, ‘Evet. Gizlice sadaka veren insanoğlu var.’⁶⁸ buyurdu. ayrıca bu hadisi Ahmed İbn Hanbel “Müsned”inde rivâyet etmiştir.

68 Hadisin son cümlesinin lafzî tercümesi şu şekildedir: Sağ elinin verdiği sadakayı sol elinden gizleyen insanoğlu var.

Gizlice sadaka veren insanın rüzgârlardan ve hadiste zikredilen diğer varlıklardan daha güçlü olması konusunda ileri sürülen görüşlerden ikisini şu şekilde verebiliriz:

Sadaka veren insan, nefsine, tabiatına ve şeytana karşı muhalefet eder. Hadiste sayılan diğer varlıklarda böyle bir durum söz konusu değildir.

Sadaka, Allah'ın gazabını söndürür. Allah'ın gazabından daha güçlüsü ve daha çetini yoktur. Rüzgar ile gelen musibet, gizlice sadaka verenlere zarar vermez. Böylece gizlice sadaka veren insanoğlu, rüzgarlardan daha güçlü hale gelir. bk. Tuhfetu'l-Ahvezi. [Mütercim]

Yine Tirmizî’de Âd kavminin kıssası anlatılırken, onlara ancak bir yüzük halkası kadar rüzgâr gönderildiğinden bahsedilmiştir. Bu rüzgâr temas ettiği her şeyi un ufak etmiştir. Cenâb-ı Allah bu rüzgârı âtiyeh⁶⁹ olarak vasıflandırmıştır. Buhârî “Sahih”inde bu rüzgârı şu şekilde tefsîr etmiştir: “Âd kavmine gönderilen rüzgâr, onunla görevli meleklerle itaat etmeyi terk etmiştir. Melekler de, bir daha onu kontrol altına alamamışlardır.”⁷⁰

Özetleyecek olursak; rüzgârlar, Allah’ın azametini, rubûbiyetine ve kudretine delalet eden en büyük delillerden biridir.

Bulutlara Yemin Edilmesi

Allah Teâlâ bulutlara yemin etmiştir: **فَالْخَامِلَاتِ وَفُزَا** (yükünü yüklenenlere)

Bulutlar, Allah’ın havada olan en büyük nişanlarından biridir. Son derece hafiftirler. Su ve soğuk taşırlar. Bu sebeple en ağır varlığa dönüşürler.

Allah Teâlâ rüzgârlara emreder, onlarda bulutları sırtlanıp kendilerine emredilen yere götürür.

Bulutlar gök ile yer arasında Allah’ın emrine âmâde varlıklardır. Kulların ve hayvanların rızıklarını taşırlar. Kendilerine emredilen yere boşaldıkları zaman, Allah’ın kudreti ile yok olup giderler. Eğer yok olmasalar, bitkilere ve diğer canlılara mutlaka zararlar verirler. Allah Teâlâ onları, var olmaları gereken en uygun zamanda yaratmış, taşıdıkları suyu onlara yüklemiş ve suya en fazla ihtiyaç duyan bölgeye doğru onları sevk etmiştir.

Sorun bakalım bulutlara, yok olduktan sonra onları kim yaratmış? Suyu, karı ve soğuğu kim onlara yerleştirmiş? Onları rüzgârların sırtına kim yüklemiş? Gök ile yer arasında her hangi bir direk olmadan onları kim havada tutmuş? Onların bıraktığı damlalarla kullara kim su vermiş? Onların taşıdığı su ile toprakları kim yeşertmiş? Suları kullar arasında dilediği gibi kim dağıtmış?

Yağmuru belli ölçüde yağdıran Allah’tır. Yağmur tanelerini bulutlardan indirten O’dur. Bulutların işi bittikten sonra onları yok eden O’dur. Eğer Allah dileseydi, bulutları kulların üstünde bırakmayı sürdürürdü. Kullar da, bunu önleyecek bir çare bulamazlardı. Yine dileseydi bulutları hiç göndermezdi. Kullar da, bulutların oluşması için bir çare bulamazlardı.

69 el-Hâkka 69/6. عَاتِيَةً Sözlükte itaatten çıkan anlamına gelir. Rüzgâr için kullanıldığı zaman, yıkıp geçen fırtına anlamına gelir. Nitekim bu kelimenin geçtiği âyet dilimize genelde şu şekilde tercüme edilmiştir: “Âd kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler.” [Mütercim]

70 Buhârî’deki rivâyet böyle değildir. Buhârî’de geçen rivâyet şu şekildedir: عَاتِيَةً قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْتُ (Âtiyeh hakkında İbn Uyyeyne şöyle demiştir: Bu rüzgâr, kendisini kontrol etmekle görevli meleklerle isyan etmiştir). Buhârî, Ehâdisu’l-enbiyâ, 12.

Eğer bulutlar, bu sorularına sözlü olarak cevap vermese bile, ibret almaya yardımcı olmak suretiyle sana yanıt vermişler demektir.

Rüzgârlara da bir sorulsa! Onları kudretiyle kim yaratmış? Hikmeti ile onlara kim yön vermiş? Kendi iradesi ile onları kim emrine âmâde kılmış? Rahmetinin habercisi olarak onları kim göndermiş? Nimetlerini tamamlamak için bir neden ve cezalandırmayı dilediği kimseler için bir güç olarak onları kim estirmiş? Onları kimi zaman meltem şeklinde, kimi zaman ortalığı toza dumana katacak kadar şiddetli; bazen bitkilerin döllenmesine vesile, bazen fırtına, bazen de kasırga şeklinde, kimileyin etrafı kırıp geçen kimileyin de kontrolsüz biçimde gönderen kimdir? Ve burada bahsetmediğimiz nice rüzgâr çeşitlerini var eden kimdir?

Bütün bu rüzgâr çeşitleri kendiliğinden mi oluşmaktadır? Yoksa onları çekip çeviren yöneten biri mi var? Bütün mevcûdâtın rubûbiyetini kabul ettiği, bütün yaratılmışların vahdâniyetini ikrar ettiği, fayda ve zararı elinde bulunduran, yaratma ve yönetmenin kendisine ait olduğu bir yaratıcı mı onları çekip çeviriyor?

Alemlerin Rabbi Allah Teâlâ, yüceler yücesidir!

Kolayca yüzen gemilere sorulsa! Onları suyun üstünde kim tutuyor? Denizi onların emrine kim âmâde kılmış? Bulutların rüzgârlar sayesinde taşındığı gibi bu gemilerin de suyun üstünde yüzmesi için onlara kim rüzgâr gönderiyor? Demir atıp demir alırken rüzgarın ve suyun taşkınlığından onları kim koruyor? Belli bir ölçü ile onlara rüzgârı kim gönderiyor? Bu güç, şayet rüzgarın hızını artırsa, gemileri batırır; eğer rüzgarın hızını keserse, gemilerin yol almasını geciktirir. Bu gemilere farklı yönlerden birbiriyle çatışan rüzgârlar göndermeyip tek yönden rüzgâr gönderen kimdir? Eğer farklı yönlerden rüzgâr gönderseydi hem sağdan hem de soldan dalgalar yükselirdi. Gemiler de, rüzgârların oyuncağı haline gelirdi. Zayıf yapılı bu insana, suyun üzerinde yüzen, uzak mesafeleri kat eden, sonra tekrar demir aldığı limana dönen, suyu yarararak ilerleyen, bir rüzgârla hem ileri, hem de geri giden, dağlar kadar yüksek dalgaların arasında yoluna devam eden bu devasa evleri yapmayı kim öğretti?

“Denizde dağlar gibi akıp gidenler (gemiler) de O’nun (varlığının) delillerindendir. Dilerse O, rüzgârı durdurur da onun (denizin) üstünde kalakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır. Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder. Birçoğunu da affeder (kurtarır).”⁷¹

Bu evde, sadece peygamberini ve dostlarını taşıyan kimdir? Onların dışındaki bütün yeryüzü sakinlerini boğan kimdir?

Gökyüzünde yörüngelerinde hareket eden yıldızlara, güneşe ve aya bir sorulsa! Onları kim yaratmış? Yaratılışlarını kim bu kadar güzel yapmış? Onları yüksek yerlere kim yerleştirmiş? Onlarla alemin kubbesini kim süslemiş? Şekil, hacim, renk, hareket ve uzaydaki yerleri bakımından onları kim farklı farklı kılmıştır? Kimi gök cisimleri büyük, kimi gök cisimleri küçüktür. Bazısı beyaz, bazısı kırmızı, bazısı cam renginde, bazısı inci rengindedir. Kimisi gök kubbenin tam ortasında, kimisi gök kubbenin kenarlarındadır. Kimileri de gök yüzünün diğer yerlerine serpiştirilmiştir. Bazıları bir ayda, bazıları, bir yılda, bazıları otuz yılda, bazıları da bundan kat be kat fazla bir zamanda yörüngelerinde döner. Kimileri görünmeye devam etmektedir. Hiçbir şekilde gözden kaybolmaz. Bunlar ebedi olan gök cisimleridir. Kimileri de, sonsuza kadar gizli kalırlar. Öyleleri de var ki, her iki duruma da sahiptirler. Hem görünürler hem de gizlenirler.

Bazı gök cisimlerinin, biri ârizî, diğeri aslî olmak üzere iki türlü hareketi vardır. Ârizî hareketleri, doğudan batıya doğrudur. Aslî hareketleri ise, batıdan doğuya doğrudur. Ne zaman ki, bir yıldız batmaya yüz tutar, birden mukabilinde bir yıldız zuhur eder. Diğer bir yıldız da doğar ve yükselmeye başlar. Öte yandan doğu tarafında bir yıldız görünür. Başka bir yıldız gökyüzünün ortasında belirir. Bir başka yıldız da gökyüzünün ortasından uzaklaşmaya başlar. Bir diğer yıldız ise, batmaya yaklaşır.

Bu yıldızların durumları düşünüldüğü zaman, yaratılışın başlangıcına delalet ettikleri gibi âhiretin olacağına da delalet ederler. Ayrıca, yaratıcının varlığına, kemal sıfatlarına, rubûbiyetine, hikmetine ve vahdâniyetine en mükemmel şekilde delil teşkil ederler. Allah'ın celâl ve kemâl sıfatlarına delalet eden her şey de, peygamberlerin de doğruluğuna delalet eder.

Allah Teâlâ yıldızları, kara ve denizde yol bulmaya yarayan birer vesile kılmıştır. Buna benzer şekilde yıldızlar, yaratıcıyı, O'nun gücünü, ilmini, hikmetini, yaratılışın başlangıcını, âhireti ve peygamberliği bilme konusunda birer vesiledir. Bu konuların anlaşılmasına vesile olmasının, kara ve denizde yol tayinine vesile olmasından geri kalır tarafı yoktur. Hatta, akıl sahipleri için bu konulara delalet etmeleri, yol ve rota tespitine olan delaletlerinden daha açıktır. Özetle ifade edecek olursak; yıldızlar, hem o konuda hem de bu konuda yol göstericidir.

فَالْمَقْسَمَاتِ أَمْرًا (İşî ayıranlara andolsun ki!) Âyette geçen "ayıranlar"dan maksat, meleklerdir. Ulvî ve suflî alemde görünen ve görünmeyen yönetimi meleklerin sayesinde gerçekleşir. Allah Teâlâ, melekler sayesinde alemin işlerini görür. Her bir iş için bir grup melek görevlendirmiştir. Mesela güneş, ay, yıldız ve diğer gök cisimleri için bir grup, yağmur ve bulut için bir grup, bitkiler için bir grup,

her tohum ve canlı için bir grup, ölüm için bir grup, insanların korunması için bir grup, insanların amellerinin sayılıp yazılması için bir grup, vahiy için bir grup, dağlar için bir grup ve alemdeki her iş için bir grup melek görevlendirilmiştir. Bununla birlikte melekler, son derece iyi ve güzel varlıklardır. Güçlü ve kuvvetlidirler. Zarif cisme ve güzel yaratılışa sahiptirler. Kendilerine verilen emre son derece itaat ederler. Allah'ın hizmetinde daimdirler. Alemin her köşesinde Allah'ın kendilerine verdiği emri yerine getirirler.

Allah Teâlâ bu varlıklara, vadinin gerçek olduğuna ve ödül ve cezanın mutlaka meydana geleceğine dair yemin etti:

Vâdedilen, kesinlikle doğrudur.

Bu âyet şu anlama gelir: Kıyamet hakkında size söylenenler ile, mükâfat ve ceza, gerçektir, mutlaka meydana gelecektir. Bunlar, hak vaaddir. Asla yalan değildir:

وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ (ve ceza mutlaka vuku bulacaktır.) Ceza mutlaka olacaktır. Bundan kaçış yoktur.

Bir önceki âyette geçen ما edatı, mevsûle de olabilir. Bu durum da kendisine dönen âid zamir ise mahzûftur. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: Size vâd edilen şey, kesinlikle doğrudur. Yani mutlaka meydana gelecek ve gerçekleşecektir.

Bu edat, masdariye de olabilir. Bu durumda anlam şu şekilde olur: Size yapılan vaad, gerçektir, haktır.

Bu âyette vaad sâdık (صادق) olarak vasıflandırılmıştır. Bu şekilde vasıflandırılması sâdık (صدق) olarak vasıflandırılmasından daha etkilidir. Âyette geçen صادق (doğru) lafzını مَصْدُوقٌ فِيهِ (doğrulanan) şeklinde yorumlama külfetine girmeye gerek yoktur. Çünkü bu vadin bizzat kendisi sâdıktır. Onun sâdık olarak nitelendirilmesi, kişinin konuşması konusunda sâdık (doğru sözlü) olarak nitelendirilmesine benzer. Aynı zamanda kişi sözü doğru olarak da vasıflandırılır. Âyetteki bu durum, Arapların şu sözlerine benzer: لَيْلٍ فَائِمٍ (gizli sır), لَيْلٍ فَائِمٍ (ibadetle geçen gece), نَهَارٍ صَائِمٍ (oruçlu gündüz), مَاءٍ دَافِقٍ (fışkıran su) vb. 72 عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ âyetinde de benzer durum söz konusudur. Bu sözlerin hiçbirinde mecâz yoktur. bunlar cümlelerin gereklerine de muhalif değildir.

Kendisi ile yemin edilen ile kendisine yemin edilen arasındaki uyum düşünlüğü zaman, kendisi ile yemin edilenin kendisine yemin edilene delalet ettiği ve onu gösterdiği anlaşılır.

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿٧٦﴾

7. Yolları bulunan göğe andolsun ki.

Tefsiri:

حَبْك kelimesinin dildeki asıl mânâsı, sağlam dokumaktır. Mesela الثوبُ حَبْك dendiği zaman, bu cümle “Elbiseyi sağlam dokudu.” anlamına gelir. Sağlam örülmüş ipe de حبل محبوك denir. Dayanıklı attan ise كفلك محبوك diye bahsedilir.

Şemr şöyle demiştir: “حَبْك kelimesi lügatte, yapılışı sağlam olan her şey için kullanılır. Mesela دابة محبوك dendiği zaman, yaratılış itibariyle sağlam ve dayanıklı hayvan kastedilir.”

Ebu Ubeyde ve Müberrid de şöyle demiştir: “الحبك ‘yollar’ anlamına gelir. Bu kelimenin tekili ise, حباك şeklindedir. حمام حباك dendiği zaman, güvercinin kanatlarında bulunan çizgiler anlamına gelir. حبك الماء ise, su kanalı mânâsını ifade eder.”

Ferrâ şöyle demiştir: رüzgârın savurduğu kum taneleri gibi, ufalanan her şey için kullanılır. Üzerinden rüzgâr esen durgun su ile kıvrıcık saça da حبك denir. Bu mânâlarda kullanılan حبك kelimesinin tekili طرق ve طريقة örneklerinde olduğu gibi حبيكة şeklinde gelir. Müfredi حباك şeklinde gelen حبك ise, tekil ve çoğul bakımından مثال ve مثل kelimelerine benzer.

Bütün bunlardan maksat, İbn Abbâs’ın açıkça dile getirdiği şu yorumdur: “Bu ifade ile, güzel yaratılış kastedilmiştir.”

Saîd İbn Cübeyr onun bu âyet hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: “الحبك” göklerin güzel ve düzgün oluşu anlamına gelir.”

Katâde ise bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: “ذات الحبك yaratılışı sağlam mânâsına gelir.”

Mücâhid de bu âyet hakkında şöyle demiştir: “ذات الحبك yapısı sağlam demektir.”

Bir başka yorumunda ise şöyle demiştir: ذات الحبك yollara sahip anlamına gelir. Ancak bu yollar, kullardan uzaktır. Bu yüzden insanlar onları göremez. Bunlar rüzgârın denize teması ile suda, kumda ve saçta oluşan yolu andıran şekil gibidir.

Deccâlin özelliklerinin anlatıldığı hadiste⁷³ وأسه حبك ifadesi geçmektedir ki bu, onun saçlarının kıvrıcık olacağı anlamına gelir.

73 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 20; Taberânî, el-Mu’cemu’l-kebir, XII, 175, (Hadis No: 456); Heysemî şöyle demiştir: Bu rivâyeti Ahmed b Hanbel nakletmiştir. Hadisin ravileri, Buhârî’nin ravilerinden oluşmaktadır. bk. Heysemî, Mecmau’z-zevâid, VII, 342-343.

Âyetle (ez-Zâriyât 51/7) geçen الحَك kelimesinin yorumu hakkında ileri sürülen en güzel görüşlerden biri de, İmam Tirmizî'nin "el-Câmi" adlı hadis kitabının Tefsîr bölümünde Hasan kanalıyla Ebu Hureyre'den naklettiği rivâyettir. Bu rivâyete göre Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- yanında bulunan ashabına "Bu üstünüzdeki nedir?" diye sormuş. Onlar da, "Allah ve O'nun Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- daha iyi bilir." şeklinde cevap vermişler. Bunun üzerine şöyle buyurmuş: O dünyamızın semasıdır, korunmuş bir tavan ve önüne geçilmiş bir dalgadır.⁷⁴

إِنكُم لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨٩﴾ يُّؤْفَكُ عَنْهُ مَنِ أَفَكَ ﴿٩٠﴾

8. Siz elbette çelişkili sözler içindesiniz.

9. Ondan çevrilen çevrilir.

Tefsiri:

Bu âyetlerde Allah Teâlâ kendisine yemin edilen hususları zikretti. Âyetle geçen قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ (çelişkili sözler), müşriklerin Kur'an ve Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hakkında ortaya attıkları iddialardır. Bunların tamamı asılsızdır, uydurmadır. Müşrikler, hakkı yalanlayınca farklı görüşler benimseyip, muhtelif düşünceler ortaya atmışlardı. Ayrıca birbirinden ayrı tutumlar sergilemişlerdi. Nitekim onların bu durumu hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Bilakis onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar. Şimdi onlar şaşırmış bir haldedirler."⁷⁵

Yeminin cevabı olan bu âyetin zımnında şu mânâ gizlidir: Siz ey müşrikler! Birbiriyle çelişen bâtıl görüşlere sahipsiniz. Görüşleriniz birbiri çürütmekte. Bu hale düşmenizin nedeni ise, hakkı yalanlamanızdır.

Daha sonra Allah Teâlâ, bu birbiriyle çelişkili görüşler yüzünden haktan çevrilen insanları çevirdiğinden bahsetti. Bu yoruma göre âyetle geçen عَنْ harf-i cerri, bir nevî sebebiyet bildirir. Tıpkı şu âyet-i kerîmede olduğu gibi: قَالُوا يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (Dediler ki: Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin, biz de senin sözün yüzünden ilâhlarımızı bırakacak değiliz ve biz sana iman edecek de değiliz.)⁷⁶

74 Tirmizî, Tefsiri:u'l-Kur'ân, 57; فَإِنَّهَا الرَّقِيمُ صَفٌّ مَحْفُوظٌ وَمَوْجٌ مَكْفُوفٌ, Bu ifadede geçen "rakî" lafzı, dünyanın üstündeki gök anlamına gelir. Fakat, bu kelimenin bütün göklerin adı olduğu da ileri sürülmüştür. Bu hadis ile gökyüzünün, dünyanın üstüne düşmekten korunduğu ifade edilmiştir. bk. Tuhfetu'l-ahvezî, IX, 132.

75 Kâf 50/5.

76 Hûd 11/53.

مَنْ أُنْكُ (çevrilen) Yani Allah Teâlâ'nın ezeli ilminde sapacağı belli olan kimse-
ler haktan çevrilir. Onların haktan çevrilmeleri şu âyette anlatılan hususa benzer:
"Sizler ve taptığınız şeyler! Hiçbiriniz, Cehenneme girecek kimseden başkasını
Allah'a karşı azdırıp saptıramazsınız."⁷⁷

Bazı müfessirler غَنِي ifadesinde bulunan zamirin, Kur'an'a; bazıları, imana; ba-
zıları da, Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi vesellem- göndermiştir. Buna göre mânâ
şu şekilde olur, "Ondan çevrilen çevrilmiştir. Sonunda onu yalanlamıştır."

Müşriklerin son ilâhî çağrı hakkında farklı görüşler ileri sürmeleri tamamen
asılsız ve uydurma olunca Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur:

قَتَلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ سَاهُونَ ﴿١١﴾

10. Kahrolsun o koyu yalancılar!

11. Onlar koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir.

Tefsiri:

Cehalet o insanların tamamen kalplerini kaplamıştı. Tıpkı suyun etrafı kap-
laması, ölümün insanı sarması gibi. غَمْرَةٌ kelimesi, cehalet, nefsanî arzular, sar-
hoşluk, gaflet, sevgi, kin, korku, gam vb. duyguların birinin neden olduğu ken-
dinden geçmişlik halidir. Nitekim bu kelime, şu âyet-i kerîmede gafletin neden
olduğu bir bilinçsizlik halini ifade etmektedir: بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا (Fakat onla-
rın kalpleri bundan gafilidir.)⁷⁸

Bu âyette Allah Teâlâ Mekkeli müşrikleri, gafletle nitelendirmiştir. سَاهُونَ keli-
mesi, سَهْوٌ kökünden türemiştir. Bu kök, bir şeyden gafil olmayı, kalbin bir şeyden
uzak olmasını ifade eder. Unutmak ile gaflet arasında fark vardır: Unutmak, bir
şeyi hafızaya alıp öğrendikten sonra ondan gafil olmak demektir. Gaflette ise,
öğrenmek gibi şartlar aranmaz.

يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٢﴾

12. Ceza gününün ne zaman olduğunu sorarlar.

Tefsiri:

Müşrikler, insanların hesaba çekileceği günün gerçekleşmesini uzak görüp
inkâr ettikleri için onun ne zaman meydana geleceğini sormuşlardır.

77 es-Sâffât 37/161-163.

78 el-Mü'minûn 23/63.

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾

13. O gün, onların ateş üzerinde azap görecekları gündür.

Tefsiri:

Meşhur olan yoruma göre يُفْتَنُونَ ifadesi, yakılacaklar anlamına gelir. Ancak âyette bulunan عَلَى harf-i cerri, bu yoruma daha fazla bir anlam katmaktadır. Şayet, bu kelime ile yakmak fiili kastedilmiş olsaydı âyet-i kerîme şöyle olurdu: يَوْمَ يُؤْتَى Bu durumu bildikleri için müfessirlerin bir çoğu şöyle demiştir: “Bu âyette geçen عَلَى harf-i cerri, فِي harf-i cerri mânâsına kullanılmıştır. Tıpkı zaman zaman فِي harf-i cerrinin عَلَى yerine kullanıldığı gibi.”

Ön plana çıkan yoruma göre bu âyet, onların ateş üzerinde azap görecekları ifade eder. Bu konuda başka yorumlar da vardır. Bunlardan birine göre âyet, onların Cehennem'in yanına getirildikleri zaman görecekları azabı anlatır. Onların Cehenneme girerken ve Cehennem ile cezalandırılırken çektikleri azap ise daha şiddetli olacaktır. Bu âyette geçen يُفْتَنُونَ ifadesini, yakılacaklar şeklinde tefsir eden müfessirler, şu âyet-i kerîmeden hareketle bu sonuca ulaşmışlardır: *إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ (Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere Cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır.)*⁷⁹ Aynı şekilde Burûc suresindeki bu lafzın, azap/işkence anlamına geldiğini belirtirken de, Zâriyât suresindeki bu âyeti delil olarak sunmuşlardır.

Gerçek şu ki; fitne, hem azaba, hem de azaba neden olan hususa denir. Bu yüzden Allah Teâlâ inkâr etmeyi, fitne olarak isimlendirmiştir. İnkârcılar dünyada iken azaba neden olan hususlardan birini yaptıkları için, kendilerine verilecek ceza da fitne olarak isimlendirilmiştir. Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾

14. Azabınızı tadın! Acele gelmesini beklediğiniz şey budur işte! (denir.)

Tefsiri:

İnkârcıların ateşin başına getirilmeleri ve Cehennem'in onlara gösterilmesi kendilerine verilecek en büyük azablardan biridir. Bu azabın sonu ise, ateşe girip ateşle cezalandırılmaktır. Daha önce onlar, dünyalık vesilelerle ve dünyanın süsü ile cezalandırılmışlardı. Sonra sırasıyla, kendilerine peygamber gönderilince, on-

lara muhalefet edip onları yalanlayınca, bu yüzden dünya da cezalandırılınca, ölünce, kıyamet günü dirilince, Cehenneme sevk edilince, Cehennem'in başına getirilince ve Cehennem onlara gösterilince azaba çarptırılırlar. Bunlar, başlarına gelen en büyük musibetlerdir. Ancak, öyle büyük bir azaba uğratılacaklardır ki, başlarına gelen bütün felaketleri unutacaklardır.

Azâb görecek olanlardan bahsettikten sonra takvaları sayesinde bu azabdan kurtulacak olan kimselere vereceği mükâfattan söz etti. Bir başka ifade ile, Cennetten ve oradaki pınarlardan bahsetti:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ أُخْذِينَ مِمَّا آتَاهُم رُبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُجْسِبِينَ ﴿١٦﴾

15. Şübhesiz ki müttakiler Cennetlerde pınar başlarındadır.

16. Rab'lerinin, kendilerine verdiği alırlar. Çünkü onlar bundan öncede güzel davranırlardı.

Tefsiri:

Takva sahipleri, Rablerinin kendilerine sunduğu ikram ve lütufları alırlar. Bu âyet-i kerîmede şu dört hususun delili vardır:

- a) Cennete girenler, kendilerine verilen lütufları kabul ederler.
- b) Bu lütuflardan razı olurlar.
- c) Herhangi bir engelle karşılaşmadan bu lütuflara ulaşırlar.
- d) Cennetliklerin mükâfatları amellerinin cinsinden olur.

Zaten Cennetlikler, dünyada da Rablerinin kendilerine emrettiğini almışlar, rıza göstererek onu kabul etmişlerdi. Kendilerine gelen emirlere teslimiyet göstermişlerdi. Gönülleri hoşnut olarak bu emirleri kabul etmişlerdi. Rablerinin kendilerine vereceği mükâfatı da bu şekilde alacaklardır.

16. âyette Allah Teâlâ takva sahibi kullara mükâfat kazandıran hususu belirtmiştir: Onlar, hiç kimseyi ortak koşmadan, yalnızca O'na ibadet ederek, O'nun ve kullarının haklarını gözeterek yaptıkları iyilikler sayesinde bu mükâfata kavuşmuştur.

Daha sonra Allah Teâlâ takva sahiplerinin geceleri çok az uyuduklarından bahsetti:

كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾

17. Geceleri pek az uyurlardı.

Tefsiri:

Bu âyette geçen لَمَّ edatının nâfiye (olumsuzluk edatı) olduğu ileri sürülmüş- tür. Buna göre âyetin anlamı şu şekildedir: “Geceleri azıcık bile uyumazlardı. Çok ise, hiç uyumazlardı.” Bu yorum birkaç açıdan zayıftır:

a) Bu özellik, 15 ve 16 âyetlerde bahsedilen takva sahibi kimselerinin mut- laka bulunması gereken vasıfları arasında yer almaz.

b) Allah Teâlâ, gecenin yarısının ibadetle geçirilmesini, tamamının ibadetle geçirilmesinden daha çok sever.

c) Eğer bu âyette bütün gecenin ibadetle geçirilmesi kastedilmiş olsaydı, bunu en fazla Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- yapardı. Ancak o, hiçbir geceyi sabaha kadar ibadetle geçirmemiştir.

d) Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- gecenin tamamında değil, belli bir bölümünde teheccüd namazı kılmasını emretmiştir: “Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl.”⁸⁰

e) Allah Teâlâ Müzzemmil suresinde Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi ve- sellem- gece ibadetini emrederken, gecenin yarısını veya yarısında azını ya da fazlasını ibadetle geçirmesini emretmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesel- lem- için bu üç aşamayı zikretmiştir. Gecenin tamamını ibadetle geçirmesinden bahsetmemiştir.⁸¹

f) Osman İbn Maz’ûn’un geceleri uyumayıp ibadet ettiği haberi kendisine ulaşınca Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ona birini gönderip çağırttı. Os- man gelince ona “Ey Osman! Benim sünnetimden yüz mü çevirdin?” buyurdu. O da, “Hayır! Ey Allah’ın elçisi! Bilakis ben sizin sünnetinize tabi olmayı istiyor- um.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Ben biraz uyur, biraz namaz kılarım. Bazen nafile oruç tutar, bazen tutmam. Eşlerimle de birlikte olurum. O halde, sen de Allah’tan sakın ey Osman! Şunu bil ki; ailenin senin üzerinde hakkı vardır. Misafirinin senin üzerinde hakkı vardır. Vücudunun senin üzerinde hakkı vardır. Öyleyse, bazen nafile oruç tut, bazen tutma! Gecenin bir bölümünü ibadetle geçir, bir bölümünde ise uyu!”⁸²

80 el-İsrâ 17/79.

81 bk. “(Resûlüm!) Senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibadetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böy- le yaptığını) Rabbin elbette biliyor.” el-Müzzemmil 73/20.

82 Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 267; Ebû Dâvûd, Tatavvu, 28.

Yine Hz. Peygamber, -sallallâhu aleyhi vesellem- Zeyneb bt. Cahş'ın bütün gece namaz kıldığı, iki direk arasına bir ip bağlayıp takati kesilince bu ipten tutunduğu kendisine ulaşınca bunu hoş karşılamamış ve söz konusu ipin çözülmesini emretmişti.⁸³

f) Allah Teâlâ gece ibadeti yapan kullarını “*Vücutları yataklardan uzak kalır*”⁸⁴ buyurmak suretiyle övmüştür. Çünkü onlar, yataklarından kalkıp gece namazı kılarlar. Kalplerinde taşıdıkları bir duygudan ötürü kalkıp namaz kılmaları yüzünden uykularını bölen bu kulları Allah Teâlâ, gönülleri ferahlatacak nice nimetlerle ödüllendirecektir.⁸⁵

h) Bu âyet ilk olarak sahabe toplumuna hitap etmiştir. Dolayısıyla onların bu âyetin kapsamına girmeleri daha uygundur. Onların yaşantılarına baktığımız zaman, bu âyeti gece hiç uyumamak şeklinde anlamadıklarını görürüz. Mesela Büceyr İbn Sa’d, Saîd ve Katâde kanalıyla Enes İbn Mâlik’ten şöyle nakletmiştir: *كَانُوا قَلِيلًا مِنَ النَّبْلِ مَا يَهْجَعُونَ* âyeti, akşam ve yatsı namazı arasında nafile namaz kılan insanları kastetmektedir.

ı) Bu iddiaya göre âyetin cümle yapısı bozulmaktadır. Ayrıca menfî olan âmilin ma’mûlû kendisinden önce zikredilmiş olacaktır. Şöyle ki; *قَلِيلًا* ifadesi, menfî olan *يَهْجَعُونَ* fiilinin mef’ûlû olur. Her ne kadar Kûfe ekolü bunu caiz görse de, Basra ekolü bunu kabul etmez. Bazıları ise ayrıntıya giderek bu konuyu ele almışlardır. Onlara göre ma’mûl zarf olursa âmilinden önce gelebilir. Başka türlü ma’mûlün âmilinden önce gelmesi söz konusu olamaz.

كَانُوا قَلِيلًا مِنَ النَّبْلِ مَا يَهْجَعُونَ âyetinde geçen *مَا* edatının, zâide olduğu; *كَانَ* 'nin haberinin *يَهْجَعُونَ* cümlesi olduğu, *قَلِيلًا* 'in ise mansûb olduğu ileri sürülmüştür. Bu yoruma göre *قَلِيلًا* ya *هَجوعًا قَلِيلًا* şeklinde mahzûf olan bir mef’ûlû mutlakın sıfatı veya *زَمَانًا قَلِيلًا* şeklinde zarf olduğu için mansûbdur.

Ancak bu yorum problemlili görülmüştür. Şöyle ki; gecenin yarısını uyuyarak, 1/3’ünü ibadetle ve sonra geri kalan 1/6’sını uyuyarak geçirmenin Allah’ın en fazla sevdiği gece ibadetidir. Buna göre uyuyarak geçirilen zaman, ibadetle geçirilen zamandan daha fazladır. O halde, bu âyette (ez-Zâriyât 51/17) müminlerin, efdal olan uygulamanın zıddı ile övülmeleri nasıl mümkün olur?

83 Buhârî, Teheccüd, 18; Müslim, Salâtu’l-müsâfirîn, 219; Ebû Dâvûd. Tâvav, 19; Nesâî, Kıyâmu’l-leyl, 17; İbn Mâce, İkâmetu’s-salât, 184.

84 es-Secde 32/16.

85 İbn Kayyim bu son cümle ile şu âyete işaret etmektedir: “Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için nice sevindirici ve göz kamaştırıcı nimetlerin saklı olduğunu hiç kimse bilmez.” es-Secde 32/17. [Mütercim]

Bu itiraza şu şekilde cevap verilir: Kim bu ideal olan tarzda gece ibadetini yaparsa, uykuda geçirdiği zaman uyanık olarak geçirdiği zamandan kesinlikle daha fazla olur. Şöyle ki; o kişi zaten akşam ile yatsı arasında uyanıktır. Sabah namazından sonra da, güneş doğuncaya kadar uyumaz. Dolayısıyla geride yatsı namazı ile fecrin doğuşu arasındaki vakit kaldı. Bu vaktin de yarısı gece ibadeti ile değerlendirince, uykuda geçirdiği süre, uyanık halde olduğu zamandan daha az olur.

Bir başka yoruma göre ise, bu âyette (ez-Zâriyât 51/17) geçen ما edatı, masdariye mâsıdır. قَلِيلًا in fâili olduğu için merfû'dur. Bu durumda âyetin anlamı şu şekilde olur: *Onların uykuda geçirdikleri zaman azdır.* Bu görüş, Hasan-ı Basrî'ye aittir.

Bu âyette (ez-Zâriyât 51/17) geçen ما edatının الذي anlamına gelen ism-i mevsûl olduğu da ileri sürülmüştür. Bu durumda ism-i mevsûle dönmesi gereken zamir, mahzûftur. Buna göre âyet şu şekilde olur: *من الليل الذي يهجعون* Anlamı ise şöyle olur: Gecenin bir az bir kısmı, onların uyudukları zamandır. Doğrusu bu görüş, zorlamadan ibarettir.

ما يهجعون ifadesinin كان'nin isminden bedel-i iştimâl de olduğu ileri sürülmüştür. Bu durumda, şöyle takdir edilir: *كان هجوعهم من الليل قَلِيلًا* Anlam ise şöyle olur: *Onların gece uyumaları azdır.* Ancak bu yorum şu şekilde çürütülmüştür: *من* يهجعون ifadesi يهجعون fiiline mutaallıktır. Malum olduğu üzere masdarların ma'mûlû kendilerinden önce gelmez. Fakat bu cevaba da şu şekilde itiraz edilmiştir: Bu ifade müfesser olan bir cümle ile mansûbdur. Şöyle ki; *من الليل قَلِيلًا* ifadesi, âyette zikredilen يهجعون fiili ile müfesser olan mahzûf bir fiil ile mansûbdur.⁸⁶

Konuyla ilgili bir başka görüş ise şöyledir: كان قَلِيلًا'nin haberi olur. Böylece قَلِيلًا ifadesi ile cümlenin anlamı tamamlanmış olur. Dolayısıyla Kur'an okurken burada durmak gerekir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: *كانوا صنفًا و جَنًا* (Bu insanların sayısı azdır). *من الليل ما يهجعون* ifadesi ise başlı başına bir cümledir. Bu görüşte olanlara göre âyette geçen ما olumsuzluk edatıdır. Bu durumda âyet, onların geceleri azıcık dahi uyumadıkları anlamına gelir. Bu görüşün birkaç yönden zayıf olduğunu daha önce belirtmiştik.

وَبِالْأَشْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾

18. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.

86 Buna göre âyetin takdiri şu şekilde olur: *كانوا يهجعون قَلِيلًا من الليل ما يهجعون* [Mütercim]

Tefsiri:

Burada Allah Teâlâ Cennete girecek muttaki kullarının, geceleri namaz kılmalarının yanı sıra seher vakitlerinde de bağışlanma dilediklerini bildirdi. Bu kullar, namazlarının sonunda tevbe edip bağışlanma dilemişlerdir. Secde ederek, kıyamda durarak Rablerine dönmüşlerdi. Namazdan sonra da tevbe edip bağışlanma dilemişlerdir. Malum olduğu üzere Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- selâm verip namazdan çıktıktan sonra üç kez **اَسْتَغْفِرُ اللهَ** (*Allah'tan bağışlamasını dilerim!*) derdi. Allah Teâlâ ona, ömrünü istiğfar ile tamamlamasını emretmiştir.⁸⁷ Kullarına da, Arafat'tan Müzdelife'ye inişlerini istiğfâr ile tamamlamalarını buyurmuştur.⁸⁸ Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- de, ümmetine abdest aldıktan sonra tevbe etmelerini emretmiştir.⁸⁹ Kısacası amellerin en güzel biçimde bitirilmesi tevbe ve istiğfâr ile olur.

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾

19. Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ müttaki kullarının, Rablerine karşı ihlaslı olarak, insanlara iyilik ettiklerinden bahsetti. Onların hem ihlaslı hem de iyilik yapan kullar olduğunu belirtti. Onların bu hali şu âyetlerde anlatılan durumun zıddıdır: *“Onlar kıldıkları namazdan gafilirdirler. Onlar gösteriş yaparlar.”*⁹⁰ Müttaki kulların iyilik yaparken ihlas sahibi olmaları, muhtaç ve yoksullara iyilik ettikleri belirttikte edilmektedir. Çünkü onlara iyilikte bulunurken, bir karşılık ve teşekkür beklemezler.

Âyette geçen **الْمَحْرُومِ** kelimesi, başkasından bir şey isteyemeyecek kadar ifteli yoksul kimse anlamına gelir.

Allah'ın insanları yoksul ve zengin yapmasındaki hikmeti iyice düşünülmelidir. Şöyle ki; O, bazılarının yoksul olmasını dilemiştir. Ancak zengin kullarının onlara yardım etmesini dini bir vecibe kılmıştır. Allah Teâlâ, en zengin ve en cömerttir. Bu yüzden kullarını iki mahrumiyete birden ducâr kılmamıştır. Onları hem fakir kılıp, hem de onlara yardım edilmesini emretmemezlik yapmamıştır. Aksine yoksul olmasını dilediği kullarına yardımda bulunulmasını emretmiştir.

87 İbn Kayyim bu sözü ile şu âyete işaret etmektedir: “Rabbini överek tesbih et, O'ndan mağfiret dile. Çünkü O tevbeleri kabul edendir.” en-Nasr 110/3.

88 İbn Kayyim bu sözü ile de şu âyeti kastetmektedir: “Sonra insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedici ve esirgeyicidir.” el-Bakara 2/199.

89 Tirmizî, Tâhâre, 41.

90 el-Mâûn 107/5-6.

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾

20. Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır.

21. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?

Tefsiri:

Bu âyetlerde Allah Teâlâ hem insanın dış dünyasında hem de iç dünyasında âyetler olduğundan bahsetti.

Yeryüzünde bulunan âyetler pek çoktur. Bunlardan bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Yeryüzünün yoktan var edilip yaratılması. Sonradan meydana gelmeyi ve bu hususta bir yaratıcının bulunması gerektiğini gösteren deliller inkâr edilemez. Bu deliller yeryüzü ile kâimdir.

b) Yeryüzünün kara parçalarının sulardan ayrı olması. Hâlbuki tabiatın gerektirdiğine göre, kara parçaları su altında olmalıydı.

c) Yeryüzünün geniş ve büyük kütle halinde yaratılması.

d) Yeryüzünün yayılması. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Yerin nasıl yayıldığına bakmazlar mı?”⁹¹ Kur'an'da yeryüzünün yayılmış olduğundan bahsedilmesi onun küre şeklinde olması ile çelişmez. Gerçekte yeryüzü küre şeklindedir. Ancak üzerinde canlıların yaşamlarını sürdürebileceği düzgün bir zemin vardır.

e) Yeryüzünün canlıların yaşayıp barınacakları bir döşek halinde yaratılması, bir mekan ve bir beşik kılınması, üzerinde yürünebilecek, kazma ve bellerle kazılabilecek, üzerine ağır malzemeler kullanılarak bina dikilebilecek kadar elverişli yaratılması, insanın dilediği her şeyi üzerinde yapabileceği kadar uygun olması, yayılması, dirileri üstünde, ölüleri de bağrında toplaması, yayılıp uzatılması, genişletilmesi.

Allah Teâlâ su çıkarıp meralar yeşertmek ve pınarlar fışkırtmak suretiyle yeryüzünü kendisinden amaçlanan şeylerin gerçekleşmesi için uygun hale getirmiştir. Yeryüzünde geçitler ve yollar var etmiştir. Hikmeti gereği beşik ve döşek kılmak suretiyle yeryüzünü sâkin bir şekilde yarattığına dikkat çekmiştir.

Yeryüzündeki bir başka âyet ise şöyledir: Yerkürenin alttan bir desteğinin olmadan, üstten de kendisini tutan bir bağ bulunmadan durmasıdır. Eğer yeryüzü suyun üzerinde bulunsaydı bir geminin sallanması gibi sallanır dururdu.

İlâhî hikmet ve ezeli ilgi, yeryüzünün sabit kalması, sarsılmaması ve üzerinde canlıların yaşayacağı uygun bir zemin olması için dağların var edilmesine hükmetmiştir.

Allah Teâlâ yeryüzünü hikmete binaen yapılacak işlere uygun halde yaratmıştır. Yeryüzü, demir gibi son derece katı ve sert değildir. Eğer böyle olsaydı, kazılamaz, yarılamaz, üzerine bina inşa edilemez, ağaç dikilemez, ekin ekilemez, uyunamaz ve üzerinde yürünemezdi. Ama yeryüzü tam kıvamında yaratılmıştır.

Allah Teâlâ hikmete binaen onu, istikrar yeri kıldığına dikkat çekmiştir. Eğer yeryüzünü son derece yumuşak, cılk ve cıvık yaratmış olsaydı, üzerinde ne bina dikilir, ne bir canlı durabilir, ne de ağır cisimler bulunabilirdi. Aksine yeryüzünü cıvık ve katı arası bir kıvamda yaratmıştır.

İnsanlara göre en değerli madenler, altın, gümüş, yakut ve zümrüttür. Eğer yeryüzü bu madenlerden yaratılmış olsaydı, insanların maslahatına elverişli olmazdı. Canlılar için uygun bir mekan haline gelmezdi. Dolayısıyla elde edilmek istenen yararlar sağlanamazdı. Ayrıca bu sayede anlaşılmaktadır ki toprak, daha pahalı ve değerli olsa da bu madenlerden daha değerli, daha yararlı ve daha mübarektir. Bu madenlerin pahalı ve değerli olmaları, az bulunduklarından dolayıdır. Yoksa toprak, onlardan daha faydalı, daha mübarek ve daha kıymetlidir.

Allah Teâlâ yeryüzünü şeffâf olarak da yaratmamıştır. Çünkü şeffâf cisimlerin üzerinde canlılar yaşayamaz, bitkiler yeşeremez.

Allah Teâlâ, güneş ışınlarının yansımasıyla yeryüzünün üzerinde bulunan varlıkların yanmaması için onu parlayan biçimde de yaratmadı. Nitekim, şeffâf ve parlak cisimlerden yansıyan ışınlar yüzünden pamuk vs. gibi maddelerin yandığına şahit olmaktadır.

Hasılı Allah Teâlâ yeryüzünü tozlu topraklı yaratmıştır. Böylece burası, hem insanlar, hem hayvanlar ve hem de bitkiler için uygun bir mekan olmuştur.

Suda yaşayan canlılar gibi suda yaşayamadıkları için karada yaşayan varlıklar için yeryüzünün bir tarafını yüksek yaratmıştır. Nitekim bu konuya daha önce işaret ettik. O varlıkları, maslahatlarına uygun biçimde yeryüzünün değişik bölgelerinde var etti. Sonra topraktan onların yiyeceklerini ve gıdalarını çıkardı. İnsanoğlunu da ondan yarattı. Sonra tekrar ona döndürüp ve yine ondan diriltecektir.

Şunlar da yeryüzünde bulunan ayetlerdendir: Allah Teâlâ, yeryüzünü farklı farklı türlerde ve özelliklerde yaratmıştır. Her bir köşesine ayrı bir yarar yerleştirmiştir. Bununla birlikte bütün yeryüzü parçaları, birbirine komşu ve bitişiktir. Kimisi ova şeklinde, kimisi su deposu konumunda birbirine yakın ve bitişik haldedir. Şu toprak güzel ve verimli iken hemen yanı başındaki öbür toprakta hiçbir şey bitmez. Şurası toprak iken, diğer taraf kumdur. Burası sertken hemen bitişikindeki taraf işlemeye elverişlidir. Şu tarafın rengi siyah iken, beri tarafın rengi beyazdır. Bu taraf tamamen taşlık iken, öbür başta hiç taş bulunmayan bir arazi vardır. Şu topraklarda şu şu bitkiler biterken, diğer topraklarda bitmez. Oralarda ise başka bitkiler yeşerir. Beri taraf çorak arazi iken, öbür taraf tam tersine sulak-

tır. Bu yanlarda ne dağ, ne de tepe varken, öbür yanlarda her taraf dağdır. Bazı bölgeler ancak yağış alınca verimli olurken diğer bazı bölgelere hiç yağış düşmez. Buralar da ancak nehirlerle sulanarak verimli hale gelir. Allah Teâlâ uzak diyarlara yağmur verir. Sonra yeryüzünün üzerinden, pınarlar vasıtasıyla bu suyu yağış almayan topraklara sevk eder.

Keşke yeryüzüne bir sorabilsen! Onu bu kadar çeşit çeşit kim yaratmış? Bölgelerini bu kadar farklı özelliklerde kim var etmiş? Her bir bölgesine diğerinden ayrı bir özelliği kim vermiş? Onun üzerine dağları kim yerleştirmiş? Üzerinde yolları kim açmış? Kim pınarlar fışkırtıp otlaklar yeşertmiş? Yok olmaktan onu kim korumuş? Orada hayırları kim var etmiş? Ölçülü olarak orada yiyecek şeyleri kim yaratmış? Üzerindeki canlıları ve bitkileri kim var etmiş?

Kim altına madenler ve kıymetli taşlar yerleştirmiş? Kim onda türlü türlü faydalar var etmiş? Kim orayı, insanlar için bir barınak, bir yurt olarak hazırlamış? Kim insanları ondan yaratmaya başlamış? Kim onları gerisin geri ona döndürecek? Kim tekrar onları oradan çıkaracak? Kim onu, insanlar için işlenmesi zor imkânsız değil de son derece kolay işlenebilir kılmıştır? Kim onun üzerini ayakla basıp geçilecek hale getirmiş? Kim onun yollarını kolaylaştırmış? Kim onun çıkışlarını genişletmiş? Kim nehirler akıtıp ağaçlar yeşertmiş? Kim ağaçların meyvesini olgunlaştırmış? Kim bitkiler vasıtasıyla onu yarmış? Kim oraya bütün yiyecekleri yerleştirmiş? Kim onu yaymış? Kim onu döşek gibi yaymış? Kim onu insanlar için bir bebeye hazırlanan beşik gibi süslemiş? Kim üzerindikileri onun için bir süs kılmıştır? Kim onun sallanmasına engel olmuştur? Kim onun sallanıp üzerindeki binaların ve sembollerin yıkılmasına mani olmuştur? Yeryüzünün bir gün gelip sarsılmaya başlayıp üzerindikileri yutmasından kim korumuştur? Kim topraktan yaratılmışların en güzeli ve en mükemmeli olan insan türünü topraktan var etti? Ondandır Adem'i, Nûh'u İbrahim'i, Musa'yı, İsa'yı ve Muhammed'i kim yarattı? Ondandır dostlarını, sevgililerini ve salih kullarını kim var etti? İçine yerleştirilen suları, rızıkları, madenleri ve canlıları koruyacak şekilde onu kim yarattı? Güneş ve ay ile arasındaki mesafeyi bu kadar kim ayarladı? Eğer onlardan bu mesafeden biraz fazla uzak olsaydı, güneşin sıcağından, ayın da ışığından yararlanamazdı. Şayet bu mesafeden biraz daha yakın olsaydı, sıcaklık artardı. Canlılar ve bitkiler yanardı. Hasılı kâinâtın nizamını sağlayan bu hikmet, fevkalâdedir.

Yeryüzünde bağları, bahçeleri ve pınarları kim var etti? Yeryüzünün bağrını ölümler için kim mesken kıldı? Toprağın üstünü diriler için bir barınak haline kim getirdi? Kuruyup cansız hale geldikten sonra toprağa kim can verdi? Gökten onun üzerine yağmuru kim indirdi? Sonra üstünde kim rûzâyı estirdi? Üzerine güneşi kim doğurdu? Bütün bunlardan sonra toprak bitkilere gebe kaldı. Doğum vakti gelince doğum sancısı tuttu. Sarsıldı ve göze hoş gelen her türlü bitkiyi yeşertti.

Gökyüzünü baba, yeryüzünü de ana gibi yapan Allah Teâlâ yüceler yücesidir! Yağmur tanelerini çocuğun kendisinden oluştuğu su gibi kılan Allah ne kadar da yücedir! Toprakta tohum oluşur. Derken üzerine su gelir. Toprağın ıslaklığı yardımcı olur. Yerin içinde gizlenmiş sıcaklık destek olur. Sonunda ıslaklık ile sıcaklık tohumun içine ulaşır. Sonra tohum genişler ve büyür. Şişer ve iki tane filiz verir. Filizlerden biri tohumun üstüne, diğeri altına doğru ilerler. Üstteki bitkinin sapı, alttaki ise kökü olur. Daha sonra çocuk o kadar gelişir ki, babasına nispet edilecek bir durumu kalmaz. Babasından sonra binlerce çocuk meydana getirir. Bütün bunları hikmet sahibi Allah Teâlâ bir tek daneden yapmıştır. Belki de bu dane mümkün olan en küçük hacimdedir. İşte bu, Allah Teâlâ'nın bu anaya verdiği bereketten ileri gelir.

Yeryüzündeki bir âyet bile, yaratıcının varlığını göstermeye, O'nun kemal sıfatlara ve fiillere sahip olduğunu kanıtlamaya, peygamberlerin O'ndan haber verdiği bilgilerin doğruluğunu ispatlamaya, yeniden dirilmek için insanların birbirlerinden çıkarılacağına delalet etmeye yeter!

Bu dört unsurun bir araya gelmesi, yan yana durması, birbirine karışması, birinin diğerine gereksiniminin olması, birbirlerini etkilemesi ve birbirlerinden etkilenmesi iyice düşünülmelidir. Bu unsarlar daima hem birbirlerini etkilerler, hem de etkilenirler. Biri sadece etkileme özelliği ile diğerlerinden ayrılmaz. İşte bu durumda, yeryüzünün yaratılmış olduğuna, sonradan var edildiğine, Allah'ın yönetimine ve hükmüne boyun eğdiğine, yok iken var olduğuna, ona ihtiyacı olmayan, kendisini etkileyen ama ondan etkilenmeyen, kadim olup hâdis olmayan, bir yaratıcıya muhtaç olduğunu gösteren en açık delil söz konusudur. Bütün yaratılmışlar o yaratıcının kudretine boyun eğip iradesine göre hareket eder, vahdâniyet ve rubûbiyetine dâvet eden çağrılara kulak verir, ilmine ve hikmetine tanıklık edip kulları, O'nu anıp, O'na şükredip itaat etmeye, ibadet edip sevgi beslemeye, O'nun azabından ve cezasından sakındırıp, rızasını ve Cenneti kazanmak için canla başla çalışmaya teşvik eder.

Suya ve yeryüzüne bir bakın! Allah Teâlâ onların karışmasını ve çiftleşmesini dilediği zaman, nasıl da rüzgârlar gönderip bulutları hareket ettirir ve yağmur damlalarını yerin derinliklerine ulaştırır. Sonra hava sıcaklığını biraz artırır. Derken bitkiler canlanır. Daha sonra hava sıcaklığını biraz daha artırır. Bu arada bitkiler filizlenir. Bitkinin ilk durumu bu ikinci sıcaklığa göre zayıf kalır. Bu yüzden bu sıcaklık, o bitkinin güçlenip kendisine hazır hale geleceği zamana kadar saklanır. Baharın sıcaklığı bitkilerin topraktan çıkması; yazın sıcaklığı ise bitkilerin olgunlaşması içindir. İşte böyle, anne bir, baba bir, döllenme bir, ama çocuklar birbirinden çok farklı ve çeşitli. Tıpkı Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi:

“Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler; bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sula-

nır. (Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.”⁹²

Buraya kadar yeryüzünde bulunan âyetlerin bir kısmını sıraladık. Yeryüzünde bulunan âyetlerin bir kısmı da, Allah Teâlâ'nın peygamberleri yalanlayan ve kendi emirlerine muhalefet eden milletlere verdiği cezalardan oluşur. Onlardan geriye kalan eserler, onların durumuna delalet eder. Bu konudaki birkaç âyeti şu şekilde verebiliriz:

“Âd ve Semûd'u da (helâk ettik). Sizin için, (onların başına nelerin geldiği) oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır. Şeytan onlara yaptıkları işleri güzel gösterip onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar.”⁹³

Allah Teâlâ Ad kavmi hakkında da şöyle buyurmuştur: “(Ey insanlar!) Elbette siz de sabah ve akşam onlara uğruyorsunuz. Hâla akıllanmayacak mısınız?”⁹⁴

“Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı. Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık. İşte burada ibret alanlar için işaretler vardır. Onlar hâla gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.”⁹⁵

“Eyke halkı da gerçekten zalim idiler. Biz onlardan da intikam aldık. İkisi de (Eyke ve Medyen) açık bir yol üzerindedir.”⁹⁶

Yani onların yaşadıkları bölge, insanların gelip geçtikleri güzergâh üzerindedir.

“(Sizden önce) kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz. Onlara nasıl muamele ettiğimiz size apaçık belli oldu. Ve size misaller de verdik.”⁹⁷

Allah Teâlâ Âd kavmi hakkında da şöyle buyurmuştur: “O (rüzgâr), Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Nitekim (o kasırga gelince) onların evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte biz suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız.”⁹⁸

“Halen yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk ettiğimiz onları doğru yola sevketmedi mi? Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâla kulak vermezler mi?”⁹⁹

Hazırlığı, ordusu ve serveti olmadan bir adamın çıkıp büyük bir toplumu Allah'ı birlemeye, O'na iman edip itaat etmeye dâvet etmesinden, tamamının veya büyük bir kısmının kendisini yalanlamak ve ona düşmanlık etmek üzere bir-

92 er-Ra'd 13/4.

93 el-Ankebût 29/38.

94 es-Sâffât 37/137-138.

95 el-Hicr 15/73-76.

96 el-Hicr 15/78-79.

97 İbrahim 14/45.

98 el-Ahkâf 46/25.

99 es-Secde 32/26.

leşen bu toplumu Allah'ın azabından ve intikamından sakındırmasından ve onlara insan kudretini aşan türlü türlü olağanüstü cezalardan bahsetmesinden daha büyük hangi delil olabilir ki! Onun bahsettiği türlü türlü görülmemiş cezalar şunlardır: Allah Teâlâ kimi zaman İlâhî çağrışı yalanlayanların tamamını boğar, kimi zaman onları yerin dibine batırır, kimi zaman rüzgâr gönderip helâk eder, kimi zaman bir gürültü ile yok eder. Bazen insanların şekillerini tersyüz ederek, bazen de onlara taş göndererek azab eder. Kimi zaman, üzerlerine kat kat ateş gönderir, kimi zaman, yıldırımlar ve daha başka azab türlerini gönderir. Onları hakka dâvet eden peygamberleri ve onlarla birlikte olanları ise kurtarır. Ancak helâk olanlar, sayı, güç, kuvvet ve servet bakımından onlardan kat be kat fazladır.

فياك من آيات حق لو اهتدى
بهن مرید الحق کن هواديا
ولكن على تلك القلوب أكنة
فليت وإن أصغت تجيب المنادي

Hakkın âyetleri ne kadar da çok!

Hakkı arayanlar bunların sayesinde hidayete erselerdi, olurdu bu âyetler birer hidayetçi

Ne varki kalper üzerine inmiş perde

Kulak verse de insanlar, seslenene veremez olumlu yanıt.

İlâhî musibet ve cezalara çarptırılan bu insanlar eğer haklı iseler, sayı bakımından çok ve güç bakımından daha kuvvetli iseler, sayıları ve kuvvetleri sayesinde kendilerinden daha zayıf olan ama peygamberlere tabi olan müminlerin kurtulup korundukları gibi Allah'ın azabından korunup O'nun cezasından kurtulsalardı ya!

Yeryüzünün ayetlerinden bir diğeri de, Allah Teâlâ'nın her an, peygamberlerin haber verdiği hakikatleri doğrulayan yeni gelişmeler meydana getirmesidir. Böylece peygamberlerin mucizeleri ile onların doğruluğunu ve peygamberliklerini ispatlayan deliller yenilenip durmaktadır. Bütün bunlar, Allah'ın yeryüzünde yeni olarak meydana getirdiği bazı gelişmeler sayesinde olmaktadır. Bu gelişmeler, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kendi döneminde gösterdiği mucizeleri göremeyen kimseler için birer delildir. Bu sayede bütün zamanlarda yaşayan insanlar, vahyin ilk muhataplarının tanık olduğu mucizeleri görmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kuran'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?"¹⁰⁰ Cenâb-ı Allah'ın bu iradesi, bir döneme hasredilemez. Aksine Allah'ın bütün zamanlarda yaşayan insanlara çeşitli âyetlerini gösterecektir. Böylece herkes için O'ndan başka ilâh olmadığı ve bütün peygamberlerin doğru olduğu anlaşılır.

Yeryüzünde bulunan âyetler bu saydıklarımızdan daha fazladır. Biz, burada bir kısımdan söz etmek suretiyle geri kalan çoğuna işaret ettik.

Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyor musunuz?

İnsana en yakın varlık kendi nefsidir. Bu yüzden kendisini yoktan var edip şekillendiren ve bir damla sudan ona hayat veren yaratıcısı insanı kendisi hakkında düşünüp ibret almaya çağırır. İnsan kendisi hakkında düşündüğü zaman, rububiyete kanıtlayan deliller kendisi için apaçık hale gelir. Yakın nurları onun için parıl parıl parıldar. Kuşku ve şüphe birer birer dağılır. Cehalet karanlıkları aydınlığa döner. İnsan kendi kendini incelediği zaman, kendinde eşsiz bir yönetimin izlerinin olduğunu fark eder. Rabbinin tek olduğunu haykıran delilleri taşıdığını fark eder. Bu deliller kendisini yöneten yüce bir varlığa işaret eder. İnsan kendisine bakınca, bir damla sudan meydana geldiğini anlar. İnsanın meydana geldiği bu bir damla su, önce bir parça ete dönüşür. Sonra bundan birbirine terkip edilmiş kemikler meydana gelir. Çeşitli eklemlerle bu kemikler birbirine eklenir. Şekillenmeye başlayan vücut damarlarla ve sinirlerle birbirine bağlanır. Sonunda üzerine sağlam bir deri çekilir. İnsan vücudunda irili ufaklı 360 eklem vardır. Bunlardan bir kısmı kalın, diğer bir kısmı ise incedir. Kimi uzun kimi değerli şekildedir. Bazısı düz, bazısı eğiktir. Bu eklemler de 360 damar ile birbirine bağlanmıştır. Bu sayede vücudun uzuvları bir araya gelir ve ayrılır, bazen açılır, bazen toplanır, kimi zaman uzatılır, kimi zaman çekilir. Yine bu sayede insan vücudu, yazı yazmak ve daha başka işleri görmek için uygun hale gelir.

İnsan vücudunda dokuz kapı açılmıştır. Bu kapılardan ikisi iştirmek, ikisi görmek, ikisi koklamak, biri konuşmak, yemek, içmek ve nefes alıp vermek, son ikisi ise, vücutta tutulması insana eza verecek fazlalıkların atılması içindir.

Kulak kapılarının içinde öldürücü bir acılık vardır. Bu acılık, bir kurtçuğun kuktan girip beyine ulaşarak insana eziyet etmesine mani olmak için yaratılmıştır. Göz kapılarının içinde tuzluluk vardır. Bu, sürekli var olan sıcaklığın oradaki yağ tabakasını eritmesine mani olur. Yeme içme kapısının içine tatlılık konmuştur. Bu sayede insanın rahatlıkla yiyip içmesi hedeflenmiştir. Eğer bu kapıda acılık veya tuzluluk olsaydı, insan ağır tadıyla bir şey yiyemezdi.

Allah Teâlâ insana ıslıl ıslıl ıslıdayan nurdan iki lamba vermiştir. Bu lambalar, insanın tepe noktasında bulunur. En değerli organında bir öncü konumundadır. Bu nur, insanın gerçekten çok küçük bir bölümüne yerleştirilmiştir. Ama insan, onun sayesinde göğü, yeryüzünü ve ikisi arasındakileri görür. Allah Teâlâ bu nuru, korumak ve muhafaza etmek için yedi tabaka ve üç sıvı ile perdelemiştir. Bunların hepsini üst üste yerleştirmiştir. Gözün üstüne, hem aşağıdan hem de yukarıdan inen iki kapak koymuştur. Kapakların uçlarında ise, gözü korumak ve

güzelleştirmek için kirpikler yaratmıştır. Kirpiklerin ve göz kapaklarının üstünde ise, kaşı yaratmıştır. Kaş, insanın alnından akan terin göze gitmesine mani olur. Alından aşağı akan her şeyi engeller.

Allah Teâlâ gözün her tabakasına ayrı bir görev vermiştir. Sıvı tabakaların her birinin kendine özgü bir hacmi vardır. Buna biraz ilave edilse veya bundan biraz eksiltile, göz görevini yapamaz hale gelir. Artık gözün insana bir faydası dokunmaz.

Allah Teâlâ görmemizi sağlayan bu nuru, küçük bir mercek büyüklüğünde yaratmıştır. Ancak bu mercekte, son derece büyük ve geniş varlıklar olmalarına rağmen gökyüzünün, yeryüzünün, güneşin, ayın, yıldızların, dağların, suflî ve ulvî alemin görüntülerini izhar etmiştir.

Allah Teâlâ'nın yüce hikmeti, gözün içinde siyah ve beyaz bölümlerin olmasını gerektirmiştir. Yüce Allah görme gücünü, gözün siyah kısmına vermiştir. Beyaz bölümünü ise, bu siyah bölümün bir mekanı olmasını dilemiştir. Bunlardan her biri diğerini güzel gösterir.

Allah Teâlâ göz bebeğinin, kirpikler, göz kapakları ve kaşlarla korumuştur. Nitekim biraz önce buna işaret etmiştik. Hak Teâlâ göz bebeğini siyah yapmıştır. Eğer bunu da beyaz yapsaydı, görme nuru dağılır ve idrak zayıflardı. Gözün siyah kısmı görme gücünü toplar. Görme nurunun dağılmasına mani olur.

Allah Teâlâ göz bebeğinin hareket edip sağa sola ve aşağı yukarı dönmesi için yirmi dört adale yaratmıştır. Bu adalelerden biri eksilse, göz görevini yapamaz hale gelir.

Gözler ayna gibidir. Şekillere ona yansır. Çünkü, son derece berrak ve parlak yaratılmışlardır. Göz kapakları son derece hareketlidir. Kendiliğinden otomatik olarak hareket eder. Harekete geçmesi için bir zorlama söz konusu değildir. Bu sayede göz aynası, her türlü puslandırıcı durumdan korunmuş şekilde berrak ve parlak olarak kalır. Kara sinekte ise göz kapakları yoktur. Bu yüzden durmadan elleriyle gözlerini siler. Gözüne gelen toz vs. maddelerden gözünü temizler.¹⁰¹

*Tozdurup savuranlara, yükünü yüklenenlere, kolayca süzülenlere, işi ayıranlara andolsun ki, size vâdedilen, kesinlikle doğrudur ve ceza mutlaka vuku bulacaktır. Yolları bulunan göğe andolsun. Siz elbette çelişkili sözler içindesiniz. Ondandır çevrilen çevrilir. Kahrolsun o koyu yalancılar! Onlar koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir.*¹⁰²

101 et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân, s. 278-305.

102 Zariyat 51/1-11.

Bu âyetlerde Allah Teâlâ yarattıklarına tabaka tabaka yemin etmiştir. İlk olarak savuran rüzgârlara sonra rüzgârların üstünde yükünü yüklenmiş bulutlara, daha sonra onların üzerinde kolayca süzülen yıldızlara, ardından onların üzerinde işleri taksim eden meleklerle yemin etti. En sonunda ise yolları bulunan göğşe yemin etti. Gökteki yollar, rüzgârın hareket ettirmesiyle suda oluşan dalgalara benzer. Âyette geçen الحَكْ kelimesi yollar anlamına gelir. Deccâli tavsif eden hadiste onun saçlarının kıvrıkcık olduğu شَعْرُهُ حَكْ (Kıvrıkcık saçlı) ifadesi ile anlatılmıştır. Nitekim şu hadiste gökler hakkında şöyle buyrulmuştur: “O dünyamızın semasıdır, korunmuş bir tavan ve önüne geçilmiş bir dalgadır.” Bu ifade gök hakkında kullanılınca onun güzelliğini, göz alıcı özelliğini ve yaratılışının sağlamlığını ifade eder.

Allah Teâlâ gönderdiği peygamberin getirdiği hakikatleri reddeden ve akıllarıyla ona muhalefet eden kâfirlerin farklı farklı görüşlere meylettiklerini belirtirken bu şekilde yemin etmiştir. Hakikatte İlâhî mesaja muhalif olanların güvenilecek tutundukları bir dal yoktur. Ortaya attıkları konulardan hangisini ele alırsan al, ileri sürdükleri delillerden hangisine bakarsan bak, tamamında onların son derece ihtilaf içinde olduklarını görürsün. Biri şöyle derken, öteki bunun tam zıddını söyler. Derken üçüncü biri çıkar ve o ikisinin söylediklerinden başka bir şey söyler. Onların görüşlerini çürütür ve delillerini geçersiz hale getirir. Hiç kuşkusuz bütün konularda onların birbiri ile çelişen hükümler verip deliller ileri sürdükleri görülür. En fazla ihtilaf eden insanlar, İlâhî mesaja muhalif kimselerdir. Hatta onlardan biri, bir görüş ileri sürer sonra da bunun kesin doğru olduğunu iddia eder. Gün gelir bunun aksini söyler ve önceki söylediğini çürütür. Bu son söylediğinin tartışmasız doğru olduğunu iddia eder.

Allah Teâlâ İlâhî mesaj karşısında birbirinden tutarsız olarak ileri sürülen görüşlerden önceden vazgeçirilen kimselerin vazgeçtiğini haber verdi. Bir başka ifade ile, ezelde haktan çevrilecekleri belli olan kimselerin şüpheler yüzünden haktan cayacaklarını bildirdi. Kişinin haktan dönmesi, şüpheler yüzünden olur. Şüpheler yüzünden haktan çevrilince de, haktan ayrı ve uzak olur.

Kahrolsun o koyu yalancılar!

Âyette geçen, الخُرُصْ kelimesi, asıl itibariyle bilgiye dayanmayan söz anlamına gelir. Daha doğrusu söylenen sözün doğruluğunu gösteren bir delil olmadan tahmen ve zan ile konuşmaktır. Bu yüzden yalancılara, zan ve tahminle hareket edenlere خَارِصْ denir. Bu vasıf vahyi yalanlayan Mekkeli müşriklere tam olarak yakışmaktaydı. Çünkü onların zan ve tahminden başka bilgileri yoktu. Nitekim Allah Teâlâ onlardan önce yaşamış ve kaderi ileri sürerek gönderdiği şeriata muhalefet edenler hakkında şöyle buyurmuştur: *إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ*: (Onlar zandan başka bir şeye tâbi olmaz, yalandan başka söz de söylemezler.)¹⁰³

Vahye tabi olanlar ise böyle değildir. Onlar birbirini tasdik eden söze uyarlar. Bir kısmı diğer kısmına şahitlik eden söze tabi olurlar. Onların tabi oldukları sözde ne bir çelişki, ne de bir tutarsızlık vardır. Çünkü bu söz, Allah'a aittir. Allah Teâlâ onu, peygamberine indirmiştir. Dolayısıyla onun kaynağı kendisidir. Resûlünün dilinde izhar eden de kendisidir. Kur'ân'ı açıklamak Allah'a aittir. Onu tebliğ etmek ise Hz. Peygamberin vazifesidir. Bize düşen ise, ona uymaktır. Allah Teâlâ kendine ait olanı gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber de vazifesini yerine getirmiştir. Geriye bizim görevimizi tamamlamamız kalmıştır.

Tevfîk Allah'ın yardımıyladır.¹⁰⁴

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾

22. Semada da rızığınız ve size vâdedilen başka şeyler vardır.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede geçen rızık, yağmur, Cennet ve dünya ve âhiret rızıkları olarak tefsîr edilmiştir. Hiç kuşkusuz yağmur, Allah'ın bir rahmetidir. Cennet ise rahmetin karar kıldığı yerdir. Kısacası hem dünya hem de âhiret rızkı yukarıdaki semadadır.

Âyette geçen size vaat edilen ifadesi hakkında Atâ şöyle demiştir: “Size vâdedilenden maksat, ödül ve cezadır.” Kelbî şunları söylemiştir: “Bu ifadeden maksat, size vâdedilen hayır ve şerdir.” Mücâhid ise şöyle demiştir: “Bundan maksat, Cennet ve Cehennemdir.” İbn Sîrîn de şunu söylemiştir: “Bu ifadeden maksat, kıyamete ilişkin size vâdedilenlerdir.”

Kanaatime göre hayrın ve Cennet'in semada olduğu konusunda bir sorun yoktur. Ancak Cehennem ve Cehennem ehline verileceği bildirilen cezaların semada olduğu iddiasının ise açıklamaya ihtiyacı vardır. Söz konusu açıklama şu şekilde yapılabilir: Kişi hayır ve şerrin nedenlerine baktığı, Cennete ve Cehenneme götüren sebeplere dikkat ettiği, insanların mutlu ve bedbaht olmak üzere ikiye ayrıldığını düşündüğü zaman bütün bunların hepsinin Allah'ın kaza ve kaderi ile olduğunu anlar. Allah'ın kaza ve kaderi de semadan gelir. Bütün bunlar, meydana gelmeden önce ve sonra, semada meleklerin defterlerinde ve levh-i mahfûzda yazılıdır. Bütün her şey semadan gelir. Nitekim وَمَا تُوعَدُونَ ifadesini “Kıyamete ilişkin size vaat edilenlerdir” şeklinde yorumlayan kimse, bu mânâyı açıklamıştır. Çünkü kıyamet günü yaşanacak gelişmeler semadan gelecektir. İşte vâdedilen gerçek, budur. Cennet ve Cehennem varılacak son duraktır. Kıyamet bu iki menzile varmak için kopacaktır. Netice olarak ifade ederiz ki, selefin bu konuda ileri sürdüğü bütün tefsirler isabetlidir. Yinede doğrusunu en iyi Allah bilir.

فَوَزَبَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾

23. Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu vaad, sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.

Tefsiri:

Bu âyette Allah Teâlâ, kendisiyle yemin edilenlerin en yücesiyle en büyük yemini etmiştir. Kendisine yemin edilen bilgiyi de bu yemin ile tekit etmiştir. Daha sonra ise bu bilgiyi duyu organları çalışan kimselerin hiç şüphe etmediği kesin bir duruma yani konuşmaya benzetmek suretiyle bir kez daha tekit etmiştir.

İbn Abbâs bu âyet hakkında şöyle demiştir: “Allah Teâlâ bu ifade ile vâdinin, muhatapların konuştuğu gibi bir hakikat olduğunu ve mutlaka gerçekleşeceğini ifade etti.” Ferra da bu ifadeyi şöyle yorumlamıştır: “Allah’ın bu vâdi, insanın konuşması kadar gerçektir.” Zeccâc ise şöyle demiştir: “Bu ifade ‘Bu, senin burada olduğun kadar gerçek.’ sözüne benzer.”

“Bu, senin burada olduğun kadar gerçek.”¹⁰⁵ sözü hadiste de geçmektedir.

Bu âyette Allah Teâlâ, haber verdiği hususların gerçekleşmesini, insanoğlunun konuşmasının ve varlığının gerçek olmasına benzetti. Bizden biri, hiç akıl yürütmeden kendisinin konuşan bir varlık olduğunu bilir. Kendisinin konuştuğunun gerçek olduğuna dair delil aramaya gerek yoktur. Onun konuştuğu konusunda bir kuşku söz konusu olamaz. Bunun gibi, Allah’ın haber verdiği tevhid, peygamberlik, âhiret konuları da hakır. Yine aynı şekilde Allah’ın isim ve sıfatları da hakır. Bütün bunlar sizin konuşmanıza ve konuşmanızın gerçek olmasına benzer.

Bu tür ifadeler insanların konuşma tarzlarında mevcuttur. Mesela biri, “Bu güneş gibi gerçektir.” diyebilir. Nitekim şair de şöyle demiştir:

وليس يصح في الأذهان شيء إذا احتاج النهار إلى دليل

Gündüzün varlığını ispat için delile ihtiyaç duyulduğu an

Kalmaz zihinlerde hiçbir şey apaçık, berrak ve lemeân.

Burada mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir hakikat vardır. O da şudur: Allah Teâlâ doğru söyleyenlerin en doğrusu olmasına rağmen, haber verdiği vâdinin doğru olduğuna şahitlik etmiştir. Yemine hiç ihtiyacı olmamasına rağmen, bunun gerçekleşeceğine dair yemin de etmiştir. Bir de bunu, hiçbir şekilde şüphe kabul etmeyecek bir gerçeğe benzetmek suretiyle tekit de etmiştir. Böylece vâdinin gerçekleşeceğine dair ayân beyan ortada olan deliller ile düşünce yoluyla kavranabilecek kanıtlar ileri sürmüştür. Nihayet vâdini, her ne kadar gözlerle gö-

105 Bu rivâyeti İbn Kesîr Muâz’dan mevkûf olarak nakletmiştir. Rivâyete göre Muâz, arkadaşına bir haber aktardığı zaman, “Bu, senin burada olduğun kadar gerçek.” dermiş. bk. İbn Kesîr, Tefsîr, IV, 251.

rûlmese de, basiret yoluyla görülen ve sezilen bir hakikat haline getirmiştir. Buna rağmen insanların çoğu bu vâdin gerçekleşeceğinden gâfil olarak yaşamaktadır. Bir gün hesaba çekileceklerini düşünerek hazırlık yapmamaktadırlar. O gün için hazırlık yapıp gerekli donanıma sahip olanlar da, sayı bakımından çok azdır.

İnsanların çoğu, neden yaratıldıklarını ve bu dünyaya neden geldiklerini araştırmazlar. Bu aldatılma yurdunda ne kadar az kalacaklarını, buradan göçeceklerini ve başka bir yere intikal edeceklerini hiç düşünmezler. Nereye gidecekleri ve, nereye yerleşecekleri konusunda akıllarını yormazlar. Çünkü onlar, hislerinin esiri olmuşlardır. Akılları ise pek çalışmaz. Tamamen gafletle kuşatılmışlardır. Serâp gibi olan kuruntularla aldanmaktadırlar. Sürekli hayal kurarak kanmaktadırlar. Sanki bu dünyadan göçmeyeceklermiş gibi, yeniden dirilmeyeceklermiş gibi ve hiç hesaba çekilmeyeceklermiş gibi yaşamaktadırlar. Her birinin sanki Allah'tan kendisine azâb etmeyeceğine ve onları bol bol ödüllendireceğine dair imzalı bir güvence almış gibi hali var.

Hissî zevkler ve nefsânî arzular ne buyurmuşsa, hemen onu yapmışlardır. Nerde bir zevk ve şehvet görseler hemen ona saldırmışlardır. Sorguya çekileceklerini hiç akıllarına getirmezler, akıbetlerinin kötü olmasından ise hiç endişe etmezler. Elde edebilecekleri şeylerin peşinden koşarlar. Bir gün sorguya çekilecekleri hususları ise terk ederler. Bir gün göçüp gidecekleri dünyayı imar edip dururlar. Ebedî kalacakları yurdu ise virân ederler. Âhiretten gafildirler. Nefislerindeki arzular onları oyalamaktadır. Kendi yararlarına olan hususları düşünmezler. Yolculuklarından gerekli olan azığı temin etmezler. “Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın da onlara kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir.”¹⁰⁶ Her şeyden çok hayret edilecek husus, anları sayılı, alacağı nefesler belli, ve gece ve gündüz adlı bineklerin hızlıca kendisini alıp götürdüğü kimsenin gafletidir. Bu kimse, nereye götürüldüğünü düşünmez! Hangi menzile taşındığı konusunda akıl yormaz!

وَكَيْفَ تَنَامُ الْعَيْنُ وَهِيَ قَرِيرَةٌ وَلَمْ تَدْرِ فِي أَيِّ الْمَحَلِّينَ تَنْزُلُ

Göz mutluluktan ışıldarken dalar mı uykuya hiç

Bilmez insan, iki konaktan hangisine gideceğini.

Bir gün hesaba çekileceğinden gâfil yaşayan insanlardan biri, öleceğini anladığı zaman, zâtı yok olduğu ve zevki kaçtığı için üzüldür. İşlediği günahlardan ve öldükten sonra kendisini bekleyen kötü âkıbetten dolayı tedirgin olmaz. Böylesi insanlardan herhangi biri, bir an âhireti hatırlayacak olsa bile, hemen Allah'ın affına ve merhametine güvenir. Mutlaka O'nun kendisini affedip ona merhamet edeceğine inanır. Başka bir şey aklına gelmez.

Eğer akıllı kimse, aklının söylediklerini zihnine getirir, düşüncesini harekete geçirir, son derece dikkatli bakar ve âyetleri iyice düşünürse, kendisinin yaratılmasındaki gayeyi anlar. Yolcu olanın gözü, yoldadır. Yola çıkan azığını da alır. Hasta olanın akli tedavidedir. Kararlı olan kimse, sadece yapması gerekeni yapar.

Semada da rızkınız ve size vâdedilen başka şeyler vardır.

İbn Ebi Nüceyh Mücâhid'in âyetle geçen size vâdedilen ifadesini Cennet olarak tefsir ettiğini nakletmiştir. Bu görüşü insanlar, ondan almıştır. Ancak, İbnu'l-Münzir ve diğer müfessirler kitaplarında Mücâhid'in bu ifadeyi Cennet ve Cehennem olarak tefsir ettiğini nakletmiştir. Bu yorumun açıklanması gerekmektedir. Çünkü Cehennem, aşağıların aşağısındadır, semada değildir. Dolayısıyla bu âyetin anlamı, İbn Ebî Nüceyh'in kendisinden naklettiği rivâyette belirttiği gibidir. Ebu Salih, İbn Abbâs'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Hayır ve şerrin ikisi de semadan gelir." Bu söz şu anlama gelir: Cennet ve Cehenneme götüren etmenler, Allah katında semada belirlenmiş kadere göredir.¹⁰⁷

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا
قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ ﴿٢٥﴾ فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُ
إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾

24. İbrahim'in ağırlanan misafirlerinin haberi sana geldi mi? (Bunlar meleklerdi).

25. Onlar İbrahim'in yanına girmişler, selâm vermişlerdi. İbrahim de selâmı almış, içinden, "Bunlar, bilinmeyen bir grup insan" demişti.

26. Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir dana getirmiş,

27. Onların önüne koyup "Yemez misiniz?" demişti.

Tefsiri:

Bu âyetlerde birkaç açıdan İbrahim (a.s.) övülmüştür:

1. Allah Teâlâ İbrahim peygamber'in konuklarını الْمُكْرَمِينَ (kendilerine ikram edilen) olarak nitelendirdi: Bir yoruma göre onlar, Hz. İbrahim tarafından, bir diğer yoruma göre ise Allah tarafından ağırlanmışlardır.

2. 25. Âyette geçen **إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ** (Onlar İbrahim'in yanına girmişler) ifadesi geçmektedir. Burada meleklerin Hz. İbrahim'in yanına girmek için ondan izin aldıklarından bahsedilmemiştir. Bu durum şuna delalet etmektedir: Hz. İbrahim konuklarına ikram edip onları ağırlardı. Evi herkese açıktı. Kim gelirse izzeti ikrama mazhar olurdu. Evine girmek için izin almaya gerek yoktu.

Böylesi bir durum, kişinin cömertliğin zirvesinde olduğunu gösterir.

25. Âyette Hz. İbrahim meleklerin selâmını alınca merfû' olarak **سَلَامٌ** demiştir. Hâlbuki melekler kendisine selâm verince mansûb olarak **سَلَامًا** demişlerdi. Ancak, merfû' olarak selâm vermek mansûb olarak selâm vermekten daha üstündür. Çünkü merfû' şekilde selâm vermek, sübût ve devâm ifade eden isim cümlesine, mansûb olarak selâm vermek ise hudûs ve teceddüt ifade eden fiil cümlesine delalet etmektedir. Hâsılı İbrahim peygamber melekleri onların selâmından daha güzel bir selâm ile selâmlamıştır. Onların **سَلَامًا** demeleri, **سَلَامًا** İbrahim peygamberin **سَلَامٌ** sözü ise, **سَلَامٌ عَلَيْكُمْ** takdirindedir.

قَوْمٌ مُّكَرَّوْنَ (bilinmeyen bir grup insan) ifadesindeki mübteda hazfedilmiştir. Hz. İbrahim onları tanımadığı için konukları rahatsız eden **قَوْمٌ مُّكَرَّوْنَ** ifadesini kullanmadı. Burada mübtedanın hazfedilmesi konuşma sanatının güzelliklerindendir.

Hz. İbrahim, onları tanımadığını ifade ederken **قَوْمٌ مُّكَرَّوْنَ** şeklinde ism-i mef'ûl sigasını kullanmıştır. **إِنِّي أَنْكَرُكُمْ** (Ben sizi tanımıyorum) dememiştir. **قَوْمٌ مُّكَرَّوْنَ** ifadesinin burada tercih edilmesi, daha güzeldir Çünkü bu ifade, konukları rahatsız etmez.

Hz. İbrahim konuklarının geldiğini haber vermek için hemen ailesinin yanına gitmiştir. Âyette geçen **رَاغٍ** fiili, hiç kimseye sezdirmeden gitmek mânâsına gelir. Bu şekilde davranmak da, ev sahibinin konuklara yaptığı bir ikramdır. Ev sahibinin konuklara sezdirmeden mutfağa doğru yönelmesi, onlara ağır gelmez. Ev sahibinin hazırlık içine girdiğini fark etmedikleri için utanmazlar. Çünkü onlar, ev sahibinin yanlarından ayrıldığını ancak önlerine yemek gelince anlarlar. Evdekilere bir şeyler ikram edilmesini konuklarına duyuran veya onlara "Siz, rahatınıza bakın. Ben bu arada size yiyecek bir şeyler hazırlayayım" diyen kimse ise konuklarının utanıp çekinmesine neden olur.

Hz. İbrahim ailesinin yanına gidip ziyafet getirmiştir. Bu da, onun evinde konuklar için hazırlanmış yemeklerin bulunduğunu gösterir. Nitekim Hz. İbrahim, komşularından birine gidip yemek istemek veya dışarıdan yiyecek satın almak ya da başkasından ödünç almak zorunda kalmamıştır.

فَجَاءَ بِعِجْلٍ حَمِيمٍ (semiz bir dana getirmiş) Bu âyet Hz. İbrahim'in konuklarına bizza't kendisinin hizmet ettiğini gösterir. Çünkü bu âyetle, Hz. İbrahim'in hane

halkına konuklarına hizmet etmeyi emrettiği belirtilmemiştir. Aksine bizzat kendisi gidip, yemeği getirmiştir. Yemeği hizmetçisi ile göndermemiştir. Bu şekilde konuklara yapılan ikram çok değerlidir.

Hz. İbrahim konuklarına dana etinden yapılan bir yemeği değil, tüm bir danayı ikram etmiştir. Bu da onun, ne kadar cömert bir insan olduğunu gösterir.

Hz. İbrahim'in ikram ettiği dananın cılız değil, semiz olduğu belirtilmiştir. Semiz dana, o dönemde yaşayan insanların en değerli varlığı idi. Böylesi danalar, damızlık olarak kullanılırdı. Ancak Hz. İbrahim bunu, konuklarına ikram etmeyi yeğlemiştir.

Söz konusu danayı, bizzat kendisi ikram etmiştir. Hizmetçisine hazırlayıp sunmasını emretmemiştir.

Hz. İbrahim konuklarını yemeğin olduğu yere götürmek yerine, yemeği onların önüne getirdi. Bu şekilde yapılan ikram, cömertlik bakımından daha güzeldir.

Hz. İbrahim konuklarının önüne yemeği koyduktan sonra onlara **أَلَا تَأْكُلُونَ** (*Yemez misiniz?*) dedi. Bu ifade, son derece kibar ve yumuşak bir biçimde yemeğin sunulduğunu gösterir. Bu söz, "Yiyin, ellerinizi yemeğe uzatın, vb." sözlerden daha güzeldir. İnsanlar akılları sayesinde bunun daha güzel ve kibar bir ifade olduğunu bilir. Bu yüzden "Besmele çek" demek yerine "Bismillah", "Sadaka ver" demek yerine "Sadaka verir misiniz?" derler.

Hz. İbrahim konuklarına yemeği arz¹⁰⁸ etti. Çünkü onların yemeğe dokunmadıklarını görmüştü. Yoksa konuklarının onun yanında yemek için izne ihtiyaçları yoktu. Aksine ne vakit önlerine yemek gelirse onu yerlerdi. Ancak bu konuklar yemekten geri durmuşlardı. Bu yüzden Hz. İbrahim onlara yemelerini teklif etti. Onlar yemeyince içine bir korku düştü. Ancak korktuğunu onlara hissettirmedi. Yani korktuğu yüzüne yansımadı.

Hz. İbrahim konuklarının yemeğe dokunmadığını görünce onlardan korkmaya başladı. Ancak korkusunu onlara hissettirmedi. Melekler, Hz. İbrahim'in kendilerinin bu halinden korktuğunu öğrenince ona "korkma!" dediler ve kendisine bir çocuğu olacağı müjdesini verdiler.

Bu âyetler, konuklara yapılan ikramda riayet edilmesi gereken âdâb kurallarından bahsetti. Bu kurallar, son derece kıymetlidir. Bunun dışında kalan tekel-lüfler ise, insanların sonradan icad ettiği âdet ve uygulamalardan ibarettir. Şeref ve onur bakımından bu âyetteki hususlara riayet etmek yeterlidir.

Salât ve selâm bizim peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın, Hz. İbrahim'in ve diğer peygamberlerin üzerine olsun!¹⁰⁹

108 Arz, Arap dilinde **طلب الشيء برفق** (Kibarca bir şeyi istemek) şeklinde tarif edilir. [Mütercim]

109 Celâu'l-efhâm, s. 156-159.

فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَتَشْرُوهُ بَغْلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي
ضُرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ
الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

28. Derken onlardan korkmaya başladı. “Korkma” dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.

29. Karısı çılgık atarak geldi. Elini yüzüne çarparak: “Ben kısır bir kocakarıyım!” dedi.

30. Onlar: “Bu böyledir. Rabbin söylemiştir. O, hikmet sahibidir, bilendir” dediler.

Tefsiri:

Eminim ki, bu âyet-i kerîmeleri okuyup mânâlarını anlayıp düşünenler şu sonuçlara varır:

Melekler Hz. İbrahim’e yiyen ve içen misafir suretinde gelmişler, ona bilen erkek çocuğunun olacağını haber vermişler, bunun üzerine hanımı şaşırmış, melekler de ona, Allah’ın böyle dilediğini haber vermişlerdir.

Ancak bu âyet-i kerîmede bir takım sırlar mevcuttur. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Bu âyetlerde Hz. İbrahim’e yönelik bir çok övgü..

Ziyafet ve ziyafet âdabı.

Felsefecilere ve muattılaya yönelik bir cevaplar.

Nübüvvet alâmetlerinden önemli biri.

İlim ve hikmete bağlanan kemal sıfatlarının tamamı.

Âhiret hayatının varlığı konusunda açık ve net işaretler ile yeniden dirilişin mutlaka olacağını beyanı.

Allah’ın âdaleti ve İlâhî mesajları yalanlayan milletleri cezalandırması.

İslam ve iman ile bu iki kavram arasındaki fark.

Allah’ın tek, peygamberlerinin doğru ve âhiretin hak olduğuna delâlet eden âyetlerin sürekli oluşu.

Bu âyetlerden ancak kalbinde âhiret azabından korkan kimse ile âhiret hayatına iman eden kimse yararlanabilir.

Âhiretten korkmayan ve ona iman etmeyen bu âyetlerden istifade edemez.

Şimdi madde madde sıraladığımız bu hususları biraz açalım.

Allah Teâlâ “İbrahim’in ağırlanan misafirlerinin haberi sana geldi mi?” buyurmaktadır. İbrahim peygamberin kıssasını anlatmaya soru cümlesi ile başladı. Ancak bu cümle, gerçek bir soru cümlesi değildir. Bundan dolayı bazı kimseler, “Bu âyette geçen هل edatı, başına geldiği cümleye ‘muhakkak ki’ mânâsı kazandıran قد anlamına kullanılmıştır. “

Ancak bu tür konularda cümlenin soru edatı ile başlaması ince bir sırta, fevkalade bir mânâyâ binaendir. Şöyle ki, konuşan kimse, muhatabına önem verilmesi ve zihninin odaklaşması gereken hayret verici bir olay haber vermek istediği zaman sözüne soru edatı ile başlar. Böylece muhatabının kulağını ve zihnini kendi sözüne vermesini temin etmeye çalışır. Bu yüzden kimi zaman söze أَلَا, kimi zaman da هل ile başlar. Mesela؛ كَيْتَ وَ كَيْتَ (Falanca kimsenin nasıl nasıl olduğunu öğrendin mi?) cümlesi, ya muhataba o şahsı hatırlatmak için, ya ona öğüt vermek için veya onu korkutmak için ya da kendisine haber verilen konunun önemine dikkat çekmek için yahut onun hakkında bilgi vermek için söylenmiştir.

Allah Teâlâ هل soru edatı ile başlayan şu âyetleri indirmiştir:

وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى (Musa (olayının) haberi sana ulaştı mı?)
 110 وَهَلْ أَتَاكَ نَبُؤُا الْخَضَمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ (Sana davacılarının haberi geldi mi? Hani odasının duvarına tırmanmışlardı.)
 111 وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ (Dehşeti her şeyi kaplayan kıyametin haberi sana geldi mi?)
 112 وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ (İbrahim’in ağırlanan misafirlerinin haberi sana geldi mi?).¹¹³

Bu âyet (ez-Zâriyât 51/24.) ile Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- dikkati çekilmiştir. Âdeta ona şöyle denmiştir: Ey Muhammed! Sana Hz. İbrahim kıssasının anlatılması, nübüvvet alametlerinden biridir. Çünkü ne sen, ne de kavmin bunu biliyordu. Bu olayı bizden başka sana bildiren, anlatan ve haber veren oldu mu? Yoksa bu olay, sadece bizim tarafımızdan mı sana anlatıldı?

Bu âyet-i kerîme soru edatı ile başlamıştır. Ancak bütün kelimelerinin fesahatın zirvesinde olduğu düşünülmelidir.

Bu âyetlerde Hz. İbrahim övülmüştür. Onun övüldüğü hususları şu şekilde maddeler halinde sıralayabiliriz:

1- “İbrahim’in ağırlanan misafirlerinin” ifadesi, Allah’ın sevgili dostu İbrahim peygamber için övgü niteliğindedir. Söz konusu övgüleri maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

110 Tâhâ 20/9.

111 Sâd 38/21.

112 el-Gâşiye /1.

113 ez-Zâriyât 51/24.

Hız. İbrahim'in konuklarının kim tarafından ağırlandığı konusunda iki görüş vardır.

Konuklar Hız. İbrahim tarafından ağırlandıdır. Bu durumda Hız. İbrahim konuklarına ikram ettiği için övülmüştür.

Konuklar Allah Teâlâ tarafından ağırlandıdır. Nitekim Kur'an'da meleklerden *بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ* (Bilakis (melekler), lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır.)¹¹⁴ Yine bu yoruma göre de, Hız. İbrahim övülmüştür. Çünkü Allah Teâlâ kendisinin değer verip lütuf ve ihsanda bulunduğu melekleri ona misafir olarak göndermiştir. Kısacası her iki durumda da Hız. İbrahim için bir övgü söz konusudur.

Âyetin bu kısmında Hız. İbrahim konuklarını, onların kendisini selâmladığından daha güzel biçimde selâmlamıştır. Çünkü onların selâmlaması fiil cümlesini içeren mansûb bir isim ile gerçekleşmişti. Söz konusu fiil cümlesi şu şekilde takdir edilir: *سَلَّمَ عَلَيَّ* Hız. İbrahim ise onların selâmını, isim cümlesini içeren merfû' bir isimle almıştır. Söz konusu isim cümlesinin takdiri ise şu şekildedir: *سَلَامٌ دَائِمٌ أَوْ ثَابِتٌ أَوْ مُسْتَقَرٌّ عَلَيَّ* Hiç kuşkusuz isim cümlesi sübût ve lüzûm ifade eder. Fiil cümlesi ise, teceddüd ve hudûs ifade eder. Bu yüzden İbrahim peygamberin selâmı daha mükemmel ve daha güzeldir.

قَوْمٌ مُّكَرَّوْنَ (Bunlar, tanınmayan bir grup insan) Hız. İbrahim'in konuklara böyle demesi, onlarla kibarca konuştuğunu gösterir. Ayrıca iki açıdan burada medhedilmiştir.

a) Âyetin bu kısmında mübteda hazfedilmiştir. Takdiri ise şu şekildedir: *أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّكَرَّوْنَ*. Böylece Hız. İbrahim onlara karşı kibar davranmış ve karşı tarafı rahatsız edecek bir ifade kullanmamıştır.

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, hiç kimseye hoşuna gitmeyeceği tarzda hitap etmemiştir. Aksine "Şu kavme ne oluyor da böyle böyle yapıyor, ne oluyor da şöyle şöyle diyor." şeklinde bir ifade tarzını benimsemiştir.

b) *وَمُ مِّمُّكَرَّوْنَ* Bu ifadede fail hazfedilmiştir. Bir başka ifade ile ism-i mef'ûl kullanılmıştır. Aslında gelen misafirleri tanımayan Hız. İbrahim'di. Nitekim bir başka âyette bu durum açıkça belirtilmektedir: *فَلَمَّا رَا إِئِدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أَوْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ لُدُبٍ* (Ama misafirlerinin ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onların bu hali hoşuna gitmedi ve onlardan kuşkulandı, kalbine bir korku girdi. "Korkma!" dediler. "Çünkü biz aslında Lût kavmini imha etmek için gönderildik.")¹¹⁵ Hiç şüphesiz *مُكَرَّوْنَ* ifadesi *أَنْكَرَهُمْ* ifadesine göre daha kibarlıdır.

114 el-Enbiyâ 21/26.

115 Hüd 11/70.

Ziyafet Âdâbı ve Konuklara İkram Etmek

26. Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir dana getirmiş, .27 Onların önüne koyup "Yemez misiniz?" demişti. Bu âyet-i kerîmelerde Hz. İbrahim'in medhiyesi, ziyafet âdâbı ve konuklara ikram etme işlenmiştir. Maddeler halinde bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1- رَاغ fiili, sezdirmeden hızlıca gitmek anlamına gelir. Bu fiil, konuklara ikram etmek için hemen harekete geçmeyi de ifade eder. Fiilde var olan sezdirmeden gitmek anlamı, ev sahibinin konuklarını utandırmadan hareket etmesi mânâsını içerir. Ev sahibinin misafir geldiği zaman işleri ağırdan alması, onlara karşı soğuk davranması, onların gözünün önünde hareket etmesi, erzak kabını onların yanında açması, alacağı şeyleri tartarken onlara göstermesi, tabakları onun yanında gezdirmesi misafiri utandırıp mahcûp eden davranışlardandır. رَاغ fiili, bu tür davranışların olmadığını gösterir. Âyette geçen

2- Âyette geçen إِلَى أَهْلِهِ ifadesi Hz. İbrahim için bir mehdiyedir. Çünkü, bu ifade onun evinde her zaman için konuklara ikram etmek üzere hazırlanmış yiyeceklerin bulunduğunu gösterir. Buna göre Hz. İbrahim kendisine misafir geldiği zaman, komşusundan ödünç almak veya ailesinin dışında bir başkasının yanına gitmek zorunda kalmamıştı. Bilakis, konuklarına ikram edeceği yiyecekler, kendi hânesinde mevcuttu.

3- Âyette Hz. İbrahim'in konuklarına semiz bir dana getirdiği belirtilmektedir. Bu ifade ile Hz. İbrahim üç açıdan övülmüştür:

a) Konuklarına bizzat kendisi hizmet etmiştir. Danayı başka biriyle göndermemiş, aksine bizzat kendi elleriyle getirmiştir.

b) Konuklarına dananın bir kısmını değil, tamamını getirmiştir. Böylece onların, dananın diledikleri yerinden yemelerini temin etmiştir.

c) Konuklarına ikram ettiği dana cılız değil, semizdi. Semiz dana da o dönemin en kıymetli malları arasında idi. İnsanların hoşuna giderdi. Hz. İbrahim cömert olduğu için dananın kesilme vaktinin geldiğini düşündü ve onu kesip konuklarına ikram etti.

4- Âyette geçen إِلَيْهِمْ ifadesi Hz. İbrahim'e yöneltilmiş bir başka övgüdür. Ayrıca ikram ederken riayet edilmesi gereken bir edep kuralına işaret etmektedir. Buna göre yemeği konukların önüne koymak gerekir. Yemeği bir yerde hazırlayıp, sonra konukları kaldırıp oraya götürmek iyi değildir.

5- Âyette geçen لَا تَأْكُلُونْ ifadesinde de, Hz. İbrahim'e yöneltilmiş bir başka övgü ve ikram esnasında riayet edilmesi gereken bir başka edep kuralı söz konusudur. لَا arz için kullanılır. Yani Hz. İbrahim konuklarını yemeğe buyur etmiştir. Bu şekilde yapılan tekliflerde, kibarlık vardır. "Elinizi yemeğe uzatın, yemek yiyin, yemeğe yavaşın, vb" ifadelerde ise kibarlıktan söz edilemez.

6- فَأَوْحَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً (Derken onlardan korkmaya başladı). Hz. İbrahim onların yemek yemediğini görünce, içine bir korku düştü. Onlardan bir zarar gelmesinden çekindi. Çünkü misafirin, ev sahibinin ikram ettiği yemeği yemesi, ona karşı güven duyduğu ve ünsiyet kesbettiği anlamına gelir.

Melekler Hz. İbrahim'in kendilerinden korktuğunu anlayınca ona: “Korkma” dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler. Burada doğacağı müjdelenen çocuk, İsmail peygamber değil, İshâk peygamberdir. Çünkü Hz. İbrahim'in hanımı, çocuğunun olacağını duyunca şaşırıp şöyle demişti: “Ben kısır bir kocakarıyım! Benim gibilerinin çocuğu olmaz. Ben nere çocuk doğurmak nere?” İsmail peygamber Hz. İsmail'in hanımı Hâcer'den doğmuştur. Hz. İsmail, onun ilk çocuğu idi. Nitekim Allah Teâlâ Hûd suresinde ona müjdelenen çocuğun İshâk peygamber olduğunu açıkça belirtmiştir: فَضَحَّتْ فِئْرَانَهَا (O esnada hanımı ayakta idi ve (bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı, İshak'ın ardından da Ya'kub'u müjdeledik.)¹¹⁶ Bu iki âyet, aynı olayı anlatmaktadır.

7- فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي ضَرْوَةٍ فَضَكَتْ وَجْهَهَا (Karısı çılgık atarak geldi. Elini yüzüne çarptı..) Bu âyet kadının aklının kıt ve sebatının az olduğunu açıklar. Çünkü Hz. İbrahim'in karısı, bu müjdeli haberi duyunca hemen matem havalara girip yüzüne vurmuştur.

8- وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ (“Ben kısır bir kocakarıyım!” dedi) Bu âyette kadının, erkeklerle konuşurken riayet etmesi gereken güzel bir edebî örneği vardır. Ayrıca kadının ihtiyaç miktarınca konuşması gerektiğine işaret vardır. Çünkü Hz. İbrahim'in karısı bu sözü söylerken mübtedayı hazfedip söylemiştir. Eğer Mübte-da ile birlikte söyleyecek olsaydı şöyle derdi: أَنَا عَجُوزٌ عَقِيمٌ. Ayrıca burada neden çocuğunun olmayacağını açıklamakla yetindi. Daha ilerisine gitmedi. Hûd suresinde ise, çocuklarının olmayışının hem kendinden hem de kocasından kaynaklanan nedenleri sıralayıp hayretini açıkça gösterdi.¹¹⁷

9- قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ (Onlar: “Bu böyledir. Rabbin söylemiştir.) Bu âyet, Allah'ın kavl (konuşma ve söyleme) sıfatının olduğunu gösterir.

10- إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (O, hikmet sahibidir, bilendir” dediler.) Bu ifade Allah Tealanın, yaratma ve yönetmenin kaynağı olan ilim ve hikmet sıfatlarının bulunduğunu gösterir. Allah Teâlâ her şeyi ilmine ve hikmetine göre yaratmıştır. İdare ve şeriati da ilim ve hikmetine dayanır.

116 Hûd 11/71.

117 bk قَالَ يَا وَيْلَتَىٰ أَلِدْ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَطْلًا شَيْءًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ غَيْبٌ (İbrahim'in karısı:) Olacak şey değil! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey! dedi.) Hûd 11/72. [Mütercim]

İlim ve hikmet, bütün kemal sıfatlarını barındırır. Mesela ilim, hayat sıfatını ve hayat sıfatının gerektirdiği, kayyûm olmak, kudret, bekâ, semi, basar ve eksiksiz ve mükemmel ilmin gerektirdiği diğer sıfatları da içerir. Hikmet de, tam bir irade, adalet, rahmet, ihsan, cömertlik, iyilik, her şeyi yerli yerince en güzel biçimde yapmak sıfatlarını barındırır. Ayrıca peygamber göndermeyi, ceza ve ödül vermeyi de içerir.

Bütün bunları bilmek, Allah'ın "Hakîm" isminden ileri gelir. Kur'an, büyük olayların gerçekleşeceğine Allah'ın hikmet sıfatı ile delil getirmeyi bir yöntem olarak benimsemiştir. Aynı şekilde Allah'ın mahlûkâtı bir gayeye bağlı olmaksızın boş yere ve başı boş biçimde yarattığını iddia edenlerin bu iddialarını reddederken de bu yöntemi kullanmıştır. Buna göre Allah'ın hikmet sıfatı, dini, kaderi, sevâb ve cezayı da içerir. Bundan dolayıdır ki; sahih olan görüşe göre âhiret akıl ile bilinir. Din ise, aklın varlığına delalet ettiği bu gerçeğin ayrıntısını bize öğretmiştir.

Kur'an'ın konuları ele alış tarzına baktığımız zaman, bunun söylediklerimize delalet ettiğini görürüz. Allah Teâlâ kimi zaman âhiret hayatının imkân dahilinde olduğunu, kimi zaman da meydana geleceğini gösteren akla dayalı örnekler vermiştir. Bu vesileyle âhiret hayatının olabileceğini gösteren kudretinin ve âhiret hayatının gerçekleşeceğini gerektiren hikmetinin delillerini sıralamıştır.

Kur'an'da âhiret hayatının gerçekleşeceğini gösteren delilleri düşündüğümüz zaman, bunların başka delillere ihtiyaç bırakmadığını görürüz. Bu deliller, yeterlidir ve çabucak gayeye ulaştırırlar. Ayrıca bir çok insanın aklına gelen şüphelere verilecek cevapları da içerirler.

Allah'ın beni muvaffak kılması durumunda bu konuda geniş çaplı bir eser kaleme almayı düşünüyorum. Kur'an'ın gösterdiği delillerde şifâ, hidayet, insaf, güzel açıklama, şüphe uyandırılacak yerlere dikkat çekme ve insanları ikna edecek tarzda şüphelere cevap verme vardır. Bu cevaplar sayesinde kişinin yakîni artar. Başka delillerde ise bu tür özellikler yoktur. Hatta bu anlattıklarımızın tam zıddı onlarda vardır. Ancak burası ayrıntılı biçimde bu konuyu alacağımız yer değildir.

Netice olarak diyebiliriz ki; yaratma ve âlemi idare etme, Allah'ın ilmi ve hikmetine dayanır. Hz. İbrahim kıssasında sadece bu iki sıfattan bahsedilmiştir. Çünkü, âdet gereği bahsi geçen özelliklerdeki karı-kocaların çocuğunun olması insanları hayrete düşürür. Ayrıca bu durumda çocuğun nasıl olacağı insanlar tarafından algılanamaz. İlâhî Hikmet, bu çocuğun, alışılmış âdetin dışında dünyaya gelmesini diledi. Bu yüzden Allah Teâlâ, âyetin sonunda ilim ve hikmet sıfatını zikretti. Çünkü O, bu yaratmanın nasıl olacağını ve hangi gayeye yönelik olduğunu biliyordu. Hikmetinin bu şekilde bir doğumu murad etmesi, hikmet kavramının gereklerini ihlal anlamına gelmez.

Daha sonra Allah Teâlâ, Melekleri Lût kavmini helâk için göndermesinden bahsetti. Belirlenmiş taşların onların üzerine atılmasından söz etti. Bu olayda, peygamberlerin tasdik edilip, onları yalanlayanların ise helâk edildiği anlatılmıştır. Bu hadisede ceza ve ödülün bu dünyada ayân beyân meydana gelmesi, âhîret hayatının varlığına, sevâp ve azâbın olacağına delalet etmektedir. Ayrıca bu olay, peygamberlerin Rablerinden haber verdikleri gerçekler konusunda sâdik olduklarını gösteren en büyük delillerden biridir.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٣١﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِن طِينٍ ﴿٣٣﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿٣٤﴾ فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٦﴾

31. İbrahim: “Ey Elçiler! Göreviniz nedir?” dedi.
32. Dediler ki: “Biz suçlu bir kavme gönderildik.”
33. Ki onların üzerine çamurdan taşlar salahım;
34. Rabb’inin katında, haddi aşanlar için işaretlenmiş taşlar
35. Bunun üzerine orada bulunan müminleri çıkardık.
36. Zaten orada bir ev halkından başka Müslüman da bulamadık.

Tefsiri:

Bu âyetlerde Allah Teâlâ, kelâmın gerektirdiği bir sırdan dolayı iman ile İslâm kavramlarını birbirinden ayırmıştır. İlk âyette geçen çıkarmak kurtarmak anlamına gelir. Bir başka ifade ile azâbdan kurtarmayı ifade eder. Hiç kuşkusuz bu şekilde bir kurtarma, ancak peygamberlere hem zâhirî olarak hem de bâtinî olarak uyan müminlere mahsustur.

Zaten orada bir ev halkından başka Müslüman da bulamadık. Bu ev halkından maksat, Hz. Lût’un ailesidir. Çünkü Hz. Lût’un hanımı gerçekte iman eden bir kadın değildi. Ancak zâhiren Müslüman görünen biriydi. Bu yüzden , hane halkı için Müslüman kavramı kullanılmıştır.

Hz. Lût’un hanımı, bu Müslüman hanede bulunanlar arasında idi. Ancak azâbdan kurtulan insanlar arasında yer almamıştır.

Allah Teâlâ hanımının Hz. Lût’a ihanet ettiğini bildirmiştir. Söz konusu ihanet, Hz. Lût’un hanımının kalben kavmi ile birlikte olup evlerine gelen erkek misafirleri onlara haber vermek şeklinde olmuştur. Yoksa Hz. Lût’u aldatma şeklinde olmamıştır.

H. Lût'un karısı, kurtarılan mümin topluluğun bir ferdi değildi. Aksine zâhiren Müslüman olan bir ev halkından idi.

Kur'ânî deliller ile lafızları yerli yerine koyduğumuz zaman, Kur'an'ın akılları hayrete düşüren hikmet ve sırları ortaya çıkar ve Hikmet sahibi, gerçek övgüye layık yüce bir yaratıcının katından nâzil olduğu anlaşılır.

Bu izahlarımız sayesinde: "İslam kavramı, iman kavramından daha geniştir. O halde daha kapsamlı bir kavram, nasıl olurda daha dar bir kavramdan istisnâ edilir? Hâlbuki istisnânın kuralları bunun tersini gerektirir." şeklinde ileri sürülen pek meşhur bu sorunun cevabını vermiş oluruz. Şöyle ki; Müslümanlar (müslaman hane) *فيلين* nesnesinden istisnâ edilmiştir. Müminler ise bundan istisnâ edilmemiştir. Daha doğrusu, müminler şehirlerden çıkarılan ve kurtulan kimselerdir.

وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٣٧﴾

37. Can yakıcı azâbdan korkanlar için, o beldede bir işaret, bir kalıntı bıraktık.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede, Allah Teâlâ'nın bu kainatta yaptığı ve izlerini sürdüğü olağanüstü olay ve işaretleri, zâtını, peygamberlerinin doğru olduğunu gösteren bir delil vardır. Bu delillerden, ancak âhirete iman edenler ve Allah'ın azabından korkanlar istifade edebilir.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

*"İşte bunda, âhiret azabından korkanlar için elbette bir ibret vardır. O gün bütün insanların bir araya toplandığı bir gündür ve o gün (bütün mahlûkatın) hazır bulunduğu bir gündür."*¹¹⁸, "Allah'tan korkan öğüt olacaktır."¹¹⁹

Âhirete inanmayanlar, dünyada iken azâba çarptırılan kavimlerden kalan kalıntılar hakkında en fazla şöyle derler: Bu insanlar, zamanın getirdiği bir felakete uğramışlar. Nitekim zaman içinde, başkaları da bu tür musibetlere uğramıştır. Zaman, hâlâ mutluluk ve bedbahtlık getirmeye devam etmektedir."

Âhirete iman edenler ve âhiretten korkanlar ise, dünyada iken felakete uğrayan insanlardan kalan kalıntılardan, daha başka âyetlerden ve kendilerine verilen öğütlerden istifade ederler.¹²⁰

118 Hûd 11/103.

119 el-A'lâ 87/10.

120 er-Risâletu't-tebûkiyye, s. 73-82.

وَفِي مُوسَى إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَى فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّى بِرُكْبِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ
 أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾ وَفِي
 عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْنَاهُ
 كَالرِّيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّى حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ
 رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الضَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا
 مُتْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٤٦﴾ وَالسَّمَاءَ
 بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾
 وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَبَرِّزُوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ
 نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٥٠﴾

38. Musa'nın başından geçenlerde de ibret vardır: Onu apaçık delille Firavun'a gönderdik.

39. Firavun ordusuyla birlikte yüz çevirmiş: "O, bir büyücüdür veya bir delidir" demişti.

40. Nihayet onu da ordularını da yakalayıp denize attık, bu sırada kendini kınayıp duruyordu.

41. Âd kavminde de (ibretler vardır). Onlara kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik.

42. Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, onu kül edip savuruyordu.

43. Semud milletinin başına gelende de ibret vardır: Onlara, "Bir süreye kadar zevklenin" denmişti.

44. Onlar Rablerinin buyruğundan çıkmışlardı; bunun üzerine kendilerini gözleri göre göre yıldırım çarptı.

45. Ayağa kalkacak güçleri kalmamış, yardım edenleri de olmamıştı.

46. Daha önce de Nuh kavmini helâk etmiştik. Çünkü onlar da yoldan çıkmış bir toplum idiler.

47. Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz (onu) elbette genişletiyoruz.

48. Yeryüzünü biz yayıp döşedik: Ne güzel döşeyiciyiz!

49. İbret alınız diye her şeyi çift çift yaratmışızdır.

50. O halde Allah'a koşun. Çünkü ben, size O'nun katından (gelmiş) açık bir uyarıcıyım.

Tefsiri:

فِرَار (fırar) kelimesinin hakikat anlamı, bir şeyden başka bir şeye kaçmaktır. Fırâr, mutlu kimselerin kaçması ve bedbaht insanların kaçması olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlu insanların kaçması, Allah'a koşmak şeklinde gerçekleşir. Bedbaht insanlarınki ise, O'ndan kaçmak şeklinde meydana gelir.

Allah'tan yine Allah'a kaçmak ise, O'nun dostlarının özelliğidir. Nitekim İbn Abbâs şöyle demiştir: “O halde Allah'a koşun âyeti, Allah'tan yine O'na koşun, Rabbinize itaat edin! anlamına gelir.”

Sehl İbn Abdillâh da bu âyetin “Allah'ın dışındaki bütün varlıkları bırakıp O'na koşun!” anlamına geldiğini söylemiştir.

Başka alimler de şöyle demiştir: “İman edip itaat ederek Allah'ın azabından sevâbına koşun!”¹²¹

وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾ كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ
مِن قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاجِدٌ أَوْ مُجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ اتَّوَاضُوا بِهِ بَيْنَهُمْ قَوْمٌ
طَاغُونَ ﴿٥٣﴾ قَتَلُوا عَنْهُمْ قَوْمًا أَنْتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكَرَ فَإِنِ الذِّكْرَى تُنْفَعُ
الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ
مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا ﴿٥٧﴾

51. Allah ile beraber başka ilâhlar uydurmuyorum. Ben size O'nun tarafından görevlendirilmiş apaçık bir uyarıcıyım.

52. İşte böyle, onlardan önce de ne kadar elçi geldiyse mutlaka: “Büyücü veya cinlenmiş” dediler.

53. Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler? Hayır onlar azgın bir topluluktur.

54. Onlardan yüz çevir, sen kınanacak değilsin.

55. Ancak yine de hatırlat, çünkü hatırlatmak, mü'minlere fayda verir. Yalancıların karakteri ve mizaçları hep aynıdır. Sapıklar Hakkı ve Peygamberi hep aynı şekilde karşılamışlardır.

56. Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.

57. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmelerde Allah Teâlâ, insanları ve cinleri, onlara olan ihtiyacından dolayı veya onlar üzerinden bir kâr elde etmek istediği için yaratmadığını bildirdi. Gerçek şu ki, Allah Teâlâ, cinleri ve insanları, cömertliğinin ve ihsanının bir yansıması olarak yarattı. Onları kendisine ibadet edip kazançların en büyüğünü kazanmaları için yoktan var etti. Nitekim şu âyetlerde de bu durum görülmektedir: “İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendinizdir.”¹²², “Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi işler yapanlara gelince, onlar da kendileri için (Cennetteki yerlerini) hazırlamış olurlar.”¹²³

Allah Teâlâ, insanları ve cinleri yaratmasındaki temel gayenin onların ibadet etmesi olduğunu bildirdi. İbadetin de esası, tam sevgidir. Zîra Allah Teâlâ, kendisine ibadet edilmesinden, kendisinin övülmesinden, medhedilmesinden, yüce vasıflarının ve güzel isimlerinin sayılmasından memnun olur.¹²⁴

Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.

Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, cinleri ve insanları kendisine ibadet etmeleri için yarattığını haber verdi. Kendisine ibadet etmeleri için, onlara peygamberler gönderip kitaplar indirmiştir. İbadet, cinlerin ve insanların yaratılış gayesidir. Onlar başıboş bırakılmak için yaratılmamışlardır. Meseleye yokluk açısından baktığımız zaman, başıboş yaratma kemâl ile ilgisi olmayan yok hükmünde bir durumdur. Hâlbuki, emredilene uymak böyle değildir. Aksine gerçekleştirilmesi istenen var olan bir durumdur.¹²⁵

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ
فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥٩﴾ قَوْلِيلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

58. Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır:

59. Muhakkak ki bu zulmedenlerin de, geçmişlerinin payı gibi (azap-tan) bir payları vardır! O halde acele etmesinler!

60. Söz verilen günün azabından vay o kâfirlerin haline!

122 el-İsrâ 17/7.

123 er-Rûm 30/44.

124 Tarîku'l-hicreteyn, s. 125-126.

125 Tarîku'l-hicreteyn, s. 222.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TÛR SÛRESİ

[49 Âyet]

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مُّسْتَوٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾
وَالْمَقَفِّ الْمَزْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمُنْجُورِ ﴿٦﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا
لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1-8. Tûr'a, yayılmış ince deri üzerine satır satır yazılmış Kitab'a, Beyt-i Ma'mûr'a, yükseltilmiş tavana, dolu denize andolsun ki, Rabbinin azabı mutlaka vukû' bulacaktır. Ona engel olacak hiçbir şey yoktur.

Tefsiri:

Bu yemin beş nesneyi içermektedir. Bunlardan her biri, Allah'ın rubûbiyet ve vahdâniyetine delâlet eden ayetlerinin, kudretinin ve hikmetinin tezahürüne şahit olmuştur.

1- Tûr: Tûr, selef ve halef tabakasından tefsîr alimlerinin çoğuna göre, Allah Teâlâ'nın üzerinde kelîmi Hz. Musa İbn İmrân ile konuştuğu dağın adıdır. Burada Allah Teâlâ bu kelimeyi, elif-lâm takısı ile birlikte marife olarak zikretti. Başka bir âyette ise¹²⁶ وطور şeklinde izâfet terkibi içinde marife olarak zikretmiştir. Bu dağ, dünya ve âhiret bereketinin zuhur ettiği bir mekandır. Bu dağı, Allah Teâlâ Musa (a.s.) ile konuşmak için seçmiştir.

Abdullah İbn Ahmed, babasının telif ettiği "Kitâbu'z-zühd" adlı eserde Muhammed İbn Ubeyd İbn Hıbbân, Cafer İbn Süleyman ve Ebu İmrân el-Cüvenî kanalıyla Nevf el-Bükâlî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah Teâlâ dağlara 'İçinizden birine ineceğim' diye vahyetti. Tûr dağı hariç bütün dağlar başını yükseltti. Tur dağı ise boynunu büktü ve 'Allah'ın benimle yemin etmesinden dolayı

hoşnutum' dedi. Bunun üzerine nüzûl onun üzerinde gerçekleşti. Bu konumda olan bir dağ, Allah'ın kendisi ile yemin etmesine layıktır. Çünkü bu dağ, bütün dağların efendisidir."

2- Yayılmış İnce Deri Üzerine Satır Satır Yazılmış Kitâb: Bu âyette geçen kitabın ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür: Bir görüşe göre bu kitâb, levh-i mahfûzdur. Ancak bu görüş yanlıştır. Çünkü levh-i mahfûz, kesinlikle ince deri değildir. Bir başka görüşe göre bu kitâb, insanların amellerinin kaydedildiği kitâbdır. Mukâtil insanların işledikleri amellerin, kıyamet günü yayılmış ince deri üzerinde karşılına çıkacağını belirtmiştir. Her ne kadar bu görüş, ilkinе göre daha doğru, daha güçlü ve aralarında bu hususta diğer görüşleri benimseyenleri hiçbir şekilde haklı görmeyen kimselerin de bulunduğu bir grup müfessir tarafından tercih edilse de, doğrusu bu kitâbla Allah katından indirilen bir kitabın kast edildiğidir. Allah Teâlâ, yüceliğinden, azametinden, rububiyetin işaretlerini içermesinden, tevhidin delillerini taşımasından ve insanları hidayete ulaştıracak bilgiler barındırmasından dolayı bu kitaba yemin etmiştir.

Bu kitabın, Allah'ın Hz. Musa'ya indirdiği Tevrât olduğu ileri sürülmüştür. Bu görüşe meyledenler, Kitâb'ın Tûr dağı ile birlikte zikredilmesine bakarak bununla Tevrât'ın kastedildiğini ifade etmişlerdir. Hâlbuki Tevrât, deri parçası üzerine değil de, levhalar üzerinde nâzil olmuştur. Ancak yine de şöyle denebilir: Tevrât semada iken deri üzerinde idi. Sonra levhalar üzerinde inmiştir.

Bu âyetteki kitâb ile Kur'an'ın kastedildiği de ileri sürülmüştür. Belki de bu, en fazla tercihe şayan olan görüştür. Çünkü Allah Teâlâ Kur'an'ı tertemiz sahifelerde, iyilik timsâli çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılmış olarak nitelendirmiştir. Sahifeler, deriden yapılmış yazı malzemeleridir. İyilik timsâli çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılması ise, onun yayılması anlamına gelir. Buna göre, Allah Teâlâ dağların ve kitapların efendisine yemin etmiştir. Ayrıca bu yemin, iki büyük peygamberliği, Hz. Musa (a.s.) ile Hz. Muhammed'in -sallallahu aleyhi vesellem- peygamberliğini içermektedir. Çoğu kere bu iki peygamberlik veya onların zuhûr ettiği mekanlar birlikte zikredilir. Mesela Tîn suresinde olduğu gibi.

3- Evlerin En Değerlisi: Üçüncü olarak Allah Teâlâ evlerin en değerlisine yemin etti. Bu, ma'mûr olan evdir. Bu âyetlerde kitabın satır satır yazılmış olarak nitelendirilmesi, onun tamamen yazılmış olduğunu tekit eder. Kitabın yayılmış olması ise ona özen gösterilmesi gerektiğini bildirir. Ayrıca onun bir kenara itilmiş bir kitâb olmadığını, aksine meleklerin elinde açılmış olduğunu gösterir.

Beyt-i ma'mûrun ne olduğu konusunda çeşitli görüşler vardır. Meşhur olan görüşe göre bu beyt (ev), İsrâ gecesi Hz. Peygamber için semâda yükseltilmiş olan durâhtır.¹²⁷ Nitekim bir hadiste şöyle geçmektedir: "Buraya her gün yetmiş

127 Semâda Ka'be'nin hizasında bulunan evin adıdır. [Mütercim]

bin melek girer. Görevlerinin sonuna kadar da bir daha buraya dönmezler.”¹²⁸ Burası, yeryüzündeki Ka'be'nin tam üstündedir.

Beyt-i ma'mûrun Mescid-i Haram olduğu da ileri sürülmüştür. Hiç kuşkusuz iki yer de mamurdur. Semadaki beyt, melekler ve onların ibadeti ile mamurdur. Yeryüzündeki beyt ise, tavaf eden, namaz kılan, rukû' ve secde edenlerle mamurdur.

Her iki yoruma göre de, hem durâh hem de Ka'be, evlerin en değerlisidir.

4- Sema ve Deniz: Allah Teâlâ yaratılmışları içinde büyüklükleri ile dikkat çeken iki varlığa yemin etti. Bunlar, O'nun âyetlerinin bulunduğu, yaratılışının hayret verici yönlerinin zuhûr ettiği varlıklardır.

İlki, yükseltilmiş tavandır. Bir başka ifade ile semadır. Hacim, yükseklik, genişlik, renk ve parlaklık bakımından Allah'ın en büyük âyetlerinden biridir. Burası meleklerin mekanı ve âlemin tavanıdır. Âlemin düzeni bununla sağlanır. Sayelerinde gece ve gündüzün meydana geldiği, yılların, ayların, günlerin, yazların, kışların, ilkbaharların ve son baharların olduğu ay ve güneş de semadadır. Bereket de oradan gelir. Ruhlar, ameller ve güzel sözler de oraya çıkar.

İkincisi ise ağzına kadar dolu denizdir. Deniz de ancak Allah'ın kendisinin kuşatabileceği büyük âyetlerinden ve insanları hayrete düşüren işlerinden biridir. Bu denizin, hangi deniz olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Acaba göklerin üstündeki su kütlesi midir? Yoksa bizim gördüğümüz deniz midir? Her iki görüşü benimseyenler olmuştur. Bir grup müfessire göre buradaki deniz, arşın üzerinde bulunduğu su kütlesidir. Bu denizin, yüzeyi ile dibi arası, Ebu Dâvûd'un naklettiği şu hadiste de geçtiği üzere beşyüz yıllık bir zaman diliminde kat edilecek bir mesafededir. Söz konusu hadisi, Simâk İbn Abdillâh İbn Amîra Ahnef İbn Kays'tan nakletmiştir: “Aralarında Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- de bulunduğu bir grup insanla birlikte Bathâ'da idik. Derken insanların üzerinden bir bulut geçti. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ona baktı ve “Bunu nasıl isimlendiriyorsunuz?” diye sordu. Etrafındakiler “Sehâb” diye cevap verdi. Bunun üzerine “Ona müzn de dersiniz” buyurdu. Yanındakiler “Müzn de deriz” diye karşılık verdi. Son olarak “Ona anân da dersiniz” buyurdu. Çevresindekiler, “Anân da deriz.” diyerek cevap verdiler.

Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- “Peki yer ve göğün arasında ne kadar bir mesafe var biliyor musunuz?” diye sordu. Ashab-ı kirâm, “Bilmiyoruz.” diye karşılık verince Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Ya bir, ya yetmiş bir, ya yetmiş iki, ya da yetmiş üç sene de kat edilebilecek bir sene var. Sonra semanın üzerinde de de benzer bir mesafe vardır.” Bu şekilde Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- yedi göğü saydı. Sonra şöyle buyurdu: “Ye-

dinci semanın üzerinde, bir deniz var. Yüzeyi ile dibi arasındaki mesafe, bir sema ile öteki sema arasında kat edilecek mesafe kadardır. Bunun üzerinde de, sekiz tane dağ geçisi şeklinde melek vardır. Her birinin ayak uçları ile, diz kapakları arasındaki mesafe, bir semâ ile öteki semâ arasındaki mesafe kadardır. Onların sırtlarında ise Arş vardır. Arşın üstü ile altı arasındaki mesafe ise, yine bir sema ile öteki sema arasındaki mesafe kadardır. Arşın üstün de ise Allah vardır.”¹²⁹

Bu hadis Tirmizî'nin “Câmi” adlı hadis kitabında zikrettiği rivâyet ile gelişmez. Onun rivâyetine göre iki sema arasındaki mesafe beşyüz yılda kat edilecek uzaklıktadır.¹³⁰ Çünkü mesafelerin ne kadar olduğu, ölçü birimine göre değişir. Mesela beşyüz sene, deve yürüyüşüne göredir. Yetmiş ise berîd yürüyüşüne göredir. Bu, bir mesafeyi deveden yedi kat daha hızlı kateder.

Bu âyetteki deniz ile, semâdaki denizin kastedildiğine dair görüş, Ali İbn Ebî Tâlib'den nakledilmiştir.

Bu denizin dünyadaki deniz olduğu da ileri sürülmüştür.

Âyet-i kerîmede geçen **المجور** kelimesinin hangi anlama geldiği hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre bu kelime, dolu anlamına gelir. Lügat alimlerinin tamamı bu qörüüşü benimsemiştir. Mesela Ferrâ şöyle demiştir: **المجور**” Arap kelimasında dolu anlamına gelir. Nitekim kabı dolduran kimse **جرت الإماء** cümlesini kullanır. Lebîd de şu beyitte bu kelimeyi bu mânâda kullanmıştır:

فتوسطا عرض السرى وصدعا مسجورة متجاور أقلامها

Yaban eşeği ile merkep daldılar bir derenin ortasına

Girdiler dolu dereye sazlıkları yara yara¹³¹

Bu konuda Müberrid de şöyle demiştir: **المجور**” Araplara göre dolu anlamına gelir. Nemir İbn Tevelleb için şu beyit söylenmiştir:

إذا شاء طالع مسجورة

Dilerse içi dolu dereye bakar¹³²

Şair bu ifade ile içi dolu dereyi kastetmiştir.

129 Ebû Dâvûd, Sünne, 19; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 67; İbn Mâce, Mukaddime, 35; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 204.

130 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 57.

131 Bu beyit Muallaka şairlerinden Lebid'e aittir. bk. Zevzenî, Şerhul'-muallaka, s. 174. [Mütercim]

132 bk. Bağdâdî, Hizânetü'l-edeb, XI, 93. [Mütercim]

İbn Abbâs da bu âyette geçen **المجور** kelimesinin “dolu” anlamına geldiğini ifade etmiştir.

Mücâhid ise, bu kelimenin “tutuşturulmuş” anlamına geldiğini söylemiştir. Leys de şöyle demiştir: “**الجر** tandırda yakmak mânâsına gelir. Aynı zamanda bu kelime odunun da adıdır.” Dahhâk ve Ka'b bu görüştedir. Onların dışında kalan bazı müfessirler ise şöyle demiştir: “Deniz tutuştırulur ve Cehennem’de gitgide kabarır.” Ferrâ ise bu konuda şunları söylemiştir: “Bu kelimeye yüklenen yakmak anlamı, kelimenin ilk mânâsına dönmektedir. Çünkü tandıra odun doldurulduğu zaman **سجرت التور** denir. Şâir zü'r-Rimme İbn Abbâs'ın **المجور** kelimesinin, suyu tamamen çekilmiş kuru nesneleri ifade etmek için kullanıldığını söylediğini nakletmiştir. Ancak zü'r-Rimme'nin bunun dışında İbn Abbâs'tan naklettiği bir rivâyet yoktur. Ebu'l-Âliye de bu görüşü tercih etmiştir. Ebu Zeyd ise şöyle demiştir: “**المجور** ‘dolu’ anlamına ve ‘boş’ anlamına gelir.” Böylece Ebu Zeyd bu kelimeyi zıd anlamlara sahip kelimeler arasında saymıştır.

İbn Abbâs'ın **المجور** kelimesinin hapsedilen anlamına geldiğini söylediği nakledilmiştir. Köpeğin ahşaptan veya demirden yapılmış tasmaına **ساجور الكلب** denmesi de bu kabildendir. Çünkü tasma, köpeği kontrol altında tutmaya yarar. Bu durumda âyetin anlamı şu şekilde olur: Allah'ın kudreti ile denizin taşıy yeryüzünü kaplaması engellenmiştir. Suyun yeryüzünün üstüne çıkması, tabiatın gerektirdiği bir husustur. Tıpkı havanın suyun üzerinde olması gibi. Ancak gökleri ve yeryüzünü zâil olmaktan koruyan yüce güç, denizlerin kara parçalarını kaplamasına engel olmuştur. Bu konuda Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği merfû' bir hadis vardır. Bu hadise göre Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “İstisnasız her gün deniz, insanları boğmak için Rabbinden izin ister.”

Bu konu, mülhidlerin ve dehrîlerin temel esaslarını yıkmaktadır. Çünkü tabiatı suyun, bazı kara parçalarına taşmamasını gerektiren bir neden yoktur. Hâlbuki küre şeklinde olan su kütlesi, kara parçalarının üstündedir. Bir an için tabiatı, yeryüzünün belli bölümlerinin suyun istilasından kurtulmasını gerektiren bir etkenin bulunduğunu kabul etsek bile, yine de tabiatı, yeryüzünün şu bölgesinin değil de bu bölgesinin suyun istilasından kurtulmasını gerektiren bir neden yoktur. Tabiat ve felsefe alimlerinin, İlâhî ilginin alemin maslahatı için bunu gerektirdiğini ifade etmelerine katılırız. Çünkü hakikat, onların söylediği gibidir. Ancak kudreti ve iradesi ile dilediğini yapan, her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilen, her şeye tamamen güç yetiren, hüküm verenlerin en iyi hüküm vereni olan yaratıcının takdiri tam olarak kavranılamaz. İlâhî ilgi ve takdir, yaratıcının hayat, kudret, irade, ilim, hikmet ve rahmet sıfatının olmasını gerektirir. Ayrıca kullara ihsanda bulunmasını, bütün fiillerin kendisiyle kâim olmasını zorunlu kılar. Bu sıfatları yok sayarak İlâhî ilgiyi kabul etmek mümkün değildir.

Ancak Allah'ın yardımıyla muvaffak olunur.

“Tutuşturulmuş” anlamı **المَجُور** kelimesinin mânâsı hakkında ileri sürülen görüşlerin en güçlüsüdür. Lügatte bu kelimenin “tutuşturulmuş” anlamına geldiği bilinmektedir. Nitekim şu âyet de buna delalet etmektedir. **وَإِذَا الْبَحَارُ سُجِّرَتْ** (Deniz tutuştırulduğu vakit)¹³³ Hz. Ali ve İbn Abbâs bu âyetin şu anlama geldiğini söylemiştir: “Deniz tutuştırur ve tamamen ateşe döner.”

Bu kelimenin kurumak, suyu çekilmek anlamına geldiğini söyleyenlerin görüşü, denizin tutuştırulmuş ateşe döneceği gerçeğine aykırı değildir Aynı şekilde bu kelimeyi “dolu” şeklinde açıklayanların görüşü de, hakikatle çelişmez. Çünkü deniz, ateş ile dolacaktır.

Kur'an-ı Kerîm'in üslubunu, nazmını ve kelimelerini düşünen kimse, bu lafzın hakkında ileri sürülen bütün mânâlara delalet ettiğini görür. Şöyle ki; deniz, Allah'ın kudreti ile kara parçalarını istila etmekten alı konulmuş ve su ile doldurulmuştur. Kıyamet günü suyu çekilecek ve ateş ile dolacaktır. Müfessirler ise, bu kelimeyi izah ederken bu aşamalardan birini alıp âyeti tefsîr etmiştir.

Her şeyi en iyi Allah bilir.

Allah Teâlâ bu nesnelerle âhiretin ve hesabın gerçekleşeceğine yemin etmiştir:

Rabbinin azabı elbette gerçekleşecektir. Ona engel olacak bir şey yoktur.

Bu âyetlerle Allah Teâlâ, meydana gelecek şeylerin gerçekleşmesini önlemek mümkün olduğu için, kendi azabının vukû bulmasını hiçbir şeyin önleyemeyeceğini haber verdi. Azabın önlenmemesi şu iki mânâyı birden ifade eder:

Allah'ın azabının gerçekleşmesini önleyecek hiçbir şey yoktur.

Allah'ın azabı gerçekleştiği zaman onu savacak hiçbir şey yoktur.

Daha sonra Allah Teâlâ azabının gerçekleşeceği zamandan haber verdi:

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾

9. O gün; gök, sarsıldıkça sarsılır.

10. Dağlar, yürüdükçe yürür.

Tefsiri:

المور kelimesi “hareket”, “dönmek” “sarsılmak” ve “dalgalanmak” olarak tefsîr edilmiştir. Doğrusu bu kelime, dalgalanırken, tersyüz olurken ve gidip gelirken meydana gelen hareketi ifade eder. Bu yüzden göğün ve dağların hareketi birbirinden ayrı fiillerle ifade edilmiştir. Dağların hareketi hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Dağlar yürüdükçe yürür.*”, “*Ve dağlar yürütüldüğü zaman*”¹³⁴ Dağların yürütülmesi bir yerden başka bir yere taşınması anlamına gelir. Göğün hareketi ise, çalkalanması, dalgalanması ve gidip gelmesinden ibarettir. Cevherî şöyle demiştir: *مار الشيء بمرور موراً* fiili, gidip gelmek gerçekleşen hareketi ifade eder. Mesela uzun hurma ağaçlarının rüzgârda sallanması bu tarz bir harekete örnek olarak verilebilir.” Dahhâk bu âyeti “dalgalandıkça dalgalanır” şeklinde izah etmiştir. Ebu Ubeyde ve Ahfeş ise bu âyette geçen *مار* fiilini “salınmak” olarak tefsîr etmiştir. Nitekim A'şâ da bu kelimeyi bu mânâda kullanmıştır:

كَأَن مَشِيَّتَهَا مِنْ بَيْتٍ جَارَتِهَا مَوْرُ السَّحَابَةِ لَا رَيْثَ وَلَا عَجَلَ

[O yarin] komşusunun evinden bir gelişi var

Aheste aheste salınan bulut gibi.¹³⁵

Daha sonra Allah Teâlâ, âhireti ve peygamberliği yalanlayanlara yönelttiği tehdidinden bahsetti.

قَوْلُ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

11. O gün, yalanlayanların vay haline.

Tefsiri:

Onların sahip oldukları amellerinden ve bilgilerinden söz etti.

الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾

12. Ki onlar daldıkları bâtılda oyalanıp duranlardır.

134 et-Tekvîr 81/3.

135 bk. Divâunu'l-A'şâ, s. 105. [Mütercim]

Tefsiri:

Sahip oldukları yegane 'bilgi, bâtil söze dalmaktı. Yaptıkları iş ise ancak boşu boşuna bir oyundan ibaretti. Ne faydalı bir bilgileri, ne de düzgün bir amelleri vardı. Sahip oldukları bilgileri, bâtila dalmak, yaptıkları amel ise oyuna ve eğlen-ceden ibaretti. Bu tür bilgi ve amel, hakka şiddetle muhalefet etmeyi gerektirir. Bu yüzden onlar, Cehenneme atılırlar.

يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعَا ﴿١٣﴾

13. O gün; Cehennem ateşine itildikçe itilirler.

Tefsiri:

Yaka paça tutulup şiddetle ateşe itilirler. Ateşin başına getirildikleri ve ayân beyân onu gördükleri vakit dururlar ve onlara şöyle denir:

هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾

14. Yalanlayıp durduğunuz ateş, işte budur!

Tefsiri:

İnkârcılar, “âhiretteki azabın bir gerçeklik yanı yok!”, “azabın gerçekleşeceğini söyleyen kimse doğru konuşmuyor!” gibi sözler sarfediyorlardı. İşte böyleleri ateşe yaklaşıncı onlara şöyle denir:

أَفِخْرُ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾

15. Bu bir sihir midir, yoksa siz görmüyor musunuz?

Tefsiri:

Şimdi bu bir sihir mi? Dünyada iken peygamberler ve onların size anlattığı gerçekler hakkında “Bunlar sihribazdır.”, “Bu sihirdir.” dediğiniz gibi bu da sihir mi? Şimdi yüz yüze geldiğiniz bu gerçek, iddia ettiğiniz gibi bir büyü mü, yoksa dünyada gözleriniz perdelendiği için hakikati göremediğiniz gibi yine gözleriniz perdelendi de ondan dolayı mı hakikati göremiyorsunuz? Dünyada hakkı göremediğiniz gibi bugün de bu gerçeği mi göremiyorsunuz?

Onlar dünyada bir musibetle karşılaştıkları zaman Allah'a sığınarlardı. Ama sonra eski hallerine geri dönerlerdi. Musibetin sona ermesini de, süresinin bitmesi ile izah ederlerdi.

O gün hakkı yalanlayanlara şöyle denecektir:

اِصْلَوْهَا قَاضِيَرَوْا اَوْ لَا تَضِيَرَوْا سَوَاءٌ عَلَيْنَا اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

16. Girin oraya, sabretseniz de sabretmeseniz de artık sizin için birdir. Siz ancak yaptıklarınızın karşılığına çarptırılacaksınız.

Tefsiri:

Sabretmek ve sabretmemek sizin için birdir. Ne sabretmeniz ne de sızlanmanız size bir fayda verir. Sabretmeniz, azab yükünüzü hafifletmez. Sızlanmanız ise, ne Cehennem zebanilerinin size acımasına, ne de merhamet edilmenize yarar.

Şurası da iyi bilinmeli ki; Allah Teâlâ bu insanlara bu şekilde azâb etmek suretiyle zulmetmemiştir. Çünkü, onların dünyada işledikleri ameller, âhirette azâba dönüşmüştür. Bu yüzden bu azâbdan bir kaçış yolu bulamamışlardır. Tıpkı dünyada iradeleri, bâtil inançları ve çirkin amelleri onların ayrılmaz bir parçası olduğu gibi, âhirette de bu azâb onların ayrılmaz parçası olacaktır. Fasit iradeleri, bâtil inançları ve bu ikisinden kaynaklanan amelleri ne kadar onlarla birlikte ise, görecekleri azâb da o derece onlarla birlikte olacaktır. Eğer herhangi bir zaman diliminde bu bâtil inanç ve fâsit iradede kurtulurlar, bunların yerine samimi tevbeye gönül açarlarsa bu yüzden âhirette azâb görmezler. Çünkü azâbı gerektirecek bu fiillerin izleri, kalplerinden, dillerinden ve organlarından silinmiştir. Kendisi yüzünden azâbın gerekeceği bir iz kalmamıştır. Çünkü günahattan tevbe eden kimse, hiç günah işlememiş biri gibidir. Kötü bir şey vücuttan tamamen atılırsa onun yüzünden çekilen acı da yok olur. Eğer fâsid irade ve kötü ameller tamamen yok olmaz, ancak, kendisinden daha güçlü bir muâırz ile karşılaşır, bu durumda muâırz etkili olur. Güçlü olan zayıf olanı alt eder. Her iki durum da eşit olursa, birbirleriyle mücadele ederler. Her biri diğerine karşı direnir. Böylesi duruma sahip kimselerin yeri Cennet ve Cehennem arasındaki a'raf dağlarıdır.

Allah Teâlâ'nın mahlukatına yönelik hükmü, hikmeti, emri, yasağı ve cezalandırması böyledir. Rabbimiz hiç kimseye zerre kadar zulüm etmez.

Daha sonra Allah Teâlâ, faydalı ilme, salih amele ve sahih itikada sahip takva sahiplerinden bahsetti. Onların Cennetteki meskenlerinden ve o meskenlerdeki durumlarından söz etti. Onların içinde bulundukları hal, rahatlıktan ibarettir. Allah Teâlâ onların gönüllerinin hoş, işlerinin rahat olduğundan bahsetmiştir:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَكَيْفَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَّاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ
الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾

17. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar da Cennetlerde, nimet içindedirler.

18. Rabblerinin kendilerine verdikleriyle sefa sürerler. Rabbleri onları, Cehennem azabından korumuştur.

Tefsiri:

الفاكهة kelimesi, bir şeyi beğenen, mutlu olan ve bir şeye gıpta eden kimse anlamına gelir. İsm-i fâil formunda olan bu kelime, فَاكَهُ fiilinden türemiştir. Bu fiilin ism-i fâili hem فَكَا hem de فَكَا şeklinde gelir. Bu fiil gönül rahatlığına ve zihinsel dinginliğe kavuşmuş kimseler için kullanılır. Gönül rahatlığının bir yansıması olan sevince de الفاكهة denir. Bir şeyden yararlanmayı ifade etmek için ise فَطَلْتُمْ ifadesi kullanılır. Kendisinden faydalandığı için de meyveye الفاكهة denmiştir. Nitekim فَكَا fiili şu âyet-i kerîmede bu anlamda kullanılmıştır: فَطَلْتُمْ¹³⁶ bu fiil, “pişman olurdunuz” şeklinde tefsîr edilmiştir. Bu, mânânın lâzımı ile yapılan bir tefsirdir. Kelimenin gerçek anlamı ise şu şekildedir: “Siz kendinizden sevinmeyi uzaklaştırırsınız.” Sevinme bertaraf olunca onun yerine zıddı gelir. Bunun gibi günah işlemekten uzak duran kimse için نَحْتٌ denir. تَحْرَجُ ve تَحْرَجُ fiillerinde de aynı durum söz konusudur. تَفَكَّهُ¹³⁷ fiili de böyledir. Bu bâb bir şeye başlayan veya bir şeyden uzaklaşan kimse için kullanılır. Mesela تَحْلُمُ ve تَحْلُمُ başlamak için, تَحْرَجُ ve تَحْرَجُ fiilleri ise uzaklaşmak için örnek verilebilir.

Toparlayacak olursak bu âyette Allah Teâlâ, müminlere iki nimeti bir arada lütfetmiştir.

İç huzuru ile gönül rahatlığını.

Yeme-içme ve evlenmek suretiyle beden rahatlığını.

Allah Teâlâ müttakileri Cehennem azabından ve hoşlanmadıkları hallerden korumuştur. Onlara yaptıklarının tam karşılığı olarak istediklerini vermiştir. Çünkü onlar, O'nun hoşlanmadığı işleri terk etmişler, hoşlandığı işleri ise yapmışlardır. Sonunda ödülleri amellerine uygun oldu.

Daha sonra Allah Teâlâ onlar için bu nimetlerin devam edeceğinden bahsetti:

136 el-Vâkıa 56/65.

137 نَحْتٌ günah işlemek, نَحْتٌ ise günah işlemekten kaçınmak anlamına gelir. Diğer fiiller de yaklaşık olarak aynı anlamı ifade eder. [Mütercim]

كُلُوا وَاشْرَبُوا مِمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

19. Yeyin için, afiyetler olsun çalıştığınız için.

Tefsiri:

Eğer müttakiler içinde bulundukları nimetlerin yok olacağını, bir gün biteceğini bilselerdi, bu durum onların huzurunu kaçırdı. Dolayısıyla sıkıntısız biçimde afiyetle yemekten söz edilemezdi.

Allah Teâlâ müttakilerin Cennetteki meclislerini ve hallerini şu şekilde tavsif etmiştir:

مُتَكِّينَ عَلَى سُرُرٍ مَّضْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾

20. Sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanırlar. Ayrıca biz onları ceylan gözlü hürilerle evlendirdik.

Tefsiri:

Koltukların dizilişinden bahsetmek, müttakilere verilen nimetin kemale erdini gösterir. Çünkü hepsi yan yana ve karşı karşıyadır. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurmuştur: “Karşı karşıya kurulmuşlar.”¹³⁸ İnsanın beraber olmaktan hoşlandığı ve kendisine yakın olmasını yeğlediği dostlarıyla evinde ve bahçesinde birlikte vakit geçirmesi, aldığı en büyük zevklerden ve hissettiği en büyük mutluluklardan biridir. Bu şekilde Cennetlikler, sevdiklerinden uzak olmaz. Sevdikleri ile kendileri arasına başkaları girmez. Doğrusu onların koltukları sevdiklerinin koltukları ile yanadır.

Müttakilerin eşlerinin ceylan gözlü hüriler olduğu belirtilmiştir. Kur'an'ın bir çok yerinde müttakiler bu iki sıfat ile vasıflandırılmıştır.

Ebu Ubeyde bu âyet hakkında şöyle demiştir: “Onları erkek ile kadının evlenmesi gibi evlendirir ve çift haline getiririz.” Yûnus da şöyle demiştir: “Buradaki زَوَّجْنَاهُمْ ifadesi, müttakilerin hürilerle yan yana konuştuğu anlamına gelir. Yani nikah akdinin gerçekleştiği mânâsını ifade etmez.” O delil olarak da Arapların bir kadınla nikah akdi yaptıkları zaman تزوجتها yerine تروجتها demelerini ileri sürmüştür. Nitekim Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur. فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا (Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık.)¹³⁹ Şu hadiste de bu şekilde bir kullanım mevcuttur: (Bu kadını, mehir olarak bildiğin Kur'an âyetlerini ona öğretmen karşılığında sana nikahladık.)¹⁴⁰

138 el-Vâkıa 56/16.

139 el-Ahzâb 33/37.

140 Buhârî, Vekâle, 9; Nikâh, 40.

Yûnus'un dışındaki bazı alimler ise şöyle demiştir: "Araplar, nikah yaptıkları zaman *تزوجت بامرأة* ifadesini kullanırlar."

Ezherî şöyle diyerek bu görüşe karşı çıkmıştır: "Araplar nikah akdi için *زوجته* *امراة* *تزوجت بامرأة* ifadelerini kullanırlar. *تزوجت بامرأة* ifadesi onların sözlerinde yoktur. Ancak Kur'an'da bu şekilde bir kullanım vardır: "وَرَوْجَانَهُمْ بِحُورٍ عَيْنٍ" Bu âyetteki *رَوْجَانَا* fiili yan yana getirmek anlamına gelir. Buna göre *رَوْجَانَهُمْ* ifadesi, birleştirmek ve çiftleştirmek anlamına gelir. Bir başka ifade ile, müttakilerin hurilerle bir araya getirilmesini onlarla eşleştirilmesini ifade eder."

Aralarında Mücâhid'in de bulunduğu bir grup müfessire göre bu ifade, müttakilerin hurilerle evlendirilmesini ifade eder.

Kanaatime göre, burada *زَوْج* fiilinin kullanılması, nikaha delâlet eder. Bu fiilin *ب* harf-i cerri ile kullanılması ise birlikte olmaya, yan yana gelmeye işaret eder. Dolayısıyla iki görüş arasında bir fark yoktur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Huriler

Mücâhid huriler hakkında şöyle demiştir: Bakışlar, onlara bakınca şaşar. Elbiselerinin üstünden bacaklarının iç kısmı görülür. Onlara bakan kimse aynada gördüğü gibi karaciğerlerinde yüzünü görür. Çünkü, cildleri ince, ten renkleri açıktır."

Katâde ise şöyle demiştir: "الْحُورُ kelimesi beyaz anlamına gelir."

İbn Abbâs ve Mukâtil de buna benzer bir ifade kullanmıştır: "الْحُورُ kelimesi, beyaz yüz; الْعَيْنُ kelimesi ise, güzel göz anlamına gelir." *عين حوراء* tabiri, gözün siyah kısmının son derece siyah, beyaz kısmının son derece beyaz, kirpiklerin de son derece güzel, siyah ve uzun olması anlamına kullanılır. Bir kadın için *حوراء* sıfatı ancak gözünün beyaz kısmının beyazın en koyu tonunda olmasının yanı sıra, teninin de beyaz olması durumunda kullanılır.

Allah Teâlâ hurileri, beyaz tenli, güzel ve cazibeli olmakla tavsif etmiştir. Nitekim konuyla ilgili bir başka âyette ise şöyle buyurmuştur: "O konutlarda iyi huylu, güzel kadınlar vardır."¹⁴¹ Hurilerin beyazlığı tenlerinde, güzelliği yüzlerinde ve cazibeleri gözlerindedir. Allah Teâlâ Cennetliklerin kadınlarını en güzel sıfatlarla tavsif etmiştir. Bu anlattığı vasıflarla, onların hiç söz etmediği güzelliklerine de işaret etmiştir.

Kadınların güzelliği hakkında ayrıntılı bilgi verecek olursak, övülen ve güzel kabul edilen yüzleri, bedenleri ve huyları hakkında şunları söyleriz:

Kadının dört yerinin beyaz olması güzeldir:

- a- Ten rengi.
- b- Gözünün beyaz kısmı.
- c- Başının saçlarını ortadan ikiye ayırdığı kısmı.
- d- Dişleri.

Kadının dört yerinin siyah olması güzeldir:

- a- Gözünün siyah kısmı.
- b- Saçları.
- c- Kirpikleri.
- d- Kaşları.

Kadının dört yerinin al olması güzeldir:

- a- Dudakları.
- b- Dili.
- c- Sağ yanağı
- d- Sol yanağı

Ayrıca beyaz tende al yanaklar, al dudaklar kadının güzelliğine güzellik katar.

Kadının üç yerinin yuvarlak olması güzeldir:

- a- Yüzü.
- b- Başı.
- c- Tobuğu.

Kadının dört yerinin uzun olması güzeldir:

- a- Boyu.
- b- Boynu.
- c- Saçı.
- d- Kaşları ve kirpikleri.

Kadının üç yerinin enli olması güzeldir.

- a- Alını.
- b- Gözü.
- c- Yüzü.

Kadının üç yerinin küçük olması güzeldir:

- b- Ağzı.
- c- Avuçları.
- d- Ayağı.

Kadının üç yerinin güzel kokması makbuldür:

a- Ağzı.

b- Burnu.

c- Saçlarını ayırdığı yer.

Kadının bir yerinin dar olması güzeldir.

Allah Teâlâ, hurilerden bahsederken onların güzel ahlâkı hakkında şöyle buyurmuştur: *غُرَبَا أَتَرَابَا* (Eşlerini çok severler ve hep bir yaşadılar.)¹⁴² *غُرَب* kelimesi *عُروب*'un çoğuludur. Huyu, şirinliği ve vücut yapısı ile kocasına kur yapan kadın anlamına gelir. İbnu'l-A'râbî şöyle demiştir: *غُرَب* kelimesi kocasına itaat edip şirinlik yapan kadınlar anlamına gelir. Ebu Ubeyde ise bu kelimenin, "kocasına itaat eden güzel kadın" mânâsına geldiğini söylemiştir. Müberrid ise, bu kelimenin "kocasına aşık kadın" anlamını ifade ettiğini belirtmiştir. Buhârî ise "Sahih"inde bu kelimenin "cılve yapan kadın" anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁴³ Bu ifade (el-Vâkıa 56/37) hurilerin ahlâkını tavsif eder. Diğeri ise (et-Tûr 52/20) onların fiziksel özelliklerini anlatır. Allah Teâlâ'nın hurileri nitelendirdiği sıfatlar düşünülmünce, onların bu sıfatları ve kendisinden bahsedilmeyen daha başka sıfatları kendilerinin ayrılmaz bir parçası gibi taşıdıkları anlaşılır.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

21. İnanan, soyları da imanda kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ müttakilere verdiği nimeti, zürriyetlerini de onların derecesine çıkarmakla tamamen erdirdiğini haber verdi. Hâlbuki, zürriyetleri kendileri gibi amel etmemişti. Ancak, mutluluktan gözleri ışıldasın, sevinç ve huzurları tam olsun diye onları kendi derecelerine yükseltti. Üstelik bu yükseltme yüzünden babaların amelinden hiçbir şeyin eksilmediğini, onları yüksek makamlardan düşük makamlara indirmedini haber verdi. Aksine oğulları babalarının derecesine yükselttiğini, babaların ecir ve derecelerini ise tam olarak lutfettiğini bildirdi. Âyetin devamında ise, faziletli işler yapan kimselere karşı bu şekilde muamele ettiğini, sadece adalete riayet etmekle kalanlara ise böyle bir muamelesinin bulunmadığını ifade etti:

142 el-Vâkıa 56/37.

143 Buhârî, Bed'ul-halk, 8.

Kadının dört yerinin beyaz olması güzeldir:

- a- Ten rengi.
- b- Gözünün beyaz kısmı.
- c- Başının saçlarını ortadan ikiye ayırdığı kısmı.
- d- Dişleri.

Kadının dört yerinin siyah olması güzeldir:

- a- Gözünün siyah kısmı.
- b- Saçları.
- c- Kirpikleri.
- d- Kaşları.

Kadının dört yerinin al olması güzeldir:

- a- Dudakları.
- b- Dili.
- c- Sağ yanağı
- d- Sol yanağı

Ayrıca beyaz tende al yanaklar, al dudaklar kadının güzelliğine güzellik katar.

Kadının üç yerinin yuvarlak olması güzeldir:

- a- Yüzü.
- b- Başı.
- c- Tobuğu.

Kadının dört yerinin uzun olması güzeldir:

- a- Boyu.
- b- Boynu.
- c- Saçı.
- d- Kaşları ve kirpikleri.

Kadının üç yerinin enli olması güzeldir.

- a- Alnı.
- b- Gözü.
- c- Yüzü.

Kadının üç yerinin küçük olması güzeldir:

- b- Ağzı.
- c- Avuçları.
- d- Ayağı.

Kadının üç yerinin güzel kokması makbuldür:

a- Ağzı.

b- Burnu.

c- Saçlarını ayırdığı yer.

Kadının bir yerinin dar olması güzeldir.

Allah Teâlâ, hurilerden bahsederken onların güzel ahlâkı hakkında şöyle buyurmuştur: *غُرَبَا أَتَرَبَا* (Eşlerini çok severler ve hep bir yaşadılar.) ¹⁴² *غُرَب* kelimesi *عُروب*'un çoğuludur. Huyu, şirinliği ve vücut yapısı ile kocasına kur yapan kadın anlamına gelir. İbnu'l-A'râbî şöyle demiştir: *عُروب* kelimesi kocasına itaat edip şirinlik yapan kadınlar anlamına gelir. Ebu Ubeyde ise bu kelimenin, “kocasına itaat eden güzel kadın” mânâsına geldiğini söylemiştir. Müberrid ise, bu kelimenin “kocasına aşık kadın” anlamını ifade ettiğini belirtmiştir. Buhârî ise “Sahih”inde bu kelimenin “cılve yapan kadın” anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁴³ Bu ifade (el-Vâkıa 56/37) hurilerin ahlâkını tavsif eder. Diğeri ise (et-Tûr 52/20) onların fiziksel özelliklerini anlatır. Allah Teâlâ'nın hurileri nitelendirdiği sıfatlar düşünülünce, onların bu sıfatları ve kendisinden bahsedilmeyen daha başka sıfatları kendilerinin ayrılmaz bir parçası gibi taşıdıkları anlaşılır.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ
مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

21. İnanan, soyları da imanda kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ müttakilere verdiği nimeti, zürriyetlerini de onların derecesine çıkarmakla tamamen erdirdiğini haber verdi. Hâlbuki, zürriyetleri kendileri gibi amel etmemişti. Ancak, mutluluktan gözleri ışıldasın, sevinç ve huzurları tam olsun diye onları kendi derecelerine yükseltti. Üstelik bu yükseltme yüzünden babaların amelinden hiçbir şeyin eksilmediğini, onları yüksek makamlardan düşük makamlara indirmediklerini haber verdi. Aksine oğulları babalarının derecesine yükselttiğini, babaların ecir ve derecelerini ise tam olarak lutfettiğini bildirdi. Âyetin devamında ise, faziletli işler yapan kimselere karşı bu şekilde muamele ettiğini, sadece adalete riayet etmekle kalanlara ise böyle bir muamelesinin bulunmadığını ifade etti:

142 el-Vâkıa 56/37.

143 Buhârî, Bed'ul-halk, 8.

كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ زَمِينٌ (Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.) Bu kayıt ile Allah Teâlâ, oğulların babaların yanına yükseltilmesiyle iki grup arasında bir eşitliğin meydana geldiği şeklinde ortaya çıkabilecek bir yanlış düşünceyi önüne set çekmiş oldu. Nitekim atalar hakkında وَمَا أَلْتَنَاهُمْ مِنْ غُلَامِهِمْ مِنْ شَيْءٍ (Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik.) buyurmuştur. Âyetin bu kısmı da, babaların derecesinin oğulların derecesine indirileceği ve onların mükâfatlarının oğulları ile kendi aralarında paylaşılacağı, sonunda mükâfatlarının azalacağı şeklinde ortaya çıkabilecek bir yanlış anlamının önüne set çekmektedir. Bir başka ifade ile âyetin bu kısmı, babaların mükâfatlarından hiçbir şeyin Allah tarafından eksiltilmeyeceği anlamına gelir.

وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَّزَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾

22. Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik.

23. Orada karşılıklı kadeh gezdirecekler, ama burada (içki yüzünden) ne saçmalama vardır ne de günaha girme.

24. Sedefteki inciler gibi olan gençler yanlarında dolaşırlar.

Tefsiri:

Bu âyetlerde Allah Teâlâ, muttakilere, bol bol et, meyve ve içecek vereceğini, onların şarap kadehlerini elden ele gezdireceklerini, birinin içip, daha sonra arkadaşına kadehi uzatacağını, böylece sevinç ve mutluluklarının zirveye çıkacağını bildirdi.

Ancak Allah Teâlâ, bu şarapta, içenlerin saçmalamasına ve günaha girmesine neden olan özelliklerin bulunmadığını belirtti. (Ama burada (içki yüzünden) ne saçmalama vardır ne de günaha girme.) لَغْوٌ (saçmalama) sözcüğü ile kötü sözler, düşmanlık, dargınlık ve argo kelimelerin olmayacağı ifade edilmiştir. تَأْتِيمٌ (günaha girme) ile de, şarap içenin günaha girmesine neden olan bütün kötü özelliklerin olmayacağı anlatılmıştır. Allah Teâlâ bu âyette günah yoktur buyurmadı. Bunun yerine وَلَا تَأْتِيمٌ (günaha girme yoktur) buyurdu. Bu şu anlama gelir: Orada, müttakileri günaha sevk edecek bir neden yoktur, içki yüzünden birbirlerini günaha sürüklemeyiz, Allah ve melekleri de bu şarabı içmelerinden dolayı onları günahkâr kabul etmez, ağızlarından ne kötü bir söz çıkar ne de kendileri bir günaha bulaşırlar.

Daha sonra Allah Teâlâ müttakilerin etrafında dönen hizmetçileri, tenlerinin beyaz olması hususunda inciye benzetti. Âyette geçen مَكْنُونٌ ifadesi, ellerin do-

kunmasıyla kirlenmekten korunmuş anlamına gelir. Yani yaptıkları hizmet, söz konusu güzelliklerini gidermez. Renklerine, göz kamaştıran hallerine ve berraklıklarına bir zarar vermez. Müttakilerin hizmetine verildikleri halde, muhafaza edilmiş inciler gibidirler. Bir başka âyette Allah Teâlâ onları şu şekilde tavsif etmiştir: “Etraflarında ölümsüz hizmetçiler dolaşır, onları görünce saçılmış inciler sanırsın.”¹⁴⁴ Bu gençlerin saçılmış olarak vasıflandırılmasında, efendilerinin ihtiyaçlarını ve hizmetlerini karşılamak için seferber olduklarına, sağa sola gidip geldiklerine ve bulundukları mekanın da geniş olduğuna bir işaret söz konusudur. Bulundukları mekan o derece geniştir ki, orada darlık yüzünden karşı karşıya gelmezler.

وَأَقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلَ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ
﴿٢٦﴾ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَّانَا عَذَابَ الشُّومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلَ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ
الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

25. Birbirlerine dönüp sorarlar.

26. Derler ki: Gerçekten biz, bundan önce ailelerimiz arasında korku içindeydik.

27. Allah bize lütfetti de bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu.

28. Biz bundan önce yalnız O'na yalvarırdık. Çünkü iyilik eden de, esirgeyen de O'dur.

Tefsiri:

Bu âyetlerde Allah Teâlâ müttakilerin Cennetteki konuşmalarından bahsetti. Onlar orada birbirlerine şöyle diyeceklerdir: “Gerçekten biz, bundan önce ailelerimiz arasında korku içindeydik.” Yani biz, ailemiz, akrabalarımız ve aşiretimiz içinde güvenli bir yerde bulunduğumuz halde korkuyorduk. İşte taşıdığımız bu korku, Allah'ın bize lütufta bulunmasına ve korktuğumuz şeylerden bizi emin kılmasına vesile oldu. Vücudun içine işleyen azâbdan bizi korudu. Bedbaht kimse-lerin durumu ise, bunun tam tersidir. Onlar, ailelerinin içinde mutlu idiler. İşledikleri kötülüklere rağmen mutlu haldelerdi. Hâlbuki müttakiler, iyilik işlemelerine rağmen yinede korku içinde idiler. Bu yüzden Allah Teâlâ onların korkularını en büyük güven duygusuna dönüştürdü. Bedbaht olanların güven duygularını da en büyük korkuya dönüştürdü.

Yalnızca Allah'tan yardım dilenir.

Daha sonra Allah Teâlâ onların dünyadaki hallerinden bahsetti. Dünyada iken müttakiler, yalnızca Allah'a ibadet ederlerdi. İşte bu ibadetleri kendilerini Allah'ın yakınına, civarına ve lütfunu gösterdiği mekana ulaştırdı. Bütün bunlara, Allah Teâlâ'nın iyilik ve rahmet sıfatları sayesinde kavuştular. Çünkü Allah Teâlâ son derece iyi, son derece merhametlidir. Surenin başında beş hususa, bu âyete kadar anlatılan hususlar için yemin edilmiştir.¹⁴⁵

وَزَوَّجْنَاهُمْ بِخَوَرِ عَيْنٍ Ebu Ubeyde bu âyeti şu şekilde tefsîr etmiştir: "Onları erkek ile kadının evlenmesi gibi evlendirir ve çift haline getiririz." Yûnus ise şöyle demiştir: "Bu âyet 'onları hurilerin yanına koyduk.' anlamına gelir. Yani bir nikah akdinin gerçekleştiği mânâsını ifade etmez. Çünkü Araplar evlenmek için تَزَوَّجَتْهَا tabirini değil, تَزَوَّجَهَا tabirini kullanırlar." İbnu Nasr da onu destekler şekilde şunları söylemiştir: "Kur'an'ın bu kelimi kullanışı, Yûnus'un görüşüne delâlet eder. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا (Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık.)¹⁴⁶ Eğer nikah akdi تَزَوَّجَتْهَا şeklinde ifade edilecek olsaydı, bu fiil, bu âyette زَوَّجْنَاكَ şeklinde ifade edilirdi."

İbnu's-Selâm şöyle demiştir: "Temîm kabilesi, nikah akdi için تَزَوَّجَتْهَا ve تَزَوَّجَهَا tabirlerini kullanırlar." Bu bilgiyi Kisâf de nakletmiştir. Ezherî ise şöyle demiştir: "Araplar nikah akdi için تَزَوَّجَتْهَا ve تَزَوَّجَهَا ifadelerini kullanırlar. Sözleri arasında تَزَوَّجَتْهَا diye bir kullanım yoktur. Allah Teâlâ'nın وَزَوَّجْنَاهُمْ بِخَوَرِ عَيْنٍ âyeti ise, 'Onları hurilerle bir araya getirdik.' anlamına gelir."

Ferrâ da şöyle demiştir: "Kur'an'daki bu kullanım, Ezd Şenûe kabilesine aittir."

Vâhidî ise şöyle demiştir: "Bu konuda en güzel görüş Ebu Ubeyde'ye aittir. Çünkü o, bu fiilin nikah akdi anlamına değil de, eşleştirmek mânâsına geldiğini belirtmiştir. Bir şeyin çift hale getirildiğini ifade etmek için كَانَ فَرْدًا فَزَوَّجْتَهُ بَآخِر (O tekti, ötekiyle onu çift hale getirdim) cümlesinin kullanılması da bu kabildendir. Bu ifade, كَانَ فَرْدًا فَشَفَعْتَهُ بَآخِر ifadesine benzer.

Bu fiil, evlenme anlamına kullanıldığı zaman, bu fiilin ب harf-i cerri ile kullanılmadığını görüşünde olanlara göre bu harf-i cerrin olmaması gerekir.

Kanaatime göre bu fiile verilen iki anlamın da birden kastedilmiş olmasında bir mani yoktur. Şöyle ki; bu fiil, Mücâhid'in "Onları hurilerle nikâhladık." şeklindeki âyeti yorumlamasında olduğu gibi evlenmek anlamına gelir. ب harf-i cerri ise, bir arada olma ve yan yana -olma anlamlarına delâlet eder. Bu durum, ب harf-i cerrinin hazfedilmesinden daha belîğdir.

Her şeyin en iyisini Allah Teâlâ bilir.¹⁴⁷

145 et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân, s. 264-278.

146 el-Ahzâb 33/37.

147 Hâdi'l-ervâh, s. 180.

Bu âyet (et-Tûr 51/21), Cennet'te müminlerin zürriyetini onlara ilhak edeceğini ve zürriyetlerinin de onlarla aynı derecede olacağını gösterir. Buna rağmen, babaların evlatlarının derecesine incekleri düşünülemez. Çünkü Allah Teâlâ, onların amellerinden hiçbir şeyi eksiltmeyecektir. Aksine zürriyetlerini kendilerinin derecesine yükseltecektir. Bu arada babaların mükâfatlarını da tam olarak verecektir.

Evlatların babaların derecesine yükseltilmesi kendi amelleri sayesinde olmamıştır. Aksine babalarına tabi olmaları sonucu olmuştur. Buradan hareketle bir kimse çıkıp, kâfirlerin de zürriyetlerinin her ne kadar babalarının amelinin işlemeseler de kendilerine ilhak edileceği vehmine kapılabilir. Ancak Allah Teâlâ “Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.”¹⁴⁸ buyurmak suretiyle böyle bir yanlış anlamının önüne set çekmiştir.

Allah Teâlâ'nın *وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ* (İnanan, soyları da imanda kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız.) buyruğu iyice düşünülmelidir. Dikkat edilirse bu âyetle, zürriyetlerin babalarına tabi olmaları atf harflerinden vâv ile ifade edilmiştir. Ayrıca haber, durumu bu şekilde olan müminlere aittir. Bu cümledeki haber, iki özellik olunca gerçekleşir:

Babaların iman etmesi.

Allah Teâlâ'nın nesillerini onlara tabi kılması.

Bu, bütün müminlere kendi nesillerinin tabi olacağı anlamına gelmez. Eğer burada böyle bir anlam kastedilmiş olsaydı, şöyle buyrulurdu: *وَالَّذِينَ آمَنُوا تَعَهُم ذُرِّيَّتُهُمْ* (İman edenlere nesilleri tabi olur.). Bu âyetle çocukların babalara tabi olmasının vav harfi ile atfedilmesi haberin gerçekleşeceğini ama mübtedanın bütün fertleri hakkında gerçekleşmesinin söz konusu olmadığına delalet eder. İmam Müslim'in Hz. Âişe'den rivâyet ettiği şu hadis de bu kabildendir: “Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- cenaze namazını kılması için ensardan birinin çocuğu getirildi. Ben 'Ey Allah'ın Elçisi! Bu çocuğa müjdeler olsun! Hiçbir kötülük işlemedi. Kötülük nedir bilmedi.' dedim. Bunun üzerine Allah Resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: Ey Âişe! Bundan başka sözün yok mu?! Allah Teâlâ Cenneti yaratmış ve Cennet için sakinler var etmiştir. Cenneti daha onlar babalarının bellerinde iken yaratmıştı. Allah Teâlâ Cehennemi yaratmış ve Cehennem için sakinler var etmiştir. Cehennemi daha onlar babalarının bellerinde iken yaratmıştı.”¹⁴⁹ Bu hadis her ne kadar genel olarak müminlerin çocuklarının Cennete gireceğine dair şahitlik yapılsa da müminlerin bütün çocuklarının Cennete gireceğine şahitlik edilemeyeceğine delalet etmektedir. Müslüman biri-

148 et-Tûr 51/21.

149 Müslim, Kader, 31; Ebû Dâvûd, Sürne, 18; Nesâî, Cenâiz, 58.

ne ait belirli bir çocuğun Cennete gireceğine şahitlik edilemez. Bu durum şuna benzer: Müminler Cennete girecektir. Ancak herhangi bir müminin Cennetlik olduğu söylenemez. Ancak Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- o kimsenin Cennete gireceğini buyurmuşsa o zaman onun Cennetlik olduğu söylenir. Birçok kimseye problemlili gelen ve Ahmed b. Hanbel'in "sahih değil" diyerek reddettiği hadisin açıklaması bu şekildedir. Müslümanların çocuklarının Cennete girmeyeceğini söyleyenler çok uzak te'villere kapılmışlardır.¹⁵⁰

Kays, Amr İbn Mürre, Saîd İbn Cübeyr ve İbn Abbâs kanalıyla Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"Allah Teâlâ müminin zürriyetini kendi derecesine yükseltir. Her ne kadar onlar, amel bakımından kendisinden daha alt seviyede olsa da, mutluluktan gözlerinin parlaması için bunu gerçekleştirir.* [Daha sonra Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şu âyeti okumuştur: *وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ* (İnanan, soyları da imanda kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz) Sonra şöyle buyurmuştur: *Evlatlara verdiğimiz şeyler yüzünden babaların mükâfatından bir şeyi eksiltmeyiz.*¹⁵¹

İbn Merduveyh tefsirinde Şüreyk, Sâlim el-Eftas ve Saîd İbn Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kimse Cennete girdiği zaman, ana-babasını, eşini ve çocuklarını soracak. Ona, onların kendi derecesine veya ameline ulaşamadıkları söylenecek. Bunun üzerine o kimse şöyle nidâ edecektir: Ey Rabbim! Ben hem kendim hem de onlar için amel ettim. Bunun üzerine onlara ilhak edilmesi emredilir." Daha sonra İbn Abbâs şu âyeti okumuştur: *وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ* (İnanan, soyları da imanda kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız.)

Tefsîr alimleri bu âyette geçen ذُرِّيَّة kelimesinin küçükler mi, büyükler mi, yoksa her iki tür anlamına mı geldiği konusunda ihtilafa düşüp üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Buradaki ihtilaf, hâl olan بِإِيمَانٍ kelimesinin zü'l-hâli konusundaki farklı görüşlerden kaynaklanır. Bu kelimenin tabi olan zürriyetten hâl olduğu ileri sürüldüğü gibi kendilerine tabi olunan müminlerden de hâl olduğu ileri sürülmüştür.

a) ذُرِّيَّة Kelimesi ile büyük insanlar (akıl-bâliğ kimseler) kastedilir: Bir grup alim şöyle demiştir: Âyetin anlamı şu şekildedir: İman edenler ve imanları konusunda zürriyetlerini de kendilerine tabi kıldığımız, onların da kendileri gibi amel ettiği kimseleri, babalarıyla aynı dereceye koyarız.

150 Tarîku'l-hicretn, s. 368-369.

151 Bezzâr, Müsned, III, 70. Heysemî bu rivâyet hakkında şöyle demiştir: "Bu hadisin senedinde Kays İbn Rabî" vardır. Şu'be ve Sevrî onun sika olduğunu söylemiştir. Ancak o, zayıf bir ravidir. bk. Heysemî, "Mecmau'z-zevâid, VII, 114.

¹⁵² وَأَتَّبَعْتَهُمْ ذُرِّيَّتَهُم kiraati de ذُرِّيَّة kelimesi ile akıl-bâliğ kimselerin kastedildiği görüşünü desteklemektedir. Çünkü bu kıraate göre tabi olmak fiili zürriyete isnat edilmiştir. Nitekim şu âyet-i kerîmelerde ذُرِّيَّة lafzı yetişkin insanları ifade etmek için kullanılmıştır.

(...onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı...) ¹⁵³ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ

(Ey Nuh ile beraber gemiye bindirdiklerimizden soyundan gelenler! Hiç şüphesiz Nuh, şükür görevini yerine getiren bir kuldu.) ¹⁵⁴

(Biz de onlardan sonra gelen bir nesildik. Bâtıl işleyenlerin yüzünden bizi helâk edecek misin? dememeniz için {böyle yaptık}.) ¹⁵⁵ Bu söz, yaşça ileride olan ve akıl sahibi kimseler tarafından söylenmiştir.

Ayrıca Saîd İbn Cübeyr'in İbn Abbâs'tan merfû' olarak naklettiği şu rivâyet de bu görüşü desteklemektedir: "Allah Teâlâ, müminin zürriyetini, her ne kadar kendisi gibi amel işlememiş olsalar da, mutluluktan gözleri ışıldasın diye onun derecesine yükseltir." Bu rivâyet göstermektedir ki, müminin zürriyeti kendisine amelleri sayesinde ulaşmıştır. Ancak onların işlediği ameller, kendilerinin babalarının derecesine ulaşmasına yetmemiştir. Bu yüzden Allah Teâlâ onları, eksik amellerine rağmen babalarının derecesine yükseltmiştir.

Ayrıca; iman, söz, amel ve niyetten ibarettir. Bunlar da ancak akıl-bâliğ insanlarda gerçekleşir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: "Allah Teâlâ, müminin zürriyetini, kendisi gibi iman ettiği sürece onun derecesine çıkarır." Tabi olmanın gerçek anlamı budur. Nitekim Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- eşlerinin de onunla aynı derecede olması tebaiyet yoluylaadır. Yoksa onlar, amelleriyle onun derecesine ulaşamazlar.

b) ذُرِّيَّة kelimesi ile küçükler kastedilmiştir: Bir diğer grup alim ise şöyle demiştir: Bu âyetle bu lafız ile küçükler kast edilmiştir. Âyetin anlamı ise şu şekildedir: "İman edenler ve iman bakımından her ne kadar küçük yaşta olsalar da babalarının imanı konusunda zürriyetlerini onlara tabi kıldığımız..." Küçük çocuklar, miras, diyet, cenaze namazı, Müslüman mezarlığına gömülme gibi konularda yetişkinlerle aynı hükme sahiptir. Ancak yetişkinlere özgü bir takım hükümler konusunda onlarla akıl-bâliğ kimseler arasında bazı farklar vardır.

152 Âyetin bir diğer kıraati ise, وَأَتَّبَعْنَاهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ şeklindedir. bk. el-Hemedânî, el-Ferîd, IV, 371. [Mütercim]

153 el-En'âm 6/84. Bu âyetle geçen ذُرِّيَّة kelimesindeki zamirin mercii hakkında ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre bu zamir, kendisine en yakın kelime olan نوح'a döner. Diğer bir görüşe göre ise, kendisinden bahsedilen ابراهيم peygambere döner. bk. Semin Halebi, ed-Durru'l-masûn, V, 27.

154 el-İsrâ 17/3.

155 el-A'râf 7/173.

Bu durumda بَابِئَانْ lafzı, nasb makamındadır. Çünkü mef'ûlün hâlidir. Bu durumda âyetin takdiri şu şekildedir: وَأَتَجْنَاهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ بِإِيمَانِ الْآبَاءِ (Zürriyetlerini babalarının imanı ile onlara tabi kıldık.)

Şu görüş bunun doğru olduğunu gösterir: Akıl-bâliğ olanların, sevap ve ceza konusunda kendilerine ait hükümler vardır. Dünyalık işlere yönelik hükümlerde, sevap ve ceza gibi konularda babalarına tabi değildirler. Aksine kendi başlarına bağımsız haldedirler. Eğer burada zürriyet ile akıl-bâliğ kimseler kastedilmiş olsaydı, sahabenin bulûğa eren çocukları onlarla aynı derecede olurdu. Tâbiûnun bulûğa eren evlatları da babalarıyla aynı dereceye yükselirlerdi. Kıyamete kadar da böyle devam ederdi. Sonradan gelenler önceden gelenlerin derecesinde olurdu.

Ayrıca âyetle zürriyet, derece ve iman bakımından babalarına tabi kılınmıştır. Eğer zürriyet lafzı ile akıl-bâliğ kimseler kastedilmiş olsaydı iman bakımından tabi kılınmazdı. Çünkü onların bağımsız imanları vardır.

Allah Teâlâ Cennetteki dereceleri, bağımsız imana sahip kimseler için amellerine göre ayarlamıştır. Onlara tabi olanları ise, daha önce belirtildiği gibi amelleri olmasa bile ailelerinin yanına yükseltmiştir. Aynı şekilde Cennetliklere hizmet eden huriler de efendileriyle aynı derecededirler. Hâlbuki onların hiç amelleri yoktur. Mükellefler ise böyle değildir. Onlar, amellerine göre derecelere yükseltirler.

c) ذُرِّيَّةٌ kelimesi ile hem yetişkinler hem de küçükler kastedilir. Aralarında Vâhidî'nin de bulunduğu bir grup alim, bu kelimenin hem küçükler hem de yetişkinler anlamına geldiğini söylemiştir. Çünkü büyük, kendi imanında babasına tabi olur. Küçük ise, babasının imanı ile yine babasına tabi olur.

ذُرِّيَّةٌ kelimesi, hem tekil hem de çoğul, yetişkinler, küçükler, baba ve oğullar için kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: وَإِنِّي لَهُمْ أَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَخُونِ (Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir.)¹⁵⁶ Bu âyetle ذُرِّيَّةٌ kelimesi atalar anlamına gelir.

İman kelimesi, hem tebaiyet yoluyla hem de kesbî irâde ile kazanılan inanca denir. Tebaiyet yoluyla sahip olunan inanca iman denmesinin örneği şu âyet-i kerîmedir:¹⁵⁷ فَخَرِيرٌ رَقِيَّةٌ مُؤْمِنَةٌ Bu âyete göre hata ile bir mümini öldüren kimse, çocuk yaşta bir köle azât etse, üzerine düşen görevi yerine getirmiş olur.

Ayrıca seleften nakledilen görüşler de bunu destekler. Mesela Saîd İbn Cübeyr'in İbn Abbâs'tan naklettiği şu rivâyette olduğu gibi: "Allah Teâlâ, müminin zürriyetini, her ne kadar onlar kendisi gibi amel etmese de, mutluluktan gözleri ışılsın diye kendi derecesine çıkartır." İbn Abbâs daha sonra bu âyeti

156 Yâsîn 36/41.

157 en-Nisâ 4/92.

okumuştur. İbn Mes'ûd ise bu âyet hakkında şöyle demiştir: “Kişi önceden yaşar. Arkasından zürriyeti gelir. Sonra bu kişi Cennete girerse, zürriyeti de, her ne kadar o dereceyi hak edecek bir amel işlemeseler bile onun katına yükseltilir. Böylece mutluluktan gözlerinin ışıldaması sağlanır.” Ebu Miclez de şöyle demiştir: “Cennetteki kişi, dünyada iken nasıl ki evlatlarının başında toplanmasını istiyorsa, âhirette de Allah Teâlâ çocuklarını onun yanında bir araya getirir.” Şa'bî şöyle demiştir: “Allah Teâlâ, babalarının ameli ile çocuklarını Cennete sokar.” Kelbi İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Eğer babaların derecesi daha yüksekse, Allah Teâlâ oğulları babalarının derecesine yükseltir. Şayet oğulların derecesi daha yüksekse, babaları oğullarının derecesine yükseltir.” İbrahim de şöyle demiştir: “Oğullara, babalarına verilen mükâfatın benzeri verilir. Ancak babaların mükâfatından da hiçbir şey eksilmez.”

Âyet hakkında vârid olan şu iki kırâat bu görüşün doğru olduğunu gösterir:

1) **وَاتَّبَعْتَهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ** kırâatı. Bu kırâat, bu âyetin tabi olmak fiilinin kendilerine nispet edilmesinin mümkün olduğu akıl-bâliğ kimseler hakkında olduğunu gösterir. Nitekim şu âyette de buna benzer bir durum vardır: **وَالشَّاقُونَ الْأَوَّلُونَ مَنْ** **وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ** (Muhacir ve Ensar'dan İslâm'a ilk önce girenlerin başta gelenleri ve iyi amellerle onların ardınca gidenler var ya, işte Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldular)¹⁵⁸

2) **وَاتَّبَعْنَاهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ** Bu ifade, Allah Teâlâ'nın iman konusunda hüküm bakımından babalarına tabi kıldığı küçükler hakkındadır.

Özetleyecek olursak, her iki kırâat de, bu lafızla hem babaların hem de onların zürriyetlerinin kastedildiğini gösterir.

Kanaatime göre, bu âyette küçüklerin kastedilmiş olması daha güçlüdür. Çünkü dereceler konusunda sonradan gelenlerin önce gelenlerle eşit olmaması gerekir. Söz konusu eşitlik çocuklar hakkında söz konusu olmaz. Çünkü herkesin çocuğu ve zürriyeti kendi derecesinde onunla birliktedir.

Her şeyi en iyi Allah bilir.¹⁵⁹

İnanan, soyları da imanda kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.

Bu âyeti kerîmede muhatabın aklına gelebilecek bir çok yanlış düşünce birkaç açıdan bertaraf edilmiştir:

158 et-Tevbe 9/100.

159 Hâdi'l-ervâh, s. 316-318.

a) Âyette “soyları da *imanda* kendilerine uyan” ifadesi bulunmaktadır. Böylece onlara uymanın, nesep bağı, yetiştirme, hür veya köle olmak gibi bir nedene bağlanmasının önüne set çekilmiştir.

b) “Onların işlediklerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz.” Bu ifade ile, ilhak ve tebaiyetin gerçekleşmesi için babaların oğulların derecesine indirileceği şeklinde bir yanlış düşüncenin oluşmasına engel olunmuştur. Bu şekilde oluşabilecek bir yanlış anlayış “Onların işlediklerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz.” ifadesiyle bertaraf edilmiştir. Bununla kendilerine uyulan babaların mükâfatlarından hiçbir şeyin eksiltilmeyeceği haber verilmiştir. Daha net ifade edecek olursak, Allah Teâlâ müminlerin mutluluktan gözlerinin ııldaması için, amelleriyle kendi bulundukları dereceleri hak etmeseler bile, oğullarını onların derecelerine yükselteceğini belirtmiştir.

c) “Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.” Âyetin bu kısmı babalara tabi olmanın hem Cennetlikler hem de Cehennemlikler hakkında olduğu şeklinde bir yanlış anlamının önüne geçmektedir. Çünkü bu durum, kâfirler hakkında değil sadece müminler hakkında geçerlidir. Allah Teâlâ hiç kimseye yaptıklarının karşılığı dışında ceza vermez. Ama insanlar amel işlemese bile onları mükâfatlandırabilir.¹⁶⁰

Dünyada iken dini bakımdan sorumlu hâle gelmeden vefat eden çocuklar, âhirette mümin ebeveynine tabi olurlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

*Inanan, soyları da imanda kendilerine uyan kimselere soylarını da kata-
rız. Onların işlediklerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz. Herkes kazandıkları-
na karşı bir rehindir.*

Allah Teâlâ bu âyette, zürriyetleri Cennet'te babalarının yanına koyduğunu belirtti. Çünkü o çocuklar, iman konusunda babalarına tabi olmuşlardı. Çocukların bu dereceleri hak edecek amelleri olmadığı için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Onların işlediklerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz.” Âyetin bu kısmında geçen *عملهم* ifadesindeki zamir, iman edenleri gösterir. Bu durumda âyet şu anlama gelir: Biz, iman edenlerin amelinden hiçbir şeyi eksiltmedik. Aksine zürriyetlerini kendi derecelerine yükselttik. Bununla birlikte onların mükâfatlarını da tam olarak verdik. Zürriyetlerini ise, amelleri sayesinde hak ettiklerinden daha fazlasını vermek suretiyle onların yanına getirdik.

Allah'ın bu şekilde iman edenlere kendilerine tabi olan zürriyetlerini katması onun bir lütfudur. Buradan hareketle ceza konusunda da Allah'ın zürriyetleri babalarının konumuna düşüreceği şeklinde bir yanlış anlayış ortaya çıkabilir. Ceza-yı gerektiren kötü amel işleyenlerin her biri yaptığı amel karşılığında rehindir. Onun amelinin sorumluluğunu başka biri taşımaz.

Âyette bahsi geçen ilhak, Allah'ın lütuf ihsan edip sevap vermesi durumunda geçerlidir. Ceza ve azab vermesi durumunda ise geçerli değildir. Bu bilgi, Kur'an'ın bir sırrıdır. Onun hazinelerinden ortaya çıkan bir mücevherdir. Bu tür bilgileri Allah Teâlâ dilediğine verir.

Bu âyet bütün insanları kapsamaktadır: a) Bedbahtlar, b) Mutlu kimseler, c) Mutlu kimseler ve onlara tabi olanlar, d) Bedbaht kimseler ve onlara tabi olanlar.

Gerçek anlamda nefsinin iyiliğini düşünen ve akıl sahibi olan kimse, bu kısımlardan hangisine girdiğine bakmalıdır. Adetlere bakıp aldanmamalıdır. Kahramanlığa kapılıp yanılmamalıdır. Eğer mutlu insanlar arasında yer alıyorsa, daha ilerisine geçmek için çalışıp gayret göstermelidir. Başarılı ve muvaffak kılmak Allah'ın elindedir. Eğer bedbaht insanlar arasında yer alıyorsa, “*Keşke peygamberle birlikte bir yol edinseydim.*”¹⁶¹ demeden önce imkân varken mutlu insanların tarafına geçmelidir.¹⁶²

Allah Teâlâ, müminlere dünyadaki çocuklarını onlara vermek suretiyle ikramda bulunacağını haber verdi. Eğer Allah Teâlâ müminler için Cennet'te yeniden çocuklar var edecek olsaydı, onların dünyadaki çocuklarından söz ettiği gibi bunlardan da söz ederdi. Çünkü mutluluk dünyadaki çocuklarla olduğu gibi oradaki çocuklarla gerçekleşirdi.¹⁶³

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ Bu âyette geçen نَدْعُوهُ ifadesi, korku ve ümit içinde yalvarmayı da içeren ibadet etmek anlamına gelir. Bu durumda âyetin anlamı, “*Biz bundan önce sadece Allah'a ibadet ederdik.*” şeklinde olur.

Bu şekildeki ibadet ve yakarmaları sayesinde Allah'ın kendilerini vücudun içine işleyen azâbdan korumasına layık olmuşlardı. Yoksa, kurtuluşa erenlerle öbür insanların birlikte yaptıkları sırf yalvarma ile buna layık olmamışlardır. Göklere ve yerde ne varsa hepsi Allah'tan ister. Kurtuluş ve başarı, istemek ve yalvarmakla değil, ancak ihlaslı şekilde ibadet etmekle elde edilir.¹⁶⁴

Allah Teâlâ mümin kullarının âhirette şöyle diyeceğini haber vermiştir: إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ (Biz bundan önce yalnız O'na yalvarırdık. Çünkü iyilik eden de, esirgeyen de O'dur.) Bu âyette geçen إِنَّ ifadesi hem hemzenin fethası hem de kesrası ile okunmuştur. Fetha ile okunduğu zaman mânâ şu şekilde olur: “Biz ona yakarıyorduk. Çünkü, O hem iyilik eden hem de esirgeyendi. Kesra ile okunduğu zaman ise, ortaya iki ayrı cümle çıkar. Birincisi نَدْعُوهُ cümlesi; ikincisi ise, başlangıç cümlesi olan إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ifadesidir. Ebu Ubeyde kesralı kırâatin güzel olduğunu belirtip bunu tercih etmiştir.

161 el-Furkân 25/27.

162 er-Risâletu't-tebûkiyye, s. 67-68.

163 Hâdi'l-ervâh, s. 202.

164 Bedâiu'l-fevâid, III, 5-6.

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرْنَاهُ
 بِرَبِّهِ الْمَثُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرِيعُوا فِإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْزِلِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ
 أَخْلَا لَهُمْ بَهْدًا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ ثَقُولُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾
 فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمْ
 الْخَالِفُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خُلِقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضُ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾

29. Sen; öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen; ne bir kahinsin, ne de bir mecnun.

30. Yoksa onlar: “Muhammed bir şairdir, zamanın onun aleyhine dönmesini gözlüyoruz” mu diyorlar?

31. De ki: “Gözleyin, doğrusu ben de sizinle beraber gözlemekteyim”.

32. Onların akılları mı bunu emreder, yoksa onlar, azgın bir topluluk mudur?

33. Yoksa “Onu uydurdu” mu diyorlar? Hayır, onlar inanmıyorlar.

34. İddialarında samimi iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler.

35. Yoksa kendileri, hiçbir şey olmadan mı yaratıldılar. Yoksa yaratanlar kendileri midir?

36. Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır, onlar düşünüp de inanmazlar.

Tefsiri:

Bu âyetlerdeki en kısa yoldan ve en fasih ibareden oluşun hasr ve terdid iyice düşünülmelidir. Allah Teâlâ burada şöyle buyurmuştur: Şu müşrikler, yok iken yaratılmışlardır. Kendilerini var eden bir yaratıcı olmadan mı meydana gelmişlerdir! Kuşkusuz bu, akıl ve anlayış sahibi herkesçe imkânsızdır. Bir ustası olmadan bir şeyin yapılmış olması, bir yaratıcısı olmadan bir şeyin yaratılmış olması olanaksızdır. Mesela bir adam, üzerinde bina olmayan ıssız bir yere gitse, sonra tekrar oraya uğrasa, bu defa orada evler, saraylar ve sapasağlam yapılmış binalar görse en ufak bir şüpheye kapılmadan bunları bir yapı ustasının yaptığını düşünür.

Yoksa yaratanlar kendileri midir? Bu da imkânsızdır. Kulun, kendi kendini var eden bir yaratıcı olması mümkün değildir. Var olduktan ve yaşamaya başladıktan sonra ömrünü bir an, hatta bir parmak, bir tırnak, hatta hatta bir arpa boyu uzatmaya gücü yetmeyen kimse, yok iken kendisini var eden yaratıcı olabilir mi?!

Hiçbir şey olmadan yaratılma ve kendi kendinin yaratıcısı olma düşünceleri çürütülünce geriye bir tek husus kaldı. O da, insanların, kendilerini yaratan bir yaratıcısının olduğudur. İşte bu yaratıcı, onların ibadet edip şükretmesi gereken gerçek İlâh'tır. O halde, onların yegane yaratıcısı olmasına rağmen, bir takım ilâhları nasıl olur da o gerçek İlâh'a ortak koşarlar?!

Bu iki düşünce çürütülüp Allah'ın yegane yaratıcı olduğunun delili ifade edilirken “*Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar?*” âyetinin buradaki yeri sorulabilir. Cevap olarak bu ifadenin tam yerinde kullanıldığı söylenir. Çünkü Allah Teâlâ önceki iki yemin ile onların bir yaratıcısının olduğunu ve kendilerinin yaratıcı olmadıklarını açıkladı. Üçüncü yemin ile de onların yaratılıp var edildikten sonra yaratamayan aciz varlıklar oldukları ifade edildi. Gerçekten de onlar ne kendilerini, ne gökleri ne de yeryüzünü yaratmışlardır. Kendisinden başka ilâh olmayan Vâhid ve Kahhâr olan Allah Teâlâ onları, gökleri ve yeryüzünü yaratmıştır. Oturulan yeri de oturanı da sadece O yaratır. Ulvî âlemi de suflî âlemi de O var etmiştir. Bunların içinde ne varsa hepsini O yaratmıştır.¹⁶⁵

أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُضْتَبِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سَلْمٌ سَلَّمَ يَسْمَعُونَ فِيهِ فَلَيَاتِ مُسْتَبْعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرَهُمْ حَتَّى يَلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاضْبُرْ لَكُمْ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

37. Yahut Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Ya da her şeye hakim olan kendileri midir?

38. Yoksa onların, üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyenleri, açık bir delil getirsinler.

39. Yoksa kızlar O'nun, oğullar da sizin mi?

40. Yoksa sen kendilerinden bir ücret istiyorsun da, bu yüzden onlar ağır bir borç altında eziliyorlar mı?

41. Yoksa gayba ait bilgiler kendi yanlarında da, onlar mı yazıyorlar?

42. Yahut bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl tuzağa düşecek olanlar, inkâr edenlerdir.

43. Veya onların Allah'tan başka bir ilâhı mı var? Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.

44. Gökten düşen bir kütle görseler "Üst üste yığılmış bulutlardır" derler.

45. Artık çarpılacakları günlerine kavuşuncaya kadar onları kendi hallerine bırak.

46. O gün planları kendilerine hiçbir fayda vermez ve yardım da görmezler.

47. Şüphesiz zulmedenlere, ondan başka da azap vardır. Fakat çokları bilmezler.

48. Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbini hamd ile tespih et.

49. Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O'nu tespih et.

Tefsiri:

Burada onların, dünyada öldürülme ve daha başka cezalarla cezalandırılacakları kastedilmiş olacağı gibi, berzah aleminde azâb görecekları de kastedilmiş olabilir. Bu ikinci ihtimalin doğru olması daha güçlüdür. Çünkü bu hitabın muhatabı olan müşriklerin çoğu dünyada bir cezaya çarptırılmadan ölmüştü. Burada berzah alemindeki azâbın kastedilmiş olması daha güçlüdür. Müşriklerden ölen kimseler, berzah aleminde cezalandırılacaklardır. Onlardan dünyada kalanlar ise, öldürme ve benzeri musibetlere mâruz kalacaklardır. Özetle ifade edecek olursak bu âyet, müşriklerin hem dünya da, hem de berzah aleminde cezalandırılacakları anlamını ifade eder.¹⁶⁶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

NECM SÛRESİ

[62 Âyet]

وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Battığı zaman yıldız andolsun ki,
2. Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve azıtmadı;

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu surenin başında, düşmanlarının nispet ettiği sapıklık ve azgınlıktan peygamberini tenzih etmek için batışı esnasındaki yıldız yemin etti.

Birinci âyette geçen النّجم kelimesinin hangi anlama geldiği konusunda tefsîr alimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kelbî bu konuda İbn Abbâs'ın şöyle söylediğini nakletmiştir: “Allah Teâlâ burada Kur'an ile yemin etmiştir. Çünkü peygamberine dörder âyet, üçer âyet, sure sure gibi peyderpey vahiy indirmiştir. İlk gelen Kur'an âyetleri ile son gelen Kur'an âyetleri arasında yirmi yıllık bir zaman dilimi vardır.” Atâ da buna benzer bir rivâyeti ondan nakletmiştir. Bu aynı zamanda, Mukâtil, Dahhâk ve Mücâhid'in de görüşüdür. Ferrâ da bunu tercih etmiştir. Buna göre Kur'an, farklı zamanlarda indiği için النّجم olarak isimlendirilmiştir. Araplar ayrı ayrı olmayı النّجم ayrılmış vaziyette olanı da النّجم derlerdi. جعلت مالي على نجوم tabiri ise kitapların bölümleri anlamına gelir. Arapçada جعلت مالي على نجوم dendiği vakit, şu anlam kastedilir: “Malımı falanca-ya pay pay taksim ettim. Her bir pay, şu kadardır.”

Bunun temeli şuna dayanır: Araplar ayın yörüngesinde görüldüğü ve battığı zamanları borçlarının ödeme zamanı olarak tayin ederlerdi. Bu yüzden Ülker yıldızını kastederek şöyle derlerdi: “Yıldız (النّجم) doğduğu vakit, borcunu ödemem gerekir.” Âkile taksit yapılan diyet için Züheyr'in söylediği şu beyitte bu kabildendir:

يَنْجُمُهَا قَوْمٌ لِقَوْمٍ غَرَامَةٍ وَلَمْ يُهْرَقُوا بَيْنَهُمْ مَلَأَ مُحَجِّمٍ

Bir grup başka bir grup için develeri taksidde bağlar

Bu taksim edenler, mihcemi¹⁶⁷ dolduracak kadar bile kan akıtmamışlardır.

Daha sonraları ise herhangi bir yıldızın doğmasına bağlı olmasa da her türlü ayırma ve taksim işlemine tencîm denmiştir.

هوى fiili, yüksekte aşağı inmek anlamına gelir. Ebu Zeyd şöyle demiştir: “Arapça’da العناب، هوى dendiği zaman kartalın av veya başka bir sebepten dolayı aşağı doğru süzülmesi kastedilir.” İbnu’l-A’rabî de bunu benzer bir şey söylemiştir.

Leys şöyle demiştir: “Çoğunluk هوى-يهوي ’nin masdarını الهوي şeklinde hâ harfinin dammesiyle telaffuz eder.”

Esmâi de şöyle demiştir: “هوى – يهوي ’nin masdarı, hâ harfinin fethası ile gelirse, aşağı doğru düşmeyi ifade eder. Aynı zamanda yürüyüş hakkında kullanıldığı vakit, yürüyüşün bittiğini ifade eder.”

Burada mutlaka Ebu Muhammed İbn Hazm’ın çok büyük bir hatasına dikkat çekmemiz gerekir. Çünkü o, Allah’ın isimleri arasında الهوي lafzını da saymıştır. Bu görüşüne Buhârî’nin¹⁶⁸ Hz. Âişe’den naklettiği hadisi delil olarak getirmiştir. Söz konusu hadise göre Allah Resûlü secdede iken şöyle dua ederdi: سُبْحَانَ رَبِّيَ اَعْلَى الهوي İbn Hazm, الهوي kelimesini رَبِّي kelimesinin sıfatı zannetmiştir. Ancak bu zannında yanılmıştır. Çünkü الهوي kelimesi faîl vezninde olup gecenin bir bölümünün adıdır. Mesela Araplar، مضى هوي من الليل dedikleri zaman gecenin bir bölümünün geçtiğini ifade ederler. مضى هوي cümlesi de aynı anlamı yansıtır. Bu durumda hadisin mânâsı şu şekilde olur: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- gecenin bir vaktinde secde ederken سُبْحَانَ رَبِّيَ اَعْلَى (Yüce Rabbimi noksan sıfatlardan tamamen tenzih ederim.) diyerek dua ederdi.

Nitekim bu hadisin bir başka rivâyetinde söz konusu durum, “Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- gecenin bir bölümünde/الهوي ثَمَّ اللَّيْلِ سُبْحَانَ رَبِّيَ اَعْلَى/ derdi” şeklinde açıkça ifade edilmiştir.

Bunu belirttikten sonra esas konumuz olan اِنْجَمَ اِذَا هَوَى âyetin tefsirine dönelim. Bu âyet hakkında Ali İbn Ebî Talha ve Atıyye’nin kendisinden naklettiği rivâyete göre İbn Abbâs şöyle demiştir: “Bu ifade, Ülker yıldızı battığı zaman, anlamına gelir.” Mücâhid’den yapılan bir başka rivâyet de bu şekildedir. Araplar

167 Hacamatta kullanılan bir tür alet. bk. Zevzenî, Şerhu’l-Muallakâtî’l-aşr, s. 142. [Mütercim]

168 Rivâyet Buhârî’de yer almamaktadır. Benzer rivâyetler için bkz: Müslim, Salâtu’l-müsâfirîn, 203; Ebû Dâvûd, Salât, 153; Tirmizî, Salât, 82; Nesâî, İftitah, 77; İbn Mâce, İkâmetu’s-salât, 20.

النجم kelimesini mutlak olarak kullandıkları vakit, Ülker yıldızını kastederler. Bu yıldız, النجم olarak kabul edilmiştir.

Ebu Hamza el-Yemânî ise şöyle demiştir: “النجم ile, kıyamet günü etrafa saçılacak yıldızlar kast edilmiştir.”

İbn Abbâs da İkrime'nin kendisinden naklettiğine göre şöyle demiştir: “النجم و إذا هوى ile, şeytanların taşlandığı yıldızlar kast edilmiştir. Bu yıldızlar kulak hırsızlığı yapmak isteyen şeytanların peşi sıra kayar.” Hasan-ı Basrî de bu görüştedir. Bu, en güçlü görüştür. Allah Teâlâ, şeytanların hırsızlığından vahyi korumak için ve bir nişân olarak diktiği bu görünen âyete yemin ederek, peygamberinin hak ve doğru olduğunu, şeytanların ona ulaşacak bir yolunun veya imkânının bulunmadığını ifade etti. Çünkü o, vahyin önünde kayan ve onu koruyan yıldızlarla iyi muhafaza edilmiştir. Buna göre kendisiyle yemin edilen ile, kendisine yemin edilen arasındaki ilişki son derece açıktır. Kendisiyle yemin edilende, ne üzerine yemin edildiğine dair bir delil vardır.

İnmeye başladığı dönemde Kur'an'a النجم dendiği bilinmiyordu. Aynı şekilde onun inişi de هوى olarak isimlendirilmiyordu. Kur'an hakkında bu kullanımlar bilinmiyordu. Bu yüzden bu lafızların bu şekilde izah edilmesi doğru değildir. Ayrıca birinci âyetteki yeminin battığı zamanki Ülker yıldızı ile tahsis edilmesi de belli değildir. Tıpkı bu yeminin kıyamet günü saçılacak yıldızlar ile sınırlandırılmasının belli olmadığı gibi. Çünkü Allah kıyamet günü, Allah'ın gerçekleşeceğine dair yemin ettiği, deliller getirdiği bir hakikattir. Bu yüzden onu, delil olarak ileri sürmemiştir. Çünkü âhiret hayatı, muhataplar, özellikle de yeniden dirilişi inkâr edenler açısından gerçekleşeceği belli bir olgu değildi. Şurası iyi bilinmelidir ki; Allah Teâlâ inkârı mümkün olmayan, hakkında tartışmanın imkânsız olduğu meseleleri delil olarak ileri sürer. Dolayısıyla bu konuda en güçlü görüş, Hasan-ı Basrî'nin ileri sürdüğü görüştür.

Her şeyin en iyi Allah bilir.

Kendisiyle yemin edilen ile, kendisine yemin edilen konu arasında gözlerden kaçmayacak derecede bir uyum vardır. Şöyle ki; şeytanların taşlandığı yıldızlar, Allah'ın âyetlerindendir. Allah Teâlâ bunlar vasıtasıyla dinini, vahyini ve peygamberine indirdiği âyetlerini korur. Bunların vasıtasıyla dini, şeriati, isimleri ve sıfatları belli olur. Bu görünen yıldızlar, inen âyetlerin bekçisi ve hizmetçisi kılınmıştır.

Allah Teâlâ hidayetle bir arada bulunması mümkün olmayan sapıklığın ve doğrulukla yan yana gelmesi imkânsız olan azgınlığın peygamberinde bulunmadığını ifade etti. Bu ifadenin zımnında, Allah Teâlâ'nın onun hidâyette ve doğru yolda olduğuna dair şehadeti söz konusudur. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve-

sellem- ilim bakımından hidayete sahip olmuş, amel bakımından da doğru yolu tutmuştur. Bu iki esas, kulun ulaşabileceği en yüksek kemal derecesidir. Ancak bu ikisi sayesinde mutluluk ve huzur elde edilir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de, halifelerini bu iki vasıfla nitelendirmiştir: **فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمُهَدِّينَ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي** (Benden sonra sünnetime ve hidayete ermiş râşid halifelerimin sünnetine sarılın!)

الراشد azgının zıddıdır. المهدي ise sapkının zıddıdır. Buna göre bu iki vasıfla nitelenen kimse, nefsini faydalı ilim ve ameli salih ile arındıran kimsedir. Böyle biri, hidayete ermiş hak dini bulmuş demektir. Râşid ve hidayete eren kimse, sapkın ve azgınlarla ancak insanların en câhili tarafından karıştırılabilir. İnsanlık-tan nasibini almamış kimseler ancak bunu yapabilir. İyi ile kötüyü karıştıranlar hakkında şâir ne güzel de söylemiş:

وما انتفاع أخي الدنيا بناظره إذا استوت عندئذ الأنوار والظلم

Kardeşim, benzeri gibi yararlanamaz bu dünyadan

Nurlarla karanlığı bir görüp durduktan sonra

İnsanlar dört kısma ayrılır:

a) Bilgi bakımından sapkın, yöneliş ve amel bakımından azgın. Bu kimseler, insanların en kötüsüdür. Peygamberlerin amansız muhalifidirler.

b) İlim bakımından hidayete ermiş, yöneliş ve amel bakımından azgın. Bu tür kimseler, Allah'ın gazabına uğrayan ümmet ile onlara benzeyen insanlardan oluşur. Hakkı bilip onunla amel etmeyenler bu gruba girer.

c) İlim bakımında dalâlette fakat, yöneliş düzgün olan. Böyleleri bilinçten yoksundur.

d) Bilgi bakımından hidayete ermiş, yöneliş bakımından ise doğru yolda olan. Bu gruba giren insanlar, peygamberlerin vârisleridir. Her ne kadar sayı bakımından az olsalar da, değer bakımında Allah katında üstündürler. Kullar arasında Allah'ın seçkin zümresi ve insanlar arasında O'nun taraftarıdırılar.

Allah Teâlâ مَا ضَلَّ مُخَمَّدٌ (Muhammed sapıtmadı) yerine ضَالٌّ ضَالٌّ (Arkadaşınız sapıtmadı) buyurdu. Bu durum iyice düşünülmelidir. Allah Teâlâ'nın bu şekilde buyurması, Mekke müşriklerine getirilen delilin tekit edilmesinden ibarettir. Çünkü Hz. Muhammed onların arasında yaşıyordu. Onu, durumunu, sözlerini, yaptıklarını en iyi bilen onlardı. Hz. Muhammed'in ne bir azgınlığına ne de bir yalanına tanık olmuşlardı. Ne onun sapıklığını görmüşler ne de ona karşı intikam alacakları bir hususa şahit olmuşlardı. Şu âyetlerde de bu inceliğe dikkat çekilmiştir:

“Yoksa Peygamberlerini henüz tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?”¹⁶⁹

“Arkadaşınız (Muhammed) mecnûn değildir.”¹⁷⁰

2. âyetle geçen مَا ضَلَّ (sapmadı) ifadesi, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- ilminin ve bilgisinin kemali ile onun apaçık hak üzere olduğunu gösterir. وَمَا غَوَى (azıtmadı) ifadesi ise, onun rûşdünün kemaline ve alemlerdeki en iyi insan olduğuna delâlet eder. Hâsılı Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ilim ve amel bakımından kemâl sahibi idi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- ise kendisinden sonra gelecek olan ve onlara uyulmasını emrettiği halifelerini bu şekilde tavsif etmiştir: “Benim sünnetime ve benden sonra gelecek hidayete ermiş râşid halifelerin sünnetine sarılın!” Bu hadisi Tirmizî ve daha başka hadis imamları tahrîc etmiştir. Râşid, azıtanın; hidayete ermiş de sapıtanın zıddıdır.¹⁷¹

وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾

3. O kendi heva ve hevesinden konuşmuyor.

4. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ peygamberinin konuşmalarının heva ve hevesten kaynaklanmadığını ifade etti. Bu üstün vasfı vesilesiyle onu, hidayete erdirip doğru yola iletmiştir.

Allah Teâlâ, وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (Heva ve hevesinden konuşmuyor.) buyurmuştur. وَمَا يَنْطَلِقُ بِالْهَوَىٰ (Heva ve hevası ile konuşmuyor.) buyurmamıştır. Çünkü وَمَا يَنْطَلِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ifadesi daha belîğdir. Bu cümle, Hz. Peygamber’in konuşmasının, heva ve hevesinden sâdır olmadığını ifade eder. Konuşması heva ve hevesinden kaynaklanmayan kimsenin de heva ve hevesi ile konuşması imkânsızdır. Böylece şu iki husus Hz. Peygamber’den -sallallâhu aleyhi vesellem- nefyedilmiştir:

a- Heva ve hevesinin konuşmasına kaynaklık etmesi.

b- Heva ve hevesi ile konuşması.

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hak ile konuşur. Konuşması ise sapıklık ve azgınlığa değil, hidayet ve doğruluğa dayanır.

169 el-Müminûn 23/69.

170 et-Tekvîr 81/22.

171 Miftâhu dâri’s-saâde, s. 43-44.

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيِي يُوحَى (O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.) Bu cümlede bulunan zamir, bir önceki âyetle geçen fiilden anlaşılan masdarı gösterir. Şöyle ki; مَا نَقُطُّهُ إِلَّا وَحْيِي يُوحَى (Onun konuşması, vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.) Bu yorum, buradaki zamirin Kur'an'ı gösterdiğini söyleyenlerin görüşünden daha güzeldir. Çünkü, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hem Kur'an ile hem de hadis ile konuşmasını kapsamaktadır. Zîra her ikisi de ona vahyedilen vahiyden ibarettir. Bundan dolayı İmam Şâfiî şu şekilde sünnetin vahiy olduğuna dair delil getirmiştir: "Sünnetin vahye dayandığını söyleyenlerin delillerinden biri de şu âyet olabilir: وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ (Allah Teâlâ sana, kitap ve sünneti indirmiştir.)¹⁷² Şu hadis de bu görüşte olanlar için delil olabilir: Rivâyete göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, oğlunun karısıyla zina yaptığı adamla bir sürü koyun ve bir hizmetçi vermek suretiyle sulh yapan adama şöyle demiştir: "Canım elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, sizin aranızda Allah'ın kitabı ile hükmedeceğim: Sürü ve hizmetçi sana iade edilecek."¹⁷³

Sahihân'da bulunan bir rivâyete göre Ya'lâ İbn Ümeyye Hz. Ömer'e 'Keşke Allah Resûlü'ne -sallallâhu aleyhi vesellem- vahiy geldiği zaman onu görseydim.' deyip dururdu. Bir defasında Ci'râne'de idik, bu esnada adamın biri gelip Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- şu soruyu sordu: Güzel koku süründükten sonra bir elbise içinde umre için ihrama giren kimse hakkında ne dersin? Bu soru üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- bir müddet ona baktı ve sustu. Sonra vahiy geldi. Bu sırada Hz. Ömer, eliyle Ya'lâ'ya gelmesini işaret etti. O da geldi. Sonra Hz. Ömer onun başını Resûlullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- çadırına soktu. O esnada Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- rengi kızarmıştı. Kendisi de horlamaya benzer bir ses çıkartıyordu. Vahiy tamamlanınca Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- "Soru soran nerde?" buyurdu. Bunun üzerine soru soran

172 en-Nisâ 4/113. İmam Şâfiî bu âyetle geçen الْحِكْمَةَ kelimesini, sünnet olarak tefsir etmiştir.

173 Buhârî, Sulh, 5; Şurût, 9; Eyman ve'n-nüzûr, 3; Hudûd, 30, 34; Vekâlet, 13; Müslim, Hudûd, 25; Ebû Dâvûd, Hudûd, 25; Tirmizî, Hudûd, 8; Nesâî, Adâbu'l-kudât, 22.

Rivâyetin aslı şu şekildedir: Ebu Hureyre ve Zeyd İbn Halid'den şöyle nakledilmiştir: "Biz Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- yanında idik. Derken adamın biri kalktı ve 'Allah hakkı için, aramızda sadece Allah'ın kitabı ile hükmet!' dedi. Peşi sıra kendisinden daha anlayışlı olan hasmı ayağa kalktı ve 'Aramızda Allah'ın kitabı ile hükmet ve beni dinle' dedi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- 'Anlat bakalım' dedi. Adam da şunları anlattı: Oğlum bu adamın yanında işçi idi. Bu sırada hanımıyla zina etmiş. Buna karşılık yüz koyun ve bir hizmetçi verdim. Sonra ilim ehli bazı insanlara bu konuyu sordum. Bana, oğluma yüz celde vurulması, bir yılda onun sürgün edilmesi; adamın hanımının ise, recmedilmesi gerektiğini söylediler. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: Canım elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, aranızda şanı yüce Allah'ın kitabı ile hükmedeceğiz: Yüz koyun ve hizmetçi sana geri iade edilecek. Oğluna yüz celde vurulacak ve o, bir yıl sürgün edilecek. Ey Enesik! Sabah bu adamın hanımına var! Eğer suçunu itiraf ederse onu recmet! Enes sabahleyin kadının yanına gitti. Kadın, suçunu itiraf etti. Enes de onu recmetti." [Mütercim]

adam getirildi ve Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, ‘Üzerindeki elbiseyi çıkart, kokunun etkisini gider ve hacda ne yapıyorsan umrede de aynısını yap!’ buyurdu.

İmam Şâfiî şöyle demiştir: “Müslim, İbn Cüreyc ve İbn Tâvûs kanalıyla Tâvûs’un babasının yanında vahyin yazılı olduğu ve Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- farz kıldığı zekât ve diyetlerin bulunduğu bir kitabın olduğunu bize haber verdi. Hiç şüphesiz bu kitaptakiler vahye dayanmaktadır.”

Evzâî Hasan İbn Atıyye’nin şöyle dediğini nakletmiştir: “Cebrâîl (a.s.) Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- Kur’an’ı indirip öğrettiği gibi sünneti de indiriyordu.”

Yine Evzâî, Süleyman’ın arkadaşı Ebu Ubeyd’in şöyle dediğini nakletmiştir: Bana Kasım İbn Muhaymere İbn Fudayle kanalıyla şunu rivâyet etti: Allah Resulü’ne -sallallâhu aleyhi vesellem- biri gelip “Bizim için fiyatları belirle.” dedi. Bunun üzerine Allah Resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Benden sizin içinizde yeni bir sünnet başlatmamı istemeyin. Çünkü Allah Teâlâ bana böyle bir şey emretmedi. Ancak Allah’ın lütfunu isteyiniz!” İbn Fudayle’nin adı Talha’dır. Ondandır sahih olarak nakledildiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “*Dikkat edin! Bana Kur’an ve onun bir benzeri verildi.*”¹⁷⁴ Kur’an’ın benzeri ise hiç kuşkusuz sünnettir. Nitekim Kur’an’da şöyle buyrulmuştur: “*Allah Teâlâ sana Kitâb’ı ve hikmeti indirdi.*”¹⁷⁵ Bu âyetten geçen Kitâb, Kur’an; hikmet ise, sünnet anlamına gelir.

Başarı Allah’tandır.

عَلَّمَ شَدِيدُ الْقُوَى ﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى ﴿٦﴾

5. Ona çok güçlü biri öğretti.

6. O, güzellik sahibidir. Hemen doğruldu.

Tefsiri:

Bu âyetlerde Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- vahiy ve Kur’an öğretmenin vasıflarını saydı. Bu vasıfların, insanlara sapıklık ve azgınlık öğreten şeytanların özelliklerinden farklı olduğu bilinir.

“Ona çok güçlü biri öğretti.” âyeti “Kuvvet sahibidir. Arşın sahibi Allah katında değerlidir.”¹⁷⁶ âyetine benzer. Meleğin güçlü sıfatı ile nitelendirilmesindeki inceliği, o âyetin tefsirini yaparken izah ettik.

174 Ebu Dâvûd, Sünne, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 130.

175 en-Nisâ 4/113.

176 et-Tekvîr 81/20.

"O, *güzellik sahibidir*." Vahyi, Allah'ın suret bakımından yarattıklarının en çirkini ve en kötüsü olan bir şeytan değil, görünüşü güzel sureti düzgün ve azamet sahibi bir melek getirmiştir. Hatta bu melek, yaratılmışların en güzeli, emanete en fazla riayet eden ve Allah katında pek değerli bir varlıktır.

Bu ifade, vahyin, peygamberliğin senedini düzenlemekte ve bu senedin sağlam olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu konu Tekvîr suresinde daha geniş alınacaktır.

Allah Teâlâ vahiy meleğini, bilgi, güç, güzel görünüm ve heybet ile tavsif etti. Bunlar, hem meleklerden hem de insanlardan seçilen elçilerin ortak özellikleridir. Söz gelimi Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- insanların en cesuru, en bilgili, en güzeli ve en heybetlisi idi. Şeytan ve onun çömezleri ise, bu özelliklerin tam tersine sahiptirler. Dış görünüş ve huy bakımından mahlukatın en çirkindirler. Yaratılmışların en cahilidirler. Sebat ve direnç bakımından da onların en zayıfıdır.

*Ona çok güçlü biri öğretti. O, *güzellik sahibidir*. Hemen doğruldu.*

Burada bahsi geçen, melek Cebrâîl'dir (a.s.). Altıncı âyette geçen مَرَّةً kelimesi, güzel ve parlak görünüş anlamına gelir. Allah Teâlâ bu meleğin bâtınını güçlü, zâhirini ise güzel yaratmıştır.¹⁷⁷

وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى ﴿٩﴾
فَأَوْخَىٰ إِلَىٰ عَنبِئِهِ مَا أَوْخَىٰ ﴿١٠﴾

7. O en yüksek ufukta idi.
8. Sonra yaklaştı, yere doğru uzandı.
9. Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı.
10. O vakit kuluna vahyedeceğini etti.

Tefsiri:

Daha sonra Allah Teâlâ, vahiy öğreten meleğin yüksek ufukta doğrulmasından, yaklaşmasından, yere doğru uzanmasından ve Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- yaklaşmasından ve ona vahyedeceğini vahyetmesinden bahsetti.

Allah Teâlâ, iman eden insanlar için, Cebrâîl'in (a.s.) katından inip, ufukta doğrulmasını, sonra Hz. Peygamber'e yaklaştıkça yaklaşmasını, ona sokulup Allah'ın kendisine vahyetmesini emrettiği hususları ona vahyetmesini tasvir etti. Öyle ki; insanlar, bütün bu anlatılanları görüyor gibi oldular. Âdetâ melek gözlerinin önünde semadan inip ufukta doğruldu, sonra tekrar inmeye başladı ve Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- yaklaştı. Sonra Allah'ın kendisine emrettiği şekilde onunla 'Rabbin sana şöyle şöyle dedi' diyerek konuştu.

Allah Teâlâ meleğin Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- yaklaştığı sırada ikisi arasında kalan mesafeyi, iki yay arasındaki ara veya bundan daha yakın bir mesafe olarak ifade etti. Bu âyette *وَأُ* edatının kullanılması şek için değil, tahkik içindir. Bir başka ifade ile, melek ile Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- arasındaki mesafenin kesinlikle iki yayın arasındaki mesafeden daha fazla olmadığını anlatmak içindir. Şu âyetlerde de buna benzer durumlar söz konusudur:

وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ (Biz onu (Yunus'u) yüz bin veya daha çok insana peygamber olarak gönderdik.)¹⁷⁸ Bu âyette, Hz. Yûnus'un (a.s.) peygamber olarak gönderildiği şehirdeki insanların nüfusunun kesinlikle yüz binin altında olmadığı ifade edilmiştir.

ثُمَّ قَتَّ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً (Sonra kalbleriniz yine katılaştı, taş gibi, hatta daha da katı oldu.) Bu âyet, kalplerin katılaşmasının taşların katılığından geri kalır tarafının olmadığını, onlardan fazla olmasa bile en azından onlar kadar katı olduğunu ifade eder.

وَأُ edatına bu şekilde bir anlam yüklemek, bu edatın *بِل* (bilakis) anlamına veya görmeye nispetle şek anlamına geldiğini söylemekten daha güzel ve uygundur. *و* (ve) anlamına geldiğini söyleyenlerin görüşü ise düşünülmelidir.

Sonra yaklaştı, yere doğru uzandı.

Burada söz konusu olan yaklaşma ve uzanma, İsrâ olayında meydana gelen yaklaşma ve uzanmadan farklıdır. Necim suresinde anlatılan yaklaşma ve uzanma, Hz. Âişe ve İbn Mes'ûd'un da ifade ettiği gibi melek Cebrâîl (a.s.) tarafından gerçekleştirilmiştir. Âyetlerin akışı da bunu göstermektedir. Zîra Allah Teâlâ, *الْقُوَى* (Ona çok güçlü biri öğretti.)¹⁷⁹ buyurmuştur. Burada melek Cebrâîl (a.s.) kastedilmiştir. Devamında ise Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى* (O, güzellik sahibidir. Hemen doğruldu. O en yüksek ufukta idi. Sonra yaklaştı, yere doğru uzandı.)¹⁸⁰ Bu âyetlerdeki

178 es-Sâffât 37/147.

179 en-Necm 53/5.

180 en-Necm 53/6-8.

zamirler, güç sahibi öğretene gösterir. Bu öğretene, kuvvet sahibidir. En yüksek ufukta doğrulmuştur. Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- yaklaşmış ve ona doğru uzanmıştır. Onunla arasında iki yay kadar, hatta daha yakın bir mesafe kalmıştır.

İsra olayındaki yaklaşma ve uzanma ise, Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu son derece açık ifade edilmiştir. Ancak Necm suresinde anlatılanlar ile bunun bir ilgisi yoktur. Aksine burada anlatılanlara göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onu ikinci kez sidretü'l-müntehâ'da görmüştür. Burada görülen Cebrâîl'dir (a.s.). Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- iki defa onu aslî suretinde görmüştür. İlki yeryüzünde, ikincisi ise, sidretü'l-müntehâ yanında gerçekleşmiştir.

Her şeyi en iyi Allah bilir.¹⁸¹

Sonra yaklaştı, yere doğru uzandı. Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı.

Heravî'ye göre Allah Teâlâ *أَوْ أَذْنَى* (yahut daha az kaldı) ifadesi ile akılların bu yakınlaşmayı kavrama ümidini kırmıştır. Dolayısıyla bu mesele araştırma konusu olamaz.

Heravî bu âyetten, yaklaşan, yere doğru uzanan ve Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- ile arasında iki yay kadar mesafe kalan varlığın Allah olduğunu anlamıştır. Her ne kadar bazı müfessirler de bu görüşü benimsemiş olsa da, doğru burada bahsi geçen Cebrâîl'dir (a.s.). Surenin başından . “*Andolsun ki; onu, bir de diğer inişte görmüştü. Sidretü'l- Müntehâ'nın yanında.*”¹⁸² ayetlerine kadar onun özellikleri sıralanmıştır. Sahih olarak nakledilen bir hadise göre de Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bu âyeti bu doğrultuda tefsîr etmiştir: Hz. Âişe şöyle demiştir: “Resûlullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- bu âyeti sordum. O da şöyle buyurdu: “*Bu âyette kastedilen Cebrâîl'dir (a.s.). Onu yaratıldığı surette iki defadan fazla görmedim.*”¹⁸³ Âyetin lafzı da birkaç açıdan bu görüşe delâlet eder:

a) Allah Teâlâ “*Ona çok güçlü biri öğretti.*”¹⁸⁴ buyurdu. Bu çok güçlü biri, Allah Teâlâ'nın Tekvîr suresinde güç ile tavsif ettiği Cebrâîl'dir (a.s.): “*Şüphesiz o şerefli bir elçinin sözüdür. O elçi güçlüdür, Arş'ın sahibinin yanında çok itibarlıdır.*”¹⁸⁵

181 Zâdu'l-maâd, III, 38.

182 en-Necm 53/13-14.

183 Müslim, İmân, 287; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 241.

184 en-Necm 53/5.

185 et-Tekvîr 81/19-20.

b) Allah Teâlâ “O, *güzellik sahibidir*.”¹⁸⁶ buyurdu. Onun yaratılışının güzel olduğunu haber verdi. İşte güzellik sahibi, Tekvîr suresinde kendisinden şerefli (كریم) olarak bahsedilen varlıktır.

c) Allah Teâlâ “*Hemen doğruldu. O en yüksek ufukta idi*.”¹⁸⁷ buyurdu. Burada söz konusu olan ufuk, en üst semanın bir bölümüdür. Bu doğrulma, Cebrâîl’in (a.s.) en yüksek ufukta gerçekleşen istivasıdır. Oysa Allah Teâlâ, arşına istiva etmiştir.

d) Allah Teâlâ “*Sonra yaklaştı, yere doğru uzandı. Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı*.”¹⁸⁸ buyurdu. Burada Cebrâîl’in (a.s.) Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- bulunduğu yeryüzüne yaklaşmasından bahsedilmiştir. Mi’râc hadisinde geçen yaklaşmak ve aşağı doğru uzanma ise, Resûlullah’ın -sallallâhu aleyhi vesellem- göklerin üzerinde olduğu bir sırada gerçekleşmiştir. Orada Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- yaklaşıp uzanmıştır. Her ne kadar aynı lafızlarla ifade edilse de, hadiste bahsi geçen yaklaşma ve uzanma ile, âyette söz konusu olan yaklaşma ve uzanma birbirinden farklıdır.

e) Allah Teâlâ, “*Andolsun ki; onu, bir de diğer inişte görmüştü. Sidretü’l-Müntehâ’nın yanında*.”¹⁸⁹ buyurdu. Sidre’nin yanında görülen kesinlikle Cebrâîl’dir (a.s.). Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- âyeti, bu şekilde tefsir etmiştir. Bu yüzden Hz. Âişe’ye “O, Cebrâîl’dir. (a.s.)” buyurmıştır.

f) وهو بالأفق الأعلى ve لقد رآه، ثم دنى فتدلى، فاستوى ifadelerinde geçen zamirlerin müfessiri aynıdır. Müfessir ile müfesseri delil olmadan birbirinden ayırmak caiz değildir.

g) Allah Teâlâ, bu âyette iki şanlı elçisinden bahsetti. Bunlardan biri melek, diğeri insandır. İnsan olan elçisini sapıklık ve azgınlıktan; melek olan elçisini de şeytan, çirkin ve zayıf olmaktan tenzih etti. Bilakis onu, güçlü, şanlı ve güzel yaratılışlı olmakla tavsif etti. Bu vasıflar, Tekvir suresinde geçen özelliklere benzetilmektedir.

h) Allah Teâlâ Tekvîr suresinde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hakkında “*Andolsun ki, onu (Cebrail’i) apaçık ufukta görmüştür*.” buyurdu. Bu surede ise, onu “*En yüksek ufukta*” gördüğünü bildirdi. İki âyette geçen ufuk, iki sıfatı olan tek yerdir. Hem apaçıktır hem de en yüksek. Çünkü bir şey yükseldikçe açık hale gelir.

186 en-Necm 53/6.

187 en-Necm 53/6-7.

188 en-Necm 53/8-9.

189 en-Necm 53/13-14.

i) Allah Teâlâ “O, *güzellik sahibidir*.”¹⁹⁰ buyurdu. Bu âyette geçen *المرّة* lafzı, güzel ve sağlam yaratılış anlamına gelir. Böylece Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- öğretenin yaradılışının güzel olduğunu haber verdi. Daha sonra bir düzen içinde ondan haber vermeyi sürdürdü.

k) Eğer bu şekilde Allah Teâlâ’dan haber verilmiş olsaydı Kur’ân Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- rabbini, biri ufukta diğeri de Sidre’nin yanında olmak üzere iki defa gördüğüne delâlet ederdi. Eğer böyle bir şey gerçekleşmiş olsaydı, kendisine “Rabbini gördün mü?” diye soran Ebu Zer’e Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, “O nurdur. Onu nasıl göreyim!” demezdi. Kur’an, iki defa onun Rabbini gördüğünü haber vermiş olsaydı, hiç Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Onu nasıl göreyim!” der miydi? Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- “Onu nasıl göreyim!” sözü, “Onu görmedim” sözünden daha belğidir. Çünkü, olumsuzluk takısıyla kurulan cümle, sadece Allah’ın görülmediğini ifade eder. Diğeri ise, hem görülmediğini hem de soru soranın bir tür yadırgandığını yansıtır. Bu durum kendisine “Şöyle şöyle oldu mu?” denen adamın “Böyle bir şey nasıl olur?” demesine benzer.

l) Bu âyete kadar Allah Teâlâ ‘dan *ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى* âyetindeki zamirlerin kendisini göstereceği şekilde bahsedilmemiştir. Zamirin gösterdiği varlık, Allah Teâlâ değildir. Muhakkak ki zamir, Allah’a kul olan birini göstermektedir.

m) Zamirin, daha önce bahsi geçen bir kelimeyi göstermesi daha uygundur. Hal böyleyken nasıl olur da, kelimada bahsi geçen bir kelime varken o bırakılıp da bahsi geçmeyen bir kelimeyi gösterdiği ileri sürülebilir!

n) Bu âyetten önce *صَاحِبِكُمْ* (arkadaşınız) ifadesi geçti. Daha sonra Allah Teâlâ bu kelimeye uygun zamirler gönderdi. Sonra “Ona çok güçlü biri öğretti. O, *güzellik sahibidir*.”¹⁹¹ buyurdu ve kendisine uygun zamirleri bu öğretime gönderdi.

Bu âyetlere (en-Necm 53/8-9.) kadar anlatılan haberler, özellikleri sıralanan bu iki varlığa aittir. O iki varlık da, melek elçi ile beşer elçidir.

o) Allah Teâlâ burada yere yaklaşıp yere doğru uzananın, en yüksek ufukta olduğunu haber verdi. En yüksek ufuk da, semanın ufkudur. Daha doğrusu yaklaşan kimse, semanın altındaki ufukta Hz. Peygamber’e yaklaştı.

Allah Teâlâ’nın peygamberine yaklaşıp uzanması ise, arşın üzerinden gerçekleşmişti. Yani yeryüzüne doğru bir yaklaşma olmamıştır. Nitekim Şureyk’ten nakledilen hadis de bu doğrultudadır.¹⁹²

190 en-Necm 53/6.

191 en-Necm 53/5-6.

192 Buhârî. Tevhîd, 37.

p) Müşrikler Hz. Peygam'ıer in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördüğü konusunda onunla tartışmamışlardır. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onlara Rabbini gördüğünü söylememiştir ki, bu konuda onlarla aralarında bir tartışma yaşansın. Müşrikler, Allah Teâlâ'nın ona gösterdiği bir takım âyetleri gördüğü konusunda onunla tartışmaya girmişlerdir. Eğer Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- onlara Rab Teâlâ'yı gördüğünü haber vermiş olsaydı, yaratılmış bir takım şeyleri gördüğü konusunda meydana gelen bu tartışmadan daha büyük bir tartışma yaşanırdı.

r) Allah Teâlâ, peygamberinin gördüklerinin doğru, bu konuda onunla yapılan tartışmanın bâtıl olduğunu şu sözü ile açıklamıştır: *لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ* (Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.)¹⁹³ Eğer görülen Allah Teâlâ olsaydı, tartışma da bunun hakkında gerçekleşseydi, burada Hak Teâlâ'nın görüldüğünün belirtilmesi daha uygun olurdu.

Her şeyi en iyi Allah bilir.

Herevî'nin *أَوْ أَذْنَىٰ* (Hatta daha yakın oldu) âyeti hakkında "Akıllar ümidini kesti." sözü şu mânâya gelir: Akıllar iki yaydan daha yakın bir mesafedeki yaklaşmayı bilecek güce sahip değildir. Tabi bu yorum, onun âyetten anladığı mânâ üzerine bina edilmiştir. Yoksa akıllar, melek elçinin, beşer elçiye yaklaşmasını kavrayacak güçtedir. Meleğin peygambere yaklaşması iki yay arası kadar, hatta ondan daha yakın olmuştur. Burada bir kulun diğer bir kula, bir yaratılmışın diğer bir yaratılmışa yaklaşması söz konusudur.

Burada "Âyette neden *أَوْ* edatı kullanılmıştır?" sorusu akıllara gelmektedir. Bu soruya cevap olarak şöyle denir: "Bu edat, kendisinden önce belirtilenin açıklaması için kullanılmıştır. Yani meleğin yaklaşması iki yaydan fazla olmasa bile, ondan az değildi. Buradaki durum, şu âyete benzer: *وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ آلَافٍ أَوْ يُزِيدُونَهُ* (Onu (Yûnus'u) yüzbin insan ya da daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.)¹⁹⁴ Bu âyet şu anlama gelir: Onlar yüzbin kişiyi aşmasa bile, yüzbinden bir kişi dahi eksik değillerdi. Yani bu ifade, yüzbin sayısının tam olduğunu açıklar. Bu mesele iyice düşünülmelidir."¹⁹⁵

O vakit kuluna vahyedeceğini etti.

Heravî bu âyetin işareti ile şu şekilde bir çıkarımda bulunmuştur: "Allah Teâlâ kulu Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- için başkasına açmadığı yönlerini açtı, başkalarını muttali kılmadığı şeylere onu muttali kıldı. Böylece onun müba-

193 en-Necm 53/18.

194 es-Sâffât 37/147.

195 Medâricu's-sâlikîn, III, 319-323.

rek kalbinde başkalarının aklına gelmeyen bir takım hakikatler inkişaf etti. Allah Teâlâ bunu sadece ona nasip etmiştir.

Vahyetmek, gizli ve hızlı şekilde bildirmek anlamına gelir. Hızlı ol! Hızlı ol!" anlamına gelen الوحا الوحا da bu kökten türemiştir.

ما أوحى Burada Allah Teâlâ öneminden dolayı vahyedilenin ne olduğunu belirtmedi. Bir şeyin müphem bırakılması, bazen onun öneminden kaynaklanır. Bunun bir benzeri de şu âyette söz konusudur: فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ (Denizden kendilerini saran sarıverdi.)¹⁹⁶ Yani nitelendirilmeyecek kadar büyük bir durum onları sardı.¹⁹⁷

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى ﴿١١٩﴾

11. Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı.

Tefsiri:

Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbinin, gözlerinin gördüğünü tasdik ettiğini haber verdi. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu hali, gözlerinin eşyayı olduğundan farklı gören, sonra kalbi tarafından bu görüşü yalanlanan kimse gibi değildir. Aksine gözleriyle gördüğünü kalbi tasdik etmiş ve gördüklerinin gerçek olduğunu bilmiştir.

Bu âyet hakkında iki kırâât vardır.

- a) كَذَبَ kırâati.
- b) كَذَّبَ kırâati.¹⁹⁸

Arap dilinde, insanın zannının veya hissinin aksi çıkması durumunda كَذَبَهُ (Gözleri onu yalanladı.), كَذَبَ قَلْبَهُ (Kalbi onu yalanladı.) ve كَذَبَ جَسَدَهُ (Vücudu onu yalanladı.) ifadeleri kullanılır. Nitekim şair şöyle demiştir:

كَلْبَتِكَ عَيْنَكَ أَمْ رَأَيْتَ بَوَاسِطَ غَلَسَ الظَّلَامُ مِنَ الرِّبَابِ خِيَالَا

Seni gözün mü yanıltıyor, yoksa gecenin sonundaki alacakaranlıkta Rebâb adındaki kadının endâmını mı görüyorsun?¹⁹⁹

196 Tâhâ 20/78.

197 Medâricu's-sâlikîn, III, 221.

198 İbn Mücâhid şöyle demiştir: "İbn Âmir İbn Zekvân kıraatine göre كَذَبَ şeklinde; Hişâm İbn Ammâr kıraatine göre ise كَذَّبَ şeklinde okumuştur. Geri kalan bütün kırâat imamları bu âyeti كَذَّبَ şeklinde okumuşlardır. bk. İbn Mücâhid, Kitâbu's-seb'a fi'l-kırâât, s. 614.

199 Ahtal, Dîvan, 239; Hizâne, XI, 452; Dirre, I, 121-2; Sîbeveyh, III, 174. Bu beyit Ahtal'ın Cerir'i hicvedip Ferezdak'ı ona üstün gördüğü kasidenin başında yer alır. [Mütercim].

Bu âyette kalbin, gözlerin gördüğünü yalanlaması hâdisesi, Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- nefyedilmiştir. Allah Teâlâ, Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbinin gördüklerini yalanlamadığını bildirmiştir.

Bu âyette geçen ل edatının ne olduğu hakkında iki görüş vardır:

a) Masdariye mâsî: Buna göre anlam şu şekilde olur: "Kalbi onun görmesini yalanlamadı."

b) Mevsûle mâsî: Buna göre anlam şu şekilde olur: "Gözlerinin gördüğünü kalbi yalanlamadı."

Her iki görüşe göre de kalbin düşüncesi ile gözün gördüğünün örtüştüğü ve birinin diğerini tasdik ettiği haber verilmiştir. Bu durum, şeddeli kıraatte son derece açıktır. Ancak aralarında Müberrid'in de bulunduğu bir grup alim, bu kıraati problemlili görmüştür. Konuyla ilgili olarak Müberrid şöyle demiştir: "Bu kırâatin doğru olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü, kişi gözüyle bir şeyi görünce, kalbiyle onu bilir. Bilgi hasıl olunca, yalandan bahsedilemez. Bir şey kalpte malum hale gelince onun yalanlanması hiç mümkün olur mu?!"

Bu itiraza iki açıdan yanıt verebiliriz.

a) İnsan, bir şeyi olduğundan farklı canlandırabilir, kalbi de onun bu canlandırmasını yalanlar. Bazen de kalbi bir şeyi olduğundan farklı algılayabilir. Bu durumda da gözleri onu yalanlar. Bu durumlar için, كذب قلبه (Kalbi onu yalanladı), كذب ظنه (Zannı onu yalanladı.) ve كذب عينه (Gözleri onu yalanladı.) ifadeleri kullanılır.

Bu âyette Allah Teâlâ, böyle bir durumun Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hakkında gerçekleşmediğini bildirdi. Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbinin gördükleri ile gözlerinin gördüğünün aynı olduğunu haber verdi. Onun bu hali, bir şeyi olduğu gibi gören kimseye benzer. Böyle biri hakkında da "Gözleri kalbini yalanlamadı." denir.

b) fiilindeki zamir, kalbi değil de görmeyi gösterir. Bu durumda anlam şu şekilde olur: "Kalp, gözün gördüğünü yalanlamadı."

Her halükârda bu konuda bir problem yoktur. Âyetin ifade ettiği mânâ ise şu şekildedir: "Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbi, gözlerinin gördüğünü yalanlamadı. Aksine tasdik etti."

Her iki kırâate göre de anlam şu şekilde olur: "Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbi, görmediği bir şeyi görmüş gibi algılamadı, gözlerini yanıltmakla itham etmedi."

أَفْتَمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى ﴿١٢﴾

12. (Şimdi siz) gördüğü şey hakkında onunla tartışıyor musunuz?

Tefsiri:

Burada Allah Teâlâ, Mekki müşriklerin Hz. Peygamber'e karşı -sallallâhu aleyhi vesellem- bu gördükleri hakkında direnip, onun söylediklerini inkâr etmelerini ayıpladı. Onların bu hali, âlim birinin bildiği konularda ona karşı direnen ve onunla tartışmaya giren câhil kimsenin durumuna benzer.

Âyetin أَفْتَمَارُونَهُ bölümünde iki kırâat vardır:

a) أَفْتَمَارُونَهُ kırâati.

b) أَفْتَمَرُونَهُ kırâati.

Burada geçen tartışmanın (المماراة) temelinde, inkâr, vazgeçirme ve red vardır. Mesela birinin hakkını inkâr eden kimse مَرِئَ الرَّجُلَ حَقَّهُ der. Nitekim şâir de bu kelimeyi şu şekilde kullanmıştır:

لئن هجرت أخا صدق ومكرمة لقد مرِئَ أخا ما كان يبرئكا

Sâdık ve cömert bir arkadaşı terk edersen

Yeminler olsun ki, senden şüphe etmeyen bir dostun hakkında sû-i zan etmiş olursun.

Tartışmak ve kabule yanaşmamak anlamına gelen المماراة da, bu kökten türemiştir. Bu yüzden âyetteki fiil, عَلَى harf-i cerri ile nesnesini almıştır. Bu harf-i cerr kendi yerinde kullanılmıştır. Müberrid ise bu harf-i cerrin عَنْ harf-i cerrinin yerine kullanıldığını söylemiştir. Ancak bu doğru değildir. Doğrusu bu fiil, kabul etmemek anlamını da içermektedir. Bu anlam, ilk kırâatte daha belirgindir.

Ebu Ubeyde ikinci kırâati tercih etmiş ve bu konuda şöyle demiştir: “Müşrikler, kendilerine vahiy geldiği zaman inkâr ile karşılık veriyorlardı. Tartışmadan çok bu tutumu sergiliyorlardı. أَفْتَمَارُونَهُ kırâatinin anlamı ‘Onunla tartışıyor musunuz?’ şeklindedir. أَفْتَمَرُونَهُ kırâati ise, ‘Onu inkâr mı ediyorsunuz?’ anlamına gelir. Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- tebliğ ettiği İlâhî mesajı inkâr etmek, müşriklerin genel özelliği idi. Allah Resûlü’ne -sallallâhu aleyhi vesellem- inkâr ile karşılık vermeleri, tartışma ile karşılık vermelerinden daha fazla idi.”

Ebu Ali ve daha başka alimler, onun bu görüşüne muhalefet ederek أَفْتَمَارُونَهُ kırâatini tercih etmişlerdir. Bu konuda Ebu Ali şöyle demiştir: “أَفْتَمَارُونَهُ kırâati, ‘Onunla tartışıyor musunuz? Böylece onu gördüklerinden ve söylediklerinden vazgeçirmek mi istiyorsunuz?’ anlamına gelir. Bu kırâati şu âyet de desteklemektedir: يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ (Hak ortaya çıktıktan sonra onun hakkında

seninle tartışıyorlar.)²⁰⁰ أَفْتَمْرُونَهُ kırâati ise, ‘Onu inkâr mı ediyorsunuz?’ mânâsına gelir. Ancak bu konuda tartışmanın kastedilmiş olması daha uygundur. Çünkü müşriklerin inkârı, hem bu konuda hem de diğer konularda oluyordu. Burada ise müşrikler, İsrâ konusunda Hz. Peygamber’le -sallallâhu aleyhi vesellem- tartışmışlardı. İşte bu yüzden tartışma anlamına gelen kırâat daha uygundur.”

Kanaatime göre, müşrikler, hem Hz. Peygamber’le -sallallâhu aleyhi vesellem- tartışıyor, hem onu söylediklerinden vazgeçirmeye çalışıyor hem de anlattıklarını inkâr ediyorlardı. Onların tartışmaları, aydınlanmak ve hakkı ortaya çıkarmak gayesi taşımıyordu. Aksine, hakikati inkâr ve karşı tarafı vazgeçirmek için yapılan tartışmalardı. Hatta elifin bulunması, bu kelimeyle tartışmanın kastedildiğini gösterir. Bu fiilin عَلَى harf-i cerri ile geçişli hale gelmesi ise kabul etmeye yanaşmamaya delâlet eder. Sonuç olarak, elif kırâati iki mânâyı birden ifade eder. Bu açıdan diğerine göre daha evladır.

Başarı Allah’tandır.

وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾

13. Andolsun ki; onu, bir de diğer inişte görmüştü.

14. Sidretü’l- Müntehâ’nın yanında.

15. Yanıbaşında me’va Cenneti vardı.

16. O vakit Sidre’yi kaplayan kaplamıştı.

Tefsiri:

Bu âyetlerde Allah Teâlâ Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- Cebrâîl’i (a.s.) ikinci kez sidretü’l-müntehâ’nın yanında gördüğünü haber verdi. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ilk olarak onu, semanın altında yüce ufukta görmüştü. İkinci olarak ise, semanın üstünde sidretü’l-müntehâ’da görmüştür. Sahih olarak kendisinden nakledildiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, Allah’ın kendisini yarattığı şekilde Cebârîl’i (a.s.) iki kez görmüştür. Sahihân’da Zırr’dan (r.a.) nakledilen bir rivâyete göre kendisine “Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı.”²⁰¹ âyeti hakkında soru sorulmuş. O da şu şekilde cevap vermiştir: “İbn Mes’ûd’un bana haber verdiğine göre Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- Cebrâîl’i (a.s.) altıyüz kanadı ile birlikte görmüştür.”²⁰²

200 el-Enfâl 8/6.

201 en-Necm 53/9.

202 Buhârî, Bed’u’l-halk, 7.

Yine Sahihân'da İbn Mes'ûd'dan "*Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bir kısmını gördü.*"²⁰³ âyeti hakkında şöyle dediği nakledilmiştir: "*Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ufku kaplayan ince yeşil elbise görmüştür.*"²⁰⁴

İmam Müslim'in "Sahîh"inde ise Ebu Hureyre'den "*Andolsun ki; onu, bir de diğer inişte görmüştü.*" âyeti hakkında "*Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Cebrâîl'i (a.s.) görmüştür.*" dediği nakledilmiştir.²⁰⁵

Yine onun "Sahîh"inde Mesrûk'un şöyle dediği nakledilmiştir: "*Hiz. Âişe'nin yanında yaslanarak oturuyordum. Bu esnada o, şöyle dedi: 'Uç konu var ki, kim bunlardan birini söylerse Allah'a karşı en büyük iftirayı etmiş olur.' 'Bunlar nedir?' diye sordum. O da şöyle cevap verdi: 'Kim Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbinin görmüştür derse, Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur.'*"

Yaslanmış oturuyorken, doğruldum ve ona şöyle dedim: 'Ey müminlerin annesi! Beni bir dinle, hemen hakkımda hüküm verme! Allah Teâlâ şöyle buyurmuyor mu?: "*And olsun ki, onu apaçık ufukta görmüştür.*"²⁰⁶, "*Andolsun ki; onu, bir de diğer inişte görmüştü.*"²⁰⁷

Bunun üzerine Hz. Âişe şöyle dedi: Bu konuyu Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- soran ilk insan benim. Bana şöyle cevap vermişti: O (Bu âyetlerde bahsi geçen) Cebrâîl'dir (a.s.). Bu iki seferden başka Allah'ın kendisini yarattığı şekilde onu görmedim. Onu semadan inerken görmüştüm. İri cüssesi sema ile veryüzü arasındaki mesafeyi doldurmuştu.

Sonra Hz. Âişe sözlerine şu şekilde devam etti: Hiç Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu işitmedin mi?:

*"Gözler O'nu göremez; hâlbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır."*²⁰⁸; "*Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dile-diğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir.*"

Hiz. Âişe sözlerine şöyle devam etti: Kim Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah'ın kitabından bir şey gizledi derse, Allah'a karşı büyük iftirada bulunmuş olur. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmuştur: "*Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.*"²⁰⁹

203 en-Necm 53/18.

204 Buhârî, Tefsîr, (Necm Sûresi) 53.

205 Müslim, İmân, 283.

206 et-Tekvîr 81/23.

207 en-Necm 53/13.

208 el-En'âm 6/113.

209 el-Mâide 5/67.

Son olarak Hz. Âişe şöyle dedi: Her kim yarın meydana gelecek şeyleri haber verdiğini iddia ederse, Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"De ki: Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse gaybı bilmez. Ve onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."*²¹⁰

Eğer Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah'ın kendisine indirdiği vahiyden bir âyet saklayacak olsaydı, şu âyeti saklardı: *"Ey Muhammed! Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye. Eşini bırakma, Allah'tan sakındıyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah tan çekinmen daha uygundu. Sonunda Zeyd eşiyle ilgisini kesince onu seninle evlendirdik, ki evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiklerinde onlara evlenmek konusunda mü'minlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir."*²¹¹

Sahihân'da Mesrûk'tan nakledilen bir diğer rivâyet ise şöyledir: *"Hz. Âişe'ye 'Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördü mü?' diye sordum. O da şöyle cevap verdi: Subhânallâh! Söylediğin bu sözden tüylerim diken diken oldu."*²¹²

Yine Sahihân'da ondan şöyle nakledilmiştir: *"{Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördüğünü kabul etmeyen} Hz. Âişe'ye 'Peki 'Sonra yaklaştı, yere doğru uzandı. Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar, yahut daha az kaldı.'"²¹³ âyeti hakkında ne dersin?" diye sordum. O da şöyle cevap verdi: Bu âyetlerde bahsi geçen, Cebrâîl'dir (a.s.). Cebrâîl (a.s.), insan kılığında Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- gelirdi. Bu defa ise, asli suretinde gelmiş ve ufku kaplamıştır."*²¹⁴

İmam Müslim'in "Sahîh"inde nakledildiğine göre Ebu Zer, Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- "Rabbini gördün mü?" diye sormuş. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de şöyle cevap vermiştir: *"O nurdur. Onu nasıl göreyim!"*²¹⁵

İmam Müslim'in "Sahîh"inde Ebu Musa el-Eş'arî'den şöyle nakledilmiştir: *"Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- aramızda ayağa kalktı ve beş konu hakkında şunları söyledi: Allah Teâlâ uyumaz, O'nun uyumasına gerek yoktur. Teraziyi indirir ve yükseltir. Gündüz doğmadan önce gece işlenen ameller; gece başlamadan önce de gündüz işlenen ameller O'na yükseltilir. O'nun örtüsü nurdur. Eğer örtüsünü açacak olsa, parlaklığı mahlukatından gözünün iliştiği her şeyi yakıp kül ederdi."*

İmam Müslim bu hadisi, biraz önce geçen Ebu Zer hadisini naklettikten sonra rivâyet etmiştir. Âdeti bu rivâyet, onu açıklamaktadır. Bu hadis, kıyamet

210 en-Neml 27/65.

211 el-Ahzâb 33/37. Hadis için bk. Müslim, İmân, 288.

212 Buhârî, Tefsîr, 53/1; Müslim, İmân, 287; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 53.

213 en-Necm 53/8.

214 Müslim, İmân, 77. Ayrıca bkz: Buhârî, Bed'u'l-halk, 7.

215 Müslim, İmân, 291. Ayrıca bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 156.

günü Allah Teâlâ'nın görüneceğini ifade eden Buhârî'deki hadisle çelişmez. Söz konusu hadiste şöyle geçmektedir: "Allah Teâlâ, örtüyü kaldıracak ve müminler kendisine bakacaktır."

Allah Teâlâ'nın örtüsü olan nur ile O'na en yakın örtü kastedilir. Eğer bu örtüyü açacak olsa, karşısında hiçbir şey kalmaz. Nitekim İbn Abbâs da "Gözler O'nu görmez."²¹⁶ âyetini yorumlarken böyle demiştir: "Burada Allah'ın nûru olan nurdan bahsedilmiştir. Eğer Allah Teâlâ bu nuru ile tecelli edecek olsaydı, karşısında hiçbir şey kalmazdı. İbn Abbâs'ın ileri sürdüğü bu yoruma göre bahsi geçen âyet, dünya ve âhirette umûmîliğini ve mutlak oluşunu korumaktadır. Ancak bundan, Allah'ın görülmeyeceği sonucu çıkmaz. Bilakis Allah Teâlâ, âhirette idrâk olmadan gözle görülecektir. Her ne kadar gözlerimiz güneşi görse de, onu olduğu gibi idrak edemez. Hâlbuki ikisi de mahluk olma bakımından birbirine yakındır. Hal böyle olunca, insanların gözleri ile yaratıcının zâtı arasındaki farklılık kat be kat daha büyüktür. Bundan dolayıdır ki, Allah Teâlâ birazcık tecelli edince dağ, toz duman içinde kaldı ve bu kadarcık tecelli karşısında paramparça oldu.

Merfû' sahîh bir hadiste şöyle geçmektedir: "İki Cennet vardır. Kapları, süsleri ve içindekiler altındandır. İki Cennet daha vardır. Kapları, süsleri ve içindekiler gümüştedir. İnsanlar ile onların Adn Cennetlerinde Rablerine bakmaları arasında sadece O'nun vechindeki azamet ridâsı vardır."²¹⁷ Bu hadis Allah'ın vechinde bulunan azamet ridâsının (büyüklük örtüsünün), zâtının görünmesine engel olduğunu gösterir. Ancak bu, O'nun hiçbir şekilde görünmeyeceği anlamına gelmez. Ululuk ve büyüklük, Allah'ın zâtının bir gereğidir. Allah Teâlâ kıyamet günü kulları için görünür. Onlarla kendisi arasındaki perdeyi kaldırır. Bu, yaratılmış bir perdedir. Allah'ın zâtının idrâkını (kuşatıcı bir şekilde görülmesini) engelleyen nurlar ise Yüce yaratıcının zâtî sıfatlarındandır. Hiçbir surette O'nun zâtından ayrılmaz. Eğer Allah Teâlâ bu perdesini kaldıracak olsaydı, mübarek vechinin parlaklığı, gözünün iliştiği bütün yarattıklarını yakıp kül ederdi. Tasdik eden ve kesinkes iman eden biri için bu kadar işaret yeterlidir. Sıfatları işlevsiz hale getiren Cehmî biri için ise, bütün bunlar bâtil ve imkân dışı şeylerdir.

Esas konumuza dönecek olursak, Necm suresinde görüldüğü belirtilen, melek Cebrâîl'dir. (a.s.).

İbn Abbâs'ın "Muhammed -sallallahu aleyhi vesellem- Rabbini iki kez kalbi ile gördü." sözü hakkında şunları söyleriz: "Öyle anlaşılıyor ki, İbn Abbâs bu sözü söylerken bu âyete dayanmıştır. Hâlbuki, bu âyette görülen kimsenin, melek Cebrâîl olduğu açıkça bellidir. Dolayısıyla bu âyette İbn Abbâs'ın görüşüne delil olacak herhangi bir durum yoktur."

216 el-En'âm 6/103.

217 Müslim İmân, 179.

Osman İbn Saîd ed-Dârimî Hz. Âişe'nin sözü hakkında icmâ' gerçekleştiğini nakletmiştir. "*Dün gece Rabbimi en güzel surette gördüm.*"²¹⁸ şeklinde Sevbân ve Muâz'dan aktarılan hadisin açıklamasını yaparken çürütmek için Bişr el-Müreysî'nin bâtil görüşlerini nakledip şöyle demiştir: "Bu görüşün sahibine yazıklar olsun! Bu hadis onun anladığından farklı bir mânâyâ gelir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Ebu Zer'den nakledilen hadiste onun Rabbini görmediğini ifade etmiştir.²¹⁹ Bir başka hadiste ise şöyle buyurmuştur: '*Ölünceye kadar Rabbinizi göremeyeceksiniz.*'"²²⁰ Hz. Âişe de şöyle demiştir: '*Her kim, Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördüğünü iddia ederse, Allah'a karşı büyük iftirada bulunmuş demektir.*'

'Gözler onu göremez.'²²¹ âyetine rağmen Müslümanlar, Hz. Peygamber'in İsrâ gecesinde Rabbini gördüğü konusunda icmâ' etmişlerdir. Bu âyetteki görmeyi ise, yeryüzünde yaşayan kimselerin gözle görmesi olarak yorumlamışlardır. Hâlbuki Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini görmesi rüyada iken gerçekleşmiştir. Her halükarda Allah'ın görülmesi bu şekildedir. Nitekim, Muâz İbn Cebel Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu nakletmiştir: '*Bir gece Allah'ın dilediği kadar namaz kıldım. Sonra başımı yastığa koydum. [Ben uykuda iken] Rabbim en güzel surette bana geldi.*' İşte ilim ehline göre hadisin yorumu bu şekildedir."

Kâdî Ebû Ya'lâ Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- İsrâ gecesini Rabbini görüp görmediği konusunda Ahmed İbn Hanbel'den üç farklı görüşün nakledildiğini belirtmiştir:

a) Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini görmüştür. Mervezî şöyle söylemiştir: "Ebu Abdillâh'a dedim ki: İnsanlar "Hz. Âişe'nin, 'Her kim, Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördü derse Allah'a karşı büyük iftira etmiş olur.' dediğini söylüyorlar. Hz. Âişe'nin bu sözü hangi delil ile savulur?"

Ebu Abdillâh şöyle cevap verdi: "Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- '*Rabbimi gördüm.*' sözü ile. Çünkü Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sözü, Hz. Âişe'nin sözünden daha üstündür."

Mervezi bir başka yerde ise şunları anlatmaktadır: Ebu Abdillâh'a "Burada bir adam var. 'Allah Teâlâ sadece âhirette görülür. Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini dünyada gördüğünü söyleyemem.' diyor." dedim. Bunun üzerine Ebu Abdillâh kızdı ve şöyle dedi: "Bu adam, Allah'ı görmeye layık biri

218 Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebir, I, 317; Hadis no: 938. Heysemî şöyle demiştir: "Bu rivâyetin senesinde Abdullah İbn İbrahim İbn Hüseyin vardır. Bu zât da babasından nakletmiştir. Her ikisinin de biyografisini veren bir kaynağa rastlayamadım." bk. Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I, 237.

219 Müslim, İmân, 291; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 53.

220 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 324.

221 el-En'am 6/103.

değildir. Hadisler nakledildiği gibi kabul edilir.” Bu sözün zâhiri onun, Allah’ın gözle görüleceğini kabul ettiğini gösterir.

Hanbel şöyle demiştir: Ebû Abdillâh’a “Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbi ile gördüğü rüyasında Rabbini gördü mü?” diye sordum. O da “Öyle anlaşıyor ki, rivâyetin zahiri onun Rabbini görmediğine delalat ediyor.” şeklinde cevap verdi. Ona Abdurrahman b. Aîş’in naklettiği “Rabbimi en güzel surette gördüm” hadisini soran Esrem de benzer bir şey nakletmiştir: “Bu hadisin ravilerinden Ma’mer muzdaribdir. Çünkü o bu hadisi Eyyub, Ma’bed, Abdurrahman ve Aîş kanalıyla Hz. Peygamber’den nakletmiştir. Bu rivâyeti Hammâd Katâde, İkrime ve İbn Abbâs kanalıyla nakletmiştir. Yusuf b. Atıyye de Katâde ve Enes kanalıyla rivâyet etmiştir. Abdurrahman b. Yezid, Câbir, Halid, Leclâc, Abdurrahman b. Aîş kanalıyla sahabeden birinden aktarmıştır. Bu rivâyeti Yahya b. Kesîr de nakletmiş ve şöyle demiştir: “Bu rivâyet Aîş ve Muaz kanalıyla Hz. Peygamber’den -sallallâhu aleyhi vesellem- nakledilmiştir.”

Bu hadisin aslı birdir.

Esrem şöyle demiştir: Ebû Abdillâh’a “Sen hangi görüşü benimsiyorsun?” diye sordum. O da şöyle cevap verdi: “A’mes Ziyad b. Husayn ve Ebu’l-Aliye kanalıyla İbn Abbâs’ın şöyle söylediğini nakletmiştir: ‘Muhammed kalbi ile Rabbini gördü.’ Esrem de birinin Ahmed’e Huseyn el-Eşyeb’in şöyle söylediğini nakletti: ‘Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini görmemiştir.’ Biri onun bu sözünü hoş karşılamadı, sadece görme fiilini kullanmasını, görme fiilinin kalp ile mi ya da göz ile mi olduğunu açıklamamasını eleştirdi. Bu da Eşyeb’in hoşuna gitti. Ebû Abdillâh bu rivâyetin hasen olduğunu söylemiş ve şöyle demiştir: ‘Bu rivâyetin zahirine göre Hz. Peygamber’in Allah’ı görmesi gerçekleşmiştir. Ancak ‘Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- gözü ile mi görmüş, yoksa kalbi ile mi görmüş?’ bunu bilmek zor. Bütün bu rivâyetler Ahmed b. Hanbel’in rivâyetleridir.

Kâdî bu rivâyetleri farklı bulmuş ve konuyu üç rivâyet açısından ele almıştır. Sonra ilk rivâyeti Ümmü’t-Tufeyl ve Abdurrahman b. Abis el-Hadramî’den nakledilen hadislerle desteklemiştir. Ancak bu iki hadiste onun görüşüne herhangi bir delalet yoktur. Çünkü söz konusu görme sadece rüyadan ibarettir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel’in razıl olmayacağı bir rivâyet ile de bu hadisi desteklemiştir. Ancak bu hadis Ebû Ubeyde b. Cerrah’tan merfu olarak nakledilmemiştir. Söz konusu rivâyet şöyledir: “İsra gecesi Rabbimi en güzel surette gördüm. O şöyle dedi: Mele-i ala ne hakkında tartışıyor...”²²² Bu kesinlikle hatadır. Çünkü bu olay Medine’de gerçekleşmiştir. Nitekim Muaz b. Cebel şöyle anlatmaktadır: “Sabah namazında Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- yanımıza gelmekten alı konuldu. Bu halde neredeyse güneşin göreceğimiz ana kadar bekledi. Sonra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- gelip bize namaz kıldırdı. Ardından da şöyle

222 Hatîb, Tarih, VIII, 151. Bu rivâyetle Abdurrahman b. Düley vardır. Abdurrahman saduktur.

buyurdu: Dün gece Rabbimi en güzel surette gördüm. O şöyle buyurdu: Ey Muhammed mele-i ala ne hakkında tartışıyor?" Bu olay Medine'de gerçekleşmiştir. İsrâ hadisesi ise Mekke'de gerçekleşmiştir. Ne Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- ne de Ahmed b. Hanbel'den Allah Resulü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- uyanık bir halde gözleri ile Allah'ı gördüğünü gösreteren açık bir ifade nakledilmiştir. Kâdî Ahmed b. Hanbel'in sözlerini anlaşılması mümkün olmayan bir mânâyâ hamletmiştir. Bu anlayışını da delil niteliği taşıyamayacak şeylerle güçlendirmeye çalışmıştır. Ahmed b. Hanbel'in görüşleri birbirini destekler niteliktedir. Mesele ondan nakledilen bir görüştür. Hakikatte o bu sözü söylememiştir. Doğrusu o, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördüğünü söylemiştir. Bu konuda o, İbn Abbâs'ın "Muhammed Rabbini gördü." sözüne tabi olmuştur. Hadisin lafzı ise "Rabbimi gördüm." şeklindedir. Bu ifadeler mutlaklardır. Bunların açıklaması diğer hadislerde yapılmıştır.

Ahmed b. Hanbel Hz. Âişe'nin görüşünü kabul etmez ve Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bir hadisi ile ona muhalefet eder. Buradan da anlaşılmalıdır ki Ahmed b. Hanbel, uyanık bir halde gördüğünü kabul etmeyen Hz. Âişe'den farklı bir görüşü benimsemiştir. Hz. Âişe Hz. Peygamber'in Rabbini rüyada gördüğünü kabul eder. Hakikatte o "Muahmmmed Rabbini uykuda gördü diyenler Allah'a büyük bir iftira atmışlardır." dememiştir. Bu husus, şu iki durumdan birine delalet eder:

a) Ahmed b. Hanbel Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah'ı hiçbir surette görmediğini söyleyenlerin görüşünü reddetmiştir. Çünkü bu görüş hadislerle aykırıdır.

b) Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- kendisinin Allah'ı gördüğüne dair rivâyetler vardır. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini rüyada görmüştür. Ahmed b. Hanbel bu görüşü dile getirmek suretiyle Hz. Peygamber'in Rabbini gördüğünü kabul etmiş ve bu mutlak görmeyi takyit etmiştir. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini hiçbir şekilde görmediğini söyleyenlerin görüşünü ise reddetmiştir. Uykuda veya uyanık bir halde olduğunu belirtmeden Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini gördüğünü söyleyenlerin görüşünü hoş karşılamıştır.

Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bu görüşler birbiri ile çelişmez, aksine birbirini destekler. Ahmed b. Hanbel'in Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini uyanık bir halde iken gözleri ile gördüğünü söylemesi mümkün değildir. Çünkü böyle bir rivâyet yoktur. Ahmed b. Hanbel hadislerin lafızlarına nakledildikleri biçimde uyar. Onun Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Rabbini hiçbir şekilde görmediğini söyleyenlerin görüşünü reddetmesinden Hz. Peygamber'in Rabbini uyanık bir halde iken gözleri ile gördüğü düşüncesinde olduğu sonucu çıkarılamaz.

Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Andolsun ki; onu, bir de diğer inişte görmüştü. Sidretü'l- Müntehâ'nın yanında. Yanıbaşında me'va Cenneti vardı.

Sidretü'l-Müntehâ, semanın üstündedir. Şundan dolayı bu adı almıştır: Allah Teâlâ katından inenler buraya ulaşır ve burada kabzedilir. Allah'ın katına çıkanlar da yine buraya gelir ve burada kabzedilir.²²³

Yanıbaşında me'va Cenneti vardı.

المأوى kelimesi أوى kökünden türemiş olup مفعول veznindedir. Bu kök, bir mekana girmeyi, oraya gitmeyi ve oraya yerleşmeyi ifade eder.

Atâ İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Me'vâ, Cebrâîl (a.s.) ve diğer meleklerin yerleştiği Cennettir.”

Mukâtil ve Kelbî de şöyle demiştir: “Me'vâ, şehitlerin ruhlarının yerleştiği Cennettir.”

Ka'b şöyle demiştir: “Me'vâ içinde, kuşlar ve yeşillikler bulunan şehitlerin ruhlarının huzur bulduğu Cennettir.”

Hız. Âişe ve Zirr İbn Hubeyş ise şöyle demiştir: “Me'vâ, bir Cennet'in adıdır.”

Doğrusu şu ki, bu kelime Cennet'in isimlerinden biridir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (Ancak kim Rabbinin huzurunda durup hesap vermekten korkmuş ve nefsinin kötü heveslerden menetmişse. Kuşkusuz Cennet onun varacağı yerdir.)²²⁴ Allah Teâlâ Cehennem hakkında da şöyle buyurmuştur: فَاِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ (Şüphesiz Cehennem, onun varacağı yerdir.)²²⁵

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾

17. Gözü ne kaydı ne de sınırı aştı.

18. Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü.

Tefsiri:

İbn Abbâs şöyle demiştir: “Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- gözü ne sağa kaydı ne de sola. Emredildiği noktadan ötesine de geçmedi.” Müfessirler de bu görüşü benimsemişlerdir.

223 Hâdi'l-ervâh, s. 61.

224 en-Nâziât 79/40-41.

225 en-Nâziât 79/39. bk. Hâdi'l-ervâh, s. 86-87.

Bu âyette Allah Teâlâ, edepten yoksun kimselerin kralların ve ileri gelenlerin huzuruna çıktıkları zaman sağa sola bakmaları, önlerinde olan nesnelerin ötesine bakma çabaları gibi bakan kimselerde görülen durumların peygamberinde söz konusu olmadığını belirtti. Bu makamda peygamberinin en mükemmel edebe sahip olduğunu haber verdi. Allah Resûlü huzuru ilâhîde hiçbir tarafa bakmamıştır. Bakışlarını gördüğü âyetlerin ve orada bulunan hayret uyandıran nesnelerin dışında hiçbir şeye çevirmemişti. Aksine, edebi kendisine gösterilen nesnelere odaklaşmasını, yalnızca onlara bakmasını gerektiren kulun makamında durmuştur. Kendisine gösterilenlerden başkasına bakmamıştır. Kendisine gösterilmeyen şeyleri görme çabası içine girmemiştir. Bununla birlikte derin ruh dinginliği, kalp huzuru ve gönül rahatlığı içinde idi. İşte bu, kemalin zirvesidir.

Gözlerin kayması demek, bir tarafa yönelmesi; gözlerin sınırı aşması ise, bakabileceği her tarafa uzanması anlamına gelir.

Allah Teâlâ bu surede peygamberinin bilgisinin sapıklıktan, yöneliş ve amelinin azgınlıktan, konuşmasının hevedan, kalbinin gördüklerini yalanlamaktan, gözlerinin de kayma ve sınırı aşmaktan uzak olduğunu ifade etti. Gerçek övgü bu şekilde olur.

تلك المكارم لا قعبان من لين شيئا بماء فعادا بعد أبوالا

O üstün meziyetler öcünü almak için çabalamandır

Yoksa bir deveyi tutup da sidiğe dönüştürüp sütünü içmen değil...²²⁶

Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sidret-i muntahâda Cebrâîl'i (a.s.) gördüğünü haber verdikten sonra bir istitrâdde²²⁷ bulundu ve Cennet-i me'vânın onun yanında olduğunu, yaratma ve emrinden onu bürümekte olanların bürüdüğünü bildirdi. Bu, en güzel istitrâdlerden biridir. İstitrâd Kur'an'da kullanılan mükemmel üslaplardan biridir.

İki türlü istitrâd vardır:

a) Bir konu anlatılırken, onun lâzımı ile istitrâd yapılması: Şu âyeti buna örnek olarak verebiliriz: “Andolsun ki onlara: “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan elbette: “Onları O çok güçlü ve her şeyi bilen yarattı.” derler.”²²⁸ Daha sonra Allah Teâlâ, onların bu cevabına istitrâdde bulundu ve şöyle buyurdu: “O ki, yeryüzünü sizin için bir beşik yaptı ve doğru gidesiniz diye size yollar açtı. O ki bir ölçü ile yukarıdan su indirmekte ve onunla ölü bir beldeye hayat vermekteyiz, işte siz de kabirlerinizden öyle çıkarılacaksınız. O ki bütün çiftleri yarattı ve sizin için gemilerden ve yumuşak hayvanlardan bineceğiniz şeyler yap-

226 İbnKuteybe, el-Ma'âni'l-kebîr, I, 247 [Mütercim]

227 İstitrâd: Bir şeyi, bir alakadan dolayı yeri gelmeden zikretmek demektir. [Mütercim]

228 ez-Zuhur 43/9.

tı. Ki, sırtlarına kurulasınız sonra üzerlerine yerleştiğinizde Rabbinizin nimetini anıp şöyle diyeyiniz: Ne yücedir O Allah ki, bunu bizim hizmetimize vermiş; yoksa biz buna güç yetiremezdik.”²²⁹ Bu sözler müşriklerin cevabı arasında yer almaz. Doğrusu bu sözler, Allah'ın bir açıklaması ve müşriklere karşı delil sunmasından ibarettir.

Şu âyetleri de bu tür istitrâde örnek olarak verebiliriz: “Fıravun: “Rabbiniz de kimmiş, ey Musa?” dedi. Musa: “Bizim Rabbimiz, herşeye uygun yaratılışını veren sonra da yolunu gösterendir!” dedi. Fıravun: “Öyle ise, önceki milletlerin hali ne olacak?” dedi. Musa: “Onlar hakkındaki bilgi, Rabbinin katında bir kipta bulunur. Rabbin, ne yanılır ne de unuttur.” dedi.”²³⁰ Musa'nın (a.s.) cevabı bu kadardır. Sonra Allah Teâlâ bundan istitrâdde bulunarak şöyle buyurdu: “O size yeryüzünü beşik yaptı, orada sizin için yollar açtı ve gökten su indirdi. O su sayesinde çiftler halinde çeşitli bitkiler bitirdik. Bu bitkilerden kendiniz yiyesiniz ve hayvanlarınızı otlatasınız diye. Sağduyu sahiplerinin bu olaylardan alacakları birçok dersler vardır. Sizleri topraktan yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve tekrar dirilterek oradan çıkaracağız.” İstitrâdden sonra Allah Teâlâ asıl konuya tekrar döndü.

b) Şahıstan istitrâdde bulunup türe geçmek. Buna örnek olarak şu âyeti verebiliriz: “Andolsun ki, biz insanı süzme çamurdan yarattık. Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.”²³¹ Burada ilk âyette bahsedilen Hz. Adem'dir. İkinci âyette bahsedilen ise, onun çocuklarıdır.

Şu âyetleri de bu tür istitrâde örnek olarak verebiliriz: “Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler. Fakat (Allah) onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında (sonradan insanlar) Allah'a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştığı şeyden yücedir.”²³² Bu âyetlerde Allah Teâlâ, insanların ana-babasından bahsederken istitrâd yoluyla onların müşrik çocuklarından söz etti.

Her şeyi en iyi Allah bilir.²³³

Gözü ne kaydı ne de sınırı aştı.

229 ez-Zuhruf 43/10-13.

230 Tâhâ 20/49-52.

231 el-Mü'minûn 23/12-13.

232 el-A'râf 7/189-190.

233 et-Tibyan fî aksâmi'l-Kur'ân, s. 242-264.

Bazı kimseler, edeple ilgili konularda bu âyeti kerimeyi zikretmeyi âdet haline getirmişlerdir. Mesela Ebu'l-Kâsım el Kuşeyrî "Edeb Bölümü"ne bu âyet ile başlamıştır. Onun gibi davranan başkaları da vardır.

Öyle anlaşılıyor ki, bu kimseler, bu âyeti kerimeyi şu şekilde açıklayan müfessirlerin görüşünü dikkate almışlardır:

"Bu âyette, Allah Teâlâ peygamberinin huzuru ilâhîde gösterdiği edebini tavsif etmiştir. Çünkü o, bakışlarını herhangi bir tarafa çevirmemiştir. Gördüklerinden başkasını görme çabası içine girmemiştir. İşte bu, edebin zirvesidir.

Bakan kimsenin bakışlarını sağa sola çevirmesi veya baktığı şeyin önünde başka şeyleri de görme çabası içine girmesi ile riayet etmesi gereken edep kural-ları ihlal edilmiş olur.

Bakışların sağa sola çevrilmesi gözün kayması; bakılan şeyin önünde başka şeyleri görme çabası içinde olma ise haddi aşmaktır. Bakan kimsenin tamamen baktığı şeye yönelmesi, gözlerini sağa sola çevirmeden veya önündekini aşma gayreti içine girmemekle gerçekleşir."

Bu yorumu, Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiye'den naklettim.

Bu âyette hayret uyandıran incelikler vardır. Burada insanların en kâmilî olan Hz. Muhammed'e -sallallâhu aleyhi vesellem- uygun edep sırları gizlidir. Bu makamda onun gözleri ile basireti ittifak halinde idi. Gözlerinin gördüğü konusunda basireti ile gözleri birbirini doğruluyordu. Basireti gözleri ile aynı şeyi görüyordu. Basiretinin gördükleri de. gözle görülen bir hakikatti. Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- gözlerinin ve basiretinin gördükleri aynı idi. Bu yüzden Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: مَا كَذَبَ الْفَوَادُ مَا رَأَىٰ أَفْتَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ (Gözünün gördüğünü gönlü yalanlamadı. Gördüğü hakkında şimdi siz, onunla tartışıyor musunuz?)²³⁴ Yani Hz. Peygamber'in gözlerinin gördüğünü kalbi yalanlamamıştır.

Ebu Ca'fer bu âyeti ذ harfinin şeddesi ile مَا كَذَبَ şeklinde okumuştur. Buna göre anlam şu şekilde olur: Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbi, gözünü yalancı çıkarmadı. Aksine onun gördüklerini doğruladı ve onunla hem fikir oldu. Çünkü kalbi ile gözü düzgün çalışıyordu veya basireti ile gözü düzgündü. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- gözü ve basireti ile gördüğü hak idi.

Çoğunluk ise bu âyeti مَا كَذَبَ şeklinde şeddesiz okumuştur. Bu durumda fiil geçişli olur. Âyetin sonunda yer alan مَا رَأَىٰ ifadesi ise onun nesnesi olur. Bu durumda anlam şu şekilde olur: Gözlerinin gördüğünü kalbi yalanlamadı. Aksine doğrulayıp teyit etti. Burada Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- kalbi ile kalıbı, zâhiri ile bâtını, gözleri ile basireti uyum içinde olmuştur. Kalbi gözlerini yalanlamamıştır. Gözleri de sınırı aşmamıştır. Dolayısıyla haddi aşan olmamıştır.

Yine gözleri baktığı şeyden başkasına meyletmemiştir. Dolayısıyla başka tarafa kaymamıştır. Aksine bakışları tamamen gördüğüne odaklanmıştı. Ne onu aşmış ne de ondan meyletmişti. Tıpkı kalbinin tam olarak Allah'a yönelik O'nun dışındaki ne varsa hepsinden yüz çevirdiği gibi. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bütün varlığı ile Allah'a yönelmişti.

Kalp hem haddi aşar, hem de kayar. Tıpkı gözün haddi aşıp kaydığı gibi. Bu iki durum da Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- için söz konusu olamaz. Çünkü onun kalbi kaymamıştır. Allah'ı bırakıp başkasına bakmamıştır. Bulunduğu makamı çiğneyip ötesine geçme çabasıyla da haddi aşmamıştır.

İşte bu kemâlin zirvesidir. Allah'a karşı gösterilmesi gereken ideal edeptir. Allah'a karşı bundan başka bir edep gösterilmez.

Genellikle nefisler yüksek bir yere getirildikleri zaman, kendisinden daha üstte olandan haberdar olmaya çalışırlar. Mesela Musa peygamber teklîm makamına getirildiği zaman, nefsi Hak Teâlâ'yı görmeyi istemiştir. Bizim peygamberimiz -sallallâhu aleyhi vesellem- ise, bu makama getirildiği zaman, bu makamın hakkını vermiştir. Ne gözü ne de kalbi, getirildiği makamdan başkasına bakmamıştır. Bundan dolayıdır ki, hiçbir şey ona engel olmamıştır. Herhangi bir gaye de onu engellememiştir. Böylece yedi göğü aşmıştı. Bu manzara karşısında Hz. Musa, Rabbine serzenişte bulunarak şöyle demişti: "İsrailoğulları benim Allah katında değerli biri olduğumu söyler. Ama bu, beni geçti ve benden daha yükseğe çıktı. Eğer tek başına olsa neyse! Onunla birlikte ümmetinin tamamı da var" Buhârî'deki rivâyette ise Resûlullah'ın dilinden olay şöyle anlatılmaktadır: "Kendisini geçtiğim zaman Musa, ağladı. Ona 'Neden ağlıyorsun?' diye sordular. O da, 'Benden sonra bir çocuk gönderildi. Onun ümmetinden Cennete girenlerin sayısı benim ümmetimden Cennete girenlerin sayısından çok olacak. Buna ağlıyorum.' diye cevap verdi."²³⁵

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ondan daha yükseğe çıktı. Hiçbir irade ona mani olmadı. Hiçbir gaye onu, mükemmel kulluk derecesinin altına indirmede.

Bundan dolayıdır ki, İsrâ olayında bindiği binek ilerlerken gözün ulaştığı noktaya kadar adım atıyordu. Ayaklarını, bakışlarının ulaştığı son noktaya koyuyordu. Böylece üzerinde taşıdığı yolcunun durumuna ve onun yürüyüşünde bütün âlimi kat geçen haline benziyordu. Burak'ın ayakları onun bakışlarının gerisinde kalmıyordu. Tıpkı Hz., Peygamber'in kendi ayaklarının, bildiklerinden sonraya kalmaması gibi.

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, Allah'a karşı gösterdiği mükemmel edebi korumaya ve O'na olan kulluğunun merhalelerini tamamlamaya de-

vam etti. Nihayet göklerin perdesini kaldırdı ve yedi tabakayı geçti. Sidretü'l-müntehâ'yı da geride bıraktı. Öncekilerin ve sonrakilerin ulaşamadığı yakınlık makamına erdi. Burada yakınlığın zirvesine adım adım çıktı. Zâhir ve bâtin olarak perdeler birer birer kalktı. Derken nebilerin ve resullerin gıpta ettiği makama ulaştı. Maâd âleminde öncekilerin ve sonrakilerin gıpta ettiği yakınlık makamına getirildi. Orada Allah'a karşı gösterdiği mükemmel edebi vesilesiyle dosdoğru yolu tuttu. Ne gözleri kaydı ne de haddi aştı. Hak Teâlâ onu, bu alemde hak ve hidâyetten oluşan en doğru yola koydu. Kur'an'da da buna yemin etti. "Yâ-sîn. Hikmetli Kur'an'a and olsun ki; elbette sen, görevlendirilen elçilerdensin. Dosdoğru yol üzerindesin."²³⁶ Kıyamet günü olunca, Allah Teâlâ peygamberini sırâtın üzerine koyacaktır. O da kendisine tabi olup sünnetine uyanların geçip Cennete girinceye kadar onların kurtuluşunu dileyecektir. Bu Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.²³⁷

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ
الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ بَلْكَ إِذَا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمِيَّتُوهَا أَنْتُمْ
وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَشْعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَلَقَدْ
جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾

19. Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı?

20. Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı.

21. Demek erkek sizin, dişi O'nun öyle mi?

22. Öyleyse bu haksız bir paylaşma.

23 Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.

Tefsiri:

الظَّنُّ (zan) şüphe demek; وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ (nefislerin arzuladığı) şehvet; الْهُدَى (yol gösterici) ise bunlara muhalif olarak Rabbimizden bize gelen mesajdır.²³⁸

236 Yâsîn 36/1-4.

237 Medâricu's-sâlikîn, II, 382-384.

238 el-Kelâm fî meseleti's-semâ' s. 172.

أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمْتَلِكُ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي عَنْهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُرْضَىٰ ﴿٢٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْمَعُونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَىٰ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كِتَابَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشِ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْتُهُ فِي بَطْنٍ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُرْكَوْا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ ﴿٣٢﴾

24. Yoksa insan, her arzu ettiği şeye sahip mi olacaktır?

25. Âhiret de dünya da Allah'ındır.

26. Göklerde nice melek var ki onların şefaatleri, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında, bir işe yaramaz.

27. Âhirete inanmayanlar, meleklere dışilerin adlarını takıyorlar.

28. Hâlbuki onların bu hususta hiç bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç şüphesiz hakikat bakımından bir şey ifade etmez.

29. Onun için sen bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselere yüz verme.

30. İşte onların erişebilecekleri bilgi budur. Şüphesiz ki senin Rabbin, evet O, yolundan sapanı daha iyi bilir; O, hidâyette olanı da çok iyi bilir.

31. Göklerde ve yerde bulunanlar hep Allah'ındır. Bu, Allah'ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfatlandırması içindir.

32. Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, bil ki Rabbin, affı bol olandır. O, sizi daha top-raktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada bile, sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.

Tefsiri:

الْأَمَمَ kelimesi küçük günahlar anlamına gelir. İbn Abbâs bu konuda şöyle demiştir: "Ebu Hureyre'nin şu sözünden daha çok الْأَمَمَ lafzının anlamına benzeyen

bir söz bilmiyorum: Göz zina eder. Gözün zinası, bakmaktır. El zina eder. Elin zinası, dokunmaktır. Ayak zina eder. Ayağın zinası, yürümektir. Ağız zina eder. Ağızın zinası, öpmektir.”

Aynı kökten türemiş bazı kelimelerin anlamı şu şekildedir: بَكَدَا alm yaklaştı, yakın oldu; بَلَغَ غلام ملِم bulûğ çağına yaklaşan çocuk anlamına gelir. Hadiste ise şu şekilde geçmektedir. وَإِنَّهُ كَلَّمَا يُنْبِثُ الرَّبِيعُ مَا يَنْقُثُ حَبَطًا أَوْ يَلِمُ (Dünya malı baharda biten yeşillikler gibidir. Onu doyumsuzca yiyen hayvanlar çatlayıp ölür ya da ölecek hale gelir.)²³⁹

Netice olarak diyebiliriz ki, her ne kadar bazı kimseler tersini iddia etse de اللِّمَّ sözcüğünün sevgi isimlerinden biri olduğu anlaşılmaz. Ancak şu kadarı var ki; إِنَّ الْمَحُونَ قَدْ أَلِمَ بِقَلْبِ الْمَحِبِّ (Sevgili sevenin kalbine kuruldu.) derken sevgiye dair bir mânâ taşır. بِنَا ifadesi de, bizim yanımızda misafir ol anlamına gelir.

مَتَى تَأْتِنَا تَلِمْنَا بِنَا فِي دِيَارِنَا تَجِدُ حَطْبًا جَزَلًا وَنَارًا تَأْجِبَا

Bize ne vakit gelirsен memleketimizde bizim yanımızda kalırsın

Her daim bol odun ve sönmek bilmeyen bir ateşle karşılaşırsın.²⁴⁰

Sahih bir hadiste Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Beş vakit namaz, bir Cuma gelecek Cuma'ya kadar, bir ramazan gelecek Ramazana kadar, büyük günahlardan sakınırsan aralarda aralarında işlenen günahlar için keffâret olur.”²⁴¹

Ebu İshâk el-İsfirâînî'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: “Günahların tamamı, büyüktür. Küçük günah diye bir şey yoktur.” Bu sözünü o, bütün günahların günah olma bakımından eşit olduğunu kastetmemiştir. Mesela haram olan bakma ile haram olan cinsel ilişkinin günahının aynı olduğunu kastetmemiştir. Onun maksadı şudur: Günahların tamamı, isyanda bulunan Yüce Yaratıcının azametine göre büyüktür. Bununla birlikte bazı günahlar diğer bazılarından büyüktür. Her halükarda buradaki ihtilaf, meselenin özüyle alakalı değildir. Aksine lafızîdir.

Günahlar, Şâri'nin dilinde اللِّمَّ ve مُحَقَّرَاتٍ olarak isimlendirilmişlerdir. Nitekim bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: إِيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الدُّنُوبِ (Küçük günahlardan sakının!)²⁴²

239 Buhârî, Zekât, 47; Müslim, Zekât, 41; Nesâî, Zekât, 81; İbn Mâce, Fiten, 18.

240 Ravdatu'l-muhibbîn, s. 53.

241 Müslim, Tahâre, 5.

242 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 402.

Âyette geçen اللّٰمَم kelimesinin büyük günahlar olduğu söylenmiştir. Beğavî ve diğer müfessirler bu görüşü nakletmişlerdir.

Âyetteki İstisnâ:

Bazı tefsirciler şöyle demiştir: Bu âyetteki istisnâ şu anlama gelir: Kişi bir kez büyük günaha yaklaşır, sonra bundan vazgeçer, sonra o günahı işler. En sonunda nihâî olarak ondan vazgeçer. Bu günahı bir alışkanlık haline getirmez. Buna göre اللّٰمَم sakınmaktan (يَجْتَنِبُونَ) istisnâ edilmiş olur. Bu durumda âyet şu anlama gelir: Yaklaşma dışında büyük günah işlemezler.

Çoğunluğa göre buradaki istisnâ, كَبَائِر kelimesinden yapılmıştır. Burada istisnâ-i munkatî' söz konusudur. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Fakat onlar küçük günahlar işler.

Olumlu cümleden sonra istisnâ-i munkatî'nin meydana gelmesi güzel olur. Ancak genellikle bunun zıddı olur. İstisnâ-i munkatî', istisnâ-i mufarrağın olduğu yerlerde yapılır. Şu kadarı var ki, burada cümle olumlu olsa da, mânâ bakımından olumsuzluk söz konusudur. Çünkü mânâ "Büyük günahları işlemezler, yapmazlar." şeklindedir. Bu yüzden اللّٰمَم kelimesinin istisnâ edilmesi güzel oldu. Muhtemelen bu durum, Ebu İshâk'ın "Günahların tamamı büyüktür." diyecek kadar cesaretlenmesine neden olmuştur. Çünkü istisnâda aslanan, istisnânın muttasıl olmasıdır. Özellikle de cümlelerin olumlu olduğu durumlarda istisnâların muttasıl olması esastır.

Ancak günahların küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrıldığı konusunda naslar ve selef-i sâlihînin icmâ'ı vardır.

Alimler şu iki konuda ihtilaf etmişlerdir:

a) اللّٰمَم nedir?

b) Büyük günah nedir? Büyük günahların sayısı ve tarifi var mıdır?

Şimdi bu iki konuyu ayrıntılı biçimde ele alalım:

a) اللّٰمَم nedir? Bazı selef alimlerinden nakledildiğine göre bu ifade, büyük dahi olsa bir kez günaha bulaşıp sonra bir daha o günahı işlememeyi ifade eder. Beğavî şöyle bu görüşün Ebu Hureyre, Mücâhid, Hasan-ı Basrî ve Atâ'nın rivâyetine göre İbn Abbâs'a ait olduğunu belirtmiştir. Abdullah İbn Amr İbn Âss şöyle demiştir: "Şirkin dışındaki günahlara اللّٰمَم denir." Süddî de şöyle demiştir: "Ebu Salih şunları anlattı: Bana اللّٰمَم إلا hakkında soru sordular. Ben de şöyle yanıt verdim: Bu, kişinin bir günaha bulaşıp sonra onu tekrarlamaması anlamına gelir. Sonra bu soru cevabı İbn Abbâs'a anlattım. O da bunun üzerine "Yüce bir melek sana yardım etmiş." dedi.

Çoğunluğa göre, اللَّمَمُ büyük günahların dışında kalan günahlara denir. İbn Abbâs'tan nakledilen iki rivâyetten sahih olanı da bu doğrultudadır. Nitekim, Buhârî'nin "Sahîh"inde Tâvûs'un kendisinden naklettiği rivâyete göre İbn Abbâs şöyle demiştir: Ebu Hureyre'nin Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- naklettiği şu sözden daha çok اللَّمَمُ benzeyen bir şey görmedim: "Allah Teâlâ insanoğluna zinadan payına düşeni yazmıştır. Kuşkusuz bunları işleyecektir. Gözün zinası, bakmaktır; dilin zinası, konuşmaktır; nefsin zinası, temenni edip arzulamaktır; cinsel organ bazen bunları doğrular bazen de yalanlar."

Ayrıca bu hadisi İmam Müslim Süheyl İbn Ebî Sâlih ve onun babası kanalıyla Ebu Hureyre'den nakletmiştir. Bu rivâyette ise şöyle geçmektedir: "Gözlerin zinası, bakmak; kulakların zinası, dinlemek; dilin zinası, konuşmak; elin zinası, dokunmak; ayağın zinası ise gitmektir."

Kelbî şöyle demiştir: "اللَّمَمُ iki türlüdür. Birincisi Allah Teâlâ'nın kendisi için dünyada bir had koymadığı, âhirette de bir ceza zikretmediği günahlardır. Bu tür günahlar, büyük günahlara ve çirkin davranışlara ulaşmadığı sürece beş vakit namaz tarafından affettirilir. İkincisi ise Müslüman'ın defalarca işlediği sonra tevbe ettiği büyük günahlardır."

Saîd İbn Müseyyeb ise şöyle demiştir: "اللَّمَمُ kalbe gelen düşüncelerdir."

Hüseyin İbn Fudayl şöyle demiştir: "اللَّمَمُ kasıt olmadan harama bakmaktır. Bu tür bakışlar bağışlanır. Eğer kişi ikinci kez bakarsa, bu bakışına اللَّمَمُ denmez. Artık bu, günahtır."

Atâ'nın İbn Abbâs kanalıyla naklettiğine göre Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur:

إِنْ تَغْفِرَ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا وَأَيُّ عَبْدٍ لَكَ لَا أَلْمَا

(Bağışlarsan ey Allahım! Bağışlarsın çok!

Hangi kulun işlemedi küçük bir günah!)²⁴³

Üçüncü bir grupta şöyle demiştir: اللَّمَمُ insanların Müslüman olmadan önce câhiliye döneminde işledikleri günahları ifade eder. Allah Teâlâ bu günahlardan dolayı onları sorumlu tutmayacaktır. Müşrikler Müslümanlara "Daha dün siz de bizimle aynı amelleri işliyordunuz!" diyerek sataşıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir: Bu görüş Zeyd İbn Sâbit ve Zeyd İbn Eslem'e aittir.

Doğru olan çoğunluğun görüşüdür. Buna göre اللَّمَمُ bakmak, işaret etmek ve öpmek gibi küçük günahlar anlamına gelir. Bu görüş sahabe'nin ve onlardan sonra gelen tâbiûnun çoğuna aittir. Ebu Hureyre, Abdullah İbn Mes'ûd, İbn

Abbâs, Mesrûk ve Şa'bî bu görüştedir. Bu görüş başka bir rivâyette belirtilen İbn Abbâs ve Ebu Hureyre'nin görüşleri ile çelişmez. Onlar söz konusu rivâyette şöyle demişlerdir: “اللَّمَمُ Kişinin büyük günaha bulaşıp, sonra bir daha onu işle-memesidir.” Çünkü اللَّمَمُ lafzı, Kelbî'nin de söylediği gibi her iki anlama birden gelir. Ya da Ebu Hureyre ve İbn Abbâs bir defa büyük günah işleyip, bunda ısrar etmeyen, daha doğru ifade ile hayatında bir kez büyük günaha bulaşan kimse-nin durumunu اللَّمَم kavramına dahil etmişlerdir. Onlara göre günah, kendisini defalarca işleyen kimse hakkında büyük ve büyük günah haline gelir.

Bu yorum, sahabenin ileri anlayışından ve engin bilgisinden kaynaklanır. Hiç kuşkusuz Allah Teâlâ, bir defa, iki defa ve üç defa kulunun günah işle-mesini müsamaha ile karşılar. Günahı âdet haline getirenlerin, bir çok kez aynı günahı tekrarlayanların ise Allah'ın gazabına uğramasından endişe edilir. Bu konuda seleften nakledilen rivâyetler vardır. Gerçekleşen olaylara itibar etmek, bunu göstermektedir.

Anlatıldığına göre Hz. Ali'nin huzuruna bir hırsız çıkarılmış. Hz. Ali onun elinin kesilmesini emretmiş. Adam “Ey müminlerin emiri! Vallâhi bundan baş-ka hırsızlık yapmadım” demiş. Hz. Ali “Yalan söylüyorsun!” diye çıkmış. Elini kestikten sonra ona “Şimdi bana doğru söyle! Kaç kez hırsızlık yaptın?” diye sor-muş. Adam bir çok defa hırsızlık yaptığını itiraf etmiş. Bunun üzerine Hz. Ali şö-y-le demiştir: “Doğru söyledin. Zîra Allah Teâlâ, ilk günahta kulunu yakalamaz!”

İlk işlenen günah اللَّمَم olmasa bile, onun türünden veya benzerindendir. Ebu Hureyre ve İbn Abbâs'tan nakledilen iki görüş birbiriyle çelişkili değil, aksine uyum içindedir.

Allah daha iyi bilir.

Bu lafızda, yakınlaşma ve aralıklarla bir fiili tekrarlama vardır. Nitekim bir şeye yaklaşp ama tam olarak onu kuşatamayanlar için اَلَمْ يَكْذِبْ denir. Bundan dolaydır ki, öpücük ve işaret de اللَّمَم olarak isimlendirilir. Çünkü bunlar, kendi-lerinden sonrakine yaklaşmayı ifade eder.

لَمَّا فلان لا يزاورنا إلا لماما cümlesi “O, bizi ancak ara ara ziyaret ediyor.” anlamına gelir.

Dolayısıyla bu lafızda sahabenin bu âyeti tefsîr ettiği iki mânâ da mevcut-tur.

Âyetin anlamı “Onlar büyük günahlardan, çirkin davranışlardan kaçınırlar. Küçük günahlar ise bundan müstesnâdır. Onlardan kaçınmazlar.” şeklinde değıl-dir. Çünkü buna göre, küçük günahlardan kaçınmamak, onlar için övgü vesilesi olmuş olur. Bu ise imkânsızdır. Buradaki istisnâ kelamın içeriğınden ve anlamın-dan yapılmıştır. Sözün akışı insanların iyi ve kötü şeklinde ikiye ayrıldığına, Allah Teâlâ'nın iyiye iyiliğı ile, kötüye de kötülüğü ile karşılık vereceğıne dairdir. Daha

sonra Allah Teâlâ, iyilerden bahsetti ve onların büyük günahlardan ve çirkin davranışlardan kaçındıklarını belirtti. Bu durumda âyetin içeriği şu şekilde olur: İyi kimseler iyiliklerinin karşılığını ve azâbdan uzaklaştırılmayı ancak büyük günahlardan ve çirkin davranışlardan kaçındıkları zaman hak ederler. İşte bu makamda, اللَّئِمِّ 'in istisnâ edilmesi güzel oldu. Her ne kadar اللَّئِمِّ büyük günah kavramı içine girmese de, yine de günah ve çirkin davranış kapsamında yer alır.

İstisnânın munkatı' olmasının kuralı şudur: Müstesnâ, müstesnâ minhin bir parçası olmasa veya müstesnâ minhin lafzının kendisini kapsamasa bile yine de onun cinsinden olması gerekir. Buna örnek olarak şu âyeti verebiliriz: لَا يَسْمَعُونَ (Orada boş sözler değil sadece esenlik veren sözler işitirler.)²⁴⁴ Burada سَلَامًا (esenlik veren sözler), لَغْوًا (boş sözler) ile aynı cinstendir. Yani ikisi de sözdür. Şu âyet de buna örnek teşkil eder: لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا إِلَّا خِيْفًا (Orada ne bir serinlik ne de içilecek bir şey tadarlar. Yalnız kaynar su ve irin içerler.)²⁴⁵ Kaynar su ve irin, tatma konusunda serinlik ve içileceklerle aynı cinstedir.

Öyle anlaşıyor ki ilk örnekteki âyetle şöyle buyrulmuştur: "Onlar orada sadece ve sadece esenlik veren sözler işitirler." İkinci örnekteki âyetle ise şöyle buyrulmuştur: "Sadece ve sadece kaynar su ve irin tadarlar."

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى ﴿٢٣﴾ وَأَعْطَى قَلِيلًا وَأَكْذَى ﴿٢٤﴾ أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى ﴿٢٥﴾ أَمْ لَمْ يَنْبَأْ بِمَا فِي صُحُفِ مُوسَى ﴿٢٦﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى ﴿٢٧﴾ إِلَّا تَرَرُّ وَازِرَةً وَزَرَ أَخْزَى ﴿٣٨﴾ وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ﴿٣٩﴾

33. Gördün mü o yüz çevireni?
34. Biraz verip sonra vermemekte direneni.
35. Gaybın bilgisi kendi yanındadır da, o mu görüyor?
36. Yoksa Musa'ya indirilen kutsal sayfaların içeriğinden haberi olmadı mı?
37. Ve görevini titizlikle yerine getiren İbrahim'e inmiş olan kutsal sayfaların içeriğinden haberdar olmadı mı?
38. Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenemez.
39. Gerçekten insan için, çalıştığından başkası yoktur.

244 Meryem 19/62.

245 en-Nebe 78/24-25.

Tefsiri:

Bu âyetten ne kastedildiği hakkında alimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Dirilerin amelinin ölümlere fayda vereceğini inkâr edenlere cevap veren bazıları, bu âyette (39. âyet) insan ile kâfirin kastedilmiş olduğunu iddia etmiştir. Çünkü onlara göre mümin kimse hem kendi çalışmasının hem de kendisi için çalışmasının faydasını görür. Bu konuda çeşitli deliller ileri sürmüşler ve şöyle demişlerdir: “Delil olduğu zaman bu şekilde tahsis yapmak caizdir.”

Bu cevap gerçekten de zayıftır. Buna benzer umûm sigalarıyla sadece kâfirler kastedilmez. Aksine, hem Müslümanlar hem de kâfirler kastedilir. Bu âyetteki (39. âyet) umum sigası, kendisinden önceki şu âyetteki umum sigasına benzer: *أَلَا تَرَوْا وَزَرَ وَزَرَ أُخْرَى* (Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenemez). Başından sonuna kadar âyetlerin akışı, şu âyetlerden dolayı burada umûm mânânın kastedildiği konusunda açık beyan niteliğindedir: *وَأَنْ سَعْيِهِ سَوْفَ يَرَى* (Onun çalışması, ilerde kesinlikle gözler önüne serilecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.) Bu âyetlerde bahsi geçen çalışma, kesinlikle hayır ve şerri kapsamaktadır. O zamiri ise, iyi ve kötü kimseyi, mümin ve kâfiri göstermektedir. Buradaki durum, şu âyete benzer: “Artık kim zerre kadar hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar şer yapmışsa onu görür.”²⁴⁶ Benzer bir durum da şu kudsi hadiste söz konusudur: “Ey kullarım! İşte bunlar amelleriniz. Onları sizin için sayacağım. Sonra tam olarak onların karşılığını size vereceğim. Kim hayırla karşılaşarsa Allah’a hamd etsin, kim de bunun dışında bir şeyle karşılaşarsa sadece nefsini kınasın!”²⁴⁷ Bir benzer durum da şu âyette mevcuttur: “Ey insanoğlu! Sen Rabbine kavuşuncaya kadar çalışıp çabalayacak, sonunda O’na kavuşacaksın.”²⁴⁸

Bir çok müfessirin Kur’an’da geçen “insan” kelimesini tefsîr ederken “Burada insan lafzı ile Ebu Cehil kastedilmiştir.”, “Burada insan lafzı ile Ukbe İbn Ebî Muayt kastedilmiştir.” ve “Burada insan lafzı ile Velîd İbn Muğîre kastedilmiştir.” demelerine adlanılmamalıdır. Kur’an bu tür yorumlardan daha yücedir. Doğrusu şu ki, insan ile bildiğimiz insan kastedilmiştir. Bu kelime her hangi bir şahsa hasredilmemiştir. Tıpkı şu âyetlerde olduğu gibi: “İnsan, muhakkak hüsrandır.”²⁴⁹, “Şüphesiz insan, Rabbine karşı çok nankördür.”²⁵⁰, “Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır.”²⁵¹, “Hayır! Rabbinin bunca nimetlerine rağmen kâfir insan kendisini ihtiyaçsız zannetti diye azar.”²⁵², “Doğrusu insan çok zalim, çok

246 ez-Zilzâl 99/7-8.

247 Müslim, Birr ve sıla, 55.

248 el-İnşikâk 84/6.

249 el-Asr 103/2.

250 el-Âdiyât 100/6.

251 el-Maâric 70/19.

252 el-Alak 96/6-7.

nankördür!"²⁵³, "Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir."²⁵⁴, Zâtı ve nefsi bakımından insanın durumu, bu âyette anlatıldığı gibidir. İnsanın bu vasıflardan sıyrılması kendi sayesinde değil, ancak Rabbinin lütfu ve ona nasip edeceği tevfiğ ile mümkündür. Zatında sadece bu sıfatlar vardır. Kendisinde bulunan bütün nimetler ise, yalnızca Allah Teâlâ'dan gelir. Yüce Allah kuluna imanı sevdirebilir, onu kalbinde güzel gösterir. Kuluna küfrü, fâsıklığı ve isyanı çirkin gösterir. Kulun kalbine imanı yazan O'dur. Peygamberlerini ve dostlarının kendi dini üzerinde sabit kılan O'dur. Kötülükleri ve çirkinlikleri onlardan savan yine O'dur.

Bazı alimler bu âyet (39. âyet) hakkında şöyle demişlerdir: "Burada bizden öncekilerin şeriatından haber verilmiştir. Bizim şeriatımız ise, insanın hem kendi çalışıklarının hem de başkalarının onun için yaptığı amellerin ona fayda vereceğine delâlet etmektedir." Bu görüş de ilk görüşten daha zayıftır. Çünkü Allah Teâlâ, öncekilerin şeriatını iptal edecek tarzda değil de, onaylayıp kendisiyle delil getirmek için anlatmıştır. Bundan dolayıdır ki, sonraki âyetlerin birinde şöyle buyurmuştur: "Yoksa Musa'ya indirilen kutsal sayfaların içeriğinden haberi olmadı mı?"²⁵⁵ Eğer bu husus, bizim şeriatımızda bâtil olsaydı, Allah Teâlâ açıklama yapar ve delil getirir tarzda bunu anlatmazdı.

Bazı alimler ise bu âyetteki lâm harf-i cerrinin alâ anlamında olduğunu söylemiştir. Buna göre âyet şu şekildedir: "İnsanın aleyhine ancak kendi yaptıkları vardır." Bu görüş, ilk iki görüşe göre daha bâtildir. Çünkü kelimeler bu görüşten anlaşılan anlamın zıddı için konmuştur. Böyle bir şey mümkün olamaz. Arap dili açısından da bu uygun değildir. *أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ* (İşte lânet onlar içindir.)²⁵⁶ âyeti ise buna delil olmaz. Çünkü burada lâm harf-i cerr kullanılması gereken yerde kullanılmıştır. Bir başka ifade ile bu harf-i cerr ile anlam şu şekilde olur: Onların payı ve nasibi lânettir. Araplar *لي درهم* (Benim için bir dirhem vardır.)²⁵⁷ sözü, *علي درهم* (Benim üzerime bir dirhem vardır.)²⁵⁸ anlamına gelmediği bilinir.

Bir başka grup da şöyle demiştir: Bu âyette hazif vardır. Takdiri ise şu şekildedir: *أَوْ شَعِيَ لَهُ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا شَاءَ* (Gerçekten insan için, çalıştığından veya kendisi için çalışılmasından başkası yoktur.) Bu da ilk görüşe benzer. Yine burada da, surenin akışının hiçbir surette delâlet etmediği bir hazif söz konusudur. Ayrıca bilgisizce Allah adına ve Kur'an adına yorum yapmaktır.

Bir diğer grup da şöyle demiştir: Bu âyet, "İman eden ve soylarından gelenlerde, imanda kendilerine tâbi olanlar (var ya)! İşte biz, onların nesillerini de

253 İbrâhîm 14/34.

254 el-Ahzâb 33/72.

255 en-Necm 53/36.

256 er-Ra'd 11/25.

257 Bu ifadenin tam Türkçe karşılığı şu şekildedir: Benim bir dirhemim var.

258 Bu ifadenin tam Türkçe karşılığı şu şekildedir: Benim bir dirhem borcum var.

kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.”²⁵⁹ âyeti ile neshedilmiştir. Bu görüş İbn Abbâs’tan nakledilmiştir. Bu görüşte zayıftır. Bir âyetin hükmü, sadece İbn Abbâs’ın veya başka birinin “bu âyet neshedilmiştir.” sözü ile ortadan kaldırılamaz. Kaldığı bu iki âyeti uzlaştırmak imkânsız değildir. Şöyle ki, oğullar, âhirette babalarına tabi olurlar. Tıpkı dünyada onarla tabi oldukları gibi. Buradaki tebaiyet, babaların kendi çabaları ile nail oldukları sevap ve kazandıkları değerden ileri gelir. Çocukların derece bakımından babalarına katılmaları ise, kendi çabaları ile olmamıştır. Buradaki çalışma, çocuklara değil, babalara aittir. Allah Teâlâ çocukları onların derecesine yükseltmek suretiyle babaların mutluluktan gözlerinin ışıldamasını sağlamıştır. Oğullara ise, kendilerinin yapmadığı bir amelden ötürü lütufta bulunmuştur. Tıpkı Cennetteki gençler, huriler ve Allah’ın Cennet için yarattığı diğer mahluklar gibi. Bunlar da amelleri olmadan onların derecesine Allah’ın lütfu ile çıkmıştır. Allah Teâlâ’nın hiçbir hayır işlemeyen, hiçbir güzel amel yapmadan Cennete soktuğu kulların durumu da buna benzer.

“Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenemez. Gerçekten insan için, çalıştığından başkası yoktur.” âyetleri muhkemdir. Allah Teâlâ’nın adaleti, hikmeti, mukaddes kemâli bu âyetlerde anlatılanı gerektirmektedir. Akıl ve fıtrat da buna şahitlik etmektedir. İlk âyet, kişinin başkasının suçu yüzünden cezalandırılmayacağı ilkesini koyar. Bir başka ifade ile suçun, şahsiliği prensibini getirir. İkinci âyet ise, kişinin ancak kendi ameli ve çalışması sayesinde kurtuluşa ereceğini ifade eder.

İlk âyet kişiye, başkasının suçu yüzünden cezalandırılmayacağı güvencesini verir. Hâlbuki dünyadaki yöneticiler başkasının suçu yüzünden masum insanları cezalandırabilir. İkinci âyet kişinin, babasının, kendinden önce yaşamış insanların veya şeyhlerinin ameli sayesinde kurtulma ümidi beslemesine mani olur. Boş ümit besleyenlerin hali böyledir.

İyice düşünüldüğü zaman bu iki âyetin yan yana gelmesinin ne kadar güzel olduğu ortaya çıkar. Buna benzer bir durum da şu âyetlerde mevcuttur. “Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üstlenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.”²⁶⁰

Allah Teâlâ düşmanları için dört hüküm vermiştir. Bunların her biri son derece adaletli ve hikmetlidir.

a) Kulun iman edip ve amel-i sâlih işlemeye sevk edilmesi, başkası için değil kendisi içindir.

259 et-Tûr 52/21.

260 el-İsrâ 17/15

b) Kulun bunları yapmayıp dalaletle düşmesi, başkasının aleyhine değil kendi aleyhinedir.

c) Hiç kimse başkasının suçu ile sorumlu tutulamaz.

d) Peygamberler vasıtasıyla aleyhlerinde delil sabit olmadığı müddetçe hiç kimseye azâb edilmez.

Bu dört hükümde bulunan Allah'ın adaleti, hikmeti, lütfu ve yalancı ümitlere kapılmış ve aldanmış insanlara verdiği cevapla Allah'ı, O'nun isimlerini ve sıfatlarını bilmeyen kimselere verdiği yanıt iyice düşünölmelidir.

Bir diğcr grup da şöyle demiştir: "Burada insan ile kast edilen ölüler değil, dirilerdir." Bu görüş de birinci görüş gibi fâsittir.

Bu görüş tamamen, umûm ifade eden bir lafız hakkında yapılan kötü tasarrufun neticesi ortaya çıkmıştır. Bu tasarrufta bulunan kimse, yorumlarını lafızların delaletine göre yapmamıştır. Onlara konuldukları ve ilk etapta akla gelen anlamlardan başkasını yüklemiştir. Bu tasarruf kesinlikle fâsittir. Âyetlerin akışı, dînî kurallar, deliller ve örfler bunu geçersiz kılmaktadır. Bu kötü tasarrufun nedeni, tasarruf sahibinin önyargılı olmasıdır. Görüş sahibi önce bir görüşe sahip oluyor, sonra kendi görüşünün aksini gösteren her şeyi, mümkün olabilecek her yolla reddediyor. Ona göre inandıklarına aykırı olan deliller, saldırıya geçmiş düşman gibidir. Bu yüzden onları ne şekilde savacağına aldırış etmezler. Hâlbuki hakkın delilleri çelişmez. Birbirini çürütmez. Aksine biri diğcrini tasdik eder.

Bir diğcr grup da şöyle demiştir: Ebu'l-Vefâ İbn Akîl şunları söylemiştir: "Kanaatimce en güzel yorum şu şekildedir: İnsan, çalışması ve güzel ilişkileri sayesinde dostlar edinir. Zaman içinde hanımları, çocukları olur. İnsanlara karşı bol bol hayır işler ve sevgi besler. Bu kimseler de, kendisine merhamet diler, çeşitli ibadetleri yapıp sevabını ona bağışlarlar. Ancak bütün bunlar, onun çalışması sayesinde olmuştur. Nitekim Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: *'Kişinin yediğı en güzel şey, kendi kazancıdır. Şüphesiz oğıu da onun bir kazancıdır.'*²⁶¹ Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bir başka hadisteki şu sözü bu görüşe delâlet etmektedir: *"İnsan ölünce, üç ameli dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, arkasından dua eden hayırlı evlât."*²⁶² Buradan hareketle İmam Şâfiî, bir babanın yerine oğıunun hac ibadeti için gerekli harcamaları yapması durumunda onun hakkında haccın farz olacağına hükmetmiştir. Çünkü artık babanın binek ve erzak problemi çözülmüştür. İmam Şâfiî yabancı birinin bu harcamaları karşılaması durumunda ise bu hükmü vermemiştir.

261 Ebû Dâvûd, İcâre, 43; Tirmizî, Ahkâm, 22; Nesâî, Büyû', .

262 Müslim, Vasiyyet 14. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vasâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Nesâî, Vasâyâ 8.

Bu, mutedil bir izahtır. Ancak bunun şu şekilde tamamlanması gerekir: Kişi, Allah'a ve Resulüne iman ve itaat sayesinde kendi amelinin yanı sıra Müslüman kardeşlerinin amelinden yararlanmak için de çalışmış demektir. Tıpkı dünyada kendi amelinin yanı sıra onların amelinden yararlandığı gibi âhirette de yararlanabilir. Müminler, cemaatle namaz kılmak gibi birlikte yaptıkları ameller konusunda birbirlerinin amellerinden yararlanabilir. Mesela cemaatle namaz kılan kimse, başkasının kendisiyle birlikte namaz kılmasından ötürü yirmi yedi kat sevap kazanır. Burada başkasının ameli onun sevabının katlanmasına vesile olmuştur. Tıpkı kendi amelinin arkadaşının sevabının katlanmasına vesile olduğu gibi. Hatta cemaatle namaz kılma hususunda, cemaat sayısı arttıkça, sevabında artacağı söylenmiştir. Cihadda, hacda, emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker yapmada, iyilik ve takva konusunda yardımlaşmada da, başkalarının amele iştiraki ile aynı durum söz konusu olur.

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- parmaklarını kenetleyerek şöyle buyurmuştur: *"Mü'min mümin için, bir kısmı diğer kısmını tutan bir yapı gibidir."* Bu durumun dünya işlerinden çok dini konularda daha evla olması herkesçe bilinmektedir. Müslümanın Müslüman topluluğu ile İslâm dairesi içinde yer olması, Müslümanların hem hayatta iken hem de ölümden sonra birbirine fayda sağlamasının en büyük vesilelerinden biridir. Bir de Müslümanların birbirlerine yaptığı dualar vardır. Ayrıca Allah Teâlâ arşı taşıyan melekler ile arşın etrafında bulunan meleklerin müminler için bağışlanma dileyip dua ettiklerini bildirmiştir.²⁶³

Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- gibi bazı peygamberlerin müminler için dua edip bağışlanma diledikleri bildirilmiştir. Kul imanı sayesinde, kendisine yapılan bu duaya kavuşmuştur. Âdeti bu dua, onun bir çalışmasının ürünüdür.

Şu husus bu durumu daha da iyi açıklamaktadır: Allah Teâlâ, imanı mümin kimsenin inanan kardeşlerinin dua ve amellerinden faydalanmasının bir vesilesi kılmıştır. Bu yüzden iman eden kimse, kendisini faydaya götürecek vesileyi yerine getirmiş olur. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Amr İbn Âs'a söylediği şu söz de buna delâlet etmektedir: *"Eğer baban tevhide kabul etmiş olsaydı, bu ona fayda verirdi."* Yani babasının ölümünden sonra köle azat etmesi ona fayda verirdi. Eğer onun babası gerekli olan şartı yerine getirmiş olsaydı, köle azat etmenin sevabını elde etmek için gerekli ameli işlemiş olurdu. Bu yorum son derece güzel ve isabetlidir.

Bir başka grup ise şöyle demiştir: Kur'an başkasının amelinden yararlanmayı nefyetmedi. Sadece o, başkasının çalışması sonucu bir şeye sahip olmayı

263 "Arş'ı yüklenen ve bir de onun çevresinde bulunanlar (melekler), Rablerini hamd ile tesbih ederler, O'na iman ederler. Müminlerin de bağışlanmasını isterler: Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O halde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla, onları Cehennem azabından koru! (derler)." Ğâfir 40/7.

nefretti. İki durum arasında apaçık fark vardır. Allah Teâlâ, kulun ancak çalıştığı şeyleri elde edeceğini, başkasının çalışıklarının ise o çalışanların mülkünün olduğunu, bu kimselerin dilerse bunları başkasına verebileceğini, dilerse kendisi için tutacağını haber verdi. Allah Teâlâ "İnsan ancak yaptığıının faydasını görür." buyurmadı. Hocamız bu görüşü tercih etmiştir.²⁶⁴

وَأَنْ سَعْيَةً يَبْزَى ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوَّلَى ﴿٤١﴾ وَأَنْ إِلَى رَبِّكَ
الْمُنْتَهَى ﴿٤٢﴾

40. Onun çalışması, ilerde kesinlikle gözler önüne serilecektir.

41. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine eksiksiz olarak verilecektir.

42. Sonunda kesinlikle Rabb'inin huzuruna varılacaktır.

Tefsiri:

Bu son âyet, büyük bir hazine içermektedir. O da şudur: Allah'ın rızası gözetilmeden hedeflenen her gaye, sonuçsuz kalmaya mahkumdur. Asla O'na ulaşamaz. Yalnızca bütün işlerin kendisine döndüğü varlığa dönülecektir. Her şey O'nun yaratmasına, dilemesine, hikmetine ve adaletine döner. O bütün arzulanan her şeyin son noktasıdır. O'nun rızası için seilmeyen her türlü sevgilinin aşkı, sıkıntı ve azâb olur. O'nun rızasını kazanmak için yapılmayan her türlü amel, sonuçsuz ve bâtıldır. O'na ulaşmayan bütün kalpler bedbahtır, O'nun mutluluğundan ve kurtuluşundan uzaktır. O'ndan istenen şeylerin tamamı şu âyette mevcuttur: "Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır."²⁶⁵ Allah için istenilen her şey de bu âyette toplanmıştır: "Sonunda kesinlikle Rabb'inin huzuruna varılacaktır." Allah'ın ötesinde arzulanılacak bir gaye yoktur. O'nun dışında varılacak bir son yoktur.

Bunun altında tevhidin büyük bir sırrı yatmaktadır. Şöyle ki; kalp, ancak Allah'a ulaşıncı sükûna erer, huzur bulur ve sakinleşir. O'nun dışında sevilen ve arzulanan bütün varlıklar, O'nun rızası dışındaki gayelerdir.

Zâtı sevilmesi hedeflenen ancak bir varlık vardır. O da dönüş kendisine olandır.

Dönüşün iki varlığa olması imkânsızdır. Tıpkı yaratılmışların iki varlıktan varlık alemine çıkması gibi. Kimin sevgisi, arzusu, iradesi ve itaati O'nun dışındaki bir varlığa yaslanırsa bu gayretleri boşa gitmiş demektir. Tamamen kendisinden uzaklaşmış ve ayrılmıştır. Kimin de sevgi, arzu, korku ve isteği Allah Teâlâ'ya dayanırsa, O'nun nimetlerini, lezzetlerini, huzur ve mutluluğunu sonsuza kadar elde eder.²⁶⁶

264 er-Rûh, s. 125-129.

265 el-Hicr 15/21.

266 el-Fevâid, s. 196-197.

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ
 الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ﴿٤٥﴾ مِنْ نَطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى ﴿٤٦﴾ وَأَنَّهُ عَلَيهِ النَّشْأَةُ الْآخَرَى ﴿٤٧﴾
 وَأَنَّهُ هُوَ أَعْتَى وَأَقْنَى ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعَرَى ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا
 الْأُولَى ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَ فَمَا أَبْقَى ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلِ أَنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ
 وَأَطْعَى ﴿٥٢﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى ﴿٥٣﴾ فَغَشَاهَا مَا غَشَى ﴿٥٤﴾ فَبَاتِيَ الْآءَ رَبِّكَ
 تَتَمَارَى ﴿٥٥﴾ هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النَّذِيرِ الْأُولَى ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ الْأَرْفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا
 مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا
 تَكْبُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

43. Doğrusu, güldüren de ağlatan da O'dur.
44. Gerçekten öldüren de, dirilten de O'dur.
45. Erkeği ve dişiye çiftler halinde yaratan O'dur.
46. Bir nutfeden (rahimlere) döküldüğü zaman.
47. Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na aittir.
48. İnsana zenginlik veren de gözünü doyuran da O'dur.
49. Doğrusu Şi'râ yıldızının Rabbi de O'dur.
- 50, 51. İlk Ad milletini, Semud milletini yok edip geri bırakmayan O'dur.
52. Daha önce de çok zalim ve pek azgın olan Nuh kaumini (helâk etmişti).
53. Lût'un soydaşlarının yaşadıkları yöreleri alt- üst eden O'dur.
54. Onların başına getireceğini getirdi!
55. Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisinde şüpheye düşersen.
56. Bu da ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır.
57. Kıyamet günü iyice yaklaştı.
58. Onu (vaktini) Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.
59. Şimdi siz bu söze (Kur'an'a) mı şaşıyorsunuz?
60. Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz!
61. Ve siz şarkı söylemektesiniz!
62. Haydi Allah'a secde edin ve O'na kulluk edin.

Tefsiri:

İkrime İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "مود kelimesi, Hımyer dilinde şarkı söylemek anlamına gelir." Nitekim bir kadından şarkı söylemesi istendiği zaman اسمدي لنا denir. Ebu Zübeyd de şöyle demiştir:

وكان العزيف فيها غناء للندامى من شارب مسمود

Sahrâdaki rüzgarın sesi sanki kendisine şarkı söylenirken

Şarap içen nedimler için bir şarkı gibidir.

Ebu Ubeyde şöyle demiştir: “المسود kendisine şarkı söylenen kişi anlamına gelir.” İkrime ise şöyle demiştir: “Müşrikler Kur’an’ı işittikleri zaman şarkı söylediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Bu yorumlar, bu lafzın gaflet anlamına geldiğini ifade eden görüşlerle çelişmez.

Müberrid şöyle demiştir: “Bu kelime, insanların kendileriyle meşgul olup bir şeyden gafil olmaları veya kendilerini meşgul eden bir sevince sahip olmaları anlamına gelir. Nitekim şair şöyle demiştir:

رمى الحدائق نسوة آل حرب بمقدار سجدن له مسودا

Fırlattı oklarını zamanla gelen musibetler savaşımların eşlerine

Yaşadıkları tasa kadar eyledi onları her şeyden gafil ve ilgisiz...

İbnu'l-Enbârî şöyle demiştir: “السامد kelimesi, oyalanan, gafil olan, büyükle-nen ve ayakta duran anlamlarına gelir.”

İbn Abbâs âyeti “Ve siz büyükleniyorsunuz.” şeklinde tefsîr etmiştir. Dahhâk da bu âyeti, “Ve siz yoldan çıkmakta ve şırmarmaktasınız.” şeklinde yorumlamıştır. Mücâhid ise “Ve siz kızıp kinleniyorsunuz.” şeklinde izah etmiştir.

Diğer müfessirler ise bu lafzı, gaflet içindesiniz, oyalanmaktasınız ve yüz çevirmektesiniz şeklinde açıklamışlardır.

Şarkı anlamı سمد kelimesine verilen bu mânâların tamamını içerir. Bu kelimenin şarkı anlamı dışında on dört mânâsı daha vardır.²⁶⁷

İkrime İbn Abbâs’ın şöyle dediğini nakletmiştir: “سمد kelimesi, şarkı söylemek anlamına gelir.” Birinin şarkı söylediğini ifade etmek için سمد فلان denir. Ayrıca bu kelime eğlenmek, yüz çevirmek, gaflete düşmek, kendini beğenmek ve şırmarmak anlamlarına gelir.

Bu mânâlar, âyetteki bu kelimenin şarkı olarak tefsîr edilmesine engel teşkil etmez. Çünkü şarkı, bütün bunların meyvesidir. Oyalanmak, gaflet içinde olmak, yüz çevirmek, kendini beğenmek ve şırmarmak şarkı söylemeye sevk eder. Bunların tamamı kulluk ile çelişir.²⁶⁸

267 İğâsetu'l-lehefân, I, 258.

268 el-Kelâm fî meseleti's-semâ', s. 113-114.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KAMER SÛRESİ

[55 Âyet]

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ ۖ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ ۖ وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَعْمَرٌ ﴿٢﴾ ۖ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۖ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّنتَقَرٌ ﴿٣﴾ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ ۖ حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ ۖ فَمَا تُغْنِ التَّنْذِرَ ﴿٥﴾ ۖ فَتَوَلَّوْا عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نَّكَرٍ ﴿٦﴾ ۖ خَشَعُوا أَبْصَارَهُمْ ۖ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ﴿٧﴾ ۖ فَهَاطِبِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾ ۖ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ ۖ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرَ ﴿١٠﴾ ۖ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُّنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ ۖ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ ۖ وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْأَوَاحِ وَدُسِّرَ ﴿١٣﴾ ۖ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِّمَن كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾ ۖ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً ۖ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ ﴿١٥﴾ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِيرِ ﴿١٦﴾ ۖ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ ۖ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ ﴿١٧﴾ ۖ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِيرِ ﴿١٨﴾ ۖ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمٍ نَحْسٍ مُّسْمَرٍ ﴿١٩﴾ ۖ تَتَرَعَّى النَّاسُ كَأَنَّهُمْ أَعْجَارٌ نَّحَلٌ مُّنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِيرِ ﴿٢١﴾ ۖ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ ۖ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ ﴿٢٢﴾ ۖ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالتَّنْذِرِ ﴿٢٣﴾ ۖ فَقَالُوا أَبَشَرًا مِّثْلَا ۖ وَاحِدًا نَّتَّبِعُهُ ۖ إِنَّا إِذًا لَّفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ ۖ أَوْلَقِيَ الذِّكْرَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ ﴿٢٥﴾ ۖ سَيُخْلَمُونَ غَدًا مِنَ الْكَذَّابِ الْأَشِرِّ ﴿٢٦﴾ ۖ إِنَّا مَرْسَلُو النَّاقَةَ فِتْنَةً لَهُمْ ۖ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ ۖ وَبَيْنَهُمْ أَنْ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ ۖ كُلُّ شَرْبٍ مُّخْتَصَرٌ ﴿٢٨﴾ ۖ فَنادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَى فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ ۖ فَكَيْفَ

كَانَ عَذَابِي وَلَذِرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاجِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُخْتَطِرِ
 ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَشْرَا الْقُرْآنَ بِالذِّكْرِ قَهْلٌ مِنْ مَذْكَرِ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالَّذِرِ
 ﴿٣٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾ نِعْمَةٌ مِنْ
 عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ ﴿٣٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. O Saat (Kıyamet) yaklaştı ve ay yarıldı.
2. Eğer bir âyet (mûcize) görseler, yüz çevirirler ve: “Devam edip giden bir büyüdür” derler.
3. Hem de yalanladılar ve hevâlarına uydular. Hâlbuki her işin kararlaştırılmış bir vadesi vardır.
4. Andolsun, onlara kendisinde alıkoyucu özelliği olan haberler gelmiştir.
5. En üstün seviyede ve yeterli bir hikmettir, (o). Uyarılar ise fayda vermiyor.
6. O halde , onlardan yüz çevir. O çağırıcının bilinmedik bir şeye çağıracağı o günde;
7. Gözlerinden zilletleri okunarak darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar;
8. Davetçiye hızlıca koşarak. Kâfirler: “Bu zorlu bir gündür!” derler.
9. Bunlardan önce Nûh'un kavmi yalanlamıştı. Kulumuzu yalanladı onlar: “(O) delidir” dediler ve o, (tebliğden) alıkonulmuştu.
10. Nihayet o da Rabbine : “Ben, gerçekten yenik düşürüldüm, artık intikam (ımı) al” diye dua etti.
11. Biz de sağnak sağnak suyla göğün kapılarını açtık.
12. Yeri de kaynaklar halinde fışkırttık da su, önceden takdir edilmiş bir emir üzere birbirine kavuştu.
13. Onu levhaları ve çivileri olan (gemi) üzerinde taşıdık.
14. Korumamız altında akıyordu. Nankörlük ile karşılanana mükâfat olmak üzere.
15. Andolsun ki Biz onu bir âyet olarak bıraktık. O halde var mı ibret alıp düşünen?
16. Ya Benim azabım ve uyarıp korkutmalarım nasılmış?
17. Andolsun ki Biz Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde var mı ibret alıp düşünen?

18. Âd kavmi, (Hûd'u) yalanladı. Ya Benim azabım ve korkutmalarım nasılmış?

19. Muhakkak Biz üzerlerine (kendileri için) uğursuz olan ve sürekli olan bir günde, sarsar (gürültülü ve soğuk) bir rüzgar gönderdik.

20. İnsanları (kökten) koparıp atıyordu. Sanki onlar kökünden kopmuş hurma kütükleri idiler.

21. Ya Benim azabım ve uyarıp korkutmalarım nasılmış?

22. Andolsun ki Biz Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde var mı ibret alıp düşünen?

23. Semûd kavmi korkutmaları (uyarmaları) yalanladı.

24. "Bizden bir tek insana mı, ona mı uyacağız? O takdirde hiç şüphesiz biz bir sapıklık ve çılgınlık içinde oluruz" dediler.

25. "Vahiy, aramızdan ona mı verildi? Hayır o, mağrur ve şımarık, çok yalancı birisidir."

26. Yarın kimin mağrur ve şımarık bir yalancı olduğunu bileceklerdir.

27. Gerçekten Biz onlara imtihan olmak üzere o dişi deveyi göndeririz. Artık onları gözetle, sabret!

28. Ve suyun aralarında pay edilmiş olduğunu onlara haber ver. Her biri su içme sırasında hazır olsun.

29. Bunun üzerine onlar arkadaşlarını çağırdılar. O da alacağını alıp dişi deveyi önce ayaklarını biçip devirdi;

30. Peki ya azabım ve uyarıp korkutmalarım nasıl oldu?

31. Hakikaten Biz üzerlerine bir tek çılgık gönderdik ve hayvan ağılına konulan çörçöp gibi oldular.

32. Andolsun ki Biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Peki öğüt alan bir kimse var mı?

33. Lût kavmi de korkutmaları yalanladı.

34, 35. Biz de üstlerine taş (yağdıran bir fırtına) gönderdik. Ancak Lût ailesi müstesna, katımızdan bir nimet olarak onları seher vaktinde kurtardık. Biz şükredenleri işte böyle mükâfatlandırırız.

Tefsiri:

Bu ayeti kerimede Lût ailesi ile, onun yakınları ve kavminden kendisine iman edip uyanlar kastedilmiştir.²⁶⁹

وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشًا فَتَخَارَؤُا بِالْأَنْذَرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَا
 أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾
 فَذُوقُوا عَذَابِي وَنُذِرِ ﴿٣٩﴾

36. Andolsun ki onları (azab için) yakalayiverişimizle korkutmuş idiyse de, onlar korkutup uyarmaları şüphe ile karşılamışlardı.

37. Andolsun onlar misâfirlerine dahi kötülük yapmak istediler de gözlerini silme kör ettik. “Şimdi azabımı ve korkutmalarımı tadın!

38. Andolsun yerini bulmuş ve geri çevirilemez bir azab, sabahleyin erkenden onları bastırdı.

39. Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.

Tefsiri:

Süfyân, Ziyâd İbn İsmail el-Mahzûmî, Muhammed İbn Abbad İbn Cafer kanalıyla Ebu Hureyre’den şu rivâyeti nakletmiştir:

“Kureyşli müşrikler, kader konusunda tartışmak üzere Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- geldiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi:

Şüphesiz mücrimler, sapıklık ve çılgınlık içindedirler. O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde ‘Cehennem’in elemi tadın!’ denir. Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.”²⁷⁰ Bu rivâyeti İmam Müslim nakletmiştir.²⁷¹

Dârakutnî Habib İbn Amr el-Ensâri ve onun babası kanalıyla Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Kıyamet günü gerçekleşince nidâ eden biri çıkıp ‘Allah’ın düşmanları nerede?’ diye seslenecek. Allah’ın düşmanları ise Kaderiye’dir.” Ancak Dârakutnî, Habîb’in mechûl bir ravi olduğunu ifade etmiştir.²⁷² Hadisin isnadı muzdarib’dır. Bu hadis sahih olarak sâbit olmamıştır.

Kader konusunda tartışanlar ikiye ayrılır:

a) Allah Teâlâ’nın kaza ve kaderi konusunda emir ve yasaklarını yok sayanlar. “Eğer Allah dileseydi ne biz şirk koşardık ne de babalarımız.”²⁷³ diyenler bu gruba girer.

b) Allah’ın önceden beri var olan kaza ve kaderini inkâr edenler.

270 el-Kamer 54/47-49.

271 Müslim, Kader, 19; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 54; İbn Mâce, Mukaddime, 10.

272 Dârakutnî’de bu ifadeye rastlamadım. Ancak Taberani “el-Evsat”ta bu rivâyeti nakletmiştir. Heysemî de “Mecmau’z-zevâid”de buna işaret etmiştir. bk. VII, 206. Elbânî de bu hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. “Kenzu’l-ummâl” müellifi de, bu rivâyeti Taberani’nin “el-Evsat”ta naklettiğini bildirmiştir. bk. I, 120. Hadis no: 569.

273 en-Nahl 16/48.

Her iki grup da, Allah'ın hasmıdır. Nitekim Avf şöyle demiştir: “Kaderi yalanlayanlar, İslâm'ı yalanlamış demektir. Çünkü Allah Teâlâ, kaderi takdir edip insanları da bir kadere göre yaratmış, ecelleri kadere göre belirlemiş, rızıkları kadere göre dağıtmış, bela ve musibetleri kadere göre vermiş, sağlık ve afiyeti de bir kadere göre lutfetmiştir. O'nun bütün emir ve yasakları bir kadere göredir.”

Ahmed İbn Hanbel de “Kader, Allah'ın kudretidir.” demiştir. İbn Akîl bu sözü gayet güzel kabul edip şöyle demiştir: “Bu ifade, Ahmed İbn Hanbel'in sahip olduğu ilmin büyüklüğünü ve inanç esaslarındaki marifetinin derinliğini gösterir.”

Ebu'l-Vefâ şu sözlerinde haklıdır: “Kaderi inkâr etmek, Allah'ın kulların amel-lerini yaratıp, yazıp ve takdir etmeye güç yetirmesini inkâr etmek demektir.”

Kaderiye mezhebinin ilk dönem temsilcileri, Allah Teâlâ'nın kaderi bildiğini inkâr ederlerdi. Selef alimleri onları tekfir etme noktasında ittifak etmişlerdi. Bu konuya ileride tekrar döneceğiz.

Ali İbn Ebî Talha'nın rivâyetine göre İbn Abbâs, “*Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar.*”²⁷⁴ âyetini tefsîr ederken şöyle demiştir: “Bu ayetle kastedilenler, Allah Teâlâ'nın her şeye kadir olduğunu söyleyenlerdir.”

Bu yorum, İbn Abbâs'ın derin anlayışından, te'vîl ilmine sahip olmasından ve isim ve sıfatların hakikatini bilmesinden ileri gelir. Çünkü kelam ehlinin çoğu, her ne kadar bu cümleyi kabul etse de, yine de onun hakkını verememiştir. Kaderi, kulların fiillerinin yaratıldığını inkâr edenler ise, bu âyeti olduğu gibi kabul etmezler. Allah'ın kendisiyle kâim olan fiillerini inkâr edenler de, bu âyeti olduğu gibi kabul etmezler. Hatta açıkça Allah Teâlâ'nın yaptığı bir fiile gücünün yetmediğini söylerler. Allah Teâlâ'nın her gün bir durumçı inde olduğunu, dilediği şeyleri yaptığını kabul etmeyenler O'nun her şeye kâdir olduğunu da kabul etmez.

İnsanların kalplerinin Rahman'ın iki parmağı arasında olduğunu, gerçekten onları dilediği gibi çevirdiğini, kalpleri düzeltmek istediği zaman düzelttiğini, saptırmak istediği zaman saptırdığını kabul etmeyenler, Allah'ın her şeye kâdir olduğunu da kabul etmez.

Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeryüzünü yarattıktan sonra arşa istiva ettiğini, her gece dünya semasına inerek “Kim Ben'den isterse, ona vereceğim; kim Ben'den başışlanma dilerse, onu başışlayacağım.” dediğini, Ağaca inerek Hz. Musa ile ağaçtan konuştuğunu, Kıyamet gününden önce yeryüzü sakinlerinden kurtulduktan sonra buraya ineceğini, kıyamet günü gelip kulları arasında hükmedeceğini, onlara tecelli edip güleceğini, Mukaddes Zâtı'nı onlara göstereceğini, ayağını Cehennem'in üzerine koyacağını, Cehennem ehlinin daralıp birbirini çiğneyeceği vb. Cenab-ı Allah'a ait durum ve filleri kabul etmeyenler Allah Teâlâ'nın her şeye kâdir olduğunu da kabul etmez.

Ümmetin alimi ve Kur'an'ın tercümanı olan İbn Abbâs'ın sözü ne kadar da mükemmel! Malum olduğu üzere o ve diğer sahabiler Kaderiye'ye karşı kesin tavır içinde olmuşlardı.

وَلَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ التَّنْذِرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ أَخَذَ عَزِيزٌ مُقْتَدِرٌ ﴿٤٢﴾ أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولَئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرُونَ ﴿٤٤﴾ سَنَهَرَمُ الْجَمْعُ وَيُقُولُونَ الذَّبِيرُ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذًى وَأَمْرٌ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾ وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾

40. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Peki var mı öğüt alıp düşünen?

41. Andolsun Firavun (ve) hanedanına uyarıp-korkutanlar gelmişti.

42. Âyetlerimizin hepsini yalanladılar, Biz de onları muktedir ve her-şeye galip gelenin yakalayışı ile alıverdik.

43. Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa (semavi) kitap-larda sizin için bir beraat mı var?

44. Yoksa onlar: “Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz” mu di-yorlar?

45. Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır.

46. Asıl onlara va'd olunan vakit, kıyamettir ve o kıyamet daha bü-yük belâ ve daha acıdır.

47. Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler.

48. O gün yüzleri üzere ateşe sürüklenirler (ve:) “Cehennem'in do-kunmasını tadın” (denilir).

49. Çünkü Biz herşeyi bir takdir ile yarattık.

50. Emrimiz ancak birdir ve bir göz kırpması gibidir.

51. Andolsun Biz, benzerlerinizi helâk ettik. O halde var mı bir dü-şünen?

52. Yaptıkları her şey, kitaplarda mevcuttur.

Tefsiri:

Atâ ve Mukâtil şöyle demiştir: “Onların yaptıkları her şey, levh-i mahfûzda üzerlerine yazılmıştır.”

Hammâd İbn Zeyd Dâvûd İbn Ebî Hind kanalıyla Şa'bî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: “Yaptıkları her şey, kitaplarda mevcuttur” âyeti şu anlama gelir: Onların yapmadan önce yapacakları onların üzerine yazılmıştır.

Bir grup müfessir ise, bu âyetin insanların amellerinin, amel defterlerinde yazıldığı anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Ebu İshak ise şöyle demek suretiyle iki görüşü uzlaştırmıştır: “İnsanların amelleri, onları işlemeyen önce üzerlerine yazılmıştır. İşledikten sonra da karşılığını görmeleri için amel defterlerine kaydedilmiştir.” Bu, en doğru görüştür. Tevfik Allah'tandır.

وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُنْتَظَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ
صَدَقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

53. Küçük, büyük her şey satır satır yazılıdır.

54, 55. Takva sahipleri Cennetlerde ve ırmakların kenarlarında, güçlü ve yüce Padişahın (Allah'ın) huzurunda doğruluk koltuklarındadırlar..

Tefsiri:

Allah Teâlâ Cennet'ini “doğruluk koltukları” olarak isimlendirmiştir. Çünkü, Cennet'te bulunan güzel koltuklardan istenilen her şey meydana gelir. Nitekim Arapça'da “sâdık (doğru) sevgi” ifadesi vardır. Bu ifade, sevginin tam olarak tecelli ettiği durumlarda kullanılır. Yine “doğru tatlı”, “doğru hamle” gibi tabirlerde bu dilde mevcuttur. Ayrıca kişinin söz ile ne kastettiği hedefine ulaştığı için “doğru söz” tabiri de kullanılır. Doğru/sıdk sözcüğü Arapların dilinde bir şeyin doğru ve tam olduğunu ifade eder. Bu yüzden “sözde doğruluk” ve “amelde doğruluk” tabirleri kullanılır. Arkadaşa da, sözünü ameli ile doğruladığı için “sadîk” derler. Sadak ise, okun serteğini ifade eder. Cesur kimselere doğru hamlede bulunduğu için “إِنَّهُ لَدُوٌّ مُّصَدِّقٌ” tabiri kullanılır. Ayrıca bir şeyi doğrulayan için “هَذَا مُّصَدِّقٌ هَذَا” kalıbı tercih edilir. Katıksız sevgi ve dostluğa sadâkat denir. Yine bu kabilden olmak üzere savaş beni haklı çıkardı anlamına, إِنْهُ لَدُوٌّ مُّصَدِّقٌ sevgi benim haklı olduğumu gösterdi mânâsına, إِنْهُ لَدُوٌّ مُّصَدِّقٌ doğruluk makamı anlamına, إِنْهُ لَدُوٌّ مُّصَدِّقٌ doğru sözlü mânâsına, إِنْهُ لَدُوٌّ مُّصَدِّقٌ doğru giriş anlamına, إِنْهُ لَدُوٌّ مُّصَدِّقٌ doğru çıkış mânâsına إِنْهُ لَدُوٌّ مُّصَدِّقٌ ifadeleri kullanılır.

Hâsılı bütün bunlar, arzu edilip hedeflenen var olan gerçekler için itlak olunur. Batıl ve yalan olan, hiçbir şey ifade etmeyen ve hiçbir şekilde var olan bir durumu ifade etmeyen şeyler için kullanılmaz. Bazıları قدم صادق (doğruluk ayağı) tamlamasını Cennet ile tefsîr etmişlerdir. Ayrıca bunu, Cenneti kazandıran ameller olarak da yorumlayanlar olmuştur.

Bunun, daha önce Allah tarafından kendileri için belirlenen kader (sâbıkâ) olduğunu ileri sürenler olduğu gibi, hidayet ve vasıtasıyla Cennete nail oldukları Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- olduğunu ileri sürenler de olmuştur.

Gerçek şu ki; bu görüşlerin tamamı doğrudur. Çünkü onlar için önceden Allah Teâlâ tarafından Resulullah -sallallâhu aleyhi vesellem- vasıtasıyla takdir edilen vesileler sayesinde kazanılan bir takım güzellikler takdir edilmiştir. Bu vesilelere tutunmanın mükâfatı ise kıyamet gününe saklanmıştır.

“Doğru lisan” tabiri güzel fiiller ve bütün yollarla gerçekten övülmeyi hak eden lisanı ifade eder. Ayrıca bu tabirde, söylenilen sözlerin vâkıya uygun olduğuna işaret söz konusudur. Böyle bir övgü hak edilmiştir, asla bâtıl değildir.

“Doğru giriş”, “Doğru çıkış” tabirleri ise, giren ve çıkan kişinin Allah’ın isteklerini yerine getirmesi, bir başka ifade ile O’nun emrine uygun ve rızasını gözeterek hareket etmesi anlamına gelir. Doğru bir girişle girmek ve doğru bir çıkışla çıkmak için yapılan dua, kulun yakardığı en faydalı duadır. Çünkü o, sürekli olarak ya bir şeye giriyor ya da bir şeyden çıkıyordur. Her ne zaman ki, giriş ve çıkışı Allah rızası için ve O’nun emriyle olursa doğru bir girişle girdirilmiş, doğru bir çıkışla da çıkarılmış olur.

Sadece Allah’tan yardım istenir.²⁷⁵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

RAHMÂN SÛRESİ

[78 Âyet]

الرَّحْمٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾ الشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ
الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا
الْمِيزَانَ ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adı ile

1. Rahmân (çok esirgeyici Allah),

2. Kur'ânı öğretti,

3. İnsanı yarattı,

4. Ona beyânı öğretti.

5. Güneş de ay da hesapladır.

6. Gövdesiz bitkiler de ağaçlar da (Allah'a) secde ederler.

7. Göğ e gelince, onu da yükseltti ve mîzânı koydu.

8, 9. Tartıda haksızlık etmeyin, tartıyı adaletle dosdoğru yapın ve tartıyı eksik yapmayın diye (emretti).

Tefsiri:

“Rahmân Kur'ân'ı öğretti” âyetinde zikredilen Kur'ân elimizdeki Kitabımızdır. Daha sonra “Göğ e gelince, onu da yükseltti ve mîzânı koydu” buyurulmaktadır. Mizan denilirken adalet ve adalet ve zıddının tespitinde kullanılan alet kastedilmektedir. Aslında doğru kıyas da mizandır. Ancak eşyanın isimlendirilmesinde en uygun olan yol onlara Allah Teâlâ'nın verdiği ismi kullanmaktır. Zîra Allah'ın verdiği isim (mizan) adaletle delalet etmektedir. Bu da imkân ölçüsünde her zaman herkese vacip olan bir övgü ismidir. Hâlbuki kıyas böyle değildir. Kıyas hak, bâtil, memduh (övülmüş) ve mezmum (yerilmiş) diye kısımlara ayrılmaktadır. Bu

sebeple Kur'ân'da kıyası öven, yeren, emreden ve yasaklayan bir âyet bulunmamaktadır. Çünkü kıyas doğru ya da yanlış olabilmektedir.²⁷⁶

“Rahmân (çok esirgeyici Allah), Kur'ânı öğretti, İnsanı yarattı, Ona beyânı öğretti” ayetleri Allah teâlâ'nın varlığın bütün mertebelerini yarattığını göstermektedir. “İnsanı yarattı” ifadesi dış dünya ile ilgili olan (hâricî) ve maddî bir temele dayanan (aynî) yaratma fiilinden bahsetmektedir. Burada diğer mahlukat-tan ayrı olarak yalnızca insanın zikredilmesinin sebebi daha önce açıklanmıştı.” Kur'ânı öğretti” ayeti ise ilmî ve zihnî varlığın yaratılmasını konu edinmektedir. Zîra insan Allah'ın yaratmasıyla insan olduğu gibi Kur'ân'ı da O'nun öğretmesiyle öğrenmektedir. Yani insanı hem yaratan hem de ona bildiklerini öğreten Allah'tır. Bunların ardından ” Ona beyânı öğretti” ayeti yer almaktadır. Burada ifade edilen beyan, her biri beyan adı verilen üç mertebeyi kapsamaktadır.

1. İnsanın bildikleri arasında ayırım yaptığı zihnî beyan.
2. İnsanın bildiklerini ifade ettiği ve başkalarına aktardığı lafzî beyan.

3. Şekil ve yazıyla ilgili beyan. İnsan yukarıda zikri geçen lafızları bu beyan mertebesinde yazıya geçirmektedir. Bu yazıya bakanlar da onların mânâsını anlayabilmektedirler. Lafzî beyan işitme gücünü, yazıyla ilgili beyan gözü ve ilk bayan da kalbi ilgilendirmektedir. Allah Teâlâ da Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok yerde bu üç organı bir arada zikretmiştir: “Çünkü kulak, göz ve gönül bunların hepsi ondan sorumludur”²⁷⁷ “Siz hiçbir şey bilmezken Allah sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi”²⁷⁸. Hidayet ve faydalı ilim elde etmek için onlardan faydalanılmamasını ise kınamıştır: “Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir”²⁷⁹ “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir”²⁸⁰ Bu mesele daha önce ayrıntılı olarak incelenmişti.²⁸¹

وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴿١٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾

276 İ'lâmu'l-muvakkîn, I, 180.

277 el-İsrâ 17/36.

278 en-Nahl 16/78.

279 el-Bakara 2/18.

280 el-Bakara 2/7.

281 Miftâhu dâri's-saâde, s. 301.

10. Yere gelince; onu da oranın yaratıkları için alçalttı.
11. Orada meyveler ve tomurcuklu hurma ağaçları vardır.
12. Samanlı taneler ve hoş kokulu bitkiler de vardır.
13. O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
14. (İlk) insanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı.
15. Cinni de dumansız ateşten yarattı.
16. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Tefsiri:

İnsanların İslâm'ın ilkelerine uymak, yasaklarından kaçınmak zorunda olduklarını gösteren delillerinden biri de Rahmân suresidir. Çünkü bu surede Allah Teâlâ iki türün yaratılışından bahsetmektedir: “(İlk) insanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı. Cinni de dumansız ateşten yarattı”²⁸²

İki türe de ayete inanmalarını sağlayacak, onu yalanlamamalarını engelleyecek, Allah'ın vadettiklerine yönlendirip cezalarından korkutacak, onları tehdit edecek ve günahlarının neticesinden haberdar edecek bir tarzda şöyle hitap etmektedir: “Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka (insanlar ve cinler), yakında sizin hesabınıza bakacağız”²⁸³ Allah Teâlâ bunları bildiği için onları tespit etmek amacıyla sorgulayacak değildir. Bilakis günahkarlar yüzlerinden tanınacaktır ve perçemlerinden ve ayaklarından yakalanacaklardır. Rabbimiz bunun ardından insanların ve cinlerin karşılaşacakları ödüllerden ve cezalardan bahsetmiştir. Bütün bunlar insanların ve cinlerin emre ve nehye muhatap olduklarını ve bunların gereğini yerine getirmekle mükellef tutulduklarını; amelleri karşılığında da ödüllendirileceklerini ya da cezalandırılacaklarını açıkça ortaya koymaktadır. Sünenü't- Tirmizî'de nakledilen bir hadiste Câbir b. Abdillâh'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber bir gün ashabına Rahmân suresini sonuna kadar okumuş, onlar da sessizce dinlemişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah “Cin gecesi bu sureyi onlara okuduğum zaman onlar sizden daha güzel dinlediler. Ne zaman “O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?” âyetini okusam “Ey Rabbimiz! hiç bir nimetini yalanlamıyoruz. Hamd yalnızca sanadır!” dediler”²⁸⁴. Bu hadis cinlerin zeka ve kavrama gücüne sahip olduklarını, kendilerine yönelik hitabın gereğini bildiklerini ve kendilerinin kastedildiğini anladıklarını göstermektedir. Bu surede yer alan “Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka (insanlar ve cinler), yakında sizin hesabınıza bakacağız” ayeti İslâmiyet'in ilkeleriyle mükellef tutulmuş insan ve cinler için bir nevi tehdittir.

282 er-Rahmân 55/14-15.

283 er-Rahmân 55/31.

284 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 55; Taberî, Tefsîr, XXVII, 123; Bezzâr, Müsned, III, 74.

Katâde şöyle demiştir: Bu dünyanın yok olup gideceği, ardından âhiretin gelip dünyada yapılanların hesabının görüleceği anlamına gelmektedir. Hiç bir şey Allah Teâlâ'yı başka bir şeyi yaratmaktan alıkoyamaz²⁸⁵. Arapça'da ferâğ (فراغ) kelimesi "boş kalmak, ayrılık" lugat itibariyle bünyesinde iki yön barındırmaktadır: Bunların ilki meşguliyetten boş kalmaktır. İkincisi ise "yönelmek" anlamındadır. Bu âyette geçen سَتَفَرُّ kelimesiyle ikinci anlam kastedilmektedir. Yani âhirette amellerinin karşılığının verileceği ifade edilmektedir.

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾

17. O hem iki doğunun Rabbidir, hem de iki batının Rabbidir.

18. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Tefsiri:

Kur'ân'da doğu (المشرق) ve batı (المغرب) kelimelerinin bazan, çoğul bazan iki doğu iki batı şeklinde tesniye (ikili) ve bazan da tekil gelmesi bunların bulunduğu ayetlerdeki bağlamla ilgilidir. Doğru ve batı kelimelerinin çoğul geldiği yere örnek olarak "Şu halde (işin gerçeği) öyle (umdukları gibi) değil! Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki!"²⁸⁶ âyetini gösterebiliriz. Tesniye (ikili) hali ise "O hem iki doğunun Rabbidir, hem de iki batının Rabbidir. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"²⁸⁷ ayetlerindedir. Tekil form ise "O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnız O'nun himayesine sığın!"²⁸⁸ âyetinde yer almaktadır. Âyetlerin bağlamına göre doğu ve batı kelimelerinin tekil, ikili ve çoğul gelmesindeki yüce hikmet bir düşünülürse Kur'ân'ın azamet ve üstünlüğü anlaşılacaktır. Onu hikmet sahibi Allah Teâlâ'nın indirdiği kitap olduğu farkedilecektir. Çoğul kelimelerin geldiği âyette yıl boyunca güneşin doğuş ve batış yerleri kastedilmektedir. Bilindiği üzere bu yerler birden fâzladır.

Tekil formun yer aldığı yerde doğu ve batının yönlerinden bahsedilmektedir. İkili formun bulunduğu âyette ise güneşin yükseldiği ve alçalacağı iki doğuya ve yükselip alçalacağı iki batıya atıf yapılmaktadır. Çünkü güneş yükselmeye başlar ve zirve noktaya ulaşır. Burası yükseliş doğusudur. Sonbahar ve kış ayları buradan ortaya çıkmaktadır. Allah Teâlâ yükseliş doğusunu bir doğu alçalış doğusu-

285 Yani سَتَفَرُّ kelimesi insanların ve cinlerin hesabı görüleceği zaman Allah başka işlerini bırakacak anlamına gelmemektedir (çev.).

286 el-Meâric 70/40.

287 er-Rahmân 55/17-18.

288 el-Müzzemmil 73/9.

nu da bir doğu olarak belirlemiştir. Bunların mukabilinde ise yükseliş batısı ve alçalış batısı yer almaktadır. İşte Kur'ân'da doğu ve batı kelimelerinin neden tekil, ikili ve çoğul geldiklerinin açıklaması budur. Bu formların âyet bazında ele alınıp açıklanması meselesine gelince buna eğilen ve bunu izaha çalışan bir kimseyi görmemekteyiz.

Kanaatimizce bu formların her bir âyetle neden farklı bulunduğu tespitini ilgili âyetin bağlamından çıkarılabilir. Örneğin Rahmân suresinde ikili ifadenin (O hem iki doğunun Rabbidir, hem de iki batının Rabbidir) kullanılması surenin bir bütün halinde çiftlerden bahsedip ikili form içermesinden ileri gelmektedir. Allah Teâlâ bu surede sırasıyla îcâdın iki türünü (yaratma ve ta'zîm), alemin iki aydınlatıcısını ve ışık kaynağını (güneş ve ay), bitkilerin gövdesi olanlar ve gövdesi olmayıp yeryüzüne yayılı bulunanlar şeklinde iki çeşidini (bitki ve ağaç), yükseltilmiş göğü ve yayılmış yeri ve bunları kendisinin yükseltip kendisinin yaydığını zikretmiştir. Bunların arasında mizâna değinmiş; ölçüdeki doğruluk ve haksızlıktan ve doğruluğu emredip haksızlığı yasakladığından bahsetmiştir. Ardından yine sırasıyla yeryüzünde yeşeren iki tür yiyecekten yani hububat ve meyveleri, insan ve cin diye ahkamı uygulamakla mükellef iki grubu, iki doğu ve iki batıyı ve tatlı ve tuzlu iki denizi zikretmiştir. İki doğu ve iki batı ifadesinin bu surede ne kadar uyumlu ve güzel durduğu bir düşünölsün! Eğer bunlar tekil ya da çoğul zikredilseydi kulakları tırmalar ve akıl onun uyumu bozduğunu hemen anlardı²⁸⁹

مَرْجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يُخْرِجُ مِنْهُمَا الْمُلُوكُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾

19. O iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi.
20. Ama aralarında bir engel vardır. Biri diğerine karışmaz.
21. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
22. O iki denizden inci ve mercan çıkar.
23. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
24. Denizde dağlar gibi yükseltilmiş akıp giden gemiler O'nundur.
25. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
26. Onun (yerin) üzerindeki her canlı fanidir.

Tefsiri:

Bu son âyetinde عليها ifadesi kullanılmış فيها denmemiştir. Zîra yok oluş yani fani olma durumu kalış ve yerleşme durumu değildir²⁹⁰.

وَيَقْفَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ قَبَائِي آلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾
يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ قَبَائِي آلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾

27. Celâl ve ikram sahibi Rabbinin Vechi (zâtı) ise kalıcıdır.

28. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

29. Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan diler. O, hergün (her an)da bir iştedir.

30. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Tefsiri:

Günahları bağışlar, sıkıntıları giderir, üzüntüleri yok eder, mazluma yardım eder, zalime engel olur, endişeliyi rahatlatır, fakiri zengin eder, kırılmışı onarır, hastayı iyileştirir, tökezleyeni kaldırır, açığı kapatır, düşmüşü yükseltir, yükselmiş indirir, isteyene verir, bir devleti yok eder, diğerini var eder, gücü insanlar arasında sırayla paylaşır, bir kavmi yükseltirken bir diğerini alçaltır, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl evvel takdir ettiği şeyleri tam vaktinde yerine getirir. Takdir ettikleri kitabında bir bir sayılmıştır, kalemle yazılmıştır, hükmü tenfiz edilmiştir, Allah'ın ilminde bilinmektedir. Bütün beldelerde tek başına Mâlik, Kâdir, Kâhîr, Âdil ve Rahîm tasarrufuna sahiptir. Mülkünde tam bir mülkiyeti vardır ve hiç kimse O'nunla tartışmaya girememektedir. Beldelerdeki tasarrufu adalet, iyilik, hikmet, fayda ve rahmet arasında döner durur. Allah Teâlâ'nın tasarrufu bunların dışına çıkmaz. Hafız Ebû Bekr Ahmed b. Mûsa b. Merdûye'nin tefsirinde nakledildiğine göre Ebu'd-Derdâ'ya "O, hergün (her an)da bir iştedir" ayeti sorulmuş; o da Hz. Peygamber'e aynı âyetin sorulduğunu; onun da "Günahları bağışlaması, sıkıntıları yok etmesi, kavimleri yükseltip alçaltması O'nun işlerindendir" buyurduğunu haber vermiştir²⁹¹.

Yine İbn Merdûye'nin tefsirinde rivâyet edildiğine göre Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: "Allah için gece gündüz yoktur. Göklerin aydınlığı O'nun nuru

290 Hâlbuki عليها ifadesi kalış ve yerleşmeye delalet etmektedir (çev.).

291 Buhârî, Tevhîd, 42 (muallak bir rivâyettir); İbn Mâce, Mukaddime, 35; Taberî, Tefsir, XXVII, 135, Bezzâr, Müsned, III, 73.

sebebiyledir. Sizin günleriniz O'nun katında on iki saattir. Bir gün önceki amelleriniz günün ilk üç saatinde O'na arz edilir. Hoşlanmadığı amelleri görünce gazaplanır. Gazaplandığını önce arşı taşıyan melekler görür. Daha sonra arşı ve arşın üstündeki çadırları taşıyan melekler, Allah'a yakın melekler ve diğerleri bunu öğrenir. Cebrâil'in sûra üfmesiyle insanlar ve cinler hariç göklerde ve yerddeki bütün yaratılmışlar Allah Teâlâ rahmet edene kadar üç saat boyunca Allah'ı tesbih ederler. Böylece altı saat geçmiş olur. Daha sonra üç saat rahimdekilere bakar: *"Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O mutlak güç ve hikmet sahibidir"*²⁹² *"Dilediğine kız çocukları dilediğine de erkek çocukları bahşeder"*²⁹³ Böylece dokuz saat dolmuş olur. Daha sonra da üç saat rızıklarla ilgilenir: *"Rabbin rızkı dilediğine bol verir dilediğine daraltır"*²⁹⁴. Böylece on iki saat tamamlanmış olur. Bunun ardından Abdullah b. Mes'ûd *"O, hergün (her an)da bir iştedir"* âyetini okumuş ve *"İşte sizin ve Rabbinizin işi bu şekildedir"* demiştir. Bu rivâyet Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-kebîr adlı eserinde başka bir isnadla nakledilmiştir²⁹⁵. Bu durum Allah'ın mülkü üzerindeki tasarrufunun tam olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer tasarrufu tek bir şekilde olsaydı mülkündeki tasarrufu tam olmamış olurdu.²⁹⁶

"Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan diler. O, hergün (her an)da bir iştedir" âyetiyle ilgili olarak şunları da söyleyebiliriz. Allah Teâlâ günahları bağışlar, üzüntüleri giderir, sıkıntıları yok eder, kırılmışları onarır, fakirleri zengin, cahilleri alim yapar, sapıtmışları hidayete erdirir, şaşırmışları irşad eder, darlık içindekilere yardım eder, endişeliyi rahatlatır, açları doyurur, çıplakları giydirebilir, hastalara şifa verir, belaları yok eder, tevbe edenleri bağışlar, iyilik yapanlara karşılık verir, mazluma yardım eder, zorbalı mahveder, tökezleyenleri kaldırır, açıkları kapatır, korkulardan emin kılar, kavimleri yükseltip alçaltır, uyumaz, uyuması da gerekmez, nimetlerini azaltır çoğaltır, gece yapılan ameller fecirden önce, gündüz yapılan ameller ise akşamdan evvel kendisine arz edilir. O'nun örtüsü nurdur. Bu nuru kaldırırsa zatının haşmeti gördüğü bütün yaratılmışları yok eder. Cömerttir, nimet vermek mülkünden bir şey eksiltmez. O geceyi ve gündüzü yaratandır. Kullarını yarattığı ilk günden beri onlara nimetler bahşettiği ve bu nimetlerin hiç azalmadığı düşünülmelidir!²⁹⁷

292 Âl-i İmrân 3/6.

293 eş-Şûrâ 42/49.

294 el-İsrâ 17/30. Ayrıca bk. er-Rûm 30/37; Sebe 34/36; ez-Zümer 39/52; eş-Şûrâ 42/12.

295 Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, IX, 200. İsnadında meçhul bir ravi olduğu için zayıf bir hadistir (çev.).

296 Tarîku'l-hicreteyn, s. 115-116.

297 el-Vâbilu's-sayyib, s. 89.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَا الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَإِنِّي آتٍ بَكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ
وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ
إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَإِنِّي آتٍ بَكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾

31. Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka (insanlar ve cinler), yakında sizin hesabınıza bakacağız.

32. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

33. Ey cinn ve insan toplulukları! Eğer göklerle yerin kenarlarından kaçmaya gücünüz yetiyorsa kaçın. Ama buna dair güç ve imkânınız olmadıkça kaçamazsınız ki...

34. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Tefsiri:

Bu âyetle ilgili iki yorum yapılmaktadır:

1. Göklerde ve yerde olanları bilmeye gücünüz varsa bilin! Ama bunları Allah bildirmediğçe sizler asla bilemeyeceksiniz. Bu yoruma göre âyetten geçen *أَنْ تَنْفُذُوا* kelimesi insan ve cinlerin göklerle yer hakkında bilgi edinmesi (ilimde nüfuz) anlamına gelmektedir.

2. Allah'ın kudretinden, hakimiyet alanından ve yurdundan kendi gücünüzle göklerin ve yerin kenarlarından kaçmaya imkânınız varsa kaçın! Hâlbuki hepiniz de bilmektesiniz ki bu imkânsızdır! Nerede olursanız olun benim kudretim, hakimiyet alanım ve gücüm dışında olamazsınız! Dahhâk âyetin 'ölüm vaktiniz geldiğinde kaçabiliyorsanız kaçın!' anlamına geldiğini söylemiştir. Bu yorumlar âyetten geçen hitabın dünya için geçerli olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Hâlbuki âyetin bir başka yorumuna göre ise hitap âhiretle alakalıdır. Buna göre melekler yeryüzünün çevresini, Cehennem'in duvarları ufukları sardığında yaratılmışlar kaçışmaya başlayacak ama sığınacak yer bulamayacaklar. Kur'an bir âyetinde o günü şöyle anlatmaktadır: "Ve ey kavmim! Ben sizin üzerinize o feryâd-ü figan edilecek günden korkuyorum. O arkanıza dönüp gideceğiniz gün sizin için Allah'tan bir koruyacak yoktur"²⁹⁸. Mücâhid insanların kaçışacağını ama çıkış bulamayacağını söylemiştir. Dahhâk ise Cehennem'in uğultusu duyulduğunda insanların bağıra bağıra kaçışacağı ama gittikleri her bir köşede meleklerin saf halinde bekliyor olacağı ve çaresiz geri dönecekleri yorumunu yapmıştır. "Melekler de göğün etrafında bulunurlar"²⁹⁹ ayeti buna delalet etmektedir.

"Ey cinn ve insan toplulukları! Eğer göklerle yerin kenarlarından kaçmaya gücünüz yetiyorsa kaçın" âyetinin anlamı açıktır. Yaratılmışlar kaçışmaya baş-

298 el-Mü'min 40/32-33.

299 el-Hâkka 69/17.

layınca onlara “Eğer göklerle yerin kenarlarından kaçmaya gücünüz yetiyorsa kaçın” denilecektir. Yani eğer göklerin ve yerin kenarlarından kaçmaya ve böylece Rabbinizin size azap etmesini engellemeye kudretiniz varsa bunu yapın! Bu âyetin öncesi ve sonrası bu anlamı vermektedir. Zîra bundan önce “Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka (insanlar ve cinler), yakında sizin hesabınıza bakacağız” ayeti yer almaktadır ki bu da âhiretle ilgilidir. Sonrasında ise “Artık gök yarılıp yağ tortusunu andıran kırmızı bir gül gibi olduğu zaman”³⁰⁰ ayeti gelmektedir. Bu âyet de âhiretten bahsetmektedir. Ayrıca bu âyet hem cin hem de insanların tamamına yöneliktir. Zîra “Ey cinn ve insan toplulukları!” ifadesi geneldir. Dolayısıyla âyetin kapsamına bütün herkes girmektedir. Bu da Allah’ın onları bir yerde topladığı ve onlara hitap edeni duydukları ve gördükleri zaman mümkündür. Yine burada herkes kastedildiği için Kur’ân’da “gücünüz yetiyorsa” buyurulmakta olup “siz ikiniz güç yetirebiliyorsanız” denilmemiştir. Aynı durum “Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzle karşılaşacağınızı bildirerek sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?”³⁰¹ âyetinde de geçerlidir.

Allah Teâlâ “Siz ikinizin üzerine ateş alevi ve bir duman salınır; size yardım da olunmaz”³⁰² buyurup burada çoğul kalıp kullanıp “sizlerin üzerine” dememesi iki türü kastetmesinden ileri gelmektedir. Yani türlerden biri diğerinden ayrılma-yacak âyetle zikri geçen azap her iki türe de ulaşacaktır. “Gücünüz yetiyorsa” ifadesi de bu anlamı vermekle birlikte orada çoğul form kullanmak daha uygun görünmektedir. Burada عَلَيْكُمْ şeklinde tesniye (ikili) zamiri kullanmak ise ayetlerin başına muvafakat içindir. Yani süregelen ikili formlar terkedilmemiştir. Ayrıca tesniye zamiri kullanılarak cin ve insan türlerinin aynı azabı görecekları bildirilmiş ve türlerden birinin diğerinden ayrılacağı düşüncesine imkân tanınmamıştır.

İbn Abbâs âyetle geçen سُوَاطْ kelimesini dumansız alev olarak açıklamıştır. نُحَاسْ ise alevsiz duman demektir.

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا سُوَاطٌ مِّنْ نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٠﴾

300 er-Rahmân 55/37.

301 el-En'âm 6/130.

302 er-Rahmân 55/35.

35. Üzerinize ateş alevi ve bir duman salınır; size yardım da olunmaz.

36. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

37. Artık gök yarılıp yağ tortusunu andıran kırmızı bir gül gibi olduğu zaman...

38. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

39. O günde ne insana ne cinne günahı sorulmayacak.

40. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Tefsiri:

Günahlar iki türe de nispet edilmiştir. Bu da mükellef olma bakımından iki türün aynı seviyede olduklarını göstermektedir. Buradaki sorulmayacağı ifade edilen soru hakkında alimler farklı yorumlar yapmışlardır. Bazı alimler mahlukatın yeniden diriltilip mahşere doğru gidişi sırasında günahların sorulmayacağını; ancak mahşerde uzun süre kaldıktan sonra kulların Allah'tan hesaba çekilmelerini ve buradan götürülmelerini talep edeceğini söylemişlerdir. Başka bazı alimler ise burada bilmek ve haberi olmak için sorulan soruların kastedildiğini; hesaba çekmek ve karşılığını vermek için yöneltilen soruların sorulacağını belirtmiştir. Yani âyet "Allah sizin günahlarınızı bilmektedir; onları öğrenmek için size sorması gerekmemektedir. Günahlarınız yüzünden sizleri hesaba çekecektir" anlamındadır.

يَعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ فِيهَا خَالِدِينَ ﴿٤٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾ وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذُوقُوا أَثْقَانِ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَكِسِّينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَائِنُهَا مِنْ إِشْتَبَرَقٍ وَجْنَى الْجَنَّةِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾

41. Günahkârlar yüzlerinden tanınacak da alınlarından ve ayaklarından yakalanacak.

42. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

43. İşte bu, o günahkârların yalan saydığı Cehennemdir.

44. Onlar bunun ile oldukça sıcak su arasında gidip geleceklerdir.
45. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
46. Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki Cennet vardır.
47. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
48. İkisinin (ağaçlarının) da (gölgelikli) dalları vardır.
49. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
50. İkisinde de akar iki pınar vardır.
51. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
52. İkisinde de her meyveden çift çift vardır.
53. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
54. Astarları kalın ipekten döşemelere yaslanmışlar olarak. Her iki Cennet'in de (meyvelerinin) toplanışı yakındır.
55. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Tefsiri:

Cinlerin peygamberlerin tebliğ ettiği dini ilkelere inanmak ve amel etmek zorunda olduklarını ve kıyamet günü ödülleri almak ya da cezalandırılmak üzere haşredileceklerini belirttikten sonra onlardan iyilik yapanların Cennete kötülük yapanların ise Cehenneme gideceğini haber vermiştir. “Biz hidâyet Rehberini dinleyince onu tasdik ettik. Kim Rabbine iman ederse, ne hakkının eksik verilmesinden, ne de gadre uğramaktan asla endişesi kalmaz”³⁰³ ayeti onlardan iman edenlerle ilgilidir. İmam Buhârî de bunu delil olarak kullanmıştır. Cin suresindeki âyette geçen **بَخَا** kelimesi sevapların azaltılması; **رَهَقَا** kelimesi ise işlediğinden daha fazlasıyla cezalandırılması anlamlarına gelmektedir. Yani ne sevapları azaltılır ne de günahları çoğaltılır demektir. Buna benzer bir başka âyet ise şöyledir: “Mümin olarak güzel ve makbul işler işleyen ise, ne zulümden, ne de haklarının çiğnenmesinden korkar”³⁰⁴ Burada da sevapların azaltılmayacağından ve günahların haksızca çoğaltılmayacağından bahsedilmektedir. Yine Rahmân suresindeki “Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki Cennet vardır. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?”³⁰⁵ ayetleriyle “O ikisinde de bunlardan evvel ne bir insanın ne bir cinnin asla dokunmadığı gözlerini yalnız eşlerine dikmiş, (huri)ler vardır”³⁰⁶ ayeti arasında iki Cennetteki nimetler sayılmaktadır. Bu da birkaç açıdan cinlerin iyi olanlarının da Cennet ile ödüllendirileceğini göstermektedir:

303 el-Cin 72/13.

304 Tâhâ 20/112.

305 er-Rahmân 55/46-47.

306 er-Rahmân 55/56.

1. *لَمْ يَخَفْ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ* âyetinde geçen *لَمْ* genel bir anlam ifade eder. Yani Allah'tan korkan herkes bu âyetin kapsamı içindedir.

2. Allah Teâlâ vereceği ödülü O'nun huzurunda durmaktan korkmanın karşılığı olarak belirlemiştir. Ancak bundan korkanlar zikredilen ödülü hak edeceklerdir. Âyette geçen *مَقَامَ رَبِّ* kelimesinin *رَبِّ* kelimesine izâfesinde farklı yorumlar yapılmıştır. Yani burada masdarın fâiline mi yoksa mef'ûlüne mi izafe edildiği ihtilâfıdır. Alimler iki görüş ileri sürmüşlerdir:

a. Âyet, “Rabbin huzurunda durmaktan korkanlardan” bahsetmektedir diyenlere göre burada masdar mef'ûlüne izafe edilmiş olmaktadır.

b. Âyette, “Rabbin üzerinde durup kendisini izlemesinden korkanlar” kastedilmektedir diyenlere göre ise burada masdar fâiline izafe edilmiş olmaktadır. Aynı durum şu iki âyette de geçerlidir: “Ama kim Rabbinin divanında durmaktan korkarsa, ve nefsinı heva ve hevese uymaktan dizginlerse”³⁰⁷, “Ve (ey inananlar!) Onlardan sonra sizi mutlaka o yerde yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimselere mahsustur”³⁰⁸

Bu durum işte bu üç yerde de geçerlidir. Aşağıda arzedeceğimiz sebeplerle bu iki yorumdan ilkinin daha doğru olduğu belirtilmiştir:

aa. Kur'ân korkutmaya ve sakındırmaya yönelik ayetlerde Allah ve âhireti hatırlatarak korkutma üslubunu kullanmaktadır. Bu ayetlerde de doğrudan Allah'a atıf yapılmakta, Allah'ın kulları üzerinde durmasından bahsedilmemektedir. Örneğin şu ayetlerde böylesi bir durum geçerlidir: “İşte o şeytan ancak kendi dostlarını korkutur, inanmışsanız onlardan korkmayın, Benden korkun”³⁰⁹, “İşte bu, Rabbinden ‘içi titreyerek korku duyan kimse’ içindir”³¹⁰, “Üstlerinden (her an bir azab göndermeğe kadir olan) Rablerinden korkarlar ve emrolundukları şeyi yaparlar”³¹¹, “Fakat Rab'lerini görmedikleri halde, O'na karşı saygılı davrananlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır”³¹². Bu ayetlerin hiçbirinde Allah'ın kulları üzerinde durmasından ve onların da bu durum karşısında korkmalarından bahsedilmemiştir. Bazen de korku azapla ilişkilendirilmektedir. Mesela “O'nun rahmetini arar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur”³¹³ âyetinde korku azaba bağlanmıştır. Sonuç olarak diyebiliriz ki Allah'ın kulları üzerinde durması her ne kadar gerçekleşecek olsa da Kur'ân'ın üslubu böyle değildir.

307 en-Nâziât 79/40.

308 İbrâhim 14/14.

309 Âl-i İmrân 3/175.

310 el-Beyyine 98/8.

311 en-Nahl 16/50.

312 el-Mülk 67/12.

313 el-İsrâ 17/57.

bb. Bu ayet, “*Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'an'la uyar*”³¹⁴ âyetinde anlatılan durumla aynı şeye dikkat çekmektedir. Allah'ın huzurunda toplanmaktan korkmaları ile O'nun huzurunda durmaktan korkmaları birdir. Bir anlamda ayetler birbirini tefsir etmektedir.

cc. Kulların Rablerinin huzurunda durmaktan korkmaları Allah ile karşılaşacaklarına, âhiret hayatına ve ölümden sonra dirilişe iman etmelerinden kaynaklanmaktadır. İşte âyette zikredilen iki Cenneti hak edenler bunlardır. Zîra sadece peygamberlere inananlar bu vaade tam olarak iman ederler. Çünkü bu, peygamberlerin haber verdiği gaybla ilgili bir malumdur. Allah'ın kullar üzerinde durması, onları görmesi ve onlar üzerinde kudretinin bulunmasına gelince inanan, inanmayan, iyi ve kötü herkes bunu kabul etmektedir. Kâfirlerin çoğu zalimlerin zulümlerinin, iyilerin de iyiliklerinin karşılığını aldıklarını gördükleri için Allah'ın kendilerini dünyada cezalandırmasından korkarlar. Ama âhirette Allah'ın huzurunda durmaya gelince buna sadece peygamberleri tasdik edenler inanır. Eğer âyetin anlamını “*Amellerinin karşılığını vermek için Allah'ın âhirette kulları üzerinde durmasından korkanlar*” diye belirlersek her iki anlamı da biraraya getirmiş oluruz; böylece de ikisinden birini tercih etmek durumunda kalmayız” denilirse şunları söyleyebiliriz: Kulları Allah'ın huzurunda duracakları tehdidiyle korkutmak Allah'ın kulların üzerinde olacağı tehdidiyle korkutmaktan daha belliğdir. “*O gün insanlar Alemlerin Rabbinin huzurunda dururlar*”³¹⁵ âyetinde Rab-bimiz bizi böyle korkutmuştur. Zîra oradaki duruş özeldir, Allah'a nispet edilmiştir ve kıyamette gerçekleşecektir. Allah'ın kulları üzerinde durması ise her zaman gerçekleşmektedir. Ayrıca Allah'ın kudreti, kullarını görmesi ve onları bilmesi “Allah'ın durması” ifadesiyle anlatılmaz. Allah için böyle bir tabirin kullanılması yaygın da değildir. Bunlardan başka Kur'an ve sünnette *مقام* “durmak” kelimesi mekanla ilişkilidir. Örneğin “*Böylece Rabbinin seni makam-ı mahmûda eristi-receğini umabilirsin*”³¹⁶, “*Âyetlerimiz kendilerine açık açık okunduğu zaman o kâfirler iman edenlere dediler ki: “Bu iki zümreden, mümin ve kâfirlerden hangisinin makamı daha üstün, grup ve topluluğu daha muteberdir?”*”³¹⁷ ayetlerinde bu durum vardır.

“Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki Cennet vardır” âyetinde cin ve insan türlerinin hepsinin kastedildiğine dair yukarıda iki gerekçeyi sunmuştuk.

3. Kur'an'da bu vaadin ardından “*O halde (siz ikiniz) Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?*” ayeti gelmektedir.

314 el-En'âm 6/51.

315 el-Mutaffifin 83/6.

316 el-İsrâ 17/79.

317 Meryem 19/73.

4. Onların hanımlarından bahsederken şöyle buyurulmaktadır: “O ikisinde de bunlardan evvel ne bir insanın ne bir cinnin asla dokunmadığı gözlerini yalnız eşlerine dikmiş, (huri)ler vardır”³¹⁸ Allah en doğrusunu bilir ama bunun anlamı insanların eşlerine insanların cinlerin hanımlarına da cinlerin dokunmadığıdır.

Onların ödülleri Cennet olduğunu gösteren bir başka delil ise şu ayettir: “İman edip güzel ve yararlı işler yapanlara gelince, şu bir gerçek ki Biz güzel iş yapanların işlerini asla zayi etmeyiz. İşte onlara, içlerinden ırmaklar akan Adn Cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak kendilerine altın bilezikler takılacak, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyecekler. Tahtlara kurulacaklar. Ne güzel mükâfattır bunlar ve ne güzel bir meskendir o Cennet!”³¹⁹ Benzeri genel ifadeler de bunun delillerindendir. Kesin bir şekilde sabittir ki onların müminleri, müminlerle ilgili genel ayetlerin, kâfirleri de tehdidi hakeden kâfirlerle ilgili genel ayetlerin kapsamına girmektedir. Mümin cinlerin vaad ayetlerinin şumulüne dahil olması kâfir cinlerin tehdit ayetlerinin muhtevasına dahil olmasından daha evladır. Zîra vaad Allah’ın cömertliği, tehdit adaleti gereğidir. Cömertliği de gazabını geçmiş bulunan rahmetindendir. Onların asilerinin Cehenneme girecek olması Allah’ın emirlerine muhalefet etmelerinden dolayıdır. Eğer Allah’a itaat ederlerse Allah da onları Cennete koyar. Allah’ın emirlerinden sorumlu olanlar için Cennet ve Cehennem dışında bir başka yer bulunmamaktadır. Cehenneme girmeyenler Cennete gideceklerdir. Allah’ın gönderdiği elçilere icabet edenlerin bağışlanacağı ve azaptan kurtulacağı da kesindir. Kuşkusuz bağışlanan herkes de Cennete girecektir. Mağfiret, Cennete girmek ve Cehennem’den kurtuluş anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber’in cinlere de gönderilmiş olduğu, ona tabi olmaları gerektiği, Allah ve Resulüne itaat edenlerin Allah’ın nimet verdikleriyle beraber olacağı bilinmektedir. Zîra Kur’ân’da şöyle buyurulmuştur: “Kim Allah’a ve resulüne itaat ederse işte onlar, Allah’ın nimetlerine mazhar ettiği nebîler, siddîkler, şehidler, salih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!”³²⁰ Allah Teâlâ arşı taşıyan melekler ve etraflarındaki diğer meleklerin iman edenler için istiğfarda bulunduklarını ve “Arşı taşıyan, bir de onun çevresinde bulunan melekler devamlı olarak Rab’lerini zikir ve O’na hamd ederler. O’na gerçekten iman ederler ve müminler için şöyle mağfiret diler ve dua ederler: “Ey Ulu Rabbimiz, senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır! O halde töbe edenleri ve Senin yoluna tâbi olanları, affet ve onları Cehennem azabından koru!” “Ey bizim ulu Rabbimiz! Sen, onları ve onlarla birlikte babalarından, eşlerinden ve nesillerinden iyi kimseleri kendilerine vâd ettiğin Adn Cennetlerine yerleştir. Muhakkak ki Sen azîz ve hakîmsin (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibisin)”³²¹ Bu ayet-

318 er-Rahmân 55/56.

319 el-Kehf 18/30-31.

320 en-Nisâ 4/69.

321 el-Mü’min 40/7-8.

ler de Allah'ın bağışladığı ve Cehennem azabından koruduğu bütün mü'minlere Cennet vaadedildiğine delalet etmektedir. Cinlerin mü'minlerinin iman ettiği, günahlarının bağışlanacağı ve Cehennem'den korunacakları daha önce zikredilen delillerle sabit olduğu için dolayısıyla Cennete girecekleri anlaşılmış olmaktadır.

Cinlerin Müslüman, kâfir, salih ve salih derecesine varamamış olanlar şeklinde gruplara ayrıldığı ve Allah'ın emirlerine uymakla mükellef tutuldukları anlaşılmış olmaktadır. Dolayısıyla onların da insanlar gibi tabakalara ayrıldığını söyleyebiliriz. Ancak onlardan peygamber gönderilmemiştir ve onların en üst tabakasını salihler oluşturmaktadır. Eğer salihlerden daha üstün bir tabakaları olsaydı mutlaka zikredilirdi. Hâlbuki Kur'an'da onlarla ilgili üç tabakadan bahsedilmektedir: Salihler, salihlerden daha alt derecede olanlar ve kâfirler. İnsanların ise onlardan ayrı olarak risalet, nübüvvet, mukarrebûn tabakaları bulunmaktadır³²²

"Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki Cennet vardır" âyetinin yorumunda günah işlemeyi düşünen ama dünyada Rabbinin kendisini gördüğünü ve âhirette huzuruna çıkarılacağını düşünerek bundan vazgeçen kişinin kastedildiği de söylenmiştir³²³.

"Astarları kalın ipekten döşemelere yaslanmışlar olarak" âyetinde zikredilen döşemelere gelince Allah Teâlâ Vâkıa suresinde de şöyle buyurmuştur: "Yüksek döşekler üzerindedirler"³²⁴ Cennetteki döşeklerin kalın ipekten astarlara sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu iki şeye delalet etmektedir:

1. Döşemelerin dışı içlerinden daha kaliteli ve daha güzeldir. Zîra astar kısmı yere bakmakta, dış yüzeyi ise güzel görünmeleri, süs olmaları ve göze hitap etmeleri için yapılmaktadır. Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledildiğine göre "Size döşemelerin astarından bahsedilmiş. Varın dış kısımlarını siz düşünün!" demiştir.

2. Döşemeler yüksektir ve altıyla üstü arasında yastıklar ve tavan bulunmaktadır. Bunların yüksekliği ve tavanı hakkında birtakım rivâyetler bulunmaktadır. Ancak bunların sıhhat durumu kuşkuludur. Bunlara göre yükseklikten maksat, konuldukları yerin yüksekliğidir. Tirmizî'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber "Yüksek döşekler üzerindedirler" ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Bunların yüksekliği yer ile göğün yüksekliği kadardır. Bunların arası da beş yüz yıllık bir mesafedir". Tirmizî bu rivâyet hakkında "Garîb (isnadının herhangi bir tabakasında tek râvi kalmış) bir hadistir. Sadece Rişdîn b. Sa'd isnadıyla bize ulaşmaktadır" demiştir³²⁵.

Burada basamakların yüksekliğinin kastedildiği ve döşemelerin bunların üzerinde olduğu da ifade edilmiştir. Rişdîn b. Sa'd'ın münker (kendisinden daha güvenilir ravilerin rivâyetlerine muhalif) nakilleri vardır. Darekutnî güvenilir bir

322 Tarîku'l-hicreteyn, s. 391-396.

323 Ravdatu'l-muhibbîn, s. 365.

324 el-Vâkıa 56/34.

325 Tirmizî, Sıfatu'l-Cennet, 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 75.

ravi olmadığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel de kimden rivâyette bulunduğunu önemsemediğinden ancak zühd konusunda naklettiği haberlerin alınabileceğinden bahsetmiştir. Ayrıca hadis rivâyetinde doğru olduğunu umduğunu da söylemiştir. Yahya b. Maîn ve Ebû Zur'a zayıf bir ravi olduğuna hükmederken Cûzecânî "münker rivâyetleri vardır" demiştir. Dolayısıyla Rişdîn b. Sa'd'ın hafızasının zayıf olduğu ve sadece kendisinin naklettiği haberlere güven duyulamayacağı anlaşılmaktadır³²⁶.

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber "Yüksek döşekler üzerindedirler" ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "İki döşek arasında yer ile gök arasındaki kadar mesafe vardır". Bu rivâyetin doğru olması daha muhtemeldir. Taberânî'nin naklettiğine göre ise Ka'b kırk yıllık bir mesafe bulunduğunu söylemiştir. Ebû Ümâme'den nakledildiğine göre ise Hz. Peygamber'e "Yüksek döşekler üzerindedirler" ayeti sorulduğunda şöyle buyurmuştur: "Döşegin üst tarafından bir şey düşse altına ulaşana kadar yüz yıl geçer"³²⁷. Bu hadisin Hz. Peygamber'e nispeti konusunda ihtilaf vardır. İbn Ebî'd-Dünya "Döşegin üst tarafı düşse alt kısmına ulaşana kadar kırk yıl geçer" şeklinde bir rivâyet olduğunu kaydetmiştir.³²⁸

فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾

56. O ikisinde de bunlardan evvel ne bir insanın ne bir cinnin asla dokunmadığı gözlerini yalnız eşlerine dikmiş, (huri)ler vardır.

57. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

58. Onlar sanki yakut ve mercandır.

59. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

60. İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi?

61. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

62. O ikisinden başka, iki Cennet daha vardır.

63. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

326 Bk. İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, III, 277.

327 Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, VIII, 289. Heysemî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. (bk. Mecmau'z-zevâid, VII, 120).

328 Hâdî'l-ervâh, s. 169-170.

Tefsiri:

“O ikisinde de bunlardan evvel ne bir insanın ne bir cinnin asla dokunmadığı gözlerini yalnız eşlerine dikmiş, (huri)ler vardır. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz? Onlar sanki yakut ve mercandır” âyetinde huriler gözlerini yalnız eşlerine dikmiş olmakla vasıflandırılmışlardır. Bu vasıf onlar için Kur’ân’da bu âyet haricinde iki yerde daha kullanılmıştır.

1. “Yanlarında bakışlarını kendilerinden ayırmayan iri gözlü dilberler”³²⁹

2. “Yanlarında, gözlerini eşlerine dikmiş yaşıt güzeller vardır”³³⁰ Müfessirlerin tamamı bu âyetlerde hûrilerin gözlerini eşlerinden ayırmadıklarının anlatıldığını ifade etmişlerdir. Güzellikleri sebebiyle eşlerinin başkalarına bakamadıkları yorumu da yapılmıştır. Mana itibariyle bu da doğrudur. Ancak lafız itibariyle âyette geçen قاصرات kelimesi güzel yüzlü hûrilere nispet edilmiştir. Yani hûriler gözlerini başka tarafa çevirmezler anlamına gelmektedir. Mücâhid de “gözlerini yalnız eşlerine dikmiş” âyetini yorumlarken onların eşlerinden başkasını arzulamadıkları anlamı vermiştir. Hasan el-Basrî’den de benzer bir yorum nakledilmiş ve hûrilerin süslenip başkalarına görünmediklerini ifade etmiştir. Yine Mücâhid’den hûrilerin gözlerini, kalplerini ve kendilerini tamamen eşlerine adadıkları tefsiri de rivâyet edilmiştir. Katâde de onların başkalarını arzulamadıkları açıklamasını yapmıştır.

Âyette geçen أتراب kelimesi yaşıt, akran anlamına gelmektedir. Ebû Ubeyde ve Ebû İshâk hûrilerin yaşlarının birbirlerine eşit olduğunu belirtmişlerdir. İbn Abbâs ve diğer müfessirler otuz üç yaşında aynı gün yaratılmış kızlar olacaklarını söylemişlerdir. Mücâhid ise أتراب kelimesinin emsal, benzer anlamına geldiği kanısındadır. Ebû İshâk da hûrilerin gençliklerinin baharında ve güzelliğinin zirvesinde olduklarını söylemiştir. Akran olanların أتراب şeklinde adlandırılmasının sebebi olarak da aynı zamanda toprağa ayaklarının değmesini göstermiştir³³¹. Onların aynı yaşta olmalarının Kur’ân’da zikredilmesi ise içlerinde güzelliğini kaybetmiş yaşlı kadınların ve cinselliği oluşmamış küçük kızların olmadığını belirtmek içindir. Ancak hizmet etmek üzere yaratılmış küçük erkekler Cennet’te varolacaktır.

Âyette geçen فيهن ifadesinin ne anlama geldiği konusu da müfessirlerce tartışılmıştır. Bir görüşe göre burada iki Cennet ve içindeki saraylar, evler ve çadırlar kastedilmektedir. Bir başka yoruma göre ise “Astarları kalın ipekten döşemelere yaslanmışlar olarak” âyetinde zikri geçen döşemelere atıf yapılmaktadır. Bu yoruma göre فيهن ifadesindeki في “içinde” harfi على “üzerinde” anlamına gelmektedir.

329 es-Sâffât 37/48.

330 Sâd 38/52.

331 Arapça’da تراب toprak demektir (çev.).

“bunlardan evvel ne bir insanın ne bir cinnin asla dokunmadığı” ifadesinde geçen **لَمْ يَطْمِثْهُنَّ** kelimesi Ebû Ubeyde’nin yorumuna göre “dokunmadı” anlamına gelmektedir. Arapça’da hiç bağlanmamış bir deve için **طَمَتْ حِلَّ قَطٍ** “Bu hiç ip değmemiş bir devedir” ifadesi kullanılmaktadır. Yûnus da aynı örneği vererek benzer bir kanaat açıklamıştır. Ferrâ ise **طَمَتْ** kelimesinin “kanını akıtarak bekaretini bozmak” demek olduğunu ve yine **طَمَتْ** sözcüğünün “kan” anlamına da geldiğini belirtmiştir. Leys de aynı kanaati taşımaktadır. Onun belirttiğine göre Arapça’da **طَامَتْ** “hayızlı” demektir. Ebu’l-Heysem de benzer bilgileri vermiş ve Ferezdak’ın **خَرَجْنَ اللَّائِي لَمْ يَطْمِثْنِ قَبْلِي** “Benden önce ilişilmemiş kadınlar çıktı” mısrasında geçen **طَمَتْ** fiilini “dokunmak” şeklinde anlamıştır. Müfessirler Arapça’da aynı anlamı veren başka kelimeler olduğunu da belirtmişlerdir.

Hûrilerin Cennet’te ilk defa yaratılacak kızlar mı yoksa Cennet’te yeniden anlatıldığı şekilde bakire olarak yaratılacak dünyalı hanımlar mı olacağı da tartışmalıdır. Şa’bî bunların dünyadaki hanımların yeniden yaratılmış ve yaratıldık-tan sonra henüz kimsenin dokunmadığı kızlar olacağını söylemiştir. Mukâtil de Cennet’te yeniden yaratılan kadınlar olacakları için dokunulmamış olacaklarını belirtmiştir. İbn Abbâs’tan ise “Bakire olarak ölmüş dünyalı hanımlar” yorumu nakledilmiştir. Kelbî de bu yeni yaratılışlarında ne insan ne de cin hiç kimsenin kendileriyle beraber olmadığı varlıklar olduğunu belirtmiştir.

Bana göre Kur’ân’ın ifadelerinden ilk anlaşılan husus hûrilerin dünyalı kadınlar olmadığıdır. Çünkü insanlar kendi cinslerinden kadınlarla cinler de kendi cinslerinden kadınlarla beraber olmuşlardır. Âyetten anlaşılan budur.

Ebû İshâk bu âyetin cinlerin de insanlar gibi kadınlarıyla birlikte olduğuna ve hûrilerin özel olarak Cennet’te yaratılmış olduklarına delalet ettiğini söylemiştir. Allah onları da Cennet ehli için yarattığı meyveler, nehirler, giysiler ve diğer şeyler gibi nimet olarak yaratmıştır. Bu âyetin ardından gelen “Çadırlar içinde örtülerle gizlenmiş huriler vardır”³³² ve ” Bunlara onlardan önce ne bir insan dokunmuştur, ne de bir cinn”³³³ ayetleri de aynı şeye işaret etmektedir.

Ahmed b. Hanbel hûrilerin sürekli yaşam için yaratıldıkları için sûra üflenildiği zaman ölmeyeceklerini ifade etmiştir. Tefsiri:ini yaptığımız âyet mü’min cinlerin Cennete kâfir cinlerin ise Cehenneme gideceği şeklinde alimlerimizin genel kanaatini de desteklemektedir. İmam Buhârî de eserinde “Cinlerin ödüllendirilmesi ve cezalandırılması” başlığıyla bir takım hadisler kaydetmiştir³³⁴. Damre b. Habîb cinlerin âhirette ödüllendirilip ödüllendirilmeyeceği sorulduğu zaman olumlu yanıt verip bu ayeti okumuş ve insanlara insanlar cinlere cinler verilecek-

332 er-Rahmân 55/72.

333 er-Rahmân 55/74.

334 Bk. İbn Hacer, Fethu’l-Bârî, VI, 395.

tir demiştir. Mücâhid ise besmele çekilmeden yapılacak birleşmelerde cinlerin birleşmeye dahil olacağı uyarısında bulunmuştur.

“onlardan önce” ifadesindeki *فَبَلَّغْهُمْ* zamiri ile sonrasında gelen *فَبَلَّغْهُمْ* “yaslanmışlar” kelimesi aynı anlama gelmekte olup bu hûrilerin Cennetteki eşlerine delalet etmektedir.

“Onlar sanki yakut ve mercandır” ayeti hakkında ise Hasan el-Basrî ve müfessirlerin çoğu burada mercanın beyazlığı ve yakutun berraklığının kastedildiğini ifade etmiştir. Abdullah b. Mes'ûd'un “Cennetteki hanımlar yetmiş kat elbise de giyse baldırlarının beyazlığı görülecektir. Zîra Allah Teâlâ “Onlar sanki yakut ve mercandır” buyurmuştur” sözü de aynı şeye delalet etmektedir. Yakut bir taştır. Ama içinden bir iplik geçirip sonra taş parlatıldığında içindeki iplik görülebilmektedir.

Allah Teâlâ daha önce “Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki Cennet vardır” buyurmuş ve iki Cennet'in varlığını haber vermişti. Şimdi ise “O ikisinden başka, iki Cennet daha vardır” buyurmaktadır. Böylece Cennetlerin sayısı dörde çıkmaktadır. Bu ikinci âyette geçen *فَبَلَّغْهُمْ* kelimesinin anlamında farklı yorumlar yapılmıştır. Bir grup alime göre bu iki Cennet daha önce zikredilen Cennetlerin üstündedir ve arşa daha yakındır. Diğerlerine göre ise onların altındadırlar. Zîra Arapça'da *فَبَلَّغْهُمْ* kelimesi mertebeye daha alt olmayı ifade etmektedir. Yine *فَبَلَّغْهُمْ* kelimesinin yakınlık anlamı da vardır.

Daha önce zikredilen iki Cennet'in bu sonuncu Cennetlerden daha üstün olduğu konusunda on delil zikredilmiştir:

1. “İkisinin (ağaçlarının) da (gölgelikli) dalları vardır”³³⁵ ayeti ilk delildir. Bu âyetin yorumunda iki görüş vardır:

a. *فَبَلَّغْهُمْ* kelimesi “dal” anlamına gelen *فَبَلَّغْهُمْ* kelimesinin çoğuludur.

b. *فَبَلَّغْهُمْ* kelimesi “çeşit” anlamına gelen *فَبَلَّغْهُمْ* kelimesinin çoğuludur. Bu durumda âyetin anlamı çeşit çeşit nimetler içeren şekilde olmaktadır. Hâlbuki bu olgu daha sonra zikredilen iki Cennet hakkında geçmemektedir.

2. “İkisinde de akar iki pınar vardır”³³⁶ ayeti ilk iki Cennet için, “İkisinde de suları durmaksızın coşan iki pınar vardır”³³⁷ ayeti ise ikinci iki Cennet için zikredilmiştir. *فَبَلَّغْهُمْ* “coşan, pınarından kaynayan” demektir. İlk âyette ise pınarından kaynamış bir suyun akışından bahsedilmektedir. Dolayısıyla ikincisinden (yani yalnızca coştığı ifade edilen pınarlardan) daha üstündür.

335 er-Rahmân 55/48.

336 er-Rahmân 55/50.

337 er-Rahmân 55/66.

3. “İkisinde de her meyveden çiftler vardır”³³⁸ ayeti ilk Cennetleri “İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır”³³⁹ ayeti ise ikinci Cennetleri nitelemektedir. İlk Cennetlerin daha güzel nimetlerle vasfedildiği kuşkusuzdur. Alimler bu âyette geçen çift kelimesinin iki çeşide delalet ettiği konusunda ittifak etmekle birlikte son tahlilde ne anlama geldiği meselesinde farklı yorumlar yapmışlardır. Bir gruba göre burada yaş ve değer itibarıyla yaş ile aynı olan ve aynen yaş meyveler gibi istifade edilen kuru meyveler kastedilmektedir. Bana göre bu yorum çok da isabetli değildir. Diğer bir gruba göre ise çift kelimesi bilinen meyveler ile şekil itibarıyla tanınmayan meyveler anlamına gelmektedir. Bir başka grup sadece iki çeşit meyve olduğunu belirtmiştir. Allah en doğrusunu bilir ama bana göre burada tatlı, ekşi, beyaz ve kırmızı meyveler kastedilmektedir. Zîra meyvelerin çeşitlerinin farklılığı daha çok göz ve dil için önem taşımaktadır.

4. “Astarları kalın ipekten döşemelere yaslanmışlar olarak”³⁴⁰ ayeti döşemelerin dış yüzeyinin daha güzel ve mühim olduğuna işaret etmektedir. Hâlbuki diğer iki Cennet vasfedilirken “Yeşil yastıklara ve güzel döşemelere yaslanarak (dinlenirler)”³⁴¹ buyurulmaktadır. Bu âyette geçen زَفْرَف kelimesi halı, nevresim ve döşek diye tefsir edilmiştir. Her halu karda ilk iki Cennet için kullanılan ifadeler burada kullanılmamıştır.

5. “Her iki Cennet’in de (meyvelerinin) toplanışı yakındır”³⁴² ayeti oradaki meyvelerin yakınlığını ve kolay toplandığını yani Cennet ehlinin diledikleri gibi onları alıp yiyebildiklerini ifade etmektedir. hâlbuki böyle bir bilgi ikinci Cennetler için zikredilmemiştir.

6. “O ikisinde de bunlardan evvel ne bir insanın ne bir cinnin asla dokunmadığı gözlerini yalnız eşlerine dikmiş, (huri)ler vardır”³⁴³ ayeti orada gözlerini eşlerine duydukları sevgi ve onlardan razı olmaları sebebiyle eşlerinden ayırmayan hurilerin varlığını haber vermektedir. Bu bilgi eşlerinin de gözlerini onlardan alamadıklarını zımnen içermektedir. Yani onlar o kadar güzeldir ki eşleri başkalarına bakamamaktadırlar. Sonraki Cennetler vasfedilirken ise “Çadrlar içinde örtülerle gizlenmiş huriler vardır”³⁴⁴ buyurulmaktadır. Gözlerini eşlerinden almayan hanımların kendilerinden gözlerin alınamadığı hanımlardan daha üstün olduğu ise malumdur.

338 er-Rahmân 55/52.

339 er-Rahmân 55/68.

340 er-Rahmân 55/54.

341 er-Rahmân 55/76.

342 er-Rahmân 55/54.

343 er-Rahmân 55/56.

344 er-Rahmân 55/72. Müellife göre âyette geçen مَفْصُورَات kelimesi “kendilerinden gözler alınamayan kadınlar” anlamındadır (çev.).

7. İlk iki Cennetteki huriler parlak, güzel ve berrak renkli yakut ve mercan gibi olmakla nitelenirken ikinci Cennetlerde böyle bir tavsif yapılmamıştır.

8. İlk iki Cennet hakkında “İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi?”³⁴⁵ ayeti yer almaktadır. Bu da o Cennetlerde yaşayanların mutlak ve tam iyilik ehli olduklarına dolayısıyla ödüllерinin de böyle olacağına delalet etmektedir.

9. Allah Teâlâ önce ilk iki Cenneti anlatmaya başlamıştır. Bu iki Cennet Allah'ın huzurunda durmaktan korkanlar içindir. Bir anlamda O'nun huzurunda durmaktan korkanlara verilebilecek en üstün ödül bunlar olmaktadır. yani sebebe (Allah'ın huzurunda durmaktan korkmak) karşılık müsebbeb (iki Cennet) verilmektedir. Allah'tan korkanlar iki çeşittir: Mukarrebûn (Allah'a yakın olanlar) ve Ashâbu'l-yemîn (kitaplarını sağ taraflarından alacak olanlar). Allah Teâlâ önce mukarrebûnun iki Cennet'inden sonra ashâbu'l-yemîn'in iki Cennet'inden bahsetmiştir.

10. “O ikisinden başka, iki Cennet daha vardır” âyetinin bağlamı da Cevherî'nin dediği gibi üstün olan Cennetlerden bahsedilmediğini göstermektedir. Eğer bu dört Cennet'in Allah'ın huzurunda durmaktan korkanlar arasında nasıl paylaştırıldığı merak ediliyorsa şunları söyleyebiliriz: Allah'ın huzurunda durmaktan korkanlar mukarrebûn ve ashâbu'l-yemîn olarak iki kısma ayrılınca mukarrebûna üstün iki Cennet diğerlerine de başka (diğerlerinden daha alt seviyede) iki Cennet verilecektir. Eğer Allah'tan korkanların hepsine birden mi iki Cennet verileceği ya da her birine mi iki Cennet -ki bunlar iki Cennet bahçesidir- verileceği merak ediliyorsa burada müfessirler iki görüşü de dillendirmişlerdir. Ancak ikinci görüşün doğru olduğunu gösteren iki delil bulunmaktadır:

a. Rivâyet edilen haberler ikinci görüş lehinedir.

b. Mana açısından da ikinci görüş doğrudur.

Resulullah'tan nakledildiğine göre bu Cennetler, Cennet bahçelerinden ikisidir³⁴⁶. Mana açısından da ilk Cennet emirleri yerine getirmenin ikincisi ise yasaklardan kaçınmanın karşılığı olarak verilecektir.

Kadınlardan bahsedilirken Cennetlere **فیهن** ifadesiyle, başka şeylerden bahsedilirken **فیهما** kelimesiyle atıf yapılmasının sebebine gelince Allah Teâlâ döşemelerden bahsettikten sonra “İçlerinde güzel huylu, güzel yüzlü (huri) ler vardır”³⁴⁷ buyurmuştur. Daha sonra aynı lafzı sonraki iki Cennet için de kullanmış ve böylece lafız ve mânâ uyumunu temin etmiştir.³⁴⁸

345 er-Rahmân 55/60.

346 Kurtubî'nin tefsiri dışında kaynağı tespit edilememiştir (VII, 6347).

347 er-Rahmân 55). 70.

348 Hâdi'l-ervâh, 91-92.

مُدَّامَاتَانِ ﴿٦٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاحَتَانِ ﴿٦٦﴾
 فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَانٌ ﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ
 رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾ فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾
 حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْبُيُوتِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ
 يَطْمِئْنُوا إِلَيْهِمْ قَبْلُ وَلَا جُنَّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَكَيِّفِينَ
 عَلَى رُفُوفٍ خُضْرٍ وَعُتُقِرِّي حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾

64. İkisi de siyaha yakın koyu yeşildirler.

65. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

66. İkisinde de suları durmaksızın coşan iki pınar vardır.

67. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

68. İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır.

69. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

70. İçlerinde güzel huylu, güzel yüzlü (huri) ler vardır.

71. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

72. Çadırlar içinde örtülerle gizlenmiş huriler vardır.

73. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

74. Bunlara onlardan önce ne bir insan dokunmuştur, ne de bir cinn.

75. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

76. Yeşil yastıklara ve güzel döşemelere yaslanarak (dinlenirler).

77. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Tefsiri:

“İçlerinde güzel huylu, güzel yüzlü (huri) ler vardır” âyetinde geçen خَيْرَاتٌ kelimesi خيرة sözcüğünün çoğuludur. حِسَانٌ kelimesi ise حنة sözcüğünün çoğuludur. Yani huriler vasıf, ahlâk ve karakter bakımından hayırlı yüz bakımından güzeldirler.

Abdullah b. Mes'ûd'dan aktarıldığına göre Cennete girecek her Müslüman'a bir huri verilecek, her hurinin kendi evi (çadırı) olacak, her evin dört kapısı bulunacak, her kapıdan her gün daha önce bahşedilmemiş hediyeler ve lütuflar edilecektir. Orada üzüntü, kötü koku, duman ve hırs bulunmayacaktır.³⁴⁹

“Çadırlar içinde örtülerle gizlenmiş huriler vardır” âyetinde geçen مَقْصُورَاتٌ kelimesi “eşlerine özgü kılınmış” demektir. Ebû Ubeyde hurilerin evlerinde ba-

rındırılacaklarını ve ayrıca eşlerine özgü kılınmış olarak yaşatılacakları anlamının da var olduğunu ifade etmiştir. Yani evlerinde kaldıkları için onları (eşlerinden başka) hiç kimse göremeyecektir. Bu tefsir hurilerin yalnızca eşlerine mahsus olacaklarını, başkalarını arzulamayacaklarını, eşlerinden başkasına meyletmeyeceklerini söyleyenlerin yorumlarına da uygundur. Örneğin Ferrâ bu yorumu aktaranlardan biridir.

“gözlerini yalnız eşlerine dikmiş, (huri)ler vardır” âyetinde kendilerini eşlerine adayan hurilerden bahsedilirken burada ism-i mef'ûl kalıbıyla “kendileri özgü kılınan” huriler zikredilmektedir. Bu durumda onların “çadırlarda olacağı” ifadesi Arapça grameri bakımından hurilerin sıfatı olmakta, ism-i mef'ûlün ma'mûlû olmamaktadır. Muhtemelen bu yorumu yapanlar hurilerin çadırlarda alı konulduklarını; odalara ve bahçelere çıkmalarına izin verilmediğini düşünmektedirler.

İlk görüşü savunanlar bu ikinci tefsire şu karşılığı vermektedirler: Allah Teâlâ hurileri eşlerine özgü kılınan ve korunan hanımlar şeklinde oldukça hoş bir şekilde vasfetmiştir. Bu onların çadırlara hapsedildiği; odalara ve bahçelere çıkmalarına izin verilmediği anlamına gelmez. Örneğin kralların eşleri ve diğer harem kadılarının da yolculuğa çıkmaları, bahçelerde gezinti yapmaları yasaklanmamaktadır. Allah Teâlâ huriler için gerekli vasıf olan çadırlarında eşlerine hâss kılınmalarını zikretmekte; hizmetçileriyle birlikte bahçelerde gezinti yapmaları hususu ise onlar için arızî bir nitelik olmaktadır. Mücâhid ise hurilerin kalplerinin eşlerine özgü olduğunu ve inciden yapılma çadırlarında yaşayacaklarını belirtmiştir. Önceki huriler “gözlerini yalnız eşlerine dikmiş” olmakla ikincileri ise “eşlerine özgü kılınmakla” nitelendirilmiştir. Her iki halde de hurilerin mükemmelliği ifade edilmiş olmaktadır. İlkinde huriler gözlerini eşlerinden başkasına arzuyla çevirmemekte; ikincisinde ise başka erkeklerin gözlerinden kaçırılarak yalnızca kendi eşine özel kılınmaktadır.³⁵⁰

“Yeşil yastıklara ve güzel döşemelere yaslanarak (dinlenirler)” ayeti Cennet-teki halı ve kilimleri anlatmaktadır. Bir başka surâde şöyle buyurulmaktadır: “Orada yüksek tahtlar, konulmuş kadehler, sıra sıra yastıklar, serilmiş gösterişli yaygılar vardır”³⁵¹ Saîd b. Cübeyr رَفْرَف kelimesini “Cennet bahçesi” غَنَفْرِي kelimesini de “halı” şeklinde yorumlamıştır. Hasan el-Basrî ise “Yeşil yastıklara ve güzel döşemelere yaslanarak (dinlenirler)” âyetinden bahsederken burada sergilerin kastedildiğini Medînelilerin de bu kanaatte olduğunu ifade etmiştir. Bu arada Vâhidî Ğâşiye suresi 15. âyette geçen نَمَارِق sözcüğünü alimlerin çoğunun “yastık” olarak tefsir ettiğini söylemiştir. Bu kelimenin tekil hali نَمْرَقَة şeklinde olup ilk harfinin esre veya ötre ile başladığı konusunda ihtilaf vardır. Ebû Ubeyde “Eğlencenin sergileri serildiği ve zevkin çeşitleri ve yastıkları yaklaştığı zaman” beytinde نَمَارِق sözcüğü-

350 Hâdi'l-ervâh, s. 182-183.

351 el-Ğâşiye 88/13-16.

nü kullanmıştır. Kelbî de yastıkların sıra halinde dizildikleri yorumunu yapmıştır. Mukâtil yastıkların kadife halıların üzerine konulduğundan bahsetmiştir. زرايى kelimesi kilim ve kadife halı anlamına gelmekte olup tekil hali Arap dili uzmanlarının çoğuna göre زرية şeklindedir. ماثوثة ise “yayılmış” demektir.

رُفْرَف Leys’in ifadesine göre yeşil renkli bir nevi yaygıdır. Tekil hali رفرة dir. Ebû Ubeyde de bu kelimeyi kilim diye tefsir etmiştir. Ebû İshak ise bu âyette رُفْرَف kelimesinin Cennet bahçesi, yastık, nevresim ve güzel yatak örtüleri diye yorumlandığını açıklamıştır. Müberrid bu kelimenin kralların döşeklerini örtmek için kullandıkları harika örtüler anlamına geldiğini düşünmektedir. Vâhidî de bu yorumun doğruya en yakın olan tefsir olduğunu kaydetmiştir. Zîra Araplar çadırların altına sermek için dokunan şeylere رُفْرَف adını vermektedirler. Hz. Peygamber’in vefatıyla ilgili bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: “Halıyı kaldırdıklarında yüzeyini gördüm. Sanki kağıt gibiydi”³⁵². İbnü’l-A’râbî bu âyette geçen رُفْرَف kelimesini halının kenarı olarak tefsir etmiştir. Kilimin değerlileri çadırın kenarlarına benzetilmiş ve رُفْرَف diye isimlendirilmiştir. Bana göre bu kelime asıl itibarıyla kenar ve yan anlamına gelmektedir. Bu bazen duvarın kenarı bazen de çadırların örtüsü ya da zırhların kenarı anlamında kullanılmaktadır. Tekili رفرة şeklindedir. Kuşların bir yere konmak istediklerinde kanat çırpmaları da bu kelimeyle ifade edilmektedir. Yine döşek örtüsü yapımında kullanılan yeşil kumaşa da bu ad verilmektedir. Tekili رفرة dür. Herhangi bir şeyin tercih edilenine de رفرf denilmektedir. Nakledilen bir habere göre “Andolsun ki, Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü gördü”³⁵³ âyetinin yorumunda Abdullah b. Mes’ûd “Bütün ufluğu kaplayan yeşil bir örtü gördü” demiştir³⁵⁴. Bu hadis Buhârî ve Müslim’in Sahihlerinde yer almaktadır.³⁵⁵

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

78. Celâl ve ikrâm sahibi Rabbinin adı ne yücedir!

Tefsiri:

Bu ayetle ilgili iki görüşten daha doğru olanı şudur: Celâl, ta’zîm, ikram ise sevgi duymak anlamlarına gelmektedir. Bu kelime-i tevhidin ve tekbirin sırrıdır. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Yâzel celâli ve’l-ikrâm ifadesini sürekli kullanın.”³⁵⁶

352 Bu lafızla bulunamamıştır. Bk. İbnü’l-Esîr, Nihâye, II, 242.

353 en-Necm 53/18.

354 Buhârî, Bed’u’l-halk, 7.

355 Hâdî’l-ervâh, s. 170-171.

356 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 177.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

VÂKIA SÛRESİ

[96 Âyet]

إِذَا وَقَعَتِ الزَّوَاقِعُ ﴿١﴾ لَيْسَ لَوْفَعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ﴿٣﴾ إِذَا رُجَّتِ
الْأَرْضُ رَجًا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًا ﴿٦﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا
ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا
أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾
فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿١٢﴾ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأُولَى ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾ عَلَى
سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُتَكَبِّينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Kıyamet koptuğu zaman,
2. Ki onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur;
3. O, alçaltıcıdır, yükselticidir.
4. Yer şiddetle sarsıldığı,
5. Dağlar parçalandığı,
6. Uçuşan toz zerrelere haline geldiği zaman...
7. Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman,
8. Defterleri sağdan verilenler. Ne mutlu onlara!
9. Defterleri soldan verilenler. vay gele başlarına!
10. (Hayırdan) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler.
- 11, 12. İşte bunlar, naîm Cennetlerinde (Allah'a) en yakın olanlardır.
13. (Onların) çoğu önceki ümmetlerden,
14. Birazı da sonrakilerdendir.
- 15, 16. Mücevheratla işlenmiş divanlara yaslanarak karşılıklı otururlar.

Tefsiri:

Allah Teâlâ Cennetten bahsederken bir başka âyette şöyle buyurmuştur: “Orada yükseltilmiş divanlar vardır.”³⁵⁷ Allah Teâlâ Cennetliklerin divanlarının birbirinin yanı sıra dizilmiş olduğunu da haber vermiştir. Bir kısmı diğerinin arkasında kalmamıştır. Aralarında mesafe de yoktur. Bur surede ise Allah Teâlâ, müminlerin divanlarının mücevherle işlenmiş olduğunu bildirdi.

وضن kelimesi sözlükte, istiflenmiş, üst üste örülmüş anlamına gelir. وضن فلان (Falanca taş ve tuğlayı üstü üstüne koydu.) denilir. O konan malzemelere ise موصون denir.

Leys şöyle demiştir: “الوضن divan vs. gibi şeylerin örülmesi anlamına gelir.” Arapçada موصونة دزغ dendiği zaman, sıkı örülmüş zırh kastedilir. Araplardan biri hanımına متاع البيت demiştir. Bu cümle “Evin eşyalarını birbirine yaklaştır.” anlamına gelir.

Ebu Ubeyde, Ferrâ, Müberrid ve İbn Kuteybe şöyle demiştir: موصونة kelimesi, sıkı örülmüş, parçaları birbirine tamamen geçmiş anlamına gelir. Tıpkı zırhın halkalarının birbirine sıkıca tutturulduğu gibi. Yine bu kökten türemiş olan وضن kelimesi de sıkıca örülmüş, parçaları birbirine iyice bitleştirilmiş anlamına gelir.

A’şâ’ya şu beyit nispet edilmiştir:

و من نسج داود موصونة تساق الحي 358 غيرا قعيرا

Savaş için hazırladın Dâvûd’un yaptığı sağlam zırhları

Taşıır bunları ard arda dizilmiş deve kervanları.³⁵⁹

Söylendiğine göre bu kelime, altın ile örülmüş, inci, yakut ve zeberced ile süslenmiş anlamına gelir. Nitekim Heşim, Husayn ve Mücâhid kanalıyla İbn Abbâs’ın bu kelimeyi şu şekilde izah ettiğini nakletmiştir: “الموصونة Tane tane altınlarla süslenmiş anlamına gelir.”

Mücâhid şöyle demiştir: “الموصونة, altın ile birbirine bağlanmış anlamına gelir.”

Ali İbn Ebî Talha İbn Abbâs’ın şöyle dediğini nakletmiştir: “الموصونة, sıra sıra konmuş anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ bunların yükseltildiğini de haber vermiştir.”

357 el-Ğâşiye 88/13.

358 Tercümede esas aldığımız nüshada bu kelime الوحي (vahiy) şeklinde çıkmıştır. Ancak doğru- su bizim yukarıda yazdığımız gibidir. Bk. A’şâ, Divân, s. 149. [Mütercim]

359 A’şâ bu beyti Hevze adında bir emîri övmek için söylemiştir. Bk. A’şâ, Divân. s. 142. [Mütercim]

Atâ ise İbn Abbâs'tan şöyle nakletmiştir: “الموضونة Zeberced, inci ve yakut ile süslenmiş altından yapılmış tahtlar anlamına gelir. Bu tahtların her biri Mekke ile Eyle arası kadardır.”

Kelbî de şöyle demiştir: “Bu tahtın göğe doğru yüksekliği yüz zirâ kadardır. İnsan onun üstüne çıkmak istediği zaman taht eğilir. İnsan üzerine kurulunca doğrulur ve eski yüksekliğine kavuşur.”³⁶⁰

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وَلَدَانِ مُخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَنْوَافٍ وَأَبَارِقٍ وَكَأَنَّهُ مِنْ مَعِينٍ ﴿١٨﴾
لَا يُضِلُّعُونَ عَنْهَا وَلَا يَتَرَفُّونَ ﴿١٩﴾ وَفَاقِيَةً مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَحْمٍ طَيْرٍ
مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَخَوَرٍ عَيْنٍ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جَزَاءَ
بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾ إِلَّا قِيلًا سَلَامًا
سَلَامًا ﴿٢٦﴾

17. Çevrelerinde, (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır.
18. Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle.
19. Bu (kaplardaki) şaraptan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir.
20. Bir de... tercih edecekleri meyveler...
21. Canlarının istediği kuş etleri...
- 22, 23. Ve gün görmemiş saklı inciler gibi ceylan gözlü eşler...
24. Yaptıklarına karşılık olarak (verilir).
25. Orada boş bir söz ve günaha sokan bir laf işitmezler.
26. Söylenen, yalnızca “selâm, selâm” dır.

Tefsiri:

Son iki âyette, boş sözlerin, günaha sokan lafların Cennet'te duyulmayacağı belirtilmiştir. Öte yandan, bunların zıddı olan selâmın duyulacağı ifade edilmiştir. Burada bir şeyin olmayacağı ve bu olmayacak şeyin zıddının olacağı kastedilmiştir. O halde قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ifadesini müstesnâ minhin içine sokma tekellüfüne girmeye gerek yoktur. Çünkü böyle bir şey, âyetten çıkacak faydanın yok olmasını da beraberinde getirir. Bu ifadeyi müstesnâ minhin bir cüzü olarak görenler şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ Cennetliklerin boş söz ve günaha sokan bir laf işitmeyeceklerini belirtti. Her ikisi de söylenen paydasında birleşmektedir. Bu durumda insan, Cennet'te bir sözün işitilip işitilmeyeceğini öğrenmek ister. Bu

yüzden Allah Teâlâ قِيلَ سَلَامًا سَلَامًا (Söylenen, yalnızca “selâm, selâm”dır) buyurmuştur. Neticede mânâ şöyle şekillenmiştir: “Orada, ‘selâm, selâm’ dan başka hiçbir şey işitmezler.”

Bu iki yorum düşünüldüğü zaman, ilkinin daha doğru olduğu anlaşılır. Çünkü bu yoruma göre bir şeyin işitilmeyeceği, zıddının ise işitileceği ifade edilmiştir. İkinci yoruma göre ise, selâm dışında ne varsa hepsinin işitilmeyeceği belirtilmiştir. Ancak âyetin anlamı böyle değildir. Çünkü Cennetlikler hem selâmı hem de onun dışında diğer güzel sözleri işiteceklerdir. Bu husus iyice düşünülmelidir.³⁶¹

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي بَيْتٍ مَخْصُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحَ
مَنْصُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلِّ مَمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَا
مَنْقُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفَرْشٍ مَرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾

27. Defterleri sağdan verilenler; ne mutlu o sağdakilere!

28. (Onlar) Dikensiz sidr ağaçları,

29. Dolgun salkımlı muzlar,

30. Uzamış gölgeler,

31. Şırlı şırlı akan sular...

32, 33. Ne tükenen, ne de yasaklanan bir çok meyveler...

34. Ve yükseltilmiş yataklardadırlar.

Tefsiri:

Allah Teâlâ Cennetleri tasvir ettiği bir başka âyette şöyle buyurmaktadır: أَفْنَانٍ (Bu iki Cennet türlü ağaçlarla doludur.)³⁶² Bu âyette geçen أَفْنَانٍ kelimesi, dal anlamına gelen فَنٍ kelimesinin çoğuludur. Yine Cennet’le ilgili olarak şöyle buyurmuştur: فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ (İkisinde de her türlü meyveler, hurma ve nar vardır.)³⁶³

28. Âyette geçen الْمَخْصُود kelimesi, dikenleri kırılmış, temizlenmiş dolayısıyla dikensiz hale gelmiş mânâsını taşır. Bu görüş, İbn Abbâs, Mücâhid, Mukâtil, Katâde, Ebu’l-Ahvas, Kasâme İbn Züheyr ve daha başka müfessirlere aittir. Bu kimseler kendi görüşlerini desteklemek için şu iki delili ileri sürmüşlerdir:

a) الخَض kelimesi lügatte kesmek anlamına gelir. Toplanan her yaş meyve, dal vs. için خَضَتْه denir. Bir ağacın dikenlerinin koparılmasını anlatmak için yine

361 Bedâiu'l-fevâid, III, 69-70.

362 er-Rahmân 55/48.

363 er-Rahmân 55/68.

bu fiil kullanılır. Dikeni koparılmış ağaçlara da, مخضود ve خضيد denir. Meyvelerin toplanmasını ifade etmek için de bu kelime kullanılır. Meyvesi devşirilmiş ağaçlara da خضد ve مخضود denir. الخضاد ise, dikeni bulunmayan ağaç anlamına gelir.

b) İbn Ebu Dâvûd şöyle demiştir: “Muhammed İbn Musaffâ, Muhammed İbn Mübârek, Yahya İbn Hamza, Nûr İbn Yezîd, Habîb İbn Ubeyd ve Utbe kanalıyla İbn Abd es-Selemî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Hz. Peygamberle -sallallâhu aleyhi vesellem- birlikte oturuyordum. Derken bir bedevî çıkageldi ve Allah Resûlü'ne قال كنت جالسا مع رسول الله فجاء şöyle dedi: -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dedi: اعرابي فقال يا رسول الله أسمعك تذكر في الجنة شجرة لا أعلم شجرة أكثر شوكا منها يعني الطلح فقال رسول الله إن الله جعل مكان كل شوك منها ثمرة مثل حصوة التيس الملبود فيها سبعون فيها سبعون لونا من الطعام لا يشبه لون آخر (Ey Allah'ın elçisi! Seni dinliyorum...Bakıyorum da Cennet'te benim bildiğim en fazla dikenli ağacın olduğundan bahsediyorsun.” Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ o ağacın her dikeninin yerine bir meyve var etmiştir. O meyveler, kılı/eti sıkı tekenin husyesi gibidir.³⁶⁴ Her birinde yetmiş çeşit tat vardır. Hiçbiri diğerine benzemez.)³⁶⁵ Bu rivâyette geçen الملبود lafzı, kılıları keçeleşmiş anlamına gelir.³⁶⁶

Abdullah İbn Mübârek şöyle demiştir: “Safvân İbn Amr, Selîm İbn Âmir'in şöyle dediğini bize nakletti: “Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ashâbı şöyle derdi: Allah Teâlâ bedeviler ve onların soruları vasıtasıyla bize fayda verirdi. Bir defasında bedevî biri gelip Resûlullah'a -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle demişti: “Ey Allah'ın elçisi! Allah Teâlâ Cennet'te bu dünyada insanlara eza veren bir ağaçtan bahsetti. Bana göre Cennet'te insana eza veren bir ağaç yoktur.” Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bedevîye “O ağaç hangisidir?” diye sordu. Bedevî “Sidr ağacı...Onun dikenini olur. İnsanlara batar.” diye cevap verdi. Bu defa Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ'nın في سدر مخضود buyurduğunu hiç duymadın mı? Allah Teâlâ onun dikenlerini temizlemiş ve her bir dikeninin yerine bir meyve koymuştur.”³⁶⁷

364 Bu rivâyetteki benzetme, meyvelerin dolgun ve aşağı doğru sarktığını ifade etmek gayesiyle yapılmıştır.

365 Bu hadis sahihtir. Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebîr, IV, 130; Ebu Naîm, Hilye, VI, 103; Suyûtî, ed-Durru'l-mensûr, VIII, 12. Heysemî bu rivâyet hakkında şöyle demiştir: “Bu rivâyetin senedi, Buhârî'nin ravilerinden oluşmaktadır.” Heysemî, Mecma', X, 414.

366 Hadiste geçen خصوة, tenâsul organındaki yumurta anlamına gelir. الخصى kelimesinin tekilidir. bk. Cevherî, Muhtârû's-sihâh HSY md. الملبود ise eti sıkı anlamına gelir. Yani bir kısmı bir kısmına iyice yapıştığı için katılaştıran mânâsına gelir. bk. İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, IV, 225. İbn Kayyim bu kelimenin iki anlamından birini yukarıda zikretti. Ancak bu hadiste kastedilen bizim verdiğimiz mânâdır.

367 İbnu'l-Mübârek, s. 74-75; Hâkim bu rivâyeti, sika bir tâbîi olan Selîm İbn Âmir kanalıyla Ebu Ümâme el-Bâhilî'den nakletmiştir. Ayrıca bu rivâyetin sahih olduğunu belirtmiştir. Zehebî de bu konuda ona tabi olmuştur. İbn Kesîr bu rivâyeti, Ebu Bekir Ahmed İbn Selmân en-Necâd kanalıyla nakletmiştir. bk. İbn Kesîr, Tefsîr, IV, 308.

Bazı alimler مَحْضُود kelimesine yükünü yüklenmiş anlamını vermişlerdir. Ancak bu görüşleri tenkit edilmiştir. Onlara şu şekilde itiraz edilmiştir: Lügatte bu kelimenin, yüklemek anlamına geldiği bilinmez. Ne var ki onlara itiraz edenler, yanılmışlardır. Çünkü o mânâ da doğrudur. O mânâyı savunanlar, Allah Teâlâ'nın bu ağacın dikenlerini temizleyip onların yerine meyveleri koymasına bakarak bu yorumu yapmışlardır. Biraz önce geçen iki hadis, bu görüşleri birleştirmektedir.

Bazı alimler ise مَحْضُود kelimesini ele batmayan, eli yaralamayan ve ele acı vermeyen şeklinde yorumlamışlardır. Bu yorumu kelimenin mânâsının lâzımına göre yapmışlardır. Müfessirlerin geneli, bazen mânânın lâzımı ile bazen bir cüzü ile bazen de bir örnek ile yorum yapar. Görüşlerin içeriğine dikkat etmeyenler ise bunları birbirine aykırı yorumlar olarak görür. Hâlbuki bunlar arasında bir çelişki yoktur.

طَلْح kelimesini müfessirlerin çoğu, muz ağacı olarak tefsîr etmiştir. Mücâhid şöyle demiştir: Vecc'in³⁶⁸ muzları Arapların hoşuna giderdi. Bu yüzden onlara "Dolgun salkımlı muzlar." âyeti inmiştir. Bu tefsîr, Ali İbn Ebî Tâlib, İbn Abbâs, Ebu Hureyre ve Ebu Saîd el-Hudrî'ye aittir.

Bazı müfessirler ise طَلْح'ın büyük ve uzun bir ağaç olduğunu söylemiştir. Onlara göre Araplar nezdinde bu ağaç, çölde yetişen ve dikenli bol bir ağaçtır.

Nitekim kervanda develeri yürüten kimse şu beyti okumuştur:

بشرها دليلها وقالوا غدا ترين الطلح والجبالا

Rehberi ona müjdeyi verdi ve dedi ki:

Görürsün yarın Talh ağacını ve dağları.

Bu ağacın, kokusu, yükü ve gölgesi vardır. Dikenlerin yerine meyvelerle donatılmıştır. İbn Kuteybe şöyle demiştir: "Bu ağaç, yükle veya yaprakla yüklenmiştir. Yukarıdan aşağı her tarafı doludur. Dolayısıyla dışarıdan görünen bir gövdesi yoktur."

Mesrûk ise şöyle demiştir: "Cennetteki ağaçlar, en altından en üst dallara kadar tamamen yapraklarla kaplıdır. Nehirleri ise kanal olmadan akar."

Leys şöyle demiştir: طَلْح kelimesi, Ümmü Ğaylân ağacı anlamına gelir. Bu ağacın eğri büğrü dikenleri yoktur. Çalı cinsinin en büyük ve sivri dikenlerine sahiptir. Dalları çok sağlamdır. Çok dayanıklı bir ağaçtır."

Ebu İshak da şöyle demiştir: طَلْح kelimesi ile Ümmü Ğaylân ağacı kastedilmiş olabilir. Çünkü bu ağacın kokusu güzeldir. Allah Teâlâ vahyin ilk muhatap-

368 Tâif şehrinin bir diğer adıdır. bk. Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-büldân, IV, 8; V, 361.

larına sevdikleri şeyleri vermeyi vâd etmiştir. Ancak şu kadarı var ki, Cennetteki bu ağaç dünyadaki benzerinden çok üstündür. Tıpkı Cennetteki diğer varlıkların dünyadaki varlıklardan üstün olduğu gibi. Cennetteki müminlere mükâfat olarak verilecek ödüller ile dünyadaki nimetler arasında sadece isim benzerliği vardır.”

طَلح kelimesi muz olarak tefsîr edenler, örnekleme yoluyla bu tefsiri yapmışlardır. Çünkü muz, dolgun bir meyvedir. Hâlbuki Arap dilinde bu kelime, çölde yetişen büyük bir ağacın adıdır.

Her şeyi en iyi Allah bilir.³⁶⁹

إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ إِنثَاءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ غُرُبَاتٍ أَرْبَابًا ﴿٣٧﴾ لِأَصْحَابِ
الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾

35. Gerçekten biz hürileri apayrı biçimde yeni yarattık.

36, 37. Onları, eşlerine düşün ve yaşıt bâkireler kıldık.

38. Bütün bunlar sağdakiler içindir.

Tefsiri:

إِنَّا أَنشَأْنَاهُنَّ ifadesindeki zamir kadınları gösterir. Ancak daha önce kadınlardan söz edilmemiştir. Ne var ki, 34. âyette geçen yatak kelimesi, kadınlara delâlet etmektedir. Çünkü kadınların yeri, yataktır. Bu konuda ileri sürülen bir diğer yorum ise şöyledir: فُرُش مَرْفُوعَةٍ âyetinde geçen فُرُش (yataklar) kelimesi kadınlardan kinâyedir. Nitekim kadınlara kinaye yoluyla iki kulplu testi, izâr vb. isimler de verilir. Âyetin devamında bulunan مَرْفُوعَةٍ (yükseltilmiş) ifadesi bu yoruma izin vermez. Ancak bu kelime “değerleri yükseltilmiş” şeklinde izah edilirse bu yoruma kapı aralanmış olur.

Daha önce Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu yataklara ve onların yüksekliklerine ilişkin açıklaması geçmişti. Doğrusu şu ki, burada yatakların bizzat kendisi kastedilmiştir. Ancak bu lafız, kadınlara da delâlet eder. Çünkü çoğunlukla onlar yatakta bulunur.

Katâde ve Saîd İbn Cübeyr bu âyeti (35. ayet) şu şekilde açıklamıştır: “Biz onları, yeni bir yaratılışla yarattık.”

İbn Abbâs şöyle demiştir: “Bu âyetle dünyadaki kadınlar kastedilmiştir.”

Kelbî ve Mukâtil şöyle demiştir: “Burada saçları ağarmış, iyice ihtiyarlamış dünyadaki kadınlar kastedilmiştir. Âdetâ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Biz,

dünyada ilk kez onları yarattıktan sonra ihtiyarlayıp pîr-i fâni olan kadınları yeniden yaratacağız.” Enes’ten nakledilen merfû’ bir hadis de bu yorumu desteklemektedir: “*Yeniden diriltilecek kadınlar, dünyada görme duyuları yavaşlayıp gözlerinde daima yaş olan ve çapak biriken kocakarılarıdır.*”³⁷⁰ Sevrî de bu rivâyeti, Musa İbn Ubeyde ve Yezid er-Rakkâşî kanalıyla Enes’ten nakletmiştir. Yahya el-Hamânî’nin rivâyeti de bunu desteklemektedir: İbn İdris, Leys ve Mücâhid kanalıyla Hz. Âişe’den aktardığına göre Allah Resûlü bir defasında onun yanına varmış. O esnada Hz. Âişe’nin yanında bir ihtiyar oturuyormuş. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bu kim?” diye sormuş. Hz. Âişe “Halalarımından biri” diye cevap vermiş. İhtiyar kadın bu sözden bayağı alınmış. Bunun üzerine Allah Resûlü **إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً** (Biz onları yeniden yarattık.) âyetini okuyup bunu ‘Yani bambaşka yarattık.’ şeklinde izah ettikten sonra şöyle demiştir: İnsanlar kıyamet günü yalın ayak ve çıplak biçimde haşrolunacaklardır. İlk giydirilen İbrahim peygamber olacaktır.” Daha sonra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- tekrar **إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً** (Biz onları yeniden yarattık.)” âyetini okumuştur.³⁷¹

Adem İbn Ebî İyâs, Şeybân, Zührî, Câbir el-Ca’fî, Yezid İbn Mürre ve Seleme İbn Yezid kanalıyla Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- **إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً** âyeti hakkında şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “*Bu âyette, dünyadaki dul ve bakireler kastedilmiştir.*”³⁷²

Adem şöyle demiştir: Mübârek İbn Fudâle Hasan kanalıyla Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu bize nakletti: “*İhtiyarlar Cennete giremez.*” Bunun üzerine bir ihtiyar kadının canı sıkıldı. Bu durum karşısında Allah Resûlü şöyle buyurdu: “*Ona söyleyin; mahşer günü o, ihtiyar olmayacak. Aksine o, genç olacak. Çünkü Allah Teâlâ **إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً** (Biz onları yeniden yarattık)’ buyuruyor.*”³⁷³

İbn Ebî Şeybe, Ahmed İbn Tarık, Müsîde İbn Yesa’, Saîd İbn Ebî Arûbe, Katâde ve Saîd İbn Müseyyeb kanalıyla Hz. Âişe’den şöyle nakletmiştir: “Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- ensârdan bir ihtiyar kadın gelip ‘Ey Allah’ın elçisi! Allah’a dua et de beni Cennete soksun.’ dedi. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ‘*Cennete ihtiyarlar giremez.*’ diyerek karşılık verdi. Sonra gitti ve namaz kıldı. Daha sonra Hz. Âişe’nin yanına döndü. Hz. Âişe ona, ‘*Senin söz-*

370 Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 56.

371 Beyhakî, el-Ba’s ve’n-nüşûr, s. 216; Ebu Naîm, Târîhu Asbahân, II, 107.

372 Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Hadis no: 1307; Taberî, XXVII, 185; Taberânî, el-Mu’cemu’l-Kebîr, VII, 40; Beyhakî, el-Ba’s ve’n-nüşûr, s. 217.

Bütün bu rivâyetler, Câbir el-Ca’fî, Yezid İbn Mürre ve Seleme İbn Yezid kanalıyla gelmektedir. İçlerinde Câbir zayıftır. Yezid İbn Mürre’nin de biyografisini bulamadım. Ravilerden sadece Selem İbn Yezid’in biyografisini bulabildim. bk. İbn Hibbân, es-Sikât, IX, 274.

373 Tirmizî, Şemâil, Hadis no: 205. Elbânî bu hadis hakkında şöyle demiştir: “Bu hadisin senedi zayıftır.” Ancak Elbânî “Çâyetu’l-merâm” adlı kitabında daha önce zikrettiğimiz şahitleri ile birlikte bu hadisi vererek hasen olduğunu belirtmiştir. bk. s. 375.

lerin yüzünden kadın sıkıntıya girdi.' dedi. Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- 'Ama gerçek böyle. Kuşkusuz Allah Teâlâ yaşlı kadınları Cennete soktuğu zaman, onları bakireye dönüştürecektir.' buyurdu.³⁷⁴

Mukâtil bu konuda bir başka görüş zikretmiştir. Zeccâc da bunu tercih etmiştir. Söz konusu görüşe göre burada daha önce bahsi geçen huriler kastedilmiştir. Allah Teâlâ hurileri, sahipleri için doğum yapmayacak şekilde apayrı bir yaratılışla yaratacaktır. Zâhir olan görüşe göre, burada Allah Teâlâ'nın Cennet'te hurileri apayrı yaratması kastedilmiştir. Birkaç husus buna delâlet etmektedir:

a) Allah Teâlâ ecirde önde olanlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Çevrelerinde, (hizmet için) ölümsüz gençler dolaşır. Maîn çeşmesinden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle... Bu (kaplardaki) şaraptan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir. Bir de... tercih edecekleri meyveler... Canlarının istediği kuş etleri... Ve gün görmemiş saklı inciler gibi ceylan gözlü eşler..."³⁷⁵ Bu âyetlerde, onların kadehleri, içecekleri, meyveleri, yemekleri ve ceylan gözlü hurilerden oluşan eşleri anlatıldı. Daha sonra da, amel defterleri sağdan verilecek kimse-lerin yiyeceklerinden, içeceklerinden, yataklarından ve kadınlarından bahsedildi. Öyle anlaşıyor ki, bu eşler, kendilerinden önce bahsi geçen huriler gibi Cennet'te yaratılmış kadınlardır.

b) Allah Teâlâ **إِنَّا أَنْشَأْنَاهُمْ إِنْشَاءً** buyurmuştur. Bu cümle, onların ikinci kez değil, ilk olarak yaratıldığını açıkça ifade eder. Çünkü Allah Teâlâ bu fiil ile ikinci kez yaratmayı kastettiği zaman bir sıfat ile bunu belirtmiştir. Nitekim şu âyetlerde bu durum görülmektedir: **وَأَنْ عَلَيْهِ النَّشْأَةُ الْآخِرَىٰ** (Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na aittir.)³⁷⁶ **نَحْنُ قَدْ زَوَّجْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لَا تَعْلَمُونَ** (Aranızda ölümü takdir eden biziz. Ve biz, önüne geçilebileceklerden değiliz. Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir âlemde tekrar var edelim diye (ölümü takdir ettik). And olsun ki, ilk yaratmayı bilirsiniz, yine de düşünmez misiniz?)³⁷⁷

c) **وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً** (Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman)³⁷⁸ âyeti ile başlayan hitap, sonuna kadar erkeklere ve kadınlara yöneliktir. Yeniden diriliş de bu iki türü kapsamaktadır. Dolayısıyla, **إِنَّا أَنْشَأْنَاهُمْ إِنْشَاءً** âyetinin zahirinden, bu yaratılışın hurilere ait olduğu anlaşılır. Bu âyetteki yaratma fiilinin masdar ile tekit edilmesi de düşünülmelidir. Hadisler, bu yaratmanın, ihtiyar kadınlara mahsus olduğunu göstermez. Aksine ihtiyar kadınların bu konuda huriler gibi olduğuna

374 Bu rivâyeti İbn Ebî Şeybe'nin "Musannef"inde bulamadık.

Heysemî bu rivâyet hakkında şöyle demiştir: "Bu hadisin senedinde Müsîd vardır. Bu râvî zayıftır." bk. Heysemî, Mecma', X, 419. Ebu Naîm, Sıfatu'l-Cenne, III, 231.

375 el-Vâkıa 56/17-23.

376 en-Necm 53/47.

377 el-Vâkıa 56/60-63.

378 el-Vâkıa 56/7.

delâlet eder. Ancak bu özelliğin kocakarılar değil de sadece hurilere mahsus olduğu vehmine kapılmak yanlıştır. Çünkü kocakarılar bu yaratılışı onlardan daha çok hak etmektedirler. Netice olarak, buradaki yaratmanın hem hurileri hem de kocakarıları kapsadığını söyleriz. Her şeyi en iyi Allah bilir.

غُرْبَا kelimesi, عروب kelimesinin çoğuludur. Kocalarına şirinlik yapan kadınlar anlamına gelir. İbnu'l-A'râbî³⁷⁹ (ö. 231.) şöyle demiştir: “عروب, Kocalarına itaat eden, onlara şirinlik yapan kadınlar anlamına gelir.” Ebu Ubeyde de “عروب eşleşmesi güzel anlamına gelir.” demiştir. Bu sözü ile o, sevişirken kocasına karşı cömert davranan ve onunla arzulu birlikte olan kadını kastetmiştir. Müberrid ise bu kelimeyi kocasına aşık kadın şeklinde izah etmiştir. Lebîd'de şu beyti nispet etmişlerdir:

وفي الحدوج عروب غير فاحشة ربا الروادف يعشى دونها البصر

Hevdecinde fuhşa bulaşmaz, kocasına sadık bir kadın var.

Sahip olduğu iri kalçalara bakmaktan yorgun düşer gözler.³⁸⁰

Müfessirler غُرْبَا kelimesinin aşık, şirinlik yapan, kur yapan, işve yapan, sırlıklılam aşık, ateşli vb. mânâlara geldiğini ifade etmişlerdir. İmam Buhârî “Sahîh”inde bu kelime hakkında şöyle demiştir: “عربا, ağırlaştırılmış (değerlendirilmiş/güzel konuşan/sevgili) anlamına gelir. صبر ve صور veznindedir. Mekkeliler işveli kadına العربة, Medineliler الغنجة, Iraklılar الشكلة der. العرب kelimesi kocalarına şirinlik yapan kadınlar anlamına gelir.” İmam Buhârî “Sahîh”inin “Bedu'l-halk” bölümünde bunları demiştir.³⁸¹ “Kitâbu't-tefsîr” bölümünde ise şunları söylemiştir: “غُرْبَا ağırlaştırılmış (değerlendirilmiş/güzel konuşan/sevgili) anlamına gelir. صبر ve صور veznindedir. Mekkeliler işveli kadına العربة, Medineliler الغنجة, Iraklılar الشكلة der.

Allah Teâlâ hurilere hem güzellik, hem de güzel davranma özelliği vermiştir. Bunlar, kadınlarda en fazla aranan özelliklerdir. Ancak bunlar sayesinde erkekler kadınlardan tam olarak zevk alır. Onlar hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Daha önce cin ve insanlardan hiç kimse kendilerine dokunmamıştır.”³⁸² burada müminlerin hurilerden alacağı zevkin doruğa ulaşacağı ilan edilmiştir. Çünkü erkeğin kendisinden önce hiç kimseyle birlikte olmamış bir kadından aldığı haz, dul bir kadından aldığı hazdan daha çoktur. Hurilerin durumu da böyledir.³⁸³

379 Kûfe ekolüne mensup önemli bir dil âlimidir. [Mütercim]

380 bk. Dîvânu Lebîd, s. 58. [Mütercim]

381 Buhârî, Bedu'l-halk, 8.

382 er-Rahmân 55/56.

383 Hâdi'l-ervâh, s. 183-185.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “فَجَعَلْنَاهُمْ أَزْوَاجًا غُرَبًا عُرَبًا” “Onları, eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kıldık. “

Âyette geçen غُرَب kelimesi, kocasına huyu, davranışları ve fiziği ile güzel gelen kadın anlamına gelir. İbn'u'l-A'râbî (ö. 231.) bu kelimeyi şu şekilde izah etmiştir: “Kocasına itaat edip ona karşı şirin görünen kadın anlamına gelir.” Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: “غُرَب güzel eş anlamına gelir.” Müberrid ise şöyle demiştir: “غُرَب kocasına aşık kadın demektir.” İmam Buhârî de bu kelimeyi “kur yapan kadın”, “işveli kadın” şeklinde izah etmiştir.³⁸⁴

Allah Teâlâ burada hurilerin ahlâki özelliklerini anlattı. Daha önce de onların fizikî özelliklerinden bahsetmişti. Allah Teâlâ'nın onları tavsif ettiği bu özellikler düşünülünce, bunların hatta bunlardan daha üstün vasıfların onların özelliği olması gerektiği anlaşılır.

Sadece Allah'tan yardım dilenir.³⁸⁵

ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾ وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سَمُومٍ وَخَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَا بَارِدَ وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْجَنِّبِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوْ أَبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتٍ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٥٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَهْلُهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَا يَكْلُونُ مِنْ شَجَرٍ مِنْ رَقُومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَا لَئِنْ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَبِيمِ ﴿٥٥﴾ هَذَا نُزْلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾

39, 40. Birçoğu önceki ümmetlerden, birçoğu da sonrakilerden.

41. Defterleri soldan verilenler... ne bedbahtır o soldakiler.

42. İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde,

43, 44. Ne serin, ne de faydalı olan, kapkara duman tabakası altındadırlar.

45. Çünkü onlar vaktiyle varlık içinde azıtmışlardı.

384 Buhârî, Bedu'l-halk, 8.

385 et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân, s. 275-276.

46. Büyük günahı işlemekte ısrar ediyorlardı.
 47. Ve diyorlardı ki: Biz öldükten, toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra, biz mi bir daha diriltileceğiz?
 48. Önceki atalarımız da mı?
 49. De ki: Hem öncekiler hem de sonrakiler,
 50. Belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır!
 51. Sonra siz ey sapıklar, yalancılar!
 52. Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.
 53. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.
 54. Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz.
 55. Hem de susamış develerin suya saldırışı gibi saldırarak içeceksiniz.
 56. İşte ceza gününde onlara sunulacak ziyafet budur!
 57. Sizi yaratan Biz'iz, hâlâ bu gerçeği ikrar ve tasdik etmeyecek misiniz?

Tefsiri:

55. Âyette geçen **الْهَيْم** kelimesi, susuzluktan içi kavrulan develer anlamına gelir. Bu kelime, **أَهِيم** kelimesinin çoğuludur. Tekil ve çoğulluk bakımından **أَحْمَر** (ج) حمير, gibidir. Aynı zamanda bu vezin, **فعلاء** sigasında gelen kelimelerin de çoğuludur. Tıpkı **صفراء** (ج) صفر gibi.³⁸⁶

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾ أَلَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَرْنَا
 بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمُشْبِقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَى أَنْ تُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَتُنشِئَكُمْ فِي مَا
 لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾

58, 59. Söyleyin; akıttığınız meniden insanı yaratan siz misiniz, yoksa Biz mi yaratmaktayız?

60, 61. Aranızda ölümü Biz takdir ettik. Sizi yok edip yerinize benzerlerinizi getirmeyi ve sizi bilemediğiniz bir alemde yaratmayı dilersek, Bize mani olacak hiçbir güç yoktur.

62. Siz ilk yaratmayı pek iyi biliyorsunuz, artık düşünüp ibret almanız gerekmez mi?

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyetlerde insanın yaratılışının başlangıcından bahsetti ve bunu surenin sonlarına doğru yaptı. Bu yoktan var etmeyi, yeniden dirilmeye delil olarak gösterdi. Böylece insanlara şu mesajı verdi: Siz, annelerinizin karnında ilk defa nasıl yaratıldığınızı biliyorsunuz. Başlangıcınızın akıttığınız menilerden olduğunun bilincindesiniz. Bu yaratılışınızın üstüne bilmediğiniz bir yerde sizi tekrar yaratma konusunda kimse bize mani olamaz! O an gelince bir de bakacaksınız ki sizler, dünyada sahip olduğunuz suret ve heyete benzer biçimde var olacaksınız... İşte bu, Allah Teâlâ'nın mükemmel kudretinin ve iradesinin bir yansımasıdır. Eğer ilk yaratılışın durumunu düşünürseniz bu davranışınız, yoktan var edenin gücünün yalanlayıp durduğunuz yeniden diriltmeye de yeteceğini size gösterir...

Bundan daha güzel bir akıl yürütme, yol gösterme olabilir mi!.. Bu sözler, akla ve mantığa çok yatkındır. Şekten ve şüpheden olabildiğince uzaktır. Böylesi açıklama ve delil sunmadan sonra ancak ya Allah Teâlâ ve O'nun peygamberinin getirdiği mesajlar inkâr edilir ya da kabul edilir.

Hak Teâlâ insan suresinde şöyle buyurmuştur: *"Onları biz yarattık; onların yaratılışını sapasağlam yaptık."*³⁸⁷ Burada bahsi geçen yaratma ilk yaratmadır. Âyetin devamı ise şu şekildedir: *"Dilediğimizde (kendilerini yok eder) yerlerine benzerlerini getiririz."* Burada ise ikinci yaratma kastedilmiştir. Bu durumun bir benzeri de şu âyet-i kerîmede görülür: *"Rahime atılan nutfeden (spermden) erkek ve dişi çiftini yaratma, öldükten sonra diriltme, tekrar yaratma O'na aittir."*³⁸⁸ Kur'an-ı Kerim'de bunun örnekleri gerçekten çoktur. Bir başka ifade ile Kur'an'da ilk yaratma ile yeniden yaratma yan yana zikredilmiştir. Böylece fitratlara ve akıllara, birini anıp ötekini hatırlatma yapılmıştır.

Başarı yalnızca Allah'tandır.³⁸⁹

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ ﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطًا مَّا فَطَلَلْتُمْ تَلَاسِيُونَ ﴿٦٥﴾ إِنْ أَرَادْنَاهُ لَمَعْرُومُونَ ﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾ أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ ﴿٦٩﴾ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ أَمْحًا فَلَوْلَا تُشْكِرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ ﴿٧١﴾ أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

387 el-İnsan 76/28.

388 en-Necm 53/45-47.

389 et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân, s. 199-200.

63. Şimdi bana, ektiğinizi haber verin.
 64. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren biz miyiz?
 65. Dileseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşar kalırdınız.
 66. Derdiniz ki; Biz borca battık.
 67. Daha doğrusu her şeyimizi kaybettik.
 68. İçtiğiniz suyu görüyor musunuz?
 69. Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz mi?
 70. Dileseydik onu tuzlu da yapardık. Şimdi şükretmeniz gerekmez mi?
 71. Tutuşturduğunuz ateşi görüyor musunuz?
 72. Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan Biz miyiz?
 73. Biz onu bir ibret ve çölde konaklayanlar için yararlı kıldık.
 74. Öyleyse yüce Rabbinin adını noksanlıklardan tenzih et.

Tefsiri:

Allah Teâlâ 73. âyette ateşin kaynağı olan ağacı, âhireti hatırlatan bir ibret vesilesi kıldığını, bir de, çölde konaklayan yolcuların istifadesine sunduğunu belirtmiştir.

Arapçada الرجل أفوى dendiği zaman, bu cümle kişinin ıssız bir yerde konaklaması anlamına gelir. القوي ise, ıssız bölge mânâsındadır. Ağaçtan, hem bütün yolcuların hem de ikamet halinde olan insanların yararlanmasına rağmen bu âyette sadece ıssız çölde konaklayanlar zikredilmiştir. Böylece bütün insanların yolcu olduğuna dikkat çekilmiş olabilir. Çünkü herkes, bu dünyada seyir halindedir. Burası kimsenin ne yurdu ne de vatanıdır. Bütün insanlar bu yoldan gelip geçen kimselerdir.³⁹⁰

فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّهُ لَقُرْآنٌ
 كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِّنْ
 رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾

75. Yıldızların yerlerine yemin ederim ki,
 76. Eğer anlarsanız bu gerçekten büyük bir yemindir.
 77. Bu kitap, yüce Kur'an'dır.

78. Korunmuş bir kitaptadır.

79. Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.

80. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.

Tefsiri:

75. âyet ile ne kastedildiği hakkında iki görüş vardır.

1- Bu âyetle bildiğimiz yıldızlar kastedilmiştir. Bu yoruma göre مواقع (yerleri) kelimesinin hangi anlama geldiği konusunda birkaç görüş ileri sürülmüştür. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Kıyamet günü yıldızların sönüp etrafa dağılması. Bu görüş Hasan-ı Basrî'ye aittir. Müneccimler bunu yalanlarlar. Bu yorumu kabul etmezler.

b) Yıldızların yörüngeleri. Bu görüş, Atâ ve Katâde'ye aittir.

c) Yıldızların battığı yerler.

d) Yıldızların doğup battığı yerler. Bu görüşü İbn Atıyye Mücâhid ve Ebu Ubeyde'den nakletmiştir.

e) Gökteki yerler. İbnu'l-Cevzî bu görüşü Katâde'den nakletmiştir.

f) Taşlandığı sırada ifritin peşi sıra kayması. Bu görüşü İbn Atıyye nakletmiştir. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî sadece ilk üç görüşü nakletmiştir.

2- مواقع النجوم ifadesi, Kur'an'ın yirmi üç yıllık zaman dilimi içinde Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi vesellem- peyderpey indirilişini ifade eder. İbn Atıyye bu konuda şöyle demiştir: إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ âyetindeki zamirin Kur'an'ı göstermesi, bu yorumu desteklemektedir. Ayrıca ancak bu yoruma göre buradaki zamirin daha önce geçmiş bir mercii bulunmaktadır. Bu yorumu benimsemeyenler ise, şöyle demişlerdir: Bu zamir, daha önce her ne kadar kendisinden bahsedilmese bile yine de Kur'an'ı gösterir. Çünkü onun durumu âşikardır. Mana bakımından da gayet açıktır. Söz içinde daha önce geçmeyen ancak belli olan kelimelere zamir gönderildiği şu âyetlerde de görülmektedir: حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (Nihayet (güneş) battı.)³⁹¹ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ. (Yeryüzünde bulunan her şey fanidir.)³⁹² Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür."

Kanaatime göre birinci görüşü destekleyen hususlardan biri de şudur: إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ âyetinde zamir tekil ve müzekker olarak kullanılmıştır. Hâlbuki مواقع kelimesi çoğuldur. Eğer bu kelimenin yerine zamir kullanılacak olsaydı, bu âyet إِنَّهَا لَقُرْآنٌ şeklinde olurdu. İşte bu durum birinci görüşü desteklemektedir. Ancak yine de مواقع النجوم tabirinin Kur'an'a delâlet ettiği söylenebilir. Bu yüzden zamir,

391 Sâd 38/32.

392 er-Rahmân 55/26.

قَرآن kelimesinin yerine kullanılmıştır. Burada zamirin gösterdiği kelimenin tefsiri ile yetinilmiştir. Bu, belâğat ve îcâz türlerinden biridir.

Eğer bu yeminle Kur'an'ın parça parça indirilişi kastedilmişse, bu ayetle buna delil getirmek mümkün değildir. Eğer çoğunluğun tercih ettiği gibi buradaki yemin ile yıldızlar kastedilmişse, şu yorum yapılır: Yıldızlarda Allah'ın rubûbiyetini, yaratmanın sadece O'na ait olduğunu ve güzel biçimde yoktan var ettiğini gösteren deliller vardır. O'nun tek başına ilâh olması gerekir. Tıpkı tek başına yaratıcı olduğu gibi. Yıldızlarda Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren işaretler ile ilgi çeken durumlar vardır. İşte bütün bu nedenlerden dolayı, onlarla yemin edilmiştir. Bu yemin, müşriklerin, münecimlerin, dehrîlerin ve muattılanın iki türünün de yalanlamalarına karşı ileri sürülen en açık delildir.³⁹³

Yıldızların yerlerine yemin ederim ki. Eğer anlarsanız bu gerçekten büyük bir yemindir. Bu kitap, yüce Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz. O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.

Allah Teâlâ 75. âyetteki yemini yapmadan önce, kıyametten ve onun sonrasında insanların üç gruba ayrılmasından bahsetti. Kudretini gösteren kesin delilleri sıraladı. İlk yaratmayı yeniden yaratmanın delili olarak sundu. Toprakta bitkilerin yeşermesini anlattı. Gökten yağmurun inişini tasvir etti. Ateşin yaratılışından söz etti. Küçük kıyamette insanların ruhlarının bedenlerini terk ederkenki hallerinden bahsetti. Sonra bu âyetle, Kur'an'ın gerçek ve kendisinin indirdiği bir kitap olduğuna dair yıldızların yerleri ile yemin etti.

Allah Teâlâ'nın yerlerine yemin ettiği النجوم kelimesinin hangi anlama geldiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu konudaki bazı görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Kur'an âyetleri. Buna göre مواقع kelimesi, Kur'an'ın peyderpey indirilişini ifade eder. Bu görüş Atâ'dan gelen rivaye göre İbn Abbâs ile Saîd İbn Cübeyr, Kelbî, Mukâtil ve Katâde'ye aittir.

2) Yıldızlar. Bu yorumu benimseyenler مواقع lafzı ile şunların kastedildiğini ileri sürmüşlerdir.

a) Batışları esnasında bulundukları yer. Bu görüş Ebu Ubeyde ve bazı müfessirlere aittir. Bu görüşü savunanların delillerinden biri de şudur: Allah Teâlâ, yıldızlara, onların doğuşunu, seyrine ve batışına yemin etmiştir. Yıldızlarda ve onların bu üç halinde, İlâhî hakikatleri gösteren bir âyet, bir ibret ve bir delil vardır. Nitekim şu âyetlerde bu durum görülmektedir: “Hayır! Akıp giden, bir

kaybolup bir etrafı aydınlatan yıldızlara andolsun.”³⁹⁴ “Battığı zaman yıldızlara andolsun.”³⁹⁵, “Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki.”³⁹⁶

b) Kıyamet günü dağılıp sönmeleri. Bu görüş Hasan-ı Basrî'ye aittir. Bu görüşün delilleri arasında *مواقع* lafzının bunu gerektirdiği iddiası da vardır. Şöyle ki, bu kelime düşmek anlamına gelen *وقع* kökünden *مفاعل*³⁹⁷ vezninde türetilmiştir. Her yıldızın düşeceği bir yer vardır. Bu yerlerin çoğulu ise *مواقع* şeklinde gelir.

Kur'an'da *النجوم* kelimesi kullanıldığı zaman yıldızlar kastedilir. Bu durum, yukarıdaki âyetle bu lafız ile yıldızların kastedildiğini söyleyenlerin görüşünü destekleyen delillerden biridir. Mesela şu âyetlerde *النجوم* kelimesi yıldız anlamında kullanılmıştır: “Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da O'nu tesbih et.”³⁹⁸, “Güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır.”³⁹⁹

Buna göre, yeminde yıldızların kullanılması ile kendisine yemin edilen Kur'an arasında birkaç açıdan münâsebet kurulur:

a) Allah Teâlâ yıldızları hem karada hem de denizde karanlık olduğu zaman insanların yol bulması için yaratmıştır. Kur'an âyetleri de, cehalet ve azgınlığın karanlığında insanların doğru yolu bulmaları için gönderilmiştir. Yıldızlar hissedilen karanlıkta yol gösterirler. Kur'an âyetleri ise manevi karanlıklarda yol gösterir. Böylece iki yol gösterme yan yana getirilmiştir. Ayrıca yıldızlar şeytanları taşlamaya yarar. Kur'an âyetleri ise cinlerden ve insanlardan oluşan şeytanlardan korunmaya vesiledir. Yıldızlar Allah'ın apaçık görünen âyetleridir. Kur'an ise O'nun okunup dinlenen âyetleridir. Gurûp vakti yıldızların bulunduğu yerlerde Allah'ın Kur'anî âyetlerine bir delâlet söz konusudur.

Bir kiraate göre bu âyet, *النجوم* *بموقع* şeklinde okunmuştur. Çoğula izâfe edilen tekil kelime teaddüde delâlet eder. *الموقع* kelimesi, cins isimdir. Muzâfın kaynakları farklılaştıkları zaman muzâf, çoğul olarak gelir. Eğer tür tek olursa, tekil gelirler. Mesela şu âyeti buna örnek olarak verebiliriz: *وَأَقْصَيْدُ فِي نَشِيكِ وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ* (Seslerin en çirkinini şüphesiz merkeblerin sesidir.)⁴⁰⁰ Bu âyetle *الْأَصْوَاتُ* çoğul olarak gelmiştir. Çünkü farklı türlere aittir. *لَصَوْتُ* ise tekil gelmiştir. Çünkü tek bir türe aittir. Bu kiraatte *النجوم* *موقع* şeklinde muzâfın tekil olarak gelmesi, muzâfun ileyhin tek tür olmasından dolayıdır. *مواقع النجوم* kiraatinde ise muzâf, her yıldızın bir yeri olduğu dikkate alınarak çoğul olarak gelmiştir.

394 et-Tekvîr 81/15-16.

395 en-Necm 53/1.

396 el-Maâric 70/40.

397 Bu vezin ism-i mekânın çoğuludur. Yani düşeceği yerler anlamına gelir. [Mütercim]

398 et-Tûr 54/49.

399 el-A'râf 7/54.

400 Lukmân 31/19.

Burada muksamun aleyh (üzerine yemin edilen) اِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ifadesidir. Yemin ile cevabı arasına لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ âyeti ara cümle (cümle-i mu'tariza) olarak girmiştir. Bu ara cümle içinde, bir ara cümle daha vardır. Şöyle ki, لَوْ تَعْلَمُونَ ifadesi sıfat ile mevsûfu arasına girmek suretiyle ara cümle olmuştur. Neticede iç içe ara cümleler oluşmuştur. En güzel ara cümle tekit, uyarı ve ihtiraz içirdiği zaman meydana gelir. Mesela şu âyette olduğu gibi: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar, Cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklar.)⁴⁰¹ Bu âyette mübtedâ ile haber arasına ara cümle girmiştir. لَوْ تَعْلَمُونَ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (-ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz-) cümlesi, Allah'ın vaadini ancak bütün sâlih amelleri yerine getirenlerin hak edeceğini düşünen kimsenin bu yanlış düşüncesini bertaraf eden bir ihtiraz içirmektedir. Bu yanlış düşünce âyetin bu kısmı ile ortadan kalkmaktadır. Bu ifadeyi ara cümle yapmak, bunu وَالَّذِينَ آمَنُوا ifadesinin ilk haberi, وَالَّذِينَ آمَنُوا cümlesini ise ikinci haberi yapmaktan daha güzeldir. Çünkü insana gücünün üstünde vazife yüklememek sadece iman edenlere mahsus değildir. Aksine bütün mahlûkâtı kapsamaktadır. Ayrıca bu ifade haber yapıldığı zaman, haberi mübtedaya rabt eden bir râbıt yoktur. Bir de نَفْسًا ifadesinden sonra مِنْهُمْ şeklinde bir sıfat takdir etmemiz gerekmektedir. Üstelik yukarıda ifade edilen önemli bir ayrıntı da ortaya çıkmamaktadır.

En güzel ara cümle örneklerinden biri de şu âyet-i kerimedir: وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ (Onlar, kızların Allah'a ait olduğunu iddia ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzehtir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor.)⁴⁰² Burada iki cümle arasına سُبْحَانَهُ (Hâşâ! Allah bundan münezzehtir.) ifadesi ara cümle olarak girmiştir.

Ara cümle kullanmanın yararları, konuşanın gayesine ve kelamın akışına göre değişir. Önem vermek, açıklamak, tekit etmek, yemin edilen veya haber verilen şeyi yüceltmek, kastedilenin yanlış anlaşılmasını önlemek, mukadder bir soruya cevap vermek vs. bu yararlardan bazılarıdır.

Açıklama ve tekide örnek olarak şairin şu beytini örnek olarak verebiliriz:

لَوْ أَنَّ الْبَاطِلِينَ وَأَنْتَ مِنْهُمْ رَأَوْكَ تَعْلَمُوا مِنْكَ الْمَطَالَا

Cimriler – ki sen de onlardan birisin- keşke seni görseler

Düşünürler “Sonra veririm” demeyi senden öğrendiklerini

Mukadder bir sorunun cevabı olarak kullanılan ara cümleye şu örneği verebiliriz:

401 el-Arâf 7/42.

402 en-Nahl 16/57.

فلا هجره يبدو وفي اليأس راحة ولا وصله يصفو لنا فنكارمه

Ayrılıp gideceği belli değil, kessek ondan ümidi kavuşuruz rahata

Tamamen bizim yanımızda olacağı da kesin değil ki, edelim ikram ona

وفي اليأس راحة ir kimsenin sorduğu takdir edilen bir soruya cevap olarak söylenmiştir. Söz konusu soru ise şu şekildedir: Onun ayrılıp gitmesinin sana ne faydası olur? Burada şair iki şeyden birini istemektedir: Ya o kişiden tamamen ümidi kesip rahatlamayı, ya da tamamen onunla birlikte olmayı.

Ca'dî'nin şu beyti ise, ihtiraza örnektir:

ألا زعمت بنو جعد بأنني وقد كذبوا كبير السن فأنني

Nusayb'ın şu beyti de buna örnek teşkil eder:

فكدت ولم أخلق من الطير إن بدا سنا بارق نحو الحجاز أطيير

Şimşeğin parıltısı Hicâz'a doğru yönelirse

Neredeyse uçacak olurum...Ama ben kuş yaratılmadım.

(Ama ben kuş yaratılmadım.) cümlesi şaire yöneltilebilecek bir sorunun reddedilmesi için söylenmiştir. Şair فكدت أطيير (Neredeyse uçacak olurum.) deyince, kendisine "Yoksa sen kuş olarak mı yaratıldın?" şeklinde bir soru yöneltilebilir. İşte şair, ara cümle kullanmak suretiyle bu itirazdan kurtulmuştur. Bana göre buradaki ara cümle başka bir gayeyi ifade etmektedir. Şöyle ki; şair, Hicâz topraklarının aşkından yanıp tutuşmaktadır. Bu yüzden uçabilecek en son mahluk olmasına rağmen o topraklara doğru uçuşmasına ramak kaldığını haber vermiştir. Ama kendisi kuş olarak yaratılmamıştır. Zaten kuşların uçuşında hayret edilecek bir durum yoktur. Esas hayret edilecek şey, kuş olarak yaratılmayan varlıkların sevgiliye duydukları aşk ve şevkten dolayı ona doğru uçmalarıdır. Bu nokta göz ardı edilmemelidir.

Ara cümlenin dua olarak kullanıldığına şu beyitleri örnek olarak verebiliriz:

قد كنت أبكي وأنت راضية حذار هذا الصدود والغضب
إن تم ذا الهجر يا ظلوم ولا ثم فما لي في العيش من أرب

Sen hoşnut iken ben ağlarım

Bu yüz çevirme ve öfkeden sakınarak

Ey zâlim! Bu ayrılık gerçekleşmişse

Yoktur artık yaşamanın bir anlamı benim için

إِنْ سَلِمْتِ لِإِلَهِهِ فَإِنَّ أَوَّلَ بَنٍ دُونَكَ لَتَأْتِيَنَّكَ ۚ وَتُحْمَلُهُ الْيَتَامَىٰ وَتَحْمِلُهُ الْكُلُوبَىٰ ۚ

Sevgilim Süleyma... Allah onu korusun

Kendisine zarar vermeyecek şeyleri benden esirger durur⁴⁰³

إِنَّ الثَّمَانِينَ يُدْفَعُ بِهَا ۖ وَالْخُقُ يُدْفَعُ بِهَا ۖ وَالْخُقُ يُدْفَعُ بِهَا ۖ وَالْخُقُ يُدْفَعُ بِهَا ۖ

Seksen yaş... Sen de göresin bu yaşı

Eyledi bir tercümana muhtaç beni.

Yemin ile de ara cümle yapılır. Şu beyti buna örnek olarak verebiliriz:

... وَالْخُقُ يُدْفَعُ بِهَا ۖ وَالْخُقُ يُدْفَعُ بِهَا ۖ وَالْخُقُ يُدْفَعُ بِهَا ۖ وَالْخُقُ يُدْفَعُ بِهَا ۖ

İşte o – babana yemin olsun ki, - iyi bilir Mâlik'i

Hak bâtılın yıkar geçer bâtılın yalanlarını

Birinin teveccühünü kazanmak için de ara cümle yapılır. Mesela şu beyitte olduğu gibi:

فَمَنْ لِي بِالْعَيْنِ الَّتِي كُنْتُ مَرَّةً ۖ إِلَيَّ بِهَا، نَفْسِي فِدَاؤُكَ، تَنْظُرُ

Hani bir kez bana bakmıştın ya

Canım sana feda olsun kim bana öyle bakar...

Bu beyitte şair, muhatabının teveccühünü kazanmak için فِدَاؤُكَ ifadesini ara cümle olarak kullanmıştır.

Şu âyet-i kerimedeki ara cümlelerin, ne kadar yerinde ve mükemmel olduğu düşünülmelidir: وَإِذَا بَدُلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنْزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler.)⁴⁰⁴ cümlesi, şart ile cevap arasında vukû' bulmuş bir ara cümledir. Bir çok faydası vardır. Bunlardan birkaçını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) "Bu değişikliğin hikmeti ve faydası nedir?" şeklinde gündeme gelebilecek bir sorunun cevabı olabilir.

b) Değiştirilen ve yerine başkası getirilen âyet, Allah katından indirilmiştir. Vahyin ilk muhataplarına kendi dillerinde haber verilmeden önce bu âyetin indirileceği kesin idi.

403 Bu beyit İbrahim b. Herme'ye aittir. bk. Muhammed Derre, Fethu'l-karim, III, 388 [Mütercim].

404 en-Nahl 16/101.

c) Hem önceki âyet, hem de onun yerine getirilen âyet, Allah Teâlâ'nın bilgisi dahilindedir. Her ikisi de Allah katından imiştir. Dolayısıyla ikisine de teslim olup iman etmek gerekir.

En güzel ara cümle örneklerinden biri de şu âyet-i kerîmede söz konusudur: *وَوَضَّيْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ وَهَذَا عَلَى وَهْنٍ وَفَضَالَةٍ فِي عَامَيْنِ أَنْ أَشْكُرَ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَهِي الْمَصِيرُ* (Biz insana, ana- babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. Bana ve ana- babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş Allah'adır.)⁴⁰⁵ Bu âyetle, insanın annesinin hamilelik durumu ve onu doğurması, vasiyet ile hakkında vasiyet edilenin arasında anlatılmıştır. Böylece durumu bu şekilde olan anneye nasıl davranılması gerektiğine dair yapılan vasiyet tekit edilmiştir. Çocuklara da annenin hakkı hatırlatılmıştır. Annenin hamilelik ve doğum esnasında babanın katlanmadığı sıkıntılara katlandığı bildirilmiştir.

Ara cümleye verilebilecek en güzel örneklerden biri de, şu âyet-i kerîmedir: *فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ وَادَّ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادْرَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ بَعْضُهَا* (Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Hâlbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır. "Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun!" dedik.)⁴⁰⁶ Bu âyet-i kerîmede *وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ* ifadesi ara cümledir. Birbirine atfedilen iki söz arasında vukû bulmuştur. İsrailogullarına öldürülen kimse hakkında tartışıp birbirleri ile atışmalarının, kâtili saklama konusunda onlara bir fayda sağlamayacağını ifade etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ mutlaka kimin öldürdüğünü meydana çıkaracaktır.

Ara cümle ve örnekleri hakkında anlattıklarımız, gereksiz bilgi olarak görülmemelidir. Çünkü bu bilgiler, okuyucuya bir ölçü verir. Kur'an'ı anlaması için kendisine yardımcı olacak bir yöntem kazandırır.

Yardım dilenecek sadece Allah'tır.

Bu kitap, Yüce Kur'an'dır.

Allah Teâlâ Kur'an'ı güzelliğinin, bol hayrının, yararının ve azametinin gerektirdiği biçimde tavsif etmiştir. Çünkü *كَرِيمٌ* demek, parlak, hayrı bol ve faydası çok anlamına gelir. Her şeyin en iyisine, en üstününe *كَرِيمٌ* denir. Allah Teâlâ hem zâtını, hem de kelâmını bu sıfat ile vasıflandırmıştır. Ayrıca arşını, hayrı bol ve görünüşü güzel olan bitki vs. de bu vasıfla nitelendirmiştir. Bundan dolayıdır ki selef, *كَرِيمٌ* lafzını güzel olarak açıklamıştır. Mesela Kelbî bu âyeti şöyle yorumlamıştır: "إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ" Kur'an'ın güzel ve Allah katında değerli olduğunu ifade eder." Mukâtil de şöyle demiştir. "الله كَرِيمٌ" cümlesi, 'Allah onu aziz kılsın!' anlamına gelir."

405 Lukmân 31/14.

406 el-Bakara 2/72-73.

Ezherî bu kelimenin anlamı hakkında şöyle demiştir: *الكریم* övülen her şey için kullanılan kapsamlı bir isimdir. Mesela “Allah kerimdir, yaptıkları güzeldir.” denir. Kur’an da övülen kerimdir. Çünkü onda hidayet, açıklama ilim ve hikmet vardır. Özetle ifade edecek olursak, *كَرِيم* kolayca bol hayır veren özelliğe sahip anlamına gelir. Bunun zıddı ise, *لَيْم* kelimesidir. Bu da, az olan hayrı bile zorlukla yapan kimse anlamına gelir. İnsanlar için de *كَرِيم* ve *لَيْم* sözcükleri kullanıldığı zaman da bu anlam kastedilir.

Korunmuş bir kitaptadır.

Müfessirler bu âyetin hangi anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları bununla, levh-i mahfûzun kastedildiğini söylemiştir. Doğrusu, bu ifade ile aşağıdaki âyetlerde bahsedilen meleklerin ellerindeki kitap kastedilmiştir:

*“O ayetler şerefli yüce ve tertemiz sahifelerde, iyilik timsali çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılıdır.”*⁴⁰⁷

Daha sonra gelen şu âyet, bu âyetteki kitabın meleklerin ellerindeki sahifeler olduğunu gösterir: *“Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.”*⁴⁰⁸ Buna göre bu kitap, meleklerin ellerindedir. Onlar, ona dokunabilir.

Âyetin doğru olarak yorumlanması bu şekildedir. Ancak bazı müfessirler, bu âyet ile Mushaf’a sadece abdestli kimselerin dokunabileceğinin kastedildiğini söylemişlerdir. Fakat ilk görüş şu nedenlerden dolayı tercihe şâyandır:

a) Bu âyet (el-Vâkıa 56/78) Kur’an’ın şeytanlar tarafından indirilmediğini ifade etmek için gelmiştir. Kur’an’ın bulunduğu yere ancak tertemiz varlıkların ulaşip dokunacağını belirtmiştir. Allah’ın yarattıkları içinde en pisi ve âdisi olan şeytanların ona ulaşamayacaklarını, dolayısıyla ona dokunamayacaklarını ifade etmiştir. Tıpkı şu âyetlerde olduğu gibi: *“Kur’an, şeytanlar tarafından indirilmiş değildir. Bu, onların yapacağı iş değildir! Zaten buna güçleri yetmez!”*⁴⁰⁹ Bu âyette Hak Teâlâ, onların böyle bir şey yapamayacaklarını, bunu meydana getiremeyeceklerini ve buna güçlerinin de yetmeyeceğini ifade etti. Dolayısıyla şeytanlar, Kur’an’ı indirmemiştir. Zaten böyle bir şeyi yapmak onların işi değildir. Buna asla güç yetiremezler. Bir fiil bazen kendisini güzel yapan kimseden nefyedilir. Bazen onu yapmaya güç yetiremeyecek kimseye layık olur. Ancak burada şeytanlardan üç durum da nefyedilmiştir.

Şu âyette de benzer bir durum söz konusudur: *“O ayetler şerefli yüce ve tertemiz sahifelerde, iyilik timsali çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılıdır.”*⁴¹⁰ Bu

407 Abese 89/13-16.

408 el-Vâkıa 56/79.

409 eş-Şuarâ 28/210-211.

410 Abese 89/13-16.

âyetlerde Allah Teâlâ, Kur'an'ın bulunduğu yeri bu sıfatlarla anlattı. Böylece şeytanların onu indirmesinin mümkün olmadığını açıkladı. Bu anlamın belirtilmesi, Kur'an'a abdestsiz kimsenin dokunamamasının açıklanmasından daha önemli ve faydalıdır.

b) Bu sure Mekkî'dir. Mekke'de inen surelerde inanç esaslarına önem verilmiştir. Tevhid, âhiret ve nübüvvet konuları açıklanmıştır. Hükümler ise Medenî surelerde ele alınmıştır.

c) Bu âyet indiği zaman Kur'an, bir Mushaf'ta toplanmamıştı. Hatta Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- hayatında bile Kur'an iki kapak arasında birleştirilmemiştir. Kur'an'ın kitap haline getirilmesi, Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde olmuştur. Burada "Gelecekte meydana gelecek bir husus dikkate alınarak böyle buyrulmuştur." şeklinde bir itiraz ileri sürülebilir. Ancak, bu âyet ile mevcut durumun açıklığa kavuşturulduğu görüşü gayet açık ve güçlüdür.

d) Âyette geçen مَكْنُون kelimesi, gözlerden saklanmış ve korunmuş anlamına gelir. İnsan elinin ona ulaşamayacağını ifade eder. Tıpkı şu âyette olduğu gibi: كَانَهُنَّ يَبْسُ مَكْنُونٌ (Sanki onlar örtülüp saklanmış yumurta gibidirler.)⁴¹¹ Selefin de tefsiri bu doğrultudadır. Mesela Kelbî şöyle demiştir: "مَكْنُون kelimesi Kur'an'ın şeytanlardan korunduğu anlamına gelir." Mukâtil de şöyle demiştir: "مَكْنُون kelimesi, örtülü anlamına gelir." Mücâhid ise şöyle söylemiştir: "مَكْنُون kelimesi, toz toprak bulaşmamış anlamına gelir." Ebu İshâk da şöyle demiştir: "مَكْنُون kelimesi, gökte korunmuş anlamına gelir. Allah Teâlâ onu açıklar."

e) Bu kitabın مَكْنُون olarak vasıflandırılması, محفوظ olarak vasıflandırılmasına benzer. إِنَّهُ لَفَرَانٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ (Bu kitap, yüce Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptır.) âyetleri, بَلْ هُوَ فَرَانٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ (Hakikatte o (yalanladıkları, aslı) levh-i mahfuzda bulunan şerefli Kur'an'dır.)⁴¹² âyetleri tarafından tefsir edilmiştir.

f) Âyete verilen bu mânâ, "Mushaf'a abdestsiz kimselerin dokunamayacağı" anlamına nazaran, İlâhî mesajı yalanlayanlara daha etkili cevap olur. Ayrıca Kur'an'ın şânını daha iyi yüceltir.

g) لَا يَمْسُهُ إِلَّا الصُّطَهْرُونَ (Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.)⁴¹³ âyette geçen يَمْسُهُ fiili merfû'dur. Bu cümle lafız ve mânâ bakımından haberî bircümledir.⁴¹⁴ Eğer olumsuz emir cümlesi olsaydı, bu fiilin son harekesi fethalı olurdu. Bu âyeti olumsuz emir cümlesi şeklinde yorumlayanlar, haberî bir cümle-

411 es-Sâffât 37/49.

412 el-Burûc 85/21-22.

413 el-Vâkıa 56/78.

414 Arapçada cümleler ikiye ayrılır: a) Haberî cümle: Doğrulanabilen ve yalanlanabilen cümlelere haberî cümle denir. b) İnşâ cümlesi: Doğrulama ve yalanlama ihtimali olmayan cümlelere inşâ cümlesi denir. [Mütercim]

yi zâhirinden koparıp olumsuz emir cümlesine çevirmek zorunda kalırlar. Hâlbuki haberî cümle ile olumsuz emir cümlesinin her ikisinin de olduğu gibi bırakılması esastır. Burada sözün haberî cümleden olumsuz cümleye sarfedilmesini gerektiren herhangi bir neden yoktur.

h) Allah Teâlâ **إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ** buyurdu. **إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ** buyurmadı. Eğer bu âyette, abdestsiz Mushaf'a dokunmayı yasaklamayı murat etseydi, **إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ** buyururdu. Nitekim şu âyette bu ifadeyi tercih etmiştir: **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ** (Allah şüphesiz daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever.)⁴¹⁵ Hadiste de şöyle geçmektedir: **اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُطَهَّرِينَ** (Allahım! beni tevbe edenlerden kıl! Allahım beni temizlenenlerden eyle!)⁴¹⁶

الْمُطَهَّرُونَ Kendi kendine temizlenen anlamına; **الْمُطَهَّرُونَ** ise başkası tarafından temizlenen anlamına gelir. Abdest alan, temizlenen; melekler ise temiz kılınmış varlıklardır.

ı) Eğer bu âyet ile elimizdeki Mushaf kastedilmiş olsaydı, kendisinden saklanmış olarak bahsedilmesinin büyük bir anlamı olmazdı. Çünkü bir sözün bir kitapta saklı olması, onun gerçek olduğu anlamına gelmez. Bu durumda nasıl olur da Kur'an, bir kitapta saklı olması ile övülür. Zîra bu, bütün kitapların müşterek özelliğidir. Bu âyet (el-Vâkıa 56/78), Kur'an'ı methetmek ve şerefini belirtmek için nâzil olmuştur. Kur'an'ın Allah katından indirildiğini, korunup muhafaza altında olduğunu, hiçbir surette şeytanların ona ulaşamayacağı, bulunduğu yere ancak tertemiz kılınmış, iyilik timsâli, değerli elçiler dokunabildiğini ifade etmek üzere indirilmiştir.

k) Sahid İbn Mansûr "Sünen"inde şöyle nakletmiştir: Ebu'l-Ahvas, Asım el-Ahval kanalıyla Enes İbn Mâlik'in **لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ** (Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.)⁴¹⁷ âyeti hakkında, "Burada tertemiz olarak bahsi geçen varlıklar, meleklerdir." yorumunu yaptığını bize nakletti. Bu rivâyet, ehl-i hadisten bazılarına göre, merfû' hadis hükmündedir. Mesela Hâkim şöyle demiştir: Bize göre sahabe tefsiri, hükmen merfû'dur. Çünkü sahabe, bu ümmet içinde Kur'an tefsirini en iyi bilen nesildir. O halde onların tefsirine müracaat etmek gerekir. Harb da "Mesâil" adlı eserinde şöyle demiştir: **لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ** (Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.)⁴¹⁸ âyeti hakkında şöyle derken işittim: Burada kastedilen, semadaki nüshadır. Ona ancak tertemiz olanlar, yani melekler dokunabilir."

Şeyhu'l-İslâm'ın başka bir şekilde bu âyeti, Mushaf'a abdestsiz kimselerin dokunamayacağına delil getirilişini anlatırken dinlemiştim. Bu konuda şunla-

415 el-Bakara 2/222.

416 Tirmizî, Tahâre, 41. Elbânî bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. bk. İrvâ, I, 134.

417 el-Vâkıa 56/78.

418 el-Vâkıa 56/78.

rı söylemişti: Abdestsiz kimsenin Mushaf'a dokunamaması, dikkat çekip işaret etme yöntemi iledir. Şöyle ki; semâdaki sahifelere ancak tertemiz olanlar dokunabiliyorsa, elimizde olan Kur'an sayfalarına da ancak abdestli kimselerin dokunması gerekir."⁴¹⁹ Şu hadis bu âyetin yansımasıdır: "*Kur'an'a ancak abdestli iken dokun!*" Bu rivâyeti Sünen sahipleri Zührî, Ebu Bekir İbn Mücâhid İbn Amr İbn Hazm, Onun babası ve dedesi kanalıyla nakletmişlerdir. Şöyle ki: Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünnetler, farzlar ve diyetler hakkında Yemen halkına yazdığı mektupta şöyle geçmekteydi: *Kur'an'a ancak, abdestli kimseler dokunsun!*" Ahmed İbn Hanbel bu rivâyetin sahih olduğunu umduğunu ifade etmiştir.⁴²⁰ Ayrıca şöyle demiştir: "Ben, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu mektubu yazdığından şüphe etmiyorum." Ebu Amr İbn Abdilberr şöyle demiştir: "Siyer alimleri nezdinde bu mektup, meşhurdur. İlim ehli bunu bilmektedir. O kadar şöhrat bulmuştur ki, bu şöhrati senede ihtiyaç bırakmamaktadır. Çünkü rivâyeti konusunda tevatüre benzer bir durum oluşmuştur. İnsanların kabulünü görmüş ve malumatları arasında yer almıştır." Daha sonra İbn Abdilberr şunları kaydetmiştir: "Bu, alimlerce bilinen bir mektuptur. İçeriği konusunda, birkaç husus hariç ittifak vardır. İbn Hıbbân bu rivâyeti "Sahîh"inde,⁴²¹ İmam Mâlik ise "Muvatta'"sında nakletmiştir.

Bu konuda burada yer vermediğimiz daha başka rivâyetler de mevcuttur.

Bu âyet-i kerîme, işaret ve îmâ yoluyla, Kur'an'ın mânâlarını ancak temiz kalpli kimselerin anlayacağını göstermektedir. Bidat ve muhalefetle kirlenen kalplerin ise, gerektiği gibi Kur'an'ı anlamaktan mahrum kalacaklarını bildirmektedir. Buhârî "Sahîh"inde bu âyet hakkında şöyle demiştir: "Kur'an'ın tadını ancak bu âyete iman edenler alır."⁴²² Bu yorum da, âyetin işaretine dayanmaktadır. Bu söz şu anlama gelmektedir: Kur'an'dan, onu okumaktan, anlamaktan ve düşünmekten ancak onun Allah'ın keliması ve Hz. Muhammed'e -sallallâhu aleyhi vesellem- indirdiği vahyi olduğuna inananlar tat alabilir. Kur'anî anlamlara, sadece bu İlâhî kitaptan ötürü kalbinde bir sıkıntı bulunmayanlar ulaşabilir. Onun Allah tarafından indirilmiş hak olduğuna iman etmeyenlerin, kalbi ondan dolayı sıkıntıya girer. Kur'an'ı Allah Teâlâ'nın vahiy olarak gönderdiğine, onun mahluk olmadığına inanmayanların kalbi ondan dolayı sıkıntıya girer. Her kim, "Kur'an'ın zâhirinden farklı bir bâtını var, anlaşılan anlamından başka bir yorumu var." derse, kalbi ondan dolayı sıkıntıya girer. Yine her kim, "Kur'an'ın anlamadığı-

419 İbn Teymiyye "Fetâvâ" adlı eserinde şöyle demektedir: "Dört mezhebe göre Kur'an'a ancak abdestli kimseler el sürebilir..." bk. I, 56. Daha sonra İbn Teymiyye Amr İbn Hazm ve diğerlerinden nakledilen hadisleri zikreder. Bu görüş, Kur'an'ın şânına daha uygundur.

420 bk. İmam Mâlik, Muvatta' I, 199; Abdurrezzâk b. Hemmâm, Musannef, I, 341.; Ebu Dâvûd, Merâsîl, s. 121; Hâkim, I, 395. Hakim bu rivâyetin sahih olduğunu belirtmiştir. Zehebî de bu konuda ona tabi olmuştur.

421 İbn Hıbbân, Sahîh, Hadis no: 793.

422 Buhârî, Tevhid, 47.

mız ve bilmediğimiz bir yorumu vardır, biz sadece lafızlarını tekrarlayarak ibadet edip okuruz.” derse, ondan ötürü kalbinde sıkıntı vardır. Kim mezhebi görüşleri, kelmacıların hezeyanlarını, safsata ehlinin safsatalarını ve sufilerin hayellerini Kur’an’a hakim kılmaya kalkarsa, ondan dolayı kalbi sıkıntıya girer. Kim Kur’an’ı eğilimine, mezhebine, taklit ettiği kimselerin görüşüne tabi kılar, onların düşünceleri ile bir tutar, zorlama yorumlarla onlara hamlederse, ondan dolayı kalbi sıkıntıya girer. Her kim hem zâhir hem de bâtın olarak onu dinin inanç esasları ile furuatına Kur’an’ı hakim kılmaz, her ne olursa olsun onun hükmüne boyun eğip teslim olmazsa, ondan dolayı kalbi sıkıntıya girer. Yine her kim, Kur’an’ın emirlerini yerine getirmez, nehyettiklerinden kaçınmaz, bildirdiği her şeyi tasdik etmez, emirlerini, yasaklarını ve haberlerini kabul edip ona aykırı bütün emir, yasak ve haberleri reddetmezse ondan dolayı kalbi sıkıntıya girer. Bu tür insanların tamamı Kur’an’ın mânâlarıyla temasa geçemezler. Onları anlaşılması gerektiği gibi anlayamazlar. Sahabe ve tâbiûnun ondan aldığı tadı alamazlar.

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.)⁴²³ âyetinden bütün bu mânâları anlamak için, önce bu âyeti iyice düşünmek, sonra lafız, îmâ ve işaret bakımından delaletini tam olarak tespit etmek, bir şeyi benzerine kıyas etmek, bir konuya benzerinden hareketle ulaşmak, Allah’ın zâhir ile bâtın arasına yerleştirdiği benzerliği düşünmek gerekir.

Başarı yalnızca Allah’tandır.

Bu âyetten (el-Vâkıa 56/78) sonra Allah Teâlâ, Kur’an’ın vahiy mahsulü olduğunu tekit edip güçlendirmek için تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (O, âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.) buyurmuştur. Allah katından indirildiği gibi bu vahyin, korunmuş bir kitapta değerli bir Kur’an olması gerekmektedir. Bu durum, onun zorunlu sonucudur. Bir başka ifade ile Kur’an, hem lâzım hem de melzûmdur. Bu, onun hem delili hem de medlulüdür.

Kur’an-ı Kerîm’in Allah katından indirilmiş olması en önemli dini meselelerden ikisini açıklığa kavuşturmuştur:

a) Kur’an Allah kelimidir. O’nun katından inmiştir. Kur’an-ı Kerîm O’ndan gelmeye başlamıştır. Kur’an sözlerini telaffuz eden de yine O’dur. Bundan dolayı selef-i sâlihîn şöyle demiştir: “Kur’an, O’ndan gelmeye başladı.”

Şu âyetlerde anlatılanlar da bundan farksızdır: “Fakat, “Cehennemî hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım.” diye benden kesin söz çıkmıştır.”⁴²⁴, “Onlara de ki; “Bu Kur’an’ı, Ruh- ul Kudüs (Cebrail) Rabbinin katından hakka dayalı olarak indirdi.”⁴²⁵

423 el-Vâkıa 56/78.

424 es-Secde 32/13.

425 en-Nahl 16/102.

b) Allah'ın yarattıklarının üstünde olması.⁴²⁶ Çünkü akılların ve fitratların anladığı *nuzûl* (inmek) ve *tenzîl* (indirmek) kavramları, bir şeyin yukarıdan aşağıya ulaşması mânâsına gelir. Allah Teâlâ kullarına fitratlarının anlayacağı, akıllarının kabul edeceği tarzda hitâp etmiştir. Kur'an'ın indirilişini ifade eden تنزیل kelimesini, kendisinin âlemlerin Rabbi oluşuna izâfe etmiştir. O'nun rubûbiyeti, kullarına sahip olmayı, onlar hakkında tasarrufta bulunmayı, onlara hükmetmeyi, iyilik etmeyi, nimet vermeyi gerektirir. Yarattıklarına karşı bu durumda ve tam bir rubûbiyete olan Yüce İlâh'ın kullarını başıboş biçimde bırakması, yalnızlığa terk etmesi, onları boş yere yaratması, onlara hiçbir şeyi emretmemesi ve hiçbir şeyi yasaklamaması, yaptıklarına karşılık sevap ve ceza vermemesi uygun düşmezdi. Her kim, Allah'ın âlemlerin Rabbi oluşunu kabul ederse, Kur'an'ın da O'nun tarafından Hz. Peygamber'e indirildiğini kabul eder. Allah'ın âlemlerin Rabbi oluşunu, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hak olduğuna, onun tebliğ ettiklerinin doğru olduğuna delil getirir. İşte bu çıkarım, mucize ve olağanüstü olaylarla delil getirmekten daha güçlü ve değerlidir. Mucize ve olağanüstü olayların insanların çoğu açısından daha güçlü delil olması, diğerinin ise sadece zeki ve seçkin kimselere delil olması bu gerçeği değiştirmez.

Allah Teâlâ, Kur'an'ın bir çok yerinde bu iki yönetime işarette bulunmuştur. Mesela şu âyetlerde olduğu gibi: “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kuran'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun.”⁴²⁷ Âyetin bu kısmında, gözle görülen ve aynı zamanda mahluk olan âyetlerle istidlâl söz konusudur. Âyetin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi?” Âyetin bu kısmında ise, rubûbiyetinin mükemmelliği ve kemâl sıfatları ile Allah Resûlü'nün -sallallahu aleyhi vesellem- bildirdiği mesajlar konusunda doğru olduğuna delil getirilmiştir. Bu yöntem, diğerine nazaran daha özel, daha güçlü, daha mükemmel ve daha yücedir. Diğerine ise buna nazaran daha kapsamlı ve daha geniş kitlelere hitap etmektedir. Nitekim bu hususu, “Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı,”⁴²⁸ âyetinin tefsirinde açıkladık. Hiç Allah Teâlâ'nın sıfatları ve mukaddes kemâli ile Hz. Peygamber'in hak olduğuna dair delil getirme, bazı mahluklarla buna delil getirmekle bir olabilir mi!..

Dünya kadınlarının hanımefendisi Hz. Hatice'nin Rab Teâlâ'nın ve Hz. Peygamber'in sıfatlarıyla delil getirmesi ile bunlardan hareketle onun peygamberliğinin hak olduğuna, gerçekten Allah'ın elçisi olduğu; Rabbinin ve yaratıcısı-

426 Selef-i sâlihînin mezhebi böyleydi. Sıfatlarla ilgili âyetleri olduğu gibi kabul ederlerdi. Ancak keyfiyetini Allah'a havale ederlerdi. [Mütercim]

427 Fussilet 41/53.

428 el-Hâkka 69/44.

nın sıfatları bu şekilde olan kimseyi Allah'ın üzmeyeceği, aksine onu destekleyip yücelteceği ve kendisine verdiği nimetleri tamamlayacağı sonucuna ulaşması arasındaki fark iyice düşünülmelidir.⁴²⁹

Bu yöntemi ve bu istidlâli düşündüğümüz zaman, bununla kelimcilerin yöntemleri arasında kolayca sezilen fark olduğunu görürüz. Kul, Allah'ın isim ve sıfatları konusunda fıkıh (derin anlayış) sahibi olursa, bunun faydasını sözlerden, yönelişlerden, mezheplerden ve inançlardan hangisinin bâtil hangisinin hak olduğunu öğrenirken görür. “Maâlim”⁴³⁰ adlı kitabımızda faizli işlemler konusunda hilelere müracaat etmenin bâtil olduğunu Allah'ın isim ve sıfatlarından hareketle anlattık. Şöyle ki; Hakîm olan bir İlâh'ın, bir şeyi yasaklaması, sonra bunu yapanlara çeşitli cezalar vereceğini bildirmesi, daha sonra da kalkıp çeşitli hileler ile bunun yapılmasına izin vermesi imkânsızdır. Şiddetli ceza tehditleri ile hileli yöntemlerle bu fiilin yapılması uzlaşmaz. Rab Teâlâ'nın hikmeti, kemâl ilmi, isimleri ve sıfatları, böyle bir şeyin mümkün olmayacağını ifade eder. İşte bu Allah'ın isim ve sıfatlarında sahip olunan fıkıh-ı ekber ile emir ve yasak konusunda amelî bir fıkıha ulaşmaktır. Bu, Allah'ın sıfatlarını işlevsiz kılan Cehmîlerin geçip Cennete girmelerinin haram olduğu bir kapıdır. Cennet'in beş yüz yıllık bir mesafeden dahi alınabilen kokusu bile onlara haramdır.

Azîz olan ve bolca veren Allah'ın verdiği emani olacak hiç kimse yoktur. Vermediğini de verecek bir güç yoktur. Başarı sadece Allah'tandır.

أَفَبِهَذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُذْجَبُونَ ﴿٨١﴾

81. Şimdi bu kelamı mı siz küçümsüyorsunuz?

Tefsiri:

Bu âyet-i kerîmede Hak Teâlâ, müşriklerin doğru sese kulak vermemelerini ayıplamıştır. Çünkü onlar, açıkça haykırılması, önem verilmesi, sınıksız tutunulması, can kulağı ile dinlenilmesi, gönüllerin onunla dolması, uğrunda savaş ve barışın yapılması, kendisinden ne sağa ne de sola hiçbir surette dönülmemesi gereken bu sözü hiçe sayıyorlardı. Hâlbuki kalbin o sözü bırakıp başka laflara yönelmesi uygun değildir. Zîra ancak o söz ile muhakeme olunur. Ancak o söz uğruna tartışmaya girilir. Yüce gayelere giden yollar ancak onun nûru ile aydınlanır. Gerçek şifa onunla olur. O, varlığın ruhu, alemin hayatı, mutluluğun kaynağı, huzurun rehberi, kurtuluşun yolu, doğruluğun anahtarı, basiretin nûrudur. O halde nasıl olur da bu söz hafife alınabilir! Hâlbuki bu söz, insanların küçümseyip alay et-

429 bk. Buhârî, Bedü'l-vahy, 3.

430 Müellif burada “İ'lâmu'l-muvakkîn” adlı eserini kastediyor. bk. Bekr Ebu Zeyd, İbn Kayyim el-Cevziye ve hayâtuhû, s. 209.

mesi için inmemiştir. Kuşkusuz bu söz, hak ile hak için inmiştir. Hafife almak ise, ya önlenmesi mümkün olmayan güçlü bir bâtila karşı olur, ya da ayakta duramayacak kadar zayıf birine karşı olur. Hafife alan kimse, hakkın bir kısmını terk edip, bâtilın bir kısmına uymak mecburiyetinde kalır. O halde bütün gerçeklerin kendisiyle kâim olduğu Hak, nasıl olur da hafife alınır.

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

82. Allah'ın size verdiği rızka şükürünüz, onu yalan saymanız mı olmalıydı!

Tefsiri:

Hem bedeninin hem de kalbin istenildiği şekilde olması, ancak rızık ile mümkündür. Bedenin rızık, yiyecek ve içeceklerdir. Kalbin rızık ise, iman, kişinin Rab-bini ve yaratıcısını bilmesi, O'nu sevmesi, O'na karşı şevk duyması, O'na yakın oldukça ünsiyet kesbetmesi, O'nu andıkça mutlu olmasıdır. Kalp, ancak bu şekilde yaşar. Tıpkı bedeninin ancak yiyecek ve içeceklerle ayakta durduğu gibi.

Allah Teâlâ kulların hem bedenleri hem de kalpleri için rızık vermiştir. Beden ve kalplerinin ayakta kalabilmesini bu rızıklara bağlamıştır. Ancak bu kalp ve beden rızıkını insanlar arasında eşit dağıtmamıştır. İlmi ve hikmetinin gerektirdiği şekilde bunları, insanlar arasında farklı ölçülerde dağıtmıştır. Kimilerinin payına her iki rızıktan da bol bol düşmüştür. Kimilerinin payına ise her ikisinden de az düşmüştür. Bazılarının beden rızık çok olmuş, kalp rızık az olmuştur. Bazılarının da tam tersi olmuştur. Bu rızık, şükür ile kemale erer ve tamamlanır. Şükür, rızkın artış kaynağıdır. Rızkın korunmasına ve sürmesine vesile olur. Şükürü terk etmek, kulun rızkının kesilmesine ve yok olmasına neden olur. Allah Teâlâ kesinlikle çok şükreden rızkını artıracaklarını ilan etmiştir. Şükretmeyenden de mutlaka rızkını keseceğini bildirmiştir. Mekkeli müşrikler inkâr ve yalanlamayı, iman ve şükürün yerine koyunca, bizzat rızıklarına yalanlama yapmış oldular. Tasdik ve şükür gerçekten kalbin rızığıdır. Aynı zamanda, rızkın artmasına vesile olurlar. Müşrikler ise, bu rızkın yerine yalanlamayı ve inkârı koydular. Böylece rızıklarını yalanlama yaptılar. İşte bu, şu yorumları yapan müfessirlerin etrafında dolaştıkları mânâdır. Bazı müfessirler bir muzâf takdir ederek âyeti şu şekilde yorumlamışlardır: *Allah'ın size verdiği rızka şükürünüz, onu yalan saymanız mı olmalıydı!* Diğer bazıları ise şöyle yorumlamışlardır: *Size verilen rızka şükretmek yerine onu yalanlıyor musunuz?* Bu yoruma göre iki muzâf⁴³¹ birden hafzedilmiştir. Bu

431 Bu yorumun Arapçası şu şekildedir: *وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ بَدَلْ شُكْرٍ أَنْتُمْ تَكْذِبُونَ* Bu takdirde geçen *بَدَلْ* kelimesi *شُكْر* kelimesine göre muzâf, *شُكْر* kelimesi de *رِزْقَكُمْ* tamlamasına göre muzâftır. Bu yoruma göre her iki muzâfta âyetten hafzedilmiştir. [Mütercim]

iki yorumu benimseyenler, lafzı uzatıp mânâyı kısaltmışlardır. Âyette geçen rızkı yıldızlardan gelen yağmurlara bağlayarak “*Şu şu yıldızlar sayesinde bize yağmur gönderildi.*” açıklaması da âyetin tam olarak mânâsını yansıtmaz. Çünkü âyet, bundan daha geniş ve kapsamlı mânâya delâlet eder.

Bu sure küçük kıyamet olan ölüm esnasında insanların durumlarını anlatan âyetlerle son bulur. Surenin başında insanlar üç kısma ayrılmıştı. Burada da yine üç kısma ayrılırlar. Allah Teâlâ insanların üç kısma ayrılmasından bahsetmeden önce, bunun gerçekleşeceğine dair, onların Rabbin kontrolü altında olduğunu, yönetildiklerini, başkasının mülkü olduklarını, üstlerinde güçlü bir Rabbin olduğunu, bu Rabbin onlara mâlik olduğunu ve haklarında dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu delil olarak sundu. Bu hakikati de onlara, reddedemeyecekleri ve inkâr edemeyecekleri bir tarzda anlatmıştır:

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنْتُمْ حَبِيْبٌ تَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ
مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِنْ
كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾

83. *Hele can boğaza dayandığı zaman,*

84. *O sırada sizler gözlerinizi (o can çekişen adama) dikersiniz.*

85. *(O anda) biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.*

86. *Madem ki ceza görmeyecekmişsiniz,*

87. *Eğer bu iddianız doğru ise o çıkmak üzere olan canı geriye döndürsenize!*

Tefsiri:

83. âyet ruhun bedeni terk edip çıkacağı yere gelip dayandığı ama henüz terk etmediği bir durumu tasvir eder. Boğaz (الْحُلُقُوم) hayat ile ölüm arasındaki geçittir. Ruh bu geçidi geçerse, dünya ile âhiret arasındaki berzah yolculuğuna başlar. Allah'ın melekleri, can çekişen kişiye, yanında bulunan insanlardan daha yakındır. Ancak bu insanlar, onları göremezler.

Ey ölünün etrafında toplanan insanlar! Eğer iddia ettiğiniz gibi hesaba çekilmeyecekseniz, yaptıklarınız yanınıza kâr kalacaksa, hadi ruhu bedendeki yerine tekrar göndersenize...

Eğer insanların üç kısma ayrılması ile canın boğaza dayanması arasındaki irtibatın ne olduğu, bu iki konuyu bir arada zikretmeyi neyin gerektirdiği sorulacak olursa şu şekilde cevap veririz:

Bu âyetlerde en güzel ve en belîğ istidlâl yöntemi kullanılmıştır. Şöyle ki; vahyin ilk muhatapları ya kendileri hakkında tasarrufta bulunan güçlü ve mâlik, emreden ve yasaklayan bir ilâhın kulları olduklarını, O'nun kendilerine mâlik olduğunu ve kendilerini yönettiğini kabul ediyorlardı, ya da bunu kabul etmiyorlardı. Eğer bunu kabul ediyorlarsa, bu durumda O'nun kendileri üzerindeki haklarını yerine getirmeleri, O'na şükretmeleri, yüceltmeleri, saygı göstermeleri ve ortak koşmamaları gerekir. Bütün bunlar da, o ilâhın gönderdiği elçinin tebliğ ettiği mesajlardır. Kitabının taşıdığı hakikatlerdir. Yok bunu inkâr edip kendilerinin, kul, başkasının mülkü ve yönetimi altında olmadıklarını söylüyorlarsa, o zaman her şey kendi ellerinde demektir. Öyleyse ruhlar bedeni terk etmeye yöneldiğinde onları eski yerlerine döndürsünler. Kendi hakkında tasarrufta bulunan ve ruhuna hükmedebilen birinin böyle yapması gerekir. Kendisine hükmedilen, hakkında başkasının tasarrufta bulunduğu ve kendisini başkasının yönettiği kimse ise böyle değildir.

Bu şekildeki bir istidlâlî kabul etmekten başka çare yoktur. Bu, istidlâl katî surette çürütülemez. Açıklama ve izah bakımından bunun hakkını verenler tam olarak bundan yararlanırlar. Onun vesilesiyle kulluğu kabul edip boyun eğenler. Hak Teâlâ'nın rubûbiyetine ve ulûhiyetine teslimiyet gösterip O'na olan kulluklarını ikrar ederler.

Allah Teâlâ burada en güzel lafızları kullanmıştır. Kelamı belağat ve fesahatin zirvesindedir. Özlü lafızlarla mânâyı tam olarak ifade etmiştir. Ayrıca bu lafızlarda kınama, açıklama, ilzam ile rububiyet, tevhid ve yeniden dirilmenin delilleri söz konsudur. Ayrıca ruh konusunda, özellikle de onun yükselmesi, inmesi, bir yerden bir başka yere gitmesi konusunda ihtilafları sona erdirecek bilgiler vardır. Burada لا edatının ilk kullanımında gerekli olan fiilin zikredilmesinden önce ikinci kez kullanılması ne kadar yerinde bir kullanımdır! Burada iki harf, bir şeyi gerektirir halde kullanılmıştır. Birinci edat ile ikinci edat arasında iki şart ile bunun gerektirdiği fiil zikredilmiştir. Birinci şart ile ikinci şart arasında peşpeşelik vardır. Bu ikisinin arası bir kelime ile bölünmüştür. O da birinci edat ile ikinci edat ve birinci şart ile ikinci arasındaki rabıttır. Bu terkinin lafzı ve mânâsı karışısında akıl yerini bilmektedir.

Bu iki âyet (83. ve 86. ayetler) bir açıklama, bir kınama ve iman esaslarına yönelik bir delillendirme içermektedir. Allah Teâlâ'nın varlığına, kudretinin kemaline, iradesinin gerçekleşmesine, rubûbiyetine yönelik deliller barındırmaktadır.

Istidlâlde bulunulan konular arasında şunlar da vardır: Hak Teâlâ kullarının ruhları hakkında dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Onlar ise bu konuda hiçbir şeye güç yetiremezler. Kulların ruhları, O'nun elindedir. Dilerse çekip alır, dilerse onlara iade eder. Bazen bedenlerini ruhlarından ayırır. Bazen de ikisini bir arada tutar.

Âhiretin gerçek olduğu, Hz. Peygamber'in Rabbinden bildirdiği haberler konusunda sâdık olduğu, meleklerin varlığı, mahlukatın ibadet etmesi gerektiği vs. esaslara da delil getirilmiştir.

Bütün bu hususlar, iki tahdîd⁴³², iki kınama, iki takrir, iki cevap, iki şart ve iki ceza içeren, en güzel biçimde oluşturulan ve birbiriyle bağlantısı fevkalade olan bir kelimada açıklanmıştır. Nazım ve mânâ bakımından buna benzer bir kelamı hiçbir insan meydana getiremez. Bu hususta Ferrâ şöyle demiştir: “فَلَوْلَا إِذَا بَلَغْتَ” ile “فَلَوْلَا” ayetlerine bir cevâp ile karşılık verilmiştir. Bu cevâp da “فَلَوْلَا تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ” âyetidir. Şu âyet-i kerîmede de buna benzer bir durum söz konusudur: (Eğer ben-den size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler.)⁴³³ Bu âyette de iki şart olmasına rağmen bir cevap ile karşılık verilmiştir.

Cürcânî şöyle demiştir: “تَرْجِعُونَهَا” cümlesi şu yorumu göre ilk ve ikinci فَلَوْلَا şartının cevabıdır: İddia ettiğiniz gibi sorgulanmayacaksanız, cezalandırılmayacaksanız can çıkmak üzereyken ruhu yerine gönderin!”

Allah Teâlâ inanmayanlara bu âyetlerle şöyle seslenmiştir: “Durum sizin iddia ettiğiniz gibiyse, yani yeniden dirilme yoksa, hesap yoksa, ceza yoksa, İlâh yoksa ve işleri yöneten Rab yoksa o halde, sevdiğiniz insanların canları boğazlarına gelince ruhlarının çıkmasına engel olsanız!.. Eğer bunun bir yolunu bulamazsanız, acaba bu durum size, her şeyin idaresinin her şeye gücü yeten, hakkınızda tasarrufta bulunan ve kendisinden başka ilâh bulunmayan kudret ve mülk sahibi bir yaratıcının elinde olduğunu göstermiyor mu?”

Ebu İshâk şöyle demiştir: “Bu âyetler şu anlama gelir: Eğer başkasının mülkü ve idaresi altında değilseniz ruhu geri gönderseniz! Eğer durum sizin iddia ettiğiniz gibiyse, ‘Bize uysalardı öldürülmezlerdi’⁴³⁴, ‘Onlar yanımızda olsalardı ölmezler ve öldürülmezlerdi’⁴³⁵ dedikleriniz doğruysa, bir başka ifade ile, ecelin gelmesini geciktirebiliyorsanız, can boğaza dayandığı zaman ruhun çıkmasına mani olsanız ya! Ölümü kendinizden savsanıza!”

Kanaatime göre bu âyetlerin ilgili olduğu âyetler şunlardır: “Onlara de ki; İster taş olunuz, ister demir olunuz. Veya gözünüzde büyüttüğünüz bir yaratık olun.”⁴³⁶ Yani iddia ettiğiniz gibi yeni ölümden sonra yeni bir yaratılış ile tekrar diriltilmeyecekseniz yok olmayan eskimeyen bir şey olun. Ya taş olun, ya demir,

432 Tahdîd, bir şeyi karşı tarafı rahatsız edecek tarzda istemek anlamına gelir. (الحضيض طلب). (الشئ بازعاج). [Mütercim]

433 el-Bakara 2/38.

434 Âl-i İmrân 3/168.

435 Âl-i İmrân 3/156.

436 el-İsrâ 17/50-51.

ya da bunlardan daha sert bir şey. Bu âyetler arasındaki çağrışım, daha önce açıkladığımız hususlara dayanır. Âdetâ vahyin ilk muhataplarına şöyle seslenilmiştir: Ya sizin hakkınızda tasarrufta bulunan, size sahip olan, üzerinizde iradesini ve gücünü gerçekleştiren, dilediği zaman sizi öldüren ve dilediği zaman yaşamanıza müsaade eden bir Rabbinizin olduğunu kabul ediyorsunuzdur. Ya da güçlü, kâdir, mâlik, sizin üzerinizde iradesini ve kudretini gerçekleştiren bir Rabbinizin olduğunu inkâr ediyorsunuzdur. Eğer inkâr ediyorsanız, yok olmayı ve ölmeyi kabul etmeyen başka bir yaratığa dönüşün. Eğer bunu başaramıyorsanız, o halde sizi yaşayıp ölen bir özellikte yaratan İllâh'ın, sizi öldürdükten sonra tekrar dirilteceğine güç yetireceğini neden inkâr ediyorsunuz? Bu istidlâl, onları ölmeyen bir yaratığa dönüşmek hususunda aciz bırakıyor. Vâkıa suresindeki bu istidlâl ise onların ölüm yaklaşıncâ ruhun çıkmasına mani olmaya güçlerinin yetmeyeceğini gösteriyor. Bu istidlâlden sonra artık boyun eğip kabul etmekten ya da bile bile reddedip inkâr etmekten başka bir yol yoktur.

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ
مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ
مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتُضْلِيَةٌ جَحِيمٍ ﴿٩٤﴾ إِنْ
هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَتَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

88. Eğer ölmek üzere olan kişi Allah'a yakın olanlardan ise;

89. Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm Cenneti vardır.

90. Ve eğer Ashâb-ı Yemîn'den ise,

91. Ey ashâb-ı yeminden olan sana selâm olsun

92. Ama yalanlayıcı sapıklardan ise;

93. O kaynar su sunularak ağırlanır.

94. Ve Cehenneme atılır.

95. Şüphesiz ki bu, kesin gerçektir.

96. Öyleyse yüce Rabbinin adını noksanlıklardan tenzih et.

Tefsiri:

İnsanların kendilerine sahip olunduğuna, Rablerinin olduğuna, hesaba çekilip amellerinin karşılığını göreceklere dair delil sunulduktan, yol aydınlandıktan ve kesin kanıtlar tamamlandıktan sonra Allah Teâlâ birinci haşır sırasında insanların tabakalarından bahsetti. Birinci haşırdan maksat küçük kıyamettir. Bu zamanda insanlar üç kısma ayrılır:

- a) Allah'a yakın olanlar,
- b) Ashab-ı yemîn,
- c) Yalanlayanlar.

Allah Teâlâ rahatlık, güzel rızık ve Cennet ile mukarrabûnu selâmlamıştır. Ölümden sonra onlara verilen bu üç nimet, kıyamet günü onlara verilecek şu üç nimete benzer:

- a) Rahatlık.
- b) Huzur ve sevinç.
- c) Gönül huzuru ve ruh saadeti.

Bu ifade (فَرْخ) rahat ve huzur nimetini tamamen kuşatmaktadır. Rahat ve huzur, ruhların kuvveti ve gıdasıdır. رِيحَانٌ ise, rızık anlamına gelir. Yenilecek içilecek gıdaları gösterir. حَيْثُ ise, bütün bu nimetlerin mekanıdır. Allah'a yakın olan kimselere, bu nimetler berzah aleminde ve ikinci haşırda verilecektir.

Ashâb-ı yemin ise, mertebe bakımından Allah'a yakın olanlardan sonra gelir. Hak Teâlâ kendisine geldiği zaman onları, yalanlayıcı sapıkların başına gelecek afetlerden ve kötülüklerden korunacaklarını belirterek selâmladı: “Ve eğer Ashâb-ı Yemîn'den ise, Ey ashâb-ı yeminden olan sana selâm olsun”⁴³⁷

لَكَ الْهَنَاءُ filinin masdarıdır. Buna göre âyette “Senin için selâmet var.” anlamına gelir. Burada hitab bizzat ashâbı yeminden olan kimseye yöneliktir. Buna göre mânâ şu şekildedir: Ashab-ı yeminden olan kimseye “Senin için selâmet olsun!” denir. Nitekim Arapçada gelen biri için buna benzer kullanımlar vardır: لَكَ الْهَنَاءُ، لَكَ السَّلَامَةُ، لَكَ الْبُشْرَى

Mukâtil şöyle demiştir. “Allah Teâlâ onlara işlerini teslim eder. Kötülüklerini başışlar ve iyiliklerini kabul eder.”

Kelbî de şöyle demiştir: “Cennet ehli ona selâm verirler. لَكَ السَّلَامَةُ derler.” Bu yoruma göre مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ifadesi, bu tabakadan olan kimseye, ashâb-ı yemin den olan kardeşlerinden yöneltilmiş bir selâmı yansıtır. Yani ashâb-i yemine kendilerinden olan biri geldiği zaman bu şekilde selâmlarlar. Ona السَّلَامَةُ لَكَ derler.

Bu âyet hakkında daha başka görüşler de vardır. Ancak bunlarda zorlama ve teklüf söz konusudur. Dolayısıyla burada onlardan söz etmeye gerek yoktur.

Üçüncü tabaka ise kendi açısından sapıklığa gömülmüş, hak ehli açısından yalancı kimselerden oluşur. Bu tabakadan birinin vefatı gerçekleşince kendisine kaynar su ikram edilir ve mekan olarak Cehennem verilir. Daha sonra Allah Teâlâ onun bu cezasını, sanki kendisine ve peygamberine iman edenler tara-

findan bizzat gözle görülüyormuş kılmak suretiyle tekit etmiştir: *Şüphesiz ki bu, kesin gerçektir.* Böylece onun durumunu zan ve ilimden yakîn seviyesine çıkarmıştır. Yakînden de hak derecesine yükseltmiştir.

En sonunda Allah Teâlâ insana, yüce ismini kendisine yakışmayan hususlardan tenzih etmesini emretti. İsmi noksanlıklardan arındırmak, müsemmayı yalancı ve inkârcıların dile getirdiği noksanlıklardan tenzih etmek anlamına gelir.⁴³⁸

Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, Eğer anlarsanız bu gerçekten büyük bir yemindir. Bu kitap, yüce Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptır.

Bu âyetlerde iki ara cümle vardır: İlki, *وَإِنَّ لَفَسَمَ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمَ* (Eğer anlarsanız bu gerçekten büyük bir yemindir.) âyetidir. Çünkü bu, yemin olan *فَلَا أَقْسَمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ* (Yıldızların yerlerine yemin ederim ki) âyeti ile cevabı *إِنَّهُ لَفُرْآنٌ كَرِيمٌ* (Bu kitap, yüce Kur'an'dır.) âyeti arasında vukû bulmuştur. Bu ara cümlelerin kendi içinde de ara cümle vardır. Mevsûf olan *لَفَسَمَ* lafzı ile sıfat olan *عَظِيمَ* kelimesi arasına mutarıza cümlesi girmiştir. Söz konusu bu cümle *لَوْ تَعْلَمُونَ* ifadesidir. Böylece iki ara cümle birden kullanılmış oldu.

Eğer âyetler ara cümle olmadan nâzil olmuş olsaydı, şu şekilde olması gerekirdi: *وَإِنَّهُ لَفُرْآنٌ كَرِيمٌ فَلَا أَقْسَمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ* (Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, Bu kitap, yüce Kur'an'dır.) Yemin ile cevabının arasına ara cümlelerin gelmesi, dinleyenlerin nezdinde kendisiyle yemin edilenin değerini yüceltmek içindir. Şu âyete dikkat edilirse bu durum daha iyi görülür: *Eğer anlarsanız bu gerçekten büyük bir yemindir.*⁴³⁹ Bu âyette sıfat ile mevsufu arasına ara cümle gelmiştir. Bu da, kendisiyle yemin edilenin karşı taraf nezdinde yüceltilmesi bakımından son derece etkilidir. Âdeta burada şu kastedilmiştir: Bu yemin son derece büyük ve önemlidir. Eğer gerçekten bu bilinseydi, buna gerekli tazim gösterilirdi.⁴⁴⁰

Bu kitap, yüce Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptır. Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.

İyice düşünüldüğü zaman bu âyetlerin, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- peygamberliğinin hak olduğuna, Kur'an'ın Allah katından indirildiğine, onu getirenin tertemiz bir rûh olduğuna, kirlî ruhların ona kesinlikle erişemeyeceğine dair çok güçlü delil oldukları anlaşılır.

438 et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân, s. 219-242.

439 el-Vâkıa 56/76.

440 el-Fevâidu'l-müşevvika, s. 95.

Bu âyetin şu âyet ile birbirine yakın olduğu görülür: “Kur’an, şeytanlar tarafından indirilmiş değildir. Bu, onların yapacağı iş değildir! Hem isteseler de buna güçleri yetmez!”⁴⁴¹ Bu âyet en güzel biçimde Kur’an’a ancak temiz birinin dokunabileceğini gösterir. Yine aynı güzellikte, Kur’an’dan sadece ona iman edip onun istediği şekilde amel edenlerin lezzet alacaklarına delâlet eder. Nitekim İmam Buhârî de âyetten bunu anlamıştır: لَا يَمْسُهُ إِلَّا يَجِدُ طَعْمَهُ وَنَفْعَهُ إِلَّا مَنْ آمَنَ بِالْقُرْآنِ وَلَا يَخْمِلُهُ بِحَقِّهِ إِلَّا الْمُؤْمِنُ لِقَوْلِهِ تَعَالَى مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا تُرَاهُ ثُمَّ لَمْ يُحْمِلُوا كَمَثَلِ الْجِمَارِ (لا يَمْسُهُ, لَا يَخْمِلُهُ) ifadesi “Ancak Kur’an’a iman eden insanlar ondan tat alır ve onun yararını görür, sadece kesin iman sahipleri hakkıyla onu taşır.” anlamına gelir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.*⁴⁴²⁴⁴³

Yine bu âyetin zımında, Kur’an’ın mânâlarını olması gerektiği gibi ancak temiz kalplerin anlayabileceği; kalbi bozuk insanların onu anlayamayacağı belirtilmiştir. Âyetin zâhir mânâsı ile bu anlamlar arasındaki ilişki üzerinde önemle durulmalıdır. Bu anlamlar, en güzel ve açık biçimde âyetten çıkarılmıştır. Böyle bir çıkarım, Hz. Ali’nin işaret ettiği anlama gücünden ileri gelir.⁴⁴⁴

İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Doğrusu şu ki; bu âyette (el-Vâkıa 56/79) meleklerin ellerindeki sayfeler kastedilmiştir. Bunun belli başlı gerekçelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Allah Teâlâ bu kitabı مَكْنُون (saklanmış) olarak nitelendirdi. Saklanmış demek, gözlerden irak anlamına gelir. Bu mânâ da, ancak meleklerin elinde bulunan sayfeler için geçerlidir.

b) Allah Teâlâ “Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.”⁴⁴⁵ buyurmuştur. Tertemiz olanlardan maksat, meleklerdir. Eğer burada abdestli olanlar kastedilmiş olsaydı, şöyle buyrulurdu: لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُتَطَهَّرُونَ Nitekim şu âyet-i kerime böyle buyrulmuştur: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ (Şüphesiz ki Allah çok tövbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever).⁴⁴⁶ Melekler mutahhar (temiz kılınan), mü’minler ise mutatahhir (temizlenen).

441 eş-Şuarâ 26/210-211.

442 el-Cum’a 62/5.

443 Buhârî, Tevhîd, 47.

444 İ’lâmu’l-muvakkîin, I, 289-290.

445 el-Vâkıa 56/79.

446 el-Bakara 2/222.

c) Bu âyet haberî cümledir. Eğer olumsuz emir cümlesi olsaydı şöyle buyrulurdu: لَا يَمْسُكُ Haberî cümlelerde esas olan, şekil ve anlam bakımından haberî cümle olarak kalmaktır.

d) Bu âyet-i kerîme “Kur'an'ı kuşkusuz şeytanlar getirmiştir.” diyenlere cevap olarak gelmiştir. Allah Teâlâ onlara şunu bildirmiştir: “Bu Kur'an, korunmuş bir kitaptadır. Şeytanlar ne ona yaklaşabilir ne de erişebilir. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyurmuştur: “Kur'an, şeytanlar tarafından indirilmiş değildir. Bu, onların yapacağı iş değildir! Hem isteseler de buna güçleri yetmez!”⁴⁴⁷ Kur'an'a ancak temiz ruhlar, yani melekler ulaşabilir.

d) Bu âyet, Abese suresindeki şu âyete benzemektedir: “Hayır! Öyle yapma. Çünkü o ayetler bir uyarıdır. Dileyen onu düşünüp öğüt alır. O ayetler şerefli yüce ve tertemiz sahafelerde, iyilik timsali çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılıdır.”⁴⁴⁸

İmam Mâlik “Muvatta” adlı eserinde şöyle demiştir: لَا يَمْسُهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (Ona tertemiz olanlardan başkası dokunamaz.)⁴⁴⁹ âyetinin tefsiri hakkında, bu âyetlerin Abese suresindeki âyetlerin bir benzeri olduğunu ifade eden yorumdan daha güzel bir görüş duymadım.”

e) Bu âyet Mekkî bir surenin içinde yer alan Mekkî bir ayettir. Bu surenin âyetleri, tevhid, nübüvvet, âhiret, yaratıcının varlığını ispat, kâfirlere red gibi konuları içerir. Dolayısıyla bu mânâ âyete, abdestsiz kimsenin Mushaf'a dokunmasının hükmü olan ferî bir konunun kastedilmesinden daha uygundur.

f) Eğer bu âyette (el-Vâkıa 56/79) insanların elinde olan Kur'an kastedilmiş olsaydı, büyük bir yeminle buna yemin etmenin büyük bir faydası olmazdı. Çünkü herkesçe malumdur ki, ister hak olsun ister bâtıl bütün sözler, kitapta olabilir. Ancak Kur'an'ın Allah katında korunmuş ve gözlerden saklanmış bir kitapta olduğu, hiçbir şeytanın ona ulaşamayacağı ve sadece temiz ruhların ona dokunabileceği bildirildiği zaman büyük bir fayda gerçekleşir. İşte bu mânâ, hiç kuşkusuz âyete daha uygundur.

İbn Teymiyye'yi şöyle derken işitmişim: “Ancak şu kadarı var ki, bu âyet, işaret yoluyla Mushaf'a ancak abdestli kimselerin dokunabileceğini gösterir. Şöyle ki; o sahafeler Allah katında değerli olduğu için onlara sadece Melekler dokunabilmektedir. O halde elimizdeki Mushaf'a da ancak abdestlilerin dokunması daha uygun olur.”⁴⁵⁰

447 eş-Şuarâ 26/210-211.

448 Abese 89/13-16.

449 el-Vâkıa 56/78.

450 Medâricu's-sâlikîn, II, 416-418.

Bu âyetin (el-Vâkıa 56/79) hakikati şu anlama gelir: Kur'an'ın bulunduğu yere ancak tertemiz kılınmış varlıklar dokunabilir. İşaret yoluyla delâlet ettiği anlam ise şu şekildedir. Ancak kalbi manevi kirlerden arınmış insanlar Kur'an'ın hakikatine temas edebilir ve ondan tat alabilir. Nitekim Buhârî de "Sahîh"inde bu anlama işaret etmiştir. Gerçekten de bu, en doğru işaretlerden biridir.⁴⁵¹

Allah'ın size verdiği rızka şükürünüz, onu yalan saymanız mı olmalıydı!

Yaşamınızın kendisine bağlı olduğu bu rızıktan payınıza düşeni, İlâhî mesajı yalanlamak kılıyorsunuz. Bu konuda Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Kur'an'dan payınıza, onu yalanlamayı düşürüyorsunuz. Kuşkusuz, Allah'ın kitabından onu yalanlamaktan başka bir pay alamayan, kaybetmiştir."⁴⁵²

Madem ki ceza görmeyecekmışsınız, Eğer bu iddianız doğru ise o çıkmak üzere olan canı geriye döndürsenize!

Bu âyetler sayesinde muhataplara şu mesaj verilmiştir: Eğer bir Rabbin kontrolü altında ve onun mülkü konumunda değilseniz ve bu iddianızda doğru iseniz, can boğaza dayandığı zaman ruhun çıkmasına mani olun! *إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* (Eğer bu iddianızda doğru iseniz) ifadesi bir önceki âyetin şartıdır. Mana ise şu şekildedir: Eğer iddianızda doğru iseniz, madem ki ceza görmeyeceksiniz, o halde ruhun çıkmasına mani olsanız! Abdullah İbn Mâlik'in şu beyti de buna delâlet etmektedir:

إِنْ تَغِيثُوا بِنَا أَنْ تَذْعَرُوا تَجِدُوا مِنْهَا مَعَاظِلُ عِزِّ زَائِنِهَا الْكَرَمِ

Dilerseniz bizden yardım, korkup tutuşunca

Karşılaşırsınız cömertlikle süslenmiş izzet kalelerimizle

Yardım dilemek, ancak korktuktan sonra meydana gelir. Dolayısıyla korkmak, yardım dilemenin bir şartıdır.

Düreydî'nin şu beyti de buna örnek olarak verilebilir:

وَإِنْ عَثَرْتُ بَعْدَهَا أَنْ وَالْتَ نَفْسِي مِنْ هَاتَا فَقُولَا لَا لَعَا

Kurtulduktan sonra bir kez daha tökezlersem

451 es-Semâ' s. 396.

452 Şifâu'l-alîl, s. 42.

Allah seni bir daha kurtarmasın deyin bana.⁴⁵³

Bu âyette iletilen mesajı şu şekilde özetlemek mümkündür: Eğer iddia ettiğiniz gibi bir Rabbin kontrolü ve otoritesi altında değilseniz ve ceza da görmeyecekseniz, çıkmakta olan ruha mani olsanız!

Bu âyetlerin açıklanması gerekir: Bu âyetler, yeniden dirilmeyi ve hesabı inkâr eden Mekkeli müşriklere karşı delil getirmek için indirilmiştir. Bilindiği gibi delilin, delil getirilen konuyu çağrıştırması gerekir. Şöyle ki; delil kullanıldığı zaman, zihinler hakkında delil sunulan hususu canlandırmalıdır. Çünkü delil ile hakkında delil getiriline husus arasında bir zorunlu bir çağrışım vardır. Çağrıştırılan her husus, kendisini çağrıştırana delâlet eder. Ancak bunun tersi her zaman zorunlu olarak meydana gelmez.

Bu âyette delil sunmanın açılımı şu şekilde izah edilir: Mekkeli müşrikler, yeniden dirilişi ve amellerin karşılığının verileceğini inkâr ediyorlardı. Aynı zamanda Rablerini de inkâr ediyorlardı. O'nun kudretini, rububiyetini ve hikmetini tanımıyorlardı. Ya dilediği zaman onları öldüren, dilediği zaman yaşamalarına müsaade eden, emredip yasaklayan, içlerinden iyi işler yapanları ödüllendiren, kötü işler yapanları cezalandıran ve daha başka konularda onlar hakkında tasarrufta bulunan, her şeye gücü yeten bir Rablerinin olduğunu kabul ediyorlardı. Ya da bu özelliklerde bir Rablerinin olduğunu kabul etmiyorlardı. Eğer bunu kabul ediyorlarsa, yeniden dirilmeye, mahşere gününe, emir ve cezaların bulunduğu dine de iman ederler. Yok eğer bunu kabul etmiyorlarsa, kendilerinin bir Rabbin kontrolü ve otoritesi altında olmadıklarını, haklarında dilediği gibi tasarrufta bulunan bir ilâhlarının olmadığını iddia ediyorlar demektir. Madem öyle, ecelleri gelince ölümü kendilerinden savsalar ya! Can boğaza dayandığı zaman ruhlarının çıkmasına mani olsalar ya!

Bu hitap, ölüm döşeginde olan kimsenin etrafında bulunan insanlara yapılmıştır. Bu kimseler, o kişinin öldüğüne bizzat şahitlik etmektedirler. Onlara şu denmektedir: Eğer kudret sahibi iseniz, tasarrufta bulunabiliyorsanız, bir Rabbin kontrolü ve her şeye gücü yeten, hakkınızda emirlerini ve hükümlerini gerçekleştiren bir yaratıcının otoritesi altında değilseniz, ruhu eski yerine döndürsenize!.. Bundan öte taciz olamaz... Çünkü onların bir tek canı bile ölmekten kurtarmayacakları, bu konuda aciz kalacakları açıkça belirtilmiştir. Eğer cinler ve insanlar

453 Bedâiu'l-fevâid, III, 247-248. Bu beyt İbn Düreyd'e aittir. İbn Düreyd bu beyitte hayat tecrübelerinden istifade etmeye teşvik ediyor. Buna göre bir defa bir sıkıntıya düşen kimsenin ikinci kez aynı sıkıntıya düşmemesi gerekir. Tıpkı Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve-sellem- "Bir mümin bir delikten iki kez sokulmaz." hadisinde buyurduğu gibi insan uyanık olmalıdır. bk. Taha Derre, Fethu'l-karib, IV, 345. [Mütercim]

bir araya gelse yine bunu başaramazlardı. Bu âyet, Hak Teâlâ'nın rubûbiyetini, vahdâniyetini ve kulları hakkında tasarrufunu ve hükümlerini onlara geçirdiğini ne kadar da mükemmel açıklamaktadır.⁴⁵⁴

Ve eğer Ashâb-ı Yemîn'den ise, Ey ashâb-ı yeminden olan sana selâm olsun

Buradaki selâm, bildiğimiz selâm değildir. Eğer bu selâm kastedilmiş olsaydı. *سَلَامٌ عَلَيْكَ* buyrulurdu. Mesela şu âyetlerde olduğu gibi: *سَلَامٌ عَلَى نُوحٍ* (Nûh'a selâm olsun).⁴⁵⁵; *سَلَامٌ عَلَى إِبْرَاهِيمَ* (İbrahim'e selâm olsun).⁴⁵⁶ Ancak bu âyet, Allah'a yürürken küçük kıyamette insanların ayrılacağı kısımları ve mertebeleri içermektedir. Burada insanların üç kısma ayrılacağı anlatılmıştır:

a) Rahatlık, güzel rızık ve Cennete sahip olacak Allah'a yakın olanlar.

b) Orta tabaka. Bunlar ashâb-ı yemînden oluşacaklardır. Kendilerine selâmet vardır. Allah Teâlâ onlara selâmet nasip edeceğini vaad etmiştir.

Allah Teâlâ kendisine yakın olan insanlara ganimet ve kurtuluş vaad etmiştir. Ancak her iki grup da hem kurtuluşa ermiştir, hem de faydalanmıştır.

c) Yalanlama ve sapıklığı yüzünden zalim olanlar. Allah Teâlâ bu kimselere kaynar su ikram edileceği, sonra onların Cehenneme atılacakları tehdidinde bulunmuştur.

91. âyet, Allah'a yakın olan insanların durumunun anlatıldığı yerdir. Burada Allah Teâlâ onlar için selâmetin olacağını haber verdi.

“Bu yaptığınız ayırım doğrudur. Fakat âyette geçen lâm harf-i cerrinin (لَمْ) anlamı nedir? Bu hitapla kime seslenilmiştir? *مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ* ifadesindeki lâm harf-i cerrinin hangi anlama gelir nedir?” şeklinde âyet hakkında üç soru sorulabilir. Bunlara şu şekilde cevap vermek mümkündür:

Allah'a hamdolsun ki, buradaki *سَلَامٌ* lafzı ile, bildiğimiz selâm arasındaki farkı açıkladık. Bu lafızla kastedilen bizim açıkladığımız anlamdır. Her ne kadar bu sorular âyet ile irtibatlı olsa da, bizim konumuzun dışında kalır. Ancak yine de Allah'ın yardımı ile bunlara cevap vereceğiz. Hemen şunu belirtelim ki, bu konuda yeterli bir açıklama yapan, lafız ile anlamın hakikatini izah eden bir müfessire rastlamadık. Bazıları sadece mânâ üzerinde durup âyeti şöyle izah etmişlerdir: *Senin ashâb-ı yemînden olduğun kabul edilmiştir*. Bazıları ise bunun dışında bir

454 el-Cevâbu'l-kâfi, s. 310-311.

455 es-Sâffât 37/79.

456 es-Sâffât 37/109.

yorum geliştirmişlerdir. Ancak bütün bunlar, âyetin özüne temas etmeyen, sadece kenarından köşesinden ona değinen izahlardır.

Şurası iyi bilinmelidir ki; istenilen hayır ve şer, sahibine izâfet lâmi ile muzâf olur. Bu lâm, söz konusu hayır ve şerrin sahibinde mevcut olduğunu gösterir. Mesela şu âyette Allah Teâlâ اللّٰهُمَّ اللّٰغْنَهُ عَلَيْهِم buyurmadı. Bunun yerine أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللّٰغْنَةُ (İşte lânet onlar içindir.)⁴⁵⁷ buyurdu. Böylece böylece lânetin onlarda mevcut olduğunu bildirdi. Buna benzer bir durumda şu âyette mevcuttur: وَلَكُمْ الْوَيْلُ بِمَا نَكُنتُمْ تَصِفُونَ (Allah'a yakıştırdığınız uygunsuz sıfatlardan ötürü yazıklar olsun size!)⁴⁵⁸

Kötülüğün zıddı durumlar için de lâm harf-i cerri kullanılır. Mesela لك الرحمة, لك التوبة ve لك السلام denir. Bu âyette, فَتَلَامُكَ buyrulması da bu bakımdandır. Buna göre âyet şu anlama gelir: Esenlik ve güven senin için kesinleşmiştir. Bu durumda hitap, bu gruba giren herkes için yapılmış demektir. Burada cinse yönelik hitap söz konusudur. Açılımı ise şu şekildedir: Ey ashâb-ı yemînden olan kişi! Sana selâmet ve güven vardır. Tıpkı هَنِيئًا لَكَ يَا مَنْ هُوَ مِنْهُمْ (Ey onlardan olan kimse! Sana afiyet olsun!) dendiği gibi. Bundan dolayı olsa gerek, مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ifadesinde مِنْ harf-i cerri kullanılmıştır. Buradaki câr ve mecrûr hâl mahallindedir. Buna göre cümlemin açılımı şu şekilde olur: سَلَامٌ لَكَ كَأَنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ (Ey ashâb-ı yeminden olan! Sana selâm olsun...).⁴⁵⁹ Câr ve mecrûr, ma'rife bir kelimeden sonra geldiği zaman hâl olabilir. Mesela أَجَبْتُكَ مِنْ أَهْلِ الدِّينِ وَالْعِلْمِ (Senin din ve ilim ehlinden olmandan dolayı seni sevdim.) cümlesindeki câr ve mecrûr haldir.

Her ne kadar tefsîr kitapları bu söylediklerimize temas etmese bile, âyetin açıklaması bu şekildedir. Müfessirler bu mânânın etrafında dönüp durmuşlardır. Bir türlü âyetin özüne temas edememişlerdir. Âyetin mânâsını tam olarak açıklayamamışlardır. Bu konuda onların söylediklerine bakılınca bu durum açıklık kazanır.⁴⁶⁰

457 er-Ra'd 13/25.

458 el-Enbiyâ 21/18.

459 Bu yorumu göre كَلِمَاتُكَ'deki zamirden haldir.

460 Bedâiü'l-fevâid, II, 146-147.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HADÎD SÛRESİ

[29 Âyet]

سُبْحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ يُخَيِّ وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ
وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Göklerdeki ve yerdeki tüm varlıklar Allah'ı noksanlıklardan tenzih ederler. O üstündür ve her işi yerinde yapar.

2. Göklerin ve yerin egemenliği O'nun tekelindedir. Can verir ve öldürür. O'nun her şeye gücü yeter.

3. O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir.

Tefsiri:

Burada fâil hakkında teselsül vesvesesi ile imtihan olanlar irşâd edilmektedir. Onlara “Bütün mahlukatı Allah yarattı, peki Allah'ı kim yarattı?” şeklinde bir soru yöneltilirse şu âyeti okumaları istenmektedir: “O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir.”⁴⁶¹

İbn Abbâs, kendisine “İçimde hissettiğim bu şey nedir?” diye soran Ebu Zemîl Semmâk İbn Velîd el-Hanefî'ye “Ne hissediyorsun?” diye soru ile karşılık vermiştir. Olayın bundan sonrasını Ebu Zemîl şöyle anlatmaktadır:

“Vallahî bunu söylemem!” dedim. Bu defa o, “Şüphe mi hissediyorsun?” diye sordu. Ben de “Evet.” cevabını verdim. Bunun üzerine şöyle dedi. “Bundan hiç kimse kurtulamamıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Şimdi şu sana indirdiğimiz şeylerde faraza şüphe edecek olursan, senden önce kitap okuyanlara sor! Andolsun ki, sana Rabbinden gerçek geldi, sakın şüphe edenler-

den olma!⁴⁶² Eğer kalbine bir şey gelirse, şu âyeti oku: O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir.”⁴⁶³

Allah Teâlâ bu âyet ile aklın ışığında bâtil olan teselsülün geçersiz olduğunu gösterdi. Yaratılmışlar zinciri başlangıç konusunda kendisinden önce hiçbir şey olmayan bir İlk'e kadar uzanır. Aynı şekilde son hususunda da kendisinden sonra hiçbir şeyin olmadığı bir Son'a dayanır. Allah'ın Zâhir olması, kendisinden üste kimsenin olmayacağı şekilde yüce olması, Bâtın olması ise, kendisinden başka hiç kimsenin kuşatamadığı kuşatma sahibi olması demektir.

Eğer O'ndan önce bir varlık olsaydı mutlaka kendisine tesir ederdi. Bu durumda Rab ve yaratıcı o varlık olurdu. Mutlaka her şey, mahlûk olmayan bir yaratana dayanmalıdır. Her şey O'na muhtaç iken O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Her şey O'nunla kâimken O, tek başına kâimdir. Her şey O'nunla varken O, tek başına vardır. Her şey yoktan var olmuşken O, başlangıcı olmayan kadîmdir. Her şeyin bekâsı O'nunla iken O, zâtî ile bâkidir. O İlk'tir, kendisinden önce hiçbir şey yoktur. O Son'dur, kendisinden sonra hiçbir şey yoktur. O Zâhir'dir, kendisinden üstte hiç kimse yoktur. O Bâtın'dır, ondan içte hiç kimse yoktur.⁴⁶⁴

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ
مَا يَلْجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ
مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤﴾ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٥﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَهُوَ
عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٦﴾ آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُتَسَخِّلِينَ فِيهِ
فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرُّسُولِ
يَدْعُوكُمْ لَتُؤْمِنُوا بربِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ
عَلَى عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَارْؤُفٌ
رَحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا
يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتِلٌ أُولَٰئِكَ أَكْثَرُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا
مِنْ بَعْدِ وَقَاتِلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَنْ ذَا
الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

462 Yûnus 10/94.

463 el-Hadid 57/3.

464 Zâdu'l-maâd, II, 461-462.

4. O gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş'a istivâ etti. O yeraltına giren ve oradan çıkan, gökten inen ve oraya yükselen her şeyi bilir. Nerede olsanız sizinle beraberdir. O Allah yaptığıңыз her işi görür.

5. Göklerin ve yerin egemenliği O'nun tekelindedir. Her işin sonu Allah'a varır.

6. O geceyi gündüze, gündüzü de geceye dönüştürür. O kalplerin özünü bilir.

7. Allah'a ve peygambere inanınız. Allah'ın kullanma yetkisini elinize verdiği malların bir bölümünü O'nun için harcayınız. İçinizdeki iman edenleri ve hayır yolunda mal harcayanları büyük bir ödül bekliyor.

8. Peygamber sizi Allah'a inanmaya çağırdığı halde niçin O'na inanmıyorsunuz? Oysa O bu konuda sizden söz almıştı. Eğer inanacaksanız ne duruyorsunuz?

9. O sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulu (Muhammed'e) apaçık ayetler indiriyor. Hiç kuşkusuz Allah size karşı son derece şefkatli ve merhametlidir.

10. Niçin malınızı Allah yolunda harcamıyorsunuz? Oysa gökler ve yer Allah'a miras kalacaktır. İçinizden Mekke fethinden önce mal harcayanlar ve savaşanlar, daha sonra mal harcayanlar ve savaşanlarla bir değildirler. Onların derecesi daha sonra mal harcıyıp savaşanların derecesinden daha üstündür. Bununla birlikte Allah her iki gruba da en güzel ödülü vadedmiştir. Allah sizin neler yaptığınızı bilir.

11. Kim, Allah'a güzel bir borç verecek olursa; Allah ona karşılığını kat kat verir. Ve ona, çok değerli bir mükâfat da vardır.

Tefsiri:

11. âyeti Allah Teâlâ hitabın en güzel şekillerinden biri ile başlattı. Talep anlamı taşıyan soru edatı ile söze girdi. Bu şekilde bir talepte bulunmak, emir sigası ile bulunmaktan daha güzeldir.

Bu âyet şu mânâyâ gelmektedir: Allah'ın kat kat fazlasını vereceği bu güzel borcu verecek herhangi biri var mı?

Bu âyette infâk, güzel borç olarak isimlendirilmiştir. Böylece insanlar harcamaya teşvik edilmiştir. Çünkü malını veren kimse, borç isteyen varlıklı, vefâkâr ve güzel ahlâklı olduğunu bilirse gönlü rahat eder, kalbi serin olur. Eğer malının aynen kendisine geri döneceğini bilirse, nefsinin vermek için ikna eder ve kolayca malını elden çıkarır. Eğer borç isteyen kimsenin, kendisinden alacağı para ile onun adına ticaret yapacağını, kâr yapıp parasını çoğaltacağını, hatta parasının katlanacağını bilirse seve seve borç verir. Bütün bunların yanı sıra, borç isteyen bir de kendiliğinden cömertliğinin bir yansıması olarak ilave para vereceğini anlarsa, borç vermek için yarış eder. Ancak cimrilik, pintilik gibi nefsi âfetlere mâruz

kalmış ya da parasının garanti altında olduğu güvenini yitirmişse, borç vermeye yanaşmaz. İşte bu da imanın zayıflığından kaynaklanır. Bundan dolayıdır ki sadaka, onu veren için bir delil olmaktadır. Bu anlattığımız hususların tamamını, bu âyetin lafızları içermektedir. Şöyle ki; Allah Teâlâ yapılan infâkı borç olarak isimlendirdi. Kendisinin de borç isteyen olduğunu belirtti. Ancak O'nun borç istemesi ihtiyaca binaen değildir. Aksine borç verene iyilik yapmak içindir. Vereceği mal karşılığı ne kadar kazanacağını ona bildirmiştir. Onu kendisi ile iş yapmaya çağırmıştır. sonra ona borç karşılığı kazanacağı kat kat paradan söz etmiştir. Bunun da ötesinde ilave bir şey vereceğini, değerli bir mükâfat lufedeceğini bildirmiştir.

Bu tür borç, Kur'an'da güzel sıfatı ile birlikte geçmiştir. Bu tabirde üç husus bulunmaktadır:

- a) Allah'a borç veren, malının kötüsünü ve adisini değil, iyisini verecek.
- b) Gönül rızası ile elinden çıkaracak. Tek gayesi Allah'ın rızasını kazanmak olacak.
- c) Bundan dolayı minnet altında bırakmayacak, yaptığını başa kalkmayacak.

İlk şart, mal ile alakalıdır. İkincisi infak edenle Allah arasındadır. Üçüncüsü de infak edenle infak edilenle ilgilidir.⁴⁶⁵

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ النَّوْمُ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ
يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا
وَرَاءَكُمْ فَأَلْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ
قَبْلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾ ينادونهم أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ
وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ الْأَمَانِي حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغُرِّتُمْ بِآلِهِ الْغُرُورُ ﴿١٤﴾

12. Mümin erkeklerle mümin kadınları, önlerinden ve sağlarından, (amellerinin) nurları aydınlatıp giderken gördüğün günde, (onlara): Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız Cennetlerdir, denilir. İşte büyük kurtuluş budur.

13. Münafık erkeklerle münafık kadınların, müminlere: Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım, diyeceği günde kendilerine: Arkanıza dönün de bir ışık arayın! denilir. Nihayet onların arasına, içinde rahmet, dışında azap bulunan kapılı bir sur çekilir.

14. Münafıklar onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. (Müminler de) derler ki: Evet ama, siz kendi başınızı belaya soktunuz; fırsat beklediniz; şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile aldattı. Nihayet Allah'ın emri gelip çıktı!

Tefsiri:

13. ve 14. âyette anlatılanlar münafıklar için hüsrana uğramaktan daha acı vericidir. Çünkü, önlerinde kurtuluş yolu açılmış, kendilerinin kurtuluşa ereceğini düşünmüş ve mutlu insanların derecelerini görmüş iken, onlardan ayrılmış, bedbahtlık damgasını yemişlerdir. Allah'ın gazabına ve cezasına uğramaktan yine O'na sığınırız. İşte burada kendilerinden bahsedilen münafıklar, katı inkârlarından dolayı Cehennem'in en alt tabakasında yer alacaklardır. Çünkü onlar, Müslümanlarla bir arada yaşamış ve onların içinde bulunmuşlardır. Peygamberliğin alâmetlerini görmüşler, imanın şahitlerine tanık olmuşlardır. Oysa onlardan uzak olan insanlar, bunları görme şansı bulamamıştır. İslâm'a karşı düşmanlıkla karşı koyan kimselere ulaşmayan imana dair bilgilerle imanın doğru olduğu gerçeği onlara ulaşmıştı. Onlar bu bilgilerle karşılaştıktan sonra inkâr ettiklerine göre kuşkusuz en katı inkârı sergilemişlerdir. Onların kalpleri de çok kötüdür. Allah'a, Elçisine ve tüm müminlere , Müslümanlara karşı savaşa soyunmuş uzaktaki insanlardan daha fazla düşmanlık ederlerdi.⁴⁶⁶

فَالْيَوْمَ لَا يُوْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْوَاكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلاَكُمْ وَيَسْأَلُ الْمَصِيرَ ﴿١٥﴾ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنْ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ قَطًّا أَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَاتُ أَنْ يُبَيِّنَ اللَّهُ لِهِمْ الْبَيِّنَاتِ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ الْمُضْذِقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْحَرِّمِ ﴿١٨﴾

15. Bugün artık ne sizden ne de inkâr edenlerden bedel kabul edilir, varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir dönüş yeridir!

16. İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan bir çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.

17. Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Düşünesiniz diye gerçekten, size âyetleri açıkladık.

18. Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir borç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır.

19. Allah'a ve peygamberlerine iman edenler... İşte onlar; siddıklardır. Rableri yanında Hakka şahitlik edenler için mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da Cehennem'in adamlarıdır.

Tefsiri:

19. âyetin *وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَادَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ* وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ *وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ* bölümünde *وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ* ifadesinde durulacağı ve *وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ* ifadesinden yeniden okumaya başlanacağı ileri sürülmüştür. Buna göre âyetin bu kısmı iki cümleden oluşmaktadır.

Birinci cümlede Allah Teâlâ, kendisine ve elçisine iman edenlerin siddıklar olduğunu, tam imanın bilgi, amel, öğretmek ile Allah'a dâvet ve bu uğurda sabır göstermek olduğunu bildirdi.

İkinci cümlede ise, Rablerinin nezdinde Hakka şahitlik edenlerin ecir ve nurlarının olduğunu haber verdi.

Siddıkların mertebesi, şahitlerin mertebesinden önce gelir. Bu yüzden Allah Teâlâ iki âyette siddıkları şahitlerden önce zikretti. Söz konusu âyetlerin biri bu surede diğeri ise Nisâ suresinde geçmektedir. Hz. Peygamber'in hadisinde de siddıklar şahitlerden önce zikredilmiştir: "Ey Uhud sallanma! Çünkü senin üstünde bir peygamber, bir siddık ve iki şahit var."⁴⁶⁷ Bundan dolayıdır ki, siddıklık vasfı, nebilerden ve resullerden sonra insanların en faziletlisi olan Ebu Bekir'e verilmiştir. Eğer peygamberlik makamından sonra siddıklıktan başka daha üstün bir derece olsaydı, Ebu Bekir'e o derecenin sıfatı verilir.

467 Hadisin tamamı şu şekildedir: عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَعِدَ أَحَدًا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَغُثْمَانُ فَرَجَفَ بِهِمْ فَقَالَ أَنْتَ أَحَدُ فَاثِمًا عَلَيْكَ نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ (Katâde Enes İbn Mâlik'ten şöyle aktarmıştır: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, Ebu Bekir, Ömer ve Osman Uhud dağına çıktı. Uhud onları sallamaya başladı. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: Ey Uhud sallanma! Çünkü senin üstünde bir peygamber, bir siddık ve iki şahit var.) Buhârî, Fedâilü's-sahâbe, 6; Ebû Dâvûd, Sünne, 9; Tirmizî, Menâkıb, 19. [Mütercim]

Âyetin bu kısmının tamamının tek cümleden oluştuğu da ileri sürülmüştür. Bu durumda Allah Teâlâ, müminlerin siddıklar ve kendi katında şahitler olduğunu haber vermiştir. Bu yoruma göre şahitlerden maksat, Allah Teâlâ'nın kıyamet günü insanların aleyhine şahit olarak getireceği kullardır. Nitekim bu durum şu âyet-i kerîmede belirtilmiştir: “İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık.”⁴⁶⁸ Özetleyecek olursak, siddıklar ve şahitler ile müminler kastedilmiştir. Allah Teâlâ onları dünyada siddık; âhirette ise insanlara karşı şahit olarak vasıflandırmıştır. Buna göre şahitlik vasfı, hem siddıkların hem de diğer müminlere aittir.

Bu konuda ileri sürülen bir yoruma göre ise, âyette geçen الشُّهَدَاء lafzı ile Allah yolunda şehit edilen insanlar kastedilmiştir. Buna göre âyetin bu kısmının iki cümleden oluşması daha uygun olur. Bu durumda الشُّهَدَاء kelimesi mübtedâ, kendisinden sonra gelen kısım ise haber olur. Çünkü bütün siddıklar Allah yolunda şehit olmamıştır. Bir de şu husus âyetin iki cümleden oluştuğuna dair görüşü tercih ettiren nedenlerden biridir: Eğer الشُّهَدَاء kelimesi, Allah'a ve Resûlü'ne iman edenlerin haberleri arasında yer alsaydı, لَئِنْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ifadesi de bu haberler arasında yer alırdı. Bu durumda iman edenler için üç şekilde haber verilmiş olurdu:

- a- Siddık oldukları,
- b- Şehit veya şahit olmaları,
- c- Mükâfatlarının ve nurlarının olması.

Buna göre ikinci haber birinci habere atıf harfi ile bağlanmıştır. Üçüncü haber ise atıf harfi olmadan gelmiştir. Âyetteki bu durum, şu söze benzer: زيد كريم: وعالم له مال. Birden çok haber kullanılacağı zaman en güzeli haberler arasında uyumun olmasıdır. Ya hiçbirinde atıf harfinin kullanılmaması ya da hepsinde atıf harfinin kullanılması gerekir. Ya زيد كريم عالم له مال denmeli, ya da زيد كريم و عالم و مال denmelidir. Bu konu da göz ardı edilmemelidir.

Şu husus da âyetin bu kısmının iki cümleden oluştuğuna dair görüşü tercih ettiren hususlar arasında yer alır: Sözler müstakil cümleler halinde olur. Allah Teâlâ bu müstakil cümleler içinde mutluluğa eren kulların tabakalarından bahsetti. Onları siddıklar, şahitler veya şehitler ve sâlihler olmak üzere üç kısma ayırdı. Siddıklar, şahitler veya şehitler bu âyette zikredildi. Sâlihler ise bir önceki âyette sadaka vermek suretiyle Allah'a güzel borç veren kimselerdir. Böylece müminler üç sınıfa ayrılmıştır. Bundan sonra Allah Teâlâ peygamberlerinden bahsetmiştir: “Andolsun biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik.”⁴⁶⁹ Böylece bu sure, Nisâ suresinde bahsedilen dört grubu kapsamış oldu. Buraya kadar mutlu insanlardan bahsedildi.

468 el-Bakara 2/143

469 el-Hadîd 57/25.

Daha sonra Allah Teâlâ bedbaht insanlardan söz etti. Onları da, kâfir ve münaфіk olmak üzere iki kısma ayırdı. 19. âyetin devamında şöyle buyurdu: *"İnkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da Cehennem'in adamlarıdır."* 13. âyetinde de münaфіklardan bahsetmişti: *"Münaфіk erkeklerle münaфіk kadınların, müminlere: Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım, diyeceği günde kendilerine: Arkanıza dönün de bir ışık arayın! denilir"*

Buraya kadar alemdeki bütün insanların kısımlarından bahsedildi. Allah Teâlâ iyi ile kötüyü birbirine karıştıran kullardan söz etmedi. Kur'ân'ın yöntemi de böyledir. Allah'ın hikmeti gereği sonsuz mutluluğa eren ve ebedî bedbahtlığa mâruz kalan kimseleri zikreden ve iyi ile kötüyü birbirine karıştıranlardan söz etmez. Öyleyse iyi ile kötüyü birbirine karıştıran insan sakınmalı. Çünkü Allah'a karşı onun bir güvencesi yoktur. O mutlak vaade mazhar olan kullardan da değildir.⁴⁷⁰

Allah Teâlâ bu suredeki şu âyetinde iki tür insandan bahsetti: *"Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir borç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır."*⁴⁷¹ Bu kimseler ecir ve sevap alacak insanlardır. Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"Allah'a ve peygamberlerine iman edenler... İşte onlar, siddıklardır."*⁴⁷² Bu kimseler ise Allah'a yakın ve derece sahibidirler. Daha sonra aynı âyetin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"Rableri yanında Hakka şahitlik edenler için mükâfatları ve nurları vardır."*

19. âyetinde geçen **وَالشُّهَدَاءُ** ifadesinin mübtedâ olan **وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ** ifadesinin haberi olduğu söylenmiştir. Buna göre Allah Teâlâ kendisine ve peygamberine iman eden kimselerin siddik olduklarını ve diğer milletlere şahit olacaklarını haber verdi. Sonra onların ecir ve nurlarının olduğunu bildirdi. Böylece onlardan dört durumu haber verdi. İşte gerçek mertebe ve derece budur.

Âyet hakkında ileri sürülen bir yoruma göre ise, **الصَّادِقُونَ** kelimesinde cümle tamamlanmaktadır. Daha sonra Allah Teâlâ şahitlerin durumundan bahsederken şöyle buyurmuştur: *"Rableri yanında Hakka şahitlik edenler için mükâfatları ve nurları vardır."*

Surenin bu iki âyetinde iyilik ve ihsan sahibi sadaka verenlerden, sonra kalplerine iman perçinlenen ve kalpleri iman ile dolan, ilim ve amel ehli siddıklardan bahsedildi. Sadaka verenler iyilik ve ihsan sahibi olsalar da, siddiklik

470 Tarîku'l-hicreteyn, s. 327-329.

471 el-Hadîd 57/18.

472 el-Hadîd 57/19.

bakımından diğerleri onlardan daha ileridedir. Bu iki guruptan sonra şehitlerden bahsedildi. Şehitlerin rızık ve nurlarını Allah Teâlâ gönderir. Çünkü onlar, canlarını O'nun uğrunda vermişlerdir. Bundan dolayı Allah Teâlâ onları, katında diri kılıp rızık ve nur vererek mükâfatlandırır. İşte buraya kadar anlatılan kimseler, mutlu insanlardır.

Daha sonra Allah Teâlâ âyetin devamında bedbahtlardan bahsetmeye başladı. Onlar hakkında şöyle buyurdu: “*İnkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da Cehennem'in adamlarıdır.*”

Özetleyecek olursak Allah Teâlâ, ecir ve derece sahiplerinden bahsetti. Ecir ve derece Firavun tarafından da, Musa'ya üstün geldikleri takdirde sihirbazlara vaat edilmiş iki mükâfat çeşididir. Nitekim sihirbazlarla Firavun arasında geçen konuşma Kur'an'da şöyle anlatılmıştır: “*Sihirbazlar Firavun'a geldi ve 'Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir mükâfat var mı?' dediler. (Firavun) 'Evet hem de siz mutlaka yakınlarımdan olacaksınız.' dedi.*”⁴⁷³ Firavun onalara “Size hem mükâfat vereceğim hem de sizi yakınıma alacağım, bana yakın insanlardan olacaksınız.” mesajını vermiştir.

Amel edenler mükâfat; ârifler ise Allah katında derece kazanmak için amel ederler. Âriflerin kalbî amelleri ötekilerinkinden çok olur. Ötekilerin de bedenî amelleri bazen bunlarınkinden çok olabilir.⁴⁷⁴

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ
وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَأُهُ ثُمَّ يَهِيْجُ فَنَرَاهُ مُضْعَفًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا
وَفِي الْأَجْرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ
الْعُزُورِ ﴿٢٠﴾

20. Biliniz ki, dünya hayatı oyundan, eğlenceden, süs ve gösterişten, birbirinize karşı övünmeden, mal ve evladı çoğaltma yarışından ibarettir. Bu hayat, ekini ve bitkisi çiftçisinin hoşuna giden bol yağmura benzer. Fakat bir süre sonra kuruyan bu bitkinin sarardığını görürsün. Arkasından da ot kırıntılına dönüşür. âhirette ise bir yanda ağır bir azab, öbür yanda Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı, aldatıcı bir hazdan başka bir şey değildir.

473 el-A'râf 7/113-114.

474 el-Vâbilu's-sayyib, s. 87-88.

Tefsiri:

Bu âyetle Allah Teâlâ basiret sahipleri için dünya hayatının hakikatini gözler önüne serdi ve onun oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu bildirdi. Nefisler dünyaya hayatı ile eğlenir. Bedenler ise dünya hayatı ile oynar. Oyun ve eğlencenin bir hakikati yoktur. Bunlar insanı meşgul eder ve vaktin ziyan olmasına neden olur. Câhil kimseler ömürlerini oyun eğlence ile tüketirler. Yaşamları boyunca hiçbir şey elde edemezler. Daha sonra Allah Teâlâ, dünya hayatının gözler ve nefisler için bir süs olduğunu haber verdi. Gözlerde ve nefislerde güzel göründüğünü ve sevgi ile karşılandığını anlattı. Eğer dünya hayatının hakikati, sonu ve varacağı yer kalplere ilişkin bilgiler kalplere ulaşırsa, insanlar dünyadan nefret eder ve dünya hayatına âhîret hayatını tercih eder. Gelip geçici bir şeyi daha hayırlı ve ebedî olana tercih etmezlerdi.

Bu konuda Abdullah İbn Abbâs'tan şöyle bir hadis nakledilmiştir: " Hz. Ömer Resûlullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- yanına vardı. O esnada Allah Resûlû -sallallâhu aleyhi vesellem- bir hasırın üzerinde idi. Hasırın izleri yan tarafına çıkmıştı. Bu manzara karşısında Hz. Ömer 'Ey Allah'ın elçisi! Bundan daha iyi bir yatak edinseniz' diye teklifte bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: *Benim ile dünyanın durumu, sıcak bir günde yola çıkmış ve günün bir anında bir ağaç gölgesinde dinlenip sonra onu terk edip yoluna koyulan kimseye benzer.*"⁴⁷⁵

سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ
أَمْنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾ مَا
أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا
إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لَّكَيْلًا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾

21. Rabbinizden bir mağfirete; Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan Cennete koşuşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütf sahibidir.

22. Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.

23. Amaç, kaybettiklerinize üzülmemeniz ve O'nun size verdikleri yüzünden şırmamanızdır. Allah kendini beğenip böbürleneni sevmeyiz.

Tefsiri:

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî şöyle demiştir: Bize Abdülmü'min İbn Abdillâh şu haberi nakletti: Biz Hasan-ı Basrî'nin yanında oturuyorduk. Derken bir âsaya yaslanır vaziyette Yezîd İbn Ebî Meryem es-Selûlî geldi ve "Ey Saîd'in babası! bana 'Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın.' âyetini bana açıkla mısın?." dedi. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî şöyle dedi: Hay hay. Vallâhi Allâh Teâlâ, gökte bir olaya hükmeder. Sonra onun için bir ecel tayin eder. Şu günde, şu saatte olacağını tespit eder. Bunu hem havas hem de avam için böyle yapar. Mesela bir adam âsasını ancak Allâh'ın kaza ve kaderi ile alabilir. Adam "Ey Ebû Said! Allâh'a yemin olsun ki, bu âsaya önceden ihtiyacım yoktu. Ama şimdi o olmadan olmuyor." dedi. Hasan-ı Basrî de "İşte mesele aynen gördüğün gibidir."

من قتل أن نبرأها ifadesindeki zamirin neyi gösterdiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Nefisleri. (أنفكم) Çünkü kendisine en yakın kelime odur.
- Yeryüzünü..
- Musibeti.

Doğrusu şu ki, bu zamir, bütün mahlukatı gösterir. Böylece bütün her şeyi kuşatır. Âyetin akışı ve نبرأها ifadesi buna delâlet eder. Böylece üç görüş bir görüş altında toplanmış olur.⁴⁷⁶

Allâh Teâlâ insanların başına gelen musibetleri, onları veya musibeti ya da yeryüzünü yahut tamamını –ki en güzeli bu yorumdur- yaratmadan önce takdir ettiğini haber verdi. Daha sonra bunun kuvvetinden kaynakladığını, böyle bir şeyin kendisi için kolay olduğunu bildirdi. Yüce hikmeti de bunu gerektirmişti. Kulların elde edemedikleri şeyler yüzünden üzülmemesini dilemiştir. Zira kullar, musibetin Allâh'ın yazgısı ve kaderi ile kendi başlarına geldiğini ve bunun kesinlikle kendilerinin yaratılmasından önce tespit edildiğini öğrenirlerse bu musibetler onlar için basit gelir. Bundan dolayı üzülmeyiz. Elde ettiklerinden dolayı da şırmamazlar. Çünkü musibetin yeryüzünde bulunan her şey için takdir edildiğini bilirler. Yaratılmasından önce hakkında musibetin vukû bulacağı takdir edilen bir şeyi de elde ettiklerinden dolayı şırmamaları mümkün değildir. Musibetler,

sevilen bir şeyi kaybetmek veya onu kaybetme korkusu içinde olmak ya da sevil-meyen bir şeyin meydana gelmesi veya meydana gelme korkusu içinde olmayı kapsar. İşte bunun için Allah Teâlâ elde ettikten sonra sevdiği bir şeyi kaybeden veya istediği bir şeyi elde edemeyenin üzüleceğine dikkat çekmiştir. Aynı şekilde sevinilecek şeyle gerçekleşmeden önce nefsi ondan ayrılmaya, gerçekleştikten sonra da kaybetmeye sabra alıştırmak için sevindirici gelişmeler için aşırı derecede sevinmemeye dikkat çekmiştir.

İşte bunlar musibetin türleridir. Kul bunların yazıldığını ve takdir edildiğine, kendisinin başına geleceklerin mutlaka geleceğine, elde edemediği bir şeyi de hiçbir şekilde elde etme imkânının olmadığına yürekten inanırsa onun için musibetler basit hale gelir, âdeta soğuk ve sıcak gibi bir şey olur.⁴⁷⁷

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَمَنْ قَبْلَ أَنْ تَبْرَأَهَا ifadesindeki zamirin neyi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre bu zamir musibeti, bir görüşe göre veryüzünü, bir görüşe göre, nefisleri göstermektedir. Nefisleri göstermesi daha uygundur. Çünkü bu, kendisine en yakın kelimedir. Ancak, her üçünü birden de gösterdiği söylenebilir. Hatta bu yorum, diğerlerine göre daha güzeldir. Bu durumda âyetteki ifade şu anlama gelir: *Musibeti, veryüzünü ve nefisleri yaratmadan önce.*⁴⁷⁸

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾

24. Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah zengindir, hamde lâyıktır.

25. Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik. Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.

477 Şifâu'l-alil, s. 194.

478 er-Rûh, s. 149.

Tefsiri:

25. Âyete göre Allah Teâlâ kitap ve mizan indirmiştir. Mizandan maksat adalettir. İnsanlar adaleti yerine getirsinler diye Hak Teâlâ kitap ve mizanı indirmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki, emredilen şeyde bulunan adalet güzeldir. Bunun tersi ise çirkindir. Kitap ve mizan adalet için inmiştir. Hüsün ve kubuhu kabul etmeyenler “Emredilen şeyin kendisine adalet ve güzellik yoktur, emredildikten sonra adalet vasfını kazanmıştır.” derler. Biz, emrin o şeyin özünde zaten var olan güzellik ve adaletle, güzellik ve adalet kattığını inkâr etmiyoruz. Ancak şunu ifade ediyoruz: Emredilen şey, özü itibariyle adaletle uygun ve güzeldir. Emir ise onun güzelliğine güzellik, adaletli oluşuna adalet katmıştır. Böylece iki yönden güzel ve adaletli olmuştur.⁴⁷⁹

25. âyette Allah Teâlâ, insanların adaleti sağlaması için peygamberler gönderip kitaplar indirdiğini bildirdi. En büyük adalet tevhiddir. Tevhid, adaletin başı ve kıvamıdır. Şirk ise büyük zulümdür. Hatta şirk, zulümlerin en büyüğü; tevhid ise adaletin zirvesidir.

Hâsılı adalet gayesine çok aykırı olan ameller, en büyük günah kapsamına girer. Bu günahların dereceleri, bu gayeye muğayir olduğu ölçüye göre değişir. Bu gayeye en fazla uygun olan ameller ise, en değerli vacib ve itaatlerin en fazla farz olanıdır.⁴⁸⁰

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهَابِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

26. Andolsun ki biz, Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik, peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan (insanlardan) kimi doğru yoldadır; içlerinden birçoğu da yoldan çıkmışlardır.

27. Sonra bunların izinden ardarda peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından gönderdik, ona İncil'i verdik; ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet vermiştik. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.

479 Miftâhu dâri's-saâde, s. 336.

480 el-Cevâbu'l-kâfi, s. 190.

Tefsiri:

27. Âyette geçen وَرَهْبَانِيَّةً kelimesi, kendisinden hemen sonra gelen اِئْتَدَعُوْهَا ile iştiğâl yoluyla mansûbdur. Ya Kûfe ekolüne mensup dilcilerin ileri sürdüğü gibi aynı fiil ile, ya da Basra ekolüne mensup dilcilerin savunduğu gibi zikredilen fiil ile müfesser olan mukadder bir fiil ile nasb edilmiştir. Basralı dilcilerin görüşüne göre takdir şöyle yapılır: وَرَهْبَانِيَّةً اِئْتَدَعُوا رَهْبَانِيَّةً. وَجَعَلْنَا fiil ile mansûb değildir. Vakf-ı tâm, وَرَحْمَةً kelimesindedir. Sonra okumaya اِئْتَدَعُوْهَا ifadesinden başlanır. Buna göre anlam şu şekilde olur: Biz, onlar için ruhbanlığı dini bir uygulama olarak koymadık. Aksine kendi kendilerine bunu uydurmuşlardır. Biz onlara böyle bir uygulamayı farz kılmadık.

اِئْتَدَعُوا اِئْتَدَعُوا اِئْتَدَعُوا ifadesindeki اِئْتَدَعُوا kelimesinin nasbı konusunda üç görüş vardır:

a) Mef'ûlü leh olduğu için nasb edilmiştir: Bu durumda âyet şu anlama gelir: Allah'ın rızasını kazanmaları için onlara ruhbanlığı farz kıldık. Bu mânâ fâsittir. Çünkü Allah Teâlâ onlara ruhbanlığı farz kılmamıştır. Âyetin devamında ruhbanlığı onların uydurduğunu haber verdiğine göre bunu farz kılması asla düşünülemez. Gerçekten de ruhbanlık farz kılınmamıştır, uydurulmuştur.

Ayrıca mef'ûlü lehin, fâilin yaptığı mezkûr fiilin gerekçesi olması gerekir. Böylece sebep ile gaye bir olur. Şu örnekte olduğu gibi: فَمَتَّ بِكِرَامَا. Bu örnekte ayağa kalkan ikram eden kişidir. Âyette fâilin yaptığı fiil, farz kılmaktır كَتَبْنَاهَا اِئْتَدَعُوا ise Allah'ın değil onların fiilidir. Failler farklı olduğu için, Allah'ın fiilinin illeti olamaz.

b) İstisnâ-i munkatî' olduğu için. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: Ruhbanlığı sadece Allah'ın rızasını kazanmaları için onlara farz kıldık. Bu mânâ da fâsittir. Çünkü Allah'ın rızasını aramak, ruhbanlığın kendisi değildir. Dolayısıyla bedel kul mine'l-kul (onun tamamından tam bedel) olması imkânsızdır. Bir kısmı da değildir. Dolayısıyla bedel ba'd mine'l-kul (onun tamamından kısmî bedel) olması da imkânsızdır. Biri diğerini kapsamamaktadır. Dolayısıyla burada bedel-i iştimâlden de söz edemeyiz. Bedel-i ğalat olmasının zaten hiç imkânı yoktur.

c) İstisnâ-i munkatî' olduğu için. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: Ruhbanlığı ancak Allah'ın rızasını kazanmak için uydurdular. Âyetin devamında gelen "Uydurdukları ruhbanlığa gelince" ifadesi de bu yorumu göstermektedir.

Âyetin devamında Allah Teâlâ onları bu ruhbanlığa sevk eden nedeni, kendi rızasını kazanma arzuları olarak açıkladı. Daha sonra da buna riayet etmemelerini eleştirdi. Çünkü Allah'ın kendisi için bir ibadet olarak farz kılmadığı bir fiili kendi açısından farz telakki eden kimsenin, bu fiili yapmaya özen göstermesi ve

sonuna kadar sürdürmesi gerekir. Mesela bir çok fakih müstehap kabul edilen bir amele başlayan kimsenin mutlaka o ameli tamamlaması gerektiğine hükmetmiştir. Başlamak suretiyle böyle bir ameli kendilerine elzem kılanların durumunu, adak ile kendilerini sorumlu hale getiren kimselerin durumuna benzetmişlerdir. Ebû Hanîfe, Mâlik ve iki görüşünden birine göre Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir.

Alimler bu konuda şöyle demişlerdir: “Bir amele başlamak suretiyle kişinin kendisini sorumlu hale getirmesi, söz ile kendisini sorumlu hale getirmesinden daha güçlüdür. Nasıl ki bir kişinin adak ile kendisini sorumlu hale getirmesi durumunda adağının gereğini yapması gerekiyorsa, başlamak suretiyle kendisini sorumlu hale getirdiği ameli de tamamlayarak gereğini yapması gerekir.”

Burası bu meselenin ayrıntılı olarak ele alınacağı yer değildir. Bu âyetle kastedilen, sonradan Allah rızası için uydurulan bir amelin gerektiği gibi yapılmaması kınanmıştır. Öyleyse Allah'ın kulları için uygun gördüğü, izin verdiği ve teşvik ettiği bir takım amellere riayet etmemek ise daha fazla kınanır...⁴⁸¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ
لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْتَا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ
أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

28. Ey iman edenler! Allah'tan korkunuz ve Peygambere inanınız ki, O size vereceği rahmeti ikiye katlasın, size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr bağışlasın, günahlarınızı affetsin. Çünkü Allah affedici ve merhametlidir.

29. Böylece Yahudiler ile Hristiyanlar bilsinler ki, Allah'ın lütfu kendi tekellerinde değildir. Lütuf O'nun elindedir, dilediğine verir onu. Allah büyük lütuf sahibidir.

Tefsiri:

﴿يَمْشُونَ بِهِ﴾ (ışığında yürüyeceğiniz) ifadesi, müminlerin kendilerine fayda verecek tasarruf ve davranışlarının bu nûr sayesinde olduğunu bildirmektedir. Nûr olmadan onların yürümesi, kendilerine yarar sağlamaz. Aksine faydadan

çok zarar verir. Yine bu lafızdan anlaşıldığına göre, insanlar arasında yürüyecek kimseler bu nûra sahip olanlardır. Onların dışında kalanlar ise, ilerleyemezler. Ne kalpleri, ne halleri, ne sözleri ne de ayakları itaatlere doğru kıpırdar. Sırat'ta da durumları farksızdır. Oysa nûrlanmış kimseler, Sırat köprüsünden yürüyüp geçerler.

تَمْشُونَ به ifadesinde ince bir mânâ vardır. Şöyle ki; mümin kimseler nurları sayesinde Sırat köprüsünden geçip giderler. Tıpkı dünyada iken insanlar arasında bu nur ile yürüdükleri gibi. Nursuz kimseler, Sırat köprüsünde bir adım bile atamazlar. Hâlbuki o gün en muhtaç oldukları şey yürümek olacaktır.⁴⁸²

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MÜCÂDELE SÛRESİ

[22 Âyet]

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا
إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Allah kocası hakkında seninle tartışan ve kendisine şikâyetle bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir.

Tefsiri:

Sünenlerde ve Müsnedlerde anlatıldığına göre Evs İbn Sâmit, eşi Havle bnt. Mâlik İbn Sa'lebe'ye zihâr yapmıştı. O da Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- gelip bu konuda onunla tartışmıştı. Durumunu Allah'a şikâyet etmişti. Hak Teâlâ yedi kat göğün üstünden onun şikâyetini duymuştu. Kadıncağz "Ey Allah'ın elçisi! Evs benimle evlendi. O esnada ben genç ve alımlı idim. Ne zaman ki yaşlandım, çoluk çocuğa karışıp eski güzelliğimi yitirdim o vakit Evs, beni annesi gibi kabul etti." diyerek durumunu anlattı. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ona "Senin için yapabileceğim bir şey yok!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine kadın "Allahım! Durumumu Sana şikâyet ediyorum." dedi.⁴⁸³

Rivâyete göre Havle Allah Resûlü'ne -sallallâhu aleyhi vesellem- şunları da demiştir: "Benim küçük çocuklarım var. O adama bıraksam, bakımsızlıktan sefil olacaklar. Kendi yanıma alsam, açlıktan helâk olacaklar."

Bunun üzerine zihâr âyetleri inmiştir.

Hız. Âişe de konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Bütün sözleri işiten Allah'a hamd olsun! Havle bnt. Sa'lebe Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- gelip

şikâyetini iletiyordu. O esnada evin uzak bir köşesinde idim. Bu yüzden her söylediğini duyamıyordum. Sonra Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: “Allah kocası hakkında seninle tartışan ve kendisine şikâyetinde bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir.”⁴⁸⁴

Doğru anlayış sahibi kimseler kesinlikle bu âyetin, Allah Teâlâ'nın işitme sıfatı olduğu ve zâtıyla işittiği konusunda hiçbir surette te'vile ihtimali olmayan açık bir nas olduğu hususunda şüpheye kapılmaz.⁴⁸⁵

الَّذِينَ يَظَاهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنَّ أُمَّهَاتَهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُتَكَرِّرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَرُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ يَظَاهِرُونَ مِن نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ذَلِكَم مِّنْ عَظْمٍ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فِطَاعًا بِشَيْنٍ مِّسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَبِأَنَّ حُدُودَ اللَّهِ وَبِالْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾

2. Aranızdan zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır.

3. Kadınlara zihâr yapıp sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.

4. Buna imkân bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce peşpeşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu kolaylaştırma Allah'a ve Resûlüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır.

Tefsiri:

Adamın bir iki kölenin yarısını özgürlüğüne kavuşturursa, yine de bir köle azat etmiş olmaz. Bu konuda üç görüş vardır: a) Ahmed İbn Hanbel'den nakledilen görüşler; b) Bir köle azat etmiş sayılır; c) İki köleyi birden hürriyetine kavuşturursa o zaman bir köle azat etmiş olur. Aksi takdirde olmaz. Bu durumda kişi, bir köle azat etmiş sayılır. Köleleri tamamen hürriyetlerine kavuşturmayanlar ise bir köle azat etmiş kabul edilmez. Üç görüş içinde en doğrusu budur.

484 Zâdu'l-maâd, V, 322-342.

485 es-Savâiku'l-mürsele, I, 390.

Keffâret gerçekleşmeden, cinsel ilişki meydana gelirse keffâret cezası düşmediği gibi katlanmazda. Aksine bu durumda bir keffâret devam eder. Resûlullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- hükmü bunu göstermektedir. Salt İbn Dînâr şöyle demiştir: “Keffâretini yerine getirmeden hanımıyla birlikte olan zihâr yapmış kişinin durumunu on fakihe sordum. Hepsi de bu durumda bir keffâretin gerektiğini söyledi. Söz konusu fakihler, Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, Mesrûk, Bekir, Katâde, Atâ, Tâvûs, Mücâhid, İkrime'dir. Onuncusunun ise Nâfi' olduğunu zannediyorum. Ayrıca bu, dört mezhep imamının da görüşüdür.

İbn Ömer ve Amr İbn As'ın böyle birine iki keffâret gerekeceği görüşünde oldukları sahîh bir rivâyetle nakledilmiştir. Saîd İbn Mansûr Hasan-ı Basrî ile İbrahim en-Nehâî'nin zihar yapıp, sonra keffâretini ödemediği hanımıyla cinsel ilişkiye giren kimseye üç keffâret gerektiği görüşünde olduklarını nakletmiştir. Zührî, Saîd İbn Cübeyr ve Ebu Yusuf'un ise bu durumda keffâretin düşeceği kanaatinde olduklarını aktarmıştır. Bu son görüşün gerekçesi, keffâretin verilme zamanının geçmesidir. Onun için cinsel ilişkiden önce keffâreti verecek bir vakit kalmamıştır. Bu gerekçeye şu şekilde yanıt verilir: Bir yükümlülüğün edâ vaktinin çıkması, kişinin zimmetindeki vâcibi kaldırmaz. Mesela namaz, oruç ve diğer ibadetlerde olduğu gibi.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Aranızdan zihâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır.*”

Zihâr yapan kişinin eşine “*Sen benim için anamın sırtı gibisin.*” der. Bu cümle haberî bir cümle midir, yoksa inşâî bir cümle mi? Eğer inşâî cümle olduğunu ileri sürerseniz, bilin ki, şu gerekçelerden dolayı bu bâtıldır:

1- İnşâî cümleler, doğrulama ve yalanlamaya uygun değildir. Hâlbuki Allah Teâlâ bu konuda zihâr yapanları üç kez yalanlamıştır:

a) مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ (Kendilerine zihâr yapılan kadınlar) onların anaları değildir.)⁴⁸⁶ ifadesi ile. Burada Allah Teâlâ onların söylediklerini reddetmiştir. Bu da, yalanlamanın ta kendisidir. Nitekim kocası tarafından boşanan kadın için مَا هِيَ مَطْلَقَتَهُ (Bu, onun boşadığı kadın değildir.) demek hiç de güzel bir ifade olmaz.

b) وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ (Şüphesiz onlar çirkin bir laf ediyorlar.) ifadesi ile. İnşâ cümleleri çirkin söz olmaz. Ancak haberî cümleler çirkin söz olur.

c) وَزُورًا (yalan) ifadesi ile زُور kelimesi yalan anlamına gelir. Allah Teâlâ onları yalanladığına göre zihâr sözü, inşâî değil, haberî bir cümledir.

2) Zihâr haramdır. Haram kılınmasının nedeni ise sadece yalan olmasıdır. Zihârın haram olduğu konusunda beş delil vardır:

a) Çirkin olarak nitelenmesi.

b) Yalan olarak nitelenmesi.

c) Hakkında keffâretin dini bir uygulama olarak öngörülmesi. Eğer zihâr mübâh olsaydı, hakkında keffâret gerekli olmazdı.

d) Zihâr hakkında Allah Teâlâ, ذَلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ (Size öğütlenen budur.) buyurmuştur. Öğüt ancak, mübâhların dışında olur.

e) Bu konudaki âyetin sonunda وَإِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ غَفُورٌ (Kuşkusuz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.) buyurmuştur. Affedip bağışlamak ancak günahattan sonra olur.

Eğer zihâr ifadesinin inşâî cümle olduğu ileri sürülürse bilinsin ki, bu da birkaç nedenden dolayı bâtıldır:

1- Zihâr câhiliye döneminde bir tür boşama idi. Allah Teâlâ İslâm'da bunu haram kıldı ve keffâretle bertaraf etti. İlim ehl-i herkes ittifakla bunu kabul etmektedir. Eğer bu ifade haberî bir cümle olsaydı, zihârın haram kılınması gerekli olmazdı. Şöyle ki, bu söz doğru ise o zaman zaten her şey açıktır. Yok eğer yalan ise, haram kılınması en uzak şeydir.

2- Zihâr lafzı, haram olan şerî hükmünü kendi başına gerekli kılmaktadır. Bu da, haberî cümlelerin değil, inşâî cümlelerin hakikatidir. Çünkü haber, kendi başına hükmünü gerekli kılmaz. Sonuçta bu cümlelerin inşânın hakikatini taşımakla birlik-te inşâ olmadığı ileri sürülmüştür. Böylece iki zıt, bir araya gelmiş olur.

3- Zihâr yapan kimsenin hanımına “*Sen benim için anamın sırtı gibisin.*” demesi onun kendisine haram olduğunu ifade eder. Tıpkı “*Sen hürsün.*”, “*Sen boşsun.*”, “*Seni sattım.*”, “*Seni rehin verdim.*”, “*Seninle evlendim.*” vb. cümlelerin kendilerine özgü hükümleri doğurduğu gibi. Burada bu zihâr sözü hariç diğerleri inşâ cümlesidir denebilir mi? Zihâr sözü ile onlar arasında ne fark vardır?

Söylendiğine göre fakihler, zihârın inşâ cümlesi olduğunu belirtmişlerdir. Son dönem alimlerinden biri bu konuda onlara muhalefet etmiş ve bu cümlelerin haberî bir cümle olduğunu ileri sürmüştür. Onların bu ifadenin inşâ cümlesi olduğunu söylerken getirdikleri delillere de cevap vermiştir. Bu konuda şunları söylemiştir: “Onlar zihâr lafzının câhiliye döneminde boşanma anlamına geldiğini söylüyorlar. Hâlbuki o dönemin Arapları bu lafız ile boşanmayı kastetmiyorlardı. Aksine bu sözü söyledikleri zaman kadın ile nikah bağlarının kalmadığını kastetiyorlardı. Dolayısıyla nikah bağının sona ermesi onların iddia ettiği gibi inşâ cümlesi ile olacağı gibi bu sözün yalan olmasından da kaynaklanabilir. Arapların âdetine göre her kim bu yalan sözü söylerse onun nikâh bağı kalmazdı. Onların bu uygulaması, onuncu kez yavruleyen deveyi haram kılmayı bir kural haline getirmelerine benzer.

‘Onların bu söz, geçici bir haramı zorunlu kılar, bu da haberî cümle ile olmaz, inşâ cümlesi ile olur.’ şeklindeki görüşlerine gelince, burada haram olduğunu kesinlikle kabul etmiyoruz. Kur’an’ın delâlet ettiği şey, cinsel ilişkiden önce mutlaka keffâretin verilmesi gerektiğidir. Tıpkı namazdan önce abdest almanın gerektiği gibi. Mesela Şârî Teâlâ ‘Abdest alana kadar namaz kılma!’ buyursaydı, bu buyruk, kişinin namaz kılmasının haram olduğu anlamına gelmezdi. Bu tür sözler tertip kabilinden söylenir.

Zihârın peşi sıra harâmın gerçekleştiğini kabul ediyoruz. Şu kadarı var ki; bir şeyin peşi sıra gelen haram bazen onun lafzından kaynaklanır. Bu durumda inşâ söz konusu olur. Bazen de bir cezadan kaynaklanır. Mesela katilin mirastan pay alamama sonucunun doğduğu gibi. Elbette öldürme, buradaki haramı için inşâ olmaz. Yalandan dolayı ta’zîr cezasının terettüp etmesi ve adalet vasfının yitirilmesi örnekleri de buna benzer. Bu gibi konularda şer’î vaz ile bir tertip söz konusudur. Lafızların bir rolü yoktur.

İnşânın hakikati, lafzın o hüküm için konup ona delâlet etmesidir. Akit sigalarında olduğu gibi. Bir sözün sebebiyeti, inşâ veya haber ile sebep olmasından daha geneldir. Her inşâ bir sebeptir; ama her sebep bir inşâ değildir. Sebebiyet daha geneldir. Bu yüzden, bütün sebepler inşâ olarak kabul edilemez. Çünkü daha genelden, daha özel zorunlu olarak çıkmaz. Böylece talak üzere gerçekleşen haram ile zihar üzerine gerçekleşen haram arasındaki fark ortaya çıkar.

‘Zihâr lafzı, talak, azat, alış-veriş, vs. gibi konularda söylenmiş sözlerle benzer.’ sözleri ise sebepler konusunda kıyas yapmanın bir yansımasıdır. Bunu kabul edemeyiz. Faraza kabul edelim, bu defa da Kur’an’ın nassı bunu reddeder.”

İlk dönem alimlerine yöneltilen bu itirazlar bâtıldır.

Bu kişinin söz konusu lafzın câhiliye döneminde boşama anlamında kullanılmadığını belirterek yaptığı izahlar kesinlikle bâtıldır. Çünkü onlar, haklarında haramın gerçekleşmesi için yalan söz ile haberî cümle oluşturuyorlardı. Hatta boşamayı kastettikleri zaman, zihâr lafını telaffuz ediyorlardı. Kendi zanlarıncâ ne yalancı ne de haberî cümle kuran oluyorlardı. Hakikat şu ki, boşamayı inşâ cümlesi ile ifade ediyorlardı. Bu tür boşama İslâm’ın ilk yıllarında meydana geliyordu. Daha sonra Havle bnt. Sa’lebe olayı ile bu uygulama keffâret ile neshe dildi. Havle Ubâde İbn Sâmit’in eşi idi. Kocasına ona “Sen benim için anamın sırtı gibin.” demişti. O da Allah Resûlü’ne gelip -sallallâhu aleyhi vesellem- bunun hükmünü sordu. Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bundan böyle ona haramsın.” buyurdu. Kadıncağz “Ey Allah’ın elçisi! Kitâb’ı sana indiren Allah’a yemin ederim ki; o, boşama lafzını söylemedi. O, çocuklarımla babası ve en çok sevdiğim insandır.” diye karşılık verdi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- yine “Bundan böyle ona haramsın.” buyurdu. Kadıncağz “Çaresizliğimi ve yalnızlığımı Allah’a şikâyet ediyorum.” dedi. Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Senin ancak ona haram olduğunu düşünüyorum. Hakkında başka bir hüküm vermekle emro-

lunmadım.” buyurdu. Kadın Resûlullah'ı -sallallâhu aleyhi vesellem- ikna için uğraşmaya devam etti. Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bundan böyle ona haramsın!” buyurduğu her seferinde sesini yükselterek “Çaresizliğimi ve yaşadığım bu aşırı sıkıntıları Allah'a şikayet ediyorum. Benim küçük çocuklarım var. O adama bıraksam bakımsızlıktan sefil olacaklar; yanıma alsam açlıktan helâk olacaklar.” dedi. Bu arada başını göğse doğru çevirmeye başladı ve şöyle devam etti: “Ey Allahım! Sana şikayet ediyorum!”

Bu olay, İslâm dönemindeki ilk zihâr hadisesi idi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- vahiy geldi. Vahiy sona erince Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- kadına “Kocanı çağır.” dedi. Kocasını gelince ona Mücâdele suresinin ilk dört âyetini okudu.

Bu olay göstermektedir ki; zihâr İslâmiyet'in ilk yıllarında boşama ile gerçekleşen haram için kurulan inşâ cümlesiyle oluyordu. Daha sonra bu uygulama neshedildi. Böylece devenin onuncu kez yavrulaması vb. örneklerle karşı görüşü savunanların tezi çürütülmüş oldu. Çünkü bu tür uygulamalarda haramı gerektiren inşâ lafzı yoktur. Aksine, bir teşrî söz konusudur. Onuncu kez yavrulamayı haram olmanın nedeni kabul etmişlerdir.

Bu zâtın “Bu tahrimi gerektirmez.” sözüne gelince, bu da bâtil bir sözdür. çünkü fakihler arsında zihârın keffâretle giderilecek bir haramı doğurduğu konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Eğer zihâr yapan kişi, keffâreti yerine getirmeden hanımıyla birlikte olursa bu konudaki meşhur icmâ'ya göre günah işlemiş olur. Buradaki geçici haramlık, ihram, oruç ve hayız yasaklarına benzer.

Bu zâtın zihârı abdest-namaz örneğine benzetmesi fâsittir. Çünkü Allah Teâlâ, namaz kılın kimseye, namazını abdestli olarak kılmasını farz kılmıştır. Eğer abdest almazsa, Allah'ın kendisine farz kıldığı bir ameli terk etmiş olur. Dolayısıyla günaha girmiş olur. Zihâr yapan kimse ise, karısını kendisine haram kılmıştır. Karısını, kendisine haram olan bir kadına benzetmiştir. Allah Teâlâ da keffâretini yerine getirene kadar ona yaklaşmasını yasaklamıştır. Onun verdiği örnekte ise abdeste bir haram söz konusudur. Namaz, abdest olmadan geçerli olmaz. Çünkü böyle bir namaz asla din tarafından öngörülmemiştir.

Bu zâtın “Zihârın peşi sıra harâmın gerçekleştiğini kabul ediyoruz. Şu kadarı var ki; bir şeyin peşi sıra gelen haram bazen onun lafzından kaynaklanır. Bu durumda inşâ söz konusu olur. Bazen de bir cezadan kaynaklanır.” şeklinde başlayarak dile getirdiği iddiasına gelince, şöyle deriz: Zihârda bu iki husus birbiri ile çelişmez. Şöyle ki; zihâr haramdır. Zihâr gerçekleşince erkek keffâreti yerine getirinceye kadar geçici bir süre hanımı ona haram olur. Bu durum, zihârın inşâ cümlesiyle olduğunu göstermez. Kabul edenlere göre üç talak ile birden boşama, hayız halinde boşama örneklerinde olduğu gibi. Burada da kadının haram olması söz konusudur. Peşi sırada bir haram daha gerçekleşir. Onlara göre sarhoş adamın boşaması, onu cezalandırmak gayesiyle geçerli kabul edilir. Hâlbuki o,

karısının boşanmasını gerektiren bir sebebi inşâ etmeyi kastetmemektedir. Nitekim bu konuda ittifak da vardır. O halde haram olmanın ceza olarak gerçekleşmesi, bir sebebe binaen olmasını nefyetmez. O sebep de inşâ cümleleriyle olur.

Bu zâtın sebebiyet inşâdan daha kapsamlıdır şeklinde başlayarak ileri sürdüğü itirazına şu şekilde cevap veririz: Sebep; söz ve fiil olmak üzere iki türlüdür. Söz ile gerçekleşen sebepler ancak inşâ cümleleri ile meydana gelir. Burada sözün sebebiyetinin inşâ ve haberî cümle olmasından daha genel olduğu kastedilmişse, bu mümkün değildir. Yok eğer mutlak sebebiyetin fiil ve söz olmasından daha geniş olduğu kastedilmişse bu kabul edilir. Ama bunun da, size bir faydası yoktur.

Netice olarak şunu deriz: Zihâr yapan kimsenin hanımına “Sen benim için anamın sırtı gibisin.” demesi inşâ ve haber cümlesini de kapsar. Şöyle ki; kendisi ile haram kabul etmenin kastedilişi bakımından bu ifade, inşâ cümlesidir. Kadının erkeğin anasının sırtına benzetilmesi bakımından ise haber cümlesidir. Bu yüzden Hak Teâlâ bu ifadeyi çirkin ve yalan söz olarak tavsif etti. Bu ifade, inşâ olması bakımından çirkin, yalan olması bakımından ise haberdir.⁴⁸⁷

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥﴾

5. Allah'a ve Peygamberine karşı gelenler, kendilerinden öncekiler nasıl alçaltıldı ise öyle alçaltılacaklardır. Biz, apaçık ayetler indirmişizdir, bunları inkâr edene alçaltıcı azap vardır.

Tefsiri:

Bu âyette geçen كَبِتَ kelimesi, alçaltmak, rezil etmek, yere çarpmak gibi anlamlara gelir. Nadr ile İbn Kuteybe bu kelimenin “kin beslemek ve üzüntü duy-mak” anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Tefsîr alimleri şöyle demiştir: كُبِتُوا fiili, helâk oldular, rezil oldular, ve üzüntüye gark oldular anlamına gelir. Allah'a karşı koyan üzüntüye gark olmuştur. Eğer nefsi ve malı hakkında güvence almış olsaydı üzülmezdi, aksine çok sevinirdi. Gönlü Allah ve Resûlü'nden -sallallâhu aleyhi vesellem- dolayı hoşnut olurdu. Canı ve malı konusunda kendini güvende hissedirdi. O zaman üzüntü nedir bilmezdi. Nitekim şu âyetin şu kısmı da bunu desteklemektedir: “Kendilerinden öncekiler nasıl alçaltıldı ise”

Allah Teâlâ kendisine karşı koyanları, onlardan öncekilerin alçaltıldığı gibi alçalmaya uğramaktan korkutmuştur. Çünkü helâk etmek, Allah katından gelir. Ya da O'nun kullarının ve dostlarının eliyle olur. “Allah, ‘And olsun ki Ben ve peygamberlerim üstün geleceğiz.’ diye yazmıştır.”⁴⁸⁸ âyeti, “Allah’a ve Peygamberine karşı gelenler; işte onlar; en alçak kimselerle beraberdirler.”⁴⁸⁹ âyetinden sonra gelmiştir. Bu da göstermektedir ki; karşı gelmek, bir taraf gâlip gelinceye kadar düşmanlık besleyip mücadele etmektir. Bu da ancak savaşıyan taraflar arasında meydana gelir. Barış içinde yaşayan insanlarda bu durum yaşanmaz. Şimdi, karşı koyanın barış içinde olan taraftan olmadığı anlaşıldı. O halde onun, bir güvenceye sahip olduğu düşünülemez.

Allah Teâlâ'nın sünneti, peygamberlerinin galip gelmesinin delil ve güç kullanmak şeklinde iki türlü meydana gelmesiyle tecelli etmiştir. Düşmanlarına karşı savaşmasını emrettiği elçileri, onları mağlup etmiştir. Onlara karşı savaşmakla emrolunmayan elçilerin düşmanları ise helâk olmuştur.

المحادة (karşı gelmek) zorluk çıkarmak (المشاقة) anlamına gelir. Çünkü bu kelime kesmek, ayırmak, parçalamak anlamına gelen الحد kökünden türemiştir. Keza المشاقة kelimesi الحث kökünden, المعادة (düşmanlık etmek) kelimesi de عدوة kökünden türemişlerdir. Her iki kök de yan anlamına gelir. Dolayısıyla bu kavramlar taraflardan birinin bir kenarda, düşmanın ise öbür kenarda durması anlamını ifade eder. Bütün bu kavramların ortak özelliği hepsinin ayrılmayı ifade etmesidir. Bütün bunlar ancak sözleşme yaptığımız insanlar ile aramızda bulunan bağın kopmasıyla yaşanabilir. Aramızdaki bağ kopmadan kesinlikle bu kavramların ifade ettiği mânâlar yaşanmaz. Bu durum şunu açıklığa kavuşturmaktadır ki; aramızdaki bağ bir tür sebeptir. Bu sebep varken ayrılık ve düşmanlık meydana gelmez. Eğer iki taraf arasındaki ilişki karşı koymak tabiri ile ifade edilecek tarza gelirse, bu durumda şu âyetin hükmü geçerli olur: “Vurun boyunlarına! Vurun onların bütün parmaklarına! Bu söylenenler, onların Allah’a ve Resûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, bilsin ki Allah, azabı şiddetli olandır.”⁴⁹⁰ Bu âyette Allah Teâlâ meleklerle karşı tarafın boyunlarını vurmasını emretmiştir. Gerekçe olarak da onların karşı koymalarını göstermiştir. Her kim bu şekilde karşı koyarsa, boynunun vurulması vacib olur. Allah’a ve Resûlüne karşı koyanların boynunun vurulması gerekir.⁴⁹¹

488 el-Mücâdele 58/21.

489 el-Mücâdele 58/20.

490 el-Enfâl 8/12-13.

491 Ahkâmu ehli'z-zimme, II, 826-827.

يَوْمَ يَعْتَصِمُ اللَّهُ خَمِيعًا فَيَنْتَبِهُنَّ بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 شَهِيدٌ ﴿٦٦﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ
 نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا آذَنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا
 أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ
 شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَى ثُمَّ يَعْوَدُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ
 وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ
 بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا
 فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٦٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
 وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبَيِّنَاتِ وَالثَّقَوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٦٩﴾
 إِنَّمَا التَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزَنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
 وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٧٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي
 الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانْشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
 مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٧١﴾

6. O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah onları bir bir saymıştır. Onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye şahittir.

7. Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.

8. Gizli konuşmaktan menedildikten sonra yine o yasaklananı yapmaya kalkışarak günah, düşmanlık ve Peygamber'e karşı gelmek hususunda gizlice konuşanları görmedin mi? Onlar sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar. Kendi içlerinden de: Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi? derler. Cehennem onlara yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir orası!

9. Ey iman edenler! Aranızda gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı ve Peygamber'e karşı gelmeyi fısıldamayın. İyilik ve takvâyı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.

10. Gizli konuşmalar şeytandandır. Bu, iman edenleri üzmek içindir. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, müminlere hiçbir zarar veremez. Müminler Allah'a dayanıp güvensinler.

11. Ey iman edenler! Size "Meclislerde yer açın" denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size "Kalkın" denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Tefsiri:

11. âyette geçen الْعَلَمَ kelimesindeki elif-lâm takısı istiğrâk için değildir. Ancak ahd içindir. Buna göre bu lafız "Allah'ın peygamberine -sallallahu aleyhi vesellem- gönderdiği ilim" anlamına gelir. Dolayısıyla sahabeden bu ilme sahip olanlara uymak vaciptir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ
لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ
يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا
غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ
﴿١٤﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ اتَّخَذُوا
أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٦﴾ لَنْ تَغْنِي عَنْهُمْ
أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٧﴾
يَوْمَ يَتَعَلَّهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ
أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٨﴾ اسْتَخَوْذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَئِكَ
حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُخَادِّثُونَ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ اللَّهُ لَأَعْلَيْنَ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ
﴿٢١﴾ لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ
كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ
وَأُتُوهُم بِزُجْجٍ مِنْهُ وَيُذْجِلُهُمُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

12. Ey iman edenler! Peygamber ile gizli (özel) bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet sadaka verecek bir şey bulamazsanız, Allah bağışlayan, esirgeyendir.

13. Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermenizden korkunuz mu Çünkü yapmadınız. Allah sizi affetti. Artık namaz kılın, zekât verin, Allah'a ve Resulüne itaat edin. Allah yaptıklarınızı haber alandır.

14. Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan. Bile bile yalan yere yemin ediyorlar.

15. Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey çok kötüdür.

16. Yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yoluna engel oldular. Onlar için küçük düşürücü azap vardır.

17. Onların ne malları, ne de evlatları kendilerini Allah'a karşı koruyamaz. Onlar ateş halkıdır. Orada ebedi kalacaklardır.

18. Allah'ın onların hepsini yeniden dirilteceği gün, dünyada şu yemin ettikleri gibi, Allah'a da yemin ederler. Kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar gerçekten yalancılardır.

19. Şeytan onları istila etmiş, onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur. Onlar şeytanın taraftarlarıdır. İyi bilin ki şeytanın taraftarları mutlaka kaybedenlerdir.

20. Allah'a ve Peygamberine karşı gelenler; işte onlar, en alçak kim-selerle beraberdirler.

21. Allah, "And olsun ki Ben ve peygamberlerim üstün geleceğiz" diye yazmıştır. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür.

22. Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kavmin; babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Peygamberine düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları, altlarından ırmaklar akan Cennetlere sokacak, orada ebedi kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş onlarda O'ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah'ın taraftarlarıdır. Muhakkak ki başarıya ulaşacak olanlar, Allah'ın taraftarlarıdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HAŞR SÜRESİ

[24 Âyet]

سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي
أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْخَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ
يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا
وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا
أُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي
الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ
اللَّهِ وَلِيُخْرِجَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ
مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٦﴾ مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِلَّذِينَ آمَنُوا
وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ ذَوْلَةٌ بَيْنَ الْأَعْيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا أَتَاكُمْ
الرُّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾
يَلْفُفَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ
وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّأُوا الدَّارَ
وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا
أَوْثَرُوا وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Göklerde ne var yerde ne varsa Allah'ı tesbih ve tenzih eder. O, üstündür, hikmet sahibidir.

2. Ehl-i kitaptan inkâr edenleri, ilk sürgünde yurtlarından çıkararak O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah (O'nun azabı), onlara beklemedikleri yerden geliverdi. O, yüreklerine korku düşürdü; öyle ki eulerini hem kendi elleriyle, hem de müminlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın.

3. Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada (başka şekilde) cezalandıracaktı. Âhirette de onlar için Cehennem azabı vardır.

4. Bu, onların Allah'a ve Peygamberine karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezalandırması çetindir.

5. Hurma ağaçlarından, herhangi birini kesmeniz veya olduğu gibi bırakmanız hep Allah'ın izniyledir ve O'nun yoldan çıkanları rezil etmesi içindir.

6. Allah'ın, onlardan (mallarından) Peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kadirdir.

7. Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiğiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.

8. Allah'ın verdiği bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.

9. Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ 7. ve 8. âyetlerde Peygamberine -sallallâhu aleyhi vesellem- nasip ettiği fey gelirlerinin tamamının burada zikredilen kimselere ait olduğunu bildirdi. Daha önce zikredilen beş kesime hasretmedi. Daha doğru ifade ile, herkesi kapsayacak biçimde genelleştirdi.

Fey gelirleri hem ganimetin dağıtıldığı özel yerlere –ki bunlar humus ehlidir- hem de sarfedilecek genel yerlere dağıtılır. Muhacirler, ensar ve kıyamete kadar onlara tabi olanlar bu gelirden pay alacaklar arasına girer. Bundan dolayıdır ki Hz. Ömer şöyle demiştir: “Allah’a yemin olsun ki! Hiç kimse bu mala diğerinden daha layık değildir. Ben de bu mala herhangi birinden daha layık değilim. Allah’a yemin olsun ki! Köleler hariç bütün Müslümanların bu malda payı vardır. Ancak hepimizin derecesi Allah’ın kitabına ve Hz. Peygamber’in ayırımına göredir. Mesela kiminin katlandığı sıkıntılar, kiminin İslâm’a daha önce girmesi, kiminin ailesi, kiminin ihtiyacı göz önüne alınır. Allah’a yemin olsun ki, ben aranızda olduğum sürece, San’â’daki bir dağda koyunlarını otlatan çobana bu maldan düşen pay ulaşır.”⁴⁹²

Fey âyetinde belirtilenler ile humus âyetinde⁴⁹³ belirtilenler aynı kimselerdir. Muhacirler, Ensar ve onlara tabi olanlar humus âyetinin kapsamına girmezler. Çünkü onlar fey gelirlerinden pay alırlar. Kendilerini humus verilen kimselerin ise iki hakları vardır: Birincisi humustan kazandıkları hak; ikincisi, fey gelirlerinin genelinden elde ettikleri umûmi haktır. Onların hem ganimetlerde hem de fey gelirlerinde payları vardır.

Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- fey gelirlerinin tamamını hak edenler arasında dağıtması, miras, vasiyet ve diğer mülkler gibi mülk sahiplerinin ortak olduğu bir mülkün taksimatı gibi değildir. Aksine, ihtiyaç ve maslahat doğrultusundadır. İslâm’a katkı sağlayan ve bu uğurda sıkıntılara katlananlara verilir.

Bunun gibi humus da hak edenlere dağıtılır. Kur’an’a göre hem humusun hem de feyin dağıtılacağı yerler birdir. Bu konuda beş sınıf belirlenmesi, bunların kesinlikle fey gelirlerinden pay alacak zümreler olduğunu gösterir. Humus gelirleri de bunlardan başkasına verilmez. Tıpkı zekâtın, âyetinde belirlenen kimselerin dışına verilemeyeceği gibi. Haşr suresindeki âyetinde bahsi geçen genel fey, bu âyetinde kendilerinden bahsedilen kimselere verilir. Bunların dışında hiç kimseye verilmez. Bundan dolayıdır ki; İmam Mâlik, İmam Ahmed ve daha başka alimler, Râfîzîlerin fey gelirlerinde hiçbir haklarının olmadığına dair fetva vermişlerdir. Çünkü onlar, ne muhacirdir, ne ensar, ne de onlardan sonra gelip şöyle diyenlerdendir: رَبَّنَا اغْنِرْنَا بِاللَّيْلِ سُبْحُونَا بِالْأَيْمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا (Bizden

492 Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I, 281. Ahmed Şâkir bu hadisin sahîh olduğunu belirtmiştir. Ancak senedinden Muhammed İbn Müyesser vardır. Hafız onun zayıf olduğunu söylemiştir. Bu rivâyeti Ebu Dâvûd Nüfeylî kanalıyla Muhammed İbn Seleme’den nakletmiştir. elbâni bu rivâyet hakkında hasen-mevkûf demiştir. bk. Elbânî, Sahîhu Ebî Dâvûd, II, 569.

493 Humus âyeti ile şu âyet kastedilir: “Eğer Allah’a ve hak ile bâtilin ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah’a, Resûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.” el-Enfâl 8/41. [Mütercim]

önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma!)"⁴⁹⁴. Medîne ehlinin mezhebi bu doğrultudadır. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye de bunu tercih etmiştir. Kur'an-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- sünneti ve raşid halifelerin uygulamaları da bunun doğru olduğunu gösterir.

Alimler zekât ve humus âyetinin yorumu hakkında farklı görüşler benimsemişlerdir. Mesela İmam Şâfiî şöyle demiştir: "Zekât ve humus gelirleri, dağıtılacağı bütün sınıflara verilmelidir. Her bir sınıftan, en az üç kişiyi kapsayacak şekilde dağıtılmalıdır." İmam Mâlik ve ehl-i Medîne ise şöyle demiştir: "Bu gelirler, âyetle belirtilen zümrelere verilir. Onlardan başkasına verilmez. Zekât ve fey gelirlerinin, dağıtılabileceği zümrelerin tamamına dağıtılması gerekmez." İmam Ahmed ve Ebu Hanîfe ise zekât konusunda İmam Mâlik gibi; humus konusunda ise İmam Şâfiî gibi hükmetmişlerdir.

Dini referansları, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ve raşid halifelerin uygulamasını düşünen herkes, bunların Medîne ehlinin görüşüne delâlet ettiğini görür. Allah Teâlâ humusu hak edenleri feye de layık görmüştür. Onların durumuna önem verdiği için tek tek belirtmiştir. Ganimetler sahiplerine aittir. Hiç kimse bu konuda onlara ortak değildir. Hal böyle olunca Allah Teâlâ ganimetin beşte birini humus ehline ayırdı. Fey gelirleri ise falancaya veya filancaya ait değildir. Fey gelirlerinin tamamı, humus ehline, muhacirlere, ensara ve onlara tabi olanlara aittir. Böylece Allah Teâlâ, humus ve fey gelirlerini, verilecek zümreler bakımından birleştirdi. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah'ın hakkını ve kendi payını İslâm'ın maslahatları çerçevesinde harcıyordu. Geri kalan 4/5 'ini ise, önem sırasına ve ihtiyaca göre dağıtıyordu. Mesela bu gelirden bekarları evlendiriyordu. Borçlu olanların borçlarını ödüyordu. İhtiyaç sahiplerine yardım ediyordu. Bekarlara bir pay; evlilere iki pay veriyordu. Ne o -sallallâhu aleyhi vesellem-, ne de raşid halifeleri, yetimleri, yoksulları, yolda kalmışları ve akrabaları bir zümre gibi telakki etmiştir. Aksine feyin geri kalan 4/5 'ini onların arasında eşit biçimde dağıtıyordu. Bir zümreye diğerlerine göre fazla vermiyordu. Zekâta da aynı uygulamayı yapıyorlardı. İşte Allah Resûlü'nün tartışmayı sona erdiren uygulaması böyleydi. Bu, mutlak doğrudur.⁴⁹⁵

Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

494 el-Haşr 59/10.

495 Zâdu'l-maâd, V, 84-47.

Allah Teâlâ, ensarın muhacirleri kendi nefislerine tercih ettiklerini, tercih ettikleri şeyin de, bir insanın onun hakkında cimrilik yapmaktan korunduğu zaman kurtuluşa ereceği bir şey olduğunu haber verdi. Bu da kuşkusuz, dünyalık fazlalıklardır. İtaatlere ayrılmış vakitler değildir. Çünkü hakiki mânâda kurtuluş, bu vakitlere cimri birinin mala bağlandığı gibi bağlanmaktadır. Vakti konusunda cimri olmayan kimseleri insanlar, yeryüzünde iflasa terk eder. Vakit konusunda cimri olmak, kalbi imar eder ve sermayeyi korur. Allah Teâlâ'nın iyi işler yapmak için yarışılmasını, koşuşturulmasını ve çırpınılmasını emretmesi bunu gösteren delillerdendir. Bu ameller, ibadet vakitlerini başkalarıyla paylaşmanın zıddıdır.⁴⁹⁶

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾ أَلَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُولَيَنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ ﴿١٢﴾ لَأَنزِلُنَّ أَشَدَّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنْ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يَتَّخِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جَدْرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاتُوا أَمْرٍ وَإِنَّا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مِمَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

10. Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!

11. Münafıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına “Eğer siz yurdunuzdan çıkartılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız; sizin aleyhinizde kimseye asla uymayız. Şayet sizinle savaşırlarsa mutlaka size yardım ederiz” derler. Allah, onların yalancı olduklarına şahidlik eder.

12. Andolsun, eğer onlar çıkarılırsalar, onlarla beraber çıkmazlar; savaşa tutuşmuş olsalar, onlara yardım etmezler; yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez.

13. Onların içlerinde size karşı duydukları korku, Allah’a olan korkularından daha şiddetlidir. Böyledir, çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.

14. Onlar müstahkem şehirlerde veya siperler arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşırlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağındır. Böyledir, çünkü onlar aklını kullanmayan bir topluluktur.

15. (Onların durumu) kendilerinden az önce geçmiş ve yaptıklarının cezasını tatmış olanların durumu gibidir. Onlara acıklı bir azap vardır.

16. Münafıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana “İnkâr et” der. İnsan inkâr edince de: Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım, der.

17. Nihayet ikisinin de sonu, içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır. İşte bu, zalimlerin cezasıdır.

18. Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve herkes yarına ne hazırladığına baksın. Allah’tan korkun. Çünkü Allah yaptıklarınızı haber almaktadır.

Tefsiri:

17. âyette Allah Teâlâ, kullara yarın için ne hazırladıklarına bakmasını emretti. Bu emir, kulların işlediklerinin muhasebesini yapmasını ve yaptıkları ile Allah’ın huzuruna çıkıp çıkmayacağını düşünmelerini de içerir.

Burada bakmak ile kulun, âhiret günü için tam bir hazırlık içinde olması, kendisini Allah’ın azabından kurtaracak ameller işlemesi ve Allah katında yüzünü ağartacak ameller yapması kastedilmiştir. Nitekim Hz. Ömer şöyle demiştir: “Hesaba çekilmeden önce, kendinizi hesaba çekiniz! Tartıya konmadan önce kendinizi tartınız! Büyük buluşma günü için süsleniniz. “O gün siz huzura alınırsınız, hiçbir şeyiniz gizli kalmaz.”⁴⁹⁷ Veya sözlerini şöyle tamamlamıştır: O gün amellerinizi bilen birinin huzuruna çıkarılırsınız.”⁴⁹⁸

497 el-Hâkka 69/18.

498 İbnu'l-Cevzi, Târîhu emîri'l-mü'minin Ömer İbn Hattâb, s. 176-177; Ebu Nuaym, Hilye, ı, 52.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩٩﴾

19. Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir.

Tefsiri:

Onlar Rablerini unutunca Rableri de onları unutmuş ve kendilerini de onlara unutturmuştur. Nitekim bir başka âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu!”⁴⁹⁹ Allah Teâlâ kendisini unutanları iki şekilde cezalandırmıştır:

- a- Kendisi de onları unutarak,
- b- Onlara kendilerini unutturarak.

Allah'ın bir kulu unutması, onu kendi haline bırakması, kaybolmaya terk etmesi ve ondan ilgi ve alakasını kesmesi anlamına gelir. Bu durumda onun helâk olması, an meselesidir. Ona kendisini unutturması ise, yüce zevklerini, mutluluk, kurtuluş ve ıslah vesileleri ile kemâle ereceği davranışların tamamını unutturması anlamına gelir. Böylece bunların hiçbirisi o kulun aklına gelmez. Ne bunları anar, ne de gayretini bu yöne doğru çevirir. Dolayısıyla bunları arzulamaz bile. Bunlardan hiçbirisi aklına gelmez. Bu yüzden de onlara yönelmez. Aynı şekilde Allah Teâlâ o kula kendi ayıplarını, eksik yönlerini ve kusurlarını da unutturur. Bu nedenle aklına bunları telafi etmek gelmez. Yine Allah Teâlâ o kula, nefsi ve kalbî hastalıklarını ve bunlardan dolayı çektiği acıları unutturur. Dolayısıyla aklına bunları tedavi etmek gelmez. Fesâda ve helâke sürüklendiği hastalıkları yenmek için çaba sarfetmez. O, dertlerin perişan ettiği bir hastadır. Hastalığı onu yok oluşa sürükler. Ama o hastalığını hissetmez. Dolayısıyla onu tedavi etmek, aklına bile gelmez. İşte bu genel ve özel en büyük cezadır. Kişinin kendisini ihmal edip kayboluşa terk etmesinden, maslahatları, hastalığı ve hastalığının çaresi ile ilgilenmemesinden, mutluluğunun, kurtuluşunun, düzelmesinin ve Cennetteki ebedî yaşamının vesilelerini bırakmasından daha büyük bir ceza olabilir mi!⁵⁰⁰

Onlar Allah'ı zikretmeyi, övmeyi, yüceltmeyi ve O'na hamd etmeyi unutunca Allah Teâlâ da rahmet ederken onlar yokmuş gibi davrandı. Kendi çıkarlarını onlara unutturdu. Bu yüzden bunları öğrenip peşine düşemediler. Neticede kusur ve eksiklikleri ile beraber onları mühmel bir şekilde bıraktılar.⁵⁰¹

499 et-Tevbe 9/67.

500 el-Cevâbu'l-kâfi, s. 150-151.

501 es-Savâiku'l-mürsele, IV, 1481.

Allah Teâlâ, kendisini unuttukları için onları, kendi kendilerini unutmakla cezalandırdı. Bu yüzden onlar, maslahatlarını unuttular. Dolayısıyla onlara uygun davranamadılar. Aynı şekilde kusurlarını da unuttular. Bu yüzden onları düzeltme yoluna gidemediler. Manevî hazları da unuttular. Bu nedenle onlardan istifade edemediler.

İnsanların en fazla aldığı hazlardan ve en büyük menfaatlerinden biri, Rab-bini ve yaratıcısını anmalarıdır. Çünkü kişi, ancak Allah'ı anmak, sevmek, O'na itaat etmek, yönelmek ve O'nun dışındaki her şeyden yüz çevirmekle mutlu olur, huzur bulur, kurtuluşa erer ve düzelir. Fakat onlar Allah'ı unuttuğu için, Allah da bütün bunları onlara unutturmuştur. Onların bu unutmaları ikinci bir unutmaya daha neden olmuştur. Bu halleri, Allah'ı unutmayıp zikreden kimselerin durumunun tam tersidir. Çünkü Allah Teâlâ bu kimselere maslahatlarını hatırlatmıştır. Kendileri de buna göre hareket etmiştir. Kendilerini eksik yönlerine muttali kılmıştır. Onlar da eksik yönlerini gidermişlerdir. Kendilerine yüce hazları bildirmiştir. Onlar da bunlara doğru koşmuştur. Ancak diğerlerini, kendisini unuttuklarından ötürü cezalandırmıştır. Bu nedenle imanı, kendisini sevmeyi, zikretmeyi ve kendisine şükretmeyi onlara unutturmuştur. Nihayet onlar, kalpleri bu amellerden uzaklaşınca, bunların zıtlarına çaresiz kucak açmışlardır.

Bu durum, Allah Teâlâ'nın bu tür insanlar için inkâr ve günahı takdir etmesi hususunda tecelli eden mükemmel adaletini açıklar. Bu insanlar için inkâr ve günahı takdir etmek O'nun adaletinin bir parçası olduğuna göre, bunlardan dolayı onları cezalandırması daha adil olur.

Allah Teâlâ'nın kulları arasında hükmü geçer. Onlar hakkında meydana gelen kazası âdildir. Kullar hakkında, sebep ve müsebbep olmak üzere iki kazası vardır. Her ikisi de adildir. Allah Teâlâ kendisini anmayı terk eden ve sevdiği işleri yapmaktan vazgeçen kullarını kendi kendilerini unutmakla cezalandırır. Bu unutmaları, onların Allah'ın hoşuna gitmeyen, öfkesini kabartan fiiller yapmasına neden olur. Bu da adaletin bir yansıması olan Allah'ın kazası ile meydana gelir. Onun yaptığı ve yapmadığı işler üzerine çeşitli cezalar gerekir. Bu cezaların mutlaka olması gerekir. Bu cezalar, sebep-müsebbep ilişkisi gibi ortaya çıkar. Allah Teâlâ'dan gelen tartışmasız adalettir. Hem başında hem de sonunda kul için adalettir. Allah Teâlâ bu adaleti ile ihsanda bulunmuştur. Bundan dolayı sevilir, övülür ve herkes tarafından hamd edilir. Nitekim Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: "Cehennemlikler Cehenneme girdiklerinde Allah'ın hamdi, kalplerindedir. Onu çıkarmaya bir yol bulamazlar."⁵⁰²

Allah Teâlâ'yı zikretmeye devam etmek, kulun hem bu dünyada hem de öte dünyada bedbaht olmasına neden olacak Allah'ı unutmamanın garantisi olur. Allah'ı unutmak kulun kendisini ve maslahatlarını unutmamasına neden olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan kimselerdir."

Kul kendini unutursa maslahatlarından yüz çevirir, bunları unuttur ve onların yerine başka şeylerle meşgul olur. Sonunda bozulup helâk olur. Bu sondan kurtulamaz. Böyle birinin durumu ekini, bostanı, sürüsü veya daha başka maddî imkânları olan birine benzer. Düzgün ve güzel olması kişinin gayretine bağlı olan şeyler, insanın ihmali, unutulması, başka şeylerle meşgul olması ve maslahatına göre hareket etmemesi sonucu bozulur. Böyle davranıldığı sürece bu sonuç kaçınılmazdır. Bu gerçek, kişinin yerine başkasını görevlendireceği yerlerde geçerlidir. Öyleyse kişinin kendisinin yerine bir başkasını görevlendiremeyeceği yerlerde durumu elbette daha vahimdir: Kendini ihmal edip unuttur, maslahatını bırakıp başka şeylerle meşgul olur, riayet etmesi gereken şeylere riayet etmez ve kendisi ile ilgilenmezse artık onun uğrayacağı fesad, helâk ve bedbahtlık tahmin edilemez kadar büyük olur... Onun böylesine kötü bir sondan kurtulmasının tek yolu vardır o da Allah'ı zikretmeye devam etmek, O'nun ismini dilinden düşürmemek, bunu bir yaşam tarzı, almadığı zaman vücudunun dirençsiz kalıp hasta olacağı gıda, şiddetli susuzluk anında su, sıcak ve soğuk zamanlarda korunmak için giyelen elbise, şiddetli soğukta barınacağı yuva gibi düşünmektir. Gerçekten kulun Allahı zikretmeyi bu konumda veya bundan daha ileri bir konumda görmesi gerekir. Hiç bedeninin rahatsızlığı ve helâkı ile ruh ve kalbin rahatsızlığı ve helâkı karşılaştırılabilir mi?! Bedenin mâruz kalacağı fesad ve helâk mutlaka düzeltilir. Ama kalbin ve ruhun mâruz kalacağı helâkın ne düzelmesi olur ne de bundan kurtulmak mümkündür...

Zikrin ve zikri devam ettirmenin sadece bu faydası olsa, bu bile fazlasıyla yeter. Kim Allah'ı unutursa Allah da bu dünyada ona kendisini unutturur ve kıyamet günü onu azapta unuttur.⁵⁰³

لَا يَنْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾
 لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ
 نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ
 وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ
 السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾
 هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

20. Cehennemliklerle Cennetlikler bir olmaz. Kurtulanlar ancak Cennetlik olanlardır.

21. Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik muhakkak ki onu Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün. Bu örnekleri düşünsünler diye insanlara veriyoruz.

22. O görüleni de görülmeyeni de bilen kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. Çok esirgeyen, çok merhamet edendir.

23. O kendisinden başka ilâh olmayan, hüküm sahibi mukaddes, esenlik veren, güven veren gözetip koruyan üstün ve galip olan otorite sahibi, gerçekten ulu olan Allah'tır. Yüce Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir.

24. O yaratan, yoktan var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. İsimlerin en güzelleri O'na aittir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nu takdis etmektedir. Üstün güç sahibi ve herşeyi hikmeti uyarınca yapandır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MÜMTEHİNE SÛRESİ

[13 Âyet]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرُّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾ إِنْ يَتَّقِعُواكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَسْطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصَلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنْتَنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْبُرْ لَنَا زَيْنًا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوْدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾ لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Peygamber'i de sizi de yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben, sizin saklı tuttuğunuzu da, açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) doğru yoldan sapmış olur.

2. Şayet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman kesilecekler; size ellerini ve dillerini kötülükle uzatacaklardır. Zaten inkâr edivermenizi istemektedirler.

3. Kıyamet günü yakınlarınız ve çocuklarınız size fayda veremezler. Allah aranızı ayırır. Allah, yaptıklarınızı görendir.

4. İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: "Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir." Şu kadar var ki, İbrahim babasına: "Andolsun senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" demişti. (O müminler şöyle dediler:) Rabbimiz! Ancak sana dayandık, sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır.

5. Rabbimiz! Bizi, inkâr edenlerle imtihan etme; bizi başışla, doğrusu sen, güçlü olan, Hakim olansın.

6. Andolsun, Allah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için, bunlarda güzel örnekler vardır. Kim yüz çevirirse şüphesiz Allah, zengindir, övülmeye lâyık olandır.

7. Belki de Allah sizinle, onlardan düşman olduklarınız arasına ağır sevgi koyar, Allah buna kadirdir. Allah çok başışlayan çok esirgeyendir.

8. Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.

9. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır.

Tefsiri:

Allah Teâlâ surenin başında Müslümanların kâfirleri dost edinmesini yasaklamıştı. Kâfirlerle onlar arasındaki sevgi bağını koparmıştı. Buradan hareketle bazı sahâbîler, kâfirlere güzel davranıp iyilik yapmanın onları dost edinmek ve onlara karşı sevgi beslemek olduğu yanılgısına düşmüştü. Hâlbuki Allah Teâlâ

bunları yasaklamamıştı. Hatta bunlar, kendisinin sevdiği, hoşlandığı ve herkes-ten de istediği davranışlardı. Yasaklanan ise, kâfirlerin dost edinilmesi ve onlara karşı sevgi beslenmesi idi. Hiç kuşkusuz Allah'ı inkâr etmek ve Peygamber'ini yalanlamayı hak etmemin bir şartı ve gereği saymak, yasaklanan kâfirleri dost edinmenin en büyük örneklerinden biridir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاقْضُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ
فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ
يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعَصَمِ الْكُوفَرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَ
حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

10. Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarfettiklerini (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

Tefsiri:

Hicret ile birlikte hemen boşanmanın gerçekleştiğini iddia edenler şöyle demişlerdir⁵⁰⁴: “Bu, Allah'ın hükmüdür... Hiç kimsenin bu hükmün dışına çıkması helâl değildir. Bu âyette Allah Teâlâ, mümin kadınların kâfirlere iade edilmesini kesinlikle haram kılmıştır. Açıkça Allah Teâlâ, evli olsalar bile bu kadınlarla evlenilebileceğini ifade etmiştir. Hatta böyle bir kadının kocası, onun iddet döneminde veya sonrasında Müslüman olsa bile artık aralarında nikah bağından söz edilemez. Özellikle de hicret eden kadınların, hayız görerek hamile olmadıkları anlaşılınca bu durum daha da kesinlik kazanır. Bu da göstermektedir ki, hicret ile nikah bağı kopar.

Âyetin “Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın!” bölümü Müslüman birinin iman etmeyen hanımını nikahı altında tutmamakla emrolunduğunu açıkça ifade eder. Kişi ne zaman Müslüman olursa, kâfir hanımı derhal ondan boş olur.

504 Bu ifade tercümenin anlaşılması için ana kaynaktan tarafımızca alıntılanmıştır. [Mütercim]

Âyetin “*Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar.*” bölümü ise, bütün vakitlerde bu eşlerin birinin diğerine haram olduğu konusunda gayet açıktır. Bu konuda âyetten çıkarılan dört delil bunlardır. Bu yüzden munkatı’, mürsel ve birbiriyle çelişkili rivâyetleri bir tarafa bıraktık. Çünkü Allah Teâlâ’nın kitabında problemlerin gerçek çözümü vardır.”

Diğerleri ise şu şekilde cevap vermiştir: “Allah’ın âyeti başımızın tacıdır. Rabbimizin sözünün başımızın üstünde yeri vardır. Ancak âyeti düzgün te’vîl etmediniz. Aksine çarpıttınız. Çünkü âyette, bu durumda karı kocanın derhal ayrılacağına dair bir delil yoktur. Sahabe ve tâbiünden hiç kimse bu âyeti bu şekilde anlamamıştır.

Âyetin “*Onları kâfirlere geri göndermeyin.*” bölümü, Allah’a ve peygambere hicret eden kadınların kâfirlere geri verilmesini yasaklamaktadır. Dolayısıyla bu âyette kadının, kocasının Müslüman olup Allah ve Resûlü’ne hicret etmesini beklememesini gerektiren bir delil yoktur. Âyeti bu şekilde anlayanlar gerçekten de yanılmışlardır.

Âyetin “*Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar.*” bölümünde de benzer durum söz konusudur. Çünkü bu ifade Müslümanlar ile kâfirlerin evlenmesinin haram olduğunu, birbirleriyle evlenemeyeceklerini bildirir. Bunda önce Müslüman olanın eşinin Müslüman olmasını bekleyemeyeceğine, sonra eşinin Müslüman olması durumunda onunla yeni bir nikah olmadan birlikte olamayacağına dair bir delil yoktur.

Âyetin “*Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur.*” bölümüne gelince, burada Müslümanlara hitap edilmiştir. Eşlerinden kesin biçimde boşanıp onlarla yollarını ayırdıkları zaman mümin muhacir kadınlarla evlenebilmeleri konusunda onların önünde bulunan engeli kaldırmıştır. Bu da ancak, kadının iddetinin sona ermesi ve rızası ile olur. Kuşkusuz kadının iddeti bitince dilediği ile evlenebilir. Ya da, kocasının Müslüman olmasını bekler. Eğer kocası Müslüman olursa, ya ilk nikah sayesinde ona döner – ki biz de bu görüşten yanayız – ya da sadece iddetin dolması ile nikah akdinin feshedileceğini düşünenlere göre yeni bir nikahla döner.

{Eğer “Kadın kocasına bağlı olarak kalır. İddeti sona erdikten sonra dilese de dilemese de evlenmesine izin vermeyiz.” dersek}⁵⁰⁵, bu durumda âyet aleyhimize delil olur. Ne biz ne de bizim dışımızda herhangi bir Müslüman böyle düşünmüştür. Doğrusu şu ki, kadın kendi kararını kendisi vermeye herkesten daha çok hak sahibidir. Dilerse evlenir dilerse kocasını bekler.

Âyetin “*Onları kâfirlere geri göndermeyin.*” bölümü ise, müşrik kadınların nikahını sürdürme isteğini yasaklamayı içerir. Burada şirke ve küfre devam eden

505 Bu ifadeyi asıl kaynaktan bulup tercüme etme ihtiyacı hissettik. bk. İbn Kayyim, Ahkâmu ehli’z-zimme, II, 687. [Mütercim]

kadınlar ile nikah bağının sürdürülmesi yasaklanmıştır. Onların Müslüman olmasını, sonra eski nikah ile evliliğin sürdürülmesini beklemek yasaklanmamıştır. Eğer kadının Müslüman olmasını beklerken onunla nikah bağını sürdürdüğü itirazı yöneltilecek olursa şöyle cevap veririz: Durum iddia edildiği gibi değildir. Kadın, iddeti dolduktan sonra kesinlikle ondan ayrılmıştır ve başkasıyla evlenebilir. Eğer kadının nikahı onun elinde olsaydı asla evlenemezdi. Ayrıca âyet-i kerîme, şuna delâlet etmektedir: Bir adam Müslüman olur, ama hanımı Müslüman olmazsa, karısıyla nikah bağını sürdürmez. Aksine ondan ayrılır. Eğer kadın daha sonra Müslüman olursa, erkek önceki nikahı ile onu eş olarak kabul eder. Bu durumda o, kâfir değil, Müslüman bir kadını nikahı altında tutuyor demektir. Keza, müşrik kadınların nikahlanmasını mümin erkekler için haram kılınması bu âyetten anlaşılmaz. Ancak *"Müşrik kadınlar iman edinceye kadar onları nikahlamayın!"*⁵⁰⁶ âyetinden anlaşılır.

Bu âyet, kâfirlere dönen kadınlar ile Müslümanlara hicret eden kadınlar konusunda müminler ile kâfirler arasında Allah'ın verdiği hükmü içermektedir. {Hudeybiye} anlaşmasının şartlarından biri dileyenin Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi vesellem- dinine ve ahbine gireceğini, dileyenlerin de Kureyş'in dinine ve ahbine gireceğini garanti ediyordu. Anlaşmadan sonra bazı kadınlar İslâmiyet'i seçti. Bazıları da şirki seçip dinden döndü. Allah Teâlâ da bu âyetle, iki taraf arasında en güzel şekilde hüküm verdi. Müslümanların küfrü ve şirki tercih eden kadınlarla nikah bağlarını sürdürmelerini yasakladı. Çünkü nikah bağının sürmesi, bu tür kadınların dilediği kimselerle evlenmelerine mani oluyordu. Hâlbuki sözleşmeye göre Müslüman erkek ve kadınlardan kâfirlere gidenler geri iade edilmeyecekti. Kâfirlerden Müslümanlara gelenler ise iade edilecekti. Kâfir bir kadın Müslümanlara gelince kocası ile nikah bağı sona erdi ve Müslümanlara onunla evlenmeleri konusunda izin verildi. Müslümanlardan bir kadın kâfirlere kaçar, kocası da onu boşamaz, aksine nikah bağını sürdürürse bu durumda kadın zarar görürdü. Çünkü evlenemezdi. Aynı şekilde kocası da zarar görürdü. Zîra onun nikahlı karısı olduğu halde başkasıyla evlenmesi ona zarar verirdi. Bundan dolayıdır ki, Allah'ın kendisinden daha güzeli olmayan adil hükmü, Müslüman ile dinden dönen veya kâfir olan hanımının derhal ayrılmasını gerektirdi. Böylece dinden dönen kadının evlenmesine müsaade edildi. Tıpkı hicret ettiği zaman Müslüman kadına evlenme imkânı tanındığı gibi. İşte âyet bunu gerektirmektedir. Bu âyet, kadın Müslüman olduğu sırf Müslüman olmasından dolayı eşinden hemen ayrıldığını, ifade etmez. Aynı şekilde eşinin kendisinden bir müddet sonra Müslüman olması durumunda, kesinlikle onunla birlikte olamayacağı anlamına da gelmez. Âyetleri ve hadisleri hakkıyla anlamak gerekir. Bu âyet ile bu konuda nakledilen hadisler arasında en ufak bir çelişki yoktur. Hepsi aynı kandilden ışıktır. Birbirlerini doğrulayıp tasdik ederler.⁵⁰⁷

506 el-Bakara 2/221.

507 Ahkâmu ehli-z'zimme, I, 338-342.

Hız. Peygamber Kureyş ile karşılıklı olarak on yıl süreyle savaş yapmamak üzere barış anlaşması imzaladı. Bu anlaşmanın şartlarından birine göre müşriklerden Müslüman olup Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- safına katılanlar tekrar onlara iade edilecekti. Hız. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- yanından onlara gidenler ise iade edilmeyecekti. Bu madde hem erkekleri hem de kadınları kapsayacak şekilde idi. Daha sonra Allah Teâlâ bu maddenin kadınlarla ilgili kısmını kaldırdı (*neshetti*). Erkeklerle ilgili kısmını ise olduğu gibi bıraktı. Peygamberine ve müminlere şunları emretti:

- a) Mümin olarak kendilerine gelen kadınları imtihan etmelerini.
- b) Mümin olduklarını öğrendikleri zaman, onları müşriklere geri vermeme-lerini.
- c) Kocasının cinsel yönden kendisinden faydalanma imkânının kaybolması nedeniyle, bu kadınların mehirlerinin iade edilmesini.
- d) Müslümanlardan hanımı dinden çıkan kimselere, hanımlarına ödedikleri mehirleri ödemelerini. Ancak bu mehrin ödenmesi âyetle akbetmeye bağlanmıştır.⁵⁰⁸

Müslümanların hicret eden kadının mehrini iade etmeleri gerekir. Ancak bu mehri olduğu gibi kadının müşrik kocasına iade etmezler. Önce karısı müşriklere kaçan kimsenin hanımına ödediği mehri verilir. İşte âyetteki akbetmenin anlamı budur. Bir başka ifade ile burada güç kullanıp ceza verme söz konusu edilmemiştir.

Buna göre, kadının cinsel organından istifade etme hakkının kocasının mülkünden çıkması mütekavvimdir. Kadının cinsel organından istifade hakkı, kocanın karısına verdiği ve belirttiği mehir iledir. Mehr-i misil ile değildir. Nikah akdi kâfirler tarafından kıyılmış olsa bile durum aynıdır.

Müslüman kimse, hicret eden kadının iddet süresi dolunca mehrini vererek onunla evlenebilir. Yine burada, kadının cinsel organından yararlanma hakkının onun Müslüman olup hicret etmesiyle birlikte kocasının tekeline çıktığına ve nikah akdinin feshedildiğine açık delil vardır.

Bu âyetle müşrik kadını Müslüman erkek ile; Müslüman kadının da kâfir biri ile evlendirilmesinin haram olduğuna bir delil vardır. Âyetlerden çıkarılan bu hükümlerin bir kısmında icmâ' varken bir kısmında ihtilaf edilmiştir.

Hudeybiye sözleşmesinin bu maddesinin neshedildiğini iddia edenlerin bir delili yoktur. Çünkü Hız. Peygamber'le -sallallâhu aleyhi vesellem- kâfirler arasında

508 Burada 11. âyetle geçen **مَعَانِيكُمْ** ifadesi kastedilmiştir. Bu kelime, "elde olan" anlamına gelen akb kökünden türemiş olabileceği gibi, ukbâ kökünden de türemiş olabilir.

anlaşmaya varılan madde, Müslümanlara mümin olarak gelenlerin iadesi konusunda idi. Eğer bu madde sadece erkeklere yönelikse, kadınlar buna zaten dahil değildir. Yok eğer hem kadınları hem de erkekleri kapsıyorsa, Allah Teâlâ bu maddeyi tahsis etmiş demektir. Bu maddeden kadınların iadesini ayrı değerlendirmişti. Şöyle ki; Müslümanlara mümin kadınları iade etmelerini yasaklayıp, bunun yerine onların mehirlerini kocalarına ödemelerini emretmiştir. Yalnız şu kadarı var ki, Allah Teâlâ önce bu mehirden eşleri müşriklerin yanına kaçan Müslümanların hanımlarına ödedikleri mehirleri düşmelerini, sonra bu düşülen mehirleri de hanımları müşriklerin safına kaçan kimselere vermelerini emretmiştir.

Âyetin son kısmında ise Allah Teâlâ, bu hükmünün, kullar arasında verdiği bir hüküm olduğunu, bunun ilmine ve hikmetine dayandığını bildirdi. Böylece kendisinin verdiği bu hükmün önceki hükme zıt olmadığını haber verdi. Dolayısıyla bu âyetin o maddeyi neshettiği ileri sürülemez.

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- müşriklerle, kendisine gelen erkekleri geri çevirmek üzere barış yapmıştı. Müşrikler ona gelen kimseleri alıp götürebileceklerdi. Ancak Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- kendisine gelenleri dönmeye zorlamayacak ve onlara dönmesini emretmeyecekti. Onlardan biri adam öldürür veya bir malı alacak olsa, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bundan sorumlu olmayacaktı. Ayrıca verdikleri zararları da tazmin etme zorunluluğu yoktu. Çünkü onlar, kendi otoritesi ve emri altında değillerdi. Çünkü barış sözleşmesi, sadece Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- otorite ve yönetimi altında bulunan insanların can ve mal güvenliğini kapsıyordu. Bu konuya şu olayı örnek olarak verebiliriz:

Hz. Peygamber Beni Cüzeyme kabilesine karşı Halid İbn Velîd'in onlardan öldürdüğü insanların ve zarar verdiği mallarının diyetini ödemiştir. Halid'in böyle bir şey yapmasını onaylamamış ve bundan beri olduğunu ifade etmişti. Ancak Halid'in onlara zarar vermesi, şüpheli bir durumu andıran bir husustan kaynaklanmıştı. nitekim onlar, "Müslüman olduk." dememişlerdi. Aksine "Din değiştirdik." demişlerdi. Kısacası açıkça Müslüman olduklarını söylememişlerdi. Bu yüzden Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- onların diyetinin yarısını ödemiştir. Çünkü ortada bir şüphe vardı. Bu yüzden onlara, zimmet akdi ile canlarını ve mallarını koruyan ehl-i kitâb gibi muamele etmiştir. Onlara Müslüman muamelesi yapmamıştır.

Hudeybiye barış sözleşmesi, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- otoritesi altında olmayan insanlarla olan mücadelelerinde müşriklere yardım etmeyi de içermiyordu. Bu da göstermektedir ki; devlet başkanının otoritesi altında olmayan insanlara bir grup saldırırsa sözleşme yapanların birbirlerine yardımcı olmaları zorunlu değildi. Ne onları iade ederler, ne onları savunurlar ne de onların telef ettiklerini karşılarlardı.

İslâm'ın ve Müslümanların çıkarları, savaş ve dini siyasetle ilgili hükümler Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi vesellem- siyerinden çıkarmak, falancanın filancanın görüşünden çıkarmaktan daha evladır. Bu bir yöntem, öteki de bir yöntemdir.⁵⁰⁹

وَإِنْ فَانَكُم شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَابْتُمْ فَاَتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايِعُكَ عَلَى أَنْ لَا يَشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَسُوءُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَبِئْسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

11. Eğer eşlerinizden biri, sizden kâfirlere kaçarsa da sizde savaşta galip durumda olursanız, eşleri gitmiş olanlara ganimetten, harcadıkları kadar verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.

12. Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleri ile ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi bir işte sana karşı gelmemeleri hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

13. Ey iman edenler, Allah'ın gazabına uğrayan bir topluluğu dost edinmeyin. Çünkü bunlar kâfirlerin mezardakilerden ümitlerini kestikleri gibi âhiretten ümitlerini kesmişlerdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SAF SÛRESİ

[14 Âyet]

سُبْحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ
﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ ضَعْفًا ۖ كَأَنَّهُمْ بُشَيَّانٌ مَرْضُوعٌ ﴿٤﴾
وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تَقُولُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا
زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ı tesbih ederler. O, güçlüdür, Hakim'dir.

2. Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?

3. Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılaşır.

4. Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak sa-
vaşanları sever.

5. Bir zaman Musa kaumine: Ey kaumim! Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz? demişti. Onlar yoldan kayınca, Allah da kalplerini kaydırmıştı. Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.

Tefsiri:

5. âyette Allah Teâlâ kalplerin kaydırılmasından bahsetti. Şu âyette de mü-
min kulların kendisine şöyle dua ettiğini bildirdi: رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا
رَبَّنَا (Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi kaydırma!)

Bize tarafından rahmet bağışla.)⁵¹⁰ الزين (kayma) kelimesinin aslı, meyletmektir. Nitekim güneş meylettiği zaman, زَاغَتِ الشَّمْسُ cümlesi kullanılır. Kalbin kaydırılması ise meylettirilmesi anlamına gelir.

Kaydırma (الزين) kelimesi ile hem kalp hem de göz nitelendirilir. Mesela şu âyet-i kerîmede bu kelime ile gözler tavsif edilmiştir: وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ (Gözler kaydı, yürekler gırtlığa geldiği an)⁵¹¹ Katâde ve Mukâtil bu âyetteki زَاغَتِ kelimesini korkudan gözlerin ayrılması olarak tefsîr etmişlerdir. Ancak bu tefsîr, kelimenin yaklaşık olarak anlamını vermekten ibarettir. Çünkü gözlerin ayrılması, kayması anlamına gelmez. Kişinin gözlerini iyice açıp bir tarafa doğru bakması anlamına gelir. Bu halde iken kişi, yine de baktığı tarafta ne olduğunu göremez. Nitekim شَخَصَ بِصَرِّ الْمَيِّتِ (Ölünün gözleri belirdi kaldı.) dendiği vakit bu mânâ kastedilir. Bu âyet (el-Ahzâb 33/10) müminlerin gözlerinin her şeyden kayıp uzaklaşıp, sadece her taraftan üzerlerine gelen düşmanlara bakması, başka şeylere bakamaması ve böylece başka şeylerden meyletmesi anlamına gelir. Sonunda gözleri, üzerlerine gelen gruplara dikilmişti. Kelbî de şöyle demiştir: “Onların gözleri, sadece üzerlerine gelen kimseleri görüyordu.” Ferrâ da şu yorumu yapmıştır. “Gözleri her şeyden kaymıştı. Sadece hayret hayret bakarak düşmanlarına çevrilmişti.”

Kanaatime göre kalbi bir korku kaplarsa, kendisini korkutanın dışında hiçbir şeyi görmez. Böylece kalp diğer şeyleri görmekten kayarak uzaklaşmış olur. İşte âyetteki kaymanın karşılığı budur.⁵¹²

Bir zaman Musa kavmine: Ey kavmim! Benim, Allah’ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz? demişti.

Bu cümle, hâl cümlesidir. “Benim Peygamber olduğumu bile bana eziyet mi ediyorsunuz?” anlamına gelir. Hz. Musa’ya muhalefet edenlerin tutumunu bu şekilde ifade etmek, onların inat ile karşı koyduklarını anlatmaktan daha güzeldir.⁵¹³

510 Âl-i İmrân 3/8.

511 el-Ahzâb 33/10.

512 Şifâu'l-alil, s. 100.

513 İğâsetu'l-lehefân, II, 342.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُوَ يُدْعَى إِلَى الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

6. Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler.

7. Kim, İslâm'a davet olunduğu hâlde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir? Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.

8. Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.

9. O, kendisine ortak koşanlar hoşlanmasa da, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir.

Tefsiri:

Bu ve bundan önceki âyetlerde peygamberlerin karşılaştıkları aşırı zorlukların sadece az bir kısmı anlatılmıştır. İnkârcıların peygamberlere öldürme ve işkence ile eziyet etmeleri ise anlatılmaya gerek bırakmayacak kadar meşhurdur. Mekkeli müşrikler de Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi vesellem- sözlü ve fiilî eziyet verme konusunda ileri gitmişlerdi. Nihayet Allah Teâlâ onları aşağılık varlıklara çevirmiştir.⁵¹⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تَأْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِينَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَذْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأَخْرَىٰ تَحْبُونَهَا تَصْرُ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

10. Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi?

11. Allah'a ve Resulüne inanır, mallarınızla canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. Eğer bilerseniz bu sizin için daha iyidir.

12. Böyle yaparsanız Allah günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından akan Cennetlere Adn Cennetlerindeki güzel meskenlere koyar İşte en büyük kurtuluş budur.

13. Seveceğiniz bir şey daha var Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih, müminleri müjdele!

Tefsiri:

Nefisler, âlemlerin Rabbi, her şeyi çok iyi bilen ve hikmet sahibi Allah Teâlâ'nın göstereceği bu kazançlı ticareti öğrenmek için can atmaktadır. Bir sonraki âyette Allah Teâlâ söz konusu ticareti şu şekilde açıklamaktadır: “Allah'a ve Resulüne inanır, mallarınızla canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız.” Sanki bu hitap karşısında nefisler hayatları konusunda cimri kesilmişlerdir. Yaşamlarının sürmesini dilemişlerdir. Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Eğer bilerseniz bu sizin için daha iyidir.” Yani cihad, sizin için yaşamınızı ve esenliğinizi sürdürmek için oturup kalmanızdan daha hayırlıdır. Sanki cihad emri karşısında nefisler, “Cihad edip de elimize ne geçecek?” diye itiraz etmiştir. Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Böyle yaparsanız Allah günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından akan Cennetlere Adn Cennetlerindeki güzel meskenlere koyar İşte en büyük kurtuluş budur.” Sanki nefisler bu âyet karşısında “Bu, âhirette verilecek bir ödül, peki dünyada bizim için ne var?” diye sormuştur. Bundan dolayı Allah Teâlâ, “Seveceğiniz bir şey daha var Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih, müminleri müjdele!” buyurmuştur.

Bu ayetler kalbe ne kadar da tatlı gelir, ne kadar çok tesir eder. Son derece kalbi cezp eder, onu Rabbine doğru harekete geçirir. Her seven kalp de apayrı yeri vardır. Bu mânâlarla tanışan kalp, ne kadar da zengindir... Ne kadar da mutludur... Hak Teâlâ'nın bu lütfuna mazhar olmayı dileriz. Çünkü O, çok cömerttir, pek lütufkârdır.⁵¹⁵

Allah'a ve Resulüne inanır, mallarınızla canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. Eğer bilerseniz bu sizin için daha iyidir.

Bu âyet “Allah'a, peygamberine iman edin ve O'nun yolunda mallarınızla canlarınızla cihad edin!” anlamına gelir. Bundan dolayıdır ki bu ifadenin cevâbı

cezimli olarak gelmiştir: وَيَدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ Bu âyet, 10. âyetteki sorunun cevabı olamaz. Çünkü bağışlama ve Cennete sokma, sadece yol göstermekle olmaz.

Bu âyette benzetmeden kaynaklanan mecâz vardır. Şöyle ki; emir cümlesi edilirken, Hak Teâlâ'nın mutlaka gerçekleşeceğini bildirdiği bir haberî cümleye benzetildi. Geçmiş zaman kipindeki bir haberî cümleye benzetilseydi daha çok tekit edilmiş olurdu. Bunun gibi dua, olumlu ve olumsuz emir cümleleri tekit edilmek istendikleri zaman, geçmiş zaman kipinde gelen haberî cümlelere benzetilirler. Tekidi güçlendirmek için gelecek zaman kipinden geçmiş zaman kipine geçilir.⁵¹⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِّلْحَوَارِيِّينَ مَنْ
أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمْنَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ
وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

14. Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa havârilere: Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kimdir? demişti. Havârîler de: Allah (yolunun) yardımcıları biziz, demişlerdi. İsrailoğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

CUM'A SÛRESİ

[11 Âyet]

يُسَبِّحُ اللَّهَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾
هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢﴾ وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لَمَّا
يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Göklerde ve yerde olanların hepsi mülkün sahibi, mukaddes, aziz, hakim olan Allah'ı tesbih eder.

2. Ümmiler arasından kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Allah'tır: Hâlbuki onlar daha önceleri apaçık bir sapıklık içindeydiler.

3. Bu peygamberi yine onlardan olup henüz kendilerine yetişmemiş bulunan başka insanlara da gönderdik. O Azizdir, Hakimdir.

4. Bu Allah'ın dilediğine verdiği lütuftur. Allah büyük lütfu sahibidir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ 3. âyette Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem-, kendisinin gönderildiği toplumdan olan fakat sonradan onlara katılan diğer insanlara da gönderildiğini haber verdi. Ancak buradaki katılmanın ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre bu ifade, zaman bakımından katılmayı ifade eder. Buna göre zaman bakımından onlardan sonraya kalmayan kimseler anlamına gelir. Bir diğer görüşe göre ise, fazilet ve iyilik konusunda yarışma hususunda onlara katılmayı ifade eder. Her iki takdire göre de

Allah Teâlâ onlara lütufta bulunmuş demektir. Çünkü cehalet içinde iken onları aydınlatmış ve sapıklığa gömülmüşken onları hidayete erdirmiştir.⁵¹⁷

Hiz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ilk gönderildiği insanlar, onun döneminde yaşayıp ona arkadaş olan kimselerdir. 3. âyette bahsi geçen başkaları ise, onlara yetişemeyen insanlardır. Bu kimseler, kıyamete kadar onların yaşam tarzını takip ederler. Gecikmeleri ve onlara katılamamalarından maksat ise, derece ve üstünlük bakımından onlara erişememeleridir. Daha doğru ifade ile, onlardan daha alt seviyededirler. Böylece onlara katılamamaları derece bakımından olur. İki görüş de birbirini zorunlu olarak çağrıştırmaktadır. Sahabeden sonra gelenler, ne zaman bakımından onlara yetişmişlerdir, ne de üstünlük bakımından. Ama hem onlar, hem de bunlar hakiki saadete eren iki zümreyi oluşturur.

Allah'ın Hiz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- gönderdiği hidayeti kabul etmeyen ve ona boyun eğmeyen kimseler, bu iki zümre dışında kalıp üçüncü zümreyi oluştururlar. Onlar hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الَّذِينَ خَبَلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ
الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾

5. Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklü eşeğin durumu gibidir. Allah'ın ayetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

Tefsiri:

Bu âyette Yahudiler ellerinde bulunan Tevrât ve onun apaçık âyetlerini bil-meme konusunda, hikmetli bilgiler içeren yük yük kitapları taşıdığının farkında olmayan merkebe benzetilmiştir. Hikmet yüklü kitapları taşıyanın durumu ile, diğ-er yük taşıyanların durumu bir tutulmuştur. Bu kimseler, taşıdıklarından ağırlık ve yorgunluktan başka bir şey hissetmezler.⁵¹⁸

517 Miftâhu dâri's-saâde, s. 62-63.

518 er-Risâletu't-tebûkiyye, s. 63.

Cehâletlerinden ötürü Allah Teâlâ Yahudileri merkebe benzetti. Onların Tevrât'ı taşıyıp, ama onu anlayıp içindekilerin gereği gibi amel etmekten yoksun olmalarını, yük yük kitap taşıyan merkeplerin durumuna benzetti. Bu benzetmede onların cehaletlerini çağrıştıran birkaç husus vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Merkepler, hayvanların en ahmakları arasında yer alır. Aptallık konusunda hep onlar misal olarak getirilir.

b) Eğer merkepler, ot, saman su vs. gibi yiyip içebileceği şeyler taşısaydı, elbette bunun farkına varırdı. Ancak yük yük kitapların farkına varamazlar.

c) Onlar isteyerek Tevrât'ın bilgisine sahip olmamışlardır. Aksine bu bilgiler angarya olarak onlara yüklenmiştir. Tıpkı bir şeyi taşımakla yükümlü olan kimselerin, önem vermeden işlerini yaptıkları gibi.

d) Bir görev olarak mecburen Tevrât yükünü yüklenmişlerdir. Bunu rıza göstermemişlerdir. İsteyerek tercih ederek bunu yüklenmemişlerdir. Bundan kaçışlarının olmadığını bilmişlerdir. Eğer onlar, isteyerek bunu yüklenmiş olsalardı, hem dünya da hem de âhirette akıbet onların olurdu.

e) Tevrât'ta dünya ve âhiret hayatına ilişkin maslahatları ve her iki cihanda mutlu olmanın yolları vardı. Mutluluğa ve kurtuluşa götüren ilkelere göre yaşamaktan vazgeçip, bunun zıddına yönelmeleri son derce câhil ve ahmak bir davranıştır.⁵¹⁹

Bu âyette Allah Teâlâ iman etmesi, düşünüp onunla amel etmesi ve diğer insanları ona çağırması için kitabını sunduğu, ancak buna muhalefet edip sadece üstün körü onu okuyan, ne düşünen, ne anlayan, ne emirlerine tabi olan, ne onu hakem olarak tanıyan ve ne de onun gerektirdiği gibi amel eden kimseyi, sırtında kitap yükü olan ama ne taşıdığını bilmeyen merkebe benzetti. Bu merkebin payına, ancak kitapları taşımak düşer. Başka bir şey düşmez. Böyle birinin Allah'ın kitabından alacağı pay da ancak bu merkebin sırtındaki kitaplardan alacağı pay gibidir.

Bu misal her ne kadar Yahudiler hakkında verilmiş olsa da, mânâ bakımından Kur'an'ı ezberleyen ama onunla amel etmeyi terk eden, onun hakkını vermeyen, gerektiği gibi ona riayet etmeyen bütün herkesi kapsar.⁵²⁰

519 Hidâyetu'l-hayârâ s. 286-287.

520 İ'lâmu'l-muvakiîn, I, 216.

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادَوْا إِن زَعَمْتُمْ أَنكُم أَوْلِيَاءُ اللَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَتُّوا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ إِن الْمَوْتَ الَّذِي تَتَّقُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَائِكُكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيَنْبِئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

6. De ki: Ey Yahudiler! Bütün insanlar değil de, yalnız, kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni edin (bakalım)!

7. Ama onlar, önceden yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir.

8. De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir.

9. Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.

Tefsiri:

فَامْضُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ (Allah'ı anmaya koşun) kıraati, فَاذْكُرُوا اللَّهَ (Allah'ı anmaya gidin) kıraatinden daha güzeldir. Ancak Sahîh-i Buhârî'de Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Cuma namazı için kâmet getirildiği zaman, koşarak namaza gelmeyin. Yürüyerek, vakûr biçimde gelin. İmama yetiştiğiniz rekâtı kılın, yetişemediğinizi ise kalkıp tamamlayın!”⁵²¹ Bu hadiste Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- Cuma namazına say etmeyi (koşmayı) yasaklamamıştır. Aksine sahabenin, Cuma namazına koşarak gelmesini yasaklamıştır. Onların koşma olarak nitelendirilen tarzda gelmelerini yasaklamıştır. Gelmek, bedene ait bir fiildir. Koşmak da yine bedene aittir. İşte yasaklanan bunlardır. Fakat âyette emredilen koşmak ise, Cuma namazına özen göstererek, alış-veriş gibi diğer meşgul edici amelleri terk ederek camiye gitmek, kalp ile namaza yönelip, koşmak anlamına gelir.⁵²²

521 Buhârî, Ezân, 21.

522 et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'an, s. 7.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ
مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

10. Namaz kılınıncı artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz.

11. Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlen-ceden ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ إِن الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنسَبُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٦٩﴾

6. De ki: Ey Yahudiler! Bütün insanlar değil de, yalnız, kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız, bunda da samimi iseniz, haydi ölümü temenni edin (bakalım)!

7. Ama onlar, önceden yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir.

8. De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir.

9. Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.

Tefsiri:

فَامْضُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ (Allah'ı anmaya koşun) kıraati, ذِكْرُ اللَّهِ (Allah'ı anmaya gidin) kıraatinden daha güzeldir. Ancak Sahîh-i Buhârî'de Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Cuma namazı için kâmet getirildiği zaman, koşarak namaza gelmeyin. Yürüyerek, vakûr biçimde gelin. İmama yetiştiğiniz rekâtı kılın, yetişemediğinizi ise kalkıp tamamlayın!”⁵²¹ Bu hadiste Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Cuma namazına say etmeyi (koşmayı) yasaklamamıştır. Aksine sahabenin, Cuma namazına koşarak gelmesini yasaklamıştır. Onların koşma olarak nitelendirilen tarzda gelmelerini yasaklamıştır. Gelmek, bedene ait bir fiildir. Koşmak da yine bedene aittir. İşte yasaklanan bunlardır. Fakat âyette emredilen koşmak ise, Cuma namazına özen göstererek, alış-veriş gibi diğer meşgul edici amelleri terk ederek camiye gitmek, kalp ile namaza yönelip, koşmak anlamına gelir.⁵²²

521 Buhârî, Ezân, 21.

522 et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'an, s. 7.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَصَوْا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ
مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

10. Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz.

11. Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlen-ceden ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

[11 Âyet]

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسْنَدَةٌ يَخْسِبُونَ كُلَّ صِيحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ey Muhammed! Münafıklar sana geldiklerinde şahitlik ederiz ki, sen Allah'ın peygamberisin" derler. Allah ta bilir ki sen elbette, kendisinin peygamberisin. Bununla birlikte Allah münafıkların yalancı olduklarını da bilir.

2. Çünkü, onlar yeminlerini kalkan yapıp insanları Allah'ın yolundan alı korlar. Onların yaptıkları ne kötüdür.

3. Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir artık onlar hiç anlamazlar.

4. Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa onların sözlerini dinlediğin zaman sanki elbise giydirilmiş (Bir yere dayandırılmış) kütük gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır; onlardan sakın. Allah onları kahretsin! Nasıl da Hak'tan döndürülüyorlar?

Tefsiri:

Allah Teâlâ münafıklar hakkında şöyle buyurmuştur: *هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُوهُمْ* (Onlar düşmandır; onlardan sakın!). Bu tür cümleler hasır ifade eder. Daha açık ifade ile onlardan başka düşmanın olmadığı anlamına gelir. Ancak burada bu mânâ kastedilmemiştir. Düşmanlık, sadece münafıklara nispet edilmemiştir. Onlardan başka Müslümanların düşmanı olmadığı ifade edilmemiştir. Aksine burada, bu vasfın herkesten çok onlara yakıştığı ifade edilmiştir. Onların görünüş itibarıyla Müslümanlara mensup olduklarına, onlara dostluk beslediklerine ve onlarla birlikte yaşamlarına bakarak münafıkların düşman olmadığı zannına kapılmak yanlış olur. Aslında onlar, farklı topraklarda yaşayan, açıkça düşmanlıklarını gösteren ve yüksek sesle bunu ifade eden inkârcılara göre düşman bilinmeyi daha çok hak ederler. İç dünyaları bakımından Müslümanlardan farklı olan münafıkların, iman edenlerle birlikte yaşamlarının yol açtığı zarar, açıkça düşmanlık eden kimselerin zararından daha büyük ve sürekli. Çünkü düşmanlığını açıkça dışa vuran insanlarla yapılan savaş bir an veya bir gün sürer ve biter. Sonunda galibiyet ve zafer vardır. Münafıklar ise Müslüman toplum ile sabah akşam aynı mekanda yaşayan kimselerdi. İslâm düşmanlarına Müslümanların zayıf yönlerini haber veriyorlardı. Onların başına felaket gelmesini bekliyorlardı. Üstelik Müslümanların bu kimselerle savaşıma imkânı da yoktu. Bu nedenlerden dolayı münafıklar, farklı topraklarda yaşayan ve düşmanlığını açıkça yansıtan kimselerden daha çok düşman olarak tanınmalıydı. Bundan dolayı Allah Teâlâ böyle buyurmuştur: *هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرُوهُمْ* (Onlar düşmandır; onlardan sakın!). Yoksa bu ifade ile, Müslümanların onların dışında düşmanlarının olmadığını ifade etmemiştir. Doğrusu şu ki, bu âyette, münafıkların, açıkça Müslümanlara düşmanlıklarını yansıtan kimselere göre daha çok onların düşmanı olduğu belirtilmiştir.⁵²³

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُوسَهُمْ وَرَأَيْنَاهُمْ يُصْطَلُونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجُنَا أَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلُّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾

5. Münafıklara: “Gelin de Allah’ın Resûlü sizin için bağışlanma dilesin denildiği zaman, başlarını çevirirler ve onların, büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.

6. Onlar için bağışlanma dilesen de dilemesen de birdir; Allah onları bağışlamayacaktır. Çünkü Allah yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez.

7. Bunlar: ‘Allah’ın Peygamberinin yanında bulunanlara bir şey vermeyin de dağılıp gitsinler” diyen kimselerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır. Fakat münafıklar anlamazlar.

8. Diyorlar ki: ‘And olsun, eğer Medine’ye dönersek şerefli olan, alçak olnu oradan mutlaka çıkartacaktır. Şeref ancak Allah’ın, O’nun Peygamberinin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.

9. Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa İşte onlar ziyana uğrayanlardır.

Tefsiri:

Anmak, sevginin devam etmesinin bir vesilesidir. En mükemmel şekilde sevmeye, kulluk etmeye, ta’zîmde bulunmaya ve saygı göstermeye herkesten çok Allah layıktır. Allah’ı sıkça anmak, kul için en faydalı amellerdendir. Kulun gerçek düşmanı ise, Rabbini anıp ona kulluk etmekten kendisini alı koyandır.

Bundan dolayı Allah Teâlâ Kur’an’da kendisini çokça zikredilmesini emretmiştir. Bunu, kurtuluşun bir vesilesi kılmıştır. Nitekim bu konuda şu âyetleri indirmiştir: “Allah’ı çok anın ki, kurtuluşa eresiniz.”⁵²⁴, “Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazî erkekler ve mütevazî kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah’ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”⁵²⁵, “Ey iman edenler! Allah’ı çokça anın!”⁵²⁶, “O halde beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin de nankörlük etmeyin.”⁵²⁷

Zikirle ilgili olarak şu hadisleri verebiliriz:

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- “Müfridler öne geçti.” buyurdu. Et-rafındaki ashâb, “Müfridler kimdir, ey Allah’ın elçisi!” diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- “Onlar, Allah’ı çok anan kimselerdir.” buyurdu.⁵²⁸

524 el-Enfâl 8/45.

525 el-Ahzâb 33/35.

526 el-Ahzâb 33/41.

527 el-Bakara 2/152.

528 Müslim, Zikr ve dua, 4; Tirmizî, Daavât, 146; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 323.

Ebu'd-Derdâ'dan nakledildiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- *“Melikinizin katında en hayırlı, en değerli, dereceniz bakımından en yüksek, altın ve gümüş infak etmenizden daha üstün, düşmanınızla karşılaşp onların boyunlarını vurmanızdan, onların sizin boyunlarınızı vurmanızdan daha hayırlı bir amel size haber veriyim mi?”* sorunca, ashabı, *“evet, ey Allah'ın elçisi!”* diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu. *“Bu amel, Allah'ı zikretmektir.”*⁵²⁹

İmam Mâlik bu rivâyeti mevkûf olarak Ebu'd-Derdâ'dan nakletmiştir.

Muâz İbn Cebel şöyle demiştir: *“İnsanoğlu zikirden daha fazla kendisini Allah'ın azabından kurtaracak bir amel işlememiştir.”*⁵³⁰

Hz. Peygamber'i -sallallâhu aleyhi vesellem- anmak, Allah Teâlâ'yı anmaya bağlıdır. Kısacası zikir, Allah sevgisinin devam etmesi için bir vesiledir. Kalp açısından zikir, ekin için su, hatta balık için su ne ise odur. Zikir olmadan yaşaması imkânsızdır. Ancak zikir ile yaşayabilir.

Zikrin çeşitli türleri vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Allah'ı, isimlerini ve sıfatlarını anıp C'nu övmek.

b) Allah'ı noksanlıklardan tenzih edip, O'na hamdetmek, tekbir getirmek, kelime-i tevhid söylemek ve O'nu yüceltmek. Son dönem alimleri zikir dedikleri zaman bu mânâyı kastederler.

c) Allah'ın hükümlerini, emirlerini ve yasaklarını hatırlamak. İlim ehlinin zikri böyledir. Daha doğrusu her üç zikirle de ilim ehli Rablerini anar.

d) Allah'ı kendi sözü ile anmak. Allah Teâlâ en güzel kendi sözü ile anılır. Çünkü O, şöyle buyurmuştur: *وَمَنْ اغْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَبِيتَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ اَغْفَى* (Her kim de zikrimden yüz çevirirse ona dar bir geçim vardır ve onu Kıyamet günü kör olarak haşrederiz.)⁵³¹ Buradaki zikirden maksat, O'nun Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- indirdiği sözüdür. Zikirle ilgili olarak bir başka âyette ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”*

e) Dua. Allah'a dua etmek, O'ndan bağışlanma dilemek, O'na yakarmak da zikir kapsamına girer.

Buraya kadar anlattıklarımız, zikrin beş türüdür.⁵³²

529 Mâlik, Kur'ân, 7.

530 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 239.

531 Tâhâ 20/124.

532 Celâu'l-efhâm, s. 266-268.

*Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoy-
masın. Kim bunu yaparsa İşte onlar ziyana uğrayanlardır.*

Bu âyette, Allah'ın zikrinden gafil kalıp nifâka bulaşan müminleri, münafık-
ların fitnesinden sakındırma söz konusudur.

Sahabeden birine hariciler kastedilerek “Onlar münafık mı?” diye sorulmuş.
O da şöyle cevap vermiştir: “Hayır. Münafıklar Allah'ı çok az anarlar.” Çünkü
Allah'ı az anmak münafıkların alametidir. O'nu çok anmak ise nifaktan emin ol-
mak anlamına gelir. Allah Teâlâ kendisini çok anan kalbi nifak ile imtihan etmez.
Bu imtihan O'nu anmaktan gafil olan kalpler içindir.⁵³³

وَأَنْفِقُوا مِنْ مَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي
إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ
أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

10. Birinize ölüm gelip de: “Rabbim beni yakın bir süreye kadar er-
telesen de, sadaka versem, İyilerden olsam” diyeceği zaman gelmezden
önce, size verdiğimiz rızklardan sarf edin.

11. Allah, yaşama süresi dolduğu zaman hiçbir canı ertelemez. Allah
yaptıklarınızdan haberdardır.

2. Sizi yaratan Allah'tır. Bununla beraber kiminiz kâfirdir, kiminiz mü'min. Allah yaptıklarınızı görmektedir.

3. Gökleri ve yeri hakka dayalı olarak gerektiği gibi yaratmıştır. Size şekil vermiş ve şeklinizi güzel yapmıştır. Dönüş O'nadır.

4. Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Allah kalplerde olanı da bilendir.

5. Daha önce inkâr etmiş olanların haberi size gelmedi mi? Onlar dünyada günahlarının cezasını çektiler. Ayrıca ahrette de onlar için acı bir azap vardır.

6. Bunun nedeni onlara elçileri, açık deliller getirdiğinde "Bir insan mı bize yol gösterecek?" deyip inkâr etmeleri, yüz çevirmeleriydi. Allah ta hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi. Allah zengindir, övülmüştür.

7. İnkâr edenler, diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: "Hayır Rabbime And olsun ki mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız kesinlikle size haber verilecektir. Bu Allah'a göre kolaydır."

8. Öyleyse Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nur â (Kur'an'a) inanın. Allah yaptıklarınızı haber almaktadır.

9. Toplanma günü (hesap günü) için, sizi bir araya getirdiği zaman, işte o, kimin aldandığının ortaya çıkacağı gündür. Kim Allah'a inanmış ve yararlı işler yapmışsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onu, altlarından ırmaklar akan Cennetlere sokar orada ebedi kalırlar. İşte büyük başarı budur.

10. Kâfir olup ayetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar da ateş halkıdır. Orada ebedi kalacaklardır. Orası gidilecek ne kötü yerdir.

11. Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah her şeyi bilendir.

12. Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Yüz çevirerseniz bilin ki, elçimize düşen apaçık bir duyurmadır.

13. Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.

Tefsiri:

Tevekkül edenlerin bir çok vasfı olmasına rağmen bu âyetle sadece iman özellikleri zikredildi. Bu da göstermektedir ki; iman tevekkülü çağrıştırmaktadır. Tevekkülün güçlü veya zayıf olması imanın güçlü veya zayıf olmasına bağlıdır. Ne zaman kulun imanı artarsa, tevekkülü de artar. Ne zaman da imanı zayıflarsa tevekkülü de zayıflar. Eğer tevekkülde bir zafiyet varsa, bu imanın zayıflığını gösterir.

Kuşkusuz Allah Teâlâ tevekkül ile ibadeti, tevekkül ile imanı, tevekkül ile Müslümanlığı, tevekkül ile takvayı ve tevekkül ile hidayeti bir arada zikretmiştir.⁵³⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعَفَّوْا
وَتَضَمَّنْهُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

14. Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının. Eğer affeder, hoş görür, bağışlarsanız muhakkak ki Allah da çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Tefsiri:

Bu âyette geçen düşmanlık kelimesi ile çoğunluğun anladığı buğzedip karşı koymak anlamı kastedilmemiştir. Aksine hicret etmekten, cihâda çıkmaktan, ilim öğrenmekten, sadaka vermekten ve bunlara benzer dini işler ile iyi amellerden babaları alı koyan sevgiden kaynaklanan düşmanlık kastedilmiştir.

Bu konuda Tirmizî, İsrâîl'den Simâk ve İkrime kanalıyla şu rivâyeti nakletmiştir:

“Bir adam İbn Abbâs’a ‘Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının!’ âyetini sordu. O da şöyle cevap verdi: Burada bahsi geçen insanlar, Mekke halkından Müslüman olan kimselerdi. Bunlar, Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- yanına gelmek istedikleri zaman, eşleri ve çocukları kendilerine ısrarla mani olmuşlardı. Daha sonra Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- yanına geldiler. Bu arada insanların dini ilimlerde ilerlediklerini gördüler. Bu yüzden eşlerini ve çocuklarını cezalandırmaya yeltendiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi: Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının.” Tirmizî bu rivâyetin hasen-sahîh olduğunu belirtmiştir.⁵³⁵

Kulun eşi ve çocukları yüzünden kaybettiği kurtuluş ve kemal dereceleri ne kadar da çoktur... Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Muhakkak ki çocuklar, cimriliğe ve Allah yolunda cihada çıkmaktan korkmaya neden olur.”⁵³⁶

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

15. Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.

Tefsiri:

Ahmed İbn Hanbel, Zeyd İbn Habbâb, Zeyd İbn Vâkıd, Abdullah İbn Bür-yede ve onun babası kanalıyla şu rivâyeti nakletmiştir: “Hz. Peygamber -sallallâhu

535 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 64.

536 Uddetu's-sâbirin, s. 64-65; Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 354.

aleyhi vesellem- bize hutbe okuyordu. O sırada üzerlerinde kırmızı gömlekler olan Hasan ile Hüseyin geldi. Onlar yürürken düşüyorlardı. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- minberden indi ve onları alıp önüne oturttu. *Sonra da şöyle buyurdu: Hak Teâlâ'nın 'Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır.'* sözü ne kadar da doğrudur. *Bu çocuklara baktım, yürürken düşüyorlardı. Dayanamadım sözlerimi kestim ve onları kaldırdım.*"⁵³⁷ Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- böyle davranması, onun küçüklere olan merhametinin ve şefkatinin bir yansımasıdır. Ayrıca ümmetine çocuklara karşı merhametli davranmayı, şefkat göstermeyi ve yumuşak davranmayı öğretmesinden ileri gelir.⁵³⁸

Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.

Mukâtil bu âyette geçen fitne (فِتْنَةٌ) kavramını, âhiretten alı koyan meşguliyet olarak açıklamıştır.

İbn Abbâs da bu âyetin verdiği mesajı şu şekilde özetlemiştir: "Allah'a isyan konusunda onlara itaat etmeyin!"

Zeccâc şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bu âyet ile vahyin ilk muhataplarına, malların ve çocukların imtihan vesilesi olduğunu bildirdi. Bu durum bütün çocuklar hakkında geçerlidir. Çünkü insan, evladına düşkündür."

Bazen insan çocukları yüzünden Allah'a isyan edip harama bulaşır ve büyük günah işler. Ancak Allah'ın bu durumdan koruduğu kimseler müstesnadır. Nitekim Hz. Peygamber'den -sallallâhu aleyhi vesellem- nakledilen şu hadis de bunu göstermektedir: "Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- hutbe okuyordu. Bu esnada Hasan ile Hüseyin geldi. Üzerlerinde kırmızı gömlek vardı. Yürürken düştüler. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi vesellem- minberden indi, onları aldı ve minbere çıkartıp kucağına oturttu. Sonra da şöyle buyurdu: *Hak Teâlâ'nın 'Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır.'* sözü ne kadar da doğrudur. *Bu çocuklara baktım, yürürken düşüyorlardı. Dayanamadım (sözlerimi kestim ve onları kaldırdım.)*"⁵³⁹

İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Sizden biri 'Allahım! fitneden sana sığınırım.' şeklinde dua etmesin. Çünkü hepiniz fitnesi ile birlikte. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir fitnedir (imtihandır). Fitneden Allah'a sığınmak isteyenleriniz, saptıran fitnelerden O'na sığınsın!"⁵⁴⁰

537 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 354.

538 Uddetu's-sâbirîn, s. 65.

539 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 354.

540 İğâsetu'l-lehefân, II, 160.

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقْ شُحَّ
نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾

16. O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak mallarınızı Allah yolunda harcayın. Kim nefsinin bencilliğinden ve açgözlülüğünden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

Tefsiri:

İsâr,⁵⁴¹ bencilik ve açgözlülüğün zıddıdır. Kendisine karşı başkasını tercih eden kimse, ihtiyacı olan bir şeyi ona bırakmış demektir. Bencil ve açgözlü kimse ise, sahip olmadıklarını bile elde etme hırsı taşır. Eğer bir şeyi elde ederse, bencilce ona sahip olur. Onu elinden çıkarmak istemez. Cimrilik, bencil ve açgözlülüğün bir sonucudur. Çünkü bencilik ve açgözlülük, cimriliği emreder. Nitekim Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Bencilikten ve açgözlülükten sakının! Çünkü bencilik ve açgözlülük, sizden öncekileri helâk etti. Onlara cimri davranmalarını emretti, bu yüzden onlar da cimrilik yaptı. Akrabalık bağlarını kesmelerini emretti, akrabalık bağlarını kestiler.”⁵⁴²

Cimrilik, bencilik ve açgözlülüğe olumlu yanıt veren tutumun adıdır. İsârda bulunan kişi ise, cömertliğin çağrısına uyan kimsedir. İnsanların ellerinde olan şeylere göz dikmeyen kimselerin bu cömertliği, gerçek cömertliktir. Ayrıca bu cömertlik, mal harcama şeklinde meydana gelen cömertlikten daha üstündür. Abdullah İbn Mübârek şöyle demiştir: “İnsanların ellerindeki mallara göz dikmek, mal harcayarak cömertlik yapmaktan daha üstündür.”⁵⁴³

إِنْ تَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾
عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

17. Eğer Allah'a güzel borç verirsiniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah şükredenlere karşılık verendir, halimdir.

18. Görünmeyeni ve görüneni bilendir. Üstündür, hikmet sahibidir.

541 İsâr, kişinin başkasını kendisine tercih etmesine denir. [Mütercim]

542 Ebû Dâvûd, Zekât, 47; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 160.

543 Medâricu's-sâlikîn, II, 291.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TALÂK SÛRESİ

[12 Âyet]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَذَرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُخْدِتْ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذُوَيْ عَدْلِ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun. Apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkarır.

2, 3. İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya meşru ölçüler içerisinde (nikâhınız altında) tutun veya onlardan meşru ölçülere göre ayırın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.

Tefsiri:

Boşama sırasında üç talâkın zikredilmesi, ancak bir talâk yerine geçer. Nitekim bu âyetler buna şu bakımdan delil teşkil eder: Allah Teâlâ kadınların iddetlerine riayet edilerek boşanmalarını meşru kılmıştır. Buna göre kadınlar iddetten çıkıp temizlendikten sonra boşanırlar. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hayızlı iken eşini boşayan Abdullah b. Ömer'e hanımına dönmesini emretmiş, ne kastedildiğini açıklamak için de bu ayeti okumuştur. Burada kadınların hayız döneminden sonra iddetlerine başlama imkânı olduğu bir sırada boşanacakları kastedilmiştir.

Peş peşe üç kez boşamanın haram olduğunu söyleyenler şunu ifade etmişlerdir: Erkeğin bu temizlik döneminde kadını bir kez daha boşama hakkı yoktur. Çünkü bu boşamada iddet gözetilmemiş olur. Çünkü iddet ilk boşamadan sonra başlar. İkinci boşamanın ise bir iddeti söz konusu olmaz.⁵⁴⁴

Bu surenin başında Allah Teâlâ, iddet süresi dolan kadınlar ile evliliği sürdürme ve sona erdirmeye yetkisi ellerinde bulunan kocalara, eşlerini kendi evlerinden çıkarmamalarını emretti. Eşlerine de evlerinden çıkmamalarını emretti. Bu durum, boşamadan sonra eşleri ile nikah bağıını sürdürme hakkı bulunmayan adamların hanımlarını evlerinden çıkarabileceğine delâlet eder. Çünkü Allah Teâlâ boşanan kadınlar için birbirini zorunlu olarak çağırıştıran ve birbirinden ayrılmayan çeşitli hükümler zikretmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Kocalar, eşlerini oturdukları evden çıkaramaz.
- b) Kadınlar kocalarının evlerinden çıkmazlar.
- c) İddet süresi dolmadan önce kadınlarla güzel şekilde nikah bağıını sürdürmek erkeklerin hakkıdır. Yine aynı şekilde güzellekle onları salmak da onların hakkıdır.
- d) Adaletli iki şahide müracaat edilir. Şahitler boşamanın ric'î olduğunu tespit içindir. Buradaki şahitlik ya farzdır, ya da müstehaptır.

Allah Teâlâ'nın bu konudaki hükmü ric'î talakla boşanan kadınlar hakkındadır. Bunun hikmeti ise âyetin şu kısmı ile açıklanmıştır: “Bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir.” Burada ihtimal dahilinde gösterilen durum, ric'î talaktan vazgeçmektir. Selef-i sâlihîn ve onlardan sonra gelenlerin tefsiri bu şekildedir.

İbn Ebî Şeybe, Ebu Muâviye ve Dâvûd el-Evdî kanalıyla Şa'bî'nin “*Bilemezsin, olur ki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkarıverir.*” âyeti hakkın-

da şöyle dediğini nakletmiştir: Belki de yaptığından pişman olursun. Böylece senin için tekrar hanımına dönme yolu açılmış olur.⁵⁴⁵

Dahhâk da âyetin bu kısmı hakkında şöyle demiştir: “Belki de boşayan kimse, iddet süresi içerisinde tekrar hanımıyla birlikte olur.”⁵⁴⁶

Ata, Katâde ve Hasan-ı Basrî de böyle demiştir. Daha önce de Fâtıma bintü Kays’ın “Üçüncü boşamadan sonra yeni ne olabilir ki!” sözünü nakletmiştik. Bütün bunlar göstermektedir ki; buradaki boşama ric’î talaktır. Bu hükümler de onunla alakalıdır. Hükmüne denk hüküm, merhametine eş merhamet bulunmayan Allah Teâlâ’nın hikmeti böyle tecelli etmiştir. Belki koca, yaptıklarından dolayı pişman olur. Şeytanın onunla eş arasına sokuşturduğu kötülük bertaraf olur. Yeniden gönlü ona meyleder ve sonunda tekrar ona dönebilir. Nitekim Hz. Ali şöyle demiştir: “Eğer insanlar, talâk konusunda Allah’ın emrine uyacak olsalardı, hiçbir adam, asla boşadığı bir kadının arkasına düşmezdi.”

Daha sonra Allah Teâlâ bu boşanan kadınların mesken ihtiyacının karşılanmasını emretti: “*Boşadığınız kadınları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun!*”⁵⁴⁷ Bu âyetteki zamirlerin mercii aynıdır. Bu konuda kadınlar hakkında konan hükümlerin tamamı, birbiriyle irtibatlıdır. Bu konuda Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “*Nafaka ve mesken, kocasından ric’î talak ile boşanan kadının hakkıdır.*”⁵⁴⁸ Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bu hükmü Kur’an-ı Kerîm’den çıkarmıştır. Bu sözünü yukarıdaki âyeti açıklamış, Hak Teâlâ’nın muradını izah etmiştir. Böylece Kur’an ile Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- hükmünün uyum içinde olduğu ortaya çıkmıştır. Adaletten şaşmayan mizan da Kitâb ve sünnetteki hükme muhalefet etmez. Kadının nafaka hakkı elbette vardır.

Eğer kadın bâin talakla kocasından ayrılırsa, onun için namahrem olur. Diğer namahremlerle aynı hükme sahip olur. Aralarındaki kadının beklemesi gereken iddetten başka bir bağ kalmaz. Bu durumda şüphe veya zina yoluyla birleşilen kadınlar örneğinde olduğu gibi kadın için bir nafaka hakkı da yoktur. Çünkü nafaka sadece kadının kadınlığından yararlanma imkânından dolayı gerekir. Bâin talak ile boşanmış kadının iddet süresince kocasının ondan yararlanma imkânı yoktur. Eğer nafaka iddet bekleme için gerekli olsaydı bu durumda ölüm iddeti bekleyen kadın için de gerekirdi. Zîra iddet beklemeleri bakımından bâin talak ile boşanmış kadın ile kocası ölmüş kadın arasında asla bir fark bulunmamaktadır. Çünkü her birisi kocasından ayrılmış ve iddet beklemeye başlamıştır. Her ikisinden de istifade imkânı kalmamıştır. Yine eğer ona mesken gerekseydi, bu

545 İbn Ebî Şeybe, Musannef, V, 262.

546 İbn Ebî Şeybe, Musannef, V, 262.

547 et-Talâk 65/6.

548 Nesâî, Talâk, 7; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 416.

kez nafaka da gerekirdi. Nitekim böyle diyenler de vardır. Nafaka değil de sadece mesken hakkı vardır, şeklindeki bir görüşe gelince, -hem nass hem de kıyas buna manidir. Bu görüş, Abdullah b. Abbas ve öğrencileri, Câbir b. Abdillâh, fakih sahabî hanımlardan birisi olan Fâtıma bt. Kays — ki bu hanım konu ile ilgili münazaraya da giriyordu — gibi zevata aittir. Ahmed b. Hanbel ve tâbilerinin, İshâk b. Râhûyeh' ve tâbilerinin, Davud b. Ali ve tâbilerinin ve diğer hadis ehlinin görüşleri de bu doğrultudadır.

Fukahânın bu konu hakkında üç görüşü bulunmaktadır. Bu görüşlerin tamamı İmam Ahmed'den rivâyet edilmiştir: a) Biraz önce zikredilen görüş. b) Bâin talâkla boşanmış kadın için hem nafaka hem de mesken hakkı vardır. Bu görüş Hz. Ömer, İbn Mes'ûd ve Küfe fukahası tarafından benimsenmiştir. c) Nafaka hakkı yoktur, sadece mesken haliki vardır. Bu da Medine âlimlerinin görüşüdür. İmam Mâlik ve İmam Şafiî de bu görüştedir.⁵⁴⁹

Allah Teâlâ bütün yaratılmışlara kendilerine ait bir kader/ölçü tespit etmiştir. Bu kader ilmî ve aynî olur. İlmî olan bilgiye dayalı takdirdir. Bir şeyin ilim, lafız ve kitapta takdiri ile olur. Tıpkı bir kulun kendi içinde söylemek, yazmak ve yapmak gibi dilediği şeyleri takdir etmesi gibi. Bunlar onun için bir kader haline gelir. Allah'ın yaratılmışların kaderlerini var etmeden ilminde ve kitabında takdir etmesi, sonra da bunları ilminde ve kitabından var olduğu biçimde yaratması da bu kabildendir.⁵⁵⁰

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir.”*⁵⁵¹

Rabî' b. Huseym şöyle demiştir: “Allah Teâlâ insanlara dar gelen her yerde bir çıkış yolu var eder.” Ebu'l-Aliye de şöyle demiştir: “Allah Teâlâ her türlü zorluktan bir çıkış yolu var eder. Bu çıkış yolu, hem dünyadaki hem de âhiretteki zorluk ve sıkıntılar içindir. Hak Teâlâ müttakiler için hem dünyada hem de âhirette insanlara zor gelen, sıkıntılı olan durumlarda bir çıkış yolu ihsan eder.” Hasan-ı Basrî de şöyle demiştir: “Allah Teâlâ yasakladığı şeylerden kurtulması için insanlara bir çıkış yolu gösterir.”

549 Zâdu'l-maâd, V, 526-528.

550 es-Savâiku'l-mürsele, IV, 1361.

551 et-Talâk 65/2-3.

*"Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur."*⁵⁵²

Allah zorluk ve sıkıntı anlarında kendisine güvenenlere yeter. Kul her ne zaman Allah'a karşı hüsnü zan besler, O'ndan güzel şeyler umar ve gerçek mânâsıyla O'na tevekkül ederse Allah Teâlâ onun kendisi hakkında beslediği ümidi asla boşa çıkarmaz. Çünkü Hak Teâlâ güzel şeyler umanların düşüncelerini ve iyi işler yapanların amellerini boşa çıkarmaz. Allah'a imandan sonra O'na güvenmek, O'ndan ummak ve O'na karşı hüsnü zan beslemekten daha çok gönle rahatlık veren bir şey yoktur.⁵⁵³

"Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter."

Bu âyette Allah Teâlâ kendisine tevekkül eden kimsenin ödülünü kendisinin ona yetmesi ve kâfi gelmesi olarak belirlemiştir.⁵⁵⁴

Allah Teâlâ tevekkülü, emredilen sebepleri yerine getirmek demek olan takvadan sonra bir konuma yerleştirmiştir. Takvadan sonra kul Allah'a tevekkül ettiğinde Allah ona kâfi olur. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: *"Allah'tan sakının! Inananlar Allah'a tevekkül etsinler."*⁵⁵⁵ Emrolunan sebepleri yerine getirmeden tevekkül etmek ve Allah bana kâfidir demek sırf bir acizliktir. Buna biraz tevekkül karıştırılmış olsa bile bu acizlik tevekküldür. Kul tevekkülü acizliğe, acizliği de tevekküle dönüştürmemelidir. Aksine tevekkülünü, sarılmakla emrolunduğu şeyler arasına dahil etmesi gerekir ki maksat ancak bütün bu sebeplerle tamamlanır.

Bu konuda şu iki zümre yanılgıya düşmüştür: Bir grup, isteklerin elde edilmesinde tevekkülün tek başına yeterli bir sebep olacağını zannettiler ve bu yüzden Allah'ın hikmeti gereği müsebbeplere ulaştırın sebepleri terketttiler. Böylece bu sebepleri terketmeleri yüzünden bir tür aşırılığa ve acizliğe düştüler. Tevekkülün gücünün, bu sebepleri terketmekte olduğunu zannettiklerinden bütün düşüncelerini bir noktaya yoğunlaştırıp onu bir tek düşünce haline getirdikleri için tevekkülleri zayıfladı. Bu bakımdan bunda bir kuvvet olsa bile diğer bir yönden zayıflık vardır. Her ne zaman tevekkül tarafı tek başına alınmak suretiyle kuvvetlense, tevekkül mahalli olan sebepteki aşırılık tevekkülü zayıflatır. Zîra tevekkülün yeri bu sebeplerdir, en mükemmeli de bu sebeplerde Allah'a tevekkül etmektir. Meselâ çiftçi toprağı sürer, tohumu eker, sonra da bitmesinde ve filizlenmesinde Allah'a

552 et-Talâk 65/3.

553 Medâricu's-sâlikîn, I, 471.

554 Medâricu's-sâlikîn, III, 273.

555 Mâide, 11

tevekkül ederse böyle bir tevekkül etmiş olur. İşte bu kimse tevekkülün hakkını vermiş ve toprağı boş bırakıp ekmemek suretiyle onun tevekkülü zayıflamamıştır. Yolcunun, hızlı yürümekle beraber yol almadaki tevekkülü ile akli başında tedbirli insanların Allah'a itaat hususundaki gayretleri yanında O'nun azabından kurtulmak ve sevabını elde etmek hususundaki tevekkülleri de böyledir. İşte bu etkisini gösteren gerçek tevekküldür ve Allah Teâlâ bunu gerçekleştirene kâfidir. Acizlik ve kayıtsızlık tevekkülünün ise etkisi görülmediği gibi Allah Teâlâ da böyle tevekkül edene de kefil değildir. Allah Teâlâ, kendisine tevekkül eden kimseye ancak takva gösterdiği zaman kâfi gelir. Takvası ise emrolunduğu sebeplere sarılmaktır, onları terketmek değil.

İkinci grup insanlar da, sebepleri ikame ettiler, sebeplerin müsebbeplerle bağlantısını (sebe-sonuç ilişkisini) kanun ve kader olarak kabul ettiler ve tevekkül yönünden yüz çevirdiler. Bu grup, elde ettiklerini sarıldıkları sebeplerle elde etmiş olsalar da tevekkül edenlerin gücü kendilerinde yoktur. Allah Teâlâ'nın yardımı, onlara kâfi gelmesi ve onları savunması söz konusu değildir. Aksine tevekkülden eksilttikleri ölçüde yarımsız bırakılmışlardır, âcizdirler.

Kuvvet, bütün kuvvet Allah Teâlâ'ya tevekküldedir. Nitekim, seleften bir zat şöyle der: İnsanların en güçlüsü olmak isteyen Allah'a tevekkül etsin. Tevekkül eden kimse için güç, kifayet, imdadına yetişme ve savunulma garantisi vardır. Bunlardan ancak, takva ve tevekkülden eksik tuttuğu kadar kendisinden eksilir. Yoksa takva ve tevekkülü gerçekleştirdiğinde Allah o kimse için, insanlara dar gelen herşeyden bir çıkış yolu açmalıdır. Allah, o kimseye kâfi ve yeterli olur.

Sözün özü: Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- insana, içinde kendi olgunluğunun zirvesi ve isteğine kavuşması bulunan bir şeyi, kendisine yararlı olanı şiddetle arzulaması ve bu uğurda gayret sarfetmesi yolunu göstermiştir. İşte o zaman, menfaati kayboluncaya kadar acizlik edip kayıtsız kalan, sonra da "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir." diyen ve Allah Teâlâ'nın kınadığı ve bu durumda kendisine kâfi olmadığı kişinin aksine, o kimseye Allah'ı kâfi görme (tahassüb) ve "Allah bana kâfidir ve O ne güzel vekildir" sözünü söylemek fayda verir. Allah Teâlâ, ancak takva sahibi olup kendisine tevekkül eden kimsenin vekilidir ve ona yeter.⁵⁵⁶

Allah Teâlâ kendisinin kuluna kâfi olduğunu ifade ettikten sonra, bir ihtimal bazı insanlar Allah'ın hemen tevekkülden sonra kuluna yeteceği vehmine kapılır diye bunun hemen peşinden "*Allah her şey için bir ölçü koymuştur*" âyetini getirdi. Bu şu anlama gelir. Allah Teâlâ her şey için bir vakit belirlemiştir. Hiçbir şey kendisi için belirlenen vakitten önce olmaz. Allah Teâlâ her şeyi takdir ettiği vakte bırakır. Dolayısıyla tevekkül eden birinin acele edip "Allah'a tevekkül ettim, O'na yalvardım yakardım, ama bir şey görmedim, kifâyet (Allah'ın kuluna

yetmesi) gerçekleşmedi.” dememesi gerekir. Çünkü Allah Teâlâ her şeyi takdir ettiği zamanda gerçekleştirir. Bu tür şeyler Kur’ân ve sünnette çoktur. Bu ifade edilen, nasları anlama konusunda son derece önemli ve hassas bir meseledir.⁵⁵⁷

وَاللَّائِي يَنْسَرْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مَنْ نَسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنْ وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْنَا وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفِرْ عَنْهُ سِتَانِهُ وَيُعْظِمَ لَهُ أَجْرًا ﴿٥﴾ أَنْ يَكُونَهُنَّ مِنْ خِثِّ سَكْتِكُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تَضَارَّوهُنَّ لِيَضْطَرُّوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَأَتَمُّوْا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَزْتُمْ فَمُسْتَرْضِعٌ لَهُ أُخْرَى ﴿٦﴾ لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَاتَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَخَاسَتْهَا حَسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نَكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَانْقَرُوا اللَّهُ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْنَا ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

4. Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla asla ay hali olmayanların (iddetleri) hakkında şüphe ederseniz, onların iddeti üç aydır. Hamile olanların iddetleri ise, yüklerini bırakmalarıdır. Kim Allah’tan korkarsa Allah ona işinde kolaylık verir.

5. İşte bu(nlar) Allah’ın size indirdiği emir(ler)idir. Kim Allah’tan korkarsa onun günahlarını örter ve mükâfatını büyütür.

6. O kadınları gücünüz yettiğinizce, kaldığınız yerin bir kısmında iskân edin. Onları dara koymak için onlara zarar vermeye kalkışmayın. Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin. Eğer onlar sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin. Aranızda ma'rûf ile müşavere yapın. Eğer anlaşmada güçlkle karşılaşsanız o halde onun (babası) için (çocuğu) başka bir kadın emzirir.

7. Bolluk içinde olan bolluğuna uygun nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılan kimse de Allah'ın kendisine verdiğinden infâk etsin. Allah hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemes. Allah güçlüğün arkasından kolaylık ihsan eder.

8. Rabbinin ve peygamberlerinin emrine karşı başkaldıran nice ülke halkı vardır ki Biz, onları en şiddetli bir hesaba çekmiş ve onları görülmemiş bir azabla azablandırmışızdır.

9. Sonunda onlar yaptıklarının cezasını tatmış oldular; işlerinin sonu da hüsrân oldu.

10. Allah onlar için çok şiddetli bir azab hazırlamıştır. Ey iman etmiş akıl sahipleri -o halde- Allah'tan korkun! Gerçek şu ki Allah size bir Zikir (Kur'ân) indirmiştir.

11. İman edip salih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Allah'ın (herşeyin hükmünü) açık açık ortaya koyan öğütlerini size okuyan bir Peygamber (göndermiştir). Kim Allah'a iman edip salih amel işlerse onu altından ırmaklar akan Cennetlere -kendileri orada ebedî ve devamlı olmak üzere- koyar. Allah on(lar)a gerçekten çok güzel bir rızık vermiştir.

12. Allah yedi gökleri ve yerden de onlar gibisini yaratandır. Buyruğu bunlar arasında iner, durur. Allah'ın gerçekten herşeye kâdir olduğunu ve muhakkak Allah'ın, ilmi ile herşeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilirsiniz diye.

Tefsiri:

İddetin Hükümleri

Bu konunun açıklamasını, bizzat Allah Teâlâ kendi üzerine almış ve kitabında en açık ve kapsamlı bir şekilde beyan etmiştir. İddet konusunda Kur'an'ın beyanı dışında kalacak hiç bir şekil bırakılmamıştır. Kur'an'da dört çeşit iddetten bahsedilmiştir. İddet türlerinin tamamı bunlardan ibarettir.

Hamile Kadının İddeti: Hamile kadının iddeti, kayıtsız olarak çocuğunu doğurmasına bağlanmıştır. Bâin talâkla ya da ric'î talâkla boşanmış olması, kocası

ölmüş veya hayatta olması arasında fark yoktur. Yüce Allah: “*Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır.*”⁵⁵⁸ buyurmuştur.

Bu âyetle üç açıdan umumilik/genellik söz konusudur:

1. Kendisinden haber verilen kimselerin genelliği. Bunlar hamile olan kadınlardır ve bu ifade onların tamamını içine alır.

2. “Ecel” (müddet) in genelliği: Müddet, hamile kadınlara izafe edilmiştir. Cemi isimlerinin (ism-i cem) marife bir kelimeye izafe edilmesi, genellik bildirir. Dolayısıyla çocuğun doğurulması, onların müddetlerinin tamamı kılınmıştır; eğer o kadınlardan bir kısmının ondan daha başka müddetleri bulunsaydı, o zaman doğuma kadar bekleme, onların tümüne nisbet edilmiş bir müddet olmazdı.

3. Mübteda ve haber marifedir: Mübtedanın marife olduğu açıktır. Haber ise masdarı müevvelin muzaf olması sonucu marife olmuştur. Mübteda ve haberin her ikisinin de marife olmaları durumunda, ikincinin birinciye hasrı gerekir. Nitekim: “*بَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ*” / *Ey insanlar, muhtaç olanlar sizlersiniz; zengin olan ve övülmeye lâyık olan ise ancak Allah'tır.*”⁵⁵⁹ âyetinde bunun örneğini görmekteyiz.⁵⁶⁰

Sahabenin büyük çoğunluğu, hamile olan kadının iddetinin doğurmak olduğuna bu şekilde delil getirmişler ve kocası henüz teneşir üzerinde olsa bile, doğumla iddetinin biteceğini belirtmişlerdir. Nitekim bizzat Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- de, Eslemli Sübey'a'ya bu şekilde fetva vermiştir. Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi vesellem- bu hüküm ve fetvası, Kur'an'dan alınmıştır ve ona tamamen uygundur.

b) Hayız Gören Kadının İddeti: Bunun süresi üç kur' (hayız ya da temizlik süresi) beklemektir. Yüce Allah: “*Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç kur' (hayız ya da temizlik süresi) beklerler.*”⁵⁶¹ buyurur.

c) Hayız Görmeyen Kadının İddeti: Bu da iki kısma ayrılır: a) Henüz hayız görmeyen küçük çocuğun iddeti. b) Hayız halinden kesilmiş (âyise) kadının iddeti. Yüce Allah her iki kısmın da iddetlerini şu âyetle belirtmiştir: “*Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenler ile henüz ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır.*”⁵⁶²

d) Kocasız Ölen Kadının Beklediği Vefat İddeti: Bunu da Yüce Allah şu âyetle açıklamıştır: “*İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine*

558 et-Talâk 65/4.

559 Fâtır 35/15.

560 Bu âyetle lafzatullah özel isim olduğu için marife, el-ğaniy kelimesi de el takısı aldığı için marifedir. Mübteda ve haberin marife olması hasrı/vurguyu gerektirir.

561 el-Bakara 2/228.

562 et-Tâlâk 65/4.

dört ay on gün beklerler."⁵⁶³ Bu âyet kendisiyle gerdeğe girilen, girilmeyen; küçük ya da büyük olan hanımları içine almaktadır; hamile kadınlar ise bu âyetin hükmü içine girmemektedir. Çünkü onlar: *"Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."* âyeti ile bu hükmün dışında kalmaktadırlar. Bu âyetle onların doğurmaları, bütün iddetleri sayılmış ve iddet doğuma hasredilmiştir. Vefat iddeti bekleyen hanımlar ise böyle değildir; çünkü, ilgili âyetle *"beklerler"* fiili mutlak ve bir genelliği (umûmu) yoktur. Sonra: *"Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."* âyeti, *"İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."* âyetinden daha sonra nazil olmuştur. Yine: *"İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler."* âyeti ittifakla, hamile olmayan kadınlar hakkındadır. Çünkü, onun hamilelik süresi bu süreden daha fazla devam edecek olsa, doğuma kadar beklemesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu âyetin umûmu (genel ifadesi) ittifakla tahsis görmüş bulunmaktadır. *"Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."* âyeti ise, ittifakla tahsis görmemiştir. Şayet bu konuda, hükmün böyle olduğuna dair sahih sünnet bulunmasaydı, konuyu Kur'an'a havale etmek gerekecekti. Kaldı ki, Kur'an'ın getirdiği hükmü, sünnet teyid etmekte ve onu takrir etmektedir.

Bunlar, Allah'ın kitabında açıklanmış olan iddetlerdir. Ancak bu iddet çeşitlerinden bahseden âyetlerden ne murad edildiği ve delâlet ettikleri hususlar hakkında ihtilâflar vardır. Allah'a hamd olsun ki, sünnet bunlardan murad edilen mânâları açıklamıştır. Biz burada, sözkonusu ihtilâfları zikredecek, bunlar içerisinde hangisinin doğruya daha yakın ve evla olduğunu, sünnetin delâleti doğrultusunda bulunduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Bu ihtilâflardan birisi, selevin hamile bir kadının vefat iddeti beklemesiyle ilgili ihtilâflardır. Hz. Ali, İbn Abbâs ve sahabeden bir grup, dört ay on gün ya da doğum vaktine kadar olan zamandan en uzun müddet hangisi ise. o kadar bekler; demişlerdir. Bu İmam Mâlik'in mezhebinde iki görüşten birisi olmaktadır. Sahnûn'un tercihi de bu şekildedir.

Ebu Tâlib rivâyetinde İmam Ahmed şöyle demektedir: "Hz. Ali ve İbn Abbâs, hamile olan kadının vefat iddeti beklemesi konusunda: "En uzun süreyi bekler." demişlerdir. İbn Mes'ûd ise: "Kim isterse, onunla mübâhale ederim ki, kısa olan Nisa sûresi (yani Talâk sûresi Bakara'dan) daha sonra nazil olmuştur." derdi.⁵⁶⁴ *"Doğurduğunda, (nikâh için) helâl olmuştur."* şeklindeki Sübey'a hadisi onların arasında hükmetmektedir, İbn Mes'ûd, Kur'an'a yorum getirmekte ve *"Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır."* âyetinin vefat iddeti bekleyen hanımlar için olduğunu, boşanmış kadınların da aynı şekilde doğurma-

563 el-Bakara 2/234.

564 Buhârî, Tefsîr, (Bakara Sûresi), 41; Ebû Dâvûd, Talâk, 47; Nesâî, Talâk, 56; İbn Mâce, Talâk, 7.

ları ile iddetlerini tamamlamış olacaklarını ve nikâhlanmalarının helâl olacağını belirtmiştir. Hamile kadının, organları belirmemiş bir çocuk düşürmesi durumunda iddeti tamamlanmış olmaz. El ve ayakları belirgin hale gelmiş bir çocuğun düşmesi durumunda ise, bununla câriye âzad edilmiş olur; iddet tamamlanır.

Kadın doğurur, fakat karnında başka bir çocuk daha bulunursa, diğer çocuğu da doğurmadıkça, iddeti bitmiş olmaz. Hamile olmaması durumunda, vefat iddeti bekleyen kadının, kocasının kendisiyle gerdeğe girdiği evinden dört ay on gün ayrılmaması ve orada iddetini beklemesi gerekir. İddet, kocanın öldüğü ya da boşadığı günden itibaren başlar.” Buraya kadar olan kısım İmam Ahmed’in görüşüdür.

Bu konuda İbn Abbâs ve Ebu Hureyre (r.a.) birbirleriyle tartışmaya girmiş ve Ebu Hureyre “Kadının iddeti doğurmasıdır.” demiştir. İbn Abbâs ise “İki müddetten en uzun süreyi bekler.” demiştir. Sonunda Ümmü Seleme’yi hakem tayin etmişler ve ona gitmişler, o da Ebu Hureyre’ye hak vermiş ve Sübey’a hadisini⁵⁶⁵ de delil olarak getirmiştir.

İbn Abbâs’ın bu görüşünden vazgeçtiği de rivâyet edilmiştir.

Sahabe ve tabiînin büyük çoğunluğu ve dört imam: “İddeti, çocuğunu doğurmasıdır; isterse koca henüz teneşirde bulunsun, doğurur doğurmaz nikâhlanması helâl olur.” demişlerdir.

“En uzun süre kadar beklemesi gerekir.” görüşünde olanlar, şöyle demektedirler: Vefat iddeti bekleyen hamile kadın, her iki âyetin de umumu içerisine girmektedir. Dolayısıyla en uzun süre ile iddet beklemediği sürece, iddetinden kesin olarak çıkmış olamaz. Bu âyetlerden birisinin umûmunun diğerinin hususîliği ile tahsis edilmesi mümkün değildir. Çünkü her iki âyet de bir açıdan âmîm/genel, diğer açıdan da hâs/özeldir. Bazı şekillerin, her iki âyetin umûmu altına girmesi yani umûmun gereğiyle amel etme (imâl) imkânı bulunmaktadır. Kadın, en uzun süreyle iddetini beklediği zaman; süreler içerisinde daha az olan, daha uzun olan içerisinde mündemîç bulunacaktır ve böylece her iki âyetin de umûmu gereği hareket edilmiş olacaktır.

Çoğunluk ulema, bunlara karşı üç şekilde cevap vermişlerdir:

a) Sarih sünnet, itibanın sadece doğuma olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim, Sahihayn’da. varid olduğu üzere, Eslemli Sübey’a’nın kocası vefat etmiş ve kendisini hamile olarak geride bırakmıştı. Kadın doğurmuş ve evlenmek istemişti. Ebu’s-Senâbil kendisine: “Sen en uzun süreyi doldurmadıkça, nikâhlanamazsın.” demiştir. Kadın Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- sormuş, O da: “Ebu’s-Senâbil yalan söylemiş, Sen (nikâh için) helâl oldun. Dolayısıyla dilediğinle evlen!” buyurmuştur.

b) “*Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır.*” âyeti, “*İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.*”⁵⁶⁶ âyetinden sonra nazil olmuştur. Bu cevap Abdullah b. Mes’ûd’a aittir. Nitekim Buhârinin Sahih’inde şöyle rivâyet edilmektedir: “Siz o kadın üzerine işi zorlaştırıyor ve ona ruhsat tanımıyor musunuz? Ben Allah’ı şâhid tutarım ki, kısa olan Nisa (Talâk) sûresi, uzun olandan (Bakara) sonra inmiştir: “*Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır.*” âyeti daha sonradır.!

Bu cevap izaha muhtaçtır: Çünkü, bu sözün zahiri Talâk sûresindeki âyet, tarih bakımından daha sonra olduğu için Bakara sûresindeki âyetten mukaddemdir, dolayısıyla onu nesheder; anlamına gelmektedir. Ancak, “nesh” tabirinin sahabe ve selef terminolojisinde, daha sonra gelenlere nisbetle çok daha geniş bir mânası vardır. Çünkü onlar nesh tabiri ile üç mânâ kasdetmektedirler:

1) Sabit bir hükmün, hitapla (nassla) kaldırılması.

2) Zahirin delâletinin, ya tahsîs ya da takyîd yolu ile kaldırılması, Bu mânada nesh, birinci mânasından daha geneldir.

3) Beyanı, haricî bir delile bağlı olan lafızdan muradın ne olduğunun açıklanmasıdır. Bu üçüncüsü de daha önce geçen iki mânadan daha genel olmaktadır.

İşte İbn Mes’ûd (ra.) Talâk sûresinin daha sonra nazil olduğunu belirtmekle, iddetin doğumla sona ereceğini belirten âyetin Bakara sûresindeki âyeti, eğer âyetin umûmu murad ise, neshetmiş olduğunu; eğer umûmu murad değil idiyse, tahsis etmiş olduğunu veya ondan muradın ne olduğunu açıklamak ve onun mutlak ifadesini kayıtlamak olduğunu belirtmiş; her üç ihtimale göre de. Talâk sûresindeki âyetin, Bakara sûresindeki âyetin umûm ve mutlak ifadesine takdiminin gerekeceğine işaret etmiştir. Bu İbn Mes’ûd’un fıkıhtaki kemalının ve ilimdeki derinliğinin bir neticesidir ve bu fıkıh usûlünün onlarda bir seciye ve meleke şeklinde bulunduğunu, ve hiçbir zaman bu konuda bir tekellüfe girmediklerini göstermektedir. Nitekim Arapça, meânî, beyân ve onlarla ilgili diğer ilimler de, onlarda bir meleke ve seciye şeklinde bulunuyordu. Onlardan sonra gelenler ise, onların tozlarına ulaşmaya çalışmak için kendilerini yormaktadırlar. Heyhat! O da nerde?!

c) Farzedelim ki, doğumun esas alınacağına dair sarîh sünnet yok ve Talâk sûresi de sonraki tarihli değil; bu takdirde de yine Talâk sûresindeki âyetin takdimi, daha önce ifade ettiğimiz gibi, umûmunun bulunuşu ve öbür âyetteki “beklerler” ifadesinin de mutlak oluşu gerekçesiyle vacib olacaktı. Meseleyi böylesi bir anlayışa havale etmek mümkün idi. Ancak pek çok kimseye göre kapalı kalışı ve inceliği sebebiyledir ki, konu, sünnetin beyanına havale edilmiştir. Tevfik ancak Allah’tandır.

"*Hamile olanların iddetleri, çocuklarını doğurmaları ile tamamlanır.*" âyetinin delâleti gereği, kadın ikiz çocuğa hamile olsa, her ikisini de doğurmadıkça iddeti sona ermez. Âyet aynı zamanda, istibrâ yapması gereken kadınların iddetlerinin de, çocuklarını doğurmaları olduğuna delâlet etmektedir. Yine âyetle, "hamillerini vaz etme" tabiri kullanıldığı için, çocuğu ölü ya da diri; tam ya da noksan; ruh üflenmiş veya üflenmemiş ne şekilde doğururlarsa doğursunlar, iddetlerinin sona ereceğine delâlet bulunmaktadır.

"*İçinizden vefat edenlerin bırakmış olduğu eşler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.*"⁵⁶⁷ âyeti ise, hayız görsün görmesin, sadece bu süre kadar beklemeleri ile yetinileceğine delâlet etmektedir. Bu, çoğunluğun görüşü olmaktadır. İmam Mâlik ise şöyle der: Eğer bir kadının âdeti senede bir defa ay hali görmek ise ve bu kadının kocası da ölürse, bu kadın hayzını görüp ondan temizlenmedikçe (dört ay on gün beklese de) iddeti bitmez. Eğer hayız görmezse, kocanın vefatından itibaren tam dokuz ay bekler. Ondan, çoğunluğun görüşü doğrultusunda ikinci bir rivâyet daha bulunmaktadır. Buna göre kadın, dört ay on gün bekler ve hayız görmesini beklemez.⁵⁶⁸

Hayızdan kesilmiş ve daha henüz hayız görmemiş kadınların iddetini Allah Teâlâ kitabında şöyle açıklamıştır: "*Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler ile daha henüz hayız görmemiş olanların iddeti hususunda şüphe içindeyseniz, onların iddeti üç aydır.*"

Âlimler hayızdan kesilme yaşını sınırlandırmada derin ayrılığa düşmüşlerdir. Kimileri elli yaşla sınırlandırmış ve "Kadın ellisinden sonra hayız olmaz." demişlerdir. Bu görüş, İshâk'ın görüşüdür ve Ahmed'den (r.a.) gelen bir rivâyettir. Bu görüş sahipleri delil olarak Hz. Âişe'nin (r.a.): "Kadın elli yaşına ulaşınca, hayız gören kadınlar sınırından çıkar." sözünü ileri sürmüşlerdir.

Bir grup ise altmış yaş ile sınırlandırmış ve: "Kadın altmışından sonra hayız olmaz." demişlerdir. Bu, Ahmed'den gelen ikinci rivâyettir. Ondan gelen bir üçüncü rivâyete göre, Arap kadınları ile başka kadınlar arasında fark vardır: Hayızdan kesilme sınırı Arap kadınlarında altmış, Arap olmayan kadınlarda ellidir. Kendisinden gelen dördüncü bir rivâyete göre ise, elli-altmış arasında görülen kan, şüpheli kandır; kadın orucunu tutar, namazını kılar ve farz orucu kaza eder, el-Hırakî'nin tercihi budur. Yine Ahmed'den gelen beşinci bir rivâyete göre de, kan elli yaşından sonra âdet halini alır ve tekrar ederse hayız kanıdır, etmezse değildir.

567 el-Bakara 2/234.

568 Zâdu'l-maâd, V, 594-600.

Hayızdan kesilmenin süresi konusunda Şafîî'nin açık ve net ifadesi bulunmamaktadır. Ona ait iki görüş vardır:

- 1- Kadının yakınlarının hayızdan kesilme yaşıyla bilinir..
- 2- Bütün kadınların hayızdan kesilme yaşı gözönüne alınır.

Birinci görüşe göre, gözönüne alınacak olan bütün yakınları mı yoksa asabesi olan kadınlar mı, yoksa hâssaten kendi bulunduğu şehirdeki kadınlar mıdır? Bu konuda üç ayrı bakış açısı vardır. Sonra yakınlar gözönüne alınır dendiğinde, onların âdetleri ayrı ayrı olursa, âdet süresi en az olana mı, yahut en çok olana mı, yoksa dünyada âdet süresi en az olan kadına mı itibar olunur? Bu hususta da, üç ayrı bakış açısı vardır.

İkinci görüş yani bütün kadınlar gözönünde bulundurulur görüşü Şafîî'ye aittir. Sonra Şafîî'nin arkadaşları bunun bir sınırı bulunup bulunmadığı hususunda iki ayn görüş ileri sürmüşlerdir:

- 1- Sınır yoktur: Şafîî'nin ifadesinden anlaşılan budur.
- 2- Sınır vardır. Sonra bu ikinci görüş sahipleri iki ayn görüş ileri sürmüşlerdir:
 - a- Sınır altmış yaşıdır. Bunu Ebu'l-Abbâs b. Kâs ile Üstad Ebu Hâmid söylemiştir.

b- Sınır altmış ikidir: Bunu da el-Mühezzeb'de Üstad Ebu İshak ile eş-Şâmü'de İbnu's-Sabbâğ söylemiştir.

İmam Mâlik'in (r.a.) arkadaşları, hayızdan kesilme yaşı için herhangi bir sınır koymamışlardır.

Aralarında Şeyhülislâm İbn Teymiye'nin de bulunduğu daha başkaları ise diyorlar ki: Hayızdan kesilme yaşı, kadına göre değişir. Bu yaştan, bütün kadınların birleştiği bir sınırı yoktur. Âyette kastedilen her kadının kendisinin hayız görmekten ümidini kesmesidir. Çünkü âyette “hayızdan kesilme” anlamına gelen “ye's” kelimesi, ümitvar olmanın zıttıdır. Kadın hayızdan ümidini kesmiş ve artık hayız görmeyi ümit etmiyorsa, yaşı kırk veya bu civarda da olsa âyise (=hayızdan kesilmiş) demektir. Başkası, elli yaşında da olsa hayızdan kesilmeyebilir.

Zübeyr b. Bekkâr kaydetmiştir ki, bazıları: “Elli yaşında ancak Arap kadın doğurur. Altmış yaşında ise yalnızca Kureyşli kadın doğurur.” demişlerdir. Zübeyr b. Bekkâr diyor ki: Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Rabîa'nın kızı Hind, Musa b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebu Tâlib'i — Allah ondan razı olsun— altmış yaşında iken doğurmuştur. Hz. Ömer'den sahih senedle rivâyet edildiğine göre boşanan ve bir yahut iki hayız gören, sonra hayız hali ortadan kalkan ve

kalkmasının sebebini bilmeyen bir kadın dokuz ay bekler, hamile olduğu anlaşılırsa (doğuma kadar) ne âlâ, aksi takdirde üç ay iddet bekler. Aralarında Mâlik, Ahmed ve kadîm görüşünde Şafiî'nin de bulunduğu çoğunluk, bu konuda Hz. Ömer'e muvafakat etmiştir. Diyorlar ki: Kadın, hamilelik müddetinin çoğunluğunu bekler, sonra da hayızdan kesilmiş kadının iddetini bekler ve sonra otuz veya kırk yaşında bile olsa başkalarıyla evlenmesi helâl olur. Bundan çıkarılacak sonuç, Hz. Ömer ile ona uyan selef ve halef ulemasına göre, kadın elli yaşından önce, kırk yaşından önce hayızdan kesilebilir ve onlara göre kadınların hayızdan kesilmelerinin sınırlı bir vakti yoktur; aksine böyle birisi otuz yaşında hayızdan kesilebileceği gibi, başkası elli yaşına ulaşsa da hayızdan kesilmeyebilir.

Hayız hali ortadan kalkan, ama bunun sebebini bilmeyen kadını dokuz ay geçtikten sonra hayızdan kesilmiş saydıklarına göre, ya alındığı takdirde kadının bir daha hayız göremeyeceği bir ilaç kullanmış olması, ya da ailesi ve akrabası kadınlar arasında yerleşik bir âdet olması yollarından biriyle hayızın kesilmesinin sebebini bilen kadının elli yaşına ulaşmamış bile olsa hayızdan kesilmiş sayılması daha münasıptır. Ama hayız hali hastalık, süt emzirme yahut hamilelik gibi bir sebeple ortadan kalkarsa, durum böyle değildir. Zîra bu kadın hayızdan kesilmiş sayılmaz. Çünkü bu gibi haller ortadan kalkar.

Şu halde üç basamak vardır: Birisi: Kadının bir yıl arayla hayızdan kesilmesi ve bu halin peşi peşine bir kaç yıl devam etmesi suretiyle katî bilinen bir hayızdan kesilmeden ötürü hayız halinin ortadan kalkması, sonra bunun ardından erkeğin kadını boşaması. İşte bu durumdaki kadın ister kırk yaşında, ister daha küçük, isterse daha büyük olsun, Kur'an'ın ifadesine göre üç ay iddet bekler.

Bu kadın üç ay beklemeye, sahabe ve âlimler çoğunluğunun dokuz ay beklemesinden sonra bunun ardından üç ay daha beklemesine hükmettiği kadından daha layıktır. Zîra o kadın hayız oluyordu ve hayızlı iken boşanmıştı; boşanmayı müteakip hayız hali ortadan kalktı, ama hangi sebeple kalktığını bilmiyordu. İşte böyle bir kadına hamileliğin çoğunlukla sona erdiği sürenin bitiminden sonra hayızdan kesilmiş kadın hükmü verildiğine göre, ya şu durumdaki kadına ne demeli? İşte bu sebeple Kadî İsmail, Ahkâmü'l-Kur'ân adlı eserinde diyor ki: Allah Teâlâ hayızdan kesilme meselesini şüpheyile birlikte zikrederek: "Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenlerin iddetleri hususunda şüphe ederseniz, onların iddetleri üç aydır. buyurmuştur. Sonra Hz. Ömer'den (r.a.) Kur'an'ın açık ifadesine uygun bir söz nakledilmiştir. Zîra o demiştir ki: "Boşanan herhangi bir kadın bir-iki hayız görür, sonra hayız hali ortadan kalkar ve ne sebeple hayızın kesildiğini bilmezse dokuz ay bekler. Sonra üç ay iddet bekler." Hayız halini ortadan kaldıran sebebi bilmediğine göre, şüpheli bir durum söz konusudur. İşte bu sebepten ötürü Hz. Ömer burada bu hükmü vermiştir. Buna uymak "Bir kimse, bir yahut iki talâkla

karısını boşadıktan sonra kadının hayız hali ortadan kalksa ve kadın genç yaşta olsa, otuz sene iddet bekler, İki yıl geçtikten sonra bir çocuk dünyaya getirse adamı bağlamaz.” diyenin görüşünden daha bağlayıcı ve daha münasıptir. Bu zat, geçmiş Müslümanların icmâ’ına muhalefet etmiştir. Zîra onlar, kadın iddet içinde bulunduğu sürece doğan çocuğun, babanın nesebine katılacağı konusunda icmâ etmişlerdir. Şu halde herhangi bir kimsenin: “Bir adam karısını bir yahut iki talâkla boşar ve kadın iddet içinde bulunduğu sürece aralarında birbirine mirasçı olma vs. gibi karı-kocalık hükümleri yürürlükte bulunur, ama kadın bir çocuk dünyaya getirirse doğan çocuğun nesebi adama bağlanmaz.” demesi nasıl caiz olur? Oysa boşanma iddetinden anlaşılan o ki, bu iddet çocuğun kendisinden meydana geldiği zifaf olarak görülmüştür. Öyleyse dünyaya gelen çocuk adamı bağlamazken, kadın nasıl iddette olabilir?

Ben derim ki: Bu Kadı İsmail’in Ebu Hanife’ye yönelttiği susturucu itirazdır. Çünkü Ebu Hanife’ye göre en kısa hamildik müddeti iki senedir; iddeti sırasında şüphe içinde olan kadın, hayızdan kesilme yaşına kadar iddette kalır ve böylece iddetini tamamlamış olur. Kadı İsmail, aynı şekilde sonraki görüşüne göre de Şafîi’ye susturucu itiraz yöneltmektedir. Ancak Şafîi’ye göre hamilelik müddeti dört senedir; kadın bu süreden sonra bir çocuk dünyaya getirecek olursa boşandı-ğı adamdan iddet beklemekte olduğu halde, çocuğun nesebi adama bağlanmaz.

Kadı İsmail diyor ki: Ümit kesmenin oranı birbirinden farklı olur. Ümitsizliğe düşmek, ümit etmek ve zannetmek kavramları da böyledir. Böyle olanlarda söz genişler. Bu ifadelerden biri kullanıldığı vakit meydanda olan mâna derecesine indirilir, öylece anlaşılır. Meselâ, insan, kendisine göre çoğunluk ihtimal hastanın iyileşmeyeceği yönünde olunca: “Hastamdan ümidimi kestim.” ve yine kendisine göre çoğunluk ihtimal gelmeyeceği yönünde olunca da: “Kayıp adamımdan ümidimi kestim.” der. Oysa kayıp şahıs, yahut hastası ölse de: “Ben ondan ümidimi kestim.” deseydi, insanlara göre söz yerli yerinde söylenmiş olmazdı. Ancak söylediği sözde kastettiği mânanın anlaşılması durumu müstesna. Mesalâ: “Hastalığında ölecek korkusuyla endişe içindeydim. Ölünce ümitsizlik yerini buldu.” demiş olması gibi. Söz işte bu ve benzeri anlamlara yorumlanır. Ancak ümit kesme ifadesi kullanıldığında çoğunlukla ümit kesmede baskın taraf o şeyin olmayacağı yönünde olur. Ne ümidini kesen, ne de ümitvar olan kimse o şeyin olacağını yahut olmayacağını kesinlikle bilir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: “Evlenme ümidi kalmayan, ihtiyarlayıp oturmuş kadınlara, süslerini açığa çıkarmamak şartıyla dış elbiselerini çıkarmalarından ötürü bir günah yoktur.” Ümit etme (recâ), ümidi kesmenin (ye’s) zıttıdır. İhtiyarlayıp oturmuş kadının bazen evlenmesi mümkündür. Ancak halk nazarında baskın olan taraf, erkeklerin onlara rağbet etmeyecekleri yönündedir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: “Ümitsizliğe düşmelerinin ardından yağmuru yağdıran Odur.” Âyette geçen kunût (ümitsizliğe düşme) ke-

limesi, ye's gibidir. Yağmurun yağmayacağını kesin olarak bilmiyorlardı; ancak yağması uzun süre gecikince kalplerine ümitsizlik düştü. Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Peygamberler ümitsizliğe düşüp yalanlandıklarını sandıkları bir sırada, onlara yardımımız yetişmiştir."* ümitsizliğe düşenlerin peygamberler olduğunu zikrettiğine göre bu, tam kanaat getirdikleri bir kesinlik olmaksızın kalplerine bir ümitsizlik düştüğüne delildir. Çünkü bu konuda kesin bilgi onlara ancak Allah katından gelir. Nitekim Hz. Nuh kıssasında: "Nuh'a: 'Senin milletinden inanmış olanlardan başkası inanmayacaktır. Onların yapageldiklerine üzülme.' diye vahyolundu." buyurmakta; Hz. Yusuf kıssasında ise Allah Teâlâ: "Ondan ümitlerini kesince, aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler." buyurmaktadır. Buradan açık bir şekilde anlaşılan onların ümitlerini kesmelerinin kesin bir bilgi olmadığıdır.

İbn Ebî Üveys — Mâlik — Hişam b. Urve — babası (Urve b. Zübeyr) sene-diyle bize rivâyet olunduğuna göre, Hz. Ömer (r.a.) verdiği hutbede: "Ey insanlar! Biliniz ki, tamahkâr olup ümit beslemek fakirliktir. Ümit kesmek, zenginliktir. Kişi bir şeyden ümidini kesince, ondan müstağni kalır." derdi. Görüldüğü üzere Hz. Ömer ümit kesmeyi (ye's), ümitvar olma ve tamahkârlık etme (tama') karşılığı olarak kullanmıştır. Ahmed b. Muaddil'in, eski bir şâire ait bir dişi deveyi tasvir eden şu; şiiri okuduğunu işittim

"Sapsarı... Abbasoğulları mirasından,
Onu, koruluk içinde gizlendiği yataktaki,
Bir ceylan gibi eyledim.
Sağıldığı anda 'Bis! Bis!' sesini işitince,
Boşaltıverir memelerindeki sütü.
Artık nefsim ümit (tama) ve ye's arasında..."
Burada şâir tama' kelimesini ye's mukabili kullanmıştır.

Süleyman b. Harb — Cerîr b. Hâzim — A'meş — Sellâm b. Şurahbil senediyle bize rivâyet edildiğine göre, Habbe b. Halid ile Sevâ b. Hâlid, Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- gelip: "Bize bir şey öğret." dediler. Sonra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Başlarınız kımıldadığı sürece, hayırdan ümit kesmeyin. Çünkü her bir kul, kızıl olarak doğar, üzerinde bedenini örtecek incecik bir elbise bulunmaz. Sonra Allah onu rızıklandırır ve ona verir."

Ali b. Abdullah'ın bize İbn Uyeyne'den rivâyetine göre Hişam b. Abdulmelik, Ebu Hâzim'e: "Ey Ebû Hâzim! Ne malın var?" diye sordu. O da: "En hayırlı mal, Allah'a güvenim ve insanların ellerindeki varlıklardan ümidimi kesmemdir." dedi. Kadı İsmail diyor ki: Bu sayılamayacak kadar çoktur. (Kadı İsmail'in sözleri) bitti.

Üstadımız diyor ki: Bu konuda kadınların süregelen bir âdetleri yoktur. Öyle ki, kimileri ergenlik yaşına girse de aybaşı, görmez; kimileri çok kısa aybaşı görür ve hayız halleri arasındaki zaman uzar ve hatta senede bir defa hayız olur. Bu yüzden âlimler iki hayız arasındaki temizliğin bir sınırı bulunmadığında görüş birliğine varmışlardır. Kadınların çoğunluğu her ay bir kere hayız olur, hayız halleri çeyrek ay sürer ve temizlik zamanları ise bir ayın dörtte üçünü kapsar. Kimi kadınlar nem oranlarının düşüklüğünden dolayı, birkaç ayı hayızdan temiz olarak geçirir; kimi kadınlara kuruluk çabuk sirayet eder ve böylece hayızı kesilir, elli yaşından hatta kırk yaşından küçük olsa da hayızdan-nifastan tamamen kesilebilir; kimi kadınlara da kuruluk çabuk sirayet etmez ve dolayısıyla elli yaşını da geçse hayız görebilir... Üstad devamla diyor ki: Ne Kur'an'da, ne de hadislerde hayızdan kesilmenin yaşı sınırlandırılmıştır. Şayet (âyetle geçen) hayızdan kesilenler ifadesiyle elli, altmış yahut daha başka bir yaşta olanlar kasdedilmiş olsaydı “şu şu yaşa ulaşanlar” denirdi, “hayızdan kesilenler” denmezdi. Hem yukarıda da geçtiği üzere sahabe —Allah onlardan razı olsun— bundan Önce hayız hali ortadan kalkan kadını hayızdan kesilmiş saymışlardır. Hayızdan kesilmelerinin vaktinde de (bu halin) varlığı ihtilaflıdır, ittifaklı değildir. Hem Allah Teâlâ: “Hayızdan kesilenler” buyurmuştur. Şayet bunun belli bir vakti olsaydı, gerek kadın, gerekse başkaları kadınların hayızdan kesilmelerini bilmede eşit konumda olurlardı. Oysa Allah Teâlâ “kadınlar” ifadesini hayızdan kesilenler olmakla tahsis etmiştir. Nitekim bu ifadeyi “daha henüz hayız görmemiş olanlar” diyerek de tahsis etmiştir. Şu halde hayız görmüş olan, hayız görmekten ümidini kesebilir. Bu ise şüphe içinde olmaktan farklı bir durumdur. Zîra Allah Teâlâ: “siz (erkekler) şüphe ederseniz” buyurmuş, “onlar (kadınlar) şüphe ederlerse” buyurmamıştır. Yani siz onların günleri konusunda şüphe eder kuşkuya düşerseniz, işte hükmü budur, tefsirciler cemaatinin söyledikleri değildir. Nitekim İbn Ebî Hâtim'in tefsirinde Cerîr ve Musa b. A'yen (hadisin metni bu şahsa aittir) — Mutarrif b. Tarif — Amr b. Salim senediyle rivâyetine göre Übey b. Ka'b anlatıyor: “Ey Allah'ın Rasûlü! Medinede bir takım insanlar, küçük, yaşlı ve hamile kadınların iddetleri konusunda Allah'ın Kur'an'da zikretmediği şeyleri söylüyorlar.” dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûredeki şu âyetleri indirdi: “Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler ile daha henüz hayız görmemiş olanların iddeti hususunda şüphe içindeyseniz, onların iddeti üç aydır. Gebe olanların iddeti doğum yapmalarıyla tamamlanır. ”Hâmile bir kadının iddeti doğum yapınca kadardır. Doğum yapınca iddeti sona erer. Cerîr'in rivâyet ettiği metne göre Übey b. Ka'b şöyle anlatıyor: “Ey Allah'ın Rasûlü! Medine halkından bazı kimseler kadınların iddetleri hakkında gelen Bakara sûresindeki âyet inince: ‘Kadınların iddetleri konusunda Kur'an'da bazı hususlar zikredilmedi. Küçük kadınların, hayızdan kesilen yaşlı kadınların ve hamile olanların iddetleri açıklanmadı.’ dediler.” dedim. Bunun üzerine hayız-

dan kalan kadınlar hakkında: “Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenlerin iddetleri konusunda şüphe ederseniz...” âyeti indi. Sonra İbn Ebî Hatim: “Kadınlarınız içinde hayızdan kesilenler...” âyetini Saîd b. Cübeyr’in: “Yani hayızdan kesilme yaşına girmiş olup hayız görmeyen yaşlı yahut hayızdan kalmış ve artık hiç hayız görmeyen kadınlar...” diye tefsir ettiğini; âyetteki “şüphe ederseniz” kısmını ise “Kuşkuya düşerseniz, onların iddetleri üç aydır.” diye yorumladığını rivâyet eder. Mücâhid’in de “şüphe ederseniz” kısmını “Hayızdan kalmış olan, yahut henüz hayız görmemiş bulunan kadının iddetini bilmiyorsanız, onların iddetleri üç aydır.” diye tefsir ettiğini nakletmiştir. Şu halde Allah Teâlâ’nın “şüphe ederseniz” sözünden maksadı şudur: Onların hükümlerini soruyor, hükümlerini bilmiyor ve bu konuda kuşku duyuyorsanız, size bunu açıkladık. İşte bu kalbinde şüphe ve tereddüt kalsın diye kulun açıklanmasını talep ettiği, Allah’ın ona olan nimetine beyandır. Ama ilim talebinden yüz çeviren kimse için bu sözkonusu değildir. Hem kadınlar hayızın başlangıç yaşında da birbirlerine eşit değillerdir. Kimisi on, kimisi on iki, kimisi on beş, kimisi de daha ileri yaşta hayız görmeye başlar. Aynı şekilde hayızdan kesilme yaşı olan “hayız yaşının sonu” hususunda da birbirlerine eşit değillerdir. Hadiseler buna şahittir. Hem ayrıca âlimler ergenlik yaşına girdiği halde hayız görmeyen kadının, üç ay mı, yoksa hayız hali ortadan kalan ama sebebini bilmeyen kadın gibi bir sene mi iddet bekleyeceği konusunda ihtilâfa düşmüşlerdir, Bu konuda İmam Ahmed’in iki rivâyeti vardır. Ben derim ki: Âlimlerin çoğunluğu üç ay iddet bekleyeceğini söylemişler ve üç ay iddet beklemeyi icabettiren küçüklük için bir sınır koymamışlardır. Aynı şekilde üç ay iddet beklemeyi gerektiren yaşlılık için de bir sınırın olmaması gerekir. Bu açıktır. Allah’a hamdolsun.⁵⁶⁹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
TAHRÎM SÛRESİ
[12 Âyet]

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَتَّبِعِي مُرَضَاتِ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ خَبِيرًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ تَبَايَيْتُ الْعَلِيمَ الْخَبِيرَ ﴿٣﴾ إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾ عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنْ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنْ مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ ثَيَّابَاتٍ وَأُبْكَاةً ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

2. Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O, bilendir, hikmet sahibidir.

3. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: Bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi.

4. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilirsiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır.

5. Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, gönülden itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, Allah'ın uğsuz bucaksız mülkünün yaratılışını düşünen, dul ve bakire eşler verir.

Tefsiri:

فَقَدْ صَعَتْ قُلُوبُكُمْ (Çünkü kalpleriniz sapmıştı.) ifadesinde iki kişiye gösteren zamire, çoğul bir isim idâfe edilmiştir. Bunun izahını şu şekilde yapabiliriz: Araplar, mudâfun ileyhin durumuna göre mudâfı müfret, tesniye ve cemi olarak getirirler. Eğer müfredi müfrede idâfe ederlerse, mudâfı tekil olarak kullanırlar. Mudâfı çoğul bir kelimeye veya çoğul zamire idâfe ederlerse çoğul olarak getirirler. Şayet mudâfı tesniyeye idâfe ederlerse, fasîh olan kullanıma göre çoğul olarak getirirler. Tıpkı فَقَدْ صَعَتْ قُلُوبُكُمْ (Çünkü kalpleriniz sapmıştı.) âyetinde olduğu gibi. Burada iki kalp söz konusu olmasına rağmen, fasîh olan uygulamaya uygun olarak kalp kelimesi çoğul olarak gelmiştir. Şu âyet-i kerimeyi de buna örnek olarak verebiliriz: وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً (Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin!)⁵⁷⁰ Araplar da şöyle der: اضرب أعناقهم (O ikisinin boyunlarını vurun!). Bu, Arapların kullanımları içinde en fasih olandır.⁵⁷¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦٦﴾

6. Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, iri gövdeli, haşin, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.

Tefsiri:

Bazı kullar Allah'ın kendilerine emrettiklerini yapmasa bile yine de O'na isyan etmezler. Yapamadıklarını acizlikten dolayı yapamamışlardır. Ama melekler böyle değildir. Onlar, Allah'ın emirlerini yerine getirme konusunda güç sahibi varlıklardır. Asla verilen görevi yerine getirmekten aciz değildirler. Allah'ın kendilerine verdiği emre isyan etmezler. İşte âyette bunlar haber verilmiştir.

Her şeye bir melek görevlendirilmiştir. Denizler için de görevlendirilmiş melekler vardır. Bunlar, denizlerin kara parçalarına taşıp burada yaşayan insanları boğmasına mani olurlar.

İnsanların hem iyi hem de kötü amellerini yazıp kaydetmek ve korumak için de melekler görevlendirilmiştir.

⁵⁷⁰ el-Mâide 5/38.

⁵⁷¹ es-Savâiku'l-mürsele, I, 32.

İşte bu ve daha başka nedenlerden dolayı, meleklerle iman etmek imanın olmazsa olmaz bir şartı olmuştur. Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhirete ve kaza ve kadere iman etmek imanın altı şartını oluşturur.

Bu anlattıklarımız anlaşılınca âlemdeki bütün hareketlerin melekler tarafından yapıldığı belli olur. Onların Allah'ın emri ve iradesi ile hareket etmeleri itaâttir. Gerçekleşen her şey şeriat ve kader şeklinde Allah'ın muradının yerine getirilmesidir. Melekler bunları Allah'ın emri ile gerçekleştirir. Bundan dolayıdır ki; melek kelimesi elçilik anlamına gelen الألوكة kökünden türetilmiştir. Çünkü onlar, Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getiren elçilerdir.⁵⁷²

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُم سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا آتِنَا أَتَمَّ لَنَا نُورَنَا وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾

7. Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin! Siz ancak işlediklerinizin cezasını çekeceksiniz (denilir).

8. Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan Cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nûrları aydınlatıp gider de, "Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin" derler.

Tefsiri:

Allah Teâlâ kulların hoşlanmadıkları amellerini örtecektir. Böylece onların kötü amellerinin şerrinden koruyacaktır. Onların sevdiklerini de kendilerine nasip edecektir. Bu da Cennete girmesiyle olacaktır. Ancak Allah Teâlâ bütün bunların gerçekleşmesini tevbe-i nasûha (samimi tevbe) bağlamıştır. النصح kelimesi فعول veznindedir. Mübâğala ifade etmesi için فاعل sigasından udûl yoluyla bu hale getirilmiştir. Tıpkı الضبور ve الشكور kelimelerinde olduğu gibi.

ن ص ح maddesi bir şeyin yabancı karışımlardan ve hilelerden hâlis olması anlamına gelir. Ana kök itibari ile hâlis olmak anlamına gelen نصح ile birleşmek-

tedir. Tevbe, ibadet ve istişare konusunda bu kelime kullanıldığı zaman, bunların her türlü aldatmadan, eksiklikten ve fesattan uzak olduğunu ve en mükemmel şekilde meydana geldiklerini ifade eder. *الصَّح* aldatmanın zıddıdır.

Selef-i sâlihîn samimi tevbe kavramını farklı lafızlarla izah etmişlerdir. Ancak bunların tamamı aynı anlam etrafında dönmektedir. Mesela Hz. Ömer ve Übey İbn Ka'b şöyle demişlerdir: "Samimi tevbe, kulun işlediği günaha, bir daha dönmemesi anlamına gelir. Tıpkı sütün çıktığı memeye bir daha dönmediği gibi." Hasan-ı Basrî ise şöyle demiştir: Samimi tevbe, geçmişte yaptıklarına pişman olup, bir daha onlara dönmek üzere kararlı olması anlamına gelir." Kelbî de şöyle demiştir: "Samimi tevbe; dil ile bağışlanma dileyip, kalp ile pişman olmak ve bedene sahip olmaktır." Saîd İbn Müseyyeb de şöyle demiştir: "Samimi tevbe, nefislerinize nasihat edeceğiniz tevbedir. Allah Teâlâ bu kelimeyi *tevbe edene nasihat eden* anlamında kullanmıştır. Bu lafızda, *ضارب* ve *ضروب* örneğinde olduğu gibi udûl vardır."

Bu kelimeyi ism-i mef'ûl olarak kabul edenlere göre, *نصح* tevbe edenin samimi olduğu ve hiçbir hile karıştırmadığı tevbeyi niteler.

Bu kelime iki şekilde kullanılmış olabilir:

a) İsm-i mef'ûl mânâsına. *نصح* kelimesi, hakkında samimi davranılan anlamına gelir. Tıpkı *رُكُوبَة* kelimesinin binilen; *حُلُوبَة* kelimesinin sağılan anlamına geldiği gibi.

b) İsm-i fâil mânâsına. Halis ve sadık örneklerinde olduğu gibi samimi anlamına gelir.

Muhammed İbn Ka'b el-Kurazî şöyle demiştir: "Samimi tevbede şu dört şey bulunur:

- a- Dil ile bağışlanma istemek.
- b- Beden ile günah işlememek.
- c- Kalpte günaha dönme düşüncesi taşımamak.
- d- Kötü arkadaşlardan uzak durmak.

Kanaatime göre samimi tevbe kavramı şu hususları içerir:

- a) Yapılan tevbe ve istiğfar, bütün günahları kapsayacak şekilde olmalı.
- b) Kişi bütün varlığı ile tevbe konusunda tamamen dürüst ve kararlı olmalı. Bu konuda her hangi bir tereddüt taşımamalı. Tevbeden dolayı kendisine kızmamalı ve tekrar günah için fırsat kollamamalı. Aksine bütün iradesi ve kararlılığıyla tevbeye yönelmelidir.

c) Kişi ihlasına zarar veren her türlü çirkinliklerden ve şâibelerden uzak durmalı. Sırf Allah'tan korktuğu, O'nun katındakilere rağbet ettiği ve vereceği cezalardan çekindiği için tevbe etmelidir. Makamını, saygınlığını, derecesini, toplum içindeki öncü kişiliğini, durumunu, kuvvetini ve malını korumak, insanların övgüsünü kazanmak ya da onların yergisinden kurtulmak, sefih kimselerin kendisine musallat olmasından korunmak, dünyalık hevesinin kalmaması, bitip tükenmesi gibi ihlasına ve samimiyetine zarar veren nedenlerden ötürü tevbe eden kimse gibi olmamalıdır.

Bu maddelerden ilki tevbe edilen günahlarla; ikincisi, tevbekârın zâtı ile; üçüncüsü de tevbe edilen yüce yaratıcı ile ilgilidir.

Tevbenin samimi olması, bütün günahları kapsaması ile tevbe edenin samimi ve dürüst olmasına bağlıdır. Hiç kuşkusuz bu tevbe bağışlanmayı gerektirir. Bütün günahları yok eder. Dolayısıyla bu, normal tevbeden daha etkilidir.

Yalnızca Allah'tan yardım diler, sadece ona güveniriz. Ancak onun sayesinde güç vardır.⁵⁷³

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةٌ نُوحٍ وَامْرَأَةٌ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاحِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَةٌ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمُ ابْنَتْ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَلَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا مِنَ الْقَاتِنِينَ ﴿١٢﴾

9. Ey peygamber! Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâd et ve onlara karşı sert davran! Varacakları yerleri Cehennemdir onların! O, ne kötü dönüş yeridir!

10. Allah kâfirlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal olarak gösterdi. Bunların ikisi de kullarımızdan iki salih kulun (nikâhı) altında idiler. İkisi de kocalarına (davalarında) hainlik ettiler de kocalarının kendilerine Allah'a karşı hiçbir faydaları olmadı. Ve ikisine de: "Ateşe girenlerle beraber siz de girin" denilecek.

11. Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal verdi. Hani o: *"Rabbim, benim için nezdinde Cennet'te bir ev yap. Firavun'dan ve onun amelinden beni kurtar ve o zalimler topluluğundan beni esenliğe çıkar"* demişti.

12. Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de kitaplarını da tasdik etmişti ve o itaat edenlerdendi.

Tefsiri:

Bu âyetler de biri kâfirlere, ikisi müminlere olmak üzere üç misal verildi. Kâfirlerin misali şunu içirmektedir: Kâfir kimse, inkârı, Allah'a, peygamberine ve dostlarına yaptığı düşmanlık yüzünden cezalandırılır. İnkârı söz konusu iken, müminlerle arasında bulunan kan bağı, evlilik yoluyla meydana gelen akrabalık ve diğer bağlar kesinlikle ona fayda sağlamaz. Çünkü kıyamet günü, peygamberler vasıtasıyla Allah ile kurulan bağ dışında ne kadar bağ varsa hepsi kopar. Eğer, iman olmadan akrabalık, evlilik yoluyla meydana gelen hısımlık ya da nikahın bir faydası olsaydı, Hz. Nûh ve Lût ile hanımları arasında olan bağı faydası olurdu. Hakikat şu ki, bu peygamberler hanımlarına Allah'ın cezası karşısında hiçbir şey yapamazlar. Bu yüzden onlara *"Ateşe girenlerle beraber siz de girin"* denilecektir.

Konuyu toparlayacak olursak bu âyet, Allah'a isyan içinde yüzen ve O'nun emirlerine muhalefet eden kimselerin, akraba ya da yabancı olan başkasının iyiliklerinin kendilerine fayda vermesini uman kimselerin bu ümidini kırmıştır. Hatta bu umduğu kimselerle dünyada iken çok samimi ilişkileri olsa dahi bu durum değişmez. Peygamberlikten, babalıktan ve karı-koca olmaktan daha büyük bir bağ olamaz. Buna rağmen, Hz. Nûh oğluna; Hz. İbrahim babasına; Hz. Nûh ve Lût hanımlarına Allah katında bir fayda sağlayamayacaktır. Nitekim bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Akrabanızın da evladınızın da size hiç faydaları olmaz. Kıyamet gününde sizin aranızı ayıracaktır. Allah yaptıklarınızı en iyi görendir."*⁵⁷⁴, *"O günde kimse kimseye birşey yapamaz ve o günde emir yalnız Allah'ındır."*⁵⁷⁵, *"Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz."*⁵⁷⁶, *"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Babanızın oğlu, oğulun da babası için bir şey ödeyemeyeceği günden korkun. Allah'ın verdiği söz şüphesiz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. Allah'ın affına güvendirerek şeytan sizi ayartmasın."*⁵⁷⁷ Bütün bu âyetler müşriklerin bir gerçeğe dayanmayan arzularının asılsız olduğunu açıklamaktadır. Çünkü müşrikler, Allah'ın dışında yapıştıkları akrabalık, evlilik yoluyla

574 el-Mümtehine 60/3.

575 el-İnfîtâr 82/19.

576 el-Bakara 2/48.

577 Lukmân 31/33.

doğan hısımlık, nikah ve arkadaşlık bağlarının kıyamet günü kendilerine yardım edeceğini, Allah'ın azabından koruyacağını ve kendilerine O'nun katında şefaath edeceklerini umuyorlardı. İşte bu, insanoğlunun dalâlete düşmesinin ve şirke bulaşmasının temelinde yatan düşüncedir. Bu, Allah'ın katî surette bağışlamayacağı şirkin ta kendisidir. Allah Teâlâ bütün peygamberlerini ve kitaplarını bu düşünceyi çürütmek ve bu düşünceye sahip olanlarla savaşmak için indirmiştir.

Müminlere verilen misali ise şu şekilde maddeleştirebiliriz:

a) Firavun'un hanımının misal olarak verilmesi: Bu örnek ile verilen mesaj şudur: Mümin kimsenin kâfir biri ile bir bağının olması, inkâr ve amel bakımından ondan farklı olduğu sürece kendisine zarar vermez. Başkasının isyanı Allah'a itaat eden mümine âhirette asla zarar vermez. Ancak insanların Allah'ın emrini hiçe saymaları yüzünden yeryüzünde kendilerine verilecek ve herkesi kapsayacak cezalardan zarar görebilirler.

Firavunun hanımı, onunla arasında olan ilişkiden dolayı bir zarar görmeyecektir. Hâlbuki o, kâfirlerin en beteri idi. Hz. Nûh ve Lût'un hanımlarına ise kocalarıyla olan ilişkileri bir fayda vermeyecek. Oysa eşleri, âlemlerin Rabbinin elçileri idi.

b) Hz. Meryem'in misal olarak verilmesi: Hz. Meryem'in ne mümin, ne de kâfir bir kocası vardı.

Bu âyetlerde Allah Teâlâ üç kadından bahsetti:

- a) Salih biriyle evli kâfir kadın.
- b) Kâfir biriyle evli imanlı kadın.
- c) Ne kâfir, ne de mümin biriyle ilişkisi olmayan, bekar biri.

Bu gruplardan ilkinen kadınlara, akrabalık bağları ve ilişkileri hiçbir şekilde fayda vermez. İkinci gruba girenlere ise, akrabalık bağları ve ilişkileri asla zarar vermez. Üçüncü gruba girenlere ise, herhangi bir şekilde evlilik bağlarının olması zarar vermez.

Bu örneklerde surenin genel akışına uygun fevkalâde güzel mânâlar vardır. Şöyle ki; bu âyetler, Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- eşlerinden bahsedildikten ve onları Allah Resûlü'ne karşı birleşmekten sakındırıldıktan sonra gelmektedir. Böylece onlara şu mesaj verilmektedir: Eğer siz Allah'a ve Peygamber'ine -sallallâhu aleyhi vesellem- itaat etmezseniz ve âhiret hayatını istemezseniz, Allah'ın elçisi ile evli olmanız size bir fayda sağlamaz. Tıpkı Hz. Nûh'un ve Lût'un hanımlarına peygamberle evli olmalarının fayda sağlamadığı gibi. Bu yüzden bu surede akrabalık bağları değil de, sadece nikah bağı zikredildi.

Yahya İbn Selâm şöyle demiştir: Allah Teâlâ ilk misali Hz. Âişe ile Hz. Hafsa'yı sakındırmak için verdi. İkinci misali ise, onları Allah'a itaate sınıksız sa-

rılmaya teşvik için getirdi. Hz Meryem'in müminlere misal olarak sunulmasının da bir ibretlik yönü vardır. Şöyle ki; Hz. Meryeme, Allah'ın düşmanı Yahudilerin attığı iftira, kendisine ve oğluna Allah'ın beri olduklarını belirttiği şeyleri nispet etmeleri asla ona zarar vermez. Çünkü o, gerçekten sâdık bir kadındı. Hak Teâlâ onu, bütün kadınların efendisi yapmıştı. Hâsılı salih birine, fâcir ve fâsık kimsele-
rin karalamaları bir zarar vermez.

Yine bu âyetlerde, bu surenin ifk hadisesinden sonra inmesi durumunda müminlerin annesi Hz. Âişe teselli edilmiştir. Eğer bu sure ifk hadisesinden önce nâzil olmuşsa, bu durum da Hz. Âişe'nin, yalancıların iftira atmalarına karşı bir hazırlanması söz konusudur. Ayrıca bu âyetlerde, Hz. Nûh ve Lût'un hanımlarının örnek olarak verilmesi, Hz. Âişe ve Hafsa'yı Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hakkında yaptıkları plandan sakındırma da mevcuttur. Bu örnekler, onlar için sakındırma ve korkutma ile tevhid ve itaâta teşvik içermektedir. İçlerinde eziyet görenleri ve iftiraya mâruz kalanları teselli edip psikolojik olarak bu durumlara hazırlamayı da kapsamaktadır.

Kur'an'dan çıkarılacak ince mânâlar özellik de örnekler konusunda bunlardan daha yüce ve çoktur. Bunları ancak alimler kavrayabilir.⁵⁷⁸

Ve ikisine de: "Ateşe girenlerle beraber siz de girin" denilecek.

Sanki bütün kaînat bu cümleyi telaffuz edip onların Cehenneme girmesini haykıracaktır.

Doğruyu en iyi Allah bilir.⁵⁷⁹

578 İ'lâmu'l-muvakkîin, I, 225-228.

579 Ravdatu'l-muhibbîn, s. 75.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MÜLK SÛRESİ

[30 Âyet]

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ
وَالْحَيَاةَ لِيُبْلِغَكُمْ آيَاتِكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَفُورُ ﴿٢﴾ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ
سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ
فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِبًا وَهُوَ حَبِيرٌ ﴿٤﴾
وَلَقَدْ رَئَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ
السَّعِيرِ ﴿٥﴾ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٦﴾ إِذَا أُلْقُوا
فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورٌ ﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ
سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ
اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا
فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾
إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾ وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوْ
أَجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Bütün mülk elinde bulunanın şanı ne yücedir! Ve O, herşeye kâdirdir.

2. O hanginizin daha güzel amelinde bulunacağını denemek üzere ölü-mü ve hayatı yaratandır. O, Azîzdir, Gafûrdur.

3. O tabaka tabaka yedi gök yaratandır. Rahmânın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin. Haydi gözü(nü) çevir de bak. Bir çatlak görecekmisin?

4. Sonra gözü(nü) tekrar tekrar çevir ve bak. Göz, hor ve hakir, (kudur bulmaktan yana) yorulmuş olarak yine sana dönecektir.

5. Andolsun Biz dünya semasını kandillerle süsledik; onları şeytanlara atış taneleri yaptık; ayrıca onlara Sa'îr (Cehennem) azabını hazırladık.

6. Rabblerini inkâr edenlere de Cehennem azabı vardır. O ne kötü bir dönüş yeridir!

7. Oraya atıldıklarında, o kaynayıp coşarken onun korkunç sesini işitirler.

8. Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur. İçine her bir grup atıldığına bekçileri onlara: "Size uyarıcı bir peygamber gelmedi mi?" diye sorarlar.

9. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir uyarıp korkutucu (peygamber) geldi. Fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir, siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz, dedik" diye cevap verirler.

10. Yine derler ki: "Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık, Cehennemlikler arasında olmazdık."

11. Böylelikle günahlarını itiraf edecekler. Allah'ın rahmeti Cehennemliklerden uzak olsun!

12. Muhakkak ki Rabblerinden gıyaben korkanlar için, işte onlar için bir mağfiret ve büyük bir ecir vardır.

13. Sözüünüzü ister gizli, ister açık söyleyin. Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyette gizli ve açık bütün sözleri bildiğini ifade etti. Daha sonra bu bilgisini şu sözlerle gerekçelendirdi:

﴿لَا يَغْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ (١٤)

14. Yaratan hiç bilmez mi? O Latîfdir, herşeyden haberdardır.

Tefsiri:

Gerçekten de bu mükemmel bir gerekçelendirmedir. Çünkü yaratanın, mahlûkunu bilmesi gerekir. Sâni', yaptığıı bilmelidir. Şayet Allah'ın sizi, sizin kalplerinizi ve kalplerinizde olanları yarattığını kabul ediyorsanız, o halde asla yarattığı bir şeyin O'nun için gizli kalması söylenemez. Bu açıklama, Kaderiye'nin anlamakta güçlük çekeceği meselelerden biridir. Çünkü onlara göre kalplerde olanlar, yaratılmamıştır. Onlara göre bu âyette Allah'ın kalplerdeki bildiğine

dair bir delil yoktur. Bundan dolayı onların aşırıları bunu kabul etmemişlerdir. Allah'ın kalplerdekini bildiğini inkâr etmişlerdir. Bu yüzden selef de onları, kesin biçimde tekfir etmiştir.

Bu âyetteki açıklama, şu iki takdire de uygundur:

a) مَنْ edatı, fâil olduğu için ref' makamındadır. Buna göre anlam şu şekilde olur: İşi yaratma olan yaratıcı hiç bilmez mi!

b) مَنْ edatı, mef'ûl olduğu için, nasb makamındadır. Buna göre anlam şu şekilde olur: Hiç Rab Teâlâ, yarattığını ve yaptığı bilmez mi!

Hak Teâlâ bu delilin sâbit olduğunu gösteren iki ismi ile âyeti sona erdirdi. Bu isimlerinden ilki Latîf'tir. Yani yaptığı ve hikmeti incedir. Zihinler tam olarak bunları anlamaktan acizdir. İkincisi ise Habîr'dir. Yani bilgisi, eşyaların iç yüzünü ve derinliklerini, tıpkı zâhirini kuşattığı gibi kuşatandır. O halde Lâtîf ve Habîr olan Allah'ın gönüllerde bulunan, kalplerde saklanan şeyleri bilmemesi nasıl mümkün olur!⁵⁸⁰

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَانْشُوا فِي مَنَاجِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ
الْشُّورُ ﴿١٥﴾

15. O, yeri size boyun eğdiren O'dur. O halde omuzlarında (dört bir yanında) yürüyün ve O'nun rızından yeyin ve dönüş yalnız O'nadır.

Tefsiri:

Allah Teâlâ bu âyette yeryüzünü, kazılmaya, yarılmaya, üzerinde yürünmeye ve üzerine bina dikmeye elverişli halde yarattığını haber verdi. O, yeryüzünü bu işlerden birini yapmak isteyenlere zorluk çıkartacak bir özellikte yaratmamıştır.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde yeryüzünü, beşik⁵⁸¹, döşek⁵⁸², yaygı⁵⁸³, durak⁵⁸⁴ ve toplanma yeri⁵⁸⁵ kıldığını haber vermiştir. Onu döşediği-

580 es-Savâiku'l-mürsele II, 491.

581 "Yeryüzünü bir beşik yapmadık mı?" en-Nebe 78/6. [Mütercim]

582 "Rabbimize ki yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir kubbe yaptı. Gökten yağmur indirip, onunla size rızık olarak çeşitli mahsuller çıkardı. Öyleyse siz gerçeği bilip dururken sakın Rabbimize eş koşmayın." el-Bakara 2/22. [Mütercim]

583 "Allah yeri size bir yaygı yaptı." en-Nûh 71/19. [Mütercim]

584 "Sizin için yeri durak, göğü bina eden, size şekil verip de, şeklinizi güzel yapan, sizi temiz şeylerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Rabbiniz olan Allah budur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir." Gâfir 40/64. [Mütercim]

585 "Biz; yeryüzünü toplanma yeri kılmadık mı?" el-Mürselât 77/25. [Mütercim]

ni⁵⁸⁶ ve yaydığını⁵⁸⁷; onda su kaynakları fışkırtıp otlaklar bitirdiğini⁵⁸⁸ anlatmıştır. Dağlarla onu sağlamlaştırdığından⁵⁸⁹, üzerinde yollar açıp nehirler ve pınarlar akıttığından bahsetmiştir. Yeryüzünü bereketli kılıp onda rızıklar yarattığını bildir-miştir. Hayvanların, onların rızık ve yiyeceklerinin yeryüzünden çıkması, tohum ekilmesi, bir tohumun kat kat fazlasını vermesi yeryüzünün bereketinden ileri ge-lir. Yine üstündeki acılara katlanıp, içinden en güzel ve faydalı şeyleri çıkarması da onun bereketli oluşu sayesinde. Yeryüzü bütün kötülükleri örter ve bütün güzellikleri çıkarır. Kulun çirkinliklerini ve bedeninden çıkan fazlalıkları kapatıp örter, bunları bağrına basıp içine alır. Sonra ona yiyecek ve içecek verir. Ezâya en fazla katlanan ve kendisine yapılan eziyete en fazla güzellikle karşılık veren topraktır. ondan daha hayırlı bir şey yoktur. Topraktan daha az zarar; daha çok hayır verecek bir şey yoktur.

Allah Teâlâ, bizim için yeryüzünü ne tarafa sürülürse o tarafa giden uysal bir deve gibi yaratmıştır. Bu yüzden üzerindeki yolları ve güzergâhları omuz olarak ifade etmek güzel oldu. Çünkü daha önce onun uysal olduğu ifade edilmişti. Yeryüzünde yürüyen kimse, onun omuzlarına basar. Omuzlarından maksat ise, yeryüzünün en yüksek kesimleridir. Bundan dolayıdır ki, âyette geçen omuz-lar ifadesi dağlar olarak tefsîr edilmiştir. Tıpkı insanın gövdesinin üst kısımlarına omuz dendiği gibi. Buradan hareketle bazı alimler yeryüzünün ovalarında yürü-menin daha kolay olduğunu söylemişlerdir.

Bazı alimler ise şöyle demişlerdir: Âyette geçen omuzları ifadesinden maksat, yeryüzünün etrafıdır. Nitekim insanın omuzları dendiği vakit etrafı kastedilir.

Öne çıkan yoruma göre, bu ifade ile yeryüzünün yüksek kesimleri kastedil-miştir. Yeryüzünün üst kesimleri ise, üzerinde canlıların yürüdüğü bölün-lerdir. Çünkü yeryüzünün yüzeyi, yüksek kesimleridir. Yürümek de ancak, yeryüzünün yüzeyinde gerçekleşir. Bu yüzden, yürüyüşe elverişli bu bölgelerin omuz olarak isimlendirilmesi yerinde oldu. Çünkü bundan önce yeryüzünün uysal kılındığı ifade edilmiştir.

Âyetin devamında Allah Teâlâ kullarına yeryüzünde bitirdiği rızıklardan yemelerini emretti. Zîra O, yeryüzünü kulları için uygun hale getirmiş, orada insanların üzerinde yürüyeceği yollar açmış ve rızıklarını da onda var etmiştir. Yeryüzünün mesken olarak hazırlanmasının gayesi, kendisinden faydalanılması, üzerinde gidip gelmek suretiyle hareket edilebilmesi ve üzerindeki canlılar için konan yiyeceklerin yenmesidir.

Âyetin sonunda ise Allah Teâlâ “Dönüş yalnız O’nadır.” buyurmuştur. Çün-kü bizler, bu yurtta sonsuza kadar kalacak değiliz. Burası bizim ebedî vatanımız

586 “Ve yere ve onu döşeyene” eş-Şems 91/6. [Mütercim]

587 “Bundan sonra yeryüzünü serip döşedi.” en-Nâziât 79/30. [Mütercim]

588 “Oradan sularını, otlaklarını çıkardı.” en-Nâziât 79/31. [Mütercim]

589 “Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı?” en-Nebe 78/7. [Mütercim]

değil. Aksine yoldan geçerken buraya uğramışsınız. O halde burayı, vatan ve son durak olarak kabul etmemiz güzel bir davranış olmaz. Hakikat şu ki, dünyaya ebedî yurt için azık almaya geldik. Dünya, yoldan geçenlerin konakladığı bir meskendir, sonsuz huzura kavuşulan ebedî istirahatgâh değildir; gelip geçen bir yerdir, vatan değildir.

Bir de bu âyet, Hak Teâlâ'nın rubûbiyetine, vahdâniyetine, kudretine, hikmetine ve lûtfuna delâleti içermektedir. Nimetini hatırlatmayı, iyiliğini, dünyaya yaslanıp kalmaktan, dünyayı vatan ve ebedî istirahatgâh kabul etmekten sakınmayı kapsamaktadır. Bu dünyada, Allah'ın yurduna, Cennet'ine doğru koşmalıyız.

Bu âyetin zımında Hak Teâlâ'yı tanınması, birlenmesi, nimetlerinin hatırlanması, O'na doğru yürümenin teşviki, O'nunla buluşmak için hazırlık yapma, ve O'na doğru ilerleme de mevcuttur. Ayrıca bu âyet ile, Allah Teâlâ'nın bu dünyayı hiç yokmuş gibi dürüp katlayacağı, üzerinde yaşayanları ise öldürdükten sonra tekrar dirilteceği ve dirilişin kendi katında olduğu anlatılmıştır.⁵⁹⁰

أَمِيتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخِفَ بِكُمْ الْأَرْضُ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾ أَمْ أَمِيتُمْ مَنْ
فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ
وَيَقْبِضْنَ مَا يَمْسِكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾ أَمْنَ هَذَا الَّذِي هُوَ
جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصَرُّكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿٢٠﴾ أَمْنَ هَذَا
الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا
عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي
أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ
الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُخْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ إِنَّمَا أَعْلِمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً
بَسَتْ أَعْيُنُهُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ
أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمْنَا فَمَنْ يَجْزِي الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ
هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ
أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ ﴿٣٠﴾

16. Gökteki (melek)lerin sizi yere geçirmesinden emin mi oldunuz? O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu göreceksiniz.

17. Yahut gökteki (melek)lerin üzerinize taş yağdıran bir rüzgar göndermesinden emin mi oldunuz? Hem Benim korkutmamın nasıl olduğunu bileceksiniz.

18. Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. (Onlara) Benim azabım nasıl oldu?

19. Üstlerinde sıra sıra dizilip kanatlarını açıp kapayan kuşları görmediler mi? Onları Rahmân'dan başkası tutmuyor. Muhakkak ki O her şeyi çok iyi görendir.

20. Rahmâna karşı sizlere yardım edecek de kimmiş? Şu sizin ordunuz mu? Kâfirler ancak bir aldanış içerisindeyler.

21. Eğer O, rızıkını kesiverirse size rızık verebilecek kim? Hayır onlar azgınlık edip inatla kaçırmaktadırlar.

22. Acaba durmadan yüzüstü düşerek yürüyen kimse mi daha çok hidâyettedir; yoksa dosdoğru bir yol üzere dümdüz yürüyen kimse mi?

23. De ki: "Sizi yaratan, size iştirme(k için kulaklar), gözler ve kalpler veren O'dur. Ne kadar az şükredersiniz!"

24. De ki: "O, sizi yeryüzüne dağıtıp yayandır. Yalnız O'nun huzuruna toplanıp götürüleceksiniz."

25. "Eğer doğru söyleyenler iseniz bu va'diniz ne zaman gerçekleşecek (söyleyin)" derler.

26. De ki: "Ona dair bilgi ancak Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir korkutucuyum."

27. Artık onu yakınlaştırmış gördüklerinde, o kâfirlerin hoşlanmadıkları yüzlerinden belli olur ve : "İşte bu sizin acele gelmesini istediğiniz (azab) dır" denilir.

28. De ki: "Bana haber verin, eğer Allah beni ve benimle beraber olanları helâk etse veya bize rahmet buyursa; ya kâfirleri acıklı azaptan kim kurtarır?"

29. De ki: "O Rahmândır, biz ona iman etmişizdir ve yalnız O'na tevekkül etik. Artık kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu pek yakında bileceksiniz."

30. De ki: "Bana haber verin, eğer suyunuz yerin dibine geçirilirse size kim kaynar bir su getirebilir?"

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KALEM SÛRESİ

[52 Âyet]

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنْتَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile

1. Nûn, Kaleme ve yazmakta oldukları şeylere andolsun ki;
2. Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir mecnûn değilsin.

Tefsiri:

Allah Teala, ن, ق, و ve ص gibi hece harfleri ile bazı surelere başlamıştır. Sure başlarındaki bu harfler, tekli, ikili, üçlü, dördlü ve beşli şekilde yer alırlar. Beş hafi geçmezler. Meryem ve Kalem suresi hariç, bu harflerden sonra dâima Kur'an'dan bahsedilmiştir. Ya ona yemin edilmiştir ya da ondan haber verilmiştir. Mesela şu âyetlerde olduğu gibi:

“Elif, lâm, mîm. İşte bu kitab, onda hiç bir şüphe yoktur, müttekiler için hidayettir.”⁵⁹¹, “Elif, lâm, mîm. Allah o İlahtır ki Kendinden başka İlah yoktur. Hay O’dur, kayyûm O’dur. Sana daha önceki semavi kitapları onaylayan hakk içerikli kitabı indirdi. Daha önce de insanlara doğru yolu göstermek için Tevrat’ı ve İncil’i indirmişti.”⁵⁹², “Elif, lâm, mîm, sâd. Sana bir Kitap indirildi. Onunla insanları uyarmak ve inananlara öğüt vermek için kalbine bir darlık gelsin.”⁵⁹³, “Elif, Lâm, Mîm, Râ. Bunlar Kitap’ın ayetleridir. Sana Rabbinden indirilen Kitap haktır; fakat insanların çoğu inanmazlar.”⁵⁹⁴

Diğer örneklerde de durum aynıdır.

Surelerin bu şekilde başlaması, bu harflerin değerini, kadrinin yüceliğini ve şanınin büyüklüğüne delâlet eder. Çünkü bu harfler, Allah’ın sözlerinin ve ki-

591 el-Bakara 2/1-2.

592 Âl-i İmrân 3/1-2.

593 el-A'râf 7/1-2.

594 Ra'd 13/1.

tabının meydana geldiği tuğlalardır. Hak Teâlâ kitaplarını peygamberlerine bu harflerle indirmiştir. Zâtını isimlerini, sıfatlarını, fiillerini, emirlerini, yasaklarını, vaadini ve vâidini bunlarla bildirmiştir. Hayrı ve şerri; iyiyi ve kötüyü bunlarla öğretmiştir. Bunlarla konuşma gücünü vermiştir. Bu sayede içlerindeki en uzak şeyleri bile en kolay yolla küçük bir zahmete, az bir külfete katlanarak ifade ederler. Allah Teâlâ konuşmayı meramı ifade etmeye bağlamış ve ona delâlet ettirmiştir. Bu Allah'ın insanlara verdiği en büyük nimetlerden biridir. Aynı zamanda O'nun en büyük ayetlerinden de biridir. Bundan dolayıdır ki Hak Teâlâ, konuşamayan tanrılara ibadet edenleri ayıplamıştır.

Allah Teâlâ, insanlara harflerle konuşup açıklama yapma yeteneğini vermek suretiyle onlara nimet bahşetmiştir. Bu harflerin zikredilmesi, Hak Teâlâ'nın rubûbiyetinin, ihsânın ve nimet vermesinin kemaline işaret etmektedir. Dolayısıyla bu harfler, geceden, gündüzden, güneşten, aydan, semadan, yıldızlardan ve diğer yaratılmışlardan daha fazla kendisiyle yemin edilmeye layıktır. Allah Teâlâ'nın vahdâniyetine, kudretine, hikmetine, kemaline, kelimâ sıfatına, peygamberlerinin doğruluğuna açıkça delâlet etmektedir.

Allah Teâlâ iki hususu bir arada zikretmiştir. Daha açık ifadeyle belirtecek olursak, Kur'an ve dil ile konuşmayı beraber anmıştır. Harflerle insana konuşmayı öğretmesini, nimetlerinin tamamen ermesi olarak kabul etmiştir. Nitekim şöyle buyurmuştur: *"Rahman Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı, ona konuşmayı öğretti."* Bu harfler sayesinde Kur'an öğrenilir ve konuşulur.

Allah Teâlâ harfler ile insanları diğer canlılardan üstün kılmıştır, kitaplar indirmiş, peygamberler göndermiştir. Yine harfler sayesinde ilimler derlenmiş ve korunmuş, kulların dünya ve âhiret işlerine ilişkin maslahatları düzenlenmiştir. Yine harfler sayesinde hak ile bâtil; doğru ile eğri birbirinden ayrılmıştır. Yine harfler sayesinde çeşitli ilimler derlenmiş, bilgiler zihinlere ulaşmıştır. Bu harflerle nice menfaatler sağlanmış, nice belalar savulmuş, bir çok sürçme düzeltilmiş, sayısız mahrumiyetler sona erdirilmiş, bir çok sapıklıktan hidayete erdirilmiş, pek çok hak yerine getirilmiş, çok sayıda bâtil yer ile bir edilmiştir.

Konuşmayı öğretme konusundaki Allah'ın âyetleri, insanı yaratma konusundaki âyetleri gibidir. Eğer Allah'ın yaptıklarındaki hayret verici şeyler olmasaydı, et ve sinir yığınının ibaret olan bu bedende çeşitli üstünlükler meydana gelmezdi.

Hak Teâlâ ne kadar da yücedir! Nefes borusundan hava çıkar, gırtlığa gelir, boğazın en gerisinde, ortasında, sonunda ve en üst kısmında en altında, dilin ortasında, kenarlarında, dişlerin arasında, dudakta, burun boşluğunda yayılır ve bu yerlerin her birinden ayrı bir ses duyulur. Hemen bittiğinden ise farklı bir ses duyulur. İşte bu seslere harf denir.

Allah Teâlâ, harfleri birbirinin yanına getirmeyi insana ilham etmiştir. Böylece kendi başlarına kâim olan kelimeler ortaya çıkar. Daha sonra bu kelimeleri yan yana getirmesini ilham etmiştir. Böylece sözler oluşur. Bunlar da çeşitli manalara delâlet eder. Kimi emirdir, kimi nehiy, kimi de haberdır. Bazısı haber almak içindir bazısı bir şeyin gerçekleşmediğini ifade etmek için. Kimi olumlu bir cümledir, kimi bir kabulü, kimi de bir inkarı içerir. Bir kısmı doğrularken, bir kısmı yalanlar. Bazıları soru cümlesi iken, diğer bazıları cevaptır. Cümlelerin çeşitleri uzatmak mümkündür. Bazı sözler nazım şeklinde iken, bazıları düzyazıdır. Kimileri veciz, kimileri uzundur. Bütün bunlar insanların dil farklılığına göre değişir. Bunların hepsi, insanın içinden dışarı çıkan havada Allah Teâlâ'nın sun'unun bir eseridir. Bütün sözler, kendileri için uygun olan yerden, yine kendilerine uygun şekilde çıkarlar. Hecelenmeleri, birbirleri ile yan yana gelmeleri ve birbirlerine ulanmaları hazırlanmıştır. Âlemlerin Rabi Allah Tela ne kadar da yücedir! En güzel yaratan ne kadar da uludur!

Yaratılmış olan harflerin durumu böyledir. Bütün mahlukatın kendisi ile var olduğu harflerin ise durumu daha yücedir. Harflerin durumu böyle olunca, surelere onlarla başlanması da uygun oldu. Tıpkı rubûbiyetin âyetleri ile vahdâniyetin delillerini içeren yeminlerle başlamanın uygun olduğu gibi. Bu şekilde sureye başlamak, Allah Teâlâ'nın kudretinin, ilminin, hikmetinin ve rahmetinin kemâlini; yarattıklarını gözetip kollamasını, onlara lutufta buluhup iyilik etmesini gösterir. Gerçek manada bu harflerle akıl yürütüldüğü zaman, yaratılışın başlangıcı, sonu, yaratma, tevhid ve peygamberlik konularına ulaşılır. Bu harfler, Allah'tan başka hiçbir ilahın bulunmadığına; Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- O'nun kulu ve elçisi olduğuna, Kur'an'ın sözü olduğuna çok açık delil teşkil eder. Allah Teâlâ gerçekten Kur'an'ı telif etmiştir, onu peygamberine vahiy olarak indirmiştir. O da kendisine vahyedildiği gibi doğru bir şekilde tebliğ etmiştir.

O halde, bu harflerle başlanan bütün sureler ile bu surelerin bu gayeleri gösteren delilleri açıklayıp kapsadığı mutlaka düşünülmelidir.

Sureye bu harflerden biriyle başladıktan sonra Allah Teâlâ kaleme ve onların yazdıklarına yemin etti: *ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ* (Nûn, Kaleme ve yazmakta oldukları şeylere andolsun ki)

Bu âyetle Allah Teâlâ Kitâb'a ve onun yazma âleti olan kaleme yemin etmiştir. Kalem, Allah'ın âyetlerinden biridir. Ayrıca O'nun yarattığı ilk mahluktur. Allah'ın takdir ettikleri ve dini onunla yazılmıştır. Gönderdiği vahiy ve din onunla kayıt altına alınmıştır. Şariat onunla korunmuş ve ilimler onunla muhafaza edilmiştir. Kullanın dünya ve âhiret hayatına ilişkin maslahatları hep kalemle sağlanmıştır. Ülkeler kalem ile ayakta durmaktadır, yollar kalem ile emniyete kavuşur. İnsanlar arasında en belîğ ve en fasîh hatipleri kalem çıkarmıştır. Vaazları manevi

hastalıkları iyileştiren vaizler ile tedavileri bedeni hastalıkları iyileştiren doktorlar kalem sayesinde yetişmişlerdir. Halbuki kalem denilen şey, son derece sayıftır. Ama onun gücünden son derece güçlü olanlar bile korkar. Bölgeler kalem ile yönetilir, ülkeler kalem ile idare edilir.

İlim kalbin dilidir. Kalp, kulakların işitmediği manaları, duyguları ve düşünceleri kaleme fısıldar. Böylece manalar dokunur ve süslü işlemlerden daha güzel bir hal alır. Manaları kalemin hükmü koyar, böylece onlar anlamaların ilk habercileri olur.

Kalemler anlamanın nizamıdır. Nasıl ki, dil kalbin postacısıdır, kalem de dilin postacısıdır. İştilen harflerin dilden çıkması yazılan harflerin kalemden çıkması gibidir. Kalem kalbin postacısı, elçisi, tercümanı ve suskun dilidir.

KALEMLERİN RÜTBELERİ

a) Kader Kalemi: Kalemlerin rütbeleri farklıdır. Rütbesi en yüksek ve değeri en yüce olan kalem, ezelde belirlenen kader kalemidir. Allah Teâlâ bu kalem ile yarattıklarının kaderlerini yazmıştır. Nitekim Ebu Dâvûd'un "Sünen"inde Ubâde İbn Sâmit Allah Resûlü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *قَالَ عَبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ اكْتُبْ فَقَالَ رَبِّ وَمَاذَا اكْتُبُ قَالَ اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ* ("Allah'ın ilk yarattığı kalemdir. Ona 'Yaz!' diye emretti. Kalem, 'Ya Rabbi! Ne yazayım?' diye sordu. Allah Teâlâ da 'Kıyamete kadar meydana gelecek her şeyin kaderini yaz!' diye emretti.")⁵⁹⁵

Alimler kalemin mi, yoksa arşın mı ilk olarak yaratıldığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hafız Ebu Ya'lâ el-Hemedânî iki görüşü birden zikredip şöyle demiştir: "Doğrusu, arş kalemden önce yaratılmıştır. Çünkü Müslim'in "Sahîh"inde Abdullah İbn Amr'dan Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurduğu nakledilmiştir: *"Allah Teâlâ gökleri ve yeryüzünü yaratmadan elli bin sene önce yarattıklarının kaderini takdir etti. O esnada arşı suyun üstünde idi."*⁵⁹⁶ Bu hadis açıkça, kaderlerin takdirinin harşın yaratılmasından önce olduğunu gösterir. Kaderlerin takdiri ise Ubade hadisine göre kalemin yaratılışının başlarında olmuştur.

قَالَ اللَّهُ الْفَلَمَ İN ifadesi sonuna kadar ya bir cümleden ya da iki cümleden oluşmaktadır. Eğer tek cümleden oluşmaktaysa – ki doğru olan da budur – mana şu şekilde olmaktadır: Allah Teâlâ kalemi ilk yaratışı esnasında ona "Yaz!" diye emretmiştir. Nitekim *قَالَ اللَّهُ الْفَلَمَ* İN ifadesindeki *أَوَّل* ve *الْقَلَمَ* mansûb olarak okunmuştur.

595 Ebu Dâvûd; Süne, 17; Tirmizî, Kader, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 317.

596 Müslim, Kader, 16.

Eğer bu ifade iki cümleden oluştuysa – ki bu durumda **وَالْقَلَمُ** ve **أَوَّلُ** bu kelimeler merfû' olarak okunur – kalemin bu alemdeki yaratılmışların ilki olduğu anlaşılır. Böylece iki hadis uzlaştırılmış olur. Çünkü Abdullah İbn Amr hadisi arşın kaderlerin tespitinden önce arşın olduğunu açıkça belirtir. Kaderlerin tespiti ise kalemin yaratılışı ile birlikte olmuştur. Nitekim bu hadisin diğer rivayeti ise **لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ قَالَ لَهُ اكْتُبْ** (Allah Teâlâ kalemi yaratınca ona "Yaz!" diye emretti.) şeklindedir.

İşte bu, kalemelerin ilki, en üstünü ve en değerlisidir. Nitekim bir çok müfessir, Allah'ın yemin ettiği kalemin, bu kalem olduğunu söylemiştir.

b) Vahiy Kalemi: Bu, Allah'ın vahyinin nebilere ve resullere yazıldığı kalemdir. Bu kalemin sahipleri âlemin hakimleridir. Âlem ise onların hizmetçisidir. Bütün işleri çekip çevirmek onların vazifesidir. Bütün kalemler, onların kalemlerine hizmet eder. Allah Resûlü isrâ gecesi yükseltildiği bir mertebede, bu kalemlerin yazarken çıkardığı sesi işitmiştir. Bunlar, Allah'ın ulvî ve suflî amelemin işlerinin yürütülmesine dair vahyettiklerini yazar.

c) Tevkî' (Hüküm) Kalemi: Bu, Allah Teâlâ'nın ve Hz. Peygamber'in kararlarını yazan kalemdir. Aynı zamanda, fakiherin ve müftülerin kalemidir. Bu kalem de, hâkim kalemdir, mahkûm değildir. Kan davalarının, mâlî konuların, nâmus davalarının ve diğer hukuki konuların yargılanması bu kaleme havale edilir. Bu kaleme sahip olanlar, Allah'ın kulları arasında verdiği hükme O'nun tarafından haberdar kılınmışlardır. Bu kaleme sahip olanlar, diğer kalemlere sahip olanların hakimi ve kralı konumundadırlar. Âlemin kalemleri bu kaleme hizmet eder.

d) Tıp Kalemi: Bu kalem sayesinde vücutların mevcût sıhhatleri korunur. Kaybedilen sıhhatler ise ona döndürülür. Yine bu kalem sayesinde bedenlerin düşmanı olan sonradan âriz olan şeyler ile âfetler savulur. Bu kalem, tıbbu'l-edyân (din tıbbi) kaleminden sonra en faydalı kalemdir. İnsanlar bu kalemi taşıyanlara mecburen ihtiyaç duyarlar.

e) Kralların ve Yöneticilerinin Kalemi: Yönetim kalemi olduğu için bu kaleme sahip olanlar, kalem sahipleri içinde en güçlü kimselerdir. Bu kaleme sahip olanlar devlet yönetiminde krallara ortaklırlar. Eğer bunların kalemi düzgün olursa, ülkeler de düzgün olur. Eğer bunların kalemi bozulursa, ülkeler de bozulur. Bu kalemler krallar ile halkları arasında aracılık yaparlar.

f) Hesap Kalemi: Bu, malları koruyan kalemdir. Malların çıkarılacağı ve harcanacağı yer ile ölçülerini tespit eder. Buna rızık kalemi de denir. Bu muttasıl ve munfasıl kemiyeti ifade eder. Bununla ölçüler ve aralarında farklılık ve uyum bulunan şeyler tespit edilir. Bu kalem doğruluk ve adalet üzerine kurulmuştur. Eğer bu kalem yalan söyler ve haksızlık yaparsa bütün memleket fesada uğrar.

g) Hüküm Kalemî: Bu kalemle haklar sabit olur, mahkeme kararları gerçekleştirilir, canlara kıyılır ve mallar alınır. Haksız taraftan hak, alınır haklı tarafa iade edilir. Yine bu kalem sayesinde insan sebat eder ve kişiler arasın anlaşmazlıklar son bulur. Bu kalem ile Tevkî' Kalemî arasındaki ilişki tam girişimlilik ilişkisidir. Bu kalemin vazifesi, gerçekleştirmek ve gerekli kılmak, diğerinin görevi ise kapsamak ve kuşatmaktır. Bu kalem kararlaştırdığını hak ile; gerçekleştirdiğini de adaletle yerine getirir.

h) Şehâdet Kalemî: Hakların muhafaza edildiği ve kaybolmaktan korunduğu kalemdir. Fâcir ile inkârı arasına girer. Doğruyu tasdik eder, yalancıyı yalancı çıkarır. Haklının haklı olduğuna, bâtil ehlinin de bâtilde olduğuna şahitlik eder. Canlar, namuslar, mallar, nesepler ve haklar için emîn görevi görür. Bu kalem ne zaman ihanet ederse, âlem aşırı derecede fesada uğrar. Bu kalemin düzgün olmasıyla, âlemin işleri de düzelir. Bu kalemin temelinde ilim ve ilmi gizlememe vardır.

ı) Ta'bîr Kalemî: Bu, uykuda gelen vahyi yoran ve açıklayan kalemdir. Uykuda gelen vahiy ile ne kastedildiğini izah eder. Son derece değerli bir kalemdir. Uyku sırasında gelen vahye tercüman olur, üzerindeki esrar perdesini kaldırır. Hem dünya hem de âhiret için uygun olan kalemlerdendir. Bu kalemi kullanacak kişinin, temiz, nezih, emin, hakkı araştıran, güzel yolların ve doğru yöntemlerin peşinde olması gerekir. Tabi bütün bunlarla birlikte derin bir ilme, gönül temizliğine, İlâhî nûr ile desteklenmiş güzelliğe sahip olmak, insanların durumuna, heyetlerini ve yürüyüşlerini bilmek gerekir.

Bu, en yumuşak kalemlerden biridir. Ama en fazla dolaşan, tasarrufu en çok olan, ulvî ve sufî diğer varlıklarla en fazla ilgilenen, geçmişe, şimdiye ve geleceğe en çok tutunan bir kalemdir. Bu kalemin tasarruf alanı uykudur. Uyku bu kalemin, saltanatını sürdüğü ülkedir.

k) Tarih Kalemî: Bu kalem, olayları kaydeder ve bir nesilden diğerine, bir asırdan ötekine aktarır. Âlemde yaşanmış olayları ve meydana gelmiş hadiseleri kişinin zihnine taşır ve insanın beynine nakşeder. Öyle ki; dinleyenler anlatılanları âdeta görür ve seyreder. Bu, rûhânî maâdın kalemidir. Bu kalem, olağanüstülüklerin kalemidir. Âlemi kişiye hayâl suretinde yansıtır. O da kalbiyle yansıtılanları görür ve gözleriyle seyreder.

l) Dil Kalemî: Dil ve dilin ayrıntılarıyla ilgilidir. Lafızların anlamı, çekimi ve terkiplerin sırları ve bunları takip eden halleri, lafızların manaya delâlet türleri ve keyfiyetleri ile alakalıdır. Bu, manaların en güzel, en tatlı, en kolay ve en açık tarzda lafızları seçerek ifade etme kalemidir. Bu kalemin tasarrufu, gerçekten çok fazladır. Lafızların genişliği, türlerinin ve kullanıldığı yerlerin çokluğu kadardır.

m) Toparlayan Kalem: Bu, bâtil ehlini reddeden; haklıların da sünneti yükselten, bâtil ehlinin bütün çeşit ve türleri ile batıllarını ortaya koyan, bunların çelişki ve tutarsızlıklarını, haktan uzak olduklarını, bâtıla saplandıklarını açıklayan kalemdir. Kalemler arasında bu kalemin yeri, uykudaki krallar gibidir. Bu kaleme sahip olanlar, peygamberlerin tebliğ ettiği gerçekleri savunan, onların düşmanları ile savaşan, hikmet ve güzel öğüt ile Allah'a davet eden, Allah'ın yolundan çıkanlarla cedel türleri ile mücadele eden kimselerdir. Bâtıla dalan herkes ile savaşır, peygamberlere muhalif herkese düşman olurlar. Bunların durumları ile diğer kalemlere sahip olanların durumları farklıdır.

Bu kalemler ile âlemin maslahatı düzene girer. Allah'ın kitaplarının kalem ile yazılması kalemin değerini ispat konusunda yeterlidir. Üstelik Allah Teâlâ kitabında kaleme yemin etmiştir. Allah Teâlâ kalem ile öğrettiğini bildirmiştir. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- gönderildiği ilâhî mesaj kalem vasıtasıyla bize ulaşmıştır.

Bu surede kalem ve yazma ile Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanlarının hakkında söyledikleri sözlerden beri olduğuna yemin edilmiştir: مَا أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمُجْنُونٍ (Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir mecnûn değilsin.). Yemin ile kendisiyle yemin edilen karşılaştırıldığı zaman, bu yeminin yemin edilen hususa en açık biçimde delâlet ettiği anlaşılır. İnsanların birbirine aktardığı ve yazar tarafından kalem ile yazılan çeşitli bilgiler mecnûn birinden sâdır olmaz. Ancak son derece akıllı kimseler tarafından ortaya konur. Kur'ân'ın ihtiva ettiği ilimler, insanların güç yetirebileceği türden değildir. Özellikle ümmî; okuma-yazma bilmeyen birinin her türlü tutarsızlıktan ve çelişkiden uzak fesâhatin en üst mertebesinde bir kitabı telif etmeye gücü yetmez. Aslında bütün akıllı varlıkların bir araya gelip onun bir benzerini getirmeleri de imkânsızdır. Onlar içlerinden bir adamın aklında birleşseler bu, imkân dışında olmaya devam eder. Hal böyleyken bu kitabın bir çok canlının birbirinden ayıracağı şeyleri dahi birbirinden ayıramayan bir mecnûn ve akılsız tarafından ortaya konması asla düşünülemez. Böyle bir iddia apaçık iftira ve çirkin bir yalandan başka ne olabilir ki!..

Kendisiyle yemin edilenin, üzerine yemin edilen konuya tam olarak delâlet edip şahitlik etmesi düşünülmelidir. Eğer bir adam, başı ile sonu birbiriyle uyumlu, bölümleri birbirini tasdik eden bir kitapçık telif etse veya buna benzer bir kaside söylese ya da kitap telif etse akıllı insanlar akıl sayesinde buna şahitlik eder, hiç kimse onu delilikle suçlayamaz. Halbuki onun eserine karşı konabilir, eserinde çelişkiler bulunabilir. Üstelik onun bir benzeri hatta daha güzeli de telif edilebilir. Hal böyleyken nasıl olurda bütün akıllı varlıkların nazire yapmaktan ve bir benzerini getirmekten aciz kaldıkları bir kitabı getiren ve kendilerine akıllarının bir türlü ulaşamadığı hakkı gösteren kimseyi nasıl olurda delilikle, cünûn ile suçlayabilirler. Kaldı ki akıl sahiplerinin akli onun karşısında boyun eğmiştir. Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- insanlara sunduğu mesaj karşısında in-

sanların kabul edip, boyun bükme ve itaat etmekten başka bir çaresi yoktur. Bu itaat, isteğe bağlı bir itaattir. Bu itaat Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- insanlara sunduğu ilahi mesaja akıllarının ne derece muhtaç olduğunu, kendilerinin ancak onun öğretileri sayesinde kemale ereceğini düşünen kimselerin itaatidir. Nasıl bir çocuk annesinin sütünü emerek büyürse o insanların akli da ancak bu vahiy sayesinde kemale erer. İşte bundan dolayı vahye uyanlar koşulsuz en akıllı kimselerdir.

İşte müminlerin çeşitli ilimlerde yazdıkları eserler... Bunları o vahyin muhaliflerinin eserleri ile karşılaştırdığın zaman aralarındaki fark ortaya çıkar... Vahye uyanların aklını göstermesi bakımından müminlerin dünyayı ilim ve adaletle, gönülleri iman ve takva ile ihya ettiklerini bilmek yeterlidir. Öyleyse bu insanların tabi olduğu kişi nasıl mecnun olabilir?! Durum gayet açık... İşte onun kitabı, sünneti ve sireti ile ona uyanların yaptıkları... İşte bütün bunlar Allah'ın Hz. Peygamber'e -sallallâhu aleyhi vesellem- ve ona uyanlara verdiği nimeti sayesinde gerçekleşmiştir. İşte bu yüzden Allah Teâlâ nimeti sayesinde Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- mecnûn olmadığını ifade etmiştir.

Bu âyetin i'râbı hakkında âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

a) **بِنِعْمَةِ رَبِّكَ** ifadesindeki **ب** harf-i cerrinin kasem harfi olduğu görüşü. Bazı âlimler bu görüşü savunmuştur. Buna göre bu ifade mübtedâ ile haber arasında girmiş ara cümle konumunda olan ikinci bir yemindir. Tıpkı **مَا أَنْتَ بِالْكَاذِبِ** (Sen – Allah'a yemin ederim ki – kesinlikle yalancı değilsin.) örneğinde olduğu gibi.⁵⁹⁷ Ancak bu görüş, gerçekten zayıftır. Çünkü daha önce bir yemin geçmişti. Dolayısıyla yeminin cevabında ikinci bir yeminin daha gelmesi uygun değildir. Mesela **وَاللَّهُ مَا أَنْتَ بِالْبَاقِي** (Allah'a yemin olsun ki; sen, Allah'a and olsun ki kesinlikle ayakta değilsin.) ifadesi güzel bir ifade değildir. Bu, fasîh bir cümle değildir. Araplar, böyle bir cümleye alışık değillerdir.

b) Olumsuzluk edatının amel etmesi: **بِنِعْمَةِ رَبِّكَ** ifadesinde nefiy ya da olumsuzluk edatındaki nefiy anlamı amel etmiştir. Bu durumda âyetin anlamı şu şekildedir: Rabbinin nimeti ile sendeki cünûnu nefyediyorum. Ancak Ebu Ömer İbn Hâcib ve diğer dilciler bu görüşü reddetmişlerdir. Çünkü harflerin manası amel etmez. Sadece harflerin lafızları amel eder.

c) Zemahşeri'nin görüşü: **مَا أَنْتَ بِمُجْنُونٍ** ifadesindeki **بِنِعْمَةِ رَبِّكَ** câr mecrûru olumsuz olan **بِمُجْنُونٍ**'a mutaallıktır. Tıpkı şu örnekte olumlu olan **عَاقِلٌ** kelimesine câr mecrûr'un mutaallık olduğu gibi: **أَنْتَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ عَاقِلٌ** (Sen Allah'ın nimeti ile akıllısın) Câr ve mecrûr kendisinden sonra gelen ve haber olan bir şibih fiile mutaallık olması konusunda, cümlelerin olumlu ve olumsuz olması ayındır.

597 Bu görüş İbn Atıyye ile Ebu Hayyân'a aittir. bk. Ebu Hayyân, *el-Bahrû'l-muhîr*, X, 235. [Mütercim]

Bu durum şu örnekteki fiilin mef'ûlde amel etmesine benzer: ضرب زيد عمرا (Zey Amr'ı dövdü.), ما ضرب زيد عمرا (Zeyd, Amr'ı dövmedi.) Fiil, olumlu ve olumsuz cümlede aynı ameli işler. بِنِعْمَةِ رَبِّكَ ifadesi, hal olduğu için nasb makamındadır. Bu durumda âyetin anlamı şu şekilde olur: ما أنت بمجنون معما عليك بذلك (Sen, bununla sana nimet verildiği halde mecnûn değilsin.) مجنون kelimesinin başında bulunan ب harfi, bu kelimenin kendisinden önceki lafızda amel etmesine engel değildir. Çünkü bu, nefiy anlamını tekit etmek için kullanılmış zâid bir harftir.”

Ancak Zemahşerî'ye şu şekilde itiraz edilmiştir: Bir ma'mûlû olan habere hükmeden bir âmil varsa, şu iki durumdan biri söz konusu olur:

a) Sadece ma'mûl nefyolunur. Mesela ما زيد بذهاب مسرعا örneğinde Zeyd'in gitmediği değil, hızlı gitmediği belirtilmiştir. Buna göre Zeyd hızlı olmayan bir tarzda gitmiştir.

b) Haber nefyedilir. Haberin nefyi ile birlikte onun ma'mûlû da nefyolunur. Yukarıdaki örnekte koşarak gitmek nefyedilmiştir. Bunun nefyi ile birlikte hızlı olmak da nefyedilmiştir.

بِنِعْمَةِ رَبِّكَ câr mecrûru مجنون'a mutaalllık olursa, bu iki durumdan biri lâzım gelir. Bunlar da kesinlikle olamaz.

Bu itiraz burada tamamen yersizdir. Çünkü burada şöyle bir anlam vardır: “Sen, Allah'ın nimetine mazhar olmuş bir halde kesinlikte mecnun değilsin” manasından doğal olarak cinnetin Hz. Peygamber'de -sallallâhu aleyhi vesellem- olmadığı anlaşılır. Bu cümlede mamûlün nefyi, âmilin sübûtu söz konusu değildir. Zerre kadar anlama kabiliyeti olan insanlar bunu öyle anlamaz. İnsan bu cümleyi şöyle anlar: “Cinnet Allah'ın nimeti sayesinde sende yoktur.” Çok şükür Allah'ın nimeti sayesinde bu itirazı yapan kimsenin düşünceleri de bizde olmamıştır!

Daha sonra Allah Teâlâ bu dünyada ve öteki dünyada peygamberinin iki durumunun mükemmelliğinden söz etmiştir. İlk olarak şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾

3. Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır.

Tefsiri:

Bu âyet şu anlama gelir: Senin mükafatın kesintiye uğramaz, sürekli. Burada mükafat kelimesi/ أجْر olarak gelmiştir. Buradaki nekiralık tazim içindir. Daha açık ifade ile mükafatın büyüklüğünü gösterir. Şu ayetlerde de böyle bir durum söz konusudur: إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً (Bunda büyük bir ibret vardır), إِنَّ فِي

ذٰلِكَ لَاۤيۡتٰ (Bunda büyük bir âyet vardır), اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰی (Bunda büyük bir öğüt vardır), وَاِنَّ لَهُۥ عِنۡدَنَا لَزُلۡفٰی (Müttakiler için büyük bir kurtuluş vardır.), اِنَّ يَلۡمِزۡفِيۡنَ مَآۤرِا (Onun için katımızda büyük bir yakınlık ve güzel bir son vardır.). Bunun örnekleri çoktur. Nekira kelimeler tazim için kullanılır. Çünkü işitene tavsif edilemeyecek derecede büyük, ifadelerin kuşatamayacağı kadar önemli bir şeyi tasvir eder.

İkinci olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾

4. Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.

Tefsiri:

Bu ayet, Allah'ın akıl fikir verdiği kimseler için Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamberliğinin en büyük delillerinden biridir. Müminlerin annesi Hz. Âişe'ye Hz. Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ahlakı sorulmuştu. O da son derece tatmin edici ve yeterli bir cevap vermişti: "Onun ahlâkı Kur'an'dır."⁵⁹⁸ Hz. Âişe'ye bu soruyu soran kimse bu cevaptan sonra ona başka bir soru sormadan kalkması gerektiğini anlamıştı. Bundan dolayı olsa gerek İbn Abbâs ve daha başkaları bu ayette geçen ahlak kelimesini "din" olarak tefsir etmişlerdir. Dine ahlak olarak isimlendirilmiştir. Çünkü ahlak, doğru bilgiler, pâk irade, adalet, hikmete ve maslahata uygun zâhirî ve bâtinî amel ve hak ile örtüşen sözlerden meydana gelen bir durumdur. Bu söz ve ameller doğru bilgi ve temiz iradedden meydana gelirler. İşte bunların sayesinde kişi ahlak kazanır. Böyle bir ahlak, en temiz, en değerli ve en üstün ahlaktır. İşte bu Hz. Peygamber'in Kur'an nurundan edindiği yüce ahlakıdır. Onun vahyi açıklayıcı sözleri Kur'an'a uygundur, bilgileri Kur'an'a dayanır, irade ve amelleri Kur'an'ın farz kıldığı ve yönlendirdiği şeylerden oluşur. Terk ettiği ve kaçındığı şeyler Kur'an'ın yasakladığı şeylerdir. İsteddiği şeyler Kur'an'ın teşvik ettiği şeylerdir. Zühd gösterdiği şeyler, Kur'an'ın zühd gösterilmesini emrettiği şeylerdir. Hoşlanmadığı şeyler Kur'an'ın çirkin gösterdiği şeylerdir. Sevddiği şeyler Kur'an'ın sevdirdiği şeylerdir. O Kur'an'ın emirlerini yerine getirmek, vahyi insanlara ulaştırmak için çalışır, bu uğurda cihad ederdi. Müminlerin annesi Hz. Âişe Kur'an ve Hz. Peygamber hakkındaki engin bilgisi ve ifade güzelliği ile bütün bu durumu şu sözü ile özetlemiştir: "Onun ahlakı Kur'an'dır." Ona bu soruyu soran kimse de bunu böyle anlamış ve bu cevap ile yetinmiştir.

Kulların ahlakı, bilgileri, iradeleri ve amelleri kalem ve kalemin yazdıklarından kaynaklanır. Kalemin ve yazının yaratılması insanlar için bir nimettir. Çünkü insanlar bu sayede biraz önce bahsedilenlere ulaşırlar. Hal böyle olunca nasıl olur da Allah'ın, akılların kalem ve yazı olmadan ayrıntısına sahip olamayacakları en güzel ahlakı, en değerli bilgileri, en üstün amelleri ve iradeyi bahşettiği kuluna ve elçisine nimet vermesini ve güzellikler ihsan etmesini yadırgayıp inkâr ederler?! Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu hali nübüvvetin en büyük ve en güçlü delillerinden biri değil midir?! Elbette onun düşmanları olan vahyi yalanlayan kimseler kimin; onun mu yoksa kendilerinin mi meftûn olduğunu öğreneceklerdi. Nitekim onlar ve akıl sahibi herkes bu dünyada bunu öğrenmiştir. Berzah âleminde onların bu bilgileri güçlü hale gelecek, âhirette ise ayan beyan ortaya çıkacaktır. O gün bütün insanlar bu hakikati bilme noktasında eşit olacaklardır.

Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.

İbn Abbâs ve Mücâhid bu ayetin şu anlama geldiğini söylemiştir. “Sen elbette yüce bir din üzeresin. Benim katımda bu dinden daha sevimli ve daha çok rızamı kazanmış bir şey yoktur. Bu İslam dinidir.” Hasan-ı Basrî de şöyle demiştir: “Bu ayetteki ahlak, Kur’ân edebidir.” Katâde ise şöyle demiştir: “Buradaki ahlaktan maksat onun Allah'ın emirlerinden emrettiği, nehiyelerinden de nehyettiği şeylerdir.” Ayet şu anlama gelir. “Sen Allah'ın Kur’ân'da senin için tercih ettiği yüce bir ahlak üzeresin.” Buhârî'nin “Sahih”inde şöyle bir rivayet aktarılır: Hişâm b. Hakîm Hz. Âişe'ye Allah Resulü'nün -sallallâhu aleyhi vesellem- ahlakını sordu. Hz. Âişe de ona “Onun ahlakı Kur’ân'dı” şeklinde cevap verdi. Hişâm şöyle demiştir: Başka bir soru sormadan kalkmaya niyetlendim.^{599”600}

فَسَبِّحْ وَتَبَارَكْ ۝ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾

5, 6 Hanginizde delilik olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da.

Tefsiri:

Âlimler بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ayetinin takdiri hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mesela Ebû Osmân el-Mâzînî “Bu, yeni bir cümledir.” demiştir. Ona göre الْمَفْتُون kelimesi masdardır. Buna göre ayetin anlamı şu şekilde olur: الفتنه/بأيكم/Delilik

599 Buhari, Edebü'l-Müfred, 115.

600 Medâricu's-sâlikîn, II, 304.

hanginizde? Buradaki soru iki taraftan birinde var, diğerinde yok olduğu kesin olarak bilinen bir şey hakkındadır. Bunun diğer taraf hakkında var olduğu kesinleşmiştir. Cumhur ise bu yorumun dışında bir anlayışa sahiptir. Onlara göre bu ifade kendisinden önceki ifadeye bağlıdır. Onlar bunu kabul ettikten sonra dört farklı açıklama yapmışlardır:

a) Bu ayetteki ب harf-i cerri zâidedir. Mana şöyledir: Hanginiz delisiniz? بحك أن تفعل örneğinde olduğu gibi mübtedanın başına zâid harf-i cer gelir. Bu görüş Ebû Ubeyd'e aittir.

b) Bu ayetteki الْمُفْتُونُ kelimesi الفتنه anlamına gelir. Buna göre ayetin anlamı şu şekilde olur: Delilik hanginizde bunu sen de göreceksin, onlar da. Bu görüş Ahfeş tarafından dile getirilmiştir.

c) الْمُفْتُونُ kelimesi vezninin gerektirdiği gibi ism-i mefûldür. Ancak burada mahzûf bir mudâf vardır. Bunun takdiri ise şöyle yapılır: بأيكم فتون المفتون/Sizin hanginizde delilin deliliği var? Bu durumda ب harf-i cerri zaid değildir. Bu görüşü de Ahfeş ileri sürmüştür.

d) Buradaki ب harf-i cerri في har-i cerri manasındadır. Buna göre ayetin anlamı şu şekilde olur: "Sizin hanginizde deli türü var?" Bu yorumda ب harf-i cerri zarftır.

Bu yorumların hepsi gerçekten bir zorlamadır. Bunlardan hiçbirine ihtiyaç yoktur. Çünkü شَجِر fiilinde tazmin sanatı vardır. Bu fiile "bilmek", "hissetmek" manaları yüklenmiştir. Bundan dolayı da شجر بكذا örneklerinde olduğu gibi ب harf-i cerri ile müteaddî olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur: أَلَمْ يَغْلِبْ أَنَّ اللَّهَ يَرَى Eğer lafız sana yakın bir yerden manaya sesleniyorsa ,uzak bir yerden ona seslenene uyma⁶⁰¹!

Hanginizde delilik olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da.

Bir görüşe göre bu ayetteki ب harf-i cerri zâidedir. Bir yoruma göre المعقول ve الميور örneklerinde olduğu gibi الْمُفْتُونُ kelimesi مفعول vezninde masdardır. Doğrusu شَجِر fiilinde tazmin sanatı vardır. Bu fiile "bilmek", "hissetmek" manaları yüklenmiştir.⁶⁰²

601 et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân, s. 206-219.

602 Ravdatu'l-muhibbîn, s. 52.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُنْهَكِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تَطْعِ
 الْمُكْذِبِينَ ﴿٨﴾ وَادْعُوا لَوْ تَدْعُهُمْ فَيَذْهَبُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تَطْعِ كُلَّ خَلَافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾
 هَمَّازٍ مَشَاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُغْتَدٍ أَتِيمٍ ﴿١٢﴾ عُثْلٍ بَعْدَ ذَلِكَ رَنِيمٍ
 ﴿١٣﴾ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تَنَلَّى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ
 ﴿١٥﴾ سَنَسِفُهُ عَلَى الْخُرُطُومِ ﴿١٦﴾ إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ
 أَقْسَمُوا لَيَضْرِبُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَشْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ
 رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالضَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾
 أَنْ اعْدُوا عَلَيَّ حَرْبَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ ﴿٢٣﴾
 أَنْ لَا يَدْخُلَهَا النَّوْمُ عَلَيْكُمْ بِشَكِينٍ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا عَلَى حَرْدٍ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾
 فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ
 أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْ لَا تَسْبَحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ
 بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَوْمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَى
 رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ
 الْأَجْرِ أَكْثَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

7. Muhakkak senin Rabbin kendi yolundan sapanları da en iyi bilendir; hidâyet bulanları da en iyi bilen O'dur.

8. Artık yalanlayanlara itaat etme!

9. Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler; kendileri de bunun üzerine yumuşak davranacaklardı.1

10. Sakın itaat etme; çokça yemin eden, aşağılık ve değersiz her kişiye,

11. Ayıplayıp duran, onun bunun sözünü taşıyana;

12. Hayra durmadan engel olan, haddi aşan ve çok günahkâr olana;

13. Cahil ve kaba, üstelik kulağı kesik olana;

14. O mal ve oğullar sahibi oldu diye;

15. Karşısında âyetlerimiz okunduğunda; "(Bunlar) öncekilerin malsallarıdır" der.

16. Biz burnu üzerinden damgalayacağız onu.

17. Gerçek şu ki Biz o bahçe sahiplerini sınıdığımız gibi; bunları da sınıdık: Hani sabah vaktinde onu mutlaka devşireceklerine yemin etmişlerdi.

18. (İnşâallah deyip) istisnâ da yapmıyorlardı.

19, 20. Onlar uyurlarken hemen onu, Rabbin tarafından, dört bir yanından saran bir belâ sardı da kapkara kesiliverdi.

21, 22. Sabah erkenden birbirlerine seslendiler: "Eğer devşirecekse-
niz erkence mahsulünüzün başına gidin" diye.

23. Birbirleri ile gizlice konuşarak gittiler:

24. "Sakin bugün hiçbir yoksul karşınıza çıkıp oraya girmesin" diye.

25. (Yoksulları) alıkoymaya güçleri yetiyormuş gibi erkenden gittiler.

26. Fakat onu gördüklerinde dediler ki: "Muhakkak ki biz, yolumuzu
şaşıranlarız;

27. "Hayır, aksine biz mahrum bırakılanlarız."

28. Ortancaları (akıllıları): "Ben size demedim mi? Allah'ı tesbih et-
meli değil miydiniz?" dedi.

29. "Rabbimiz münezzehdir. Gerçekten biz zalimlemiştir" dediler.

30. Karşılıklı olarak birbirlerini kınamaya başladılar;

31. Dediler ki: "Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgınlar imişiz;

32. "Rabbimizin bize ondan hayırlısını ihsan etmesi umulur. Muhak-
kak ki biz Rabbimizden dileyenleriz."

33. Azab işte böyledir. Âhiret azabı ise elbette daha büyüktür. Eğer
bilselerdi.

Tefsiri:

Allah Teâlâ Kalem suresinde kendilerini imtihan ettiği bahçe sahibi kardeş-
lerden haber vermiştir. Fakir insanların, gündüz meyveleri devşirip ekinleri top-
ladıkları zaman bu kimselerin mallarında hakları vardı. Onların hurmalarından
dökülenleri toplayabiliyorlardı. İşte bundan dolayı bu insanlar gece meyveleri
devşirmeye ve ekinleri toplamaya karar verdiler. Böylece fakirlerin yanlarına
sokulmasına ve mallarından almalarına engel olmayı planladılar. Onlar uyku-
dayken Allah Teâlâ onların bahçesine bir felaket gönderdi. Bahçeleri tamamen
yanıp yok olmuştu. Onlar bu felakete yoksulların yanlarına gelip mahsullerinden
almalarını engellemek için gece hasat etmeyi planladıkları için çarptırılmışlardı.
İşte bu olayda Allah'ın veya kulların hakkına engel olmaya çalışan her büyükle-
nen için bir ibret vardır.⁶⁰³

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَتَجْعَلُ الْمُشْرِكِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾

34. Muhakkak ki takvâ sahipleri için Rabbleri yanında Naîm cennetleri vardır.

35. Biz müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç?

36. Ne oldu size; nasıl hüküm veriyorsunuz?

Tefsiri:

Allah Teâlâ onların bu şekilde yargıda bulunmalarını uygun görmemiştir. Bundan dolayı da bu ayetleri haber verme şeklinde değil inkâr şeklinde indirmiştir. Böylece akıllı insanlara akl-ı selim sahibi kimseler ile bozulmamış fıtrata sahip insanların bunu kabul etmeyeceğini göstermiştir.⁶⁰⁴

أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ آيَاتُنَا بِأَلْفَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ رَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَكْشِفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبْ بِهَذَا الْخَبِيثِ تَسَنَّدُوا بِهِمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأَمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْخُوْبِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَا أَنْ تَذَرَكُهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبَذَ بِالْغَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

37. Acaba sizin bir kitabınız var da ondan mı okuyorsunuz?

38. Beğenip seçtiğiniz herşey mutlaka sizindir diye (orda mı yazıyor)?

39. Yoksa sizin bizim üzerimizde: "Ne hüküm ederseniz muhakkak sizindir" diye Kıyamet gününe kadar sürecek yeminlerinizi mi vardır?

40. Sor onlara, buna hangileri kefildir?

41. Yoksa onların ortakları mı var? Eğer doğru söyleyenler iseler o halde ortaklarını getirsinler.

42. Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye davet edilecekler de, edemeyecekler.

43. Gözleri önlerine eğilmiş, kendilerini de bir zillet kaplamış olarak. Halbuki onlar sapasağlam iken secdeye çağrılıyorlardı.

44. Artık Beni ve bu sözü yalanlayanları başbaşa bırak. Biz onları bilmeyecekleri bir yerden derece derece azaba yaklaştıracacağız.

45. Ben onlara mühlet veriyorum. Muhakkak Benim (onlara) karşı tedbirim sapasağlamdır.

46. Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun da onlar da bir borçtan dolayı ağır bir yük altında mı bırakıldılar?

47. Yoksa gayb onların yanındadır da onlar mı yazıyorlar?

48. Artık Rabbinin hükmü (gele)ne (kadar) sabret ve o balık sahibi (Yûnus) gibi olma! Hani o, gamla dolu dolu dua etmişti.

49. Eğer ona Rabbinden bir nimet erişmemiş olsa idi, bomboş bir çöle kınanmış halde atılacaktı.

50. Sonra Rabbi onu seçti de onu salihlerden kıldı.

51. Gerçek şu ki o kâfirler Zikri işittiklerinde neredeyse gözleri ile seni devireceklerdi. Bir de: "Muhakkak ki o, bir delidir" diyorlar.

52. Halbuki o, ancak âlemler için bir öğüttür.

Tefsiri:

Burada şöyle faydalı bir soru yöneltilebilir: اِنْ نَادَى ifadesindeki zarfın amili nedir? Bu zarfın amili menfi fiil olamaz. Eğer böyle olsaydı anlam şu şekilde olurdu: "Nidası konusunda onun gibi olma!" Halbuki Allah Teâlâ nidası/yakarması konusunda onu övmüştür. Onun şu şekilde kendisine yalvardığını haber vermiştir: "Zünnûn'u da (Yunus'u da zikret). O öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir İlah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!" diye niyaz etti. Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz."⁶⁰⁵ Tirmizî ve diğer âlimler şöyle bir hadis nakletmiştir: "Allah Teâlâ kardeşim Yunus'un balığın karnında yaptığı duayı yapan kederli herkesin sıkıntısını giderir: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ نَبِّخَانِكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ / Senden başka İlah yoktur, Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerde-

nim.” Dolayısıyla dua konusunda ona benzemek yasaklanmış olamaz. Onun bu duası balığın karnında Rabbine yalvardığı duadır. Bu ayette yasaklanan şey, bu şekilde dua yapacak şekilde bir fiil işleme konusunda ona benzemedir. Bu da onun balığın karnında kalmasına neden olacak şekilde Allah’ın gazabını üzerine çekmesidir. O, çok büyük sıkıntılar çekmiş, gamlı kederli bir halde Allah’a yalvarmıştı.

مَكْظُومٌ ve كَظِيمٌ kelimeleri öfke ve gam ile dolan anlamına gelir.

Bütün bunlara göre bu zarfın amili nedir?

Bu soruya şu şekilde cevap verilmiştir: “Bu zarfın amili, صَاحِبُ الْخُوت ifadesinde bulunan fiil manasıdır.” Eğer “Soru henüz cevaplanmamıştır. Çünkü menfi bir kelime bir kayıt ile ya da bir zaman ile sınırlandırılırsa o sınırlanan şey de nehye dâhil olur. Mana ‘Bu halde veya bu zamanda iken balık sahibi gibi olma!’ şeklinde ise nehiy o halden yapılmış olur.” şeklinde bir itiraz yöneltilirse buna da şöyle cevap verilmiştir: Hz. Yunus’un yalvarması balık karnında olmasının bir sonucudur. Bu yüzden Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e -sallallâhu aleyhi vesellem- Yunus’u balığın karnına götüren durum konusunda ona benzemeyi yasaklamıştır. Söz konusu durum da Allah’ın hükmüne karşı yeteri kadar sabır göstermemek ve kararlı olamamaktır. Burada Allah Teâlâ “Balık sahibi gibi olma! Hani o öfkeli biçimde gitmişti. Sonunda bir balık onu yutmuştu. Bunun üzerine o Rabbine yakarmıştı.” buyurmadı. Bunun yerine kıssayı özetle anlattı. Bu özet ile ayrıntılı bilgileri kıssanın diğer yerlerde zikredilen bölümüne havale etti. Kıssanın sonunu anlatmakla yetindi.

Şu şekilde bir soru da sorulabilir: Neden zarfın mutaallakı mezkur menfi fiil yapılmadı. Bu durumda mana şu şekilde olur: Dua esnasında Allah’a yakarırken öfkeli ve gamlı olan Yunus Peygamber gibi olma! aksine senin yakarman Allah’ın hakkında takdir ettiği her şeye razı olarak gerçekleşsin. Onun takdirini gönül rızası ve teslimiyet ile karşıla.

Buna da şu şekilde cevap verilir: Her ne kadar bu, mana bakımından doğru olsa da burada nehiy Hz. Yunus’un mücerred hali konusunda ona benzemeye yönelik değildir. Doğrusu burada Allah Teâlâ burada Hz. Peygamber’i balığın karnında mahsur kalıncaya kadar kızgın bir şekilde kaçmaya sevk ettiği hali durumunda Hz. Yunus’a benzemeyi yasaklamıştır. Nitekim ayetin şu kısmı buna delildir: “Rabbinin hükmüne sabret!” Daha sonra Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Balık sahibi gibi olma!” Yani Rabbinin hükmüne karış az sabır gösteren Yunus gibi olma! Allah’ın yasakladığı durum, emrettiği durumun zıddıdır.

Burada şöyle de denebilir: “Balık sahibi gibi olma! O Allah’ın hükmüne ve takdirine sabır göstermemişti. Öfke ve gamla dolu bir şekilde bu halin kendisinden kalkmasını istemiştir. Buna katlanmaya ve bu durum karşısında sükunet göstermeye sabretmemiştir.” Buna da şu şekilde cevap verilir: Allah Teâlâ Yunus

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HÂKKA SÛRESİ

[52 Âyet]

الْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادُ
بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَأَمَّا عَادُ فَأَهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ
عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَحَرَهَا عَلَيْهِمْ سِنْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى
كَأَنَّهُمْ أَغْجَارٌ نَحْلٌ خَاوِيَةٌ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ وَجَاءَ قِرْعُونَ وَعَمَّنْ
قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ بِالْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾
إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِينَهَا أُذُنُ
وَاعِبَةٍ ﴿١٢﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ
فَذُكَّتَا ذَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ
يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ
ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مِنْ أَوْتِي كِتَابَهُ
بِيمِينِهِ فَيَقُولُ هَآؤُمِ اقْرَؤُوا كِتَابِيَةَ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَةَ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ
فِي عِشَّةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا
هَنِيئًا مِمَّا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَأَمَّا مَنْ أَوْتِي كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا
لَيْتَنِي لَمْ أُوتِ كِتَابِيَةَ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ أَذْرَ مَا حِسَابِيَةَ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَنِي كَانَتِ الْقَاضِيَةَ
﴿٢٧﴾ مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَةَ ﴿٢٨﴾ هَلْكَ عَنِّي سُلْطَانِيَةَ ﴿٢٩﴾ خَذَوْهُ فَعَلُّوه ﴿٣٠﴾
ثُمَّ الْجَحِيمِ صَلُّوه ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُ
كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَخْضَعُ عَلَى طَعَامِ الْمَشْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ
الْيَوْمَ هَآهُنَا خَبِيرٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَشِيلٍ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ
﴿٣٧﴾ فَلَا أَقْسَمُ بِمَا تُبْصَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصَرُونَ ﴿٣٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Gerçekleşecek olan;
2. (Evet) nedir o gerçekleşecek olan?
3. Gerçekleşecek olanın (kıyametin) ne olduğunu sen nereden bileceksin?
4. Semûd ve Âd kavimleri, kapılarını çalacak felâketi (kıyameti) yalanlamışlardı.
5. Semûd'a gelince: Onlar pek zorlu (bir sarsıntı) ile helâk edildiler.
6. Âd kavmi ise, uğultulu, kasıp kavuran bir fırtına ile mahvedildiler.
7. Allah onu, ardarda yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.
8. Şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?
9. Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı (Lût kavmi) hep o günahı (şirki) işlediler.
10. Böylece Rablerinin peygamberlerine karşı geldiler, O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıverdi.
11. Şüphesiz, su bastığı vakit sizi gemide biz taşıdık;
12. Onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye.
- 13, 14, 15. Artık Sûr'a bir defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün olacak olur (kıyamet kopar).
16. Gök de yarılr ve artık o gün o, çökmeye yüz tutar.
17. Melekler onun (göğün) etrafındadır. O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.
18. Ey insanlar!) O gün (hesap için) huzura alınırsınız; size ait hiçbir sır gizli kalmaz.
- 19, 20. Kitabı sağ tarafından verilen: Alın, kitabımı okuyun; doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum, der.
- 21, 22, 23. Artık o, meyveleri sarkmış yüce bir Cennet'te hoşnut kalacağı bir hayat içindedir.
24. (Onlara denir ki:) Geçmiş günlerde işlediklerinize (iyi amellerinize) karşılık, âfiyetle yeyin, için.
- 25, 26. Kitabı sol tarafından verilene gelince, o: Keşke, der, bana kitabım verilmeseydi de, hesabımın ne olduğunu bilmeseydim!
27. Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi!
28. Malım bana hiç fayda sağlamadı;

29. Saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti.

30. İlgililere şöyle buyrulur: “O’nu alın, bağlayın.”

31. “Sonra Cehenneme yaslayın”

32. Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincir içinde oraya sokun!

33. “Çünkü, o, yüce Allah’a inanmazdı.”

34. Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.

35. Bu sebeple, bugün burada onun candan bir dostu yoktur.

36, 37. Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur.

38, 39. “Gördüklerinize ve göremediklerinize yemin ederim ki, şüphesiz o, şerefli bir elçinin sözüdür.”

Tefsiri:

Ünlü müfessirlerden Mukatil, âyette geçen “Gördüklerinize ve göremediklerinize” ifadesini, “Gördüğünüz ve gömediğiniz bütün varlıklara yemin ederim ki” şeklinde tefsir etmiştir.

Katâde ise ayetle ilgili olarak: “Allah, burada görülen ve görülmeyen bütün şeylere yemin etmektedir”⁶⁰⁹ demiştir.

el-Kelbi, “Bu ayet, gördüğünüz ve gömediğiniz her şeyi kapsamaktadır” demiştir.

Bu görüşler, bu âyetin Kur’an’ın en geniş ve en kapsamlı bölümlerinden biri olduğunu göstermektedir. Çünkü alt-üst, yüce-alçak, dünya ve âhiret ile ilgili görülen görülmeyen her şeyi kapsamaktadır. Melekler, cinler, insanlar, arş, kürsü ve bütün varlıklar buna dahildir. Tüm bu varlıklar, Yüce Allah’ın kudretinin ve gerçek ilâh oluşunun delilleridir. O, âyet ve delilleri var etmeye kadir olduğu gibi, her türlü varlığı da var etmeye kadirdir. Bu yüzden görülen görülmeyen her varlık Allah’ın bir ayettir. Bu ayetler, gönderdiği peygamberin doğruluğunu, getirdiklerinin Allah’ın kelamı olduğunu, bunların bir şairin, mecnunun ya da kahinin kelamı olmadığını kanıtlayan sağlam birer delildir.

Gördüğü ve gömediği varlıklar hakkında düşünen, peygamberin getirdiklerini dikkatle inceleyip bunlardan ders çıkaran, düşüncesini, yaratılış ve oluş konularında gezdiren bir kimse, bu Kur’an’ın Allah katından geldiğini, onun Allah kelamı ve sözlerin en doğrusu olduğunu idrak eder. Gördüğü ve görmediği öteki varlıkların gerçek olduğu gibi Kur’an’ın da sabit ve değişmez bir gerçek olduğunu anlar. Allah, Kur’an’ın kendi kelamı olduğunu ve onun, insanın konuşması gibi bir gerçek olduğunu bize şöyle haber veriyor:

"Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki, o (Kur'an), sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir."⁶¹⁰

Yani eğer konuşmanız, gerçekse; onun gerçekliğini tartışmasız ve şüphesiz bir şekilde kabul ediyorsanız; tevhid, âhîret ve peygamberlik konusunda size haber verdiklerim de aynen bunun gibi kesin gerçektir. Nitekim bir hadis-i şerif, bu anlamı şöyle pekiştirmektedir: "Şüphesiz o, senin burada varolduğun gibi gerçektir."

Sanki Yüce Allah şöyle söylemektedir: "Bu Kur'an, gördükleri ve göremedikleri varlıkların gerçek olduğu gibi var olan bir gerçektir. Eğer gördüğünüz ve göremediğiniz varlıklar hakkında düşünürseniz, bu, sizi Kur'an'ın gerçek ve Allah kelamı olduğuna götürür. Dolayısıyla insanın kendi gözüyle gördüğü ya da göremediği bütün varlıklar, bizzat kendi yaratılışı, varoluşu, müşahade ettiği açık ve gizli haller, onun bu gerçeği kavramasına yeterli bir delildir. Tüm bunlar, Allah'ın birliğinin, sıfatlarının varlığının ve peygamberin haber verdiklerinin doğru olduğunun apaçık kanıtlarıdır. Fakat kalbi bu gerçeği kabul etmeyen bir kimsenin gönlüne, iman sevinci ve neşesi girmez.

Yüce Allah daha sonra yemin ettiği şeyi zikretmekte ve şöyle buyurmaktadır:

إِنَّهُ نَقُولُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾

40. Şüphesiz o, şerefli bir elçinin sözüdür (kavlidir).

Tefsiri:

Âyette geçen elçi ile, peygamberimiz Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- kastedilmektedir. Âyette, ilâhi kelam olan Kur'an, peygamber olması nedeniyle Hz. Muhammed'e izafe edilmiştir. Bu, Kur'an'ın onu peygamber olarak gönderenin sözü olduğunu ve Hz. Peygamberin de hak peygamber olduğunu gösterir. Bu nedenle, Allah'ın Kur'an vasıtasıyla konuştuğunu, onun Allah kelamı olduğunu inkâr eden, peygamberlik gerçeğini inkâr etmiş olur. Eğer buradaki izafet başlangıç ve inşa ifade etseydi, bu durumda Hz. Muhammed'in peygamber olmaması gerekirdi. Ayrıca bu, Tekvir sûresinde melek elçiye izafe edilen durumla da çelişirdi.

Bundan sonra Yüce Allah, kelamının başkasına ait olduğunu, O'nun böyle bir kelamının olmadığını, Muhammed'in onu kendi kafasından söylediğini iddia ederek kendisine iftirada bulunan düşmanlarının bu yalanlarını açıklamak-

ta; “*Bu, ancak bir insan sözüdür*”⁶¹¹ diyenlerin yalan söylediklerini ortaya koymaktadır. Kur’an’ın insan sözü olduğunu iddia edenlerin küfre girdiğini ve onları Cehenneme sokacağını haber vermekte; hemen ardından Kur’an’ın, alemlerin Rabbi tarafından indirildiğini bildirmektedir.

Bu, bazı önemli noktalar içermektedir. Şöyle ki:

Bu noktalardan birincisi, Allah’ın bütün varlıklardan üstün olduğu ve Kur’an’ın kendi katından indirildiği gerçeğidir.

İkincisi, Allah’ın Kur’an ile gerçekten konuştuğu gerçeğidir. “*Alemlerin Rabbi tarafından*”⁶¹² ifadesi, bu anlamı teyit etmektedir. Eğer onunla (Kur’an’la) konuşan başkası olsaydı, Kur’an bu başkası tarafından indirilmiş olurdu. Oysa Allah, yukarıdaki ayete benzer ifadelerle aşağıdaki ayetlerde şöyle buyurmaktadır:

“*Fakat kesin söz Benden çıkmıştır.*”⁶¹³

“*De ki: Onu (Kur’an’ı), Rûhu’l-Kudüs (Cebrail) Rabbin katından hak olarak indirdi.*”⁶¹⁴

“*Bu Kitap, izzet ve hikmet sahibi Allah katından indirilmiştir.*”⁶¹⁵

“*O (Kur’an), hikmet sahibi ve çok övülen Allah’tan indirilmiştir.*”⁶¹⁶

Allah’tan olan, O’nun katından indirilen mahluk (yaratılmış) değildir. Bu, rızkın, yağmurun, göklerde ve yerde bulunan bütün şeylerin Allah’tan olduğu ve mahluk (yaratılmış) oldukları gerçeğiyle çelişmez. Çünkü bütün bunlar, ya bizzat var olan ayanlardır; ya da bu ayanların sıfatları ve fiilleridir. Dolayısıyla bunların Allah’a izafe edilerek O’ndan olduğunun söylenmesi, ‘O’nun evi’, ‘O’nun kulu’, ‘O’nun devesi’, ‘O’nun ruhu’, ‘O’nun kapısı’ gibi yaratma (halk etme) belirten bir izafedir. Ancak ‘O’nun keliması’ yani ‘sözü, konuşması’ böyle değildir. Çünkü kelam, ancak onu konuşanla var olabilir. Konuşanı olmayan kelam (konuşma), işitme duyusu olmadan işitmek ve görme duyusu olmadan görmek gibidir. Bu ise muhaldir. Bu nedenle kelam (söz) Allah’a izafe edildiğinde; bu, işitme, görme, bilme, dileme, hayat ve kudret sıfatlarının O’na izafe edilmesi gibidir. Kelamın (sözün) Allah’a izafesini, yaratılanın (mahlukun) yaratana (halıka) izafesi gibi olduğunu söyleyen, böyle bir iddiada bulunan; Allah’ın işitme, görme, bilme, dileme, hayat ve kudret sıfatlarının olmadığını iddia etmiş olur ki, bu, Allah’a ortak koşmaktan bile daha kötü olan ta’til’in (Allah’ın sıfatlarını iptal etme, yok saymanın) ta kendisidir. Bu sıfatların (işitme, görme, bilme, dileme, hayat ve

611 Müddesir, 25.

612 Vakıa, 80.

613 Secde, 13.

614 Nahl, 102.

615 Zümer, 1.

616 Fussilet, 42.

kudret sıfatlarının) niteliğın nitelenene (sıfatın mevsufa) izafesi gibi olduğunu; kelamın izafesinin ise yaratılanın yaratana izafesi gibi olduğunu söyleyenin bu iddiası, akla, fitrata, dine ve dil kurallarına aykırıdır. Her iki durum arasındaki fark, akıl, fitrat, din ve dil kuralları bakımından apaçık ortadadır.

Şimdi şu inceliğı düşün; Allah, kelamı (konuşmayı) peygambere ‘kavl’ (söz) lafzıyla; kendisine ise ‘kelam’ lafzıyla izafe etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*“Allah’ın kelamını (sözünü) dinleyinceye kadar...”*⁶¹⁷

Oysa peygamber, kendisine emredilenleri peygamber olarak gönderildiğı topluma söylerken, ‘Kavl’ (söz) sözcüğünden türetilen ‘Kultü’ (söyledim) fiilini kullanmakta ve ‘Onlara şöyle şöyle söyledim’, ‘Onlara, bana söylememi emrettiklerini söyledim’ demektedir. Nitekim Hz. İsa şöyle söylemiştir: *“Ben onlara bana emrettiklerinin dışında bir şey söylemedim (Ma kultü).”*⁶¹⁸

Peygamber gönderen, gönderdiği peygambere: *“Onlara şöyle şöyle söyle”* diye emretmektedir. Bu, aşağıdaki ayetlerde şöyle geçmektedir:

*“İman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılsınlar....”*⁶¹⁹

*“Kullarıma söyle: sözün en güzelini söylesinler.”*⁶²⁰

*“Müminlere söyle: gözlerini (haramdan) sakınsınlar.”*⁶²¹

Buna benzer ayetler, Kur’an’da pek çoktur.

Bu yüzden peygamber, bu emirleri tebliğ ettiğinde ‘Peygamber şöyle söyledi’, ‘Bu peygamberin (Rabbinden tebliğ ettiği) sözüdür’, ‘Bu, peygamberin kendisini gönderenden (Allah’tan) getirdiğı sözüdür’ denilmesi doğrudur. Ama bunların hiç birinin kelam için söylenmesi doğru değildir. Yani sadece bir kez bile olsa, ‘Peygamber onlara şöyle şöyle kelam etti (söyledi)’, ‘Peygamber şunları şunları kelam etti (konuştu)’, ‘Bu, pek değerli elçinin kelamıdır’ denilmez. Nitekim bir âyet okuyan Hz. Ebubekir’e: *“Bu senin kelamın mı arkadaşının (Hz. Peygamberin) kelamı mı?”* denildiğinde, şöyle cevap vermiştir: *“O, ne benim kelamım ne de arkadaşımın kelamıdır; o, Allah’ın kelamıdır.”*

Üçüncü önemli nokta, *“O, alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir”*⁶²² âyetinin içerdiği anlamdır. Bu ayet, Allah’ın varlıklar üzerindeki noksansız hakimiyetinin ve ilâhlığının, insanları başıboş bırakacağı, onlara emir ve yasaklarda

617 Tevbe, 6.

618 Maide, 117.

619 İbrahim, 31.

620 İsrâ, 53.

621 Nûr, 30.

622 Hakka, 43.

bulunmayacağı, onlara yararlı şeyler göstermeyeceği, onları zararlı şeylerden sakındırmayacağı, onları otlayan başıboş hayvanlar gibi serbest bırakacağı anlamına gelmediğini ifade etmektedir. Böyle zanneden kimse, alemlerin Rabbi olan Allah'ı gereği gibi takdir edememiş ve O'na yakışmayan nitelikler isnat etmiştir. *“Gerçek hükümdar olan Allah yücedir; O'ndan başka ilâh yoktur ve O, yüce arşın Rabbidir.”*⁶²³

Daha sonra Yüce Allah, peygamberin doğruluğunu ispatlayan kesin kanıtlar zikretmekte; söylediklerinin kendi adına uydurulmuş şeyler olmadığını; bu tür uydurmalara kesinlikle izin vermeyeceğini; böyle bir iddiada bulunan kimseyi hemen cezalandıracağını; bilgisinin, gücünün ve hikmetinin böyle uydurmaları ve iftiraları kabul edemeyeceğini; uydurduğu yalanlarla kullarını saptıran, kanlarını akıtan, can, mal ve ırzlarına tecavüz eden, yeryüzünde bozgunluğu, zulmü ve yalanı yaygınlaştıran, yaratılışa karşı çıkan birine fırsat vermeyeceğini haber vermektedir. Hakimlerin hakimi, merhametlilerin en merhametlisi, güçlülerin en güçlüsü olan birine, kendi adına uydurulacak bu tür sözleri kabul etmesi nasıl yakışır? Bırakın bunu, Allah'ın bu uydurmalarda bulunan birini desteklemesi, ona yardım etmesi, onu üstün tutup düşmanlarına galip kılması, hak ehline karşı zafer vermesi; “Allah bana bunu emrediyor, bunları bana mubah kılıyor” diyerek hak ehlinin kanını döken, mallarının, çocuklarının ve kadınlarının saygınlıklarını çiğneyen birine bu imkânı tanınması Allah'a nasıl yakışır? Bunu da bırakın, Allah'ın böyle birinin doğruluğunu pek çok delillerle tasdik etmesi, uydurduğu şeyleri kabul etmesi, doğruluğunu tasdik etmeyi gerektiren ayetlerle desteklemesi, onu sözlü olarak doğrulaması, sözleri gerçeğe aykırı olmasına rağmen onu her türlü yolla doğrulaması nasıl mümkün olur? Her âyetin tek tek onu doğrulaması, sonra bütün bu ayetlerin topluca onun doğruluğunu tasdik üzerine tasdik ile onaylaması, insanların ona karşı çıkmaktan aciz kalması, sonra sözlerini doğrularak ona inanmaları, söylediklerinin kendi sözü ve kelamı olduğuna kesin ve güçlü deliller getirmesi, Allah'ın onun bu sözlerini ve fiillerini kabul edip doğruluğuna şahitlik yapması nasıl doğru olur? Alemlerin Rabbi ve hakimlerin hakimi olan Allah'ın, yalan söyleyip kendisine iftirada bulunan ve kesinlikle varlıkların en kötüsü olan birine böyle muamele ettiğini söylemek, O'nun hakkında böyle bir durumu caiz görmek, apaçık bir iftira, kesin geçersiz bir iddia ve asla olmayacak bir durumdur. Allah'ın, varlıkların en kötüsüne ve yalancısına böyle yaptığını caiz gören, kesinlikle Allah'a inanmamış ve O'nu tanımamıştır. Alemlerin Rabbi asla böyle değildir, olamaz. Zerre miktarı aklı, düşüncesi ve muhakemesi olan, böyle bir iddiada bulunamaz. Böyle bir iddiada bulunan, sadece kendisini küçük düşürmüş ve cahilliğini ilan etmiş olur.

Burada, benimle bazı Yahudiler arasında geçen bir tartışmayı⁶²⁴ zikretmek istiyorum. Hz. Peygamberin peygamberliği ile ilgili görüşlerimi açıkladıktan sonra dedim ki: Hz. Peygamberin peygamberliğini inkâr etmek, alemlerin Rabbi olan Allah'a iftira etme ve O'na çirkin noksanlık isnat etme anlamına gelir. Şu ana kadar sizinle Hz. Peygamber hakkında konuştuk. Ama şimdi artık Yüce Allah'ı tenzih etme hakkında konuşacağız.

Bana: "Nasıl böyle söylersin?" dedi.

Ona şöyle dedim: Bunu açıklayacağım; şimdi dinle. Siz, Peygamberimizin peygamber olmadığını, aksine onun güçlü bir hükümdar olduğunu, insanları kılıç zoruyla kendisine boyun eğdirdiğini, onun yirmi üç yıl boyunca Allah adına yalan söylediğini; kendisine vahiy gelmediği halde 'Bana vahiy geldi' dediğini, Allah emretmediği halde 'Allah bana emretti' dediğini, Allah yasak koymadığı halde 'Allah bana yasakladı' dediğini, Allah bir şey söylemediği halde 'Allah şöyle söyledi' dediğini, Allah bir şeyi helâl veya haram, vacip veya yasak kılmadığı halde onun 'Allah şunu helâl şunu haram, şunu vacip şunu yasak kıldı' dediğini; onun bütün bunları Allah'a, meleklerle ve peygamberlere iftira ederek kendi kafasından uydurup yalan söylediğini; on üç yıl boyunca, kendisini reddedip karşı çıkmaktan başka suçları olmayan insanlara saldırıp kanlarını akıttığını, mallarını ellerinden aldığını, kadınlarını ve çocuklarını köleleştirdiğini; bütün bunları, Allah emretmediği halde 'Bunu Allah bana emretti' diyerek yaptığını, peygamberlerin dinlerini değiştirmeye çalıştığını, onların getirdiği dini yasaları neshedip yürürlükten kaldırdığını, kutsallarına saygı duymayıp onları çiğnediğini iddia ediyorsunuz. Size göre peygamberimizin durumu işte budur.

Buna göre, Yüce Allah onun bu durumunu ya biliyor, onu görüp müşahade ediyor ya da bilmiyordu ve bundan haberi yoktu.

Eğer, "Allah bütün bunları bilmiyordu ve durumdan haberi yoktu" dersanız, Yüce Allah'a noksanlık isnat etmiş, O'nu aşırı bilgisizlikle itham etmiş olursunuz. Çünkü böyle büyük bir olaydan haberi olmamış, onu bilmemiş ve görmemiştir.

Eğer, "Allah bunu biliyor ve görüyordu, ondan haberi vardı" dersanız; o zaman size: "Allah'ın bunu değiştirmeye, iftirada bulunana engel olmaya, kendisiyle onun arasına girmeye gücü yeter miydi? değil miydi?" diye sorulur.

Eğer, "Allah'ın buna gücü yoktu" dersanız; bu durumda O'na, ilâhlıkla bağdaşmayan acizlik sıfatını isnat etmiş olur, bu insanın ve bağlılarının iradelerini uygulamada O'ndan daha güçlü olduğunu söylemiş olursunuz.

Eğer, "Hayır, buna gücü yeterdi; ancak Allah ona imkân sağlayarak, kendisine yardım edip destek vererek, dostlarına ve peygamberlerin yolundan gidenlere yardım etmeyerek onu insanların başına musallat etti; insanları onunla im-

624 Tartışmanın ayrıntıları için bkz. Hidayetü'l-Hayara, s. 141.

tihan etti” dersanız, o zaman O’na en büyük mantıksızlığı, haksızlığı ve hikmete aykırı davranmayı isnat etmiş olursunuz. Allah’ın o kimseyi fiilleriyle baş başa bırakması, ona engel olmaması halinde durum budur. Peki o kimsenin, bütün bunları yaparken Allah’ın kendisine yardım etmesi, destek vermesi, dualarını kabul etmesi, kendisine karşı çıkıp yalancıları helâk etmesi, pek çok delillerle doğruluğunu kanıtlaması, yeryüzündeki bütün insanların bir araya gelmesi halinde bir tanesini bile gerçekleştirmekten aciz kalacakları pek çok mucizeyi onun elinde göstermesi, olağanüstü bir şekilde her vakit kendisi için yardım, destek, üstünlük ve galibiyet sebeplerinin gerçekleşmesi, bağlılarının giderek çoğalması neyle açıklanacaktır? Bütün bunlardan dolayı, Hz. Muhammed’in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamber olduğunu inkâr eden Allah’ı kötölemiş, O’na dil uzatmış, Yüce Yaratana bilgisizlik, acizlik ve akılsızlık isnat etmiştir.

Sözlerime şöyle devam ettim: Bu sözlerim, tarihte Allah’ın yeryüzünde kendilerine bir süre iktidar verip sonra sonlarını kestiği, koydukları yasaları geçersiz kıldığı, izlerini ve yaptıkları zulümleri ortadan kaldırdığı zalim kralların varlığı ile çürütülemez. Çünkü bunların hiçbirisi, böyle bir iddiada bulunmadı, Allah tarafından desteklenmedi, yardım edilmedi ve ellerinde mucizeler görülmedi. Allah, onları doğruladığını, söylediklerini kabul ettiğini, söz ve eylemlerini onayladığını açıklamadı. Firavun ve Nemrut gibi zalim kralların durumu, peygamberin durumunun tam tersiydi.

Bu sözlerim, yalancı peygamberlik iddiasında bulunanların var olmasıyla da çürütülemez. Çünkü bu gibi kimselerin durumu, her yönüyle peygamberimizin durumunun tersinedir. Hatta böyle yalancı peygamberlerin varlığı, onun gerçek peygamber olduğunun açık delilidir. Allah’ın hikmeti, böyle yalancı peygamberlerin ortaya çıkması, gerçek ve doğru peygamberleri sahte ve yalancı peygamberlerden ayırma, onları tanıma imkânı sağlamıştır. Dolayısıyla onların ortaya çıkışı, peygamberin doğruluğunun açık bir kanıtıdır. Zira insanlar, gerçek peygamber ile yalancı peygamber arasındaki farkı en iyi bu şekilde görebilir. Çünkü eşyalar ancak zıddıyla daha iyi bilinir. Zıt, kendisine zıt olanın güzelliğini ya da çirkinliğini açıkça ortaya koyar. Bu yüzden, bâtıl iddiaların delillerini ve şüphelerini bilmek, hakkın delil ve kanıtlarını bilmenin bir parçası bir türüdür.

Tartıştığım Yahudiler bu sözlerimi dinledikten sonra şöyle söylediler: “Allah’a sığınırız; biz onun (Hz. Muhammed’in) kesinlikle zalim bir kral olduğunu söylemiyoruz. Aksine o, değerli bir peygamberdir. Ona tabi olan, mutlu olur. Aynı şekilde, Musa’ya tabi olan Muhammed’e tabi olmuş gibidir.”

Bunun üzerine dedim ki: Bundan böyle, söylediğiniz bütün iddiaların doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Onun gerçek peygamber olduğunu kabul edip ikrar ettiğinize göre, artık onun haber verdiği bütün şeyleri mutlaka tasdik etmeniz gerekir. Çünkü gerek bağlıları gerekse düşmanları herkes, onun bütün insanları iman

etmeye çağırdığını, kendisine inanmayanların kâfir olduğunu ve ebedi olarak Cehennem'de kalacaklarını haber verdiğini; kitap ehlinden kendisine inanmayanlarla savaştığını, onların kâfir olduklarını, mallarını, canlarını, kadınlarını ve çocuklarını helâl saydığını zorunlu olarak bilmektedir. Eğer o, bir düşmanlık ya da haksızlık ve zulüm nedeniyle bunları yapsaydı, o zaman peygamber olmazdı. Bu durumda söz, Yüce Rabbe noksanlık isnat etmeye döner. Ama eğer bunları Allah'ın emri ve vahyi ile yapmışsa, o zaman hiç kimsenin ona karşı çıkma ve izinden gitmeme hakkı yoktur. Bu, haber verdiklerini tasdik etmeyi ve emrettiklerine itaat etmeyi zorunlu kılar.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾

41. Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz!
 42. Bir kâhin sözü de değildir (o). Ne de az düşünüyorsunuz!
 43. (O), âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.

Tefsiri:

Yüce Allah, Kitab'ın birden fazla yerinde, Kur'an'ın kendi kelamı olduğuna ve peygamberin onu kendi kafasından uydurmadığına dikkat çeker ve şöyle bu-yurur:

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذَكُّرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾

- 44-48. Eğer o, bize karşı bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıkrak yakalar; sonra elbette onun can damarını koparırdık. Sizden hiç kimse de buna engel olamazdı.

Tefsiri:

Cenab-ı Allah bu âyetle diyor ki: Eğer peygamber, bizim kendisine söylemediğimiz, vahyetmediğimiz ve ikrar edip kabul etmediğimiz bir âyet dahi olsa onu kendi katından söylemiş-uydurmuş olsaydı, onu sağ tarafından yakalar sonra da kendisini helâk ederdik. Âyetin tefsiri hakkındaki görüşlerden biri böyledir.

İbn Kuteybe der ki: Bu âyetin tefsiri hakkında iki görüş vardır:

Birincisi, âyette geçen ‘bi’l-yemin’ (sağından, sağ tarafından) ifadesi, güç ve kuvvet anlamındadır. Burada güç ve kuvvet yerine onu ifade eden ‘bi’l-yemin’ denilmiştir. Çünkü her şeyin güç ve kuvveti, çoğunlukla sağ tarafındadır.

Derim ki: Buna göre âyetteki ‘el-yemin’, yakalamanın bir sıfatıdır. İbn Abbas’ın ‘el-yemin’ hakkındaki görüşü budur.

İbn Kuteybe şöyle devam ediyor: Ancak dilbilimcilerin bu konuda farklı bir görüşü vardır. Bu görüşe göre, buradaki ifade biçimi, insanların, cezalandırmak istedikleri bir kimse için ‘elini tut’ dedikleri gibi bir üslupta gelmiştir. ‘Elini tut’ ya da ‘Elini sıkı tut’ ifadesini, çoğunlukla hakimler ve yöneticiler hükmü kesinleşmiş suçlu kimseler için kullanırlar. Allah da bu ifadeyi kullanmakla sanki şöyle söylemektedir: “Eğer o, bizden size tebliğ ettiği şeylerde, bizim adımıza yalan söyleseydi, onu sağ elinden tutar sonra da can damarını koparıp öldürerek onu cezalandırırdık.” Bu, Hasan Basri’nin tercih ettiği görüştür.

Allah bu ayetle, peygamberin kendi adına bazı sözler uydurmuş olması halinde, bunu asla kabul etmeyeceğini ve onu hemen cezalandıracağını haber vermektedir. Zîra Allah a391dına yalan söylemek, başkası adına yalan söylemek gibi değildir. Allah’ın, kendi adına yalan söyleyen birine dokunmaması O’na yakışmaz. Hele böyle birine yardım etmesi, onu desteklemesi ve doğruluğunu tasdik etmesi hiç yakışmaz.

Yüce Allah şöyle buyuruyor: *ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ*

“Sonra elbette onun can damarını koparırdık.”⁶²⁵

Âyette geçen ‘el-vetin’, kalbe temiz kan taşıyan ve en büyük atardamar olan aorttur. Bu damar koptuğunda, insan gücünü kaybeder, ölür. Bütün dilbilimcilerin görüşü budur.

İbn Kuteybe der ki:⁶²⁶ Bu ayet, peygamberin Allah adına yalan söylemesi halinde Allah’ın mutlaka onun can damarını koparacağı anlamına gelmez. Aksine, onu öldüreceği ve hayatına son vereceği anlamına gelir. Böylece o, can damarı kopmuş biri gibi olur. Hz. Peygamberin -sa’î- ıllâhu aleyhi vesellem- şu sözü de bu anlamdadır: “Hayber’de yediğim zehirli yemek hala bana acı veriyor. İşte bu, aortumu koparan (beni güç ve kuvvetten düşüren) andır.”⁶²⁷

Aort, kalbe giden büyük atardamardır. O koptuğu zaman kişi ölür. Bu yüzden Hz. Peygamber de sanki, “Bu, zehirin beni öldürdüğü andır” yani ‘aortu kopan biri gibi olduğum andır’ demektedir.

625 Hakka, 46.

626 Bkz. Te’vilü Müşkili’l-Kur’an, s. 154.

627 Buhâri, el-Megazi, 7/737; ed-Dârimî, mukaddime, 1/34.

Yüce Allah bunun ardından şöyle buyurmaktadır: *فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ* "Sizden hiç kimse de buna engel olamazdı."⁶²⁸

Yani hiç kimse bunu yapmama mani olamaz, beni engelleyemezdi.

İkincisi, şu âyetin tefsiri hakkındadır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Yoksa onlar, senin için: "Allah'a karşı yalan uydurdu" mu diyorlar? Oysa Allah dilerse, senin kalbini mühürler. Allah, bâtılı da yok edip hakkı kendi sözleriyle gerçekleştirebilir. Çünkü O, kalplerde olanı bilendir."⁶²⁹

Bu âyetin anlamı hakkında alimlerin iki görüşü bulunmaktadır:

Mücahid ve Mükatil'e ait olan birinci görüşe göre âyetin anlamı şudur: Eğer Allah dilerse, verdikleri eziyetlerin sana ağır gelmemesi için kalbini sabır ile bağlar, onu güçlendirir, sana dayanma gücü verirdi.

Katâde'ye ait olan ikinci görüşe göre ise âyetin anlamı şudur: Eğer Allah dileseydi, sana Kur'an'ı unutturur ve sana gelen vahyi keserdi.

Bu görüş, birçok yönden birinci görüşten farklıdır. Şöyle ki:

Bir: Bu ayet, inkârcıların: "Muhammed Allah'a karşı yalan söyleyerek ve O'na iftirada bulunarak, bu Kur'an'ın O'ndan geldiğini söylemektedir" sözlerini yalanlamak ve kendilerine cevap vermek için gelmiştir. Allah bu ayetle, kendisinin her şeye kadir olduğunu, hiçbir şeyin kendisini aciz bırakamayacağını, iddialarının doğru olması halinde peygamberin kalbini mühürleyeceğini, vahiyden bir şey getirmesine asla imkân tanımayacağını, böylece kalbinin mühürlü bir şey gibi olacağını, bu yüzden kalbindakilere ulaşamayacağını belirterek onlara en güzel şekilde cevap vermektedir. Buna göre ayet, 'Eğer peygamber bana iftirada bulunsaydı, bunu kabul edip onaylamaz ve ona imkân tanımazdım' anlamına gelmektedir.

Bilindiği gibi, böyle yüce bir kelamın mühürlü bir kalpten çıkması mümkün değildir. Çünkü, o kelimada öncekilerin ve sonrakilerin haberleri, varoluş ve yok oluşun, dünya ve âhiretin bilgisi vardır. Onda, Allah'tan başka kimsenin bilmediği ilim, beyan, belagat ve açıklamalar; kalbi mühürlü birinin, bırakın tamamını bir parçasını bile getiremeyeceği gaybten haberler vardır. Eğer o kelamı peygamberin kalbine Ben indirmemiş olsaydım, diliyle okumasını Ben kolaylaştırmasaydım, peygamber o kelimadan size hiçbir şey getiremezdi.

Şimdi bu anlam ile ötekilerin söyledikleri anlam aynı mı? Öteki anlam, bu anlamla nasıl bağdaşır ve inkârcıların iddialarına nasıl cevap olur?

İki: Verdikleri eziyetlere katlanması için kalbin sabır ile bağlanması, haklı haksız her dava sahibi için mümkündür. Bu yüzden kalbin sabır ile bağlanması,

628 Hakka, 47.

629 Şura, 24.

yalnız başına haklı ile haksızı birbirinden ayırmaya delalet etmez. Dolayısı ile inkârcıların sözlerine verilen cevabı içermez. Bu nedenle, yalanlayanın verdiği eziyete sabretmek, soyut anlamda haber verenin doğruluğuna delalet etmez.

Üç: Kalbi bağlanan birine “Kalbini mühürledi” denilmez. Zîra hitabet usulünde ve Arap dilinde böyle bir şey yoktur; Kur’an’da kastedilen de bu değildir. Çünkü “Kalbin mühürlenmesi” kavramı, aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi Kur’an’da geçtiği bütün yerlerde kâfirler için kullanılmıştır:

“Allah kalplerini mühürlemiştir.”⁶³⁰

“Şimdi sen, Heva ve hevesini ilâh edinen ve Allah’ın (katındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?”⁶³¹

Buna benzer ayetler, Kur’an’da pek çoktur.

Oysa kulun kalbini sabır ile bağlamak, aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi kalbi mühürlemekten oldukça farklıdır:

“Ve kalplerini (sabır ve kararlılık ile) bağlamıştık. Hani ayağa kalkıp demişlerdi ki: Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir; ilâh olarak O’ndan başkasına asla tapmayız. Aksi halde, saçmalamış oluruz.”⁶³²

“Musa’nın annesi, yüreği boşluk içinde sabahladı. Eğer müminlerden olması için kalbini (sabır ile) bağlamamış olsaydık, neredeyse halini açığa vuracaktı.”⁶³³

Aynı şekilde, insanın dua ederken, dayanma gücü vermesi anlamında “Allah’ım! Kalbimi (sabırla) bağla” demesi doğrudur; oysa “Allah’ım! Kalbimi mühürle” demesi doğru değildir.

Dört: Yüce Allah, inkârcıların sözlerini bize aktarırken onların, Kur’an’ın iftira ve uydurma olduğunu söylediklerini belirtir. Allah, onların bu sözlerine burada açık bir şekilde cevap vermemekte; aksine, peygamberin kendisine iftirada bulunması halinde, ona vereceği cezaya kimsenin engel olamayacağını, onu azabıyla yakalayacağını ama kimsenin onu kurtarmaya gücünün yetmeyeceğini söyleyerek cevap vermektedir. Nitekim peygamber de bizzat bu gerçeğe şöyle dikkat çekmektedir:

“Yoksa onlar: “Onu uydurdu” mu diyorlar? De ki: Eğer ben onu uydurmuş olsaydım, Allah’tan bana gelecek hiçbir şeye engel olmaya gücümüz yetmezdi.”⁶³⁴

630 Bakara, 7.

631 Casiye, 23.

632 Kehf, 14.

633 Kasas, 10.

634 Ahkaf, 8.

Allah, inkârcıların bu sözlerine bazen Kur'an'a karşı onun bir benzerini ya da ondan bir parçasını getirmesini isteyerek; bazen de peygamberin hak ve doğru olduğuna, asıl kendilerinin yalancı ve iftiracı olduklarına delalet eden kesin deliller getirerek onlara cevap vermektedir. Âyetten, inkârcıların sözlerine sadece sabırla değil işte böyle cevap verildiği anlaşılmaktadır.

Beş: Bu ayet, açıkladığımız durumun benzeridir. Eğer Allah dileseydi, onu kabul etmez ve peygambere bu imkânı tanımazdı. Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri şüphesiz en güzel yöntemdir.

Altı: Âyetin siyakında, ne uyumluluk, ne içerik ne de gereklilik bakımından herhangi bir şekilde sabra delalet eden bir delil yoktur. Dolayısıyla âyetten sabrın kastedildiği nereden anlaşılmaktadır? Sonra bu anlam, Kur'an'da başka yerde geçmiyor ki burada o anlam verilsin. Oysa inkârcıların iddiasının doğru olması halinde Allah'ın kendisiyle peygamber arasına gireceği ve ona, kendisine iftirada bulunma imkânı tanımayacağı Kur'an'da pek çok yerde geçmektedir.

Yedi: Yüce Allah, dilemesi halinde peygamberin Kur'an'ı kendilerine okumayacağını ve onu kendilerine bildirmeyeceğini; Kur'an'ı kendi bilgisi, izni ve dilemesi dahilinde indirdiğini şöyle haber vermektedir:

*"De ki: Eğer Allah dileseydi, onu size bildirmez, ben de onu size okumazdım."*⁶³⁵

Bu, peygamberin doğruluğunu ve Kur'an'ın onun tarafından uydurulmuş bir kelim olmadığını, onun Allah'a iftira edemeyeceğini kanıtlayan en açık ve en güçlü kanıttır. Yani peygamber şöyle söylemektedir: Eğer okuma yazma bilmeyen benim gibi birinin böyle bir şeye gücü yetseydi, okuma yazma bilen, bilgisi olan, insanların yanına gidip onlardan bilgiler öğrenen kimselerin de buna gücü yeterdi. Oysa beni, Allah peygamber olarak gönderdi. Şayet o yüce Allah dileseydi, Kur'an'ı indirmez, onu okumamı kolaylaştırmaz; ne bana ne de başkasına, onu size okuma ve öğretme imkânı tanımazdı. Ama Kur'an'ı, Allah bana vahyetti ve onu size okumama izin verdi. Sizin daha önce böyle bir şeyden hiç haberiniz ve bilginiz yokken, Kur'an'ı O size bildirdi. Eğer sizin söylediğiniz gibi bu Kur'an, bir yalan ve iftira olsaydı, benden başkası da onu size okuyabilir; böylece onu o kişi vasıtasıyla tanırdınız. Çünkü insan, yalan söylemekten aciz kalmaz. Oysa sizler, Kur'an'ı ilk kez benden duydunuz; benden başka bir insandan duymadınız. Onu ilk defa ben size tanıttım.

Sonra Allah resulü, zihinlerde var olan ve peygamberin bunu başkasından öğrendiği ya da kendi kafasından uydurduğu sorusuna cevap vermekte ve şöyle demektedir:

*"Ben bundan önce bir ömür boyu aranızda kaldım."*⁶³⁶

635 Yunus, 16.

636 Yunus, 16.

Yani sizler benim durumumu iyi biliyorsunuz; sizden hiçbir gizlim ve saklım yoktur. Siz benim girdimi çıktımı, doğruluğumu ve emanete sahip çıkışımı bilirsiniz. Ben daha önce o Kur'an'dan az veya çok hiçbir şey bilmiyordum. Sonra hiçbir çaba göstermeden, eğitim almadan ve imkânım olan sebeplere sarılmadan kısa bir süre içinde onu size getirdim. Bu, Kur'an'ın Allah tarafından bana vahyedildiğinin ve indirildiğinin açık delili ve güçlü kanıtıdır. Eğer dileseydi, Allah böyle bir şey yapmaz; bana, onu okuma imkânı tanımaz, size de onu bilme imkânı vermezdi. Oysa Allah, bana onu okuma imkânı tanıdı; size de onu bilme imkânı verdi. Daha önce ne siz, böyle bir şeyi hatta bir parçasını bile biliyor; ne de ben, bana vahyedilmeden önce tamamını ya da bir kısmını okuyordum.

Şimdi bu delilin sağlamlığını, güzelliğini ve ortaya çıkardığı anlamları, aşağıdaki ayetlerle birlikte iyi düşün. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*“Andolsun, eğer dileseydik, sana vahyettiğimizi alıp götürürdük; sonra sen de bize karşı duracak bir vekil bulamazdın.”*⁶³⁷

Aşağıdaki ayetler, anlam bakımından bu ayetle örtüşmektedir:

*“Yoksa onlar: ‘Allah’a karşı yalan uydurdu’ mu diyorlar. Oysa Allah dileseydi, senin kalbini mühürlerdi.”*⁶³⁸

*“Eğer o, bize karşı bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıkrak yakalardık.”*⁶³⁹

Bu delil, Kur'an'da birçok yerde çeşitli şekillerde bağımsız olarak zikredilir.

Sekiz: Bu tür terkipler, aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi Kur'an'da ispat (olumluluk) için değil olumsuzluk için zikredilir:

*“Andolsun, eğer dileseydik, sana vahyettiğimizi alıp götürürdük.”*⁶⁴⁰

*“Ey İnsanlar! (Allah) dilerse sizi yok eder, başkalarını getirir; şüphesiz Allah buna Kadir'dir.”*⁶⁴¹

*“(Allah) dilerse, rüzgarı durdurur; böylece onun (denizin) üstünde kalakalırlar.”*⁶⁴²

*“Eğer dilersek, onları yerin dibine geçirir ya da gökten üzerlerine parçalar düşürürüz.”*⁶⁴³

Bu terkip ve benzerleri, dileme fiilinden sonra daima olumsuz olarak gelmişlerdir.

637 İsra, 86.

638 Şura, 42/24.

639 Hakka, 69/44-45.

640 İsra, 17/86.

641 Nisa, 4/133.

642 Şura, 42/33.

643 Sebe, 34/9.

Dokuz: Kalbi mühürlemek, sabırlı olmayı gerektirmez. Aksine kişinin kalbinin mühürlenmesi, onun sabrını yok edebilir; hatta kalp mühürlendi mi sabır yok olur. Bu yüzden kişinin dayanma gücü zayıflar. Oysa kalbin sabır ile bağlanması böyle değildir; çünkü bu, sabırlı olmayı gerektirir. Nitekim aşağıdaki âyet bu anlamı pekiştirmektedir:

“Hani Allah kendi katından bir güven işareti olarak sizi hafif bir uykuya daldırmıştı. Sizi arıtmak, sizden şeytan vesvesesini gidermek, kalplerinizi (sabır ile bağlayıp) pekiştirmek ve sebatınızı artırmak için gökten üzerinize su indirmişti.”⁶⁴⁴

Bunun yanında, Arap dilinde bir iş üzerinde sabredene “Kalbini (sabırla) bağladı” denilir. Böyle yapmakla o kişi sanki kalbini sıkıntılara karşı hapsetmiş, onu korumaya almış, kendine hakim olup sükunet ve metanetini muhafaza etmiştir. Bu yüzden, kendine hakim olan ve metanetini koruyan kimseye “Rabitü'l-Ce's” denilmiştir.

Vahidî, “Ve li yarbite ala kulubikum” (kalplerinizin üzerini bağlamak için) ifadesinde geçen ‘ala’ edatının zaid (fazla) olduğunu, bu yüzden mânânın “Kalplerinizi bağlamak” olduğunu söylemiştir. Ancak bu söylediği doğru değildir. Çünkü ‘bir şeyi bağlamak’ ile ‘bir şeyin üzerini bağlamak’ arasında açık fark vardır. Mesela, ‘Atı, hayvanı bağlamak’ denilebilir; ancak at veya hayvanı bağlamaya ‘üzerini bağlamak’ denilmez.

Eğer ‘bağlama’, bir şeyin tamamını kapsıyor ve bütününe içine alıyorsa, ancak o zaman ‘Üzerini bağladı’ denilir. Üzerini bağlamakla, sanki bağlanan şeyin bütünü kuşatılmış olur. Bu yüzden ‘Kalbinin üzerini bağladı’ denilmiştir. Bu ifade şekli, ‘Kalbini bağladı’ ifadesinden daha güzel ve kapsamlıdır. Bu ifadeyle asıl anlatılmak istenen, mühürlemenin aksine bu tür bağlamayla birlikte sabrın, dayanma gücünün ve sağlamlığın olduğudur.

On: Mühürlemek, hissetmeyecek ve anlamayacak şekilde kalbi bağlamak demektir. Dolayısıyla mühürlemek, bilme ve anlamaya engel olan bir durumdur. Hâlbuki Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanlarının söylediği “Kur’an’ı o uydurdu” sözünü biliyor, anlıyor ve bunun ağırlığını hissediyordu. Allah, peygamberin kalbinin bu sözleri bilmesine, anlamasına ve ağırlığını hissetmesine herhangi bir engel koymamış; bu yüzden onun hakkında ‘Mühürleme’ sözcüğünü kullanmamıştır.

Eğer, ‘Durum böyledir; ancak Allah, Hz. Peygamberin kalbinin onların bu sözlerinden sıkıntı duymasına bir engel koymuştur’ denilirse, deriz ki: Asıl bu durumun ‘Mühürleme’ olarak adlandırılması daha doğrudur. Çünkü inkârcıların bu sözleri, Hz. Peygambere büyük sıkıntı veriyor ve onu derinden üzüyordu. Nitekim Allah, bu durumu bize şöyle haber veriyor:

“Onların söylediklerinin gerçekten seni üzdüğünü biliyoruz.”⁶⁴⁵

Bu eziyet ve sıkıntının Allah Resulüne ulaşması, Allah'ın ona özel bir lütuf ve ihsanıdır. Zîra hiçbir peygamber, ona yapılan eziyet kadar eziyet görmemiştir.

Bütün bu gerekçeler nedeniyle âyet hakkında doğru olan görüş, Katâde'nin görüşüdür. Şüphesiz Allah doğrusunu bilir.

Bundan sonra Yüce Allah, Kur'an'ın takva sahipleri için bir öğüt olduğunu, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ondan ders aldıklarını, böylece kendilerine yararlı ya da zararlı olan şeyleri görüp yararlı olanları uyguladıklarını, zararlı olanlardan ise sakındıklarını haber vermektedir. Müttakilerin Kur'an ile Yüce Allah'ın isimlerini, sıfatlarını ve fiillerini zikredip bunlara içtenlikle inandıklarını; onların, Allah'ın sevabını, cezasını, tehdidini, emir ve yasaklarını, Allah'ın dostları, düşmanları ve kendi nefsi üzerindeki ayetlerini ve mucizelerini bu kitap sayesinde öğrendiklerini; yine bu kitap sayesinde nefislerini arındırdıklarını, temizlediklerini ve yücelttiklerini; onu kötülüklere dalmaktan, değerini yitirmekten ve küçük düşürmekten alıkoyduklarını; dünya ve âhiret, Cennet ve Cehennem, iyilik ve kötülük hakkındaki bilgileri Kur'an'dan aldıklarını bildirmektedir. Bütün bu özellikleri nedeniyle Kur'an, gerçekten bir öğüt: bilgi sahipleri için güçlü bir delil, öğrenenlere yol gösteren bir rehber ve yarar sağlayan bir kitaptır.

وَلَا تَعْلَمُ أَنَّ مَعَكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾

49. Şüphesiz biz, aranızda onu yalanlayanların bulunduğunu biliyoruz.

Tefsiri:

Yani onlar, bize gizli değildir; yalanlamalarının karşılığını elbette vereceğiz.

Bu âyetin ardından Yüce Allah, inkârcıların peygamberin haber verdiği gerçeği gördüklerinde elçisinin ve sözünün onlar için bir hasret ve üzüntü olacağını haber vermektedir. Onların peygamberin haber verdiklerini yalanlamaları, pişmanlık ve üzüntünün hiçbir yarar sağlamadığı bir zamanda kendileri için en büyük pişmanlık ve üzüntü kaynağı olacaktır. Hakkı yalanlayıp bâtila inanan herkes için durum budur. Yalanladığı şeyin gerçek olduğu, inandığı şeyin ise gerçek olmadığı apaçık ortaya çıktığında, yalanladığı gerçek ile inandığı bâtil inkârcı için büyük bir hasret ve üzüntü olur. Inkârcının durumu, ihtiyaç duyduğu bir zamanda kendisine yararlı olan şeyi elinden kaçıran kimsenin durumu gibidir.

Bu kimsenin o şeye duyduğu ihtiyacı arttıkça ve onu elde edenlerin kurtuluşunu gördükçe, kaçırdığı fırsat bu kimse için daha büyük üzüntüye dönüşür.

Daha sonra Yüce Allah, Kur'an ve gönderdiği elçinin Hakke'l-yakin (kesin gerçek) olduğunu haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır:

وَإِنَّ لَخِزْيَةَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّ لِحَقِّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾

50 Muhakkak o. kâfirler için bir iç yarasıdır.

51. Hiç şüphesiz o, kesin bir gerçektir.

Tefsiri:

Bazı alimler âyette geçen Hakke'l-yakin ifadesindeki tamlamanın, 'büyük mescit'. 'evlâ namaz' tamlamalarında olduğu gibi, mevsûfun sıfata izafesi ba-bından olduğunu söylemişlerdir. Buna göre ayet, 'Şüphesiz o gerçek kesindir' anlamına gelir.

Kuşkusuz bu konunun daha çok incelenmesi gerekiyor. Bu yüzden, 'Başarı Allah'tandır' deyip diyoruz ki:

Yüce Allah, Kur'an'da yakînin (kesin bilginin) üç mertebesi olduğunu bildirmektedir. Bunlar, Hakke'l-yakîn (bilme ve görmeyi kapsayan kesin bilgi), İlme'l-yakîn (bilgi halindeki kesin bilgi) ve Ayne'l-yakîndir (görülen kesin bilgi).

Allah, yakînin bu üç mertebesini bize şöyle haber verir:

"Hayır: eğer ilme'l-yakîn (kesin bir bilgiyle) bilmiş olsaydınız, mutlaka Cehennemî görecektiniz. Sonra onu (âhirette) ayne'l-yakîn ile (yakîn gözüyle, çıplak gözle) göreceksiniz."⁶⁴⁶

Yakînin üç mertebesi şöyledir:

Birinci mertebe: İlme'l-yakîn mertebesidir. İnancını zedeleyecek hiçbir şüphe ve kuşku olmadan tam bir inançla inanıp doğrulamak. Mesela, Cennete, onun müttakilerin yurdu ve müminlerin vatani olduğuna ilme'l-yakîn (kesin bir bilgiyle) inanmak böyledir. Peygamberlerin, Cennetin varlığını Allah'tan bildirdiklerine kesin olarak inanmak, bunu haber verenlerin doğruluğundan şüphe etmeden kesin bir şekilde kabul etmek, İlme'l-yakîn mertebesinin içine girer.

İkinci mertebe: Ayne'l-yakîn mertebesidir. Bu mertebe, görme ve müşahade etmeye dayalıdır. Yüce Allah bu mertebeyi şöyle haber vermektedir: "Sonra onu (âhirette) ayne'l-yakîn ile (yakîn gözüyle) göreceksiniz."⁶⁴⁷

646 Tekâsür, 102/5-7.

647 Tekâsür, 102/7.

Bu mertebe ile önceki mertebe arasındaki fark, bilgi halindeki kesin bilgi ile görmeyle elde edilen kesin bilgi arasındaki fark gibidir. İlme'l-yakîn dinlemeyle ilgili, Ayne'l-yakîn ise görmeyle ilgili bir mertebedir.

İmam Ahmed'in Müsned'inde merfû olarak rivâyet edilen bir hadis-i şerifte "Haber, görmek gibi değildir" buyurulmuştur.

Hız. İbrahim'in Rabbinden ölümleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini istemesi, bu mertebeye alakalıdır. O, bu istekle kesin bilgi (İlme'l-yakîn) ile bildiğini görme bilgisiyle (Ayne'l-yakîn ile) pekiştirmek istemiştir. Bu yüzden isteği, bilgisini artırmaya ve kalbinin huzur bulmasına yönelik bir taleptir. Zîra görmekle, kalp sakinleşir; şüpheler yok olur; haberle görme arasındaki mesafe huzurla kat edilir. Bu yüzden Hız. Peygamber. haber ile görme arasındaki mesafeyi şek (şüpheler, tereddüt) olarak adlandırarak: "Biz şek etmede İbrahim'den daha çok hak sahibiyiz" buyurmuştur.⁶⁴⁸

Dolayısıyla ne bu hadiste ne de Hız. İbrahim olayında, inanma bakımından bir şek ve şüpheden söz etmek mümkün değildir. Zîra burada bilmeden sonra gözle görme, haberden sonra müşahade etme ve işitmeden sonra görme söz konusudur.

Üçüncü mertebe: Hakke'l-yakîn mertebesidir. Bu mertebe, bir şeyi bizzat yaşamak onu hissetmekle alakalıdır. Müminlerin Cennete girmeleri ve içindeki nimetlerden yararlanmaları, bu mertebeyi ifade eder. Müminler dünyada iken İlme'l-yakîn mertebesinde; hesap verme ve görebilecekleri kadar Cennetin kendilerine yakınlaştırılması halinde Ayne'l-yakîn mertebesinde; Cennete girmeleri ve nimetlerinden yararlanmaları halinde ise Hakke'l-yakîn mertebesinde bulundurlar.

Bilineni yaşamak, onu hissetmek bazen dış duyarlarla mümkün olurken bazen de kalple (manen) mümkün olur. Bu yüzden Yüce Allah, "Şüphesiz o, hakku'l-yakîndir (kesin bir gerçektir)"⁶⁴⁹ buyurmuştur.

Kalp, duyuları ve onlara bağlı halleri hissettiği gibi Kur'an'a ve peygambere inanmayı da hisseder. Bu yüzden kalp, imanın verdiği neşe ve huzuru yaşar. Hakke'l-yakîn mertebesine ulaşır. Bu, imanın en üst mertebesidir; müminlerin farklı derecelerde bulunduğu siddîklik derecesidir.

Bazı alimler bu üç mertebe için şöyle bir örnek vermişlerdir: Doğruluğuna kesin olarak inandığın bir kişi sana, "Yanımda bal var, ondan sana yedirmek istiyorum" dediğinde ona inanır ve doğrularsan, bu İlme'l-yakîn olur. Eğer o kişi, balı yanına getirir ve sen onu görürsen, bu Ayne'l-yakîn olur. Eğer balı tadıp yersen, bu da Hakke'l-yakîn olur.

648 Buhâri, 6/473.

649 El-Hakka, 69/51.

Buna göre, 'Hakku'l-yakîn' ifadesindeki tamlama, bazılarının söylediği gibi mevsûfun sîfata izafesi babından değil, aksine cinsin türü izafesi babındandır. Çünkü bilme (ilim), görme (ayn) ve hak (gerçek), yakînden daha genel kavramlardır. Dolayısıyla âyetle â'm (genel) hâsa (özele) izafe edilmiştir. Bütün paranın malın bir kısmına izafe edilmesi gibi.

Âyetteki ifadede tamlanan ile tamlayan, 'Amr'ın evi', 'Zeyd'in elbisesi' tamlamalarındaki aksine tek bir şeyi tanımlayınca, bazıları bunu mevsûfun sîfata izafesi şeklinde anlamışlardır. Oysa gerçek onların sandığı gibi değildir. Aksine bu, 'ipek elbise', 'gümüş yüzük' tamlamalarında olduğu gibi cinsin türüne izafesi babındandır. Bu tür tamlamalarda, bazen tamlanan tamlayandan farklı olabilir ve aynı şeyi ifade etmeyebilir; bazen de tamlanan ve tamlayan aynı cinsten olabilir ve aynı şeyi ifade edebilir. Kuşkusuz Allah doğrusunu bilir.

Daha sonra Yüce Allah sûreyi şu ayetle bitirmektedir:

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

52. Öyleyse, pek büyük Rabbinin adını tesbih et.

Tefsiri:

Rabbin büyüklüğü ve yüceliği ile ilgili haber içeren; O'nun mülkünün azametinden, kulları hakkında verdiği hükmün dünyada ve âhirette adaletle uygulanmasından söz eden; Allah'ın peygamber gönderme ve kitap indirme yüceliğini anlatan; O'nun bütün gök ehli ve iman eden kullar katında pek yüce, üstün ve değerli olduğunu, hiç kimsenin O'na karşı yalan uyduramayacağını, kimsenin O'na iftirada bulunamayacağını, dinini değiştiremeyeceğini, hukukunu yok edemeyeceğini, yalan söyleyerek O'nun adına insanları öldüremeyeceğini, gerçekte olmayan bir şeyi O'ndan haber veremeyeceğini, söylediği yalan ve iftiraya rağmen Allah'ın onu desteklemesinin, ona yardım etmesinin, dualarını kabul etmesinin, düşmanlarına galip kılmasının, değerini artırıp şanını yüceltmesinin mümkün olmadığını açıklayan bu sûresinin, böyle bir sonla bitmesi oldukça yerindedir. Yüce Allah'ın azameti ve şanı, yalan ve zulmün en çirkin türünü yapan bir kimseye iyilikle davranması ve ona destek vermesi mümkün değildir. Yüce Rabbimiz, bilgisizlerin kendisine isnat ettikleri her türlü şeyden pek uzak ve yücedir.⁶⁵⁰

15. *Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (Cehennem) alevlenen bir ateştir.*

16. *(Deriyi) soyup kavurur.*

Tefsiri:

Bu âyet hakkında çokça bilinen iki tür tefsir vardır.

Birincisi: Âyette geçen ve kavurma anlamı verilen 'eş-Şevâ' sözcüğü, el ve ayaklar gibi öldürücü olmayan organların bulundukları yerden koparılabilen, soyulabilen uzuvları ifade eder. Nitekim bu sözcük Arap dilinde bu anlamda kullanılmıştır. Örneğin, avcı avı öldürücü olmayan yerinden vurduğu zaman 'Rema es-sayda fe eşvah' (Avı, öldürücü olmayan yerinden vurup yakaladı) denilir. Eğer av, öldürücü yerinden vurulur ve vurulduğu yerde ölürse, 'Remahu fe esmâh' (Atıp vurdu ve olduğu yerde öldürdü) denilir. Şâyet av, vurulduğu okla birlikte kaçır başka yerde ölürse, buna da 'Remahu fe enhah' (Atıp vurdu ama kaçırdı) denilir.

İkincisi: eş-Şevâ, baş ve kafatası derisi anlamındadır.⁶⁵¹

تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى ۖ وَجَمَعَ فَأَوْعَى ۖ إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ۖ ۱۹
إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ۖ ۲۰ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ۖ ۲۱ إِلَّا الْمُضِلِّينَ ۖ ۲۲

17, 18. *Yüz çevirip geri dönen, (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağırır!*

19-22: *Gerçekten insan, pek hırslı (sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine bir kötülük dokunduğunda sızlanıp feryat eder; bir iyilik dokunduğunda ise cimrilik eder.*

Tefsiri:

Yüce Allah bu âyette, insanın bu niteliklere sahip bir varlık olarak yaratıldığını; bu niteliklerde olmayanların ise, Allah kendi fazlı ve ihsanı ile onları temizleyip arındırdığı için öyle olmadıklarını haber vermektedir.⁶⁵²

Ibn Kayyim, bu âyet hakkında başka bir eserinde şunları söylemektedir:

Âyette geçen el-Helû' (hırslı, sabırsız) sözcüğü hakkında el-Cevherî şöyle söyler: el-Hela' (hırslılık ve sabırsızlık), el-Ceza' (sızlanma, feryat etme) halinin

651 Bedâiu'l-fevâid, 3/114-115.

652 Tariku'l-hicreteyn, s. 101

en kötü halidir. Bazen heli' şeklinde kesre ile gelir. Sabırsız olana heli' ve helû' denilir. Bir hadis-i şerifte Allah resulü şöyle buyurmuştur: "İnsandaki en kötü nitelik, hırslı cimrilik ve (baştan) çıkararak korkaklıktır."⁶⁵³

Derim ki, bu hadiste biri lafızla ilgili diğeri mânâ ile ilgili iki durum söz konusudur. Lafızla ilgili durum, cimriliğin hırslılıkla nitelenmesidir. Hırslı kimseye, çoğunlukla helû' (çok hırslı) denilir; hâli'u'n leh (ona –mala karşı- hırslı) denilmez. Çünkü hale'e fiili müteaddi (geçişli) bir fiil değildir.

Buna göre, lafızla ilgili durum için burada iki farklı yorum vardır:

Birincisi: Bu tamlama, sessiz gece, gizli sır, oruçlu gün, fırtınalı gün tamlamalarında olduğu gibi, nesep (sahiplik) belirtmektedir. Çünkü ünlü Arap dilbilimci Sibeveyh'e göre bu tür tamlamalar, lâbin (süt sahibi), tâmir (hurma sahibi) anlamında olup nesep (sahiplik) belirtir.

İkincisi: Hâli' (hırslı), hadiste geçen hâli' (çıkararak) sözcüğü ile uyumlu ikili bir ifade olması için zikredilmiştir.

Mana ile ilgili durum ise şudur: Cimrilik ve korkaklık, bir insanda bulunacak en kötü iki niteliktir. Özellikle kişinin cimriliği aşırı ve hırslı; korkaklığı şiddetli ve akli baştan çıkararak tipte ise, o kişide müsamaha, hoşgörü ve cesaret olmaz. Böyle bir kişi ne malından ne de bedeninden bir yarar görür. Arapların söylediği gibi, ne mızrak ne çanak olur; ne kovulur ne de serbest bırakılır. Bu yüzden cimrilik, korkaklık, hırslılık ve ürkeklik, kişiyi engeller, küçük düşürür, alçaltır ve bayağılaştırır.

Eğer hırslı ve tamahkar cimriyi tanımak istersen, o kişi şöyledir: Mesela acıktığında, hemen aç olduğunu söyler ve açlığını hemen gidermeye çalışır; tahammül etmez. Bir yeri ağrıdığında, hemen şikâyet eder ve onu belli eder. Bir zorlukla karşılaştığında, hemen itaat edip boyun eğerek; hızlıca zorluktan kaçıp kurtulmaya çalışır. Aç kaldığında, şikâyetini ortaya koyar ve acil bir şekilde karnını doyurmak için çabalar. Bir yerde bir menfaati olduğunu gördüğünde, hızlıca oraya yönelir. O menfaati elde edince, kendisine ruh (can) gelmiş gibi olur. Yani böyle bir kimse, ne zorluklara tahammül eder ne de başkasını kendisine tercih eder. Bütün bu sıfatlar, insanın küçük düşmesine ve alçalmasına neden olur; sahibini basitleştirip bayağılaştırır. Allah bu hallerden korusun.⁶⁵⁴

653 Ebû Dâvûd, Cihad, 2/477.

654 Uddetü's-sabirin, s. 274-275.

الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَانِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾
 لِلنَّائِلِ وَالْمَحْزُومِ ﴿٢٥﴾ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بَيِّمَ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ
 عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
 لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ
 مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
 لِأَمَانَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ
 هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ نَحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُولَئِكَ فِي حُنَاتِ مُكَرَّمُونَ ﴿٣٥﴾ فَمَالِ
 الَّذِينَ كَفَرُوا قَتَلُوا قَتْلًا مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أُيْطَمَعُ
 كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يَدْخُلَ حَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا إِنَّا حَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

23. Onlar ki: Namazlarını sürekli kılarlar aksatmazlar.

24, 25. Mallarında, isteyene ve (isteyemediği için) mahrum kalmışa belli bir hak tanıyanlar;

26. Ceza (ve hesap) gününün doğruluğuna inananlar;

27, 28. Rablerinin azabından korkanlar; ki Rablerinin azabı(na karşı) emin olunamaz;

29-31. Irzlarını koruyanlar -ancak eşlerine ve cariyelerine karşı müstesna; çünkü onlar kınanmaz; bundan öteye (geçmek) isteyenler ise, onlar taşkınlığın ta kendileridir-;

32. Emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler;

33. Şahitliklerini (dosdoğru) yapanlar;

34. Namazlarını koruyanlar;

35. İşte bunlar, Cennetlerde ağırlandırılır.

36, 37. (Resulüm!) O kâfirlere ne oluyor ki, bölük bölük sağından ve solundan sana doğru koşuyorlar.

38, 39: Onlardan her biri, nimet Cennetine konulacağını mı umuyor? Hayır; doğrusu biz onları, bildikleri şeyden yarattık.

Tefsiri:

Bu iki cümlenin birbiriyle bağlantısını düşündüğünde, altında marifet ve bilgi hazinelerinden büyük bir hazinenin bulunduğunu görürsün. Yüce Allah burada, insanın bilinen sperm maddesinden yaratıldığına ve sonraki evrelere işaret ede

bir ilâha, insanları başıboş bırakmanın, onlara peygamber göndermemenin, kitap indirmemenin yakışmayacağını; öldükten sonra insanları yeni bir varlık olarak yaratmanın, işledikleri iyi ya da kötü amellerin karşılığını vermek üzere onları tekrar diriltmenin O'na zor gelmeyeceğini, O'nun bunu yapmaktan aciz kalmayacağını ifade etmektedir. Öyleyse, Allah'ın kendilerini hangi şeyden yarattığını bildikleri halde insanları Allah'a yönelmekten alıkoyan, gönderdiği peygamberi ve indirdiği kitabı yalanlayanlar, Cennete girmeyi nasıl umarlar?

Bu, şu âyete benzemektedir: “Sizi, Biz yarattık; yine de tasdik etmeyecek misiniz?”⁶⁵⁵ Bu âyete göre yalanlayanlar, Allah'ın kendilerini yarattığını tasdik etmekteydiler. Allah, bu yaratılışı onlara, kendi birliğinin ve gönderdiği peygamberlerin doğruluğunun delili olarak zikretmekte; onları ve bütün insanları, kendi isimlerini, sıfatlarını ve birliğini kabul etmeye, peygamberlerine inanmaya ve âhiret hayatına iman etmeye dâvet etmektedir.⁶⁵⁶

فَلَا أَقْسَمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَىٰ أَنْ نَبْدِلَ خَيْرًا مِنْهُمْ
وَمَا لَكُمْ بِمُسْتَبِقِينَ ﴿٤١﴾

40, 41. Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter ve kimse de bizim önümüze geçemez.

Tefsiri:

Allah bu ayetlerde, doğuların ve batıların rabbine yemin etmektedir. Doğular ve batılar, ya yıldızların ya da güneşin doğuş ve batış yerleridir. Her yer, bir yönden doğu ya da batı olduğu için, Allah bazı yerde bunları çoğul, bazı yerde tekil, bazı yerde de ikili olarak zikretmiştir. Mesela er-Rahmân sûresinde ikili olarak şöyle zikreder: “O, iki doğunun da Rabbidir, iki batının da Rabbidir.”⁶⁵⁷ Bu âyette geçen iki doğu ve iki batıdan maksadın, iki yaz ve kış olduğu söylenmiştir.

Allah, her yerde o yere uygun ifadeler kullanmıştır. Bu yüzden, “O, iki doğunun da Rabbidir, iki batının da Rabbidir” âyetinde doğuyu ve batıyı ikili olarak zikretmesinin nedeni, bu sûrede ikili ifadelerin zikredilmiş olmasıdır. Allah bu sûrede, yaratılışı ve öğretmeyi, güneşi ve ayı, yıldızları ve ağaçları, göğü ve yeri, çekirdeği ve meyveyi, insanları ve cinleri, insanın yaratılış maddesi ile cinlerin yaratılış maddesini, iki denizi, Cennet ve Cehennemi birlikte ikili ifadeler

655 El-Vâkı'a, 56/57.

656 Şâd'ul-Hakî, 4, 16.

657 er-Rahmân, 17.

olarak zikretmiş; Cenneti, iki üst Cennet ve iki alt Cennete bölerek her Cennet'te iki pınar olduğunu haber vermiştir. Dolayısı ile doğu ve batının iki doğu ve iki batı olarak zikredilmesi, bu ikili ifadelerle mükemmel bir uyumluluk sağlamıştır.

El-Meâric sûresinde ise Allah, genel anlamda kudretine, kudretinin mükemmelliğine, öldükten sonra insanları tekrar diriltme gücüne yemin etmektedir. Bu yüzden doğuyu ve batıyı çoğul olarak zikretmiştir. Zîra bu, âyette ister yıldızların ve güneşin doğuş ve batış yerleri kastedilmiş olsun ister her şeyin doğu ve batı yönleri kastedilmiş olsun, yemin edilen şeye daha iyi delalet etmektedir. Çünkü bütün bunlar, Yüce Allah'ın, yalanlayanların yerine başkalarını getirme: güneşi her gün doğudan getirip batıda yok ettiği gibi, onları bilmedikleri başka bir hayata ve şekle sokabilme güç ve kudretinin apaçık delilleridir.

El-Müzzemmil sûresinde de Allah, doğu ve batıyı tekil ifadeyle zikretmektedir. Çünkü burada temel amaç, Allah'ın gerçek Rabb ve bir olduğunu ifade etmektir. Yani O, doğunun ve batının tek Rabbi olduğu gibi, yalnız O'nu tek Rabb olarak bilmek ve sadece O'na güvenip dayanmak gerekir.

Doğunun ve batının O'ndan başka Rabbi yoktur. Öyleyse O'ndan başka ilâh edilmemesi ve O'ndan başkasına güvenilip dayanılmaması gerekmektedir. Hz. Musa da, firavunun kendisine yönelttiği '*Alemlerin Rabbi nedir?*'⁶⁵⁸ sorusuna şöyle cevap vermiştir: "*Eğer aklınızı kullanır (düşünürseniz, anlarsınız ki,) O, doğunun, batının ve bunların arasındaki her şeyin Rabbi'dir.*"⁶⁵⁹

Burada, Yüce Allah'ın doğuların ve batıların Rabbi olduğunun zikredilmesi, O'nun göklerin ve gökte bulunan güneşin, ayın ve yıldızların; iki yön arasında bulunan her şeyin, gecenin, gündüzün ve ikisi içinde bulunan bütün varlıkların Rabbi olduğuna da dikkat çekmektedir.

Allah buna dikkat çektikten sonra şöyle buyurmaktadır:

"*Şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter ve kimse de bizim önümüze geçemez* ".⁶⁶⁰ Yani onları yok edip yerlerine, onlardan daha itaatkar ve daha hayırlı kimseler getirmeye gücümüz yeter. Buna benzer bir âyet şöyledir: "*Ey İnsanlar! Eğer (Allah) dilerse sizi yok eder, başkalarını getirir; Allah buna Kadir'dir.*"⁶⁶¹

"*Kimse de bizim önümüze geçemez.*" Böyle bir şey dilediğimde, kimse bana engel olamaz, benim buna gücüm yeter. Allah bu mânâyı '*Kimse de bizim önümüze geçemez*' şeklinde ifade etmektedir. Zîra galip olan mağlubu geçer ve isteğine kavuşur.

658 Eş-Şuârâ, 23.

659 Eş-Şuârâ, 28.

660 El-Meâric, 70/40-41.

661 En-Nisâ, 4/133.

“Benzerlerinizi yerinize getirmede kimse bizim önümüze geçemez”⁶⁶² âyetinde fiil, mağlubiyet ve yenilgi anlamı içerdiği için ‘ilâ’ yerine ‘alâ’ edatıyla geçişli yapılmıştır. Fiilin ‘alâ’ ya da ‘ilâ’ edatıyla geçişli yapılması arasında fark vardır. Fiil, ‘ilâ’ ile geçişli yapıldığında ‘öne geçti, önce ulaştı’ anlamına; ‘alâ’ ile geçişli yapıldığında ‘ona galip geldi, onu yendi’ anlamına gelir.

Allah bazen, yalayanları yok edip yerlerine daha hayırlı olanları getireceğini; bazen benzerlerini getireceğini; bazen de onlar gibi olmayan başka bir toplum getireceğini haber vermektedir. Bu üç durumu bir arada ya da ayrı ayrı değerlendiren aralarındaki farkın ne olduğunu bilmek gerekir. Buna göre, Allah’ın onlardan daha hayırlı kimseler getirmesi, bunun gerçekleşmiş olması, Allah’ın dünyada iken onları yok edip yerlerine onlardan daha itaatkar ve takva sahibi kimseler getirme kudretini haber verir. Nitekim şu âyet buna delalet etmektedir: “Eğer yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir ve onlar sizin gibi de olmazlar.”⁶⁶³ Yani getireceğimiz kimseler, sizden daha hayırlı ve itaatkar olurlar.

Mücahid bu ayeti tefsir ederken der ki: Allah, onların yerine kullarından dilediği kimseleri getirir ve onları bu kimselerden daha hayırlı kılar. Ancak Allah’a hamdolsun ki, yüz çevirmediler; Allah da onların yerine başkalarını getirmedi.

Allah, onların yerine benzerlerini getirmeyi el-Vâkı’a ve el-İnsan Suresinde zikreder. el-Vâkı’a sûresinde Allah şöyle buyurur: “Aranızda ölümü Biz takdir ettik. Biz, sizi benzerlerinizle değiştirmemizde ve bilmediğiniz şekilde sizi var etmemizde önüne geçilenlerden değiliz.”⁶⁶⁴ El-İnsan Suresinde ise Allah şöyle buyurur: “Onları biz yarattık ve bağlarını sınıksız bağladık; dilediğimiz zaman da onları benzerleriyle değiştiririz.”⁶⁶⁵

Müfessirlerin pek çoğu, bu ayete şu anlamı vermişlerdir: Eğer Biz, sizden başka bir varlık yaratmak istesek, bunu yapacak güçteyiz ve bu konuda hiç kimse önümüze geçip Bizi yenemez. İnsan sûresinde geçen “Dilediğimiz zaman onları benzerleriyle değiştiririz” ifadesi ise, ‘Dilediğimiz zaman onları yok eder; benzerlerini getirip onların yerine koyarız’ anlamındadır.

El-Mehdevî bu âyet hakkında der ki: Yani yaratılışlarında onlara benzeyen ama amellerinde onlardan farklı olan bir toplum getiririz.

El-Vahidî ve İbnü’l-Cevzî, bu âyet hakkında bundan başka bir görüş zikretmemişlerdir.

662 El-Vâkı’a, 56/60-61.

663 Muhammed, 47/38

664 El-Vâkı’a, 56/60-61.

665 El-İnsan, 76/28.

Buna göre bu âyetler, şu âyetin benzeridir: “*Ey İnsanlar! (Allah) dilerse sizi yok eder, başkalarını getirir; şüphesiz Allah buna Kadir’dir.*”⁶⁶⁶ Bu ayetlerle Allah, onları yok etme ve yerlerine benzerlerini getirebilme güç ve kudretini zikrederek, öldükten sonra onları tekrar diriltmeye kadir olduğuna delil getirmektedir.

Bundan sonra Yüce Allah, el-Vâkı’a sûresinde ilk yaratılışı yeniden dirilişe delil getirerek şöyle buyurmaktadır: “*Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz; öğüt alıp-düşünmeniz gerekmez mi?*”⁶⁶⁷ Bu âyette Allah, onların bildikleri ve gördükleri şeye dikkat çekerek, peygamberlerin ikinci yaratılış hakkında verdiği haberin doğru olduğunu kendilerine hatırlatmaktadır.

El-İnsan ve el-Vâkı’a sûrelerinde geçen bu iki âyetin anlamı hakkındaki kanaatim şudur: “Onları benzerleriyle değiştirmekten maksat, yeni bir varoluştur; kendilerine vaat edilen öteki yaratılıştır.”

Nitekim ez-Zemahşerî, el-İnsan sûresindeki ayeti böyle anlamış ve şöyle demiştir: ‘Onları benzerleriyle değiştiririz’ ifadesi, öteki (ikinci) yaratılışa onların yerine, bağlarını sınıksız bağlamada kendilerine benzeyen kimseler getiririz’ anlamındadır. Ez-Zemahşerî böyle dedikten sonra şöyle söyler: Bazıları ‘Başkalarıyla değiştiririz’ ifadesini, ‘onları daha itaatkar kimselerle değiştiririz’ şeklinde anlamışlardır. Ancak bu durumda, (وَإِنْ تَوَلَّوْا يَنْتَبِذْكُمْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ) “Eğer yüz çevirerseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir (sizi, sizden başka bir toplumla değiştirir)”⁶⁶⁸ âyetinde olduğu gibi, âyetin ‘İzâ’ yerine ‘En’ ile gelmesi gerekirdi.

Derim ki: Âyetin, sadece kesin olarak gerçekleşen şeyler için kullanılan ‘İzâ’ ile gelmesi, bu değiştirmenin kesinlikle gerçekleşeceğine, mutlaka meydana geleceğine delalet eder. Bu yüzden, “*Andolsun, ilk yaratılışı bildiniz*” kesin ifadesini, öteki yaratılışın kesin olarak gerçekleşmesinin mümkün olduğuna delil getirmiş; örneği örneğe, görüp müşahede ettiklerini inkâr ettiklerine (tekrar dirilişe) delil göstermiştir. Onların benzerleri olması, Allah’ın onları yeni bir yaratılış ile yaratmasıdır. Dolayısıyla bu benzerleri, bizzat kendileridir; tekrar hayata döndürülmüşlerdir.

Eğer, ‘Bu dönüş (meâd), ilk yaratılışın aynısıdır’ dersen, doğru söylemiş olursun. Eğer, ‘Bu dönüş, ilk yaratılış gibidir’ dersen, yine doğru söylemiş olursun. Öyleyse meâd, yeniden hayata dönüştür ya da o, ilk yaratılış gibidir.

Allah aşağıdaki bu durumu şöyle açıklamaktadır: “*Biz ilk yaratışta yorulduk mu? Hayır; onlar yeniden yaratılmaktan şüphe etmektedirler.*”⁶⁶⁹ Burada zikredilen ‘yeniden yaratılış’, onların kendi benzerleri olduğu anlamını da içerir. Bu yüzden Allah, ilk yaratılış gibi bu dönüşü (yaratılışı) iade (geri dönüş) ve meâd (dönüş yeri) olarak adlandırmıştır. Aynı şekilde Allah, “*Hayır; onlar yeniden*

666 Nisa, 4/133

667 El-Vâkı’a, 56/62

669 El-Kal, 50/15

yaratılmaktan şüphe etmektedirler” âyetinde olduğu gibi yeni yaratılışı, ilk varoluşa benzemesi bakımından öteki (diğer) varoluş; ilk yaratılışa benzemesi bakımından da yeni yaratılış olarak adlandırmıştır. Ayrıca onları, bizzat kendileri oldukları halde benzerleri olarak adlandırmıştır.

Böylece Kur'an'ın ifadeleri birbiriyle uyumlu, birbirini doğrulayan ve biri diğerini açıklayan hale gelmiştir. Bu şekilde, peygamberlerin Allah'tan bildirdikleri meâd'ı anlamayanların ileri sürdükleri problemler yok olmaktadır.

Bu âyetten, sonraki bazı alimlerin söylediği gibi, onların, her yönden başkalarından farklı olduğu anlaşılmamalıdır. Bu anlam –Allah ona inanmaktan korusun- kesinlikle yanlıştır; aksine onların benzerleri, bizzat kendileridir. Gerçekleri anladıysan, anlayışı kıt, akli küçük ve bilgisi az olanlardan başkası ifadeler üzerinde tartışmaz.

El-Vâkı'a sûresindeki şu ayetleri düşün:

*“Akıttığınız meniye gördünüz mü? Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz? Aranızda ölümü takdir eden de biziz.”*⁶⁷⁰

Allah bu âyette, yoktan var etmenin ilk ve sonraki halini zikrederek, onu ikinci yaratılışa şöyle delil göstermektedir: *“Biz, sizi benzerlerinizle değiştirmemizde ve bilmediğiniz şekilde sizi var etmemizde önüne geçilenlerden değiliz.”*⁶⁷¹ Yani siz, annenizin karnındaki ilk yaratılışı ve onun sizin akıttığınız meniyle başladığını biliyorsunuz. O halde bizim sizi, bilmediğiniz ikinci bir yaratılışla var etmeye gücümüzün yettiğini ve kimsenin bize engel olamayacağını da biliyor olmalısınız. Çünkü sizler de şekil ve yapı olarak dünyada öteki insanlar gibisiniz. Bu ikinci yaratılış, Yüce Allah'ın kudret ve dilemesinin mükemmelliğini gösterir. Şayet ilk yaratılışın evrelerini düşünürseniz, bu, Allah'ın sizi, yalanladığınız ikinci yaratılışla var etmeye kadir olduğunu gösterecektir. Artık bundan daha güzel, akıl ve anlamaya daha yakın, her türlü şek ve şüpheden uzak hangi delil ve kanıt vardır? Bu apaçık delil ve beyandan sonra, Allah'ı ve peygamberlerin getirdiklerini inkâr etmekten ya da ona iman etmekten başka bir yol yoktur.

Yüce Allah el-İnsan Suresinde: *“Onları biz yarattık ve bağlarını sımsıkı bağladık”*⁶⁷² buyurmaktadır. Bu, ilk yaratma, yoktan var etmedir. Ardından şöyle buyurmaktadır: *“Ve dilediğimiz zaman da onları benzerleriyle değiştiririz.”*⁶⁷³ Bu da öteki (ikinci) yaratılıştır. Bu âyetin bir benzeri, şu ayettir: *“Şüphesiz, atıldığında meniden, erkeği, dişiye ve çiftleri yaratan O'dur. Kuşkusuz tekrar diriltmek de O'na aittir.”*⁶⁷⁴

670 El-Vâkı'a, 56/58-60.

671 El-Vâkı'a, 56/60-61.

672 El-İnsan, 76/28.

673 El-İnsan, 76/28.

674 En-Necm, 53/47.

Kur'an da böyle iki yaratılış arasındaki yakınlık ve benzerliği belirten ayetler pek çoktur. Bu ayetler, yaratılıştan birini zikrederek akıllara öteki yaratılışı hatırlatır.

Yüce Allah, yalanlayanların aleyhinde güçlü deliller zikredip mazeretlerini ortadan kaldırdıktan sonra şöyle buyurmaktadır:

فَذَرَهُمْ يَحُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يَأْتِيَ الْيَوْمَ الَّذِي يُوْعَدُونَ ﴿٤٢﴾

42. Öyleyse bırak onları; kendilerine vaat edilen günlerine kavuşuncaya kadar dalıp oynasınlar.

Tefsiri:

Bu âyette, şiddetli bir tehdit bulunmaktadır. Bu tehdit, kendilerine güçlü deliller geldiği halde onları kabul etmeyen, Allah'ın azabından korkmayan, peygamberleri tasdik etmeyen, bâtila dalıp oynayan kimseleri kendi hallerine bırakmayı emretmektedir.

Batıla dalmak, hakkı konuşmanın; oynamak (oyalanmak) ise çalışana yarar sağlayan çaba ve gayretin zıddıdır. Birincisi, yararlı ilmin zıddı; ikincisi ise salih amelin zıddıdır. Buna göre, peygamberin getirdiklerini yalanlayanlar ne hakkı konuşmuş ne de doğru bir iş yapmışlardır. Peygamberin getirdiklerinden yüz çeviren herkesin durumu budur. İnsan, bu iki durumdan birini tercih etmek zorundadır.

Daha sonra Yüce Allah, onların kabirlerinden çıkarkenki hallerini şöyle zikretmektedir:

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَحْدَاثِ سَرَّاعًا كَانَتْهُمْ إِلَى نُصَبٍ يُوفَضُونَ ﴿٤٣﴾

43. O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi kabirlerinden koşarak (süratle) çıkarlar.

Tefsiri:

Ayette geçen 'Nusub' kelimesi, dikilen şey, bayrak, belirlenen ve takip edilen amaç gibi anlamlara gelen 'Nasb' sözcüğünün çoğuludur. Bu ifade, teşbih sanatının en incesi, en açığı ve en güzeli. Çünkü insanlar kabirlerinden kalktıklarında, sesin geldiği tarafa yönelerek, sağa ve sola sapmadan çağırana doğru hızlıca koşarlar. Allah bunu başka bir âyette şöyle ifade eder: "O gün, hiçbir

tarafa sapmadan dâvetçiye uyarlar.”⁶⁷⁵ Yani o gün, kabirlerinden kalkan insanlar her yönden sesin geldiği tarafa yönelir ve başka hiçbir yana sapmazlar.

Dilbilimci el-Ferrâ der ki: Bu, senin ‘Seni, sapamayacağın ve vazgeçemeyeceğin bir dâvetle dâvet ettim’ sözün gibidir.

Ez-Zecâc ise der ki: Onlar, dâvetçinin çağrısından sapamazlar; ona uymaktan ve yönelmekten başka çareleri yoktur.

Eğer, “Âyet ‘Onlar, onun dâvetinden sapamazlar’ anlamında ise, o zaman, nasıl ‘Onun için sapma yoktur’ dedi?” derseni, denilir ki:

Bir grup, âyette geçen ‘leh’ (Onun için) edatındaki ‘Lam’ın ‘An’ (Ondan) anlamında olduğunu söylemişlerdir. Bir grup ise, ez-Zecâc’ın dediği gibi mânânın ‘Onlar, onun dâvetinden sapamazlar’ şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

Bu her iki görüşte de açık bir zorlama vardır. Çünkü herkes bu dâveti işittince, hiç kimse ondan sapamaz; herkes dâvetçinin sesine uymak ve hiçbir tarafa sapmadan sesin geldiği yöne yönelmek zorundadır. Dolayısıyla burada ‘Lam’ın gelmesi, iki anlama da delalet etmekte; böylece iki anlam uyumlu hale gelmektedir. Buna göre âyetin anlamı, ne dâvetçinin dâvetinde ne dâvetin onlara işittirilmesinde ne de onların dâvete icabet etmesinde bir sapma vardır.

خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهُقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

44. Gözleri (aşağı) düşmüş, yüzlerini zillet bürümüştür.

Tefsiri:

Allah bu âyette, yalanlayanları iç ve dış zillet ile nitelemektedir. Dış zillet, gözlerin (aşağı) düşmesi; iç zillet ise, yüzlerini zilletin bürümesidir. Gözleri bu nedenle aşağı düşüktür. Buna benzer bazı âyetler şöyledir:

“O gün bazı yüzler asıktır. Kendisine, beli kıran bir işin yapılacağını anlar.”⁶⁷⁶

“Onların yüzlerini zillet bürümüştür. Onları, Allah’tan kurtaracak bir koruyucu da yoktur. Yüzlerini, sanki karanlık bir gecenin parçaları örtmüştür.”⁶⁷⁷

Bu ayetlerin zıddı ise şu ayetlerdir:

“Senin için orada ne acıkmak ne de çıplak kalmak vardır.”⁶⁷⁸ Allah bu âyette, Hz. Adem için Cennette, iç zillet olan açlığın ve dış zillet olan çıplaklığın olmadığını bildirmektedir.

675 Tâ-hâ, 20/108.

676 Kiyamet, 75/24-25.

677 Yûnus, 12/27

678 Tâ-hâ, 20/118.

"Allah da onları o günün şerrinden korumuş ve onlara bir güzellik (parlaklık) ve sevinç vermiştir."⁶⁷⁹ Allah bu âyetle Cennet ehline, dış üstünlük ve onuru ifa-
de eden güzellik ile iç üstünlüğü, huzur ve mutluluğu ifade eden sevinci verdiğini
bildirmektedir.

"Üzerlerinde ince yeşil ipekli, parlak atlastan elbiseler vardır; gümüş
bileziklerle süslenmişlerdir Rableri onlara tertemiz bir içecek içirir."⁶⁸⁰ Allah bu
âyetle de, Cennet ehlini iç ve dış süslerle süsleyeceğini haber vermektedir.

"Ey Ademoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise
yarattık. Ama takva elbisesi, işte bu daha hayırlıdır."⁶⁸¹ Allah burada da, iç ve dış
süsü bir arada zikretmektedir.

"Gerçekten Biz, dünya göğünü bir süsle, yıldızlarla süsledik; ve onu, her
azgın şeytandan koruduk."⁶⁸² Bu âyetle Allah, dünya göğünün dışını yıldızlarla
süslediğini; içini ise kovulmuş her şeytandan koruduğunu haber veriyor.

"Size şekil verip şeklinizi güzel yapan ve size temiz şeylerden rızık veren
Allah'tır."⁶⁸³

"Azık edinin, şüphe yok ki azığın en hayırlısı takvadır."⁶⁸⁴

"O gün bazı yüzler ağarır bazı yüzler de kararır. Yüzleri kararanlara: "İnandıktan
sonra inkâr mı ettiniz? Öyleyse inkâr ettiğinizden dolayı tadın azabı" denilir. Yüzleri
ağaranlar ise, artık onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada ebedî kalacaklardır."⁶⁸⁵
Allah bu âyetle, o gün yüzleri ağaranlara iç ve dış güzelliği birlikte vereceğini; yüz-
leri kararanların da içlerini ve dışlarını birlikte karartacağını bildiriyor.

Vezirin karısının Hz. Yusuf için söylediği şu söz de yukarıdaki anlamı ifade
ediyor:

"Hakkında beni kınadığınız kişi, işte budur. Andolsun onun nefsinden ben
murad almak istedim; ama o iffetinden dolayı bundan sakındı."⁶⁸⁶ Vezirin karısı,
Hz. Yusuf'un dışını güzellikle; içini de iffetle nitelemektedir. Böylece onu hem
iç hem de dış güzellikle nitelemiştir. Sanki şöyle söylemektedir: Onun dışı böyle
güzel; içi ise dışından daha güzeldir.

Bütün bu ayetler, değer ve din bakımından dışın içle ilişkisini sana göster-
mektedir. Tabi ki, Allah doğruyu daha iyi bilir.⁶⁸⁷

679 el-İnsan, 76/11.

680 el-İnsan, 76/21.

681 el-A'râf, 7/26.

682 es-Sâffât, 37/6-7.

683 el-Mü'min, 40/64.

684 el-Bakara, 2/197.

685 Âl-i İmrân, 3/106-107.

686 Yusuf, 12/32.

687 Et-Tibyân fi aksami'l-Kur'an, s. 194-203.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

NÜH SÛRESİ

[28 Âyet]

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ غَدَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾
قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا أَمْرَهُ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ
لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخَذِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَرْدُّهُمْ دُعَائِي إِلَّا
فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا
ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي
أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا
﴿١٠﴾ يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَبِينُ وَيَجْعَلْ لَكُمْ
جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar, diye Nuh'u kendi kavmine gönderdik.

2-4. Nuh şöyle dedi: Ey kavmim! Şüphemiz olmasın ki, ben sizi, "Allah'a kulluk edin; O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki, Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vâdeye kadar tehir etsin (muahaze etmeden yaşatsın)" diyerek apaçık uyarıcı bir kimseyim. Bilinmeli ki Allah'ın tayin ettiği vâde gelince, artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!

5. (Sonra Nuh:) Rabbir! dedi, doğrusu ben kavmimi gece gündüz (ımana) dâvet ettim;

İbn Kayyim, başka bir eserinde bu âyetin tefsiri hakkında şunları söyler:

Bu âyetin tefsiri hakkında dediler ki: Size ne oluyor ki, Yüce Allah'ın ululuk ve azametinden korkmuyorsunuz? Şeyhülislam İbn Teymiyye'nin emir ve yasaklara saygı gösterme hakkında söylediği şu söz ne güzeldir: Emir ve yasaklar, ne kuru bir ruhsatla çiğnenmeli, ne aşırılık ve şiddetle uygulanmalı, ne de itaati zayıflatan bir illete (gerekçeye) bağlanmalıdır.

Bu söz şu anlama gelmektedir: Hakka (Allah'a) saygı göstermenin ilk mer-tebesi, O'nun emir ve yasaklarına saygı göstermektir. Çünkü mümin, Yüce Rab-bini, Hz. Peygamberle birlikte bütün insanlara gönderdiği mesajla tanımaktadır. Bu ilâhi mesajın gereği ise, Allah'ın emir ve yasaklarına uymaktır. Bu da ancak, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterip emirlerini yerine getirmekle, yasakla-rından da kaçınmakla olur. Müminin Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterip onları yüceltmesi, onun bu emir ve yasakların sahibine saygı gösterdiğini gösterir. Mümin, Allah'a gösterdiği bu saygı derecesine göre, imanlarına, sağlam inançla-rına ve büyük nifaktan berî olduklarına şahitlik edilen salih kullardan olur.⁶⁹⁰

وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ﴿١٥﴾
وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
تُبَايَنَّا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ
بَسَاطًا ﴿١٩﴾ لِيَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي
وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كَبِيرًا ﴿٢٢﴾
وَقَالُوا لَا تَنْدُرُنَا اللَّهُ تَعَالَى وَلَا تَنْدُرُنَا وَلَا سِوَاكَ وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا
﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾

14. Oysa, sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır.

15. Görmediniz mi, Allah yedi göğü birbiriyle ahenktar olarak nasıl yaratmış!

16. Onların içinde ayı bir nûr kılmış, güneşi de bir چراغ yapmıştır.

17. Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir.

18. Sonra sizi yine oraya döndürecek ve sizi yeniden çıkaracaktır.

19, 20. Allah, onda geniş yollar edinip dolaşabilirsiniz diye, yeryüzü-nü sizin için bir sergi yapmıştır.

21-24: Nuh dedi ki: *Fabbim! Gerçekten onlar bana isyan ettiler; malı ve çocukları kendisine ziyandan başka bir şey arttırmayan kimseye uydular ve birbirinden büyük tuzaklar kurdular. Ve dediler ki: İlahlarınızı bırakmayın; ne Vedd'i, ne Suvâ'ı, ne Yeğûs'u, ne Ye'ûk'u ne de Nesr'i. Böylece pek çok kimseyi saptırdılar.*

Tefsiri:

İbn Cerir der ki: Bize ulaştığına göre bu kimselerin haberi şöyleydi. İbn Humeyd, Mehran'dan, o da Süfyan'dan, o da Musa'dan, o da Muhammed b. Kays'tan şöyle rivâyet etmiştir: Yeğûs, Ye'ûk ve Nesr, ademoğullarından salih bir topluluktur. Bunların, kendilerine tabi olan bağlıları vardı. Bunlar ölünce, onlara tabi olanlar dediler ki: Eğer resimlerini yaparsak, onlara bakıp kendilerini her hatırladığımızda bu bizi daha fazla ibadet etmeye teşvik eder.

Bunun üzerine onların resimlerini yaptılar. Sonra bunlar da ölüp yerlerine başkaları gelince, İblis yanlarına gelip onlara şöyle dedi: Sizden öncekiler bunlara tapıyor, onlarla yağmur yağmasını diliyorlardı. Bunun üzerine o kimseler de bu resimlere tapmaya başladılar.

Süfyan, babasından, o da İkrime'den şöyle rivâyet etti: Hz. Adem ile Hz. Nuh arasında on yüzyıl geçti. Bu arada yaşayanların hepsi de İslâm üzereydi.⁶⁹¹

İbn Abû'l-A'lâ, Abdurrezzak'tan,⁶⁹² o da Ma'mer'den, o da Katâde'den rivâyet ederek bu âyet hakkında şöyle söylemiştir: Adı geçen bu putlar, Nuh kavminin taptığı putlardı. Daha sonraları Araplar bu putlara tapmaya başladılar. Vedd, Dûmetü'l-Cendel'de yaşayan Kelb kabilesinin putu; Suvâ', Huzeyl kabilesinin putu; Yeğûs, Murad kabilesinden el-Curf'te yaşayan Beni Gatîf'in putu; Ye'ûk, Hemedân'ın putu; Nesr ise, Himyer kabilesinden Zülkülâ'nın putu idi.

El-Vâlibî, İbn Abbas'tan şöyle rivâyet eder: Bunlar, Hz. Nuh zamanında kendilerine tapılan putlardı.

Buhârî de şöyle söyler: İbrahim b. Musa, Hişam'dan, o da İbn Cüreyc'ten, o da Atâ'dan, o da İbn Abbas'tan rivâyet ederek bize şöyle anlattı. Nuh kavminin taptığı bu putlar, daha sonraları Araplar da geçti. Vedd, Dûmetü'l-Cendel'de Kelb kabilesinin; Suvâ, Huzeyl kabilesinin; Yeğûs, önce Murad'ın sonra Es-Sebe, 34'nin el-Curf bölgesinde yaşayan Beni Gatîf kabilesinin; Ye'ûk, Hemedân kabilesinin; Nesr ise, Himyer kabilesinden Âl-i Zülkülâ'nın putu oldu. Aslında bunlar, Nuh kavminden salih kimselerin adlarıydı. Bu salih insanlar ölünce, şeytan onların kavmine gelerek: "Meclislerinize bunların heykellerini dikin ve onlara

691 Tefsiru İbn Cerîr et-Taberî, 29/98-99.

692 Tefsiru İbn Cerîr, 29/99. Burada 'O da İbn Sevr'den' ifadesi de geçer. Ayrıca bkz. Tehzîbü't-Tehzîb, 10/234; 6/96; 9/87.

kendi adlarını verin” dedi. Onlar da öyle yaptılar; ama onlara tapmadılar. Nihayet bunlar öldükten ve heykellerin birer hatıra (işaret) oldukları unutulduktan sonra,⁶⁹³ insanlar bu heykellere tapmaya başladılar.

Selef-i salihinden birden fazla kişi şöyle söylemişlerdir: Bunlar, Hz. Nuh'un kavminden salih kimselerdi. Bunlar ölünce, insanlar önce onların kabirleri üzerinde ibadet etmeye başladılar. Sonra onların resimlerini yaptılar. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra, bu resimlere tapmaya başladılar. Bu insanlar, iki fitneye birden düşmüşlerdir. Bunlar kabir ve resim fitneleridir. Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-, Hz. Aişe'den rivâyet edilen ve sahih olduğunda ittifak edilen bir hadis-i şerifte bu iki fitne türüne dikkat çekmiştir. Hz. Aişe şöyle anlatıyor: Ümmü Seleme, Habeşistan topraklarında gördüğü bir kiliseyi Hz. Peygambere anlattı. Mâriye adındaki bu kilisenin içinde çeşitli resimler gördüğünü söyleyince, Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: Onlar, aralarında salih bir kul (salih bir adam) öldüğünde, kabrinin üzerine bir mescit inşa eden ve içine o tür resimler yapan bir kavimdir. Allah katında varlıkların en kötüsü işte bunlardır.⁶⁹⁴

Buhârî ve Müslim'in başka bir lafzı, 'Ümmü Habibe ve Ümmü Seleme, gördükleri bir kiliseyi anlattılar' şeklindedir.⁶⁹⁵

Bu hadis, resim ve kabir üzerine mescit yapmayı bir arada zikretmektedir. Lât adındaki puta tapmanın nedeni de buydu.

İbn Cerîr, isnadını zikrederek Süfyan'dan, O da Mansur'dan, o da Mücahid'den 'Gördünüz mü o Lât ve Uzza'yı'⁶⁹⁶ ayeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Lât, kavrulmuş buğday, arpa ya da mısır unundan çorba yapan salih bir kişinin adıydı. Bu salih zat vefat edince, kabri üzerinde ibadet etmeye başladılar.

Ebu'l-Cevzâ da İbn Abbas'tan şöyle rivâyet eder: Lât, hacılara kavrulmuş buğday, arpa ya da mısır unundan çorba yapan biriydi.⁶⁹⁷

Gördüğün gibi, Vedd, Yeğûs, Ye'ûk, Nesr ve Lât'a tapmanın nedeni, önce bu salih zatların kabirlerine saygı göstermekti. Daha sonra da İnsanlar, Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- işaret ettiği gibi onların resimlerini yaparak bunlara tapmaya başladılar.⁶⁹⁸

693 Buhârî. Tefsir. 8/535. Buhârî, bu âyetin tefsirini yaparken, 'Onlar' hakkındaki bilgi yok olunca' demektedir.

694 Buhârî. 1/633; Müslim, 2/162.

695 Buhârî. 1/624.

696 En-Necm. 53/19.

697 Tefsiru't-Taberî. 27/58-59.

698 İğasetü'l-lehfân, 1/183-184.

مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأَذْجَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا ﴿٢٥﴾
 وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْنَهُمْ
 يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ
 دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

25. Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah'a karşı yardımcılar da bulamadılar.

26. Nuh: "Rabbim! dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!"

27. "Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar; yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (yetiştirirler)."

28. "Rabbim! Beni, ana-babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla, zalimlerin de ancak helâkini arttır."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

CİN SÛRESİ

[28 Âyet]

قُلْ أُوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ﴿١﴾ يَهْدِي
إِلَى الرُّشْدِ فَامْتَنَّا بِهِ وَلَمْ نُشْرِكْ بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٢﴾ وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ
صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾ وَأَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن
لَّن نَقُولَ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1, 2. (Resûlüm!) De ki: Cinlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur'an'ı) dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten biz, doğru yola ileten hârikulâde güzel bir Kur'an dinledik de ona iman ettik. (Artık) kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız.

3. Hakikat şu ki, Rabbimizin şânı çok yücedir. O, ne eş ne de çocuk edinmiştir.

4. Doğrusu bizim beyinsiz olanımız (iblis veya azgın cinler), Allah hakkında pek aşırı yalanlar uyduruyormuş.

5- Biz, insanların ve cinlerin Allah'a karşı asla yalan söylemeyeceklerini sanmıştık.

Tefsiri:

Bu ayet-i kerimenin sırrı, siyaktan şöyle anlaşılmaktadır: Bu söz, Yüce Allah'ın "De ki: Bana, cinlerden bir grubun (Kur'an'ı) dinleyerek 'Gerçekten biz, hayrete düşüren bir Kur'an dinledik' dedikleri vahyolundu"⁶⁹⁹ âyetinde belirttiği gibi, Kur'an'ı dinlediklerinde mümin cinlerin söyledikleri sözü ifade etmektedir.

Kur'an, ilk önce insanları muhatap almış ve insan olan peygambere inmiştir. Bu yüzden, cinlerden önce insanlar Kur'an'ı tasdik etmiş ya da yalanlamışlardır. Kur'an'ı dinleyen mümin cinler, "Biz, insanların ve cinlerin Allah'a karşı asla

yalan söylemeyeceklerini sanmıştık” cümlesinde bu yüzden insanları cinlerden önce zikretmişlerdir. Çünkü insanlar, cinlerden önce Kur’an’a muhatap olmuş, ona inanma ya da yalanlama konusunda sorumlu tutulmuşlardır.

Bu âyetten elde edilen üçüncü bir yarar da şudur: Bu söz, mümin cinlerin toplumlarına döndükten sonra söyledikleri bir sözdür. Mümin cinler bu sözleriyle, dinlemiş oldukları Kur’an’ı, yüceliğini ve en doğruya götürüşünü toplumlarına haber verdikten sonra, insanların ve cinlerin Allah’a karşı asla söyleyemeyecekleri şeklindeki eski inançlarının yanlış olduğunu; bu inancın, en doğruya götüren Kur’an’dan dinledikleri gerçeğe aykırı olduğunu ifade ederek mazeretlerini belirtmektedirler.

Mümin cinlerin burada önce insanları zikretmiş olmaları, dâvet için güzel bir yöntem ve suçlamada bulunmamanın en belîğ bir ifadesidir. Çünkü, insanlardan ve cinlerden daha önce işittikleri sözlerin yalan olduğu kendilerine belli olunca, bu sözlerle onlara muhalefet etmektedirler. Mümin cinler, diğer cinlerin, kendilerine karşı insanlara destek verdiklerini sanarak kendilerini suçlamamalarına engel olmak ve amaçlarını daha iyi ifade etmek için, söze önce insanlardan başlamakla ve ilk önce insanların Allah adına yalan söylediklerini ifade etmekle güzel bir yöntem izlemişlerdir. Bu, anlam bakımından daha zarif, şık ve dikkatli bir ifadedir. Ifadenin hitaptaki yerini iyi düşünen, onun böyle olduğunu anlar.⁷⁰⁰

وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ﴿٧﴾ وَأَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مَلَأَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا ﴿٩﴾ وَأَنَّا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَأَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا ﴿١١﴾

6. Şu da gerçek ki, insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimse-
lere sığınarlardı da, onların taşkınlıklarını arttırmırlardı.

7. Onlar da sizin sandığınız gibi, Allah’ın hiç kimseyi tekrar diriltme-
yeceğini sanmışlardı.

8. Doğrusu biz (cinler), göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev
huzmeleriyle doldurulmuş bulduk.

9. Hâlbuki, (daha önce) biz onun bazı kısımlarında (haber) dinlemek
için oturacak yerler (bulup) oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek is-
terse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor.

10. Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?

11- Gerçekten, bizden salih olanlar da var; bunun dışında (aşağısında) olanlar da var. Biz, türlü türlü yollara (fırkalara) ayrılmıştık.

Tefsiri:

Âyette geçen 'Salih olanlar' ve 'Bunun dışında olanlar' ifadesi hakkında alimler şu açıklamalarda bulunmuşlardır:

Mücahid: Aramızda Müslüman olanlar da vardır, kâfir olanlar da vardır.

Hasan ve es-Süddî: Sizin gibi, aramızda Kaderiye, Mürcie ve Rafiziler vardır.

Said b. Cübeyr: Aramızda çeşitli renkler, fırkalar vardır.

İbn Kiysan: İçimizde çeşitli gruplar ve fırkalar vardır. Yani aramızda farklı sınıflar ve değişik mezhepler vardır.

Âyette geçen "وَمِمَّا ذُوْنَ ذٰلِكَ" ifadesinin irabı hakkında şöyle denilmiştir: Burada mevsûf olan 'kavm' (topluluk) hazfedilmiş, yerine sıfatı konulmuştur. Buna göre ifade, 'İçimizde salih olmayan, salihlerin dışında bir topluluk da vardır' anlamındadır. Bu, şu ayetlerdeki duruma benzer:

"Bizden her birimizin belli bir makamı vardır."⁷⁰¹ Yani her birimiz için bilinen bir makamı vardır.

"Ve Yahudi olanlardan yalana kulak verenler..."⁷⁰² Yani onların içinden, yalana kulak veren bir grup.

"Yahudilerden, sözleri yerlerinden değiştirenler..."⁷⁰³ Yani onlar içinden, sözleri yerlerinden değiştiren bir grup.

"Ve şirk koşanlardan; her biri ister..."⁷⁰⁴ Yani şirk koşanlardan bir grup.

Mümin cinlerin 'Biz, türlü türlü yollara ayrılmıştık' sözü, 'Bizden salih olanlar da var; bunun dışında olanlar da var' sözünün açıklamasıdır. Yani biz, farklı yollara (mezheplere, inanç ve düşüncelere) sahiptik. Âyette geçen 'Tarâik' sözcüğü, mezhep, gidilen yol, benimsenen düşünce anlamına gelen 'Tarîk' sözcüğünün çoğuludur. Âyette geçen 'Kidedâ' sözcüğü ise, tekil olan 'Kit'a' (parça) ve çoğul olan 'Kita' (parçalar) vezninde tekil olan 'Kidde' (parça) sözcüğünün çoğuludur.

Âyetin şu anlamda olduğu söylenmiştir: Bizim farklı hallerde oluşumuz, birbirinden farklı değişik yollara benziyordu. Buna göre âyet, 'Bizler, farklı farklı yollar gibiydik' anlamına gelir. Ancak bu, doğru bir görüş değildir.

701 Es-Sâffât, 37/164.

702 el-Maide, 5/41.

703 En-Nisâ, 4/46.

704 El-Bakara, 2/96.

Bu görüşten daha zayıf olan bir diğer görüş, şöyle diyenlerin görüşüdür: Âyette geçen ‘Tarâike’ sözcüğü, zarf olarak mensuptur. Yani âyet, “عمل الطريق” (Bal, tilkinin yolundadır, yolu üzerindedir) cümlesinde olduğu gibi ‘Bizler, farklı yollardaydık, farklı yollar üzerindeydik’ anlamındadır. Ancak kurallara uygun doğru bir sözde, bu anlam verilmez.

Âyetin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Bizim yollarımız, değişik değişik, parça parça yollardı. Burada mudaf (tamlanan) hazfedilmiş, yerine mudaf ileyh (tamlayan) zikredilmiştir.

Yüce Allah onlardan haber verirken şöyle buyurmaktadır:

وَأَنَا ظَنَنَّا أَنَّ لَنْ نُنْجِزَ اللَّهُ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُنْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا
الْهُدَىٰ أَعْتَبْنَا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ
وَمِنَ الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾

12. (Artık) şu gerçeği şüphesiz anladık ki, biz yeryüzünde bulunsak da Allah’ı âciz bırakamayacağız, başka yere kaçmakla da elinden kurtulamayacağız.

13. Doğrusu biz, o hidayeti (Kur’an’ı) işitince ona iman ettik. Kim Rabbine iman ederse, artık ne bir (ecrinin) eksikliğe uğratılmasından ne de haksızlık edilmesinden korkar.

14. “Gerçekten, içimizde Müslüman olanlar da var; kâsıt olanlar da (zulmeden, haktan sapanlar da).”

Tefsiri:

Müslümanlar, Allah’a ve resulüne inananlar; kâsıtlar ise, zulmedenler, haktan sapanlardır.

İbn Abbas bu âyet hakkında der ki: Zulmedenler, Allah’a eş (ortak) koşanlardır.

Bir kişi, eşit davrandığında ‘Eksata’r-racül’ (Eşit, âdil davrandı) denir. Böyle davranana ‘Muksit’ denilir. Bu anlam Kur’an’da şöyle geçer: “Ve eşit davranın (âdil olun); şüphesiz Allah, eşit davrananları (âdaletli olanları) sever.”⁷⁰⁵

Ama kişi, haksızlık yapıp zulmettiğinde ‘Kasete’r-racül’ (Adam zulmetti) denir. Bu zulmü yapana da ‘Kâsıt’ denilir. Bu ise Kur’an’da şöyle geçer: “Kâsıtlar (zulmedenler) ise, Cehenneme odun olmuşlardır.”⁷⁰⁶

705 el-Hücûrât, 49/9.

706 El-Cin, 72/15.

Bu ayetler, cinlerin üç sınıfa ayrıldıklarını haber vermektedir. Bunlar: Salihler, salihlerden aşağı olanlar ve kâfirlerdir. Bu sınıflar, insanoğlunun bölündüğü üç sınıfa denk düşmektedir. İnsanlar da, iyiler, muktesid (orta yolda) olanlar ve inkârcılar olmak üzere üç sınıfa ayrılmışlardır. Cinlerden salih olanlar, insanlardan iyilere; salihlerden aşağı olanlar, orta yolda olanlara; zulmedenler ise, kâfir olanlara denk düşer. Aynı şekilde Allah, aşağıdaki âyette İsrailoğullarını da bu üç sınıfa ayırmıştır:

*“Biz onları yeryüzünde ayrı ayrı topluluklara ayırdık. Onlardan salihler (iyiler) de vardır, salihlerden aşağı olanlar da vardır.”*⁷⁰⁷

Allah, İsrailoğullarından kurtuluşa eren bu iki sınıfı zikrettikten sonra, hemen ardından onlardan zulmedenleri zikretmektedir. Bu zulmedenler, salihlerin ardından gelen kötü varislerdir.

İnsanlar, akıl ve düşünce olarak cinlerden daha üstün ve mükemmel oldukları için, cinlerde bulunmayan üç sınıfa daha sahiptirler. Bu üç sınıf, kitap verilen peygamberler, nebiler ve mukarreb (Allah'a pek yakın olan) insanlardır. Bu sınıflardan hiçbirisi cinlerde yoktur. Onların tek özelliği, salih olmalarıdır.

Ancak bazı aykırı bilginler, cinler arasında da peygamber ve nebi olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddialarına şu ayetleri delil getirmişlerdir:

*“Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?”*⁷⁰⁸

“Hani cinlerden bir gurubu, Kur'an'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik Kur'an'ı dinlemeye hazır olunca (birbirlerine) ‘Susun’ demişlerdi. Kur'an'ın okuması bitince de uyarıcılar (münzirin) olarak kavimlerine dönmüşlerdi.”⁷⁰⁹

*“Peygamberleri, müjdeciler ve uyarıcılar olarak (gönderdik).”*⁷¹⁰

Bu, dönüp bakılamayacak aykırı bir görüştür. Ne sahabeden, ne tabiinden, ne de İslâm'ın önde gelen alimlerinden birinin bu görüşü kabul ettiği bilinmektedir. *“Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?”* ayeti, peygamberlerin her iki gruptan geldiğine delalet etmez. Çünkü insanlardan peygamber gelip cinlere onlara tabi olmaları emredilince, insanlara ve cinlere: *“İçinizden size peygamberler gelmedi mi?”* denilmesi doğru olur. Nitekim buna benzer bir üslup ile Araplara ve acemlere (Arap olmayanlara) şöyle denilmiştir: *“Ey Araplar ve acemler topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?”* Bu söz, Araplardan ve acemlerden peygamber gelmiş olmasını gerektirmez. Nitekim Allah, şöyle buyurmuştur: *“Onların (yedi gök) içinde ayı bir nûr kılmış.”*⁷¹¹ Yani her göğe ayrı bir ay değil, yedi gök içinde bir ayı nûr kılmıştır.

707 El-A'râf, 7/168.

708 El-En'âm, 6/130.

709 el-Ahkâf, 46/29.

710 En-Nisâ, 4/165.

711 Nûh, 71/16.

“Uyarıcılar (münzirin) olarak kavimlerine dönmüşlerdi” âyetinde ise; inzar (uyarma), peygamberlikten daha geniş anlamdadır. Daha geniş anlamda olan, daha dar anlamda olanı gerekli kılmaz. Yani her uyarıcı, peygamber değildir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Her topluluktan bir grup, dini iyi öğrenmek ve milletleri kendilerine geri döndüklerinde onları uyarmak için geride kalmalıdır.”⁷¹² Bu âyet, dini öğrenmek ve kavimlerini uyarmak için geride kalanlar uyarıcıdır ama peygamber değildirler.

Bu yüzden Seleften birden fazla kişi şöyle söylemiştir: Peygamberler insanlardandır; cinlerden ise ancak uyarıcılar vardır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik.”⁷¹³ Bu ayet, cinlerden, kadınlardan ve bedevilerden (kırsal bölgelerde yaşayanlardan) bir peygamberin gönderilmediğine delalet etmektedir.

Yüce Allah’ın “İnsanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı adamlara sığınarlardı”⁷¹⁴ âyetinde, cinleri ‘Adamlar’ olarak adlandırırken, onları mutlak mânâda ‘Adamlar’ olarak zikretmemiş; sınırlı bir adlandırma ile ‘Cinlerden’ diyerek adlandırmıştır. Yani ‘Cinlerden bazı adamlar’ demıştır. Bu ise, ‘Taştan adamlar’, ‘Odundan adamlar’ vb. tamlamalarda olduğu gibi mutlak anlamda ‘Adamlar’ anlamına gelmez.⁷¹⁵

وَأَمَّا الْفَاسِقُونَ فَكَانُوا أَجْهَنَ حَقًّا ﴿١٥﴾ وَالْوَيْلُ لِمَنْ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ
مَاءً غَدَقًا ﴿١٦﴾ لَنَنْفِثَنَّهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُغْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾
وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا
يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّي
لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ
مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ
لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَيَسْأَلُونَ مَنْ
أُصْعِفَ نَاصِرًا وَأَقْلَ غَدَاً ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنَّ أَدْرِي أَقْرَبُ مَا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ
رَبِّي أَمَدًا ﴿٢٥﴾ غَالِبُمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنْ ارْضَى

712 Et-Tevbe, 9/122.

713 Yûsuf. 12/109.

714 El-Cin, 72/6

715 Tefsîrül E-Hicretüyn, s. 335-337

مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يُسَلِّكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَحَدًا ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أُبَلِّغُوا
رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَخَاطُ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَخْضَى كُلُّ شَيْءٍ عَذَابًا ﴿٢٨﴾

15. "Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır."

16-17. Şayet doğru yolda gitselerdi, bu hususta kendilerini denememiz için onlara bol su verirdik. Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, (Rabbin) onu gitgide artan çetin bir azaba uğrattır.

18. Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın (ve kulluk etmeyin).

19. Allah'ın kulu, O'na yalvarmaya (namaza) kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi.

20. (Resûlüm!) De ki: Ben ancak Rabbime yalvarırım ve O'na kimseyi ortak koşmam.

21. De ki: Doğrusu ben (kendi başıma) size ne zarar verme ne de fayda sağlama gücüne sahibim.

22. De ki: Gerçekten (bana bir kötülük dilerse) Allah'a karşı beni kimse himaye edemez, O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam.

23. (Benim yaptığım) ancak Allah katından olanı, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, bilsin ki ona, (kendi gibilerle birlikte) içinde ebedî kalacakları Cehennem ateşi vardır.

24. Sonunda, tehdit edilip durduklarını (azabı, kıyameti) gördükleri zaman, kim yardımcı olma bakımından daha güçsüz ve sayıca daha az imiş, bileceklerdir.

25. De ki: Tehdit edilegeldiğiniz (azap), yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, ben bilmem.

26. O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz;

27. Ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar,

28. Ki böylece onların (peygamberlerin), Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin. (Allah) onların nezdinde olup bitenleri çepeçevre kuşatmış ve her şeyi bir bir saymıştır (kaydetmiştir).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MÜZZEMMİL SÛRESİ

[20 Âyet]

يَا أَيُّهَا الْمُرْتَلُّ ﴿١﴾ فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾ بَضْفَةً أَوْ انْقُضَ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾ أَوْ
رُدَّ عَلَيْهِ وَرَثَلِ الْقُرْآنَ تَرْيِيلًا ﴿٤﴾ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ
اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah 'ın adı ile.

1. Ey örtüye bürünerek saklanan Muhammed,
2. Geceleyin biraz uyuduktan sonra kalk
3. Gecenin yarısında uyanık ol, ya bu miktarı biraz eksilt
4. Ya da artır da ağır ağır Kur'an oku.
5. Çünkü biz sana sorumluluğu ağır bir söz indireceğiz.
6. Doğrusu gece kalkışı (nâşiete'l-leyl), etki bakımından daha kuvvetli, okuma bakımından daha sağlamdır.

Tefsiri:

El-Cevherî der ki: Nâşiete'l-leyl, gecenin ilk saatleridir.

Derim ki: Bu, seleften birden fazla kişinin söylediği görüştür. Bunlara göre Nâşiete'l-leyl, gecenin başladığı ilk saattir. Ancak doğru olan, bunun, gecenin başladığı ilk saate has olmadığı, aksine gecenin peş peşe gelen bütün saatlerini kapsadığıdır.

Ebu Ubeyde ise der ki: Nâşiete'l-leyl, peş peşe gelen gecenin bütün saatleridir.

Ez-Zecâc da der ki: Nâşiete'l-leyl, kendisinden başlayan, ondan meydana gelen, oluşan her şeydir.

İbn Kuteybe ise şöyle der: Nâşiete'l-leyl; başlayan, peş peşe gelen anlamındaki neş'et, tenşeu ve neş' sözcüklerinden türetilmiş, gecenin saatleri, vakitleri anlamındadır.⁷¹⁶

Sahibu's-sihah'ın sözü, seleften pek çok kimseden nakledilmiştir. Nitekim Ali b. Hasan şöyle söylemiştir: Nâşiete'l-leyl, akşam ile yatsı arasındaki vakittir.

Enes, Sabit, Sa'îd b. Cübeyr, ed-Dahhâk, el-Hakem ve el-Kisâî de, 'Nâşiete'l-leyl, gecenin ilk saatidir' görüşünü tercih etmişlerdir. Görüldüğü gibi bu görüştekiler, 'Nâşiete'l-leyl' ifadesinde öncelik anlamını gözetmişlerdir.

Nâşiete'l-leyl ifadesinde üçüncü bir görüş de, bu ifadenin bütün geceyi (gecenin tamamını) kapsadığıdır. İkrime, Ebu Meclez, Mücahid, es-Süddî, İbn Zübeyr ve bir rivâyete göre İbn Abbas, bu görüştedir.

İbn Ebi Melîke der ki: İbn Zübeyr ve İbn Abbas'a 'Nâşiete'l-leyl' ifadesinin ne anlama geldiğini sordum. 'Gecenin tamamı, Nâşie'dir' dediler.

Nâşiete'l-leyl ifadesini, zaman olarak açıklayanların görüşü işte budur. Bu ifadeyi geceleyin yapılan fiil olarak açıklayanlar ise, onun gece yapılan ibadetin adı olduğunu söylemişlerdir. İbn Mes'ud, Muaviye b. Kura ve bir grup alim bu görüşte olup 'Nâşiete'l-leyl, gece kalkışıdır (ibadetidir)' demişlerdir. Aralarında Hz. Aişe'nin de bulunduğu başka alimler ise, 'Gece kalkışı (ibadeti), uyuduktan sonra yapıldığında Nâşiete'l-leyl olur' demişlerdir.

H. Aişe der ki: Nâşiete'l-leyl, uykudan sonraki kalkıştır. İbnü'l-A'rabi de bu görüşü benimser ve der ki: Gecenin başında biraz uyuduktan sonra kalktığında, işte neş'et budur. Nâşiete'l-leyl ifadesi de bundan gelmektedir.

Birinci görüşte olanlara göre nâşiete'l-leyl ifadesi, 'Min' (den, dan) anlamında olup türün cinse izafe edilmesi şeklindedir. Yani geceden doğan, ondan kaynaklanan kalkış, ibadet demektir. Ötekilerin görüşüne göre ise, bu ifade fi (içinde) anlamında bir izafedir. Yani nâşietü'l-leyl, geceleyin, gece içinde yapılan ibadet demektir.

Burada amaç, ister ikinci neş'et gibi benzeri önce olsun, ister birinci neş'et gibi benzeri önce olmasın, inşâ'nın başlangıç olduğu açıklanmaktadır.⁷¹⁷

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ نَبْأً طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبْتَلاَ ﴿٨﴾

7. Çünkü gündüzleri, seni uzun uzun uğraştıracak işlerin vardır.

8. Rabbinin adını an ve her şeyi bırakıp yalnız O'na yönel.

716 Te'vilü müşkili'l-Kur'an, s. 365.

717 Şâhîdî, s. 132

Tefsiri:

Âyette geçen “Tebettül” sözcüğü, kesmek, koparmak anlamına gelen ‘betl’ sözcüğünden tefeüül vezninde türetilmiştir ve kesilmek anlamına gelir. Evlilikle ilgisini kestiği ve zamanındaki kadınlardan arkadaşları olmadığı için, Hz. Meryem’e Betül denilmiş; bunlarla ilişkisini kestiği için o zamanki kadınlardan daha faziletli ve üstün olmuştur.

Bettele’nin mastarı, teallüm ve tefehhüm gibi tebettül olarak gelir. Ancak burada tefaale’nin mastarı olan tef’îl vezninde gelmiş olmasında güzel bir nükte vardır. Bu fiil, bir konuda tedric, zorluğa katlanma, yapmaya çalışma, artırma ve ilerletmeyi ima eder. İşte âyet, hem bu anlamları ima eden fiille hem de diğer anlama gelen mastarla gelmiştir. Sanki şöyle söylenmektedir: Her şeyden ilgini tamamen keserek bütün varlığını kendini Allah’a ver. Böyle yapmaya çalışarak, zorluklarına katlanarak, ibadeti artırarak ve ilerleterek Rabbine yönel.

Bu iki anlam, fiil ve mastardan anlaşılmaktadır. Kur’an’da bu tür ifadeler çoktur. Bu, en güzel kısa ve özlü anlatım şeklidir.

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَاضْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ
وَاهْجُزْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهْلَهْمَ قَلِيلًا
﴿١١﴾ إِنْ لَدَيْنَا أَنْكَالٌ وَحَجِيمٌ ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾
يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيرًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ
رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ
الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخَذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾

9. O doğunun da, batının da Rabbidir, O’ndan başka ilâh yoktur. O halde tek dayanağın O olsun.

10. Müşriklerin senin için dediklerine sabret, yanlarından nazik bir şekilde ayrıl.

11. Âyetlerimi yalanlayan o zenginlerin işini bana bırak, onlara biraz süre tanı.

12. Çünkü bizim yanımızda ağır zincirler ile Cehennem vardır.

13. İnsan boğazından geçmez yiyecekler ile acıklı azap vardır.

14. O gün yer ve dağlar şiddetle sarsılır, dağlar gevşek kum yığınlarına dönüşür.

15, 16: Gerçekten Biz, Firavun’a bir peygamber gönderdiğimiz gibi size de, hakkınızda şahitlik edecek bir peygamber gönderdik. Ama Firavun o peygambere karşı gelmişti. Biz de onu sert bir yakalayışla yakaladık.

Tefsiri:

Allah bu âyette, Musa'yı firavuna peygamber olarak gönderdiği gibi bize de Hz. Muhammed'i -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamber olarak gönderdiğini; fakat firavunun peygambere karşı geldiğini, bu yüzden onu sert bir yakalayışla yakalayıp cezalandırdığını haber vermektedir. İşte sizden Muhammed'e -sallallâhu aleyhi vesellem- karşı gelenlerin durumu da böyle olur. Kur'an'da böyle anlatımlar oldukça fazladır. Allah bu şekilde sana kapısını açmaktadır.⁷¹⁸

فَكَيْفَ تَقُولُ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنْقَطِرَةٌ بِهِ كَانَتْ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنْ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾ إِنْ رَبُّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلَاثِي اللَّيْلِ وَنُصْفَهُ وَثُلَاثَةَ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَأُوا مَا تَشَاءُ مِنَ الْقُرْآنِ عِلْمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَنْتَعُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَأُوا مَا تَشَاءُ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠﴾

17. Eğer kâfir olursanız, çocukların saçlarını anında ağartan o günün dehşetinden paçayı nasıl kurtaracaksınız?

18. O günün dehşetinden gökler parçalanacaktır. Allah'ın sözü kesinlikle yerine gelir.

19. İşte bu, bir öğüttür; artık dileyen Rabbine (varan) bir yol tutar!

20. Senin ve bazı arkadaşlarının, gecenin ya üçte ikisine yakın bölümünü ya yarısını ya da üçte birini ibadetle geçirdiğinizi Rabbin biliyor. Gecenin ve gündüzün sürelerini belirleyen Allah'tır. O bu gece ibadetinin temposuna dayanamayacağınızın farkındadır. Bundan böyle kolayınıza gelecek kadar Kur'an okuyunuz. Aranızda hastalar olacağını, bir bölümünüzün Allah'ın lütettiği geçim payını elde edebilmek için yeryüzünde oradan- oraya koştuğunu, bir bölümünüzün de O'nun yolunda savaştığını Allah biliyor. Öyleyse kolayınıza gelecek kadar Kur'an okuyunuz. Namazı kılınız, zekâtı veriniz, gönüllü olarak ve karşılık beklemezsizin Allah'a borç veriniz. Kendiniz için yaptığınız hayırları ilerde Allah katında daha yararlı ve daha büyük ödüllü olarak bulursunuz. Allah'tan af dileyiniz. Hiç kuşkusuz Allah bağışlayıcı ve merhametlidir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MÜDDESSİR SÛRESİ

[56 Âyet]

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنْذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبُّكَ فَكْبَرُ ﴿٣﴾ وَيَسْأَلُكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1-4. Ey örtünüp bürünen! Kalk ve uyar. Rabbini yücelt. Elbiseni temizle.

Tefsiri:

Seleften ve onlardan sonra gelen müfessirlerin çoğunluğu, âyetin geçen elbiseyi maksadın kalp olduğunu; temizlikten maksadın ise, ahlâk ve davranışların düzeltilmesi olduğunu söylemişlerdir.

El-Vâhidî der ki: Müfessirler 'Elbiseni temizle' âyetinin anlamı üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Atâ, İbn Abbas'tan rivâyet ederek şöyle demiştir: Yani nefsin, günahattan ve cahiliye döneminin cevaz verdiği şeylerden temizle. Bu, Katâde ve Mücahid'in de görüşüdür. Her ikisi de âyetin, "Nefsin, günahlardan arındır" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Buna benzer bir görüş de eş-Şa'bî, İbrahim, ed-Dahhâk ve ez-Zührî'nin görüşüdür. Bu görüşe göre, âyetin geçen 'Elbise', nefisten ibarettir. Zîra Araplar, elbiseyi nefis veya kalpten kinaye olarak kullanmışlardır.

Eş-Şemmah aşağıdaki dizesinde der ki:

Ona hafif bazı elbiseler attılar. (Yani üzerine bedenlerini attılar)

Şimdi onun, ürkütülmüş deve kuşundan başka benzerini göremezsin.

Antere de aşağıdaki dizesinde der ki:

Uzun mızrakla elbisesini parçaladım. (Yani nefsin, bedenini parçaladım)

Kerim kişi mızrağa yabancı değildir.

Bir rivâyette el-Kelbî şöyle söylemiştir: Vefasızlık etme ki, elbisesi kirli ve pis bir vefasız olmayasın.

Said b. Cübeyr de şöyle demiştir: Bir adam vefasız olduğunda, ona 'Elbisesi kirli, giysisi pis' denilir.

İkrime de der ki: Günah ve ahlâksızlık üzerine elbise giyme.

Bu, İbn Abbas'tan da rivâyet edilmiş ve şairin şu sözünü delil getirmiştir:

Allah'a hamdolsun ben ne vefasız kimsenin elbisesini giydim

Ne de bir ayıp ile maskelenir saklanırım.

Bu ayeti 'Ve amelini (davranış ve hareketlerini) düzelt' şeklinde tefsir edenler, bu anlamı kastetmişlerdir. Ebû Rezin'in görüşü budur. Mansûr'un, Mücahid ve Ebû Varak'tan rivâyet ettiği görüş de budur.

Es-Süddî der ki: Bir kişi, salih (iyi) biri olduğunda ona 'Elbisesi temizdir' denilir; facir günahkar biri olduğunda ise o kişiye 'Elbisesi kirlidir' denilir. Nitekim şair de der ki:

Amir b. Cehm önemsemedi

Kirli elbiselerle haccı kendine vacip kıldı.⁷¹⁹

Aynı şekilde Araplar, vefasız kimseyi 'Elbisesi kirli'; vefalı ve salih kimseyi de 'Elbisesi temiz' olarak nitelemişlerdir. Nitekim İmrü'l-Kays şöyle demiştir: Avfoğullarının elbisesi, temiz ve pakdır. Yani onlar, vefasızlık etmez; verdikleri söze bağlı kalırlar.

Hasan bu âyet hakkında der ki: Ve ahlâkını güzelleştir. Bu, Kurtûbî'nin de görüşüdür. Bu görüşe göre âyette geçen elbise, ahlâktan ibarettir. Çünkü elbise insanın bütün bedeninin kapladığı gibi, ahlâk da insanın bütün hallerini kaplar.

El-Avfî, bu ayetle ilgili İbn Abbas'tan şöyle bir rivâyette bulunmuştur: Giydiğin elbise, temiz olmayan kazançtan olmasın. Yani elbiseni, gasp ya da helâl olmayan yoldan elde edilen kazançtan temizle.

Said b. Cübeyr bu âyet hakkında der ki: Kalbini ve niyetini temizle.

Ebü'l-Abbas da der ki: Elbise ve giysiye kalp de denilir. Bu anlamda şair şöyle demiştir: Benim elbiselerimi kendi elbiselerinden ayır; kurtulursun.

Bu beyitte elbise, kalpten kinayedir.

Bazı müfessirler, bu âyetin tefsiri hakkında zahir anlamı tercih etmiş ve şöyle demişlerdir: Bu âyet, elbisenin, namaz kılmanın kendisiyle caiz olmadığı pisliklerden temizlenmesini emretmektedir. Bu, İbn Sirîn ve İbn Zeyd'in görüşüdür.

719 Yani günah ve hatalara bulaşmış olduğu halde, bunlardan tevbe edip arınmadan haccetmeye karar verdi.

Ebû İshak ise bu âyetin ‘Ve elbiseni kısalt’ anlamında olduğunu ileri sürerek şöyle demiştir: Kısa elbise, necasetten daha uzaktır. Eğer elbise uzun olur ve yerde sürünürse, necasetin ona bulaşmasından emin olunamaz. Bu da Tavûs’un görüşüdür.

İbn Arefe de der ki: Bu âyet, ‘Kadınlarını temizle’ anlamındadır. Çünkü elbise, kadından kinaye olabilir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Oruç gecesini kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz.*”⁷²⁰

Kadınlardan, izar (peştamal) olarak da kinaye yapılır. Bu anlamda şair şöyle demiştir:

Ebû Hafs’a bir elçi ile haber ver.

İzarımın (yani ailemin) bağı, kardeşimden sana fidye olsun.

El-Berâ b. Ma’rûr’un Akabe gecesinde Hz. Peygambere söylediği ‘Seni, izarlarımızı koruduğumuz gibi koruyacağız’ sözü, kadınlarımızı ve ailemizi koruduğumuz gibi seni de koruyacağız demektir.⁷²¹

Derim ki: Âyet, bütün bu anlamları kapsamakta; lafız olarak söylemese de tembih ve gereklilik yoluyla bu anlamlara delalet etmektedir. Emredilen temizlik eğer kalp temizliği ise, elbise ve kazancın temiz olması bu temizliği tamamlar. Çünkü elbise kirli olduğunda, kalbe kötü ve çirkin görünüm kazandırır. Bu, yenilen pis şeylerin insana kötü huylar kazandırması gibidir. Bu yüzden, kaplan ve diğer yırtıcı hayvanların derisinden yapılan elbiseler giymek, Hz. Peygamberin yasaklamasıyla aksi olmayan pek çok sahih hadisle haram kılınmıştır.⁷²² Bu tür giysilerin giyilmesi, kalbe o hayvanlara benzer bir görünüm kazandırdığı için yasaklanmıştır. Çünkü dış giyim, içeri sızarak kişinin iç halini etkiler. Bu yüzden erkeklere altın ve ipek şeyler giymek yasaklanmıştır.⁷²³ Bu yasak, bunları giyen kadınlarda ve kendini beğenmiş kibirli kimselerde görülen halleri kalbe kazandırdığı için konulmuştur.

Dolayısıyla elbisenin temiz olması ve temiz kazançtan giyilmesinde amaç, kalbin temizliğini tamamlamak ve onu kemale erdirmektir. Eğer âyette emredilen, bu dış temizlik ise, bu temizlik başkası için istenilen bir vesiledir. Oysa başkası için değil bizzat kendisi için istenilen temizliğin –ki burada kalp temizliğidir- emredilmiş olması daha evladır.

720 El-Bakara, 2/187.

721 Sîretü İbn Hişam, 2/50.

722 Ahmed, Müsned, Muaviye’den, 4/101; Ebû’l-Melîh’ten, o da babası Üsâme el-Hüzeli’den, 5/74; et-Tirmizî, Libâs, 4/212; Ebû Davûd, es-Sahih, Libâs, 2/778; en-Nesâî, Libâs, 7/176.

723 Bkz. Cilt 2, s. 244. el-A’râf sûresi tefsiri 1 no’lu hadis. Bu hadis, sahihtir.

Eğer âyetle emredilen, kalp temizliği ve nefis tezkiyesi ise, bu durumda dış temizlik olmadan kalp temizliği tamamlanmaz. Buna göre Kur'an'ın her iki temizliğe de delalet ettiği ortaya çıkmaktadır.⁷²⁴

Yazar bu âyet hakkında başka bir eserinde şunları söylemektedir:

وَتِيَابَكَ فَطَهِّرْ “*Ve elbiseni temizle*” Bu âyet hakkında müfessirlerin görüşleri şöyledir:

Katâde ve Mücahid: Nefsini, günahlardan temizle. Burada elbise, nefisten kinaye yapılmıştır. İbrahim en-Nehâi, ed-Dahhâk, eş-Şa'bî, ez-Zührî ve tefsir eh-linden muhakkiklerin görüşü budur.

İbn Abbas: Onu, günah ve vefasızlık üzerine giyme. Sen Gaylan b. Seleme es-Sakafî'nin şu sözünü duymadın mı?

Allah'a hamdolsun ben ne vefasız kimsenin elbisesini giydim

Ne de bir özür ile maskelenir gizlenirim.

Nitekim Araplar, doğru ve vefalı birini nitelerken, 'O, elbisesi temiz biridir' derler; günahkar ve vefasız birini nitelerken de, 'O, elbisesi kirli biridir' derler.

Übeyy b. Ka'b: Elbiseni vefasızlık, zulüm ve günah üzerine giyme; onu temiz ve iyi bir olarak giy.

Ed-Dahhâk: Amelini (hareket ve davranışlarını) düzelt.

Es-Süddî: Bir kişi eğer salih ve iyi biri ise ona, 'O, elbisesi temiz biridir' denilir; eğer günahkar ve kötü biri ise ona da 'O, elbisesi kirli biridir' denilir.

Saîd b. Cübeyr: Kalbini ve niyetini temizle, düzelt.

Hasan ve Kurtûbî: Ve ahlâkını güzelleştir.

İbn Sirîn ve İbn Zeyd: Burada, elbisenin, namaz kılmanın kendisiyle caiz olmadığı pisliklerden temizlenmesi emredilmektedir. Çünkü müşrikler, temizlenmiyor ve elbiselerini temizlemiyorlardı.

Tavûs: Ve elbiseni kısalt. Çünkü elbisenin kısa olması, onu temiz tutmaya daha elverişlidir.

Bütün bu görüşlerin en doğrusu, ilk görüştür. Elbisenin pisliklerden temizlenmesi ve kısa olması, emredilen temizliğin içine girer. Çünkü ahlâk ve amellerin düzeltilmesi, onunla tamamlanır. Sonra dış kirlilik, iç kirliliğe neden olur. Bu yüzden Allah'ın huzuruna duracak kimseye, her türlü pislikten temizlenme ve ondan uzaklaşma emredilmiştir.⁷²⁵

724 İğâsetü'l-Lehfan, 1/52-55.

725 Medâricü's-Salîkîn, 2/20-21.

وَالرَّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْبِرُ ﴿٦﴾

5. Kötü şeyleri terket.

6. Yaptığını çok görerek başa kakma.

Tefsiri:

Seleften ve onlardan sonra gelen müfessirler bu ayeti şöyle açıklamışlardır: Verdiğinden daha fazlasını isteyeceğin bir şey verme. Yani sana, hediyeenden daha fazlasının hediye edilmesi için başkasına hediye verme.⁷²⁶

وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُفِزَ فِي النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَلِكَ يَوْمُنَا يَوْمُ عَسِيرٍ ﴿٩﴾
عَلَى الْكَافِرِينَ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ
مَالًا مَمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَيْنَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهْدَتْ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ
أَنْ أَرْبِدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأَرْهَقُهُ ضَغُودًا ﴿١٧﴾ إِنَّهُ فَكَرَ
وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقَتِيلٌ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قَتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾
ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ
﴿٢٤﴾ إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُضْلِيهِ سَقَرٌ ﴿٢٦﴾ وَمَا أَذْرَاكَ مَا سَقَرٌ
﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوْاحَةٌ لِلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةُ عَشْرَ ﴿٣٠﴾
وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا
لِيَشْهَدُوا لَدَيْنَ أَوْثَارِ الْكِتَابِ وَلِيُزَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا
مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ خِزْيُ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا
هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

7. Rabbinin rızasına ermek için sabret.

8. O Sûr'a üfürüldüğü zaman var ya,

9. İşte o gün zorlu bir gündür.

10. Kâfirler için (hiç de) kolay değildir.

11-14. Tek olarak yaratıp, kendisine geniş servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için (nimetleri önüne) serdikçe serdiğim o kimseyi bana bırak!

15. Üstelik o (nimetlerimi) daha da arttırmamı umuyor.

16. Asla (ummasın)! Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.

17. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım!

18. Zîra o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.

19. Canı çıkasica, ne biçim ölçtü biçti!

20. Sonra, canı çıkasica tekrar (ölçtü biçti); nasıl ölçtü biçtiyse!

21-25. Sonra baktı. Sonra kaşlarını çatı, suratını astı. En sonunda, kibirini yenemeyip sırt çevirdi de: "Bu (Kur'an) dedi, olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değil."

26. Ben onu sekara (Cehenneme) sokacağım.

27. Sen biliyor musun sekar nedir?

28. Hem (bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey) bırakmaz, hem (eski hale getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez o.

29. İnsanın derisini kavurur.

30. Üzerinde ondokuz (muhafız melek) vardır.

31. Biz, Cehennem görevlilerini meleklerden başkası kılmadık. Onların sayısını da kâfirler için yalnızca bir fitne (konusu) yaptık ki, kendilerine kitap verilenler kesin bir bilgi edinsin; iman edenlerin imanları artsın; kendilerine kitap verilenler ve iman edenler kuşkuyla kapılmasın; kalplerinde hastalık olanlar ve kâfirler de: 'Allah, bu örnekle ne demek istedi?' desin.

Tefsiri:

Allah bu âyette, Cehennem görevlilerinin sayısını on dokuz olarak belirtmesindeki hikmeti haber vermekte; burada beş hikmetin bulunduğunu şöyle zikretmektedir: Öncelikle bu sayı, inanmayanlar için bir fitne olup onların inkâr ve sapkınlıklarını artırır. Sonra bu, kendilerine kitap verilenlerin kesin bilgisini güçlendirir. Bu, yanlarında bulunan ve Hz. Peygamberden değil kendi peygamberlerinden aldıkları habere uygun olduğu için, bilgileri daha da güçlenecek ve kesinlik kazanacaktır. Böylece bu, Hz. Peygambere ve Allah'ın hidayet etmek istediği kimsenin iman etmesine karşı çıkmaları konusunda aleyhlerine delil olacaktır. Bu sayı, ona tam bir inançla inanıp kabul edenlerin imanını artırır. Onun kesin olduğunu bildikleri için kitap ehlinin; ona tam bir imanla inandıkları için de iman edenlerin bütün kuşkularını yok eder. Buna göre dört hikmet, bu sayının

kâfirler için fitne olması; kitap ehli için kesin bilgi olması; iman edenlerin imanını artırması; kitap ehlinde ve inananlardan kuşkuyu yok etmesidir. Âyette anlatılan beşinci hikmet ise, inkârcının ve kalbinde hastalık bulunan, kalp gözü kör olanın bu örnekle ne anlatılmak istendiğini anlamaması ve ‘Allah, bu örnekle ne demek istedi?’ demesidir.

Kendisine gelen hakikate karşı kalplerin durumu işte böyledir. O hakikat; kimi kalpler için bir fitne olur, onun inkâr ve azgınlığını artırır; kimi kalplerin iman ve inancını artırır; kimi kalplerin kesin bilgisini güçlendirir, böylece aleyhlerine delil olur; kimi kalpleri de körlük ve şaşkınlığa düşürür, böylece kendisiyle anlatılmak isteneni anlamaz.

Âyette geçen yakîn (kesin bilgi) ve kuşkunun olmaması hali eğer tek bir şeye dönüyorsa, bu durumda kuşkunun olmamasının zikredilişi, kesin bilgiyi teyit edip destekler ve herhangi bir şekilde ona aykırı olan tüm durumları yok eder. Eğer ikisi ayrı şeylere dönüyorsa; bu durumda yakîn, meleklerin sayısını belirten habere; kuşkunun olmaması ise, Hz. Peygamberin haber verdiği genel şeye döner. Çünkü bu haber, doğruluğu ancak peygamberler tarafından bildirilen habere delalet etmektedir. Öyleyse peygamberi tasdik ettikten sonra bu haberin doğru olduğunu bilen kimse, ondan kuşku duymaz. Bu açıklamanın yararı böylece ortaya çıkıyor.⁷²⁷

كَلَّا وَالْقَمَرَ ﴿٣٢﴾ وَاللَّيْلَ إِذَا أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَالضُّبْحَ إِذَا أَشْفَرَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا لَإِخْدَى
الْكَبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾

32-37. Hayır, aya, dönüp gitmekte olan geceye ve ağarmakta olan sabaha andolsun ki, gerçekten o, büyük musibetlerden biridir. İnsanlar için ve sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için bir uyarıcıdır.

Tefsiri:

Bu ayetlerde Allah, gecenin bir alameti olan aya yemin etmektedir. Ayda, onu yoktan var edip yaratan Allah'ın Rab oluşuna, derin hikmetine, ilmine ve yarattığı mahlukata gözle görülebilecek derecede ilgi gösterdiğine delalet eden apaçık ve güçlü deliller vardır. Allah, göğe ve gökte bulunan görmediğimiz meleklerle, gözle gördüğümüz güneşe, aya, yıldızlara, güneş ve ayın hareketleri sonucu meydana gelen gece ve gündüze yemin etmektedir. Bütün bunlar, Allah'ın Rab oluşunun birer ayeti ve delilidir.

Işık veren bu iki büyük cismin durumunu düşünen bir kimse, onların varlığında, yapılarında, etrafı aydınlatmalarında, hiçbir bozulma ve düzensizlik olmadan daima aynı metot üzerinde hareket etmelerinde, hareketlerinde herhangi bir yavaşlama ve hızlanma, yükselme ve alçalma, artma ve eksilme olmamasında, birinin ötekini yörüngesine girmeden kendi yörüngesinde yüzmesinde, başka yörüngelere müdahale etmemesinde, güneş ve ayın birbirine kavuşmamasında, gün bitmeden gecenin gelmemesinde büyük mucizeler bulunduğunu görecektir. Bu cisimlerin her hareketin bir takdir ve hesaba göre gerçekleştiğini, biri diğerine karışmadan kendilerine belirlenen metoda göre vuku bulduğunu, bunun, başkasının ortak olmadığı pek çok yararı ve etkisi olduğunu müşahade edecektir. Akıllı kıt olan biri bile bütün bunların, hikmeti akılları hayrette bırakan ve ilmi gizli açık her şeyi kuşatan bir varlığın etkisi ve hizmetiyle, bir emredenin emriyle, bir planlayıcının planıyla meydana geldiğini anlar. İnsanların akıl ve bilgisinin, bunların yaratılışlarıyla ilgili hikmetlere ulaşamayacağını; onların yaratılış ilkelerini hayal dahi edemeyeceklerini fark eder.

Öyleyse temel amacımız, bunları yoktan var eden yaratıcının yüceliğini, deren hikmetini ve ince planını itiraf etmek olmalı; bizden önceki akıl sahiplerinin söylediği gibi şöyle demeliyiz: *"Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Sen pek yücesin, bizi Cehennem azabından koru"*⁷²⁸

Ayın durumu bir örnekle insana şöyle anlatılabilir. Pek büyük, yuvarlak ve siyah bir cisimde, ucu yakılmış bir ip gibi ışık görünüyor. Sonra bu ışık, her gece giderek büyüyor. Işığı tam kemale erdiğinde, çok güzel parlak bir cisim oluyor. Sonra bu ışık, yavaş yavaş eksilmeye başlıyor ve ilk haline dönüyor. Işığın bu hareketi nedeniyle aylar, yıllar ve hayatın çeşitli süreleri biliniyor. İnsanlar hac ve namaz vakitlerini, mesai saatlerini, borç sürelerini ve vakte bağlı muhtelif muamelelerini bu hareket sayesinde bilebiliyorlar. Bu durumda 'Din ve dünya işleri, ayın bu hareketine bağlıdır' denilebilir.

Nitekim Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'in üç yerinde bu gerçeği şöyle zikreder:

Bir: *"Sana hilal halindeki ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."*⁷²⁹

İki: *"Güneşi bir ışık kaynağı, ayı da bir nur kılan; yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona duraklar belirleyen O'dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. O, bilen bir topluluğa ayetleri işte böyle açıklıyor."*⁷³⁰

Üç: *"Biz gece ve gündüzü iki âyet kıldık. Gece âyetini sildik; gündüzün âyetini ise, Rabbinizin nimetlerini aramanız, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için aydınlık kıldık. Biz her şeyi yeterince açıkladık."*⁷³¹

728 Âl-i İmrân, 3/191.

729 El-Bakara, 2/189.

730 Yunus, 10/5.

731 El-İsrâ, 17/12.

Şayet Allah, aydınlığını artırarak ya da eksilterek ayın ve gecenin ayetlerinde bir değişiklik yapmasaydı, hac ve oruç vakitleri; hesap; emzirme ve hamilelik süreleri; mesai saatleri ve hamilelerin doğum süreleri bilinemezdi.

Eğer 'Bütün bu süreler, güneş hareketleriyle, güneşin doğuşu ve batışı dikkate alınarak hesaplanan günlerle belirlenebilirdi. Nitekim iki kitap ehli olan Hıristiyanlar ve Yahudiler, oruç ve bayram vakitlerini güneş hesabına göre belirlemekte idirler' denilirse, deriz ki:

Evet, her ne kadar bu mümkün olsa da güneş hareketleriyle süreleri tam olarak belirlemek oldukça zordur. Çünkü pek azı dışında insanlar bu konuyu bilmezler. Oysa ayların başını, ortasını ve sonunu ayın hareketlerine göre bilmek, pek çok insanın kolaylıkla bilebileceği bir durumdur. Bu vakitleri ay hesabına göre bilmek, güneş hesabına göre daha kolay, daha az ihtilaflı ve daha az sorunludur. İnsanların ince hesaplar yapmasına, bilebilecekleri bir konuda başkalarına uymasına ihtiyaç kalmaz. Böylece ayların ve yılların, ayın hareketine göre belirlenmesindeki hikmet ortaya çıkmakta; bunun, güneş hareketlerine göre belirlenen vakitlerden daha yararlı, daha sağlam ve daha az ihtilaflı olduğu görülmektedir.

Allah, din ve dünya işlerinde yaratıklarına daha yararlı olması için, hilalleri bu şaşırtıcı plana göre düzenleyerek planlamıştır. Bu mükemmel plan, onu düzenleyen Yüce Yaratıcının gerçek Rab oluşuna, birliğine, hikmetinin derinliğine, ilmine ve ince planlamasına delalet eder. Hakk'a şahitlik eden gök cisimlerinin hareketleri, bunların sonradan var olduğu ve yaratıldığı gerçeği, âlemin ezeli olduğunu, herhangi bir değişime uğramadan sürekli var olacağını ve yok olmasının mümkün olmadığını iddia eden materyalistleri, inkârcı ve sapık filozofları lisanı hal ile yalanlamaktadır.

Gören biri mesela ayı düşünecek olsa, ayın var olmak için bir mekana ihtiyacı olduğunu ve durmadan yörüngesinde döndüğünü görünce, ayın yönlendirilen, kontrol edilen, boyun eğdirilen ve planlanan bir varlık olduğunu görür. Bu düşünen kişi, ayın bazen alçalıp bazen yükseldiğini, bazen ortaya çıkıp bazen gizlendiğini, ışığının bazen yavaş yavaş kaybolup sonra aynı şekilde geri geldiğini, bazen ay tutulmasıyla ışığının tamamen kaybolup kapkaranlık bir parçaya dönüştüğünü gördüğünde, onun yaratıldığını, bir rabbi olduğunu ve ona boyun eğdiğini; ayın, onu dilediği şekilde hareket ettiren güçlü bir yaratıcının emrinde olduğunu bilir. Bu gerçeğe ulaşan insan, yüce yaratıcının onu boşuna yaratmadığını, aydaki bu hareketin mutlaka bir gün son bulup yok olacağını, ışık ve aydınlığının mutlaka bitip sona ereceğini, bu güç ve iktidarının mutlaka kaybolacağını, bir arada olmayan bu iki gök cismin, dağılmış şeyleri bir araya toplayan (Allah) tarafından bir araya getirileceğini, onları dilediği yere götüreceğini; böylece Allah'ın, bunlara tapan müşriklere kendisinden başka taptıkları bu ilâhlarının halini göstereceğini anlar.

Allah, dünyada buzağıya tapanlara taptıkları buzağının halini, inançlı kulları tarafından aşağılanıp parçalanarak yok edilmesini, rüzgarın onu dağıtıp sürükleyerek denize atışını gösterdiği gibi, yıldızlara tapanlara yıldızların dağılışını, göğe tapanlara göğün yarılışını, güneşe tapanlara güneşin dürülüşünü, puta tapanlara putlarının küçük düşürülüp ateşe atılışını, onların çok basit, alçak ve adi şeyler olduğunu gösterecektir. Nitekim Allah, pek çok kez dünyada puta tapanlara, yanlarına büyük bir saygıyla yaklaşan putlarının parçalanmış hallerini, pis yerlere atılışlarını, muvahhidlerin kazmalarıyla yüzlerinin dağıtılışını, başlarının kırılışını, saygı ve hürmetle öpülen el ve ayaklarının kesilişini göstermiştir. Bu, Allah'ın değişmeyen bir sünneti, vazgeçilmeyen bir adettir. O, kendisinden başkasına tapana, dünyada ve âhirette taptığı ilâhın halini gösterir. Allah, kendisinden başkasına tapılmasına asla razı olmaz. O, böyle kimselerden berîdir ve onlara düşmandır.

*"Fakat Allah, helâk olanın açık bir delille helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için (böyle yaptı)."*⁷³²

Allah, inkâr edenlere, yalancı olduklarını bildirir. Şair der ki:

Varlıkların sayfalarını (kitabını) düşün; çünkü onlar,

En yüce padişahın sana gelen mesajlardır.

Eğer yazdıklarını düşünürsen, orada yazmıştır

Allah'tan başka her şeyin bâtil olduğunu.

Eğer Allah dileseydi, ayı değişken yapmaz tek hal üzere bırakır; yalnız güneşi değişken yapardı. Ya da dileseydi, ayı ve güneşi birlikte değişken yapar veya ikisini tek hal üzere bırakırdı. Ancak O, kendisinden başka ilâh olmayan, apaçık gerçek malik olan ve dilediği her şeyi yapan Allah olduğuna delalet etmesi için ayetlerini her türde kullarına göstermeyi dilemiştir. "İyi bilin ki, yaratmak da emretmek de yalnız O'na aittir."⁷³³

Ayın, bitki ve canlıların bedenleri üzerinde nemlendirici etkisi vardır. Ayrıca ayın, sular üzerinde, denizlerde yaşanan gelgit olayları üzerinde, hastalık nöbetlerinde, hastalığın bir halden başka bir hale evrilmesinde etkisi olduğu, bunların dışında daha pek çok yararının bulunduğu açık bir durumdur.

وَالْبَيْتُ إِذَا دُبُرُ *"Dönüp gitmekte olan geceye andolsun ki."*

Allah bu âyette, dönüp gitmekte olan geceye yemin etmektedir. Çünkü gecenin dönüp gitmesi ve yerine gündüzün gelmeye başlaması, başlangıç ve geri dönüş (mebde ve meâd) delalet eden en açık delillerdir. Birinin bitip yerine ötekinin gelmesi, gözle görülebilen günlük başlangıç ve geri dönüş delalet eder.

732 El-Enfâl, 8/42.

733 El-A'râf, 7/54.

Sonra gecenin sakinliğinde, canlı varlıkların hareketleri yavaşlar, sesleri kısılır, gözleri uyur ve ölülerin kardeşleri gibi olurlar. Gündüz aydınlanmaya ve varlıkların sesleri duyulmaya başladığında, canlılar hareket etmeye başlar ve sesleri yükselir. Öyle ki, kabirlerinden diri olarak kalkanlar gibi olurlar. İnançlı bir kul uyanınca hemen: “Öldürdükten sonra bizi diriltten Allah’a hamd olsun; dönüş yalnız O’nadır” der. Bu, bir yeni dönüştür; varlıkları yoktan var ederek hayata başlatan ve yeni bir hayata döndürecek olan Allah’ın başlatması ve döndürmesidir. Tek ve her şeye galip olan Allah dışında, kim geceyi götürüp gündüzü getirebilir?

Gece karanlığı yok olup gittiğinde, gündüz açarıp aydınlığında, karanlıklar ordusu kendisini yendiğinde, dünyanın ufku kendi meşalesiyle aydınlandığında, yıldızların birlikleri kendi askerlerini yok ettiğinde, yeryüzünün dört bir tarafı kendi müjdecileri ve ışınlarıyla gülümsediğinde; düşünen kimse için bütün bu haller, gece ve gündüz, onları yaratanın birliğine, Rabliğinin mükemmelliğine, gücünün ve hikmetinin büyüklüğüne şahitlik eden delillerdir. Güneşin doğuşunu ve batışını, gece ve gündüzün gelmesini sağlayan vesileler kılan zat ne yücedir! Zira güneşin doğuşu olmasaydı, dünyanın bütün işleri bozulurdu. Dünyanın karanlık olduğu bir ortamda insanlar, geçimlerini sağlamak ve işlerini yürütmek için nasıl çalışabilirdi? Aydınlığın tadı ve zevki olmadan, hayat kendilerine nasıl kolaylaşır? Böylesi karanlık bir dünyada, hangi meyve, bitki ve canlı var olabilirdi? Bitkilerin ve canlıların bedenleri için gerekli şeyler nasıl tamam olurdu? Aynı şekilde eğer güneşin batışı olmasaydı, insanlar dinlenme ve rahatlama imkânı bulamazdı. Oysa insanlar, bedenlerinin dinlenmesi, duygularının toparlanıp rahatlaması için gecenin sessiz sakinliğine ihtiyaçları vardır. Eğer gece, karanlığı ile üzerlerini örtmeseydi, insanlar sakinleşemez, dinlenemez ve rahatlayamazlardı. Ama hakimler hakimi olan, her şeyi yerli yerince yapan derin hikmet sahibi Allah, gündüzü aydınlık ve çalışma zamanı yaptığı gibi geceyi de bir örtü ve dinlenme zamanı yapmıştır.

Gece ve serinliği olmasaydı, sürekli güneş ışığı alacakları için bitki ve canlıların bedenleri yanar kavrulurdu. Çünkü güneş, yeryüzündeki bitkileri ve canlıları yakardı. Ancak hakimler hakiminin derin hikmeti, güneşi, sadece ihtiyaç vakitlerinde doğan, ihtiyaç duymadıkları vakitlerde ise sönüp kaybolan bir lamba yapmıştır. Dolayısıyla güneşin doğuşu varlıkların yararına olduğu gibi batışı da varlıkların yararınadır. Böylece aydınlık ve karanlık, birbirine zıt olmakla birlikte bu dünyanın yararı ve ayakta durması için birbirini desteklemekte ve yardımlaşmaktadır. Şayet Allah, gündüzü kıyamet gününe kadar aydınlık yapsaydı, aynı şekilde geceyi de kıyamet gününe kadar karanlık yapsaydı, dünyanın düzeni bozulur, yararı yok olurdu. Bu durumun değiştirilmesi ve zıddı ile yok edilmesi zorunlu hale gelirdi.

Şimdi de yılın dört mevsiminin oluşması için Yüce Allah’ın güneşi yükseltmesi ve alçaltmasındaki hikmeti ve bu hareketlerle mahlukata sağlanan yararları

düşün. Mesela kışın, meyvelerin maddelerini oluşturan ağaç ve bitkilerdeki ısı dışarı çıkar. Bu yüzden hava yoğunlaşır ve bulutlar oluşur. Sonra bulutlar bir araya toplanıp yağmurun yağmasına neden olur. Yeryüzünün hayatı, bitki ve canlıların bedenlerinin gelişimi, varlıkların eylemleri, güç ve hareketleri hep bu yağmura bağlıdır. Yazın ise, hava açılıp ısınır, meyveler olgunlaşır, tane ve çekirdekler güçlenir, yeryüzü kurur, böylece çalışmaya ve ürünleri toplamaya hazır hale gelir. Sonbaharda da hava temizlenir, sıcaklık yerini serinliğe bırakır, geceler uzamaya başlar; yer, ağaçlar ve bitkiler ikinci defa ürün tutmak için dinlenmeye geçer. Bu, hamile kalacak olanın iki hamilelik dönemi arasındaki dinlenmeye benzer. İşte gidip gelen tüm bu mevsimler, gözle görülebilen başlangıç ve geri dönüştür; görülemeyen başlangıç ve geri dönüşün delilidir.

Öyleyse dünyanın düzen ve maslahatı, bu aydınlık iki cismin hareketleriyle tamamlanmaktadır. Bu cisimlerin hareketleriyle zaman oluşmaktadır. Zaman ise hareketin bir ölçüsüdür. Güneş yılı, güneşin hareketine göre belirlenen, güneşin kendi hareket noktasından başlayıp aynı noktaya dönüşüne kadar geçen süredir. Kameri yıl ise, ayın hareketine göre belirlenen süredir. Bu süre, sağlam bir kayda daha yakındır; ayrıca insanlar onu bilmede daha çok müsterektirler.

Hakimler hakimi Allah, her ikisinin de kendi yörüngelerinde hareket etmelerini takdir etmiştir. Bu ilâhi takdirde derin hikmetler ve pek ince hesaplar vardır. Eğer güneş, değişmez şekilde tek bir yerden doğup batsaydı, aydınlık ve ışıgı pek çok yere ulaşmazdı. Bu yüzden ışığın ulaşmadığı yerler, güneş ışığının yararlarından mahrum kalırdı. Oysa Allah, etkisi ve yararının her yere ulaşması için güneşin doğuşunu yeryüzünün değişik yerleri arasında değiştirmektedir. Böylece yeryüzünde güneşin doğduğu bütün yerler, güneşin yararından payına düşeni alabilmektedir. Bu sağlam düzenleme, gece ve gündüzün yirmi dört saat olmasını sağlamıştır. Her biri ötekinin payından alabilir. Eğer ikisinin toplam süresi yirmi beş saate uzamış olsaydı, ya da gündüzün süresi mesela elli veya daha fazla saate çıkmış olsaydı, dünyanın düzeni bozulur; bitki ve canlıların çoğu yok olurdu. Aynı şekilde eğer bu süre azalmış olsaydı, yine bu düzen bozulur ve yararları yok olurdu. Şayet gece ve gündüz süreleri daima eşit olsaydı, insan ve öteki canlılar için pek çok yararı bulunan mevsimler oluşmazdı. Dolayısıyla bu pek sağlam takdir ve düzende, birçok mucize ve yararlar bulunmakta; bunun, her şeyi bilen ve üstün güç sahibi olan varlığın takdiriyle işlediğini gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Bu yüzden Yüce Allah, aşağıdaki ayetlerde bu takdir ve düzeni zikrettikten sonra onu kendi ilmine ve üstün oluşuna bağlamakta ve şöyle buyurmaktadır:

*“Gece de onlar için bir ayardır. Gündüzü ondan sıyrıp çekeriz de onlar hemen karanlıkta kalırlar. Güneş de kendisi için belirlenen yerde (yörüngesinde) akıp gider. İşte bu, her şeyi bilen ve üstün olan Allah'ın takdirdir.”*⁷³⁴

“De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratana inkâr edip O’na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı. İsteyip-arayanlar için eşit olarak orada rızıkları dört günde takdir etti. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi; ona ve yerküreye ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin!’ dedi. İkisi de ‘İsteyerek geldik’ dediler. Böylece onları yedi gök olarak iki günde tamamladı ve her göğe kendi emrini (işini) bildirdi. Dünya göğünü de kandillerle süsledik ve koruma altına aldık. İşte bu, pek üstün ve her şeyi bilen Allah’ın takdiridir.”⁷³⁵

“O, sabahı aydınlatandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı birer hesap ölçüsü yapmıştır. İşte bu, pek üstün ve her şeyi iyi bilen Allah’ın takdiridir.”⁷³⁶

Allah işte bu üç yerde, güneşin, ayın ve diğer gök cisimlerinin hareketlerini ve bu hareketlerden doğan durumları zikretmekte; bunun kendi üstünlük veengin bilgisinin gereği olduğunu ve onları bu iki özelliği ile takdir ettiğini vurgulamaktadır. Öte yandan bu durum, Allah’ın seçme ve yapabilme kudretini, gaybı bilmesini inkâr eden Allah düşmanı inkârcıları yalanlamaktadır.

Yüce Allah’ın bu üç şeye –yani aya, dönüp gitmekte olan geceye ve ağarmakta olan sabaha- yemin etmesi, meâdın (geri dönüşün) gerçek olduğunu kanıtlar. Çünkü yeminde, yemin edilenin varlığına delalet vardır. Dolayısıyla bu yemin, Allah’ın mükemmel kudretine, hikmetine, var ettikleriyle ilgilendiğine, varlıkları yoktan var etmeye ve yok olduktan sonra tekrar geri döndürmeye kadir olduğuna delalet eder. Gece ve gündüzün gidip gelmesi, ay ışığının görünüp kaybolması, güneş ve ayın hareketleriyle çeşitli vakitlerin oluşması, bitki ve canlıların varolması ve yok olması, mevsimlerin gidip dönmesi, bu mevsimlerde meydana gelen durumların var olup yok olması; işte gözle görülebilen bütün bu durumlar, peygamberlerin haber verdiği mebd’ ve meâdın (varoluş ve geri dönüşün) açık birer delilidir. Allah, peygamberlerin doğruluğuna delalet eden ayetleri işte böyle açıklamaktadır. Bu ayetler bazen yaratılışla, bazen işitmekle, bazen görmekle, bazen genel bazen kişisel durumlarla, bazen akli bazen nakli delillerle, bazen gözle bazen kalple görülebilen şeylerle ilgilidir. Fakat zalimler, bütün bunları inkâr etmekten başka bir şey düşünmüyorlar. Allah onların bu hallerini şöyle haber veriyor: “(Kâfirler) O’nu bırakıp, hiçbir şey yaratamayan aksine kendileri yaratılmış olan, kendilerine bile faydası ve zararı olmayan; öldürmeye, hayat vermeye ve ölüleri yeniden diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.”⁷³⁷

Yüce Allah, tekrar dirilişle ilgili delilleri getirip amacını açıkladıktan sonra, her nefsin (insanın) kendi kazandığına karşılık bir rehine olduğunu ve işlediği günahla onu cezalandıracağını; ancak gösterdiği yolu kabul edip rızasına uyanları

735 Fussilet, 41/9-12.

736 El-En’âm, 6/96.

737 el-Furkân, 25/3.

bunun dışında tutacağını bildirmektedir. Bunlar, Allah'a inanan, peygamberleri doğrulayan ve suçluların yolundan başka yol edinen ashab-ı yemindir (kıyamet günü amel defterleri sağ taraftan verilenlerdir). Suçlular ise, namaz kılmayan, yoksulları yedirmeyen, bâtila dalanlarla birlikte bâtila dalan, kıyamet gününü ve tekrar dirilişi yalanlayanlardır. İşte bu dört özellik, onları kurtulanların sınıfından çıkarıp helâk olanların sınıfına sokmuştur. Bu dört özelliği şöyle açıklayabiliriz:

Bir: Namaz kılmamak. Hâlbuki namaz, yaratana içtenlik ve samimiyetle yönelmenin temel direğidir.

İki: Yoksulları yedirmemek. Oysa yoksulları yedirmek, insanlara iyilik yapmanın en üst mertebesidir. Kendisinde bu iki özellik bulunan kimse, ne yüce yaratıcıya içtenlikle yönelmiştir ne de yaratılanlara iyilik etmiştir. Yüce Allah onların bu hallerini şöyle haber vermektedir:

*“Onlar, gösteriş yaparlar ve hayra (başkasına yardım etmeye) mani olurlar.”*⁷³⁸

*“Onlar, namaza ancak üşenerek gelirler ve (mallarını) istemeyerek infak ederler.”*⁷³⁹

Bu nitelikler, Allah'ın ashab-ı yemini nitelediği şu niteliklerin tamamen zıddıdır:

*“Onlar, namazı dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (severek) infak edenlerdir.”*⁷⁴⁰

*“Onların yanları (gece namazına kalkmak için) yataklardan uzaktır. Korku ve ümitle Rablerine dua ederler ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”*⁷⁴¹

Allah, kitabının pek çok yerinde bu iki temel özelliği birlikte zikreder. Bazen onları emreder, bazen bu özelliklere sahip olanları över, bazen de bunları yapmayanları azapla tehdit edip azarlar. O halde kurtuluşun dayanak noktası, bu iki özelliiktir. Bu iki özelliği ihlal eden bir kimseye kurtuluş yoktur.

Üçüncü ve dördüncü özellikler: Batıla dalmak ve hakkı yalanlamak. Böylece Allah'a samimiyetle yönelmeme, başkasına iyilik yapmama, bâtila dalma ve hakkı yalanlama bu kimselerin vasıfları olarak bir araya toplanmış olmaktadır. Buna karşılık, Allah'a samimiyetle yönelme, başkalarına iyilik yapma, hakkı doğrulayıp onu konuşma vasıfları da kitabı sağdan verilenler için bir araya toplanmış; samimiyet, iyilik yapma, kesin inanç ve hakkı konuşma bu kimselelerin temel vasfı haline gelmiştir. Ashab-ı şimal (kitapları sol taraftan verilenler),

738 El-Mâ'ûn, 107/6-7.

739 Et-Tevbe, 9/54.

740 El-Enfâl, 8/3.

741 Es-Secde, 32/16.

ihlas ve samimiyeti Allah'a ortak koşmakla, başkalarına iyilik yapmayı kötülük yapmakla, kesin inancı şüphe ve yalanlama ile, yararlı sözü de bâtıla dalmakla değiştirmişlerdir. Bu yüzden hiçbir şefaatinin şefaati onlara fayda sağlamaz. Aralarında kendilerine şefaate edecek biri de olmaz. Çünkü şefaate onlardan düşmüştür ve kendilerine bir yarar sağlamaz. Zira onlar, Allah'ın gönderdiği öğütten yüz çevirmiş, ona boyun eğmemiş, yaban eşeklerin aslandan veya atıcılardan kaçtıkları gibi hakkı dinlemekten kaçmışlardır.

Allah sûreyi, kendi dini ve takdirini birlikte zikrederek; insana kabul etme veya reddetme hakkı tanıdığına dair delilleri, tevhid ve Rablîğının gereklerini açıklayarak; bunun onların değil sadece kendi hakkı olduğunu belirterek sona erdirmektedir. Allah'ın insana seçme hakkı tanınması adalet; tevhid ve Rablîğının gereklerini açıklaması ise lütuf ve faziletidir. Birincisi, insanın kendisini kurtaracak şeyler için çalışmasını, araştırmasını ve gayret göstermesini gerektirir. İnsan dünyadaki geçimini sağlamak için yaptığı çalışmadan daha fazlasını bu yönde harcamalıdır. İkincisi ise, bütün işlerin yönetimi elinde olana yönelmeyi, işlerini kolaylaştırması ve kendilerini başarılı kılması için O'ndan yardım istemeyi, O'na tevekkül etmeyi ve her işi O'na havale etmeyi gerekli kılar. Yardım istenilen yalnız Allah'tır ve yalnız O'na güvenilip dayanılır.⁷⁴²

Cehennem ehli şöyle söylemektedirler:

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِيْنِ ﴿٣٩﴾ فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُوْنَ
 ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ﴿٤٢﴾ قَالُوْا لَمْ نَكُ مِنَ الْمَصْلِيْنَ
 ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نَطْعِمِ الْمَسْكِيْنَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَحْوُضُ مَعَ الْخَاطِيْنَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا
 نَكْذِبُ بِيْزْمِ الدِّيْنِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ آتَانَا الْيَقِيْنَ ﴿٤٧﴾

38. Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir;

39. Ancak sağdakiler başka.

40-42. Onlar Cennetler içindedir. Günahkârlara: Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir? diye uzaktan uzağa sorarlar.

43. Onlar şöyle cevap verirler: Biz namaz kılanlardan değildik,

44. Yoksulu doyurmuyorduk,

45. Bâtıla) dalanlarla birlikte dalıyorduk,

46, 47. Yakîn bize gelinceye kadar biz, din gününü (hesap ve ceza gününü) yalanlardık.

Tefsiri:

Tefsir ehli, âyette geçen 'Yakîn' sözcüğünün burada 'ölüm' anlamında olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Nitekim Osman b. Maz'ûn'un ölüm kisasının anlatıldığı sahih bir hadiste, Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: Osman'a artık Rabbinden yakîn (yani kesin gerçek olan ölüm ve içindekiler) gelmiştir.⁷⁴³

Allah, kendi kelimandan ve onu düşünmekten yüz çevirenlerin halini bir benzetmeyle şöyle açıklamaktadır:

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَانُتُمْ
حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾

48. Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez.

49-51. Böyle iken onlara ne oluyor ki, âdeti arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi (hâla) öğütten yüz çeviriyorlar?

Tefsiri:

Allah bu âyette, Kur'an'dan nefret edip ondan yüz çevirenleri, arslan veya atıcıları görüp kaçan yaban eşeklerine benzetmektedir. Bu, mükemmel bir benzetme ve mukayesedir. Çünkü Allah'ın kelimandan yüz çevirenler, Allah'ın peygamberini gönderdiği şeyleri bilmemede yaban eşeklerine benzerler. Bu eşekler bir arslan veya atıcının sesini işittiklerinde, akılları baştan gitmişçesine şiddetle ürküp kaçarlar. Bu benzetme, yalanlayanlar için oldukça ağır bir kötülemedir. Zîra onlar, yaban eşeklerinin tehlike ve ölümden kaçtıkları gibi, kendi mutluluk ve gerçek hayatlarının bulunduğu hidâyetten yüz çevirip kaçımlardır.

Âyette geçen 'Müstanfirah' (şiddetle ürküp-kaçan) sözcüğü, 'en-Nafira' (ürküp-kaçan) sözcüğünden daha belîğ ve geniş anlamlıdır. Zîra birincisi, şiddetli ürkmekten dolayı birbirini ürktürme, ürkmeye teşvik etme anlamı içerir. İstif'al babı, normal mücerret fiilden bir miktar daha fazla istek bildirir. Sanki birbirlerine ürkmeyi tavsiye ederler, bu konuda bir anlaşmaya varmışlardır. 'Müstanfirah' sözcüğünde 'fa' harfini üstün ile 'Müstanferah' şeklinde okuyanlara göre âyetin anlamı şudur: Onlar arslandan kaçan ürktürülmüş eşekler gibidir. Yani arslan, şiddet ve gücü ile onları ürkmeye ve süratle kaçmaya zorlamıştır.⁷⁴⁴

743 Medârici's-sâlikin, 1/103-104. Hadisin tahriri için bkz. Fatiha sûresi tefsiri, 1/205.

744 l'lâmü'l-müvakkî'in, 1/215-216.

بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنشَرَّةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ
 ﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذَكُّرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ
 فَعُوْهُمْ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

52. Daha doğrusu onlardan her biri, kendisine, (önünde) açılmış sa-
 hifeler (ilâhî vahiy) verilmesini istiyor.

53. Hayır! Aslında onlar âhiretten korkmuyorlar.

54. Hayır! Gerçekten o, bir öğüttür.

55. Dileyen ondan (düşünüp) öğüt alır.

56. Bununla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar.
 Sakınılmaya lâyık olan da O'dur, mağfiret sahibi de O'dur.

30. İşte o günde sürülüp götürülmek yalnız Rabbinin huzuruna olacak.

31. O, tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış,

32. Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti.

33. Sonra da gerine gerine taraftarlarının yanına gitmişti.

34. Sana lâyıktır, (o azab) evet sana lâyıktır;

35. Sonra yine sana lâyıktır; tekrar tekrar sana lâyıktır...

36. Yoksa insan başboş bırakılacağını mı sanır?

37. O dökülen meniden bir damla değil miydi?

38. Sonra o, bir sülük gibi yapışan kan pıhtısı olmuş, sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir.

39. Ondan erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır.

40. Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?

Tefsiri:

Allah (c.c) "Hayır... Kıyamet gününe yemin ederim. Yine hayır, kendini kınanan nefse (nefs-i levvâme) yemin ederim" buyurmaktadır.

Bu yemin amellerin karşılığının verilmesinin gerçek olup onları hak edenlerin kimler olduğu mânâlarını içermektedir. Bu ise peygamberlik, Kur'an ve âhiretin varlığını içermektedir. Allah (c.c) nefislerin bilmeye ve iman etmeye ihtiyaçlarından dolayı bu üç şeye yemin etmekte, peygamberine de bunlara yemin etmeyi emretmektedir. Şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi: "O (azap) bir gerçek midir? diye senden haber istiyorlar. De ki: Evet, Rabbime andolsun ki o şüphesiz gerçektir ve siz âciz bırakacak değilsiniz."⁷⁴⁵, "İnkârcılar: Kıyamet bize gelmeyecek, dediler. De ki: Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir"⁷⁴⁶, "İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Hayır! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir."⁷⁴⁷

İşte Allah (c.c) dördüncüsü olmayan bu üç yerde peygamberine kendisinin yemin ettiği nübüvvet (peygamberlik), Kur'an ve kıyamet hakikatlerine yemin etmesini emretmektedir.

Allah (c.c) kullarına yemin etmiş, yaratıklarının en doğrusuna -sallâllâhu aleyhi vesellem- onlara yemin etmesini emretmiştir. Üzerine yemin ettiklerini varlığına kat'i deliller getirmiştir. Ancak zalimler inkâr ve yalanlamadan başka bir şeye yanaşmazlar.

745 Yunus.53 ,

746 Sebe.3 ,

747 Teğabun.7 :

Buradaki yemin edilen nefsin özel mi genel mi olduğu hususunda ilim ehli, “levvâme”de geçen üç görüşe binâen iki görüşe ayrılmışlardır.

İbn Abbas -radiyallâhu anh-: Kıyamet günü her nefis kendisini yerecektir. Takva ehli daha çok amel işlemediği, şakî ise kötü halinden dönmediği için kendisini yerecektir. Bunu Ferra tercih etmiş, şöyle demiştir: “İyi veya kötü her nefis kendisini yerecektir. Hayır ve iyilikler işlemişse “daha fazla yapsaydım” diye, kötü ameller işlemişse “keşke işlemeseydim” diye kendisine kızacaktır.

İkinci görüş: Belli bir kesimin yerinmesidir. Hasan-ı Basri: Bu, mü'min nefistir. Vallahi sen mü'mini daima kendisini yerer görürsün. Çünkü her yaptığı işte kendisini kusurlu görüp pişman olur ve kendisini kınar, yerer. Günahkar ise kendisini hiç azarlamadan yoluna devam eder, demiştir.

Üçüncü görüş: Sadece kâfirin nefsidir. Katâde ve Mukâtil: Bu, âhirette Allah'ın (c.c) emirlerine karşı ağır davrandığından dolayı kendisini yeren kâfir nefistir, demişlerdir.

Hocamız şöyle demiştir: En kuvvetli ihtimalle kasıt her insanın nefsidir. Çünkü her insan kendisini yerer. Nitekim Allah (c.c) şu âyet-i kerimede ayırım gözetmeksizin bir bütün nefis türüne yemin etmiştir: “*Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki*”⁷⁴⁸ Çünkü her insan, emredildiği hususlarda kendisini veya başkasını yerecektir.

Sonra bu yergi bazen güzel, bazense kötü olur. Allah'ın (c.c) şu âyet-i kerimelerde buyurduğu gibi: “*Ardından, kabahati birbirlerine yüklemeye başladılar. (Niha-yet) şöyle dediler: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermiyiz*”⁷⁴⁹, (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). “⁷⁵⁰ Bu kötü bir yergidir.

Buhârî ve Müslim'deki Adem (a.s) ile Musa (a.s)'ın birbirlerini yerme kıssasında Adem (a.s) Musa (a.s)'a şöyle demiştir: “Beni, Allah'ın (c.c) ben yaratılmadan önce takdir ettiği bir şey için mi yeriyorsun?” Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Adem, Musa'yı yendi” buyurmuştur⁷⁵¹.

İşte Allah (c.c) şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi levvâme nefsin bu niteliğine yemin etmiştir: “*Gerçekten insan rabbine karşı çok nankördür*”⁷⁵², “*Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz*”⁷⁵³ “*Doğrusu sizin çalışmalarınız çeşitlidir*”⁷⁵⁴

748 Şems.7,8 :

749 Kalem.31 ,30 :

750 Mâide.54 :

751 Buhârî, Kader (6614); Müslim (2652)

752 Adiyat.6 :

753 Hicr.92 :

754 Leyl.4 :

Her nefis kendisini yerer. Bahtiyar iyi nefis kötülükleri yapıp iyilikleri terk etmesini yererek hemen tevbeye koşar. Bedbaht nefis ise bunun tersini yapar (yani, gününü gün edemediği, dilediği gibi eğlenip yaşamadığı için kendisine kızar).

Allah (c.c) bu yeminde hem amellerin karşılığının verildiği yer ve mekan olan kıyamet günü ile bunları işleyen nefs-i levvâmeyi birlikte zikretmiştir. Allah (c.c) nefsin kendisini yerici özelliğini belirtmek sûretiyle onun, kendisine hayır ve şerri bildirecek, gösterecek, irşad ve ilham edecek, böylece hayrı isteyen, gösteren, şerri ise sevmeyen ve ondan kaçınan kılacak, böylece onu yergiden ve yerdığının şerrinden kurtaracak şey şiddetle ve zorunluluk derecesinde ihtiyaç ve fakir olduğu hatırlatmasını yapmıştır. Nefis hep kendisini yerici ve sürekli tereddüt halinde olduğundan tek bir hal üzere duramaz.

Çünkü bu nefis dünya ve âhiretinde kendisine en faydalı olanı tanıtacak, kendisinde etki edecek, fırsatları kaçırdığında yerecek, böylece bahtlı biriye bunlardan tevbe etmesini sağlayacak birine muhtaçtır. Böylece onu haklı çıkaracak bir hücceti bulunur ve kıyamette kendisini yermesi gerçekçi bir yergi olur. Zira hâlıkı ve yaratanı Allah (c.c) onu bunda mazur görmüştür. Böylece kendini yerme sıfatında nefsin peygamberlik ve Kur'ân'ı tasdik etmesinin zorunlu olup ondan bigane kalamayacağına, salah ve felahının onsuz olamayacağına işaret vardır. Nefsin kendisini asıl yerdığı ve yergi konusunun etkisinin ortaya çıktığı yer tekrar yaratıldığı yer olduğundan dolayı bunlar birlikte zikredilmişlerdir⁷⁵⁵.

Allah (c.c) *"İnsan Biz onun kemiklerini asla toplayıp bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder? Evet, Biz parmak uçlarını bile toplayıp düzenlemeye kâdiriz. Fakat insan önündekini (kıyameti) yalanlamak ister. "Kıyamet günü de ne zamanmış?" diye sorar"* (Kıyamet: 3-6).

Allah (c.c) bu âyetin ardından insanı, Allah'ın (c.c) insanın dağılıp çürüdükten sonra kemiklerini bir araya getirmeyeceği zan ve düşüncesinden dolayı tenkit etmiş, sonra O'nun (c.c) gücünün başka kemikleri de toplamaya yeteceğini haber vermiştir. Böylece düşmanlarının inkâr ettiği fiiline ona gücünün yetmesini delil getirmiş, buna gücü yetmesinin gücü yettiği şeyin gerçekleşmesini gerektirdiğini haber vermiştir.

Mana şöyledir: Bilakis biz kemikleri, hem de parmak uçlarını toplayıp düzenlemeye güç yeter halde bir araya toplamaya kadiriz. Bu gizli mânâyâ "belâ: bilakis" kelimesi delalet etmektedir. Çünkü bu, daha önceki olumsuzluğu olumlulaştıran harftir. Onun için fiile delalet eden harf zikredilerek fiil zikredilmeye gerek duyulmaz. Böylece âyet fiile delalet etmiş, Allah'ın (c.c) buna kadir olduğu ise yalanlayıcıların sözlerine cevaben zikredilmiştir.

Parmak uçlarının zikredilmesinde bir hikmet daha var: parmak uçları bedenin en son meydana gelen bölümüdür. Kimin ince, küçük ve zarafetine rağmen parmak uçlarını ve son yaratılan yeri yaratmaya kadirse bunlardan ötesini yaratmaya daha kadirdir. Bu insanlar yok olup çürüdükten sonra kemiklerin tekrar toplanmasını uzak bir ihtimal görünce, onlara “Biz daha çok dağılıp un haline gelmiş yerleri de, bedenin en uçlarını da –ki onlar parmak uçları ve eklemleridir– yaratmaya ve düzenlemeye kadiriz.

Bir grup buna şu mânâyı vermiştir: Biz ellerinin ve ayaklarının parmaklarını tekrar var etmeye, onu deve nalı ve merkep ayağı gibi tek bir şey haline getirmeye kadiriz. Dilersek parmakları birbirinden ayrı değil bitişik yapıp, eklemleri ve parmak uçları bulunan bu birbirinden ayrı parmaklarla yapmakta olduğu açıp kapama ve benzeri hareketlerin hiçbirini yapamaz ve ihtiyaçlarını göremez hale getirebiliriz. Bu, İbn Abbas ile çoğu müfessirlerin görüşüdür. Bu görüşe göre mânâ şöyledir: Biz dünyada parmak uçlarının kemiklerini ayrı değil tek bir parça haline getirmeye kadir iken, ayrıldıktan sonra bir araya toplamaya nasıl kadir olamayız?

Bu, ilkinden farklı bir husus için getirilen delildir. Zîra burada, Allah’ın, dağıtıktan sonra kemikleri bir araya toplama gücüne delil getirilmiştir.

Bu tefsirlerin hepsi de güzeldir ve her birini kuvvetli ve tercihe şayan kılan hususlar vardır.

Birincisini kuvvetli kılan husus asıl maksadı içermesidir. Zîra bu, kâfirlerin inkâr ettikleri şeydir. Hem de bunda söz dizimine ve kurala riayet edilmiş olur. Ayrıca bu söz, kemiklerin dünyada iken toplanması ve ayırt edilmesi değil, ölümle dağılmasından sonra âhirette toplanmasını ifade bağlamında gelmiştir.

Belki de müfessirlerin çoğunun görüşü olan, hatta bazılarınca tek görüş olarak zikredilen ikinci görüşü tercihe şayan yapan açık ve meşhur bir mucizeyi delil getirmesidir. O da parmakların, düzenlendikten sonra bir ele dağıtılması ve birbirleriyle ilişkili kılınmasıdır. Parmaklar eldeki birbirinden bağımsız parçalardır; kişi bazısını açarken bazısını kapatır, biriyle iş yaparken diğeri durur. Ama hepsi tek bir elde olup bunları tek kol bir araya getirmiştir. Allah (c.c) dileyeydi bunları avuç içi gibi tek boyda ve aynı nitelikte yapardı da kişi bunların birbirinden ayrı olmalarının getirdiği fayda ve güzelliklerden mahrum kalırdı. Böylece bu Allah’ın (c.c) kulların kemiklerini öldükten sonra toplamaya gücünün yeteceğine en büyük delildir.

Allah (c.c) daha sonra insanın kötü halini, günah ve masiyetlerde ısrarını, Allah’ın (c.c) kemiklerini toplayıp dirilteceği günden korkmadığını ve çekinmediğini; bilakis ömrü boyunca günahları istemesini, içinde bulunduğu anda günah

işlemekte olup yarın ve sonrası için de yine günahı arzulayacağını haber vermektedir. Bu, Allah'tan (c.c) ve âhiret gününden korkan kimsenin tersidir. Geçmişe pişman olmaz, içinde olduğu anda günahıtan sıyrılmaz, onu gelecekte terke niyet etmez. Bilakis sürekli günah işlemede kararlıdır. Bu tövbe eden ve dönen kişinin zıttıdır.

Allah (c.c) daha sonra onu buna iten sebebi zikretmiştir ki o da onun kıyamet gününü uzak bir ihtimal olarak görmesidir. Bu onun vukubulacağını inanmakla birlikte zamanını uzak görme değildir. Bilakis vukubulmasını tamamen inkârdır. Nitekim başka bir yerde onların “*Bu uzak bir dönüştür*”⁷⁵⁶ dediklerini ifade buyurmuştur. Yani “vukûu uzak bir ihtimaldir.” Bu, aralarında İbn Abbas -radiyallâhu anh- ile öğrencilerinin bulunduğu bir grup müfessirin görüşüdür. İbn Abbas -radiyallâhu anh-: Günahı öne alır ve tevbeyle erteler, demiştir. Katâde ve İkrime: Allah'a (c.c) isyanında adım adım ilerler, günahlarından sıyrılmaz, demişlerdir.

Âyetin mânâsıyla ilgili bir başka tefsir daha vardır ki o da şudur: bilakis insan önündeki yeniden dirilmeyi ve kıyamet gününü yalanlar. Bu İbn Zeyd'in görüşü olup İbn Kuteybe ve Ebû İshak tercih etmişlerdir. Bunlar buna Allah'ın (c.c) “Kıyamet günü nerede diye sorar” âyetini delil getirmişlerdir.

Bu görüşü “bel: bilakis” kelimesi desteklemektedir. Çünkü burada şöyle denmektedir: insan bu açıklama ve delile rağmen kıyamet gününe inanmayıp onu yalanlamayı tercih etmektedir. Bunu tercih edici unsurlardan biri cümlelerin günahkarı ve faciri yerme değil tamamen kıyamet gününü yalanlayanı yerme maksadıyla gelmiş olmasıdır. Ayrıca âyetin öncesi ve sonrası buna delalet etmektedir. Zîra Allah (c.c) “İnsan, Biz onun kemiklerini asla toplayıp bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder? Evet, Biz parmak uçlarını bile toplayıp düzenlemeye kâdiriz.” Buyurmuştur. Evvela, kemikleri bir araya getiremeyeceği zannından dolayı bu kimseyi tenkit etmiş, sonra buna gücünün yeteceğini belirtmiş, daha sonra da onun kıyamet gününü yalanlamak istemesini eleştirmiştir.

Birincisinde: öldükten sonra Allah'ın (c.c) onu diriltmeyeceğini sanmasını eleştirmektedir.

İkincisinde: tekrar dirilme gününü inkârını, varlığı ve vukuu açık hakikati yalanlamak isteyip onu tercihini tenkit etmektedir.

Daha sonra onun bu yalanlamayı açıkça ifade ettiğini belirterek: “Kıyamet günü de ne zamanmış?” dediğini nakletmiştir. Birincisi yalanlamayı istemek, ikincisi ise yalanlayıcı sözü telaffuz etmek ve onu konuşmaktır.

Gördüğün gibi bu kuvvetli bir görüştür. Ancak lafızların bu mânânın kalıplarına yerleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü “yefcuru” kelimesi yalanlamaya

değil fîsk-ı fücür eylemine delalet eder. Mevsul'ün mecrur ettiği ile birlikte atılıp sılanın bırakılması kaideye aykırı istisnai bir durumdur. Çünkü bu görüştekiler, "liyefcura emameh" cümlesini "liyekfura bimâ emame: önündekini yalanlamak ister" mânâsı vermişlerdir. Bu mânâ doğrudur. Fakat bu lafzın ona delaleti açık değildir.

Cevap: Durum öyle. Ancak fiil başka bir fiilin mânâsını içerdiğinde onun tüm hükümlerini alması gerekmez. Bilakis şanı büyük bu dilin yüceliğinden ve akıcılığından biri şudur ki; konuşan bir fiil söyler ve o başka bir fiilin mânâsını içerir. İçerene o fiilin lafzının hükümleri, diğer fiilin mânâsının hükümleri uygulanır. Böylece bir fiil çok kısa bir şekilde iki fiilin kuvvetinde olur. Üzerinde düşünen Allah'ın (c.c) kelimasında bundan çok bulur.

İşte "liyefcura" fiili araya hiçbir harf ve ism-i mevsul girmeden hemen ardından "emâme: önünde"nin gelmesini gerektirir ki lafzen bu ona verilmiştir. İçerdiği mânâ da harf ve mevsulü gerektirmektedir ki bu da ona manen verilmiştir. İşte bu sözün içerdiği lafzi ve manevi hikmetler bunlardır.

Allah (c.c) yakını uzaktakine tercih edeni yermiştir. Çünkü bu kişi yok olup gidecek şeyin zevki için acele etmekte ve baki olanı bırakmaktadır. Allah (c.c) bu sûredeki her yergi ve tehdidini bu aceleye ve acil olanı sevmeye yöneltmiştir. Önündekini inkâr etme tercihi onun aceleciliğinden ve yakındakini sevmesinden, kıyamet gününü inkârı ise dünyayı çok sevip tercih etmesinden, ondaki nasibini kullanma ve vaktinden önce hazlanmada acele etmesinden kaynaklanmaktadır. Dünya sevgisi ve aceleciliği olmasaydı ileride âhirette son derece mükemmel zevkleri yaşayacaktı. Yine âhireti yalanlaması, ona sırt çevirmesi, namazı terk etmesi de aceleciliğinden ve yakındakini sevmesindendir. Rabb teala kendisini bunun tersi ile nitelemiştir. Kuluna karşı acele davranmamış, bilakis can köprücük kemiğine gelip dayanana ve ölümü kesinleşene kadar ona mühlet tanımıştır. İnsan bu daimi yalanlama ve sırt çevirme hâli üzere devam eder. Rabb teala ise ona aceleci davranmaz, mühlet verir. Ona peyderpey yeni nasihatler verir, ayetleri yöneltir, misaller getirir. Allah (c.c) burada onun varlığının başlangıcını; dökülen meniden bir damla iken sonra bir sülük gibi sapışan kan pıhtısı oluşunu, sonra Allah'ın (c.c) onu güzel ve mükemmel bir biçimde yaratmasını hatırlatmıştır. Ona baştaki yaratmada da, haberlerini yalanlayıp emirlerine karşı geldiğinde cezalandırmada da acele etmemiştir. Bilakis Allah'ın (c.c) yaratması, emretmesi ve cezalandırması mühlet vererek, derece derece ve yavaştır. Bu yüzden "*İnsan hep acelecidir*"⁷⁵⁷ buyruğuyla insanın aceleciliğini yermiştir.

Allah (c.c) “Göz fırladığı, ay tutulduğu; güneş ve ay biraraya getirildiği zaman(dır). O günde insan: “Kaçış nereye?” der” (Kıyamet: 7-10) buyurmaktadır.

Allah (c.c) burada insanın yalanladığı günü görüp yaşadığındaki halini haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır: Gözü fırlar. Yani yalanlamakta olduğu garip manzaralara şahid olunca gözleri dışarı fırlar. Ay tutulur. Yani ışığı gider, söner. Güneş ve Ay, daha önce ayrılar iken bir araya getirilirler. Hatta Allah (c.c) bunları, çürümüş halde dağıttıktan ve paramparça ettikten sonra insanın kemiklerini bir araya getirmesi gibi bir araya getirir. O gün insana yapıp yapmadığı iyilik ve kötülüklerin tümünü, Kur’ân’ı peygamberinin göğsünde toplaması gibi toplar. Mü’minleri izzet ve ikram diyarı Cennet’te bir araya toplayarak yüzlerine kendi cemaline bakma ikramında bulunur. Yalanlayıcıları alçaklık ve zillet diyarında toplar. O bunların tümüne; insanı damlayan meniden meydana getirdiği, bedenin tümüne dağılmış parçacıklar halindeki nutfe iken bir araya toplanmış et dilimi yapması gibi kadirdir. İnsan ile ölüm meleğini bir araya getirmesi gibi kadirdir. Bacakları bir araya getirmesi gibi kadirdir. Bu ya ölmekte olanın bacaklarıdır veya ölenin bedenini kabre koymak üzere hazırlayan insanların ayakları ile ruhunu götürmek üzere hazırlayan meleklerin bacaklarıdır. Yine Allah (c.c) bunlara insanın başına dünya ve âhiret acı ve felaketlerini toplamaya kadir olduğu gibi kadirdir.

Böyle iken bu insan Allah’ın (c.c), amelleri ile cezalarını yanında toplamasını nasıl inkâr edebilir? Mahşer gününde hem cinsleriyle bir araya toplamasını nasıl inkâr edebilir? Kendisinde Allah’ın (c.c) emir ve nehyi ile O’na kulluğun bir araya getirmesini; emir ve yasak yöneltmeden, mükâfat ve ceza verilmeden ken’î haline ve başı boş bırakılmayacağını nasıl inkâr edebilir?

İşte bu sûre “bir araya getirme ve toplama” mânâlarını ne kadar câ kapsamlı biçimde bir araya getirmiştir. Allah’ın evvelkileri ve sonrakileriyle herkesi bir araya toplayacağı kıyamet günü ile nefsin keder ve gamların, irade ve inançların toplandığı levvâme nefse yemin ile başlamış; başlangıç ve tekrar dirilişi, küçük ve büyük kıyametleri, insanların âhiretteki hallerini. yüzlerin nimetler içinde sevinçle Rabblerine bakanlar ile azap içindeki asık suratlılar olmak üzere ikiye ayrılmasını içermektedir. Sûre ruhun bir yerden bir yere intikal ederek bedenin tüm parçalarından toplanıp köprücük kemiğine dayanmasını içermiştir.

Allah’ın (c.c) “Onu ezberlemeyi çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma!” (Kıyame: 16,17) buyruğu ilmi alırken yavaş ve dikkatli olma; işitenin ilim öğrenmede aşırı istek ve hırs ile hocasından ilim alma aceleciliğinin onu hocasının sözü bitmeden anlattıklarını almamasını içermektedir. Hatta peygamberini terbiye eden yüce Rabbin peygamberine verdiği edeplerden biri vahyi almada aceleciliği bırakmasını emredip, Cebrâil (a.s) okumasını bitirene dek sabredip bunu bitirmesinin ardından onu onaylamasıdır. İlim öğrencisinin ve işitenin de, sözünü bitirene kadar hocasını sabırla dinlemesi, daha sonra ona tekrarlaması veya kafasına takılanları sorması, sözünü bitirmeden acele etmemesi gerekir.

Allah (c.c) bu mânâyı Kitab'ının üç yerinde zikretmiştir. Bu biridir.

İkincisi: Allah'ın (c.c) “(Resûlüm!) Biz onu böylece Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar (bu sayede gûnahtan) korunurlar; yahut da o (Kur'an) kendileri için bir ibret ortaya koyar. Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'an'ı (okumakta) acele etme ve “Rabbim, benim ilmimi artır” de” buyruğudur⁷⁵⁸.

Üçüncüsü: Allah'ın (c.c) “Sana (Kur'an'ı) okutacağız; sen hiç unutmayacaksın. Artık Allah'ın dilediği hariç, Şüphesiz Allah, açığı ve gizleneni bilir.”⁷⁵⁹ Buyruğudur. Allah (c.c) peygamberine, ona okuttuğunu unutmayacağı garantisini verir. Bu, okumayı ve ötesini kapsamaktadır⁷⁶⁰.

Allah (c.c) “O günde yüzler var ki apaydınlıktır, Rabblerine bakıcıdırlar.” (Kıyame: 22, 23) Buyurmuştur.

Sen mânâsını değiştirmedikçe, kastettiği hususunda söz sahibine iftira atmamak bu âyetin, Allah'ın (c.c) kıyamet günü gözlerle net bir şekilde görüleceğini apaçık ifade ettiğini görürsün. Mutlaka tahrif edeceksen -ki tahrifçiler buna te'vil derler- tekrar dirilme, Cennet, Cehennem, terazi ve hesap hakkındaki nasların te'vili te'vilciler için daha kolaydır. Kur'ân ve Sünnet'te geçen her nas da böyledir. Yeryüzündeki nasları te'vil edip onlara başka mânâlar vermeye çalışan herkes, bunun gibi naslar buldukça buna yol bulabilir. Din ve dünyayı bozan da budur.

Bakmanın, bu âyette bakma mahalli olarak geçen yüze isnadı, onun “gözün bakması” mânâsında açık ifadesi olan “ilâ: - e, a” ile geçişli yapılması, yüze isnad edilen ve ilâ ile geçişli yapılan “bakma”dan kastın hakikat ve konulduğundan başka bir mânâ olduğuna delalet eden herhangi bir alametin de bulunmaması; Allah'ın (c.c) bununla yüzdeki gözün yüce Rabb'in zatına bakışını kastettiğinde açık ve nettir.

Çünkü bakmanın (nazar) bağlantısı ve kendi başına geçişli olmasına göre birkaç kullanımı vardır. Eğer kendi başına geçişli olursa “beklemek ve gözlemek” mânâsına gelir: “Münafık erkeklerle münafık kadınların, müminlere: Bizi bekleyin (unzurûnâ: bakın), nurunuzdan bir parça ışık alalım” âyetinde olduğu gibi. Eğer “fi: içinde, de/da” ile geçişli olursa tefekkür etme ve ibret alma mânâlarına gelir: “Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah'ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı?”⁷⁶¹ âyetinde olduğu gibi. “ilâ:..e,a” ile geçişli yapılsa bizzat gözle görme mânâsını ifade eder; “Meyve verirken ve

758 Taha.113,114 :

759 A'la.6,7 :

760 Et-Tibyan fi aksami'l-Kur'an s.147-163 .

761 A'raf.185 ;

*olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın!”*⁷⁶² âyetinde olduğu gibi. Bir de bakmak gözü bulundduğu yer olan yüze isnad edilirse nasıl olur, siz düşünün!

Yezid b. Harun şöyle demiştir: Mübarek bize Hasan'dan şöyle aktardı: “Göz Rabbine baktı ve onun nuruyla baktı.”

Şimdi de ey sünnet ehli kişi, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'in, asha-bının, tabiînin ve İslâm önderlerinin bu ayeti tefsirlerine bakalım:

İbn Mirdeveyh, Tefsir'inde şöyle demiştir: Bize İbrahim, Muhammed'den, o Salih b. Ahmed'den, o Yezid b. Heysem'den, o Muhammed b. Sabah'tan, o Mus'ab b. Mikdam'dan, o Süfyan'dan, o Sevir b. Ebi Naciye'den, o babasından, o da Abdullah b. Amr'dan şöyle rivâyet etti: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır” ayeti hakkında: “Parıldamaları güzellik ve hoşluklarındandır” buyurdu. “Rablerine bakacaklardır” hakkında da “Allah'ın yüzüne bakacaklar” buyurdu.

Ebû Salih, İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- şöyle rivâyet etmiştir: “Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır”, yani içinde bulundukları nimetlerden dolayı. “Ona bakmaktadırlar” yani bizzat gözleriyle hakikaten bakacaklardır. Ebû Salih, İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- buna benzer bir rivâyet daha yapmıştır. Bu, sünnet ve hadis ehli her müfessirin görüşüdür⁷⁶³.

Buradaki bakmanın “mükâfatı bekleme” şeklinde tefsiri imkânsızdır. Zîra Allah (c.c) bakmayı (nazar) gerçek bakmanın gerçekleştiği yer olan yüze nispet etmiş ve bakma eylemini ifade eden bir kelime ile birlikte geldiğinde “gözle bakma”dan başka bir şeyi ifade etmeyen “ilâ: e,a” harfi ile geçişli yapmıştır⁷⁶⁴.

Allah (c.c) “Artık gözünüzü açın! Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır,”*tedavi edebilecek kimdir?”* denir” (Kıyamet: 26,27) buyurmaktadır.

Yani, orada bulunanları aciz bırakan bu hastalığı kim tedavi edebilecek? Yani onu tedavi edecek (rukye) birini arayın. Rukye tıbbın zirvesidir. Denildi ki: mânâsı şöyledir: “onu kim yükseltecek ve yukarı çıkaracak; rahmet melekleri mi, yoksa azap melekleri mi?” birincisine göre fiil çekimi “ramâ yermî: attı, atıyor” misali “rakâ yerki”, ikincisine göre ise “şakiye, yeşkâ: bedbaht oldu, oluyor” misali “rakiye yerkâ”dır. Bunun masdarı rikâ, birincisinininki ise rukye'dir. Birinci görüş birkaç yönden daha güçlüdür:

762 En'am.99 :

763 Zayıftır .Süveyr b .Ebi Fahite'yi muhaddisler zayıf saymışlardır .Yalancılık ve Rafizilikle de suçlanmıştır .Bkz :Tehzibu't-Tehzib .2/36 Allah'ın görülmesi hususundaki hadisler Buhârî, Müslim ve diğer hadis kitaplarında büyük bir sahabe topluluğundan rivâyet edilmiştir .İbn Kayyim) rh.a (Hadi'l-Ervâh kitabında bu konuda'30 a yakın hadis zikretmiştir .Oraya baş-vurulun.

764 Es-Savaiku'l-Mursele.194 ,1/193

Bir: Her ölü için orada bulunanlar “bunun ruhunu kim yükseltecek?” demezler. Bunu sadece meleklerin ölünün ruhunu yükselttiğine, bazılarının rahmet ve bazılarının azap melekleri olduklarına inananlar söylerler. Rukye, yani dua edilmesini istemek ise böyle değildir. Çünkü ölmek üzere olanların hemen tümü bunu yaşar.

İki: Melek ruhu ancak bedenden ayrıldıktan sonra yükseltir. O durumda “onu kim yükseltecek?” denir. Bedenden ayrılmadan önce ise; hasta için orada bulunanlardan tedavi edecek birini aramak, onu Allah’a yükselteceklerin kimler olduklarını araştırmaktan daha uygun düşmektedir.

Üç: Rukye yapanın bilinmesi mümkün olduğundan onu sormak güzeldir ve öğrenene fayda verir. Allah’a (c.c) yükseltenin bizzat kim olduğunu bilmek ise mümkün değildir ki sorulsun. Hem de “men: kim” edatı ile ancak, soranın, belirlendiğinde bilebileceği şeyin belirlenmesi istenir.

Dört: Böylesi bir soruyla ancak, “*Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu?*”⁷⁶⁵ gibi bir sözden sonra vukubulacak şeyi yapmaya teşvik etmek ve ilgiyi ona çekmek kastedilir. Veya bununla ardından zikredilen şeyi yapmayı inkâr kastedilir. “*İzni olmadan O’nun katında kim şefaât edebilir?*”⁷⁶⁶ âyetinde olduğu gibi. Burada da Allah’a (c.c) yükselten kişinin eylemi hakkında bunların hiçbirisi güzel olmaz. Rukye yapan hakkında ise bunların birincisi güzel olur.

Beş: Bu söz, Arapların ve başka milletlerin böylesi bir haldeki kişinin imdadına yetişme çağrısı adetlerine göre söylenmiştir. Allah (c.c) da onlarda adeten vukubulan bu olayda sözü aktarmış, sözün sahibine değinmemiştir. Çünkü meselede söyleyen değil söylenen söz önemlidir. Adeten insanların birbirlerine “ruhunu kim yükseltecek?” diye bir konuşma gerçekleşmez. Dolayısıyla sözün alışılacağı ve söylenmesi adet olan mânâya hamledilmesi daha evladır. Çünkü bu onlara gördükleri ve işittiklerini hatırlatmadır.

Altı: Bu mânâ kastedilseydi cümle “من هو القائل منكما لكذا” Kimdir o yükseltecek olan?”, “من الرائي: Kimdir yükseltecek olan?” şeklinde olurdu. Bundan başkası anlamsızdır. “من القائل كلمة لكذا” Sizden şöyle şöyle diyen kimdir?” hadisindeki gibi. Bir hadiste de “Şu kelimeyi kim söyledi?” buyrulmuştur⁷⁶⁷.

765 Bakara: 245.

766 Bakara: 255.

767 Rufâa b. Râfi’ ez-Zurki’den şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Peygamber’in -sallallâhu aleyhi ve sellem- arkasında namaz kılıyorduk. Başını rükudan kaldırdığında “Semiallahu limen hamideh: Allah hamdedeni işitti” deyince arkadan bir adam “Rabbenâ ve leke'l-hamdu hamden kesîran tayyiben mübâraken fih: Rabbimiz! Bol, hoş ve bereketli hamdler-övgüler sana olsun!” dedi. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- namazı bitirince “Konuşan kimdi?” diye sordu.... Buhârî, Ezan, (2/332); Tirmizî, Salât, (2/254); Ebû Dâvud, Salât, (1/146).

Yedi: “men: kim” edatıyla birkaç şey arasından belirlenme istenir. “Bunu kim yaptı?” ve “Bunu söyleyen kim?” cümlelerindeki gibi. Aslında birinin bir şey yaptığı ve söylediği bilinmekte, ancak bizzat kim olduğu bilinmemektedir. Kişi de bazen “men: kim”, bazen “eyy: hangi” edatıyla onun kim olduğunun belirlenmesini ister. Hastanın etrafındakiler ise bu sorularıyla ruhu Allah’a (c.c) yükseltecek meleğin hangi melek olduğunu sormamaktadırlar.

Şayet: Bilakis, onlar onun ruhunu rahmet veya azap meleklerinin yükselteceğini bilmekte, bizzat hangilerinin yükselteceğini ise bilmeyip muhataptan onları belirtmesini istemektedirler, derirse; deriz ki: Onlar hangisinin olduğunun öğrenilemeyeceğini bilmektedirler. Öyle iken işitenin hangisinin olduğunu bilme ve belirtme imkânı olmayan bir şeyi belirtmesini nasıl isteyebilirler?

Sekiz: Âyet esasen ölmekte olan kişinin ve beraberindekilerin ondan ümit kesip ölüm sebeplerinin kesinleşmesini; ölümün kesin biçimde gelip faydası dokunacak hiçbir şeyin kalmamasını ve ölümden kurtaracak hiçbir şeyin bulunmamasını; bilakis hastanın mecburen orayı terk etmekte olduğu kanaatini taşıması halini açıklamak için gelmiştir. Oradakiler normal hayat sebeplerinin onun hayatta kalmasında hiçbir etkisinin kalmadığını öğrenmişlerdir. Onun için de dua ve yakarışlarla getirilebilecek doğal dışı olağanüstü sebepleri aramakta ve “Kimdir ona dua edecek?” demektedirler. Yani: bu hastayı ölüme götürecek sebeplerden kim kurtaracak? Zîra o dönem insanları arasında rukye, ilacın kâr etmediği durumlar için kullanılırdı.

Dokuz: Böylesi bir ifadeyle ancak “olumsuzluk” ve “uzak görme” mânâları kastedilir. Bu, âyetteki iki ihtimalden biridir. Yani: “Sahibi bu hâle geldikten sonra onu bu beladan kurtarabilecek hiç kimse yoktur.” Dolayısıyla bu sözle, rukye yapacak biri aranmamakta, rukyenin faydasının uzak ihtimal olduğu ifade edilmektedir. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi: “*Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diyor*”⁷⁶⁸. Yani, bu hâle geldikten sonra onu diriltecek hiç kimse yoktur. İşte bu mânâ kastedildiyse mânânın “onu kim yükseltebilir ki?” olması imkânsızdır. İstek mânâsında ise o durumda da “yükseltecek melek” kastedilmesi imkânsızdır. Nitekim biz de böylesi bir durumda bu cümlenin istek veya inkâr mânâsında kullanıldığını söyledik. O durumda bir sonraki sebepte deriz ki:

On: Bu cümlede ya talep veya uzak görme vardır. Talepte ya bir şeyin yapılması veya belirlenmesi istenmektedir. Açıkladığımız sebeplerden dolayı bu mânâların hiçbirinin yükseltme mânâsına yorulması mümkün değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir⁷⁶⁹.

768 Yâsin, 78 :

769 Tibyân ,s.147-163.

Allah (c.c) “Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?” (Kıyamet: 36) buyurmaktadır. Başboş, yani kendi haline. İmam Şâfiî: ona emirlerin verilmeyeceğini ve yasakların konmayacağını mı sanıyor diye tefsir etmiştir. Başkası: Mükâfat ve ceza görmeyeceğini mi sanıyor? Demıştır. Doğru olan her ikisidir. Çünkü mükâfat ve ceza emir ve nehyin sonucudur. Emir ve nehiy kulluğun yapılmasını istemek ve dilemektir. Kulluğun hakikati ise emir ve yasaklara uymaktır.⁷⁷⁰

İşte Allah (c.c) böyle sanan kimseyi tenkit etmiştir. Bu ise onun, Allah’ın (c.c) hikmet ve izzetinin kabul edemeyeceği çirkin bir şey olduğunu, ona yakışmadığını göstermektedir. Bu yüzden Allah (c.c), onu başı boş bırakmayacağına, “O dökülen meniden bir damla değil miydi? Sonra o, bir sülük gibi yapışan kan pıhtısı olmuş, sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir...”⁷⁷¹ ayetlerinden itibaren sûrenin sonuna kadarki ayetleri delil getirmiştir. Onun çirkinliği sadece şeriat tarafından bilinmiş olsaydı buna şeriatla bildirilene aykırı olması, bize öğrettiği ve bildirdiğinden farklı olmasıyla cevap verilirdi. Ona karşı çıkılması onun haddi zatında çirkin olmasından değil, bilakis haber verdiğinden farklı olmasındandır. Bilindiği gibi bu sözden kasıt bu değildir⁷⁷².

Allah (c.c) bu ayetleri insanın başıboş, emir ve nehiyden, mükâfat ve ceza-dan uzak bırakılmayacağına, hikmet ve kudretinin bunu reddettiğine delil getirmiştir. Çünkü insanı dökülen meniden bir damladan sülük gibi yapışan kan pıhtısına, ondan bir çiğnemlik et parçasına dönüştüren; sonra onu yaratıp onda kulak ve gözünü yaran; ona enerjisini oluşturan duyular, kuvvetler, kemikler, yetenekler, sinirler ve ilikler yerleştiren; yaratmasını son derece sağlam ve muhkem yapan; ona bu eksiksiz ve en güzel şekil ve biçimde dünyaya getiren Allah (c.c) onu ikinci defa hayata döndürmek ve yeniden inşa etmekten nasıl aciz kalır? Veya hikmeti ve insana verdiği bu ihtimam nasıl onu başıboş bırakmasını gerektirebilir? Allah’ın (c.c) hikmeti buna yakışmaz ve kudreti bunu yapmaktan aciz kalmaz.

Şimdi bundan daha kısa olması imkânsız bu kısa sözle ortaya konan hayret verici delillere, daha açığı hayal edilemeyecek kadar açık beyana ve akılların ondan daha yakınına ulaşamayacağı temel ve esaslı yaklaşıma bak.⁷⁷³

770 Medâricu's-sâlikîn.1/98

771 Kıyâme.38 ,37 :

772 Medâricu's-sâlikîn.1/238

773 Es-Savâiku'l-Mursele s.481 ,480 .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İNSAN SÛRESİ

[31 Âyet]

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١﴾ إِنَّا خَلَقْنَا
الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٢﴾ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ
إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾
إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَنِينَا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ
يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾
وَيُطْعَمُونَ فِيهَا عَلَى حَنِينٍ مُّسْكِينًا وَتَيْمِيمًا وَآسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ
لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا غَمُّوسًا فَمَطَّرِيرًا ﴿١٠﴾
فُوقَاهُمْ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزَّاهُمْ بِمَا
صَبَرُوا جَنَّةً وَخَرِيرًا ﴿١٢﴾ مُتَكَبِّينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا
زَهَرًا ﴿١٣﴾ وَذَاتِيَّةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ
عَلَيْهِمْ بِأَنبِيَةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرٌ مِّنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا
تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَنِينَا فِيهَا تُسَمَّى
سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنشُورًا ﴿١٩﴾
وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلَكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ غَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ
خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَخُلُوعًا أَسَاوِرٌ مِّنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ إِنَّ
هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ
تَنْزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آئِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَادْعُ اسْمَ

رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسُجِّدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ يُجِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذْرَوْنَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَاوُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki, o, anılmaya değer bir şey değildi.

2. Gerçekten biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu sınar dururuz. Bu nedenle onu işiten ve gören yaptık.

3. Gerçekten Biz ona yolu gösterdik, ister şükredici olsun, ister nan-kör (bir kâfir) olsun.

4. Gerçekten Biz kâfirler için zincirler, tasmalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır.

5. Şüphesiz ki iyiler kâfûr karıştırılmış bir kâseden içerler.

6. (O) Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır.

7. Onlar adakları(nı) yerine getirirler ve kötülüğü yaygın bir günden korkarlar.

8. Yemeğe olan sevgilerine rağmen, yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler.

9. "Biz size, ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık, ne bir teşekkür isteriz.

10: "Çünkü biz, Rabbimizden asık yüzlü, çatık kaşlı bir günden korkarız."

11. Bundan dolayı Allah da bu günün şerrinden onları korur ve onlara bir güzellik, bir sevinç verir.

12. Sabretmeleri sebebi ile de onları Cennet'le ve ipek (elbise) ile mükâfatlandırır.

13. Orada tahtlara yaslanırlar. Orada güneş (sıcağı) da görmeyeceklerdir, soğuk da.

14. Gölgele, üzerlerine yakın olup meyveleri ise alabildiğine boyun eğdirilmiş halde olacaktır.

15. Etraflarında gümüşten kaplar ve billurdan sürahiler dolaştırılır.

16. (Evet) miktarlarını kendilerinin tayin ettiği gümüşten billur (gibi) kaplar.
17. Onlara orada katkısı zencefil olan kadeh(ler) le içirilir.
18. Orada "Selsebîl" diye adlandırılan bir pınar vardır.
19. Etraflarında ölümsüz, yeni yetişmiş çocuklar da dolaşır. Onları gördüğün zaman kendilerini saçılmış inci sanırsın.
20. Nereye bakarsan orada pek çok nimetler ve büyük bir saltanat görürsün.
21. Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir ve Rabbleri onlara son derece temiz bir şarap içirmiştir.
22. İşte bu, gerçekten sizin için bir mükâfattır. Yaptıklarınızın karşılığını da fazlası ile görmüşsünüzdür.
23. Hiç şüphesiz ki Kur'ân'ı sana kısım kısım Biz indirdik.
24. O halde Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan günahkâr veya nankör hiçbir kimseye itaat etme!
25. Sabah ve akşam da Rabbinin ismini zikret!
26. Gecenin bir kısmında O'na secde et. Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et!
27. Gerçekten bunlar, o çarçabuk geçeni (dünyayı) severler, ama çok ağır bir günü de arkalarına atarlar.
28. Onları Biz yarattık ve yaratılışlarını Biz pekiştirdik. Dilediğimiz vakitte onlar gibilerini değiştiririz.
29. Şüphesiz ki bu (sûre) bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol alır.
30. Ama Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz. Çünkü Allah en iyi bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.
31. Dilediğini rahmetine sokar. Zalimlere gelince, onlar için çok acıklı bir azab hazırlamıştır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MÜRSELÂT SÛRESİ

[50 Âyet]

وَالْمُرْسَلَاتُ عُرْفًا ﴿١﴾ فَأَلْغَا صِفَاتٍ عَضْفًا ﴿٢﴾ وَالتَّائِمَاتُ نَشْرًا ﴿٣﴾
فَالْفَارِقَاتُ فَرْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتُ ذِكْرًا ﴿٥﴾ عُذْرًا أَوْ نَذْرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ
لَوَاقِعَ ﴿٧﴾ فَإِذَا التَّجُومُ طُمِئَتْ ﴿٨﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ
نُسِفَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا الرُّسُلُ أَقْنَتْ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَضْلِ
﴿١٣﴾ وَمَا أَذْرَاكَ مَا يَوْمَ الْفَضْلِ ﴿١٤﴾ وَنَبِّلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾ أَلَمْ تَهْلِكِ
الْأُولَىٰ ﴿١٦﴾ ثُمَّ تُشْغِهِمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَلِكَ تَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾
وَنَبِّلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾ أَلَمْ تَخْلُقْهُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي
قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَنَبِّلْ
يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ تَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾
وَجَعَلْنَا فِيهَا رِوَاسِي شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُم مَّاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَنَبِّلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
﴿٢٨﴾ ائْتَلِفُوا إِلَىٰ مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ ائْتَلِفُوا إِلَىٰ ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ
﴿٣٠﴾ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ النَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّمَا تَزْمِي بِشَرِّ كَافْقُضٍ ﴿٣٢﴾
كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَنَبِّلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾ هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطَفِقُونَ
﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْدِنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَنَبِّلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَذَا يَوْمٌ
الْفَضْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأُولَىٰ ﴿٣٨﴾ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَنَبِّلْ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَرَاكِهِ مِمَّا يَشْتَهُونَ

﴿٤٢﴾ كَلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
 ﴿٤٤﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كَلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾
 وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٤٨﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ
 لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ قَبَائِلٌ يَخْتَفُونَ ﴿٥٠﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1-7. Ard arda gönderilenlere, kasırga gibi esenlere, hakkıyla yayanlara, hakkıyla ayıranlara, özür ya da uyarı olmak üzere öğüt bırakanlara andolsun ki, uyarıldığınız (Kıyamet) mutlaka gerçekleşecektir.

8. Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman,

9. Gök yarıldığı zaman,

10. Dağlar ufalanıp savrulduğu zaman,

11. Peygamberler için (ümmetlerine şahitlik etmek üzere) vakit belirlendiği zaman (kıyamet gerçekleşir).

12. (Bu) hangi güne ertelenmiştir?

13. Hüküm ve ayırım gününe.

14. Hüküm ve ayırım gününü sen ne bileceksin.

15. O gün vay yalanlayanların hâline!

16. Biz öncekileri helâk etmedik mi?

17. Sonra arkadan gelenleri de onların peşine takacağız.

18. Biz suçlulara işte böyle yaparız.

19. O gün vay yalanlayanların hâline!

20. Biz sizi bayağı bir sudan (meniden) yaratmadık mı?

21, 22. Sonra onu belli bir süreye kadar sağlam bir yerde (ana rahminde) tuttuk.

23. Sonra da ona ölçülü bir biçim verdik. Biz ne güzel biçim verenleriz!

24. O gün vay yalanlayanların hâline!

25, 26. Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?

27. Orada sabit yüce dağlar yaratmadık mı, size tatlı bir su içirmedik mi?

28. O gün vay yalanlayanların hâline!

29. Onlara şöyle denecek: "Yalanlamakta olduğunuz şeye (Cehennem azabına) gidin."

30, 31. "Üç kola ayrılmış gölgeye gidin ki, o ne gölgelendirir ne de alevden korur."

32. Şüphesiz Cehennem, her biri saray büyüklüğünde kıvılcımlar saçar.

33. Bunlar sanki birer kızıl devedir.

34. O gün vay yalanlayanların hâline!

35. Bu, konuşamayacakları gündür.

36. Onlara izin de verilmez ki, özür dilesinler.

37. O gün vay yalanlayanların hâline!

38. Bu, hüküm ve ayırma günüdür. Sizi ve öncekileri bir araya toplamışızdır.

39. Eğer bir tuzagınız varsa, haydi bana tuzak kurun!

40. O gün vay yalanlayanların hâline!

41. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, gölgeler içinde ve pınar başlarındadırlar.

42. Canlarının çektiği meyveler içerisinde dirler.

43. Yapmakta olduğunuz şeylere karşılık afiyetle yiyecek için."

44. Şüphesiz biz iyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız.

45. O gün vay yalanlayanların hâline!

46. Ey inkâr edenler! (Dünyada) yiyecek ve birazcık yararlanın! Şüphesiz sizler suçlularsınız.

47. O gün vay yalanlayanların hâline!

48. Onlara, "Rükû edin (namaz kılın)" dendiği zaman rükû etmezler.

49. O gün vay yalanlayanların hâline!

50. Onlar artık ondan (Kur'an'dan) sonra hangi söze inanacaklar?

Tefsiri:

"Mürselât: gönderilenler" kelimesi; hem "melekler" diye tefsir edilmiştir ki bu Ebû Hureyre'nin -radiyallâhu anh-, Mukatil'in rivâyetine göre İbn Abbas'ın -radiyallâhu anh- ve bir grup ilim ehlinin görüşüdür; hem "rüzgarlar" diye tefsir edilmiştir ki bu İbn Mes'ud, iki rivâyetten birine göre İbn Abbas ve Katade'nin görüşüdür; hem "bulutlar" diye tefsir edilmiştir ki bu Hasan-ı Basri'nin görüşüdür; hem de "peygamberler" diye tefsir edilmiştir ki bu da Ata'nın İbn Abbas'dan -radiyallâhu anh- rivâyetidir.

Ben derim ki: Allah (c.c) melekleri gönderir, peygamberleri gönderir, rüzgarları gönderir, bulutları göndererek dilediği yere sürükler ve yıldırımları da göndererek dilediklerinin üzerine düşürür. Dolayısıyla göndermesi bunların tümünde gerçekleşir. Allah'ın (c.c) göndermesi iki çeşittir. Biri; elçilerini ve peygamberlerini göndermesi gibi sevdiği ve razı olduğu bir "dini gönderme"dir. Diğer mah-lukatından bazılarını göndermesidir. Bu da iki çeşittir. Biri sevdiği ve razı olduğu göndermedir; yaratıklarının işlerini düzenlemek için melekleri göndermesi gibi. Diğer razı olmadığı, bilakis sevmediği ve gazap ettiği bir göndermedir; kâfirlerin üzerine şeytanları göndermesi gibi.

Burada yemin edilen "gönderilenler", "urf" ile kayıtlanmıştır. Urf, ya kötünün zıttıdır ki o durumda göndermeden kasıt Allah'ın (c.c) melekleri göndermesidir ve buna rüzgarları, yıldırımları ve şeytanları göndermesi girmez. Veya kasıt peygamberleri göndermesidir. Ancak bu kastedilmiş olsaydı (müennes şeklinde) mürselât değil, (müzekker şeklinde) mürselîn denirdi. Çünkü peygamberlere "mürselât: gönderilen şeyler" denmesi fasih değildir. (Aslı جماعات مرسلات imişçesine) "Mürselât"ı gizli bir "cemâât: topluluklar" kelimesine sıfat yapmak ise bu kelimenin bilinen kullanımına aykırıdır. Çünkü "mürsel: gönderilen" kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de çoğul yapılırken hiç cem-i müennes olarak gelmemiş(mürselât), hep cem-i müzekker (mürselûn/mürselîn) gelmiştir. Ayrıca bu kelimenin, sonraki ayetlerde yemin edilen şeylerle birlikte gelmesi de bunun peygamberler diye tefsir edilmesine uygun düşmemektedir. Bir de şu var; peygamberler Kur'ân-ı Kerîm'de hiç yemin edilenler olarak gelmemiş, sadece üzerlerine yemin edilenler olarak gelmiştir. Şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi: "Allah'a andolsun ki, biz senden önceki milletlere (peygamberler) gönderdik"⁷⁷⁴. "Yâ sîn. Büyük hikmet dolu Kur'ân'a andolsun ki sen kesinlikle gönderilen peygamberlerdensin."⁷⁷⁵

"والمرسلات عرفاً" deki "urf" kelimesi eğer at yelesi ve horoz ibiği gibi "bir şeye tâbî ve onun eki" mânâsında ve "الناس إلى فلان عرف واحد": İnsanlar filan kişiye yönelmede ve yakınlaşmada yarışıyorlar, peşpeşe koşuyorlar" cümlesindeki mânâda (peşpeşe, ardı ardına mânâsında) ise; mürselât'ın rüzgar olması mümkündür. Bunu, "âsifat: şiddetle esen" ile "nâşirât: yayan"ın buna atfı desteklemektedir. "Nâşirât: yayanlar" sanki yeni bir yemindir ve bu yüzden vâv harfiyle getirilmiştir.

Sonra "fârikât: ayırt edenlere" ve "mülkiyât: getirip bırakanlara" tekrar "fâ" ile atfedilmiştir. Bu da "fârikât: ayırt edenler" ile "mülkiyât: getirip bırakanlar" ın "nâşirât: yayanlar" ile ilişkili olduğu zannını vermektedir.

774 Nahl, 63.

775 Yasin, 1-3.

Mürselât'ın rüzgarlar olması mümkün olduğu gibi melekler olması da mümkündür. Veya ikisini birden kapsamaktadır. Çünkü “peşi peşine gönderme” bu iki şey için kullanılır. Bunu, rüzgarları sürüklemek ve şuraya buraya götürmekle görevlendirilmeleri desteklemektedir. Bunun rüzgar olmasını “şiddetle esenler” mânâsındaki “âsîfât”ın ona “hemen ardından” ve “dolayısıyla” mânâlarını içeren “fâ” harfiyle atfedilmesi desteklemektedir. Sanki rüzgarlar gönderilmiş ve onlar da şiddetle esmişlerdir.

Mürselât'ın melekler olduğunu tercih edenler “zira onlar sür'atle giderlerken rüzgar gibi esip geçerler” demişlerdir.

Çoğunluk mürselât'ın rüzgar olduğu görüşündedir.

Üçüncü bir görüş daha vardır ki ona göre de kasıt, Meleklerin kâfirin ruhunu şiddetle silip götürmeleridir. Nitekim “asafa bişşey'i”, helâk ve yok etti mânâsına gelir. A'sâ şöyle demiştir:

Zırhlıyı da, korumasız çıplağı da siler süpürür.

Bunu Ebû İshak rivâyet etmiştir. Ancak bu zoraki çıkarımlarla elde edilen bir görüştür. Çünkü yemin edilen şeyin Allah'ın rabliğine delalet eden açık bir âyet ve mucize olması şarttır. İman edilen gaybi şeylerle ise yemin edilmez. Allah'ın (c.c), meleklerine ve kitabına yemin etmesi ise bunların durumlarının açık olup varlıklarına delalet eden açık delil ve alametlerin bulunmasındandır.

“الناشرات نشرًا”: İyice yayanlara/açanlara (andolsun)”, yeni bir yemine başlangıçtır. Bu yüzden, öncesi fâ ile atfedilmişken bu vâv ile atfedilmiştir. İbn Mes'ud, Hasan-ı Basri, Mücâhid ve Katâde: Bunlar yağmur getiren rüzgarlardır, demişlerdir. Görüşlerinin doğruluğuna Allah'ın (c.c) “Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur”⁷⁷⁶ buyruğu delalet etmektedir. Yani bunlar bulutları yaydıkça yayarlar. Neşr, dürmenin zıttıdır.

Mukâtil: Bunlar ademoğullarının kitaplarını ve amel defterlerini açıp yayan meleklerdir, demiştir. Mesrûk ile -Ata'nın rivâyetine göre- İbn Abbas da böyle söylemişlerdir.

Bir grup ilim ehli: Bunlar çıkıp inerken havada kanatlarını açan meleklerdir, demişlerdir. Ayrıca, “Allah'ın emirlerini yeryüzüne ve göğe yayan meleklerdir” ve “Nefislerini imana açarak onunla diriltten meleklerdir” diyenler de olmuştur.

Ebû Salih ise: Bu, yeryüzünü neşr eden, yani diriltten yağmurdur, demiştir.

Ben derim ki: Nâşîrât'ın geçişsiz (mef'ul almayan) olup “filan şeyleri yaydılar” mânâsının kastedilmemiş olması mümkündür. Çünkü “neşere'l-meyyitu”

denir ve mânâsı “ölü dirildi” dir. Enşerahu'llahu” denir ve mânâsı “Allah onu diriltti” dir. Böylece bundan kasıt gönderilenler (mürselat) ile birlikte gönderilen şeyler (urf) sayesinde diriltlen canlar olabilir. Veya gönderilen rüzgarlarla diriltlen görülemeyen varlıklar, canlar ve topraklar olabilir. Çünkü rüzgar bedenlerin ve bitkilerin dirilmesine, vahiy ise ruhların dirilmesine ve hayat bulmasına sebeptir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus var: Allah (c.c) bu sûrede yemin edilen şeyleri iki tür yapmış birini diğerinden ayırmıştır. Âsîfât'ı da (esenerler) “mürselât: gönderilenler” e fâ harfiyle atfetmiş, böylece bunlar tek bir tür gibi olmuşlardır. Sonra “nâşirât: yayılanlar”ı yeni bir yemin gibi ve vâv harfiyle getirmiş, sonra bunun üzerine “fârikât: ayırt edenler” ile “mülkiyât: zikri getirip bırakanlar”a fâ ile atfetmiştir. Böylece ayırt edenler ve zikri getirip bırakanlar'ın yayanlar ile, esenlerin de gönderilenler ile irtibatlı olduğu mânâsını ulaştırmıştır.

Ayırt edenler'in kimler oldukları hususunda farklı görüşler vardır. Çoğunluk onların melekler oldukları görüşündedirler. İttifakla melekler diye tefsir edilen Mülkiyât'ın buna fâ ile atfedilmesi bunu göstermektedir.

Buna göre bu yemin; inerken kanatlarını indiren, hak ile bâtılı birbirinden ayırt eden, onun için affedici ve uyarıcı olarak peygamberlerin üzerine zikri indiren melekler üzerine edilmiştir.

“Nâşirât: yayanlar”ı rüzgar diye tefsir edenler “fârikât: ayırt edenler”i de ona sıfat yapmışlar ve şöyle demişlerdir: Rüzgarlar bulutları şuraya buraya dağıtırlar, demişlerdir. Fakat “mülkiyat...: zikri getirip bırakanlar”ın “felfârikâti ferkaan” ona fâ harfiyle atfedilmesi bu iddiayı geçersiz kılmaktadır.

“Fârikât: ayırt edenler”i, hak ile bâtılı birbirinden ayırt eden Kur'ân diye tefsir edenlerin bu tefsirine, “nâşirât: yayanlar” ın rüzgardan çok melekler diye tefsir edilmesi uymaktadır.

“Fârikât”ı elçiler topluluğu diye tefsir edenler; eğer bununla melekleri kastediyorsa mânâ açıktır. Peygamberleri kastediyorsa bu görüşün zayıf olduğu daha önce açıklandı.

Allah, sözünden ne kastettiğini daha iyi bilir ya, anlaşılan o ki bu âyet-i kerimedeki yemin her iki türe, rüzgarlar ile meleklerle yapılmıştır. Aralarındaki alaka şudur: Yeryüzünün, bitkilerin ve hayvan bedenlerinin hayatı rüzgarlara bağlıdır. Zîra rüzgar Allah'ın (c.c) ruhundan, yardımındandır. Allah (c.c) onu hayat sebebi kılmıştır. Kalplerin ve ruhların hayatı ise melekler iledir. Dolayısıyla iki tür yaşam bu iki tür mahlukatla gerçekleşir. Bunun için de -doğrusunu en iyi Allah bilir- iki tür birbirinden vâv harfi ile ayrılmış, her birinin tâbîsî ona fâ edatıyla bağlanmıştır.

Düşün bir; bu sûrede nasıl da varılıp yerleşilecek yer, daimi ve ebedi hayat, bahtlıların ve bedbahtların oradaki halleri üzerine yemin edilmiş ve o hayat, “Biz sizi hakir bir sudan yaratmadık mı?...” ayetlerinde geçen ilk hayat/yaratılış ile ikrar ettirilmiştir.

Böylece Allah sûrede başlangıç ve sonu zikretmiş, sûrede sadece bunlardan bahsetmiştir. Bundan dolayı da görülen hayatın iki türünü oluşturan rüzgarlar ile meleklerle yemin güzel olmuştur. Böylece bu yeminde, üzerine yemin edilen şeylerin ve sûrenin içerdiği mânâların doğruluğuna en açık delil ve en net gösterge vardır. Onun için bundan sonra hâlâ inkâr eden kişi inkâr, inat ve küfrün zirvesinde sayılmış ve ardı ardına “vay haline” denmeyi hak etmiştir. Küfür ve yalanlama katmerli olunca tehdit de “vay haline” şeklinde katmerli olmuştur.

Bu makamda bundan daha güzel ve daha etkili bir tekrar olamaz. Zîra bu (“O günde yalanlayanların vay haline!” ayeti) on defa tekrarlanmıştır ve her biri bir delil veya delalet ettiği mânâ akabinde, iman etmeyi gerektiren ve inanmanın gerektirdiği bir hakikat olarak zikredilmiştir. Bunu düşün!⁷⁷⁷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

NEBE SÛRESİ

[40 Âyet]

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبِإِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾ كَلَّا
سَيُعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيُعْلَمُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ
أَوْتَادًا ﴿٧﴾ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَكُمْ سُبُلًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ
لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾
وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ
بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفُضْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾
يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾
وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ
مَنَابًا ﴿٢٢﴾ لَا يَبْقَى فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا
حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Birbirlerine neyi soruyorlar?
2. O büyük haberi mi?
3. Ki onlar onda ayrılığa düştüler.
4. Hayır yakında bilecekler.
5. Yine hayır, yakında bilecekler.
6. Yeryüzünü bir beşik,
7. Dağları da kazık.
8. Ve sizi çift çift yarattık.
9. Uykunuzu dinlenme vakti yaptık.
10. Geceyi bir örtü yaptık.
11. Gündüzü geçiminiz için çalışıp kazanma zamanı yaptık.

12. Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik.
13. Oraya parlak kandiller astık.
14. Sıkışan bulutlardan şarıl şarıl su indirdik ki,
- 15, 16. Onunla taneler, bitkiler ve birbirine sarmaş dolaş olmuş ağaçlı bahçeler çıkaralım.
17. Muhakkak ki hüküm günü, belirlenmiş bir vakittir.
18. Sur â üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz.
19. O gün gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur.
20. Dağlar yürütülür, serap haline gelir.
21. Cehennem de suçluları gözetleyip durmaktadır.
22. Orası azgınların varacağı yerdir.
- 23-25: Orada çağlar boyu kalacaklardır. Orada kaynar su ve irinden başka bir serinlik ve içecek tatmazlar.

Tefsiri:

Eğer 'Orada kaynar su ve irinden başka bir serinlik ve içecek tatmazlar' ifadesinde bir şeyin yenilmeyeceği takdir edilirse, bu durumda ayet, yenilecek bir şeyin olmadığını ama karşınının var olduğunu belirtir. Âyetten daha çok bu anlaşılmaktadır. Şayet ifadede bir şeyin yenileceği takdir edilirse, o zaman serinlik ve içecek tatmak olumsuzlanmazdı. Belki de ayet, 'Kaynar su ve irinden başka' diyerek bu ikisinden başka bir şey tatmayacaklarını ima etmektedir. Bu durumda istisna, mukadder olan (zihinde takdir edilen) âmdan yapılmış olur.⁷⁷⁸

جَزَاءَ وَفَاءٍ ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ أَخْضَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾

26. Yaptıklarına uygun bir ceza olarak
27. Çünkü onlar bir hesap görüleceğini ummuyorlardı.
28. Âyetlerimizi de tamamen yalanlamışlardı.
29. Biz de herşeyi sayıp yazmıştık.
30. Şimdi tadın, artık size azabtan başka bir şeyi artırmıyacağız.
- 31-33: Şüphesiz takva sahipleri için kurtuluş, bahçeler ve üzüm bağları, göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar vardır.

Tefsiri:

Âyette geçen 'Kevâ'ib', tomurcuklanmaya başlayan göğüs ve meme anlamına gelen 'Kâ'ib' sözcüğünün çoğuludur. Katâde, Mücahid ve başka müfessirler, el-Kelbî'nin bunu şöyle açıkladığını söylemişlerdir: Kevâ'ib, göğüsleri kalkık ve daha yeni tomurcuklaşmış genç kızlardır. Sözcük aslen yuvarlak anlamından gelir.

Bu sözcükle anlatılmak istenen, göğüslerin nar gibi kalkık olduğu ve aşağıya doğru sarkmadığıdır. Böyle göğüsler, iri, dolgun ve tomurcuk gibi kalkık göğüsler olarak adlandırılır.⁷⁷⁹

وَكُنَّا دِفَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءُ مِمَّنْ رَبُّكَ
عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ
مِنَهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ
لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذَلِكَ الْيَوْمَ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَائًا
﴿٣٩﴾ إِنَّا أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا
لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

34. Dolu dolu kadehler

35. Orada ne boş bir söz ve ne de yalan işitirler.

36. Bunlar Rabbinin katından yaptıklarına karşılığı verilenlerdir.

37. O, göklerin yerin ve ikisi arasında olanların Rabbidir. O, önünde kimsenin konuşamayacağı Rahman olan Allah'tır.

38. Cebrail ve meleklerin dizi dizi durdukları gün, Rahman olan Allah'ın izni olmadan kimse konuşamayacaktır. Konuştuğu zaman da doğruyu söyleyecektir.

39. İşte gerçek gün budur. Dileyen kimse Rabbine götürecek bir yol benimser.

40. Sizi yakın gelecekteki azabla uyardık; o gün kişi elleriyle sunduğuna bakar ve inkârcı da "Keşke toprak olsaydım" der.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

NÂZIÂT SÛRESİ

[46 Âyet]

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾
فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا
الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ أَئِنَّا
لَمَمْرُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ أَئِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا بَلْكَ إِذَا كَرَّةٌ
خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾ هَلْ
أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿١٥﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ أَذْهَبَ إِلَى
فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ
فَتَخشى ﴿١٩﴾ فَارَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَى ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَذْبَرَ يَمْعَى ﴿٢٢﴾
فَحَشَرَ فَنَادَى ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ
الْآخِرَةِ وَالْأُولَى ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخشى ﴿٢٦﴾ أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ
السَّمَاءُ بَنَاهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمُكَهَا فَسَوَّاهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾
وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا ﴿٣١﴾
وَالْجِبَالُ أَوَّسَاهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَعْيَابِكُمْ ﴿٣٣﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى ﴿٣٤﴾
يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى ﴿٣٥﴾ وَبُورِزَ الْجَحِيمِ لِمَنْ يَرَى ﴿٣٦﴾
فَأَمَّا مَنْ طَغَى ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٣٩﴾
وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿٤١﴾
يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا ﴿٤٣﴾
إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ مَنِ يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَانَتْهُمْ يَوْمَ يُرَوَّنَهَا
لَمْ يَلْبَسُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle söküp çıkaranlara,
2. (Müminlerin ruhlarını) yumuşaklıkla çıkaranlara;
3. Dalıp yüzenlere,
4. Alelacele koşanlara;
5. Her bir işi yürütmekle görevli (melek)lere...
6. O gün sarsan (birinci üfürüş) sarsacak.
7. Arkasından onu Râdife (ikinci üfürüş) izleyecek.
8. O gün titreyecek kalbler vardır;
9. Gözleri zilletle bakacaktır.
10. "Biz, sahiden biz mi tekrar hayata döndürüleceğiz?" derler.
11. "Çürümüş, dağılmış kemikler olduktan sonra mı?"
12. "Böyle ise, bu ziyanlı bir dönüştür" dediler.
13. Hâlbuki o (ikinci üfürüş), ancak bir tek haykırıştır.
14. Ansızın hepsi toprağın üzerinde dipdiri çıkıverirler.
15. Mûsa'nın haberi geldi mi sana?
16. Hani Rabbi ona mukaddes "Tuvâ" vâdisinde şöyle seslenmişti:
17. "Firavun'a git. Çünkü o pek azmıştır."
18. De ki: "Sen temizlenmek istiyor musun?"
19. "İster misin ki, sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın?"
20. (Mûsâ) ona, o en büyük mucizeyi gösterdi.
21. Fakat o yalanlayıp isyan etti.
22. Sonra da yüz çevirip gayretle koştu.
23. Arkasından toplayıp bağırdı:
24. "Ben sizin en yüce Rabbinizim!" dedi.
25. Bunun üzerine Allah onu, hem âhiret, hem de dünya azabıyla yakaladı.
26. Şüphe yok ki bunda korkan kimseler için elbette bir ibret vardır.
27. Sizi yaratmak mı daha zordur? Yoksa gök(ü yaratmak) mı? Ki onu bina etti;
28. Onu alabildiğine yükseltip kusursuz yaptı.
29. Gecesini kararttı, gündüzünü de açığa çıkardı.
30. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi.
31. Ondandır suyunu ve otlağını çıkardı.

32. Dağları ise sapasağlam dikti.
 33. Size ve davarlarınıza fayda olmak üzere (yaratmıştır).
 34. Fakat o en büyük belâ geldiğinde;
 35. O günde insan ne yaptığını iyice anlayacak;
 36. Ve gören kimse için Cehennem apaçık gösterilecek.
 37, 38. Haddi aşıp dünya hayatını tercih edene gelince;
 39. Hiç şüphe yok ki Cehennem varılacak yerin ta kendisidir.
 40. Rabbinin huzuruna varmaktan korkup nefsinin hevâdan alıkoyana gelince;
 41. Hiç şüphe yok ki Cennet, varılacak yerin ta kendisidir.
 42. Sana kıyamet hakkında, onun ne zaman demir atacağını sorarlar.
 43. Sen nerede, ona dair bilgi vermek nerede?
 44. Ona dair nihaî bilgi ancak Rabbinin aittir.
 45. Sen ancak ondan korkacakları korkutursun.
 46. Onların onu görecekleri gün, (günün) bir akşamından veya kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara.

Tefsiri:

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Söküp çıkaranlara, yavaşça çekenlere, yüzdükçe yüzenlere, yarışıkça yarışanlara ve iş düzenleyenlere andolsun.”⁷⁸⁰

Burada geçen beş şey meleklerin nitelikleridir.

Allah (c.c) bu fiilleri yapanlara yemin etmiştir. Çünkü bunlar Allah'ın (c.c) en büyük âyet ve mucizelerindendir. Meleklerin, ruhları “şiddetle sökme” ve “yavaşça çekme” nitelikleri zikredilmiş, ancak neleri böyle yaptıkları (tümlec) belirtilmemiştir. Çünkü belirtilseydi onunla kayıtlı olduğu ve yeminin (faillere, dolayısıyla meleklerle değil) o fiillerin kendisine yapıldığı sanılırdı. Zikrinin bir faydası olmayacağından zikredilmemiştir. “Her kim verir ve sakınırsa”⁷⁸¹ ve benzeri ayetlerde olduğu gibi (burada kime verdiği belirtilmemiştir). Çünkü kasıt ruhları çıkarılanların değil çıkarma eyleminin dile getirilmesidir.

Tefsircilerin çoğuna göre kasıt insanların ruhlarını çıkaran meleklerdir. “Elçilerimiz onun canını alırlar”⁷⁸² ve “Meleklerin canlarını aldıkları kimseler”⁷⁸³ ayetlerindeki gibi. “De ki: Size vekil kılınan (bu konuda görevlendirilen) ölüm meleği

780 en-Nâziât, 79/1-5.

781 Leyl, 6.

782 En'am, 61.

783 Nisa, 97.

canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”⁷⁸⁴ âyetinle ise; ya tek bir melek kastedilmiştir ve onun yardımcıları vardır. Ya da melek türü kastedilmiştir. “(Meryem) Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti”⁷⁸⁵ ve “Siz Allah’ın nimetini saymaya kalkışsanız saya saya bitiremezsiniz”⁷⁸⁶ ayetlerindeki gibi.

Nâziât’ın masdarı “نزع: nez” bir şeyi kuvvetli çekmek, bunu “غرقاً” şeklinde yapmak ise sonuna kadar çekmek demektir. Kuvvet almak için oku yayın sonuna kadar çekme için de aynı ifade kullanılır. Bu durum cümle halinde “ağraka fi’n-nez” şeklinde ifade edilir. Bu söz daha sonra, bir fiili sonuna kadar eksiksiz yapmada mesel olmuştur.

Ğark, masdarın yerine konmuş bir ism-i masdardır. “عطاء: verilen şey”, “إعطاء: Verme eylemi”nin, kelâm (konuşulan söz) da tekellüm (konuşma eylemi) nin ism-i masdarı olduğu gibi.

İlim ehli “nâziât”ın geçişli (mef’ul, yani tümleç alan) bir isim mi geçişsiz bir isim mi olduğunda farklı görüşlere sahiptirler. Bahsettiğimiz görüşe göre geçişli olur. Bu Ali -radiyallâhu anh-, Mesruk, Mukâtil, Ebû Salih ve Atiyye’nin rivâyetine göre İbn Abbas’ın -radiyallâhu anh- görüşüdür.

İbn Mes’ud ise “ğark” kâfirlerin canlarıdır, demiştir. Katâde, Süddi ve -Ata’nın rivâyetine göre- İbn Abbas’ın -radiyallâhu anh- görüşü de böyledir. Buna göre fiil geçişsizdir. Bu durumda “ğark”ın anlamı “son derece şiddetle çıkarmak ve sökmek” olur.

Bu görüş birkaç yönden zayıftır:

Bir: Sonra gelen “Dalıp yüzenler” ve “alelacele koşanlar” ibarelerinin buna atfı bunların melekler olduklarını göstermektedir.

İki: Bu yeminlerin sadece kâfirlerin nefislerine olduğu açık değildir. Lafızda bunu gösteren hiçbir gösterge de yoktur.

Üç: Canların söküp alınması tüm insanlar arasında müsterektir ve “ğark” sadece kâfirlere mahsus değildir.

Hasan-ı Basri: Nâziât yıldızlardır. Doğudan batıya geçerler. “Ğark” da onların batışıdır. Buradan geçip orada batar, demiştir. Ahfeş ve Ebû Ubeyd bunu tercih etmişlerdir. Mücâhid ise: Bu, ruhları sert bir şekilde söküp alan ölüm sıkıntıları ve korkunçluklarıdır, demiştir. Atâ ve İkrime de: Bu sert ve katı demektir. Buna göre “nâziat” nisbet ve sahiplik mânâsı taşır.

Ben derim ki: nâziât “nez” den ism-i faildir. “nezea kezâ”; filan şeyi kuvvetlice kendine çekti demektir. “Nezea anhu”; beraber olduktan veya kullandıktan

784 Secde, 11.

785 Tahrim, 12.

786 Nahl, 18.

sonra onu terk etti ve yalnız bıraktı, mânâsına gelir. “Nezea ileyh” ise; filan kişiye gitti ve ona meyletti, demektir. Dolayısıyla bunlarla “bir şeye doğru gitme veya uzaklaşmayı kendi iradesiyle yapabilen canlar” nitelenir. Bu nitelemeyi en hak edenlerse meleklerdir. Hem de bu güç onlarda daha fazladır. Aynı zamanda Allah’ın (c.c) bu mucizesi onlarda daha büyüktür. Çünkü gitmesi veya gelmesi istendiğinde bunu tüm varlığıyla yapanlar meleklerdir. İnsanın da bu kuvveti vardır, fakat melekler de bir ufuktan diğer ufka geçebilirler.

Böylece nez’ ister melekten, ister insandan, ister yıldızdan olsun sert harekete denir. Can taşıyanlar vatanlarına ve alışık olduklarına kendilerini öne atarak hızla giderler. Ölürken de rablerine hızla giderler. Ölüm, canları sert ve hareket halinde alır. Yay, oku hızla gönderip atar. Melekler bir yerden bir yere hızla hareket eder, hızla götürmekle emrolundukları canları hızla alıp götürürler. Atlar da boyunları uzun olduğundan yularlarını çekip başlarını alıp hızla koşarlar.

İşte bu sıfat, her biri yüce Rabb’in ayetlerinden bir âyet olan bu hareket sahibinin sıfatıdır. Çünkü o sıfatı da, kaim olduğu zatı da, güç ve hareketini sağlayan canı da yaratan O’dur. Bunlardan bazılarını söyleyen her bir müfessir onu sadece misal olarak söylemiştir. Bununla birlikte bu vasfı kendilerinde en çok bulunduranlar meleklerdir.

Böylece Allah (c.c) farklı melek grup ve türlerine yemin etmiş olmaktadır ki onlar şunlardır:

“نازعات, Nâziât): ruhları bedenlerden söküp çıkaran melekler.

(ناشطات, Nâşitât); ruhları hızlıca ve hissettirmeden çıkaran melekler. Araplar “neşeta’d-delve mine’l-b’iri”, yani kovayı kuyudan çıkardı ve “ene enşatu bi kezâ”, yani ben şunda daha pratik ve hızlıyım, derler.

“سابعات, Sâbihât”; emrolundukları yere uçarlarlarken kuşun havada ötüşü gibi Allah’ı (c.c) tesbih eden melekler.

“سابقات, Sâbikât,”; emrolunduğu yere hiç yavaşlamadan ve gecikmeden sür’atle giden melekler.

“مدبرات, müdebbirât”; Yüce Rabbin kulların düzenlenmesini emrettiği işlerini düzenleyen melekler.

Tercihe en şayan görüş budur.

Nitekim İbn Abbas’tan -radiyallâhu anh- şöyle rivâyet edilmiştir: Nâziât; kâfirlerin canlarını sert ve katı alan melekler, nâşitât ise mü’minlerin canlarını kolay ve rahat alan meleklerdir. Ferra bu görüşü tercih ederek: Bu, mü’minin canını yavaşça alıp vefat ettiren, kâfirin canını ise sökerek alan meleklerdir, demiştir. Vahidi de şöyle demiştir: bunu tercihin sebebi nez’ ile naşt arasındaki şiddet ve yumuşaklık farkıdır. Çünkü nez’ şiddetle çekmek, naşt ise yavaş ve yumuşak

şekilde çekmektir. Nâşitât emrolunduklarını canlı ve dinamik bir şekilde yapan meleklerdir. Melekler buna en layık kullardır. Mü'minlerin nefisleri de emrolundukları hususunda canlı ve çeviktirler.

“Sâbihât”ın uzayda uçan yıldızlar olduğu da söylenmiştir. “Her biri bir yörüngede yüzerler”⁷⁸⁷ âyetinde olduğu gibi. Bunun denizde yüzen gemiler olduğunu, bedenden ayrıldıktan sonra Rabbine doğru yükselen mü'min canlar olduğunu söyleyenler de vardır.

Ben derim ki: Asıl sahih görüş bundan meleklerin kastedildiğidir. Nitekim cümlelerin gelişi buna delalet etmektedir. Gemilere ve yıldızlara “sâbihât” değil, câriye ve (onun çoğulu) cevârî denir. Nitekim Allah (c.c) “Denizde dağlar gibi akıp gidenler (gemiler) de O'nun (varlığının) delillerindendir”⁷⁸⁸, “Şüphesiz, su bastığı vakit sizi gemide (el-careyeti) biz taşıdık”⁷⁸⁹ ve “Şimdi yemin ederim o sinenlere, o akıp akıp yuvasına gidenlere (el-cevârî)”⁷⁹⁰ buyurmuştur. Bu âyetlerde gemilere vs. “sâbihât” denmemiştir. Ancak bunlara yüzme mânâsına gelen fiil nisbet edilir. “Her biri kendi yörüngesinde yüzmektedir (yesbehun)” âyetinde olduğu gibi. Sâbihât'tan kastın bunlar olmadığı delili, ardındaki “sâbikât” ile “müdebbirât”ın buna fâ harfiyle atfedilmesidir. Oysa ilk üç isim birbirlerine vav harfiyle bağlanmıştır. Çünkü önde gitmek ve işleri düzenlemek, daha önce zikredilenlerin sonucudur. Zîra melekler canları sert veya yavaş bir şekilde alır, tesbih ederek ve hızla emrolundukları yere gidip emrolundukları düzenlemeleri yaparlar. Şayet “sâbihât: yüzenler”den kasıt gemiler veya yıldızlar veya insan nefisleri olsaydı, “alelacele gitme” ve “işleri düzenleme” fiilleri ona fâ harfiyle atfedilmezdi.

Mesrûk, Mukâtil ve Kelbi “Sâbikât: öne geçenler”i melekler diye tefsir etmişlerdir. Mücahid ve Ebû Ravk şöyle demiştir: Ademoğlu hayır hasenat, salih amel, iman ve tasdikle öne geçmiştir. Mukâtil de: Melekler mü'minlerin ruhlarını alıp hızla önden Cennete götürürler, demiştir.

Ferrâ ve Zecac: Bunlar meleklerdir. Şeytanlar haberler çalışıyorsa, melekler de onlardan önce hızla peygamberlere hızla giderler, demiştir.

Bu görüş hatalı ve fasit olduğu gayet açıktır. Çünkü bu, vahyi peygamberlere atmada melekler ile şeytanların ortak olmalarını, ancak meleklerin peygamber-

787 Yasin: 40.

788 Şura: 32.

789 Hakka: 11.

790 Tekvir, 16.

lere daha önce atmalarını gerektirmektedir ki bu doğru değildir. Çünkü meleklerin peygamberlere getirdikleri vahyi şeytanlar çalamazlar. Onlar bazı dünya meleklerinden olacaklarla ilgili işittikleri bazı şeyleri çalsalar da meleğin getirdiği vahiyden tamamen uzaktırlar, onunla hiçbir alakaları yoktur. Zira Allah (c.c) peygamberlerine gönderdiği vahyini, şeytanların ondan en basit bir şey kapmalarına karşı koruma altına almış, onları bunları işitmekten tamamen uzak kılmış ve engellemiştir. Bu görüş sahibi “sâbikât: önde gidenler”i, şeytanlardan önce davranarak çaldıkları bilgileri göndermeden üzerlerine ateş salan melekler ile tefsir etseydi isabetli olurdu. Çünkü şeytan onu dostlarına ulaştırmak için hemen harekete geçer. Ancak melekler daha önce davranarak delici ve yakıcı ateşlerle üzerine inerek onu öldürürler. Bazen ise o bilgiyi ateş ulaşmadan dostuna atar.

“Sâbikât” aynı zamanda Allah’a (c.c) itaate ve rızasını kazanmaya koşuşan canlar ile de tefsir edilmiştir.

“فالمديرات امرأ” işleri düzenleyenler”e gelince; ilim ehli bunların melekler olduklarında ittifak etmişlerdir. Mukatil: Bunlar Cibril, Mikail, İsrail ve ölüm meleğidir, demiştir. Bunlar Allah’ın (c.c) yeryüzündeki işlerini düzenlerler. Bunlar “işleri paylaştıran ve dağıtanlar”dır (Zariyat: 4).

Abdurrahman b. Sabit şöyle demiştir: “Cibril’e rüzgarlar ve askerler görevi, Mikail’e yağmur ve bitkiler görevi, ölüm meleğine canları alma görevi verilmiştir. İsrail ise onlara Allah’ın emirlerini getirir. İbn Abbas -radiyallâhu anh-: “Bunlardan kasıt meleklerdir. Allah meleklerle, nasıl yapılacağını öğrettiği işleri yapmakla görevlendirmiştir. Bazılarının işleri insanlardır. Onları korurlar ve amellerini yazarlar. Bazılarına ise yağmurlar, bitkiler, yerin dibine geçirme, hayvana dönüştürme, rüzgarları (estirme) ve bulutları (yüzdürme) gibi görevler verilmiştir.” Demiştir.

Allah (c.c), şeytanları taşlamak için bir melek, rüya için bir melek görevlendirdiğinden bahsetmiştir. Allah (c.c) Cennet için de melekler görevlendirmiştir. Orayı imar ve inşa etmekte, aletlerini ve kaplarını yapmakta, ağaçlarını dikmekte, yataklarını, atlaslarını ve koltuklarını yapmaktadırlar. Cehennem’in de görevlendirilmiş melekleri vardır. Onlara da oradaki işler, Cehennemi tutuşturma ve benzeri görevler verilmiştir.

Dünya ve içindekiler, Cennet ve Cehennem, ölüm ve berzahtaki hayat... Allah (c.c) tüm bunlarda dilediği işleri düzenleyen bir takım melekler vazifelendirmiştir. Onun için meleklerle iman, imanın olmazsa olmaz rükünlerinden biri sayılmıştır.

İşleri düzenleyenler'den kastın yıldızlar olduğunu söyleyenlere gelince; bu İslâm'a mensup kimsenin söyleyeceği bir şey değildir. Çünkü Allah (c.c) yıldızları hiç bir yaratığının hiçbir işini düzenleyici kılmamıştır. Bilakis yıldızların kendileri, işleri düzenlenen ve insanların hizmetine sunulan varlıklardır. Allah'ın (c.c) bu-yurduğu gibi: “Güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır”⁷⁹¹. Zîra yüce alemlerin ve süflî/alçak alemlerin işlerini melekleri vasıtasıyla düzenleyen yalnız Allah'tır.

Cürcani şöyle demiştir: “Sâbikât: alelacele gidenler” ile “müdebbirât: işle-ri düzenleyenler” kendilerinden öncekine fâ ile, öncesi ise vâv ile atfedilmiştir; çünkü öncesindekiler birbirinden bağımsız yeminlerdir. Bu iki kısım ise önce-sindekinden doğan şeylerdir. Sanki, bizim “قام فذهب: kalkıp gitti” sözümüz tar-zında “والسابقات سبجاً فالسابقات سبقاً”: yüzüp alelacele gidenler” denmiştir. Zîra o cümledeki fâ harfine göre kalkmak gitmenin sebebidir. Şayet “kâme ve zehebe” diyerek vav ile atfetseydin kalkmak gitmenin sebebi olmayacaktı.

Vahidi ona itiraz ederek şöyle demiştir: “Bu kural ayet-i kerimede geçerli değildir. Çünkü alelacele gitmenin işleri düzenlemenin sebebi olması uzak bir durumdur. Üstelik müfessirlere göre “alelacele gidenler” den kasıt melekler de-gildir.

Ben derim ki: Meleklerin “Alelacele gidenler” kapsamında oldukları ke-sin, yalnız onların kastedildiği ise kesin olmayan bir ihtimaldir. Onun: “alelace-le gitmenin, işleri düzenlemenin sebebi olması uzak bir durumdur” iddiası da doğru değildir. Bilakis “alelacele gitmek” meleğin, emrolunduğu şeyi gerçek-leştirmek için hızlı davranmasıdır. Dolayısıyla bu, emrolunduğu fiil olan “işleri düzenleme”nin sebebidir. Ayrıca fâ harfi “hemen ardından gelme”yi ifade eder. Düzenleme de, alelacele gitme üzerinden zaman geçmeden hemen yapılır. Diğer yeminler ise böyle değildir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Yeminin cevabı (yeminden sonra söylenen ve üzerine yemin edilen şeyin ifade edildiği cümle) mahzûf olup ona sözün gelişi delalet etmektedir. O da Pey-gamber -sallallâhu aleyhi vesellem-’in doğruluğunun ve Kur’ân’ın gerçek oluşunun bir gereği olan “tekrar dirilme” hususudur.

Veya üzerine yemin edilen bir şey olmayıp, sadece yemin edilen şey üze-rinde düşünme ve ibret alma tembih edilmiştir. Böylece yeminin kendisi, telaf-fuz edilmese de, üzerine yemin edilen şeyi içermektedir. Muhtemelen, “yeminin cevabı, malum olduğundan dolayı hafzedilmiştir”, diyenlerin kasıtları da budur. Ancak bu açıklama daha zariftir. Çünkü yemin, üzerine yemin edilene delalet

ettiğinde ve onu gerektirdiğinde, yeminin söylenmesi diğerinin söylenmesine gerek bırakmaz. Bu, sonrasının mânâya delaleti sebebiyle “üzerine yemin edilen”in telaffuz edilmemesi durumundan farklıdır. Bunun üzerinde düşün!

Muhtemelen, “Aslında zikredilen bu şeylerin rabbine yemin edilmiştir, muzaf ise hazfedilmiştir” (yani aslı “bunların rabbi” iken rabb hazfedilmiş gerisi bırakılmıştır)” diyenlerin kasıtları da budur. Çünkü mânâ doğrudur. Ancak onlarınki takdir ettiği gibi değildir. Zîra zaten Allah’ın (c.c) bu şeylere yemini bunların kendisinin rabbliğine, birliğine, ilim, kudret ve hikmetine açık biçimde delalet etmesinden dolayıdır. Dolayısıyla bunlara yemin hakikatte Allah’ın (c.c) rabbliğine ve kemal sıfatlarına yemindir. Bunu iyi düşün!

Daha sonra Allah (c.c) bu yeminin ardından tekrar dirilmenin gerçek, Hz. Muhammed’in -sallallâhu aleyhi vesellem- peygamberliğinin hak olmasını gerektiren “Musa (a.s)’ın peygamberliğinin hak oluşu”nu ortaya koymuştur. Çünkü Musa (a.s)’ın peygamber olup Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-’in peygamber olmaması imkânsızdır. Musa (a.s)’ın peygamberliğini ispat eden deliller varsa Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-’de bunların aynısı veya daha büyüğü vardır. Allah’ın (c.c) Musa (a.s) ile konuşmasının, ona bizatihi seslenmesiyle olduğunu ortaya koyarak “*Hani Rabbi ona seslenmişti*”⁷⁹² buyurmuştur. Yani sözünü ve onunla konuşmasını gerektiren şeyi zikretmiştir. Başka bir yerde de necâsının ve seslenişinin varlığını ortaya koymuştur. Necâ da bir tür konuşmadır. Türün olup da onun cinsinin olmaması muhaldir.

Allah (c.c) daha sonra Musa (a.s)’â, en yumuşak bir üslupla hitap etmesini ve şöyle söylemesini emretmiştir: “*Sen temizlenmek istiyor musun? İster misin ki, sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın?*”⁷⁹³. Bu hitapta bir kaç yönden nezaket ve yumuşaklık vardır:

Bir: Söz emir ve dayatma değil teklif şeklinde sunulmuştur ki bu daha kibar dır. Benzeri İbrahim (a.s)’ın değerli misafirlerine “yiyin” değil, “Yemez misiniz?”⁷⁹⁴ demesidir.

İki: “Sen temizlenmek istiyor musun?” sözü. Tezekkî: gelişmek, temizlenmek, bereketlenmek ve artmak mânâlarına gelir. Hz. Musa (a.s) Firavun’a her akıl sahibinin kabul edeceği, sadece cahil aptalın reddedeceği bir teklifte bulunmuştur.

Üç: Musa (a.s) “Temizlenmeyi” diyerek temizlenmeyi onun eylemi olarak ifade etmiş, “Benim seni temizlememi” dememiştir. Zîra krallara böyle hitap edilir.

792 Naziat, 16.

793 Naziat, 18-19.

794 Zariyat, 27.

Dört: “Sana Rabbine giden yolu göstereyim de” demiştir. Yani senin rehberin ve önündeki klavuzun olayım. Burada da yol göstermeyi kendisinin, temizlenmeyi ise muhatabın eylemi olarak zikretmiştir. Yani senin için rehber ve yol gösterici olayım, sen de arın ve temizlen. Bu, birinin diğerine: Sana dilediğini alacağın bir hazine göstereyim mi?” sözüne benzemektedir. Bu, “sana vereyim” demekten iyidir.

Beş: Musa (a.s.)’ın “Rabbine” sözü. Bunda, muhatabı, dâvet ettiği şeyi kabul etmesine iten bir üslup vardır. Zîra onu yaratıp yoktan var eden, nimetleriyle besleyen ve cenin ve bebek iken ve büyüdüğünde lütfuyla koruyup gözetken, onu sultan yapan rabbine çağırarak ve O’na ileten bir üsluptur. Bunda karşının duygularını galeyana getirerek kabule mecbur bırakma vardır. Efendisinden kaçan köleye “Efendine, seyyidine ve sahibine itaat etmeyecek misin?”, çocuğa “Seni büyütüp yetiştiren babana itaat etmiyor musun?” demen gibidir.

Altı: “Ki korkasın” sözü. Yani bulup tanıdığında O’ndan korkacaksın. Çünkü Allah’ı (c.c) tanıyan O’ndan korkar, tanımayan korkmaz. Zîra Allah’tan korkma onu tanımaya bağlıdır; O’ndan (c.c), tanındığı oranda korkulur.

Yedi: “Senin için mümkün mü?” sözü zarif bir faide içermektedir. Çünkü mânâsı “senin buna ihtiyaç veya isteğin var mı?” dir. Bilindiği gibi akıl sahibi herkes bunu hemen kabul eder. Çünkü dâvet eden kişi onu muhtaç olduğu ve yararına olan şeye çağırmakta, sanki “İhtiyacı olan sensin. Arınacak sensin. Ben ise senin için en faydalı şeye rehber ve kılavuzum” demektedir.

Firavun ise buna son derece büyük bir küfür ve inatla karşılık verdi. Kendisinin alemlerin rabbi olduğunu iddia etti. Oysa kendisinin yaratıp düzene koyan, takdir edip yol gösteren olmadığını biliyordu. Musa (a.s.)’ın getirdiği haberi yalanladı ve emre karşı geldi. Sonra bir hileye başvurdu. Askerlerine toplanma emri verdi. Onlar da toplandılar. Onlara seslenerek kendisinin en büyük rableri olduğunu söyledi. Akılsız muamelesi yaparak onları aldattı. Onlar da itaat ettiler. Bunun üzerine gökleri ve yeri elinde tutan Allah (c.c) onları, güçlü ve muktedir bir yakalayışla yakalayivererek âhiret ve dünyaların mahvetti. Ta ki ibret almak isteyenler bundan ibret alsınlar. Nitekim rablerinden korkan mü’minler bundan ibret aldılar. Kâfirler ise azabı hak ettiler.

Allah (c.c) bu kıssanın ardından alemlere, onları yaratmasından daha büyük, daha dehşetli, daha yüce ve daha yüksek bir yaratmayı delil olarak sunmaktadır. O ise gökleri yaratması ve bina etmesi, alabildiğine yükseltip kusursuz hale getirmesi, gecesini karanlık yapıp ışığını çıkarması, yeryüzünü yaratıp döşemesi, yayması ve yaratıldığı maksada hazır hale getirmesidir. Allah (c.c) topraktan hayvanların içeceklerini ve yiyeceklerini çıkarmış, dağları dikerek üzerinde yaşa-

yanların sallanmaması için yeryüzünün kazıkları kılmış, yeryüzüne konuşan ve konuşamayan hayvanların (insan ve diğer hayvanlar) ihtiyaçlarını karşılayacak ve onlara faydalı olacak şeyler yaratmıştır. Hiç, bunların tümüne gücü yeten, sizi tekrar yeni bir yaratılışla yaratmaktan aciz olur mu?

Şimdi sûre başında yemin edilen şeylerin tekrar diriltme, tevhid ve peygamberlerin doğruluğuna, bu zikredilen delil gibi delalet etmesini düşün. Asıl gaye de bu olduğuna göre bu hiçbir cevaba ihtiyaç duymaz. Doğrusunu Allah daha iyi bilir.⁷⁹⁵

Merhum İbn Kayyim şöyle demiştir:

Allah (c.c) “Her bir işi yürütmekle görevli (melek)lere yemin olsun” buyurmuştur. Sahabe, tabiin ve tefsir alimlerinden hiç biri burada kasetedilenin yıldızlar olduğunu söylememişlerdir. Onlardan gelen rivâyetler şöyledir:

İbn Abbas -radıyallâhu anh-: Bunlar meleklerdir, demiş; Atâ: Allah’ın (c.c) öğrettiği işlerle görevlendirilmişlerdir, demiştir. Abdurrahman b. Sabit de şöyle demiştir: “Dünyadaki işleri düzenleyenler dört melektir. Cibril’e rüzgarlar ve askerler (cihadlarında Müslüman’a yardım eden savaşçı meleklerin komutanlığını yapma) görevi, Mikail’e yağmurlar ve bitkiler görevi, ölüm meleğine canları alma görevi verilmiştir. İsrail de onlara Allah’ın emirlerini getirir.” Cibril’in vahiyile, İsrail’in ise sura üflemekle görevlendirildiği de söylenmiştir.

İbn Kuteybe şöyle demiştir: “İşleri yürütenler” den kasıt haram ve helâlleri getiren meleklerdir. Müfessirlerin görüşlerini uzun uzadıya zikreden İbn Cevzi, Maverdi ve İbn Atiyye gibi alimler meleklerden başka bir rivâyet zikretmemişlerdir. Hatta İbn Atiyye: “Bunların melekler olduğu dışında bir rivâyet kaydetmiş değilim” demiştir⁷⁹⁶. Üstelik kendisi rivâyetleri genişçe zikreden, Ebû Ferec’ten daha fazla nakil yapan bir alimdir. Öyle ki kitabında hiçbir alimin zikretmediği rivâyetler bile bulunmaktadır. Dolayısıyla “müdebberât”ı yıldızlar ile tefsir etmek Allah’a (c.c) ve müfessirlere iftiradır. Yine tefsir alimi hiçbir müfessir “İşleri ayıranlar” dan kastın yıldızlar olduğunu söylememiştir. Bilakis alimler: Bunlar Rabblerinin izniyle melekut aleminin rızık, ecel, rahimlerde yaratma, rüzgar ve dağlar gibi işlerini ayırıp düzenleyen melekler olduklarını söylemişlerdir.

İbn Atiyye şöyle demiştir: Çünkü bunların tümü Allah’a (c.c) hizmet eden meleklerle gerçekleşmektedir. Çünkü hepsi de farklı farklı görevlerdedirler. Ebû Tufeyl Amir b. Vâile şöyle demiştir: Ali b. Ebi Talib minberde iken: Allah’ın kitabından ve geçmiş bir sünnetten ne sorarsanız size söylerim, dedi. İbn Kevva aya-

795 Tibyan fi Aksâmi'l-Kur'ân s.132-142 .

796 İbn Atiyye, El-Muharrar el-Veciz, (16 / 220). Ayrıca bk: İbn Kuteybe, Tefsiru Ğaribi'l-Kur'ân s.512.

ğa kalkarak, “Tozdurup savuranlara, yükünü yüklenenlere, kolayca süzülenlere, işleri ayıranlara andolsun ki, size vâdedilen, kesinlikle doğrudur”⁷⁹⁷ ayetlerinin mânâsını sordu. Hz. Ali: “Tozdurup savuranlar” rüzgarlar, “yükünü yüklenenler” bulutlardır. “Kolayca süzülenler/yüzenler” gemiler, “işleri ayıranlar” ise meleklerdir” dedi. Sonra: “Öğrenmek için sor, tartışmak için sorma” dedi.

Ebû Ferec İbn Cevzi de böyle söylemiş ve “işleri ayıranlar”ın yani Allah’ın emrettiklerini ayıran ve yönetenlerin melekler olduklarında herhangi bir ihtilaf zikretmemiştir.

İbn Saib şöyle demiştir: İşleri ayıranlar (paylaşıp yapanlar) dörttür. Cibril vahiy getiren ve peygamberlerin düşmanlarına katı davranan, yani cezalandıran melektir. Mikail rızık ve rahmet meleğidir. İsrail sur ve levh-i mahfuz görevlisi melektir. Azrail ise canları alan melektir. Dolayısıyla âyetin yıldızlar diye tefsiri müneccimler ile onların yolunu takip edenlerin tefsiridir.⁷⁹⁸

Allah (c.c) Firavun’a “De ki: “Sen temizlenmek istiyor musun? İster misin ki, sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın?” demiştir. Sözü emir değil, soru ve teklif üslubuyla sunmuştur. “Sen temizlenmek” diyerek temizlenme fiilini onun fiili olarak zikretmiş, “benim seni temizlemem” dememiştir. Aynı zamanda bereket, hayır ve çoğalma mânâlarını içeren tezekkî (tezkiye, zekât’la aynı kökten) kelimesini söylemiştir. Sonra “seni rabbine iletayim” demiştir. Yani, önünde yürüyen bir klavuz gibi olayım. “Rabbin” diyerek de onun, kendisini yaratan, küçüklük, gençlik ve ihtiyarlık çağlarında rızıklandıran ve terbiye edip yetiştiren rabbine imanını harekete geçirmeye çalışmadır.⁷⁹⁹

797 Zariyat: 1-4.

798 Miftahu dâri's-seade s. 536, 537.

799 Bedaiu'l-fevaid (2/ 132, 133).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ABESE SÛRESİ

[42 Âyet]

عَبَسَ وَتَوَلَّى ﴿١﴾ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ﴿٢﴾ وَمَا يُذْرِيكَ لَعَلَّهٗ يَزْكَى ﴿٣﴾ أَوْ يُدْكِرُ
فَتَتَفَعَّلَ الْيَزْكِرَى ﴿٤﴾ أَمَّا مِنْ أَسْتَعْنَى ﴿٥﴾ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا
يَزْكَى ﴿٧﴾ وَأَمَّا مِنْ جَاءَكَ يَسْعَى ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشَى ﴿٩﴾ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى ﴿١٠﴾
كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَرْفُوعَةٍ
مُطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِبَارِمٍ بِزْرَةٍ ﴿١٦﴾ قُبِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾
مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِنْ نَطْقَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ
أَمَانَهُ قَافِرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنْظُرِ
الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا
﴿٢٦﴾ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعَبَسْنَا وَقَضَبْنَا ﴿٢٨﴾ وَزَيَّنَّاهَا وَنَخَلْنَا ﴿٢٩﴾ وَخَدَّائِ
غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاقِهَةً وَأَبًا ﴿٣١﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1-4. (Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ek-
şitti ve çevirdi. (Resûlüm! onun halini) sana kim hildirdi! Belki o temizle-
necek, yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek.

5-7. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyor-
sun. Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin.

8-10. Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilen-
miyorsun.

11-16. Hayır! Şüphesiz bunlar (âyetler), değerli ve güvenilir kâtiplerin
elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukad-
des sahifelerde (yazılı) bir öğüttür; dileyen ondan (Kur'an'dan) öğüt alır.

17. Kahrolası insan! Ne inkârcıdır!
18. Allah onu neden yarattı?
19. Bir nutfeden (spermadan) yarattı da ona şekil verdi.
20. Sonra ona yolu kolaylaştırdı.
21. Sonra onun canını aldı ve kabre soktu.
22. Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltir.
23. Hayır! (İnsan) Allah'ın emrettiğini yapmadı.
- 24-32: İnsan, yediğine bir baksın! Doğrusu suyu bol bol indirdik. Sonra toprağı yarıdıkça yarıdık. Böylece onda taneler, üzümler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırılar bitirdik. Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için.

Tefsiri:

Allah burada, yerden çıkardığı yiyeceklere dikkat çekerek, bunu, ölümden sonraki çıkışı (dirilişe) delil getirmektedir. Yani örneği örneğe delil göstererek, onları birbiriyle karşılaştırmaktadır.⁸⁰⁰

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّائِفَةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وَوَجْهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرٌ ﴿٣٨﴾ صَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوَجْهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْخِفُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

33. Kulakları sağır eden o ses geldiğinde,
- 34-36. İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır.
37. O gün, herkesin kendine yetip artacak bir derdi vardır.
- 38, 39. O gün bir takım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir.
- 40-42. Yine o gün birtakım yüzleri de keder bürümüş, hüzünden kapkara kesilmiştir. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TEKVÎR SÛRESİ

[29 Âyet]

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾
وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾
وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾
وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ
سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾ فَلَا
أَقْسَمُ بِالْخَنِيسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَيسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ
إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾
مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفْقِ
الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾
فَأَيْنَ تَذَمُّبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ
يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَاوُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah 'ın adı ile.

1. Güneş tortop edilip dürüldüğü (ışığı söndürüldüğü) zaman,
2. Yıldızlar ardarda döküldüğü zaman,
3. Dağlar yürütüldüğü zaman,
4. Doğumu yaklaşmış develer, başıboş bırakıldığı zaman,
5. Vahşi hayvanlar biraraya toplandığı zaman,
6. Denizler ateşlendirildiği zaman,

7. Nefisler eşleştirildiği zaman,
8. Diri diri gömülen kız çocuğuna; sorulduğu zaman,
9. "Hangi günahattan dolayı öldürüldü" diye.
10. Defterler açıldığı zaman,
11. Gök yerinden söküldüğü zaman,
12. Cehennem daha da kızıştırıldığı zaman,
13. Cennet de yaklaştırıldığı zaman;
14. (O zaman) her nefs, neyi hazırlamışsa bilmiş olacaktır.
15. Artık başka söze gerek yok! Andederim, geri dönüp gelenlere;
16. Aka aka yuvalarına geri dönenlere,
17. Geri geldiği zaman geceye,
18. Nefes aldığı zaman sabaha:
19. Şüphe yok ki o, çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözüdür.
20. Büyük bir güç sahibi, Arş'ın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin.
21. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.
22. Arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir.
23. Andolsun ki o, kendisini apaçık ufukta görmüştür.
24. O, gayb(ı bildirmek)den yana cimrilik etmez.
25. O, kovulmuş şeytanın sözü de değildir.
26. O halde nereye gidiyorsunuz?
27. O, ancak bir öğüttür; âlemlere,
28. Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere.
29. Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz.

Tefsiri:

"Allah (c.c) "Vahşi hayvanlar biraraya toplandığı zaman" buyurmuştur.

Bu âyet-i kerime vahşi hayvanların bir araya toplanacağına dair (ilk) delil olup bunun başka delilleri de vardır:

İki: Allah "Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecekler" buyurmuştur.⁸⁰¹

Üç: Devenin, ineğin ve davarın zekâtını vermeyen kimseden, bunların kıyamet günü en büyük ve en semiz bir şekilde gelip sahibini boynuzlarıyla boynuz-

layacaklarını ve ayaklarıyla çiğneyeceklerini ifade eden hadis de bunun delilidir. Bu hadis sahihliğinde ittifak edilmiş bir hadistir.

Dört: Ebû Zerr anlatıyor: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- birbirleriyle boynuzlaşan iki koyun gördü ve “Ey Ebû Zerr! Bunların niçin boynuzlaştıklarını biliyor musun?” diye sordu. “Bilmiyorum” dedim. “Ancak Allah biliyor ve aralarında hüküm verecek” buyurdu. Bunu Ahmed b. Hanbel, Müsned’inde rivâyet etmiştir⁸⁰².

Beş: Allah’ın (c.c) “O gün insan ellerinin gönderdiklerine (yaptıklarına) bakar ve kâfir: âh keşke toprak olsaydım” der⁸⁰³ buyruğu hakkında varit olan hadisler. Buna göre Allah (c.c) vahşi hayvanları toplar, sonra bazılarının hakkını bazılarından kıyas yoluyla alır. Sonra onlara “toprak ol” der, o da toprak olur. İşte o vakit kâfir “Âh keşke toprak olsaydım” der.

“Nefisler eşleştirildiği zaman.” Yani nimet ve azapta birbirine benzer durumda olanlar bir araya getirildikleri zaman. Ömer b. Hattab bu âyet-i kerime hakkında: Salih salih kimseyle Cennet’te, âsî de âsîyle Cehennem’dedir” demiştir. Bunu Hasan-ı Basri, Katâde ve çoğunluk söylemiştir.

“Mü’minlerin nefisleri hurilerle, kâfirlerin nefisleri de şeytanlarla eşleştirilirler” diyen de olmuştur ki bu birinci görüşe döner⁸⁰⁴.

Yani: Her amel sahibi aynı veya benzer ameller işleyenlerle birlikte eşleştirilecektir. Birbirlerini Allah (c.c) için sevenler Cennet’te, şeytana itaat yolunda sevenler ise Cehennem’de bir araya getirilirler. Kişi, istesin veya istemesin, sevdiği kişiyle birlikte olacaktır. Hâkim’in Müstedrek’inde ve başka hadis kitaplarında Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’den şöyle rivâyet edilmiştir: “Kişi hangi topluluğu severse mutlaka onlarla birlikte haşrolunur, bir araya toplanır”⁸⁰⁵

“Artık başka söze gerek yok! Andederim, geri dönüp gelenlere, aka aka yuvalarına geri dönenlere, geri geldiği zaman geceye, nefes aldığı zaman sabaha!”⁸⁰⁶

Allah (c.c) yıldızların doğuş, akış ve batış şeklindeki üç haline yemin etmiştir. Bu Ali -radiyallâhu anh-, İbn Abbas -radiyallâhu anh- ve müfessirlerin genelinin görüşüdür ki doğru olan da budur.

802 Bunu Ahmed b. Hanbel Müsned’inde (162 /5) rivâyet etmiş ,Elbânî Silsiletu’l-Ehâdîsi’s-Sahîha’nın .1967 hadisinde” (610 /4) senedi sahihtir “demiştir .Ebû Dâvud Tayalisi de) Hadis no (480 :rivâyet etmiş ,Elbani Silsiletu’l-Ehâdîsi’s-Sahîha’da (117 /4) senedinin sahih olduğunu söylemiştir.

803 Nebe: 40.

804 Celâu’l-Efhâm s: 131.

805 Ahmed b. Hanbel, El-Müsneđ (6/ 145-160) ; Hâkim, Müstedrek (4/ 384); Ebû Ya’la (8/ 49, 50). Heysemi, Mecmeu’z-Zevâid’de (1/ 37): “Bunu o rivâyet etmiştir, ravileri sikadır...” demiştir. Ayrıca bkz: Silsiletu’l-Ehâdîsi’s-Sahîha (3/ 375, 376).

806 Tekvir, 15-18.

“حُسن Hunnes”; hânis'in çoğuludur. (Masdarı olan) Hans büzülmek ve gizlenmek mânâsına gelir. Şeytana da, kul Rabbini zikrettiğinde büzüldüğü ve içine çekildiği için “hannâs” denmiştir. Ebû Hureyre'nin -radiyallâhu anh-: “fenhanestü: (cünüp olduğum için Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'den) gizlendim” sözündeki kelime de bu köktendir.

“كُنس: kunnes”; kânis'in çoğuludur. Kânis künâs'ının, yani evine girene denir. “Tekennesetu'l-mer'atu”, “Kadın tahtirevanına girdi” mânâsına, “Kenesetu'z-zibâ” da “ceylan yuvasına girdi” mânâsına gelir.

Cevârî (akanlar) ise cârîye'nin çoğuludur. Ğâşiye (kaplayan) ile çoğulu ğavâşî gibi. Ali b. Ebû Talib: Yıldızlar gündüz gizlenir, gece ise ortaya çıkar, demiştir. Bu Mukâtil, Atâ, Katâde ve diğerlerinin görüşüdür. Bunlar: Yıldızlar gündüz gözden kaybolur ve görünmezler. Battıkları vakit ise yuvalarına girerler. Bu görüşe göre tuhannisu “gözlerden uzaklaşır ve gündüzü gözlerden gizleyerek gizlenir” mânâsına gelir.

Bunda bir görüş daha var ki o da şu: yıldızların hunnes'liği geri dönmesidir ki o doğrudaki hareketidir. Zîra yıldızların iki hareketi vardır. Biri fiiliyle, biri kendisiyledir. İşte hunnes'liği kendisinin dönme hareketidir.

Bir üçüncü görüş de şöyle der: Hunnes ve kunnes diye ifade edilen şeylerin ikisi de battığında gizlenmesidir. Zîra battığı yerde gözlerden de kaybolur. Bu Zeccac'ın görüşüdür.

Yıldızların biri gizlilik, diğeri akış, bir de batma olmak üzere üç hali bulunduğundan Allah (c.c) onlara bu hallerinin tümüyle yemin etmiştir. Hunnes diyerek onun görünme haline işaret etmiştir. Çünkü gizlenmesi gözükmeden sonradır. Sürekli gizli halde olan şeye hunnes kökünden gelen hanese fiili kullanılmaz. İşte Allah (c.c) yıldızların akışlarını ve batışlarını açık, doğuşlarını ise dolaylı yünden ifade etmiştir. Başlangıcı doğmak olan akmasını zikretmekle yetinerek doğuşunu zikretmemiştir. Çünkü doğmak akmasının başlangıcıdır.

Böylece bu yemin yıldızların doğmasını, batmasını, akmasını ve gizlenmesini içermiştir. Bu ise Allah'ın (c.c) ayetlerinden ve rabliğinin göstergelerindendir.

Bunu ceylan ve yabani inek ile tefsir edenin görüşü güçlü bir çok yünden kuvvetli değildir:

Bir: Gezegen yıldızların bu halleri en büyük âyet ve ibrettir.

İki: Yeryüzündekilerin tümü bunları gözlem ve görme yoluyla bilmekte ortaktırlar.

Üç: İnek ve ceylanın gözlerden tamamen kayboldukları hali yoktur. Bilakis bunlar arazilerde hep ortadadırlar.

Dört: Bu âyet-i kerimeyi bununla tefsir edenler şöyle demişlerdir. Bunların hunûs'u gizlenme mânâsına gelmemektedir. Vahidi şöyle demiştir: Bu burundaki hunneslik halidir. Hunneslik burnun basık ve kısa olmasıdır. İnek ve ceylanın burnları da basık ve kısadır. Ancak ineğininki normal, ceylanınki daha basıktır. Burnu basık olduğu için de ona hansâ denmiştir. Bilindiği gibi bu, üzerinde düşünmeyi gerektiren kapalı bir şey olup insanların çoğu bilmemektedirler. Yüce Rabb'in yemin ettiği şeyler ise ancak bilgide tüm insanların ortak oldukları açık ve belli şeyler olur. Burun çekikliği ise inek ve ceylanda insanınkinden daha mükemmel ve dengeli değildir. Dolayısıyla insanın burnundaki delil daha açıktır.

Beş: Yıldızların yuvalarına çekilmeleri kuşların ve diğer hayvanların kendilerini korumaya aldıkları yuvalarına çekilmelerinden daha büyük ve açık değildir ki onunla yemin etmek gereksin.

Altı: Hunnes ceylanın çoğulu olsaydı "huns" demek gerekirdi. Çünkü huns ahnes'in çoğuludur. Hamrâ ile humr gibi. Ancak çoğulu fu'al (فُعْل) vezninde gelince ceylan veya ineğin çoğulu olması imkânsızlaşıp hânis'in çoğulu olduğu kesinleşti. Şâhid ve şuhhed, sâim (oruç tutan) ve suvvem, kâim (namaz kılan) ve kuvvem ile benzerleri gibi.

Yedi: Rabb tealânın ineklere ve ceylanlara yemin ettiği kesin olmadığı gibi, Kur'ân'ın örf ve adetinde de (binegeldik üslubunda) böyle bir şey yoktur. Allah (c.c) ancak her cinsin en üstüne yemin eder. Mesela nefislere yemin ettiğinde onların en yücesi olan insan nefsine yemin etmiş, kelamına/sözüne yemin ettiğinde en değerli ve yücesi olan Kur'ân'a yemin etmiştir. Yüceler alemine yemin ettiğinde onların en değerlisi olan semaya, onun Güneş, ay ve yıldızlarına yemin etmiştir. Zamana yemin ettiğinde en değerli zaman olan on geceye (Ramazan'ın son on gecesi) yemin etmiştir. Allah (c.c) başka şeylere (en üstün olmayana) yemin etmek istediğinde de onu genele eklemiştir. "*Hayır, gördüğünüze ve görmediğinize and ederim ki*"⁸⁰⁷ ve (Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in bir kıraatine göre) "*Erkek ve dişiiden ibaret olan iki çiftte yemin olsun ki*"⁸⁰⁸.

Sekiz: Yeminin gece ve gündüz ile zikredilmesi bunların yıldız olduklarını göstermektedir. Yoksa ineğin, gece ile sabahın zikredildiği bir yeminde onlarla birlikte zikredilmesi uygun değildir. Nitekim Ebû İshak da bunların yıldız olduğuna bunu delil getirmiş ve: burada vahşi hayvanlardansa yıldızların zikredilmesi daha uygundur, demiştir.

807 Hakka: 38, 39.

808 Necm: 45.

Dokuz: Allah (c.c) bunu kastetmiş olsaydı açıklar ve ona delalet eden bir şey zikrederdi. “Cevârî: akanlar”dan gemileri kastettiğinde buyurduğu gibi: “*Denizde yürüyen yüce dağlar gibi gemiler O’nun varlığının delillerindendir.*”⁸⁰⁹ Burada ise, ne lafız ne de sözün gelişinde bunların inekler ve ceylanlar olduklarına dair hiçbir gösterge yoktur. Bilakis, zikrettiğimiz yönlerden, yıldızlar olduklarına delalet eden şeyler vardır.

On: Yemin edilen yolculara rehber, şeytanlara taş mesabesindeki yıldızlar ile üzerine yemin edilen alemlere hidayet rehberi, kalplerin süsü, şeytanın şüphelerini çürütücü Kur’ân arasında, inekler ve ceylanlar ile Kur’ân arasındaki ilişkiden daha sıkı bir ilişki vardır. Doğrusunu Allah daha iyi bilir.

Gecenin “as’ase”sinden kastın onun gelişi mi yoksa gidişi mi olduğu hususunda farklı görüşler söylenmiştir. Çoğunluğa göre “gitmesi ve kaybolması”dır. Bu Ali ve İbn Abbas ile öğrencilerinin görüşüdür. Hasan-ı Basri ise bunu karanlıkla gelmesi ile tefsir etmiştir ki bu Mücâhid’den yapılan iki rivâyetten biridir.

Gecenin gelmesi mânâsını tercih edenler şöyle demişlerdir: Allah (c.c) gecenin de gelmesine gündüzün de gelmesine yemin etmiştir. Zîra “Nefes aldığı zaman sabaha” yemini gecenin as’as’ının karşısında zikredilmiştir. Bunlar: Bu yüzden Allah (c.c) “Kararıp ortalığı bürüdüğü zaman gece”ye, “Açılıp aydınlattığı zaman gündüz” e ve “kuşluk vakti” ne yemin etmiştir. Gecenin ortalığı kaplaması, onun “as’ase” ı gibi, gündüzün açılıp aydınlanması da sabahın nefes alması gibidir. Çünkü bu onun evveli ve başlangıcıdır.

Bunun gecenin geçip gitmesi mânâsına geldiğini tercih edenler ise buna “Hayır hayır (öğüt almazlar). Ay’a, dönüp gitmekte olan geceye ve ağarmakta olan sabaha andolsun ki”⁸¹⁰ âyetini delil getirmişlerdir. Allah (c.c) gecenin gitmesine ve sabahın aydınlanmasına yemin etmiştir. Bu ise gecenin “as’asesi” ile sabahın nefes alması gibidir. Şöyle demişlerdir: Yeminin, gecenin gitmesine ve gündüzün gelmesine yapılması en iyisidir. Çünkü o bunun hemen arkasındadır. Dolayısıyla (Allah’ın kudret ve yüceliğine) daha büyük delil ve (alan için) daha büyük ibrettir. Gecenin gelmesi ve gündüzün gelmesi ise farklıdır; zîra Kur’ân’da bunlara yemin bilinmemektedir. Hem de ikisi arasında uzun bir zaman vardır. O yüzden bunun gidip diğerinin ara vermeden hemen ardından gelmesi daha derin bir mânâdır. Allah (c.c) bunun zayıflama ve gitme halini, diğerinin kuvvetlilik ve nefes alıp verme halini zikretmiştir. Sabah soluyarak gelince gecenin karanlığını kovar ve her soluduğunda gece önünden kaçıp gider. Asıl isabetli görüş budur.

809 Şura: 32.

810 Müddessir: 32-34.

Allah (c.c) “Şüphesiz yok ki o, çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözüdür. Büyük bir güç sahibi, Arş'ın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin. (Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir. Arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir” (Tekvir: 19-21 buyruğunun tefsiri:

Allah (c.c) daha sonra üzerine yemin ettiği şeyi zikretmiştir ki o da Kur'ândır. Onun değerli bir elçinin sözü olduğunu söylemiştir. Burada o, ihtilafsız Cebrail (a.s)'dır. Çünkü daha sonra kastın o olduğunu kesinleştiren bir sıfatını zikretmiştir.

Hakka sûresindeki değerli elçi ise Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-'dir. Çünkü Allah (c.c) daha sonra düşmanlarının, bunun kendi sözü olduğu iddiasını yalanlayarak şöyle buyurmuştur: “Ve o, bir şair sözü değildir. Ne de az iman ediyorsunuz! Bir kâhin sözü de değildir (o). Ne de az düşünüyorsunuz!”⁸¹¹

Böylece Allah (c.c) “değerli” vasfını bazen melek elçiye, bazen insan elçiye nispet etmiştir. Bunun her birine nispeti kendinden üretme değil, bildirme ve tebliğ etme yönündendir. Aksi taktirde bu iki nispet birbiriyle çelişir. Elçi (rasul) kelimesi de buna delalet eder. Çünkü elçi kendisini gönderenin sözünü tebliğ eder. Bu da bunun Cebrail (a.s) ile Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-'i gönderenin sözü olup her birinin Rabb'inden tebliğ ettiği hususunda açıktır. Dolayısıyla bu, tebliğ edici olma yönüyle tebliğcinin, gerçekten konuşan itibarıyla ise Allah'ın (c.c) sözüdür.

Böylece Allah'ın (c.c) Kur'ân'ı konuşuyor olmasını inkâr edenlere rahatlık yoktur. Her iki âyetteki söz Allah'ın sözüdür. Hatta bu iki âyet onun Rabb teala'nın sözü olup iki değerli elçinin onda sadece tebliğ rollerinin olduğuna en büyük delillerdendir. Çünkü Cebrâil (a.s) Allah'tan, Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- de Cebrâil (a.s)'dan işitmiştir.

Allah (c.c) melek elçisini burada “değerli, çok güçlü, Arş'ın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan, göklerde itaat edilen ve güvenilir elçinin” diye nitelemiştir. Bu beş nitelik Kur'ân'ın senedinin sağlam ve Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- Cebrail'den (a.s) onun da alemlerin Rabbinden işitmesiyle olduğunu ortaya koyma içermektedir. Bu senedin yüce ve büyüklüğüne Allah'ın (c.c) bizzat kendisinin onayı yeter.

Birinci sıfat: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'e getiren elçinin, düşmanlarının söylediği gibi şeytan değil, değerli ve asil biri olduğu. Zîra şeytan pis, pisenmiş, alçak, çirkin görünümlü, hayır ve iyilikten yoksun, içi dışından kötü dışı içinden çirkin, ne kendinde ne yanında hiçbir güzellik bulunmayan, kısaca faziletlerden son derece uzak olan kişidir. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-'e Kur'ân'ı getiren elçi ise değerli, görünümü güzel, sûreti hoş, iyiliği bol, kendisi

hoş ve hoş kılınmış olup hoş kimselerin de muallimidir. Yeryüzündeki tüm hidayet, ilim, marifet, iman ve iyilik Rabbinin onun eliyle maddi ve manevi asaletin zirvesidir.

İkinci nitelik: Güçlüdür. Nitekim başka bir yerde Allah (c.c) onun için “O’na (Muhammed’e) çok güçlü olan öğretti” buyurmuştur⁸¹². Bunda birkaç hususa işaret vardır:

Bir: Cebrail (a.s) güçlülüğü sayesinde, şeytanların kendisine yaklaşarak vahiyden herhangi bir şeyi ele geçirmelerinden, onda ekleme ve çıkarma yapmalarından korur. Hatta Şeytanlar onu gördüklerinde yaklaşmayıp kaçarlar.

İki: O elçi (a.s) sizin yalanladığınız peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- dostu, destekçisi, seveni ve yardımcısıdır. Nitekim Allah (c.c) “*Ve eğer Peygamber’e karşı birbirinize arka verirsiniz bilirsiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır.*”⁸¹³ Her kim böylesi güçlünün dostu, yardımcısı, destekçisi ve öğreticisi ise o doğru yola ermiş muzaffer biridir. Allah ona yolu gösterecek ve yardım edecektir.

Üç: Bu elçiye -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanlık eden onun arkadaşı ve dostu Cebrâil’e (a.s) düşmanlık etmektedir. Kim de güçlü kuvvetli birine düşmanlık ederse kendisini helâka mâruz bırakmıştır.

Dört: Cebrail (a.s) güçlü olması sebebiyle emredildiklerini gerçekleştirmeye muktedirdir, ondan aciz kalmaz. Emin olması sebebiyle de emanetini emredildiği gibi ulaştırır. Böylece asıl kuvvetli ve emin olan odur. Sizden biri bir mektup ulaştıracak veya işini üstlenecek veyahut vekili olacak vs. birini seçtiğinde buna gücü yetecek ve yaptığında güvenilir birini seçer. Bu iş kendisi açısından son derece önemli ise onun için kuvvetli, güvenilir, saygıdeğer ve katında üstün değeri olan, insanlar tarafından itaat edilen birini seçer. Nitekim Allah (c.c) kulu Cebrâil’i de (a.s) bu sıfatlarla nitelemiştir.

Bu elçi gönderenin, elçinin, gönderilen mesajın ve kendisine gönderilenin değer ve kıymetini göstermektedir. Zîra Allah (c.c) bunun için asil, kuvvetli ve katında büyük değeri olan, mele-i a’lâda itaat edilen, gerçekten güvenilir birini seçmiştir. Zîra krallar önemli işlerinde ancak değerli ve yüksek mevki sahibi olan eşraftan kimseleri gönderirler.

Allah’ın (c.c) “Arş’ın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan” (Tekvir: 20) buyruğu:

812 Necm: 5.

813 Tahrim: 4.

Yani yüksek mevki ve değeri olan. Zîra Cebrâil (a.s) meleklerin kendisine en yakın olanıdır. “Arş sahibinin nezdinde” ifadesi Cebrâil’in yüksek mertebesini göstermektedir. Çünkü o (a.s) Arş’ın rabbine yakındır.

Allah’ın (c.c) “(Üstelik) orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir”⁸¹⁴ buyruğunda, Cebrâil’in (a.s) askerlerinin ve yardımcılarının onları arkadaşı ve dostu Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-’e yardım için çağırdığında ona itaat ettiklerine işarettir. Bunda şuna da işaret edilmektedir: “Sizin yalanladığınız ve düşmanlık yaptığınız bu kimse, Cebrâil’in (a.s) gökte itaat edilen olduğu gibi, yeryüzünde itaat edilen olacak ve her bir elçi bulunduğu yerde ve kavminde itaat edilen olacak.” Bunda onun kavmi arasında itaat edilen krallar gibi olduğuna binaen ona saygı ve tazim vardır. Zîra böylesi büyük bir iş için ancak böylesi itaat edilen kral seçilir.

Cebrâil’in (a.s) eminlikle nitelenmesinde taşıdığını korumasına ve gereği şekilde yerine ulaştırmasına işaret vardır.

Allah (c.c) daha sonra beşerden elçisini düşmanlarının söylediklerinden tenzih ederek ve arındırarak şöyle buyurmuştur: “Arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir.”⁸¹⁵

Bu onların, dilleriyle zıttını söyleseler de, bildikleri ve şüphe etmedikleri bir şeydir. Zîra kendilerinin yalancı olduklarını biliyorlardı.

Allah’ın (c.c) “Andolsun ki o, kendisini apaçık ufukta görmüştür. O, gayb(ı bildirmek)den yana cimrilik etmez. O, kovulmuş şeytanın sözü de değildir. O halde nereye gidiyorsunuz?” (Tekvir: 23-26) buyruğu.

Allah (c.c) daha sonra Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in Cebrâil’i (a.s) gördüğünü haber vermiştir. Bu Cebrâil’in -sallallâhu aleyhi vesellem-, felsefeciler ile taklitçilerinin söyledikleri gibi onun “aktif akıl” olmayıp, gözle görülebilen ve idrak edilebilen varlık dünyasında mevcut ve var biri olduğu mânâsına gelir. Felsefecilere göre Cebrâil (a.s)’ın hakikati gerçek dünyada varlığı olmayan ve sadece zihinlerde bulunan bir hayaldir. Bu, felsefecilerin tüm peygamberlere ve takipçilerine muhalefet ettikleri ve bu sebeple tüm dinlerden çıktıkları hususlardandır.

Onun için Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in Cebrâil’i (a.s) gördüğünü onaylamak ve ortaya koymak Allah’ı (c.c) gördüğünü onaylamak ve ortaya koymaktan daha önemliydi. Çünkü Cebrâil (a.s)’ı görmek imanın temelidir. Ona inanmadıkça mü’min olunamaz ve inkâr eden kesinlikle kâfir olur. Onun Rab-bini (c.c) görmesi ise ihtilaflı husustur ve en azından kâfir olmayacağına ittifak

814 Tekvir, 21.

815 Tekvir: 22.

vardır. Nitekim bir grup sahabe onun Allah'ı (c.c) görmediğini açıkça ifade etmişlerdir. Osman b. Said Darimi sahabelerin bunda görüş birliğinde olduklarını söylemiştir.

Böylece biz Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in Cebrâil'i (a.s) görmesinin ortaya konmasına yüce Rabbini görmesinin ortaya konmasından daha çok muhtacız. Rabb tealâyı görmek Cebrâil ve başkalarını görmekten daha büyük bir hadise olsa da, peygamberliğinin hak ve gerçek olduğunun ispatı kesinlikle ona bağlı değildir.

Allah (c.c) daha sonra her iki elçisini; birini "konuşması" yönüyle, diğerini ise onun gerektirdiğine ve peygamberliğin hedefine ters düşen cimrilik, pintilik, değiştirme ve tahrif demek olan ve zan altında bırakmayı gerektiren "gizlemeden uzaklığı" yönüyle yüceltmış ve şöyle buyurmuştur: O, gayb(ı bildirmek)den yana cimrilik etmez."

Çünkü mesajın hedefi ancak şu iki şeyle gerçekleşir. Biri onu gizlemeden ulaştırmak, diğeri ise hiçbir ekleme ve çıkarma yapmadan olduğu gibi ulaştırmak. Dolayısıyla buradaki iki kıraat iki âyet gibidir⁸¹⁶. Zîra biri -dâtla okunanı- "cimrilikten tenzih" mânâsını ifade etmektedir. Zîra danîn cimri demektir. "Danintu bih, Edannu bih", vezin ve mânâ itibarıyla aynen "bahiltu bih, ebhalu bih" (cimrilik yaptım, yapıyorum) gibidir. Cümeyl b. Muammer'in şu şiiri bu türdendir:

Değerli antik eşyalarda cömertlik yapıyorum, ama.

Senin sırrını başkalarına vermede cimriyim (ضنين).

İbn Abbas -radiyallâhu anh- âyetin tefsirinde: Allah'ın (c.c) indirdiklerinde cimri değildir, demiştir. Mücâhid ise: Onlara bildiklerini aktarmada cimri değildir, demiştir.

Müfessirler buradaki gaybın Kur'ân ve vahiy olduğunda icma etmişlerdir. Ferra: Kendisine paha biçilmez değerdeki göğün haberleri geliyor da, onda size cimrilik yapmıyor, demiştir. Bu nefis bir mânâdır. Çünkü nefislerin normalde huyu değerli şeylerde, özellikle kıymetini bilmeyen, onu ve bulunduğu kişiyi yeren kimselere karşı cimri davranmaktır. Bununla birlikte bu peygamber en değerli ve en yüce şey olan vahiyde size karşı cimrilik yapmamaktadır. Ebû Ali el-Farisi şöyle demiştir: Manası şöyledir: "Ona vahiy gelince hemen açıklar, haber verir ve açığa çıkarır. Kahinin, sahip olduğu bilgileri karşılığında para almak için gizlemesi ve saklaması gibi gizlemez."

Bunda bir mânâ daha var ki o da şudur: O -sallallâhu aleyhi vesellem- kendisine haber verilen gayp bilgisine tamamen güvenmektedir. Onun için bozulmasından ve haber verdiğinin tersi çıkmasından korkmamaktadır. Ama kahinler ve başkaları

816 İbn Kesir, Ebû Amr ve Kesai "ضنين" zanlı, töhmetli"; Nafi, Asım, İbn Amr ve Hamza ise "ضنين" cimri" okumuşlardır. İbn Mucâhid, el-Kıraât, s. 673.

gaypla ilgili verdikleri haberlerde bundan korkarlar. Zîra kendilerine haber verenlerin yalanları doğrularından kat kat fazladır. Onlardan biri bir haber söylediğinde ona güvenemez, yalan olduğunun ortaya çıkmasınrlan korku içinde olur.

Dolayısıyla peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- en büyük gaypları kendisine güven içinde, üzerinde ısrarlı, her bir toplulukta açığa çıkararak, onun doğru olduğunu tekrar tekrar söyleyerek, onunla düşmanlar kazanma pahasına haber vermesi onun doğru olduğunun en büyük delillerindendir.

“bizanîn” şeklinde okuyanlara gelince; buna göre âyetin mânâsı “itham edilen değildir”dir. Mesela “zanentu zeyden” cümlesi “Zeyd’i itham ettim” mânâsına gelir. Bu, “his ve idrak” mânâsındaki “zan” değildir. Çünkü o iki mef’ul (tümlec) alır. Zanin’in itham mânâsındaki örneklerinden biri Ebû Ubeydenin şu şiiiridir:

Allah’ın kitabına andolsun ki, kinimden terk etmedim.

Fakat seven aşık hep itham edilir.

Âyetin mânâsı şöyledir: Bu elçi Kur’ân’a karşı kötü bir şeyle itham edilecek biri değildir. Bilakis emindir; ona ne ekleme yapmakta, ne de ondan bir şey çıkarmaktadır. Buna göre zamir Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-’e döner; çünkü melek elçinin emin olduğu daha önce geçti. Allah (c.c) sonra “Sizin arkadaşınız deli değildir”, daha sonra da “O –yani arkadaşınız- itham edilecek ve cimri biri değildir.” buyurdu.

Ebû Ubeyde, şu iki mânâdan dolayı zanîn kıraatını tercih etmiştir:

Bir: Kâfirler onu cimrilikle suçlamamışlar, sadece itham etmişlerdir. Dolayısıyla hain olmadığını ifade cimri olmadığını ifadeden daha evladır.

İki: Âyette (danin/zanin gayb kelimesine alâ ile müteaddi gelmiş ve) “ale’l-ğayb: gayp üzerine” denmiştir. Kasıt cimrilik olsaydı “bi’l-ğayb” denirdi. Çünkü “filan şeyde cimri” demek istendiğinde “danîn bi keza” denir, “danîn alâ kezâ” dendiği azdır.

Ben derim ki: Bunu destekleyen bir husus da şudur: Allah (c.c) Hz. Peygamber’i -sallallâhu aleyhi vesellem- melek elçisi gibi emanetle nitelemiş, Cebrâil’i (a.s) emin diye nitelediği gibi Hz. Peygamber’in de hain olma şüphesini def etmiştir. Bunu destekleyici bir diğer husus şudur ki; Allah (c.c) gayptan gelecek haberlerle ilgili olarak her türlü yalan ihtimallerini ortadan kaldırmıştır. Çünkü söylediği şey yalansa; bu ya kendinden veya ona öğreterendendir. Kendindense; ya kasten veya kasıtsız yapmıştır. Öğreterenden ise kendisi kovulmuş şeytan değildir. Kendinden ve kasten ise güvenilir değil onun zıttı haindir. Kendinden ve kasıtsızsa delidir. Böylece Allah (c.c) bu ihtimallerin tümünü peygamberinden kaldırmıştır.

Böylece Allah (c.c) Kur'ân'ın rivâyet zincirini son derece büyük bir ifadeyle temize çıkarmıştır. Onun için Allah (c.c) "O, kovulmuş şeytanın sözü de değildir." buyurmuştur. Bu, şeytanın öğretmesi olmadığı gibi onun buna gücü de yetmez. Ayrıca Allah'ın (c.c) "O'nu (Kur'an'ı) şeytanlar indirmedir. Bu onlara düşmez; zaten güçleri de yetmez"⁸¹⁷ buyurduğu gibi bu ona yakışmaz da. Böylece Allah (c.c) bunu Hz. Peygamberin yapma, şeytanlardan isteme ve onların da buna güç yetirme ihtimallerini ortadan kaldırmıştır. Şeytanlar, deliler ve hainlerin halleri ile peygamberlerin halleri hakkında en az tecrübeye sahip kişi bile bundan şek ve şüphe etmez. Bilakis, bunların birbirlerine, zıtların birbirine olan zıtlığı gibi zıt ve ters şeyler olduklarını kesin olarak bilir. Hatta akıl iki şeyin birbirine uzaklık ve zıtlığını, gözün ışık ile karanlığın birbirine zıtlığından daha net görür ve idrak eder. Onun için Allah (c.c), peygamberlerin davası ile şeytanların davası arasındaki bu açık fark ortaya çıktıktan sonra hala küfründe devam edeni azarlayarak "O halde nereye gidiyorsunuz?" (Tekvir: 26) buyurmuştur.

Ebû İshak şöyle tefsir etmiştir: Size anlatılan bu yoldan daha açık hangi yola gireceksiniz ki?!

Ben derim ki: Bu, "gerektirme" yönteminin en güzel ve en net örneğidir. Seni dinleyene hakikati söyler, sonra ona "Bundan başka ne söylüyorsun. Bundan farklı ne görüşün var?" dersin. Nitekim Allah (c.c) "Onlar artık bundan (Kur'an'dan) sonra hangi söze inanacaklar?"⁸¹⁸ ve "Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?"⁸¹⁹ buyurmuştur. Dolayısıyla seçenekler hak ve bâtil, hidayet ve dalalet ile sınırlıdır. Hidayet ve hakikatten ayrıldığınızda yöneleceğiniz yön hangisi, gideceğiniz yer neresidir?

"O, ancak bir öğüttür; âlemlere, aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere. Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz." (Tekvir: 27-29).

Allah (c.c) daha sonra Kur'ân'ın âlemler için bir öğüt olduğunu ifade buyurmuştur. Allah (c.c) başka bir yerde onun "müttakiler için bir hatırlatıcı ve nasihatçi" olduğunu, başka bir yerde "Peygamberi ve kavmi için hatırlatıcı ve nasihatçi" olduğunu ifade etmiştir. Başka bir yerde ondan sadece "zikr", başka bir yerde "mübarek zikir", bir başka yerde de "zikir sahibi, yani nasihatçi" diye bahsetmiştir.

Bunların tümü bir araya getirildiğinde genel ve özel nasihatçiden ve hatırlatıcıdan kastın ne olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Kur'ân kullara dünya ve

817 Şuara: 210, 211.

818 Mürselat: 50.

819 Casiye: 6.

âhiretlerindeki faydalarına olan şeyleri, başlangıç (ilk yaratılış) ve sonu (âhiret), Rabb teala'yı, O'nun isimlerini, sıfatlarını, fiillerini, kulları üzerindeki haklarını hatırlatmaktadır. Yapmaları için hayırları, kaçınmaları için şerleri hatırlatmaktadır. Kendi nefislerini, hallerini ve nefislerinin felakete sürükleyici özelliklerini, nelerle kemale ereceğini anımsatmaktadır. Onlara düşmanlarını, düşmanlarının ne istediğini, tuzaklarından nasıl korunabileceklerini, onlara hangi kapılardan ve yollardan geldiklerini hatırlatmaktadır. Onların fakir ve Allah'a (c.c) muhtaç olduklarını, ona mecbur olup bir nefes dahi onsuz edemeyeceklerini hatırlatmaktadır. Onlara olan nimetlerini hatırlatmakta, bunlar yoluyla ulaşabilecekleri daha büyük nimetlere dâvet etmektedir. Onlara azabını ve şiddetli yakalayışını, emrine karşı gelen ve peygamberlerini yalanlayanlardan intikamını hatırlatmaktadır. Onlara müfakat ve cezasını anımsatmaktadır.

Onun için Allah (c.c) kullarına, kitabında zikrettiği şeyleri hatırlamalarını emretmektedir: *"Tûr dağının altında, size verdiğimiz kuvvetle tutun, onda bulunanları daima hatırlayın, umulur ki, korunursunuz (demiştik de)"*⁸²⁰. Böyle olduğuna göre onu anmaya ve hatırlamaya en çok ve ilk layık olan kendisine indirilendir, sonra hatırlamaları için indirilen kavmi, daha sonra hatırlamaları için indirilen tüm mü'minlerdir. Hatırlatıcı olmasında özellikle müttakilerin zikredilmesi onu hatırlamada asıl istifade edenlerin onlar olması sebebiyledir.

Kur'ân'ın "zu'z-zikr: hatırlatma ve nasihat sahibi" diye nitelenmesi hatırlatmalar içermesindendir. Zira hatırlatma ve nasihatları asıl içeren odur. Nasihat ondadır. Kendisi zikirdir ve zikir ondadır. Kendisi hidayet olduğu gibi hidayet de içermektedir. Şifadır ve şifa kendisindedir. Rahmettir ve rahmet ondadır.

"O, ancak bir öğüttür, âlemlere. Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere" (Tekvir: 27,28).

"Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere", "âlemler"den bedeldir. Bu, parçanın tümünden bedeli türündendir. Âyet-i kerime, bedelin, iki özel/maksud âmilin zikri gücünde olduğuna en güzel delildir. Çünkü "tüm âlemler için hatırlatıcı oluşu" yönü "doğru yol üzere olanlar için hatırlatıcı oluşu" yönünden farklıdır. Çünkü bu genel için "nasihat alabilme kabiliyeti" şeklinde bir nasihat, doğru yoldakiler için ise bilfiil nasihat alma ve faydalanma" şeklinde bir nasihatır. Bedel bedel olduğu şey (asıl) dan daha dar olduğu gibi, onda gizli amil de bedel olduğu şeydeki telaffuz edilen amilden daha dardır. Bu ise şarttır. Bunun üzerinde düşün!

“Sizden dileyenlere” cümlesi, “kulun hiçbir dilemesi yoktur” veya “onun dilemesi sadece fiilin meydana gelmesinin alametidir, ikisi arasında sebebiyet ilişkisi olmaksızın sadece normal bir birliktelik bağı vardır” diyen cebriyecilere reddiyedir.

“Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe dileyemezsiniz” (Tekvir: 29) buyruğu da “kulun dilemesi fiili meydana getirmede, Allah’ın dilemesine bağlı olmaksızın, tamamen bağımsızdır. Bilakis kul ne vakit bir şeyi yapmayı dilerse meydana getirir” diyen kadercilere reddiyedir. Onlara göre kulun fiilinin Allah’ın (c.c) dilemesine bağlı olması imkânsızdır. Bilakis o Allah’ın iradesi olmaksızın yapar.

Böylece âyet-i kerime iki fırkanın görüşünü çürütmektedir.

Bu iki âyette şariat ile kaderin varlığına, sebepler ile sonuçlara, kulun fiili ile onun Rabb’inin fiiline dayanmasına işaret vardır. Her birinde kulluğun kendine özgü bir yönü vardır. Birinci âyetteki kulluk çalışma, tüm gayretini ortaya koyma, seçme ve çabalama, ikinci âyetteki kulluk ise Allah’tan yardım dileme, O’na tevekkül ve iltica etme, yardımın gelmesi için dua etme, Allah dilemedikçe kendisinin hiçbir şey bilemeyeceğini, O yapmadıkça hiçbir şey yapamayacağını bilmedir.

“Alemlerin rabbi” bunların tümünü kapsamaktadır. Bunlardan birini geçersiz sayan Allah’ın (c.c) tam rabliğini inkâr etmiş ve geçersiz saymış olur. Başarı ancak Allah’ın yardımıylaadır.⁸²¹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İNFİTÂR SÛRESİ

[19 Âyet]

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾
وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمْتَ نَفْسَ مَا قَدَّمْتُ وَأَخَّرْتُ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ
مَا عَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَّلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ
مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالذِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنْ عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ ﴿١٠﴾
كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1-5. Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar döküldüğü, denizler birbirine katıldığı, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, insanoğlu (yapıp) gönderdiklerini ve (yapamayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlar.

6-8. Ey insan! Seni yaratıp seni düzgün ve dengeli kılan, seni istediği bir şekilde birleştiren, ihsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?

9. Hayır, hayır! Siz hesap ve cezayı yalanlıyorsunuz.

10-12: Gerçekten üzerinizde koruyucular, değerli yazıcılar vardır. Yapmakta olduğunuz her şeyi bilirler.

Tefsiri:

Yani bu değerli koruyucu ve yazıcılardan utanın ve onlara saygı duyun. Benzerlerinizin sizi görmesinden haya ettiğiniz fiilleri yaparken onların sizi görmelelerinden sakının. Zîra melekler de insanoğlunun rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olurlar. İnsan, kendi huzurunda fenalık yapılmasından ve günah işlenmesinden rahatsız olursa, -belki kendisi de benzer şeyler yapmış olabilir- o değerli yazıcı melekler rahatsız olmaz mı? Allah yardım etsin.⁸²²

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾

13, 14. Hiç şüphesiz iyiler, nimetler içinde (Cennette); kötüler de Cehennem'dedirler.

Tefsiri:

Bu âyetin sadece âhiret hayatıyla ilgili olduğunu sanma. İyiler, her üç hayatta da nimetler içindedir. Aynı şekilde kötüler de her üç hayatta Cehennem'dedirler. Dünyadaki hangi lezzet ve nimet, iyi kalplilikten, gönül rahatlığından, yüce Rab-bini tanımaktan, O'nu sevmekten, O'na uygun davranışlarda bulunmaktan daha güzel ve tatlıdır? Gerçekte temiz ve selim bir kalple yaşanan hayattan başka bir hayat var mı? Nitekim Yüce Allah, dostu Hz. İbrahim'in temiz bir kalp sahibi olmasını övmüş ve şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz İbrahim de onun (Nuh'un) milletinden idi. O da Rabbine temiz bir kalple gelmişti.”⁸²³

İbn Kayyim, başka bir yerde bu âyet hakkında şunları söyler: Bu ayetlerin sadece âhiret hayatındaki nimet ve azap ile sınırlı olduğunu sanma. Aksine nimet ve azap, her üç hayat için yani dünya, berzah ve karar yurdu olan âhiret hayatı için geçerlidir. İyiler, bu üç hayatta da nimetler içinde; kötüler de azap ve sıkıntılar içindedirler. Kalp ve gönül nimetinden başka nimet mi var? Kalp ve gönül azabından başka azap mı var? Hangi azap, korku, keder, üzüntü ve gönül darlığından; Allah'tan ve âhiret hayatından yüz çevirmeden, O'ndan başkasına gönül bağlamadan, Allah'la bağları koparıp şaşkın bir şekilde her vadide dolaşmadan daha şiddetlidir. İnsanın Allah'tan başka gönül bağladığı ve sevdiği her şey, ona en kötü azabı tattırır.⁸²⁴

Yazar başka bir yerde ise âyet hakkında şöyle der: Bu âyet, iyi ve temiz kalpliliğin dünya nimetlerini gerektirdiğine, kötülerin de Cehennem'de olduğu-na işaret etmektedir. Yine âyet, kötülük yapanın bu fiilinin dünya Cehennemini gerektirdiğine işaret ediyor. Fakat ‘Bununla, âhiretteki büyük nimet (Cennet) ve Cehennem kastedilmektedir’ denilebilir. O zaman denilir ki: “O, âyetin işareti ile anlaşılmaktadır. Açık olan da odur.”⁸²⁵

823 Es-Sâffât, 37/84. El-Cevabü'l-kâfî, s. 178-179.

824 El-Cevabü'l-kâfî, s. 109.

825 El-Kelam ala mes'eleti's-sima', s. 396.

يُضْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ
 ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ
 يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾

15. Din günü oraya sürülürler.
16. Oradan bir daha çıkamazlar.
17. Din gününün ne olduğunu bilir misin sen?
18. Hem din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?
19. O gün kimsenin kimseye faydası olmaz. O gün yetki sadece Allah'ındır.

MUTAFFIFÎN SÛRESİ

[36 Âyet]

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ
أَوْوَرُّوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾
يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَا
أَذْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ
يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُثْلَىٰ عَلَيْهِ
آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾
كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمِئِذٍ لَمَّحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾
ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَنْزَارِ لَفِي
عَلَيْنٍ ﴿١٨﴾ وَمَا أَذْرَاكَ مَا عَلِيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾
إِنَّ الْأَنْزَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي
وُجُوهِهِمْ نُصْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يَسْفِرُونَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مَنَّك
وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ
بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾
وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾
وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾
فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾
هَلْ ثَوَابَ الْكُفَّارِ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline!
2. Onlar ki insanlardan ölçü ile aldıklarında tam alırlar.
3. Ama onlara ölçü yahut tartı ile verdiklerinde eksik verirler.
4. Bu kimseler muhakkak tekrar diriltileceklerini zan dahi etmiyorlar mı;
5. Büyük bir gün için?
6. O günde insanlar âlemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır.
7. Sakının (bu işten). Çünkü günahkârların kitabı (amel defteri) muhakkak ki "Siccîn"dedir.
8. "Siccîn"in ne olduğunu sana ne bildirdi?
9. O, yazılmış bir kitaptır.
10. Yalanlayanların o gün vay haline!
11. Onlar ki o Din gününü yalan sayarlar.
12. Hâlbuki onu haddi aşan ve çok günahkâr olan bir kimseden başkası yalanlamaz.
13. Ona karşı âyetlerimiz okunduğunda: "Evvelkilerin efsaneleridir" derdi.
14. Hayır; aksine onların kazandıkları kalblerini örtmüştür.
15. Hayır! Muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perde-lenmiş olacaklardır (Onu göremeyeceklerdir).
16. Sonra onlar hiç şüphesiz Cehennemi boylayacaklardır.
17. Sonra: "İşte bu, sizin yalanlayageldiğiniz şeydir" denilir.
18. Hayır! Şüphe yok ki iyilerin kitabı "İlliyyîn"dedir.
19. "İlliyyîn"in ne olduğunu sana ne bildirdi?
20. O, yazılmış bir kitaptır.
21. Mukarreb olanlar onu müşahade ederler.
22. Şüphe yok ki o iyiler, nimetler içindedirler.
23. Tahtlar üzerinde seyrederler.
24. O nimetlerin güzelliğini yüzlerinde(n görür görmez) tanırırsın.
25. Onlara mühürlü halis şaraptan içirilecek.
26. Ki onun mührü misktir. O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar.
27. Onun katkısı "Tesnîm"dendir.
28. O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır.
29. Şüphe yok ki o günahkârlar, iman edenlerden bir kısmına gülerlerdi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MUTAFFIFÎN SÛRESİ

[36 Âyet]

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ
أَوْوَزُوهُمْ يَخْسَرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾
يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَا
أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ
يَكْذِبُونَ بَيْنَ يَدَيْهِ الَّذِينَ يَكْذِبُونَ ﴿١١﴾ وَمَا يَكْذِبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَبِدٍ آثِمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تَنَلَّى عَلَيْهِ
أَيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾
كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾
ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَكْذِبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبَارِ لَفِي
عَلَيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلِيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾
إِنَّ الْأَنْبَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي
وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النِّعَمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَّحْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ
وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ
بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾
وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾
وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءَ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾
فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾
هَلْ تُؤْتِبُ الْكُفَّارَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline!
2. Onlar ki insanlardan ölçü ile aldıklarında tam alırlar.
3. Ama onlara ölçü yahut tartı ile verdiklerinde eksik verirler.
4. Bu kimseler muhakkak tekrar diriltileceklerini zan dahi etmiyorlar mı;
5. Büyük bir gün için?
6. O günde insanlar âlemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır.
7. Sakının (bu işten). Çünkü günahkârların kitabı (amel defteri) muhakkak ki "Siccîn"dedir.
8. "Siccîn"ın ne olduğunu sana ne bildirdi?
9. O, yazılmış bir kitaptır.
10. Yalanlayanların o gün vay haline!
11. Onlar ki o Din gününü yalan sayarlar.
12. Hâlbuki onu haddi aşan ve çok günahkâr olan bir kimseden başkası yalanlamaz.
13. Ona karşı âyetlerimiz okunduğunda: "Evvelkilerin efsaneleridir" derdi.
14. Hayır; aksine onların kazandıkları kalblerini örtmüştür.
15. Hayır! Muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perde-lenmiş olacaklardır (Onu göremeyeceklerdir).
16. Sonra onlar hiç şüphesiz Cehennemi boylayacaklardır.
17. Sonra: "İşte bu, sizin yalanlayageldiğiniz şeydir" denilir.
18. Hayır! Şüphe yok ki iyilerin kitabı "İlliyyîn"dedir.
19. "İlliyyîn"ın ne olduğunu sana ne bildirdi?
20. O, yazılmış bir kitaptır.
21. Mukarreb olanlar onu müşahade ederler.
22. Şüphe yok ki o iyiler, nimetler içindedirler.
23. Tahtlar üzerinde seyrederek.
24. O nimetlerin güzelliğini yüzlerinde(n görür görmez) tanırırsın.
25. Onlara mühürlü halis şaraptan içirilecek.
26. Ki onun mührü misktir. O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar.
27. Onun katkısı "Tesnîm"dendir.
28. O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır.
29. Şüphe yok ki o günahkârlar; iman edenlerden bir kısmına gülerlerdi.

30. Yanlarından geçtiklerinde de birbirlerine kaş-göz işareti yaparlardı.

31. Ailelerine döndükleri vakitte (yaptıklarından) zevk duyarak dönerlerdi.

32. Onlar bunları gördüklerinde de “Şüphe yok ki bunlar, sapmışlardır” derlerdi.

33. Hâlbuki onlar, bunların üzerine gözetleyiciler olarak gönderilmişlerdi.

34. İşte bugün ise iman edenler o kâfirlere gülerler.

35. Tahtlar üzerinde bakarlar.

36. O kâfirlere işleyeceklerinin cezası verildi mi?

Tefsiri:

Allah (c.c): “كَلَّا بَلْ زَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْبُونَ: Hayır; aksine onların kazandıkları kalblerini örtmüştür” (Mutaffifin: 14) buyurmuştur.

Ebû Ubeyde: “Râne” fiili “üzerini kapladı” mânâsına gelir. İçkinin sarhoşun aklını kaplaması ve ölümün ölünün üzerini kaplaması gibi, demiştir. Üseyka' el-Cüheyne hadisinde ifade edilen de budur. Orada Ömer'in -radiyallâhu anh- “üzeri kaplanmıştı (rîne aleyh)” sözünün mânâsı “gaflet onu kaplamış ve kuşatmıştı”dır. Ebû Muaz en-Nahvi: Rayn (râne fiilinin masdarı); kalbin günahlardan dolayı kararmasıdır, demiştir. Tab' (طبع) ise kalbin mühürlenmesidir ki o kararmasından daha kötüdür. Kalbin kilitlenmesi mânâsına gelen ikfâl (إقفال) ise hepsinden kötüdür.

Ferrâ: Onların günahları ve masiyetleri öylesine çoğalmıştır ki sonunda kalplerini kaplamıştır. İşte kalbin örtülmesi budur, demiştir.

Ebû İshak ise şöyle demiştir: Râne, örttü mânâsına gelir. Fiil çekimi râne, yerînu, raynen'dir. Yani örttü, üzerini kapladı. Rayn örtü gibi bir şey olup kalbi kaplar. Ğayn da böyledir.

Ben derim ki: Ebû İshak hata etmiştir. Çünkü Ğayn bunların en basiti ve en küçüğüdür. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bazen gerçekten kalbim bulutlanıyor ve ben Allah'a günde yüz defa istiğfar ediyorum.” Buyurmuştur⁸²⁶. Rayn ve Rân ise kalp üzerinde bulunan en sert ve en sık örtüdür. Mücahid: Bu, ardı ardına günahlar işleme sonucu bunların kalbi kuşatması ve örtmesi, böylece kalbin ölmesidir, demiştir. Mukatil: Çirkin amelleri onların kalplerini kaplamıştır, demiştir. Sünen-i Nesei ve Sünen-i Tirmizî'de Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- kana-lıyla rivâyet edilen hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Kul bir hata işlediğinde kalbinde siyah bir nokta oluşur. O bunu bırakır, istiğfar

ve tövbe ederse kalbi cilalanır. Ama öyle yapmayıp önceki günahına bir günah daha eklerse kalbine bir siyah nokta daha eklenir. Sonunda bu noktalar kalbini tamamen kaplar. Allah'ın (c.c) “Hayır; aksine onların kazandıkları kalblerini örtmüştür” buyruğu işte bunu ifade etmektedir⁸²⁷. Tirmizî: Bu sahih hadistir, demiştir. İbn Mes'ud -radıyallâhu anh- da: Her günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta meydana gelir ve sonunda kalbin tamamı kararır, demiştir.

Allah (c.c), işlemiş oldukları günahların kalplerinde böylesi bir kararmaya yol açtığını, bunun, kendilerinin sebep olup Allah'ın (c.c) yaratmasıyla gerçekleştiğini, zîra sebepleri de sonuçları da yaratanın Allah (c.c) olduğunu, kulun sebeplerde seçim imkânı varken sonuçların onun güç ve seçim sınırı dışında olduğunu açıklamıştır⁸²⁸.

İbn Kayyim (rh.a) başka bir yerde şöyle demiştir: Allah (c.c) “Hayır; aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür” (Mutaffifin: 14) buyurmaktadır.

Seleften bir zat: Âyetteki “rân” günah ardına günah işlemektir, demiştir.

Hasan-ı Basri: Bu, ardı ardına günah işleyerek kalbin kör hale gelmesidir, demiştir.

Başka biri: Âyette bahsedilen kimselerin günah ve masiyetleri çoğalınca, onlar kalplerini tamamen kuşatıvermiştir, demiştir.

Meselenin aslı şudur: Kalp gûnahtan dolayı paslanır. Günahlar çoğalınca pas galebe çalar ve “rân” halini alır. Pas daha da artınca kalbi kilitlenir, mühürlenir ve damgalanır. Sonunda adeta kapaklı bir kap içinde kalakalır. Bu durum kişiye hidayet ve basiret üzere iken gelirse onu alt üst eder ve düşmanı onu tamamen ele geçirerek istediği yere sürükler⁸²⁹.

İbn Kayyim (rh.a) başka bir yerde de şöyle demiştir: Allah (c.c) “Hayır; aksine onların kazandıkları kalblerini örtmüştür. Hayır! Muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır (Onu göremeyeceklerdir) (Mutaffifin: 14,15) buyurmaktadır. Böylece kalpleri, onların, kalpleri ile aralarındaki mesafeyi kaldırarak kalplerine ulaşmalarına ve kendilerine fayda verip arındıracak, zararlı ve mutsuzluk sebeplerini def edecek şeyleri engellemelerine mani olur. Kalpleri ile Rableri arasındaki mesafeyi kaldırarak O'na ulaşmayı, yakınlığına ve lütfuna mazhar olmayı, böylece gözü aydın ve gönlü huzurlu olmalarını engeller. Aksine günahları kendileri ile kalpleri arasında, kendileri ile rableri ve yaratanları arasında perde olur.⁸³⁰

827 Tirmizî, Tefsir, (5/404); İbn Mâce, Zühd, (2/417).

828 Şifau'l-Alil s.94.

829 el-Cevabu'l-Kafi s.82,83.

830 el-Cevabu'l-Kafi s.176.

İbn Kayyim (rh.a) bir yerde de şöyle demiştir: Rayn ve rân; kalbin hakkı görmesini ve ona boyun eğmesini engelleyen kalın örtüye denir.

Allah (c.c) *"Hayır! Muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır (Onu göremeyeceklerdir). Sonra onlar hiç şüphesiz Cehennemi boylayacaklardır"* (Mutaffifin: 15-16) buyurarak iki tür azabı, Cehennem azabı ile yüce Allah'la arasına perde konma işkencesini zikretmiştir. Surenin ileriki yerlerinde dostlarına vereceği iki tür nimeti, Cennet'teki nimetler ile O'nun (c.c) cemalini görme nimetini birlikte zikrettiği gibi. Böylece Allah (c.c) bu sûrede bu dört şeyi birlikte zikretmiştir. Müttaki ve iyi kullar hakkında: *"Şüphe yok ki o iyiler nimetler içindedirler. Tahtlar üzerinde seyretmektedirler"* (Mutaffifin: 22,23) buyurmuştur. Âyetteki seyretmeyi "düşmanlarını azap görürlerken izlerler" veya "köşklerine ve bağ-bahçelerine bakarlar" veyahut "birbirlerine bakarlar" diye tefsir edenler âyetin mânâsının hakkını vermemişlerdir. Hepsinde asıl kastedilenden başka mânâyâ sapma vardır. Kastedilen, "Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır (Onu göremeyeceklerdir)" âyetindeki mânâdır. "Sonra onlar hiç şüphesiz Cehennemi boylayacaklardır" diye bahsedilen kâfirlerin aksine, onların Rabblarına bakmalarıdır.

Bir düşün; Allah (c.c) kâfirlerin, dünyadaki düşmanlarına söyledikleri ve onlarla alay ettiklerine karşılık kıyamet gününde aynısıyla karşılık göreceklerini nasıl da ifade etmiştir. Zîra kâfirler yanlarından mü'minler geçtiğinde onlara laf atar ve alay ederlerdi. *"Onları gördüklerinde: Bunlar gerçekten sapıklar, derlerdi."* (Mutaffifin: 32). Allah da bu laf atışlarının ve alaylarının karşılığı olarak: *"İşte bugün ise iman edenler o kâfirlere gülerler"* (Mutaffifin: 32) buyurmuştur. Sonra "Onlar tahtlar üzerinde bakarlar" cümlesiyle herhangi bir bakıştan bahsetmiş, bakılan belli bir kimseyi zikretmemiştir. Onların baktıkları en yüce, en değerli ve en büyük şey yüce Allah'tır. Ona (c.c) bakmak en yüce ve en değerli bakıştır. Hidâyetin en yüksek derecesidir. Allah (c.c) bunu onların "Bunlar gerçekten sapıklar" sözlerine karşılık söylemiştir. Sonuçta bu iki yerde kastedilen de yüce Rabb'e nazar eylemektir. O bu mânâyı zorunlu olarak, ya özel mânâsıyla veya genel ve mutlaklığı ile ifade eder. Sözün bağlamı üzerinde düşünen kişi bu iki âyetin, özel veya genel anlamda bundan başkasının kastedilmesine kabil olmadığını görür.⁸³¹

İbn Kayyim (rh.a) şöyle demiştir:

Bu âyetin meseleye delil oluşu şu yöndendir: Allah (c.c) kâfirlerin cezalarının en büyüğünü onların Allah'ı (c.c) görmek ve sesini işitmekten engellenmeleri ve mahrum edilmeleri olarak zikretmiştir. Şayet mü'minler de Allah'ı (c.c) görmeye-

cek ve sözünü duymayacak olsalardı, onlar da Allah'tan “perdelenecek” kimse-ler olurlardı. Bu delili imam Şâfiî'nin bizzat kendisi ve başka imamlar zikretmiş-lerdir. Nitekim Taberânî ve başkaları, (İmam Şâfiî'nin talebesi) Müzeni'den şöyle rivâyet etmişlerdir: Şâfiî'yi, Allah'ın (c.c) “*Hayır! Muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaktırlar*” buyruğu hakkında şöyle derken işittim: Bunda Allah dostlarının kıyamet günü Rabb'lerini göreceklere delil var-dır. Hâkim de şöyle demiştir: Bize Esamm, Rebi' b. Süleyman'dan şöyle nakletti: Muhammed b. İdris eş-Şâfiî'nin yanında iken yukarı Mısır bölgesinden ona bir kağıda yazılı şu soru geldi: Allah'ın (c.c) “*Hayır! Muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaktırlar*” buyruğu hakkında ne dersiniz? İmam Şâfiî şöyle cevap verdi: Âyet onların gazap edilince Allah'ı (c.c) görmekten mahrum edileceklerine, Allah dostlarının da kendilerinden razı olununca O'nu (c.c) göreceklere delalet etmektedir. Rebi' der ki: Ona “Ey Abdullah'ın babası! Sen bu görüşte misin?” dedim. “Evet, ben de Allah'a bu inançla kulluk yapıyo-rum. Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah'ı göreceğine kesin inanmasaydı O'na ibadet etmezdi” dedi.

Taberânî, Şerhu's-Sünne'de, yine Esamm kanalıyla aynısını rivâyet etmiştir. Ebû Zür'a er-Razi şöyle demiştir: Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin'i şöyle der-ken işittim: Muhammed b. Abdullah b. Hakem'e “Kıyamet günü kulların tümü, mü'minler ve kâfirler Rabb'lerini görecekler mi?” diye sordum. Muhammed b. Abdullah: Onu sadece mü'minler görecekler, dedi. Sonra şöyle anlattı: Şâfiî'ye Allah'ı görme meselesini sordular, şöyle dedi: Allah (c.c) “*Hayır! Muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaktırlar*” buyurmuştur. Bunda mü'minlerin Allah'tan perdelenmeyeceklerine delil vardır⁸³².

Allah (c.c) “*Hayır! Şüphe yok ki iyilerin kitabı “İlliyyîn”dedir. “İlliyyîn”in ne olduğunu sana ne bildirdi? O, yazılmış bir kitaptır. Mukarreb olanlar onu müşa-hade ederler*” (Mutaffifin: 18-21) buyurmaktadır.

Allah (c.c) burada kitaplardaki (amel defterlerindeki) yazıların gerçek oldu-ğunu ifade etmek için onların rakamlı (yazılı) olduklarını söylemiştir. Allah (c.c) sadece mü'minlerin amel defterlerinden detaylı bahsetmiş ve onların yazılı ol-duklarını, Allah'ın (c.c) yakın kulları melekler, peygamberler ve değerli mü'minler huzurunda ve gözleri önünde yazılacaklarını ve imzalanacaklarını ifade etmiş; az-gınların ve günahkarların kitaplarına şahid olmalarından ise bahsetmemiştir. Bu-nunla müttakilerin amel defterlerini veya ondan dolayı karşılaşacaklarını övme ve onları Allah'ın (c.c) has kulları arasında meşhur etme kastıyla yapmıştır. Bu, kralların, gönderdikleri mektuplara, övmek ve yüceltmek maksadıyla saygı gös-

terdikleri valilerinin ve ülkenin en gözde şahsiyetlerinin mühürlerini basmalarına benzemektedir. Bu, Allah (c.c) ve meleklerinin kula salât çeşitlerinden biridir.⁸³³

Allah (c.c), kendisine yakın kıldığı kullarının (mukarrebun) içecekleri hakkında: *"Onun katkısı "Tesnîm"dendir.O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır."* (Mutaffifin: 27-28) buyurmuştur. Burada "minhâ: den, dan" değil de "bihâ: ile" ifadesi yer almaktadır. Bununla onların hem ondan hem başkasından değil, sadece ondan içtiklerine işaret edilmek istenmiştir. "yeşrabu: iç" fiili, "yervî: (suya) kanar" mânâsı içirilerek be harfi ile geçişli yapılmıştır. Bu, be harfine min mânâsı verip "yeşrabu: iç" fiiline başka bir fiilin mânâsını verecek onun gibi geçişli yapmaktan lafzen daha zarif, mânâ itibarıyla daha güzeldir. Bu, Arapça dilinin ustalarının, Sibeveyh ve onun önder öğrencilerinin yoludur.

Allah (c.c) ebrâr (iyiler, müttakiler) hakkında ise; *"İyiler ise, kâfur katılmış bir kadehten (Cennet şarabı) içerler"* buyurmuştur⁸³⁴. Çünkü Allah'a yakınlaştırılmış kulların içecekleri daha güzel ve mükemmel olduğundan onda sadece o pınardan içme mânâsı katan eden "be: ile" edatı kullanılmıştır. Kur'ân'ın ifade gücü beşerî aklın kuşatamayacağı derecede zarif ve fasihtir.

Allah (c.c) Mutaffifin sûresinde şöyle buyurmuştur: *"Sakının (bu işten). Çünkü günahkârların kitabı (amel defteri) muhakkak ki "Siccîn"dedir. Siccîn'in ne olduğunu sana ne bildirdi? O, yazılmış bir kitaptır. Yalanlayanların o gün vay haline! Onlar ki o Din gününü yalan sayarlar. Hâlbuki onu haddi aşan ve çok günahkâr olan bir kimseden başkası yalanlamaz. Ona karşı âyetlerimiz okunduğunda: "Evvelkilerin efsaneleridir" derdi. Hayır; aksine onların kazandıkları kalblerini örtmüştür. Hayır! Muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır (Onu göremeyeceklerdir). Sonra onlar hiç şüphesiz Cehennemini boylayacaklardır. Sonra: "İşte bu, sizin yalanlayageldiğiniz şeydir" denilir."* (Mutaffifin: 7-17). Bu zalimler kitapları sollarından verilecek kimselerdir. Allah (c.c) daha sonra *"Hayır! Şüphe yok ki iyilerin kitabı "İlliyyîn"dedir. "İlliyyîn'in ne olduğunu sana ne bildirdi?... ona mukarrebun tanık olur"* (Mutaffifin: 17-19) buyurmuştur. Bunlar orta derecede iyi ve müttaki kimselerdir. Amellerinin önemi ve işleyenlerin Rabbleri katındaki değer ve makamını ortaya koymak için, amellerinin yazımına Mukarrebun (kendisine yaklaştırılmış en üst derecedeki) kulların tanık olacaklarını, yani amellerinin onların huzurunda ve gözleri önünde yazılacağını haber vermiştir. Yüce Allah (c.c) daha sonra müttakilerin (ebrar) mazhar oldukları nimetleri, onların oturuşlarını ve Rablerini seyredişlerini, nime-tin parlaklığının yüzlerine yansımaları zikretmiş, sonra içeceklerine geçerek şöyle

833 Hadi'l-Ervah s.65.

834 İnsan: 5.

buyurmuştur: *“Onlara mühürü mü halis şaraptan içirilecek. Ki onun mührü misktir. O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar”* (Mutaffifin: 25-26). Daha sonra da *“Onun katkısı “Tesnîm”dendir. O yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır”* (Mutaffifin: 27-28) buyurmuştur. Tesnim Cennet’in en değerli içeceğidir. İşte Allah (c.c) iyilerin içeceklerinin tesnîm katkılı, kendine çok yakın kulların ise saf tesnîm içeceklerini söylemiştir. Onun için Allah (c.c) burada, tamamen İnsan sûresindeki gibi *“O (tesnîm) yakınlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır”* buyurmuştur. İbn Abbas ve diğerleri: Mukarrebun katıksız tesnimden, kitapları sağdan verilenler ise bunun tensim karıştırılmış içeceklerden içeceklerdir, demişlerdir. Çünkü mükâfat amele göre olacaktır. Allah’a yakın kulların amelleri katıksız olduğundan Allah (c.c) içeceklerini katıksız yapmıştır. Müttakiler de ibadetlerine mübahlar kattıklarından, içecekleri katışık yapılmıştır. Ameli katıksız olanın içeceği katıksız, katıklı olanınki de katıklı olmuştur⁸³⁵.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İNŞİKÂK SÛRESİ

[25 Âyet]

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾
وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ
كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَذًّا فَمَلَأَ بِهِ ﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ
يُحَاسِبُ حِسَابًا يَّسِيرًا ﴿٨﴾ وَتُنْقَلَبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ
كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ
كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُ طَنَّ أَنْ لَّنْ يَخُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ
بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَا أَقْسَمُ بِالْشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا
اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبِقِ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ
عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Gök yarılıp çatladığı zaman;
2. Ve Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman - ki zaten ona layık olan da budur- ;
3. Yer de alabildiğine uzatıldığı;
4. İçinde ne varsa dışarıya bırakıp bütünüyle boşalttığı;
5. Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman -ki zaten ona layık olan da budur- ;
6. Ey insan, gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın. Sonunda Ū'na kavuşacaksın.

7. Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince;
8. O, kolay bir hesap ile hesaba çekilecek,
9. Ve o, ailesine sevinçli dönecektir.
10. Kitabı arkasından (sol eline) verilecek kimseye gelince;
11. O hemen ölümü çağıracaktır.
12. Ve alevli ateşi boylayacaktır.
13. Çünkü o, ailesi arasında şımarıktı.
14. Çünkü o, asla (Rabbine) dönmeyeceğini sanmıştı.
15. Hayır! Şüphe yok ki; Rabbi onu çok iyi görendi.
- 16, 17, 18. O halde (durum) öyle değildir. Andederim şafağa, geceye ve onun kaplayıp topladığı şeylere; nuru tamamlandığı zaman ay'a ki;
19. Mutlaka sizler biri diğerine mutabık halden hale geçeceksiniz.
20. O halde, onlara ne oluyor; neden iman etmezler;
21. Onlara karşı Kur'ân okunduğunda secde etmezler?
22. Aksine o inkâr edenler yalanlarlar.
23. Hâlbuki Allah, içlerinde neyi gizlemekte olduklarını en iyi bilendir.
24. Artık sen onlara çok acıklı bir azabı müjdele!
25. Ancak iman edip salih ameller işleyenler müstesnâdır. Onlar için eksilmez ve kesilmez bir mükâfat vardır.

Tefsiri:

Allah (c.c) “O halde (durum) öyle değildir. And ederim şafağa, geceye ve onun kaplayıp topladığı şeylere; nuru tamamlandığı zaman Ay'a ki” (İnşikak: 16-18) buyurmuştur. Allah (c.c) burada gece ile ilgili üç şeye yemin etmiştir:

Bir: Şafak. Kelimenin sözlük anlamı Güneş'in batımından başlayıp yatsıya kadar devam eden kızılıktır. Şeriatta da aynı mânâyâ gelmektedir. Ferra, Leys, Zeccac ve başkaları: şafak gökyüzündeki kırmızılıktır, demişlerdir. Kelimeyi oluşturan harfler esasen “ince şey” mânâsı için konmuştur. Mesela ince olduğundan birbirini tutmayan ve yapışmayan şeye “şey'un şefik” denir. Kalp inceliği mânâsına gelen “şefkat” de bu köktendir. “Eşfeka aleyhi” cümlesi de “ona acıdı ve yüreği yumuşadı” mânâsına gelir. Dilbilimciler: Şafak Güneş'in (batım sonrasında) kalan ışık ve kırmızılığıdır, derler. Onun için asıl sahih görüşe göre, kaybolmasıyla birlikte yatsı namazı vaktinin girdiği şafak bu kırmızılıktır. Çünkü kırmızılık Güneş'in artakalan ışığı olunca, onun kalışı akşam vaktinin kalışının ölçüsü sayılmıştır. Kırmızılık gittiğinde Güneş ufuktan uzaklaşmış ve yatsı vakti girmiş olur. Beyazlık ise uzun süre kalır ve Güneş'in ufuktan uzaklaşmasıyla da oradan gitmez. Onun için sahih bir rivâyette İbn Ömer -radiyallâhu anh-: Şafak kırmızılıktır, demiştir. Araplar da kırmızı elbiseye, “boyanarak şafak gibi yapılmış elbise”

mânâsında “sevbun masbûğun keennehu’s-şafaku” derler. Bunu onlardan Ferra nakletmiştir. Kelbi de aynı görüşü şu sözleriyle ifade etmiştir: Şafak Güneş’in battığı yerdeki kırmızılıktır. Mukatil de aynısını söylemiştir: Şafak, Güneş batımından sonra ve hava kararmadan önce ufukta bulunan şeydir. İkrime: Şafak gündüzün kalıntısıdır, demıştır. Bu sözlerle bu kırmızılığın, gündüz alameti olan Güneş ışığından artakalanı olduğunu kastediyor olabilir. Mücâhid ise: Şafak gündüzün tamamıdır, demıştır. Bu çok zayıftır. Muhtemelen şafağın, “geceye ve onun kaplayıp topladığı şeylere” cümlesi mukabilinde zikredildiğini görünce onun gündüz mânâsına geldiğini sanmıştır. Ancak bu onu gerektirmez.

İki: Allah (c.c) ikinci olarak geceye ve onun kaplayıp topladığı şeylere yemin etmiştir. Yani bir araya getirdiği, içerdiği ve topladığı şeylere. Gece bir mucize, onun bir araya topladığı ve içine aldığı şeyler ayrı bir mucizedir. Ay bir mucize, nurunu tamamlaması ayrı bir mucizedir. Şafak, başlıbaşına bir mucize olan gündüzün gitmesini içerdiği gibi, başka bir müstakil mucize olan gecenin gelmesini de içermektedir. Zîra bunların biri gittiğinde yerini diğeri alır. Bunlar kulların ve canlıların faydasına peş peşe gelir dururlar. Böylece gündüzün gitmesi bir mucize, gecenin gelmesi başka bir mucize, bunların birbirlerini takip etmeleri ayrı bir mucizedir. Her ikisini içeren şafak bir mucize, gece başka bir mucize, gecenin içerdikleri de bunlardan başka ayrı bir mucizedir. Hilal bir mucize, her gece daha büyümesi başka bir mucize, sonunda dolunay olup her tarafının parlak olması başka bir mucize, sonra tekrar küçülmeye başlaması bir başka mucizedir. Bunlar ve benzerleri Allah’ın (c.c) Rabbliğini gösteren ve kemal sıfatlarını zorunlu olarak öğreten mucizelerdir. Bu yüzden gecenin gelip gündüzün gittiği bu vakte Rabb teala, kendisinin zikredilmesi için akşam namazını koymuştur. Bir hadiste geçtiğine göre Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem- (bu vakitte) şöyle dua etmiştir: *اللهم هذا إقبال ليك وإدبار نهارك وأصوات دعائك وحضور صلاتك . اغفر لي* Allahım! Bu senin gecenin geliş, gündüzünün gidiş, dâvetçilerinin seslerinin yükseliş ve namaz vakitlerinin geliş (geliş vakti)dir”⁸³⁶. Bunun gibi gece gidip sabah geldiği vakte de sabah namazı kılmak sûretiyle Allah’ı zikretme ibadeti konmuştur. Onun için Allah (c.c) “Hayır hayır (öğüt almazlar). Aya andolsun ki, dönüp gitmekte olan geceye” (Müddessir: 32-33) buyurarak bu iki vakte yemin etmiştir. Bu, Allah’ın (c.c) şafağa mukabil yaptığı yeminidir. Bu tür yeminin benzeri şudur: “Kararmaya yüz tuttuğunda geceye, ağarmaya başladığında sabaha.. yemin ederim ki” (Tekvir: 17,18).

Yüce Rabb gece ve gündüzün geliş ve gidiş anları olan gece ve gündüzlerin uçlarında, nice şeyler meydana getirdiği ve mahlukatından dilediği nicelerini

836 Tirmizî, Daavât, (5/536). Tirmizî: Bu garib bir hadistir. Bunu sadece bu vecihle tanıyoruz. Ebû Kesir’in kızı Hafsa’nın ne kendisini biliyoruz, ne de babasını. Bunu Ebû Dâvud da Salat’da (2/233) rivâyet etmiştir. Elbânî, Temamu’l-Minne (149)’de bunun zayıf olduğunu söylemiştir.

serptiğinden; gece geldiğinde şeytani ruhları, gündüz geldiğinde insani ruhları yaydığından; alemdeki bu yayılmalar bunların akabinde vuku bulduğundan dolayı Allah (c.c) bu iki vakitte/vakte bu iki büyük namazı koymuştur. Aynı zamanda bu iki büyük mucizenin vuku bulurken, birbirlerinin zıt ve tersleri olmalarına rağmen her biri diğerinden ayrılırken bir diğeriyle birleşmesi, bu halde canlıların halden hale, durumdan duruma geçmeleri sebebiyle bunlar tefekkür etme ibadetini koymuştur. Bu, mahlukatın her gün ve her gece tanık oldukları günlük tekrarlanan bir “ilk yaratılış” ve “yeniden yaratılış”tır. Hayvanlarda ve bitkilerde ilk ve yeniden yaratılış sürekli olarak vardır. Kainatın zamanı da sürekli şekilde bir “başlama ve tekrarlama” halindedir. *“Allah’ın, yaratılanı ilk baştan nasıl yarattığını, (ölümden) sonra bunu(nasıl) tekrarladığını görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”* (Ankebut: 19).

BİR Fasıl:

Allah’ın (c.c) “Mutlaka sizler biri diğerine mutabık halden hale geçeceksiniz.” buyruğu, görüldüğü kadarıyla yeminin cevabıdır. Yeminin cevabı mahzuf yemin olup, “leterkebunne: ...geçeceksiniz” cümlesinin ve sonrasının yeni bir cümle olma ihtimali de vardır.

Bu fiil hem “leterkebunne: siz geçeceksiniz” şeklinde çoğul, hem “leterkebenne: sen geçeceksin” şeklinde tekil okunmuştur⁸³⁷. “Be” harfini fetha okuyanlara (dolayısıyla sen şeklinde tekil yapanlara) göre hitap insanadır. Yani: Ey insan! Sen geçeceksin. Denildi ki: Bu, sadece Hz. Peygamber’dir -sallallâhu aleyhi vesellem-. Denildi ki: Hitabın 2. tekil değil, 3. tekil (yani: sen değil, o) olduğu da söylenmiştir. Mana şöyledir: Siz göğün her bir katına bineceksiniz. Be’yi dammeli okuyanlara göre hitap sadece çoğuladır. Zamiri göğre raci edenlere göre mânâ: Siz Allah’ın (c.c) gökle ilgili anlattığı yarılma, parçalanma, dürülme gibi halden hale geçişlerinde, gâh erimiş maden gibi, gâh kızarmış yağ renginde gül gibi olması, bazen sallanıp çalkalanması, bazen açılması ve daha başka merhale ve hallerinde göklere bineceksiniz. Bu, Abdullah b. Mes’ud’un -radiyallâhu anh- görüşüdür. Maksadın gökyüzü olduğunun alameti şafak ve Ay’ın zikredilmesidir. Bu durumda yemin, tekrar dirilme ve kainat düzeninin değişmesi üzerine yapılmış olur.

Buradaki hitabın Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’e olduğunu söyleyene göre bunun üç mânâsı vardır:

Bir: Allah’ın (c.c) seni ulaştıracağı yere varıncaya kadar bir gökten diğerine bineceksin/geçeceksin. Mücâhid’in rivâyetine göre bu İbn Abbas -radiyallâhu anh- ile Mesruk ve Şa’bi’nin görüşüdür. Bunlar: Gök bir tabaka/katmandır. Bu yüzden yedi göğre “tabakalar/katmanlar” denir, demişlerdir.

837 İbn Mücâhid “es-Seb’a fi’l-kıraat”ta (677) şöyle demiştir: İbn Kesir, Hamza ve Kesi “leterkebenne” şeklinde be’nin fethasıyla; Nafi’, İbn Amir, Ebû Amr ve Asım “leterkebunne” şeklinde be’nin dammesiyle okumuştur.

İkinci mânâ: Her bir dereceden diğerine, her bir makamdan sonrakine, her bir mertebeden diğerine yükselecek, sonunda Allah'a (c.c) tam yakınlık ve kurbiyet noktasına varacaksın.

Üçüncü mânâ: Sizler Allah'ın (c.c) Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'i geçirdiği hicret, cihad, düşmanlarına karşı bazen galip bazen mağlup olma, zenginlik, fakirlik ve ulaştırdığı yere varıncaya kadar geçirdiği muhtelif merhalelerin tümünden geçecek, bunları sizler de yaşayacaksınız.

Hitabın insana veya bir grup kişiye olduğunu söyleyenlere göre mânâ birdir ki, o da, insanın bir damla meni olduğundan Cennet veya Cehennem'deki yerine ulaşıncaya kadar çeşitli olaylar yaşamasıdır. Bu ikisi arasında nice merhaleler ve haller vardır.

Bütün Müfessirlerin sözleri bu mânâ etrafında dönmektedir. İbn Abbas -radiyallâhu anh-: Halden hale geçecek, çeşitli durumlar yaşayacaksınız, demiştir.

Mananın şöyle olduğu da söylenmiştir: Ey insan! Sen nice devrelerden geçeceksin. Meni damlasından alak'a (aşılanmış yumurtaya), sonra canlı et parçasına dönüşecek, sonra canlanacak, sonra bu dünyaya gelecek, sonra kendine fayda ve zarar verecek şeyleri ayırt edebilecek yaşa, sonra buluş çağına, sonra olgunluk çağına gelecek, sonra ihtiyarlayacak, sonra elden ayaktan düşecek, ölümün ardından ölüm sonrası berzah alemini yaşayacak, bu devreler arasında da bir takım devrelerden geçeceksin. Sen yerleşme yurduna varıncaya kadar bu devrelerde halden hale geçeceksin. Bu, kulların bildiği kadarıyla kişinin son durağıdır. Sonra Allah (c.c) ona dilediğini yapar.

Ebû Ubeyd burada "İterkebunne: siz geçeceksiniz..." kıraatini tercih etmiş ve şöyle demiştir: Kastın insanlar olması Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- olmasından daha uygun düşer. Çünkü daha önce kitabı sağından verilenler ile kitabı solundan verilenler zikredilmiştir. Daha sonra "*Peki ne oluyor onlara da inanmıyorlar*" (İnşikak: 20) denmiş, ardından onların halden hale geçecekleri belirtilmiştir. Vahidi şöyle demiştir: Bu, müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür. Onlar şu mânâyı vermişlerdir: Siz ardı ardına nice halleri yaşayacak, nice yerlerden geçecek ve nice durumlarla karşılaşacaksınız. Saîd b. Cübeyr ve İbn Zeyd şöyle demiştir: dünyadan sonra âhirete intikal edecek, fakir iken zengin, zengin iken fakir olacaksınız. Atâ: Nice zorluklarla karşılaşacaksınız, demiştir. Ebû Ubeyd ise: Yalanlama ve peygamberler hakkında ihtilafa düşmede sizden önceki milletlerin izlerini takip edeceksiniz, mânâsını vermiştir.

Sen buradaki yemin ile üzerine yemin edilen şeyleri düşündüğünde onların Allah'ın rabliğine delalet eden en büyük mucize ve alametlerden olduklarını görürsün. Allah'ın (c.c) kainatı değiştirmesi, onda dilediği şekilde tasarrufta bulunması, halden hale sokması, vs... tüm bunların, planlayıp yapan bir fail olmadan gerçekleşmesi imkânsızdır. Failinin aciz, diri olmayan veya iradesi bu-

lunmayan, büyük hikmet ve ilim sahibi olmayan biri olması da imkânsızdır. Bu ikisi imkânsızlıkta aynıdır.

Dolayısıyla yemin ile üzerine yemin edilen şey Allah'ın (c.c) rabliğine, birliğine, kemal sıfatlarına, doğruluğuna, elçilerinin doğruluğuna, tekrar dirilmeye delalet eden en büyük göstergelerdendir. O yüzden Allah (c.c) akabinde delalet ettikleri mânâlara zorunlu olarak delalet eden bu mucizelerin apaçık ortada iken hâlâ inanmayanları tenkit ederek: "Peki ne oluyor onlara da, inanmıyorlar?" buyurmuştur. Manaları en fasih, en açık, en akıcı ve en öz biçimde ifade eden bu Kur'ân-ı Kerîm'e boyun eğmemelerini ve secde etmemelerini kınamıştır. Onun mânâsı en asil ve değerli mânâ, ifadesi en asil ve değerli ifadedir. En büyük hakikati en fasih ve en edebi biçimde ortaya koymaktadır.

"Aksine o inkâr edenler yalanlarlar." (İnşikak: 22). İnkârcılık ve inatlaşmalarından hakikati doğrulamıyorlar. "Hâlbuki Allah, içlerinde neyi gizlemekte olduklarını en iyi bilendir." (İnşikak: 23). Allah (c.c) göğüslerinde sakladıklarını ve örttüklerini, gizledikleri amelleri ve vardıkları kararları en iyi bilendir. İlmi ve adaletiyle onlara bunların karşılığını verecektir. "Ancak iman edip salih ameller işleyenler müstesnâdır. Onlar için eksilmez ve kesintiye uğramaz bir mükâfat vardır." (İnşikak: 25).

İbn Kayyim şöyle demiştir:

Allah (c.c) "Muhakkak siz ardı ardına birbirine uygun nice hallerden geçeceksiniz" (İnşikak: 19) buyurmuştur. Yani halden hale geçeceksiniz. İnsan en başta menidir. Sonra alaka (döllenmiş yumurta), sonra canlı et parçası, sonra cenin olur. Sonra doğar, sonra süt emer, sonra süten kesilir. Sonra ölene kadar geçen muhtelif tüm evrelerinde sağlıklı veya hasta, zengin veya fakir, belalardan afiyette veya belalar içinde olur. Sonra dirilitilir. Sonra Allah'ın (c.c) huzuruna getirilir. Sonra Cennete veya Cehenneme gider. Böylece mânâ şöyle olmaktadır: Siz halden hale dönüşecek, makamdan makama ve durumdan duruma geçeceksiniz. Saîd b. Cübeyr ile İbn Zeyd şöyle demişlerdir: Dünyadan sonra âhirette, fakirlikten sonra zengin, zenginlikten sonra fakir olacaksınız. Ata ise ayete ardı ardına sıkıntılar yaşayacaksınız, mânâsını vermiştir. Âyetteki tabaka'nın mânâsı hâldir. Onun için "Filan çeşitli tabakalardadır" (yani değişik hallerde) denir. Amr b. Âs: Vallahi ben şu tabakadaydım, demiştir. yar. üç farklı haldeydim. İbn el-Arabi: Tabak (طبق), her türlü hale denir, demiştir.

Biz ceninin meni olmasından doğana kadar geçen evrelerini anlattık. Şimdi de şuna değinelim: Rahimdeki cenin, bulunduğu yere sımsıkı yapışması yönünden ağaçtaki meyveye benzer. İyice olgunlaştığında ağırlaşması, olgunlaşması ve onu tutan damarların kopması sebebiyle oradan ayrılmaktan başka bir seçeneği kalmaz. Cenin de böyledir: örtü tabakası yırtılır, plasenta ile rahmi birbirine bağlayan damarlar gevşer, bu kaygan sıvılar boşalır ve kayganlığı, verdiği ağırlık, perdeleri yırtması ve damarların gevşemesi onun çıkmasına yardımcı olur. Bu-

nun üzerine rahmin ağzı aşırı derecede açılır. Bazı büyük eklemlerin birbirinden ayrılması zorunludur ve bunlar çok kısa sürede birbirine kaynama yaparlar. Doktorlar ve cerrahlar bunu itiraf etmekte ve: Bu, ancak beşer aklının idrakten aciz olduğu ilâhî bir yardım ve düzenleme ile olur, demektedirler. Yaratanların en iyisi Allah ne yücedir! Cenin rahimden doğal bir etkenle ayrıldığında hemen ağlamaya başlar. Sebebi alışkın olduğu ve yaşadığı yeri terk etmesidir. Bundan bağımsız bir sebep daha vardır ki o da şeytanın onun beline vurmasıdır. Oradan ayrılması gerçekleşince elini ağzına götürür. Dünyaya gelmesinin üzerinden kırk gün geçince, rahimdeki yenilenmesine benzer bir yenilenme gerçekleşir: bebek kırk günlük iken gülmeye başlar. Bu kendisini ilk fark edişidir. İki ayı dolunca rüyalar görmeye başlar. Bu andan itibaren idrak ve anlayışı, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etme (temyiz) dönemine kadar tedrici bir şekilde yavaş yavaş oluşmaya başlar. Bunun belli bir yaşı olmayıp beş yaşında mümeyyiz olanlar bile vardır.⁸³⁸

Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: *“Aksine o inkâr edenler yalanlarlar. Hâlbuki Allah, içlerinde neyi gizlemekte olduklarını en iyi bilendir. Artık sen onlara çok acıklı bir azabı müjdele! Ancak iman edip salih ameller işleyenler müstesnâdır. Onlar için eksilmez ve kesilmez bir mükâfat vardır.”* (İnşikak: 22-25).

Bu durum, bunun (ancak mü'minler ...başka, ifadesinin) çok öncelere dönme ihtimalini uzak kılmaktadır. Buradaki sadece, iki grubun akibetini haber vermekten ibarettir. Zîra Allah (c.c) kâfirleri azapla tehdit edince mü'minleri de eksilmeyen ve kesintiye uğramayan bir mükâfatla müjdelemiştir. Bu, *“İyiler muhakkak Cennettedirler, kötüler de Cehennem'dedirler.”* (İnfitar: 22) âyetindeki gibi bir şeyin zıttı birlikte zikredildiği çift yönlü anlatım türündendir. Dolayısıyla bu müstesnanın kendinden istisna edildiği takdiri bir cümle yoktur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.⁸³⁹

838 Tuhfetu'l-Vedud s.247, 248.

839 Bedaiu'l-Fevaid 3/71.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BURÛC SÛRESİ

[22 Âyet]

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَahِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾ قُتِلَ
أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوُوقُودِ ﴿٥﴾ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ
عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ
الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾
إِنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ
الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يَبْدِئُ وَيَعِيدُ
﴿١٣﴾ وَهُوَ الْعَفُورُ الْذُوْدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ
﴿١٦﴾ هَلْ أَتَاكَ خَبِيرٌ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنُ وَثَمُودُ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِي تَكْدِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلِ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي
لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Andolsun burçlara sahip göğe;

2. Va'd olunmuş o güne;

3. Şâhidlik edene ve edilene;

4, 5. Lânet olsun tutuşturulmuş ateş hendeklerinin sahiplerine.

6. O zaman onlar, o ateşin etrafında oturuyorlar,

7. Ve onlar mü'minlere yaptıkları şeyleri görüyorlardı.

8. Onların bunlardan intikam almalarının tek sebebi hükmüne karşı konulamayan (Azîz) ve her övgüye lâyık (Hamîd) olan Allah'a iman etmiş olmaları idi.

9. O, göklerin ve yerin mülkü (hakimiyeti) yalnız kendisinin olandır. Allah herşeyi çok iyi görür.

10. Şüphe yok ki mü'min erkeklerle mü'min kadınlara (iman ettiler diye) işkence edip, sonra da tevbe etmeyenler için, (evet) onlar için Cehennem azabı ve onlar için bir de yanma azabı vardır.

11. Muhakkak iman edip salih amel işleyenler için altlarından ırmaklar akan Cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

12. Şüphe yok ki Rabbinin azabla yakalayiverişi pek çetindir.

13. Çünkü ilkin var eden de diriltecek olan da yalnız O'dur.

14. O, çok mağfiret eden, (itaat edenleri) pek sevendir.

15. Arş'in sahibidir. Mecid (zat ve sıfatında yüce) dir.

16. Ne dilerse yapandır.

17. Geldi ya sana o orduların haberi,

18. Firavun ile Semûd'un.

19. Hayır, bu kâfir olanlar yalanlamaktadırlar.

20. Hâlbuki Allah onları arkalarından kuşatandır.

21. Daha doğrusu O, çok şerefli bir Kur'ândır.

22. Levh-i Mahfûzdadır.

Tefsiri:

Allah (c.c) "Andolsun burçlara sahip göğe" (Buruc: 1) buyurmuştur.

Yani Güneş ve Ay'ın indiği menzillere yemin olsun. "Burçlar" kelimesi ; "yıldızlar", "belli bir yıldız" ve "büyük köşkler" diye de tefsir edilmiştir. Bunların hepsi de Allah'ın (c.c) kudretinin alametlerinden, tek olduğunun şahidlerindendir. Çünkü gök, tüm parçaları birbirine benzeyen yuvarlak yapıdadır. Zîra yuvarlağın hiçbir tarafı diğerinden daha uzun veya daha kısa veyahut daha farklı biçimde olmaz. Aksine onun her tarafı eşittir. O yüzden burçların yuvarlak yapıda ve sûret, şekil ve miktar itibariyle birbirlerinden farklı olmaları, bir yaratıcısı olmaksızın meydana gelmelerini imkânsız kılmaktadır. Kendini yapanın güçsüz, bilgisiz, iradesiz, hayat sahibi olmayan, hikmetsiz ve yarattığından ayrı olmayan biri olması da imkânsızdır. Bu ve benzeri hususlar kainatın ondan ayrı duran, güçlü ve iradesiyle yapan, onun tüm ayrıntılarını bilen, hikmet sahibi, onu düzenleyen bir rabbin varlığını kabul etmeyen doğacıların, ateistlerin ve filozofların kurallarını alt üst etmektedir. Dolayısıyla göklerin burçlarından kasıt, göklerin menzilleri veya oradaki gezegenlerin menzilleridir. Bunlar ise Allah'ın (c.c) en büyük ayetlerindendir. Onun için Allah (c.c) gök ile birlikte ona da yemin etmiştir. sonra vaad edilen güne, kıyamet gününe yemin etmiştir. Bu hem yeminin kendisi, hem de üzerine yemin edilendir. Kur'an-ı Kerîmin hem yemin edilen hem de üzerine yemin edilen olduğu gibi. Göklerdeki burçlar aynı zamanda vaad edilen

günün hak olduğuna da delalet etmektedir. Bu, bütün peygamberlerin ittifakıyla ve O'nun "kullarını kendi hallerine bırakmasını ve onları boş yere yaratmasını" imkânsız kılan büyük hikmet ve izzetinin gereği olarak sabittir. Kıyamet günü ayrıca Allah'ın (c.c) kimi zaman imkân dahilinde olduğuna, kimi zaman gerçekleşeceğine, kimi zaman da kıyametin gelmeyeceğini söyleyen düşmanlarının bu sözlerinden münezzehe olduğunu ispat için getirdiği gösterge ve burhanlarla da sabittir. Dolayısıyla inanan kimse açısından kıyamet gününe yemin, gözle görülen gökyüzü ve benzeri varlıklara yeminden farksızdır.

Allah (c.c) daha sonra belli değil herhangi bir "şahid"e ve "şahid olunan"a yemin etmiştir. Bunların en kapsamlı tefsiri "idrak eden ve edilen", "bilen ve bilinen", "gören ve görülen" şeklindeki tefsirlerdir ki en uygunu da bunlardır. Diğerleri ise mânânın sadece o olduğunu ifade için değil, misal olarak zikredilmiş tefsirlerdir.

Şayet: Peki kendisine yemin edilen bu üç şey arasındaki bağ nedir? denirse, Cevap: Allah'a (c.c) hamdolsun aralarında son derece güçlü bir bağ vardır. Üzerine yemin edilen bu üç şey dünya ve âhiretteki her varlığı kapsamaktadır ve bunların her biri Allah'ın rabliğine ve ilâhlığına delalet eden diğerlerinden bağımsız delildir. Allah (c.c) evvela ulvi (yükseklerdeki) aleme yemin etmiştir ki o en büyük ve en geniş mekan olan gökyüzü ve içindekilerdir. Sonra saltanatının, emir ve nehiy, mükâfat ve cezasının ortaya çıktığı ve dostlarıyla düşmanlarının toplandığı ve aralarında ilim ve hikmetiyle hüküm verdiği en büyük ve en değerli güne yemin etmiştir. Sonra da bunların tümünden daha genel olan "şahid olan ile şahid olunana" yemin etmiştir. Tam burada da Allah'ın (c.c) dostlarına işken-ce yapan ateş hendeklerinin sahiplerinin anılması uygun düşmüştür. Zîra işken-ceye uğrayanların hem kendileri hem de melekler şahiddirler ve (kıyamet günü) peygamberler ve azaları onlara şahidlik edeceklerdir. Ayrıca şahid haberdar olan ve izleyen, şahid olunan ise haberi verilen ve izlenen demektedir.

Güçlülerin en güçlüsü Allah (c.c) yaratıklarını, "şahid olan" ve "şahid olunan" olmak üzere iki kısım olarak zikrettiği gibi, "bize görünen" ile "görünmeyen" olmak üzere de ikiye ayırmış ve "Hayır; sizin görebildiklerinize ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim" buyurmuştur⁸⁴⁰. Ayrıca yer ve gök, gece ve gündüz, erkek ve dişi olarak da ayırmıştır. Bu çeşitleme ve farklılıklar Allah'ın (c.c) varlık ve kudret ayetlerinden olduğu gibi, şahid olan ve olunan şeklinde iki kısım olması da O'nun ayetlerindendir.

Burada sırlı bir mânâ daha var. Mahlukatın bir kısmı şahid olan, bir kısmı şahid olunandır ve kainatın düzeni ancak bununla gerçekleşir. Peki mahluk bile başkasına şahid oluyor, onu görüyor ve gözetliyorsa, nasıl yüce yaratan kulları üzerinde şahid, onlardan haberdar ve gözetleyici olmaz?

Ayrıca; bu yemin, kullar üzerinde şahidler olduklarından dolayı aynı zamanda Allah'ın meleklerine, nebilerine ve rasullerine yemini de içermektedir. Böylece bunlar hem yapılan yemin hem de üzerine yemin edilen kimseler olurlar. Vaad edilen güne yemin edildiğinde onun hem edilen yemin hem de üzerine yemin edilen olması gibi. Bunun gibi vaad edilen gün de şu âyetteki gibi şahid olunan bir gündür: "O gün bütün insanların bir araya toplandığı bir gündür ve o gün (bütün mahlûkatın) hazır bulunduğu bir gündür." Allah (c.c), melekleri, insanlar, cinler ve vahşi hayvanlar bu güne tanık olacaklardır. Bunlar da, şahid olunan şeyler de Allah'ın (c.c) âyet ve belgelerindendir.

Allah'ın (c.c) kelamı da şahid olunanlardandır. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: "*Bir de sabah okuyuşuna (namazına) özenle devam et. Çünkü sabah okuması (namazı) şahid olunan (hazır bulunulan bir namaz) dır*"⁸⁴¹ Sabah namazına gece melekleri ile gündüz melekleri tanık/shahid olurlar. Şahid olunan da olan da Allah'ın (c.c) en büyük ayetlerindendir.

Böylece kendisine "şahid" ve "meşhud:şahid olunan" denebilen her şey bu yeminin kapsamında yer almaktadır. Dolayısıyla bunlardan sadece bazı türlere veya fertlere mahsus kılmanın hiçbir geçerliliği yoktur. bu ancak misal kabilinden olabilir.

Yine iyilerine (ebrâr) amel defterleri en yücelerde (illiyun) olup Allah'ın (c.c) yakın kulları onlara tanık olurlar. Böylece amel defterleri meşhud, Allah'ın (c.c) yakın kulları (mukarrebun) ise şahiddirler.

En güzeli bunun, yemin cevabına (üzerine yemin edilen şeyin zikredilmesi-ne) gerek duymayan bir yemin olduğu görüşüdür. Çünkü buradaki maksat kendisine yemin edilen şeylere ve onların Rabbin büyük âyet ve göstergelerinden oluşuna dikkat çekmektir. Yemin cevabının "*Lânet olsun tutuşturulmuş ateş hendeklerinin sahiplerine*" (Buruc: 4) olma ihtimali ise uzaktır. Bunlar Allah dostlarına, tutuşturulmuş ateşle işkence ve azap yapan kimselerdir.

Allah (c.c) daha sonra onların çirkin hallerini anlatırken, "hendekler etrafında oturup Allah'ın (c.c) kullarına ve dostlarına yapılanları ayan beyan görme, hiçbir şefkat ve merhamet duygusuna kapılmama, onları kınamamalarının tek sebebinin göklerin ve yerin tek hükümrânı olan aziz (güçlü) ve hamîd (övgüye layık) olan Allah'a iman etmiş olmaları" olduğunu ifade etmiştir. Oysa bu durum iman edenlere ikramı, saygı ve sevgi duymayı gerektirirdi. Ama onlar yapmaları gerekenin tam zıttını yaptılar. Bu, Allah düşmanlarının her zamanki halleridir. Allah'ın (c.c) "*(Onlara) şöyle de: Ey kitap ehli! Yalnızca Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa çoğunuz yoldan çıkmış kimselersiniz.*"⁸⁴² âyetinde buyurduğu gibi onlar Allah

841 İsra: 78.

842 Mâide: 59.

dostlarına onları sevmeleri ve izzet ikramda bulunmaları gereken niteliklerinden dolayı işkence yaparlar. Lut kavmi de Allah kullarını kendileri gibi çirkin işlerden uzak durmalarından dolayı cezalandırmışlar ve *“Onları (Lût’u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış! demelerinden başka bir şey olmadı.”*⁸⁴³ Demişlerdi. Müşrikler de muvahhidlerden tevhi-de hiçbir şey bulaştırmamalarının, sırf Allah’a ve O’na kulluğa çağırmalarının intikamını alır, onun kinini beslerler. Bid’atçılar sünnet ehlinden, sünnete tam bağlılıklarının ve ona aykırı şeyleri terklerinin intikamını alırlar. Rafiziler ehl-i sün-netten, sahabelerin tümünü sevmelerinin, hepsinden hoşnut olmalarının, onları dost kabul etmelerinin ve Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in öne geçirdiklerini öne geçirmelerinin, Allah (c.c) ve Resul’ünün -sallallâhu aleyhi vesellem- koyduğu yere koymalarının intikamını alırlar. Akli esas alan modernist kafalı ehl-i re’y de hadisçilere ve peygamber taraftarlarına Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in ha-dislerini almalarının ve ona aykırı düşen şeyleri terk etmelerinin kinini güderler. Bunların her birini bu sûrede geçen ateş hendeklerinin sahiplerinden bir nasip-leri ve onlara benzerlikleri, bunlar ile onlar arasında yakından veya uzaktan bir akrabalık bağı vardır.

Allah (c.c) daha sonra, tövbe etmemeleri sebebiyle onlara Cehennem ve yakıcı ateş azabını hazırladığını, dostlarına işkence ve azap ettikten sonra tövbe etmiş olsalardı onları bağışlayıp azap etmeyeceğini haber vermiştir. Bu kerem ve cömertliğin zirvesidir. Hasan-ı Basri der ki: Şu kerem ve cömertliğe bakın ki dostlarını öldürüyor ve onlara işkence ediyorlar da yine de onları tövbe etmeye ve bağışlanmaya çağırıyor. Rabb teala’nın keremine bakın; dostlarına işkence yapıp ateş ile yaktıkları halde nasıl da onları tövbeye çağırır. Öyleyse kul, ne yap-mış olursa olsun, Allah’ın (c.c) bağışlama ve affından ümidini kesmesin. Çünkü bundan daha büyük düşmanlık, Allah’a iman ve ibadet edenlere sadece bundan dolayı ateş ile işkence yapanıkinden daha büyük kâfirlik yoktur. Bununla birlik-te tövbe edip O’na dönerlerse azap etmez ve dostlarının arasına katar.

Allah (c.c) daha sonra mü’min dostlarının mükâfatlarını söylemiş, yakala-masının çetin olup O’nu hiçbir şeyin aciz bırakamayacağını zikretmiştir. Çünkü başta ve yeniden yaratan O’dur ve böyle birinin yakalamasından daha çetin bir şey yoktur. Bununla birlikte O (c.c) çok bağışlayıcı ve çok sevendir; kendisine tövbe edeni bağışlar, sevgi ve muhabbet besler. Allah (c.c), yakalaması çetin olandır. Ama aynı zamanda çok bağışlayıcı, çok seven ve nimetleriyle kendi-sini kullarına sevdirendir. Allah tövbe edeni ve kendisine yöneleni sever. Aynı zamanda vedud’dur, yani çok sevilendir. Buhârî, Sahîh’inde: Vedûd, sevilen demektir, demiştir. İyice incelendiğinde bu kelimenin iki mânâya birden dela-let ettiği görülür: Allah’ın (c.c) kullarını sevmesi ve onlar tarafından sevilmesi. Biri kelimenin ilk konulduğu, diğeri ise gerektirme (iktiza) yoluyla delalet ettiği

mânâdır. Böylece Allah (c.c) hem sevilen, hem dostlarını sevendir. O kullarını, kulları da onu severler. Şuayb (a.s) da: “*Muhakkak ki Rabbim çok bağışlayıcıdır, (müminleri) çok sever*”⁸⁴⁴ demiştir.

Vedûd (çok seven) isminin rahîm (çok acıyan, merhametli) ve ğafûr (bağışlayan) isimleriyle birlikte gelmesi ne kadar hoş olmuştur! Zîra kişi bazen kendisine kötülük yapanı bağışlar, ama onu sevmez. Bazen sevmediği kişiye merhamet duyar, acır. Rabb teâlâ ise, tövbe ettiğinde kulunu bağışladığı ve acıdığı gibi aynı zamanda da sever. Çünkü o tövbekarları sever; kul ne yapmış olursa olsun tövbe ettiğinde onu sever.

Allah (c.c) daha sonra “*Arş'ın sahibi*” (Buruc: 15) buyurmuştur. Kendisine büyük ve değerli şeyler nispet ettiği gibi, Arş'ı da kendisine nispet etmiştir. Bu, Arş'ının büyük, kendisine son derece yakın ve ona mahsus olduğunu göstermektedir. Nitekim sabit sıfatları da ona buradaki gibi “zû: sahip” ile tamamlama yoluyla nisbet edilir. “Zu'l-kuvve: güç sahibi”⁸⁴⁵, “Zi'l-celâli ve'l-ikrâm: yücelik ve kerem sahibi sahibi”⁸⁴⁶ gibi. Ayrıca “Zu'l-izzet: izzet ve güç sahibi”, “zu'l-mülk: mülkün sahibi”, “zu'r-rahme: merhamet sahibi” ve benzerleri gibi. Arş'ın Allah'tan nasibi yedi kat yerin nasibi kadar olsaydı, “zu'l-arş” ifadesi ile “zu'l-arz: Arz'ın sahibi” ifadesi arasında bir fark olmazdı.

Allah (c.c) daha sonra kendisini “Mecîd” diye nitelemiştir. Mecîd; kemal sıfatlarının kulların sayamayacağı kadar çok ve kapsamlı, fiillerinin büyük çaplı, hayır ve iyiliklerinin de çok ve devamlı oluşunu içermektedir. Kemal sıfatları ve güzel fiilleri bulunmayanın ise mecîdlikten hiçbir nasibi yoktur. Yaratılan bile ancak sahip olduğu sıfatları ve fiilleri ile mecd/şeref sahibi olurken Rabb teâlâ sıfatlardan ve fiillerden soyutlanmış halde nasıl mecîd olabilir? Allah, onu sıfatlardan soyutlayan ta'tilcilerin söylediklerinden tamamen uzak ve münezzehtir. Bilakis O, mecd sahibidir, her dilediğini dilediği gibi yapabilir.

Mecd, arapçada kemal sıfatların çokluğuna ve güzel fiillerin fazlalığına delalet eder. Mecd'in birlikte geldiği en güzel isim hamîd (çok övülen, övülmeye layık)'tır. Hamîd Meleklerin Halil İbrahim'in (a.s) ev halkına söylediği şu sözde geçmektedir: “*Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir. Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, iyiliği boldur.*”⁸⁴⁷ Yine Rabbimiz bize gönderdiği seriatta; namazın sonunda (“İnneke hamîdun mecîd: sen övülen ve şeref sahibisin” diyerek) kendisini “hamîd ve mecîd” isimleriyle övme ile rükudan kalkınca “*Rabbenâ ve leke'l-hamdu, ehle's-senâi ve'l-mecd: Rabbimiz, ey övgü ve şeref sahibi! hamd ancak sana mahsustur*” deme şeklinde ibadetler koymuştur.⁸⁴⁸

844 Hud: 90.

845 Zariyat: 58.

846 Rahman: 78.

847 Hud: 73.

848 Müslim, Salat (2/115). Ayrıca bkz: Camiu'l-Usul (4/200, 201).

Mutlak olarak söylendiğinde hamd ve mecd sadece hamîd ve mecîd olan Allah'a mahsustur. Hamîd; tüm kemal nitelikleri hak eden sevgili, mecîd ise; bùyük, (lütüf, rahmeti vs.) geniş, güçlü, zengin, yüce ve kerem sahibi demektir.

Âyette “el-Mecîd”i “el-mecîdi” şeklinde sonu kesralı (dolayısıyla mecrur) okuyana göre bu Allah'ın (c.c) Arş'ının sıfatı olur⁸⁴⁹. Allah'ın (c.c) Arş'ı mecîd ise Allah (c.c) mecd ve şerefe daha layıktır. Kimisi bu kıraati problemlili sayarak: Allah'ın (c.c) sıfatları arasında “mecîd” diye bir şey duyulmamıştır, demiş, sonra kesra kıraatine iki açıklama getirmiştir. Buna göre el-mecîd, mecrur olan bir önceki “el-arşı” lafzına komşuluğundan (mücavere) dolayı veya (üç âyet önce geçen) “rabbike: senin rabbin”in sıfatı olduğundan mecrur ve kesralı olmuştur. Bu, görüş sahibinin ilimden nasibinin azlığındandır. Çünkü Allah Arş'ını (başka bir âyette) kerem sahibi (kerim) olmakla nitelemiştir ki o da mecd'in benzeridir. Büyüklükle de nitelemiştir. Dolayısıyla Allah'ın (c.c) Arş'ı mecd ile nitelemesi onu büyüklük ve kerem sahibi olmakla nitelemesiyle tamamen uyushmaktadır. Hatta Arş genişliği, güzelliği ve görünümünün hoşluğu ile yaratılanların bununla nitelenmeye en layık olanıdır. Çünkü yaratılanların en geniş ve en güzeli; güzel görüntü, değer, makam ve zati yücelik ve güzellik niteliklerini kendinde en çok toplayanıdır. O şerefini, kendisini yaratan ve yoktan var edeninin şerefinden almaktadır. Yedi kat gök ile yedi kat yer kürsüye oranla bir çöle atılmış yüzük gibidir. Kürsü de Arş'a oranla yine çöle atılmış bir yüzük gibidir. İbn Abbas -radıyallâhu anı-: Yedi gök Arş'a oranla bir kalkana konmuş yedi dirhem para gibidir, demiştir. Böylesi niteliklere sahipken nasıl mecîd olmaz? Zîra o büyüktür, kerem sahibidir ve mecittir. Mecîd'in mecrur okunuşunu, mecrura komşu olması veya “rabbike”nin sıfatı olmakla açıklamak ise zoraki bir açıklamadır. İhtiyaç olmadığı halde dilde bilinenin dışına çıkmadır.

Allah'ın (c.c) “*Ne dilerse yapandır*” (Buruc: 16) ayeti bir çok şeye delalet etmektedir:

Bir: Allah (c.c) her şeyi kendi irade ve dilemesi ile yapar.

İki: Allah (c.c) daima böyle olmuştur. Zîra Allah (c.c) bu sıfatını kendisini medh ve övme makamında ve kemalının bir parçası olarak zikretmiştir. Dolayısıyla O'nun bu kemal özelliklerinden bir an yoksun olması imkânsızdır. Nitekim Allah (c.c) “*Yaratan yaratmayan gibi olur mu hiç? Hiç düşünmüyor musunuz?*” buyurmuştur⁸⁵⁰. Onun var olan kemal sıfatları ve yüce nitelikleri, yok iken sonradan var olmuş değildir.

849 İbn Mücâhid şöyle demiştir: Allah'ın (c.c) “Zu'l-arşı'l-mecîd” buyruğundaki mecîd'i; İbn Kesir, Nafi', Ebû Amr, İbn Amr ve Asım “el-mecîdu” şeklinde merfu; Hamza ve Kesi “el-mecîdi” şeklinde mecrur okumuştur. Mufaddal'ın Asım'dan rivâyetinde de bu mecrurdur. El-Kırâât s.678.

850 Nahl: 17.

Üç: Allah (c.c) her ne dilerse onu yapar. Çünkü “mâ: o şey ki” kelimesi genellikle ifade eden bir ism-i mevsuldür. Dolayısıyla mânâ “Allah (c.c) yapmayı dilediği her şeyi yapar.” olur. Bu, Allah’ın (c.c) kendi fiilleriyle ilgili dileme ve iradesidir. Kulun fiilleriyle ilgili iradesi ise bundan tamamen farklıdır. Allah (c.c) kulun yapmasını diler, ancak kendisi ona yardım etmeyi ve onu yapar kılmayı dilemezse, kul istese de fiil meydana gelmez. Fiil ancak Allah (c.c) kendinden onun yapıyor olmasını dileyince gerçekleşir. Kadercilere ve cebriyecilere kapalı kalan ince husus da budur. Onlar, bundan gafil olduklarından ayakları kaymıştır. Zîra burada iki irade vardır. Biri kulun yapma iradesi, diğeri ise Rabb’in kulu yapıcı kılma iradesi. Bunlardan birincisi ikincinin değil de ikincisi birincinin olmasını gerektirse de, bunlar birbirlerine bağlı ve birbirlerini gerektiren şeyler değildir. Allah (c.c) kuluna yardımı ve fiil sebeplerini yaratmayı dilediğinde, o fiili irade etmiş olur. Ama bazen yapılmasını dilese de, kula eylem sebeplerini yaratmayı dilemez ve böylece fiil meydana gelmez.

Bu hususu anlamakta zorlanırsan ve kafan karışırsa Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in Rabbinden, O’nun kula söyleyeceğine dair naklettiği şu söze kulak ver: “Babanın sulbünde iken senden bundan kolayını istemiştin; bana ortak koşmamanı.” Allah’ın (c.c) bu iradesi ve talebi gerçekleşmemiştir; çünkü ona yardım etmeye ve onun başarmasına dair bir iradesi olmamıştır.

Dört: Allah’ın (c.c) fiili ile dilemesi birbirine bağlı ve birbirini gerektiren şeylerdir. Zîra her neyi yapmayı dilerse onu yapar, her ne yaparsa onu dilemiştir. Yaratıklar ise böyle değildirler. Zîra onlar yapmadıkları şeyi ister, bazen istemedikleri şeyi yaparlar. Dolayısıyla dilediğini tam yapan sadece Allah’tır.

Beş: Fiillere göre birden çok irade/dileme bulunmaktadır. Meydana gelen her fiilde ona mahsus bir irade vardır. Fıtratlardaki idrak de, insanların iradeden/dilemeden anladıkları da budur. Böylece Allah’ın (c.c) dilemesi sürekli ve her ne dilese olur.

Altı: Allah (c.c) dilemesi mümkün olan her fiili yapabilir. O (c.c) her gece dünya semasına inmeyi dilerse; kıyamet gününde kullarının davalarını görmek için gelmeyi dilerse; kendisini kullarına göstermeyi dilerse, onlara dilediği şekilde tecelli etmeyi, onlara konuşmayı ve gülmeyi dilerse ve daha başka şeyleri dilerse... onu yapması imkânsız olmaz. Çünkü o her dilediğini yapandır. Bunun doğruluğu ise ancak dosdoğru Peygamberin haber vermesiyle bilinir. O haber verince de inanılması gerekir. Haberlerine inanmamak, kendini anlattığı kemal sıfatlarını inkâr mânâsına gelir. Bu ise bâtılın ta kendisidir. Yine Allah’ın (c.c) dilediğini var edip dilediğini yok etme dilemesi mümkün olduğuna göre, bunları gerçekleştirmesi de mümkün olur. Böylece dileme ile yapma Allah’ın (c.c) mukaddes kemalinin gereklerindendir.

Sure, kısalığıyla birlikte tevhidin bir çok yönünü içermiştir. Bunda Allah (c.c) kendisini; güç-kuvvet sahibi ve benzersiz olmayı gerektiren “izzet” sıfatı; kemal niteliklere sahip olup zıtlarından münezze olmayı gerektiren “hamd edilen” olma sıfatı; tamamen müstağni ve mülkü geniş olmasını içeren “göklerin ve yerin sahibi olma” sıfatı; her şeyin dış ve iç hallerine genel vukufiyetini; görmesinin tüm görülenleri, duymasının tüm duyulanları, ilminin tüm malumatları kuşatmasını gerektiren “her şeye tanık ve şahid olması” ile nitelemiştir. Kendisini kuvvet, izzet ve kudretinin sonsuzluğunu içeren “çetin yakalama” ile; tek rabb ve mahlu-katı arasında başta ve tekrar yaratmayla tek tasarruf sahibi olmasını ve bunların O’nun kudretine boyun eğmelerini, bunlardan hiçbir şeyin ona zor gelmemesini içeren “yegane ilk ve yeniden yaratıcı” olmakla nitelemiştir. Cömertlik, iyilik, zenginlik ve merhametini içeren “bağışlayıcılık” ile; kulları tarafından sevilen ve onları seven olmasını içeren vedud’luk ile nitelemiştir. Kadrini ondan başkası idrak edemeyen Arş’ın sahibi olmakla, ona istiva etmeye kendisinden başkasının layık olmamasıyla nitelemiştir. İlim, kudret, mülkiyet, zenginlik, cömert, iyilikse-ver ve kerem sahibi olmasını içeren mecîdlikle nitelemiştir. Diri, bilgili ve güçlü oluşunu, dilemesini, hikmetini ve daha başka kemal sıfatlarını içeren “her şeyi yapan olması” ile nitelemiştir.

Dolayısıyla bu sûre dinin temelleri (akide) hususunda müstakil bir kitap olup onu anlayana yeter.

Kuluna Kitab’ı indiren Allah’a hamd olsun. Kuluna Furkan’ı nazil eden Allah (c.c) noksanlıklardan münezzehtir.

Allah (c.c) daha sonra kendisine ortak koşan, peygamberlerini yalanlayanlara yaptığını ve onların cezasını zikretmiş ve sûreyi bununla bitirmiştir. Kasıt, onların yollarına girmeye karşı uyarı veya onlar gibi yapanlara aynısının yapılacağını bildirmektir. Sonra düşmanlarının, avucunun içinde olup tarafından tamamen kuşatılmış halde oldukları halde birliğini ve mesajlarını yalanlamalarını açıklamıştır. Avucunun içinde bulunduğu ve kendisine her yönden ve her türlü şey yapmaya kadir olan kimseye düşmanlık yapanınkinden daha çirkin bir düşmanlık yoktur. *“Hayır, bu kâfir olanlar yalanlamaktadırlar. Hâlbuki Allah onları arkalarından kuşatandır.”* (Mutaffifin: 19-20). Kendisini kuşatan, perçeminden tutan ve her şeyi yapmaya kadir olanı inkâr en garip bir inkârdır.

Allah (c.c) daha sonra kelamını “mecîd” diye nitelemiştir. Sahibi mecde/şerefe herkesten daha layık olduğu gibi, kelamı da onunla nitelenmeye her kelamdan daha layıktır. Böylece Allah da mecittir, kelamı da mecittir, Arş’ı da mecittir. İbn Abbas -radiyallâhu anh- şöyle demiştir: Kur’an mecit ve kerem sahibidir. Çünkü o Rabb’in kelamıdır, kâfirlerin söyledikleri gibi şiir, kehanet ve sihir değildir. Daha önce geçtiği gibi “mecd” genişlik ve çok iyilik demektir. Kur’ân’ın hayır, bereket ve güzelliklerinin ne kadar çok olduğunu ise ancak onu konuşan (sözün sahibi Allah) bilir.

“fî levhin mahfûz: Levh-i Mahfûzda (korunan bir levhada)dır” (Buruc: 22). Kurraların çoğu “mahfuz” u, “levh”in sıfatı olmak üzere “mahfuzin” şeklinde mecrur (sonu kesralı) okumuşlardır. Bunda şeytanların ona inmelerinin imkânsız olduğuna işaret vardır. Çünkü Kur’ân’ın bulunduğu yer şeytanların ona ekleme ve çıkarma yapamayacakları kadar korunmuş haldedir. Allah (c.c) “*Kur an’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.*”⁸⁵¹ buyurarak Kur’an-ı Kerim’i, bu sûrede de bulunduğu yeri “korunmuş” diye nitelemiştir. Böylece Allah Kur’an’ın hem bulunduğu yeri koruma altında almış, hem kendisini ekleme, çıkarma ve tam değiştirmeden koruma altına almış, mânâlarını tahrif ve değiştirmeden koruma altına almıştır⁸⁵². İlginçtir; Farisi, Allah’ın (c.c) “النار ذات الوقود” tutuşturulmuş ateş hendeklerinin sahiplerine” buyruğundaki en-nar’ın, öncesindeki “el-uhdud”dan bedel-i iştimal (bedel-i iştimal: bedel olduğu şeyle arasında bir alakanın olma durumu) olduğunu söylemiştir. Oysa “nar: ateş” kendi başına var olan bir cevher/maddedir (mana değildir). Ayrıca o “uhdud” un zamirine izafet edilmiş değildir. Hem de onda bedel-i iştimalin hiçbir şartı bulunmamaktadır. Ebû Ali bundan gafil kalmış, mânâ itibarıyla en doğru, nahiv ilminin kurallarına en uyanı bırakmıştır ki o muzafın hazfedilip yerine muzaf ileyih’in geçmiş olmasıdır. Sanki şöyle denmiştir: “ashabu’l-uhdûdi, uhudi nari’l-vekûd: ateş hendeklerinin, tutuşturulmuş ateş hendeklerinin sahiplerine.” Böylece bu, bir şeyin kendisinden bedel olması kabilinden olup ikisi tek bir şeyi ifade etmektedir.

Allah (c.c)’ın “*Şüphe yok ki mü'min erkeklerle mü'min kadınlara (iman ettiler diye) işkence edip, sonra da tövbe etmeyenler için, (evet) onlar için Cehennem azabı ve onlar için bir de yanma azabı vardır*”⁸⁵³ buyruğu hakkında seleften biri şöyle demiştir: Allah’ın (c.c) kerem ve cömertliğine bakın; dostlarına işkence yapıyor ve yakıyorlar da, sonra onları tövbeye çağırıyor⁸⁵⁴

851 Hicr: 9.

852 Et-Tibyan fi aksami'l-Kur'ân s.88-99.

853 Buruc: 10.

854 Tariku'l-Hicreteyn s.295.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TÂRIK SÛRESİ

[17 Âyet]

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِنَّ كُلَّ
نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ ذَافِقٍ
﴿٦﴾ يُخْرَجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾ إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ
تَبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾
وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصُّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ فَضْلٍ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ
يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَنهْلَهُمْ زُونًا ﴿١٧﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Andolsun göğ ve Târik'a;
2. Târik'ın ne olduğunu ne bildirdi sana?
3. O, delip geçen yıldızdır.
4. Üzerinde bir gözetleyicinin bulunmadığı hiçbir nefis yoktur.
5. O halde insan neden yaratılmış olduğuna bir bakıversin?
6. O (ana rahmine) atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır.
7. O su, omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar.
8. Şüphe yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir.
9. O günde gizlilikler açığa çıkartılır.
10. (O günde) onun ne bir gücü olur; ne de bir yardımcısı.
11. Andolsun (içindekileri) dönüşlü olan semâya,
12. Yarılan yere ki;
13. Şüphesiz O (Kur'ân), kesinlikle ayırdedici bir sözdür.
14. O bir şaka değildir.
15. Gerçekten onlar oldukça hile yapıyorlar.

16. Ben de (onlara karşı) bir hile yaparım.

17. Bu nedenle o kâfirlere mühlet ver. Onlara azıcık mühlet ver!...

Tefsiri:

Allah (c.c) bir de “Andolsun göğе ve Târık’a” (Tarık: 1) diye yemin etmiş, sonra Tarık’ı açıklayarak: “O, delip geçen yıldızdır” (Tarık: 3) buyurmuştur. Yani, ışığı delip geçen yıldız. Burada kastedilen belli bir yıldız olmayıp yıldız türüdür. Belli bir yıldızla, Süreyya veya Satürn ile tefsir edenler, bunu örnek olarak zikretmişlerse doğrudur. Kastedilenin sadece o olduğunu söylemek istemişlerse bunun hiçbir delili yoktur.

Anlatmak istediğimiz şudur ki; Allah (c.c) göğе ve onun ışık veren yıldızlarına yemin etmiştir ve bunların her biri Allah’ın (c.c) vahdaniyetine delalet eden ayetlerden bir ayettir.

Bahsedilen yıldız Tarık denmiştir; çünkü yıldızlar geceleyin, Güneş ışığı kaybolduktan sonra ortaya çıkarlar. Bu yüzden yıldız, geceleyin insanların veya kendisinin evine çıkıp gelen kimseye benzetilmiştir. Ferra der ki: Geceleyin sana gelen her şey tarıktır. Zeccac ve Müberrid: Tarık geceleyin olmaz, demişlerdir. Onun için Araplar “kapı çalmayı” akla gelen hayali nitelemeye çok kullanırlar. Zurrime’nin söylediği gibi:

ألا طرقت مي هيوما بذكرها وأيدي الثريا جنح بالمغرب

Süreyya yıldızının elleri batıya uzanmış haldeyken hatırlanmakla Meyy, Kafa karıştıran düşüncelerle çalmadı mı kapıyı?

Cerir de şöyle demiştir:

طرقتك صائدة القلوب وليس ذا وقت الزيارة فارجمي بسلام

Kalplerin avcısı kapını çaldı, ama bu, Ziyaret vakti değildir; geri dön selâmetle.

Onun için: Akla gelen hayali ilk reddeden kişi Cerirdir, denmiştir. Oysa insanlar onu hep bir misafir gibi kabul ve ona ikram edegelmişlerdir. Akla gelen hikmet ve misafir, bunların ikisi de reddedilmez.

Bir başka şair de şöyle demiştir:

ألا طرقت من آخر الليل زينب عليك سلام هل لما فات مطلب

Gecenin sonunda Zeynep kapıyı çalmadı mı?

Sana selâm! Elden gidenin peşine düşölür mü?

Fasıl:

Burada üzerine yemin edilen şey insan nefsinin hali, onunla ilgilenilip başına muhafız melekler konması, kendi haline bırakılmayıp amellerini sayacak ve kaydedecek kimselerin tayin edilmesidir. Allah (c.c) her bir şahsın başında kaydedici bir meleğin olup amel ve sözlerini kaydettiğine, işlediği hayır ve şerleri teker teker yazdığına dair yemin etmiştir.

Kurralar “lemmâ”da ihtilaf etmişlerdir. Kimisi onu şeddeli, kimisi ise şeddesiz okumuştur. Şeddeli okuyan onu istisna edatı “illâ “ mânâsında saymıştır. Lemmâ, şu iki yerde illâ mânâsına gelir:

Bir: Buradaki gibi “in” den sonra veya “وَإِنْ كُنَّا لَمَّا لَيُؤْفِقْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ” tam olarak verecektir”⁸⁵⁵ âyetinde olduğu gibi “inne”den sonra.

İki: Yeminde. “seeltuke billâhi lemmâ fealte: senden Allah aşkına bunu mutlaka yapmanı istiyorum” gibi. Ebû Ali el-Farisi şöyle demiştir: Lemma’yı, lemâ şeklinde şeddesiz okuyana göre bunun aslı lemmâ idi, sonra şeddesiz yapıldı. Nefy ifade eden “in” ile te’kid ifade eden “in” arasındaki bir ayraç haberin başına gelen lâ m’dır (haberinin başına lâ m geliyor geliyorsa o te’kid ifade eden in’dır). Lemmâ ‘daki mâ ziyade harftir. Te’kid ifade eden “in”, aynen inne gibi yeminin cevabında gelebilir.

Lemmâ ‘yı bu şekilde şeddeli okuyana göre “in”, mâ anlamında bir olumsuzluk edatı, lemmâ ise illâ mânâsında istisna edatıdır. Sibeveyh, “Neşedtüke billahi lemmâ fealte: Allah aşkına senden bunu mutlaka yapmanı istiyorum” cümlesiyle ilgili olarak Halil’den şöyle nakletmiştir: lemmâ fealte’nin mânâsı illâ fealte’dir.

Allah (c.c) daha sonra, Kur’ân’ın tekrar dirilişe ilk yaratılışı delil getirme üslubu üzere, tekrar dirilmeye insanın görülen ve müşahade edilen hâl delilini hatırlatmış ve “O halde insan neden yaratılmış olduğuna bir bakıversin” buyurmuştur⁸⁵⁶. Yani; kul, kendisini ilkinde bir damla sudan yaratanın yeniden yaratmaya muktedir olduğunu bilmek için başta neyden yaratıldığı üzerinde düşünsün ve bilinenden bilinmeyene ulaşma metoduna başvursun.

Allah (c.c) daha sonra onun insanı atılıp dökülen bir sudan yarattığını haber vermiştir. Defk su dökme mânâsına gelir. Arapça’da örneğin “defaktu’l-mâe: suyu döküm” denir. İsm-i fail ve mef’ulleri medfûk, dâfik ve mundefik’tir. Medfûk, dökme işinin yapıldığı şeydir; meksûr ve madrûb kelimeleri (birincisi kırık yeri ve ikincisi vurulan yer mânâsına geldiği) gibi. Mundafik ise failin fiilinin etkisiyle olan şeydir. Mesela, “kesartuhu fenkeser: kırdım, o da kırıldı” gibi “Defaktuhû, fe’ndefaka: döküm, o da döküldü” dersin. Dâfik’in, fâil vezninde

855 Hud: 111.

856 Târik: 5.

ve ism-i mef'ul mânâsında olduğunu söyleyenler de olmuştur; sırrun kâtım (yani mektûm) ve iyşetun râdiyeh (yani mardiyeyh) gibi (manaları: gizli sır ve hoşnut olunan bir yaşam).

Denildi ki: Buradaki dâfik suyun bilfiil dökülmesini değil dökülebilir olmasını ifade eder. Yani sanki aslı “zi dafik” veya “zati dafik” (dökülme özelliğine sahip) tir. Suyun dökülmesinden bizzat dökülmesi kastedilmemiştir.

Şöyle de denmiştir, -ki doğru olan da budur-: Bu kendi normal kipinde bir ism-i faildir. Bundan onun dökme eylemini kendisinin yapması şart değildir. Çünkü ism-i fail fiilin kendisinin tahakkuk ettiği kimsedir; onu ister kendisi ister başkası yapsın. Mesela “akan su” ve “ölü adam” denir. Oysa ölümü adam kendisi yapmamıştır. Ancak onda gerçekleşince kendisi yapmışçasına ona nispet edilmiştir. Bu, bırakın en geniş ve en fasih dil olan arapçada, hiçbir milletin dilinde inkâr edilmeyen ve kabul gören bir şeydir.

“عينة راضية” İyşetun râdiyeh”e (normal mânâsı hoşnut olan yaşam. Buradaki kasıt ise hoşnut olunan yaşam) gelince; bu, mardiyeyh (razı olunan) diye nitelenmesinden daha güzeldir. Çünkü buraya uyan budur. Zîra bu insanlar o yaşamdan razı oldukları gibi onun da bunlardan razı olmuş gibi yapılmıştır. Sanki o yaşam bunlardan bunlar da ondan razı olmuşlardır. Bu, onun sadece “hoşnut olunan” olmasından daha iyidir. Bunun üzerinde düşün.

Arapçada, kendileri yapmadıkları halde zamanların “el-vaktu'l-hadır: şu anda gelen ve hazır bulunan vakit” ve “es-sâatu er-râhineh: hazır olan an” denilebildiğine göre, neden “mâun dafik: dökülen su” ve “iyşetun râdiyeh: hoşnut yaşam” denilemesin?

Allah (c.c) meniye “dökülüp atılan” diye nitelerken onun parçaları birbirini tutamayacak kadar güçsüz bir madde olmasına dikkat çekmiştir. Sonra çıktığı yer olan “omurga ile göğüs kemikleri arası”nı zikretmiştir. İbn Abbas -radıyallâhu anh- der ki: Bahsedilen, erkeğin omurgası ile kadının göğsündeki takı yeridir ve çocuk ikisinin suyundan yaratılır. Denildi ki: kasıt erkeğin sulbü ile göğsüdür (te-raib); çünkü meni onun belinden ve göğsünden çıkar. Yaratanın (c.c) kudretine delalet eden bu âyet ve mucize, (Nahl sûresi, 66. âyetinde ifade edilen) “karınlarıdaki fışkı ile kan arasından gelen hâlis süt” benzeri bir mucizedir.

Sonra Allah (c.c) kendisinin hem kudretine hem de tekrar diriltmesine delil olan bir hususu zikrederek: “Şüphe yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir.” (Tarık: 8) buyurmuştur. Yani, onu (dünyada) böylesi bir sudan yaratmaya kadir olan Allah (c.c) kıyamet günü tekrar diriltmeye kadirdir. Âyetin tek doğru mânâsı budur. Manası hususunda iki zayıf görüş daha vardır:

Bir: Mücâhid’in görüşü; meniye erkeğin tenasül organına döndürmeye kadirdir.

İki: İkrime ve Dahhâk'ın görüşü; meniye bele döndürmeye kadirdir.

Üç: Mukatil şu mânâyı vermiştir: Dilersem onu yaşlılıktan gençliğe, gençlikten çocukluğa, çocukluktan meni haline dönüştürebilirim.

Doğru olan birinci görüştür; çünkü:

Bir: İlk yaratmaya tekrar diriltmeyi delil getirmek Kur'an'ın bilinen bir metodudur.

İki: Anlatılmak istenen kudrete bunun delaleti meninin çıktığı yere döndürülmesinin delaletinden daha kuvvetlidir.

Üç: Kur'an-ı Kerîm'de bunlara benzer hiçbir şeyden bahsedilmemiş ve hiç kimse de bunları inkâr etmemiştir ki Allah (c.c) ona delil getirsin.

Dört: Allah (c.c) "kâdir: kadirdir" eylemini, "gizliliklerin açığa çıkartıldığı günde" diyerek o günle kayıtlamıştır ki o kıyamet günüdür. Yani: Allah'ın (c.c) onu kıyamet gününde diri olarak göndermeye gücü yeter.

Beş: "rac'ihî: onu döndürmeye" deki "onu" zamiri, "(O günde) onun ne bir gücü olur, ne de bir yardımcısı" daki "onun" zamirinin aynısıdır. "Onun" zami-riyle kastedilen ise kesinlikle insandır. (Dolayısıyla 'onu döndürmeye'deki onu zamirinden kastedilen insandır).

Altı: Meninin çıktığı organ hiç anılmamıştır ki zamirin ona döndüğü kesinleşsin. Dolayısıyla birisi de "onu döndürmeye" deki zamirin, meninin döküldüğü kadın organı olduğunu söylese onunla bu arasında bir fark kalmaz ve "erkeğin organına dönme" mânâsı "kadının organına dönme" mânâsından evla olmaz.

Yedi: Çıktıktan sonra meniye organa veya bele döndürmek bilinen bir şeydir de kaderde cereyan eden olağan bir durum da değildir. Bu, yüce Rabb'in kudreti dahilinde olsa da, Allah'ın (c.c) yapmadığı ve normalde vuku bulmayan, insanların da hakkında olumlu-olumsuz herhangi bir şey söylemedikleri bir husustur. Böylesi bir şeyi ise Rabb (c.c) ne açıklar, ne de inkârcılara karşı delil getirir veya uyarıda bulunur. Allah (c.c) ancak mutlaka gerçekte varlığı bulunan; ya olmuş, ya olmakta ya da olacak şeyler için delil getirir.

Şayet: Ancak Allah (c.c) "İnsan, kemiklerini bir araya toplayamayız mı sanıyor? Evet, Biz onu, parmak uçlarına varıncaya kadar bütün incelikleriyle yeniden yapmaya kadiriz"⁸⁵⁷ buyurmuştur ve mânâsı "devenin ayağı gibi yapmaya kadiriz" dir, denirse;

Cevap: Âyetteki "tesviye"ye iki mânâ verilmiştir:

Birincisi budur.

İkincisine göre, -ki bu en tercih edilenidir-, “parmak uçlarını tesviye” den kasıt, parmak uçlarını, toprakta çürüyüp dağıldıktan sonra önceki haline döndürmesidir.

Sekiz: Allah (c.c) insanı sözkonusu hakikati yalanlamaktan vazgeçirmek için insanı yaratıldığı şey üzerinde düşünmeye dâvet etmektedir. İnsan ise yerinden ayrıldıktan sonra meninin organa tekrar döndürülmesinin imkânsız olduğunu söylememiştir ki, buna ikna etmek için kendinden yaratıldığı maddeye bakmaya dâvet etsin.

Dokuz: Allah'ın (c.c) ilk yaratışı üzerinde düşünme ile çıktıktan sonra meniye organa geri döndürmesi üzerinde düşünme arasında hiçbir alaka ve birbirini gerektirme yoktur ki Allah (c.c) birinin varlığını diğerinin mümkün olmasına delil yapsın. Ama ilk yapma ile öldükten sonra yapma, ilk yaratma ile tekrar yaratma, ilk doğuş ile ikinci doğuş arasında bir çok yönden bağ vardır ve bunların birinin mümkün olması diğerinin de mümkün olmasını, birinin gerçekleşmesi diğerinin de gerçekleşmesinin imkân dahilinde olmasını gerektirir. Böylece bunların birini diğerine delil getirmek güzel olmuştur.

On: Allah (c.c) “*Üzerinde bir gözetleyicinin bulunmadığı hiçbir nefis yoktur*” (Tarık: 4) buyruğuyla, insana, onun amellerini koruyup sayacak birini tayin ettiğini, dolayısıyla onların hiç birinin zayi olmayacağını belirtmiş, sonra “Şüphe yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir” buyruğuyla korunan ve kaydedilen amelinin karşılığını görmek için tekrar diriltileceğini bildirmiştir. Böylece amellerinin baştaki ve sondaki durumunu açıklamıştır; amellerinin başlangıcı kaydedilmiş haldedir ve sonu da o kaydedilenlere göre ceza veya mükâfatlandırma olacaktır. Allah (c.c) bunu “Gizliliklerin açığa çıkartıldığı gün” sözüyle bildirmiştir. Âyetteki tüblâ'nın mânâsı “incelenir” dir. Mukâtil: ortaya çıkar ve belli olur, diye tefsir etmiştir. Nitekim bir şeyin iç yüzünü ve gizli yönlerini ortaya çıkarmak için inceleme yaptığında, “belevtu's-şey'e: filan şeyi inceledim” dersin. Serâir ise serîre'nin çoğuludur. Bu Allah (c.c) ile kul arasında görünürde bulunan ama içyüzünü O'nun bildiği ilâhi sırlardır. Mesela iman sırlardandır, Allah'ın şariat kuralları sırlardandır. Bunlar hayır ile şerrin, yapılan ile terk edilip zayi edilenin, Allah için yapılan ile O'nun (c.c) için yapılmayanın ortaya çıkması için o gün incelenecektir.

Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Allah (c.c) kıyamet günü her sırrı ortaya çıkaracak ve bunların her biri yüzlerde süs veya leke olarak belirecek. Yani sırların ortaya çıkarılmaları; deşifre edilmeleri, gerektirdikleri mükâfat ve cezaların verilip, övgü ve yergilerin yapılması sûretiyle olacaktır.

Amellerin sır ile ifade edilmesindeki incelik şudur: ameller içteki sırların meyveleridir. Bu yüzden içi iyi olanın ameli de iyi olur ve içi yüzüne nur, parlaklık ve haya olarak yansır. Kimin içi bozuk ise onun ameli de ona uyduğu gibi içindeki yüzüne karalık, karanlık ve leke olarak yansır. Dünyada dışa yansıyan içindeki

ameli olduğu gibi, kıyamet gününde de onda beliren şey içindeki olacak, hüküm ona göre verilecek ve görüntü o görüntü olacaktır. Şair şöyle demiştir:

Çünkü onun, sırların ortaya döküleceği günde,

Kalbin içinde ve kenarında bulunan sevgi sırrı vardır.

Allah (c.c) daha sonra insanın kıyamet günündeki halini haber vermiş, Allah'ın (c.c) azabına karşı ne kendinden ne de dışarıdan bir güçle –yani yardımcıyla- hiçbir şey yapamayacağını söylemiştir. Çünkü kul bir sıkıntıya düştüğünde onu ya kendinin veya yardım edecek birinin gücüyle def edebilir. O gün ise bunların hiç biri olmayacaktır. Bunun benzeri şu ayettir: “Yoksa kendilerini bize karşı savunacak birtakım ilâhları mı var? (O ilâh dedikleri şeyler) kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler. Onlar bizden de alâka ve destek görmezler”⁸⁵⁸

Allah (c.c) daha sonra “Andolsun (içindekileri) dönüşlü olan semâya ve yarılan yere” (Tarık: 11, 12) buyurarak, göğ ve yağmur göndermesine, yere ve çatlayıp yarılarak bitki bitirmesine yemin etmiştir. Ferra der ki: Gökyüzü her yıl yağmurla görünür ve o yolla nimet ve bereket dağıtır. Ebû İshak: Rec' (رَجْع), yağmur demektir. Çünkü o gelip döner ve bu hal sürekli şekilde tekrar edip durur, demiştir. İbn Abbas da -radiyallâhu anh- aynısını söylemiştir: Gökyüzü her yıl yağmurla gözükür, sonra onunla nimet, hayır ve bereket dağıtır.

Aslında bu bir benzetmedir ve göğün döndürmesinden (rec') kasıt; tüm zamanlarda ve muhtelif durumlarda gökten hayır ve bereket inmesi, bunun ardı ardına ve kesintisiz gerçekleşmesidir. Çünkü nimetlerin tamamı gök tarafından gelir.

Nimetin en açığı ve gözle görüleni yağmur olduğundan rec' “yağmur”la tefsir edilmiştir. Onunla tefsir edilmesi ve mukabilinde bitkinin çıkmasıyla birlikte toprağın yarılmasının zikredilmesi güzel olmuştur.

Sad' (سَدْع) da bitki bitirmek ile tefsir edilmiştir; çünkü bitki yeryüzünü “sad” yapar, yani yarar. Onun için Allah (c.c) yağmur bulunduran gök ile bitki bitiren yere/toprağa yemin etmiştir. Bunların her biri Allah'ın rabliğini gösteren ayetlerden bir ayettir.

Allah (c.c) sûrenin başında insanın ilk ve yeniden diriltilmelerdeki hallerine yemin ettiği gibi, Kur'an-ı Kerim'in hak ve doğru olduğuna yemin ederek “Şüphesiz O (Kur'ân), kesinlikle ayırt edici bir sözdür. O bir şaka değildir.” (Tarık: 13, 14) buyurmuştur.

Kavl-i fasl (El-Kavlu'l-fasl: ayırt edici söz); hak ile bâtılı birbirinden ayıran söze denir. Zira o hak ile bâtılı birbirinden ayırır, insanlar arasındaki kavgalarda onları ayırıp hak hükmü verir. Arapça'da “fasl'a isabet eden”; kastedilen mânâyı

zihninde ayırıştıran ve netleştiren kimse demektir. Nitekim, sözüyle kastedilen mânâyâ tam isabet ettiğinde “Fasl’a isabet etti, murada isabet etti” denir. “Fasl-ı hitap” (net söz, konuya son noktayı koyan açıklama) ifadesi de bundandır.

Yine mânâyı açıklayıcı kavî-i fasl (fasıllı söz); müphem ve kapalı sözün zıttıdır.

İşte Kur'an-ı Kerim'in fasl oluşu bu mânâların tümünü kapsamaktadır. Hak oluşu da bâtil ve asılsız olmayışını, şaka değil ciddi oluşunu içermektedir. Şaka (hezl) hakikati olmayan, yani boş şey ve oyun olduğundan, “fasl” ile “hezl” karşılıklı zikredilmişlerdir.

Yalanlayıcılar onu delile dayanarak reddetmezler, tuzak kurar, hile yapar ve aldatırlar. Dinine, peygamberine ve kullarına tuzak kurdukları gibi Allah da (c.c) onlara tuzak kurar.

“Allah'ın (c.c) tuzağı”, onları bilmedikleri yerden yavaş yavaş helâke götürmesidir. Ansızın yakalamak için onlara mühlet vermesidir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: “*Onlara mühlet veririm; (ama) benim cezam çetindir*”⁸⁵⁹ İnsan birine tuzak kuracağı zaman, kralların yaptığı gibi, kendisine güvenmesi ve rahat olması için ona iyilik ve ihsanını gösterir, sonra onu yakalayır. Allah düşmanları kendisinin dostlarına ve dinine böyle yaptıklarında da, Allah'ın (c.c) onlara tuzak kurması çirkin değil iyi bir şeydir. Allah (c.c) onları yavaş yavaş tuzağa çekerken onlara ihsan ve ikramda bulunur. Nihayet onlar kendilerine verilene sevinip şımarınca onları ansızın yakalayır.

Allah (c.c) “*Bu nedenle o kâfirlere mühlet ver. Onlara azıcık mühlet ver!...*” (Târik: 17) buyurmaktadır.

Yani onlara biraz mühlet ver, onlar için acele etme. Rabb teala onlara mühlet veriyor. Hz. Peygambere hitap ya onlara tehdit ve göz korkutma veya “onları biraz bekle” mânâsındadır.

Rüveydâ, Arap dilinde birkaç şekilde gelir. Bir: ism-i fiil olarak gelir ve onunla isim nasbedilir. “Ruveyden zeyden” gibi. Yani; Zeyd'i bırak, mühlet ver ve yumuşak davran. İkinci olarak da mef'ule izafet edilmiş masdar (mef'ulü mutlak) şeklinde gelir; “ruveydâ zeydin” gibi. yani; Zeyd'e mühlet vermek (yani: mühlet ver). “Darbe rikâbin: boyunlarını vurmak” (yani vurun)'daki gibi. Üç: Nasbedilmiş sıfat olarak gelir; sârû ruveydâ: yavaş yürüdüler” cümlesindeki gibi. Araplar “Da'hu ruveydâ: onu yavaş koy” derler, yani “vad'an ruveydâ: yavaş bir koyuşla koy.” Bu durumda ruveydâ için şu iki şey caizdir:

Bir: Hal olması.

İki: Mahzuf bir masdarın sıfatı olması. Gizli olan bu mevsuf (vasfın sahibi) açığa çıkarsa ikinci türden olduğu kesinlik kazanır. Böylece bu âyetteki ruveyda üçüncü kısımdandır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.⁸⁶⁰

Merhum yine şöyle demiştir:

Allah (c.c) insanı, tekrar dirilmenin hak olup peygamberlerin getirdikleri haberlerin gerçek olduğu hakikatine ulaşmak için ilk yaratılışı ve rızkı üzerinde düşünmeye çağırarak şöyle buyurmuştur: “*O halde insan neden yaratılmış olduğuna bir bakıversin? O (ana rahmine) atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. O su, omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar. Şüphe yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir. O günde gizlilikler açığa çıkartılır.*” (Tarık: 5-9).

Buradaki “dâfik: dökülen” kelimesi bazılarının sandığı gibi ism-i mef’ul değil, kendi vezni gibi ism-i fail mânâsındadır. “Mâun carî: akan su” ve “mâun vâkîf: durgun su” ve “mâun sâkin: durgun su” örneklerinde olduğu gibi (yani başkası tarafından değil, kendisi dökülen, akan, durgun halde bulunan su).

Belden kastın erkeğin beli olduğunda ihtilaf yoktur. Göğüs kemiği hakkında ise farklı görüşler vardır. Kimisi onun erkeğin göğüs kemiği olduğunu söylemiştir. Göğüs kemiği göğüs ile köprücük kemiği arasındaki yerdir. Kimisi ise kadının göğüs kemiği olduğunu söylemiştir. Birincisi daha kuvvetlidir. Çünkü Allah (c.c) “*O su, omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar*” buyurmuş, belden ve göğüs kemiklerinden çıkar dememiştir. Dolayısıyla adamın suyunun bu iki farklı şeyin arasından çıkması gerekir. Nitekim süt hakkında da “*Karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen)*” buyurmuştur⁸⁶¹. Ayrıca Allah (c.c) bir çok yerde, onu nutfe (meni) den yarattığını bildirmiştir. Nutfe ise erkeğin suyu (menisi) dir. Dilbilimciler böyle söylemişlerdir. Cevheri der ki: Nutfe (نطفة); az veya çok her türlü safi suya denir. Nutfe ayrıca erkeğin menisine denir. Çoğulu nutef’tir. Yine, “kuvvetlice akıp dökülme” ve “olgunlaşma” nitelemeleri ancak erkeğin menisine yapılır. Arapçada “نضجت المرأة” (kadın olgunlaştı) da, “دفقته” (kadın suyunu kuvvetlice akıp döktü) de denmez.

Diğer görüştekileri öyle söylemeye, dilbilimcilerin “terâib göğüsteki kolye yeridir” demeleri itmiştir. Zeccac der ki: *Dilbilimciler bunda müttefiktirler ve buna Imriulkays’ın şu şiirini delil getirirler:*

مفهمهة بيضاء غير مفاضة ترائبها مصقولة كالسجنجل

İnce belli ve beyaz; şişman ve eti sarkık değil.

Göğüsleri aynen ayna gibi parlak.

860 Et-Tibyan fi aksami'l-Kur’ân s. 100-108.

861 Nahl: 66.

zihninde ayırıştıran ve netleştiren kimse demektir. Nitekim, sözüyle kastedilen mânâyâ tam isabet ettiğinde “Fasl’a isabet etti, murada isabet etti” denir. “Fasl-ı hitap” (net söz, konuya son noktayı koyan açıklama) ifadesi de bundandır.

Yine mânâyı açıklayıcı kavli-i fasl (fasıllı söz); müphem ve kapalı sözün zıttıdır.

İşte Kur’an-ı Kerim’in fasl oluşu bu mânâların tümünü kapsamaktadır. Hak oluşu da bâtil ve asılsız olmayışını, şaka değil ciddi oluşunu içermektedir. Şaka (hezl) hakikati olmayan, yani boş şey ve oyun olduğundan, “fasl” ile “hezl” karışıklık zikredilmiştir.

Yalanlayıcılar onu delile dayanarak reddetmezler, tuzak kurar, hile yapar ve aldatırlar. Dinine, peygamberine ve kullarına tuzak kurdukları gibi Allah da (c.c) onlara tuzak kurar.

“Allah’ın (c.c) tuzağı”, onları bilmedikleri yerden yavaş yavaş helâke götürmesidir. Ansızın yakalamak için onlara mühlet vermesidir. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: “Onlara mühlet veririm; (ama) benim cezam çetindir”⁸⁵⁹ İnsan birine tuzak kuracağı zaman, kralların yaptığı gibi, kendisine güvenmesi ve rahat olması için ona iyilik ve ihsanını gösterir, sonra onu yakalayır. Allah düşmanları kendisinin dostlarına ve dinine böyle yaptıklarında da, Allah’ın (c.c) onlara tuzak kurması çirkin değil iyi bir şeydir. Allah (c.c) onları yavaş yavaş tuzağa çekerken onlara ihsan ve ikramda bulunur. Nihayet onlar kendilerine verilene sevinip şımarınca onları ansızın yakalayır.

Allah (c.c) “Bu nedenle o kâfirlere mühlet ver. Onlara azıcık mühlet ver!...” (Tarık: 17) buyurmaktadır.

Yani onlara biraz mühlet ver, onlar için acele etme. Rabb teala onlara mühlet veriyor. Hz. Peygambere hitap ya onlara tehdit ve göz korkutma veya “onları biraz bekle” mânâsındadır.

Rüveydâ, Arap dilinde birkaç şekilde gelir. Bir: ism-i fiil olarak gelir ve onunla isim nasbedilir. “Ruveyden zeyden” gibi. Yani; Zeyd’i bırak, mühlet ver ve yumuşak davran. İkinci olarak da mef’ule izafet edilmiş masdar (mef’ulü mutlak) şeklinde gelir; “ruveydâ zeydin” gibi. yani; Zeyd’e mühlet vermek (yani: mühlet ver). “Darbe rikâbin: boyunlarını vurmak” (yani vurun)’daki gibi. Üç: Nasbedilmiş sıfat olarak gelir; sârû ruveydâ: yavaş yürüdüler” cümlesindeki gibi. Araplar “Da’hu ruveydâ: onu yavaş koy” derler, yani “vad’an ruveydâ: yavaş bir koyuşla koy.” Bu durumda ruveydâ için şu iki şey caizdir:

Bir: Hal olması.

İki: Mahzuf bir masdarın sıfatı olması. Gizli olan bu mevsuf (vasfın sahibi) açığa çıkarsa ikinci türden olduğu kesinlik kazanır. Böylece bu âyetteki ruveyda üçüncü kısımdandır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.⁸⁶⁰

Merhum yine şöyle demiştir:

Allah (c.c) insanı, tekrar dirilmenin hak olup peygamberlerin getirdikleri haberlerin gerçek olduğu hakikatine ulaşmak için ilk yaratılışı ve rızkı üzerinde düşünmeye çağırarak şöyle buyurmuştur: “*O halde insan neden yaratılmış olduğuna bir bakıversin? O (ana rahmine) atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. O su, omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar. Şüphe yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir. O günde gizlilikler açığa çıkartılır.*” (Tarık: 5-9).

Buradaki “dâfik: dökülen” kelimesi bazılarının sandığı gibi ism-i mef’ul değil, kendi vezni gibi ism-i fail mânâsındadır. “Mâun carî: akan su” ve “mâun vâkîf: durgun su” ve “mâun sâkin: durgun su” örneklerinde olduğu gibi (yani başkası tarafından değil, kendisi dökülen, akan, durgun halde bulunan su).

Belden kastın erkeğin beli olduğunda ihtilaf yoktur. Göğüs kemiği hakkında ise farklı görüşler vardır. Kimisi onun erkeğin göğüs kemiği olduğunu söylemiştir. Göğüs kemiği göğüs ile köprücük kemiği arasındaki yerdir. Kimisi ise kadının göğüs kemiği olduğunu söylemiştir. Birincisi daha kuvvetlidir. Çünkü Allah (c.c) “*O su, omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar*” buyurmuş, belden ve göğüs kemiklerinden çıkar dememiştir. Dolayısıyla adamın suyunun bu iki farklı şeyin arasından çıkması gerekir. Nitekim süt hakkında da “*Karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen)*” buyurmuştur⁸⁶¹. Ayrıca Allah (c.c) bir çok yerde, onu nutfe (meni) den yarattığını bildirmiştir. Nutfe ise erkeğin suyu (menisi) dir. Dilbilimciler böyle söylemişlerdir. Cevheri der ki: Nutfe (نطفة); az veya çok her türlü safi suya denir. Nutfe ayrıca erkeğin menisine denir. Çoğulu nutef’tir. Yine, “kuvvetlice akıp dökülme” ve “olgunlaşma” nitelemeleri ancak erkeğin menisine yapılır. Arapçada “نضجت المرأة” (kadın olgunlaştı) da, “دفقته” (kadın suyunu kuvvetlice akıp döktü) de denmez.

Diğer görüştekileri öyle söylemeye, dilbilimcilerin “terâib göğüsteki kolye yeridir” demeleri itmiştir. Zeccac der ki: *Dilbilimciler bunda müttefiktirler ve buna İmriulkays’ın şu şiirini delil getirirler:*

مفهمة بيضاء غير مفاضة ترائبها مصقولة كالسجنجل

İnce belli ve beyaz; şişman ve eti sarkık değil.

Göğüsleri aynen ayna gibi parlak.

860 Et-Tibyan fi aksami'l-Kur’ân s. 100-108.

861 Nahl: 66.

Ancak bu, teraib'in kadına mahsus olduğunu göstermez. Bilakis o hem erkek hem kadın için kullanılır. Cevheri der ki: Terâib göğüs ile köprücük kemiği arasındaki göğüs kemiğine denir.

“Şüphesiz yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir.” (Tarık: 8). Doğrusu, buradaki “onu” zamiri insana racidir. Yani, Allah gizliliklerin ortaya çıkarıldığı kıyamet gününde insanı kendisine döndürmeye kadirdir. “Zamir meniye döner ve mânâ ‘Allah (c.c) onu idrar yoluna veya göğse döndürmeye veya çıkmasını engellemeye kadirdir’ şeklindedir” diyen hatalıdır. Allah (c.c) ona da kadirdir. Ancak sözün gelişi ve Kur’ân’ın, başlangıç ile ilk yaratılışı tekrar dirilmeye ve kendisine döndürülmeye delil getirme metodu bunu reddeder. Ayrıca âyetle dönüş bir zarfla (zaman zarfıyla) kayıtlanmıştır ki o “gizliliklerin ortaya çıkarıldığı gün”dür.⁸⁶²

İbn Kayyim (rh.a) yine şöyle demiştir:

Zeccac şöyle demiştir: Dilbilimcilerin hepsi turbe (تربة) nin göğüsteki takı yeri (döş) mânâsına gelip çoğulunun terâib olduğunda hemfikirdirler.

Ebû Ubeyde de: Terâib, göğüsteki takı yeridir, demiştir ve bu dilbilimcilerin tümünün görüşüdür. Atâ da İbn Abbas’tan şöyle rivâyet etmiştir: “O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O’nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir!”⁸⁶³ buyrulmuştur. Çünkü çocuk ancak erkek ile eşinden meydana gelir. İlk babamız ve annemiz Adem ile Havva da, İsa (a.s) da bu kuralı bozmaz. Çünkü Allah Adem (a.s)’in toprağını suya atarak çamura, sonra ona hava ile su göndererek pişmiş çamura dönüştürmüş, sonra da ona ruh üflemiştir. Havva da Adem’den ayrılmıştı ve ondan bir parçaydı. İsa (a.s) ise Meryem’in suyundan yaratılmıştı. Melek ona üflemişti ve bu onun için başkalarının babası mesabesinde olmuştu.⁸⁶⁴

862 İ'lamu'l-Muvakki'in (1/194-196),

863 En'am: 101.

864 Tuhfetu'l-vedud s. 239.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

A'LÂ SÛRESİ

[19 Âyet]

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسُوَّى ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ﴿٣﴾
وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غَنَاءً أَحْوَى ﴿٥﴾ سَتَقِرُّوكَ فَلَا تَنْتَبِى ﴿٦﴾
إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ
إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى ﴿٩﴾ سَيَذَكِّرُ مَنْ يَخْشَى ﴿١٠﴾ وَيَجْعَلُهَا أَسْهَى ﴿١١﴾
الَّذِي يَضِلُّ النَّارَ الْكَثِيرَى ﴿١٢﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ﴿١٣﴾ قَدْ أَفْلَحَ
مَنْ تَزَكَّى ﴿١٤﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤَظِّمُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾
وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿١٧﴾ إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ
وَمُوسَى ﴿١٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. O en yüce Rabbinin ismini tesbih et!

2. O ki yaratıp düzenleyendir.

3. O ki takdir edip yol gösterendir.

4. O ki meralar çıkaran,

5. Sonra da onu kupkuru ve simsiyah hale getirendir.

6. Sana (Kur'ân'ı) okutacağız ve unutmayacaksın.

7. Allah'ın dilediği müstesnâ. Şüphe yok ki O, açık olanı da bilir, gizli kalanı da.

8. Biz sana o en kolay olanı gerçekleştirme başarısını vereceğiz.

9. O halde - eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver.

10. Korkan kimse öğüt alacak,

11. Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır;
12. O ki en büyük ateşe girecek,
13. Sonra orada hem ölmeyecek hem de hayat bulmayacaktır.
14. Gerçek şu ki umduğunu elde eder, iyice temizlenen;
15. Ve Rabbinin adını anarak namaz kılan.
16. Oysa siz dünya hayatını tercih edersiniz.
17. Hâlbuki âhiret hem daha hayırlı, hem de daha kalıcıdır.
18. Şüphe yok ki bu(nlar) önceki sahifelerde,
19. İbrahim ile Mûsa'nın sahifelerinde de vardır.

Tefsiri:

“O en yüce Rabbinin ismini tesbih et! O ki yaratıp düzenleyendir. O ki takdir edip yol gösterendir” (A'la: 1-3).

Allah (c.c), kendisinin genel mânâdaki “takdir”i kapsamında dört şey zikretmiştir: yaratmak, düzenlemek, takdir etmek ve yol göstermek. Atâ der ki: Allah (c.c) onu yarattı ve yaratıkları arasında en güzel sûrette düzenledi. Bunun delili Allah'ın (c.c) “O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmıştır...” buyruğudur⁸⁶⁵. Çünkü güzel yaratması; onu düzenlemesini, bedeni ile azalarının, kendi aralarındaki uyum ve dengeyi bozmayacak derecede bir uyum içinde olmasını gerektirmektedir.

Kelbi: Ruh taşımakta olan her canlıyı ona hayat vererek yaratmış ve iki el, iki göz ve iki ayak vererek onu düzenlemiştir, diye tefsir etmiştir. Mukâtil: Her hayvan için ona yararlı olacak bir mahluk yaratmıştır, demiştir. Ebû İshak da: Yani insanı mükemmel ve dengeli yaratmıştır, demiştir. Bu tefsirler örneklendirme türünden bir tefsirdir. Yoksa yaratma ve düzene koyma hem insanı hem başkalarını kapsar. Nitekim Allah (c.c) “Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene”⁸⁶⁶, “Ardından semayı yedi kat olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti)”⁸⁶⁷, “Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin”⁸⁶⁸ buyurmuştur. Oradaki bazı mevcut dengesizlik ve düzensizlik ise Allah'ın (c.c) o mahlukuna bunları vermemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü düzene koymak etki etme ve güzel bir şekilde ortaya koyma şeklinde gerçekleşen bir “olma” hadisesidir. Onlardan olmayan ise yaratanın düzenini istemediğindendir. Bu da “olmamak/yokluk” hali olup olması ve gerçekleşmesi için herhangi bir yaratma ve etkinin olmaması yeterlidir.

865 Secde: 7.

866 Şems: 7.

867 Bakara: 29.

868 Mülk: 3.

Bunun üzerinde iyi düşün; zîra bu açıklama Allah'ın (c.c) “*Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin*”⁸⁶⁹ buyruğundaki kafaya takılan problemi çözer. Çünkü mevcut bazı düzensizliklerin sebebi Allah'ın onda düzenleme iradesinin olmamasıdır. Cehalet, körlük, dilsizlik ve sağırılıkta Allah'ın bunları yaratma ve meydana getirme iradesinin olmayışı yeterlidir. İnşallah bunun tamamı Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in “*والشر ليس إليك*” şer sana değildir (sana şer olan şeylerle ibadet edilmez veya şer sana yakışmaz)”⁸⁷⁰ hadisinde, şerrin kaza ve kader kapsamında olduğu meselesinde gelecektir. Burada özetle anlatılmak istediğimiz şudur ki; Allah'ın (c.c) her mahluktaki düzenlemesi yaratma düzeyindedir ve bir şeyde başka yönde düzenleme yoksa Allah (c.c) bunu onda yaratmadığındandır.

Takdir etme ve hidayete (yol gösterme ve ona iletme) gelince, Mukâtil: Erkek ve dişiye yaratmayı takdir etti ve erkeği dişiye, dişiye erkeğe ulaşmayı öğretti, demiştir. İbn Abbas, Kelbi ve Atâ: Soylardan dilediğini yarattı, sonra erkeğe dişiye nasıl ulaşacağını öğretti, demişlerdir. Bu görüşü Nazm yazarı tercih etmiş ve şöyle demiştir: hidâyetten kasıt erkeğin kadına nasıl yaklaşacağını öğretilmesi ve ilham edilmesidir. Çünkü her bir hayvan türünde erkeklerin dişilere yaklaşma biçimi onların şekil, biçim ve duruşlarına göre birbirinden farklıdır. Dolayısıyla Allah (c.c) her bir erkeği, türünün dişilerine nasıl yaklaşacağı bilgisiyle yaratma-saydı o bunu yapamazdı.

Mukâtil ayrıca: Ona geçimini sağlama ve hayvanını otlatma yolunu göstermiştir, demiştir. Süddî: Cenin'in rahimde kalacağı süreyi belirlemiş, sonra ona dışarı çıkma yolunu göstermiştir, demiştir. Mücâhid: İnsana hayır ve şer, saadet ve bedbahtlık yollarını göstermiştir, demiştir.

Ferra ise şöyle demiştir: Cümlelerin “takdir edip” den sonraki kısmının aslı “fehedâ ve edalle: ardından hidayet etti ve saptırdı” şeklindedir. İkisinden biriyle (hidayet) yetinilip diğerine gerek duyulmamıştır.

Ben derim ki: Âyet bunların tümünden daha geniştir. Buradaki görüşlerin en zayıfı Ferra'nın görüşüdür. Çünkü buradaki hidayet, hayvanlara yaşamlarını sürdürmede faydalı olacak telkin ve ilhamları kapsayan genel hidayet (yol gösterme) dir. Allah'ın (c.c) dilemesi dahilindeki iman hidayeti ile sapıklık değildir. Bu ayet, “*O da: Bizim Rabbimiz, her şeye hıkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi.*”⁸⁷¹ âyetinin bir benzeridir.

Dolayısıyla Allah'ın mahlukatına “yaratmayı vermesi” onları var etmesi, “hidayet etmesi” ise onlara öğretmesi, hayatta kalmaları için gerekli koruyucu ve düzenleyici yol ve yöntemleri göstermesidir.

869 Mülk: 3.

870 Sahih hadistir. Fatiha sûresinin tefsirinde geçti.

871 Taha: 50.

Mücâhid'in sözü kendinden bir misallendirmedir, âyetin mânâsının tamamını veren bir tefsir değildir. Çünkü âyet konuşan (insan) ve konuşamayan, kuş ve yürüyen, meramını ifade edebilen ve edemeyen ile tüm hayvanları kapsamaktadır.

Aynı şekilde, "bu erkeğin dişiye nasıl yaklaşacağını gösterilmesidir" diyenin açıklaması da bir misallendirmedir. Bu, sadece Allah'ın bildiği hidayet (yol gösterme, iletme) lerden sadece bir tanesidir. "Hayvanlarını otlatacağı otlığı gösterdi, ona ilettiler" diyenin tefsiri de böyledir. Zîra bu da hidâyetin bir kısmıdır. Çünkü, Allah'ın (c.c) yavruya, annesinin karnından çıktığında memesini ağzına nasıl alacağını göstermesi ve ilham etmesi (hidayeti), emsalleri arasında annesini tanıyıp nereye gitse ardından gitmesini göstermesi, kendisine zarar verecek otlığı bırakıp faydalı otlığa yönelmesini göstermesi; kuşları, vahşi hayvanları ve diğer hayvanları insanın yapmaktan aciz kalacağı ilginç hareketler yapmaya hidayet etmesi -örneğin arıyı, farklı yerlerde bulunmasına rağmen otlanacağı yerlere gidip sonra ağaçtan, dağdan ve insanların ona hazırladığı kovanlara geri dönmesini öğretmesi-, bunların tümü buna birer örnektir.⁸⁷²

İbn Kayyim (rh.a) şöyle demiştir:

Böylece Allah (c.c) dört şey zikretmiştir: yaratma, düzenleyip şekil verme, takdir etme ve hidayet. O (c.c) yarattığı her bir mahluku mükemmel bir düzende yaratmış, onu her şeyi sağlam ve muhkem biçimde düzenlemiştir. Sonra yaşamı, oturup kalkması, hareket ve tasarruflarında yararına olacak sebepleri ona takdir etmiş ve onu bunlara hidayet etmiştir. Hidayet etmenin mânâsı öğretmektir. Böylece Allah (c.c), Peygamberine indirdiği ilk sûrenin başındakine benzer bir ifadeyle, yaratan ve öğretenin kendisi olduğunu belirtmiştir.⁸⁷³

"O en yüce Rabbinin ismini tesbih et!" (A'lâ: 1). Gerçekte bu onların⁸⁷⁴ aleyhine bir delildir.

Çünkü Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bu emre uyarak "Sübhâne rabbiye'l-a'lâ" (En yüce olan Allah'ı tenzih ederim) ve "Sübhâne rabbiye'l-azim, Büyük Allah'ı tenzih ederim, demiştir. Durum iddia ettikleri gibi olsaydı Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- "Sübhânesmi rabbiye'l-azim: Büyük Allah'ın ismini tenzih ederim" derdi. Sonra; ümmetten hiç kimse "Rabbimin ismine ibadet ettim", "Rabbimin ismine secde ettim", "Rabbimin ismine rüku ettim", "Rabbimin adı aşkına bana merhamet et" demeyi caiz görmez. Bu da her şeyin isimle değil müsemma (ismin sahibi zat) ile bağlantılı olduğunu göstermektedir.

872 Şifau'l-Alil: 65, 66.

873 Miftahu Dari's-seade, 92.

874 Yani; "isim, isim verildiği şeyin aynısıdır" diyenlerin.

Allah'ı (c.c) zikir ve tesbih, emrinin isme nisbetine (Allah'ı zikret, değil de Allah'ın ismini zikret diye ifade edilmesi) gelince; buna şöyle cevap verilmiştir: yüceltilen tazim ve tenzih şart olunca onun sebebi ve onunla ilgili şeyler de yücelir. Mesela (krallar övülürken) “yüce huzurda duruş”, “yüce kapı”, “değerli sohbet meclisi” ve benzeri ifadeler kullanılır. Ancak bu cevap iki yönden tatminkar değildir:

Bir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- böyle anlamamıştır. O “Sübhone rabbiyel...: Rabbimi tenzih ediyorum..” demiş, sizin söylediğiniz üzerinde durmamıştır.

İki: Bu, zat için kullanılan büyültme, hamd, tevhid ve benzeri ifadelerin isim için de kullanılmasını, “Allah'ın adına hamdolsun”, “Allah'ın adından başka hiçbir ilâh yoktur” denebilmesini gerektirir. Bu ise hiç kimsenin söylemediği bir şeydir.

Bilakis doğru cevap şudur: Hakiki zikrin mahalli kalptir. Çünkü zikir, isyanın (unutmanın) zıttıdır. Tesbih (yüceltme) de zikrin türlerindendir. Zikir ve tesbih kayıtsız olarak ifade edilmiş olsalardı dil ile anma değil, hatırlama anlaşırdı. Allah (c.c) ise kullarından her ikisini (kalp ile hatırlama, dil ile anma) birden yapmalarını murad etti. Mü'min olmak ancak bu ikisinin bir araya gelmesi ve birleşmesiyle kabul edildi, İslâm'a giriş bununla gerçekleşti. Böylece âyetin mânâsı şöyle olur: “Rabbini kalbinle ve dilinle zikret/an.” Çünkü kalbin zikrinin konusu ismin gösterdiği ve delalet ettiği zattır, başka bir şey değildir. Dil ile zikrin konusu ise söz ile birlikte mânâsıdır. Çünkü lafız, kendisi için istenen bir şey değildir. Onun için hiç kimse tesbihin mânâ değil sadece lafız olduğu vehmine kapılmaz.

Hocam İbn Teymiyye (Allah ruhunu mukaddes eylesin) bu mânâyı bana kısa ve zarif bir ifadeyle şöyle anlattı: Âyetin mânâsı şöyledir: “Rabbini, onun adını telaffuz etmek ve söylemek sûretiyle tenzih et.” “Rabbini, onun adını zikrederek tesbih et” sözü de bunun aynısıdır. Bu faide, bir ilim yolculuğuna bedeldir! Ancak kadrini bilene! Lütfuyla bol ihsanda bulunan Allah'a hamdolsun. Ondan nimetini tamamlamasını niyaz ederiz⁸⁷⁵.

Şayet: Peki “سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى : En yüce Rabbinin adını tesbih et” (A'lâ: 1) âyetinde “Rabb” lafzının başına be harfi gelmemişken, “فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ : Büyük Rabbinin adını tesbih et”⁸⁷⁶ âyetinde be harfinin gelmesindeki hikmet nedir? diye sorulursa;

Cevap: Tesbih'ten bazen sadece tenzih ve salt zikr mânâsı kastedilir. Bazen namazla birlikte yapılan tenzih kastedilir ki bu “belli bir fiille birlikte yapılan zikir ve tenzih”tir. O yüzden namaza tesbih denmiştir. İşte mücerret tesbih kas-

875 Bedaiu'l-Fevaid (1/ 18, 19).

876 Vakıa: 74,, 96.

tedildiğinde be'nin bir mânâsı yoktur. Çünkü bu mânâdaki tenzih harf-i cer ile geçişli olmaz; “sebbahtu billâh: Allah'ı tenzih ettim” demezsin. Fiille birlikte yapılan tenzihi kastettiğinde, ki o namazdır, bu mânâyı kastettiğine dikkat çekmek için başına be harfi getirirsin. Adeta “sebbih muftetihan bismi rabbike: Rabbini, adıyla başlayarak tesbih et” veya “sebbih nâtikan bismi rabbik: Rabbini, adını telaffuz ederek tenzih et” demiş olursun. Aynen “Salli muftetihan bismihi: Namazı Allah'ın adıyla başlayarak kıl”, “salli natikan bismih: Namazı Allah'ın adını telaffuz ederek kıl” demen gibi.

Allahu A'lem, bu sırdan dolayı “سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: Göktekiler ve yerdekiler Allah'ı tesbih ederler”⁸⁷⁷ âyetinde Allah lafzının başına lââm harfi gelirken -ki buradaki tesbihten kasıt secde, boyun eğme ve itaattir-, secde fiilinin kullanıldığı “وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: Göklerdeki ve yerdeki kimseler yalnız Allah'a secde edeler” cümlesinde de aynı şekilde Allah lafzının başına lawm harfi gelmiştir.⁸⁷⁸ (Aynı mânâyı geldiklerinden ikisi de lââm ile müteaddi olmuştur). Ama hiçbir yerde “sebbehallahu...” denmemiştir. İşte bu noktada Allah'ın (c.c) şu buyruğu üzerinde düşün: “إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ” (c.c) Kuşkusuz Rabbin katındakiler O'na kulluk etmekten kibirlenmezler, O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler”⁸⁷⁹. Secdeyi kendi adıyla anınca tesbih de Allah'ı zikir ve tenzih mânâsına gelmiştir.⁸⁸⁰

Allah (c.c) “Korkan kimse öğüt alacak” (A'lâ: 10) buyurmaktadır.

Çünkü âhirete inanmayan kimse en fazla “Bunlar zamanın, diğerleri gibi çürütüp yok ettiği kimselerdir. Bedbahtlık ve saadet hep dönemde olagelmıştır” der. Âhirete inanan ve ondan korkan ise âyet ve nasihatlerden istifade eden ve etkilenen kimsedir.⁸⁸¹

877 Hadid: 1.

878 Ra'd: 15.

879 A'râf: 205.

880 Bedaiu'l-Fevaid (1/ 20).

881 Er-Risaletu et-Tebukiyye s. 82.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ĞÂŞİYE SÛRESİ

[26 Âyet]

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وَجُودَ يُومِتِدْ خَاشِعَةً ﴿٢﴾ عَامِلَةً نَاصِيَةً ﴿٣﴾
تَضَلَّى نَارًا خَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَى مِنْ غَيْنِ آتِيَةٍ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿٦﴾
لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾ وَجُودَ يُومِتِدْ نَاعِمَةً ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةً ﴿٩﴾
فِي جَنَّةٍ غَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِأَغْنَةٍ ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾
فِيهَا شُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾
وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ ﴿١٦﴾ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ
كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ
سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا
مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾
ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah 'ın adı ile.

1. Ey insanoğlu! Herşeyi kaplayacak kıyametin haberi sana gelmedi mi?
2. O gün birtakım yüzler zillete bürünmüştür.
3. Zor işler altında bitkin düşmüştür.
4. Yakıcı ateşe yaslanırlar.
5. Kızgın bir kaynaktan içirirler.
6. Onlar için kuru dikenden başka yiyecek de yoktur.
7. Ne semirtir, ne de açlığı giderir.
8. İnanmış olanların yüzleri, o gün, pırıl pırıldır.
9. Yaptıklarından hoşnutturlar.
10. Yüksek bir bahçededirler.
11. Orada boş söz işitmezler.

12. Orada akan bir kaynak vardır.
13. Orada yükseltilmiş tahtlar vardır.
14. Konulmuş kadehler.
15. Dizilmiş yastıklar.
16. Serilmiş halılar vardır.
17. Bu insanlar bakmıyorlar mı, develerin nasıl yaratıldığına?
18. Göğün nasıl yükseltildiğine?
19. Dağların nasıl dikildiğine?
20. Yerin nasıl yayıldığına?
21. Ey Muhammed! Sen öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt verensin.
- 22-24: Sen, onların üzerinde bir zorba değilsin. Ancak kim yüz çevirir ve inkâr ederse, işte Allah, onu en büyük azap ile cezalandırır.
25. Dönüşleri bizedir.
26. Sonra onların hesabını görmek bize düşer.

Tefsiri:

Âyette geçen istisna, munkatı (kesilmiş, devam etmeyen) bir istisnadır. Ancak bu munkatı istisna, İbn Harûf'un iddia ettiği gibi müstesnanın bağımsız bir cümle olması itibarıyla değil başka bir itibarla munkatı istisnadır. Dolayısıyla burada istisna ile, kâfirlere baskı ve zorbalık yapmak amaçlanmamaktadır. Çünkü Allah, peygamberi Rabbinin mesajını ileten bir tebliğci ve uyarıcı olarak göndermiştir. Ona itaat edene Cennet, karşı çıkıp isyan edene de Cehennem vardır. Bu yüzden yüce Allah şöyle buyurmuştur:

*"Eğer yüz çevirirlerse, bilesin ki biz seni onların üzerine bir bekçi olarak göndermedik. Sana düşen sadece tebliğ etmektir."*⁸⁸²

*"De ki: Ey insanlar! Size Rabbinizden Hak (Kur'an) gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelecektir. Kim de saparsa, ancak kendi aleyhine sapacaktır. Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim."*⁸⁸³

Müfessirler derler ki: Yani sen, krallar gibi onların başına kendilerini ezen, boyun eğdiren bir zorba olarak gönderilmedin. Aksine sen, mesajlarımı tebliğ eden bir kulum ve elçimsim. Sana itaat eden kimseye Cennet, sana itaat etmeyip isyan edene de Cehennem vardır.

Bu, buradaki ilâhi hitaba muhatap olanların kâfirler olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla istisna edilenlerin kâfirler olması doğru olmaz.⁸⁸⁴

882 Eş-Şûra, 42/48.

883 Yunus, 10/108.

884 Bedâi'ü'l-fevâid, 3/69.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

FECR SÛRESİ

[30 Âyet]

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَنسِي ﴿٤﴾ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حَبْرِ ﴿٥﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَتَمُودَ الَّذِي جَاءُوا الضَّحَرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفُسَادَ ﴿١٢﴾ فَغَضِبَ عَلَيْهِمُ رَبُّكَ مَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لَبَالِمُرْصَادٍ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَتَبَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَا تَكْرُمُونَ الْبَيْتَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَحَاسُونَ عَلَى طَعَامِ الْمُسْكِينِ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثِ أَخْلَا لَمَّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْأَمَْالَ حُبًّا جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُؤْتِيهِمْ نَاقَةَ أَخَذَ ﴿٢٦﴾ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ﴿٢٨﴾ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ﴿٢٩﴾ وَادْخُلِي جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

Rahmān ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Andolsun fecre,
2. Ve on geceye,
3. Hem çiftte, hem de teke,
4. Yürüyüp gittiği zaman da geceye ki;
5. Gerçekten bu(nlar), akıl sahibi olanlar için bir yemindir, değil mi?
6. Görmedin mi Rabbinin nasıl (azab) ettiğini Âd kavmine;

7. Yüksek direkli İrem'e?
8. Ki onun şehirlerde benzeri yaratılmamıştı.
9. Ve vadi(ler)de kayaları oyan Semûd'a;
10. Ve kazıklar sahibi Firavun'a?
11. Onlar ki memleketler(in) de azgınlık etmişlerdi.
12. Onlar oralarda fesâdı artırmışlardı.
13. Bundan dolayı Rabbin de onların üzerine bir azab kamçısı yağdırdı.
14. Çünkü Rabbin gözetlemektedir.
15. Ama insan Rabbi kendisini sınavıya da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lûtfetti" der!
16. Fakat ne zaman onu deneyip rızkını daraltırsa bu sefer: "Rabbim beni alçalttı" der!
17. Hayır! Bilakis siz yetime ikramda bulunmazsınız.
18. Yoksula yedirmek için de birbirinizi teşvik etmezsiniz.
19. Mirası da helâl, haram demeden alabildiğine yersiniz.
20. Malı da ondaki hiçbir hakka riâyet etmeksizin pek çok seversiniz.
21. Böyle yapmayın. Yer dağılıp zerreler gibi parça parça edildiğinde,
22. Rabbin gelip melekler de saf saf dizildiğinde;
23. Ki o gün Cehennem de getirilmiş olacaktır; işte o gün insan hatırlayacaktır. Ama hatırlamanın ona ne faydası olur?
24. "Keşke hayatım için önceden (iyilikler) göndermiş olsaydım" der.
25. Artık o günde onun azabı gibi hiçbir kimse azab yapamaz.
26. O'nun bağladığı gibi de kimse bağlayamaz.
27. "Ey yakîn ile huzur bulmuş nefis!
28. "Kendin razı olmuş ve (ilâhi) rızaya ermiş olarak dön Rabbine!
29. "Haydi katıl (salih) kullarıma!
30. "Ve (onlarla) gir Cennetime!"

Tefsiri:

"Andolsun fecre, ve on geceye, hem çifte, hem de teke, yürüyüp gittiği zaman da geceye ki; gerçekten bu(nlar), akıl sahibi olanlar için bir yemindir, değil mi?" (Fecr: 1-5). Bu âyetlerdeki yeminlerin cevabının "Çünkü Rabbin gözetlemektedir" (Fecr: 14) ayeti olduğu söylenmiştir. Ancak bu iki yönden zayıftır:

Bir: Bu durumda hem cümle uzamış, hem de yemin ile cevabı arasına bir çok cümle girmiş olur.

İki: Allah'ın (c.c) “Çünkü Rabbin gözetlemektedir” buyruğu, O'nun bahsedilen ümmetlere –ki onlar Âd ve Semud kavimleri ile Firavun'un kavmidir- cezasını vurgulamaktadır. Allah (c.c) önce onların cezalarını zikretmiş, sonra bir uyarı ve açıklama olarak: “Çünkü Rabbin gözetlemektedir” buyurmuştur. Dolayısıyla bunun yemin ile hiçbir bağıni göremiyoruz.

Bundan daha güzeli şu açıklamadır: On gecedeki fecir büyük fiili ibadetleri ve ibadetlerin mahalli olan saygın mekanları içermektedir ki bunlar kulun Rabb'ine boyun eğmesini içerici ilâhi şiarlardır. Çünkü hac ve ondaki ibadetler Allah'a (c.c) katıksız kulluk, O'nun azameti önünde eğilmek ve boyun eğmektir. Bu ise Âd, Semûd kavmi ile Firavun'un kavmini nitelediği “azgınlık, büyüklenme ve böbürlenme”nin zıttıdır. Çünkü hacdaki ibadetler Allah'a (c.c) sonsuz bir tevazu ve boyun eğişi içermektedir. Bu milletler ise Rabb'lerinin emrinden çıkmışlar ve büyüklük taslamışlardır.

Sahih-i Buhârî'de geçen ve İbn Abbas'ın -radiyallâhu anh- naklettiği bir hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Salih amellerin Allah'a bu on günden daha sevimli olduğu günler yoktur.” Sahabeler: Ya Rasûlallah! Allah yolunda cihad da mı değil? Deyince Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-: “Cihad da değil. Ancak canı ve malıyla gidip bunlardan hiçbirleriyle dönmeyen kişi müstesna” buyurmuştur⁸⁸⁵.

Böylesi amelleri içeren zaman ise yüce Rabb'in yemin etmesine layıktır.

“Andolsun ki.” Fecr'den, lafzın zahirindeki gibi fecir cinsi kastedilmişse bu namazların ilki sabah namazını içermektedir. Böylece yemine günün ilk namazını içeren bu kelimeyle başlamış, son namazı içeren “ve yürüyüp gittiği zaman da geceye ki” ile bitirmiştir.

Fecir'den belli bir fecir kastedilmişse o kurban gününün ve gecesinin –ki o Arafa gecesidir- fecridir. Dolayısıyla bu gece yılın en faziletli gecelerindendir. Şeytan hiçbir gecede bu gecekenden daha mağlup, hakir ve öfkeli olmaz. Bu fecir Allah (c.c) katındaki en faziletli gün olan kurban günüdür. Nitekim rivâyet ettiğine göre Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Allah katında en faziletli gün kurban günüdür” buyurmuştur⁸⁸⁶. Bunu Ebû Dâvud, sahih senetle rivâyet etmiştir. Bu, on günün son günüdür. Ki bu Sahih-i Buhârî ve diğerlerinde geçtiği üzere hac-ı ekber günüdür. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in müezzininin: “Allah müşriklerden beridir. Resulü de onlardan beridir. Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacca gelmeyecek ve Kabe'yi çıplak tavaf etmeyecektir” diye duyurduğu gün de bu gündü. Müezzinin Arafa değil kurban günü duyuru yaptığına ise hiçbir ihtilaf yoktur. Müezzin bunu Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in Kur'an'ı pratiğe geçirme ve uygulamak maksadıyla verdiği emirle yapmıştır.

885 Sahih-i Buhârî, 969.

886 Sünen-i Ebi Davud, Menasik 1/331; Ahmed b. Hanbel 4/350. İkisi de Abdullah b. Kirt'tan rivâyet etmişlerdir.

Buna göre bu yemin hac ibadetlerini ve namazları içermektedir ki bu ibadetler Allah'a kulluk etme, boyun eğme ve azameti önünde küçülmeyi ifade etme özelliklerine sahiptirler. Onun için Halil İbrahim (a.s): *"De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir."*⁸⁸⁷ Demiş, son peygambere *"Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"*⁸⁸⁸ diye emredilmiştir. Sadece Allah'a ibadet etmeyen mütekebbir müşrikler ise bu sûrede anılan Âd, Semud ve Firavun kavimleri gibi Allah'a ortak koşar, kulluk yapmaya tenezzül etmezler.

Allah (c.c)'ın yemin ettiği şeylerden biri "çift ile tek" dir. Çünkü tazim gösterilen bu şiarların bazıları mekan, zaman ve amel itibariyle çift veya tektirler. Safa ile Merve çift, Kabe tektir. Şeytan taşlamada (cemre) sayılar tektir. Mina ile Müzdelife çift, Arafat tektir. Amellere gelince; tavaf tek, iki rek'at tavaf namazı çifttir. Safa ile Merve arasındaki tavaf tektir. Şeytan taşlama tektir. Bunların hepsi yedişer defa yapılır ki aslolan budur. Zîra Allah tektir, teki sever. Namazın da bazıları çift, bazıları tektir. Vitr namazı çifti tek yaparak hepsini teke dönüştürür. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in buyurduğu gibi: *"Gece namazı ikişer rek'attır. Sabah vaktinin girmesinden korktuğunda bir rek'at vitir namazı kıl ki kıldığın namazları senin için teke dönüştürsün."*⁸⁸⁹ Zamana gelince; Arafat (Zilkade ayının) tek gününde (9.gün), kurban ise çift günündedir (10. gün).

Bu, müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür. Mücâhid, İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- şöyle rivâyet etmiştir: Âyetteki tekten kasıt Adem (a.s)'dir ve eşi Havva ile çift olmuştur. Başka bir rivâyette şöyle demiştir: Çift Adem (a.s) ile Havva, tek ise yalnızca Allah'tır. İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- yapılan üçüncü bi: rivâyet de şöyledir: Çift kurban günü, tek ise üçüncü gündür. İmran b. Husayn ve Katâde'den şöyle demişlerdir: çift ve tekten kasıt namazdır. O bu hususta bir de hadis rivâyet etmiştir.

Atiyye el-Avfi: Çiftten kasıt yaratıklardır. Allah (c.c) *"Biz sizi çiftler olarak yarattık"*⁸⁹⁰ buyurmuştur. Tek de Allah'tır. Hakem de aynı görüştedir. O şöyle demiştir: Her şey çift, Allah ise tektir. Ebû Salih şöyle demiştir: Allah her şeyi çiftler, ikişer yaratmıştır. Kendisi ise tek ve birdir. Bu Mücâhid ve Mesrûk'un görüşüdür.

Hasan-ı Basri: Çift ve tekten kasıt tüm sayılardır. Zîra tamamı çift ile tektir, demiştir. İbn Zeyd: Çift ile tek tüm yaratıklardır. Zîra onlar çift ile tekten ibarettirler, demiştir. Mukâtil de: Çift; günler ile geceler, tek ise sonrasında gece olmayan gündür ki o kıyamet günüdür.

887 En'am: 162.

888 Kevser: 2.

889 Buhâri 990; Müslim 749.

890 Nebe: 8.

Bu hususta başka görüşler de zikredilmiştir. Ancak temel görüşler bunlardır ve tümü şu iki görüşte toplanmaktadır:

Bir: çift ile tek, yaratıkların ve şer'i kuralların iki çeşididir.

İki: tek; yaratan, çift ise yaratılanlardır.

Bu görüşe göre bu yemine yaratan ile yaratılan zikredilmiştir ki bu daha önce geçen "*Güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığına*"⁸⁹¹ âyetindeki gibidir; "*(O günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki*"⁸⁹² âyetinde bahsedilenler ve "*Kararıp ortalığı bürüdüğü zaman geceye and olsun. Açılıp aydınlatıldığı zaman gündüze and olsun. Erkeği ve dişiye yaratana and olsun ki*"⁸⁹³ âyetinde anlatılanlar gibidir.

Allah (c.c) burada "*Yürüyüp gittiği zaman da geceye (yemin olsun) ki*" buyurmuş, Müddessir sûresinde "*Dönüp gitmekte olan geceye (yemin ederim ki)*", Tekvir sûresinde "*Geldiği/gittiği vakit geceye andolsun*" buyurmuştur. Âyetteki "*as'ase*" fiili hem "*geldi*", hem de "*gitti*" şeklinde tefsir edilmiştir. Eğer kasıt gecenin gelmesi ise gecenin üç haline yemin edilmiştir ki onlar gelme hali, uzama ve yayılma hali, bir de gitme halidir. Bunlar, Allah'ın (c.c), kendisine delalet eden âyetleridir.

"Fecr", başında "elif lâm" marifet edatlı gelmiştir; çünkü bu herkesçe bilinen bir şeydir. "*leyalin aşr: on gece*" ise marifet takısı olmaksızın nekra gelmiştir. Çünkü o ancak öğrenmekle bilinir. Ayrıca nekralı halinde bu geceleri tazim ve yüceltme vardır. Çünkü nekra tazim ve büyültme ifade eder.

Fecr'in marife gelişi onun meşhur olduğuna, hiç kimsenin bihaber olmadığı şu malum fecrin kastedildiğine delalet etmektedir.

Bu yemin İbrahim (a.s) ile Muhammed -sallallâhu aleyhi vesellem-'in getirdiği mesaûlaları içerince, üzerine yemin edilen hakikatlere de delalet etmiştir. Onun için "*Gerçekten bu(nlar), akıl sahibi olanlar için bir yemindir, değil mi?*" denilerek bu yemine dikkat çekilmiş ve önemli hale getirilmiştir. Çünkü bu yeminin büyüklüğü nübüvvet ile bilinir. Bu ise, peygamberleri yalanlayan Âd, Firavun ve Semud kavimlerinin başına gelenler onun başına gelmemesi için sahibini gafletten ve hevaya uymaktan engelleyip peygamberlere uymaya iten bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç duyar.

891 Şems: 1.

892 Buruc: 3.

893 Leyl: 1-3.

Bu sûrede kendi gücüne, saltanatına ve malına aldanan kimseler yerilmiştir ki onlar bu üç millettir. Ad kavmi güçlerine, Semud kavmi bahçelerine, pınarlarına, tahıl ve bostanlarına, Firavun'un kavmi ise mal-mülk ve riyasetlerine aldanmışlar, akibetleri ise Allah'ın (c.c) bize anlattığı gibi olmuştur⁸⁹⁴.

Allah (c.c) *"Ama insan Rabbi kendisini sınavıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim beni şereflendirdi, bana lûtfetti" der! Fakat ne zaman onu deneyip rızkını daraltırsa bu sefer: "Rabbim beni alçalttı" der!"* buyurmaktadır (Fecr: 15,16).

Yüce Allah burada kendisinin kulunu, ona rızkı daraltmak ve sınırlandırmak sûretiyle sınadığı gibi ikram ve ihsanda bulunarak, rızık kapısını açarak da sınadığını haber vermiş, her ikisinin de insan için bir sınav ve imtihan olduğunu bildirmiştir. Ardından rızkın geniş ve bol olmasının Allah'ın kuluna bir ikram, daraltmasının ise onu zelil etme olduğunu sananları tenkit ederek *"Kellâ: kesinlikle böyle değil"* demiştir. Yani durum insanın söylediği gibi değildir. Bilakis ben (bazen) nimetle musibet verir, musibetle ihsanda bulunurum⁸⁹⁵.

Yani her verdiğim, nimetlendirdiğim ve bahsettiğim kişiye ikramda bulunmuş değilimdir. Bu, onun değerli olduğundan dolayı değil, benim, "buna şükredecek mi ki ona daha fazla vereyim yoksa nankörlük mü edecek ki ondan alayım ve başkasına vereyim" diye bir sınav ve imtihanımdır. Denemek için rızkını az ve dar kılmam da onun benim katımda değersiz olmasından dolayı değildir. Sadece benim onu "sabredecek mi, ta ki elinden kaçan dünyevi nimetlerin kat kat fazlasını vereyim, yoksa buna kızacak mı, ta ki benden nasibi gazap olsun" diye sınamam ve imtihanımdır.

Böylece Allah (c.c), rızık bolluğunun ikram, fakirliğin ise horlanma olduğunu sananlara: ben kulumu katımda değerli olduğundan dolayı zenginlikle veya değersiz olduğundan dolayı fakirlikle sınamam, diye cevap vermiştir. Böylece değer verilmek ile horlanmanın maddi refaha ve darlığa göre olmadığını bildirmiştir. Çünkü Allah (c.c) kâfire bol rızık verirken onun değerli olmasından vermez. Mü'mine de rızkını daraltırken onun kendi katında değersiz olmasından dolayı daraltmaz. O (c.c) ikramda bulunduğunda, ancak kendini tanıması, sevmesi ve itaat etmesine göre ikramda bulunur. Alçalttığında da, kendisinden yüz çevirmesine ve isyanına göre alçaltır, hor ve hakir eder. Her ikisinde de hamd yalnız Allah'a mahsustur. Zengin olan ve övülmeye layık olan O'dur⁸⁹⁶.

894 Et-Tibyan fi aksamil'l-Kur'ân 27-33.

895 Uddetu's-Sabirin 160.

896 Medâricu's-sâlikîn 1/80.

Allah (c.c) *“Hayır! Bilakis siz yetime ikramda bulunmazsınız. Yoksula yedirmek için de birbirinizi teşvik etmezsiniz. Mirası da helâl, haram demeden alabil-diğine yersiniz. Malı da ondaki hiçbir hakka riâyet etmeksizin pek çok seversiniz.”* (Fecr: 17-20) buyurmuştur.

Yüce Allah burada onları –yani zenginleri-dünya malını sevmelerinden ötü-rü yermiş ve ayıplamıştır⁸⁹⁷.

Daha sonra insanın kendinden güçsüz konumdaki yetim ve yoksula karşı davranışını, yetimi horlamasını, diğerini yedirmeye teşvik etmemesini belirtmiş-tir. Sonra onun mal-para biriktirme ve harcama hırsını, mal sevgisini zikretmiştir ki yetim ve yoksula merhamet etmemesine yol açan da budur⁸⁹⁸.

Allah (c.c) *“Ey yakîn ile huzur bulmuş nefis! Kendin razı olmuş ve (ilâhi) rızaya ermiş olarak dön Rabbine! “Haydi katıl (salih) kullarıma! “Ve (onlarla) gir Cennetime!”* buyurmuştur (Fecr: 27-30).

Selef-i salihinin bu sözün nefse ne zaman söyleneceği hususunda farklı gö-rüşleri vardır. Bir grup: ölürken söylenir, demiştir ki lafzın zahiri onları destekle-mektedir. Çünkü bu, bedenden sıyrılıp çıkmış bir nefse hitaptır. Nitekim Berra ve başkalarının rivâyet ettikleri bir hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- bunu böyle tefsir ederek şöyle demiştir: Cana *“Kendin razı ve senden razı olunmuş halde çık”* denir⁸⁹⁹. Allah’ın (c.c) *“Kullarımın arasına gir”* buyruğu da Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in *“Allahım! Senden refik-i a’layı (Allah’a en yakın kulla-rın bulunduğu mevkii) istiyorum”* sözüyle uyum içindedir^{900 901}.

Mutmain nefis Rabbine güven duyan, sevgisinde durulan, zikriyle huzur bulan, vaadine kesin iman eden, kaza ve kaderine razı olan nefistir. Bu, nefis-i emmare (kötülüğü emreden nefis)’in zıttıdır. Bu nefsin Rabbine güvenmesi ve sükunet bulması vazifelerini terk etmekle değildi. Bilakis, O’na karşı görevlerini yerine getirmek, O’nun sevgi ve zikriyle huzur ve sükunet bulmaklaydı⁹⁰².

897 Uddetu's-Sabirin s.182.

898 et-Tibyan, 33.

899 Uzun bir sahih hadisten bir bölümdür. Ahmed b. Hanbel (4/287) ve diğerleri, Ebû Dâvud, Sahih'te, Sünnet kitabında (3/901) rivâyet etmişlerdir. Hâkim sahih olduğunu kaydetmiş (1/37), Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Detaylı tahriri için bkz: Ahkamu'l-Cenaiz, Elbani 156-159.

900 Buhârî (4463); Müslim (2444).

901 İbn Kayyim, er-Ruh 76.

902 Tariku'l-Hicreteyn, 2190.

Âyetle nefsin Allah'a (c.c) dönerken elde ettiği ve ulaştığı izzet ve ikram anlatılmak istenmiştir. O hem kendisi razı olmuş, hem kendisinden razı olunmuştur. Bu ona, Dürya diyarından çıkıp Allah'ın (c.c) huzuruna çıktığında söylenir.

Abdullah b. Amr -radıyallâhu anh- şöyle demiştir: Mü'min kul vefat ettiğinde Allah (c.c) ona iki melek yoluyla Cennet'ten bir hediye gönderir ve "Çık ey mut-main nefis! Ruha, reyhana ve senden razı Rabb'in huzuruna çık" denir.

Bu sözün ne zaman söyleneceğine dair selefte üç görüş vardır:

Bir: Öleceği zaman. Bu en meşhur görüştür. Hasan-ı Basri: Canı alınmak istendiğinde kul Rabbine dayanır ve ondan razı olur. Böylece Allah da (c.c) ondan razı olur, demiştir.

İki: Bazıları şöyle demişlerdir: ilk cümle olan "Kendin razı olmuş ve (ilâhi) rızaya ermiş olarak dön Rabbine!" cümlesi ona ölürken, ikinci cümle olan "Haydi katıl (salih) kullarıma ve (onlarla) gir Cennetime!" cümlesi ise kıyamet gününde denir. Ebu Salih şöyle demiştir: "Kendin razı olmuş ve (ilâhi) rızaya ermiş olarak dön Rabbine!" cümlesi ona dünyadan ayrılırken denir. Kıyamet günü gelince de ona: "Haydi katıl (salih) kullarıma ve (onlarla) gir Cennetime!" denir.

Üç: Asıl isabetlisi bu sözün ona hem dünyadan ayrılırken hem de kıyamet gününde deneceğini söyleyen görüştür. Çünkü onun ilk diriltilmesi dünyadan ayrıldığında olur. Sahih hadislerin ifade ettiği gibi nefis Allah'a (c.c) karşı güven ve derin inanç içinde idiyse o vakit refik-i a'lada ve Allah'ın (c.c) Cennetindedir. Kıyamet günü geldiğinde ona bu tekrar söylenir. O vakitte ise Allah'a dönüş ve Cennete giriş tam gerçekleşmiş olur. Böylece bu ilk defa öleceği zaman, son olarak ise kıyamet gününde gerçekleşir. Dolayısıyla hakikatte ikisi arasında bir fark yoktur⁹⁰³.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BELED SÛRESİ

[20 Âyet]

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنْتَ حُلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيْحَسِبُ أَنْ لَنْ يَغْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾ أَيْحَسِبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكٌ رَقَبَةٌ ﴿١٣﴾ أَوْ إطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ تَبَيَّنَا ذَا مَغْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مُسْكِنًا ذَا مَثْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالضَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤَصَّدَةٌ ﴿٢٠﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Yemin olsun bu beldeye.
2. Sen bu beldede bulunmakta iken;
3. Babaya ve (ondan) doğana ki,
4. Biz insanı andolsun, bir zorluk içinde yarattık.
5. O, hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır?
6. O, der ki: "Ben yığın yığın mal tükettim."
7. O, kimsenin kendisini asla görmediğini mi zanneder?
8. Biz ona iki göz vermedik mi?
9. Bir de bir dil ve iki dudak?
10. Ve Biz ona iki de yol gösterdik.
11. Fakat o sarp yokuşa saldıramadı.

12. O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin?
13. O, kul azad etmektir.
14. Yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir.
15. Akrabalığı olan bir yetime,
16. Yahut topraklara düşmüş bir yoksula,
17. Bundan sonra da iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmasıdır.
18. İşte bunlar Meymenet sahipleridir.
19. Âyetlerimizi inkâr edenler ise, onlar Meş'eme sahiplerinin ta kendileridir.
20. Üzerlerinde de kapıları sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır

Tefsiri:

Allah'ın (c.c) “Yemin olsun bu beldeye...” yemininin (Beled: 1) cevabı (üzerine yemin edilen şeyi bildiren cümle) “Biz insanı andolsun, bir zorluk içinde yarattık” cümlesidir.

Âyetteki “kebed” kelimesi “düz ve dik durmak” mânâsında tefsir edilmiştir. Mukassem'in rivâyetinde İbn Abbas -radiyallâhu anh-: Ayakları üzerinde dik duran, demiştir. Bu Ebû Salih, Dahhak, İbrahim en-Nehai, İkrime ve Abdullah b. Şeddad'ın görüşüdür. Münzir: Ebû Talib'i: kebed; düz ve doğru demektir, derken işittim, demiştir.

Kebed yorgunluk diye de tefsir edilmiştir. Bu Mücâhid, Saîd b. Cübeyr ve Hasan-ı Basri'nin görüşüdür. Ali ile İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- yapılan bir rivâyette onlar da böyle demişlerdir. Hasan-ı Basri: Allah, ademoğlu kadar meşakkat ve zorluk çeken hiçbir mahluk yaratmamıştır, demiştir. Said b. Ebi Hasan⁹⁰⁴: İnsan dünyanın musibetleri ile âhiretin zorluk ve sıkıntılarını çeker, demiştir. Katâde de: Dünya ve âhiret işlerinin zorluklarını yaşar ve bunların ancak meşakkatleriyle karşılaşır, demiştir.

İbn Cüreyc, Ata'dan, o da İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- şöyle rivâyet etmiştir: Âyette bahsedilen; insanın anne karnına düşmesi, doğması, süt emmesi, sütten kesilmesi, dişlerinin çıkması, yaşaması, geçinmesi ve ölmesidir. Tüm bunlar meşakkattir. Mücâhid: Annesi ona meşakkat içinde hamile kalır ve meşakkatle doğurur. Onun yaşam ve geçimi de hep meşakkat içindedir ve o tüm bu zorluklara katlanır.

Buna göre kebed kelimesi “mükâbede”den, yani bir işin zorluk ve meşakkatine katlanmaktan gelmektedir. Kişi gecenin korku ve zorluklarına katlandığında

904 Tibyan Kitabı'nın baskısında ve İbn Kesir tefsirinde (4/543) böyledir. İbn Hibban'ın Sikat'ında (7/519) adı Hasan olarak geçmektedir. Bunu ondan Musa b. İsmail rivâyet etmiştir.

ona karşı dirençleşir. Kebed aynı zamanda durumun çetinliği demektir. Nitekim süt sertleşip katılaştığında bu “tekebbede'l-lebenu” cümlesiyle ifade edilir. Böbrek mânâsındaki kebid de bu mânâdan gelmektedir. Çünkü o katılaşmış ve sertleşmiş kandır.

Boyun düz ve dimdik olması da bu mânâdan gelmektedir. Çünkü bu ancak güçlü ve yaman olmakla olur. Zîra insan güçlük ve sıkıntıda yaratılmıştır. Evvela anne rahminde, sonra kunda ve beze bağlanırken sıkıntıda. Sonra o, büyüğe gelip geçim sıkıntısı, ilâhi emir ve yasaklarla karşı karşıya geldiğinde büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır. Sonra ölüm, daha sonra Berzah'taki sıkıntılar ve âhiretteki bekleme sıkıntıları, sonra Cehennem'deki azap sıkıntıları gelir ve o rahatlığa ancak Cennet'te kavuşur.

Kebed kelimesi “sağlam, muhkem ve güçlü bir şekilde yaratılmış olmak” ile de tefsir edilmiştir. Lübeyd'in beytinde bu mânâdadır:

يا عينُ هلا بكتِ أريدُ إذ قمتنا وقام الخصومُ في كبدِ

Ey göz! Biz ve düşmanlar sapasağlam halde kalktığımızda,
Sinirinden rengin atsaydı ve ağlasaydın ya!

Fikebed; yani zorluk ve meşakkat içinde. Bu Allah'ın (c.c) “Onları biz yarattık; onların yaratılışını sapasağlam yaptık.”⁹⁰⁵ Buyruğu gibidir. İbn Abbas -radıyallâhu anh- “وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ” cümlesini (ikinci cümleyi): “Onları yarattı” diye tefsir etmiştir. Ebû Ubeyde ise şöyle demiştir: “Esr” sapasağlam yaratmak, demektir. Mesela “فرسٌ شديدُ الأسرِ” esr'i güçlü at”, denir. Ebû Ubeyde: Düzeltmek için çektiğin kamburluk gibi her şeye “me'sur: esr edilmiş” denir, demiştir. Müberred: Esr insanın her türlü güç ve kuvvetine denir, demiştir. Leys: Esr eklemlerin ve azaların güçlü olmasıdır, demiştir. “Allah filanın esr'ini güçlü eylesin”in mânâsı “bedenini ve azalarını kuvvetli eylesin” dir. İki tarafı bir araya getirilip birbirine bağlanan her şey “esr olunmuş” demektir. Hasan-ı Basri: Manası; “onların azalarını birbirine damarlar ve sinirlerle bağladık” tır, demiştir. Mücâhid: Esr halkaya, yani arka ve ön organların, bevl ile dışkı çıkarken büzülen kısımlarına denir, demiştir.

Asıl konuya dönelim... Allah (c.c) Beled sûresinde insanın haline, güvenli belde ve şehirlerin anası Mekke üzerine yemin etmiştir. Sonra babaya ve doğan çocuğa yemin etmiştir ki müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre onlar Adem (a.s) ile zürriyetidir. Buna göre bu yeminler beldelerin aslı ile halkların aslını içermektedir. Zira beldelerin merkezi Mekke, kulların kaynağı ise Adem (a.s)'dir.

Allah (c.c) “*Sen bu beldede bulunmakta iken (hillun)*” (Beled: 2) buyurmuştur.

Hill kelimesinde iki görüş vardır:

Bir: İhrama girmenin zıttı ihramsız ve serbest olma (ihlâl).

İki: “Göçme”nin zıttı olan “hülûl” etme, yani yerleşme ve yerleşik olma.

Eğer kasıt birincisi ise Rasûlullah -sallallahu aleyhi vesellem- bu beldenin ihramlı olmayan serbest sakinlerindendir. Hacc ve umre için ihrama giren ve dönecek olan kimse ise bunun zıttıdır. Hem de bu beldenin güvenli olma nimeti ancak, ihramdan çıkıldığında belli olur. Yoksa, ihramlıyken de kişi güvenliktedir. Buradaki mahremlik ve saygınlık mekandan değil fiilden dolaydır. Asıl ifade edilmek istenen bu mekanın mahrem ve saygın olduğudur. Mekanın saygınlık ve dokunulmazlığı ise ancak oranın güvenli oluşuna hâlel getirmeyecek ihramsız halinde ortaya çıkar. Ancak buna göre de burada bir tenbih ve işaret var ki o da şudur: helâl olan bu şeye yemin ediliyorsa haram ve dokunulmaz iken orası tazime ve güvenli olmaya daha layıktır.

İkinci mânâ olan hülûl etme ve yerleşme mânâsı kastedilmiş olsa da durum böyledir. Zîra bu mânâ, başka mânâların yanında bu tazim ve saygıyı da içermektedir. İçerdiği diğer şey Allah'ın peygamberinin ve kulunun bulunduğu belmesine yemindir. Burası kulların en üstününü barındırması hasebiyle beldelerin en üstünüdür. Allah bu evini (Kabe) insanlar için kılavuz, peygamberini onların imamı ve doğruya yönlendiricisi yapmıştır. Bu, en büyük mucizelerinden, vahdaniyet ve rabliğinin en büyük delillerinden olmasının yanında kullarına en büyük nimet ve ihsanıdır. Dolayısıyla Allah'ın evi ve Peygamber'inin durumu üzerinde düşünen kişi bunun tevhid ve rububiyetin en açık delillerinden olduğunu görür.

Bu âyet hakkında üçüncü bir görüş daha var ki ona göre mânâ şöyledir: Sen katl emri verilmiş ve kuşlar, vahşi hayvanlar ve canilerin bile güvenli içinde bulunduğu bu güvenli beldeden çıkarılması helâl görülmüş (buna teşebbüs edilmiş) biri iken. Kavmin bu beldede hiçbir ağacı budamaz ve hiçbir av hayvanını rahatsız etmezken, senin oradaki dokunulmazlığını çiğnediler. Bu da Şurahbil b. Sa'd'dan rivâyet edilmiştir.

Her halükarda bu cümle, yeminin ortasında gelen ve son derece güzel ve zarif bir yerde yer alan bir parantez arası cümlesidir.

Böylece bu yemin Allah'ın evine ve peygamberine tazim ve saygıyı içermektedir.

“O, hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır? O, der ki: “Ben yığın yığın mal tükettim.” O, kimsenin kendisini asla görmediğini mi zanneder?” (Beled: 5-7).

Sonra Allah (c.c), kendisini bu meşakkat, zorluk ve zorlukların üstesinden gelme gücünde yaratanın ona güç yetiremeyeceğini sanan insanı eleştirmiştir. Kendisi için bir şeyden aciz kişi başkasına nasıl güç yetirebilir? Bu, başlı başına bir delil olduğu gibi aynı zamanda güç ve bilgi temeline dayanan ceza-mükâfat kuralını da içermektedir. Buna “O, hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır?” ve “O, kimsenin kendisini asla görmediğini mi zanneder?” cümleleriyle dikkat çekmiştir. Zira Allah (c.c) onun yaptığı tüm iyilik ve kötülükleri teker teker kaydetmekte olup ona hak ettiğini verecektir.

Allah (c.c) daha sonra insanı “Ben yığın yığın mal tükettim” sözünden dolayı kınamıştır. “Lübed”; üst üste yığılan çok şeye denir. Bu insan yersiz harcama ve tüketmeleriyle övünmektedir. Çünkü onu emredildiği şeylerde ve yerli yerince harcasaydı, bu “malı tüketmek” değil, aksine Allah’a (c.c) ibadet ve yaklaşma, O’nun rıza ve sevabına ulaşma olurdu. Zira bu malı boşa tüketmek değildir. Bu yüzden Allah (c.c) insanın, malı kendisini mahveden heves ve geçici arzular istikametinde harcamakla övünmesini ve böbürlenmesini eleştirmiştir.

Allah (c.c) daha sonra onu “O, hiç kimsenin kendisini görmediğini mi zanneder?” diyerek azarlamıştır. Burada, geçmiş zamana delalet eden “lem” nefiy edatı getirilerek “lem yerahu: görmedi” denmiştir. Böylece bu cümle bir önceki “Ben yığın yığın mal tükettim” cümlesine mukabil (uyumlu) yapılmıştır. Çünkü bu da geçmiş zaman cümlesidir. Yani harcadığı ve tükettiği şeylerde onu hiç kimsenin görmediğini mi sanıyor?

Allah (c.c) daha sonra Allah’ın (c.c) onu görmeye gören gözleri bulunan bu kuldan daha layık olduğunu ifade eden gizli bir burhan zikretmiştir. Zira kendisi göremeyen başkasına nasıl göz verebilir? Kendisi konuşamayan, hitaptan aciz, emretme ve yasaklama gücünden yoksun biri ona, konuşacağı ve içindeki meramını anlatacağı iki dudak ve dil azalarından oluşan beyan etme aletini nasıl verebilir? Yaratıkların mükemmeliyeti yaratanlarından başka nereden ileri gelmektedir ki? Başkasına hayır ve şer yollarını –necdeyn; iki yol demektir- öğreten bilmeye daha layık ve daha müstehak değil midir? İnsanı bu iki yola iletene onu dünya ve âhiret hayatında kendisine zarar ve fayda verecek şeyleri bilmez başıboş bir halde bırakmak nasıl yaraşır? Nebilik ve peygamberlik de bu iki yola iletmenin tamamlayıcılarından başka nedir? Bunların tümü Yaratan’ın varlığı, kemal sıfatları, peygamberlerinin ve vaadinin doğruluğunu ispat etmektedir.

Bunlar ilkinden sonuncusuna tüm peygamberlerin ittifak ettikleri iman esaslarıdır. İnsan, halini ve yaratılışını düşündüğünde bunların gerçek ve doğru olduğuna en büyük delillerinden olduğunu görür. Dolayısıyla ona nefsi ve yaratılışı üzerinde düşünmek yeter. Peygamberler de fitrat ve akıllarda olanı hatırlatıp onları tamamlamak için gönderilmişlerdir. Ta ki yarattığı fitratı ve gönderdiği diniyle Allah’ın (c.c) kula karşı hücceti olsun.

Bunlarla hüccet oluştugu halde kul, onu aşmadıkça Rabbi'ne ulaşmayacağı kendisi ile Rabbi arasındaki yer alan "kullarına iyilik" engelini aşmaya çalışmaktadır. Allah'ın kullarının boyunlarını çözmeye yani kölelikten kurtarmaya gayret etmemektedir ki Allah (c.c) da onu kendisinin ve düşmanının köleliğinden kurtarsın. Açlık günlerinde yetim ve yoksula yedirmemektedir. Bunları onun kendisindeki öz hakkı olan iman etmek sûretiyle ihlasla yapmamaktadır ki iman da O'nun (c.c) haberlerini tasdik etmek, emirlerine uymak, rızasını aramak, başkalarına iyilik ve merhameti tavsiye ederek nasihatte bulunmakla, kendisine bu tavsiyelerde bulunanların nasihatlerini kabul etmekle olur. Böylece hem kendi sabırlı ve merhametli, hem de başkalarına sabır ve merhameti tavsiye edici olur. Her kim bu engeli geçmez ve öncesinde ölürse Rabb'ine varamadan ve ulaşmadan, O'ndan perdelenmiş olarak ölür.

İnsanlar iki türdür. Biri kurtuluşa erendir ki o bu engeli aşır ötesine geçer. Diğer ise helâk olandır ki o da bu engelin bu tarafında kalan kimselerdir. Bunlar insanların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu engeli ancak yüksüz atlar aşar. Çünkü böylesi zor ve meşakkatli yolu ancak sırtları boş atlar kat edebilir ki onlar kitapları sağlarından verilecek iyilerdir. İlahi haberleri tasdik etmeyen ve emre itaat etmeyen helâk olmuşlarsa bu yolun/engelin bu tarafında kalırlar. Bunlar "*Âyetlerimizi inkâr edenler ise, onlar Meş'eme sahiplerinin ta kendileridir. Üzerlerinde de kapıları sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır*" (Beled: 19, 20).

Üzerleri sımsıkı kapatılmış olduğundan oradan çıkamazlar. Zîra üzerlerine masiyet olan ameller ile peygamberlerinin bildirdikleri haberlere aykırı bâtil inançlar kapandığı gibi, Cehennem ateşi de kapanır ve bundan çıkmaya bedenlerinin gücü yetmez.

Öyleyse ayetlerin kısa olmasına rağmen içerdiği ilmi ve imani talepler üzerinde düşün. Başarıya ancak Allah'ın yardımıyla ulaşılır.

Allah (c.c) "*Biz ona iki göz vermedik mi? Bir de bir dil ve iki dudak? Ve Biz ona iki de yol gösterdik*" (Beled: 8-10) buyurmaktadır.

Allah (c.c) burada, görmek sûretiyle müşahade edilebilen şeyler hakkında bilgi edinmeyi sağlayan iki göz vermesini; iki yolu, yani hayır ve şer yollarını göstermesini zikretmiştir. Bu hususta mürsel senetle gelen nebevi bir hadis olup müfessirlerin büyük çoğunluğunun görüşü de budur.

Allah (c.c) öğretmenin iki vesilesi dil ile dudakları da zikretmiştir. Böylece öğrenme ve öğretme azalarını zikrederek bunları kendisine, kudret ve vahdaniyetine, kendisini kullarına tanıtmaya vesilesi yaptığı nimetlerine delalet eden ayetler kılmaştır⁹⁰⁶.

Şimdi de Allah'ın (c.c) *"Fakat o sarp yokuşu aşmadı. O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin?....Bundan sonra da iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmalıdır"* ayetlerine değinelim.

İktehame bir fiil-i mazidir. Lâ olumsuz edatının (Fekke ve sonrakilerin başına gelerek) tekrarlanmaması; ya onun mâ gibi kullanılmasından veya bu fiili, "felâ selleme ve lâ â şe: ne selâm versin ne de yaşasın" ve benzerlerindeki gibi dua (beddua) gibi yapmasındandır. Veyahut da akabe (sarp yokuş) un "bunların toplamı" diye tefsir edilmesinden dolayıdır. O durumda bu fiillerden her birini yapmak bu sarp yokuşu aşmak (iktihamu akabe)'dir. Bu da lâ'nın tekrarına gerek bırakmamıştır. Sanki şöyle demiştir: O ne sarp yokuşu aştı, ne yedirdi, ne de o iman eden... kimselerdendi.

"Fekku rakabe"yi "Fekke rakabe" şeklinde fiil olarak okuyanların kıraati, "fekku rakabe" şeklinde masdar olarak okuyanlarınkinden tercihe daha şayan gibidir. Çünkü Allah'ın (c.c) *"O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin?"* ifadesi, aynen *"Hâkka'nın ne olduğunu sen nereden bileceksin?"*⁹⁰⁷, *"Din gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?"*⁹⁰⁸ ve *"(Hâviye)'nin ne olduğunu sen neren bileceksin? Kızgın ateştir!"*⁹⁰⁹ ve benzerleri tarzında bir ifadedir. Kasıt Akabe (sarp yokuş)un büyük önemine vurgu yapmaktır. Bu, tefsir edilen ile eden arasında ara bir cümledir. Zîra Allah'ın (c.c) *"O, köle azad etmektir. Yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir. Akraba bağı olan bir yetime, yahut toprağa düşmüş bir yoksula, bundan sonra da iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmalıdır"* (Beled: 13-17) buyruğu sarp yokuşu aşmanın tefsiridir. Akabe, insanların Cennete ulaşmak için girdikleri ve yürüdükleri meşakkatli ve çetin bir yokuştur. Bunu aşmak ise bu fiilleri yapmakla olur. Kim bunları yaparsa bu sarp yokuşu aşar. Bunun delili Allah'ın (c.c) *"Bundan sonra da iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmalıdır"* buyruğudur. Bu cümle en baştaki "fekku/fekke (müellifin açıklamasına göre kıraat fekke'dir) rakabeh: kulu azad etti"ye matuftur. Zîra öncesinin tefsiri olan bu cümlelerin birbirleriyle uyum içinde olmaları en iyisidir.

Ayrıca bunu izafet olunmuş masdar şeklinde okuyanlar cümleye takdiri bir ekleme yapmak ve cümlenin: "Sarp yokuşu aşmanın ne olduğunu bilir misin? Onu aşmak; köle azad etmektir...." şeklinde olduğunu söylemek zorunda kalırlar (takdire mecbur kalınmayan tefsir ise mecbur kalınandan tercihe daha şayandır).

Hem de fekk fiil olarak okunduğunda tefsir ile tefsir ettiği şeyin tamamı, masdar olarak okunduğunda ise tefsir ile tefsir ettiği şeyin bir kısmı arasında uyum

907 Hakka: 3.

908 İnfitar: 17.

909 Karia: 10-11.

olur. Çünkü tefsir eğer “fela ikteham: aşmadı”nın tefsiri ise “köle azad etmektir...” ve sonrasıyla değil, “bundan sonra da iman edenlerden..” ve sonrasıyla uyum içindedir (mutabık). Eğer “Akabe” nin tefsiri ise “bundan sonra da iman edenlerden..” ve sonrasıyla değil “köle azad etmektir...” ve sonrasıyla uyum (mutabakat) içindedir. Aralarında mutabakat mânâ itibariyle her halükarda bulunsa da hem lafız hem mânâ ile bulunması daha mükemmel ve daha güzeldir.

Söz konusu “akabe: sarp yokuş” un Dünya da mı âhirette mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir grup şöyle demiştir: buradaki sarp yokuş bir misal olup Allah (c.c) onu salih ameller işleme yolunda nefis ve şeytan ile mücadele için getirmiştir. Bu Hasan-ı Basri ve Mukâtil'den rivâyet edilmiştir. Hasan-ı Basri: Vallahi sarp yokuş çetindir. O insanın nefsi, hevası, düşmanı ve şeytan ile mücahededir, demiştir. Mukâtil de şöyle demiştir: Bu, Allah'ın getirdiği bir misaldir ve köle azat eden, yetim ve yoksulu yediren kişi kastedilmiştir. Kişi yokuşa çıkmada zorluğa katlanması gibi bunda da nefsi ve şeytanı ile mücadele eder. Köle azat etmek, meşakkatli gelmesi yönüyle sarp yokuşa çıkmakla emrolunan kişiye benzetilmiştir. Ebû Ubeyde'nin görüşü de böyledir.

Bir grup ise: Hayır, bu insanların çıkacakları hakiki bir yokuştur, demişlerdir. Atâ: Bu, Cehennem yokuşudur, demiştir. Mücâhid ve Dahhâk: Bu, Cehennem üzerine konan sırat köprüsüdür, demişlerdir. Muhtemelen Kelbi'nin görüşü de böyledir.

Bunların görüşü hem akıl, hem rivâyetler, hem de lügat açısından daha sahihtir. Katâde: Bu çetin bir yokuş olup onu aşanlar Allah'a (c.c) itaat ve ibadetle aşmışlardır, demiştir.

“Önünüzde zor bir yokuş vardır. Onu ancak amellerini gizleyenler aşarlar” veya buna yakın bir ifadeyle bilinen bir de hadis bulunmaktadır. Allah (c.c) kendine iman etmeye, emirlerini yerine getirip yasaklarını terk etmeye sarp yokuş (Akabe) adını vermiştir. Selef-i salihinin sözlerinde de “zayıflamayı vasiyet” sarp yokuşu aşma mânâsında sıkça geçer.

Nitekim sahabelerden biri vefat edeceği zaman ağlıyor ve şöyle diyordu: “Önümde, oradan Cennet veya Cehenneme geçeceğim sarp bir yokuş varken neden ağlamayayım?”

Bu görüş sefelin sözlerinden ve Kur'an'ın “sana bildiren nedir?” cümlesini –daha önce geçtiği gibi- büyük gaybi olaylarda kullanması adetinden dolayı doğruya daha yakındır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.⁹¹⁰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ŞEMS SÛRESİ

[15 Âyet]

وَالشَّمْسُ وَضَحَّاهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّاهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّاهَا ﴿٣﴾ وَاللَّيْلُ
إِذَا يَغْشَاهَا ﴿٤﴾ وَالسَّمَاءُ وَمَا بَنَاهَا ﴿٥﴾ وَالْأَرْضُ وَمَا طَحَاهَا ﴿٦﴾ وَنَفْسٍ وَمَا
سَوَّاهَا ﴿٧﴾ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ﴿٨﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ
مَنْ دَسَّاهَا ﴿١٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ﴿١١﴾ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ
لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَغَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ
بِذُنُوبِهِمْ فَنَسَّاهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ﴿١٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Andolsun güneşe ve aydınlığına,
2. Arkasından geldiği zaman ay'a,
3. Ona parlaklık verdiği zaman gündüze,
4. Onu örtüp kapladığı zaman geceye,
5. Semâya ve onu bina edene,
6. Yere ve onu döşeyene,
7. Her bir nefse ve onu düzenleyene,
8. Sonra da ona hem kötülüğü hem de takvâyı ilham edene ki;
9. Onu (nefsini) temizleyen muhakkak felâh bulmuştur;
10. Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır.
11. Semûd kavmi azgınlıkları nedeni ile yalanladı.
12. Onların en bedbahtları kalkıp gittiği zaman,
13. Allah'ın Rasûlü onlara şöyle demişti: "Allah'ın devesin(i kesmek) den ve su içmesin(i engellemek)ten sakının!"

14. Fakat onlar onu yalanladılar, sonra da onu kestiler. Bunun üzerine Rabbleri, günahları sebebiyle onlara azab gönderiverdi ve hepsini bir yaptı (kurtulan olmadı).

15. Ve O, bunun sonucundan korkmaz.

Tefsiri:

ez-Zeccâc ve diğer müfessirler, “Âyetteki kasemin cevabı, ‘onu arındırıp temizleyen gerçekten kurtuluşa ermiştir’ ayetidir. Söz uzayınca, cevabın başına gelmesi gereken ‘lam’ hazfedilmiştir” demişlerdir. Bu kasem, yaratıcıya ve yaratılana yapılan yemini kapsamaktadır. Allah bu ayetlerde, göğe ve onu bina edene, yere ve onu döşeyene, nefse ve ona şekil verene yemin etmektedir. Bazı müfessirler, âyetten geçen ‘Mâ’ edatının masdariye olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda Allah, kendi fiili ile yemin etmiş olmaktadır. Yani O, kendi varlığına delalet eden eserle ve ilminin, kudretinin, hikmet ve birliğinin kusursuzluğuna delalet eden sanatıyla yemin yapmaktadır. Güneş ve ayın, gece ve gündüzün hareketi, insanların her gün yavaş yavaş oluşumunu gördükleri bir olaydır. Ve onlar, meydana gelen her olayın bir var edeni (yaratıcısı) olduğunu bilirler. Bu bilgi nedeniyle ayetlerde, var eden lafzen zikredilmiş gibi değerlendirilerek ilk dört kasemde var eden (fail) açıkça zikredilmemiştir.

Bu yüzden bazı münazaracılar, zamanı delil göstererek yaratıcıyı ispat etme yöntemini benimsemişlerdir. Bu doğru bir yöntemdir; zîra bir çok yerde Kur'an-ı Kerim bu yönetime dikkat çekmiştir. Şu âyetten olduğu gibi: “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ardarda gelişinde temiz akıl sahipleri için elbette ayetler vardır.”⁹¹¹

Yer ve gök, sabit olduğu için –hatta bu yüzden bazıları yer ve göğün kadim (başlangıcı olmayan) olduğunu ileri sürmüşlerdir- yere ve göğe yeminle birlikte onları bina eden ve yoktan var edene de yemin edilmiştir. Aynı şekilde nefse de yemin yapılmıştır. Çünkü onun yaratılışı müşahade edilmemiştir. Bu yüzden bazıları onun kadim olduğunu iddia etmişlerdir. Bu nedenle nefse yeminle birlikte onu yaratıp ona şekil ve biçim verene de yemin edilmiştir.

Göğün bina edilişinde, yerin döşenmesinde ve nefse şekil verilmesinde, Allah'ın varlıklara olan merhametini, gözetimini ve derin hikmetini gösteren deliller vardır. Göğün bina edilişi, onun yeryüzünü kaplayan yüksek bir kubbe gibi olmasına ve bu dünyaya bir tavan gibi yapılışına delalet eder. Yerin döşenişi, canlı-cansız bütün varlıkların istikrara kavuşup sarsılmaması; bina, ekim ve dikim işlerine daha elverişli olması için yerin bir sergi gibi serilmesi, açılması ve genişletilmesine delalet eder. Yerin bu şekilde döşenmesi, suyun ondan çekilip kaybolmasını da içerir. Bu durum, tabiatçıların akıllarını hayrette bırakır. Çünkü tabiat kuralları gereğince, su oranı daha fazla olan dünyada suyun bütün yeryü-

zünü kaplaması gerekirdi. Oysa yerin bir bölümünün tabiat kurallarının aksine suyun üzerinde görünmesi ve bu belirli bölümün, diğer bölümlerden farklı olarak küre biçiminde diğerleriyle dengeli bir şekilde durması, yeryüzünün ayrıcalıklı ve özel durumda olmasını gerektirir. Bu gerçek karşısında tabiatçılar, “Yaratıcının hikmeti, bunun böyle olmasını gerektirdi” demek zorunda kaldılar. Biz de diyoruz ki: O halde bu, yaratıcı hakkında iddia ettiğiniz ‘O’nun dilemesi, iradesi, seçmesi ve bilgisi olmadığı’ iddiasını imkânsız kılar. Dolayısıyla Allah’ın bu hikmet ve inayeti, O’nun kemal sıfatlarının ve yüce niteliklerinin olmasını zorunlu kılar; O’nun gerçek fail olduğunu ve dilediği her şeyi kendi seçim ve ihtiyarı ile yaptığını ispatlar.

Nefsin durumu da aynıdır. Allah bu âyette nefse ve ona şekil verene, sonra da ona iyilik ve kötülüğü ilham edene yemin etmektedir. Bazı insanlar, nefsin kadim (başlangıcı olmayan, öncesiz) olduğunu ve bir yaratıcısının olmadığını iddia etmiş; bazıları da, iyilik ve kötülüğü nefsin kendisinin yarattığını iddia etmişlerdir. Oysa bu âyette Allah, nefse şekil verenin, onu yaratanın ve ona iyilik ve kötülüğü ilham edenin bizzat kendisi olduğunu belirtmekte; böylece bize, nefislerimizi ve amellerimizi yaratanın kendisi olduğunu bildirmektedir. Şekil ve biçim verme anlamına gelen ‘Tesviye’ sözcüğü Kur’an’da pek çok yerde geçer. Bu ayetlerden bazılarını şöyle zikredebiliriz:

*“Ey insan! Seni üstün kerem sahibi olan Rabbine karşı aldatan nedir? O ki, sana şekil verdi ve seni dengeli kıldı.”*⁹¹²

*“Ona şekil verip kendi ruhumdan üflediğimde, hemen ona secdeye kapanın.”*⁹¹³

Başka ayetlerde Allah, nefis sözcüğünün içerisine bedenine de girdiğine şöyle işaret eder:

*“Sizi tek bir nefisten yaratan O’dur.”*⁹¹⁴

*“Evlere girdiğinizde, kendi nefislerinize selâm verin.”*⁹¹⁵

*“Nefislerinizi öldürmeyin.”*⁹¹⁶

*“Onu işittiğinizde erkek müminler ile kadın müminlerin kendi nefisleri adına hayırlı bir zanda bulunmaları gerekmez miydi?”*⁹¹⁷

Buna benzer ayetler Kur’an da pek çoktur. Ruhun bedenle birleşmesinden sonra nefis, iyi veya kötü olur. Yoksa bedeni olmayan ruhun bir kötülüğü ve fücuru yoktur.

912 el-İnfitâr, 82/6-7

913 Es-Sâd, 38/72.

914 El-A'râf, 7/189.

915 En-Nûr, 24/61.

916 En-Nisâ, 4/29.

917 En-Nûr, 24/12.

"Men zekkaha" (Onu arındırıp-temizleyen) ifadesindeki 'Ha' zamiri, merfû olup 'Men' (Kim) zamirine dönmektedir. Aynı şekilde "Dessaha" ifadesindeki 'Ha' zamiri de 'Men' zamirine döner. Buna göre âyetin anlamı, 'Kim nefisini arındırıp-temizlerse, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Kim de nefisini kötülöklere gömer kirlertirse, o da gerçekten zarar etmiştir' şeklinde olur. Doğru olan görüş, budur. "Doğrusu arınıp-temizlenen kurtulmuştur"⁹¹⁸ ayeti de buna benzer.

Allah bu ayetlerde kurtuluşu, kurtulmak isteyenlerin fiillerine bağlayarak zikretmektedir. Nitekim aşağıdaki ayetler bu gerçeği pekiştirmektedir:

"Müminler gerçekten kurtuluşa ermiştir. Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler... vd.." ⁹¹⁹

"Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; âhiret gününe de kesinlikle inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de onlardır." ⁹²⁰

"Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resulüne dâvet edildiklerinde, müminlerin sözü ancak "İşittik ve itaat ettik" demeleridir. Asıl kurtuluşa erenler işte bunlardır." ⁹²¹

Bu ve benzeri ayetler Kur'an'da pek çoktur.

Hasan bu âyet hakkında şunları söylemiştir: Nefsini arındırıp onu Allah'a ibadet ve itaate yönelten, gerçekten kurtulmuştur. Onu kötülöklere gömüp kirlerten ve Allah'a isyana yönelten ise gerçekten zarar etmiş ve hüsrana uğramıştır.

Bu ayeti, Katâde de aynı şekilde tefsir etmiştir. İbn Kuteybe ise âyet hakkında şöyle demiştir: Nefsini arındırıp-temizleyen, gerçekten kurtulmuştur; yani onu, Allah'a itaat ve ibadetle, iyilik yapmakla, sadaka vermekle ve iyiliğe vesile olmakla yükseltip geliştiren, kurtuluşa ermiştir. Onu kötülöklere gömüp kirlerten ise, gerçekten zarar etmiştir; yani onu, iyi amelleri terk edip günah işlemekle kirlerten, böylece onu iyiliklerden uzaklaştırıp ve gizleyen ise gerçekten hüsrana uğramıştır. Günahkar kişi genellikle izbe yerlerde bulunur; mekanı hep gizlidir; alçak kişilikli ve başı eğiktir; suçluluk psikolojisi içindedir ve içine kapanıktır. Günah işleyen, işte böyle sanki nefisini gömüp saklamış, onu yok etmiştir. İyilik yapan ise, nefisini açık bir şekilde ortaya koymuş ve onu yükseltmiştir. Bu yüzden, cömert Araplar kendilerini belirtmek ve ihtiyaç sahiplerine göstermek için otur-

918 El-A'lâ, 87/14.

919 el-Mü'minûn, 23/1-2.

920 El-Bakara, 2/3-5.

921 En-Nûr, 24/51.

dukları alanların yüksek tepeliklerde ev yaparlar; gece gelen misafir ve yolcuları ağırlamak için geceleyin ateş yakarlardı. Cimriler ise, yerlerini gizlemek için kuytu, kenar ve alçak yerlerde ev yaparlardı. İşte bunlar, kendilerini gömüp gizlerken ötekiler nefislerini arındırıp açığa çıkarmış ve yükseltmişlerdir.

Şair der ki:

Evini yüksek yere yaptın,

Yatışı ve dinlenmesi pek rahat.

Ağırlanmak isteyen iffetlileri korudun,

Köpeklerin uludukları kimseleri de...

Ebu'l-Abbas anlatıyor. İbn Arabî'ye, "*Kim de nefisini kötülöklere gömer kirletirse, o da gerçekten zarar etmiştir*" âyetini sordum. Şöyle dedi: Âyette geçen 'Dessaha' (onu gömer, kirletir) sözcüğü, 'Kendilerinden olmadığı halde nefisini salihlerin arasına sokan, onların arasına giren' anlamına gelir. Buna göre âyetin mânâsı şudur: Nefisini salih kulların arasına saklayan, gizleyen ve onlardan olmadığı halde onlarla birlikte olan, kesinlikle zarar etmiştir. Yani insanlara kendisinin de salihlerden olduğunu gösterir ama onda, salihlerde bulunan vasıflardan başka vasıflar bulunur.

Bazı müfessirlere göre ise, "Zekkaha" ve "Dessaha" sözcüklerindeki "Ha" zamiri, Yüce Allah'a döner. İbn Abbas ve bir rivâyete göre Atâ, bu ayetleri şöyle açıklamışlardır: Allah'ın arındırıp-temizlediği ve ıslah ettiği nefis, gerçekten kurtulmuştur. Mücahid, İkrime, el-Kelbî, Saîd b. Cübeyr ve Mükatil gibi müfessirler de bu görüşü benimseyerek şöyle söylemişlerdir: Allah'ın temizleyip ıslah ettiği ve kendine itaatte başarılı kıldığı, böylece hayırlı ve iyi amel işleyen nefis, gerçekten kurtuluşa ermiş ve mutlu olmuştur. Allah'ın saptırdığı, doğru yola iletip ıslah etmediği, böylece helâk edip yıkıma uğrattığı nefis ise, gerçekten zarar etmiş ve büyük kayba uğramıştır.

Bu görüş sahipleri şöyle söylemişlerdir: Allah'ın, zikredilen bu şeylere yemin etme nedeni, bu şeylerin kendi birliğine delalet etmesi; arındırıp temizlediği nefsin kurtuluşa erdiğini, yardım etmeyip başarısız kıldığı nefsin ise hüsrana uğradığını haber vermesidir. Dolayısıyla hiç kimse, önceden belirlenen bir kaza ve kader olmadan yalnız başına kendi nefisini arındırabileceğini ya da onu günahlara gömmüp helâk edebileceğini sanmasın. Bu sûrede açıklanan tevhidin en üst mertebesi işte budur. "*Sonra da ona iyilik ve kötülüğü ilham edene andolsun ki*" ayeti, bu anlama delalet etmektedir. Nafi yani İbn Ömer'in İbn Ebi Melîke'den, onun da Hz. Aişe'den rivâyet ettiği aşağıdaki hadis, bu anlamı güçlendirmektedir. Hz. Aişe anlatıyor: Bir gece uyandığımda, Allah resulünü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöy-

le söylerken buldum: “Rabbim! Nefsime takvasını ver ve onu arındır; şüphesiz Sen, onu arındıranların en hayırlısıdır. Onun sahibi ve mevlası Sensin.”⁹²²

Bu görüşü ileri sürenler, bu duanın bu ayetlerin tefsiri olduğunu söyler ve bu görüşlerini başka bir hadisi delil göstererek pekiştirirler: Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- “*Onu arındırıp-temizleyen, gerçekten kurtuluşa ermiştir*” âyetini okuyunca durur, sonra “Rabbim! Nefsime takvasını ver ve onu arındır; şüphesiz Sen, onu arındıranların en hayırlısıdır. Onun sahibi ve mevlası Sensin” derdi.⁹²³

Sonuç olarak bu görüşte olanlar dediler ki: Bu âyet ve hadisler, her iş ve olayın gerçekleşmesinin Allah’a ait olduğunu açıklamaktadır. Nefsi yaratan, ona iyilik ve kötülüğü ilham eden, onu arındırıp-temizleyen ya da kötülöklere gömüp kirleten O’dur. Kulun bu konuda herhangi bir payı ve etkisi olmadığı gibi o, nefsi hakkında hiçbir yetkiye de sahip değildir.

İlk görüş sahipleri, bu görüşlere şöyle cevap verdiler: Arap dil kurallarına göre bu görüş caiz olabilir. Şöyle ki; “Zekkaha” ve “Dessaha” ifadesinde bulunan mansup “Ha” zamiri, anlam olarak lafzı erkek ve tekil olsa da ‘Men’ edatına hamledilir. Nitekim Kur’an’da “*Onların içinde seni dinlemeye gelen de vardır*”⁹²⁴ âyetinde, “Men” lafzı erkek çoğul ve tekil zamir olarak kullanılmıştır. Ancak bu durum, zamirlerin açıklamasında herhangi bir karışıklık ve kapalılık olmadan gerçekleştiğinde güzel olur. Oysa burada “Men” edatı önce gelmiş, bu yüzden

922 İmam Ahmed, “Bu hadisi, Vekî, Nafi’den yani İbn Ömer’den, o da Salih b. Saîd’den, o da Hz. Aîşe’den rivâyet etti” der ve hadisi zikreder. Bkz. el-Müsned, 6/209.

İbn Hibban ise “Bu hadisi Nafi b. Ömer, Salih b. Saîd’den, o da Hz. Aîşe’den rivâyet etmiştir” der. Bkz. es-Sikât, 4/376.

Salih b. Saîd’in tercemesi için Bkz. el-Hafız, Ta’cîlül-menfaa, s. 181.

el-Heysemi, bu hadis hakkında şöyle söyler: “Bu hadisi İmam Ahmed rivâyet etmiştir. Ravileri sağlamdır.” Bkz. Mecmau’z-Zevaid, 2/127-128.

Buna göre, İbn Kayyim’in (Nafi yani İbn Ömer’in İbn Ebi Melike’den, onun da Hz. Aîşe’den rivâyet ettiği...) şeklinde zikrettiği isnad kesinlikle yanlıştır. Ben, söz konusu bu hadisi zikredilen bu isnadla bulamadım Doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebi Melike’nin Hz. Aîşe’den rivâyet ettiği hadisin lafzı şöyledir: Ben, Hz. Peygamberi bir ara kaybettim. Sonra onu rüku ya da secde “Sübhanek ve bi hamdike, la ilâhe illa ente...” derken buldum. Bu hadis için bkz. Müslim, es-Salat, 2/123; Tuhfetül-eşraf, 11/459-460.

Yukarda zikredilen dua, Hz. Peygamberin -sallâllâhu aleyhi vesellem- “Allah’ım! Acizlikten ve tembellikten sana sığınırım” cümlesiyle başlayan hadisin devamında zikredilir. Bkz. İmam Ahmed, el-Müsned, 4/371; Müslim, 5/569; en-Nesâi, 8/285. Bunların hepsi bu hadisi Zeyd b. Erkam’dan rivâyet etmişlerdir. 0

923 Bu hadisi; et-Taberâni, el-Kebir, 11/106, İbn Abbas’tan; el-Heysemi, Mecmau’z-Zevaid, 7/138, sahih bir isnadla rivâyet etmiştir. Derim ki, bu hadisin isnadında İbn Lahia vardır ve hadis alimleri tarafından eleştirilmiştir.

İbn Ebi Hatim, bu hadisi Ebû Hureyre hadisi olarak zikretmiştir. Bkz. İbn Kesir, 4/547. İbn Kesir der ki: Hadisi bu tarikle tahric etmemişlerdir. Bkz. ed-Dürü’l-Mensur, 8/529.

924 Yunus, 10/42.

“Zekkaha”daki gizli merfu zamirinin lafız ve mânâ olarak bu edata dönmesi daha doğrudur. İfadede yer alan mansub “Ha” zamirinin ise, lafız ve mânâ olarak nefse dönmesi daha doğrudur. Sözün akış ve konumunun gerektirdiği doğal sıralama işte böyledir. Yoksa “Men” den sonra gelen zamiri, daha ötedeki “Ve ma sevvaha” ifadesinde bulunan mevsul “Ma”ya hamlederek daha yakınında bulunan “Men” edatına hamletmemek; ardından dişi ve mansub olan “Ha” zamirini “Men” edatına hamletmek –ki bu edatın lafızı erkektir ve nefis gibi dişi değildir-, dil kuralları bakımından sözün kendisinden daha güzel başka bir hamledilme yeri olmadığında caiz olur. Şayet sözün akışı ve nazmı bunun aksini gerektiriyor ve zaruret hali de bulunmuyorsa, bu durumda hamletme caiz olmaz.

Bu görüşü ileri sürenler, bu görüşlerinin anlam bakımından birkaç yönden daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Şöyle ki:

Bir: Daha önce de belirtildiği gibi bu görüşte, kurtuluşun kulun fiiline ve seçimine bağlı olduğuna işaret vardır. Bu da Kur’an’ın usul ve yöntemine uygundur.

İki: Bu görüşün, kulun fiil ve kesbini ispat, iyi ve kötü fiilleri tespit gibi ek yararları vardır. “*Sonra da ona iyilik ve kötülüğü ilham edene andolsun ki*” cümlesinde, ezelde belirlenen kaza ve kaderin ispatı vardır. Dolayısıyla bu iki âyet, İslâm’daki iki büyük ilkeyi içermektedir. Bu iki ilke Kur’an’da pek çok yerde birlikte zikredilir. Bu ayetlerden iki tanesi şöyledir:

*“Hayır, o gerçekten bir öğüttür. Artık dileyen (düşünüp) öğüt alır. Ama Allah dilemedikçe onlar öğüt alamazlar.”*⁹²⁵

*“O (Kur’an), ancak alemler için bir öğüttür. Sizden doğru yolda gitmeyi dileyenler için de (bir öğüttür). Alemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe sizler bir şey dileyemezsiniz.”*⁹²⁶

Bu iki ayet, kaderiye ve cebriye mezheplerinin görüşünü reddeden anlamlar içermektedir.

Üç: Bizim bu görüşümüz, sizin görüşünüzü kapsar; ama sizin ki bizim görüşümüzü kapsamaz. Çünkü kulun nefsini arındırıp temizlemesi, ancak Allah’ın ona yardımı ve onu başarılı kılmasından sonra mümkün olur. Aynı şekilde kişinin nefsini kötülüklere gömüp onu kirletmesi, Allah’ın onu yardımsız bırakması, başarısız kılması ve onu kendi nefsiyle baş başa bırakmasından sonra ancak mümkün olur. Oysa sizin iddia ettiğiniz gibi nefsin temizlenmesi ya da kirlenmesi, sadece önceden belirlenen kadere göre gerçekleşmiş olsaydı, bu durumda kulun işlediği fiilde hiçbir etkisinin olmaması ve burada zikredilmemesi gerekirdi.

925 El-Müddessir, 74/54-56.

926 Et-Tekvîr, 81/28-29.

Bu sûrede, yalanlayan diğer kavimlerden ayrı olarak özellikle Semud kavmi zikredilmiştir. Üstadımız bu konuda şunları söylemektedir: Doğrusunu Allah bilir ama bu, alttan yukarıya (düşükten yükseğe) doğru yapılan uyarı türündendir. Çünkü yalanlayan milletler arasında bunlardan daha hafif ve düşük günah işleyip azaba uğrayan bir millet yoktur. Bu yüzden Âd, Medyen, Lût ve diğer milletlerin işledikleri suçların zikredildiği gibi bu kavmin suçları zikredilmemiştir. Mesela Âd kavmi suçlarıyla birlikte şöyle zikredilir:

“Âd kavmine gelince, onlar yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: “Bizden daha kuvvetli kim var?” dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah’ın onlardan daha kuvvetli olduğunu görmüyorlar mı? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı. Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgar gönderdik. Âhiret azabı elbette daha çok alçaltıcıdır ve onlara yardım da edilmez. Semûd’a da gelince; biz onlara doğru yolu gösterdik, fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler. Böylece kazanmakta oldukları şeyler yüzünden onları alçaltıcı azabın yıldırımını yakalayiverdi.”⁹²⁷

Yine Hûd, Şuara ve diğer sûrelerde Semûd kavmi, yalanlayan diğer kavimlerle birlikte zikredilirken, o kavimlerin zorbalıkları, büyüklenmeleri; homoseksüellik, ölçü ve tartıda hile, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarma gibi kötü fiilleri zikredilirken bu kavmin başka kötü fiilleri zikredilmez. Mesela Lût kavmi, Allah’a ortak koşmanın yanında daha önce benzeri görülmemiş fuhuş türü (homoseksüellik) ile birlikte zikredilir. Âd kavmi, Allah’a şirk koşmanın yanında zorbalıkları, büyüklenmeleri, geniş mal varlığı, korkunç gücü ve *“Bizden daha kuvvetli kim var?”* sözleriyle ile birlikte anılır. Medyen halkı, Allah’a şirk koşmanın yanında mallarda yaptıkları haksızlıkla birlikte anılırken; firavun ve kavmi, Allah’a ortak koşmanın yanında yeryüzünde fitne ve fesad çıkarıp böbürlenmekle birlikte anılır.

Her kavim, işledikleri suç ve günahlara göre azaba uğradı. Âd kavmi, hiçbir şeyin karşı koyamadığı korkunç ve şiddetli bir rüzgar azabıyla yok oldu. Lût kavmi, daha önce hiçbir kavmin uğramadığı bir azap türüne uğradı; gökten üzerlerine taş yağarak, gözleri kör edilerek, ülkeleri başlarına yıkılarak, mekanları alt üst edilip yerin dibine geçirilerek yok oldular ve aşığaların aşığına gittiler. Şuayb peygamberin kavmi, hem kendilerini hem de zulüm ve haksızlıkla kazandıkları malları yakan bir ateşle azaba uğradı. Semûd kavmi ise, kendilerini hemen öldüren şiddetli bir çılgılla yok edildi.

Bu kavmin azabı –ki suçları Allah’a şirk koşmak ve Allah’ın kendilerine bir mucize olarak gönderdiği deveyi boğazlamaktı- böyleyse, Allah’ın yasaklarını çiğneyen, O’nun emir ve yasaklarını hafife alan, haksız yere kullarını boğazlayan ve kanlarını döken kimselerin azabı elbette daha şiddetli ve katı olacaktır. Geçmişte ve şu anda dünyanın halini düşünen; yeryüzünde fitne ve fesat çı-

karan, haksız yere insanların kanını döken ve Allah'ın yasaklarını küçümseyip çiğneyenlerin çarptırıldıkları cezayı görenler, dünya ve âhirette tek kurtuluşun iman edip Allah'a karşı gelmekten sakınan kimseler için olduğunu mutlaka anlayacaklardır.

Derim ki: Burada öteki kavimlerden ayrı olarak özellikle Semûd kavminin zikredilmiş olmasının başka bir anlamı vardır. O da şudur: Kesin olarak bildikten ve doğruluğunu gördükten sonra, gönülleri istemesine ve ruhları arzu etmesine rağmen hidayeti reddederek sapıklık ve körlüğü tercih etmeleridir. Nitekim Yüce Allah onları şöyle tanımlamaktadır: *“Semûd’a da gelince; biz onlara doğru yolu gösterdik, fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.”*⁹²⁸ Başka bir âyetle ise Allah şöyle buyurmaktadır: *“Biz Semûd’a dişi deveyi görünür (apaçık bir mucize) olarak gönderdik.”*⁹²⁹ Yani Biz bu deveyi, doğruyu görmelerini sağlayacak ve onları kesin bilgi sahibi yapacak bir mucize olarak onlara gönderdik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.

Helâk olan bütün kavimlerin durumu böyledir. Allah hiçbir kavmi, kendilerine kesin bir delil göndermedikçe helâk etmez. Ancak Allah burada Semûd kavmine bir ayrıcalık vererek onlara doğruyu gösterdiğini ve dişi deveyi görünür (apaçık bir mucize) olarak gönderdiğini belirtmektedir. Bu yüzden onu Âd kavmi ile karşılaştırırken Âd kavmi için, *“Âd kavmine gelince, onlar yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: “Bizden daha kuvvetli kim var?” dediler”*⁹³⁰ buyurmakta; Semûd kavmi için de *“Semûd’a da gelince; biz onlara doğru yolu gösterdik, fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler”*⁹³¹ buyurmaktadır. Bu yüzden Âd kavmi büyülenerek, kendilerine gelen Allah elçisine: *“Sen bize açık bir mucize getirmedin”*⁹³² dediler. Buna karşılık Semûd kavmi böyle bir şey söylemedi; çünkü apaçık mucizeyi, güneş ve ayı gözleriyle gördükleri gibi gördüler. Dolayısıyla hidayeti, kesin olarak bildikten ve tam olarak gördükten sonra reddettiler. Bu nedenle burada özellikle Semûd kavminin zikredilmiş olması, hakkı kesin olarak bilip ona uymayanlara yapılan güçlü bir uyarıdır. Helâk olanların çoğu bu hastalık yüzünden helâk olmuştur. Yeryüzünde yaygın olan ve insanlar arasında sıklıkla bulunan hastalık da budur. Doğrusunu Allah bilir.⁹³³

928 Fussilet, 41/17.

929 el-İsrâ, 17/59.

930 Fussilet, 41/15.

931 Fussilet, 41/17.

932 Hûd, 11/53.

933 et-Tibyan fi aksami'l-Kur'an, s. 18-27.

"Kim nefisini arındırıp-temizlerse, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Kim de nefisini kötülöklere gömer kirletirse, o da gerçekten zarar etmiştir."

Müfessirler, "Zekkaha" ifadesinde bulunan merfu zamir konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimi müfessirler bu ifadedeki merfu zamirin Allah'a döndüğünü; dolayısıyla âyetin, "Yüce Allah'ın arındırıp-temizlediği nefis kurtuluşa ermiş; Allah'ın kötülöklere gömüp kirlettiği nefis de zarar etmiştir" anlamında olduğunu söylemiş; kimi müfessirler de, bu zamirin "Eflaha" fiilinin faili olan "Men"e döndüğünü söylemiştir. "Men"ın mevsule veya sıfat olması fark etmez. Şayet zamir Yüce Allah'a dönmüş olsaydı, o zaman âyetteki "Zekkaha" ve "Dessaha" ifadelerindeki dışı zamirlerin "Zekkahu" ve "Dessahu" şeklinde erkek olarak gelmesi gerekirdi. İlk görüştekiler bu görüşlerini şöyle savunmaktadırlar: Her ne kadar lafzı erkek olsa da "Men" edatının, Arap dil kurallarına göre dişilik anlamı gözetilerek dışı zamirle, erkek lafzı gözetilerek de erkek zamirle dönmesi caizdir. Bu her iki durum, Arap dil kurallarına tamamen uygundur. Nitekim bu durum, lafız ve anlam gözetilerek Kur'an'da da yer almıştır.

Lafzın gözetildiği duruma şu âyetler örnek verilebilir: "Ve minhum men yestemiu ileyke" (Onlardan seni dinleyen vardır).⁹³⁴ Bu âyetle zamir, tekil olarak zikredilmiş; "Ve minhum men yestemiune ileyke" (Onlardan seni dinleyenler vardır)⁹³⁵ âyetinde ise çoğul olarak zikredilmiştir.

Bu birinci görüşü tercih edenler, görüşlerini hadis-i şeriflerle teyit ederek şöyle demişlerdir: Sünen sahiplerinin İbn Ebi Melîke'den, onun da Hz. Aîşe'den rivâyet ettiği şu hadis görüşümüzün doğru olduğunu göstermektedir. Hz. Aîşe anlatıyor. Bir gece geldim ve Hz. Peygamberi şöyle söylerken buldum: "Rabbim! Nefsime takvasını ver ve onu arındır. Şüphesiz Sen, onu arındıranların en hayırlısı. Onun sahibi ve mevlası Sen'sin."

Bu dua, bu âyetin tefsiri gibidir. Çünkü nefisleri arındıranın Allah olduğuna delalet etmektedir. Buna göre nefis, arınan; Allah ise arıtan olmaktadır. Dolayısıyla kul arındırılındır. Bu iki durum arasındaki fark, fail (özne) ile meful (nesne) arasındaki fark gibidir. Kur'an'da arınmanın kula izafe edilmesi, birinci anlamda değil ikinci anlamdadır. "Doğrusu arınıp-temizlenen kurtulmuştur"⁹³⁶ ve "Temizlenme isteğın var mı?"⁹³⁷ gibi âyetler, bu anlamdadır. Yani Allah'ın seni arındırmasını kabul eder misin?; böylece arınanlardan olursun.

Bu görüş sahipleri, delillerini bu şekilde belirttikten sonra şöyle söylerler: Doğru ve gerçek olan görüş budur. Yüce Allah arındırıp-temizlemedikçe hiç kimse kurtuluşa eremez. Kur'an'ın tercümanı İbn Abbas da bu görüşü tercih etmiştir. Bir rivâyette İbn Abbas, Ali b. Ebi Talha, Atâ ve el-Kelbî'ye bu âyeti şöyle tefsir

934 el-En'âm, 6/25.

935 Yunus, 10/42.

936 el-A'lâ, 87/14.

937 en-Naziât, 79/18.

etmiştir: Allah'ın, nefsini arındırıp temizlediği kimse kurtuluşa ermiştir. Bu ayeti İbn Zeyd de bu şekilde açıklamış; İbn Cerir de bu tefsiri tercih etmiştir.⁹³⁸

Sonra bu ayetlerden önce gelen “Sonra da ona iyilik ve kötülüğü ilham edene...”⁹³⁹ ayeti, bu görüşümüzü güçlendirmektedir. Çünkü bu âyetle Yüce Allah, nefsi yaratan ve ona çeşitli niteliklerle şekil verenin kendisi olduğunu haber vermektedir. Âyetle geçen “Ve ma sevvaha” ifadesinin anlamı budur.

Öteki görüşün sahipleri ise şöyle söylemektedirler: Âyetin zahiri ve sahih nazmı, merfu zamirin “Men” edatına dönmesini gerektiriyor. Yani ayet, “Kim de kendi nefsini arındırırsa, kurtuluşa ermiştir” anlamındadır. Âyetten akla gelen ilk anlam budur; hatta neredeyse âyetten bundan başka bir mânâ anlaşılmamaktadır. Bu, söylediğin şu sözlerle benzer: “Bu cariye, onu satın alan kazanmıştır”, “Bu namaz, onu kılan mutlu olmuştur”, “Bu yanlış yol, ona giren zarar etmiştir.”

Sonra âyetle geçen nefis sözcüğü, dışıdır. Şayet zamir Allah'a dönerse, o zaman âyetin “Kad eflahat nefsun zekkaha” veya “Eflahat men zekkaha” şeklinde dışı olarak gelmesi gerekirdi. Çünkü bu durumda “Men” edatı, dışı olan nefse döner. Şayet, “Burada “Men” edatı nedeniyle “Eflaha” fiilinden dışılığı gösteren “Ta” harfinin düşmesi caizdir; çünkü “Kad eflaha men kamet minkünne” (Siz kadınlardan ayağa kalkan kurtuldu) cümlesinde de “Ta” harfi düşmüştür” denilirse, deriz ki: Bu durum, herhangi bir karışıklık ve iltibas olmadığı zaman caizdir. Karışıklık olması halinde, bu karışıklığı önlemek için “ta” harfinin mutlaka zikredilmesi gerekir.

Yine bu görüştekiler şöyle dediler: Âyetle geçen “Men” edatı “Ellezi” anlamında ism-i mevsuldür. Buna göre şayet, “Kad eflaha ellezi zekkahallah” (Allah'ın onu arındırdığı o kimse kurtuluşa ermiştir) denilirse, Arap dil kuralları bakımından bu cümle doğru olmaz. Çünkü “Zekkaha”daki dışı “Ha” zamiri, erkek için olan “Ellezi” edatına dönmektedir.

Sonra Allah, nefsini arındırması halinde kurtuluşu nefsin sahibine bağlamaktadır. Bu yüzden fiilden dışılık “Ta”sını düşürdü ve “Ellezi” anlamında olan “Men” edatını getirdi. Müfessirlerin çoğunun tercih ettiği görüş budur. Hatta İbn Abbas'ın arkadaşları dahi bu görüştedir. Nitekim Katâde, “Kad eflaha men zekkaha” âyetini, “Kim bir hayır (iyilik) yaparsa, onu Allah'a itaat ile temizlemiştir” şeklinde açıklamıştır. Yine Katâde şöyle demiştir: “Kim Salih amel ile nefsini arındırırsa, mutlaka kurtuluşa ermiştir.”

Hasan ise bu ayeti şöyle açıklamıştır: Nefsini arındıran, onu Allah'a itaat ve ibadete yönelten kurtuluşa ermiştir. Nefsini Allah'a isyan etmeye yöneltip onu helâk eden ise hüsrana uğramıştır.

938 Taberi, Tefsir, 30/210.

939 eş-Şems, 91/8.

İbn Kuteybe de bu ayeti şöyle izah etmiştir: Nefsini arındırıp-temizleyen, Allah'a itaat ve ibadetle, hayır ve iyilikle, sadaka ve başkalarına yardımla yükseltip geliştiren, kesinlikle kurtuluşa ermiştir. İyi amelleri terk edip günahları işlemekle nefsi küçülten ve gerileten de, kesinlikle zarar etmiş ve hüsrana uğramıştır.

Günahkar ve suçlu kişi, daima gizli mekanlarda saklanır. Alçak kişilikli ve içine kapanıktır. Baş hep öne eğiktir. Kötülük yapan ve suç işleyen, sanki nefsi gömüp saklamış, onu yok etmiştir. İyi amel işleyenler ise, nefsi ortaya koymuş ve onu yüceltmıştır. Bu yüzden, cömert Araplar ihtiyaç sahiplerine yerlerini belli etmek için evlerini yüksek yerlere yapar; gece gelen misafir ve yolcuları ağırlamak için geceleyin ateş yakarlardı. Cimriler ise yerlerini gizlemek için evlerini kuytu, kenar ve alçak yerlerde yaparlardı. İşte bunlar, kendilerini gömüp gizlerken ötekiler nefislerini belli edip yükseltmişlerdir.

Şair der ki:

Evini yüksek yere yaptın,

Yatışı ve dinlenmesi pek rahat.

Ağırlanmak isteyen iffetlileri korudun,

Köpeklerin uludukları kimseleri de...⁹⁴⁰

Bu âyet hakkındaki iki meşhur görüş budur. Ancak âyet hakkında üçüncü bir görüş daha vardır. O da şudur: Âyetin anlamı, kendilerinden olmadığı halde salih kulların arasına giren, zarar etmiştir. el-Vahidi bunu şöyle açıklamıştır: Salih kulların arasına girip nefsi onların arasına gizler. Böylece insanlara, kendilerinden olmadığı halde salihlerden olduğunu gösterir. Hâlbuki kendisinde, salihlerde bulunan vasıflardan başka vasıflar bulunur.

Bu görüş, her ne kadar doğru olsa da âyetten kastedilen anlamın bu olduğu iyi incelenmelidir. Bu görüş ancak genellilik kuralıyla âyetin anlamına dahil olur. Çünkü nefsi kötülüklere gömen bir kimsenin, iyilerin arasına girmesi halinde ancak nefsi onların arasına gizlemiş olur. Yüce Allah doğrusunu bilir.⁹⁴¹

"Nefsini arındırıp-temizleyen, gerçekten kurtuluşa ermiştir": Onu Allah'a itaat ile büyütüp geliştiren ve yücelten kurtuluşa ermiştir. *"Onu kötülüklere gömen de gerçekten zarar etmiştir"*: Nefsini Allah'a isyan ve günahlarla küçülten, gerileten ve alçaltan da zarar etmiştir.⁹⁴²

Allah bu ve önceki ayetlerde, nefsi yaratanın ve ona şekil verenin kendisi olduğunu, onu eksiksiz ve itidal üzere yarattığını ifade etmekte; sonra da nefse iyilik ve kötülüğü kabul etme yeteneği verdiğini, bunun kendisinin bir imtihan ve sınavı olduğunu haber vermekte; ardından, kurtuluşun sadece onu peygamber-

940 Bu iki dizede bazı tahrifatlar vardır. Onları Üstad Ahmed Sakr'ın kalemıyla düzelttim.

941 İbn Kuteybe, Te'vilü müşkili'l-Kur'an, s. 344-345.

942 El-Fevâid, s. 173.

lerin ve dostlarının terbiye ettiği yöntemlerle terbiye edip arındıran, böylece onu geliştiren, büyüten ve yüceltenlere has olduğunu bildirmektedir. Hemen ardından nefsini kötülöklere gömüp saklayan, onu işlediği günahlarla küçük düşüren, alçaltan ve yok edenlerin zarar edip hüsrana uğradığına ve mutsuzluğuna hükmetmektedir. Doğrusunu Yüce Allah bilir.⁹⁴³

Âyetin anlamı şudur: Nefsini Allah'a itaat ve ibadetle yücelten, geliştiren, büyüten ve açığa çıkaran kurtulmuştur. Allah'a isyan ile nefsini küçültten, alçaltan ve onu kötülöklere gömüp saklayan da zarar etmiştir. Âyette geçen "Dessaha" sözcüğünün aslı, gömmek, gizlemek ve saklamaktır. "Em yedüssühü fi't-türab" (Yoksa onu toprağa mı gömsün?)⁹⁴⁴ ayeti bu anlama delalet etmektedir. Günah işleyen, nefsini günaha gömer; yaptığı kötölük nedeniyle insanlardan gizlenir, yerini saklar. Böylece hem kendi yanında, hem Allah katında hem de insanların yanında kendini alçaltmış olur. Buna karşılık Allah'a itaat ve iyilik, nefsi yüceltir, büyütür ve geliştirir. Öyle ki onu en üstün, en yüce, en büyük ve en temiz kişi haline getirir. Bununla beraber o, Allah karşısında daha zelim, daha hakir ve daha küçüktür. O Allah karşı duyduğu bu zillet ve alçaklık ile, bu üstünlüğü, yüceliği ve büyüklüğü elde etmiştir. Allah'a isyan gibi nefsi küçültüp alçaltan bir şey yoktur; Allah'a itaat gibi nefsi yücelten, büyüten ve üstün kılan bir şey de yoktur.⁹⁴⁵

Allah bu ayetle, kula iyilik ve kötölüğü ilham edenin kendisi olduğunu haber vermektedir. İlham, bazı müfessirlerin söylediği gibi sadece bilgi ve beyan ile kalbe gelen mânâ değildir; o, kalbe atılan, içe doğan bilgidir. Çünkü bir şeyi başkasına öğretene ve onu bilgi sahibi yapan için "Bunu ona ilham etti" denilmez. Arap dilinde bu tür bir ifade şekli yoktur.

İbn Zeyd'in bu âyet hakkında söylediği "Allah ona iyilik ve kötölüğü ilham etti; ona bu yeteneği verdi" sözü doğrudur. İmran b. Husayn'ın rivâyet ettiği şu hadis, bu anlamı güçlendirmektedir. Müzeyne ya da Cüheyne kabilesinden bir adam Hz. Peygamberin -sallallahu aleyhi vesellem- yanına gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın resulü! İnsanların yaptıkları bu işler ve çalışmalar, önceden belirlenen bir kadere göre mi yapılmaktadır? Yoksa insanlar, peygamberlerinin getirdiklerini yeni baştan mı yapmaktadırlar? Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem-: "Hayır, onlar kaderlerinde yazılı olana (olup bitene) göre amel yapmaktadırlar" deyince, adam: "O halde bu amel (iş, çalışma) neden?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Allah, kulu iki menzilden biri için yaratmıştır; onu, bu menzillerin ehlinin yaptığı işte istihdam eder. Bunu, Allah'ın kitabındaki 'Nefse ve ona şekil verene, sonra da ona iyilik ve kötölüğü ilham edene...' ayeti tasdik etmektedir."⁹⁴⁶

943 Medaricü's-salikin, 2/381.

944 en-Nahl, 16/59.

945 el-Cevabül-kâfi, s. 111-112.

946 Müslim, Kader, 5/504; Ahmed, 4/438; et-Taberi, tefsir, 30/211.

Allah resulünün -sallallâhu aleyhi vesellem-, amellerin önceden belirlenen bir kaza ve kadere göre gerçekleştiğini haber vermesinin ardından bu ayeti okumuş olması, ilhamdan maksadın sadece bilgi ve beyan olmadığına, onun önceden belirlenen kaza ve kadere göre geldiğine (kullanıldığına) delalet eder. Oysa bilgi ve beyan, kaderde önceden belirlenen şeyin gelişini ve gerçekleşmesini zorunlu kılmaz. Âyeti, bilgi ve öğretim ile açıklayan ilk dönem müfessirler, bununla kaderde belirlenen şeyin gerçekleşmesini zorunlu kılan bilgiyi kastetmiş; sadece bilgiye sahip olmayı kastetmemişlerdir. Çünkü böyle bilgi, ilham olarak adlandırılmaz.⁹⁴⁷

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “(Allah) onun sonucundan korkmaz.”

Yüce Allah bu âyette, düşmanlarını yok ettikten sonra meydana geleceklerden asla korkmadığını ve insanlar gibi olmadığını bildirmektedir. Çünkü insanlar, düşmanından intikam aldıktan sonra bu yaptıklarının sonucunda ya Allah’tan ya da düşmanlarının taraftarlarından korkarlar. Oysa bu, Allah için kesinlikle muhaldir. Zîra korku, bilgi, güç ve irade eksikliğini kapsar.

Bilgi eksikliği: Bir şeyin olmayacağını bilen, o şeyden korkmaz. Bir şeyin olacağını bilen ise, eğer kurtuluştan kesin ümit kesmişse yine korkmaz. Şayet korkarsa, bu korkusu umutlunun korkusundan oldukça farklıdır.

Güç eksikliği: Bir şeyden korkan, onu başından savacak güce sahip olmadığı için korkar. Eğer onu savacak güce sahip olduğunu kesin olarak bilseydi, ondan korkmazdı.

İrade eksikliği: Korkan bir kimsede korku duygusu, onun irade ve isteği dışında meydana gelir.

Bütün bu eksiklikler, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, O’nun irade ve dilemesi olmadan hiçbir şey gerçekleşmeyen, her dilediği olan dilemediği hiçbir şey olmayan biri için imkânsız ve muhaldir. Bu sıfatlar, Yüce Allah’ın sevmediği, nefret ettiği ve öfkelenildiği şeylerin gerçekleşmesine mani değildir. Çünkü bu sıfatlar, O’nun ne ilminde ne gücünde ve ne de iradesinde bir eksiklik gerektirmez. Aksine O’nun mükemmelliğine delalet eder. Çünkü bunların sebebi, O’nun bu şeylerin çirkin, kötü ve fena şeyler olduğunu bilmesidir. Kötü fiille ilgili bilginin önemi arttıkça, bu fiille duyulan nefret ve öfke daha da güçlenir. Bu yüzden Yüce Allah, peygamberini öldüren ya da peygamberin kendisini öldürdüğü kimseye öfkesi daha da şiddetlenir.⁹⁴⁸

947 Şifau’l-alil, s. 55.

948 es-Sevaikü’l-mürsele, 4/1 444-1445.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

LEYL SÛRESİ

[21 Âyet]

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ﴿٣﴾
إِنْ سَعَيْكُمْ لَسْئَى ﴿٤﴾ فَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ وَاتَّقَى ﴿٥﴾ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ﴿٦﴾
فَسُيِّرَهُ لِلْيُسْرَى ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ﴿٩﴾
فَسُيِّرَهُ لِلْعُسْرَى ﴿١٠﴾ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ﴿١١﴾ إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى
﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَى ﴿١٣﴾ فَأَنذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ﴿١٤﴾ لَا يَصْلَاهَا
إِلَّا الْأَشْقَى ﴿١٥﴾ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿١٦﴾ وَسُيِّجَتْهَا الْأَثْقَى ﴿١٧﴾ الَّذِي
يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ﴿١٨﴾ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ﴿١٩﴾ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ
رَبِّهِ الْأَعْلَى ﴿٢٠﴾ وَلَسَوْفَ يَرْضَى ﴿٢١﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adı ile

1. Andolsun, örtüp bürüdüğü zaman geceye;
2. Ağarıp açıldığı zaman gündüze;
3. Erkeği de dişiye de yaratana ki;
4. Şüphesiz sizin yapıp ettikleriniz çeşit çeşittir.
5. Artık kim (infâk edip) verir ve sakınırsa,
6. O el-Hüsnâ'yı da doğrularsa;
7. Biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız;
8. Amma kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görür,
9. O el-Hüsnâ'yı da yalanlarsa;
10. Biz de ona en zor olanı (isyanı) kolaylaştırırız.
11. Alçaldığı zaman malı kendisine fayda vermez.
12. Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir.

Bu ayetler, Allah'ın koyduğu kuralı ve yapılan çalışmaların karşılığını açıklamaktadır. Birinin kolay olana ötekinin zor olana kolaylaştırılmasında kaderin derin hikmetini zikretmektedir. Kulun, yaptığı çalışmaya göre sonucun kolaylaştırılacağını ve Allah'ın hiç kimseye haksızlık yapmayacağını haber vermektedir. Allah bu ayetlerde, kolay olanı kolaylaştırmak için üç sebep zikretmektedir.

Birinci sebep: Kulun vermesi. Sınırsızlık ve genelliği ifade etmek için fiilin mefulu (yüklemin tümleci) zikredilmemiş, hafzedilmiştir. Yani Allah'ın vermeyi emrettiğini ve kendi gönlünden koparıp isteyerek ve severek veren demektir. Bu, kişinin kendi gönlünden verdiği şeyleri kapsadığı gibi, iman, ibadetler, samimiyet ve ihlas, tevbe, şükür, iyilik yapma; malıyla, diliyle ve bedeniyle başkasına yararlı olma, niyet ve maksat gibi amelleri de kapsar. Böylece o kişinin nefsi, itaatkar ve çaba harcayan bir nefis olur; asi ve cimri bir nefis olmaz. İtaatkar nefis, iyilik yapan ve yararlı olan nefistir; yapısında iyilik yapma, başkasına yararlı olma ve yardım etme vardır. İyiliği ve yararı hem kendine hem de başkasına dokunur. O, insanların su içerek, hayvanlarını ve ekinlerini sulayarak yararlandıkları bir pınar gibidir. İnsanlar bu pınardan diledikleri gibi yararlanırlar. Pınar bu yararlar için onlara kolaylaştırılmış, emirlerine verilmiştir. İyi insan da bu şekilde, bulunduğu her yerde sadece iyilik ve yarar için vardır; o, iyilik ve yararın emrindedir. Bunun karşılığı ise, kendisi vermenin ve iyiliğin emrinde olduğu gibi Allah'ın da onu kolay olana kolaylaştırması ve başarılı kılmasıdır.

İkinci sebep: Takva; yani Allah'ın yasakladıklarından sakınma. Kolay olana ulaşmanın ve başarılı olmanın en büyük sebeplerinden biri budur. Bunun aksi ise, zor olana sürüklenmenin sebebidir. Takva sahibi olana, dünya ve âhiret işlerinde kolaylık vardır; takvayı terk edene ise, dünyada bazı işlerinde kolaylık olsa da âhiretteki işlerinde, takvayı terk etme durumuna göre zorluklar vardır. Dünya işlerindeki kolaylık ise, şayet Allah'ın yasaklarından sakınmış olsaydı bu kolaylıklar daha güzel ve mükemmel olurdu. Eğer bu dünyada kendisine kolaylık takdir edilmemişse, Allah ona, takvaya uymadan elde ettiği dünyevi kolaylıklardan daha yararlı kolaylıklar sağlar. Güzel bir yaşam, gönül rahatlığı, iç huzur, manevi zevk ve ruhani mutluluk, dünyadaki nimetlerin en büyüğü ve üstünüdür. Bunlar, dünya ehlinin yaşadığı zevk ve eğlencelerden çok daha yücedir.

Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Kim Allah'tan korkup-sakınırsa, ona *işinde kolaylık verir.*”⁹⁵³ Bu âyette Allah, kendinden korkup-sakınan kimselere başkasına sağlamadığı kolaylıklar sağlayacağını haber vermektedir.

Başka bir âyette Allah şöyle buyurmaktadır: “Kim Allah'tan korkup-sakınırsa, (Allah) ona bir çıkış yolu gösterir ve onu hiç beklemediği yerden rızıklandırır.”⁹⁵⁴ Bu ayetlerde, kişinin takva ile bu nimetlere kavuşabileceği haber verilmektedir.

953 et-Talak, 65/4.

954 et-Talak, 65/2-3.

Diğer bir âyette ise Allah şöyle buyuruyor: “Kim Allah’tan korkup-sakinirse, (Allah) onun kötülüklerini örter ve ecrini büyütür.”⁹⁵⁵ Bu nimetlere kolaylıkla kavuşmak da ancak Allah’ın yasaklarından sakınmakla, sevdiği ve hoşnut olduğu şeyleri vermekle mümkün olur.

Yine Allah şöyle buyuruyor: “Ey iman edenler! Eğer Allah’tan korkup-sakinirsiniz, O size furkanı (iyi ile kötüyü ayırdedecek anlayışı) verir; kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar...”⁹⁵⁶ Bu âyette de, kurtuluşu, yardımı, bilgiyi, nuru, hak ile bâtılı birbirinden ayırmayı, kötülüklerin örtülmesini ve günahların bağışlanmasını içeren furkan da –ki bu, aynı zamanda kolaylığın doruğudur- yine takvaya (Allah’ın emir ve yasaklarına uymaya) bağlanmaktadır.

Bir başka âyette Allah şöyle buyuruyor: “Allah’tan korkup-sakininki, kurtuluşa eresiniz.”⁹⁵⁷ Bu âyette, zorluğun zirvesi şakilik olduğu gibi kolaylığın zirvesi de takva ile elde edilebilecek kurtuluş olduğu belirtilmektedir.

Yüce Allah bir diğer âyette ise şöyle buyuruyor: “Ey iman edenler! Allah’tan korkup-sakinin ve Peygamberine inanın ki, O da size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın.”⁹⁵⁸ Allah bu âyette, takva (kendisinden korkup-sakinme) karşılığında üç şey garanti etmektedir. Bunlar:

Bir: Onlara, biri dünyada öteki âhirette olmak üzere rahmetinden iki kat (pay) vermek. Belki de âhiretteki paylarını daha da katlar ve daha fazla verir.

İki: Onlara, karanlıklarda kendisiyle yürüyecekleri bir nur-ışık vermek.

Üç: Günahlarını bağışlamak.

Bu, kolaylığın zirvesidir. Allah, takvayı her kolaylığın sebebi yaparken, onu terk etmeyi de her zorluğun sebebi yapmıştır.

Üçüncü sebep: En güzeli tasdik etmek. Âyette geçen “en güzeli” ifadesi, tevhid kelimesi olan “Lâ ilâhe illallâh” ile; Cennet ile ve geride güzel bir şey bırakmakla tefsir edilmiştir. Tüm bunlar, ilk dönem müfessirlerin görüşleridir. Bu her üç görüş de, en faziletli amellere ve en güzel karşılığa (sevaba) dayanmaktadır. Onu “Lâ ilâhe illallâh” tevhid kelimesi ile tefsir eden, bütünü kapsayan tekil bir ifadeyle tefsir etmiştir. Çünkü “Lâ ilâhe illallâh” sözünü gerçek mânâda tasdik etmek, bu sözün içerdiği bütün mânâları, dal’arı ve parçaları tasdik etmeyi zorunlu kılar.

Dinin temel ve yan bütün ilkeleri, bu sözün birer parçasıdır. Dolayısıyla kul, Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve O’nunla buluşmaya inan-

955 et-Talak, 65/5.

956 el-Enfal, 8/29.

957 Âl-i İmran, 3/130.

958 el-Hadid, 57/28.

madıkça, gerçek mânâda onu tasdik etmiş olmaz. Alemlerin Rabbi olan Allah'ın celal sıfatlarına ve kemal vasıflarına inanmadıkça, gerçekten Allah'a iman etmiş mümin bir kul olmaz. İlahi sıfatların Allah'ın dışında hiçbir varlıkta bulunmadığına ve Allah'tan başka ilâh olmadığına inanmadıkça, bunu aklına ve kalbine kesin olarak yerleştirmedikçe mümin olamaz. Allah'ın yücelik sıfatlarını, O'nun söz ve konuşmasını, arş üzerine istiva edişini, güzel söz ve salih amelin O'na yükseldiğini, İsa Mesih'i kendi katına yükselttiğini, Hz. Peygamberi miraca çıkardığını, gökten yere her işi Allah'ın düzenleyip yönettiğine, sonra her işin onun katına çıktığına inanmayan, özetle Allah'ın kendi zatını ve Hz. Peygamberin O'nu tanıttığı şekilde bütün sıfatlarına inanmayan gerçek bir mümin olamaz.

Allah'ın her şeyi yarattığına, her şeye kadir olduğuna, her şeyi bildiğine, kıyamet gününde bedenleri bulundukları kabirlerden kaldırıp dirilteceğine inanmayan, gerçek mânâda tevhid kelimesini tasdik etmiş, ona inanmış olmaz. Allah'ın varlıkları başı boş yarattığına, peygamberlerin diliyle onlara emirler vermediğine ve yasaklar koymadığına inanan, bu sözü tasdik etmiş olmaz. Aynı şekilde bu sözü tasdik etmek, ona boyun eğmeyi, getirdiği yükümlülükleri (ki bunlar, bu sözün ayrıntıları olup İslâm dininin belirlediği kurallardır) kabul etmeyi, verdiği bütün haberleri tasdik etmeyi, emirlerine uyup yasaklarından kaçınmayı gerektirir. Lâ ilâhe illallâh sözünün ayrıntıları özetle böyledir. Gerçek mânâda bu sözü tasdik eden, bütün bunları kabul etmeli ve onlara uymalıdır. İnsanlar, can ve mal güvenliği ancak bu sözle ve onun gereklerini yerine getirmekle güvence altına alabilirler. Azaptan kurtuluş da yine ancak bu sözle ve gereklerine uymakla elde edilebilir. Dünyada ve âhiretteki ceza, bu sözü terk etme ya da onun gereklerini uymamaktan kaynaklanır.

“En güzeli” ifadesini Cennet'le tefsir edenler ise, onu en üstün ve en mükemmel mükâfat türü ile tefsir etmiş olurlar. Onu, “Geride güzel bir şey bırakma” şeklinde tefsir edenler ise, mükâfatın sadece bir çeşidi ile tefsir etmiş olurlar. Bu, dünyadaki mükâfattır; Cennet ise âhiretteki mükâfattır. Buna göre “En güzeli tasdik etmek”, imana ve mükâfata inanmaya dayanır. Ama iyi düşünüldüğünde, bu ifadenin her iki tefsiri de kapsadığı anlaşılır.

Bu üç sözcüğün –verme, takva ve en güzeli tasdik etme- içerdiği ilim ve amel-leri bir düşün. Bunlar aynı zamanda hidayet ve hak dinin ilkelerini de içerir.

Nefsin (ruhun) üç tür gücü vardır. Bunlar, verme ve paylaşma gücü, kaçınma ve tutma gücü ile anlama ve idrak gücüdür. Nefiste ayrıca bilgi ve duygu gücü vardır. Bunun peşinden sevgi ve irade gücü ile öfke ve nefret gücü gelir. Nefsin huzur ve mutluluğu bu güçlere bağlıdır. Bu güçlerin bozulması halinde, nefsin huzuru ve mutluluğu bozulur. Bilgi ve duygu gücünün bozulması, en güzeli yalanlamayı; sevgi ve irade gücünün bozulması, verme ve paylaşmaktan vazgeçmeyi; öfke ve nefret gücünün bozulması da, takvayı (Allah'a karşı gelmekten sakınma) terk etmeyi gerektirir. Buna karşılık sevgi ve irade gücü, emredileni

vermekle; öfke ve nefret gücü, yasaklanandan sakınmakla; bilgi ve duygu gücü de, tevhid kelimesini, hukukunu ve mükâfatını tasdik etmekle tamamlandığında, kişi nefsinin arındırıp-temizlemiş olur, onu her türlü kolaylığa hazırlamış olur. Böylece nefse, en kolay olan kolaylaştırılmış olur.

İslam dini üç temel ilke üzerine kuruludur; emredilenleri yapmak, yasaklananları terk etmek ve haber verileni tasdik etmektir. Veya şöyle de denilebilir: Din, talep ve haberdur. Talep iki türdür; bir fiilin yapılmasını talep etme ve bir fiilin yapılmamasını, terk edilmesini talep etme.

Yukarda geçen üç sözcük, dinin bütün mertebelerini kapsar. Buna göre; vermek, emredileni yapmak; takva, yasaklanana terk etmek; en güzeli tasdik etmek ise, haber verileni tasdik etmektir. Böylece bu sözcükler, dinin temel ilkeleriyle örtüşmüş olmaktadır.

İnsanlardan en kamil olanı, bu üç ilkenin kendisinde tam olarak bulunduğu kimsedir. İnsanda, bu ilkelerin tamamı veya bir kısmının eksikliğine göre eksiklik vardır. Kimi insanlarda, verme ve paylaşma gücü vermeme ve terk etme gücünden daha üstün ve güçlüdür. Bu durumda ondaki terk gücü, verme gücünden daha zayıftır. Kimi insanlarda ise, vermeme ve terk gücü verme ve paylaşma gücünden daha üstün ve güçlüdür. Kimi insanlarda da tasdik etme gücü, verme ya da vermeme gücünden daha kuvvetlidir. Bu durumda ondaki bilgi ve duygu gücü, irade gücünden daha güçlü ve üstündür. Bu durumun tersi de doğrudur. Dolayısıyla insandaki eksiklik, bu üç ilkenin insandaki eksikliğine göre değerlendirilir. Bu ilkelerin ondaki eksikliğine göre de kolaylığa ulaşmaktan kaybeder. Bu üç ilkenin eksiksiz bulunduğu kimseye her kolaylık kolaylaştırılır.

İbn Abbas, “*Ona kolay olanı kolaylaştıracağız*” âyetini, “Onu kolay olana, iyilik ve hayra hazırlayacağız; böylece ona iyi amelleri kolaylaştıracağız” şeklinde tefsir etmiştir.

Mukatil, el-Kelbî ve el-Ferrâ ise bu ayeti, “Ona, salih amele dönmeyi kolaylaştıracağız” şeklinde açıklamışlardır.

Kolaylık, gerçekte yakınlık belirten arkadaşlık ve kolaylıkla gerçekleşen yararlı durum anlamındadır ve zorluğun zıddıdır. Bu, kişinin iyilik ve sebeplerine müyesser kılınması, böylece iyiliğin icra olması; onun kalbine, eline, diline ve bütün azalarına kolay gelmesi anlamı da içerir. Bu sayede bütün iyi özellikler ona kolay gelir, kendisine boyun eğer, ona isyan etmez ve zor gelmez. Çünkü bu hal, ona hazır hale getirilmiştir; onun bunları yapması kolaylaştırılmıştır. O da bu yola kolaylıkla girer, ilim ve amel olarak ona öncülük yapılır, yol gösterilir. Sen bu yola girip onda ilerlediğinde, hakkında şöyle söylenen kimse olursun:

Görünüşü (gidişi) ne güzel; kısmeti,
Dünyaya da dine de uyuyor.

Kim de cimrilik eder (yani, emredileni yapmayarak verme ve irade gücünü yok ederse) ve kendini müstağni görürse (yani, Rabbinden sakınmayarak, yasaklanana uymayıp vermeme ve terk etme gücünü yok ederse) ve en güzeli de yalanlarsa (yani, iman ve mükâfatını tasdik etmeyerek bilgi ve duygu gücünü yok ederse), biz de ona en zor olanı kolaylaştıracamız.

Atâ, “Biz de ona en zor olanı kolaylaştıracamız” âyetini, “Ben, onun kalbi ile Bana ve peygamberime iman etmenin arasına gireceğim” şeklinde; Mükâtil, “Ona iyilik yapmayı, sadaka vermeyi zorlaştıracamız” şeklinde; İkrime ise, İbn Abbas’tan rivâyet ederek “Ona kötülük yapmayı kolaylaştıracamız” şeklinde tefsir etmiştir. el-Vahidi, bu âyet hakkında şunları söylemiştir: “Doğru olan görüş budur. Çünkü kötülük, azaba götürür. Bu, zorluğa yakın olup ona arkadaş olmak demektir. İyilik ise insanı kolay olana ve Cennet’te rahat etmeye götürür. Bu da kolay olana yakın olup ona arkadaş olmak demektir. Dolayısıyla âyet, “Onu kötülük için hazırlayacağız. Böylece kötülük, onun elleriyle icra olacak” anlamındadır.”

el-Ferrâ ise âyet hakkında şöyle demiştir: “Araplar, birinin koyunu doğuma hazırlanıp doğurma vakti yaklaştığında “قد يـسـرت غنـم فلان” derler. Koyun doğurup sütü bol olduğunda da aynı ifadeyi kullanırlar. Bunu, “Koyun, sahiplerine kolaylık getirdi” anlamında söylerler.

En zor olanı kolaylaştırmak iki şekilde olur:

Bir: Allah’ın, insanla iyilik sebepleri arasına girmesi. Böylece kötülük yapmak, insanın kalbine, niyetine, diline ve organlarına kolay gelir.

İki: Allah’ın, insanla iyilik nedenleri arasına girdiği gibi onunla en kolay mükâfat arasına girmesi.

Şayet, “Takva ile müstağni görme, nasıl karşılaştırılabilir? Kulun, bir an bile Rabbinden müstağni olması mümkün mü?” denilirse, buna şöyle cevap verilebilir: Aslında bu, en güzel karşılaştırma şeklidir. Çünkü takva sahibi, kendi fakirliğini, muhtaçlığını ve Rabbine duyduğu şiddetli ihtiyacı düşününce, O’na karşı gelmekten sakınır; yasaklarını çiğneyerek O’nun gazabına, öfkesine ve cezalandırmasına uğramaktan kaçınır. Zira birine şiddetle muhtaç olan bir kimse, büyük bir titizlikle muhtaç olduğu kişinin öfkesine, gazabına ve cezalandırmasına uğramaktan kaçınır; onun hoşlanmadığı şeylerden uzak durur; sevdiği ve tercih ettiği fiilleri kararlılık ve azimle yapmaya büyük özen gösterir. Burada takvanın istiğna ile karşılaştırılması, takvayı terk edenin vahim ve iğrenç durumunu belirtmek ve onu şiddetle kötülemek içindir. Çünkü o, Allah’tan başka sığınağı olmadığına inanan, bir an bile kendisini O’nun varlığından, lütuf ve ihsanından müstağni görmeyen fakirin yaptığını değil; kendisini Rabbinden müstağni görenin yaptı-

ğını yapmıştır. Allah’a andolsun ki, bu karşılaştırma ne kadar güzel ve yerindedir. Bütün iyilikleri ve sebeplerini, bütün kötülükleri ve nedenleri kapsayan bu ayetler, ne derin anlamlar içermektedir. Yüce kelimâ ile kullarının özelliklerini açıklayan ve bunları insanlar için ortaya koyan Allah ne yücedir! İnananlar bu özellikleri görüp bildikten sonra, artık başka bir açıklama istemezler; hakkı bâtila, doğruyu yalana değişmezler.

Bu ayetler, kader meselesini kesin bir sonuca bağlamakta; bu konudaki her karışıklığı ve sorunu ortadan kaldırmaktadır. Allah’a hamdolsun, bunu anlayabilen için durum apaçık ortadadır. Zîra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, kendisine yöneltilen ve insanların kader konusunda dillerinden düşürmedikleri soruya, son sözle cevap vererek sorunu çözmüştür. Buhâri ve Müslim’in Hz. Ali’den rivâyet ettikleri sahih bir hadis-i şerifte Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-: “Her birinizin Cennet ve Cehennem’deki yeri mutlaka bilinmiştir (bellidir)” buyurunca, kendisine: “Ey Allah’ın resulü! O halde çalışmayı bırakıp bizim için yazılan kitaba dayanmayalım mı?” denildi. Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-: “Hayır; çalışın, çünkü herkes, yaratıldığı şeye müyesser kılınmıştır” buyurdu. Ardından şu ayetleri okudu: “Artık kim verir ve sakınırsa ve en güzeli de tasdik ederse, biz de ona en kolay olanı kolaylaştıracğız.”^{959, 960}

Bu hadis, kaderiye ve cebriye mezhebinin görüşünü reddetmekte; kader ve meşruiyetini, bir şey henüz olmadan onunla ilgili Allah’ın bilgisini içeren ilk kitabın varlığını, mükâfat ve ceza gerektiren fiilin Allah tarafından yaratılışını ispat etmektedir. Bu, fiilin Allah tarafından yaratılışını mutlak mânâda kabul etmeyen kaderiye mezhebinin temel ilkelerini geçersiz kılmaktadır. Bunlardan, mükâfat ve ceza gerektiren fiilin başlangıç dışında Allah tarafından yaratıldığını kabul eden, kendi ilkesini yıkmış ve kuralını bozmuş olur. Zîra Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, Yüce Allah’ın kendisine haber verdiği gibi, kulun, ‘Yaratıldığı şeye müyesser kılındığını ve mücber (zorlanan) olmadığını haber vermektedir. Cebr ve mücber, sonradan ortaya çıkmış bidat sözcüklerdir. Oysa müyesser (kolay olan, kolaylaştırılmış, kolay yapılan), Kur’an ve sünnete dayanan bir sözcüktür.

Hadis ayrıca sahabenin, dini ilkeleri diğer insanlardan daha fazla bildiğine; çünkü onların, bu bilgilerini Allah’ı bütün varlıklardan daha iyi tanıdığına şüphe olmayan Hz. Peygamberden aldıklarına delalet etmektedir. Sahabeler, herhangi bir konuda karşılaştıkları bir sorunu hemen Allah resulüne -sallallâhu aleyhi vesellem- soruyor; o da sorunu çözecek şekilde onlara cevap veriyor ve doğru olanı açıklıyordu. Dolayısıyla dini ilkeleri gerçekten çok iyi bilenler onlardır; bidat ve heva ehli kelimciler ile onların peşinden gidenler değildir.

959 el-Leyl, 92/5-7.

960 Buhâri, tefsir, 8/579 ve kader, 11/503; Müslim, kader, 5/501-502.

Bütün bunların yanında yukarıdaki hadis-i şerif, Hz. Peygamberin, dinin temel ilkeleri konusunda Kur'an'dan ayetlerle delil getirdiğine ve sahabeleri de bu yöntemi kullanmaya yönlendirdiğine işaret etmektedir. Bu yöntem, dinin temel ilkeleri konusunda Allah'ın ve resulünün sözünün kesin bilgi ifade etmediğini; Allah'ı, isimlerini, sıfatlarını ve fiillerini bu sözlerle tanımanın caiz olmadığını iddia edenlerin aksini ispatlamaktadır. Onlar bu görüşlerini şu sözle özetlerler: "Lafzi deliller, kesin bilgi (yakîn) ifade etmez."

Hadis ayrıca; bütün insanların mutluluk için yaratıldığını ancak yaratılmadıkları bedbahtlığı seçtiklerini iddia edenlerin aksine, bazı insanların mutluluk için bazılarının ise bedbahtlık için yaratıldığını açıklamaktadır. Bununla birlikte hadis, sebeplerin varlığını da ispat etmekte ve kulun, kendisini yaratıldığı şeye götüren sebeplere müyesser kılındığını belirtmektedir. Aynı zamanda hadiste, sünnetin kitaptan alındığını ve onun kitaba uygun olduğunu gösteren delil vardır. Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- "Hayır; çalışın, çünkü herkes, yaratıldığı şeye müyesser kılınmıştır" sözü ile, Yüce Allah'ın "Artık kim verir ve sakınırsa ve en güzeli de tasdik ederse, biz de ona en kolay olanı kolaylaştıracamız" sözü arasındaki mutabakatı; din ile kaderin, sebep ile müsebbibin (sebeplere sebep olan) nasıl birbiriyile uyumlu olduğunu düşünün.

Hz. Peygamberin irşad ettiği bu yöntem, Allah'ın, kullarını hatta hayvanları dahi üzerinde yarattığı yöntemdir. Dünyanın yararları ve imarı ancak bununla gerçekleşir. Şayet herkes, "Benim için ne takdir edilmişse, o bana mutlaka gelecektir; eğer bana bir şey takdir edilmemişse, onu da elde etmek mümkün değildir. O halde ne çalışır ne de hareket ederim" derse, böyle söyleyen akılsız cahillerden sayılır. Bu düşüncenin kalıcı olması mümkün değildir. Bu iddiada bulunan bir kimse, yeme, içme, giyinme, barınma, hayatını tehdit eden ve çıkarlarına zarar veren şeylerden kaçma gibi belirli bir konuda hiçbir şey yapmadan hareketsiz mi kalır? Yoksa kendisini, Hz. Peygamberin söylediği "Çalışın, çünkü herkes, yaratıldığı şeye müyesser kılınmıştır" sözünden asla ayrılmaz mı bulur? Dünyevi işlerde ve ondan yararlanma sebeplerinde durum bu ise, o halde âhiret işlerinde, oradaki mutluluk ve kurtuluşa götürecek sebeplerde bunu yok saymanın gerekçesi nedir? Dünyanın ve âhiretin Rabbi bir değil mi? Öyleyse bu, Rabbin dininde, emir ve yasaklarında nasıl geçersiz kılınıp, kulun iradesine, arzu ve isteklerine bırakılabilir? Bu, tam bir zulüm ve cehalet değil midir? İnsan, gerçekten pek zalim ve pek cahildir; kendisine zulmeden ve Rabbin tanımayandır. Hz. Peygamberin işaret ettiği ve ardından okuduğu ayetler, Allah'ın akıl sahiplerinin akıllarına yerleştirdiği, hayvanlar dahil bütün varlıkların yaratılışlarına koyduğu, bütün peygamberlerini gönderdiği ve bütün kitaplarında indirdiği gerçeğe tamamen uygundur.

Kulun sadece kadere dayanıp hiçbir şey yapmaması, dini kuralları bozacağı gibi dünyadaki dengeleri ve maslahatları da bozacaktır. Böylece hem din hem de

dünya düzeni bozulur. Bundan da ancak, dini kuralları kaldırmak isteyen, emir ve yasakların bağını boynundan çıkaran kimseler yararlanır. Çünkü bu, Allah'ın emir ve yasaklarını reddeden, onun kaza ve kaderini inkâr ederek şeriatına karşı çıkan putperest kardeşlerinin bıraktığı mirastır. Yüce Allah, kitabının pek çok yerinde onlardan şöyle bahseder:

“Şirk koşanlar diyecekler ki: ‘Allah dileseydi ne biz şirk koşardık, ne de atalarımız. Ve biz, hiçbir şeyi de haram kılmazdık.’ Onlardan öncekiler de, bizim acı azabımızı tadıncaya kadar böyle yalanlamışlardı. De ki: ‘Sizin yanınızda, bize çıkarabileceğiniz bir bilgi mi var? Yoksa siz sadece zanna uyup tahminde bulunarak açıkça yalan mı söylüyorsunuz? De ki: en üstün kesin delil, Allah’ındır. Eğer dileseydi, elbette hepinizi doğru yola iletirdi.’”⁹⁶¹

“Şirk koşanlar dediler ki: ‘Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız O’nun dışında hiç bir şeye ibadet etmezdik ve O’nsuz hiç bir şeyi haram kılmazdık.’ Onlardan öncekiler de zaten böyle yapmıştı. Şu halde peygamberlere, apaçık tebliğden başka bir şey düşer mi?”⁹⁶²

“Dediler ki: ‘Rahman dileseydi, biz onlara tapmazdık.’ Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.”⁹⁶³

“Onlara: ‘Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden hayra harcayın” denildiğinde, kâfirler müminlere: ‘Allah’ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz” dediler.”⁹⁶⁴

Eğer, “Verme, takva ve en güzeli tasdik etme, kolaylık ise, hatta kolaylığın temeli ise, bunları kula ilk olarak kolay yapan, zıtlarını da zor yapan kimdir?” denilirse, buna şöyle cevap verilir: İyilik ve kötülüğün sebeplerini kul için kolaylaştıran Yüce Allah’tır. Allah, kullarını iki kesim olarak yaratmıştır. Kimini mutluluk ehli olarak –ki bunları kolay olana müyesser kılmıştır-, kimini de bedbaht ehli olarak –ki bunları da zor olana müyesser kılmıştır- yaratmıştır. Mutluluk ehlini, yaratıldıkları amaca götürecektir sebeplerde kullanmıştır. Zîra bunlar, bu amaçtan başkasına uymazlar. Aynı şekilde bedbahtları da yaratıldıkları amaca ulaştıracak sebeplerde kullanmıştır. Bunlar da, bu amaçtan başkasına uymazlar. Allah’ın, üstün hikmeti ile sevap ve mükâfatını ona uygun olmayan yakışıksız yere koyması mümkün olmadığı gibi, cezaı da ona uygun olmayan yere koyması mümkün değildir. Eşsiz hikmet sahibi Allah’ın böyle bir şey yapması imkân dışıdır. Misk kokusuyla dışkının yerini aynı yapan, şüphesiz akılsızların en akılsızıdır.

961 el-En’âm, 6/148-149.

962 en-Nahl, 16/35.

963 ez-Zuhruf, 43/20.

964 Yâ-sîn, 36/47.

Eğer, “Öyleyse neden birine üstünlükten başkası uymazken, diğerine alçaklık ve zilletten başkası uymuyor?” denilirse, deriz ki: “Bu, ancak cahil birinin soracağı ve cevabı hak etmeyen bir sorudur. Çünkü soru sahibi sanki, “Allah neden şunu şunu yarattı?” diye sormaktadır.

Şayet, “Buna rağmen, bu cahile verilecek bir cevap yok mu?” denilirse, deriz ki: “Evet, var. Allah, bir hikmete binaen eşyaları zıtlarıyla birlikte yaratmayı dilemiştir. O, lazım (gerekli, zorunlu) şeyleri zıtlarıyla birlikte yaratmıştır. Mutlak üstünlük ve mükemmellik işte budur. Allah, yüksekliği zıddı olan enginlikle, geceyi de zıddı olan gündüzle beraber yaratmıştır. Bu varlığın mükemmelliği, sıcaklık ve soğukluk, rutubet ve kuruluğa bağlıdır., Sağlık ve hastalık, arzu ve isteklerin farklı oluşu, canlı varlıkların tabiatı gereğidir. Dolayısıyla zıddı olmayan bir şeyin var olması, imkân dışıdır. Zıtlar yaratılmamış olsaydı, Yüce Allah'ın kudret, dileme ve hikmetinin eksiksiz oluşu bilinemez; O'nun isim ve sıfatlarının hükümleri ortaya çıkmazdı. Oysa bu hükümlerin ve etkilerinin mutlaka ortaya çıkması gerekiyordu. Çünkü bu, üstün kusursuzluğun ve tam hakimiyetin gereği idi. Mesela, Allah'ın el-Melik sıfatının hakkını versen –ki, buna gücün yetmez-, yaratma, emir ve yasaklama, sevap ve ceza, verme ve vermemenin, el-Melik sıfatının bir gereği olduğunu bilirsin. el-Melik sıfatının, kesinlikle bütün bunları gerektirdiğini ve bu sıfatı yok saymanın imkânsız olduğunu anlarsın. Öyleyse gerçek el-Melik sıfatı, peygamberler göndermeyi, kitaplar indirmeyi, kullarına emirler verip yasaklar koymayı, onları mükâfatlandırıp cezalandırmayı, mükâfatı hak edenleri ödüllendirip ceza ve aşağılamayı hak edenleri de cezalandırıp aşağılamayı zorunlu kılmaktadır. Bu sıfat aynı zamanda, bu sıfat sahibinin hayat, ilim, irade, kudret, semi, basar, kelam, rahmet, rıza ve gazap gibi sıfatlara da sahibi olduğunu, mülkünün tahtı üzerinde istiva ettiğini ve kullarının işlerini düzenleyip idare ettiğini de gerektirir. Bu açıklamalar, böyle bir yerde zeki biri için yeterlidir. O, bu açıklamalarla güzel toprağı ve bilgi hazinesini seyredebilir. Başarı Allah'tandır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz bize düşen, yol göstermektir. Ve şüphesiz âhiret de dünya da Bizimdir ”

Bu ayet, “Bize düşen, doğru ve yanlış yolu açıklamaktır” şeklinde tefsir edilmiştir. Katâde bu âyet hakkında, “Allah'a düşen, sadece açıklamaktır. O, helâl ve haramı, kendisine itaat ve isyan olan fiilleri açıklar” demiştir. Ebû İshak da bu görüşü tercih etmiştir. Bu, Mükatil ve bir grup müfessirin de görüşüdür.

Bu mânâ, doğrudur; ancak âyetin kastettiği başka bir şeydir. Bu âyetin anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: “Şüphesiz bize düşen, doğru ve yanlış yolu göstermektir.” Atâ'nın rivâyetine göre, İbn Abbas bu ayeti şöyle açıklamıştır: Ben, dostlarımı bana itaat olan amellere iletir; düşmanlarımdan da bu iyi amelleri işlemelerine mani olurum.

el-Ferrâ der ki: Burada yanlış yol açıkça zikredilmemiştir. Ancak, “*Ve sizi sıcaktan (yani, ve soğuktan) koruyacak elbiseler yarattı*”⁹⁶⁵ âyetinde olduğu gibi dolaylı olarak ifade edilmiştir.

Bu görüş anlam olarak her ne kadar doğru ise de, ilk görüşten daha zayıftır. Çünkü âyetin anlamı bu değildir.

Yine bu âyet hakkında şöyle denilmiştir: Kim hidayet yoluna (doğru yola) girerse, Allah onun yolunu doğrultur. Bu, şu ayete benzer: “*Yolu doğrultmak Allah’a aittir.*”⁹⁶⁶ Bu, Mücahid’in görüşüdür. Âyet hakkındaki en doğru görüş, işte budur. el-Vahidi der ki: “Bize düşen, doğru yolu göstermektir.” Yani, Doğru yol, sahibini Allah’a, O’nun sevabına ve Cennetine götürür. Bu anlam, Kur’an’da üç yerde geçer. Biri, buradadır. Diğeri, Nahl sûresindeki “*Yolu doğrultmak Allah’a aittir*” ayetidir. Öteki de Hicr sûresindeki “*(Allah) şöyle buyurdu: “İşte bana varan dosdoğru yol budur*” ayetidir.⁹⁶⁷

Bu, gerçekten pek değerli ve yüce bir mânâdır. Zîra hidayet yoluna girip bu yolda yürüyenin, izlediği bu yolun onu mutlaka Allah’a götüreceğine delalet etmektedir. Hidayet yolu, hiçbir eğrilik bulunmayan dosdoğru yoldur. Kim bu yola girerse, bu yol onu mutlaka Allah’a ulaştıracaktır. Dolayısıyla burada hem yol hem de amaç zikredilmektedir. Yol, hidayet yolu; amaç ise, Allah’a ulaşmaktır. Bu yüzden bu yol, en üstün yol ve bu amaç en üstün amaçtır.

Allah’a yürüyenin talebi, dünyada ve âhirette kendisine yararlı olan şeyleri elde etmek olunca, bu isteği ancak talebini matlubu ile birleştirmekle gerçekleşir. İşte burada Allah ona, kendisinden başka hiç kimsenin dünyada ve âhirette bir şeye malik olmadığını; dünya ve âhiretin tamamıyla kendisine ait olduğunu bildirmektedir. Kul, bunu kesin bir şekilde bildikten sonra talebini, dünya ve âhiretin tek sahibi olan zat üzerinde matlubu ile birleştirir.

Buna göre bu iki ayet, en yüce talepler olarak kabul edilen dört şeyi zikretmektedir: Âyet, en yüce amaç olarak Allah’a ulaşmayı; O’na götürecek en doğru yol ve araç olarak hidayeti; kendisini bırakıp başka hiçbir yola sapmayacak tek yolu ve O’nu bırakıp başkasına yönelmeyecek tek amaç olan Hakk’ı zikretmektedir. İşte bütün bunlar, bu sözcüklerin aydınlatıldığı ışıktan anlaşılmaktadır. Bilgi ve anlamanın amacı da zaten budur.

Kusursuz doğru yol, talep birliğini, matlup birliğini ve ona ulaştırın yolun birliğini içerir. Bu yoldan ayrılmak ve amaca ulaşmamak, bu hallerin tümünde ya da bir kısmında ortak koşmanın bir sonucu olarak gerçekleşir. Matlupta

965 en-Nahl, 16/81.

966 en-Nahl, 16/9.

967 el-Hicr, 15/41.

ortaklık, tevhid ve ihlası; talepte ortaklık, doğruluk ve azimeti; yolda ortaklık ise, emre uymayı ortadan kaldırır. Birincisi, kişiyi şirk ve riyaya; ikincisi, günah ve isyana; üçüncüsü ise, bidat ve sünnetten ayrılmaya düşürür. Bu durumu iyi düşün ve anla.

Buna karşılık matlup birliği, kişiyi şirkten; talep birliği, günah ve isyandan; yol birliği de, bidatten korur. Şeytan, her üç durumda da ağ ve tuzağını kurar.

Yüce Allah açık delil getirdikten, yolu aydınlattıktan, yöntemi ve asıl amacı açıkladıktan sonra, kullarını, haberini yalanlayan ve kendisine itaat etmekten yüz çevirenler için hazırladığı azaptan sakındırmakta; böyle insanların en bedbaht kimseler olduğunu, buna karşılık takva, ihsan ve ihlas sahiplerinin en mutlu kimseler olduğunu ve azabından böyle insanları uzak tutacağını bildirerek şöyle buyurmaktadır: *“Korkup-sakınan (takva sahibi olan), ondan (azaptan) uzak tutulacaktır. Ki o, malını vererek temizlenip-arınır.”*⁹⁶⁸ İyilik yapan bu takva sahibi, bu yaptığını yalnız Rabbinin hoşnutluğunu kazanmak için yapar. O, takvada ve iyilik yapmada tam bir ihlas sahibidir.

“Onun yanında, hiç kimsenin karşılığı verilecek bir nimeti (borcu) yoktur.”

Bu ayet, takva sahibine, insanların kendisine yaptığı bir iyiliğin altında kalmanın yakışmadığını, onlardan bir iyilik görmesi halinde hemen karşılığını vermesi gerektiğini ve hiç kimsenin, onun yanında karşılığı verilecek bir iyiliğinin kalmaması gerektiğini belirtmektedir. Böylece bütün çabası ve gayreti, yalnız Allah için olur; yanında, hiçbir mahlukun karşılığı verilecek bir nimeti ve iyiliği olmaz.

Âyette geçen “تجزى” (Karşılığı verilecek) sözcüğü, bu takva sahibi üzerinde bulunan Hz. Peygambere ait İslâm nimetinin karşılığının verilemeyeceğine dikkat çekmektedir. Çünkü İslâm nimeti dışında her nimet sahibinin nimetine (iyiliğine) karşılık verilebilir. Oysa insana İslâm nimetini bahşedene, bu nimetinin karşılığını vermek mümkün değildir. Bu, bu âyette ilk zikredilen öncelikli kişinin Hz. Eubekir olduğuna ve halifeliğe daha layık olduğuna delalet eder. Hz. Ali ise, Hz. Peygamberin evinde büyümüştür. Bu yüzden Allah resulünün onun üzerinde, İslâm nimetinin dışında karşılığı verilebilecek bir nimeti bulunmaktadır.

“Ancak yüce Rabbinin rızasını aramak için (verir).”

Allah bu âyet ile, üzerinde hiç kimsenin karşılığı verilecek bir nimeti olmayan kimsenin, yaptığı, yüce Rabbinin rızasını kazanma dışında yapmayacağına dikkat çekmektedir. Hâlbuki üzerinde insanların nimet ve iyilikleri bulunan kimse, yaptığı onlar için yapmak, terk ettiğini de onlar için terk etmek zorunda kalır. Bu nedenle, ihlasın kusursuz ve mükemmel olması, her davranışın Yüce Rabbin hoşnutluğunu kazanma ve rızasını arama amacı taşıması için, kulun üzerinde insanlardan hiçbirinin bir minnet ve iyiliği kalmaması gerekir. Bu amaç en üstün amaç, bu istek en yüce istek ve bu yol en doğru, en düzgün ve en sağlam yol olduğu gibi, samimiyet ve ihlasın da en üst seviyede olması gerekir. Başarı Allah’tandır.⁹⁶⁹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

DUHÂ SÛRESİ

[11 Âyet]

وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾ وَلَلْآخِرَةُ
خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا
فَآوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾ فَأَمَّا الْيَتِيمَ
فَلَا تَفْهَرُ ﴿٩﴾ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرُ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Andolsun kuşluk vaktine;
2. Örtüp bürüdüğünde geceye ki;
3. Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da.
4. Andolsun ki âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.
5. Elbette Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın.
6. Hem (Rabbin) seni yetimken barındırmadı mı?
7. Şaşkınen seni doğru yola iletmedi mi?
8. Seni fakirken zengin kılmadı mı?
9. O halde, yetime gelince, sakın (ona) kahretme;
10. İsteyene gelince sakın azarlama,
11. Bununla beraber Rabbinin nimetini (durmadan) anlat.

Tefsiri:

Yüce Allah'ın, bu yemini Hz. Peygambere -sallallahu aleyhi vesellem- bol nimetler vermesi, ona büyük değer vermesi ve kendisini hoşnut edecek şeyleri ona ihsan etmesi üzerine yapması, onun peygamberliğini doğruladığı anlamını içerir. Yani bu yemin, onun peygamberliğinin doğruluğuna ve âhirette karşılaşacağı mükâfatın gerçekliğine delalet ediyor. Dolayısıyla buradaki yeminin, peygamberlik ve âhiret üzerine yapıldığı söylenebilir.

Allah burada kendi Rablığına, derin hikmeti ve merhametine delalet eden iki büyük ayetle yemin ediyor. Bu iki ayet, gece ve gündüz ayetleridir. Şimdi bu yeminin –ki bu, gece karanlığından sonra gelen kuşluk vakti aydınlığına yapılan yemindir- üzerine yemin edilen şeyle –bu da, bir süre kesildikten sonra tekrar gelen ve peygamber düşmanlarının ‘Rabbi, Muhammed’i terk etti’ diyecek kadar ileri gittikleri vahyin aydınlığıdır- mutabakatını düşün. Allah inkârcıların bu iddiasına karşılık, gece karanlığından sonra gelen kuşluk vaktinin (gündüzün) aydınlığı ile, bir süre kesilip gizlenen karanlık bir dönemden sonra gelen vahyin aydınlık ve nuru üzerine yemin etmektedir. Yani gecenin karanlığını gündüzün aydınlığı ile yaran, cehalet ve şirkin karanlığını da peygamberlik ve vahyin aydınlığı ile yarmıştır. İlk ikisi, duyularla (beş duyu ile) alakalı; diğer ikisi ise akıl ile alakalıdır. Yine Allah, merhameti gereği kullarını sonsuza kadar gece karanlığında bırakmamış; aksine gündüz aydınlığı ile onlara geçimlerini sağlama ve ihtiyaçlarını karşılama imkânı tanımıştır. Böyle bir ilâha, kullarını cehalet ve şaşkınlık karanlığında bırakması yakışmaz. Bu yüzden onlara, peygamberlik ve vahiy nuruyla yol göstererek dünyevi ve uhrevi ihtiyaçlarını karşılama imkânı vermiştir.

Şimdi de kendisiyle yemin edilen şeyin, üzerine yemin edilen şeyle olan güzel bağlantısını düşün. Şu sözcüklerdeki güzellik ve parlaklığı, anlamlarındaki derinlik ve yüceliği düşün; Allah, peygamberini terk etmiş ya da ona darılmış olmayı kesin bir dille reddediyor. O, peygamberle ilgilendiğinden ve ona büyük ikramda bulunduğundan beri asla onu terk etmedi; onu sevdiğinden beri ona asla darılmadı ve kızmadı.

Yüce Allah bu sûrede ayrıca Hz. Peygambere, sonraki hayatın önceki hayattan daha hayırlı olacağını haber vermekte; ardından ona, gözünü aydın kılacak, ruhunu sevindirecek ve gönlünü ferahlatacak vaatte bulunmaktadır. Bu vaat, razı oluncaya kadar kendisine her şeyi vereceği vaadidir. Bu vaadin kapsamına, ona verilen Kur’an, hidayet yolu, zafer ve yardım, bağlılarının çok olması, şanınin yüceltilmesi ve sözünü üstün kılması girdiği gibi; ölümünden sonra kendisine verilecekler ile hesaba çekilme sırasında ve Cennet’te kendisine verilecek olan nimetler de dahildir. Bazı cahillerin iftiharla söyledikleri, “Hz. Peygamber, ümmetinden bir kişi bile Cehennem’de olsa, razı olmaz” veya “Hz. Peygamber, ümmetinden bir kişinin bile Cehenneme girmesine razı olmaz” şeklindeki sözleri, şeytanın bir aldatması ve oyunudur. Çünkü Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-, Yüce Rabbinin razı olduğu şeye razı olur. Allah, inkârcı ve günahkarlardan hak edenleri Cehenneme sokar; sonra da peygamberine, bunlardan günahkar olanlara şefaet etme hakkı verir. Peygamber, kendisine tanınan bu hakkı ve kime şefaet edeceğini iyi bilir; bu yüzden, “Sizden bir kişinin bile Cehenneme girip orada kalmasına razı olmam” demez. Ancak Yüce Rabbi, ona izin verir; o da, Allah’ın şefaet etmesini dilediği kimselere şefaet eder, bunların dışında izin vermediği ve şefaet etmesinden hoşnut olmadığı kimselere ise şefaet etmez.

Bundan sonra Allah, peygambere ihsanda bulunduğu nimetleri zikretmekte; yetim kalışından sonra onu barındırmasından, şaşkınlık içindeyken ona doğru yolu göstermesinden, yoksulluktan sonra onu zengin kılmasından söz etmektedir. Peygamber, kendisini barındıracak, doğru yolu gösterecek ve zengin kılacak birine muhtaç haldeyken, Rabbi onu barındırmış, doğru yolu göstermiş ve zenginleştirmiştir. Bu yüzden Allah burada peygamberine, bu üç nimete karşılık onlara yaraşır şekilde kendisine şükretmesini emretmekte; yetimi ezmeyi, kendisinden bir şey isteyenleri azarlamayı ve nimetleri gizlemeyi yasaklamakta; bu nimetleri anlatmasını emretmektedir. Yani Allah burada peygamberine yetimlere, yoksullara ve ilim öğrenenlere sahip çıkmayı, onları korumayı vasiyet etmektedir.

Mücahid ve Mukatil, “Öyleyse yetimi sakın ezme” âyetini, ‘Onu küçümseme; çünkü sen de bir yetimdin’ şeklinde açıklarken; el-Ferrâ, bu âyeti ‘Zayıf ve güçsüz olduğu için malını alarak onu ezme, hakkını yeme’ şeklinde açıklamıştır. Çünkü Araplar, yetimlere böyle davranıyor; mallarını alıp onlara zulmediyorlardı. Bu yüzden Allah’ın yetimler konusundaki hitabı, pek sert olmuştur. Kimsesiz ve yoksul kimselerin durumu da yetimlerininki gibidir. Buradaki yasaklama, bütün mükelleflere yöneliktir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

İsteyip-dileneği de sakın azarlama.

Müfessirlerin çoğunluğu bu âyeti şöyle açıklamışlardır: Senden sadaka ve yardım talebinde bulunan kimseyi, azarlama ve ona sert davranma; çünkü sen de yoksul ve muhtaç biriydin. Senden böyle bir talepte bulunanı ya yedir ya da onu güzel ve yumuşak bir şekilde gönder.

Hasan el-Basrî de bu âyet hakkında der ki: “Âyette geçen es-Sâil, sana gelip bir istekte bulunan, dilenen kimse değil; ilim talebesidir.”

Bu, Yahya b. Adem’in görüşü olup şöyle demiştir: “İlim talebesi sana geldiği zaman, onu azarlama ve kendisine sert davranma.”

İyi düşünüldüğünde, âyetin bu iki türü de kapsadığı görülecektir.

Allah şöyle buyurmaktadır: “*Ve Rabbinin nimetini de anlat.*”

Mücahid, ‘Rabbinin nimetini’, Kur’an ile açıklamıştır.

el-Kelbî de bu konuda şöyle demiştir: Allah’ın Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- verdiği nimetin en açığı ve büyüğü, Kur’an’dır. Burada Allah, ona Kur’an okumayı ve onu öğretmeyi emretmektedir.

Ebû Bişr, Mücahid'in bu âyet hakkında şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: Allah'ın sana verdiği peygamberlik nimetini anlat.

ez-Zeccâc ise ayeti şöyle açıklamıştır: Kendisiyle gönderildiğin gerçekleri tebliğ et ve sana verilen peygamberliği anlat. Çünkü bu, nimetlerin en üstünüdür.

Mukatil de bu ayeti şöyle açıklar: Bu sûrede zikredilen nimetlere karşılık Rabbine şükret.

Sonuç olarak, gerçek şu ki; Hz. Peygambere verilen nimetler, bütün bu söylenenleri kapsamaktadır. Bu yüzden Allah burada Hz. Peygambere, kendisinden bir şey isteyip-dilenen veya ondan ilim öğrenmek isteyen kimseyi azarlama-masını, Allah'ın kendisine verdiği dünya ve âhiretle ilgili nimetleri anlatmasını emretmektedir.⁹⁷⁰

Allah şöyle buyurmaktadır: *“Seni yoksul bulup zengin etmedi mi?”*

Müfessirler, âyette geçen ‘el-âil’ (muhtaç) sözcüğünün, yoksul ve fakir anlamında olduğu konusunda müttefiktirler. Bu yüzden, bir kimse yoksul düştüğünde ‘Âle’r-racul’ (Adam muhtaç oldu, yoksul düştü) denilir; çocuk ve aile sahibi olduğunda ise ‘Eâle – yu’îlu’ denilir. Aynı şekilde süt sahibine ‘Lebin’; ürün, meyve sahibine ‘Esmer’; servet sahibine de ‘Esrâ’ denilir. Ayrıca âle – ye’ûlu sözcüğü, haktan sapıp zulmeden kişiler için de kullanılmaktadır.⁹⁷¹

Bu âyet hakkında üç görüş bulunmaktadır:

Birincisi, Allah, yoksulluktan sonra Hz. Peygambere zengin kıldı. Müfessirlerin çoğu bu görüşü tercih etmektedir. Çünkü Allah burada zengin kılmanın karşılığı olarak ‘âil’i zikretmektedir. Âil ise ‘muhtaç olan’ anlamındadır; çocuk ve aile sahibi anlamında değildir.

İkincisi, Allah, verdikleri ile onu hoşnut etmiş; böylece onu kendisinden başkasına muhtaç etmeyerek zengin kılmıştır. Dolayısıyla âyetteki zenginlik, mal zenginliği değil kalp ve gönül zenginliğidir. Gerçek zenginlik de zaten budur.

Üçüncüsü ise –ki doğru olan, bu görüştür- âyette geçen zenginliğin, bu iki tür zenginliği de kapsadığı görüşüdür. Allah onu gönül zengini yaptığı gibi mal zengini de yapmıştır.⁹⁷²

970 et-Tibyan fi aksami'l-Kur'an, s. 72-75.

971 Uddetü's-sabirin, s. 154-155.

972 Medaricü's-salikin, 2/449.

Ali b. Ebi Rabah el-Lahmî anlatıyor: Mesleme b. Muhalled el-Ensari'nin yanındaydım. O zaman o, Mısır valisiydi. Yanında Abdullah b. Amr b. el-As da oturuyordu. Mesleme, Ebû Talib'in bir şiirinden bir beyit okuduktan sonra şöyle dedi: "Şayet Ebû Talib, bugün içinde olduğumuz Allah'ın bu nimet ve ihsanını görmüş olsaydı, yeğeninin, hayırla (bol mal ve nimetle) gelen bir lider olduğunu anlardı." Bunun üzerine Abdullah b. Amr: "O, o zaman da hayırla gelen pek değerli bir liderdi" deyince, Mesleme şöyle dedi: "Yüce Allah şöyle buyurmuyor mu? *"O, seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni şaşırılmış bulup doğru yolu göstermedi mi? Seni yoksul bulup zengin etmedi mi?"* Bu sözler üzerine Abdullah b. Amr şöyle dedi: "Evet, Hz. Peygamber yetimdi, çünkü anne ve babası erkenden vefat etmişti. Yoksuldu, çünkü Arapların sahip olduğu mal ve mülk pek azdı. Allah, ona ve Müslüman Araplara ihsan kapılarını açıp insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girinceye kadar, Arapların hepsi muhtaç ve yoksuldu. Sonra O, bu varlık ve zenginliğe hiç bulaşmadan Allah onu katına aldı. O, geride bu zenginliği bırakıp gitti; giderken de ümmetini, ondan ve fitnelerinden sakındırdı. *"Şüphesiz Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın"* âyetinin anlamı da işte budur. Çünkü dünya nimetleri onu hoşnut edecek değildi. O, ümmeti için bu nimetlere razı olmazdı. Zîra o, ümmetini dünya nimetlerinden sakındırmış; kendisine bu nimetler sunulduğunda onları kabul etmemişti. Allah resulü -sallallahu aleyhi vesellem-, kendisine ve ümmetine verilen dünya nimetlerinden, Kisra (İran) ve Kayser'in (Roma ve Bizans) saraylarını fethetmekten daha çok Allah'ın kendisine vereceği sevaba, insanların İslâm'a girişine ve İslâm dininin üstün gelişine hoşnut olmaktadır. Rahmet peygamberinin bütün sevinci ve hoşnutluğu işte buna idi.

Süfyan-ı Sevri, el-Evzâi'den, o da İsmail'den, o da Ubeydullah b. Abbas'tan şöyle rivâyet etti: Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Benden sonra fethedilen küfrün yerlerini gördüm; bu beni pek sevindirdi. Bunun üzerine *"Kuşluk vaktine ve sükuna erdiğinde geceye andolsun. Rabbin seni terketmedi ve darılmadı. Doğrusu âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Şüphesiz Rabbin sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın"* ayetleri nazil olunca, Allah resulü şöyle buyurdu: "Allah bana incilerden yapılmış toprağı miskten olan bin saray verdi. Her sarayda kendine yakışır şeyler vardı."^{973/974}

973 et-Taberî, 30/232; et-Taberani, el-Kebir, 10/337, Hadis no: 10650; el-Heysemi, Hasen bir isnad ile el-Mecma, 7/138; el-Hakim, 2/526. el-Hakim, hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Ancak ez-Zehebi, İsam b. Ruvad'ın bu hadisi babasından yalnız rivâyet edişini gerekçe göstererek onun zayıf olduğunu ileri sürmüştür.

es-Sevri ve başka raviler, bu hadisi el-Evzâi'den, o da İsmail'den, o da Ubeydullah'tan -matbu nüshada Abdullah olarak geçer, ancak doğrusu benim kaydettiğim şekildedir- rivâyet etmişlerdir.

ed-Dürri'l-mensur adlı eserde şöyle denilmektedir: "Bu hadisi -yukarda zikredilenlere ilaveten- İbn Ebi Hatim, Abd b. Humeyd, el-Beyhakî, İbn Merduye ve Ebû Nuaym rivâyet etmiştir." Bkz. a.g.e., 8/542.

974 Uddetü's-sabirin, s. 263.

“Ve Rabbinin nimetini de anlat.”

Bu âyetle emredilen ‘nimeti anlatma’ hakkında iki görüş vardır:

Birincisi, kendisine verilen nimeti zikredip onu başkasına haber vermek. Yani ‘Allah, bana şu nimetleri verdi’ demek. Müfessirlerden Mukatil bu ayeti şöyle açıklamıştır: Bu sûrede sana verildiği belirtilen, yetimliği iyileştirmesi, şaşır-mışlıktan kurtarıp sana doğru yolu göstermesi ve yoksulluktan sonra seni zengin kılması gibi nimetlere karşılık şükret. Allah’ın verdiği bu nimetleri anlatmak, O’na şükretmektir. Nitekim Cabir’den merfû olarak rivâyet edilen bir hadis-i şerifte, Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: Kim, kendisine bir iyilik yapılırsa, o iyiliğe karşılık versin. Şayet karşılık verecek bir şey bulamıyorsa, övgüde bulunsun. Çünkü ona övgüde bulunmak ona teşekkür etmektir. Eğer yapılan iyiliği gizlerse, nankörlük etmiş olur. Kim de kendisine verilmeyenle süslenirse, iki yalan elbisesi giyen gibi olur.”⁹⁷⁵

Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- bu hadiste, üç ahlâk türünü zikretmektedir: Övgüde bulunarak nimete şükretmek, gizleyerek nimete nankörlük etmek ve ehli olmadığı halde nimet ehli olduğunu göstermeye çalışmak. Bu üçüncü tür ahlâka sahip olan kimse, verilmeyenle (olmayanla) süslenen kimse gibidir.

Başka bir merfû hadiste Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: Aza şükretmeyen, çoğa da şükretmez. İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a da teşekkür etmez. Allah’ın verdiği nimetleri söylemek, O’na şükretmek; söylemeyip gizlemek ise nankörlük etmektir. Birlik ve beraberlik rahmet, dağınıklık ve bölünmüşlük ise azaptır.”⁹⁷⁶

İkincisi, bu âyetle emredilen nimeti anlatma, Allah’a dâvet, mesajını tebliğ etme ve ümmeti eğitmektir. Mücahid, bu ayeti peygamberlik ile açıklamış; ez-Zeccâc ise, “Kendisiyle gönderildiğin mesajı tebliğ et, Allah’ın sana verdiği peygamberliği anlat” şeklinde açıklamıştır. el-Kelbî de, âyetle geçen nimeti ‘Kur’an’ ile açıklayarak ‘Allah bu ayetle Hz. Peygambere Kur’an okumayı emretmektedir’ demiştir.

Doğru olan görüş, âyetin iki anlamı da kapsadığıdır. Çünkü her iki nimet de şükredilmesi ve anlatılması emredilen bir nimettir. Bu nimetleri açıklamak ve anlatmak, O’na şükretmenin bir ifadesidir.”⁹⁷⁷

975 Buhârî, el-Edebü’l-müfred, 1/306, hadis no: 215; Tirmizî, el-Birr ve’s-sıla, 4/332. Tirmizî, bu hadisin hasen garib olduğunu söylemiştir. Hadisi ayrıca Ebû Davud, el-Edeb, 3/914’te rivâyet etmiştir. el-Albani, hadis için ‘Hasen’ demiştir.

976 İmam Ahmed, 4/278, 375; el-Münziri, et-Terğib ve’t-terhib, 2/56. el-Münziri, Abdullah b. Ahmed’in bu hadisi kabul edilebilir bir isnadla Zevaid’inde zikrettiğini söyler. Derim ki: Bu hadisi, yukarda belirtildiği gibi İmam Ahmed iki yerde Numan b. Beşir’den rivâyet etmiştir. Oğlu Abdullah ise, hadisi kendi Zevaid’inde rivâyet etmiştir. el-Albani, hadisin hasen olduğunu Sahihu’t-terğib ve’t-terhib, 1/405, hadis no: 966’da belirtmiştir.

977 Medaricu’s-salikin, 2/248-249.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İNŞİRÂH SÛRESİ

[8 Âyet]

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ﴿١﴾ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿٢﴾ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ﴿٣﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ﴿٤﴾ فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٥﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿٦﴾ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ﴿٧﴾ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Biz göğsünü senin için açıp genişletmedik mi?
- 2, 3. Ve sırtına çok ağır gelen yükünü üzerinden indirmedik mi?
4. Hem Biz şanı da yükseltmedik mi senin?
5. Çünkü gerçekten güçlülle beraber kolaylık vardır.
6. Evet, gerçekten güçlülle beraber kolaylık vardır.
7. O halde, boş kaldın mı hemen yorul,
8. Ve yalnız Rabbine yönel!

Tefsiri:

Allah, en güzel şekilde peygamberinin göğsünü genişletmiş, yükünü indirmiş ve şanını yüceltmıştır. Onun izinden gidenlere de bundan bir pay ayırmıştır. Çünkü peşinden gidilen her kişide, kendisine tabi olma derecesine göre peşinden gidenler için iyilik ya da kötülük hususunda bir pay ve hisse vardır. Bu yüzden insanlar arasında Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- daha çok tabi olanların gönülleri daha geniş, yükleri daha hafif ve şanları daha yüksektir. İlim, amel, hal ve cihad olarak Hz. Peygambere bağlılık güçlendikçe, insandaki bu üç özellik de güçlenir. Bu özelliklere sahip bir kimse, insanlar arasında gönlü en geniş ve varlıklar arasında şanı en yüksek biri olur.

Yükün indirilmesi: Göklerde ve yerdeki varlıkların, karada ve denizdeki canlıların kendisi için istiğfarda bulunduğu bir kimsenin yükü nasıl indirilmez?

Bu üç durum birbirine bağlı olduğu gibi bunların zıtları da birbirine bağlıdır. Yani işlenen günah ve hatalar, kişinin gönlünü daraltır, onu sıkır, yükünü ağırlaştırır ve şanını alçaltır. Gönül darlığı, kişinin şanını düşürüp yükünü artırır. Bir insanın günah işlemesi ve hataya düşmesi, ancak gönlünün genişlememesi ve içinin daralması nedeniyle gerçekleşir. İnsanın gönül darlığı arttıkça, günah işlemeye ve hata yapmaya daha çok eğilimlidir. Çünkü günah işleyen, sadece gönlünü rahatlatmak ve içinde bulunduğu sıkıntı ve darlığı başından savmak amacıyla günah işler. Oysa bu kimsenin gönlü, tevhid, iman, Allah sevgisi ve marifeti ile genişlemiş olsaydı, o kişi gönlünü günahlarla genişletmeye ihtiyaç duymazdı. Bu yüzden, Allah'ın yasaklarını işleyenlerin çoğu, kendilerini içinde bulundukları gam, keder, sıkıntı ve darlıktan kurtarmak için bu yasakları çiğnerler. Çoğu defa bu günahlarla nefsi arzu ve istekleri gerçekleşir. İşledikleri bu günahların kendilerine şifa verip iyileştirdiğini sandıkları için de onları bir alışkanlık haline getirirler. Günahkarların üstadı Ebû Nevvas, bu durumu açık bir şekilde şu dizesinde ifade eder:

Bir kadehi zevk ile içtim

Ötekiyle de şifa buldum.

O halde kul günah işleyip yükünü ağırlaştırdıkça, bu kendisine sıkıntı ve gönül darlığı verecek, adını lekeleyip şanını düşürecektir. Adının lekelenmesi ona ayrıca sıkıntı verecek, gönlünü daraltacaktır. Dolayısıyla Allah'a ve resulüne itaatten yüz çeviren, bu çirkin fiillerine devam ettiği sürece bu üç merteye arasında gider gelir. Aynı şekilde Allah'a ve resulüne itaat etmeye devam eden, kalbine tevhid ruhu, Allah ve peygamber sevgisi dolan, gönlünü yalnız Allah'a veren, O'nun emir ve yasaklarına içtenlikle uyan kimse de bu üç merteye arasında dolaşır durur.

Kişinin sırtındaki yük ağırlaştığında, bu, kalbin Allah'a yürümesine ve organların Allah'a itaat için hareketlenmesine engel olur. Sırtında böyle ağır yük taşıyan bir kimse, yolculuk mesafesini nasıl kat edebilir? Günahların ağırlaştırdığı bir kalp, Allah'a nasıl yönelebilir? Oysa bu kimse eğer günah işlemekten vazgeçip yükünü indirirse, işte o zaman yeniden canlanır; derin bir özlemle Rabbine uçarak gider; içinde bulunduğu zorluklar kolaylığa dönüşür. Şüphe yok ki, gönül darlığı, yükün ağırlılığı ve şanın düşüşü (adın lekelenmesi) en büyük zorluklardandır. Fakat bu zorluklarla beraber onu kolaylığa dönüştürecek olan, güçlü bir tevhid inancına sahip olmak ve Hz. Peygamberin izinden giderek yalnız Allah'a itaat etmektir. İnşirah sûresi işte bu iki temel esas ile "O halde boş kaldığında, hemen yorul! Ve yalnız Rabbine yönel"⁹⁷⁸ ayetleriyle son bulmaktadır. Âyette

geçen ve '*Hemen yorul*' olarak çevirdiğimiz 'Fe'n-sab' sözcüğü, "Kendini ibadet ve taatlere vererek, yalnız Allah'a yönelerek O'nun birliğine gönülden inanarak çalışıp yorulmak" demektir. İnsan, ne zaman bu iki temel ilkeye riayet ederse, o zaman yaptığı ibadetin derecesine göre gönlü genişler, yükü hafifler, şanı yükselir ve zorluğu kolaylığa dönüşür.⁹⁷⁹

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*Senin şanını yüceltmedik mi?*"

İbn Abbas bu âyet hakkında şöyle demiştir: Yani ben zikredildiğimde, sen de benimle birlikte zikredilirsin. Nitekim İslâm dinine giriş sözü olan tevhid kelimesinde 'La ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah' denilir. Aynı şekilde ezanda, hutbelerde, teşehhütlerde ve daha başka yerlerde Hz. Peygamberin adı hep Allah ile birlikte zikredilir.⁹⁸⁰

İbn Abbas bu âyet hakkında yine şunları söylemiştir: Allah, onun şanını yüceltmıştır. Bu yüzden, Allah her zikredildiğinde o da O'nunla birlikte zikredilir.

Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- şanının yüceltildiğine dair getirilen bu delilin iyi incelenmesi gerekiyor. Çünkü Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- adının Rabbi ile birlikte zikredilmesi, onun peygamber olduğunun bir kanıtıdır. O, bu sözle kendisini peygamber olarak gönderenin birliğine şahitlik yapmaktadır. Bu yüzden hutbede kesin olarak vacip olan, hatta hutbenin en büyük rûknü bu sözdür. Bu yüzden, Ebû Davud, Ahmed ve başka hadis imamlarının Ebû Hüreyre'den rivâyet ettikleri bir hadiste Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "İçinde şehâdet kelimesinin olmadığı her hutbe, kopuk el gibidir."⁹⁸¹ Dolayısıyla hutbede, şehâdet kelimesinden başka Hz. Peygambere salavat getirmenin vacip olduğunu söyleyenlerin görüşü, son derece zayıftır. Nitekim Yunus, Şeyban'dan, o da Katâde'den bu âyet hakkında şöyle rivâyet etmiştir: Allah, Hz. Peygamberin şanını hem bu dünyada hem de âhirette yüceltmıştır. Bu nedenle, hutbe veren, şehadet kelimesini söyleyen ve namaz kılan herkes, bu eylemine mutlaka 'Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şahitlik ederim ki, Muhammed Allah'ın resulüdür' kelimesiyle başlar.

Abd b. Humeyd, Amr b. Avn'dan, o da Haşim'den, o da Cüveybir'den, ed-Dahhâk'ın bu âyet hakkında şöyle söylediğini rivâyet etmiştir: Yani Ben zikredildiğimde, sen de benimle birlikte zikredilirsin. Hiçbir hutbe ve nikah akdi, senin adın anılmadan geçerli olmaz.

979 el-Kelam fi mes'eleti's-simâ', s. 401-403.

980 Celâû'l-efham, s. 183.

981 Bu, sahih bir hadistir. Ebû Dâvud, Edeb, 3/918; et-Tirmizî, Nikah, 1/321.

Abdurrezzak, İbn Uyeyne'den, o da İbn Ebi Nacîh'ten, Mücahid'in bu âyet hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Yani Ben zikredildiğimde, sen de mutlaka benimle birlikte zikredilirsin. Nitekim ezanda, 'Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Yine şahitlik ederim ki, Muhammed Allah'ın resulüdür' denilir. Bu âyetle kastedilen mânâ, işte budur. Dolayısıyla, İslâm'a giriş sözü olan şehadet kelimesinin hutbede okunması nasıl vacip olmaz? Oysa bu, hutbedeki en güzel sözdür. Ayrıca hutbede Hz. Peygambere salavat getirmek de vaciptir."⁹⁸²

Allah şöyle buyurmaktadır: *"Elbette zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık vardır."*

Âyetle zorluk sözcüğü her ne kadar iki defa tekrar edilmiş olsa da, marife (belirli) bir sözcük olarak tekrarlandığı için tek bir zorluk anlamına gelir. Oysa kolaylık sözcüğü nekre (belirsiz) olarak tekrarlandığı için iki kolaylık anlamına gelir. Dolayısıyla zorluk, iki kolaylıkla kuşatılmıştır. Bu kolaylıklardan biri zorluktan önce diğeri zorluktan sonradır. Bu nedenle, zorluk hiçbir zaman iki kolaylığa galip gelmez.⁹⁸³

982 Celâü'l-efham, s. 222-223.

983 Bedâiü'l-fevâid, 2/155.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TÎN SÛRESİ

[8 Âyet]

وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا
الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالذِّينِ ﴿٧﴾
أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Andolsun incire ve zeytine,
2. Sina dağına
3. Ve şu emin beldeye ki;
4. Andolsun Biz, insanı, gerçekten ahsen-i takvim'de yarattık.
5. Sonra onu, aşağıların aşağısına döndürdük.
6. İman edip salih ameller işleyenler müstesnâ. Çünkü onlar için sonu gelmez bir mükâfat vardır.
7. O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?
8. Allah, hakimlerin hakimi değil mi?

Tefsiri:

Yüce Allah bu ayetlerle, birden çok millete gelen ve büyük şariat sahibi olan peygamber ve nebilerin ortaya çıktığı üç büyük mekana yemin etmektedir. Âyette geçen incir ve zeytinden maksat, bu ürünlerle bilinen iki ağaç ve bu ağaçların yetiştiği Beytülmakdis (Kudüs ve) çevresindeki topraklardır. Bu topraklarda, zeytin ve incir ağaçları oldukça boldur.

Bir grup müfessir bu konuda şöyle söylemiştir: Yüce Allah'ın bu iki ürün türüne yemin etmesi, onlarda bulunan pek büyük ve üstün yararlar nedeniy-

ledir. **İncir**, içinde sert çekirdek bulunmayan, rahatlıkla yenilebilen, çok yararlı güzel bir meyvedir. Bir lokma büyüklüğünde olan incir, güzel bir meyve olmanın yanında aynı zamanda güzel bir gıda kaynağı ve iyi bir katıktır. İlaç olarak da kullanılır ve pek çok hastalığa iyi gelir. İnciri oluşturan temel madde, en mutedil ve yararlı maddedir. Yapısı, hayatın yapısı gibi ısı ve rutubete dayanır. Şekli, en güzel şekillerdendir. İncir yemek ve ona bakmak, dinlendirici ve ferahlatıcıdır. Onu diğer meyvelerden ayıran özel bir tadı vardır. İnsana güç verir ve cinsel gücü artırır. Basur (hemoroit) ve nıkris (gut) hastalığına faydalıdır. Yaş ve kuru olarak yenir. Zeytinde ise, ibret alanlar için apaçık olan pek çok yararlar vardır. Zeytin veren dalların sıkılıp süzülmesinden, ışığın kaynağı olan yağ elde edilir. Zeytinin yemesi oldukça kolay, güzel ve rahatlatıcıdır. Aynı zamanda zeytinyağı, bir ilaçtır; pek çok hastalığa iyi gelir. Onda insanlar için gizli olmayan pek çok yararlar vardır. Ağacı, üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen verimliliğini korur. Yaprakları hiç düşmez.

Bu söylenenler doğrudur ve âyetin, bu iki ağacın yetiştığı yeri kastetmiş olmasına mani değildir. Çünkü bu iki ağacın yetiştığı yer de kutsal topraklar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla âyetlerdeki yemin, hem bu iki ağacı hem de yetiştikleri yeri kapsar. Bu toprak, Allah'ın kulu, resulü, kelimesi ve ruhu Mer-yem oğlu İsa'nın ortaya çıktığı topraktır. Sina dağı ise, Allah'ın kulu, resulü ve konuştuğu peygamber olan Hz. Musa'nın ortaya çıktığı yerdir. Çünkü bu dağ, Musa'nın Allah'a yalvarıp O'nunla konuştuğu, Allah'ın kendisini firavun ve kavmine peygamber olarak gönderdiği dağdır.

Bunun ardından Yüce Allah, emin belde olan Mekke'ye yemin etmektedir. Bu belde, son peygamberin ve ademoğullarının efendisi olan Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ortaya çıktığı beldedir. Bu üç yere yeminde, üstünden daha üstüne doğru giden bir yemin şekli vardır. Bunun için yemin, önce Hz. İsa'nın ortaya çıktığı yerle başladı; sonra Allah'la konuşan Hz. Musa'nın ortaya çıktığı yerle devam etti; ardından varlıkların en üstünü olduğunda hiçbir kuşku olmayan, Allah'ın kulu ve resulü Hz. Muhammed'in -sallallâhu aleyhi vesellem- ortaya çıktığı yerle bitti. Bu sıralamanın benzeri, Allah'ın kendisiyle konuştuğu Hz. Musa'ya indirdiği Tevrat'ta aynen şöyle geçer: "Allah, Sina dağından geldi. Saîr'den doğdu ve Faran'da apaçık göründü." Allah'ın Sina dağından gelmesi, Hz. Musa'yı peygamber olarak göndermesi anlamındadır. Buradaki sıralama, vuku bulduğu şekilde yapılmıştır. Hz. Musa'dan sonra Hz. İsa'nın, ondan sonra da Hz. Muhammed'in peygamber olarak geleceğine işaret etmektedir. Tevrat'taki bu söz, Hz. Musa'nın peygamberliğini sabahın gelişine; Hz. İsa'nın peygamberliğini, güneşin doğup etrafı aydınlatmasına; en son gelen Hz. Muhammed'in peygamberliğini ise, güneşin iyice yükselip tüm dünyaya görünmesine benzetmektedir. İsrailoğullarında genelde duygu egemen olduğu için sıralama, vuku bulana uygun şekilde; diğer milletlerde ise genelde akıl egemen olduğu için sıralama, akla uygun şekilde yapılmıştır.

Allah, bu yerlerle, insanın başlangıç ve sonu üzerine yemin ederek şöyle buyurmaktadır: “Gerçekten Biz, insanı en güzel biçimde yarattık.”⁹⁸⁴ Yani onu en güzel sûret ve şekilde, dengeli, düzgün, mükemmel ve eksiksiz yaratılıştaki diğer bütün canlılardan daha güzel görünümde yarattık. Âyetten geçen “Tekvîm” sözcüğü, bir şeyi şekil ve yapı bakımından olması gerektiği şekle getirmek demektir. Bu da ancak Yüce Allah’ın yapmasıyla mümkün olur. O, insanı önce bir avuç topraktan, sonra müşahede edilen bir damla su olan meniden en güzel şekilde yaratmıştır. Dolayısıyla insan, Allah’ın varlığına, kudretine, hikmet ve ilmine, üstün sıfatlarına delalet eden en büyük âyetlerden biridir. Bu yüzden Allah, Kur’an’ın pek çok yerinde defalarca bu büyük âyetten ders alınmasını ister. Kendi birliğine ve insanın başlangıç ve sonuna (mebde ve mead) delalet eden en yakın yolun, bu âyet olduğunu belirtir.

Allah’ın, kendi varlığına, ilim ve hikmetine delalet eden bu üç mukaddes yerle yemin etmesi, O’nun, insanlara özel önem verdiğini gösterir. Bu yüzden Allah, onlara peygamberler göndermiş ve kitaplar indirmiştir. Bu peygamber ve kitaplar, insanlara Rablerini tanıtmakta, Allah’ın onlar üzerindeki haklarını açıklamakta, onları Allah’a karşı gelmekten ve azabına uğramaktan sakındırmakta, onları Allah’a içtenlikle saygı duymaya ve sevabını elde etmeye dâvet etmektedir.

Ancak insanlar bu dâvete cevap vermede iki gruba ayrıldılar. Kimisi bu ilâhî dâveti kabul ederken, kimisi de onu reddetmiştir. Allah bu sûrede işte bu iki grubun durumunu ve varacakları yeri açıklamaktadır. Önce çoğunluğun durumunu zikrederek, bunların esfel-i sâfilîne (aşağıların aşağısına) döndürüldüklerini haber vermektedir. Sahih olan görüşe göre esfel-i sâfilîn, Cehennemdir. Bu, Mücahid, Hasan ve Ebü’l-Âliye’nin görüşüdür. Hz. Ali bu ifadeyi şöyle açıklamıştır: O, tabakaları birbirinin altında olan Cehennem ateşidir.

Buna karşılık aralarında Katâde, İkrime, Atâ, el-Kelbî ve İbrahim’in bulunduğu bir grup, esfel-i sâfilîni, erzel-i ömür⁹⁸⁵ olarak tefsir etmişlerdir. Bu görüş, İbn Abbas’tan da rivâyet edilmiştir. Ancak birinci görüş, bir çok yönden daha doğrudur. Şöyle ki:

Bir: Erzel-i ömür, ne dil ne de örf bakımından esfel-i sâfilîn olarak adlandırılmaz. Ancak Esfel-i sâfilîn, suçluların varacağı yer olan siccîn’dir. İyilerin varacağı yer ise, illiyyîn’dir.

İki: İnsanlar arasında erzel-i ömre kalanların sayısı oldukça azdır. Çünkü çoğu, erzel-i ömre varmadan ölmektedir.

Üç: İman edip salih amel işleyenlerle diğer insanlar, erzel-i ömre döndürülmede birbirine eşittirler. Yani erzel-i ömre döndürülmek sadece inkârcılara

984 et-Tîn, 95/4.

985 Başkasına muhtaç olunan en kötü ihtiyarlık dönemi. Ç.

has bir şey değil ki müminler bunun dışında bırakılsınlar. Müminlerden de ömrü epey uzun olup erzel-i ömre döndürülenler vardır.

Dört: Allah, erzel-i ömrü zikrederken özellikle kâfirleri değil bütün insan türünü kast ederek şöyle buyurmuştur: “Sizden kimi (erken) vefat eder; kimi de, bildikten sonra hiç bir şey bilmeme durumuna gelmesi için erzel-i ömre döndürülür.”⁹⁸⁶ Allah burada insanları iki gruba ayırmaktadır. Biri, yaşlanmadan önce erken vefat edenler; diğeri, erzel-i ömre döndürülenler. Allah bunları, esfel-i sâfilîne döndürülenler olarak adlandırmıyor.

Beş: Erzel-i ömür ile müminlerin mükâfatı arasında karşılaştırma yapmak uygunsuzdur ve güzel değildir. Çünkü Allah burada iman ehlinin karşılaşacağı mükâfat ile inkâr ehlinin karşılaşacağı cezayı karşılaştırmakta; inkârcıların karşılaşacağı cezayı esfel-i sâfilîn olarak, müminlerin karşılaşacağı mükâfatı ise kesintisiz bir mükâfat olarak belirtmektedir.

Altı: Esfel-i sâfilîni erzel-i ömür olarak tefsir edenlerin bu görüşü, âyetin, inkârcıların cezasını ve yaptıklarının karşılığını açıklamamış olmasını ve onun, mahsus (hissedilebilir) bir şeyle açıklanmış olmasını gerektiriyor. Bu durumda ayet, daha önemli olan amacı haber vermeyi terk etmiş, bunun yerine his ve müşahedeyle bilinen bir durumu haber vermiş olmaktadır. Bu ise, ayete gerekli anlamı vermemek ve ona layık olan anlamı engellemektir.

Yedi: Allah burada insanın başlangıç ve sonuçtaki halini zikretmektedir. İnsanın başlangıcı, en güzel şekilde yaratılış; sonucu ise, ya esfel-i sâfilîne ya da kesintisiz bir mükâfata dönüştür. Bu tefsir şekli, Kur’an’ın, insanın başlangıç ve sonucunu zikretme konusundaki usul ve adetine uygundur. Oysa erzel-i ömür ile ispatı istenen ve delil getirilen bu anlam arasında bir uygunluk var mıdır?

Sekiz: Bu görüş sahipleri, his ve müşahedeye aykırı olmak, sözü zahir anlamının dışına çıkarmak ve mecburen ona uzak anlamı vermek zorundadırlar. Çünkü onlar, eğer ‘Erzel-i ömre döndürülenler, müminler dışındaki kâfirlerdir’ derlerse, his ve müşahedeye aykırı iddiada bulunmuş olurlar. Eğer ‘İki türden de erzel-i ömre döndürülenler vardır’ derlerse, bu durumda âyetteki istisnanın doğruluğunu ispat konusunda zorluğa düşerler. Bu görüştekilerden bazıları, buradaki istisnayı şöyle takdir etmişlerdir: İman edip salih ameller işleyenler, erzel-i ömre döndürülmeleri halinde amelleri geçersiz kılınmaz; aksine sağlıklı hallerinde işledikleri amelleri geçerli olmaya devam eder. Bu her ne kadar doğru olsa da, buradaki istisna sevap ve amelden değil erzel-i ömürden yapılmaktadır. Bunu bilen ve karşılaştıkları zor durumu gören bu görüş sahiplerinden bazıları da, iman edip salih amel işleyenleri, özellikle Kur’an okuyanla sınırlayarak ‘Kur’an okuyan, erzel-i ömre döndürülmez’ demişlerdir. Ancak bu görüş de iki yönden pek zayıftır. Birincisi, âyetteki istisna, âm (genel) olup Kur’an okuyan okumayan

bütün müminleri kapsar. İkincisi, ileri sürdükleri bu görüşün hiçbir delili yoktur. Çünkü bu söyledikleri, sadece his ve müşahedeyle bilinmez. Bu iddialarını kabul etmeyi gerektiren herhangi bir sağlam haber de bulunmamaktadır. Doğrusunu Allah bilir.

Dokuz: Allah burada, insanı en güzel şekilde yaratmakla onun üzerindeki nimetini zikretmektedir. Bu nimet, Allah'a iman ederek, hiçbir şeyi ortak koşmadan yalnız O'na ibadet ederek O'na şükretmeyi gerektirir. İşte o zaman Allah, böyle kullarını bu dünyadan alır ve onları daha üst mertebelere götürür. Buna karşılık, O'na inanmayan, ortak koşan ve peygamberlerine isyan edenleri de esfel-i sâfilîne (aşağıların aşağısına) düşürür. En güzel şekilde yarattığı bu mükemmel sûreti, aşağıların aşağısındaki en çirkin sûretle değiştirir. Allah'ın, inanıp güzel amel işleyenlere verdikleri, O'nun nimeti ve lütfu; inkâr edenlere yaptığı ise, O'nun adaleti ve nimetine nankörlük yapmanın cezasıdır.

On: Bu âyetin bir benzeri, şu ayettir: *“Onları acıklı bir azap ile müjdele. Ancak iman edip salih ameller işleyenler hariç; onlar için kesintisiz bir ecir vardır.”*⁹⁸⁷ Burada ‘acıklı azap’ ile esfel-i sâfilîn kastedilmektedir. Bu âyette istisna edilenler, et-Tîn sûresinde istisna edilenlerin aynıdır. Orada zikredilen ‘kesintisiz ecir’, burada da zikredilmiştir.

“غَيْرَ مَمْنُونٍ” (kesintisiz) ifadesi, hiç kesilmeyen, eksilmeyen, tükenmeyen; zor ve sıkıntılı olmayan, üzmeyen anlamındadır. Doğrusu da budur. Fakat bir grup, bu ifadenin “başa kakılmayan, minnet edilmeyen” anlamında olduğunu; dolayısıyla, âhirette müminlere verilen nimetlerin, yapılan salih amellerin karşılığı olduğunu söylemişlerdir. İkrime ve Mükatil'den rivâyet edilen bu görüş, Kaderiye mezhebinde olanların çoğunun görüşüdür. Bu görüştekiler şöyle söylemektedirler: Minnet (başa kakma), nimeti bulandırır. Dolayısıyla nimetin tam ve eksiksiz olması, nimetin minnetsiz olması ve nimet verilenin başına kakılmaması gerekir.

Bu, kesinlikle yanlış bir görüştür. Çünkü bu görüş sahipleri, Allah'ın kuluna nimet verip ona lütufta bulunmasını, insanın insana iyilik yapmasına benzeterek bu görüşü ileri sürmüşlerdir. Oysa bu, tamamen geçersiz bâtil bir benzetmedir. Çünkü nimeti bulandıran minnet, insanın insana yaptığı minnettir. Yüce Yaratıcının yaratılanlara yaptığı minnet ise, nimetin tamamı, lezzeti ve güzelliği ancak bununla gerçekleşir. Gerçek minnet, işte bu minnettir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *“Müslüman oldular diye sana minnet ediyorlar. De ki: “Müslüman oluşunuzu bana minnet etmeyin; aksine, sizi iman etmeye yönelttiği için Allah size minnet ediyor. Eğer doğru sözlüler iseniz (bunu böyle kabul etmelisiniz).”*⁹⁸⁸ Başka bir

987 el-İnşikak, 84/24-25.

988 el-Hucurât, 49/17.

âyette Allah şöyle buyuruyor: *“Andolsun Biz, Musa ve Harun’u bize minnettar kıldık. Onları ve kavimlerini o büyük üzüntüden kurtardık.”*⁹⁸⁹ Allah’ın onları minnettar kılması, onlara âhiretteki nimetlerden önce dünyada nimet vermesiyle olmuştur. Nitekim başka bir yerde Allah, Musa’ya şöyle buyurur: *“Andolsun, sana bir defa daha minnette (lütüfta) bulunduk.”*⁹⁹⁰ Cennet ehli de şöyle söyler: *“Allah bize minnette (lütüfta) bulundu da, bizi vücudun içine işleyen azaptan korudu.”*⁹⁹¹ Yine Allah şöyle buyurur: *“Andolsun ki Allah, müminlere, aralarından kendilerine Allah’ın ayetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle minnette (lütüfta) bulunmuştur.”*⁹⁹² Bir diğer âyette Allah şöyle buyurur: *“Biz, yeryüzünde güçsüz bırakılanlara minnette (lütüfta) bulunmak istiyorduk.”*⁹⁹³

Sahih bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem-, Medine’li Müslümanlara: “Ben, sizi sapmış bulup Allah benimle sizi hidayete erdirmemi mi? Ben, sizi muhtaç ve yoksul bulup Allah benimle sizi zenginleştirmedimi mi?” dediği, onların da: “Allah ve resulünün üzerimizdeki minneti pek fazladır” dediği rivâyet edilir. Medineli Müslümanların verdiği bu cevap, Allah ve resulünü iyi tanıyan ariflerin verdiği bir cevaptır. Kendi lütuf ve ihsanı ile bütün varlıkların kendisine minnettar kaldığı Allah’tan başka minnet sahibi kim olabilir? Yaratılan tarafından yapılan minnetin çirkin olması, bu minnetin yaratılanın bizzat kendisinden olmaması nedeniyledir. Bu yüzden kendisine iyilik yapılan, başa kakılan iyilikten ve verilen nimetten rahatsız olur. Oysa geniş lütuf ve ihsan sahibinin minneti, ikram ve bağıışı ile hayat ancak güzel ve rahat olur. Çünkü dünya ve âhiretteki bütün nimetler, O’ndandır. İşte bu nimetler, Allah’ın kendilerine nimet verdiklerine minnetidir. Bu yüzden, Allah’ın minnetinin olmadığını iddia etmek caiz değildir. Allah’ın, iman edip salih amel işleyenlerin Cennete girişlerinde minnet sahibi olmadığını söylemek nasıl caiz olur? Bu, tamamen geçersiz bir iddia değil midir?

Şayet, “Bu söylenenler, bu görüşte olan alimlerden saklı değildir. Onlar bu görüşleriyle, bu zikredilenleri kastetmiyorlar. Onların asıl amacı, Allah’ın Cennet’le müminlere minnette bulunmayacağıdır. Her ne kadar Cennet’te müminlere minnette bulunacak nimetler bulunsada Allah, bunlarla müminlere minnette bulunmaz. Aksine onlara, “İşte bu, dünyada iken yaptığınız iyiliklerin karşılığıdır. Sizin mükâfatınız budur. Şimdi size, amellerinizin karşılığı verilmektedir. Bu yüzden, verdiklerimizle size bir minnette bulunmuyoruz” denilir” denilirse, biz de deriz ki: “Bu da aynı şekilde geçersiz bir görüştür. Çünkü bu mükâfat, işlenen güzel amellerin bir karşılığı değildir. Zîra yaratılanlar arasında Allah’ı en iyi

989 es-Saffât, 37/114-115.

990 Tâ-Hâ, 20/37.

991 et-Tûr, 52/27.

992 Âl-i İmran, 3/164.

993 el-Kasas, 28/5.

bilen Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Sizden hiçbirisi, ameliyle Cennete giremez.” Sahabeler: “Sende mi? Ey Allah’ın resulü!” deyince, “Ben de. Ancak Allah’ın beni kendi rahmet ve fazlına bürüyüp koruması hariç” buyurdu.⁹⁹⁴ Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- bu sahih hadiste, Cennete girmenin ancak Allah’ın rahmet ve fazlıyla mümkün olduğunu haber vermektedir. Bu da Allah’ın, Hz. Peygambere ve diğer kullara olan minnetidir. Allah, peygamberler gönderirken, müminleri kendisine itaate muvaffak kılarken ve onlara yardım ederken minnet sahibi olduğu gibi, salih amellere mükâfat verirken de minnet sahibidir. Bütün bu nimetlerin hepsi, O’nun lütfu, fazlı, keremi ve minnetidir. Allah’ın üzerinde hiç kimsenin bir hakkı yok ki, O bu hakkın karşılığını verirken minnette bulunsun. Bu durum, dünya için geçersiz olduğuna göre âhiret için de geçersizdir.

Eğer “Bunu nasıl söylersiniz? Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-, bizzat O’ndan haber vererek ‘Kulların Allah üzerindeki hakkı, O’nun birliğine inanmaları halinde Allah’ın onlara azap etmemesidir’ buyurmaktadır.”⁹⁹⁵ Allah da bizzat kendisi hâşer vererek, müminlere yardım etmenin kendi üzerinde bir hak olduğunu bildirmektedir⁹⁹⁶ denilirse, deriz ki: “Andolsun bu, Allah’ın kulları üzerindeki en büyük minneti ve lütfudur. Çünkü O, kendi birliğine inanıp ibadet eden kullarına azap etmeyip onları mükâfatlandırmayı, sadık vaadi hükmünce kendi üzerine bir hak kılmıştır. Bu, O’nun minnetinin bir mükemmelliğidir. Çünkü O, yerdeki ve gökteki varlıklara azap etmek isteseydi, onlara azap eder yine de zulmeden olmazdı. Ancak O’nun minnet ve lütfu, kendisine ibadet edenleri mükâfatlandırmayı ve istekte bulunup dua edenlere cevap vermeyi kendi üzerinde bir hak yapmayı gerekli kılmıştır. Şair der ki:

Kulların, O’nun üzerinde vacip hiçbir hakkı yoktur;

Asla yoktur; ama hiçbir çaba da O’nun yanında kaybolmaz

Eğer azap edilirlerse, bu, O’nun adaletindendir; eğer nimetlendirilseler,

Bu da O’nun fazlı ve keremindendir; O, keremi pek geniş olandır.

Yüce Allah şöyle buyuruyor: “Öyleyse bundan sonra, hangi şey sana dini yalanlatabilir?”

İki görüşten sahih olan göre bu âyetteki hitap, insana yöneliktir. Yani, ey insan! Bu açıklama ve kesin delilden sonra, hangi şey sana âhiret ve mükâfatı

994 Buhâri ve Müslim. Bkz. Camiu’l-usul, 1/303-309.

995 Buhâri, er-Rikaka, 11/345; Müslim, el-İman, 1/194.

996 Allah, er-Rûm sûresi 30. âyette şöyle buyurmaktadır: “İman edenlere yardım etmek, bizim üzerimizde bir haktır.”

yalanlatıp diriltilmeyeceğini ve hesaba çekilmeyeceğini söyleyebilir? Eğer yaratılışının başlangıcını ve sana şekil verilmesini düşünürsen, seni yaratanın, öldükten sonra da seni diriltmeye kadir olduğunu, seni yeni bir yaratılışla yaratabileceğini bilirsin. Eğer bu diriltme onu aciz bırakacak olsaydı, ilk kez yaratma da O'nu aciz bırakırdı. Sen henüz değersiz bir su iken, seni o sudan en güzel şekilde yaratıp yaratılışını mükemmel kılan Allah'a, seni başıboş bırakması, sana emir ve yasaklar koymaması, sana yararlı ve zararlı şeyleri açıklamaması, seni bu dünyadan daha mükemmel başka bir dünyaya taşımaması, bu dünyayı sana oraya giden bir yol yapmaması yakışır mı? Hakimlerin hakimi olan Allah'ın hikmeti, böyle bir şey yapmayı kesinlikle reddeder; aksini yapmayı gerekli kılar.

Mansur der ki: "Mücahid'e "Öyleyse bundan sonra, hangi şey sana dini yalanlatabilir?" ayeti, Hz. Muhammed'i mi kastediyor?" diye sordum." O: "Allah korusun! Aksine insanı kastediyor" dedi.

Katâde, "Âyette geçen zamir, Hz. Peygambere yöneliktir" demiş, el-Ferrâ da bu görüşü tercih etmiştir.

Bu konu, daha detaylı açıklama gerektiren bir konudur. Şöyle ki: Arap dilinde, bir adam yalan söylediğinde "كَذَّبَ الرَّجُلُ" (Adam yalan söyledi) denilir. "كَذَّبْتُهُ" (Ben onu yalancı saydım) ifadesi, doğruluğuna inansan bile birisini yalancılıkla suçladığında kullanılır. Yine "كَذَّبْتُ" (Onu yalanladım), doğru bile olsa birinin yalan söylediğine inandığında kullanılır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Eğer seni yalancı saydırlarsa, senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı."⁹⁹⁷ Başka bir âyette ise Allah şöyle buyurur: "Doğrusu onlar, seni yalanlamıyorlar; ancak zalimler, Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar."⁹⁹⁸ Burada birinci ayet, "Seni yalancılıkla suçladılarsa" anlamında; ikinci âyet ise, "Senin yalancı olduğuna inanmıyorlar; aksine onlar, hakkı bilip tanıdıktan sonra inat ederek ve nankörlük yaparak inkâr etmektedirler" anlamındadır. Bu sözcüğün aslı işte budur. Bu fiil, kendi kendine geçişli olabileceği gibi 'Ba' ve 'Fa' harfleriyle de geçişli olur. Ba harfiyle geçişli olması, daha çok kullanılır. Şu ayetlerde olduğu gibi: "Bilakis onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar."⁹⁹⁹ "İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlar, işte onlar Cehennemliklerdir; orada ebedi olarak kalırlar."¹⁰⁰⁰

Bu bilindikten sonra, şimdi de "فَمَا يَكْذِبُكَ" ifadesindeki "Ma" edatı üzerinde duralım. Alimler buradaki "Ma" edatının anlamı üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bu "Ma" edatı, 'Hangi şey sana dini yalanlatabilir' anlamında mı yoksa 'Artık seni kim yalanlayabilir' anlamında mıdır? Ma'nın 'Hangi şey' anlamında olduğunu söyleyenler, âyetteki hitabın insana yönelik olduğunu söylemişlerdir. Yani, ey

997 Âl-i İmran, 3/184.

998 el-En'âm, 6/33.

999 Kâf, 50/5.

1000 el-Bakara, 2/39.

insan! Sana doğruluğun ve onu tasdik etmenin delillerini açık bir şekilde açıklamadan sonra hangi şey sana dini yalanlayabilir? Ma'nın 'Artık kim seni yalanlayabilir' anlamında olduğunu söyleyenler ise, âyetteki hitabın Hz. Peygambere yönelik olduğunu söylemişlerdir. el-Ferrâ der ki: "Âyet sanki şöyle söylemektedir: İnsan, kendisinin belirtilen şekilde mükemmel yaratıldığını gördükten sonra, senin haber verdiğin sevap ve ceza gününü artık kim yalanlayabilir?." Katâde de bu ayeti şöyle açıklar: Ey peygamber! Artık bundan sonra, din günü konusunda seni kim yalanlayabilir?

Katâde ve el-Ferrâ'nın bu açıklaması, iki yönden sorunludur. Birincisi, 'Ne, hangi şey' anlamındaki Ma'nın yerine 'Kim' anlamındaki 'Men'nin getirilmesi, pek kolay bir durumdur. İkincisi, 'Bi'd-din' ifadesindeki car ve mecrur, kendisine bir mutaallık gerektirir. Bu mutaallık 'Yükezzibuke'dir. Buna göre anlam 'Din konusunda seni kim yalan sayabilir' olur. Bu mânâ, ya 'Din hususunda seni kim yalanlayabilir' anlamına; ya da 'Dini sana kim yalanlayabilir' anlamına gelir. Bu iki anlam da doğru olmaz. Çünkü "كَذَّبَهُ"nın anlamı, yalan saymak ya da yalanlatmak değil, yalana nispet etmek, yalancılıkla suçlamaktır. Buna göre anlam, "Artık bundan sonra kim seni dini yalanlayan yapabilir" olur. Çünkü 'Ba' harfiyle sülasi (üçlü) fiil değil mudaaf fiil geçişli olur. Bu nedenle 'Kezebe keza' denilmez.

Sure şu ayetle sona ermektedir: *"Allah, hakimlerin hakimi değil midir?"*

Bu, peygamberlik, tevhid ve âhireti ispatlamadan oluşan sûrenin içeriğinin bir özetidir. Allah'ın hükmü, Hz. peygamberi yalanlayan ve getirdiklerini inkâr edenlere karşı Allah'ın ona yardım etmesini, onu kesin delillerle desteklemesini ve üstün kılmasını; dünyada insanlar arasında kendi emir ve yasalarıyla, âhirette ise sevap ve cezasıyla hüküm vermesini içerir. İnsanı en güzel sûrette yaratma, onu çeşitli yaratılış evrelerinden geçirme ve halden hale sokup en mükemmel hale getirme hikmetinin ortaya çıkmasından sonra, hakimler hakimi olan Allah'a, bu hükümleri iptal edip geçersiz kılmak asla yakışmaz. İyi kimseye iyiliğinin mükâfatını, suçlu günahkar kimseye de kötülüğünün cezasını vermemek, hakimler hakimine nasıl yakışabilir? Bu, O'nun hüküm ve hikmetini zedelemes mi?

Allah'a andolsun ki, bu sûrenin sözleri oldukça özlü, şanı pek yüce ve anlamı tastamamdır.¹⁰⁰¹

1001 et-Tibyan fi aksami'l-kur'an, s. 43-54.

Surenin başındaki “İncire ve zeytine, Sina dağına ve şu emin beldeye andolsun” ayeti, üç peygamberin peygamberliği¹⁰⁰² müjdelenmektedir. Bu ayetler, bu peygamberlerin çıktıkları yerlere ve topraklara işaret etmektedir. Buna göre “İncire ve zeytine...” ayetiyle, bu meyvelerin yeşerdikleri topraklar kastediliyor. Bu topraklar, Hz. İsa’nın peygamberliğinin ortaya çıktığı kutsal topraklardır. “Sina dağına...” ayeti ile, Allah’ın Hz. Musa ile konuştuğu ve Hz. Musa’nın peygamberliğinin ortaya çıktığı dağ kastediliyor. “Ve şu emin beldeye...” ayetiyle de Allah’ın harem olarak belirleyip güvenli kıldığı ve Hz. Muhammed’in peygamberliğinin ortaya çıktığı Mekke kastediliyor.¹⁰⁰³

Yüce Allah bu üç yeri, et-Tîn sûresinde zikretmektedir. “İncire ve zeytine” ayeti, Hz. İsa’nın peygamber olarak gönderildiği ve İncil’in kendisine indirildiği kutsal topraklara; “Ve Sina dağına” ayeti, Allah’ın Hz. Musa ile konuştuğu ve o mübarek yerdeki vadinin sağ yanındaki ağaç tarafından kendisine seslendiği dağa; “Ve şu emin beldeye” ayeti ise, Hz. İbrahim’in İsmail ve annesini iskan ettiği, daha önce geçen Faran’a yani Mekke’ye delalet etmektedir. Tevrat, bunu zamansal sıralamaya göre haber vererek zikretmiş, bu yüzden önce daha evvel geleni, ardından daha sonra gelecek olanları zikretmiştir. Kur’an ise, bunların şanını yüceltmek; Allah’ın kudretini, ayetlerini, kitaplarını ve peygamberlerini üstün göstermek için bunlarla yemin etmiştir. Bu yemin, derece derece aşamalı olarak en üstten daha üste gidecek şekilde yapılmıştır. Önce üstün olanla başlamış, sonra ondan daha üstün olana geçmiş, sonra da bu ikisinden daha üstün olanı zikretmiştir. Çünkü kitapların en üstünü Kur’an, sonra Tevrat, sonra da İncil’dir. Bu kitapların indirildiği peygamberler de aynı şekilde birbirinden üstündür.¹⁰⁰⁴

1002 Bununla, Hz. Musa’nın peygamberliği, Hz. İsa’nın peygamberliği ve Hz. Muhammed’in peygamberliği kastedilmektedir.

1003 Hidayetü'l-hayara, s. 93.

1004 Hidayetü'l-hayara, s. 114.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ALAK SÛRESİ

[19 Âyet]

إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِبَطْغَى ﴿٦﴾ أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى ﴿٧﴾ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَى ﴿٨﴾ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّى ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَى ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنُصْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَنْدِعْ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تَطِعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿١٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Yaratan Rabbinin adıyla oku.

2. O, insanı (sülûk gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı.

3. Oku. Rabbin en kerim olandır.

4. O, kalemle (yazmayı) öğretendir,

5. İnsana bilmediğini öğretti.

6. Sakın! Çünkü insan, gerçekten azar;

7. Kendisini müstağni gördü diye.

8. Şüphe yok ki dönüş ancak Rabbinedir.

9, 10. Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü?

11. Gördün mü (onun yaptığı)? Ya o (namaz kılan) doğru yol üzerinde ise,

12. *Yahut takvâyı emretti ise?*
13. *Gördün mü (ya bu engelleyen) yalanlayıp yüz çevirdi ise;*
14. *(Bu adam) Allah'ın, muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi?*
15. *Sakınsın, (bu yaptığından)! Eğer vazgeçmezse, -andolsun ki- şiddetle yakalayıp çekeriz alnından,*
16. *O yalancı ve günahkar alnından.*
17. *O halde çağırıversin meclisini...*
18. *Biz de zebanileri çağırırız!*
19. *Hayır! Ona itaat etme! Secde et ve yaklaş!*

Tefsiri:

Allah'ın Kur'an'dan indirdiği ilk sûre, el-Kalem sûresidir.¹⁰⁰⁵ Allah bu sûrede, insana bilmediğini öğreterek ona büyük ihsanda bulunduğunu, onu diğer varlıklara üstün kıldığını ve kendisine daha fazla değer verdiğini zikretmektedir. Sûre ayrıca ilim, eğitim ve öğretimin önemini vurgulamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Rabbinin adıyla oku! Ki O, yaratandır; insanı bir alak'tan (embriyodan) yarattı. Oku! Rabbin en büyük kerem sahibidir. O, kalemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretti.*”

Sure, bilgidен kaynaklanan okumayı emretmekle başlamakta; sonra “*Ki O, yaratandır; insanı bir alak'tan yarattı. Oku! Rabbin en büyük kerem sahibidir*” cümlesiyle genel ve özel anlamda yaratmadan söz etmektedir. Allah'ın burada varlıklar arasında özellikle insanı zikretmesinin nedeni, ona kendisinin Rab oluşuna, üstün güç ve kudretine, bilgisine, derin hikmetine, mükemmel rahmetine, kendisinden başka Rab ve ilâh olmadığına delalet eden büyük mucizeler ve ayetler yerleştirmesidir.

Allah sûrede insanın yaratılışına embriyodan başladığını zikretmektedir. Çünkü embriyo, spermilerin dönüşüme uğradığı ilk evredir; bu yüzden yaratılışın başlangıcıdır. Bu başlangıcın ardından Allah, kendisinin büyük kerem sahi-

1005 el-Alak sûresini, İbn Kayyim'in söylediği gibi el-Kalem sûresi olarak adlandıran kimseye rastlamadım. el-Kalem sûresi, el-Alak'tan başka bir sûre olup Nûn Suresi olarak adlandırılmıştır. el-Alak sûresi ise, İkra' sûresi olarak adlandırılır. Bkz. Taberî, Tefsir, 30/250; el-Alûsî, 30/177; Fethü'l-Kadir, eş-Şevkanî, 5/467.

es-Suyûtî, el-İtkan adlı eserinde bu sûreyi birden çok adı olan sûreler arasında zikretmez. Bkz. a.g.e., 1/55. el-Celâleyn tefsirinde ve Hakim'in rivâyetinde sûrenin adı İkra' olarak zikredilir. Bkz. el-Celâleyn, 2/410; el-Hakim, 2/529.

Dolayısı ile İbn Kayyim'in sûreyi bu adla adlandırması, bir rivâyete dayanarak sûre adlarının tevkihi olduğunu söyleyenlerin mezhebine ait özel bir görüştür.

Sûrenin Kur'an'dan inen ilk sûre olduğu görüşü, müfessirlerin çoğunluğunun tercih ettiği bir görüştür. Bkz. adı geçen eserler ve Fethü'l-bârî, bed'ü'l-halk, 1/30; Sahih-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî, İman, 1/377.

bi olduğunu haber vererek okuma emrini yinelemektedir. Âyette geçen 'ekrem' sözcüğü, kerem sözcüğünden elde edilmiş ve üstünlük belirten bir isimdir. En büyük, en çok kerem sahibi, hayrı çok ve bol olan anlamına gelir. Yani Allah'tan başka, O'ndan üstün büyük kerem sahibi, hayrı bol olan biri yoktur. Çünkü bütün hayır ve iyilik, lütuf ve ihsan O'nun elindedir. Her hayır O'ndandır; O, her hayrın kaynağıdır. Bütün nimetlerin mutlak sahibidir. Her yücelik, üstünlük ve onur O'na aittir. O, gerçekten en büyük kerem sahibidir.

Bu açıklamadan sonra yüce Allah, genel ve özel öğretimi zikrederek "Ki O, kalemle öğretti" buyurmaktadır. Bu öğretimin içine meleklerin ve insanların öğretimi girer. Bu genel öğretimin ardından Allah, insanın özel öğretiminden söz ederek "İnsana bilmediğini öğretti" buyurmaktadır. Bu özlü ifadeler, Allah'ın bütün türleri ile her varlığa ihsanda bulunduğunu ve ona kendisiyle ilgili şeyleri öğrettiğini haber veriyor.

Var olmanın dört mertebesi vardır. Bu mertebeler şunlardır:

Bir: Âyetteki "Yaratan" sözcüğünün delalet ettiği dış mertebe.

İki: "İnsana bilmediğini öğretti" cümlesinin delalet ettiği zihinsel mertebe.

Üç ve dört: Sözlü ve yazılı mertebe. "Ki O, kalemle öğretti" cümlesi yazılı mertebeyi ifade etmektedir. Sözlü mertebe ise, kalemle öğretimin (yazılı mertebenin) bir gereğidir. Çünkü yazılı öğretim, sözlü öğretimin; sözlü öğretim ise düşünmenin bir türüdür. Böylece bu sözler, varoluş mertebelerinin tamamını kapsamakta; yaratılış ve öğretimin Allah tarafından gerçekleştirildiğine delale etmektedir. Öyleyse O, yaratan ve öğretendir. Dışarıda varlığı görülen her şey, O'nun yaratması ile var olmuştur. Zihinlerde var olan her bilgi, O'nun öğretmesi ile elde edilmiştir. Dildeki her söz ya da parmaklarla yazılan her yazı, O'nun kudreti, yaratması ve öğretmesi ile gerçekleşmiştir. Bütün bunlar O'nun kudretinin bir göstergesi ve derin bilgisinin kanıtlarıdır. Gerçekten O'ndan başka ilâh yoktur; O, rahman ve rahimdir.

Amaç: Allah, kendi hikmeti ile insanlara bilmediklerini yazı, söz ve anlam olarak öğrettiğini belirterek kendisini kullarına tanıtmaktadır. Böylece bilgi, Allah'a delalet eden kanıtlardan biri hatta en büyüğü ve en açığı olmaktadır. İnsana şeref ve üstünlük olarak bu bilgi yeter.¹⁰⁰⁶

Allah'ın insana verdiği sözlü ve yazılı iki öğretim nimetini düşün. Allah bu iki nimeti, kullarına verdiği nimetleri daha önce zikretmediği bir üslupta bir cümlede zikretmekte; Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- ilk defa indirdiği sûrenin başında şöyle buyurmaktadır: "Rabbinin adıyla oku! Ki O, yaratandır; insanı bir

alak'tan (embriyodan) yarattı. Oku! Rabbin en büyük kerem sahibidir. O, kalemle öğretti. İnsana bilmediğini öğretti." Allah'ın, yaratılışın bütün mertebelerini bu sözlerde nasıl topladığını; bu sözlerin, varoluşun dört mertebesini en özlü, en açık ve en güzel şekilde nasıl kapsadığını bir düşün.

Allah ilk olarak genel anlamda varlıkların yaratılışını, yani onları dış varlık sahibi yapmasını zikretmektedir. Sonra ikinci olarak, özellikle insanın yaratılışını zikretmektedir. Çünkü insan, ibret alınacak en önemli konumda yaratılmıştır. Ondaki mucize pek büyüktür. Onda var olan bu mucizeyi görmek, nimetlerin çokluğuna delalet eder. Allah burada insanın yaratılış maddesi olarak el-alak'ı (embrioyu) zikretmektedir. Ancak Kur'an'ın başka yerlerinde, embriyo haline gelemeden önceki aşamaları zikreder ve ana maddesinin ya toprak ya balçık ya pişmiş çamur gibi kuru balçık ya da bayağı bir su (meni) olduğunu belirtir. Burada ise yaratılışın başlangıcı olan el-alak'ı (embrioyu) zikretmektedir. Zîra bu oluşum daha önce sperm halindeydi. Spermin ilk dönüşümü, embriyo haline gelerek gerçekleşir.

Üçüncü olarak Allah, kalemle öğretimi zikretmektedir. Bu, Allah'ın kulları üzerindeki en büyük nimetlerinden biridir. Çünkü onunla; bilgiler ebedileşir, haklar ispatlanır, vasiyetler bilinir, şahitlikler kaydedilir, insanlar arası ilişkilerin hesabı sağlam bir şekilde tutulur, geçmişlerin haberleri sonradan gelen nesillere aktarılır. Şayet kalem (yazı) olmasaydı; geçmiştekilerin haberleri sonrakilere doğru bir şekilde ulaşamaz, yaşanan olaylar araştırılıp incelenemez, hüküm ve kararlar birbiriyle çelişirdi. Sonradan gelenler, öncekilerin görüş ve düşüncelerini bilemezdi. İnsanların din ve dünya işlerinde yaşadıkları sorunların çoğu, kalplerindeki bilgiyi silen unutkanlıktan kaynaklanır. Bu yüzden yazı, malları kaybolup gitmekten koruyan kaplar gibi bilgiyi kaybolmaktan koruyan bir kap yapılmıştır. Dolayısıyla Kur'an'dan sonra Allah'ın kalemle öğretmesi, O'nun en üstün nimetlerinden biridir. Her ne kadar insan akıl ve zeka ile öğrense de o, Allah'ın lütuf ve bağışı, fazlı ve keremi sayesinde kalem (yazı) aracılığı ile amacına ulaşır. İnsan bu özelliği ile öteki varlıklardan üstündür.

Yazmayı Allah ona öğretmiştir. Eğer insan öğrenen durumunda ise, kalemle öğretenin öğretmesi nedeniyle bu fiili mutavaat (dönüşlülük) bildirir. Çünkü Allah ona öğretmiş o da öğrenmiştir. Bu, Allah'ın ona konuşmayı öğretmesi böylece onun da konuşması gibidir. Aksi halde anlamasını sağlayan aklı, konuşmasını sağlayan dili ve yazmasını sağlayan parmakları kim ona vermiştir? Onun zihnini, öteki canlı varlıklardan farklı olarak bu öğrenmeyi kabul etmeye hazırlayan kimdir? Onun dilini konuşuran, parmaklarını hareket ettiren kimdir? Parmakları avuçla, avucu bilekle destekleyen kimdir?

Kalemle öğretme konusunda Allah'ın nice nimetleri vardır ki, bizim onlardan haberimiz dahi yoktur. Yazı yazarken bir an dur ve düşün! O anki halini

tefekkür et. Cansız bir kalemi eline almış, cansız bir defterin üzerine koymuşsun. Bu ikisinin arasından türlü hikmetler, çeşitli bilimler, mektup ve hitabet sanatları, nesirler, şiirler ve soruların cevapları çıkmaktadır. Bütün bu anlamları kalbinden geçiren, zihninde resmini çizen, sonra da bunlara delalet eden ifadeleri diline getirip onları muhteşem süslemeler haline getirecek parmaklarını hareket ettiren kimdir? Anlamı resminden daha güzel olan, kendisiyle ihtiyaçlarını gördüğün ve seni gönlündeki isteklerine kavuşturan eserlerini, uzak bölgelere ve çevrelere göndermeni sağlayan, senin yerine onları buralara getiren, seni anlatan, senin dilinle konuşan, sana elçilik yapan ve sana, göndereceğin bir elçiden daha fazla yarar sağlayan, “O, kalemle öğreten ve insana bilmediğini öğretendir” den başka kim olabilir?

Kalemle öğretim, üç aşamayı gerektirir. Bunlar, zihinsel, sözlü ve yazılı varlık mertebeleridir. Kalemle öğretim, tüm bu mertebeleri Allah'ın gerçekleştirdiğine delalet eder. “Yaratan” kelimesi, Allah'ın görünür (somut) varlığı verdiğiğine delalet eder.

Kısa, özlü ve açık olmakla birlikte bu ayetler, varlığın bütün mertebelerinin yaratılış ve öğretim olarak Allah'a dayandığına delalet ediyor. Allah bu ayetlerde genel ve özel yaratılış ile genel ve özel öğretimi zikretmektedir. Allah burada ayrıca kendi sıfatlarından, hiçbir noksanlığın olmadığı ve her hayrın bulunduğu el-ekrem ismini zikrediyor. Gerçekten bütün kemal sıfatları yalnız O'na aittir ve O, her hayrın kaynağıdır. O, kendi zatında, sıfatlarında ve fiillerinde en büyük kerem sahibidir. Bütün bu varlık ve öğretim, O'nun kereminden, lütfunden ve ihsanındandır. O, herhangi bir ihtiyaçtan dolayı bunları yaratmamıştır. O, ganî (kimseye ihtiyacı olmayan) ve hamîd (övülmeye layık) olandır.¹⁰⁰⁷

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Hayır; kendisini müstağni gördüğünden gerçekten insan, azar.”

Allah burada “Müstağni olduğundan” demiyor. Aksine “Kendisini müstağni gördüğünden” diyor. Bununla insanın azgınlığının, kendisini böyle görmesinden kaynaklandığına vurgu yapıyor. Buna karşılık yüce Allah, insanın kendisine bu şekilde bakışını el-Leyl sûresinde zikretmeden şöyle buyurur: “Kim de cimrilik yapar, istigna eder ve en güzeli yalanlarsa; Biz de ona en güç olanı kolaylaştıracağız.”¹⁰⁰⁸ Elbette doğrusunu Allah bilir. Fakat el-Alak sûresinde, azgınlığın nedeni olarak insanın kendisini müstağni görmesi zikredilmekte; el-Leyl sûresinde ise, insanın helâk olması ve kolay olana muvaffak kılınmamasının

1007 Miftahu darü's-saade, s.300-301.

1008 el-Leyl, 92/10.

nedeni olarak kendisinin Allah'a muhtaç olmadığını sanması, bu yüzden O'na itaat ve ibadeti terk etmesi zikredilmektedir. Eğer insan Allah'a muhtaç olduğunu sansaydı, O'nun kendisine emrettiği ibadetleri yaparak Rabbine yaklaşılmaya çalışırdı. Çünkü efendisinin yardımı olmadan bir an bile duramayan bir köleye, efendisinin emir ve yasaklarına uymaktan başka çare yoktur. Bu nedenle Allah, söz, fiil ve mal olarak vermesi gerekeni vermeme anlamındaki cimrilikle beraber Rabbinden istiğna etmesini de zikretmiş; buna, *"İyilik yapanlara daha güzeli ve fazlası vardır"*¹⁰⁰⁹ sözüyle iyilik ehline vaat edilen en güzeli yalanlaması da eklemiştir. Âyette geçen *'en güzeli'* ifadesini şehadet kelimesi *'La ilâhe illallah'* ile açıklayanlar, bu sözün iyiliğin aslı ve kaynağı olduğunu, en güzele bu sözle ulaşılacağını gerekçe göstermişlerdir. Bu ifadeyi, infak edilen bir şeyin yerine konulan şey olarak açıklayanlar ise, bu ifadenin hakkını vermemişlerdir. Çünkü o, bundan daha geniş anlamlıdır. Infak edilen bir şeyin yerine başka bir şeyin konulması, *'en güzel'* ifadesinin sadece bir çeşididir.

Sonuç olarak; Allah'tan istiğna etmek, kulun helâk olmasına ve her türlü zorlukla karşılaşmasına neden olur. Kulun kendisini müstağni görmesi ise, azmasına sebep olur. Her iki durum da Allah'a muhtaç olma ve O'na kulluk etmekle çelişir.¹⁰¹⁰

1009 Yunus, 10/26.

1010 Tariku'l-hicreteyn, s. 13.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KADR SÛRESİ

[5 Âyet]

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَذْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Doğrusu Biz onu (Kur'ânı) Kadr gecesinde indirdik.
2. Kadr gecesini sana ne bildirdi?
3. Kadr gecesini bin aydan daha hayırlıdır.
4. Onda melekler ve Ruh Rabblerinin izni ile her bir iş için iner de iner.
5. O, tan yeri ağarıncaya kadar selâmdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

BEYYİNE SÛRESİ

[8 Âyet]

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُتَفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً ﴿٢﴾ فِيهَا كُتِبَ الْقِيَمَةُ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ﴿٤﴾ وَمَا أَمَرُوا إِلَّا لِيَغْبِذُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ خُتَفَاءً وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Kitap Ehlinde ve müşriklerden kâfir olanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (güya küfürlerinden) ayrılmayacaklardı.

2, 3. İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu, tertemiz sayfeleri okuyup duran Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür.

4. Ama kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.

5. Oysa onlar, dini yalnız Allah'a halis kılarak O'na ibadet etmekle emrolunmuşlardı.

Tefsiri:

Allah burada kullarına, halis bir niyetle yapılan ibadet dışında ibadet etmeyi yasakladığını bildirmektedir. Bilindiği gibi niyeti sadece ibadet edilene halis kılmak, ibadetin kaynağına niyet etmenin bir temelidir. Bu yüzden Yüce Allah, ibadet edene niyetini Rabbine halis kıldığı ibadet dışında bir amel (ibadet) emretmemiştir.

Yine bilindiği gibi niyet, ibadetin bir parçasıdır hatta ibadetin ruhudur. Bu, niyet edilmeyen bir amelin ibadet olmadığını, böyle bir amelin emredilmediğini, niyet yapmadan bir amel işleyenin bununla Allah'a yaklaşmış olmayacağını gösterir. Bu, tartışma kabul etmeyen bir konudur.¹⁰¹¹

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٦٧﴾ جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَمِيَ رَبُّهُ ﴿٦٨﴾

6. Gerçek şu ki, ister Kitab Ehlinde olsun, ister müşriklerden olsun o kâfir olanlar, Cehennem ateşindedirler, orada ebedi kalıcıdırlar. Yaratılanların en kötülerini de işte bunlardır.

7. İman edip salih amel işleyenler ise, işte bunlar yaratılanların en hayırlılarıdır.

8. Onların Rablerinin yanındaki mükâfatları; altından ırmaklar akan Adn Cennetleridir. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte bu, Rabbinden korkan kimseler içindir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ZİLZÂL SÛRESİ

[8 Âyet]

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ الْإِنْسَانُ
مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ
النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ﴿٦﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَنْ
يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Yer, kendine has bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman,
2. Yer, içindeki ağırlıklarını dışarıya çıkardığı (zaman)
3. Ve insan: “Buna ne oluyor?” dediği (zaman),
4. O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır.
5. Çünkü, Rabbin, ona vahy etmiştir.
6. O günde insanlar, amelleri kendilerine gösterilmek için bölük bölük döneceklerdir.
7. Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyorsa onu görecektir.
8. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa onu görecektir.

Tefsiri:

ez-Zelzele sûresi, başından sonuna kadar öteki alemle ilgili şeylerden bahse-
der. Âhiretten, yerin ve üzerinde yaşayanların o alemdeki hallerinden başka bir
şey zikretmez. Bu yüzden sûre, Kur'an'ın yarısına denk olmuştur.¹⁰¹²

1012 Zâdü'l-me'âd, 1/318. Bununla ilgili hadis için bkz. Tirmizî, Tefsir, 5/153. Tirmizî'nin İbn Abbas'tan rivâyet ettiği bu hadiste Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- şöyle bu-
yurmaktadır: “İzâ zülzilet sûresi, Kur'an'ın yarısına denktir...vd..” Tirmizî bu hadis hakkında
der ki: “Bu hadis, gariptir. Onu Yemân b. Muğire hadisi olarak biliyoruz.” El-Hafız, et-Takrib
adlı eserinde bu raviyi zayıf saymıştır. Bkz. A.g.e., 2/379. Hadisi ayrıca Hâkim de rivâyet
etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. Hâkim, el-Müstedrak, 1/566. Ancak ez-Zehebî,
ravilerden Yemân'ın zayıf olduğunu ileri sürerek hadisin sahih olduğunu reddeder.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ÂDIYÂT SÛRESİ

[11 Âyet]

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا ﴿٣﴾ فَأَنْزِلْنِي بِه
نَقْعًا ﴿٤﴾ فَوْسَطْنِي يَوْمَ جُمُعًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّ عَلَى ذَٰلِكَ
لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ أَفَلَا يَغْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾
وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴿١٠﴾ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Andolsun (gazilerin) harıl harıl koşan atlar(ın) a,
2. (Düşmana seğırttiklerinde) tırnaklarıyla ateş çıkartanlara,
3. Sabahleyin baskın yapanlara,
4. Derken orada toz çıkaranlara,
5. Ve bununla bir topluluğun ortasına dalanlara ki;
6. Gerçekten insan Rabbine karşı çok nankördür.
7. Şüphesiz kendisi de buna elbette şâhiddir.
8. Ve gerçekten o mal sevgisinde pek katıdır.
9. Bilmez mi ki, kabirlerde olanlar altüst edildiğinde,
10. Göğüslerde olanlar da açığa çıkartıldığında,
11. Şüphesiz o gün, Rabbleri kendilerinden elbette haberdardır.
(Bunu bilmelerine rağmen neden buna göre davranmazlar?)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KÂRİA SÛRESİ

[11 Âyet]

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ
الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعُفُوفِ ﴿٥﴾ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾
فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَذْرَاكَ
مَا هِيَ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Şiddetlice çalan!
2. Nedir o şiddetlice çalan?
3. O şiddetlice çalanın ne olduğunu sana ne bildirdi?
4. O gün insanlar, darmadağın pervaneler gibi olacak.
5. Dağlar da atılmış renkli yün gibi olacak.
6. İşte kimin tartıları ağır gelirse;
7. Artık o, hoşnut (kalacağı) bir yaşayıştadır.
8. Fakat kimin de tartıları hafif gelirse,
9. Artık onun anası (varacağı yer), Hâviyedir.
10. Onun ne olduğunu sana ne bildirdi?
11. (O) çok sıcak bir ateştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TEKÂSÜR SÛRESİ

[8 Âyet]

أَلْهَاقُمْ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ كَلَّا
سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾ ثُمَّ
لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتَسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Çoklukla övünüş sizi o kadar oyaladı ki;
2. Sonunda kabirleri ziyaret ettiniz.
3. Sakının, (bu işten) ! Yakında bileceksiniz.
4. Evet, sakının, ileride bileceksiniz.
5. Sakının! Gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz (böyle yapmazdınız).
6. Andolsun siz Cahîmi (Cehennemi) göreceksinizdir.
7. Yine andolsun, onu aynel-yakîn (tereddütsüz olarak) göreceksinizdir.
8. Sonra andolsun, o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınız.

Tefsiri:

Tekasür sûresi vaadi, vaidi ve tehdidi özetleyen ve akleden için bir öğüt olarak yeten bir sûredir.

“elhakum”; Sizi haklı kılacak bir özüünüz olmayacak şekilde sizleri meşgul etti demektir. Çünkü bu tabir bir şeyin meşgul etmesi anlamında kullanılır. Bu meşgul olma bilerek ve kasıtlı yapılsa kişiyi yükümlü kılar. Ancak bu meşguliyet kasıtlı değil de bilmeden yapılsa bu durumda kişi mazur sayılır. Üzeri desenli siyah bir aba ile namaz kıldıktan sonra Resullullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bu aba beni namaz esnasında meşgul etti(elha)”¹⁰¹³ buyurması, bu unutkanlığın

1013 Buhari(2/575) Salat, Müslim(2/192) Mesacid, Hz. Aişe'nin -radiyallâhu anh- rivâyet ettiği hadis-i şeriften alınmıştır. Başka muhaddisler de rivâyet etmiştir.

bir türüdür. Diğer bir hadis-i şerifte aynı tabir kullanılmış ve şöyle denmiştir: “Resullullah -sallallâhu aleyhi vesellem- çocuğu unuttu” burada aynı kelime an edatı ile kullanılmıştır bi edatı ile kullanıldığında yüz çevirdi bıraktı anlamındadır. Lehv(eğlence,gaflet) kalbe ait bir eylem iken la'b (oyun) organlara ait bir eylemdir. İşte bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de bu fiiller birlikte zikredilir. Yine “*elhakumut tekasur*” âyetinde ‘*elhakum*’ denmesi yerme açısından ‘*şağalekum*’ denmesinden daha etkilidir. Çünkü bazen kişinin kimi azaları bir şeyle meşgul olduğu halde kalbi bu esnada gaflet halinde bulunmayabilir. Lehv bir yüz çevirme ve unutma halidir, tekasür ise çokluk(kesret) kelimesinden tefaul babı çerçevesinde türetilmiştir. Bir kısmınız diğerlerine karşı daha üstün(veya daha çok) olduğu konusunda böbürlenmektedir anlamına gelir.

Burada övünmeye konu husus her şeyi kapsamı ve genel bir anlam ifade etmesi açısından zikredilmeden geçilmiştir. Bu durumda Allah’a(c.c) kulluk ve Resulüne itaat veya âhiret hayatı için yararlı bir şey olması dışında kendisiyle övünülen her şey bu böbürlenme konusuna dahil olur. Böbürlenme bu geniş anlamıyla mal, şan, şöret, makam, kadın ve ilim gibi her türden konuyu; özellikle de kendisine ihtiyaç duyulmayan her türden hususu kapsamına alır. Yazdığı kitap ve çalışmaların çokluğu, ele aldığı ve çözdüğü konularla övünmek de buna dahildir. Kişinin Allah’a (c.c) yaklaştıran hususlar dışında başkasından daha üstün olmayı istemesi de böbürlenmeden sayılır. Ancak hayırda yarışmak ve rekabet etmek Allah’a (c.c) yaklaştıran konulardan sayılır. Sahih-i Müslim’de Abdullah b. Şuhayr’ın rivâyet ettiği hadis-i şerifte Abdullah b. Şuhayr, Resullullah -sallallâhu aleyhi vesellem-, “Elhakumut tekasür” âyetini okuduğu sırada yanına vardığını ve Hz.Peygamber’in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu ayeti okuduktan sonra şöyle buyurduğunu rivâyet eder: “Adem oğlu ‘mallarım, mallarım’ der oysa sadaka olarak verip tükettiğin, yiyerek bitirdiğin veya giyerek çürüttüğün dışında sana ait bir malın yoktur.”¹⁰¹⁴

İbn Kayyim (rh.a) şöyle demiştir:

Çoklukla övünme her şeyde olur. Dolayısıyla kişiyi Allah’a (c.c) ibadet etmekten ve âhirete hazırlanmaktan alıkoyan her şey bu âyetin hükmü kapsamındadır. Çünkü kimisini mal, kimisini şöret ile övünme oylar. Kimisini de ilimle övünme oylar. Bu kişi ilmi böbürlenerek ve övünerek toplar. Allah (c.c) katında bunun durumu mal ve şöretle övünenin durumundan daha kötüdür. Çünkü bu âhiret vesilelerini dünya için kullanmış, diğeri ise dünya vesilelerini dünya için kullanmış ve onlarla övünmüştür.¹⁰¹⁵

1014 Müslim (5/815), Zühd, 3. Hadis. Tirmizi(5/416), Tefsir, Tekasür sûresi. Nesai (6/286), Vesaya. Fevaid-32.

1015 Fevâid s.32.

İbn Kayyim (rh.a) şöyle demiştir:

Allah (c.c) bu âyetle mal ve başka şeyleri toplamakla övünmenin insanları meşgul ettiğini, âhiret ve ona hazırlıktan oyaladığını belirtmiş ve onlara bundan dolayı tehditte bulunmuştur. Zîra Allah (c.c) çoklukla övünmenin dünyaperestleri Allah'tan (c.c) ve âhiret gününden meşgul edip oyaladığını ve ölüm yakalayıp kabirlere varana kadar bunun devam edip yine de çokluk övücü uykusundan uyanmadıklarını haber vermektedir. Oyalanmalarının sona eriş vaktini "ölüm" ile değil "kabirleri ziyaret" ile ifade ederken onların kabirlerde yerleşik ve sabit olmayacaklarını; onların dünyada yerleşik değil misafir konumunda oldukları gibi kabirde de, bir süre kalıp sonra göçen yolcu konumunda olduklarını ima etmiştir. Yerleşim diyarı (darul-karâr) Cennet veya Cehennemdir.

Âyetle Allah (c.c) "övünülen şey"e değinmemiştir. Bu ya yerilenin övünülen şey değil övünme olduğundandır. Nitekim insanlar da birbirlerine mesela "seni oyun oynaş oyaladı" derler, neyin oyaladığını ve meşgul ettiğini söylemezler. Ya da (hepsini kapsamı için) meselenin kayıtsız zikredilmesi murat edilmiştir. Oyalayıcı şeyler ise kulun başkasına karşı övündüğü mallar, şöhret, köleler, cariyeler, binalar, bağ-bahçeler veya Allah (c.c) rızasının gözetilmediği ilim veyahut Allah'a yaklaştırmayan amel gibi dünyevi sebeplerin tümüdür. İşte bunların tümü Allah ve âhiret gününden oyalayan çoklukla övünmedendir.

Müslim, Sahih'inde, Abdullah b. Şihhîr'den: Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, "Elhâkumut tekâsür" âyetini okuduğu sırada yanına vardığını ve Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi vesellem- bu ayeti okuduktan sonra şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "İnsanoğlu 'malım, malım' der oysa sadaka olarak verip tükettiğin, yiyerek bitirdiğin veya giyerek çürüttüğün dışında sana ait bir malın yoktur."¹⁰¹⁶

Daha sonra Allah (c.c) çokluk övücünün oyaladığı kimseyi, övünmesinin rüzgarın alıp dağıttığı bir toz gibi boşa çıktığını ve böbürlendiği dünyanın bir serap ve aldanma olduğunu bildirerek şiddetle tehdit etmiştir. Böbürlenene kişi o gün başka şeyler gibi böbürlenmesini bile kaybetmiştir. Allah'tan, daha önce hiç hesaba katmadığı bir muamele ile karşılaşır. Ona Allah'ı ve Âhiret yurdunu unutturan övücü onun uğradığı azabın en büyük nedeni olmuştur. Bu övücü nedeniyle dünyada azaba uğratıldıktan sonra berzah aleminde, sonra da kıyamet gününde cezaya çarptırılır. Sonunda böbürlenmesi sebebiyle insanların en bedbahtı olup çıkar. Zîra kazanç ve emniyet yerine helâk elde eder. Sonuçta böbürlenmesi ile en az nasiplilerden olur. Dünyada kendisini yüceltmesi onu en alçaklarla birlikte olmaktan koruyamamıştır. Hayret! Böbürlendiği çokluk ne az, yüklendiği günah ne büyük, sahip olduğu zenginlik nasıl da her türlü fakirliğe yol açan bir zenginlik, elindeki nimet nasıl da her türlü şerre ulaştırıcı bir şermiş!

Yüce Allah (c.c), çokluk övücünün dünya ehlini oyaladığını ve onlara Allah'ı ve Âhiret yurdunu unutturduğunu, ölümleri çatıp kabirleri ziyaret edene dek çokluk övücünün derin uykusundan uyanamadıklarını bildiriyor.

Âyeti kerimede 'ölene dek' yerine 'kabirleri ziyaret edene dek' denilmesi, onların kabirlerde baki kalmayacaklarını orada istikrar bulmayacaklarını bilakis bir ziyaretçi gibi oraya vararak bir süre kaldıktan sonra tıpkı dünyada geçici bir süre kaldıkları gibi ebedi yurt olan Cennete veya Cehenneme nakledileceklerini haber vermek içindir.

Yüce Allah (c.c) kendisiyle böbürlenilen hususu açıkça zikretmeden bırakmıştır ;

Bunun sebebi a) Her ne konuda olursa olsun böbürlenilen şeyin değil 'İşin gücün oyun ve eğlence' cümlesinde olduğu gibi bizzat böbürlenmenin kendisinin yerilmesi nedeniyledir. Burada hangi işi oyun ve eğlenceye konu edildiği zikredilmemiştir.

b) Genelleme yapılması istenmiştir. Bu da kulun şan,şöhret,adamlarının,bin alarının,bostanlarının çokluğu veya Allah(c.c) rızası amaçlanmayan ilminin veya amelinin bolluğu gibi dünya işlerinden her hangi biri ile başkasına karşı böbürlenme fiilinin kendisidir, konu ne olursa olsun. Bunların tümü Allah'tan(c.c) ve Âhiret yurdundan uzaklaştıran oyalayıcı işlerdendir.. Sahih-i Müslim'de Abdullah b. Şuhayr'ın rivâyet ettiği hadis-i şerifte Abdullah b. Şuhayr, Resulullah'ın -sallallâhu aleyhi vesellem-, "Elhakumut tekasür" âyetini okuduğu sırada yanına vardığını ve Hz.Peygamber'in -sallallâhu aleyhi vesellem- bu ayeti okuduktan sonra şöyle buyurduğunu rivâyet eder: "Adem oğlu 'mallarım, mallarım' der oysa sadaka olarak verip tükettiğin, yiyerek bitirdiğin veya giyerek çürüttüğün dışında sana ait bir malın yoktur."

Daha sonra Yüce Allah(c.c),çokluk övücünün kendisini oyaladığı kişiyi pekiştirilmiş bir ceza ile tehdit etmiştir. Böbürlenene kişi bu övücünün rüzgarını alıp dağıttığı bir toz gibi boşa çıktığını ve kendisiyle böbürlenip durduğu dünyasının bir gurur ve hileden başka bir şey olmadığını müşahade ettiğinde bu böbürlenmenin sonucunun lehinde değil aleyhinde olduğunu anlar, tıpkı benzerlerinin zarara uğradığı gibi o da böbürlenme konusunda zarar eder. Allah'tan daha önce hiç hesaba katmadığı bir muamele ile karşılaşır. Ona Allah'ı ve Âhiret yurdunu unutturan övücü onun azaba uğratılmasının en büyük nedeni olmuştur. Bu övücü nedeniyle dünyada azaba uğratıldığı gibi berzah aleminde de cezaya çarptırılır kıyamet gününde de...Sonunda böbürlenmesi sebebiyle insanların en isyankarı olur çıkar. Ganimet ve selâmet elde etmek yerine helâk elde eder. Böbürlenmesi ile çokluk yerine azlık sonucuna ulaşır, dünyada o övücü ile zirvelerdeyken orada payına sefillerle birlikte olmak düşer.

Ne övünçmüş ağır günahlar doğuran, ne zenginlikmiş her türden fakirliğe sebep olan ve kendisiyle her türden şerre ulaşılan nasıl bir hayırmış(mal) bu! Sahibi gözünün önünden perdeler kaldırıldığında şöyle diyecektir: 'Ah, keşke (ebedi) hayatım için önceden bir şeyler yapsaydım ve ölümünden önce Allah'a (c.c) kulluk etseydim. "Rabbim! (Ey melekler) Beni geri döndürün, umarım ki geride bıraktığım hususlarda salih ameller işlerim.(Muminun 99) ona şöyle denilir: "Hayır, asla ! Bu, onun (diliyle) söylemiş olduğu bir kelimedir." (Muminun,100) bu onun (kendi kendine) söylediği bir sözden ibarettir ve ona karşılık verilmez, geri dönüş isteklerine icabet edilmez.

Öncelikle bu şahsın Allah'tan(c.c) yardım talebinde bulunmak amacıyla 'Rabbim' diye hitap etmesi üzerine biraz düşün! Ardından onu Rabbinin huzuruna getirmekle emredilen meleklerle dönerek 'beni geri gönderin' der ve bu geri dönüş talebinin sebebini açıklar. Bu geride bıraktığı mal, şan ve iktidar araçları ile salih ameller işlemektir. Ancak kendisine "Hayır,asla" geri dönüşe yol yoktur, gerçekte sana düşünen birinin düşünüp ibret almasına yetecek kadar bir süre ömür verildi.

Kendisine hitap ederek icabet bekleyene cevap vermek, elden kaçırdığı şeyi düşünüp telafi etmesi için ona mühlet vermek Kerim ve Rahim olan Allah'ın(c.c) şanından olduğu için bu hitaba, bu aşırı gidicinin geri dönüş talebinin gerçeklikten yoksun, sadece diliyle söylediği bir söz olduğu ve onun huy ve ahlâkının salih amel işlemeye karşı olduğunu, yalancılardan olduğu ve geri gönderilse bile yasaklandığı şeyi tekrarlayacağını ifade ederek karşılık vermiştir.

En yüce hüküm vericinin hikmeti, izzet, ilim ve hamdi bu kişinin dileğini yerine getirmeyi kabul etmemektedir. Zîra bunda her hangi bir fayda bulunmamaktadır. Geri gönderilse bile bu son hali, ilk halinin bir tekrarı olacaktır. Şu ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi: "Onları 'Ah keşke geri döndürülsek de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak ve müminlerden olsak.' derken bir görsen. Hayır, daha önce gizledikleri şeyler onlara aşikar olmuştur eğer geri gönderilseler daha önce kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler." (En'am, 27-28)

Kati bir bilgi(ilme-l yakın) ile bilmiş olsaydınız: Bu şart cümleciğinin cevabı açıkça belirtilmemiştir. Ancak bu cevap önceki ayetlerden anlaşılmaktadır. O da şudur: ' Çokluk övüncü sizi, sizin için çok daha hayırlı olandan oyalamasının nedeni, sizin kati bir bilgiye (ilme-l yakine) sahip olmamanızdır.' Bu bilgi, sahibinin kendisiyle bilinmesi zaruri yani doğruluğunda ve varlığında şüpheye düşmediği şeylere ulaştığı bilgidir. Eğer bu bilginin hakikati kalbe de ulaşır ve orada yer bulursa başka bir şey onu yapılması gerekli görevlerden oyalayamayacak ve o bilginin etkileri üzerinde görülecektir. Çünkü tek başına bir şeyin çirkinliğini ve kötü sonuçlarını bilmek kimi zaman ondan kaçınmaya yeterli gelmez. Ancak bu hususta elde edilen bilgi yakın bilgiye dönüşürse, kişiyi çirkin amellerden kaçındırma hususunda daha etkilidir. Ardında bilgi apaçık müşahade(ayne-l yakın) bilgiye dönüşürse bu bilgi sahibi için vazifesinden geri kalmak seyrek görülür şeydir.

İşte bu mânâya işaretle Hassan b. Sabit -radiyallâhu anh- bedir ehli ile ilgili söylediği şiirinde şöyle demiştir:

Bedre vardık biz, onlar da vardı, helak olmak için

Yakin bilgiyi bilselerdi oraya varmazlardı.

Allah'ın (c.c) “Sakının, (bu işten) ! Yakında bileceksiniz. Evet, sakının, ileride bileceksiniz.” (Tekasur: 3,4) buyruğundaki tekrarı, “ Hayır! Bilecekler! Yine hayır! Onlar bilecekler!”¹⁰¹⁷ buyruğundaki gibi, muhatabın iyice bilmesi maksadıyla yapılan bir pekiştirme olduğu söylenmiştir.

Kimisi ise: Bu pekiştirme değildir. Bilakis birinci bilme ölüm gelip gerçeklerle karşı karşıya gelme esnasındaki bilme; ikinci bilme ise kabirdeki bilmedir. Bu Hasan-ı Basri ve Mukâtil'in görüşüdür. Ata da İbn Abbas'tan böyle rivâyet etmiştir. Birkaç husus bu görüşün doğruluğuna delalet etmektedir:

Bir: (Kelime ve cümlelerden) asolan ve tercih edilen onun (vurgu-pekiştirme) değil yeni mânâ ifade etmesidir. Burada da bu mânâ, hem de onun azamet ve yüceliğiyle birlikte ve fesahati bozulmaksızın mümkün olmuştur.

İki: İki “bilme” arasına “sümme: sonra” edatı gelmiştir. Bu ise ikincinin birinciden zaman ve önem itibariyle daha önde olduğuna işaret etmektedir.

Üç: Bu, vakıayla da uyushmaktadır. Çünkü ölmekte olan kişi gerçeklerle yüz yüze geldiğinde ne hâl üzere olduğunu bilir. Sonra, kabir ve sonrasında bunu yakın derecesinde bilir ki bu ilkinden daha ileri bir bilmedir.

Dört: Seleften Hz. Ali -radiyallâhu anh- ve başkaları âyetten kabir azabını anlamışlardır. Zîra Tirmizî, Ali -radiyallâhu anh-'tan şöyle rivâyet etmiştir: “Biz, “elhakumuttekasur” sûresi inene kadar kabir azabından şüphe içindeydik. Vahidi şöyle demiştir: “Sakının yakında bileceksiniz” âyetinin mânâsı “kabirde bileceksiniz” dir.

Beş: Bu mânâ sonrasındaki “Andolsun siz Cehennemi göreceksinizdir. Yine andolsun, onu aynel-yakîn (tereddütsüz olarak) göreceksinizdir.” (Tekasur: 6,7) ayetleriyle de uyushmaktadır. Çünkü bu görme iki sebepten dolayı ilkinden başka görmedir. Bir: ilki genel anlamda bilme, ikincisi ise “ayne'l-yakin: tereddütsüz olarak” derecesinde bilmedir. İki: önce birincisi zikredilmiş, ikincisinin de bir süre sonra olacağı ifade edilmiştir.

Allah (c.c) sonra sûreyi, nimetlerden sorguya çekileceğini ifade ederek bitirmiştir. Bunu da kasem vav'ı, vurgu lâm'ı ve şeddeli nun ile vurgulu bir cümle ile yapmıştır. Evet.. Allah (c.c) herkesi Dünya'da sahip olduğu nimetlerden, onları helâlinden ve gereği şekilde kazanıp kazanmadığına dair hesaba çekecektir. Bu hesaptan kurtulduğunda bu nimetlerden dolayı Allah'a (c.c) şükredip şükretme-

diği, dolayısıyla bunları O'na (c.c) itaat yolunda kullanıp kullanmadığı konusunda hesaba çekecektir. Yani birincisinin konusu kazanç vesileleri, diğerininki ise harcanıldığı yerlerdir.

Nitekim, Tirmizî'nin, Sahîh'inde Abdullah b. Ömer'den -radiyallâhu anh-rivâyet etmiştir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Kıyamet günü şu beş şeyden hesaba çekilmeden insanoğlunun ayakları Rabbinin katından bir adım dahi ayrılmayacaktır: ömrünü nerede ve nasıl tükettiğinden, gençliğini nerede yıprattığından, malını nerden kazandığından, nereden harcadığından ve öğrendiği bilgilere göre yaşayıp yaşamadığından"¹⁰¹⁸

Yine Tirmizî'de şöyle geçmektedir: Ebu Berze'den -radiyallâhu anh-: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde kul şunlardan sorulmadıkça yerinden kıpırdayamaz: ömrünü nerede ve nasıl tüketti, öğrendiği bilgilerle ne yaptı, malını nereden kazandı ve nereden harcadı, bedenini nerede yıprattı?"¹⁰¹⁹

Yine Sünen-i Tirmizî'de şöyle geçmektedir: Ebû Hureyre'den -radiyallâhu anh-: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde kulun hesaba çekileceği ilk şey –yani nimet- ona şöyle söylenmesi olacaktır: bedeninin sağlıklı değil miydi? Sana soğuk su içirmedik mi?"¹⁰²⁰

Yine Sünen-i Tirmizî'de şöyle geçmektedir: Zübeyr b. Avvam -radiyallâhu anh'den rivâyete göre, şöyle demiştir: "Çokluk övüncü sizi oyaladı." ayeti inince "Ey Allah'ın Rasûlü! sorulacağımız nimet hangi nimettir? Oysa bunlar iki siyah-tan, hurma ile sudan ibarettir" dedi. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-: "Bu mutlaka gerçekleşecektir." buyurdu¹⁰²¹.

Ebû Hureyre'den bunun benzeri rivâyet edilmiştir. Onun rivâyeti şöyledir: Tekasûr sûresi 8. ayeti inince, ashab: "Ey Allah'ın Rasûlü hangi nimetlerden sorguya çekileceğiz? Zira bunlar sadece iki siyah şeydir. Üstelik düşmanımız karşımızda, kılıçlarımız omuzlarımızdadır (sürekli de cihad etmekteyiz)" dediler. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-: "Bu mutlaka gerçekleşecektir" buyurdu¹⁰²².

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in "Bu mutlaka gerçekleşecektir" sözünden kastettiği mânâ ya "dünya nimetleri olacak, size nimetler verilecek"tir. Veya

1018 Tirmizî, Sıfatu'l-kıyame 2 / 289. Bu hadis, Sünneti Tirmizî'de geçtiği üzere (4 / 529) İbn Ömer'in -radiyallâhu anh- İbn Mes'ud'dan -radiyallâhu anh- rivâyetiyle rivâyetiyle gelmiştir. Elbani hadisin hasen olduğunu kaydetmiştir. Tahricin detayı için bk: Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîha, (Hadis no: 946).

1019 Tirmizî (2/ 290) rivâyet etmiş ve hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bir önceki hadisin tahririne bakınız.

1020 Sünen-i Tirmizî, Tefsir, (5 / 418). Tirmizî bunun için "gariptir" demiştir. Elbânî ise Silsiletu'l-Ehâdîsi's-Sahîha (539)'da sahih olduğunu belirtmiş ve Tirmizî'nin "gariptir" sözüne cevap vermiştir. Detayı için ona bakınız.

1021 Sünen-i Tirmizî, Tefsir, (3/ 134). Tirmizî: Hasendir, demiş ve Elbânî ona muvafakat etmiştir.

1022 Aynı kaynak. Elbânî bunu, (şahidi mesabesinde olan) bir önceki hadis sebebiyle hasen saymıştır.

hesaba çekilmedir ve mânâsı şöyledir: “sadece hurma ve su da olsa sorguya çekilme mutlaka olacaktır.” Çünkü bunlar da nimetlerdendir.

Buna Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in şu sahih hadisi de delalet etmektedir. Sahabeler hurma ve et yemişler, soğuk sudan içmişlerdi. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bunlar kıyamet günü hesaba çekileceğiniz nimetlerdendir” buyurdu¹⁰²³. Bu, onun şükürünü yerine getirme ve hakkını ödeme hususundaki hesaptır.

Yine Tirmizî'nin Enes b. Malik'ten rivâyet ettiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü ademoğlu bir kuzu gibi getirilerek Allah'ın huzurunda durdurulur. Allah ona “Sana dünyada mal-mülk, hizmetçi ve her nimeti verdim, sen onları ne yaptın?” der. Adam: “Rabbim! Biriktirdim, artırdım ve olduğundan daha çok bıraktım. Beni dünyaya geri çevir onların hepsini sana getireyim” der. Böylece adamın hiçbir iyilik yapmadığı görülür ve Cehenneme götürülür.”¹⁰²⁴

Yine Tirmizî'de, Ebû Saîd el-Hudrî -radiyallâhu anh- ve Ebû Hureyre'den -radiyallâhu anh- şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Kul kıyamet günü (huzura) getirilir ve Allah (c.c) “Sana kulak, göz, mal ve evlat vermedim mi? Hayvanlar ve ekinler vermedik mi? Belli yerlerde yetkili olmana ve para kazanmana fırsat tanımadık mı? Bu gün de benimle buluşacağını biliyordun değil mi?” der. O kimse “Hayır Ya Rabbi” diye cevap verir. Allah da (c.c) şöyle buyurur: Önceden sen beni ve bugünleri unuttuğun gibi bugün de ben seni unutacağım”¹⁰²⁵. Tirmizî: Bu sahih hadistir, demiştir.

Bazı müfessirler bu hitabın kâfirlere olup nimetlerden hesaba onların çekileceğini iddia etmişler ve bu hususta Hasan-ı Basri ve Mukâtil'den rivâyetler zikretmişlerdir. Vâhidi de bunu tercih etmiş ve buna Ebû Bekir -radiyallâhu anh- hakkındaki şu rivâyeti delil getirmiştir: Bu âyet nazil olunca Ebû Bekir -radiyallâhu anh- Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e “Peki seninle Ebû Heysem b. Tihan'ın evinde yediğim arpa ekmeği, et, ucundan olgunlaşmaya başlamış ham hurma ve tatlı suyun da hesaba çekileceğimiz nimetler olmalarından korkuyor musun?” diye sordu. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bu yalnız kâfirleredir”¹⁰²⁶ buyurdu, sonra Allah'ın (c.c) “Biz kâfirlerden başkasını cezalandırır mıyız!”¹⁰²⁷ âyetini okudu.¹⁰²⁸

1023 Bu, meşhur, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in evinden çıkar çıkmaz iki veziri/yakın yardımcısı Ebû Bekir ve Ömer ile karşılaşması kıssasında geçmektedir.

Müslim, Eşribe, abdest (4/ 721) ; Tirmizî, Zühed, (4/ 504). Ayrıca bkz: İbn Kesir Tefsiri (4/ 578).

1024 Tirmizî, Sıfatu'l-Kiyame, (4/ 534). Senedinde İsmail b. Müslim vardır. Bu şahıs hadis ilminde belleği açısından zayıf görülmüştür.

1025 Aynı kaynak.

1026 Aynı kaynak.

1027 Sebe: 17.

1028 Bunu Suyuti, ed-Durru'l-Mensur'da (8 / 618), İbn Merduyeh'in Kelbi'den nakliyle rivâyet etmiştir. Kelbi muteber biri değildir.

Vâhidi şöyle demiştir: Âyetin görünüşteki mânâsı bunu desteklemektedir. Çünkü sûrenin tamamı müşriklere yönelik hitap ve tehdittir. Akli delil de bu görüşü desteklemektedir. Zîra kâfirler rablerine ortak koştuklarından ve başkalarına kulluk ettiklerinden kendilerine verilen nimetlerin hakkını ödememiş, dolayısıyla bu nimetlerdeki görevlerini yerine getirip getirmediğine dair azarlanarak sorguya çekilmeyi, sonra da nimet sahibini birlemek sûretiyle ona şükrü terk ettiklerinden dolayı azap görmeyi hak etmişlerdir.

Vâhidi yine şöyle demiştir: Bu Mukâtil'in görüşünün mânâsıdır. Aynı zamanda Hasan-ı Basri'nin de görüşüdür. Zîra Hasan-ı Basri: Nimetlerden sadece Cehennemlikler hesaba çekilecekler, demiştir.

Ben derim ki: Ne lafız, ne sahih sünnet ve ne de akli delillerde hitabın sadece kâfirlere olmasını gerektiren hiçbir durum yoktur. Aksine âyetin lafzı, açık sünnet ve akli delil, hitabın çokluk övücünün oyalaması ile nitelenen herkesi kapsayan genel bir hitap olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla hitabın bu vasfa haiz kimselerin bir kısmına has kılınmasının haklı hiçbir gerekçesi yoktur.

Buna Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in bu sûreyi okurken söylediği şu sözü delalet etmektedir: "İnsanoğlu 'malım, malım' der oysa sadaka olarak verip tükettiğin, yiyerek bitirdiğin veya giyerek çürüttüğün dışında sana ait bir malın yoktur...." Hadis Sahih-i Müslim'de yer almaktadır. Bu sözü (malım malım sözü-nü) ise Müslüman da söyleyebilir, kâfir de (dolayısıyla âyetteki hitap mü'minleri de kapsamaktadır.)

Bunun bir göstergesi de daha önce geçen hadisler ile sahabilerin Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e sormaları ve genel mânâsında anlamalarıdır. Öyle ki Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e "Nimetlerimiz iki siyahtan ibaret iken biz hangi şeyden hesaba çekileceğiz?" diye sormuşlardır. Hitap kâfirlere mahsus olsaydı Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- sahabelere bunu açıklar ve "Onun sizinle ne ilgisi var? Bu kâfirler hakkındadır" derdi. Böylece sahabeler âyetten geneli anlamışlardır, hadisler onun genel olduğunda açıktır ve Kur'ân'ın geldiği Peygamber sahabilerin ondan genel mânâ çıkarmalarını onaylamıştır.

Bu görüş sahiplerinin delil getirdikleri Ebû Bekir hadisi ise sahih olmayıp konuyla ilgili asıl sahih hadis bunun asılsız olduğuna şahidlik etmektedir. Şimdi biz onu kelimesi kelimesine sunacağız:

Sahih-i Müslim'de, Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- bir gün yahut bir gece (dışarı) çıktığında birden Ebû Bekir ile Ömer'e rastladı. "Sizi bu saatte evlerinizden çıkaran nedir?" diye sordu. "Açlık yâ Resûlallah!" dediler. "Ben de öyle. Canımı elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, beni de sizi çıkaran çıkarmıştır. Kalkın!" dedi. Hemen onunla birlikte kalktılar. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- ensârdan bir zâtın evine vardı. Baktı

ki o zât evinde yok. Kadın onu görünce: “Hoş geldiniz, safa geldiniz!” dedi. Resûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- de ona: “Filan (kocan) nerede?” diye sordu. Kadın: “Bize tatlı su getirmeğe gitti” dedi. O esnada evin sahibi ensâri çıkageldi. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- ile iki arkadaşını görünce “Allah’a hamd olsun. Bugün benden misafirleri daha şerefli olan kimse yoktur” dedi. Hemen giderek onlara, içinde koruk, kuru ve olgun hurmalar bulunan bir hurma salkımı getirdi. “Bundan buyurun!” dedi ve bıçağı aldı. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- ona: “Sakin sağma, koyuna dokunma” dediyse de koyunu onlara kesti. Onlar da hem koyundan, hem o hurma salkımından yediler, içtiler. Yemeğe doyup, suya kandıkları vakit Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Ebû Bekir ile Ömer’e: “Canımı elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, kıyamet gününde bu nimetlerden mutlaka sorulacaksınız! Sizi evlerinizden açlık çıkarmıştı, sonra şu nimetlere kavuşmadan dönmediniz” buyurdu¹⁰²⁹.

Bu sahih hadis hitabın genel olup sadece kâfirlere mahsus olmadığı hususunda açıktır.

Ayrıca buna yaşanan vakıa da şahiddir. Zîra oyalanma ve aldanmanın sadece kâfirlerde değil Müslümanlarda da çok olması, hatta çoğunluğun çokluk gururuna kapılması yaşanan bir vakıadır. Kur’an’ın hitabı, ulaştığı herkesi kapsar. Hitaba ilk girenler Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- döneminde yaşayanlar olsa da, sonrakileri de kapsar. Mûteahhirinden görüşleri muteber olmayan bir takım kimseler bu konuda cedelleşseler de bu dinin açık ve net bilgilerindendir.

Dolayısıyla dinin açık ve net kuralları gereği biz, bizden öncekiler ve sonrakilerle birlikte, sahabilerin “*Ey iman edenler! Oruç size farz kılındı*”¹⁰³⁰ ve benzeri hitapların kapsamında yer aldıkları gibi yer almaktayız.

Böylece “Çoklukla övünme” buyruğu bu vasfa haiz herkese hitaptır. İnsanlar da oyalanma ve çoklukla övünmede, sayısını ancak Allah’ın (c.c) bildiği kadar çok, farklı ve çeşitlidirler.

Şayet: Ancak mü’minleri çoklukla övünme oyalamamıştır. Onun için de onun oyaladığı kimselere yöneltilen tehdit onları kapsamamaktadır, denirse;

Deriz ki: Zaten hitabın sadece kâfirlere mahsus olduğunu söyleyenleri buna iten de bu olmuştur. Çünkü ayeti genel mânâsında açıklamaları mümkün olmamış, bu tehdide en layık kimselerin kâfirler olduklarını görünce de bunu onlara mahsus bir şey görmüşlerdir.

Yukardaki itirazın cevabı şudur: Kur’an’ın, “yergiyi insana onun insan olması yönüyle yöneltme” metodu gereği âyetle hitap, insan olması yönüyle insanadır.

1029 Tahrici biraz önce geçti.

1030 Bakara: 183.

Şu ayetlerde olduğu gibi: “İnsan hep acelecidir”¹⁰³¹, “İnsan hep nankördür”¹⁰³², “Gerçekten insan Rabbine karşı çok nankördür”¹⁰³³, “Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir”¹⁰³⁴ “İnsan gerçekten çok nankördür”¹⁰³⁵ Bunun benzerleri çoktur.

Böylece insan, insan olma itibariyle faydalı ilim ve salih amel gibi her türlü hayır ve güzellikten uzaktır. Onu bunlarla tamamlayan, bunları ona veren Allah'tır. Ondaki bu hasletler kendinden değildir. Onda, kendisinden olarak ilmin zıttı cehalet ve adaletin zıttı zulümden başka bir şey yoktur. Ondaki her ilim, adalet ve fazilet Rabbindendir, kendinden değil. İşte çokluk övücüyle oyalanma da onun kendinden olan tabiat ve mizacıdır. Bu durumdan ancak, Allah'ın (c.c) onu arındırması, âhireti isteyen ve onu dünya ile övünmeye tercih eden biri yapması ile çıkabilir. Allah (c.c) bunu ona verirse ne âlâ! Yoksa o dünyada mutlaka çoklukla övünecektir.

Bunların, hitabın sadece kâfirlere olduğuna âyetteki tehdidi delil getirmelelerine gelince; buna şöyle cevap verilir:

Sözkonusu tehdit müşterektir ki o da âhiretle karşılaştığında gerçekleri bilmektir. Bu, dünyada olmayıp o esnada karşılaşılan ve herkesin yaşayacağı bir olaydır. Allah'ın (c.c) “yakında bileceksiniz” ifadesinde Cehennem'de ebedi kalmak bir yana, oraya girmeyi gerektiren bir mânâ dahi yoktur. Cehennemi görmek de, onu her görenin oraya girmesini gerektirmez. Çünkü mahşerde toplananların hepsi gözleriyle görecektir ve müşahade edeceklerdir. Nitekim Allah (c.c) onu mü'mini ve kâfiriyle, iyisi ve kötüsüyle tüm kulların göreceğine yemin etmiştir: “İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür.”¹⁰³⁶

Dolayısıyla bu sûrenin hiçbir yerinde hitabın umumiyetini engelleyici hiçbir durum yoktur.

Müfessirlerin Hasan-ı Basri'den rivâyet ettikleri “Nimetlerden yalnız Cehennem ehli hesaba çekilecektir” sözü ise bâtıldır. Ya ondan rivâyet asılsızdır veya aslı varsa mânâsı merduttur. Çünkü ifadesi açık sahih hadisler bunu reddetmektedir. Başarı Allah'tandır.

Şurası açıktır ki; yüksek değeri, dehşet verici korkutuculuğu, içerdği insanı oyalayıcı çokluk övücünden men etmesi ve mânâsının kulların çoğuna uyması ile böylesi bir sûre, başından sonuna sadece kâfirlere mahsus olmayı reddeder

1031 İsrâ: 11.

1032 İsrâ: 67.

1033 Adiyat: 6.

1034 Ahzab: 72.

1035 Hacc: 66.

1036 Meryem: 71.

ve bu ona yakışmaz. Bunu anlamak için konuyla ilgili Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in hadislerini düşünmek yeterli olacaktır. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

Çokluk övücünün kabre varıncaya kadar tüm hayatı boyunca kendisini oyalamasına izin verip ölüm anına kadar uykusundan uyanmayan, çokluk övücünden kalbi uyumuş ve ancak ölümler yurdunda uyanacak kişiye yönelik bu azarlama üzerinde düşün. Sonra bu tipi, insanların çoğunluğuna vur. Âyetle genelin kastedildiği sonucu zihninde kesinlik kazanacak.

Allah'ın (c.c), her çeşit dünya nimetiyle övünmenin girmesi için, çoklukla övünme yergisini övülen şeyi belirtmeyerek her türlü övünmeye yönetlmesini düşün.

Yine; “tekâsur” tefâul kipindedir. Bu ise övünenlerden her birinin diğerine karşı çoklukla böbürlenmesi, dolayısıyla karşılıklı övündükleri şeylerde ondan daha çok şeye sahip olmaya çalışmasıdır. Onu buna iten ise izzet ve şerefın çok şeylere sahip olmada olduğunu sanmasıdır. Şairin söylediği gibi:

Ben zenginlikte onlardan fazla değilim.

İzzet ise ancak çoğa sahip olanlardadır.

Aşırı çaba göstermeksizin çok mala sahip olmanın zararı yoktur. Nitekim bir grup sahabenin de çok malı-mülkü vardı, ancak onunla birbirlerine karşı böbürlenmediklerinden bu onlara zarar vermedi. Başkalarına karşı dünya, şeref veya başka şeylerle övünmek kişiyi âhiret taliplileriyle yarışa girmekten oyalar ve alıkoyar. Çünkü yüksek gayrete sahip aziz ve yüce nefisler ancak faydası devam edecek, onunla kemale ereceği, arınacağı ve kendisi için kurtuluş vesilesi olacak şeylerle üstünlük sağlamaya çalışır. Bunlarda başkalarının onunla yarışmasına ve onu geçmesine tahammül edemez. Ebedi saadetin zirvesi olan çokluk elde etme çabası da budur.

Bunun tersi dünya ehlinin dünyevi şeylerde birbirleriyle yarışmaları ve övünmeleridir. Bu, Allah (c.c) ve âhiret yurdundan oyalayan bir yarışma ve övünme olup kıtlık ve yokluk uçurumuna sürükler. Böylece bu tür çokluk övünç ve yarışının akibeti kıtlık, fakirlik ve mahrumiyettir.

Uhrevi saadet vesilelerinden daha çok elde etme çabası ve yarışı sürekli Allah'ı (c.c) ve nimetlerini hatırlatan bir yarış olup sonu, hiç yok olmayan, baki ve daimi bir çokluktur. Bu yarıştaki kişiye başkasının kendinden daha üstün sözlü, daha güzel ameli ve daha çok ilim sahibi olması zor gelir. Başkasının hayır yollarının birinde kendisinden daha ileride olduğunu gördüğünde, eğer aynı hususta yetişemeyecekse, onu geçebileceği başka sahalarda yarışır. Bu çokluk çabası ve yarışı yerilen bir şey olmadığı gibi kulun ihlasına da zarar getirmez. Bilakis gerçek yarış, hayırlarda önde koşmadır.

Nitekim Evs ve Hazreç kabilelerinin Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in huzurunda birbirleriyle rekabet etmeleri ve onun rızasını kazanma ve yardım etmede yarış etmeleri böyle bir durumdu.

Hiz. Ömer'in -radiyallâhu anh- Hiz. Ebû Bekir -radiyallâhu anh- ile durumu da böyleydi. Ömer onun kendinden ne kadar ileride olduğunu görünce "Vallahi, seni kesinlikle geçmem" demiştir.

FASIL

Sûredeki "kellâ: hayır" ifadesi üzerinde düşünen kimse onun buradaki yerinin ne kadar uygun olduğunu bilir. Çünkü bu onları çoklukla övünmeden engelleme ve men etme, çokluk çabasının kendilerine kazandıracağını umdukları şeylere sahip olamayacaklarını, bunların geçersiz olup, izzet ve kemali bununla elde edemeyecekleri mânâlarını içermektedir. Böylece bu lafız hem nehiy, hem de olumsuz haber mânâsını içermiştir. Allah (c.c) onlara, dünyevi nimetlerde çokluk yarış ve övücünün akibetini yavaş yavaş bileceklerini, kendilerini âhiretten oyalayan dünyalıkları elde etme ve onunla övünme çabasındaki kişilerin kendi yurtlarını teker teker mutlaka göreceklerini, Allah'ın (c.c) çok kazanma hırslarının sebeplerinden onları hesaba çekeceğini, nereden kazanıp nereye harcadıklarını soracağını bildirmiştir.

Vallahi! Bu ne muazzam, faydası ne yüce ve büyük, nasihat ve uyarısı ne etkili, âhirete teşvik ve dünyadan soğutmada ne güçlü bir sûredir! Üstelik son derece kısa, kelimeleri akıcı ve cümle dizimi son derece güzeldir. Bununla hak olarak konuşan ve Peygamber'inin -sallallâhu aleyhi vesellem- O'ndan (c.c) bir vahiy olarak tebliğ edip ulaştırdığı Allah (c.c) tüm noksanlıklardan münezzehtir.

FASIL

Bir düşün; Allah (c.c) nasıl da her yaşayanın vardığı son noktayı yerleşme ve karar kılma yeri olarak değil, önlerinde yerleşme diyarı olan ve kabirde bir müddet kalıp ayrılacak olan kimseler olarak zikretmiştir. İnsanlar dünyanın sonuna vardıklarında bile misafir iseler, bu dünyadaki yollarında nasıldılar? Onlar misafirhaneye gitmek üzere yoldan geçen, misafirhaneden de asıl yurda gidecek olan kimselerdir.

Dolayısıyla burada üç şey vardır: bu dünya yolundan geçmek, sonra kabir-
lere uğramak, sonra da yerleşik yurda gitmek¹⁰³⁷.

İbn Kayyim (rh.a) şöyle demiştir:

Allah (c.c) "Sonra andolsun, o günde nimetlerden elbette (hesaba çekilip) sorulacaksınızdır" (Tekasur: 8) buyurmuştur.

İmam Taberî der ki¹⁰³⁸: Allah (c.c) şöyle demektedir: Allah (c.c) daha sonra sizi dünyada iken içinde bulunduğunuz nimetlerden hesaba çekecek; onlarda ne yaptığınızı, nasıl kazanıp nerede harcadığınızı ve (ilim ise) onlarla nasıl amel ettiğinizi soracak. Katâde der ki: Allah (c.c) her kulu, emanet bıraktığı her nimetten ve onu hak ettiği yerlere verip vermediğinden hesaba çekecek.

Hesabı sorulacak nimetler iki çeşittir. Biri helâl yoldan elde edilip helâl yollara harcanandır. Allah (c.c) bunların şükrünü eda edip etmediğini soracaktır. Diğerisi ise haksız yollardan elde edilip boş yere harcanan maldır. Allah (c.c) bunların da harcandıkları ve kullanıldıkları yerlerin hesabını soracaktır.¹⁰³⁹

1038 Tefsiru Taberî 30 / 285.

1039 İğasetu'l-lehefan 1 / 84.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ASR SÛRESİ

[3 Âyet]

وَالْغَضِرُ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَقَبِي خُسِرٌ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1-3. Asra yemin olsun ki, gerçekten insan kesin hüsrân içindedir. Ancak iman edip salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.

Tefsiri:

İmam Şafii bu sûre hakkında şöyle söylemiştir: “Eğer bütün insanlar sadece bu sûre hakkında düşünselerdi, bu sûre kendilerine yeterdi.”

İmam Şafii'nin bu sözünü şöyle açıklayabiliriz. İnsanı hatalardan kurtarıp onu olgunluğun zirvesine çıkaran dört mertebe vardır. Bu mertebelerin ilki, hakkı bilmek; ikincisi, onunla amel etmek; üçüncüsü, onu bilmeyenlere öğretmek; dördüncüsü ise, onu öğrenirken, amel ederken ve başkasına öğretirken sabretmektir.

Allah bu dört mertebeyi, bu sûrede bir arada zikretmekte; sûreye, asra yemin ederek başladıktan sonra herkesin hüsranda olduğunu belirtmektedir. Ancak iman edip salih amel işleyenlerin, -ki bunlar, hak olarak bildikleri ile amel edenlerdir- birbirlerine hakkı tavsiye edenlerin ve birbirlerine hak üzere sabit kalıp sabretmeyi tavsiye edenlerin, bu hüsrânın dışında kaldıklarını açıklamaktadır. İşte bu, kemale ermenin son noktasıdır. Çünkü gerçek anlamda kemale ermek, öncelikle kişinin kendi ruhunda kemale ermesiyle, sonra başkasını kemale erdirmesiyle mümkün olur. Kişinin kemale ermesi ancak bilgi ve uygulama gücünü ıslah etmesiyle gerçekleşir. Bilgi gücünün ıslahı, iman ile; uygulama gücünün ıslahı ise salih ameller işlemekle, öğrendiklerini başkasına öğretmekle, buna sabretmekle, öğrenme ve uygulamada başkasına sabrı tavsiye etmekle olur.

Kısa olmakla birlikte Kur'an'daki bu sûre, bütün hayırları içinde toplayan ve ciz bir sûredir. Yüce kitabını, kendisinin dışındaki her şeye yeterli kılan, her derde deva yapan ve her hayra götüren bir kitap yapan Allah'a hamdolsun.¹⁰⁴⁰

Yazar, bu sûreyle ilgili el-Cevabü'l-Kafi adlı eserinde şunları söylemektedir: Sure, hakkı bilmek ve onun üzerinde sebat gösterip sabretmenin yeterli olmadığını belirtiyor. Hüsrandan kurtulmak için hakkı birbirine tavsiye etmeyi, hakkı göstermeyi ve hakka teşvik etmeyi gerekli kılıyor. Burada şu nokta dikkat çekicidir: Nitelikleri belirtilen bu kimselerin dışında kalanlar hüsrân içinde olduklarına göre, bilindiği gibi hata ve günahlar kalbin basiretini köreltmekte, bu yüzden hak gerektiği gibi anlaşılamamaktadır. Günahlar, insanın gücünü, azim ve kararlılığını zayıflattığı için, hak üzerinde kalmaya dayanamaz, sabredemez. Hatta günahlar, kişinin davranışlarını ters çevirdiği gibi belki de kalbin anlama kabiliyetini de ters çevirir. Böylece bâtılı hak, hakkı bâtıl; kötüyü iyi, iyiyi kötü görür. Bu yüzden hayatı ve davranışları tersine döner; Allah'a ve âhiret yurduna olan yolculuğundan vazgeçip dünya hayatından hoşlanan, onunla huzur bulan nefsin arzu ve isteklerine kavuşma yolculuğuna başlar. Allah'tan ve O'nun ayetlerinden gafil kalıp Allah'la buluşmak için hazırlık yapmayı terk eder. İşlenen günahların bundan başka cezası olmasa dahi, sadece bu ceza bile günahları terk etmeye ve onlardan uzak durmaya yeterli bir gerekçedir. Allah, günahlardan uzak durmada bize yardım etsin.¹⁰⁴¹

Yazar, bu sûresiyle ilgili Uddetü's-Sabirin adlı eserinde de şunları söylemektedir: İmam Şafii şöyle söylemiştir: "Eğer bütün insanlar sadece bu âyet hakkında düşünselerdi, bu âyet kendilerine yeterdi." Bu sözü şöyle açıklayabiliriz. Kişinin kemale ermesi, bilgi gücünün ve amel (uygulama) gücünün kemale ermesiyle mümkündür. Bu ikisi, iman ve salih ameldir. İnsan kendi ruhunu olgunlaştırıp kemale ermeye ihtiyaç duyduğu gibi, başkalarını da olgunlaştırıp kemale erdirmeye ihtiyaç duyar. Bu, âyette birbirine hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye etmek olarak ifade edilmektedir. Tüm bu niteliklerin temeli, dayanağı ve gücü, sabretmeye dayanır.¹⁰⁴²

Bu sûreyle ilgili olarak Yazar, İğasetü'l-Lehfan adlı eserinde şöyle söylemektedir: Allah bu sûrede, kârlı veya zararlı çalışmaların yapıldığı zamana yemin etmekte; herkesin zararda olduğunu, ancak iman edip salih amel işleyerek kendisini, hakkı ve sabrı tavsiye ederek de başkalarını kemale erdirenlerin bu hüsrânın dışında olduğunu belirtmektedir. Kişinin, faydalı ilim ve salih amelle kendisini olgunlaştırdığını; bunu başkalarına öğreterek, sabrederek ve sabrı tavsiye

1040 Bkz. Miftahu Daru's-Sa'ade, s. 61.

1041 El-Cevabü'l-Kafi, s. 135-136.

1042 Uddetü's-Sabirin, s. 75.

ederek başkalarını da olgunlaştırdığını ifade etmektedir. Bu yüzden İmam Şafii şöyle söylemiştir: “Eğer bütün insanlar Asr sûresi hakkında düşünselerdi, bu sûre onlara yeterdi.”¹⁰⁴³

Yazar, Medariku's-Salikin adlı eserinde ise bu sûre hakkında şunları söylemektedir: “Allah bu sûrede zamana ant içerek, bilgi gücünü imanla, uygulama gücünü de salih amelle tamamlayanlar ile hakkı ve sabrı tavsiye ederek başkalarının kemale ermesini sağlayanlar dışında herkesin zararda olduğunu belirtmektedir. Âyetle geçen ‘Hak’, iman ve amel (uygulama)dır. İman ve amel, sabır olmadan, onu başkasına tavsiye etmeden tamamlanmaz.

İnsan, bütün ömrünü hatta nefeslerini bile kendisini yüksek amaçlara ulaştırarak şeylere harcayarak apaçık hüsrandan kurtulmaya çalışmalıdır. Bu da ancak Kur'an'a yönelmekle, onu iyi düşünüp anlamakla, definelerini aramakla, hazinelerini ortaya çıkarmakla, ona özel ilgi göstermekle, kararlılıkla üzerinde durmakla mümkün olur. Bu şekilde bir çalışma, insanların dünya ve âhiret çıkarlarını korur; onları en doğru yola ulaştırır. Öyleyse hakikat, tarikat, zevkler ve doğru bütün dini coşkular, ancak bu kandilden beslenir; ancak onun ağaçlarıyla meyvelerini verir.”¹⁰⁴⁴

Müellif başka bir eserinde ise bu sûre hakkında şunları söylemektedir: Eğer insanların tamamı sadece bu sûreyi ele alsalar, bu kendilerine yeter. İmam Şafii'nin söylediği gibi: “Eğer insanlar sadece bu sûreyi düşünecek olsalardı, bu sûre kendilerine yeterdi.”

Allah bu sûrede insan türünü, kazanan ve kaybeden olarak ikiye ayırmaktadır. Kazanan insan, öğüt alıp iman eden, salih amel işleyen; öğrenme, öğretme ve rehberliği de içeren hakkı başkalarına tavsiye eden, bu uğurda kendi nefesine ve başkasına sabrı tavsiye edendir. Buna göre sûre, en kısa en veciz ve en özlü ifadeyle iki öğüt, iki ikmal (eksik tamamlama) ve iki gücün kemale ermesini içermektedir. Tüm bunları güzel bir önsöz ve ince bir üslupla ifade etmektedir.

Surede ifade edilen iki öğüt, kişinin öncelikle kendi nefesine öğüt vermesi sonra da hakkı ve sabrı tavsiye ederek mümin kardeşine öğüt vermesidir. İki ikmal, kişinin önce kendi eksiklerini tamamlaması sonra da kardeşinin eksikliklerini tamamlamasıdır. İki gücün kemale ermesi ise, kişide iki güç bulunmaktadır. Birincisi iman ile kemale erip tamamlanan bilgi ve düşünce gücüdür. Diğeri ise salih amelle kemale eren ve yalnız sabırla tamamlanan irade, sevgi ve uygulama (amel) gücüdür. Buna göre burada altı durum ortaya çıkmaktadır. Bunların üçü, kişinin kendisiyle ilgilidir. İnsan, kemale ermek için bu üç şeyi kendi nefsinde uygulayacak, sonra onları başkalarına emredecektir. O halde kişi, bilgi gücünü imanla; uygulama gücünü salih amelle tamamlamalı, bunlara devam edip sab-

1043 İğasetü'l-Lehfan, 1/25.

1044 Medaricü's-Salikin, 1/6-7.

retmeli ve başkalarına tavsiye etmelidir. Bu üç vasıfla insan, emirleri uygulayan, yasaklardan kaçınan, bunları başkalarına öğretip insanları bu emir ve yasaklara uymaya çağıran biri olacaktır. İşte gerçek anlamda kazanan ve kâr eden kişi budur. Artık kârdan kaybettiği oranda bu kişi hüsranda ve zarardadır. Allah yar-dımcımız olsun ve yalnız O'na güvenip dayanırız.¹⁰⁴⁵

Allah, insanın âhiretteki durumuna göre Asr' (zamana) yemin etmektedir. Son derece kısa ve öz olmakla birlikte bu sûrenin yüksek bir konumu vardır. Öyle ki, İmam Şafii bu sûre hakkında: "Eğer insanların tamamı sadece bu sûreyi düşünecek olsalardı, bu sûre kendilerine yeterdi" demiştir.

Surede kendisine yemin edilen 'Asr' hakkında farklı tefsirler yapılmıştır. Kimi müfessirler 'Asr'ın, gün bitiminin ilk vakti olduğunu söylerken; kimi müfessirler de günün son saati olduğunu söylemişlerdir. Başka müfessirler ise 'Asr'dan mak-sadın ikinci namazı olduğunu söylemişlerdir. Ancak müfessirlerin çoğunluğu, sûrede geçen 'Asr'ın zaman 'Dehr' anlamında olduğunu söylemişlerdir. Tercih edilen görüş budur; çünkü Arap dilinde zamanın 'Asr' olarak adlandırıldığı bili-nen bir gerçektir. Şair der ki:

İki asr (gün ve gece) kalmayacak

Birbirlerine kavuşup tamamlanmak istediklerinde.

Yüce Allah, ibret alma konumu nedeniyle Asr'a yemin etmektedir. Zîra gece ve gündüzün, her şeyi bilen, pek güçlü ve kudret sahibi Allah'ın takdir ettiği şekil-de akıp gitmesi, bütün varlıkların sağlıklı bir sistem içinde faaliyetlerini yürütme-sini sağlamaktadır. Gece ve gündüzün birbirini takip etmesi, bazen birbirine eşit olması, bazen birinin uzun diğerinin kısa olması; aydınlık ve karanlığının, sıcaklık ve soğukluğunun farklı olması, canlıların yayılması, dinlenmesi; zamanın yüzyıl-lara, yıllara, aylara, günlere, saatlere ve daha aşağı vakitlere bölünmesi, bütün bunlar Yüce Allah'ın birer ayetidir. Bu ayetler, O'nun sonsuz kudret ve hikmet sahibi olduğunun, benzersiz bir yaratıcı olduğunun apaçık delilleridir.

Allah, bu sûrede insanların çalıştığı ve çalıştıklarının karşılığını aldıkları za-mana yemin ederek, başlangıca yani zamanı yaratmaya, çalışanları ve yaptıkları işleri yaratmaya dikkat çekmektedir. Böylece Allah, güç ve kudretinin, başlangıç-la sınırlı olmadığı gibi âhiretle de sınırlı olmadığını belirtmekte; zamanı, çalışan-ları ve fiillerini yaratma, onları iyi ve kötü olarak ikiye ayırma hikmetinin, onları eşit tutmayacağını; iyilere işledikleri iyiliklerle, kötülere de işledikleri kötülüklerle

1045 El-Kelam ala mes'ele'ti's-Sima', s. 404. Değerli okuyucu, bu değerli sûrede tekrar zannettiği bazı alıntılarının olduğunu düşünebilir. Evet, bunlar tekrar olarak görünebilir; ancak bunları iyi düşünen kimse, alıntı yapılan her pasajdan çıkarılan derin anlamlar olduğunu anlaya-caktır. İbnu'l-Kayyim, bu sûrenin tefsirine kaynak olarak İmam Şafii'nin sözünü almakta; sonra da aynı olduğu sanılan ifadelerle birçok anlam ortaya çıkarmaktadır. Kıyamet Suresi-nin son bölümünde olduğu gibi, bu üslup diğer bazı sûrelerde de kullanılmıştır.

karşılık vermesinin, bu kimseleri kazanan ya da kaybeden yapmayacağını; aksine, insanın sadece insan olduğu için kaybeden olduğunu açıklamaktadır. Ancak kendisinin, merhamet edip doğru yolu gösterdiği, iman etme ve salih amel işlemeye, bunları başkalarına tavsiye etmede başarılı kıldığı kimseleri kaybedenlerin dışında tutmaktadır.

Bu sûre, Tin sûresinde geçen “*Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik*”¹⁰⁴⁶ âyetinin bir benzeridir. Ancak Allah burada sadece iman edip salih amel işleyenleri aşağıların aşağısına indirilenlerin dışında tutmaktadır.

Kur'an'ın, “Gerçekten insan kesin hüsrân içindedir” ifadesindeki hikmeti düşünün. Sonra istisnayı daraltıp özelleştiren (tahsis) şu ifadeye bakın: “Ancak iman edip salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.”

Oysa Allah Tin sûresinde “*Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik*” dedikten sonra, istisnayı geniş tutup genelleştirmekte ve sadece: “*Ancak iman edip salih amel işleyenler hariç*”¹⁰⁴⁷ demektedir; “Hakkı ve sabrı tavsiye edenler”i burada zikretmemektedir. Zîra tavsiye etmek, iman etme ve salih amel işlemeyi başkalarına da emretmektir. Bu ise kişinin bunları sadece kendisinin yapmasından fazla bir durumdur. Böyle olmayıp hakkı ve sabrı başkalarına tavsiye etmeyen, bu kârı kaybeder; böylece zarar edenlerden olur. Bu şekilde hüsranda olmak, aşağıların aşağısına inmeyi gerektirmez. Çünkü insan, kendisine vacip olanları yapıp onları başkasına emretmeyebilir. Zîra iyiliği emredip kötülükten sakındırma, artı bir mertebedir; yerine göre bazen farz-ı ayn, bazen farz-ı kifaye, bazen de müstehabtır.

Hakkı tavsiye etmek, hem vacip olan hakları hem de müstehab olan hakları kapsar. Aynı şekilde sabrı tavsiye etmek, hem vacip olan sabrı hem müstehab olan sabrı kapsar. Eğer iman edip salih amel işleyenler hakkı ve sabrı da tavsiye ederlerse, bu durumda, kendilerine vacip olanları yapıp onları başkalarına emretmeyen kimselerin kaybettikleri kârı kazanırlar. Hakkı ve sabrı tavsiye etmeyenler, kendilerini ve ailelerini kaybetmeseler de bu tavsiyede bulunanların kazandıkları kârı kaybetmiş olurlar. Çünkü mutlak kayıp başka, kesin kayıp başka anlamdadır. Bu yüzden Yüce Allah: “*Gerçekten insan kesin hüsrân içindedir*” buyurmuştur. Sonra, bir maldan kâr edip başkasından zarar eden bir kimseye, ‘Zarar etti’ veya ‘Zararda’ denilebilir. Nitekim Abdullah b. Ömer -radiyallâhu anh-: “Bir çok kıratlarda (bir ölçü birimi) kaybetmişizdir”¹⁰⁴⁸ demiştir. Bu da bir tür kayıptır; dolayısıyla kayıp ve zarar oranı, kazananın elde ettiği kârâ göre değerlendirilir.

1046 Tin, 5.

1047 Tin, 6.

1048 Buhari, 3/229; Müslim, 2/609-610. Hafız İbn Hacer, Abdullah b. Ömer'in bu sözü, defin işlerine düzenli bir şekilde devam etmediği için söylediğini söyler. Müslim'in bunu böyle açıkladığını aktarır. Bkz. Fethü'l-Bari, 3/233.

Allah Tin sûresinde, “*Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik*” dedikten sonra “*Ancak iman edip salih amel işleyenler hariç*” buyurarak, insanları sadece iki kısma ayırmıştır. İnsanda iki güç vardır: bilgi gücü ve amel (uygulama, yapabilme) gücü. Yine insanda iki hal vardır: başkasının emrine uyduğu hal ve kendisinin başkasına emrettiği hal. Allah bu ayetlerde, bilgi gücünü iman ile, amel gücünü de salih amel ile tamamlayan, bu konuda başkasının verdiği emre uyan ve onu başkalarına emreden kimseleri, hüsranda olan insanların dışında tutmaktadır.

İnsanın iki hali vardır. Birisi, kendisinin olgunlaşıp kemale erdiği hal; diğeri de başkasının olgunlaşmasına ve kemale ermesine vesile olma halidir. Kişinin kendisinin kemale ermesi ve başkasının kemale ermesine vesile olması, iki şeye bağlıdır. Bunlar, hakkı bilmek ve hak üzerinde kalıp sabretmektir.

Buna göre ayet, faydalı ilim, salih amel, önce kendisine sonra mümin kardeşine iyilik yapma, emredene boyun eğme ve emirlerini kabul etme gibi insanı olgunlaştıran kemale erdiren bütün mertebeleri kapsamaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler hariç.” Bu ayet, dindeki önderlik makamına işaret etmekte ve şu ayete benzemektedir: “Sabredip ayetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden emrimizle doğru yola ileten önderler tayin ettik.”¹⁰⁴⁹ Demek ki, dindeki önderlik ancak sabır ve kesin iman ile elde edilebilmektedir.

Sabır, iki türlüdür. Biri, başa gelen belâ ve musibete sabretmek; diğeri de dini kurallara uyarken sabretmektir. Bu sabır da iki türlüdür. Biri emirleri uygulamak, diğeri yasaklardan sakınırken sabretmektir. Birincisi, iradeyi gerçekleştirme onu uygulamada sabırlı olmaktır; diğeri iradeye engel olma onu uygulamamakta sabırlı olmaktır.

Başta gelen musibete sabır, mümin kâfir, iyi kötü herkes için ortak bir haldir. İman ve sabretme tercihi olmadıkça, bu tür sabrın sevabı yoktur. Zîra Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- kızı hakkında: “Ona emret! Sabretsin ve sevabını Allah’tan beklesin” demiştir.

Allah bu tür sabır için şöyle buyurmaktadır:

“*Sabredenler ve salih amel işleyenler için bağışlanma ve büyük ecir vardır.*”¹⁰⁵⁰

“*Evet, eğer sabreder ve Allah’tan sakınırsanız, onlar (düşmanlarınız) da he-men şu anda üzerinize gelseler, Rabbiniz, nişanlı beş bin meleklerle sizi takviye eder.*”¹⁰⁵¹

1049 Secde, 24.

1050 Hûd, 11.

1051 Al-i İmran, 125.

“Eğer sabreder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez.”¹⁰⁵²

İman ve takva olmayan sabır, iman ve takvadan yoksun beden gücü gibidir. Başa gelene sabretmek, dini inancın gücüne göre farklılık gösterir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Sen sabret! Şüphesiz Allah’ın vaadi hak-
tır; kesin bir şekilde inanmayanlar, sakın seni hafifliğe sevk etmesin.”¹⁰⁵³*

Allah bu âyette, Hz. Peygambere sabretmesini ve sabretmede kesin karar-
lı olmayanlara benzememesini emretmektedir. Onların kesin bir şekilde inan-
mamaları, sabretmemelerine ve hafifliğe sürüklenmelerine neden olmakta; bu
da onları, toplumlarını hafife almaya itmektir. Oysa bunlar, kesin bir şekilde
inanmış ve hakkı bilmiş olsalardı, sabreder, hafifliğe sürüklenmez ve toplumlarını
hafife almazlardı. Dolayısı ile kesin inancı az olanın sabrı da az olur. Sabrı az olan
da hafifliğe mâruz kalır, başkalarını hafife alır.

Sabırlı ve kesin inanca sahip olan, olgun ve ağırbaşlıdır; çünkü akıl ve dü-
şünce sahibidir. Kesin inancı olmayanın ise sabrı yoktur, hafif ve değersizdir;
rüzgarın hafif şeyleri sallayıp oynattığı gibi, nefsanî arzu ve isteklerin kendisiyle
oynadığı tutarsız, kontrolsüz ve başıboş biridir. Allah, bize yardım etsin ve bu
duruma düşmekten bizi korusun.¹⁰⁵⁴

1052 Al-i İmran, 120.

1053 Rûm. 60.

1054 Et-Tibyan fi Aksami'l-Kur'an, s. 83-88.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

HÜMEZE SÛRESİ

[9 Âyet]

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يُحْسِبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ
﴿٣﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللَّهِ الْمَوْقُودَةُ ﴿٦﴾
الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّصَدَّدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. İnsanları arkadan çekiştiren, yüzlerine karşı onlarla alay eden her kişinin vay hâline ki,

2. O malı toplayıp onu tekrar tekrar sayandır.

3. Malının gerçekten kendisine ebedî hayat verdiğini sanır.

4. Hayır! O Hutame'ye - andolsun ki - atılacaktır.

5. O Hutame'nin mahiyetini sana ne bildirdi?

6. (O) Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki;

7. O kalblerin üstüne (kadar) çıkacaktır.

8, 9. Muhakkak ki bu (ateşin kapıları), onların üzerlerine uzatılmış direklerle kapatılmış olacaktır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

FÎL SÛRESİ

[5 Âyet]

أَلَمْ نَرُكَ تَفْعَلْ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾
وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَزِمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ
كَغُصْفٍ مَأْكُولٍ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Rabbinin fil sahiplerine ne ettiğini görmedin mi?
2. Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı?
3. Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönder(me) di (mi?)
4. (Bu kuşlar) onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı.
5. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KUREYŞ SÛRESİ

[4 Âyet]

لَا إِلَافَ قُرَيْشٌ ﴿١﴾ إِلَّا فِيهِمْ رَحْلَةُ الشَّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا
الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَأَمَّنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Kureyş'in güvenlik ve esenliğı için,
2. Kış ve yaz yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğı için,
3. Artık onlar bu Beyt'in (Kâbe'nin) Rabbine ibadet etsinler.
4. O ki kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
MÂÛN SÛRESİ

[7 Âyet]

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ ﴿١﴾ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا يَحْضُ عَلَى
طَعَامِ الْمُسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾
الَّذِينَ هُمْ يُزَاوِنُ ﴿٦﴾ وَيَتَذَكَّرُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Dini yalanlayanı gördün mü?
2. İşte o, yetimi itip kakar.
3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.
- 4, 5. O namaz kılanların vay haline. Onlar ki, namazlarında gafilirdirler.
6. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar.
7. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.

Tefsiri:

Namazda sehivde (gaflet ve yanılığa) olmak, namazı tamamen terk etmek demek değildir; aksi halde 'namaz kılanlar' olmazdılar. Dolayısıyla sehivden maksat, İbn Mes'ud ve diğerlerinin söylediği gibi ya namazın vakit gibi farz veya vaciplerinden birine uymamak; ya da başkalarının söylediği gibi namazda gereken içtenlik, huşu ve kalbi hazırlığın olmamasıdır.

Bu konuda doğru olan görüş, bu ifadenin her iki sehiv türünü de kapsadığıdır. Zîra Allah, onların namaz kıldıklarını ancak kıldıkları namazda sehivde olduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla bu sehiv, namazın ister farz olan vaktinde olsun ister içtenlik, kalp hazırlığı ve huşusunda olsun fark etmez. Zaten bu yüzden Allah, bu şekilde namaz kılanları riyakarlıkla nitelemektedir. Eğer sehivden maksat, terk etmek olsaydı bu durumda riya olmazdı.¹⁰⁵⁵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KEVSER SÛRESİ

[3 Âyet]

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1-3: Şüphesiz, biz sana Kevser'i verdik. Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes. Asıl sonu kesik olan, sana kin besleyendir.

Tefsiri:

Kevser sûresi, Kur'an'ın en kısa sûresidir. Bununla birlikte içinde mükemmel olmayı gerektiren eşsiz sözcükler ve özlü olmayı gerektiren derin anlamlar vardır. Surede, sekizi *إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ* âyetinde, sekizi *فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ* âyetinde, beşi de *إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ* âyetinde olmak üzere toplam yirmi bir incelik vardır.

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ âyetindeki sekiz incelik

Bir :Bu âyet ,büyük bir verene işaret eden büyük bağış ve armağana delalet eder. Büyük birinin verdiği bağış da elbet büyük olur. Buna göre O, Kevser ile çok hayır ve nimeti kastetmektedir. Bu çok hayırdan biri, peygamberin evladı sayılan ümmetinin kıyamete kadar var olmasıdır. Ümmetin peygamberin evladı sayılmasının nedeni, Abdullah b. Mesûd'un 'Peygamber, müminler için kendi nefislerinden daha evladır; zevceleri de onların anneleridir'¹⁰⁵⁶ âyetini 'Peygamber, müminler için kendi nefislerinden daha evladır; o, onların babasıdır, zevceleri de onların anneleridir' şeklinde okumasıdır.¹⁰⁵⁷ Hz. Peygambere vaat edilen hayırlardan bir diğeri, Allah'ın kendisine iki dünyada verdiği saygı, sevgi ve öncelik ile Allah'tan başka kimsenin bilmediği sevaplardır.

1056 el-Ahzâb, 33/6.

1057 El-Kurtubî, Ubeyy b. Ka'b'ın mushafında âyetin bu şekilde yazılı olduğunu; İbn Abbas'ın da ayeti bu şekilde okuduğunu söyler. Bkz. Tefsirü'l-Kurtubî, 6/520.

Bazıları Kevser'in, Cennet'te bir nehir adı olduğu söylemişlerdir. Bu nehrin suyu, her şeyden daha tatlıdır. Kenarında ise yıldızlar gibi parlayan ya da yıldızlar sayısınca altın ve gümüşten kaseler vardır.

İki: Âyetin başındaki 'İnnâ' (Biz) zamiri, birinci çoğul şahıs zamiridir. Bu, Rab olmanın yüceliğini hissettiriyor.

Üç: Cümledeki fiil, mübteda'nın haberi olarak gelmiştir. Bu da takdim ve tehir bölümünde açıkladığımız anlamın gerçekliğine ve ayırıcı özelliğine delalet eder.

Dört: Cümle, yemin yerine geçen pekiştirme edatı 'İnne' ile başlamaktadır.

Beş: Cümledeki fiil geçmiş zaman kipiyle gelmiştir. Bu, Kevser'in sadece bu dünyadaki bağışla sınırlı olmadığına, âhirette verilecek bağışı da kapsadığına delalet eder. Ayrıca, Allah'ın lütuf ve keremiyle gerçekleşecek olanın gerçekleşmiş hükmünde olduğuna delalet eder.

Altı: Kevser sözcüğü, mevsufu (niteleneni) hafzedilmiş olarak gelmiştir. Çünkü ittisa' (genişleme) yöntemiyle zikredilende bulunan yaygınlık, kapsama ve hayal gücü gibi durumlar, hafzedilende yoktur.

Yedi: Zikredilen sıfat, çokluğu haber vermektedir.

Sekiz: Sıfat, nitelenenin daha kapsamlı ve çokluk anlamını tam olarak vermesi için istiğrak (kapsamlılık) lamı olarak bilinen lam harfiyle gelmiştir.

فَضْلٌ لِّرَبِّكَ وَأَنْخَزْ âyetindeki sekiz incelik

Bir: فَضْلٌ 'deki takip (peşinden gelme) fa'sı, sebep olma anlamından anlaşıl-maktadır. Bu, iki anlam ortaya koymaktadır. Birisi, verilen çok nimeti, o nimeti verene şükretmeye ve ibadet yapmaya sebep kılmak.

İki: Düşmanın sözüne fazla önem vermemeye sebep kılmak. Bilindiği üzere bu sûre, müşriklerden As b. Vâil'in 'Muhammed'in sonu (soyu) kesiktir' sözü nedeniyle inmiştir. Bu söz Hz. Peygambere pek ağır gelmiş, bunun üzerine Allah bu sûreyi indirmiştir.¹⁰⁵⁸

Üç: Buradaki emirden maksat, tariz yoluyla As b. Vâil ve benzerleri gibi ibadet ve kurbanı Allah'tan başkası adına yapanlardan yüz çevirmeyi zikrederek, Hz. Peygamberin ayaklarını doğru yol üzerinde sabit kılmak ve ibadeti, yalnız Allah rızası için samimiyetle yapmaya teşvik etmektir.

Dört: Âyette zikredilen namaz ve kurban ibadeti, iki ibadet türüne işaret etmektedir. Yani âyet, bedeni ibadetlerin direği olan namazın ve mali ibadetlerin zirvesi olan kurbanın önemini vurgulamakta; Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem-, gözünün nuru kılınan namaza ve çok değer verdiği deveyi kurban etmeye gösterdiği özel öneme dikkat çekmektedir. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, kurban olarak kesilmesi için aralarında burnunda altından demir halka bulunan bir deve de olmak üzere tam yüz deve hediye etmiştir.

Beş: Birincisi delalet ettiği için ikincisinde lam hafzedilmiştir. Yani ‘ve’n-har li rabbike’ (Rabbin için kurban kes) denilmemiştir.

Altı: Okuyan, kendini zorlayarak değil tamamen doğal olarak ayeti okuduğunda, bedi’ sanatının bir türü olan seci’e (nesir kafiyesine) uyar.

Yedi: رَبِّكَ (Rabbin için) ifadesinde iki güzel anlatım vardır. Biri, hitabetin temel üsluplarından biri olan iltifat yöntemiyle gelmiş olması ve sözün gizli lafızdan açık lafza yönelmiş olmasıdır. Bununla Allah’ın yüceliği ortaya çıkmakta ve yüksek otoritesi ispat edilmektedir. Halifeler de bu üslubu kullanmış ve ‘Müminlerin emiri sana şunu şunu emrediyor’ denilmiştir. Hz. Ömer, el-Ezdî’nin kabilesine hitab etmesinden sonra: “Kureyş gençlerinin efendisi Mervan b. Hakem size hitap etti” demiştir.

Sekiz: Bununla, kulların kendisine ibadet ettiği Allah’ın haklarından birinin, O’nun kendi Rableri ve Malikleri olduğunun bilinmesidir. Burada iltimasın terk edilmesiyle, kulun Rabbine ibadet ederek O’na iyilik yaptığı veya ibadeti terk ederek O’na zarar verdiği düşüncesi engellenmiştir.

âyetindeki beş incelik

Bir: Bu âyet, daha önce geçen ‘Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes’ emrini, istinaf (yeniden başlama) yoluyla kendi haline yönelme ve başkasının kötülenmesine sevinmeyi terk etmeyle açıklamaktadır. Bulunduğu konumuna güzel bir şekilde uyan istinaf sanatı, Kur’an’da pek çok yerde geçer.

İki: Bu ifade bizi, itiraz cümlesini mürsel yapmaya yönlendirmektedir. İrsalin hikmeti ise, “İki kadından biri: “Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır” dedi”¹⁰⁵⁹ âyetinde olduğu gibi son amacı açıklamaktır.

‘Asıl sonu kesik olan’ ifadesiyle kastedilen kişi, As b. Vâil’dir.

Üç: Bu kişinin adının âyette belirtilmemesi, onun haline benzer durumda olan herkesi kapsamı içindir.

Dört: Cümle, yemin yerine geçen pekiştirme harfi 'İnne' ile başlamakta; o kişiyi, kalbiyle doğruluğa yönelmeyen ve diliyle hakkı konuşmayı amaçlamayan bir anlama delalet eden bir isimle ifade etmektedir. Bu kişi, isyan, kin, kıskançlık, buğz ve öfkeye yakın anlamdaki 'Sonu kesik' ifadesini kullandığı için, âyet onu bu anlamları çağrıştıran bir ifadeyle ödüllendirmektedir.

Beş: Bu isim cümlenin haberi 'Hüve'l-ebter'dir. Eş-Şâni' ise müfessirlerin çoğunun söylediği gibi kin besleyen, buğzeden, düşmanlık yapan anlamındadır.

Girişi gayet güzel, pasajları tastamam ve bütün emirlerin bir modeli olma özelliğine sahip olan bu sûre, derin nüktelerle doludur. İçinde azımsanmayacak güzellikler saklıdır. Bu haliyle sûre, nükte yapmaya çalışanların yapay nüktelerinden ve ceza korkusuyla çalışanların çalışmasından uzaktır.¹⁰⁶⁰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

KÂFİRÛN SÛRESİ

[6 Âyet]

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ
﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ
وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. De ki: “Ey kâfirler,
2. “Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam,
3. “Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz,
4. “Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim,
5. “Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz.
6. “(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim.”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
NASR SÛRESİ

[3 Âyet]

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾
فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman
2. İnsanların dalga dalga Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde,
3. Rabbini överek tesbih et, O'ndan mağfiret dile. Çünkü O tevbeleri kabul edendir.

Tefsiri:

Hiz. Ömer, sahabeye 'Bu konuda ne diyorsunuz?' diye sorunca, sahabeler şöyle dediler: "Allah burada nebisine, kendisine fetih geldiği zaman istiğfarda bulunmasını emretmektedir."

Sonra Hiz. Ömer, İbn Abbas'a dönerek: "Sen ne diyorsun?" diye sordu. İbn Abbas: "Bu, Allah resulünün ecelini kendisine haber vermektedir" dedi. Bunun üzerine Hiz. Ömer: "Ben de bundan senin anladığından başka bir şey anlamıyorum" dedi.¹⁰⁶¹

Bu, gerçekten derin ve ince bir anlayıştır; herkes onu anlayamaz. Allah burada, istiğfarda bulunmayı işlenen amele değil meydana gelecek olaya bağlamaktadır. Bu olay, Allah'ın peygamberine fetih nimetini ve insanların bölük bölük dine gireceği müjdesini vermesidir. Bu ise istiğfarda bulunmayı gerektirecek bir durum değildir. O halde istiğfarın başka bir sebebi olmalıdır. Bu sebep, Allah'ın kulu üzerindeki nimetini tamamlayan ecel vaktinin gelmesi, ecel gelmeden onu

candan tevbe ve kendi huzurunda istiğfarda bulunmaya muvaffak kılması; böylece her günahı arınmış bir şekilde tertemiz olarak Rabbiyle buluşması; o Rabbinden Rabbi de ondan hoşnut olarak mutlu ve sevinçli bir halde O'nun huzuruna çıkmasıdır.

Nitekim sûrenin sonundaki '*Öyleyse Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan bağışlanma dile*'¹⁰⁶² âyet de bu anlama delalet etmektedir. Bu yüzden Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah'ı daima hamd ile tesbih ederdi. Dolayısıyla fetihten ve insanların bölük bölük dine girişinden sonra bu tesbih ile emredilen, meydana gelen bu durumdan daha büyük bir iş içindir. O iş de, yüce dostun huzuruna intikal etme hazırlığıdır. Bu ayetle Hz. Peygambere, kendisini bu makama yükseltecek tesbih ve istiğfar ibadetinden bir miktar kaldığı bildirilmekte ve bunu tamamlaması emredilmektedir.

Âyet ayrıca, Yüce Allah'ın işlenen amellerin sonunda tevbe ve istiğfarda bulunmayı meşru kıldığına delalet etmektedir. Nitekim hacdan ve gece namazından sonra tevbe ve istiğfarda bulunmak meşru kılınmıştır. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de namazı bitirdikten sonra selâm verdiğinde üç defa 'Estağfirullah' (Allah'tan bağışlanma dilerim) demiş; abdest aldıktan sonra abdest alana: "Allahümme'c-alni mine't-tevvabin ve'c-alni mine'l-mütatahhirin" (Allah'ım! Beni tevbe edenlerden ve temizlenenlerden eyle) demeyi tavsiye ederek bunu meşru kılmıştır.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere, işlenen salih amellerden sonra tevbe ve istiğfarda bulunmak meşrudur. Allah da peygamberine, kendisine verilen peygamberlik görevini tebliğ etme ve kendi yolunda cihad etme sonunda insanların bölük bölük dine girmesinden sonra Hz. Peygambere istiğfarda bulunmayı emretmektedir. Bu, tebliğin bir ibadet olduğunu ve Hz. Peygamberin onu en güzel şekilde yaparak görevini tamamladığını, yapılan bu güzel amelden sonra ona bağışlanma dilemenin meşru kılındığını göstermektedir.¹⁰⁶³

1062 En-Nasr, 110/3.

1063 İ'lâmü'l-müvakkî'in, 1/436.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TEBBET SÛRESİ

[5 Âyet]

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ﴿٢﴾ سَيَظِلُّ نَارًا
ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1-5: Ebû Leheb'in iki eli kurusun, kurudu da! Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte girecektir. Karısı da, odun hamalı ve boynunda bükülmüş bir ip olduğu halde (ateşe girecek)

Tefsiri:

Allah burada Ebû Leheb'in eşini, şirk halinde vuku bulan nikah akdinden dolayı 'Karısı' olarak adlandırmaktadır. Yine başka bir âyette "Allah, inananlara da Firavun'un karısını örnek olarak verdi"¹⁰⁶⁴ buyurarak, Müslüman olmayan firavunun eşini de 'Firavunun karısı' olarak adlandırıyor. Yine sahabelerin çoğunluğu, İslâm öncesi şirk halindeki nikah üzere doğmuşlar ve Müslümanlardan hiç kimsenin kuşku etmediği bir şekilde kendi babalarına intisap etmişlerdi. Bunların büyük bir bölümü Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmuş; Allah resulü onlardan hiç birine nikah akitlerini yenilemelerini emretmemiştir. Eğer kâfirlerin nikah akitleri bâtil olsaydı, Allah resulü onlara nikahlarını mutlaka yenilemelerini emrederdi. Üstelik Allah resulü, sahabeleri babalarına dayandırarak çağırmaktaydı. Bu, İslâm dininde zorunlu olarak bilinen bir durumdur.¹⁰⁶⁵

1064 Et-Tahrîm, 66/11.

1065 Ahkamu ehli'z-zimme, 1/309.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

İHLÂS SÛRESİ

[4 Âyet]

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا
أَحَدٌ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1-4. *De ki: O Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğrulmamıştır. Ve hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır.*

Tefsiri:

Bu sûrede Allah, kendi kendini tevhid etmekte; ilâhi mesaja muhatap olanlara da kendisini tevhid etmelerini emretmektedir. Dolayısı ile bir kul 'De ki: O Allah birdir' dediğinde, Allah'ın kendisini tevhid ettiği şekilde O'nu tevhid etmiş (birlemiş) olur. Sûre bu anlamı pekiştirmek, peygamberin sadece bir tebliğci ve kendisine söylemesi emredileni söyleyen biri olduğunu belirtmek için 'De ki' lafzı ile gelmiştir. Tabi doğrusunu Allah bilir. Bu durum, el-Felak sûresindeki 'De ki: Sabahın Rabbine sığınırım' cümlesi ile en-Nâs sûresindeki 'De ki: İnsanların Rabbine sığınırım' cümlesiyle aynı anlamda değildir. Bu cümlelerde, 'De ki: İnsanların Rabbine sığınırım' cümlesi nedeniyle bir tebliğ söz konusu değil istiâzenin (sığınmanın) inşa edilmesi emredilmektedir. Allah ise hiç kimseye sığınmaz. Kendisi için böyle bir şey muhaldir. Oysa 'De ki: O Allah birdir' cümlesi, Allah'ın bir olduğunu haber veren bir cümledir. O, bu cümleyle kendisinin bir ve tek olduğunu haber vermektedir. Bu harika nüktayı iyi düşün. Allah yardım etsin.¹⁰⁶⁶

Yazar başka bir eserinde bu sûre hakkında şunları söylemektedir: el-Ihlâs sûresi, itikadi teorik tevhidi kusursuz bir şekilde açıklamakta, her türlü ortağı yok

saymayı gerektiren birlik ve tekliğin yalnız Allah'a ait olduğunu vurgulamaktadır. Sure, bütün kusursuzluğun O'na ait olmasını gerektiren samediyetin (hiç kimseye veya şeye ihtiyacı olmamanın) sadece Allah'a ait olduğunu; alt ve üst bütün varlıkların, ihtiyaçlarını karşılamak için ona yöneldiğini; O'nun babasının, çocuğunun ve hiç bir denginin olmadığını belirtmektedir. Yani O, alt ve üst, denk ve benzer her şeyden münezzehtir. Bu özellikler sadece O'na mahsustur.

Bu özellikleri nedeniyle el-İhlâs sûresi, Kur'an'ın üçte birine denk olmuştur. Allah'ın es-Samed ismi, bütün mükemmelliklerin Allah'ta bulunduğunu; denginin olmaması, her türlü benzerlik ve eşitlikten münezzehe olduğunu; bir olması ise, Yüce zâtın hiçbir ortağının bulunmadığını belirtir. İşte bu üç ilke, tevhidin bütün yönlerini bir araya toplamaktadır.¹⁰⁶⁷

Yazar aynı eserinin başka bir yerinde sûre hakkında şunları söylemektedir: el-İhlâs sûresi, bütün yönleriyle itikat ve bilgi (teorik) tevhidini içermektedir. Sure, her yönüyle mutlak ortaklığı yok eden birliğin yalnız Allah'a ait olduğunu, hiçbir noksanlığın olmadığı bütün kemal sıfatların O'nda bulunduğunu, samediyetin (başkasına muhtaç olmamanın), zenginliğin ve tekliğin gereklerinden biri olarak O'nun baba ya da oğul olmadığını, O'nun bir benzeri, dengi ve örneği olmadığını vurgulamaktadır. Bu sûre, bütün kemal sıfatların Allah'ta bulunduğunu, O'nda hiçbir eksikliğin bulunmadığını, kemal sıfatlarında O'nun bir benzeri veya örneğinin olmadığını ve mutlak olarak bir ortağının bulunmadığını belirtmektedir. İşte tüm bu temel ilkeler, onları kabul edeni bütün sapık ve şirk koşan gruplardan ayıran itikat ve bilgi (teorik) tevhidini açıklamaktadır. Bu yüzden sûre, Kur'an'ın üçte birine denk olmuştur.

Kur'an'ın ana eksenini, haber ve inşa üzerine kuruludur. İnşa, emir, nehiy ve mubahlık olmak üzere üç türdür. Haber de iki türdür. Biri, Yüce Yaraticıdan, O'nun adlarından, sıfatlarından ve hükümlerinden haber vermek; diğeri, O'nun varlıklarından haber vermektir. İşte el-İhlâs sûresi, Allah'tan ve O'nun isim ve sıfatlarından haber vermektedir. Bu yüzden sûre Kur'an'ın üçte birine denk olmuş; ona inanarak okuyanı, bilgi (teorik) şirkten kurtarmıştır. el-Kâfirûn sûresi ise, insanı iradeye dayalı ameli (pratik, uygulamalı) şirkten kurtarır.

Bilgi uygulamadan önce geldiği için, onun imamı, önderi, sürükleyicisi, hakimi ve ağırlayanı olduğu için el-İhlâs sûresi Kur'an'ın üçte birine denk olmuştur. Bu konudaki hadisler neredeyse tevatür derecesine çıkar. el-Kâfirûn sûresi ise, Kur'an'ın dörtte birine denktir. Bununla ilgili hadis ise, Tirmizi'nin İbn Abbas'tan

1067 Zâdül-meâd, 4/180.

merfû olarak rivâyet ettiği şu hadistir: “Zilzâl sûresi, Kur’an’ın yarısına denktir; el-İhlâs sûresi, Kur’an’ın üçte birine denktir; el-Kâfirûn sûresi de Kur’an’ın dörtte birine denktir.”¹⁰⁶⁸

İradeye dayalı ameli şirk, nefsi zevklere daha uyumlu olduğu için nefislere daha baskındır. Birçok kimse zararını ve bâtil oluşunu bildiği halde, bu tür şirk daha çok işler. Çünkü bu şirkte, zevke uyma ve nefsinin tatmin etme vardır. Bu yüzden onu terk etmek ve kurtulmak, bilgiye dayalı (teorik) şirk terk etmekten daha zor ve çetindir. Zîra bu tür şirk, bilgiyle, güçlü delillerle yok edilebilir. Bu şirkte bulunan kimse, bir şeyin gerçek varlığını öğrendikten sonra onun aksine inanması mümkün değildir. Oysa iradeye dayalı ameli şirk böyle değildir. Zîra bu şirkte bulunan kimse, bilginin kesin olarak zararlı ve geçersiz olduğuna delalet ettiği şeyleri yapabilir. O, nefsi zevklerin kendisine galip gelmesi, aşırı istek ve tutkunun, öfkenin nefsine hakim olması ve onu egemenliği altına alması nedeniyle bunu yapar. İşte bu gerçek yüzünden, ameli şirk yok etmeyi içeren el-Kâfirûn sûresinde, el-İhlâs sûresinde benzeri olmayan tekrar ve vurgular yapılmıştır.

Sonra Kur’an iki bölümden oluşur. Bir bölümü, dünya ve hükümleri ile, mükelleflerin ve diğer varlıkların burada meydana gelen fiilleriyle ilgilidir. Öteki bölümü ise, âhiretle ve orada vuku bulacak şeylerle ilgilidir.¹⁰⁶⁹

1068 Hâkim, el-Müstedrak, 1/566. Hâkim, bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Ancak ez-Zehebî, ‘Aksine, hadisin ravilerden Yemân’ı zayıf kabul etmişlerdir’ sözüyle, Hâkim’in bu sözüne muhalefet eder. Hadis hakkındaki ayrıntılar için, Zilzâl sûresi tefsirine bakınız.

1069 Zâdü’l-me’âd, 1/316-318.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

FELÂK SÛRESİ

[5 Âyet]

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾
وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. De ki: “Sabahın Rabbine sığınırım,
2. “Yarattığı şeylerin şerrinden,
3. “Karanlığı çöküp basdığı zaman gecenin şerrinden,
4. “Düğümlere üfüren kadınların şerrinden,
5. “Ve hased edenin hased ettiği zaman, şerrinden.”

Tefsiri:

Kays b. Ebi Hazim, Ukbe b. Amir'den rivâyet ettiği hadiste Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: Bu gece inen ayetleri gördün mü? Onların bir benzeri hiç görülmedi. Bunlar, Kul Eûzü bi rabbi'l-felak ve kul eûzü bi rabbi'n-nâs ayetleridir.¹⁰⁷⁰

Müslim'in Muhammed b. İbrahim et-Teymî'den, onun da Ukbe'den rivâyet ettiği başka bir hadis-i şerifte Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- kendisine (Ukbe'ye): “Sana, sığınanların kendisiyle sığındığı en üstün şeyi haber vereyim mi?” dedi. Ben de: “Evet” dedim. Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-: “Kul Eûzü bi rabbi'l-felak ve kul eûzü bi rabbi'n-nâs” sûrelerini oku” dedi.¹⁰⁷¹

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir: Kuteybe, İbn Lahî'a'dan, o da Yezid b. Ebi Hubeyb'ten, o da Ali b. Rabâh'tan, o da Ukbe b. Amir'den şöyle rivâyet etti:

1070 Müslim, 2/463.

1071 et-Taberânî el-kebir, 17/342. Bu rivâyeti el-Heysemî'nin yanında göremedim. Tefsir, 7/148.

Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- bana, her namazdan sonra el-Felak ve en-Nâs sûrelerini okumayı emretti.¹⁰⁷² Tirmizî, bu hadisin hasen garip olduğunu söylemiştir.

Tirmizî, Nesâî ve Ebû Dâvud'ta geçen bir hadiste Abdullah b. Hubeyb şöyle anlatmaktadır. Bize namaz kıldırması için, karanlık ve yağmurlu bir gecede Hz. Peygamberi -sallallâhu aleyhi vesellem- aramaya çıktık. Sonunda onu bulduk. Bana: "Kul" (Söyle) dedi. Ben, bir şey söylemedim. Sonra yine bana: "Kul" (Söyle) dedi. Ben, yine bir şey söylemedim. Sonra tekrar bana: "Kul" (Söyle) deyince, ben de: "Ey Allah'ın resulü! Ne söyleyeyim?" dedim. Allah resulü şöyle dedi: Her sabahladığında ve akşamladığında üçer defa el-İhlas, el-Felak ve en-Nâs sûrelerini oku. Seni her şeyden korur."¹⁰⁷³ Tirmizî, bu hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir.

Tirmizî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir: el-Cerîri, Ebû Nadr'den, o da Ebû Saîd'den rivâyet ediyor. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- çeşitli dualarla cinlerden ve insanların nazarından Allah'a sığınırdı. Ancak el-Felak ve en-Nâs sûreleri inince, artık bunlarla sığınmaya başladı; bunların dışındaki sığınma dualarını bıraktı.¹⁰⁷⁴ Tirmizî der ki: Bu konuda Enes'ten de bir hadis rivâyet edilmiştir. Bu, garip hadistir.

Buhârî ve Müslim, Hz. Aişe'den şöyle rivâyet etmişlerdir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- yatağına girdiği vakit iki avucuna el-İhlas, el-Felak ve en-Nâs sûrelerini okur, sonra onları yüzüne ve vücudundan elinin yettiği her yere sürerdi. Hz. Aişe der ki: Hz. Peygamberin hastalığı ağırlaştığında, bunu kendisine benim yapmamı emrederdi.

Derim ki: Yunus, ez-Zührî'den, o da Urve'den, o da Hz. Aişe'den böyle rivâyet etmişlerdir. Buhârî böyle söylemiştir.¹⁰⁷⁵

Malik, ez-Zührî'den, o da Urve'den şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hastalandığında, el-Felak ve en-Nâs sûrelerini okur ve üzerine üflerdi. Hastalığı şiddetlenince, bu sûreleri ben üzerine okuyor ve bereketini umarak kendi ellerini bedenine sürüyordum.

Ma'mer, ez-Zührî'den, o da Urve'den böyle bir rivâyette bulunur ve der ki: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, vefat ettiği hastalığında üzerine el-Felak

1072 Süneni't-Tirmizî, Fedailü'l-Kur'an, 5/157. el-Albani, bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Ayrıntılar için bkz. Es-Sahih, hadis no: 1514.

1073 Tirmizî, es-Sahih, 3/182, ed-Da'avât, 7; Nesâî, el-İstiaze, 8/251; Ebû Dâvud, es-Sahih, 3/957.

1074 Kitabın matbu nüshasında 'Ebû Hüreyre'den, o da Ebû Said'ten' ifadesi yer alır. Ancak doğru olan, sünenlerde de geçtiği gibi zikrettiğimizdir. Tespit ettiğim budur ve hadis sahihtir. Tirmizî, es-Sahih, Tıp, 2/206; İbn Mâce, es-Sahih, Tıp, 2/266; Nesâî, İstiaze, 8/254.

1075 Buhârî, Tıp, 10/219; Müslim, Selâm, 5/43.

ve en-Nâs sûrelerini okuyup üflüyordu. Hastalığı ağırlaşınca, bu sûreleri ben okuyup üzerine üflüyor; bereketini umarak ellerini vücuduna sürüyordum. Bunun üzerine İbn Şihab'a: "Nasıl üflüyordu?" diye sordum. Şöyle dedi: İki eline üflüyor sonra onları yüzüne sürüyordu.¹⁰⁷⁶ Buhârî, böyle zikretmektedir.

Doğru olan budur; Hz. Aişe de böyle yapmıştır. Ancak Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- ona ne böyle yapmasını emretmiş ne de böyle yapmaktan onu men etmiştir. Yoksa Allah resulü ne kendisi rukye (dua ile tedavi, muska, efsunlama) yapmış ne de Hz. Aişe'den kendisine rukye yapmasını istemiştir. Belki bazı raviler, bunu anlam olarak rivâyet etmişlerdir. Bu raviler, Hz. Aişe'nin böyle yaptığını ve Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- buna bir şey demediğini görünce, Hz. Peygamberin ona böyle yapmasını emretmiş olabileceğini sanmışlardır. Oysa iki durum arasında fark vardır. Sonra Allah resulünün, Hz. Aişe'nin kendisine rukye yapmasına bir şey dememesi, onun kendisine rukye yapılmasını istediği anlamına gelmez. Dolayısıyla biri diğeriyle aynı anlamda değildir. Belki de Allah resulünün Hz. Aişe'ye emrettiği şey, kendi elini vücuduna sürmesine yardım etmesidir. Böylece Hz. Peygamber kendi kendine rukye yapmış olur. Bu durumda Hz. Peygamber, elini vücudu üzerinde dolaştırmayacak kadar güçsüz düşünce, Hz. Aişe'ye elini vücudu üzerinde dolaştırmasını emretmiş olabilir. Bu, Hz. Aişe'nin peygamberin üzerine okumasından ve onun elini vücudu üzerinde dolaştırmasından farklıdır. Ama o, hem bunu hem ötekini yapmış olabilir. Ancak Allah resulü ona rukye yapmayı değil sadece elini vücudunun üzerinde dolaştırmasına yardım etmesini emretmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Amaç: Bu iki sûre üzerinde konuşmak; bu sûrelerin büyük yararları olduğunu, onlara şiddetle hatta zaruret derecesinde ihtiyaç duyulduğunu ve hiç kimsenin onlardan uzak duramayacağını açıklamak; büyü, nazar ve diğer kötülükleri baştan savmada bu sûrelerin özel etkisini, bir insanın bu iki sûre ile Allah'a sığınma ihtiyacının nefes alma, yeme, içme ve giyinme ihtiyacından daha büyük olduğunu vurgulamaktır. Allah'tan yardım dileyerek diyoruz ki:

Bu iki sûre, Allah'a sığınmanın üç temel ilkesini kapsamaktadır.

Bir: Sığınma.

İki: Kendisine sığınılan.

Üç: Kendisinden sığınılan.

Bu üç prensibin bilinmesi ile, bu iki sûreye duyulan şiddetli ihtiyaç ve zorunluluk hali bilinebilir. Bu nedenle bu üç ilkeyi üç ayrı bölümde açıklayacağız. Birinci bölüm, sığınma hakkında; ikinci bölüm, kendisine sığınılan hakkında; üçüncü bölüm ise, kendisinden sığınılan durumlar hakkında olacaktır.

Birinci bölüm

Bil ki, ‘Âze’ sözcüğü ve bundan türeyen sözcükler, korunma, sığınma ve kurtulma anlamlarına delalet eder. Bu sözcüğün gerçek anlamı, korktuğun bir şeyden kaçıp seni ondan koruyacak birine sığınmandır. Bu yüzden kendisine sığınılana ‘Meâz’ (koruyan, himaye eden) adı verilmiştir. Sığınak ve barınak anlamına gelen ماجا ve وزر sözcükleri de böyledir.

Bir hadis-i şerifte şöyle anlatılır: Bintü’l-cevn, gerdek için Hz. Peygamberin odasına getirildi. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- elini onun üzerine koyunca, Bintü’l-cevn: “Senden Allah’a sığınırım” dedi. Bunun üzerine Allah resulü ona: “Sen, gerçek sığınılana sığındın. Artık ailene git” buyurdu.¹⁰⁷⁷

أعوذ (Eûzü), sığınırım, korunurum, himayesine girerim demektir. Bu sözcüğün aslı hakkında iki görüş vardır. Birisi, bunun setr (örtme) sözcüğünden alındığını söyler. İkincisi ise, yakınlık ve zorunlu ilişkiden alındığını söyler.

Sözcüğün setr (örtme, saklama)den geldiğini söyleyenler şöyle derler: Araplar, bir ağacın kökünde olan, ağacın kendisini örtüp gizlediği eve “Uvvez” derler. Sanki ev, ağaç ile gizlenip kökü ve gölgesi ile saklanmıştır. Bu yüzden Araplar, böyle evi “Uvvez” olarak adlandırmışlardır. Aynı şekilde, sığınan da, kendisine sığınılan ile düşmanından gizlenip saklanmıştır.

Bu sözcüğün yakınlık ve zorunlu ilişkiden geldiğini söyleyenler ise şöyle derler: Araplar, kemiğe yapışıp ondan ayrılmayan ete “Uvvez” derler. Çünkü bu et, kemiğe iyice yapışmış ve ona sıkıca tutunmuştur. Aynı şekilde sığınan da, kendisine sığınılana sımsıkı tutunmuş, yapışmış ve ona bağlanmıştır.

Bu her iki görüş de doğrudur. Çünkü istiaze (sığınma), her iki anlama da uyar. Sığınan, sığındığı ile gizlenip saklanmış, ona sımsıkı sarılıp tutunmuştur. Kalbi bütünüyle ona sarılıp yapışmıştır. Bu, bir çocuğun, kılıcını çekip kendisine doğru gelen düşmanından kaçarken, kaçış yolunda babasıyla karşılaştığında can havliyle üzerine atlaması ve ona sımsıkı tutunması gibidir. Sığınan da tıpkı bu çocuk gibi, kendisini yok etmek isteyen düşmanından kaçıp Rabbine ve Malikine sığınmakta; O’na kaçarak, nefsinin O’nun huzuruna atarak kendisini korumaya ve düşmanından kurtulmaya çalışmaktadır.

Müminin kalbinde varolan istiaze, ancak benzetme, işaret ve anlatımla bu ifadelerle anlatılabilir. Aksi halde kalpteki sığınma, korunma, nefsinin Rabbin huzuruna atma, O’na muhtaç olma ve huzurunda boyun eğip kendini aşağı görme duygusu, sözcüklerle anlatılacak bir durum değildir.

1077 Buhâri, 9/268; Nesâî, 6/150; İbn Mâce, 1/661. Bu rivâyetlerin hepsi de Urve tarafından Hz. Aişe’den rivâyet edilmiştir.

Bunun gibi, Allah sevgisi, korkusu, O'na saygı ve O'ndan çekinme duyguları da sözcüklerle ifade edilebilen türden bir durum değildir. Sözcükler, bu duyguları anlatmakta yetersiz kalır. Bunlar, hissedilip yaşanmadıkça sadece anlatıp haber vermekle bilinemez. Bu duyguları sözcüklerle anlatmak, yaratılıştan cinsel gücü olmayan birine cinsel ilişkinin lezzetini anlatmaya benzer. Sen bu tadı, yapabileceğin en iyi benzetmeyle ona anlatsan bile, yine de o bu tadın gerçek bilgisine varamaz. Oysa bu tadı cinsel gücü olan bu duyguya sahip birine anlattığında, bu kişi tat ve varlık olarak bunu hemen bilir ve anlar.

Eûzü (أَعُوذُ) fiilinin aslı, (أَعُوذُ) dür. Bu, illetli bir fiil olduğu için 'Vav'ın harekesi 'Ayn'a verilerek 'Vav'ın harekesi sakınleştirildi. Böylece fiil, Eûzü (أَعُوذُ) haline geldi. Bu fiilin İsm-i faili عَائِدُ (A'iz yani sığınan)dır. Bunun aslı عَاوِدُ (Âviz) idi. Fiilin aslında olan 'Vav', faildeki 'Elif'ten sonra gelince, 'Vav' Elif'e dönüştürüldü. Kâim ve Hâif ism-i faillerinde olduğu gibi. Fiilin mastarı ise, عَايِدَا (İyazen - sığınmak)dır. Bunun da aslı عَوَايِدَا (İvazen)dir. لَوَايِدَا (Livazen) gibi. Burada da 'vav', kendisinden önceki harfin harekesi kesre olduğu için 'Ya' harfine dönüştürülmüştür. Vav kendi harekesini koruyamamıştır, çünkü fiildeki illeti zayıftır.

İsteaze (اِسْتَعَاذَ) fiilinin ism-i faili ise Müste'iz – مُسْتَعِيْزٌ (sığınma talep eden)dir. Bu sözcüğün aslı, Müsta'viz – مُسْتَعِيْزٌ dir. Müstahric – مُسْتَحْرِجٌ gibi. Burada 'Vav'ın kesre olan harekesi, bir önceki 'Ayn' harfine verilmiştir. Ayn'ın harekesi kesre olunca, Vav harfi fiilin aslında olan Ya harfine dönüştürüldü.

Şayet, “Kovulmuş şeytandan Allah'a sığın”¹⁰⁷⁸ mealindeki فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ rasiyinde olduğu gibi, bu fiilden yapılan emrin başına neden 'Sin' ve 'Ta' harfi geliyor da aynı fiilin geçmiş ve şimdiki zamanlarının başına gelmiyor? Neden çoğunlukla اَعُوذُ بِاللّٰهِ (Allah'a sığınırım) ve تَعُوذُ (Allah'a sığındım) deniliyor da اِسْتَعِيْذُ (Sığınyorum) ve اِسْتَعِذْتُ (sığındım) denilmiyor?” dersin, derim ki: Emrin başına gelen 'Sin' ve 'Ta' harfi, istek bildiriyor. Dolayısıyla اِسْتَعِيْذُ بِاللّٰهِ (Allah'a sığınyorum) demek, “O'ndan sığınma talep ediyorum” demektir. Bu, senin اِسْتَحْيِرْ اِلٰه (Allah'tan hayırlısını talep ediyorum) ve اِسْتَغْفِرْ (O'ndan bağışlanma istiyorum) ve اِسْتَقِيْلْ (O'nun affını diliyorum) demene benzer. Dolayısıyla bu harflerin fiilin başına gelmesi, istek ve talebi belirtmek içindir. Bu yüzden, emredilen اَعُوذُ بِاللّٰهِ (Allah'a sığınırım) dediğinde, kendisinden istenileni yerine getirmiş olur. Çünkü ondan sığınma ve korunma talep etmesi istenmiştir.

Sığınma ve korunmanın bizzat kendisi ile bunu talep etme arasında fark vardır. Sığınma talep eden, düşmandan kaçıp Allah'a sığınmak ve korunmak istediği için, âyet buna delalet eden fiille gelmiş, sığınmayı talep etmeye delalet eden fiille gelmemiştir. Bu hususu iyi düşünürsen, anlarsın.

Bu, bir kişiye الله استغفر (Allah'tan bağışlanma dile) denilince, onun da استغفر الله (Allah'tan bağışlanma diliyorum) demesinden farklıdır. Çünkü bu durumda, o kişiden Allah'tan bağışlanma dilemesi talep edilmektedir. Dolayısıyla kişi استغفر الله deyince, emredileni yerine getirmiş olmaktadır. Çünkü bunun anlamı, 'Ben, Allah'tan beni bağışlamasını diliyorum' demektir.

Aslında istiazede de bu anlam bulunduğu için, fiilin başına 'Sin' ve 'Ta' harflerinin gelmesinde bir sakınca yoktur. Dolayısıyla bir kişinin استعذ بالله demesi, "Allah'tan beni korumasını, himayesine almasını diliyorum" demektir. Ancak bu mânâ, Allah'a kaçıp O'na sığınmanın ve himayesine girmenin bizzat kendisi değildir. Çünkü birincisi, kişinin kendi halinden, Rabbine sığınmasından haber vermektedir. Onun bu haberi, Allah'tan kendisini koruması ve himaye etmesi talebi içermektedir. İkincisi ise, Rabbinden kendisini korumasını isteyen bir kişinin dileğidir. Sanki o, "Senden, beni korumanı diliyorum" demektir.

Birincisinin durumu daha üstün ve mükemmeldir. Bu yüzden Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bu emre uyarken, "أعوذ بالله من الشيطان الرجيم" (Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım)¹⁰⁷⁹, "أعوذ بكلمات الله التامات" (Allah'ın tastamam kelimeleri ile sığınırım)¹⁰⁸⁰, "أعوذ بعة الله وقدرته" (Allah'ın izzet ve kudreti ile sığınırım)¹⁰⁸¹ demiş, استعذ (sığınma dilerim) dememiştir. Ayrıca, Allah'ın ona öğrettiği de böyledir ve ona şöyle emretmiştir: "أعوذ برب الفلق" (Sabahın Rabbine sığınırım), "أعوذ" (İnsanların Rabbine sığınırım). Görüldüğü gibi burada da استعذ (Sığınma dilerim) denmemiştir. Bu muhteşem ve derin hikmeti iyi düşün.

Eğer dersen ki: Emredilen kendisi olduğu halde, bu emre uymak nasıl emir lafızıyla birlikte söylenir; قل أعوذ برب الفلق (De ki: Sabahın Rabbine sığınırım) ve قل أعوذ برب الناس (De ki: İnsanların Rabbine sığınırım) denilir? Oysa bilindiği gibi, birisine "De ki: Hamd Allah'a aittir" ve "De ki: Allah yücedir" denildiğinde, bu emre uymak için "Hamd Allah'a aittir" ve "Allah yücedir" denilir; "De ki: Hamd Allah'a aittir" ve "De ki: Allah yücedir" denilmez.

Derim ki: Bu, Ubeyy b. Ka'b'ın Hz. Peygambere yönelttiği sorunun aynısıdır. Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- bu soruya şöyle cevap vermiştir. Buhâri, sahihinde şöyle anlatıyor. Kuteybe, Süfyan b. Asım ve Abede'den, o da Zirri b. Hubeyş'ten rivâyetle anlatıyor. Ubeyy b. Ka'b'a, Felak ve Nas sûreleri hakkında

1079 Allame el-Albani bu rivâyet için şöyle demiştir: "Bu rivâyet, daha sonra zikredilecek olan ziyadesiyle birlikte sahihtir. Bu ziyadenin bulunmadığı rivâyetin aslı olduğunu bilmiyorum."

Bkz. El-İrv'a, 2/53, hadis no. 342. Ayrıca bkz. İbn Kesir, Tefsir, 1/12

1080 Müslim, ez-Zikr, 5/560; Ebû Dâvud, et-Tıp, 2/738.

1081 İmam Ahmed, 4/217, 6/390; Ebû Dâvud, et-Tıp, 2/736; et-Tirmizî, ed-Daavat, 5/535.

sordum. Dedi ki: Ben de aynı soruyu Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- sorduğumda bana şöyle dedi: “Bana denildi, ben de dedim.” Biz de Allah resulünün söylediği gibi söylüyoruz.”

Yine Buhârî anlatıyor. Ali b. Abdullah, Süfyan’dan, o da Abede b. Ebi Lübabe’den, o da Zirri b. Hubeyş’ten, o da Asım b. Zirri’den rivâyetle şöyle anlattı. Ubeyy b. Ka’b’a: “Ey Eba Münzir! Kardeşin İbn Mesud şöyle şöyle söylüyor” dedim. Bana dedi ki: Ben de Allah resulüne -sallallâhu aleyhi vesellem- sordum. Şöyle buyurdu: “Bana denildi, ben de dedim.” İşte bizde Allah resulünün söylediği gibi söylüyoruz.¹⁰⁸²

Derim ki: “Bana denildi” cümlesinin tümleci hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: “Bana ‘De’ denildi” veya “Bana bu sözler söylendi, ben de bana denildiği gibi söyledim.”

Bu cevapta bir incelik vardır. O da şudur; Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, Kur’an’ı eksiksiz bir şekilde tebliğ etmekle yükümlüydü. O, Kur’an’ı kendi kafasına göre inşa etmemiş, aksine Allah’tan aldığı gibi aynen tebliğ etmişti. Bu yüzden Yüce Allah kendisine, “قل اعوذ برب الفلق” (De ki: Sabahın Rabbine sığınırım) deyince, eksiksiz bir tebliğ, onu Allah’ın söylediği söylemeyi gerektirdiği için o da aynısını söylemiştir. İşte Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bana denildi, ben de dedim” sözü ile bu ince mânâyâ işaret etmekte; kendisinin, bir şeyi yeni baştan var eden olmadığını, sadece bir tebliğci olduğunu ifade etmektedir. Yani ‘Ben sadece bir tebliğciyim; bana söylendiği gibi söylerim; Rabbimin kelamını, bana indiği gibi aynen tebliğ ederim” demektedir.

Allah’ın salat ve selâmı o yüce nebinin üzerine olsun. O gerçekten ilâhi mesajı tebliğ etmiş, emaneti en güzel şekilde eda etmiş ve kendisine söylendiği gibi söylemiştir. Böylece bizleri, “Bu Arapça Kur’an ve nazmı, onun kendisinin var ettiği kelimadır” diyen Mutezile ve Cehmiye mezheplerinden korumuştur. Bu hadis, açık bir şekilde bu görüşü reddetmekte; Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem-, tebliğ etmekle emrolunduğu kelamı lafız ve şekil olarak kendisine söylendiği gibi aynen tebliğ ettiğini; öyle ki kendisine “Kul” (De, söyle) denildiğinde, onun da “Kul” dediğini belirtmektedir. Çünkü o, tam bir tebliğci idi ve peygambere, tebliğden başka bir şey düşmezdi.

İkinci bölüm

Kendisine sığınılan, sadece Yüce Allah’tır; sabahın Rabbi, insanların Rabbi, insanların maliki ve insanların ilâhıdır. O’ndan başkasına sığınılmaması gerekir ve varlıklardan hiçbirine sığınılmaz. Çünkü sığınma talep edenleri ancak O koruyup himaye eder; onları, şerlerinden sığındıkları şeylerin şerrinden muhafaza eder. Yüce Allah, Kitab’ında yaratıklarına sığınanlardan bahsetmiş ve bu sığınmanın,

kendilerine sığınılanların azgınlığını arttırdığını haber vermiştir. Allah, bu durumu mümin cinlerin diliyle bize şöyle anlatır: “Doğrusu insanlardan bazı erkekler cinlerden bazı erkeklere sığınarlardı da onların azgınlıklarını arttırırlardı.”¹⁰⁸³ Bu âyetin tefsirinde şu haberler anlatılır: Cahiliye döneminde Araplardan bir adam yolculuk yaptığında, şayet ıssız bir yerde geceleyecekse “Kavmindeki akılsız kimselerin şerrinden, bu vadinin efendisine sığınırım” der, sonra sabaha kadar huzur ve güven içinde uyurdu.¹⁰⁸⁴

Bazı insanlar, cinlerin efendisine sığınmakla onların azgınlıklarını, günahlarını ve kötülüklerini arttırıyorlardı. Çünkü cinler bununla iftihar ediyor ve: “Biz, insanlara da cinlere de hükmediyoruz” diyorlardı. Âyette geçen “Rahak” sözcüğü, azgınlık, günah ve saygınlıkları çiğnemek gibi anlamlara gelir. Bir takım insanlar cinlere sığınmakla, onları yasak olan kibir ve büyükmeye sevk etmiş; bu yüzden, onlar da insanlara ve cinlere hükmettiklerini sanmışlardı.

Ehl-i sünnet alimleri, “Allah’ın kelimelerinin mahluk (yaratılmış) olmadığı” konusunda Mutezile’ye karşı, Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- “Allah’ın tastamam kelimeleri ile sığınırım” sözüyle Allah’a sığınmasını delil getirmiş; Allah resulünün -sallallâhu aleyhi vesellem- bir mahlukla asla Allah’a sığınmayacağını söylemişlerdir.

Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- “Allah’ım! Senin gazabından rızana, cezalandırmandan affına sığınırım”¹⁰⁸⁵ sözü de buna benzer. Bu hadis, rıza ve affın Allah’ın sıfatlarından olduğuna ve bunların mahluk olmadığına delalet etmektedir. Allah resulünün “Allah’ın izzet ve kudreti ile sığınırım” ve “Karanlıkları aydınlatan yüzünün nuru ile Sana sığınırım” sözü de buna benzer. Dolayısı ile Hz. Peygamberin kendisiyle sığındığı sıfat mahluk değildir. Çünkü o, Allah ya da herhangi bir sıfatı dışında başka bir şeyle sığınma talep etmez.

Bu iki sûredeki istiaze (sığınma), Rab, melik ve ilâh isimleriyle yapılmıştır. Allah’ın Rab adı Felak sûresinde ‘Sabah’a, Nas sûresinde ise ‘İnsanlara’ muzaf olarak gelmiştir. Çünkü Allah’ın bu iki sûrede kendisini nitelediği sıfatlar, talep edilen sığınmaya uygun olmalı ve kendisinden sığınılan şerri savmayı gerekirdi.

Daha önce birçok yerde ifade ettiğimiz gibi, Allah’a en güzel isimleriyle dua edilmeli ve her istek, kendisine uygun ve onu gerektiren isimle yapılmalıdır.

1083 el-Cin, 72/6.

1084 İbn Kesir, Tefsir, 4/455.

1085 Müslim, salat, 2/123; Tirmizî, daavat, 5/489.

Nitekim Hz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi vesellem- bu iki sûre için, “Sığınanlar, bu iki sûreyle sığındıkları kadar başka bir şeyle sığınmamışlardır” buyurmuştur.¹⁰⁸⁶ Dolayısıyla kendisiyle sığınılan isim, kendisinden sığınılan ya da kaldırılması istenen şerri defetme amacına uygun olmalıdır. Bu açıklamadan sonra, artık üçüncü bölümün konusu olan ‘kendisinden sığınılan şeyler’ bölümüne geçebilir ve söz konusu uygunluğu açıklayabiliriz.

Üçüncü bölüm

Bu bölüm, bu iki sûrede geçen ve kendinden sığınılan şerhlerin çeşitleri hakkındadır.

İnsanın başına gelen şer, iki kısımdır.

Biri, kendisinin yaptığı ve cezalandırılacağı günahlardır. Bu şer, insanın kendi fiili, kastı ve çabasıyla gerçekleşir. Öyleyse bu şer türü, günahlar ve günaha neden olan şeylerdir. Şerhlerin en büyüğü ve kalıcı olanı, sahibine şiddetle bağlı olanı bu türdür.

Diğeri ise, başkasından insana gelen şerdir. Bu başkası, ya mükellef ya da mükellef değildir. Mükellef olan, ya kendisi gibi insanlardan ya da kendisi gibi olmayan cinlerdendir. Mükellef olmayan ise, zehirli haşere ve yırtıcı hayvanlar gibi canlılardır.

Bu iki sûre, işte bütün bu varlıklardan gelebilecek şerhlerden en özlü, en kapsamlı, amaca en uygun ifadelerle sığınmayı içerir. En genel sığınmayı kapsayan bu sûreler, kendisinden sığınılan şer kapsamına giren hiçbir şerri dışarıda bırakmaz.

Felak sûresi, dört şerden sığınmayı içerir. Bunlar:

Bir: Genelde şerli olan varlıkların şerrinden.

İki: Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden.

Üç: Düşümlere üfleyenlerin şerrinden.

Dört: Kiskandığı zaman kıskanç kişinin şerrinden.

Bu dört şer türünden, gerçekleştiği yerlerden, insanla olan ilişkisinden, daha gerçekleşmeden onlardan korunmadan ve gerçekleştikten sonra onları baştan savmadan söz edeceğiz. Ancak bunları açıklamadan önce, şerri ve gerçeğinin ne olduğunu açıklamak gerekiyor.

Diyoruz ki: Şer, iki şeye denilir; acı ve acıya neden olan şeyler. Şerrin bundan başka bir adlandırması yoktur. Öyleyse şerhler, acılar ve nedenleridir. Mesela günahlar, küfür, şirk ve zulüm çeşitleri, şerdir. Her ne kadar bunları yapanlar,

yaptıklarından bir çeşit zevk alsalar da bunlar şerdir; çünkü acının nedenleridir. Diğer sebepler, sebep oldukları şeye götürdükleri gibi bunlar da insanı acıya götürür. Bu fiillerin acıya neden oluşu, öldürücü zehir içmenin, boğazlamanın, ateşte yakmanın ve iple boğmanın ölüme neden olması gibidir. Tüm bu sebepler, herhangi bir mani olmadığında ya da kendisinden daha güçlü zıt bir sebeple karşı konulmadığında mutlaka sebep oldukları şeye (ölüme) götürür. Mesela günah işleme sebebine, güçlü iman karşı koyar. İyiliklerin büyük ve çok olması, günah işleme sebebini zayıflatır yok eder. Böylece acıya neden olan sebepler üzerinde nitelik ve nitelik olarak etkisini artırır. Güçlü olan zayıf olanı defeder.

Sağlık ve hastalık, güçlülük ve zayıflık sebepleri gibi birbirine zıt bütün sebeplerin durumu böyledir.

Amaç: İçinde biraz zevk ve lezzet bulunan bu sebepler, şerdir. İnsan nefsi bunlardan bir takım acil zevkler alsa da bu böyledir. Çünkü bu tür şerler, içinde zehir bulunan lezzetli bir yemeğe benzerler. Bu yemeği yiyen, onu yemekten lezzet alır ve kolayca yutar. Ancak bir süre sonra, bu zehirli yemek yapacağını yapar. Günah ve hatalar da işte böyledir. Allah ve resulü bunları haber vermemiş olsaydı bile, özel ve genel tecrübeler ile gerçek vaka bunun en büyük şahidi olurdu.

İnsana verilen bir nimet, işlediği bir günahattan başka bir nedenle ondan alınmış mıdır? Yüce Allah, bir kuluna bir nimet verince onu korur ve o kulundan almaz. Kul, işlediği günahlarla bu nimeti değiştirmeye çalışmadıkça, Allah o nimeti başka bir şeyle değiştirmez. Bunun böyle olduğunu kendisi şöyle haber veriyor:

*“Allah, kendi nefislerinde olanı değiştirip bozmadıkça bir toplulukta olanı değiştirip-bozmaz. Allah bir topluluğa kötülük istedi mi, artık onu geri çevirecek yoktur. Onlar için O’ndan başka bir dost da yoktur.”*¹⁰⁸⁷

*“Bir toplum, kendinde olanı değiştirmedikçe Allah, o topluma nimet olarak verdiğini değiştirecek değildir.”*¹⁰⁸⁸

Yüce Allah aziz kitabında, verdiği nimetleri geri aldığı önceki toplumların hikayelerini anlatır. Bu hikayeleri ibretle okuyup düşünen, verilen nimetlerin geri alınma sebebini kolaylıkla bulur; Allah’ın emrine muhalefet etmek ve gönderdiği peygamberlere karşı çıkmak. Aynı şekilde, yaşadığı çağdaki insanların halini ve kendilerine verilen nimetlerin geri alınışını düşünen, bütün bunların işlenen günahların kötü sonuçları olduğunu görür. Şair der ki:

Eğer bir nimet içindeysen, onu koru;

Çünkü günahlar, nimetleri alıp götürür.

1087 er-Ra’d, 13/11.

1088 el-Enfal, 8/53.

Allah'ın verdiği nimetleri, O'na itaat gibi koruyan başka bir şey olmadığı gibi, bu nimetleri, Allah'a şükür gibi arttıran bir şey yoktur. Yine bu nimetleri, Rabbe isyan ve günah gibi alıp götüreren bir şey de yoktur. Çünkü günahlar, nimetlerin ateşidir; ateş, kuru odunları yakıp yok ettiği gibi nimetleri de yok eder. Dünyada yaşanan olaylara bakıp düşünen bir kimse, başkasının tanım ve anlamına ihtiyaç duymaz.

Amaç: O halde bu sebepler, kesinlikle şerdir. Bu sebeplerin sebep oldukları şeylerin şer olmasına gelince; bunların ruhsal ve bedensel acılar olmasıdır. Bu sebeplerin yol açtıkları sonuçlar, insan üzerinde şiddetli bedensel acıların yanında üzüntü, gam, keder, kaygı ve endişe gibi ruhsal acıları toplar. Zeki ve akıllı bir kimse bu durumu çok iyi düşündüğünde, bu sebeplerden ve sonuçlarından hakkıyla sakınmaya ve uzaklaşmaya gayret eder. Ancak bazen, Allah'ın gerçekleşmesini takdir ettiği bir durumun gerçekleşmesi için insanın kalbine gaflet perdesi çekilir. Eğer insan bu dünyada tam bir uyanıklık halinde olsaydı, Allah'ın bu dünyada ve âhirette kendisine vereceği nimetlerden kaçırdıkları için, bu dünyada kendisini hasret ve derin üzüntülerle paramparça ederdi. Bu yüzden bu muhteşem nimetler, ancak insan bu dünyadan ayrılırken, sonsuzluk yurduna giderken gerçek bir şekilde kendisine gösterilir. İşte o zaman insan, “*Keşke bu hayatım için önceden bir şeyler yapıp gönderseydim*”¹⁰⁸⁹, “*Rabbime karşı yaptığım bu kusurlardan dolayı yazıklar olsun bana!*”¹⁰⁹⁰ der.

Şer, acı ve sebepleri olunca, Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- bütün istiaze ve sığınmaları hep bu iki asla dayanıyordu. Bu yüzden Hz. Peygamberin sığındığı ya da sığınılmasını emrettiği bütün durumlar, ya acı veren ya da acıya neden olan durumlardır.

Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- namazdan sonra dört şeyden Allah'a sığınıyor ve sahabelere bu dört şeyden Allah'a sığınmalarını emrediyordu. Bunlar, kabir azabı, Cehennem azabı, hayatın ve ölümün fitnesi ile Mesih Deccal'ın fitnesidir.¹⁰⁹¹ İlk ikisi, insana en büyük acı veren azaplardandır. Öteki ikisi ise, acı azabın sebepleridir. Çünkü fitne, azabın sebebidir. Burada fitne özellikle zikredilmiştir. Yine hadiste, fitnenin iki türü zikredilmektedir. Çünkü fitne, ya hayatta iken ya da öldükten sonra gelir. Hayatın fitnesinde, azap bir süre gecikebilir; ama ölümden sonraki fitnede, azap gecikmeden hemen gelir.

1089 el-Fecr, 89/24.

1090 ez-Zümer, 39/56.

1091 Buhâri, cenaiz, 3/284; Müslim, mesacid, 2/233. Her iki rivâyet de Ebû Hüreyre ve diğer ravilerden yapılmıştır.

Dolayısıyla istiâze (sığınma), acı, azap ve sebeplerinden Allah'a sığınmaktır. Bu sığınma duası, namazdaki en kuvvetli dualardandır. Öyle ki seleften ve haleften bazı alimler, son teşehhütten sonra bu duayı okumanın vacip olduğunu ve onu okumayanın namazı yeniden kılması gerektiğini söylemişlerdir. İbn Hazm, bu duayı her teşehhütte okumayı vacip kılmış; okumayanın namazının geçersiz olduğunu söylemiştir.

Hız. Peygamberin okuduğu bir başka istiâze duası şudur: Allah'ım! Üzüntü ve kaygıdan, acizlik ve tembellikten, korkaklık ve cimrilikten, borcun galebe gelmesinden ve insanların baskısından sana sığınırım.¹⁰⁹²

Hadiste geçen üzüntü ve kaygı, yakın anlamlı sözcükler olup ikisi de ruhsal acı ve azap verir. Aralarındaki fark şudur: Kaygı, gelecekte bir şerrin gerçekleşmesinden endişe edip acı duymak; üzüntü ise, geçmişte meydana gelen bir şerden ya da sevilen bir şeyi elde edememekten dolayı acı duymaktır. İkisi de ruha acı ve azap veren haldir. Bu acı geçmişle alakalı olduğunda üzüntü, gelecekle ilgili olduğunda ise kaygı olarak adlandırılır.

Hadiste geçen acizlik ve tembellik de yakın anlamlı sözcüklerdir ve acının sebepleridir. Çünkü ikisi de, sevilen ve hoşlanılanı elde edememeyi gerekli kılar. Acizlik, güç ve kuvvet eksikliğine; tembellik ise, irade eksikliğine dayanır. Sevileni elde edememek ve onu elden kaçırmak, ruhun kendisine bağlılığına ve onu elde ettiğinde kavuşacağı zevkin şiddetine göre ruha acı verir.

Aynı şekilde korkaklık ve cimrilik de yakın anlamlı sözcüklerdir. Çünkü ikisi de mal ve bedenden yeterli şekilde yararlanmamayı gerektirir. Bu her iki durum da acının sebebidir. Çünkü korkak, sevindiren, eğlendiren ve zevk veren büyük şeyler kaçar. Bu şeylere ancak cesaret ve çabayla ulaşılabilir. Cimrilik ise, bu şeylerle sahibinin arasına girer; onu bu güzelliklerden mahrum eder. Bu iki haslet, acıların en büyük sebeplerindendir.

Borcun galebe gelmesi ve insanların baskısı da birbirine yakın anlamlıdır. Her iki durum da ruha acı ve azap verir. Birincisi, haklı bir gerekçeyle dayanan baskı; ikincisi, haklı bir gerekçeyle dayanmayan baskıdır.

Borcun galebe gelmesi, çoğunlukla insanın kendi irade ve tercihiyle meydana gelirken, insanların baskısı genelde insanın kendi tercihiyle meydana gelmez.

1092 Buhâri, daavat, 11/177; Tirmizî, daavat, 5/486; Hadis, Enes b. Malik'ten rivâyet edilmiştir. Bkz. Camiu'l-usul, 4/351.

Yine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- “günah işleme ve ağır borç altında kalma” hallerinden Allah’a sığınmıştır.¹⁰⁹³ Bu iki hal, acil acıya sebep olan hallerdendir.

Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şu hallerden de Allah’a sığınmış ve şöyle dua etmiştir: Allah’ım! Senin gazabından rızana, cezalandırmandan affına sığınırım.

Gazap, acının sebebi; ceza ise acının kendisidir. Allah resulü bu dualarla, en büyük acılardan ve acıya sebep olan en güçlü sebeplerden Allah’a sığınmıştır.

Kendisinden sığınılan şer, iki çeşittir. Biri, var olan ve kaldırılması istenen şerdir. Diğeri, yok olan ve yok olarak kalması, var olmaması istenen şerdir.

Aynı şekilde hayır da iki çeşittir. Biri, var olan, kalması ve devam etmesi istenen, yok olması istenmeyen hayırdır. Diğeri, yok olan ama var olması istenen hayırdır. Bu dört durum, alemlerin rabbinden isteği olanların ana taleplerini oluşturur. İnsanların istek ve taleplerinin dayanak noktaları bunlardır.

Yüce Allah, Âl-i İmran sûresinin sonunda kullarının yaptığı duadan söz ederken bu dört talepten şöyle bahseder: “*Rabbimiz! Doğrusu biz, ‘Rabbimize iman edin’ diye imana çağıran bir dâvetçiyi işittik ve hemen iman ettik. Rabbimiz! Artık bizim günahlarımızı bağışla ve kötülüklerimizi ört*”¹⁰⁹⁴ Bu, var olan şerrin kaldırılması talebidir. Çünkü daha önce ifade edildiği gibi günah ve kötülükler, şerdir. Dua şöyle devam ediyor: “*Ve canımızı iyilerle birlikte al.*”¹⁰⁹⁵ Bu da, var olan hayrın –ki bu imandır- ölünceye kadar devam etmesi ve canlarını bu şekilde alması talebidir. Dört talepten ikisi, işte budur.

Dua şöyle devam ediyor: “*Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vadedtiklerini ihsan et.*”¹⁰⁹⁶ Bu, şimdilik olmayan hayrın kendilerine verilmesi talebidir. “*Ve kıyamet günü bizi rezil etme.*”¹⁰⁹⁷ Bu da, şimdilik olmayan şerrin –ki bu, kıyamet günü rezil olma halidir- başlarına gelmemesi, bunun gerçekleşmemesi talebidir.

Bu iki âyette geçen dualar, söz konusu dört talebi en güzel şekilde ve en güzel tertiple zikretmektedir. Önce dünyadaki iki talebi zikretmektedir. Bunlar,

1093 Buhâri, ezan, 2/369; Müslim, mesacid, 2/234. Her iki hadis, Hz. Aişe’den rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- hadisin sonunda, kendisine ağır borcun şerrinden bu kadar Allah’a sığınmasının nedenini soranlara şöyle cevap vermiştir: İnsan, ağır borç altında kalınca, konuştuğunda yalan konuşur ve söz verdiğinde sözünde duramaz.

1094 Âl-i İmran, 3/193.

1095 Âl-i İmran, 3/193.

1096 Âl-i İmran, 3/194.

1097 Âl-i İmran, 3/194.

bağışlanma ve ölüme kadar Müslümanlığın devam etmesidir. Bu taleplerin ardından âhiretteki talepleri zikretmektedir. Bunlar da, peygamberlerin diliyle vadedilenin verilmesi ve kıyamet günü rezil olmama talebidir.

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, hutbede şehadetten sonra şu duayı okurdu: “Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüklerinden Allah’a sığınırız.” Bu dua, nefsin şerrinden Allah’a sığınmayı ele almaktadır. Bu şer, belki şu an yoktur ama nefiste onu yapma gücü vardır. Bu yüzden Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Allah’tan, bu şerrin var olmamasını ve kendisinden defedilmesini istemektedir.

Hadiste geçen ve “amellerimizin kötülüklerinden” diye tercüme ettiğimiz “وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا” ifadesi hakkında iki görüş vardır:

Bir: Bu ifade, var olan, yapılan kötü amellerden Allah’a sığınma anlamındadır. Bu durumda hadis, iki istiaze türünden var olmayan (yok olan) şerden ve var olan şerden sığınmayı kapsar. Dolayısıyla Hiz. Peygamber, bu ifadeyle birinci şerrin defini, ikinci şerrin de kaldırılmasını talep etmektedir.

İki: Amellerin kötülüklerinden maksat, bu amellerin kötü sonuçları ve sahibini kötü hallere düşüren cezalarıdır. Bu durumda bu ifade, kötü sonuçtan ve cezadan sığınma anlamına gelir. “Nefislerimizin şerrinden” ifadesi ise sebebin defini talep etme anlamına gelir. Böylece bu iki ifadeyle, hem acının gerçekleşmesinden hem de buna neden olan sebeplerden sığınılmış olur.

Birinci görüşe göre “amellerimizin kötülüklerinden” ifadesindeki izafet, türün cinsine izafe edilmesi şeklindedir. Ameller, cins; kötülük ise türdür. Dolayısıyla bu ifadeyle kötü ameller kastedilmektedir.

İkinci görüşe göre ise buradaki izafet, sonucun sebebe, malulün illete izafe edilmesi şeklindedir. Dolayısıyla sanki şöyle demektedir: Amellerimizin (kötü) sonuçlarından Allah’a sığınırız.

O halde söz konusu ifade her iki anlama da gelebilir. Artık hangi anlamın hadise daha uygun olduğunu, hangisinin daha evla olduğunu sen düşün. İki anlamda da tercih edilme yönü vardır. Birincisinin tercih edilme yönü şudur: Kötü ameller, nefsin şerrinden kaynaklanır. Nefsin şerri, kötü amelleri doğurur. Bu yüzden Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-, nefsin bu vasfından ve bu vasfın neden olduğu amellerden Allah’a sığınmıştır. Çünkü bu ikisi de şerdir ve her acının sebebidir. İnsan bunlardan kurtulduğunda, bütün şerlerden kurtulur. İkincisinin tercih edilme yönü ise şudur: Amellerin kötülükleri, bu amelleri işleyenlere acı veren cezalardır. Bu acı sonuçların sebebi de nefsin şerridir. Allah resulü bu ifadeyle hem acı veren cezalardan hem de bu acıya neden olan sebeplerden Allah’a sığınmaktadır.

Aslında bu her iki görüş, birbirinin lazımıdır. Birinden Allah'a sığınmak, ötekinden de sığınmayı gerektirir.

Her şerrin bir sebebi, kaynağı ve sonucu vardır. Bu sebep, kişinin ya kendi içinde ya da kendi dışındadır. Sonucu da yine insanın ya kendisinde ya da başkasında ortaya çıkar. Buna göre dört durum ortaya çıkmaktadır: Birisi, kaynağı insanın kendisi olan şerdir. Bu şer, bazen insanın kendisine bazen başkasına döner. İkincisi, kaynağı başkası olan şerdir. Yani şerrin sebebi ve kaynağı başkasıdır. Bu şer de bazen insanın kendisine bazen de başkasına döner. Allah resulü -sallallahu aleyhi vesellem- bu dört tür şerri, Hz. Ebubekir'e öğrettiği duada toplamış ve ona "Sabahladığında, akşamladığında ve yatağına yattığında şöyle söyle" diyerek şu duayı okumasını emretmiştir: "Allah'ım! Ey gökleri ve yeri yaratan, gaybı ve müşahede edileni bilen, her şeyin rabbi ve maliki! Sen'den başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. Nefsimin şerrinden, şeytanın şerrinden ve vesvesesinden, nefsim ya da bir Müslüman'a kötülük yapmaktan sana sığınırım."¹⁰⁹⁸

Hız. Peygamber -sallallahu aleyhi vesellem- bu hadis-i şerifte, şerrin iki kaynağını ve sonuçlarının kime döndüğünü zikretmektedir. Şerrin iki kaynağının, nefis ve şeytan olduğunu; sonuçlarının ise, kişinin kendisine ya da Müslüman kardeşine döndüğünü belirtmektedir. Yani hadis, şerrin kaynaklarını ve sonuçlarının kime döndüğünü kısa, özlü, toplu ve açık biçimde bir arada zikretmektedir.

Bu durumlar bilindikten sonra şimdi de, bu iki âyette kendisinden sığınılan şerlerden söz edelim.

Birinci şer: Yarattığı şeylerin şerridir. Bu şerle genel bütün şerler kastedilmektedir. Âyette geçen ۞ edatı mevsule olup ۞ anlamında değildir. Burada şer, yaratılana dayandırılmış; Allah'ın bir fiili ve yaratması olmasına rağmen şer, Rabbin yaratmasına dayandırılmamıştır. Çünkü O'nun yaratmasında hiçbir yönden şer yoktur. Şer, Yüce Allah'ın zatında olmadığı gibi O'nun sıfatları ve fiilleri arasına da girmez. O'nun zatı, mutlak kemal sahibidir; hiçbir yönden herhangi bir eksiği yoktur. O'nun sıfatları da aynı şekilde mutlak kemal ve tam celal sahibidir. Hiçbir yönden herhangi bir kusuru ve eksikliği yoktur. Aynı şekilde O'nun bütün fiilleri katıksız hayırdır ve onlarda hiçbir şer yoktur. Eğer Allah şer yapmış olsaydı, bundan O'nun için şer ismi türetilir, bütün isimleri en güzel olmaz ve bunun hükmü kendisine dönerdi. Oysa Allah, bütün bunlardan yüce ve münezzehtir.

Allah'ın kullarına yaptıkları, O'nun adaleti gereğidir. Onlardan cezayı hak edenlere verdiği cezalar, tamamen hayırdır. Çünkü bu, O'nun adaleti ve hikmetidir. Bu cezalar, yaratıklara göre şerdir. Şer, insanların yaptıklarına bağlı olarak onların fiilleri sonucu gerçekleşir; Allah'ın şerle var olan fiiliyle değil. Yoksa biz, Allah'ın munfasıl fiillerinde şer olduğunu inkâr etmiyoruz. Çünkü O, hem hayrın hem şerrin yaratıcısıdır.

Ancak burada iki duruma dikkat etmek gerekir:

Birincisi: Şer olan ya da şer içeren şey, mutlaka munfasıl bir fiil olması, onun bir vasfı ve fiili olmaması gerekir.

İkincisi: Bir şeyin şer olması, izafi ve nispi olmalıdır. Yani Allah'ın fiili ve yaratması bakımından hayır; hakkında şer olana göre ise şer olmalıdır. Dolayısıyla şerrin, hayır ve şer olmak üzere iki yönü vardır. Şerrin hayır olduğu yön, yaratma, var etme ve dileme bakımından Yüce Allah'a nispet edildiği yöndür. Bu şerrin yaratılmasında, Allah'ın kendi ilmiyle tercih ettiği derin hikmetler vardır. O, bu hikmetleri yaratıklarından dilediğine ve dilediği kadarını verebilir. Ancak insanların çoğunun akli, bırakın bunların hakikatine ermeyi onları bilme ve anlamakta bile aciz kalır. Bunlara icmali olarak iman etmek, Yüce Allah'ın pek zengin (gani) ve hamid olduğuna inanmak yeterlidir. Fakat şer fiilini yapan, Allah'ın zenginliğine aykırı bir ihtiyacını ya da Allah'ın hamdine aykırı bir eksikliğini ve kusurunu gidermek için yapar. Dolayısıyla hayır ve şeri yaratan kendisi olsa bile, gani ve hamid olan birinden şerrin sadır olması imkân dışıdır.

Görüldüğü gibi bir fiilin şer olması, izafi bir durumdur. Şer, onu yaratan ve var edene nispet yönünden katıksız hayırdır. Sen bu yönden asla gafil olma; işte o zaman Yüce Allah, kendisini tanıma ve sevmeye konusunda sana büyük kapılar açar. Fazilet sahibi pek çok kimsenin aklının şaşkınlık içinde kaldığı şüpheleri giderir.

Bu konuyu, “et-Tuhfetü'l-Mekkiyye”, “el-Fethü'l-Kudsi” ve daha başka kitaplarda ayrıntılı olarak açıkladım. Eğer bunu anlamakta hala güçlük çekiyorsan, birkaç örnekle bunu sana açıklayayım.

Bir: Hırsıza göre, elin kesilmesi bir şerdir. Ancak insanların çoğuna göre bu fiil, kendi mallarını koruduğu ve zararı kendilerinden defettiği için tamamen hayırdır. Bu fiil, hüküm ve iş olarak el kesmeyi üslenenler için de katıksız bir hayırdır. Çünkü bunda, kendilerine acı ve zarar veren organın kesilmesiyle insanlara iyilik yapma, onlara ihsanda bulunma vardır. O, bu hükmü vermekle övgüyü hak ediyor. Verdiği bu hükmün uygulanmasını emretmesi ise, ona teşekkür etmeyi, hamd etmeyi, övgüde bulunmayı, sevgi ve saygı duymayı gerekli kılıyor.

İnsanların canlarına kastedip öldürenlerin öldürülmesine, ırzlarına saldıranların ise kırbaçlanmasına hükmetmek de böyledir. İnsanların can ve ırzlarına sal-

dıranların dünyadaki cezası bu ise, onların dinlerine saldıran ve onlarla, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği, kulların dünya ve âhiret mutluluğunu kendisine bağladığı hidâyetin arasına girenlerin cezası nasıl olur? Bu saldırganın cezalandırılması, katıksız hayır, hikmet, adalet ve insanlara ihsan değil midir? Hâlbuki bu ceza, azgın saldırgana göre şerdir.

Öyleyse şer, cezanın uygulandığı kişiye nispetledir. Yüce Allah'a nispetle de bu O'nun dilemesi, iradesi ve fiilidir. Hayır ve hikmetin ta kendisidir.

Bu nedenle, bu büyük haberi ve seni kader konusuna götüren bu sırrı anlamada ağır davranma ki Allah'a giden yol sana açılsın; O'nun derin hikmeti, merhameti ve yaratıklarına olan ihsanı sana gösterilsin. Allah, kullarına iyilik yapan, merhamet eden, onları seven ve ihsanda bulunan olduğu gibi aynı zamanda O, hikmet, saltanat ve adalet sahibidir. O'nun hikmeti, merhametine aykırı olmaz. Aksine O, rahmetini, iyilik yapmayı ve ihsanda bulunmayı yerli yerine koyar. Aynı şekilde cezasını, adaletini, intikamını ve azabını da yerli yerine koyar. Bu her iki sıfat türü, Allah'ın izzet ve hikmetinin gereğidir. O, gerçek izzet sahibi, hüküm ve hikmet sahibidir. Rıza ve merhametini, ceza ve gazabının yerine koyması ya da ceza ve gazabını, rıza ve merhametinin yerine koyması O'nun hikmetine asla yakışmaz.

Allah'la arasındaki perde kalın olan ve O'nu iyi tanımayanların söylediği, "Aslında iki durum da Allah'a göre aynıdır, aralarında bir fark yoktur; ikisi de, bir sebep ve hikmet olmadan tamamen O'nun dilemesidir" sözüne bakılmaz.

Çünkü Kur'an'ı baştan sona okuyup düşündüğünde, onun bu sözü reddettiğini, şiddetle inkâr ettiğini ve Rabbin kendisini bundan tenzih ettiğini görürsün. Şu ayetlerde olduğu gibi:

*"Biz, Müslümanları suçlu-günahkarlar gibi tutar mıyız? Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?"*¹⁰⁹⁹

*"Yoksa kötülük işleyenler, hayatlarında ve ölümlerinde kendilerini, iman edip iyi ameller işleyenlerle bir tutacağımızı mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!"*¹¹⁰⁰

*"Yoksa biz, iman edip iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Ya da (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?"*¹¹⁰¹

Yüce Allah bu ayetlerde, hakkında böyle kötü zanda bulunanları kınamakta ve kendisini bundan münezzeh tutmaktadır.

1099 el-Kalem, 68/35-36.

1100 el-Casiye, 45/21.

1101 Sâd, 38/28.

Bu ayetler aynı zamanda, insanların yaratılışlarında ve sağlıklı bir akılda yerleşik bulunan kararın, bu tür bir eşitliğin Allah'ın hikmetine, izzetine ve ilâhlığına yakışmayacağıdır. Gerçekten Allah'tan başka ilâh yoktur ve O, cahillerin söylediklerinden pek yüce, pek büyüktür.

Yüce Allah kullarının akıllarını, ceza ve intikamın yerine merhamet ve ihsanı koymayı çirkin görme; iyilik yapmayı misliyle ya da daha fazlasıyla mükâfatlandırma üzerine yaratmıştır. Bu yüzden iyiliğe karşılık kötülük konulunca, insan akli ve fıtratı bunu şiddetle kınar; onu büyük bir çirkinlik ve uygunsuzluk olarak görür.

Aynı şekilde merhamet, ihsan ve ikram, ceza ve intikamın yerine konulunca da durum böyledir. Mesela insanlara türlü türlü kötülükler yapan, onların canlarına, mallarına ve ırzlarına saldıran birine, büyük ikramda bulunmak, onu yükseklere çıkarmak ve büyük saygı göstermek, insan fıtratına ve akli selime tamamen aykırıdır. İnsan, fıtratı ve akıllı selim icabı böyle bir şeyi kesinlikle kabul etmez; böyle yapanın akılsız olduğuna şahitlik eder. Allah'ın, insanları üzerinde yarattığı fıtrat işte böyledir.

Öyleyse akıl ve fıtrat, Allah'ın cezayı uygun yere koymasındaki ve hak edene uygun cezayı vermesindeki derin hikmetine, izzet ve adaletine neden şahitlik yapmasın ki? Allah'ın, cezayı hak edene nimet vermesi ve ikramda bulunması, asla güzel olmaz ve bu, kesinlikle O'na yakışmaz. Çünkü bu durum, O'nun derin hikmetine ve adaletine aykırıdır. Şair der ki:

Allah'ın nimetinde kusur olmaz, ama

Belki bazı kimseler için çirkin olur.

Allah'ın nimetleri, O'nun yolundan alıkoyan, rızasına aykırı işlere koşan, öfkeli olduğu şeylerden hoşlanan, hoşlandığı şeylerden öfkelenen, verdiği hükümleri iptal edip geçersiz kılan; dâvetin, hükmün ve itaatin başkasına olması için çalışan Allah düşmanlarına güzel olmaz ve yakışmaz. Çünkü onlar, Allah'ın istediği her şeye karşıdır; O'nu öfkeli kıl原因 şeyleri sever ve bunlara çağırırlar. Allah'ın sevdiği her şeyden nefret eder ve öfkelenirler. Allah düşmanlarıyla ve O'nun gazap ettiği kimselerle dost olur, O'na ve peygamberine karşı bunlara destek olurlar. Yüce Allah bunlardan şöyle söz eder:

*“Kâfir, Rabbine karşı olana arka çıkar.”*¹¹⁰²

*“Hani meleklere ‘Adem’e secde edin’ demiştik. İblis’in dışında herkes secde etmişti. O cinlendendi; böyle yapmakla Rabbinin emrinin dışına çıktı. Şimdi siz, Beni bırakıp onu ve soyunu mu dost edineceksiniz? Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır.”*¹¹⁰³

1102 el-Furkan, 25/55.

1103 el-Kehf, 18/50.

Bu hitabın altında ruhlara acı, ceza, öfke ve tehdit içeren anlamları düşün. Hitap, bir haber şeklinde başlıyor. Buna göre Allah, İblis'e Adem babamıza secde etmesini emrediyor. Ancak o, bundan kaçınıp secde etmiyor. Bunun üzerine Allah da onu huzurundan kovup lânetliyor; babamıza secde etme emrine karşı geldiği için onu kendisine düşman kabul ediyor. Bu haberden sonra hitap insana yöneliyor ve diyor ki: Şimdi siz, Beni bırakıp onu ve soyunu mu dost edineceksiniz? Oysa Ben, babanıza secde etmediği için onu huzurumdan kovmuş ve lânetlemiştir. Onu kendime ve babanıza düşman kabul etmişim. Buna rağmen siz, beni bırakıp onu mu dost edindiniz? Bu, en büyük aptallık değil mi? Sizin için şiddetli bir acı ve üzüntüye neden olmayacak mı? Kıyamet günü Allah şöyle sorar: “Şimdi benim, sizden her birini dünyada dost olduğu kimseyle dost yapmam adaletim değil midir?”

Şeytanı dost edinenler, kıyamet günü ne halde olduklarını bir düşünsünler. Onlar, dostlarıyla birlikte Cehenneme giderken Rahman'ı dost edinenler geride kalıp kimseyle bir yere gitmeyecek ve Rableri kendilerine tecelli edecektir. Allah onlara: “İnsanların gittiği yere siz de gitmiyor musunuz?” diye soracak, onlar da: “Biz, en muhtaç olduğumuz zamanda onlardan ayrıldık. Biz, kendisini dost edinip kulluk ettiğimiz Rabbimizi görmek istiyoruz” derler. Allah: “Peki sizinle O'nun arasında kendisini tanıyabileceğiniz bir işaret var mı?” diye sorar. Onlar da: “Evet, O'nun bir benzeri yoktur” derler. Bunun üzerine Allah onlara görünmeye başlar ve bacağı açılır. Onlar, hemen O'na secdeye kapanırlar.

Gözleri Allah dostluğuyla aydın olan, insanlar dost edindikleriyle birlikte Cehenneme giderken onlarla gitmeyip gerçek Mevlaları ile kalanlara ne mutlu! İşte o zaman, Allah'a şirk koşup O'nun yolundan alıkoyanlar, kendilerinin Allah dostu olmadığını; “O'nun dostları, ancak takva sahipleridir, ama onların çoğu bunu bilmezler”¹¹⁰⁴ gerçeğini bileceklerdir.

Bu açıklamalarla konuyu uzattığımı sanma. Çünkü kalpler, bunları bilmeye ve anlamaya çok muhtaçtır. Kalpler, âhirette Rablerinin yakınında konaklamak ve Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehitlerle ve salihlerle birlikte –bunlar ne güzel dostlardır- olmak için bu dünyada O'nun tarafında olmak, O'nu ve dostlarını dost edinmek gerektiğini bilmelidir.

Bütün bunları bildikten sonra, artık Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- sahih bir hadis-i şerifte söylediği “Buyur (Allah'ım), emrindeyim. Hayır Senin elindedir ve şer, Sana değildir” sözünün gerçek anlamını bilirsin. Bu anlamın, “Şer ile Sana yaklaşılmaz” ya da “Şer, O'na yükselmez” diyenlerin bu sözlerinden daha üstün ve yüce olduğunu görürsün. Bu sözler her ne kadar Allah'ı, şerrin kendisine yükselmesinden ya da O'na şerle yaklaşılmaktan münezzeh kılıyorsa da, O'nu zatında, sıfatlarında ve fiillerinde şerden münezzeh kılma anla-

mi içermemektedir. Oysa doğru sözlülüğünde şüphe olmayan Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- sözü böyle değildir. Onun bu sözü, Allah'ın zatını şerden tenzih etme anlamı içerdiği gibi, şerrin hiçbir yönden O'nun ne sıfatlarına, ne fiillerine ne de isimlerine nispet edilemeyeceğini belirtmektedir. Şer, “De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım” âyetinde olduğu gibi O'nun yarattıklarına izafe edilse de bu böyledir.

Kur'an'ın, şerrin izafe edilmesi konusundaki yöntemini düşün. Kur'an'da şer, bazen sebebe ve onu yapana izafe edilir. Aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi:

*“Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.”*¹¹⁰⁵

*“Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”*¹¹⁰⁶

*“Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları sebebiyle...”*¹¹⁰⁷

*“Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezadır.”*¹¹⁰⁸

*“Biz onlara zulmetmedik, ama onların kendileri zalimlerdi.”*¹¹⁰⁹

Bu tür ayetler, Kur'an'da zikredilmeyecek kadar çoktur. Bunları sadece örnek vermek için zikrettik.

Kur'an, bazen de şerrin failini haffeder, zikretmez. Mümin cinlerin diliyle Yüce Allah'ın şöyle buyurması gibi: “Doğrusu bilmiyoruz, yeryüzündekilere bir kötülük mü dilendi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?”¹¹¹⁰ Bu âyette mümin cinler, kötülüğün failini onu dileyeni hafzetmiş; buna karşılık hayrın failini, onu dileyeni ise açıklamışlardır.

Fatiha sûresindeki şu âyet de buna benzer: “Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların ve sapmışlarınkine değil.”¹¹¹¹ Burada nimet, Yüce Allah'a izafe edilmiş; gazaba uğramışların faili hafzedilmiş, sapıklık ise bunu gerçekleştirenlere nispet edilmiştir.

Hızır (a.s.)'ın gemi için söylediği “Onu kusurlu yapmak istedim”¹¹¹² sözü ile iki çocuk için söylediği “Rabbin onların erginlik çağına ulaşmasını ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarmalarını istedi”¹¹¹³ sözü de buna benzer.

Aşağıdaki ayetler de yine bu türdendir:

1105 el-Bakara, 2/254.

1106 el-Maide, 5/108.

1107 en-Nisâ, 4/160.

1108 el-En'âm, 6/146.

1109 ez-Zuhruf, 43/76.

1110 el-Cin, 72/10.

1111 el-Fatiha, 1/7.

1112 el-Kehf, 18/79.

1113 el-Kehf, 18/82.

"Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde güzelleştirdi; inkârı, fâsıklığı ve isyanı da size çirkin gösterdi."¹¹¹⁴ Allah burada, sevgi ve güzelleştirmeyi kendisine nispet etmektedir.

"Kadınlara, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara ve ekinlere duyulan tutkulu şehvet, insanlara süslü kılındı."¹¹¹⁵

Burada da 'süslü kılındı' denilerek fail hazfedilmiştir.

Hız. İbrahim'in şu sözü de bu ayetlere benzer: "*Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dur. Beni yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur. Benim canımı alacak sonra beni diriltecek olan da O'dur. Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur.*"¹¹¹⁶ Hız. İbrahim, bu ayetlerde zikredilen bütün kemal fiilleri Rabbine nispet etmekte; oysa eksikliği –ki burada hastalık ve hatalardır– kendisine nispet etmektedir.

Böyle ayetler Kur'an'da pek çoktur. el-Fevâidü'l-mekkiyye adlı eserimizde bu ayetlerden pek çok örnekler verdik ve orada, "*Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler*"¹¹¹⁷ ifadesi ile "*Kendilerine kitap verilenler*"¹¹¹⁸ ifadesi arasındaki inceliği açıkladık. Bu iki ifade arasında fark şudur: Failin zikredildiği "*Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler*" ifadesi, çoğunlukla övgünün söz konusu olduğu yerlerde; "*Kendilerine kitap verilenle*" ifadesi ise, çoğunlukla sapma ve yerginin söz konusu olduğu yerlerde kullanılmıştır. Bu da Kur'an'ın bir sırrıdır.

Şu ayetler de bunlara benzemektedir:

"Sonra Biz bu kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık."¹¹¹⁹

"Onlardan sonra kitaba varis kılınanlar, onun hakkında derin bir şüphe içindedirler"¹¹²⁰

"Onların ardından yerlerine kitaba mirasçı kılınan bir takım 'kötü kimseler' geçti"¹¹²¹

Tüm bu ayetlerde, Allah'a izafe edilen bütün şeyler hayırdır, hikmettir, insanların maslahatıdır ve adaletidir. O'na hiçbir şekilde şer izafe edilmez.

1114 el-Hucurât, 49/7.

1115 Âl-i İmran, 3/14.

1116 eş-Şuara, 26/78-82.

1117 el-Bakara, 2/121.

1118 el-Bakara, 2/101.

1119 el-Fatır, 35/32.

1120 eş-Şûra, 42/14.

1121 el-A'raf, 7/169.

“Yarattığı şeylerin şerrinden” ifadesi ile, insana zarar verebilecek ve ona şerri dokunabilecek bütün mahlukların şerrinden Allah’a sığınılmaktadır. Bu, canlı cansız, insan cin, haşere yırtıcı hayvan, rüzgar yıldırım her ne varsa, bütün bu yaratıkların verebileceği her türlü bela ve şerden Allah’a sığınmayı kapsar.

Eğer, “Âyette geçen ل (Ma) edatı, tamamen genel anlamda mıdır?” dersem, derim ki: Burada mutlak (sınırsız) genellilik değil, vasıf bakımından sınırlı genellilik vardır. Yani bununla, yapısında şer olan bütün yaratıkların şerrinden sığınma kastedilmektedir. Dolayısıyla bu ifade, yalnız bu yönüyle genellilik ifade eder. Yoksa onunla, Allah’ın yarattığı bütün varlıkların şerrinden Allah’a sığınma kastedilmemektedir. Çünkü Cennet ve içindeki nimetler, Allah’ın yarattığı şeylerdir. Ama bununla birlikte onda hiçbir şer yoktur. Aynı şekilde, melekler ve peygamberler de böyledir. Onlar da tamamen hayırdır ve hiç şer yoktur. Bütün hayırlar, onların elleriyle gerçekleşir. Dolayısıyla ‘Yarattığı şeylerin şerrinden’ ifadesi, yapısında şer olan bütün mahlukların şerrini kapsar. Buna, dünyadaki ve âhiretteki bütün şerler, insanlardan ve cinlerden olan şeytanların şerri, haşarat ve yırtıcı hayvanların şerri, hava ve ateşin şerri gibi bütün şerler dahildir.

Sahih bir hadiste Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Sizden her kim bir yere konakladığında, “Allah’ın eksiksiz kelimeleri ile yaratıklarının şerrinden Allah’a sığınırım” derse, oradan ayrılıncaya kadar ona hiçbir şey zarar vermez.”¹¹²²

Ebû Davud’un Abdullah b. Ömer’den rivâyet ettiği bir hadiste şöyle anlatılmaktadır. Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- yolculuk yaparken gece olunca şöyle derdi: Ey arz! Benim Rabbim de ve senin Rabbin de Allah’tır. Senin şerrinden, sende bulunanın şerrinden, sende yaratılanların şerrinden ve senin üzerinde hareket eden her şeyin şerrinden Allah’a sığınırım. Aslandan ve kara yılandan, akrep ve yılanlardan, bu belde sakinlerinden, İblis’ten ve İblis’in soyundan Allah’a sığınırım.”¹¹²³

Başka bir hadiste Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle dua etmiştir: “Allah’ın iyi kötü hiç kimsenin aşamayacağı eksiksiz tam kelimeleri ile, Allah’ın yarattığı ve var ettiği şeylerin şerrinden, gökten inen ve göğe yükselenlerin şer-

1122 Müslim, zikir, 5/560; Tirmizî, daavat, 5/462-463.

1123 Ebû Davud, cihad, 7/263; İmam Ahmed, 2/132; İbn Huzeyme, 4/152-153. Rivâyet zincirinde Zübeyir b. Velid olduğu için el-Albani bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Fakat bununla beraber Hakim, onun sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu kabul etmiştir. Bkz. Zehebî, 2/100. Hafız İbn Hacer bu hadis hakkında şöyle söylemiştir: Bu hadis hasendir. Onu, Ahmed, Ebû Davud ve Nesâî tahrîç etmiştir. Bu hadisi Hakim de tahrîç etmiş ve isnadının sahih olduğunu söylemiştir.” Bkz. el-Fütûhâtü’r-rabbaniye, İbn alan, 4/164.

rinden, yerde yarattıklarının ve yerden çıkanların şerrinden, gece ve gündüzün fitnelerinin şerrinden, hayırla gelenler hariç gece ve gündüz gelenlerin şerrinden Sana sığınırım ey Rahman!.”¹¹²⁴

İkinci şer: karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerridir. Bu, genelden sonra zikredilen daha özel durumdur. Müfessirlerin çoğu, âyette geçen عَاسِق (Ġasık) sözcüğünün gece anlamında olduğunu söylemişlerdir.

İbn Abbas der ki: Karanlık doğudan gelerek her yöne yayılmaya ve etraf kararmaya başladığında, buna ‘Ġasak’ (karanlık) denir. Ġasakü'l-leyl, gece karanlığı demektir. Bu sözcük, Kur'an'da başka bir âyette şöyle geçer: “Güneşin (batıya) kaymasından, gecenin kararmasına kadar namaz kıl”¹¹²⁵

Hasan ve Mücahid, ‘Ġasık’ sözcüğünü, yönelip gelen gece olarak açıklamışlardır. Âyette geçen ‘Vakab’ sözcüğü, giren demektir. Yani güneşin batışıyla gecenin girmesi kastedilmektedir.

Mükatil'e göre de ‘Ġasık’, karanlığın gündüz aydınlığını bastırmasıyla gelen gece karanlığıdır.

Gecenin ‘Ġasık’ olarak adlandırılması konusunda başka bir görüş daha vardır. O da, bu sözcükle ‘soğuk’ anlamında olduğudur. Çünkü gece, gündüzden daha soğuktur. Nitekim İbn Abbas, “İşte bu, kaynar su ve irindir; tatsınlar onu”¹¹²⁶ âyetinde geçen ‘Ġassak’ (irin) sözcüğünü ve “Orada kaynar su ve irin dışında, ne bir serinlik tadacaklar, ne de bir içecek”¹¹²⁷ âyetinde geçen ‘Ġassaka’ sözcüğünü, ‘O, zemheridir (şiddetli soğuktur); ateş onları sıcığıyla yaktığı gibi zemheri de onları soğuğuyla yakar’ şeklinde açıklamıştır.

Mücahid ve Mükatil de aynı şekilde bu sözcüğü ‘soğuk’ olarak açıklamışlardır.

1124 İmam Ahmed, 3/419; Beyhakî, ed-Delâil, 7/95. İmam Ahmed bu hadisi Abdurrahman b. Hanbeş'ten rivâyet etmiştir. Bu zat, sahabedendi ve oldukça yaşlı biriydi. Bkz. el-İsabe, 6/275. Hadisi ayrıca şunlar rivâyet etmiştir: Ebû Nuaym, ed-Delâil, 1/243-244; Ebû Ya'la, müsned, 12/237; el-Heysemi, Mecmeu'z-zevaid, 10/127. el-Heysemi der ki: “Bu hadisi Ahmed, Ebû Ya'la ve et-Taberani benzer ifadelerle rivâyet etmişlerdir. İmam Ahmed'in bir isnadındaki raviler, Ebû Ya'la ve et-Taberani'nin bazı isnatlarındaki raviler, sağlam ve güvenilirlerdir.” Hadisi, İmam Malik el-Muvatta'da Yahya b. Said'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bkz. el-Muvatta, 2/950-951.

1125 el-İsrâ, 17/78.

1126 Sâd, 38/57.

1127 en-Nebe, 78/24-25.

Aslında iki görüş arasında bir çelişki yoktur. Çünkü gece, hem soğuk hem de karanlıktır. Gecenin sadece soğuğunu ya da karanlığını zikreden, gecenin sadece bir vasfını zikretmekle yetinmiş olur.

Ancak buradaki âyette, sığınmanın konumu nedeniyle karanlık anlamı daha uygundur. Çünkü sığınmada, şerrin karanlığa uygunluğu gecenin soğüğundan daha önceliklidir. Bu yüzden, karanlığı çöken gecenin şerrinden, sabah ve aydınlık olan felak'ın rabbine sığınılmıştır. Böylece sığınmayla kastedilen anlam ile kendisine sığınılanın vasfı birbirine uygun olmuştur. Bununla ilgili daha detaylı açıklamaları yakında zikredeceğiz inşallah.

Eğer denilse ki: Tirmizî'nin İbn Ebi Zi'b'ten, onun Haris b. Abdurrahman'dan, onun Ebi Seleme'den, onun da Hz. Aişe'den rivâyet ettiği şu hadis hakkında ne diyorsunuz? Hz. Aişe anlatıyor: Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- elimden tuttu, sonra aya baktı ve dedi ki: "Ey Aişe! Şunun şerrinden Allah'a sığın. Çünkü bu, (felak sûresinde geçen) ğasıktır."¹¹²⁸ Tirmizî, bu hadisin hasen sahih olduğunu söylemiştir. Öyleyse bu, her türlü tefsirden daha evladır. Bu yüzden buna dönüş, zorunludur.

Biz de deriz ki: Bu tefsir doğrudur. Ancak bu, ilk tefsire aykırı gelmez; aksine onunla uyumludur. Yüce Allah'ın şu sözü, bu görüşü doğrular: *"Biz geceyi ve gündüzü iki âyet kıldık; gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini de aydınlık kıldık."*¹¹²⁹ Gecenin ayeti, aydır. O, gecenin sultanıdır; bu yüzden, karanlığı çöken gecenin en belirgin alametidir. Gece, karanlığın çökmesiyle geldiği gibi, ay da karanlık çökünce ortaya çıkar. Bu yüzden Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Ay'ı ğasık olarak nitelemiştir. Bu, doğru bir niteleme ve doğru bir haberdur. Hatta en doğru haberdur; çünkü geceden ğasık ismini kaldırmamıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamberin Ay'a özellikle ğasık demesi, bu ismin başka şeyleri de kapsamına mani değildir.

Aynı şekilde Hz. Peygamberin, kendisine sorulan bir soru üzerine takva üzerine kurulmuş olan mescid için 'O, benim bu mescidimdir' demesi¹¹³⁰ de buna benzer. Bilindiği gibi bu, Kuba mescidinin bu şekilde takva üzerine kurulmuş olmasına aykırı değildir.

1128 Tirmizî, tefsir, 5/421-422; İmam Ahmed, 6/61; Nesâî, tefsir, 2/623; Hakim, 2/540. Hakim bu hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebi de bunu kabul etmiştir. Hafız, el-Feth'te felak sûresini tefsir ederken bu hadisin isnadının hasen olduğunu söyler. Bkz. a.g.e., 8/613. el-Albani de hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. es-Sahiha, hadis no: 372.

1129 el-İsrâ, 17/12.

1130 Müslim, hac, 3/542; İmam Ahmed, 3/91; Tirmizî, tefsir, 5/261-262; Nesâî, mesacid, 2/36. Tüm bu rivâyetler, Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir.

Hız. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem-, Hız. Ali, Hız. Fatıma, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin için söylediği “Allah'ım! Bunlar benim ehl-i beytimdir”¹¹³¹ demesi de bu türdendir. Allah resulünün böyle demesi, ehl-i beyten olan başkalarının da ‘ehl-i beyt’ lafzının kapsamına girmesine mani değildir. Ancak bu zikredilenler ehl-i beyt lafzının kapsamına girenlerden daha fazla hak sahibidirler.

Hız. Peygamberin şu sözü de buna benzer: Gerçek miskin, kapı kapı dolaşıp kendisine bir iki lokma yiyecek ya da bir iki hurma verilen değildir. Ama gerçek miskin, insanlardan bir şey dilenmeyen, bu yüzden durumu bilinmeyip kendisine sadaka verilmeyendir.¹¹³² Hız. Peygamberin bu tanımı, kapı kapı dolaşıp dilenenlere miskin denilmesine mani değildir. Aksine bu, bu ismin sadece böyle kimselere verilmesine aykırıdır. Dolayısıyla miskin sözcüğünün dilenmeyi içine alması, dileneni içine almasından daha evladır.

Allah resulünün -sallallâhu aleyhi vesellem- şu sözü de buna benzer: “Gerçek güçlü, gürüşte yenen değildir. Asıl güçlü, öfke anında nefsinı yenen (ona hakim) olandır.”¹¹³³ Bu adlandırma, gürüşte rakibini yenene ‘güçlü’ denmemesini gerektirmez. Ancak bu ismin, öfke anında nefsinı hakim olana denmesinin daha evla olduğunu belirtiyor.

İşte ‘ğasak’ vb. sözcükler buna benzerler. Hız. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- Ay’a ğasık demesi, gecenin ğasık olmasına mani değildir; ikisine de ğasık denilir.

Eğer denilirse ki: Bazılarının söylediği şu görüşe ne diyorsunuz? Hız. Peygamberin Ay’a ‘ğasık’ demesindeki maksadı, Ay'ın tutulması ve kararması halidir. Ayette geçen vakab (girme) sözcüğü de Ay'ın tutulma haline girmesi ya da tamamen tutulmasıdır.

Biz de deriz ki: Bu, oldukça zayıf bir görüşür. Daha önce bu görüşü ileri sürenlerin olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- Ay’a işaret edip ‘İşte bu, (felak sûresinde geçen) ğasıktır’ derken, o zaman ay tutulmuş halde değil, tamamen aydınlık ve parlaktı. Çünkü eğer ay tutulmuş olsaydı, Hız. Aişe bunu mutlaka zikrederdi. Oysa Hız. Aişe, Allah resulünün Ay’a

1131 Hadisi bu lafızla Tirmizî rivâyet etmiştir. Bkz. Tirmizî, tefsir, 5/327 ve menakib, 5/621. Tirmizî, bu hadisin Atâ'dan, onun da Ömer b. Ebi Seleme'den yapılan rivâyetinin garip olduğunu söylemiştir. Hakim, bu hadisi Ümmü Seleme'den sahih olarak rivâyet etmiştir. Bkz. a.g.e., 2/416. Hakim, başka bir isnadla bu hadisi Amir b. Sa'd'dan, o da babasından rivâyetle sahih olarak rivâyet etmiş; Zehebî de hadisin sahihliğini doğrulamıştır. Bkz. a.g.e., 3/150. Amir'in bu rivâyeti Müslim'de de bulunur. Ancak Müslim'in lafzı “Allah'ım! Bunlar benim ehlimdir” şeklindedir. Bkz. Müslim, fezail, 5/268. Hadis için ayrıca bkz. et-Taberani, 3/54, 22/65, 23/281; Mecmeu'z-zevaid, 9/162; ed-Dürü'l-mensur, 6/604.

Ayrıca bkz. İbn Kesir ve Taberi tefsirleri, el-Ahzab, 33. ayet.

1132 Buhârî, zekât, 3/398; Müslim, zekât, 3/78.

1133 Buhârî, edeb, 10/535; Müslim, el-birr ve's-sıla, 5/468.

baktıktan sonra “İşte bu ğasıktır” dediğini haber vermektedir. Eğer o sırada Ay tutulmuş olsaydı, Hz. Aişe’nin bu durumu gizleyip zikretmemesi doğru olmazdı. Dolayısıyla Ay’a ğasık adının verilmesi, bu adın onsuz verilmesi caiz olmayan bir sıfat itibarıyla. Anlam karışıklığı ancak bu şekilde önlenebilir.

Sonra Arap dil kuralları bu görüşü desteklemez. Biz, “Ğasık, tutulma halindeki Ay’dır” diyen bir kimse tanımıyoruz.

Aynı şekilde, ‘Vakab’ sözcüğünün “Tutulma” anlamında olduğunu söyleyen herhangi bir dilbilimci yoktur. Vakab sözcüğü, çökme, girme anlamındadır. Mesela Araplar, gözler içeriye doğru çöküp çukurlaşınca “Vakabati’l-ayn” derler. Aynı şekilde su, toprağın derinliklerine girip çekilince, yine bu sözcüğü kullanırlar. Yine milin girdiği deliğe de vakb derler. Dolayısıyla Araplar bu sözcüğü girme anlamında kullanmaktadırlar.

Eğer denilse ki: Siz, bazılarının ileri sürdüğü şu görüşe ne dersiniz? Ğasık, batan Süreyya yıldızıdır. Çünkü bu yıldız batınca hastalıklar çoğalır; doğunca hastalıklar kalkar.

Deriz ki: Eğer bu görüş sahibi ğasık’ı batan Süreyya yıldızı ile tahsis ediyorsa, bu yanlış bir tahsistir. Eğer ğasık isminin, bir yönden bu anlamı da içerdiğini kastetmek istiyorsa, bu durumda bu sözcüğün içerik, maksat ve dikkat çekme bakımından bu anlama delalet etmesi muhtemeldir. Ancak bu lafzın sadece bu anlama tahsis edilmesi, bâtıldır.

Allah’ın, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden ve Ay’ın şerrinden kendisine sığınılmasını emretme nedeni şudur: Karanlığı çöken gece, şerli kötü ruhların egemen olduğu vakittir. Şeytanlar bu vakitlerde yayılırlar. Nitekim sahih bir hadiste Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle haber vermiştir: “Güneş batınca, şeytanlar yayılır.”¹¹³⁴ Bu yüzden şöyle emretmiştir: “Bu nedenle gecenin karanlığı geçinceye kadar çocuklarınızı dışarı salmayın ve hayvanlarınızı içeri koyun.” Başka bir hadislerinde ise: “Allah o vakitte, mahlukatından dilediklerini yayar” buyurmuştur.

Dolayısıyla gece, karanlığın yayıldığı vakittir. İnsanlardan ve cinlerden olan şeytanlar, bu vakitte insana musallat olduğu kadar gündüz musallat olamazlar. Çünkü gündüz, aydınlıktır. Şeytanlar ise ancak karanlıklarda, karanlık yerlerde ve karanlık kimseler üzerinde egemendirler.

Bir kişi, yalancı peygamberlerden Müseylime’ye: “Sana gelen sana nasıl gelir?” diye sorar. O da: “Şiddetli karanlık gibi” diye cevap verir. Oysa Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem-: “Sana nasıl gelir?” diye sorulduğunda, o: “Gündüz

1134 Buhâri, bed’ü’l-halk, 6/387; Müslim, eşribe, 4/797; Camiü’l-usul, 11/757.

aydınlığı gibi” diye cevap verir. Bu cevap, onun gerçek peygamber olduğuna ve kendisine gelenin Allah tarafından gönderilen melek olduğuna delalet eder. Müseylime’nin cevabı ise, kendisine gelenin şeytan olduğuna delalet eder.

Sihir ve büyü de büyük etkisini ve egemenliğini gündüz değil gece gösterir. Büyücülere göre gece büyü, en güçlü ve en etkili büyüdür.

Bu nedenle karanlık kalpler, şeytanların yerleştikleri yerlerdir. Onların evleri ve barınakları böyle karanlık yerlerdir. Şeytanlar böyle yerlerde dolaşır; ev sahibinin evine hakim olduğu gibi o da böyle yerlere hakim olur. Kalp, karanlığı arttıkça şeytana daha çok itaatkar olur. Şeytan böyle kalplere daha hakimdir ve oraya daha sağlam yerleşmiştir.

Böylece bu yerlerde sabah ve aydınlığın Rabbine sığınmanın sırrını artık öğrendin. Buna göre felak, aydınlık ve ışığın ortaya çıkmaya başladığı sabahtır. Karanlıklar ordusunu ve gece bozgunculuk yapan askerleri kovan, bu ışıktır. Bu ışık sayesinde her kötü, bozguncu, hırsız ve yol kesen, kendi inine, yuvasına ve deliğine girip saklanır. Haşereler kendi deliklerine sığınır, gece yayılan şeytanlar kendi mekanlarına ve yerlerine kapanır. Bu yüzden Yüce Allah kullarına, karanlığı yok edip ortadan kaldıran, karanlığın ordusunu ve askerlerini yenilgiye uğratan aydınlık ve ışığın Rabbine sığınmayı emretmiştir. Bu yüzden Yüce Allah, gönderdiği bütün kitaplarda inanan kullarını karanlıklardan kurtarıp aydınlığa çıkarmanın, inkârcıları ise karanlıklar içinde bırakanın kendisi olduğunu haber vermiştir. Bu haberle ilgili Kur’an’dan bazı ayetler şöyledir:

*“Allah, inananların dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise tağutlardır (şeytanlardır); onlar da onları aydınlıktan karanlıklara çıkarırlar.”*¹¹³⁵

*“Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumda olan kimse gibi olur mu?”*¹¹³⁶

Allah inkâr edenlerin çalışmaları hakkında şöyle buyurur: *“İnkâr edenlerin amelleri engin bir denizdeki karanlıklara benzer; onun üstünü bir dalga kaplar, onun da üstünde bir dalga, onun da üstünde bir bulut vardır. Birbiri üzerinde olan karanlıklar; öyle ki elini çıkardığında onu bile neredeyse göremeyecek. Allah kime nur vermemişse, artık onun için nur yoktur.”*¹¹³⁷

1135 el-Bakara, 2/257.

1136 el-En’âm, 6/122.

1137 en-Nûr, 24/40.

Bu âyetten birkaç âyet önce de Allah, inananların vasıflarını ve nurunu şöyle açıklamıştır: “Allah göklerin ve yerin Nur’udur. O’nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır; bu ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur.”¹¹³⁸

İman, bütünüyle nurdur ve varacağı yer nur olacaktır. Yerleşik olduğu yer, aydınlanan ve çevresine ışık veren kalptir. Aydınlık, parlak ve ışık veren ruhlar, bu tür kalp sahiplerine yakındır. İnkâr ve şirk ise bütünüyle karanlıktır ve varacağı yer de karanlık olacaktır. Bunun yerleşik yeri ise, karanlık kaplardır. Kötü ve karanlık ruhlar, bu tür kalp sahiplerine yakındır.

Şimdi, karanlığın şerrinden ve karanlıkta meydana gelen şeylerin şerrinden aydınlığın Rabbine sığınmayı düşün; bu anlamı, gerçekler alemine indir. Kur’an’ın hatta sadece bu iki sûrenin, peygamberliğin en büyük alametleri olduğunu ve Hz. Muhammed’in peygamberliğini doğrulayan deliller olduğunu görürsün. Bunlar aynı zamanda, sahte peygamberlere gelenlerin şeytanlar olduğunu ve söylediklerinin şeytanların getirdiği şeyler olduğunu kanıtlar. Oysa Hz. Peygamberin getirdikleri, şeytanların getirdikleri şeyler değildir. Zaten onlara böyle güzel şeyler getirmek yakışmaz ve bunu yapamazlar. Onlardan böyle bir şey beklenmeyeceği gibi buna güçleri de yetmez.

Bunda, peygamber düşmanlarının kendisine yönelttiği bâtil sorulara açık ve yeterli cevaplar vardır. Kelamcıların tam ve yeterli cevap veremedikleri bu sorulara Yüce Allah, tam ve yeterli cevap vermiş; böylece bizleri ne kelamcıya, ne usulcüye ne de münazaracıya muhtaç etmemiştir. Hamd ve minnet O’nadır; hiçbir zaman O’na hakkıyla övgüde bulunamayız.

Bil ki, bütün varlıklar felaktır (yanılarak, bölünerek, ayrılarak var olmuştur). Felak, Arapça’da meful (yapılan) anlamındadır. Kated, seleb ve kanes sözcüklerinin makbud (tutuklanan), meslub (gasp edilen) ve maknus (avlanan) anlamlarında olması gibi. Yüce Allah, falikü’l-isbah’tır (sabahı yaran, aydınlatandır)¹¹³⁹; falikü’l-habbi ve’n-nevâ’dır (taneyi ve çekirdeği yarandır).¹¹⁴⁰ O, yeri bitkilerle, dağları pınarlarla, bulutları yağmurla, rahimleri ceninlerle, karanlığı sabahla yarandır. Karanlığı yaran sabah, felak (yaran) ve ferak (ayırır) olarak adlandırılır. Yine ‘O, sabahın aydınlığından daha beyaz ve parlaktır’ denilir.

1138 en-Nûr, 24/35.

1139 el-En’âm, 6/96.

1140 el-En’âm, 6/95.

Allah'ın yaratmasında yarma ve ayırma olduğu gibi, O'nun bütün emirlerinden de yarma ve ayırma vardır. Bu mânâda O'nun emirleri, hak ile bâtilı birbirinden ayıran furkandır. Gecenin karanlığını sabahla yardığı gibi bâtilın karanlığını da hak ile yarar. Bu yüzden aziz kitabı Kur'an'ı ve yardımını 'Furkan' olarak adlandırmıştır. Çünkü Kur'an ve yardımı, dostları ile düşmanlarını birbirinden ayırır. Denizi Hz. Musa'ya yarmaya da felak adını vermiştir.

Böylece bu yerlerde felakın Rabbine sığınmanın hikmeti ortaya çıkmıştır. Bununla Kur'an'ın mucize oluşu, büyüklük ve yüceliğı; insanların onun değerini hakkıyla bilemedikleri ve Kur'an'ın, hüküm ve hikmet sahibi, övgüye hakkıyla layık olan tarafından indirildiğı gerçeğı apaçık ortaya çıkmıştır.

Üçüncü şer: düğümlere üfleyenlerin şerridir.

Bu şer, sihir ve büyü'nün şerridir. Çünkü âyette geçen 'Neffasâtı fi'l-uked' (düğümlere üfleyenler) ifadesi ile, istedikleri sihrin gerçekleşmesi için ipleri düğümlen ve her düğümün üzerine üfleyen kimseler kastedilmektedir. Nefes (üfleme), çok tükürükle değıl hafif tükürükle birlikte olan üflemedir.

Üfleme ise, büyücünün yaptığı fiildir. Büyücünün ruhu, büyü yapılacak kişiye vermek istediğı şer ve kötülüğe yoğunlaşıp kötü ruhlardan yardım aldığında, büyücü, hafif tükürükle birlikte bu düğümlere üfler. Böylece yoğunlaşmış o kötü ruhtan, şer ve eziyete bulaşmış tükürükle birlikteki nefes dışarı çıkar. Büyücü ve kötü şeytani ruh, bazen büyü yapılan eziyet vermek için yardımlaşabilirler. Yapılan bu büyü, Allah'ın şer'i bir emriyle değıl kevnî takdiri ve izniyle gerçekleşir.

Eğer, "Büyü, erkekler ve kadınlar tarafından yapılır. Öyleyse burada neden erkek büyücülerden değıl özellikle kadın büyücülerden sığınma zikredilmiştir?" denilirse, cevaben deriz ki: "Bu, gerçekleşen sebep üzerine böyle zikredilmiştir. Çünkü Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- büyü yapan, Lebîd b. el-A'sam'ın kızlarıydı."

Ebû Ubeyde ve diğerlerinin söylediğı bu cevap doğru değıldir. Çünkü sahih hadislerde zikredildiğı üzere Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- büyü yapan, Lebîd b. el-A'sam'ın kızları değıl onun kendisiydi."

Ancak bu soruya verilebilecek en iyi cevap şudur: Burada "Neffasât" (Üfleyenler) ile, üfleyen kadınlar değıl üfleyen nefisler ve ruhlara kastedilmektedir. Çünkü büyü'nün etkisi, ancak kötü ruhlara ve şerli nefisler tarafından gerçekleşir. Sihir ve büyü'nün etkisi bunlarla ortaya çıkar. Bu yüzden "Neffasât" sözcüğü burada erkek değıl dişi olarak zikredilmiştir.

Sahihi bir hadiste, Hişam b. Urve, babasından, o da Hz. Aişe'den rivâyetle şöyle anlatıyor:

Hız. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- büyü yapıldı. Öyle ki, yapmadığı bir şeyi yaptığını sanıyordu. Nihayet Rabbine dua etti, sonra bana:

“Ey Aîşe! Allah’ın, kendisinden istediğim şeyi bana verdiğini hissettin mi?” dedi.

Ben de: “Neydi o? Ey Allah’ın resulü!” deyince, şöyle anlattı:

Yanıma iki adam geldi. Birisi baş tarafıma, öteki de ayak tarafıma oturdu. Aralarında şöyle konuştular:

- Bu adamın rahatsızlığı ne?
- Ona büyü yapılmış.
- Kim büyü yapmış?
- Lebîd b. el-A’sam.
- Neye yapmış?
- Tarakla saç döküntüsü ve erkek hurma tomurcuğunun içine.
- Peki nerede?
- Zureykoğullarındaki Zervan kuyusunda.

Hız. Aîşe şöyle anlatmaya devam ediyor:

Bunun üzerine Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bu kuyuya geldi. Sonra tekrar yanıma dönerek şöyle dedi: “Allah’a yemin olsun ki o kuyunun suyu, kına ıslatılmış gibi bulanıktı; onunla sulanan hurma ağaçlarının başları da şeytan başları gibiydi.”

Ben: “Ey Allah’ın resulü! Onu çıkarsaydın ya” deyince, şöyle buyurdu:

“Allah bana artık şifa verdi. Ben de bundan dolayı insanlara bir kötülük gelmesini (aralarında bir fitne çıkmasını) istemedim.”

Daha sonra Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-, onun gömülmesini emretti ve yere gömüldü.

Buhâri der ki: el-Leys ve İbn Uyeyne, hadisteki “Tarakla saç döküntüsü ve...” ifadesini Hişam’dan “Tarakla ketenden bir parça bez ve...” şeklinde rivâyet etmişlerdir.¹¹⁴¹

Bu rivâyetle, Allah resulünün büyü yapılan malzemeleri kuyudan çıkarmadığı, Allah’ın kendisine şifa verip sağlığına kavuşturmasıyla yetindiği belirtilmektedir.

1141 Buhâri, tıp, 10/232; Müslim, selâm, 4/35.

Buhâri'nin bu konuda İbn Uyeyne'den yaptığı rivâyet ise şöyledir. Bunu bize ilk olarak İbn Cüreyc şöyle anlattı: Urve ailesi, Urve'den rivâyet ederek bunu bana anlattı. Ben de bunu Hişam'dan sorunca, o da babasının Hz. Aişe'den şöyle anlattığını haber verdi. Hz. Aişe anlatıyor: Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi ve sellem- büyü yapılmıştı. Öyle ki eşleriyle cinsel ilişkide bulunmadığı halde onlarla ilişkide bulunduğunu sanıyordu.

Süfyan der ki: Eğer gerçekten böyleyse, bu, yapılabilecek en şiddetli büyüdür.

Nihayet Hz. Peygamber Rabbine dua ettikten sonra bana şöyle dedi: "Ey Aişe! Allah'ın, benim kendisinden isteğim şeyi bana verdiğini bildin mi?"

Ben: "Neydi o?" dedim.

Şöyle anlattı: Yanıma iki adam geldi. Biri baş tarafıma, diğeri ayak tarafıma oturdu. Baş tarafımda oturan, ötekine şöyle dedi:

- Bu adamın neyi var?

- Ona büyü yapılmış.

- Kim büyü yapmış?

- Lebîd b. el-A'sam. (Züreykoğullarından olan bu adam, münafık ve Yahudilerin müttefiki idi).

- Peki neye büyü yapmış?

- Tarak ve ketenden bir bez parçasına.

- Nerede?

- Zervan kuyusunda, taşın altında, erkek hurma tomurcuğunun içinde.

Bunun üzerine Hz. Peygamber kuyunun yanına geldi ve onları çıkardı. Sonra şöyle buyurdu: "O gördüğüm kuyu var ya, işte onun suyu, kına ıslatılmış gibi bulanıktı. O suyla sulanan hurma ağaçlarının başları da şeytan başları gibiydi."

Allah resulü, onları (büyü yapılan malzemeleri) çıkardı.

Ben: "Onları insanlara gösterseydin ya" dedim.

Hz. Peygamber: "Allah, artık bana şifa verdi ve ben, insanlardan birine bir kötülük gelmesini istemem" buyurdu.¹¹⁴²

Bu rivâyette, Allah resulünün büyü yapılan malzemeleri çıkardığı belirtilmektedir. Bu farklı rivâyetten olacak ki, Buhâri bu hadisi rivâyet ettiği bölüme "Büyü (yapılan malzemeler) çıkarılır mı?" başlığını koymuştur.

Katâde der ki: Said b. el-Müseyyeb'e: "Büyü yapılan bir adam için, karısından bir şey alınarak büyüünün çözülmesi ve ortaya çıkarılması caiz mi?" diye sordum. "Bunda bir sakınca yoktur; çünkü bununla insanların durumu düzeltilmektedir. İnsanlara yarar sağlayan şey, yasaklanmamıştır."

Yukarıdaki iki hadisin, zahiren birbiriyle çeliştiği sanılabilir. Çünkü İsa'nın Hişam'dan, onun da babasından rivâyet ettiği ilk hadiste, Allah resulünün büyü malzemelerini çıkarmadığı belirtilirken, İbn Cüreyc'in Hişam'dan rivâyet ettiği hadiste, Hz. Peygamberin malzemeleri çıkardığı belirtilmektedir. Aslında ikisi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü o, bu malzemeleri kuyudan çıkarıp görmüş ve tanımış, Allah kendisine şifa verdikten sonra da onları gömmüştür. Hz. Aişe'nin "Onları çıkarsaydın ya" sözü, "İnsanların bizzat gözleriyle görmesi için onları çıkarsaydın ve kendilerine gösterseydin" anlamındadır. Buna karşılık Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-, böyle yapmasına mani olan durumu haber vermekte; Müslümanların bu yapılamaya sessiz kalmayacaklarını, bunu şiddetle kınayacaklarını, bunu yapan büyücü ve kavmine öfkeleneceklerini, bu yüzden bir fitne ve karışıklığın yaşanmasını istemediğini belirtmiştir. Allah resulü, şifa bulup sağlığına kavuşma amacına ulaştığı için, malzemelerin gömülmesini emrederek onları insanlara göstermek için çıkarmamıştır. Bundan anlaşıldığı üzere gerçekleşen çıkarma olayı, Hz. Aişe'nin söylediği ve kastettiği çıkarmadan farklıdır.

Buna delalet eden şudur: Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- o malzemeleri kuyudan çıkarmak için gelmiştir; onlara bakıp geri dönmek için değil. Çünkü böyle yapmasının bir anlamı yoktur.

Bu hadis, hadis alimlerince sabit ve sahihtir. Hepsi de bu hadisin doğruluğunu kabul etmiş, sahihliği konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Ancak kelimcilerin çoğu bu hadisin doğruluğunu kabul etmemiş, onu şiddetle inkâr etmiş, yalan ve uydurma olmakla itham etmişlerdir. Hatta kimisi, bu konuya özel eserler telif etmiş; hadisin ravisi Hişam'a yüklenmişlerdir. Onun hakkında söyledikleri en güzel söz şudur: "Bu söylediği kesinlikle yanlıştır ve konuyu anlamamıştır. Böyle bir şey de olmamıştır. Çünkü Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- büyü yapılması caiz değildir. Aksi halde inkârcıların söyledikleri şu söz doğrulanmış olur: "Siz ancak kendisine büyü yapılmış bir adama uymaktasınız."¹¹⁴³ Hz. Peygambere büyü yapıldığını kabul etmek, Firavunun Hz. Musa'ya: "Gerçekten ben seni büyülenmiş sanıyorum"¹¹⁴⁴ demesi; Salih'in kavminin Salih'e: "Sen ancak kendisine büyü yapılanlardanısın"¹¹⁴⁵ demesi ve Şuayb kavminin Şuayb'a: "Sen ancak büyülenmişlerdensin"¹¹⁴⁶ demesi gibidir. Dolayısıyla peygamberlere sihir

1143 el-Furkan, 25/8.

1144 el-İsrâ, 17/101.

1145 eş-Şuara, 26/153.

1146 eş-Şuara, 26/185.

ve büyü yapılması, kesinlikle caiz değildir. Çünkü büyü, Allah'ın onları koruyup gözetmesine ve şeytanlardan korumasına aykırıdır.

Kelamcıların bu görüşleri, ilim ehli tarafından reddedilmiştir. Çünkü Hişam, raviler arasında en güvenilir ve en bilgili kimsedir. Hadis alimlerinden hiçbiri, onun hadisini reddetmeyi gerektirecek herhangi bir kusur bulmamıştır. Öyleyse kelamcılara ne oluyor? Bu karşı çıkışları nedendir? Üstelik Hişam'dan başkaları da bu konuda Hz. Aişe'den rivâyette bulunmuşlardır. En sahih hadis kitaplarının sahipleri olan Buhâri ve Müslim, bu hadisin sahihliği konusunda ittifak etmişlerdir. Hadis ehlinden bir kişi bile buna aykırı bir söz etmemiştir. Olay, tefsirciler, hadisçiler, tarihçiler ve fıkıhçılar arasında oldukça meşhur bir olaydır. Bütün bu bilgiler, Allah resulünün hayatını ve yaşadığı günleri kelamcılardan ve başkalarından daha iyi bilen kimselerdir.

Ebubekir b. Ebi Şeybe anlatıyor. Ebû Muaviye, el-A'mei'ten, o da Yezid b. Hayyan'dan, o da Zeyd b. Erkam'dan rivâyetle bize şöyle anlattı. Yahudilerden bir adam Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- büyü yaptı. Bu yüzden Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- birkaç gün rahatsızlandı. Sonra Hz. Cebraîl kendisine gelerek: "Yahudilerden bir adam sana büyü yaptı, bunun için de düğüm attı" dedi. Bunun üzerine Allah resulü Hz. Ali'yi gönderdi. Hz. Ali onları çıkarıp getirdi. Her düğüm çözüldükçe, Allah resulü kendisinde hafiflik hissetti. Nihayet bütün düğümler çözüldü ve Allah resulü, sanki bütün bağlardan kurtulmuş gibi dipdiri olarak ayağa kalktı. Bu durum, Yahudi adama haber verilmedi; Allah resulü de onun yüzünü hiç görmedi.¹¹⁴⁷

İbn Abbas ve Hz. Aişe şöyle anlatmaktadırlar: Yahudilerden bir çocuk Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- hizmet etmekteydi. Yahudiler bu çocuğa yanaşarak ondan Hz. Peygamberin bazı saç döküntülerini ve tarağının birkaç dişini kendilerine getirmesi için ilgilendiler. Çocuk, bu istenenleri alıp Yahudilere verdi. Onlar da bununla Allah resulüne büyü yaptılar. Bunu, Yahudilerden Lebîd b. el-A'sam üslenmişti. İşte bu iki sûre, bu olay üzerine nazil olmuştur.¹¹⁴⁸

el-Beğavi der ki: Büyü malzemelerinin iğnelerle dikilmiş halde olduğu söylenir. Bunun üzerine Yüce Allah bu iki sûreyi (felak ve nas) indirdi. Felak sûresi beş, Nas sûresi de altı âyet olmak üzere iki sûre toplam on bir ayettir. Allah resulü -sallallâhu aleyhi vesellem- her bir ayeti okudukça, bir düğüm çözüldü. Nihayet bütün düğümler çözüldü, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bütün bağlardan

1147 İbn Ebi Şeybe, Musannef, 7/387-388; İmam Ahmed, Müsned, 4/367; el-Beğavi, tefsir, 7/323. Bedâi'ül-fevaid'te, Yezid b. Hayyan, Yezid b. Habbab olarak geçmektedir. Ancak bu yanlıştır. Doğrusu bizim tespit ettiğimiz gibidir. Bkz. a.g.e., 2/224; et-Tehzîb, 11/321; İbn Hibbân, sikat, 5/536.

1148 el-Beğavi, tefsir, 7/322.

kurtulmuş gibi dipdiri ayağa kalktı.¹¹⁴⁹ Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- altı ay kadar büyüünün etkisinde kaldığı,¹¹⁵⁰ ancak etkisinin üç gün ağır bir şekilde sürmesi üzerine bu sûrelerin nazil olduğu rivâyet edilir.

Hz. Peygambere büyü yapıldığını kabul etmeyenler dediler ki: Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- isabet eden büyü, arızı hastalıklardan bir hastalıktı ve Allah kendisine şifa verdi. Bunda herhangi bir kusur ve hiçbir yönden bir ayıp yoktur. Çünkü hastalık ve baygınlık peygamberler için caizdir. Nitekim Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- vefat ettiği hastalandığında¹¹⁵¹, parçalanana ayağı ve yanağı dikildiğinde¹¹⁵² bayılmıştı. Bu tür bela ve musibetlerle Allah, onun derecelerini yükseltir, ikram ve ihsanına daha fazla kavuşturur. Bu nedenle insanlar arasına bela ve musibetleri en çok olanlar peygamberlerdir. Bu yüzden peygamberler, kavimleri tarafından öldürülmeye, dövülmeye, sövülmeye, azarlanmaya ve hapsedilmeye mâruz kalmışlardır. O halde Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem-, bazı düşmanları tarafından bir büyü türüne (ki bu hastalıktır) mâruz bırakılmasında bir gariplik yoktur. Bu, Hz. Peygamberin atılan bir ok vb. şeyle yaralanmasına benzer. Bu, secde halindeyken üzerine hayvan pisliğinin atılması gibidir. Öyleyse bu tür belalar, onlara bir kusur ve eksiklik getirmez. Bunda ayıplanacak bir durum da yoktur; çünkü bunlar, onlar için kemale erme ve Allah katındaki derecelerini yükseltme vesilesidir.

Allah resulüne büyü yapıldığını söyleyenler ise dediler ki: Bu, Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet edilen sahih bir hadisle sabittir. Hz. Cebail, Hz. Peygamberin yanına gelerek:

“Ey Muhammed! Hasta mısın?” dedi.

Hz. Peygamber: “Evet” dedi.

Bunun üzerine Hz. Cebail şu duayı okudu: “Seni Allah'ın adıyla, sana eza veren bütün hastalıklara karşı, bütün kötü nefis ve hasetçinin nazarına karşı sana okuyorum. Allah sana şifa versin, Allah'ın adıyla sana okuyor ve dua ediyorum.”¹¹⁵³

1149 el-Begâvî, tefsir, 7/323.

1150 Hafız İbn Hacer, Fethü'l-bârî adlı eserinde bu konuda şunları söyler: es-Süheyli der ki: Hz. Peygamberin -sallallâhu aleyhi vesellem- büyüünün etkisinde kaldığı ve sonunda kurtulduğu süre konusunda herhangi bir meşhur hadise rastlamadım. Ancak Ma'mer'in Camî' adlı eserinde ez-Zühri'den yapılan bir rivâyette, Hz. Peygamberin altı ay büyüünün etkisinde kaldığı söylenir. Ma'mer, bu rivâyetin sahih bir isnadla mevsul olarak rivâyet edildiğini, dolayısıyla mutemet olduğunu söylemiştir. Bkz. a.g.e., 10/237.

1151 Buhâri, megazi, 7/743; Müslim, fezail, 5/300.

1152 Buhâri, ezan, 2/204; Müslim, salat, 2/53. Müslim, bu hadisi Enes b. Malik'ten rivâyet etmiştir.

1153 Müslim, selâm, 5/31; Tirmizî, cenaiz, 3/303.

Bu hadiste, Hz. Cebrail'in, hastalandığında Hz. Peygambere -sallâllâhu aleyhi ve-sellem- her kötü nefis ve hasetçinin nazarına karşı okuyup dua ettiği belirtiliyor. Bu da okuyup dua etmenin Allah resulünün hastalığını giderdiğine delalet etmektedir. Aksi halde ne hastalığına ne de başka bir şeye karşı ona okuyup dua etmezdi.

Allah resulüne büyü yapıldığını kabul etmeyenler dediler ki: Sizin delil olarak getirdiğiniz ayetlerde, aslında sizin için bir delil yoktur. Çünkü inkârcıların söylediği *إِنْ تَبْعُونَ إِلَّا رَجُلًا* (Siz ancak kendisine büyü yapılmış bir adama uymaktasınız)¹¹⁵⁴ sözünde ve Salih ile Şuayb peygamberlerin kavimlerinin söylediği *إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمَحْرُورِينَ* (Sen ancak büyülenmişlerdensin)¹¹⁵⁵ sözünde geçen *محور* sözcüğü, sihir ve büyü anlamında değil; onun kendileri gibi bir beşer olduğuna, yiyip içtiğine delalet eden 'Akciğer sahibi' anlamında olduğunu ve melek olmadığını belirtir. Yani bu sözcükle büyü kastedilmemektedir.

Bu, kabul edilebilecek bir cevap değildir ve son derece uzak bir anlamdır. Çünkü inkârcılar, beşeri (insanı) *محور* (akciğer sahibi) ile ifade etmiyorlardı. Böyle bir adlandırma hiçbir dilde de bilinmez. İnkârcılar böyle bir anlamı kastetdiklerinde, açık bir şekilde beşer sözcüğünü kullanırlar. Nitekim şu ayetler bunun açık delilidir:

*"Dediler ki: Siz de ancak bizim gibi birer insansınız."*¹¹⁵⁶

*"Dediler ki: Bizim gibi iki insana mı inanalım?"*¹¹⁵⁷

*"Dediler ki: Allah peygamber olarak bir insan mı gönderdi?"*¹¹⁵⁸

Hâlbuki inkârcılar, *محور* sözcüğüyle 'akciğer sahibi' olarak insanı kastetmemişlerdir. Sonra akciğer sahibi olmayı zikretmenin böyle yerle ne alakası olabilir ki? Firavun Musa'ya: *"Ey Musa! Gerçekten ben seni büyülenmiş sanıyorum"*¹¹⁵⁹ yerine nasıl *"akciğer sahibi sanıyorum"* nasıl diyebilir? Yoksa o, Musa'nın akciğer sahibi olduğunu, onun bir insan olduğunu bilmiyor muydu ki, böyle desin?

Sonra Musa ona nasıl cevap veriyor?: *"Ey Firavun! Doğrusu ben de senin mahvolacağını sanıyorum."*¹¹⁶⁰ Eğer Musa, firavunun *محور* sözcüğüyle kendisinin insan olduğunu kastettiğini düşünseydi, o da onu tasdik eder ve: "Evet, ben bir insanım; ama Allah beni sana peygamber olarak gönderdi" derdi. Nitekim

1154 el-Furkan, 25/8.

1155 eş-Şuara, 26/185.

1156 Yâ-sîn, 36/15.

1157 el-Mü'minûn, 23/47.

1158 el-İsrâ, 17/94.

1159 el-İsrâ, 17/101.

1160 el-İsrâ, 17/102.

peygamberler, kavimleri kendilerine “*Siz de ancak bizim gibi birer insansınız*”¹¹⁶¹ dediklerinde, bunu inkâr etmemiş ve onlara: “*Biz de ancak sizin gibi birer insanız*” demişlerdir.¹¹⁶²

Görüldüğü gibi yukarıdaki cevap, son derece zayıf bir cevaptır.

Aralarında İbn Cerîr ve başkalarının da bulunduğu bir grup müfessir, محور sözcüğünün burada ‘Büyü öğretilen’, ‘Başkasından büyü öğrenmiş’ ve ‘Büyücü’ anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yani bunlara göre محور (büyü yapılan), ساحر (büyü yapan, büyü bilen) anlamındadır.

Bu, dil bakımından güzel bir cevaptır. Çünkü kendisine büyü öğretilene محور denilmektedir. Ancak bu, ne kullanımda ne de dilde neredeyse bilinmez. Zira ikisinde de çoğunlukla bilinen, bu sözcüğün, başkası tarafından kendisine büyü yapılan için kullanıldığıdır. Medrûb (dövülen), maktûl (öldürülen), matbûb (tedavi edilen veya büyü yapılan) gibi. Kendisine büyü öğretilene, büyü bilen anlamında ساحر denilir. Bu kişi başkasına büyü yapmasa da kendisine bu ad verilir. Nitekim firavunun kavmi, Hz. Musa için “*Elbette bu, çok bilen bir büyüçüdür*”¹¹⁶³ demişlerdir. Firavun, Hz. Musa’ya ‘kendisine büyü yapılmış’ iftirasında bulunurken, kavmi ona ‘büyü bilen’ iftirasında bulunmaktadır.

Doğru olan, Keşşaf sahibi Zemahşeri ve başkalarının söylediği şu üçüncü cevaptır¹¹⁶⁴: Meshur (مصور), meful (مفعول) vezninde olup, delirecek kadar kendisine ağır büyü yapılan kimse anlamındadır. Meshur, mecnun gibi akli başında olmayan, ne söylediğini anlamayan kimsedir. Dolayısıyla peşinden gidilmeyecek meshur, ne dediğini anlayamayacak kadar akli dengesi bozulan ve mecnun gibi olan kimsedir. Bu yüzden inkârcılar, “*Bu, öğretilmiş bir delidir*”¹¹⁶⁵ dediler.

Ama diğer insanlar gibi bedenine bir hastalık isabet eden kimsenin peşinden gitmekte herhangi bir mani yoktur. Hastalık, ona uymaya engel değildir. Bu yüzden peygamberlerin düşmanları, onlara bedensel hastalıklarla iftirada bulunmamış; aksine insanların, onların peşinden gitmekten sakınacakları şeylerle peygamberlere iftira etmişlerdir. Onlara, ne söylediklerini bilemeyecek kadar ağır büyü yapıldığını, bu yüzden deliler gibi olduklarını söyleyerek insanların onlara inanmalarına ve peşlerinden gitmelerine engel olmaya çalışmışlardır. Yüce Allah onların bu tutumlarından şöyle söz eder: “*Baksana; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, öyle bir saptılar ki, artık doğru yolu bulamazlar.*”¹¹⁶⁶ Bu amaçla bazen seni şaire, bazen büyüçüye, bazen deliye, bazen de kendisine

1161 İbrahim, 14/10.

1162 İbrahim, 14/11.

1163 el-A'raf, 7/109.

1164 Bkz. Zemahşeri, keşşaf, 2/377.

1165 ed-Duhân, 44/14.

1166 el-İsrâ, 17/48.

büyü yapılane benzettiler. Ama bütün bu benzetmelerle onlar, hep doğru yoldan saptılar. Böylece kendi sapıklık ve şaşkınlıkları içinde kaldılar, bundan kurtulacak bir çıkış yolu bulamadılar ve artık bulamazlar. Bu yüzden hangi yola girseler, o yol dalalet ve şaşkınlık yolu olur. Ne yapacaklarını bilemezler, doğru yola giremezler ve doğru yola girme gücü bulamazlar. Allah resulünün düşmanları da böyleydi. Onlar da Hz. Peygambere bu tür benzetmelerde bulundular. Ancak Allah, her peygambere yaptığı gibi onu da bu benzetmelerden beri kılarak temize çıkarmıştır. Allah'a andolsun ki, gerçekten o bütün bu benzetmelerden uzaktı. Aklı başında her insan, bunların yalan, iftira ve asılsız iddialar olduğunu bilir.

Hz. Peygambere büyü yapıldığını kabul etmeyenlerin söylediği "Peygamberlere büyü yapılması, Allah'ın onları koruma ve gözetmesine aykırıdır" gerekçesine şu cevabı verebiliriz: Yüce Allah, onları koruduğu, himaye ettiği, gözettiği ve işlerini üslendiği gibi, onları kâfirlerin eziyetlerinden dilediği ile sınavabilir. Bunu, onların derecelerini daha da yükseltmek ve kendilerinden sonra gelip inkârcıların eziyetlerine mâruz kalan ümmetini teselli etmek için yapar. Sonradan gelenler, nebi ve peygamberlerine yapılanları gördüklerinde, karşılaştıkları eziyetlere sabredecek, hallerine razı olacak ve onları kendilerine örnek alacaklardır. Allah, peygamberlerini böyle sınarken, öte yandan kâfirlerin vadesinin dolmasını ve onlar için bu dünyada ve âhirette hazırladığı acı azabı hak etmelerini sağlamaktadır. Böyle yapmakla Allah, azgınlıkları ve düşmanlıkları nedeniyle onları helâk edecek; yeryüzünü onlardan temizleyecektir. Yüce Allah'ın, peygamber ve nebileri kendi kavimlerinin eziyetleri ile sınavmasının bazı hikmetleri işte bunlardır. En üstün ve derin bilgi, bol ihsan ve lütuf yalnız O'na aittir. O'ndan başka ilâh ve Rab yoktur.

"*Düğümlere üfleyenlerin şerrinden*" ayeti ile yukarıda zikredilen Hz. Aişe hadisi, büyü'nün etkili ve gerçek olduğuna delalet etmektedir.

Ancak Mutezile ve başkaları gibi bazı kelamcılar, bunu inkâr ederek şöyle söylemektedirler: Büyünün ne hastalık, ne ölüm, ne bağlama ne de çözme üzerinde bir etkisi yoktur. Büyü, gözlere görünen bir hayalden başka bir şey değildir; bundan başka bir hakikati yoktur.

Bu görüş, sahabe ve seleften neredeyse tevatür derecesinde gelen rivâyetlere; İslâm hukukçularının, tefsir ve hadis alimlerinin, sağduyu sahibi kimselerin bildiği ve varlığı üzerinde görüş birliğine vardığı görüşe aykırıdır.

Hastalığa, ağırlığa, bağlılığa, sevgiye, nefrete ve bir hastalığa bağlı olmayan kanamaya neden olan büyü türleri vardır. Bu, halk arasında bilinen bir durumdur. İnsanların çoğu bizzat yaşayarak bunu bilmektedir. "*Düğümlere üfleyenlerin şerrinden*" ayeti, bu tür üflemenin, büyü yapılane onun gıyabında ve bundan habersizken zarar verdiğine delalet etmektedir. Eğer iddia edildiği gibi düğümle-

re üfleminin zararı bedene açıkça dokunmadıkça olmamış olsaydı, o zaman ne üflemeden ne de üfürükçülerden sığınmayı gerektiren bir şer olmazdı.

Ayrıca sihirbazın, kalabalık olmalarına rağmen izleyenlerin tümünün gözlerini, bir şeyi olduğundan farklı gösterecek kadar büyülemesi mümkünse, ki üstelik bu onların hislerini değiştirmedir, onların bazı özelliklerini, kuvvelerini ve tabiatlarını değiştirmede etkisini imkânsız kılan nedir ki? Görmede gerçekleştirilen değişim ile nefis ve bedenın sıfatlarındaki gerçekleştirilen değişim arasında ne fark vardır? Kişinin hislerinde durmakta olan bir şeyi hareketli, bitişigi ayrık, ölüyü diri görecekt kadar değişim yapıyorsa, nefsindeki özelliklerini değiştirerek sevdiğini menfur, nefret ettiğini sevimli kılma ve başka etkiler kılmasını muhal yapan nedir? Üstelik Allah (c.c) Firavun'un sihirbazları hakkında: “ insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler”, buyurmuştur¹¹⁶⁷. Böylece Allah gözlerinin büyülendiğini ifade etmiştir. Bu, ya görünen nesnede meydana gelen bir değişimdir. Ki bunlar ipler ve sopalardır ve sihirbazlar örneğın onların hareket ettiren ruhları, yani şeytanları çağırmış, insanlar da onların kendiliğinden hareket ettiklerini sanmış olabilirler. Bu, görmediğın bir kimse bir hasır veya kilimi çektiğinde senin onu kendiliğinden sürüklendiğini sanman gibidir. Onları aslında o kişi sürüklemektedir, ancak sen onu görmemektesindir. İp ve sopaların durumu da böyledir. Şeytanlar onları yılan gibi sağa sola hareket ettirmişler, ancak görenler bunların kendiliğinden hareket ettiklerini ve süründüklerini sanmışlardır. Ya da değişiklik görende olmuş, yerlerinde durmakta oldukları halde ipleri ve sopaları hareket eder gibi görmüştür. Şüphesiz bunu da onu da sihirbaz yapmaktadır; bazen görenin kendisini ve hislerini etkileyerek eşyayı olduğundan farklı görmesini sağlamakta, bazen ise onlara bir takım hareketler yaptırmayı için şeytani ruhların yardımına başvurmak sûretiyle görülen şeylerde tasarrufta bulunurlar.

Sihrin hakikatinin olduğunu inkâr edenlerin söyledikleri “sihirbazlar iplerde ve sopalarda onların hareket etmelerini ve yürümelerini sağlayan civa ve benzeri şeyleri kullanmışlar, böylece onlar da yürümüşlerdir” iddiası ise bir çok yönden bâtıldır. Çünkü öyle olduğunu varsayarsak bu hayal değil hakiki bir harekettir, insanların gözlerini büyülemek değildir. Bu sihir/büyü değil, ortaklaşa icra edilen hünelerden biridir. Nitekim Allah “*Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor*” buyurmuştur¹¹⁶⁸. İnkârcıların söyledikleri gibi onlar bir tür hileyle hareket etmiş olsalardı bunun sihirle hiçbir alakası olmazdı. Bu herkesçe bilinen bir şeydir.

Ayrıca bu onların söyledikleri gibi bir hile olsaydı, hilelerini boşa çıkarmanın yolu içindeki civanın çıkarılması olurdu. Böylece bu saçmalık ortaya çıkardı ve onu yutması için sopayı atmaya gerek duyulmazdı.

1167 Arâf: 116.

1168 Taha: 66.

Yine, bu öyle bir hile olsaydı geçersiz kılmak için sihirbazlardan yardım istemeye ihtiyaç duyulmaz, zanaatkarların tecrübesi yeterli olurdu. Firavun da sihirbazlara hürmet etme, boyun eğme ve kendisine yaklaştırma ve ödüllendirme vaadinde bulunmasına hiç gerek duymazdı.

Yine; öylesi bir şeyde *“Hakikat şu ki o, size büyü öğreten ulunuzdur.”*¹¹⁶⁹ denmez. Çünkü zanaatları öğrenme ve öğretmede halk müsterektiler.

Özetle; bunun bâtıllığı cevap vermeye gerek duymayacak kadar açıktır. Şimdi asıl konumuza dönelim.

Allah'ın (c.c) *“Ve haset edenin haset ettiği zaman, şerrinden (sana sığınırım)”* buyruğunun tefsiri:

Dördüncü şer: Haset ettiğinde hasetçinin şerridir. Kur'ân ve Sünnet hasetçideki hasedin haset edilende bizzat etki ettiğini göstermektedir. Çünkü haset, sahibi el ve diliyle eziyet etmese de, onun nefsinden ve gözünden başlayıp haset edilene kadar ulaşan bitişik bir şerdir. Çünkü Allah (c.c) *“Ve hased edenin haset ettiği zaman, şerrinden.”* buyurarak haset esnasında ondan şerrin sadır olduğunu onaylamıştır. Kur'ân'da boşa söylenmiş hiçbir kelime yoktur.

HASEDİN TESİRİ:

Bilindiği gibi hasetçiye hasetçi adı ancak haset olayı onda gerçekleştiğinde söylenir. Darib (vuran), şâtım (söven), katil ve benzeri (ism-i fail) kelimeler gibi. Ancak bazen haset kişinin tabiatında olur da ve haset ettiği kimseden bihaber ve ilgisiz iken aklına ve hatırına geldiğinde kalbinden ona haset ateşi saçılır, kalbinden haset okları yönelir. Haset edilen de sırf bu kadarından etkilenir. Allah'a (c.c) sığınmasa ve onun himayesine girmese de daimi olarak yaptığı zikir ve dua virdleri, Allah'a dönüşü ve yönelişi varsa, Allah'a (c.c) dönüşü ve yönelişi oranında bu şerler ondan gider. Yoksa hasetçinin hasedi ona mutlaka ulaşır.

Dolayısıyla Allah'ın (c.c) *“haset ettiğinde”* ifadesi bir açıklamadır. Çünkü hasetçinin şerri ancak, haset ondan bilfiil sadır olduğunda gerçekleşir.

Ebû Said'den rivâyet edilen ve Cebrâil (a.s)'ın Hz. Peygambere -sallallâhu aleyhi vesellem- rukyesini (maddi ve manevi hastalıkları duayla tedavi) anlatan sahih hadis daha önce geçti. Hadiste geçen Cebrâil'in (a.s) duası şöyledir: *بِسْمِ اللَّهِ: أُرْقِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ. وَمِنْ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ حَاسِدٍ. اللَّهُ بِشَفَاكَ* Sana eziyet veren her şeyin şerrine, her nefsin şerrine veya her hasetçinin şerrine veya haset edenin gözüne karşı seni Allah'ın adıyla rukye/tedavi ediyorum. Allah sana şifa versin.” Bu hadiste hasetçinin gözünden Allah'a sığınmak geçmektedir.

Bilindiği gibi hasetçinin nazarı kendi başına tesir etmez. Çünkü bir kimseye yere, dağa ve başka bir şeye baktığı gibi dalgın ve kasıtsız bakarsa onda hiçbir etki etmez. Ancak nefsi pislenmiş, zehirlenmiş ve keskinleşmiş, böylece alçak, hasetçi ve öfkeli bir nefse dönüşmüş kimsenin nefsi, bu şekildeki bakışıyla etki eder. Bu bakışı haset edilende, haset edilenin zayıf noktasının niteliği ile hasetçinin nefsinin gücü oranında etki eder. Öyle ki onu etkisiz hale getirip yok ettiği bile olur. Aynen çıplak bir adama ok çevirip onu vurmak gibi. Onu bazen yere sar'ali ve hasta yapar. Havassın ve halkın bu husustaki tecrübeleri sayılamayacak kadar çoktur.

Bu bakışın tesiri ancak pis nefis vasıtasıyladır. Bu nefis, ısırpı zehirini kusmadıkça etki etmeyen zehirli yılanı benzer. Çünkü yılan öfke ve pislik niteliğine büründüğünde onda zehir niteliği oluşur, dolayısıyla da soktuğu canlıda etki eder. Bu keyfiyet bazen bir çeşidinde güçlenip onda sadece bir anlık bakışla etki edip gözünü kör edebilir ve hamilenin bebeğini düşürebilir. Nitekim Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- kısa kuyruklu yılan (ebter) ile sırtı iki beyaz çizgili yılan (zu't-tufeyteyn) hakkında şöyle buyurmuştur: "Kısa kuyruklu yılan ile sırtı iki beyaz çizgili yılanı öldürünüz"¹¹⁷⁰. Bu, yılanlarda böyle olursa şerli, kızgın ve hasetçi nefislerde öfke ve gazap haline bürünüp zehirlenen ve haset ettiklerine yönelen nefislerde ne derece olur, hesap edin! Vallahi, öldürülen nice insanlar, çalınan nice insanlar vardır! Sağlığı yerinde iken birden cılız ve bitkin halde yatağa düşen ve doktorun, doğru olarak "Onun devasının ne olduğunu bilmiyorum" dediği nice kişiler vardır. Bu hastalık fen bilimlerinin alanı dışındadır. Bu ruhların, sıfat ve keyfiyetlerinin bilimidir, bedenlerde ve doğalarda etkileri ile bedenlerin ondan etkilenmeleri bilgileridir.

Bunu ancak seçkin insanlar bilir, perdelenmişler ise inkâr ederler. Bunun etkisini, tabiat ile bağıni ve tabiatın ondan etkilenmesini ancak bu zevkten nasibi olanlar bilirler. Bedenin yerdeki çöpten ne farkı vardır ve infial, etkilenme ve bundan dolayı ilginç fiillerin ve garip hallerin sadır olması ruhtan başka neden dolaydır? Bedenler ruhların zannatkar misali aletidir. Bu sanat hakikatte ruhun elindedir, azalar ise onun bu işteki etkisine ulaşmada birer vasıtaadır.

Bu alemde cereyan eden olaylar hakkında asgari bir anlayışa sahip olan, ruhu şeffaflaşp ruhların hallerini, etkilerini ve birbirlerinden etkilenmelerini gözlemleyen kimse için –ki tüm bunlar aziz ve alim olan sebeplerin ve sonuçların yaratıcısı Allah'ın takdiriyledir-; kainatta nice hayret verici şeyler, Allah'ın tekliği ve rabliğinin büyüklüğünü gösteren, etkileri görülen, sebepleri ise görülemeyen başka kanunların geçerli olduğu başka bir alemin varlığını ortaya koyan deliller vardır.

Her yaptığını sağlam yapıp her yarattığını güzel yaratan alemlerin Rabbi ve yaratanların en iyisi Allah (c.c) noksanlıklardan münezzehtir. Bedenler alemleri ile ruhlar alemleri birbirlerinden kıyas edilemeyecek kadar farklıdır. Ruhlar alemleri daha büyük ve geniş, daha dehşet verici, âyet ve mucizeleri daha ilginçtir.

Ruhu çıkmış cansız insan heykelini düşün. Nasıl da bir oduna veya bir et parçasına dönüşmüş! Onda o bilgiler, malumatlar ve akıl, o ilginç sanatlar ve hayret verici fiiller, o fikirler ve planlamalar nereye gitti? Bunların tümü ruh ile birlikte nereye gittiler ve beden nasıl da topraktan farksız hale geldi? Seninle konuşan ve seni gören, seni seven, sana dost veya düşman olan, sana kolay veya ağır gelen, seninle ünsiyet kuran veya kuramayan şey bu gözle görülen heykel ötesindeki o şey (ruh) değil miymiş?

Yapısı ve bedeni iri ve kalbine hafif nice kimseler senin için tatlı iken, zarif yaratılışlı, küçük cüsseli başkaları sana dağdan daha ağır gelir. Bu ilkinin ruhunun zarif, hafif ve tatlılığından, diğerinin ise yoğun, katı ve acı olmasından ileri gelir.

Özetle; şahıslar arasındaki irtibatlar ve bağlar ile onları birbirlerinden uzaklaştırıcı ve nefret ettirici şeyler esas itibariyle ruhlara, dolaylı olarak da görünen görünen bedenlere aittir.

Gözü değen (nazarcı) ve Hasetçi:

Haset eden ile gözü değen, “her birinin kendisini toplayarak bir keyfiyete bürünüp eziyet vermek istediklerine doğru yönelme” açısından müşterekler. Ancak nazar eden kişi bu hale nazar ettiği ile karşılaştığında ve karşı karşıya geldiğinde bürünürken, haset eden bu hale hem haset ettiğinden uzakta hem de yakınında iken bürünür.

Bunları birbirinden ayıran asıl husus ise şudur: nazarcı, bazen haset etmediğine, hatta bazen bir taş, hayvan, tahıl veya mala da nazar edebilir. Hatta nazarcının kendisine isabet ettiği olur. Çünkü onun hayret içinde ve gözünü dikerek bakıp bu keyfiyete bürünmesi nazar ettiği kişide etki yapmaya yeter.

Bir çok müfessir Allah'ın (c.c) “*O inkâr edenler Zikr'i (Kur'an'ı) işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devirivereceklerdi.*”¹¹⁷¹ ayeti hakkında “bu nazar değmesidir” demişlerdir. Kasıtları müşriklerin Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e nazar etmeleridir¹¹⁷². Nitekim nazarcı isabet eden bir grup Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e bakarak “Onun gibisini ve hücceti onun gibi güçlü birini görmedik” demişlerdir. Onlardan öyleleri vardı ki, semiz bir deve veya ineğin yanından ge-

1171 Kalem: 51.

1172 Bunu senetsiz olarak imam Beğavi, Tefsir'inde (7 / 140, 141), Vahidi de Esbabı'n-Nüzul (324) kitabında zikretmişlerdir. Ayrıca bk: Tefsiru Taberi 29 / 46.

çerken ona nazar eder, sonra hizmetçisine “yanına bir sepet ile bir dirhem al da şu hayvanın etinden bir miktar getir” derdi ve hayvan çok geçmeden yere düşüp insanlar tarafından kesilirdi.

Kelbi der ki: Araplardan biri vardı ki iki üç gün boyunca bir şey yememişse perdesinin ucunu kaldırır ve oradan geçen bir deve veya koyun için “Bugün bunun gibi güzel bir deve veya koyun görmedim” der, hayvan fazla gitmeden yere düşerdi. Kâfirler bu adamdan Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’e nazar etmesini, başkasına yaptığını ona da yapmasını istediler. Ancak, Allah (c.c), Resul’ünü -sallallâhu aleyhi vesellem- koruyup muhafaza etti ve ona “O inkâr edenler Zikr’i (Kur’an’ı) işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devirivereceklerdi.”¹¹⁷³ âyetini indirdi. Bu, bir grup alimin görüşüdür.

Aralarında İbn Kuteybe’nin¹¹⁷⁴ bulunduğu başka bir grup ise şöyle demişlerdir: Mânâ “onlar sana, nazar edenlerin bir takım kimselere nazar ettikleri gibi nazar ederler” değil, şöyledir; Kur’ân okurken onlar sana neredeyse seni yere serecekçesine büyük bir düşmanlık ve nefretle bakıyorlar. Zeccac der ki: Yani; Sana öyle bir düşmanlık besliyorlar ki, nefret dolu bakışlarıyla seni neredeyse yere devirecekler. Bu, (arapçada) kullanılmakta olan bir üsluptur. Mesela kişi: Filan bana neredeyse beni yere çarpacak bir bakışla baktı, der. Zeccac der ki: Bu mânânın doğruluğunun delili, bu bakışla Kur’ân’ı dinlemelerinin birlikte zikredilmesidir. Nitekim onlar Kur’ân’ı dinlemekten de son derece nefret ediyor ve Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’e nefret dolu ve keskin bakışla bakıyorlardı.

Ben derim ki: Kişinin nefsi hasetle etki ettiği ve muhatabıyla karşılaştığında bu daha güçlü olduğu gibi, nazarda da etki eden muhataba karşı büyük düşmanlık ve haset olabilir ve nazara bu bakışın da etkisi olabilir. Çünkü biri düşmanın- dan uzakta olduğunda zihni onunla meşgul olmaz. Karşılaştığında ise kötü niyeti yoğunlaşır ve nefsi her şeyiyle ona yönelerek bakışıyla etki eder. Hatta bundan dolayı yere devrilenler, ateşlenenler, evine hasta taşınanlar olur. İnsanlar bu tür şeylere çok şahid olmuşlardır.

Bazen sebep bir şeyden hoşlanma olur. Göz değmesi dedikleri de budur. Bunda bakan kişi ona hayretler içinde veya yücelten bir gözle bakar. Ruhu, gözde etki eden özel bir keyfiyete bürünür. Bunu insanlar, nazar edilene bakışından bilirler. Zîra bakanlar bir şeyi güzel bulup ondan hoşlanırlar ve bu da ona nazara sebep olur.

Abdurrezzak, Hişam b. Kuteybe’den şöyle rivâyet etmiştir: Ebû Hureyre’nin bize anlattığı budur. O şöyle dedi: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Nazar hakkı” buyurdu ve dövmeden nehyetti¹¹⁷⁵.

1173 Kalem: 51.

1174 Tefsiru Ğaribi’l-Kur’ân 482.

1175 Buhârî 5740; Müslim, 2187.

Ubeyd b. Rifâa'dan rivâyet edildiğine göre Umeys kızı Esmâ "Ya Rasûlallah ! Cafer'in oğullarına nazar değişiyor. Onlara rukye yapalım mı?" dedi. Rasûlallah -sallallâhu aleyhi vesellem-: "Evet. Kaderin önüne bir şey geçecek olsaydı nazar geçerdi" buyurdu¹¹⁷⁶.

Kâfirler de Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e haset ve büyük bir düşmanlıkla bakıyorlardı. Bu öyle bir bakıştı ki Allah (c.c) onu korumasa ve muhafaza etmeseydi ayağı kayardı. Hasetçinin bakışı nazar edenin bakışından daha kuvvetlidir, hatta nazar edenin bakışının bir çeşididir. Dolayısıyla "Rasûlallah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in başına gelen göz değmesindendi" diyenler "hasetten-di" mânâsını, "ondan değildi" diyenler ise "hayret ve hoşlanma bakışları değildi", demek istemişlerdir. Böylece Kur'ân hak ve doğrudur.

Tirmizî'nin Ebû Saîd el-Hudrî'den -radiyallâhu anh- rivâyet ettiğine göre Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- insan gözünün değmesinden (Allah'a) sığınır-¹¹⁷⁷. Nazar bir şer olmasaydı Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- ondan Allah'a sığınmazdı.

Tirmizî'nin, Habis b. Temimi'ye kadar senetle rivâyet ettiğine göre babası ona şöyle anlatmıştır: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'i şöyle buyururken işittim: "Baykuşun hiçbir zararı yoktur. Nazar ise haktır."¹¹⁷⁸

Yine Tirmizî, İbn Abbas'tan -radiyallâhu anh- şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle derdi: "Bir şey kaderin önüne geçecek olsaydı onu nazar geçerdi. Sizden (nazarı def etmek için) gusletmeniz istenirse hemen gusledin"¹¹⁷⁹. Bu konuda Abdullah b. Amr'dan da bir hadis vardır ki o da sahihtir.

Söylemek istediğimiz şudur ki gözü değen kişi hasetçilerin bir türüdür ve hasetten daha zararlıdır. Onun için -Allahu A'lem- bu sûrede gözü değenin de-ğil hasetçinin şerrinden sığınılmıştır. Çünkü hasetçi daha kapsamlıdır. Zîra gözü değen herkes mutlaka hasetçidir ama her hasetçinin gözü değmez. Dolayısıyla kişi hasetçinin şerrinden sığınınca buna "gözü değen" de girer. Bu, Kur'an'ın kapsamlı-ğından, mucizeli-ğinden ve fesahatindendir.

1176 Ahmed b. Hanbel 6/438; Tirmizî, Tıbb 4/346. Ayrıca bk: Silsiletu'l-Ehâdîsî's-Sahîha (Hadis no: 1252). Müslim de Selâm Kitabı, Rukyenin müstehap oldu-ğ u babı'nda Cabir'den -radiyallâhu anh- şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Umeys'in kızı Esmâ'ya "Neden kardeşimin çocuklarını böyle erimiş/cılız görüyorum. Yoksa onları ihtiyaçları mı bu hale getirdi? dedi. Esmâ: Hayır. Ancak, onlara nazar değişiyor, dedi. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- de: Onlara rukye (okuma tedavisi) yap... buyurdu.

1177 Tirmizî, Tıbb'ta 4/ 345 rivâyet etmiş ve "hasen-garib'tir" demiş, İbn Mâce de yine Tıbb'ta (2/ 266) rivâyet etmiştir. Elbânî, el-Mişkat'da (Hadis no: 4563) senedinin sahih olduğunu kaydetmiştir.

1178 Tirmizî, Tıbb 4/347; Ahmed b. Hanbel 5/70, 379; Ebû Ya'la 3/155. Elbânî bu hadisin za-yıf kaydetmiştir. Zaifu'l-Cami' (Hadis no: 6309). Ayrıca mutlaka İbn Hacer'in el-İsabe'sine (2/144) bakınız.

1179 Müslim, 2188.

Hasedin aslı:

Hasedin aslını Allah'ın (c.c) haset edilene verilen nimet ve ihsanından hoşlanmayıp onun zevalini temenni duygu ve düşüncesi oluşturur.

Dolayısıyla hasetçi nimetlerin düşmanıdır. Bu şer ona başkasından geçen bir şey olmayıp kendi nefsinden ve tabiatından kaynaklanmaktadır. Kendisinin pislüğünden ve şerrindendir. Sihir ise başka şeyler elde edilerek ve şeytani ruhların yardımına başvurularak yapılır. İşte –Allahu A'lem- bu yüzden sûrede hasedin şerri ile sihirbazın şerri birlikte zikredilmiştir. Çünkü bu iki şerden Allah'a (c.c) sığınmak insi ve cinni tüm şeytanlardan gelebilecek her şerden sığınmayı kapsamaktadır.

Geriye sadece, cinni şeytanlardan gelen bir şer olan “kalbe atılan vesvese” kalmaktadır ki onu da Allah (c.c) –İnşallah yerinde ele alınacağı üzere- başka bir sûrede zikretmiştir. Dolayısıyla hasetçi haset ettiğine, sihirbaz sihir yaptığına kendinden bir fiille değil, dışarıdan bir şeyle eziyet etmektedirler. Onun için bunlar Felak sûresinde ayrı ayrı zikredilmişlerdir.

Vesveseci kula, ona yerleşmek ve onun bunu kabullenmesi yoluyla içerden eziyet eder. Bu yüzden kul şeytanın vesvese yoluyla verdiği ve beraberinde kendi fiilleri ve kesin kararı bulunan şerden dolayı cezalandırılır. Çünkü bu kendi çaba ve iradesiyle olur. Hasetçi ile sihirbazın şerrinden dolayı ise cezalandırılmaz; çünkü onun kendi eylem ve iradesi sayılmaz. Onun için Allah (c.c) şeytanın şerrini bir sûrede, sihirbaz ile hasetçinin şerrini ise başka bir sûrede ve bir arada zikretmiştir.

[Haset ile Sihrin birlikte zikredilmesi]:

Haset ile sihir, aralarındaki alakadan dolayı Kur'ân'da pek çok defa birlikte zikredilirler. Onun için Yahudiler insanların sihirle en çok uğraşanları ve en hasetçileriydiler. Çünkü aşırı şerlerinden dolayı aralarında başkalarında bulunmadığı kadar sihirbaz ve hasetçi vardı. Allah (c.c) da kitabında onları bu iki vasıfla anarak şöyle buyurmuştur: “Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekden, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) âhiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!”¹¹⁸⁰

Bu âyetin sırları ve hükümleri, onda yer alan kaideler ve sihri inkâr edenlere reddiye, sihir ile karışır korkusuyla inkârcıların reddettikleri mucizeler ile sihir arasındaki farklar –ki bu âyet bunlar arasındaki en önemli farkları içermektedir– bundan başka bir yerde ele alınacaktır. Çünkü şimdiki konumuz bu iki sûrenin sırlarını, kulların bunlara ihtiyaçlarını ve başkalarının bunların yerine geçemeyeceğidir.

Yahudiler hasetle Kur'an'ın pek çok yerinde nitelendirilmişlerdir. Şu âyet-i kerimelerde olduğu gibi: “Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara hased mi ediyorlar?”¹¹⁸¹, “Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler.”¹¹⁸²

Şeytan hem sihirbaz hem hasetçiyle birlikte olur, onlarla konuşur ve arkadaşlık yapar. Ancak şeytanlar hasetçiye, yardıma çağrılmadan yardım ederler. Çünkü hasetçi İblis'e çok benzer. Hatta o hakikatte İblis'in tebaasındandır. Çünkü o şeytanın hoşlandığı şeyleri, insanların kötü halde olup Allah'ın nimetlerinin yok olmasını ister. Nitekim İblis de şerefli ve faziletli kılındığından dolayı Adem'i kıskanmış, hasedinden ona secde etmeyi reddetmişti. Bu yüzden hasetçi İblis'in askerlerindendir. Sihirbaz ise şeytandan kendisine yardım etmesini ister ve onun yardımına başvurur. Hatta isteğini yerine getirsin diye Allah'ı bırakıp ona ibadet ettiği, hatta bazen secde ettiği olur.

Sihir ve “gizli sırlar” kitaplarında bu tür hayret verici şeyler vardır. Onun için sihirbaz ne kadar kâfir, şerli, Allah'a (c.c), Resul'üne ve mü'min kullara ne kadar çok düşman olursa sihri o kadar kuvvetli ve etkili olur. Nitekim putperestlerin sihirleri ehl-i kitabın sihirlerinden, Yahudilerin sihirleri kendilerini İslâm'a nispet edenlerin sihirlerinden daha kuvvetlidir. Nitekim Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e sihri de Yahudiler yapmışlardı.

Muvatta'da, Ka'b'den şöyle rivâyet edilmiştir: Tevratın ezberlediğim bazı sözler var ki onlar olmasaydı Yahudiler beni merkep yapacaklardı: أعوذ بالله العظيم الذي لا شيء أعظم منه. ويكلمات الله التامات التي لا يجاوزهن بر ولا فاجر وبأسماء الله الحسنى. ما علمت منها وما لم أعلم. من شر ما خلق وذرا وبرأ Allah'ın yarattığı, yaydığı ve meydana getirdiği her şeyin şerrinden; kendinden daha büyük hiçbir şey olmayan büyük Allah'a; Allah'ın (c.c) hiçbir iyi ve günahkarın aşamayacağı tam sözlerine; en güzel isimlerine, bunlardan bildiklerime ve bilmediklerime sığınırım.”¹¹⁸³

Anlatmaya çalıştığımız özetle şudur. Sihirbaz ile hasetçiden her birinin kastı kötülüktür. Ancak, hasetçi bunu tabiatı ve nefsiyle, haset ettiği kişiye olan kiniyle

1181 Nisa: 54.

1182 Bakara: 109.

1183 Muvatta 2/ 951.

yapar. Bu arada şeytan da onunla olur, yardım eder, hasedini güzel gösterir ve gereğini yapmasını emreder. Sihirbaz ise yaptığını bilgisi, tecrübesi, şirki ve şeytanlardan yardım almasıyla yapar.

[Hasetçi cinler ve insanlar]:

Allah'ın (c.c) “*Haset ettiğinde hasetçinin şerrinden*” (Felâk: 5) buyruğu hasetçi cinleri ve insanları kapsar. Çünkü şeytan ve taraftarları Allah'ın (c.c) lütfundan verdiği nimetlerden dolayı mü'minleri, İblis'in babamız Adem'i kıskandıkları gibi kıskanırlar. Zaten Allah'ın (c.c) buyurduğu gibi şeytan bizim düşmanımızdır: “*Şeytan şüphesiz sizin düşmanınızdır; siz de onu düşman tutun*”¹¹⁸⁴. Ancak vesvese özellikle cinnî şeytanlarda, haset ise özellikle insî şeytanlarda vardır. İleride geleceği gibi vesvese bunların ikisini birden kapsar. Haset de aynı şekilde ikisini de kapsar. Böylece her iki şeytan da (insi ve cinni) hasetçi ve vesvesecidir ve dolayısıyla hasetçinin şerrinden sığınmak her ikisinden sığınmak olur.

Böylece sûre alemdeki her şerden sığınmayı içermiştir. Sûre sığınılacak dört genel şerri zikretmiştir: yaratıklarının şerri ile karanlığı çöküp bastığı zaman gece-nin şerri bunların ikisi, sihirbaz ile hasetçinin şerri ise diğer ikisidir.

Hasetçi ile sihirbazın şeytandan yardım almaları:

Evet, şerrin diğer iki çeşidi sihirbaz ile hasetçidir. Çünkü bunların ikisi de şer dolu nefsin şerrindendir. Biri şeytandan yardım alır ve ona ibadet eder ki o sihirbazdır. Şeytana herhangi bir şekilde ibadetten uzak sihir nadirdir. Ya onun adına hayvan kesilir veya o kastedilerek bir kesim yapılır. Sonuçta Allah'tan (c.c) başkası için kesilmiş olur. Bunun dışında daha pek çok çeşit şirkler ve günahlar işlenir.

Sihirbaz, adına “şeytana ibadet” demese de, bu ona yapılan bir ibadettir. O dilediği ismi versin, hakikatte bu bir ibadettir. Çünkü şirk ve küfür, isminden ve lafzından dolayı değil hakikatinden ve mânâsından dolayı şirk ve küfürdür. Zîra her kim bir mahluka secde eder ve “bu ona secde değildir, bir tür eğilme ve bir nimete sahip olduğumda yaptığım gibi yeri alınla öpmedir” veya “Bu bir saygı ve hürmettir” dese bile bu sözleriyle o “Allah'tan başkasına ibadet” olmaktan çıkmaz. O dilediği ismi versin!

Yine her kim şeytan için hayvan keser, ona dua eder ve sığınır, onun istediği şekilde bir takım ibadetlerde bulunur ve buna ibadet değil de “şeytanı kullanma” adı verirse, bu yine de ibadettir. Gerçi doğru söylemiştir; zîra bu şeytanın onu kullanması, böylece onun hizmetçilerinden ve kullarından olmasıdır. Şeytan ona hizmet eder. Ancak şeytanın hizmeti ona kulluk şeklinde değildir. Çünkü şeytan kendisinin ona yaptığı gibi onun önünde ne eğilir ne de ibadet eder.

Hülâsa; o kullanma adını verse de bu onun şeytana ibadetidir. Nitekim Allah (c.c): *“Ey Adem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır” demedim mi?*”¹¹⁸⁵ buyurmuştur. Yine: *“O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra meleklere: Size tapanlar bunlar mıydı? diyecek. (Melekler de:) Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı; diyecekler.”* Buyurmuştur¹¹⁸⁶.

İşte bunlar ve benzerleri cinlerin ve şeytanların kulları, dünya ve âhirette dostlarıdır. Ne kötü dost ve ne kötü arkadaş!

Bu iki türden birincisi.

Diğer tür ise: yardım istemeden şeytanın yardım ettiği kişidir ki bu hasetçidir. Çünkü şeytan onun vekili ve halifesidir. Zîra ikisi de Allah'ın (c.c) nimetlerinin düşmanı ve onları kullarına zehir edendir.

[Hasedin dereceleri]:

Allah'ın (c.c) hasetçinin şerrini “haset ettiğinde” ile kayıtlaması üzerinde düşün. Bunun hikmeti şudur. Bazen kişide haset bulunur, ancak o bunu gizler ve ne kalbi, ne dili ve ne de eliyle yapabileceği hiçbir bir eziyet yapmaz. Bilakis kalbinde bundan bir şeyler hisseder, ama kardeşine ancak Allah'ın (c.c) sevdiği ve istediği şekilde davranır. Böylesi hasedden hemen hemen hiç kimse kurtulamaz.

Hasan-ı Basri'ye: “Mü'min haset eder mi?” diye sorulunca, “Yusuf'un kardeşlerini nasıl unutursun?” diye cevap vermiştir.

Ancak fark şudur: bu kişi kalbinde bu tür bir kuvvet bulduğunda ona itaat etmeyip ve emrine uymayıp, aksine Allah'a (c.c) itaat, korku, haya ve saygısından hasedine isyan eder. Allah'ın (c.c) kullarına nimetlerini istememekten rahatsızlık duyar ve bunu Allah'a muhalefet etme, sevdiğini sevmeyip sevmediğini sevme olarak görür. Kendindeki haset duygusunu def etmek için mücadele eder, haset ettiğine sürekli dua eder ve ona verilen nimetlerin artırılmasını temenni eder. Ama eğer hasedini içine yerleştirir ve o kişiye haset eder, hasedinin sözünü dinleyerek kalp, dil ve azalarla eziyet ederse, bu kötü ve yerilen hasettir. Bunların tümü nimetin zevalini isteme türünden hasettir.

Hased üç derece olup biri budur.

İkincisi: Haset ettiği kişinin nimetlerden mahrumiyetinin devamını temenni etmek. Bu kimse Allah'ın (c.c) kullarına yeni yeni nimetler vermesinden hoşlanmaz. Önceki cehalet, fakirlik ve güçsüzlüğünün, kalbinin Allah'tan gafil, yaşıntısının dinden uzak olma halinin devam etmesini arzular. Eksikliklerinin ve kusurlarının devamını temenni eder.

1185 Yasin: 60.

1186 Sebe: 40, 41.

Bunların ilki var olan bir nimeti kıskanmak iken ikincisi olması muhtemel bir şeyi kıskanmaktır. İkisi de hasetçidir, Allah'ın (c.c) nimetlerinin ve kullarının düşmanıdır. Bunları Allah da insanlar da sevmezler. Hiçbir zaman başa geçirilmez ve iyilik yapılmazlar. Çünkü insanlar başlarına ancak kendilerine iyilik yapmak isteyenleri geçirirler. Allah'ın (c.c) verdiği nimetlerin düşmanlarını ise imkânları olduğu sürece başlarına geçirmezler. Onlar iktidara ancak zorbalıkla geçerler ve insanlar da bunu Allah'ın (c.c) kendilerini sınadığı bir bela ve musibetlerden sayarlar. Halk bu yöneticilerden onlar da halktan nefret ederler.

İmrenme şeklindeki haset/kıskanma:

Üçüncü tür haset ise gıpta şeklindeki hasettir. Bu kıskanılan kişideki nimetin aynısının nimet ondan gitmeksizin kendinde de olmasını temenni etmektir. Bunda hiçbir beis yoktur ve sahibi kınanmaz. Bilakis bu yarışa yakın bir şeydir. Allah ise (c.c) *“İşte yarışanlar ancak onda yarışınlar.”* Buyurmuştur¹¹⁸⁷. Sahih hadis kitaplarında geçtiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Ancak iki konuda haset (imrenme) vardır: Allah'ın, kendine mal verip de bu malı hak yolda harcatmış kimse ile Allah'ın kendisine ilim (hikmet) verip de bu ilimle (hikmetle) amel eden ve onu öğreten kimseye.”¹¹⁸⁸ İşte bu tür kıskanma, sahibini hayırlı işleri sevmeye, iyilik sahiplerine benzemeye, aralarına girmeye ve onların en arkada gidenlerinden değil önderlerinden, başkanlarından ve en önde gidenlerinden olmaya iter. Böylece ondaki bu şevk ve gayret imrendiği kişiye muhabbet ve Allah'ın (c.c) ona nimetinin devamını temenni etme yanında, hayırda koşuşturma ve yarışma doğurur. Bu tür haset (imrenme) âyetin kapsamında hiçbir şekilde yer almamaktadır.

[Hasedin en büyük ilaçlarından]

Bu sûre hasedin en büyük ilaçlarından. Çünkü sûrede Allah'a tevekkül, nimete haset edenin şerrinden O'na sığınma ve iltica vardır. Bunda kişi hem nimetin sahibine ve onu verene sığınarak adeta: “Ey bana bu nimeti veren ve bahşeden! Ben, onu benden almak ve yok etmek isteyenlerin şerrinden sana sığınırım.” demektedir. Allah (c.c), kendisine tevbe edene yeter, sığınana kafi gelir. Korkanın korkusunu emniyete çeviren, sığınanı koruyan O'dur. O ne güzel dost ve ne güzel yardımcıdır! Dolayısıyla kim Allah'ı dost edinir, O'ndan yardım ister, O'na tevekkül eder ve kendini tamamen O'na verirse O da onu dost edinir, muhafaza edip korur. Her kim Allah'tan korkar ve çekinirse Allah (c.c) onu korktuğundan ve çekindiğinden emniyette kılar. İhtiyaç duyduğu tüm nimetleri verir: *“Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona beklediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter.”*¹¹⁸⁹ O Allah'ın (c.c)

1187 Mutaaffin: 26.

1188 Buhârî 73; Müslim 816.

1189 Talak: 2,3.

yardım, rızık ve afiyetinin geciktiğini düşünmez. Çünkü Allah (c.c) kararını yerine getirecektir. Allah (c.c) her şeye bir miktar tayin etmiştir ve onlar ne öne geçer, ne de gecikirler. Kim de Allah'tan (c.c) korkmazsa Allah (c.c) onu her şeyden korkutur. Kim Allah'tan başkasından korkuyorsa bu mutlaka onun Allah korkusunun eksikliğindendir. Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: *"Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın! Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlardır."*¹¹⁹⁰ Yine *"İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun."* Buyurmaktadır¹¹⁹¹. Yani şeytan sizi dostlarıyla korkutur, onları gözünüzde büyültür. Bu yüzden onlardan korkmayın ve yalnızca benden korkun ki sizi onların şerrine karşı korumayı tamamen üstleneyim.

[Hasedin şerrini def eden sebepler]:

Hasetçinin haset ettiği kimseye verdiği zarar dört yolla ortadan kalkar:

Bir: Hasetçinin şerrinden Allah'a (c.c) sığınmak, O'nun korumasına girmek ve O'na iltica etmek. Nitekim bu sûrenin hedefi de budur. Allah (c.c) kulunun sığınmasını iştir, sığındığı şeyi bilir. Buradaki iştirmekten kasıt genel mânâdaki değil "duayı kabul etme" mânâsındaki iştirmedir. Namaz kılanın "Semiallâhu li-men hamideh: Allah kendisine hamdedeni iştitti" sözü ile Halil İbrahim'in (a.s) "Şüphesiz Rabbim duayı çok iyi iştendir" sözünde olduğu gibi. Allah (c.c) bu ismini bazen bilme, bazen görme bildiren (isim ve sıfatları) ile birlikte zikreder. Çünkü sığınanın durumu bunu gerektirir. Zîra Allah'a (c.c), O'nun (c.c) gördüğünü, tuzak ve şerrinden haberdar olduğunu bildiği bir düşmandan sığınmaktadır. İşte Allah (c.c) kendisine sığınan bu kişiye onun sığınmasını iştittiğini, yani icabet ettiğini, düşmanın tuzağını bildiğini, onu görmekte ve gözetlemekte olduğunu haber vermektedir ki sığınanın ümidi artsın ve duaya içten yönelsin.

Kur'an'ın üsluptaki hikmeti üzerinde düşün! Nasıl da Allah'ın (c.c) varlığını bildiği ve bizim göremediğimiz şeytandan sığınmanın zikredildiği A'râf ve Secde sûrelerinde (Allah'ın isimleri) "es-semî" el-alîm: işiten ve bilen" kelimeleriyle gelirken; Mü'min sûresinde gözle görülen ve hissedilen insanların şerrinden sığınmak "es-semî" el-basîr: işiten ve gören" kelimeleriyle gelmiştir. Allah (c.c) bu sûrede şöyle buyurmuştur: *"Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenler var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Kuşkusuz O, işiten ve görendir."*¹¹⁹² Çünkü bunların fiilleri

1190 Nahl: 98-100.

1191 Âl-i İmrân: 175.

1192 Mü'min: 56.

gözle görülebilen aşîkar şeylerdir. Şeytanın dürtmesi ise kalbe attığı vesveseler ve düşüncelerdir ki bu (görölmeyip) sadece bilinen bir şeydir. Onun için bilinen şeylerde “işiten ve bilen” Allah’a sığınmak emredilirken, gözle görülebilen ve görmeyle idrak edilebilen şeylerde ise “işiten ve gören” Allah’a sığınmak emredilmiştir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İkinci sebep: Allah’tan sakınmak (takva), emirlerini tutup yasaklarından kaçınmak. Zîra kim Allah’tan sakınırsa Allah (c.c) onu korur ve başkasına terk etmez. Allah (c.c) *“Eğersabreder ve korunursanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez”*¹¹⁹³ buyurmaktadır. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- de Abdullah b. Abbas’a -radiyallâhu anh-: “Allah’ı (emir ve yasaklarını) koru ki Allah da seni korusun. Allah’ı (c.c) koru ki Onu karşında (hemen yanında) bulasın!” buyurmuştur. Her kim Allah’ı korursa Allah da (c.c) onu korur ve nereye yönelse O’nu bulur. Allah (c.c)’nun koruyucusu ve rehberi olduğu kişi kimden korkar, kimden çekinir ki?

Üçüncü sebep: Düşmanına sabretmek, onunla savaşmamak, şikayet etmemek, onun eziyetini aklına hiç getirmemek. Zîra kul, hasetçisine ve düşmanına karşı, ona sabretmek ve Allah’a tevekkül etmek kadar güçlü bir şeyle yardım olunmaz. Kul yardımın geciktiğini ve zulmün uzadığını düşünmesin. Çünkü ona her zulmedildiğinde zulüm, haset edilen mazlum için bir asker ve kuvvet olur ve onunla farkında olmadan zalime karşı savaşır. Zulmedilen bunu görseydi zulüm görmesine sevinirdi. Ancak basiretinin zayıflığından dolayı zulmün sonunu ve akibetini değil, sadece zulmün kendisini görür. Nitekim Allah (c.c): *“Her kim, kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de, bundan sonra kendisine yine bir tecavüz ve zulüm vaki olursa, emin olmalıdır ki, Allah ona mutlaka yardım edecektir.”* Buyurmaktadır.¹¹⁹⁴ Allah (c.c) hakkını alan mazluma bile zafer vaad etmişken, hiçbir hakkını alamayan, aksine hep zulmedilip buna sabreden kişinin durumunu siz düşünün! Cezası en hızlı verilen günahlar zulüm ile akraba bağı koparmaktır. Allah’ın (c.c) ezelden beri sünneti şudur: bir dağ bir dağa zulmedecek olsaydı Allah (c.c) onların zalimini yerle bir ederdi.

Dördüncü sebep: Allah’a tevekkül etmek. Çünkü kim Allah’a tevekkül ederse Allah (c.c) ona yeter. Tevekkül, def etmeye gücünün yetmediği mahlukatın eziyet, zulüm ve tecavüzlerini def etmede en kuvvetli vesilelerdendir. Tevekkül bu hususta en kuvvetli sebeplerdendir. Çünkü Allah onun hasbidir, yani ona kafi gelir ve yeter. Allah (c.c) da kime kafi gelir ve kimi korursa düşmanının ona yapabileceği hiçbir şey yoktur. Ona ancak sıcak ve soğuk, açlık ve susuzluk gibi zorunlu eziyetler yapabilir. Dilediğine ulaşacak şekilde zararı ise hiçbir zaman yapamaz. Hakikatte kendisine iyilik ve düşmanına zarar, görünüşte ise eziyet gibi gözükten şey ile düşmanının gönlünü soğumatan ve rahatlatan zarar arasında büyük fark vardır.

1193 Âl-i İmrân: 120.

1194 Hacc: 160.

Seleften biri şöyle demiştir: Allah (c.c) her amelin cezasını kendi cinsinden koymuştur. Kendine tevekkülün ödülünü de kuluna kafi gelme ve yetme yapmış ve “Her kim Allah’a tevekkül ederse Allah (c.c) ona yeter” buyurmuştur¹¹⁹⁵. Allah (c.c) diğer amellerdeki gibi “ona şu şu sevabı veririz” dememiş, aksine kendini tevekkül eden kuluna kafi, yeterli ve koruyucu yapmıştır. Dolayısıyla, kul Allah’a (c.c) hakkıyla tevekkül etseydi, sonra gökler, yer ve bunların içindekiler ona tuzak kursalardı, yine de Rabbi onun için bir çıkış yolu yapar, ona yeterli olur ve yardım ederdi.

Biz tevekkülün hakikatini, faydalarını, büyük yararlarını ve kulun ona aşırı ihtiyacını “El-Fethu’l-Kudsi”¹¹⁹⁶ kitabında anlattık.

Orada tevekkülün safi makamlardan değil avamın makamlarından sayanların görüşlerinin yanlışlığını zikredip bunu bir çok yönden çürüttük. Bunun ariflerin en yüksek makamlarından olduğunu, kulun makamı yükseldikçe tevekküle ihtiyacının o kadar büyük ve çok olacağını, imanı ne kadarsa tevekkülünün o kadar olacağını açıkladık.

Burada anlatmak istediğimiz ise tevekkülün hasetçi, nazar eden, sihirbaz ve zalimin şerrini def etme sebeplerinden biri olduğudur.

Beşinci sebep: Kalbi onunla meşgul olmak ve düşünmekten tamamen uzak tutmak, akla her geldiğinde silmeye çalışmak. Dolayısıyla ona aldırış etmemek, korkmamak ve kalbini o düşüncelerle doldurmamak.

Bu en faydalı ilaçlardan ve şerrinin def edilmesine yardımcı en güçlü vesilelerdendir. Çünkü hasetçi onu yakalamak ve zarar vermek için arayan bir düşman gibidir. Kişi düşmanının karşısına çıkmaz, onunla bir arada bulunmaz, aksine ondan uzak durursa düşmanı hiçbir şey yapamaz. Ama bir araya gelip muamelede bulunurlarsa bundan kötülük ve zarar doğar. Ruhlar da aynen böyledir. Eğer ruhu hasetçiye takılır ve onunla birlikte olursa, zalim hasetçinin ruhu uyurken ve uyanırken hep onunla olur, hasetten bir an geri kalmaz. Ruhlarının birlikte olmasını arzular. Her birinin ruhu diğerine takılınca da huzur kalkar ve şer ikisinden biri ölünceye kadar devam eder. Ama ruhunu ondan alıp onda düşünmekten ve ona takılmaktan korur ve aklına hiç getirmese, aklına geldiğinde de hemen atmaya çalışır, daha faydalı ve öncelikli şeylerle uğraşırsa zalim hasetçi kendi kendini yer. Çünkü haset ateş gibidir; yiyecek bir şey bulamayınca kendi kendini yer.

Bu çok faydalı bir hakikat olup ancak asil nefis ve büyük gayret sahipleri istifade ederler. Akıllı ve uyanık kişi böyle yaptığında tadını, hoşluğunu ve zevkini duyar. Kalbi ve ruhu için en büyük azabın düşmanı ile meşgul olmak, uğraşmak ve ona takılmak olduğunu görür. Ruh için bundan daha acı verici bir şey göremez. Bunu ancak Allah’ın (c.c) kendisine vekil olmasına razı olmayan, Allah’ın (c.c)

1195 Talak: 3.

1196 Bu kitabı bir çok kişi zikretmiş olup onun kayıp kitaplarındandır.

yardıminın onun kendisi için intikam olarak üstün konuma geçmekten daha hayırlı olduğunu bilen huzurlu, sakin ve yumuşak huylu nefisle kabul eder. Bu kimse Allah'a güvenmiş, dayanmış, onunla huzur bulmuştur. Onun garantisinin hak, vadinin doğru olduğunu, vaadine Allah'tan daha bağlı ve sözü O'ndan daha doğru birinin olmadığını bilir. Onun yardıminın, kendisi için intikam almasından veya kendi gibi bir mahlukun yardımından daha güçlü, daha sağlam, daha uzun süreli ve daha faydalı olduğunu bilir. Bunu ise ancak bir sonraki vesile sağlayabilir.

Altıncı sebep: Allah'a (c.c) yönelmek, O'na karşı ihlaslı ve samimi olmak. Tüm düşünce ve temennilerinin yerini Allah (c.c) sevgisi, O'ndan hoşnutluk ve kalbiyle O'na yönelmenin alması. Bu duygu ve düşünceler fikirler senin içinde çoğala çoğala diğer duygu ve düşüncelere galebe çalar, onları boğup tamamen yok eder. Sonunda tüm fikir, düşünce ve temennileri Rabb'i sevmek, O'na yaklaşmaya çalışmak, rızasını ve sevgisini kazanmaya gayret etmek, şefkatini celbetmek olur. Sevgisi her yerini kaplamış aşkın maşukunu anması gibi Allah'ı (c.c) zikreder. Kalbi onu anmaktan, ruhu onun sevgisinden bir an geri durmaya tahammül edemez. Böyle olunca da fikir mekanını ve kalbini kendisine haset ve zulüm eden hakkında düşünmeye, ondan intikam almak için yol aramaya ve planlar yapmakla meşgul olmasına nasıl razı olur. Bu ancak, Allah (c.c) sevgi ve saygısı, O'nun rızasını kazanma duygusu yerleşmemiş harap kalbe sığar. Bu kalbe bu tür bir düşünce gelip kapıdan içeri girmek istediğinde kalbinin bekçisi ve sultanın koruyucusu ona: "Sultanın yasak bölgesine yaklaşma. Her gelenin gidip yerleştiği hanlar bölgesine git. Sultanın başına nöbetçiler diktiği, etrafına koruyucular yerleştirdiği, çevresini surlarla çevirdiği sarayında senin işin nedir?" der. Allah (c.c), düşmanı İblis'in şöyle dediğini haber vermiştir: "Senin mutlak kudretine andolsun ki, onların hepsini mutlaka azdıracağım. Ancak onlardan ihlâslı kulların hariç" dedi."¹¹⁹⁷ Allah da (c.c) ona şu cevabı vermiştir: "*Şüphesiz benim (has) kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur.*"¹¹⁹⁸ Allah (c.c) yine: "*Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlardır*" buyurmuştur¹¹⁹⁹. Sıddık Yusuf (a.s) hakkında da: "İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı." buyurmuştur¹²⁰⁰.

Bu kaleye girip korumaların bulunduğu bölgeye geçen kişinin saadeti ne büyüktür! Çünkü o, sığınan hiçbir kimsenin korku hissetmeyeceği, gelen hiç kimsenin kaybolmayacağı ve hiçbir düşmanın oraya yaklaşmaya bile cesaret edemeyeceği bir kaleye sığınmıştır. "*Bu, Allah'ın lütfudur ve dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.*"¹²⁰¹

1197 Sa'd: 82,83.

1198 Hicr: 42.

1199 Nahl: 99,100.

1200 Yusuf: 24.

1201 Cuma: 4.

Yedinci vesile: Halisane bir kalple düşmanlarının üzerine musallat olmasına sebep olan günahlardan tevbe etmek. Zîra Allah (c.c) *"Başınıza gelen herhangi bir musibet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder."* Buyurmuştur.¹²⁰² Allah (c.c) en faziletli insan topluluğu olan Peygamber ashabına da -Peygamber'in kendisine değil- şöyle seslenmiştir: *"(Bedir de) iki katını (düşmanınızın) başına getirdiğiniz bir musibet, (Uhud'da) kendi başınıza geldiği için mi "Bu nasıl oluyor!" dediniz?"*¹²⁰³.

Dolayısıyla kula, ona eziyet verecek birinin musallat edilmesi mutlaka onun bildiği veya bilmediği bir günahtan dolaydır. Kulun bilmediği günahlar bildiklerinden kat kat fazla, bilirken unuttukları hatırladıklarından kat kat çoktur.

(Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in) meşhur bir dua(sı) şöyledir: "اللهم إني أعوذ بك أن أشرك بك وأنا أعلم. وأستغفرك لما لا أعلم: Allahım! Sana bile bile ortak koşmaktan sana sığınırım. Bilmediklerim için de senden bağışlama dilerim"¹²⁰⁴. Dolayısıyla kulun bilmediği günahlardan dolayı istiğfara ihtiyacı, bildiklerinden kat kat fazlasıdır.

Seleften bir zat bir adamla karşılaştı. Adam ona katı davrandı ve eziyet etti. Bunun üzerine zat:"Bekle, şimdi eve girip geleceğim" dedi. Eve girdi ve Allah'a secde etti, yakardı ve Rabb'ine tevbe edip yöneldi. Sonra yanına çıktı. Adam: Ne yaptın? diye sorunca bu zat: Seni bana musallat etmesine sebep olan günah için Allah'a tevbe ettim, dedi.

İleride zikredeceğimiz gibi şer olan tek varlık günahlar ile yol açtıkları şeylerdir. Kul günahlardan selâmette olunca sonuçlarından da selâmette olur. Dolayısıyla zulmedildiği, eziyet yapıldığı ve düşmanları başına musallat edildiği vakit kul için, geri dönmesi olmayan (nasuh) bir tevbeden daha faydalısı yoktur.

Kulun iyilerden ve kurtuluşa erenlerden olduğunun alameti fikir ve düşüncelerini kendisi, günahları ve kusurları üzerinde yoğunlaştırması, bunlarla, bunların ıslahı ve Allah'a tevbe ile meşgul olmasıdır. Öyle ki bunlardan, başına gelen belayı düşünmeye vakti kalmaz. Bu durumda kendisi tevbe ve kusurlarını ıslahı üstlenince, Allah (c.c) da kesinlikle ona yardım, koruma ve şerri ondan def etmeyi üstlenir. Bu durumda o ne mutlu bir kul, başına gelen ne bereketli bir musibet ve ondaki etkisi ne güzeldir! Ancak başarmak ve doğru yolu bulmak Allah'ın (c.c) elindedir. Onun verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek hiçbir şey/güç yoktur. Buna herkes muvaffak kılınmaz. Kişinin bunda hiçbir bilgisi, iradesi ve kudreti yoktur. Her güç ve kuvvet Allah'ın elindedir.

1202 Şura: 30.

1203 Âl-i İmrân: 165.

1204 Ahmed b. Hanbel (4/ 403) Ebû Musa el-Eş'arî'den -radiyallâhu anh- rivâyet etmiştir. Heysemî: Ebû Ali dışındaki ravileri sahih kitapların ravileridir. Ebû Ali için de İbn Hibban "sikadır" demiştir. Mecmeu'z-Zevâid (10 / 223, 224).

Sekizinci sebep: Elden geldiğince sadaka vermek ve iyilik yapmak. Çünkü bunun belayı savmada, göz değmesi ile hasedin şerrini def etmede hayret verici etkisi vardır. Bununla ilgili olarak sadece, eski ve yeni ümmetlerdeki tecrübeler olsaydı, yeterdi. Zîra sadaka veren iyiliksever insana nazar, haset ve eziyet hemen hemen hiç isabet etmez. Bunlardan bir şey isabet etse bile onda da şefkat, yardım ve destek muamelesi görür. Bunun da onun için güzel sonuçları olur.

Böylece tasaddukçu iyiliksever kişi iyiliğinin ve sadakasının himayesindedir. Allah'ın (c.c) onda koruyucu bir kalkanı ve sağlam bir kalesi vardır.

Özetle; şükür, nimetin, yok olmasına yol açacak her şeye karşı koruyucusu ve bekçisidir. Nimetin yok olmasına neden olacak en kuvvetli sebep ise hasetçinin ve nazarcının hasedidir. Çünkü o nimet haset ettiği kimsenin elinden çıkmadıkça bir an gevşemez, işin peşini bırakmaz ve yüreği soğumaz. İşte o vakit iniltisi durulur ve ateşi söner –Allah ateşini söndürmesin-.

Dolayısıyla kul Allah'ın (c.c) kendisine nimetlerini, ona şükür kadar etkili bir şeyle koruyamaz ve masiyette kullanmak kadar bir şeyle de zevale mâruz bırakmaz. Nimeti günaha kullanmak nimete, dolayısıyla da nimeti verene nankörlüktür.

Böylece sürekli sadaka veren iyiliksever kişi yatağında uyurken, elindeki nimetleri uğruna savaşmakta olan askerleri ile ordusu onun hizmetindedirler. Düşmanı olup da askeri ve ordusu olmayan kimseye ise düşmanın erişmesi yaktır. Bazen süresi uzasa da bu kesin bir şeydir. Allah'tan yardım niyaz ederiz.

Dokuzuncu sebep: Nefse en zor ve meşakkatli gelen ve Allah'tan (c.c) yana nasibi çok olanlar dışındakilere nasip edilmeyen vesilelerden olan bu vesile hasetçinin, zalimin ve eziyet edenin hasedini ona iyilik ve ihsanla söndürmektir. O eziyet, şer ve hasedini artırdıkça sen de ona ihsan, nasihat ve şefkatini artır. Ama sonra senin, bunu yapmak şöyle dursun, olacağına inanacağını bile sanmıyorum.

Öyleyse şimdi Allah'ın (c.c) şu buyruklarına kulak ver: *“İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir.”*¹²⁰⁵ Allah (c.c) yine: *“İşte onlara, sabırlarından dolayı, ecirleri iki defa verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızktan da sarfederler”* buyurmuştur.¹²⁰⁶

1205 Fussilet: 34-36.

1206 Kasas: 54.

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in kendini anlatmakta olduğu şu halini bir düşün: Kavmi ona bedeninden kan akıncaya kadar vurmuştu. O ise üzerindeki kanın siliyor ve "Allahım! kavmimi bağışla; çünkü onlar bilmiyorlar" diyordu¹²⁰⁷. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-, yaptıkları büyük kötülöklere bu cümleyle karşılık verirken, nasıl da kendinde ihsan makamlarından dördünü birden toplamıştır?

Bir: Onları affetmesi. İki: Onlar için istiğfar etmesi. Üç: Onları bilmemekle mazur görmesi. Dört: "Benim kavmim" sözüyle onları kendisine nispet etmek sûretiyle onlara şefkat göstermesi. Bu, kendisiyle bağı olan biri için aracılık yaptığında "Bu benim çocuğumdur, kölemdir, arkadaşımıdır. Onu bana bağışla!" demesi gibidir.

Şimdi bunu nefse kolaylaştıracak, hoş gösterecek ve bunu kabullenmesini sağlayacak hususları dinle!

Bil ki senin, akibetinden korktuğun, affetmesini ve seni bağışlamasını umduğun Rabbine karşı işlediğin bir takım günahların var. Bununla birlikte o seni affetmek ve hoş görmekle kalmayıp sana ihsan ve ikramda bulunuyor, umduğunun üzerinde iyilikler ve faydalar sunuyor. Sen Rabbinden bunu umuyor, kötölüklerine iyilikle mukabele etmesini arzuluyorsan, onun kullarına da aynı şekilde muamele etmen, onların kötölüklerine iyilikle karşılık vermek sana ne kadar layık ve uygundur! Ta ki Allah da (c.c) sana aynı şekilde muamele etsin. Çünkü ceza veya mükâfat, yapılan amel türünden verilir. Sana kötölük yaptıklarında insanlara nasıl davranıyorsan Allah da (c.c) senin günahların ve kötölüklerinde sana, yaptığına uygun olması için aynı şekilde davranır. Artık bundan sonra dilerse intikam al, istersen affet. İyilik yap veya iyiliği bırak. Nasıl davranırsan öyle davranırsın. Allah'ın (c.c) kullarına nasıl yaparsan O da (c.c) sana öyle yapar.

İşte kim bu mânâyı düşünür ve zihnini onunla meşgul ederse kötölük yapana iyilik yapmak ona kolay gelir.

İyilik ve ihsan bunun (düşmanın düşmanlığının sona ermesinin) yanında, kişi Allah'ın (c.c) yardımına ve onunla olma lütfuna mazhar olur. Nitekim, iyilik yaptığı halde kendisine kötölük yapan akrabalarından yakınan birine Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "Böyle olduğun sürece Allah tarafından (vazifelendirilmiş) bir yardımcı seninle birlikte olur"¹²⁰⁸.

Ayrıca böyle yapan kişiye dünyadaki peşin bir ödöl olarak insanların övgüsü gelir ve düşmanına karşı onun yanında yer alırlar. Çünkü onun, kendisine kötölük yaptığı halde iyilik yaptığını işiten herkes kalbi, duası ve gayretiyle kötölük yapanın karşısında ve iyilik yapanın yanında yer alır. Bu, fıtrî bir durumdur, Allah (c.c) kullarını böyle yaratmıştır.

1207 Buhârî (3477); Müslim (1792).

1208 Müslim 2558.

Böylece kendisinin onları onların kendisini tanımadığı ve ondan ne maaş ne etmek isteyen askerlerin, hizmetinde çalışmalarını sağlamış olmaktadır.

Bununla birlikte düşmanı ve hasetçisi şu iki durumdan birinde olur. Ya iyilik yapan kişi iyiliğiyle onu kazanır ve onu kölesi, mahçup ve başı eğik duruma düşürür ve onun en çok seven insanlardan olur. Veya kötülüğe devam ederse onun yüreğini dağlar ve tüketir. Çünkü yaptığı iyilikle ona, intikamla çektireceği acının kat kat fazlasını tattırır. Yaşayan ve tecrübe eden bunu hakkıyla bilir. Muvaffak kılan ve yardım eden Allah'tır. Nimet yalnız O'nun elindedir. O'ndan başka ilâh yoktur. O'ndan, bizi ve kardeşlerimizi lütuf ve keremiyle bunda kullanmasını niyaz ederiz.

Özetle; bu makamda kulun dünya ve âhirette faydasına olacak yüzü aşkın fayda vardır ki biz bunları Allah'ın izniyle başka bir yerde anlatacağız.

Onuncu sebep: Diğer sebeplerin tümünü toplayan ve hepsinin etrafında döndüğü sebep, katıksız bir tevhid akidesine sahip olmak, tefekkürle sebeplerden sebeplerin sahibi aziz ve hakim olan Allah'a (c.c) yolculuk yapmak, sebeplerin tümünün rüzgarın esintisi mesabesinde olup onun da hareket ettiren, yaratan ve yoktan var edenin elinde olduğunu ve ancak Allah'ın (c.c) izniyle zarar ve fayda verebileceğini bilmek. Onlar vasıtasıyla kuluna nimetler ulaştırıp zararları def eden sadece O'dur, başka hiç kimse değildir. Allah (c.c) *"Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa, onu yine O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun keremini geri çevirecek de yoktur."* Buyurmaktadır.¹²⁰⁹ Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- de Abdullah b. Abbas'a -radiyallâhu anh- *"Bil ki ümmet sana bir şeyle fayda vermek için bir araya gelseler, yalnız Allah'ın (c.c) senin için yazdığı şeyle fayda verebilirler. Onlar sana bir şeyle zarar vermek için bir araya gelseler, yalnız Allah'ın (c.c) sana yazdığı şeyle zarar verebilirler."* buyurmuştur.

İşte kul katıksız bir tevhid inancına sahip olduğunda kalbinden Allah'tan başkasının korkusu çıkar ve gözünde düşmanı Allah'ın (c.c) yanında korkmaya değmeyecek kadar basitleşir. Hatta kendisini düşmanından yana güvende kıldığından dolayı yalnızca Allah'tan korkar. Kalbinden düşmanına olan ilgisi, onunla meşguliyeti ve onu sürekli düşünmesi çıkar ve sevgi, korku, tövbe ve tevekkülüyle ve başkasını bırakıp sadece onunla meşguliyetiyle kendini tümüyle Allah'a (c.c) verir. Böylece aklını fikrini düşmanı ile meşgul etmesinin, ondan korkup onunla ilgilenmesinin tevhidinin noksanlığından kaynaklandığını görür. Yoksa, halis bir tevhide sahip olsaydı, işi gücü Allah olur, kendisini koruma ve şerri def etme işini de Allah üstlenirdi. Çünkü Allah iman edenleri müdafaa eder. Kişi mü'min ise Allah (c.c) onu mutlaka müdafaa eder ve bu müdafaa onun imanı nisbetinde olur. İmanı kemale ermişse Allah'ın onu müdafaası tam, karı-

şıkça Allah'ın (c.c) yardımı da karışık olur. İmanında bazen şöyle bazen böyle ise Allah da (c.c) ona bazen şöyle bazen böyle olur. Seleften bir zatın söylediği gibi: Kim Allah'a tümüyle yönelirse Allah da (c.c) ona tümüyle yönelir. Kim Allah'tan tümüyle yüz çevirirse Allah da (c.c) ondan tümüyle yüz çevirir. Bir böyle bir öyle olursa Allah da ona bir böyle bir öyle olur.

İşte tevhid Allah'ın (c.c) en büyük kalesidir. Ona kim girerse güven içinde olanlardan olur. Seleften bir zat şöyle demiştir: Kim Allah'tan korkarsa her şey ondan korkar. Kim Allah'tan korkmazsa Allah (c.c) onu her şeyden korkutur.

Bunlar hasetçinin, nazarcının ve sihirbazın şerrini def eden on sebeptir. Bunların kula en faydalısı ise Allah'a (c.c) teveccüh etmek ve yönelmek, O'na tevekkül edip güvenmek, O'ndan başka kimseden korkmayıp korkusu sadece ona olmak, başkasından ummayıp sadece O'ndan ummak, kalbini Allah'tan gayrisine bağlamamak, başkasından yardım dilenmemek ve sadece O'ndan ummaktır. Ne vakit kalbi başkasına bağlanır, ondan umar ve korkarsa kendi başına ortada bırakılır ve ondan Allah'ın desteği çekilir. Kim Allah'tan başkasından korkarsa Allah (c.c) onu o kimseye musallat eder. Kim Allah'tan başkasına ümit bağlarsa Allah (c.c) tarafından yapayalnız bırakılır ve O'nun ihsan ve iyiliklerinden mahrum bırakılır. Bu, Allah'ın (c.c) kullarına muamelesindeki sünnetidir. Allah'ın sünnetinde hiçbir değişiklik bulamazsın.

Hasedin etkisini kabul edenler ve etmeyenler:

Bu sûrenin içerdiği kulun din ve dünyasında mutlaka öğrenmesi gereken ve hasetçilerin nefislerinin ve gözlerinin etkisinin bulunduğunu, şeytani ruhların sihir ve düşümlere üfürme yoluyla etki yaptıklarını gösteren bir takım faydalı ve önemli kaideler öğrendin.

İnsanlar bu noktada dört gruba ayrılmıştır:

Bir grup: Her ikisinin tesirini inkâr eden bu grup iki kısımdır.

Birincisi; Akıl sahibi canlıların ve cinlerin varlığını kabul etmiş, ancak etkilerini tamamen inkâr etmiştir. Bu sebepleri, kuvvetleri ve etkileri inkâr eden bazı kelamcılardan bir grubun görüşüdür.

Diğeri, bunların varlığını külliyyen inkâr etmiş ve şöyle demiştir: İnsanın bu hissedilen ve müşahade edilen maddi bedeninden, sıfat ve arazlarından başka bir şeyi yoktur. Cinlerin ve şeytanların da onlarda mevcut bir takım arazi sıfatlardan bir şeyleri yoktur. Bu doğacı inkârcıların ve kendisini İslâm'a nispet eden diğer inkârcıların bir çoğunun görüşüdür. Selefin yerip bid'at ve dalalet ehli olduklarına şahidlik ettikleri kelamcılardan az sayıda kişi de bu görüştedir.

İkinci grup: İnsanın bedenden ayrı bir nefsinin olduğunu inkâr, cinlerin ve şeytanların varlığını ise kabul etmiştir. Bu mutezile ve başka mezheplerden kelamcıların bir çoğunun görüşüdür.

Üçüncü grup: Bunun zıttıdır. Bunlar da bedenden ayrı akleden bir nefsi kabul ederlerken cinlerin ve şeytanların varlığını inkâr etmişler ve bunun nefsin güçlerinin ve sıfatlarının dışında olmadığını iddia etmişlerdir. Bu da bir çok İslâmî felsefeciler ile başka felsefecilerin görüşüdür.

Bunlar “Kainatta bulunan ilginç etkiler ve olağanüstü olaylar nefsin etkilerinden dolayıdır” derler. Bunlara göre sihir ve kehanetin tümü, ayrı bir şeytan vasıtasıyla değil, sadece nefsin tesiriyle olur. İbn Sina ve takipçileri bu görüştedir. Hatta onlar peygamberlerin mucizelerini de bu kabilden sayarlar.

Bunlar “Bu sadece nefsin kainatın hammaddeindeki etkilerindendir” derler. Bunlar tüm dinlerin icmasıyla kâfirdirler. Hiçbiri peygamberlerin takipçilerinden değildir.

Dördüncü grup: Peygamberlerin takipçileri ve hakikat ehlidirler. Bedenden ayrı akleden bir nefsin varlığını da, cinlerin ve şeytanların varlığını da kabul etmişlerdir. Allah’ın (c.c) bunlar hakkında bildirdiği nitelikleri ve şerhleri kabul etmiş, bunlardan Allah’a (c.c) sığınmış, onları bundan ancak Allah’ın (c.c) koruyup muhafaza edeceğini bilmişlerdir.

İşte bunlar hakikat ehli, bunların dışındakiler ise ya bâtilda ifratçı veya hem bâtil hem hak inançlara sahiptirler. Allah (c.c) dilediğini doğru yola iletir.

Allah’ın (c.c) Felak sûresi üzerinde konuşmaya muvaffak kıldıkları bunlardır.¹²¹⁰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

NÂS SÛRESİ

[6 Âyet]

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ
الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahim Allah'ın adı ile.

1. De ki: "Sığınırım insanların Rabbine,
2. "İnsanların Melikine,
3. "İnsanların ilâhına,
4. "Vesvese veren o sinsi ve sinici olan (şeytan) ın şerrinden;
5. "Ki o insanların göğüslerine hep vesvese verip durandır;
6. "(O şeytan) ister cinden olsun, ister insandan olsun."

Tefsiri:

Bu sûre sığınma, kendisine sığınılan ve kendinden sığınılanı içermektedir.

Sığınma daha önce geçti.

Kendisine sığınılan ise "insanların rabbi, insanların meliki ve insanların ilâhı" olan Allah'tır (c.c).

Evvela bu üç tamlamanın mânâsını, sonra bunların sığınma ile alakasını zikredeceğiz.

Birinci tamlama: Allah'ın (c.c) insanları yaratması, işlerini düzenlemesi, terbiye etmesi, hallerini düzeltmesi, kendilerine fayda verecek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şeyleri hizmetlerine sunup şerhleri def etmesi, yaşamlarının safiyetini bozacak şeylerden korumasını içeren "rabliğe" yapılan tamlama. Allah'ın onların Rabbi olmasının mânâsı budur. Bu ise Allah'ın noksansız kudretini, geniş merhamet ve ihsanını, insanların hallerinin tüm detaylarını bilmemesini, dualarına icabet etmesini ve sıkıntılarını kurtarmasını içermektedir.

İkinci tamlama: “Meliki’n-nas: İnsanların meliki” tamlaması. Zîra Allah onlarda dilediği tasarrufta bulunan padişahları, onlar ise kulları ve köleleridirler. Kullarında dilediğini yapan, onların işlerini dilediği şekilde düzenleyen, kudretini dilediği gibi uygulayan ve gerçekleştiren, üzerlerinde mutlak bir hakimiyete sahip olan yalnızca Allah’tır. Allah (c.c) ; bela ve sıkıntılarında insanların yalnız kendisine koştukları hakiki padişahlarıdır. Yardımına başvurdukları, sığındıkları ve iltica ettikleri zattır. Dolayısıyla insanların işlerinin yolunda gitmesi ve hayatta kalabilmeleri ancak Allah (c.c) ve O’nun düzenlemesiyle mümkündür. Böylece düşmanları aniden saldırdığında koşacakları, yurtlarına girdiğinde imdat diyerek çağıracakları Allah’tan başka padişah ve sahipleri yoktur.

Üçüncü tamlama: “İlahi’n-nas: insanların ilâhı” tamlaması. Zîra Allah gerçek ilâh ve mabutları (ibadet edilen)dir ve onların başka hiçbir ilâh ve mabudları yoktur. Allah (c.c) tek rableri ve padişahları olduğundan rabliğinde ve padişahlığında ona hiçbir şeyi ortak koşmadıkları gibi; tek ilâh ve mabutları yine O (c.c) olduğuna göre, ilâhlığında da ona hiçbir şeyi ortak koşmamaları gerekir.

Bu Kur’ân-ı Kerîm’in metodudur; “Allah’ın yegane ilâh ve mabud olduğu”nu inkârlarına kendilerinin O’nun “yegane rabb oluşu”nu kabul etmelerini delil getirir.

O (c.c) yegane Rabbimiz, melikimiz/padişahımız ve ilâhımız olduğuna göre bela ve musibetlerde O’ndan başka kaçacağımız yer, O’ndan başka sığınağımız, O’ndan başka mabudumuz yoktur. Dolayısıyla O’ndan başkasına dua edilmeme- li, korkulamamalı, ümit beslenmemeli ve O’ndan başkası sevilmemelidir. O’ndan başkasına zillet göstermemeli, O’ndan başkası önünde eğilmemeli, O’ndan başkasına (mutlak) güvenip dayanmamalıdır. Çünkü umduğun, korktuğun, dua ettiğin ve güvenip tevekkül ettiğin; ya seni yaratan, koruyup gözeten, işlerini düzenleyip idare eden biridir -ki o Rabb’indir ve başka rabbin yoktur-. Veya o şey/kişi Allah’ın mülkünden ve kulundan biridir. Böylece Allah insanların gerçek meliki ve padişahı, onlar ise O’nun kulları ve köleleridir. O bir göz açıp kapama süresi kadar bile müstağni kalamadığın, hatta hayatından ve ruhundan daha çok muhtaç olduğun o mabudun ve ilâhındır. İnsanların gerçek ilâhları O’dur ve onun dışında başka hiçbir ilâhları yoktur.

Rabbi, meliki ve ilâhı Allah (c.c) olan kimselere yaraşan O’ndan başkasına sığınmamak, O’ndan başkasından yardım istememek ve O’nun korulu bölgesi dışındaki yerlere sığınmamaktır. Zîra Allah onların rableri, melikleri ve ilâhları olması gereği onlara kafi gelir, yeter, yardımcı olur ve tüm işlerini üstlenir. Hal böyle iken kul nasıl olur da musibetlerde ve düşmandan zarar gördüğünde Rab- bine, padişahına ve ilâhına iltica etmez ve sığınmaz?

Böylece bu üç tamlamanın, en azılı, en büyük, en zararlı ve tuzağı en tehli- keli düşmandan sığınma ile ilişkisi belli oldu.

Sonra... Allah (c.c) “en-nas: insanlar” kelimesini, yerine zamir getirerek “birabbinnâsi, melikihim... insanların rabbi, padişahı, ilâhı” dememiş, her defasında açık isim olarak tekrarlamıştır. Bundaki hikmet bu mânâları vermek ve pekiştirmektir. O yüzden her bir ismini zikrettiğinde “insanların”ı tekrarlamıştır.

Bunları birbirine “vav” atıf harfiyle atfetmemiştir; çünkü bu harf atfedilenlerin birbirlerinden farklı oldukları mânâsını verir. Bundaki gaye bu sıfatların toplamına, tek bir sıfatmış gibi sığınmaktır.

Allah (c.c) önce rabliğini zikretmiştir; çünkü bu geneldir ve rabb sıfatının konusu olan her şeyi kapsar.

En sona ilâhlığını (kulluk edilen olması) bırakmıştır; çünkü Allah (c.c) sadece, yalnız kendisine ibadet edenlerin, yalnız O’nu ilâh edinenlerin ilâhıdır. Gerçekte Allah’tan başka ilâh yoktur. Ancak müşrik, hak ilâhını bırakıp ondan başka bâtıl bir ilâh edinmiştir.

Padişahlık sıfatını ise Rabb ile İlâh arasında zikretmiştir; çünkü Padişah söz ve emriyle tasarrufta bulunur. Dolayısıyla O (c.c) emrettiğinde itaat edilendir. Onların padişahı olması ise onları yaratmasının sonucudur. Dolayısıyla padişahlığı rabb oluşunun tamamlayıcılardan, Onların gerçek ilâhları olması da padişahlığının tamamlayıcılarındandır. Dolayısıyla rabbliği padişahlığını, padişahlığı da ilâhlığını gerektirir. Böylece o gerçek Rabb, gerçek padişah ve gerçek ilâhtır. Onları rabbliğiyle yaratmış, padişahlığıyla hükümranlığı altına almış, ilâhlığıyla da kendisine kul etmiştir.

Uç kelimenin bu eşsiz diziliş ve son derece güzel bir akışta içerdiği yücelik ve azameti bir düşün: “Rabbinnâsi, meliki’n-nâsi, ilâhı’n-nâsi.”

Bu üç tamlama imanın tüm kaidelerini ve Allah’ın (c.c) en güzel isimlerinin mânâlarını içermiştir.

Şimdi Allah’ın (c.c) en güzel isimlerini içermesini ele alalım:

Rabb; gücü yeten (kadir) , yaratan (hâlık), yoktan var eden (bâri’), yaratıklarına şekil veren (musavvir), diri (hayy), her şeyi hayatta ve ayakta tutan (kayyum), her şeyi bilen, işiten ve gören (alîm, semî’, basîr), iyilik ve ihsanda bulunan (mün’im, muhsin), cömert (cevâd), veren (mu’fî), engelleyen (mâni’), dilediği gibi zarar ve fayda veren (dârr, nâfi’), öne ve arkaya alan (mukaddim, muahhir), dilediğini doğru yola iletip dilediğini saptıran, dilediğini mutlu ve dilediğini bedbaht yapan, dilediğini aziz ve dilediğini zelil eden ve rabb mânâsını içeren başka güzel isimlerin mânâlarını içerir. Rabb’in en güzel isimlerde içerdikleri rabb mânâsı kadar payı vardır.

Padişah/Melik ise; emir ve yasak koyan, aziz ve zelil kılan, kullarının işlerinde istediği gibi hareket eden ve onlara dilediğini yapandır. Padişahlığının Allah’ın (c.c) aziz, cebbar, hakem, adl (büyük adalet sahibi), hâfid (alçaltan), râf’i (yükse-

ten), muizz (aziz kılan), muzill (zelil kılan), azîm (yüce, büyük), celîl (yüce), kebîr (büyük), hasîb (hesaba çeken), mecîd (izzet ve şeref sahibi), vâli (dost), müteâlî (yüce), mülkûn sahibi, adil, toplayan (câmi') ve melik mânâsına dönen diğer isimlerdir.

İlah ise tüm kemal sıfatlarını ve yücelik niteliklerini içerir. Dolayısıyla bu isme Allah'ın en güzel isimlerinin tamamı girer. Onun için doğrusu "Allah" kelimesinin kökünün "ilâh" olduğu görüşüdür. Bu Sibeveyh ve çok azı dışında tüm arkadaşlarının görüşüdür. Yine en doğru görüş Allah (c.c) isminin en güzel isim olup en yüce sıfatların tüm mânâlarını içerdiği görüşüdür. Böylece bu üç isim Allah'ın (c.c) en güzel isimlerinin tümünü kapsamıştır. Dolayısıyla bunlarla Allah'a (c.c) sığınan kişi sinsi vesveselerden korunmaya, muhafaza edilmeye, engellenmeye ve başa bela olunmamaya layıktır.

Allah'ın (c.c) sözü insanoğlunun akli ermeyecek kadar yüce ve büyüktür. İlim erbabının en fazla yaptığı ise görünen ve anlaşılan kısmından yola çıkarak görünmeyene dair çıkarımlarda bulunmaktır. Görünen ise görünmeyene oranla çok azdır.

(Felak ve Nas sûreleri tüm şerlerden sığınmayı içerir)

Bu sûre (Nas sûresi) tüm günah ve masiyetlerin sebebi olan şerden sığınmayı içermektedir. Bu, dünya ve âhiretteki cezaların kaynağını teşkil eden insanın içindeki şerdir.

Felak sûresi başkasının insana sihir ve haset yoluyla zarar vermesinden sığınmadır ki o dıştan gelen bir şerdir. Nas sûresi ise kulun kendisine zulmetmesine sebep olan şerden sığınmayı içermektedir ki o da içten bir şerdir.

Kul birinci şer ve kötülükten sorumlu değildir. Ona bundan uzak durması istenmez. Nas sûresindeki şer ise kulun sorumluluk alanındadır ve nehiy onu ilgilendirir.

Nas sûresindeki şer kusur türünden şer, felak sûresindeki ise musibet türünden şerdir. Böylece şerrin tümü kusurlar ve musibetlere indirgenebilir, bunların üçüncüsü yoktur.

İşte Felak sûresi musibetler şerrinden sığınmayı, Nâs sûresi ise esasını tamamıyla vesvesenin oluşturduğu kusurlar şerrinden sığınmayı içermektedir.

(Vesvese kelimesinin aslı ve mânâsı)

Bunu bildikten sonra şunu da bil ki; Vesvâs kelimesi "vesvese" nin "fe'lân" veznindeki bir isimdir.

Vesvesenin aslı ise; hissedilemeyecek, dolayısıyla kaçınılamayacak kadar gizli hareket veya sestir.

Dolayısıyla vesvese; insanın içine ya sadece onun işiteceği bir sesle veya şeytanın kula yaptığı gibi tamamen sessizce yapılan gizli atıştır.

Nitekim zinet eşyasının (küpenin) kulaktaki hissedilmeyen hareketine de vesvese (vesvesetu'l-huliyiyy) denir.

Doğrusunu en iyi Allah bilir ya, öyle anlaşılıyor ki, vesvese adı ona, insi şeytanların vesvese yeri olan kulağa komşu ve çok yakın olmalarından dolayı verilmiştir. Çünkü bu zinetin sesi, şeytanın vesvese verdiği kişinin kulağına attığı sözlü vesvese gibi kulağa komşu bir sestir.

Vesvese, onu verenin sürekli tekrarladığı ve attığı kimseye ısrarla empoze etmeye çalıştığı bir söz olması açısından mânâsı tekrarı ifade ettiği için lafzını da tekrarlanan harflerden oluşturmuşlardır. Tekrara delalet ettiğinin anlaşılması için kelimenin tekrarlı olmasına çalışmışlardır.

Bunun benzeri, daha önce geçtiği gibi, kelimenin harekesini mânâsının hareketine göre koymalarıdır: دَوْرَان (dönme), ğaleyân (taşma), nezevân (sıçrama) ve bu kipte gelen diğer kelimeler gibi.

Vesvese'nin benzerleri zelzele (salladı, sarstı), dekdeke (bir çukuru toprakla doldurdu) ve kalkala (sarstı, ileri geri hareket ettirdi) dir. "Kebkebe" fiili de böyledir; "kebkebe's-şey'e" cümlesi "bir şeyi uzağa doğru savurarak ardı ardına yuvarlattı" mânâsına gelir. Yüce Allah'ın "Onlar ve azgınlara oraya tepetaklak (Cehennem) atılırlar."¹²¹¹ buyruğundaki aynı fiildir. "Zerzere's-şey'e" (iyice parçaladı ve ufaladı), "radrada's-şey'e" (iyice ezdi), "zerzerehu" (iyice ufaladı), "sarsara'l-babu" (kapı sürekli cırcır etti), "matmata'l-kelame" (sözü tekrarlayıp durdu, uzattıkça uzattı) ve "kefkefe's-şey'e" (filan şeyi defalarca engelledi) cümlelerindeki fiiller de bu türdendir. Bunlar arapçada pek çoktur.

Böylece bilinmiş oldun ki, bu dört harfli fiilleri üç harfli mudâaf ("şenne" gibi son iki harfi aynı) fiillerin mübalağası mânâsında olduğunu söyleyenler isabet etmemişlerdir. Çünkü üç harfli fiil sürekli tekrarı ifade etmez, harfleri tekrarlanan (iki harfi iki defa tekrarlanan) dört harfli fiil ise ifade eder. Mesela "Zerre's-şey'e, keffe's-sevbe, radde'l-habbe" dediğinde bunlar fiilin tekrarına delalet etmezler, ama (bunların dörtlüsü olan) "zerzera, sarsara, radrada" gibi fiiller delalet ederler.

Bunu iyi düşün; zîra bu arapçadaki "lafızları mânâların hizasına koyma" kaidesine uygundur. Daha önce değinildiğinden dolayı tekrarına gerek yoktur.

Yine mesela "acce'l-iclu", buzağı böğürdü, mânâsına gelir ve bunu ardı ardına yaparsa "ac'ace" denir. "secce'l-mâu", su döküldü mânâsına gelir ve bu sürekli tekrarlandığında ise "secsece" denir.

Hülâsa; Vesveseli kişinin vesvesesi tekrarladığından ve ardı ardına devam ettiğinden dolayı ona, dört harflilerden olan bu isim verilmiştir.

(Vesvas vasıf mıdır, yoksa masdar mı?).

Bu bilindiğine göre şimdi başka bir konuya geçebiliriz. Nahivciler “vesvâs” ın vasıf (mübalağalı ism-i fail) mi yoksa masdar mı olduğunda iki görüşe ayrılmışlardır. Biz Allah’ın yardım ve lütfuyla her bir görüşün delillerini zikredecek, sonra doğru olanı açıklayacağız.

Masdar olduğu görüşünde olanlar şunu delil getirmişlerdir: “fa’lele” fiilinin vasfı (ism-i faili) “müfa’lil” gelir; müdahric (yuvarlanan), müserhif, mubaytır (veteriner) ve musaytır (bir şey üzerinde hakim) gibi. Feale veznindeki fiilin vasfı ise “mef’al” vezninde gelir; mak’ta’ (kesilen), mahrac (çıkış) ve bu vezindeki başka isimler gibi. Şayet Vesvâs sıfat olsaydı “müvesvis” denirdi. Baksanıza; zelzele’nin ism-i faili “zelzâl” değil, “müzelzil”, “dekdeke”ninki de “müdekdik” gelir ve istisnasız bir kuraldır. Bu da vesvâsın masdar olup mübalağa mânâsını ifade için vasıf olarak getirildiğini veya zikredilmeyen gizli bir muzafa izafet edilmiş olup takdirinin “zû vesvas: vesveseli” olduğunu göstermektedir.

Devamla şöyle demişlerdir: Bunun bir delili de şairin şu sözüdür:

تسمع للحلي بها وسواساً

Ondaki zinetlerin hıştırtısını iştirsin.

Böylece bu, vesvese mânâsında masdardır.

Vesvâs’ın vasıf olduğunu söyleyen diğer görüş sahipleri ise şöyle demişlerdir:

Vesvâs’ın vasıf olduğunun delili şudur: Fa’lele iki çeşittir:

Biri: İlletli değildir ve harflerinde tekrar yoktur. Dahrace, serhefe ve baytara gibi. Kurala göre bunların masdarı “dahracetun”, “serhefetun” ve “baytaratun” gibi “fa’leletun” vezni ile “sirhâf” ve “dihrâc”taki gibi “fi’lâl” vezninde gelir.

İkincisi: Fa’lele vezninde, harfleri tekrarlı gelir. Zelzele, dekdeke ve vesvese fiilleri gibi. Bu da harfleri tekrarsız fiilden türemedir. Çünkü aslolan tekrarın olmamasıdır. Bu türün masdarı ve vasfı birinci türdeki masdarla tamamen aynıdır. Dolayısıyla bunun masdarı da fa’leletun ile fi’lâl vezinlerinde gelir; zelzeletun ve zilzâl gibi.

Masdarların kurala en uyanı ve fa’lele vezninin iki türüne en yaraşanı fi’lâl veznidir. Bunun ise iki sebebi vardır:

Bir: Fa’lele harflerinin sayısı, ilk, üçüncü ve dördüncü harflerinin fetha, ikinci harfinin ise sakin olması yönünden “ef’ale” veznine benzemektedir. Fiilleri

gibi masdarlarının da aynı vezinde olması için ef'ale'nin masdarı if'al, fa'lele'nin masdarı ise fi'lâl gelir. Dolayısıyla bu vezindeki fiilin masdarının fi'lân olması fa'lele olmasından evladır.

İki: Masdarda aslolan fiilinden farklı bir kipte olmasıdır. Fi'lâl masdarı ise fa'lele fiiline fa'leletun'dan daha uzaktır. Böylece fi'lâl masdarlığı, fa'leletun'dan daha layıktır. Veya fa'leletun kullanımda daha ağır bassa ve daha yaygın olsa da, ikisi istisnasız kural olma itibariyle eşittirler. Aslolan da budur.

Bunlar, harfleri tekrarlanan bu veznin masdarını fau'l-fiili (ilk harfi) fethalı olarak getirmişler ve “vesvese's-şeytânu vesvâsen” (şeytan vesvese verdi), “va'vaa'l-kelbu va'vân” (köpek uludu) ve “az'aza's-sehmu az'âzan” (titreyerek ve kıvrımlı yürüdü) denir, demişlerdir. Oysa kıyasa göre masdarı fi'lâl veya fa'leletun gelir. İlk harfin meftuh gelmesi nadirdir. Çünkü sahih rubai, tekrarlı rubainin aslını teşkil eder ve asıl olan sahih rubaide masdar sadece fa'leletun ve fi'lâl vezinlerinde gelmiştir. Dolayısıyla ona kıyas edilen tekrarlı fiilin masdarının da ancak öyle gelmesi güzeldir. Çünkü kıyas edilen aslına aykırı olmaz, bilakis onun gibi olur. Bu da masdarının fa'lâl gelmemesini gerektirmektedir. Nadiren bir şey işitilirse o da (semai olarak) kaydedilir ve başka hiçbir şey ona kıyas edilmez.

Bunlar şöyle demişlerdir: Ayrıca “fa'lâl” vezninin tekrarlı fa'lele fiilinden sıfat olarak türetilmesi çok vakidir. Böylece üç harfli fiâl'e benzer. Çünkü bunlar vezinde ortaktırlar. Bu da, “fiâl”ın olmadığı gibi “fa'lâl”ın da masdarlıktan hiçbir payının olmamasını gerektirmektedir. O yüzden bunlar vesvâs, va'vâ' ve az'âz'ın masdar gelişlerini nadir bir durum saymışlardır. Onlara göre bu fiillerin normalde hak ettikleri, masdarlarında abartıya/mübalağaya delalet eden sıfatlar olmalarıdır.

Şöyle demişlerdir: Bu böyle olduğuna göre, bu vezindeki hem masdar hem vasıf olabilecek bu tür kelimeleri genel ve yaygın mânâya yorumlayıp nadirden kaçınma adına vasıf mânâsında yorumlanmaları gerekir.

Dolayısıyla her kim vesvâs'ın, takdiri olarak “zû: sahip” kelimesine izafet edilmiş bir masdar olduğunu söylerse bu, Arapça kurallara ve yaygın kullanıma aykırıdır.

Bu görüşün geçersiz olduğuna şu iki şey delalet eder:

Bir: “zû: sahip”e izafetle tamlamalı yapılan her masdarın, tamamen masdar mânâsında olması vasıf olarak getirilmesinden daha yaygındır. Rıdâ, savm (oruç) ve fitr (oruçlu olmama) gibi. Fa'lâl'ında tamamen masdar mânâsına geldiği sadece vesvâs, va'vâ' ve az'âz'da görülmüştür. Kaldı ki bunların masdar olmadıklarını söylemek de mümkündür. Çünkü, bunların masdar olduklarına olsa olsa “vesvese ileyhi eşşeytanu vesvâsen” (Şeytan ona güçlü bir vesvese verdi)

cümlesiyle delil getirebilirler. Bunun ise masdar olduğu kesin değildir. Çünkü vasıf mânâsının kastedilmiş olup vesvâs'ın hal üzere mansup olması mümkündür. Bu durumda pekiştirici hal olur. Çünkü bazen hâl, aynı lafız ve mânâdaki amilini pekiştirici olarak gelir; “وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا” (Biz seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik)¹²¹² ile “وَنَحْنُ لَكُمْ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالْجُودُ فَخَرَاتُ بِأَمْرِهِ” (O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler.)¹²¹³ âyet-i kerimelerinde olduğu gibi.

Tabii şu var: Vesvâs'ın masdar olduğu ancak, vesvesede olduğu gibi, (Araplardan), “Şeytan vesvâsından Allah'a sığınırım” ve benzeri, “vesvâs'ın failine izafet edildiği” cümleler işitildiği taktirde kesinleşir. Ancak elinizde böyle bir şey var mı? Şahid ve örneğini getirin bakalım! Böylece vesvâs'ın masdar olduğu, ancak bunun fiilden sonra onun tarafından (mef'ul-ü mutlak üzere) mansup olmadığı kesinleşmiş oldu.

İkinci delil: Vesvâs'ın, “zû”ya takdiri olarak izafet edilmiş olduğu görüşünün isabetsizliğinin bir delili de şudur; “zû: sahip”e izafet edilen masdar ne müennes, ne müsenna, ne de cem' gelir. Bilakis, esasen masdar olup vasıflığının ârizi olduğunun bilinmesi için hep tekil gelir.

“نساء صوم” (oruç(lu) kadın), “امراتان صوم” (oruç(lu) iki kadın) ve “امرأة صوم” (oruç(lu) kadınlar) denir. Çünkü mânâ, (“sahip, -lû, lu” mânâsına gelen zû'nun takdir edilmesinden dolayı) “oruçlu bir kadın”, “oruçlu iki kadın” ve “oruçlu kadınlar”dır. Vasıf olarak gelen fa'lâl ise böyle değildir. Bilakis o tesniye, cem' ve müennes gelir ve şöyle dersin: “رجل ثرثار. امرأة ثرثار. رجال ثرثارون.” Bir hadiste de “يأتي الثرثارون إلى أبيهم” yani sizden en sevmediğim kişi lüzumsuz yere lafı uzatan geveze kişilerdir” buyrulmuştur¹²¹⁴ (burada da çoğul gelmiştir). ریح رفاة, yani ağaçları sallayan fırtına, ریح سفافة, yani toprak kaldıran fırtına, درع فضفاضة, yani geniş zırh örneklerinde de olduğu gibi (buralarda da masdar bir hal üzere kalma-yıp mevsufuna göre müennes olmuştur). Bunların tümünün fiili fa'lele, masdarı ise fa'leletun ve fi'lalun'dur ve hiçbirinde fe'lalun diye bir rivâyet yoktur.

Yine şöyle demişlerdir: Şu örneklerle bakınız: تمام, yani kekelemek, فائف, yani pepelemek, kekelemek, لصلاص, yani: usta rehber, ففجاج, yani geveze, هرهار, yani çok gülen, وطواط, كهكاه, yani zayıf, حشاش, yani kalkmak için harekete geçen, ععاس, yani hafif. Bu çoktur ve hepsinin masdarı fa'leletun, vasfı ise fa'lâl'dir. Şunlar da böyledir: هههاف, yani karnı aç, bomboş, دحداح, yani kısa, بججاج, yani iri yarı, تختاخ, yani dili tutuk ve kırık, ششام, yani hızlı, خشاش, yani gürültülü, aynı mânâyâ gelen قعقاع, أسد قعقاع, yani yırtıcı arslan, حبة ضنضان, yani dilini

1212 Nisa: 79.

1213 Nahl: 12.

1214 Tirmizî, el-Birru ve's-sıla, (2 / 196). Bk: Silsiletu'l-Ehâdîsî's-Sahîha (Hadis no: 791).

çıkarp oynatan yılan. Bunların hepsinde fa'lâl vezninin masdar değil sıfat geldiğini gördün. Peki vesvâs'a ne oluyor da benzerlerinden ve grubundakilerinden ayrılıyor!

Böylece vesvâs'ın masdar değil, sersâr, temtâm ve dahdâh ve gruplarındakiler gibi vasıf (ism-i failin mübalağası) olduğu ortaya çıktı.

Bunun bir delili daha var, o da şu: vesvâs'ın sıfatı öyle bir şeydir ki bu vesvâs'ın masdar olmasını imkânsız, vasıf olmasını kesin kılar. O da "hannâs"tır. Zîra hem vesvâs, hem de hannâs gizli bir mevsufun iki sıfatıdır ki o mevsuf şeytandır.

Buradaki mevsufun (vasıf gelen şahsın) zikredilmemesini vasfın zat üzerine galebe çalarak onun adeta özel ismi gibi olması güzel kılmıştır. Çünkü mevsufun hazfi/atılması ancak vasıf çirkin ve güzel gibi müşterek olup karmaşıklık çıkma durumunda çirkindir. Böylesi durumda sıfatın onun veya başkasının olduğunun netleşmesi için mevsufun zikredilmesi kaçınılmaz olur.

Fakat vasıf bulunduğu zata galebe çalar ve onunla özdeşleşir, ona hiçbir şey ortak olmazsa, isim muamelesi görür ve bulunduğu mevsufunun atılması da güzel olur. Müslüman, kâfir, müttaki, facir, uzak, yakın, şahid ve vali gibi. Burada bunların mevsuflarının atılması telaffuzlarından daha iyidir.

Böylesi ayrıntı mevsufun hiçbir şekilde atılamayacağını söyleyen ve herhangi bir ayrıntı belirtmeyen kimselerin görüşünden daha isabetlidir.

Vesvâs'ın masdar değil vasıf olduğunun bir başka delili de şudur: Daha önce geçtiği gibi Fa'lâl veznindeki vasıf mânâsı masdar mânâsından daha baskındır. Dolayısıyla bu masdar olsaydı, karmaşıklığın gidip masdarlığının kesinleşmesi için ona izafet edilecek "zû: sahip, -li, lü" ile birlikte getirilirdi. Çünkü bir lafız iki şeyde aynı derecede ihtimalli olunca bunlardan birini belirleyici bir alamet ve kârinenin bulunması şarttır. Vasıf olma ihtimali masdar olma ihtimalinden yüksek olan böylesi bir durumda ise bu daha da elzemdir.

Savm (oruç), fitr (oruçsuzluk hali) ve gruplarındakiler ise farklıdır. Çünkü bunlar masdar olup vasıflarla karışmamaktadırlar. Dolayısıyla vasıf mânâsında geldiklerinde, genel kaideye binaen ya atılmış gizli bir muzafının bulunduğu veya bunun mübalağa maksadıyla masdarın vasıf yerine geçmesi kabilinden olduğu bilinir.

Böylece vesvâs'ın şeytanın kendisi ve masdar değil zat olduğu kesinleşmiş oldu. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

HANNÂS

Hannâs; gizlenme ve sinme mânâsını ifade eden يَخْسَى çekimli fiilinden türeme, فَعَال vezninde bir isimdir.

Ebû Hureyre'den -radiyallâhu anh- rivâyet edilen: “Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Medine'nin bir sokağında benimle karşılaştı. Ben cünüptüm ve gizlendim.” sözünde geçen fiil bundandır (inhanestü)¹²¹⁵.

Bu kelime, gerçekte, sadece gizlenme mânâsına gelmeyip “ortaya çıktıktan sonra gizlenme”yi ifade eder. Bu yüzden Allah'ın (c.c) “*Hayır, Hunnes'e (ortaya çıktıktan sonra görünmez olan yıldızlara) andolsun ki*”¹²¹⁶ buyruğunda yıldızlar bununla nitelendirilmişlerdir. Katade hunnes için: Geceleyin görülüp gündüz görülmeyen yıldızlardır. Gizlenir ve sen onu göremezsin” demiştir. Hz. Ali de -radiyallâhu anh-: “Bunlar gündüz gizlenip görünmeyen yıldızlardır” demiştir.

Bir grup kimse ise: Hannâs, her gece doğuya doğru dönen sürekli hareket halindeki yedi gezegendir, demişlerdir. Devamla şöyle demişlerdir: Hanûs esasen geriye çekilme mânâsına gelir. Hannâs da bu iki mânâdan (gizlenme ve geri çekilme) alınmıştır. Dolayısıyla bu kelime “gizlenme, geri çekilme ve gecikme” mânâlarından alınmadır. Çünkü kul Allah'ı zikretmekten gafil kaldığında şeytan kalbine saldırıp üzerine taht kurar ve ona tüm günahların aslını teşkil eden envai çeşit vesveseler serper. Ancak kul Rabb'ini anıp sığındığında şeytan bir şeyin gizlenmek için geri çekilmesi gibi kaçıp kabuğuna çekilerek gizlenir. Bu geri çekilip gizlenme ve kabuğa çekilme aynı zamanda toparlanma, siper alma ve kalpten uzaklaşıp dışarı doğru gerilemedir. Dolayısıyla bu kelime beraberinde gizlenmenin olduğu bir geri çekilme ve dönmeyi ifade eder.

Hanese ve inhanese fiilleri iki mânâyı birden ifade ederler. Katade: Şeytanın, insanın göğsüne saldırdığı filin hortumuna benzer bir hortumu vardır. Kul Rabbini zikrettiğinde geri çekilip siner, demiştir. Denilir ki: Baş yılan başı gibidir. Onu kalbine koyarak ümitler verir, hülyalara daldırır ve bir şeyler fısıldar. Kul Allah'ı (c.c) zikredince şeytan hemen geri çekilir ve siner. Allah'ı (c.c) zikre devam etmeyince tekrar döner ve başını koyup ona vesvese verir ve türlü hülyalara daldırır.

Hanis ve munhanis değil de mübalağa ve vurgu ifade eden فُتَال vezinde; kaçış ve dönüşünün çok hızlı olduğunu, Allah zikredildiğinde hızla kaçışını, bunun ona bazen gelen geçici bir hâl olarak gelmeyip onun adeti ve daimi hali olduğunu ifade etmek için gelmiştir. Allah her zikredildiğinde kaçır, siner ve geri çekilir. Çünkü kalkanın sopa, demir ve âsâyı önleyerek şerlilere ve bozgunculara karşı zırh olduğu gibi Allah'ı (c.c) zikretmek de şeytanı engelleyen bir kalkandır. Allah'ı zikretmek şeytanı engeller ve vurulan kişiye acı ve ızdırap veren sopalar ve kalkanlar gibi acı ve ızdırap verir.

Bu yüzden mü'minin şeytanı, Allah'a (c.c) itaat ve zikirle ona azap etmesi ve şerrini engellemesi sebebiyle cılız, çelimsiz ve zayıf hale gelir. Seleften bir zattan şöyle rivâyet edilmiştir: Mü'min, adamın bineğini yolculukta yorgun ve bitkin

1215 Buhârî, gusûl, (1/ 464).

1216 Tekvir: 15.

düşürdüğü gibi şeytanını yorgun, bitkin ve zayıf düşürür. Çünkü her iliştğinde tepesine zikir, Allah'a yönelme, istiğfar ve ibadet-taat sopasını indirir. Böylece şeytanı şiddetli bir azap içindedir. Asi kulun şeytanı ise onunla rahat ve istirahat-tedir. Onun için güçlü, azgın ve şirretli olur.

İşte her kim Allah'ı (c.c) zikretmek, birlemek, istiğfar etmek ve ibadet-i taat yapmak sûretiyle şeytanına azap etmezse şeytanı ona âhirette Cehennem azabıyla azap eder. Böylece kişi ya şeytanına azap eder ya da şeytanı ona azap eder.

Şimdi düşün; vesvâs, tek bir vesvesenin defalarca tekrarlanmasını ifade etmek için harfleri tekrarlı şekilde gelmiştir. Ta ki kul ona karşı azim ve gayretli olsun. Aynı şekilde Hannâs da fiil türünün sürekli tekrarlandığı fa'âl (فَعَال) vezninde gelmiştir. Çünkü Allah'ı (c.c) her zikrettiğinde geri çekilip siner, sonra kul gaflete düştüğünde vesveseyle tekrar döner. Böylece her iki kelime de ifade ettikleri mânâlarına uygun bir vezinde gelmişlerdir.

“Ki o insanların göğüslerine hep vesvese verip durandır” cümlesi şeytanın üçüncü sıfatıdır. Allah (c.c) evvela vesveseyi zikretmiş, sonra nerede gerçekleştiğini, üçüncü olarak da onun insanların göğüslerinde olduğunu ifade etmiştir.

Allah (c.c) şeytana kulun içine girme, kalbine ve göğsüne sirayet etme kabiliyeti vermiştir. O insanın içinde kanın damarlarda aktığı gibi akar durur. Kul için görevlendirilmiş olup ölene kadar onu terk etmez.

Buhârî ve Müslim'de geçen ve Zühri'nin Ali b. Hüseyin'den, onun Huyey kızı Safiyye'den -radiyallâhu anh- yaptığı rivâyette o şöyle anlatmıştır: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- itikaftaydı. Bir gece ziyaretine gittim. Konuştuktan sonra dönmek üzere kalktım. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- da uğurlamak için benimle kalktı. Safiyye'nin evi (odası) Üsame b. Zeyd'in eviydi. O arada ensardan iki kişi geçti. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'i görünce adımlarını hızlandırdılar. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Acele etmeyin. Bu, (eşim) Huyey kızı Safiyye'dir” buyurdu. Onlar “Subhanallah ey Allah'ın Resulü (biz senden nasıl şüphe ederiz?)” dediler. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Şeytan insanda kanın dolaştığı gibi dolaşır. O yüzden şeytanın kalbinize bir kötülük –başka bir rivâyette: bir şey- (vesvese) atmasından korktum.” Buyurdu¹²¹⁷.

Buhârî ve Müslim, Ebû Üsame b. Abdurrahman'ın Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet ettiğini kaydetmişlerdir. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurdu: “Namaz için nida edilirken (ezan okunurken) şeytan yel sesi çıkararak gider. Ezan bitince gelir. Sonra kamet getirilirken çekip gider, bitince gelir. İnsan ile kal-

1217 Buhârî, itikaf, (4/ 326); Müslim, selâm, (5/ 18).

bi arasına girip “şunu şunu hatırla” diyerek daha önce hiç düşünmediği şeyleri aklına getirir. Öyle ki insan üç rek’at mı dört rek’at mı kıldığını bilemez. Her kim üç mü dört mü kıldığını bilmezse iki sehiv secdesi yapsın”¹²¹⁸

Şeytanın vesveselerinden biri Buhârî ve Müslim’in sahihlerinde geçen ve Ebû Hureyre’den -radiyallâhu anh- rivâyet edilen şu hadis-i şerifte ifade edilmiştir: “Şeytan birinize gelerek “şunu kim yarattı, şunu kim yarattı” der durur ve niha-yet “Allah’ı kim yarattı?” der. Kim böyle bir şeyle karşılaşrsa Allah’a sığınsın ve bu düşünceleri bıraksın”¹²¹⁹

Sahih bir hadiste şöyle geçmektedir: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in ashabı “Ya Rasûlallah! Aklımıza öyle şeyler geliyor ki gökten yere düşmek onları telaffuz etmekten daha iyi” dediler. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Tuzağını vesveseye dönüştüren Allah’a hamd olsun” buyurdu¹²²⁰.

Şeytanın bir başka vesvesesi de fısıltı konuşmalarıyla kalbini, yapmak iste-diğini unutturacak derecede meşgul etmektir. Onun için unutkanlık “bir şeyin, sebebine nisbeti” kabilinden ona nispet edilir. Allah (c.c) Musa (a.s)’ın kıssasında şöyle buyurmuştur: “(Musa’nın beraberinde genç adam:) Gördün mü! dedi, ka-yaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan baş-kası unutturmadı, dedi”¹²²¹

Allah’a (c.c) sadece vesvesenin şerrinden değil vesveseciden de sığınmak

Kur’ân-ı Kerîm’in buradaki hikmet ve yüceliğini düşün; sığınmayı “şeytanın vesvesesi”nden yapmamış, “vesvese veren o sinsi ve sinici olan (şeytan) ın şer-rinden; ki o insanların göğüslerine hep vesvese verip durandır” diye nitelediği “şeytanın şerri”nden yapmıştır. Böylece sığınma hepsinin şerrini kapsamıştır. Zîra “vesvese veren...in şerrinden” ifadesi şeytanın her türlü şerrini kapsamakta, en büyük, en şerli, en etkili ve en kapsamlı bozgunculuk niteliğini belirtmektedir ki, o da “günah yapmak isteme (iradesi) nin başlangıç noktası” olan “vesvese”dir. Çünkü kalpte şer ve gûnahtan eser yokken şeytan vesvese vererek kişinin aklına günahı getirir, gözünde canlandırıp ona karşı istek uyandırır, iştah kabartır ve bu nihayet şehvete dönüşür. Günahı gözünde süsler, güzel gösterir, hayalinde canlandırır ve sonunda nefsi ona meylettirir. Böylece bu yapmak istemeye (irade)

1218 Buhârî, seher, (3/ 124) ; Müslim, iman, (1/ 339).

1219 Buhârî, bed’ul-halk (6 / 387); Müslim, iman, (1/ 339).

1220 Hadis sahihtir. Ahmed b. Hanbel, El-Müsne'd, (1/ 235, 240); Ebû Dâvud, Edeb, (3/ 962, 963). İkisi de İbn Abbas’tan -radiyallâhu anh- rivâyet etmişlerdir. Ayrıca bk: Zılalu’l-Cennet (1/296).

1221 Kehf: 63.

ve karara dönüşür. Şeytan zihinde canlandırma, hayal ettirme, istek uyandırma ve iştahlandırma çalışmalarına, zararlarını unutturup kötü sonuçlarını gizlemeye devam eder. Böylece günahın bu yönlerini düşünmesinin önüne geçer. Sonunda kulun zihninde sadece günahın görüntüsü ve zevkinin hayali kalır, ötesindeki her şeyi unutturur. Sonra irade kesin karara dönüşür ve kalpteki hırs ve isteği artar. Bu hırs günaha ulaşma yollarını araştırması için askerler gönderir. Şeytan da adamlarını yardımcı olarak onlarla gönderir. Askerler gevşedikçe şeytanlar onları harekete geçirir, zayıflayıp yavaşladıkça itelerler. Nitekim Allah (c.c) şöyle buyurur: “(Resûlüm!) Görmedin mi? Biz, kâfirlerin üzerine, kendilerini iyice (isyankârlığa) sevkeden şeytanları gönderdik.”¹²²² Yani onları günaha dürttükçe dürterler. Her gevşeyip yavaşladıklarında şeytanlar onları dürter, iter ve tahrik ederler. Bunlar çok gizli hile ve tam tuzaklarla kulu günaha götürmeye ve kendisini kaybetmesini sağlamaya, toparlamasını engellemeye devam ederler. Zîra şeytan azgın insanlara önderlik etmeyi kabul etmiştir. Büyüklenerek atalarına secde etmeyi reddeden odur. Şeytan Allah’a (c.c) karşı gelen herkesin önderi durumuna ne o kibir ve böbürlenmesi ne de kendi rızasıyla gelmiştir. Bir şairin söylediği gibi:

Hayret ederim İblis’in yoldan sapışına.

Ve açığa vurduğu kibrinin çirkinliğine.

Adem’e tek bir secdede yoldan saptı da.

Nesline önder ve komutan oldu.

İşte her günah ve belanın aslı vesvesedir. Onun için Allah (c.c) şeytanın kendisini değil bu vasfını zikretmiştir ki vesvesenin sığınılan tüm şerlerden daha önemli olduğu belli olsun. Yoksa şeytanın şerri vesvese olmadan da gerçekleşir.

[Şeytanın şerlerine örnekler]

Şeytanın şerlerinden biri insanların mallarını çalan bir hırsız olmasıdır. Zîra Allah (c.c) adı anılmadan yenilip içilen her yiyecek ve içekte onun hırsızlık ve gasp yoluyla elde ettiği bir payı vardır. Yine evde Allah’ın (c.c) adı anılmamışsa oraya yerleşir. İzinsiz yiyeceklerini yer, teklifsiz evlerinde kalır. Hırsız olarak girer ve kıskanç halde çıkar. Onların kusur ve sırlarını gösterir. Kula günahı emreder, sonra uyanık veya uyurlarken insanların kalplerine şöyle şöyle yaptığı düşüncesini atar.

Şeytanın bir şerri de şudur: kul bir günah işler ve insanlardan hiç kimse onu görmez. Sabah olduğunda bakar ki insanlar aralarında onu konuşuyorlar. Oysa kula günahı şeytan güzel göstermiş ve yapmayı aklına o düşürmüş, sonra yaptıklarını insanlara fısıldamış ve akıllarına getirmiştir. Kulu günaha düşürmüş, sonra onu o günahla rezil etmiştir. Rab Teâlâ gizlerken, şeytan onun sırrını açığa vurma

ve rezil rûsva etme çabasındadır. Ama kul aldanarak “bu günahı sadece Allah gördü” der ve düşmanının onu yaymak ve ifşa etmek için çalıştığını hissetmez. İnsanlardan bu ince hususun farkına varan pek azdır.

Şeytanın bir şerri de kul uyurken ensesine uyanmasını engelleyecek düğüm-ler atmasıdır. Sahih-i Buhârî’de, Said b. Müseyyib’in Ebû Hureyre’den -radiyallâhu anh- rivâyetiyle gelen bir hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Sizden biri uyuyacağı zaman şeytan ensesine üç düğüm atar. Her düğüm atışında “Geride uzun bir gece var; uyu” diye telkin eder. Uyanıp Allah’ı zikrettiğinde bir düğüm, abdest aldığı anda diğer düğüm çözülür. Namaz kıldığında da düğümlerin tamamı çözülmüş olur. Böylece sabaha dinç ve morali yüksek çıkar. Yoksa sabaha moralsiz ve tembel çıkar.”¹²²³

Şeytanın bir şerri de sabaha kadar uyuması için kulun kulağına işemesidir. Zîra Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in yanında geceleyin sabaha kadar uyuyan birinden bahsedildi. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “O, şeytanın iki kulağına (bir rivâyette: bir kulağına) işediği bir adamdır” buyurdu¹²²⁴.

Şeytanın bir şerri de tüm hayır yollarının üzerinde oturup ademoğlunu beklemesidir. Hangi hayır ve iyilik yolu varsa şeytan onun başında durup insanı gözetler ve var gücüyle ona girmesini engellemeye çalışır. İnsan onu dinlemeyip yola girdiğinde bu defa onu tembelliğe sevkeder, yapmaktan engellemeye çalışır. Yapmakta olduğu işle alakasız ve ondan alıkoyacak şeyleri aklına getirerek dikkatini dağıtır. Amelini yapıp bitirirse bu defa da onun etkisini yok edecek ve onu ökçesi üzeri geri çevirecek şeyler yaptırmaya çalışır.

Şeytanın şerri olarak onun, Allah’ın dosdoğru yolu üzerinde oturup ade-moğullarını bekleyeceğine, önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yanaşacağına dair Allah’a yemin etmesi yeterlidir.

Şeytanın şerri Adem’e (a.s) tuzak kurup son derece usta bir hile ile onu Cennet’ten çıkarmaya kadar varmıştır. Sonra bu yetmemiş onun evlatlarının her bin tanesinden 999’ını koparıp Cehenneme almıştır. Sonra o da yetmemiş, Allah’ın davasını yeryüzünden kaldırmak ve kendi davasını hakim kılmak, Allah yerine kendisine ibadet edilmesini sağlamak için planlar yapmıştır. Dolayısıyla o, Allah’ın (c.c) söndürmek, davasını ortadan kaldırmak, küfür ve şirk davasını hakim kılmak, Tevhid ve alametlerini yeryüzünden tamamen silmek için var gücüyle çalışmaktadır.

Şerlerine örnek olarak Rahman’ın halili İbrahim(a.s) için ortalara düşerek kavminin onu mancınıkla ateşe atmasını sağlaması yeter. Allah (c.c) onun tuzağını kendisine çevirmiş ve ateşi haliline serin ve selâmetli bir mekan yapmıştır.

1223 Buhârî, bed’ul-halk, (6/ 387); teheccüd (3/ 30); Müslim, salatu’l-musafirin, (2/ 434).

1224 Buhârî, teheccud (3/ 34); Müslim, salatu’l-musafirin, (2/ 432).

Şeytan, Mesih/İsa (a.s) için de girişimlerde bulunmuş, nihayet Yahudiler onu öldürmeye ve idam etmeye kast etmişler, Allah (c.c) yine onun tuzağını boşa çıkarmış ve Mesih'i koruyup katına yükseltmiştir.

Şeytan Zekeriyya (a.s) ile Yahya (a.s) için de girişimlerde bulunmuş ve nihayet onlar da öldürülmüşlerdir.

Şeytan Firavun'u da tahrik ederek yeryüzünde büyük fesadı ve onların en büyük rabbi olduğu iddiasında bulunmayı ona şirin göstermiştir.

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- için de girişimlerde bulunmuş, öldürülmesi için kâfirlere tüm gayretiyle yardım etmiştir. Allah (c.c) ise onu sindirmiş, rezil ve aşağılık bir halde geri çevirmiştir.

Şeytan namazda iken Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'ın üzerine bir ateş parçası savurmuş, O -sallallâhu aleyhi vesellem- ise devamlı "Sana Allah'ın lânetiyle lânet ediyorum" demiştir¹²²⁵.

Şeytan Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'e sihir yapmalarında Yahudilere de yardım etmiştir.

Şeytanın şer ve kötülüklerdeki tavır ve gayreti böyle olduğuna göre Allah'ın (c.c) yardım, destek ve koruması olmadan ondan kurtulmak nasıl mümkün olabilir ?

[Şeytanın şerlerinin dereceleri]

Şeytanın şerlerini teker teker saymak şöyle dursun türlerini bile saymak mümkün değildir. çünkü yeryüzünde her ne şer varsa sebebi odur. Ancak şerleri şu altı kısımla sınırlamak mümkündür. O bunların birini veya bir kaçını ademoğluna ulaştırmak için sürekli uğraşır durur:

Birinci şer: Küfür, şirk, Allah'a (c.c) ve Resul'üne -sallallâhu aleyhi vesellem- düşmanlık şerri. O ademoğlundan bu hususta bir şeyler elde ettiğinde gönlü rahatlar, onunla uğraşma yorgunluğu gider. Bu, şeytanın kuldan elde etmek istediği ilk şeydir. Buna ulaşmak için de durmadan çalışır durur. Erişince onu kendisinin ordusuna katar ve askerlerinden yapar. Kendisinin temsilcisi olarak hemcinslerinin başına geçirir. Böylece o kişi İblis'in dava adamlarından ve temsilcilerinden olur.

Ademoğlu anne karnında iken yazılan şeye göre Müslüman olur ve şeytan onu kâfir veya müşrik yapmaktan ümidini keserse ikinci şerre geçer.

İkinci derece şer bid'attir. Şeytan bid'ati günahlardan ve masiyetlerden daha çok sever. Çünkü bid'atın zararı dinin kendisinedir. Bid'at başkasına sirayet eden

¹²²⁵ Müslim, mesacid, (2/ 179, 180); Neseî, salat, (3/ 13).

bir zarar, tevbesi olmayan bir günahdır¹²²⁶. Bid'at peygamberlerin davasına muhalefet, onların getirdikleri prensiplerden farklı şeylere dâvettir. Bid'at küfür ve şirkin kapısıdır. Şeytan insana bid'at yoluyla ulaşır ve onu bid'at ehlinen yapabilirse o kişi şeytanın yardımcısı ve davasını omuzlayan dava adamlarından biri olur.

Şeytan şerrin bu derecesinde bir şeyler yapmaktan aciz kalırsa ve kul Allah'ın (c.c) evvelde kendilerine sünnete bağlılık, bid'at ve dalalet ehline düşmanlık nimeti lütfettiklerindense onu bir sonraki dereceye taşır ki o da şudur:

Üçüncü derece şer: farklı çeşitleriyle büyük günahlar. Şeytan insanı günaha sokmayı çok ister. Özellikle kul ardından gidilen bir alim ise, insanların ondan uzaklaşmaları ve soğumaları için bunu çok arzular. Alim günaha düşünce onun halini ve masiyetlerini insanlar arasında yaymaya çalışır. İnsanlardan güya din adına ve Allah (c.c) rızası için onun bu halini insanlar arasında yayan ve herkese duyuran temsilciler edinir. O kimse farkında olmadan şeytanın temsilciliğini yapmaktadır. Zîra Allah (c.c) *"İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da âhirette de çetin bir ceza vardır"*¹²²⁷ buyurmuştur.

1226 Akli başında hiç kimse farklı çeşitleriyle tüm bid'atlerin bu ümmetin bir çok ferdinin Rabb'ine dosdoğru, direk ve düzgün bir şekilde yol almasındaki olumsuz etkilerini inkâr edemez. Bu, bid'atlerin sapık fırkaların ilk ortaya çıkışlarındaki etki ve rollerinde apaçık görülmektedir. Bkz: Medâricu's-sâlikîn 2 / 211.

Bunların hepsi hiçbir Müslüman'a kapalı değildir.

Bid'atlerin zararları ve tehlikeleri hakkında herkesçe bilinen meşhur önder alimlerin pekçokğu kitaplar telif etmişlerdir.

Ancak, imamımız İbn Kayyim, "bid'at tevbesi kabul olunmayan bir günahdır" sözüyle, bid'at ehli bid'atından tevbe edip onu bıraktığında tevbesinin kabul edilmeyeceği mânâsını kastetmemektedir. Onun kastı kesinlikle bu değildir. Çünkü küfür ve şirk bile, sahipleri onlardan tevbe edip doğru yola girdiklerinde Allah (c.c) tevbelarını kabul eder. Bu, İslâm'da herkesçe bilinen açık hususlardandır. İmam Münavi, "Şüphesiz Allah tevbe her bid'at sahibine engellemiştir" hadisini şerh ederken, -ki bu hadis Silsiletu'l-Ehâdîsî's-Sahîha'da 1620. hadistir- şöyle demiştir: "İhtecera, yani engelledi. Hacr, engellemek demektir. Beyhaki'nin rivâyetinde ise hadis "ihtecabe: engelledi" ifadesiyle gelmiştir. Yine Beyhaki'nin başka rivâyetinde de hadis "hacebe an kulli sahibi bid'atin" (tevbe her bid'at ehlinen perdelemiştir) ifadesiyle gelmiştir. Bid'at ehli, dünyaya meyletmeyen zahid ve ibadete düşkün abid biri olsa bile onun sonu çok tehlikelidir. Buradaki bid'atten kasıt kendi düşüncesiyle veya başkasına uyarak Allah'ın (c.c) zatı, sıfatları ve fiilleri hakkında gerçek dışı inançlar taşıması, bunlarda hakikate aykırı kanaatlerinin olmasıdır. Ölümü yaklaşp ölüm meleğinin alınını gördüğünde içinde bulunduğu halden dolayı kalbi çarpar, kesin bir şekilde inandığı inançlarının bir kısmının bâtıl olduğu gözünün önüne serilir ve bunların farkına varır. Bu ise onun diğer inançlarını da kaybetmesine veya onlarda şüphe etmesine yol açar. Ruhu, iman üzere sebat etmeden ve ona dönmeden önce çıkarsa o Cehennem ehlinen olur. " Feyzu'l-Kadir (2/ 200).

Ayrıca bkz: Medâricu's-sâlikîn (1/ 222, 223, 2 / 211); Zadu'l-mead (1/ 420); Miftahu dari's-seade s. 122 (Bid'at ehlinin tevbesi konusu için); İlamu'l-Muvakki'n, 1/ 502, 2 / 298 (Bid'atlerin aslı için); İğasetu'l-lehfan, 1 / 133, 213, 367, 298 (bu önemlidir), el-Cevabu'l-Kafi s.216 (çok önemlidir)..

1227 Nur, 19.

Çirkin şeylerin yayılmasını ve duyurulmasını sevenlerin durumu böyle olursa, yayma ve herkese duyurma işini üstlenenlerin durumu nice olur? Bu hareketlerinde karşıyı düşünme ve iyiliğini isteme sözkonusu değildir. Yaptıkları İblis'e itaat ve onun yardımcılığını üstlenmektir. Tüm bunlar insanların ondan uzaklaşmaları ve istifade etmemeleri içindir.

Kişinin günahları gökyüzüne ulaşacak kadar çok olsa bile Allah (c.c) katında, onları yayan bu kimselerin günahlarından daha küçüktür. Çünkü o kendisine zulmetmektedir. Allah'tan bağışlama diler ve tevbe ederse Allah (c.c) tevbesini kabul eder ve günahlarını sevaplara dönüştürür. Günahını yayanların yaptıkları ise mü'minlere zulmetme, kusur ve açıklarını araştırma ve onu rezil etmeye çalışma günahlarıdır. Allah (c.c) gözetlemektedir, kalplerdeki komplolar ve nefislerdeki hileler ona gizli kalmaz.

Şeytan şerrin bu derecesinde aciz kaldığında kul ile bir sonraki derecede uğraşır.

Dördüncü derece: Bir araya geldiklerinde sahibini helâk edebilecek küçük günahlardır. Nitekim Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem- "Küçük görülen günahlardan sakının; çünkü onun hali yeryüzünde bir çöle konaklayan kimselerin hali gibidir ki" buyurmuş ve özetle her birinin bir odun parçası getirip büyük bir ateş yakmalarını ve yemek pişirip kızartma yapmalarını örnek getirmiştir.

Şeytan küçük günahları kula kolaylaştıra kolaylaştıra onları gözünde basitleştirir. Sonunda, büyük günahları endişe ve korku içinde işleyen kişi bundan daha iyi halde olur.

Bu derecedeki şerde de aciz kalınca şeytan onu bir sonraki dereceye taşır.

Beşinci Derece: Hiçbir sevap ve günahı olmayan, ancak onunla meşgul olduğunda sevaplardan mahrum kalınan mübahlarla meşgul etmek.

Kul vaktine dikkat edip boşa harcamamaya çalışan, nefeslerinin değerini ve bunların bir gün gelip tükeneyeceğini bilen, karşılığının ise nimetler ve azaplar olduğu şuurunda biri olur ve şeytanını aciz bırakırsa, şeytan bir sonraki şerre geçer.

Altıncı derece: Kulu büyük sevaptan mahrum etmek, daha sevaplı amelin sevabını kaçırmasını sağlamak amacıyla çok sevaplı ameli bırakıp daha az sevaplı amelle oyalanmasını sağlamak. Şeytan ona daha az faziletli ameli emir ve teşvik eder, daha faziletlinin ve iyinin terkinin içeriyorsa bunu onun gözünde güzel gösterir.

İnsanlardan buna dikkat eden çok azdır. Birisi, içinde ibadet ve taatlerden birini yapmaya güçlü bir dürtü ve istek hissettiğinde onun taat ve ibadet olduğunda şüphe etmez. Neredeyse hiç "bu dâvet ve dürtü şeytandandır" demez. Çünkü şeytan iyiliği asla emir ve tavsiye etmez. Bu yüzden onun iyi olduğunu düşünür ve "bu istek ve dürtü Allah'tandır" der.

O bunda mazurdur. Zîra şeytanın tek bir şerre ulaştırmak veya hepsinden daha büyük, daha faziletli ve daha yüce bir amelden mahrum etmek için insana yetmiş tür iyiliği emir ve tavsiye ettiğini bilecek kadar bilgisi yoktur.

Bu bilgiye ulaşmak ise ancak Allah'ın (c.c) kulun kalbine attığı bir nurla mümkündür ki o nurun sebebi kendini Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in sünnetine uymaya vermek, Allah (c.c) katındaki amellerin dereceleri, en sevdiği, en hoşnut olduğu, kula en faydalı ameller ile Allah (c.c), Resulü -sallallâhu aleyhi vesellem-, kitabına en çok uyan, havâssıyla ve avamıyla tüm mü'min kulların en faydasına olacak en güzel ameller hususunda titizlik göstermektir. Onu da ancak Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in varislerinden, ümmet arasındaki temsilcilerinden ve yeryüzündeki halifelerinden olanlar bilirler. Bu insanların çoğuna kapalı olup akıllarından bile geçmez. Allah (c.c) lütfuyla kullarından dilediklerine ihsanda bulunur.

Kul şeytanı bu altı derecenin tümünde aciz bırakırsa, bu defa şeytan her türlü eziyet, küfür, dalalet ve bid'atle itham, ona karşı uyarmak, onu söndürme ve sindirmek maksadıyla insan ve cin ordularını üzerine gönderir. Hedefi bu savaş sayesinde kalbinin duruluğunu giderip bulandırmak, aklını meşgul etmek, insanların ondan faydalanmalarını engellemektir. Onun işi artık, fesat kaynağı insî ve cinnî şeytanları gevşemeden ve bıkmadan üzerine göndermektir. O vakit mü'min harp zırhını giyer ve ölene kadar üzerinden atmaz. Ne zaman atsa esir edilir veya yaralanır. Böylece kul Allah'a (c.c) kavuşana kadar sürekli cihad içerisinde olur.

Bu konuyu düşün; önemini ve büyük faydasını tefekkür et. Onu insanları tartmada ve amelleri ölçmede kendine ölçü yap. Çünkü bu seni varlığın hakikatlerine ve mahlukatın derecelerine ulaştırır. Yalnız Allah'tan yardım dilenip, sadece O'na tevekkül edilir.

Bu konuda sadece bu kısım olsaydı tefekkür eden ve kavrayan için yeterli olurdu.

[Neden kalpler değil de göğüsler denmiştir ?]

Allah'ın (c.c) "Ki o insanların göğüslerine hep vesvese verip durandır" buyruğundaki sırrı düşün. Allah (c.c) kalpler (قلوب) değil de göğüsler (صدور) demiştir. Göğüs (sadr); kalbin bulunduğu mekan ve alandır. Kalbe gelen şeyler oradan girer. Önce göğüste toplanıp, sonra kalbe geçer. Dolayısıyla orası kalbin koridoru mesabesindedir. Emirler, talep ve arzular da kalpten göğse çıkar, oradan beden askerlerine dağılır. Bunu anlayan kişi Allah'ın (c.c) "*Allah, göğüslerinizdekini yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı)*"¹²²⁸ buyruğunu da anlar.

Zîra şeytan kalbin sahası ve evi olan yere girer ve kalbe atmak istediklerini oradan atar. O göğüste vesvese verir ve vesvesesi kalbe ulaşır. Onun için Allah (c.c) “şeytan ona (Adem’e) vesvese verdi”¹²²⁹ buyururken, “إليه ona” demiş, “فيه: onda” dememiştir. Çünkü mânâ “vesveseyi ona attı, ulaştırdı, o da kalbine girdi” dir.

[من الجنة والناس 'daki 'in neye müteallıktır?]

Müfessirler Allah'ın (c.c) “ من الجنة والناس buyruğundaki 'in neye müteallık/bağlı olduğunda ihtilaf etmişlerdir.

Ferra ve bir grup alim: Bu, göğüslerine vesvese verilenlerin kimler olduklarını açıklayıcı olarak gelmiştir, demişlerdir. Mana: “Şeytan cinlerden ve insanlardan olan insanların göğüslerine vesvese verir” dir. Yani vesvese verilenler, insanlar ile cinler olmak üzere iki tür varlıktır. Dolayısıyla vesvese veren insanlar gibi cinler de vesvese verirler.

Bu durumda من الجنة والناس, marifeden sonra gelen bir mecrur olması sebebiyle hâl üzere mansup olur. Bu Basralı dilbilimcilere göredir. Kufeli dilbilimcilerin görüşlerine göre ise “marifeden çıkmakla mansup olmuştur.” Onların ifadesi aynen böyledir. Manası: Marifeye. sıfat olamayınca ondan ilişkisi kesilmiş ve mahalli mansup olarak kalmıştır.

Basralı dilbilimciler burada bir hâl takdir ediyorlar. Yani “kâinine mine'l-cinneti ve'n-nâs: cinlerden ve insanlardan olarak.” Bu görüş bir çok yönden çok zayıftır:

Bir: Cinlerin cinlerin göğsüne vesvese verdiği, insana girdiği ve damarlarında dolaştığı gibi cine de girdiğine dair hiçbir delil bulunmamaktadır. Bunu hangi delil göstermektedir ki âyetin ona hamli mümkün olsun?

İki: Bu, lafız yönünden de çürüktür. Çünkü öncesinde “insanların göğüslerine hep vesvese verip durandır” denmiştir. Nasıl olur da insanlar yine insanlar ile açıklanır. Zîra buna göre mânâ şöyle olur: “Şeytan insanların göğüslerine vesvese verir; cinlerden ve insanlardan olan o insanlara, veya (hal dersek) cinlerden ve insanlardan oldukları halde.” Peki “İnsanların göğüslerine, ki onlar insanlardan ve başkalarındandır” denebilir mi? Bu caiz olmadığı gibi kullanım açısından da fasih değildir.

Uç: Bu durumda insanlar; cinler ve insanlar olmak üzere iki kısma ayrılmış olurlar ki bu doğru değildir. Çünkü bir şey kendisinin kısmı olamaz.

Dört: Cinler hiçbir şekilde “insanlar” kelimesi ile ifade edilmez. Bu ne aslını oluşturmaması, ne türevi oluşu ne de kullanım itibarıyla mümkündür. İnsan kelimesi hiçbir şekilde buna kabil değildir. Çünkü cin kelimesi gizlenme mânâsına gelen

“ictinân” dan türemedir. Zîra beşer onları göremez, aralarında perde vardır. Zaten onlara cin adı verilmesi de bu sebeptendir. Araplar mesela; “cennehu’l-leylu, ecennehu’l-leylu: onu gece/karanlık kapladı”, “ecenne’l-meyyite: ölüyü defnett” derler. Şair:

Ali, Abbas ve Ebû Bekir ailesinin toprağa verdiği (أَجْنَهُ),

Ölüden sonraki ölü için ağlama.

demıştır. Kastı Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-’dir. Cenin (جَنِين) de bu köktendir (çoğulu: أَجْنَةٌ). Annesinin karnında gizli kaldığından dolayı bu isim verilmiştir. Allah (c.c) “وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ” (..ve siz annelerinizin karınlarında ceninler idiniz) buyurmuştur¹²³⁰. Savaşçının düşman silahına karşı sipper ettiğinden dolayı sipere/kalkana da (aynı kökten gelme) “مَجَنَّ” denmiştir. Cennet (bahçe) de aynı köktendir. Çünkü içine giren kişi ağaçlardan dolayı görünmez. Sığınak ve barınak (aynı zamanda kalkan) mânâsına gelen “جَنَّة” ye böyle denmesi de insanı ok ve silaha karşı korumasındandır. Mecnûna da aklının örtülü olmasından dolayı bu isim verilmiştir.

[en-Nâs kelimesinin kökü]:

Nâs’a gelince; onunla ins arasında hem lafız hem mânâ yönünden ilişki vardır. Aralarında bir de orta derecede bir kök/türev ortaklığı vardır ki, bu, kelimenin farklı türevlerinin aynı mânâyâ dönmesi demektir.

İns de insan da, görme ve hissetme mânâsına gelen “înâs”tan türemedir. Allah’ın (c.c) “أَنْسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا” ((Musa) Tur tarafından bir ateş gördü.)¹²³¹ buyruğu ile “فَإِنْ أَنْتُمْ مِنْهُمْ رِشْدًا” (Eğer onlarda (yetim çocuklarda) akılcı bir olgunlaşma görürseniz)¹²³² –yani hisseder ve görürseniz- buyruğundaki gibi. İşte insana “înas” olunduğundan, yani gözle görüldüğünden dolayı insan denmiştir.

Nâs (insanlar) kelimesi hakkında da iki görüş vardır:

Bir: Nâs kelimesi, enise kelimesinden, harflerin yerleri değiştirilmek sûretiyle türetilmiştir. Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü aslanan harflerde yer değiştirmenin olmamasıdır.

İkinci görüş, -ki doğru olan budur-: Nâs kelimesi sürekli hareket mânâsına gelen neves’ten türemedir. İnsanlara nâs denmesi görünen ve görünmeyen hareketlerinden dolayıdır. Bu Haris (çiftçi, ekip biçen) ve Hemmâm (niyet ve karar sahibi) isimlerine benzer. Nitekim bunlar, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in “En doğru isimler Haris ile Hemmam’dır” buyurduğu gibi, en doğru

1230 Necm: 32.

1231 Kasas, 29.

1232 Nisa, 6.

isimlerdendir. Çünkü her bir kimse her işinde, ilk adım olan “niyet ve karar” ile sonu olan biçmeyi mutlaka yapar. Dolayısıyla herkes karar verir ve yapar. Yapmak ve ona niyetlenmek beden ve kalbin iki faaliyetidir ki neves’in mânâsı da budur.

Nâs’ın aslı nevestir. Vâv, kendisi harekeli, öncesi fetha olunca elife dönüşmüştür.

Nâs hakkındaki iki meşhur görüş bunlardır.

Bazılarının, “Nâs nisyandan türemedir. İnsan, nisyandan/unutmasından dolayı bu ismi almıştır. İnsanlara da nâs denmesi onların unutmalarındandır” görüşünün ise, hiçbir hakikat payı yoktur. “Nûn, sîn ve yâ” harflerinden oluşan nisyân; “nûn, vâv ve sîn” harflerinden oluşan nâs’ın neresindedir, “hemze, nûn ve sîn” harflerinden oluşan ins’in neresindedir?

İnsan ise hemze, nûn ve sîn harflerinden fi’lân vezninde olup sonundaki elif ve nûn ziyadedir. Onda bundan başkası olmaz. Çünkü arapçada ensene diye bir fiil yoktur ki, insân, if’al veznindeki ismi olsun. Başındaki elif ve nûn’un da ziyade olması mümkün değildir. Çünkü arapçada infeal vezninde bir isim yoktur. Dolayısıyla fi’lan’ın üns’ten geldiği kesinlik kazanmaktadır.

İnsan kelimesi nesiyy’den türeme olsaydı insân değil nisyân denirdi.

Şayet: İnsan’ın aslı, “Leyletun idhiyân: aydın gece” misali, if’ilâl vezninde insiyân olup, sonra kolaylık için yâ harfi hazfedilmiş olamaz mı? denirse;

Cevap: Olamaz; çünkü hem arapçada if’ilâl vezninde hiçbir kelime yoktur, hem yâ sebepsiz yere hazf edilmez, hem de bu benzeri bulunmayan bir iddiadır. Bunların tümü geçersizdir. Kaldı ki “nâs”ın aslının “ünâs” olduğu ve baştaki hemzenin atılarak nâs yapıldığı da söylenmiş, buna şairin şu sözü delil getirilmiştir:

إن المنابا يطلعن على الإنسان الغافلينا Ölümler gafil insanlara ansızın gelirler.

Şüphesiz nâs, feâl kipindedir ve onda da bundan başkası kesinlikle olamaz. Nâs’ın aslı ünâs ise bu da onun enise’den türediğinin en kuvvetli delilidir. Böylece nâs türev itibarıyla tamamen insân gibi olur. Bu görüşe göre de nâs, âl (عال) kipinde olur; çünkü bu neves’ten türemedir.

Zayıf görüşe göre ise vezni fela’ (فلاع) olur; çünkü o nesiye’dendir ve lâm’ı ayn’ın yerine taşınmış ve fela’ kipinde nâs olmuştur.

Özetle; nâs ademoğullarının ismi olup kapsamında cinler yer almazlar. Dolayısıyla “mine’l-cinneti vennâsi: cinlerden ve insanlardan” ifadesi, “fi sudûri’n-nâs: insanların göğüslerinde” nin beyanı olamaz. Bu açıktır, hiçbir kapalılık yoktur.

Şayet: Böyle olmasında sakıncalı hiçbir durum yoktur; zîra “İnsanlardan bazı adamlar cinlerden bazı adamlara (ricâl) sığınıyorlardı” âyetinde olduğu gibi,

cinlerden “ricâl: adamlar” diye bahsedilmiştir. Onlara adam dendiğine göre insanlar da denebilir, denirse;

Deriz ki: Zaten, bu âyet-i kerimedeki “nâs: insanlar”dan cinler ile insanların kastedildiğini söyleyenleri yanıltan da bu olmuştur.

Ama cevabı şudur: “Ricâl: adamlar” kelimesi cinler hakkında, mukabilinde insan erkeklerin zikredilmesi münasebetiyle, istisnaen kullanılmıştır. Bu ise “nâs: insanlar” ve “ricâl: adamlar” kelimelerinin onlar hakkında her halükarda kullanılabilecekleri anlamına gelmez. Sen “taştan bir insan” veya “odundan bir adam” gibi şeyler söylediğinde, bu, taş ve odun kelimelerinin insanlar ve adamlar hakkında devamlı kullanılabilmelerini gerektirmez. Çünkü “nâs: insanlar” ve “cinne: cinler” iki karşıt türdür. “İns: insanlar” ve “cinn: cinler” de öyledir. Allah (c.c) bunları farklı şeyler olarak kullanarak “*Ey cinler ve insanlar topluluğu*”¹²³³ buyurmuştur. Benzeri Kur’ân-ı Kerîm’de pek çoktur. Bunun gibi “insanlardan ve cinlerden” ifadesi de bunların her birinin diğerinden farklı türler olmalarını gerektirmektedir. Dolayısıyla biri diğeri içinde yer almaz. Erkekler ve cinler ise farklıdır. Çünkü bunlar karşılıklı iki isim olarak kullanılmamışlardır. Zîra “insanlar ve cinler” denir, ama “cinler ve adamlar” denmez.

Bu durumda âyet-i kerime, cinlerin, “nâs: insanlar” kapsamına girmediğine dair en açık delildirler. Çünkü cinler ile insanlar karşıt/farklı iki isim olarak zikredilmişlerdir. Böylece biri diğerinde yer almaz.

Dolayısıyla doğru olan ikinci görüştür. Yani “cinler ve insanlardan”, “vesve-se verenler”in kim olduğunu açıklayıcıdır. Böylece vesvese verenin insanlar ve cinler olmak üzere iki tür olduklarını; insanların göğüslerine hem cinlerin hem insanların vesvese verdiğini beyan etmiştir.

Böylece vesvese verenler iki türdür. Çünkü vesvese kalbe gizlice bir şeyler atmaktır. Bu da cinler ile insanların ortak oldukları bir husustur. Tek farkları insanın kulak yoluyla vesvese vermesi, cinin ise buna ihtiyaç duymamasıdır. Çünkü cin insanın içine girer ve kanın damarlarda dolaştığı gibi dolaşır. Bazen de insana gözükererek kulağına vesvese verdiği de olur. Nitekim Sahih-i Buhârî’de, Urve’nin Aişe’den -radiyallâhu anh- nakliyle yapılan rivâyette Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Melekler Anan’da -ki “anân” bulut demektir- yeryüzünde olacakları konuşurlar. (Bazı) şeytanlar da bunlardan bir cümle kapar ve testiye bir şey boşaltır gibi onu kahinin kulağına boşaltırlar. Onlar da kendilerinden yüz yalan katarak söylerler”¹²³⁴

1233 Rahman, 33.

1234 Bunu Buhârî, Sahih’inin dört yerinde rivâyet etmiştir. Ancak sonundaki “kendilerinden” kısmını bulamadım. Bk: Sahih-i Buhârî, Kehanet (10/ 227), Kavlu’r-raculi işşey’i (10/ 611), Kiraatu’l-facir (13/ 545), bed’ul-halk (6/ 389) (Hadis no: 3288). Hadisi Müslim de rivâyet etmiştir: Selâm (5/ 83). Ancak İbnu’l-Esir, Câmiu’l-usul’de (5/ 63) bu rivâyete işarette bulunmuştur. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

İşte bu bir vesvesedir ve şeytanın onu kulak yoluyla atmasıdır.

İnsi ve cinni şeytanların vesvese konusunda müşterek olmalarının benzeri şeytani vahiydeki müştereklikleridir. Allah (c.c) “Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.” buyurmaktadır¹²³⁵.

Şeytan bâtıllarını insana fısıldadığı gibi insan da fısıldar. Dolayısıyla şeytan insanlarla ve şeytan cinler hem şeytani vahiyde hem vesvesede ortaklırlar.

Buna göre birinci görüştekilerin getirdikleri tüm problemler ve gelişigüzel iddialar ortadan kalkmaktadır. Âyet-i kerime şeytanların iki türü olan insî şeytanlar ile cinni şeytanların şerrinden sığınmaya delalet etmektedir. Birinci görüşe göre bu sadece cinnî şeytanlardan sığınma olur. Bunu iyi düşün. Çünkü çok nefis bir noktadır.

Bunlar Allah'ın (c.c) bu iki sûrenin (Felak ile Nas) bazı sırları hakkında konuşmayı nasip ettiği bir lütfudur. Hamd ve minnet ancak O'nadır. Allah'tan (c.c) bu tarzda bir tefsir yazmaya yardım etmesini umarım. Zîra bu Allah'a zor gelmez. Hamd alemlerin rabbi Allah'a mahsustur. Bu iki sûre hakkındaki konuşmamıza faydalı bir kaideyi zikrederek son verelim.

FAYDALI BİR KAİDE: ŞEYTANA KARŞI KORUMALAR.

Kulun şeytandan korunmak, şerrini def etmek ve kendisini sağlam bir korumaya almak için tutunacağı vesileler on şeydir.

Birinci Koruma: Şeytandan Allah'a (c.c) sığınmak. Allah (c.c) “Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü asıl işiten ve bilen O'dur”¹²³⁶ buyurmuştur. Başka bir yerde de “... Çünkü o işiten, bilendir”¹²³⁷ buyurmuştur.. Daha önce geçtiği üzere buradaki işitmekten kasıt genel mânâda işitme değil, duaya icabet etme mânâsındaki işitmedir.

Kur'ân'ın sırlı ifadesi üzerinde bir düşün! Nasıl da Fussilet sûresinde nitelik ve olayı sahibine vurgulu biçimde nisbet eden ve sadece ona mahsus olduğu mânâsını katan “huve:o” lafzını getirmiş ve “semî': işiten” ve “basîr”: gören” i başına EL tarif takısı getirerek marife yapmıştır. Çünkü makam bunu gerektirmektedir. Makamın gerektirmediğinden de bunu A'raf sûresinde terk etmiştir. Çünkü Fussilet sûresindeki Allah'a sığınma emri nefse en zor gelen şeylerden biri olan “kötünün kötülüğüne iyilikle karşılık verme” den sonra gelmiştir. Bu, ancak sabır sahiplerinin yapabildiği, Allah'ın (c.c) bulunduğu gibi, ancak “büyük nasip sahibi kimselerin kavuşturulduğu” bir haslettir.

1235 En'am: 112.

1236 Fussilet, 36. “إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.”

1237 A'râf: 200. “إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.”

Şeytan, insanın bunu yapmasına olanak tanımaz. Aksine bunu zillet ve acziyet olarak gösterir, adamlarını musallat ederek intikam almaya çağırır ve gözünde süsler. Bunu başaramazsa ondan yüz çevirmeye, kötülük veya iyilik yapmamaya çağırır. Kötüye iyilikle karşılık vermeyi ise sadece şeytana karşı gelen, Allah (c.c) ve katındaki mükâfatı dünyevi hazlarının önüne geçiren kişi tercih eder. İşte makam vurgu ve hararetle teşvik makamı olduğundan onda “Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah’a sığın. Çünkü asıl işiten ve bilen O’dur” buyruldu.

A’raf sûresinde ise Allah cahillerden yüz çevirmeyi emretti. Onda kötülüklerine iyilikle karşılık vermek yoktur, sadece yüz çevirme vardır. Bu ise nefislere zor değildir, kolaydır. Şeytanın bunu engellemedeki istek ve gayreti kötülüğe iyilikle karşılık vermedeki aşırı isteği kadar değildir. Bu yüzden de Allah (c.c): “Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah’a sığın. Şüphesiz O işiten ve bilendir” buyurmuştur¹²³⁸.

Daha önce, bu iki âyet ile Mü’min sûresindeki “Allah’a sığın; çünkü asıl işiten ve gören O’dur”¹²³⁹ ayeti arasındaki fark geçti.

Sahih-i Buhârî’de, Adiyy b. Sabit’in Süleyman b. Sard’dan şu rivâyeti yer almaktadır: Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-’in yanında oturuyordum ve iki adam birbirlerine sövüyorlardı. Birinin yüzü kızardı, damarları şişti. Bunun üzerine Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Gerçekten ben öyle bir kelime biliyorum ki onu söyleseydi içinde bulunduğu bu hâl ondan giderdi; “Eûzü billâhi mineşşeytanirrâcîm” deseydi, bu hâli ondan giderdi” buyurdu¹²⁴⁰.

İkinci Koruma: Felak ve Nas sûrelerini okumak. Zîra bunların şeytanın şerrinden kurtulup Allah’ın kalesine girme, şerrini def edip koruma altında olmada müthiş etkileri vardır. Bu yüzden Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Sığınanlar bu ikisi gibisiyle sığınmamışlardır” buyurmuştur. Daha önce geçtiği üzere Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- de her gece yatarken bunlarla Allah’a sığınardı ve Ukbe’ye de her namazın arkasında bunları okumasını emretmişti. Yine daha önce geçtiği gibi şöyle buyurmuştu: “Kim bu ikisini İhlas sûresiyle birlikte akşamladığında üç defa ve sabahladığında üç defa okursa, bunlar her şeye karşı ona yeter”¹²⁴¹.

Üçüncü koruma: Âyetelkürsî’yi okumak. Muhammed b. Sirin’in Ebû Hureyre’den -radiyallâhu anh- rivâyet ettiği sahih bir hadiste o şöyle demiştir: Allah Resulü bana Ramazan zekâtını toplama görevini vermişti. Birisi gelerek yiyecekten avuçlamaya başladı. Onu tutup “Seni kesinlikle Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-

1238 A’raf, 200.

1239 Mü’min, 56.

1240 Buhârî, Edeb, (10/ 479, 480); Müslim, Birr ve Sıla, (5/ 469).

1241 Felak sûresinin başında geçti.

'e götüreceğim" dedim... hadisin devamında Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- şöyle demektedir: Sonra bana: "Yatağına vardığında Âyetelkürsi'yi oku. Zîra Allah (c.c) katından bir koruyucu senden hiç ayrılmaz ve sabaha kadar sana hiçbir şeytan yaklaşmaz" dedi, dedim. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- "Kendisi yalancı olduğu halde sana doğru söylemiş. O şeytandır" buyurdu¹²⁴².

İnşaallah bu değerli âyetin şeytandan korumadaki büyük etkisinin ve okuyanını korumasının sırrını, Allah'ın (c.c) yardım ve inayetiyle bu sûre, sırları ve hazinelerine ayıracağımız özel bir yazıda ele alacağız.

Dördüncü koruma: Bakara sûresini okumak. Zîra Sehl b. Abdullah'ın Ebû Hureyre'den -radiyallâhu anh- rivâyet ettiği sahih bir hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "Evlerinizi kabirlere dönüştürmeyin. Bakara sûresinin okunduğu eve şeytan kesinlikle girmez"¹²⁴³

Beşinci koruma: Bakara sûresinin sonu (Âmenerrasûlû). Zîra Ebû Mes'ud el-Ensari'nin rivâyetiyle gelen sahih bir hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- "Her kim her gece Bakara sûresinin sonundaki iki ayeti okursa bunlar ona yeter" buyurmuştur¹²⁴⁴.

Tirmizî'nin Nu'man b. Beşir kanalıyla rivâyet ettiği bir hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: "Allah (c.c) mahlukatı yaratmadan iki bin yıl önce bir kitap yazdı ve ondan Bakara sûresinin sonunu oluşturan iki âyet indirdi. Bu ayetler hangi evde üç gece okunursa oraya hiçbir şeytan yaklaşmaz."¹²⁴⁵

Altıncı koruma: Mü'min/Gafir sûresinin ilk üç âyetini Âyetelkürsi ile birlik te okumak. Tirmizî'deki Abdurrahman b. Ebi Bekir'in Ebû Melike'den, onun Zü-rare b. Mus'ab'tan, onun Ebû Seleme'den, onun da Ebû Hureyre'den -radiyallâhu anh- yaptığı rivâyette, o, Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Her kim sabahladığında (Firavun'un sarayındaki) mü'min kıssası-nın geçtiği ve Hâ mîm ile başlayan sûreyi (Mü'min/Gafir sûresini) "ileyhi'l-masîr" e kadar (üçüncü âyetin sonu), bir de Âyetelkürsi'yi okursa bunlar sayesinde ak-şama kadar korunur. Kim bunları akşam okursa bunlar sayesinde sabaha kadar korunur"¹²⁴⁶. Ravilerden Abdurrahman el-Melîki hakkında hafızası yönünden bir

1242 Buhârî, Vekâlet'te muallak olarak rivâyet etmiştir (Fethu'l-Bârî 4 / 568, 569). Ayrıca bkz: Câmiu'l-Usul (8/ 477).

1243 Bu Tirmizî'nin Fezâilu'l-Kur'an'daki (5/ 145) rivâyetidir. Bunun için "Hasen, sahihtir" demiştir. Bunu ayrıca Müslim, Salâtu'l-musâfirîn'de (2/ 437) rivâyet etmiştir.

1244 Buhârî, Fezâilu'l-Kur'an, (8/ 672); Müslim, Salatu'l-musafirin, (2/ 457). Hafız İbn Hacer, Fethu'l-Bârî'de: "Ona yeter'in mânâsı, uzun uzadıya Kur'an okuyarak kıldığı gece namazı yerine geçer" demiştir.

1245 Sünen-i Tirmizî, Fezâilu'l-Kur'an (3/ 4); Hâkim (1/ 562). Hâkim bunun sahih olduğunu kaydetmiş, Zehebi de muvafakat etmiştir.

1246 Zayıftır. Tirmizî, Fezâilu'l-Kur'an'da (5/ 145) rivâyet etmiş ve "garib bir hadistir" demiştir. Darimi de aynı şekilde İbn Ebi Bekr el-Meliki kanalıyla rivâyet etmiştir (2/ 323). Ayrıca bkz: et-Tehzib (6/ 146).

takım olumsuz şeyler söylenmiş olsa da hadisin Âyetelkürsi'yi okuma hakkın-
da şahidleri (mana itibariyle destekleyici başka hadisler) bulunmaktadır. Hadis
garip olmakla birlikte Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem-'in söylemiş olma
ihtimali vardır.

Yedinci korunma: Yüz defa “لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير” demek.

Nitekim Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'de yer alan, Ebû Bekir'in azatlı
kölesi Süma'nın Ebû Salih'ten, onun Ebû Hureyre'den -radiyallâhu anh- rivâyetiyle
gelen hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Her kim “Lâ
ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh. Leहुल mulku ve leहुl'l-hamdu ve huve alâ
kulli şey'in kadîr: Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Tektir ve hiçbir ortağı yoktur.
Mülk yalnız O'nun, hamd sadece O'na mahsustur. O her şeye kadirdir” derse on
köle azad etmiş gibi olur. Ona yüz sevap yazılır, yüz günahı silinir. Bu onun için
akşama kadar şeytandan bir koruma olur. Daha fazlasını yapan hariç, hiç kimse
onun yaptığından daha faziletli bir amel işleyemez.”¹²⁴⁷ Bu yararı büyük, faydası
çok ve Allah'ın (c.c) kolaylaştırdıkları için kolay ve basit bir korunmadır.

Sekizinci koruma: Allah'ı (c.c) zikretmek. Bu şeytandan korunmanın en
faydalı yollarındandır.

Nitekim Tirmizî'nin Haris el-Eş'ari'den -radiyallâhu anh- rivâyet ettiği bir hadis-
te Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Allah Zekerîyya (a.s)'ın
oğlu Yahya'ya (a.s) şu beş şeyi yapması ve israiloğullarına yapmalarını emret-
mesi için emir verdi. O ise yavaş davranır gibi oldu. Bunun üzerine İsa: “Allah
(c.c) sana beş şeyi yapmanı ve yapmaları için israiloğullarına emretmeni emretti.
Onları ya sen emredersin, yoksa ben emrederim” dedi. Yahya: Sen benden önce
yapacak olursan yerin dibine geçirilmekten veya azap edilmekten korkarım, dedi
ve insanları Beyt-i Makdis'te topladı. Beyt-i Makdis insanlarla tıklım tıklım doldu.
Yahya (a.s) şöyle dedi: Allah (c.c) bana beş şeyi yapmamı ve size yapmanızı
emretmemi emretti. Bunların ilki Allah'a ibadet etmeniz ve ona hiçbir şeyi ortak
koşmamanızdır. Allah'a ortak koşanın durumu has malıyla, altın veya gümüşle
bir köle satın alan adamın durumuna benzer. Adam köleye: İşte şu benim evim,
şu da işim. İşini yap ve bana ver, dedi. O da işi yapıyor ve başkasına veriyor.
Sizden kim kölesinin böyle olmasına rıza gösterir? Allah (c.c) size namazı emretti.
Namaz kılarken de sağa sola bakmayın. Zira Allah (c.c), kul yüzünü sağa sola
çevirmedikçe yüzünü kulundan ayırmaz.

Allah (c.c) size oruç tutmayı emretti. Bu kimsenin durumu da içinde misk ke-
sesi bulunan kişinin durumuna benzer. Etrafında insanlar vardır ve hepsi de bu
kokudan hoşlanırlar- veya: kokusu hoşlarına gider-. İşte oruçlunun ağız kokusu
da Allah (c.c.) katında misk kokusundan daha güzeldir.

1247 Buhârî, Daavât, (11/ 204); Müslim, Zikr, (5/ 546).

Allah (c.c) size sadakayı emretti. Onun misali de düşmanın esir aldığı şu adama benzer. Ellerini boynuna bağlarlar ve boynunu vurmak üzere getirirler. Onlara “Elinizden kurtulmak için size az-çok bir şeyleri fidye vereyim” der, sonra fidye verip kendisini onlardan kurtarır.

Allah (c.c) size bir de Allah (c.c.)’ı daima zikretmenizi emretti. Bu kimsenin durumu da düşmanın hemen ardından hızla takip ettiği, ondan kaçıp sağlam bir kaleye sığınan ve kendisini ondan güvenceye alan kimsenin durumuna benzer.

Kul da öyledir; kendisini şeytandan ancak Allah’ı (c.c.) zikretmekle koruyabilir.” Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- (devamla) şöyle buyurdu: “Ben de size Allah’ın (c.c.) bana emrettiği beş şeyi; iştirmek, itaat etmek, cihad, hicret ve cemaati emrediyorum. Her kim cemaatten (İslâm ümmetinden) bir karış uzaklaşırsa, İslâm bağıni boynundan atmış olur. Cemaate tekrar dönerse başka. Kim cahiliye davası güderse (özelde ırkçılık, genelde İslâm dışı tüm sistemleri dava edinirse) o Cehennemlik kimselerdendir” Bir adam: “Namaz kılsa da oruç tutsa da mı?” dedi. “Namaz kılsa da, oruç tutsa da! Ey Allah’ın kulları! Siz, size Müslüman ve mü’min adını veren Allah’ın davasına çağırın.” Buyurdu¹²⁴⁸. Tirmizî: “Bu hasen, sahih, garib hadistir. Buhârî: Haris el-Eş’ari sahabi olup rivâyet ettiği başka hadisler de vardır, dedi” demiştir.

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi vesellem- bu hadiste kulun kendisini şeytandan ancak Allah’ı zikretmekle korunacağını ifade etmiştir. Bu aynen Nas sûresinin ifade ettiği mânâdır. Zîra Allah (c.c) orada şeytanı hannâs diye nitelemiştir. Hannâs; kul Allah’ı (c.c) zikrettiğinde geri kaçan, sinip kabuğuna çekilen demektir. Demek ki kul kendisini şeytandan Allah’ı zikretmek kadar güçlü bir şeyle koruyamaz.

Dokuzuncu koruma: Abdest ve namaz. Bu kişiyi koruyan en büyük koruyuculardandır. Özellikle de çok öfkelenildiğinde ve şehveti galeyana geldiğinde. Çünkü bunlar ademoğlunun kalbinde yanan bir ateştirler. Nitekim Tirmizî’nin Ebû Saîd el-Hudrî’den -radiyallâhu anh- rivâyet ettiğine göre Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- şöyle buyurmuştur: “Dikkat edin! Öfke ademoğlunun kalbindeki bir ateştir. Gözlerinin kırmızılığını ve damarlarının şişmesini görmez misiniz? Her kim böyle bir şey hissederse hemen yere yapışsın (otursun)”¹²⁴⁹

1248 Tirmizî, Emsâl’de rivâyet etmiş ve “hasen-garip hadistir” demiştir (5/ 136). Ayrıca bkz: es-Sünne (2/ 496).

1249 Tirmizî, Fiten’de rivâyet etmiş (4/ 419, 420) ve “hasen-sahih’tir” demiştir. Senedinde Ali b. Zeyd b. Ced’an vardır ki, Takrib’de belirtildiğine göre o zayıftır. Tuhfetu’l-Ahvezi yazarı: O, Tirmizî nezdinde saduktur, demiştir (6/ 432). Bunu Hâkim de rivâyet etmiş ve şöyle demiştir: “Hadis, bu ifade ile sadece Ali b. Zeyd b. Ced’an’ın Ebû Nadra’dan rivâyetinde vardır. Buhârî ve Müslim ise Ali b. Zeyd’in hadislerini rivâyet etmemişlerdir. Zehebi ise: “Hadisi salihdir (fena değildir) demiştir”. Bunu İbn Mâce de kısa haliyle (Hadis no: 4000) rivâyet etmiştir. Hadis, Sahih-i Müslim’de, Rikak kitabında, Şu’be’nin Ebû Mesleme’den, onun Ebû Nadra’dan rivâyetiyle zikredilmiştir (5/ 582).

Başka bir hadiste de “Şeytan ateşten yaratılmıştır ve ateş ancak su ile söndürülür.” Buyrulmuştur¹²⁵⁰. Bu yüzden kul, gazap ve şehvet ateşini abdest ve namazdan daha etkili bir şeyle söndüremez. Çünkü o ateştir ve onu abdest söndürür. Namaz da huşuyla ve Allah’a (c.c) içten yönelerek kılındığında bunların izini tamamen siler. Bu, tecrübesi delile gerek bırakmayacak bir şeydir.

Onuncu koruma: Lüzumsuz bakma, konuşma ve yemeyi, insanlarla içli dışlı olmayı terk etmek. Çünkü şeytan ademoğlu üzerinde ancak bu dört yolla hakimiyet kurar ve maksadına ulaşır. Çünkü bir şeye gereksiz yere bakmak ondan hoşlanmaya, bakılan şeyin resminin kalbe inmesine, kalbin onunla meşgul olup onu elde etmeyi düşünmesine yol açar.

Dolayısıyla fitneye götüren ilk adım gereksiz bakıştır. Nitekim Müsned’de geçen bir hadiste Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- “Bakış, İblis’in zehirli oklarından bir oktur. Onun için kim Allah (c.c) için gözünü sakındırırsa Allah (c.c) ona, kendisine ulaşana kadar duyacağı kalbinde hissedeceği bir tatlılık verir.” Buyurmuştur¹²⁵¹. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- (farklı ifadelerle söylemişse) bizzat söylediği gibi.

Bu yüzden büyük olayların hepsi lüzumsuz bakıştan ileri gelir. Nice tek bir bakış, bir değil çok pişmanlıklar doğurmuştur. Şairin söylediği gibi:

Tüm olayların-felaketlerin başlangıcı bakıştır.

Ve çoğu yangınlar küçük bir kıvılcımdan.

Nice bakışlar sahibinin kalbini parçalar.

Yaysız ve kirişsiz gelen (kör) okun öldürmesi gibi.

Başkası da şöyle der:

Ne vakit bakışını kalbinin gözcüsü olarak gönderdinse.

Gördüklerin seni yorup bitkin düşürdü.

Ne gördüğünün tamamına ulaşma gücüne sahipsin.

Ne de bazısı için sabredebilmektesin.

Mütenebbi şöyle der:

Göz ucu bakışının kendisine ölüm getirdiği benim.

Maktul katilin kendisi iken, dava açılan kim?

Şu beyitler de bana ait:

Ey bakış oklarını gayretle atan atıcı!

1250 Ebû Dâvud, Edeb'te (4786); Ahmed b. Hanbel 39 / 71.

1251 Zayıftır. Buradaki Müsned'den kasıt Kudâî'nin “Şihâb Müsnedi” dir (1/ 195). Bunu Hâkim de rivâyet etmiş (4/ 313, 314) ve sahih olduğunu söylemiştir. Ancak Zehebi “İshak zayıftır. Abdurrahman da Vasıt'lı olandır. Muhaddisler onu zayıf kabul etmişlerdir” diyerek tenkit etmiştir. Bkz: Silsiletu'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe (Hadis no: 1065).

Attığınla ölen sensin; sakın vurma hedefi.
 Ey bakışını şifa bulmak için gönderen.
 Sakın; çünkü getireceği felakettir onun.
 Ölümle gelen bir şifa işittin mi hiç sen?
 Ey nefesini güzellikten eser bulunmayan,
 O çirkinliklerden bahsetmekte bitiren!
 Ey ömrünü akılsızca böylesi şeylerde tüketen!
 Bilseyin ömrün kıymetini, heba etmezdin sen.
 Ey bu yaşamın hayati öneme sahip güzelliğini,
 Yağmalanmış, acı ve rüya gibi hayata değişen!
 Vallahi, büyük bir aldanişla aldandın; bu aktini gözden geçirseydin,
 Aldanmaz, hüsrana uğramazdın.
 Ey, tamamı bulanık yaşamın sözümona saflığına gelen.
 Yalan olmayan saf kaynak önündedir senin.
 Ey karanlıkta gece odunu toplayan,
 Helâka yaklaştıran nice felaketler için.
 Çocuktun yaşlandın, ama yaşamın hala çocukça.
 Ömrün eğlence ile oyun arasında tükendi.
 Nihayet ömür güneşinin batma vakti geldi.
 Doğu ufkundaki cılız ışıık henüz batmadı.
 Kim kazandıysa, menzile vuslatla kazandı.
 Ufkundaki gecenin ve bulutun karanlıkları dağılıp gitti.
 Dünya veda etmişken, neden geride kaldın böyle?
 Rabbinin elçileri (ölüm melekleri) arayıp buldular!
 Delice sevdiklerinin bulunduğu kafile geçip gitti.
 Bu diyarlarda ne bir ev kaldı, ne bir yaşam arzusu.
 Öyleyse ey toprağın solduracağı sen; koy yere yanağını,
 Ve söyle asırlar boyu her aşk ehlinin sözlerini:
 Meyye'nin dolaştığı duvarla çevrili konaklar.
 Senin harap evinden daha hoş gelmiyor ona.
 Bana bakanların kan gibi kırmızı yanakları da,
 Senin solgun yanaklarından daha hoş değil!
 Kavuşmanın yaklaştığı günlerde,
 Sevdiği ve alıştığı evler vardı.

Bu evler ona her gözüktüğünde,
 Suyun dik yamaçtan akışı gibi koşardı.
 Özlemi, onunla sözleşme anılarını canlandırdı.
 Kalp onu unutmaya çağırsa, kabul etmez ki.
 Öyledir.. alıştığı nice evler vardır dünyada da.
 Ondan başka hiçbir arzusu da yoktur. ·
 Çadırlarda seni dinleyecek bir aşk ehli yok ki.
 Aşkın hallerinden açtığına (anlayıp) seni rahatlatır.
 Artık tek başına ol, garibane.
 Ve gece karanlığında gece yolculuğu yap,
 Yolunu ateş ve odunla değil,
 Hoş kokunun esintisiyle bul!
 Çekingenlik ve acziyetin bulunduğu her şeye düşmanlık besle.
 Nefsinle savaş; seni eli boş, müflis yapmasın.
 Kullara derecelerine göre ışık verilecek o günde,
 Aydınlanacağın bir ışık-nur edin kendine.
 O köprü kapkaranlık, kişi onu ancak ve ancak.
 Sıkıntılarda yardımına yetişen nurla geçebilecek!

Evet, bu konuda anlatmak istediğimiz özetle, (karşı cinse) gereksiz bakışların belaların kaynağı olmasıdır.

Boş konuşmaya gelince; bu da kula, hepsi şeytana ait bir çok şer kapısı açar. Boş konuşmayı bırakmak ise bu kapıların tümünü kapatır. Tek bir kelimenin çıkardığı nice savaşlar vardır. Nitekim Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- Muaz'a -radiyallâhu anh-: "İnsanları burunları üzeri Cehenneme dillerinin biçtiklerinden başka ne yuvarlar ki?" demiştir¹²⁵². Tirmizî'nin rivâyet ettiğine göre ensardan biri vefat etti. Sahabilerden kimisi "Ona müjdeler olsun!" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem- "Nereden biliyorsun? Kim bilir belki de kendisini ilgilendirmeyen şeylerde konuşmuş veya malını eksiltmeyecek şeylerde cimrilik yapmıştır?" buyurdu¹²⁵³.

Günahların çoğunu boş konuşma ve bakış doğurur. Bu ikisi şeytanın en geniş giriş yerleridir. Çünkü bunların azaları bıkıp usanmazlar. Yeme şehveti fark-

1252 Sahihdir. Tirmizî, İman, (2/ 327); İbn Mâce, Fiten, (2/ 358). Ayrıca bkz: el-İrvâ (Hadis no: 413).

1253 Tirmizî, Zühd'de (4/ 483) rivâyet etmiş ve "gariptir", yani zayıftır, demiştir.

lıdır; mide dolduğunda ona karşı istek kalmaz. Ama göz ile dil, bırakılsalar, bakma ve konuşmada hiç gevşemezler. Dolayısıyla bunların cinayetlerin çapı geniş, çeşidi çok ve felaketi büyüktür.

Selef-i salihin lüzumsuz bakışa ve boş konuşmaya karşı uyarırlardı. “Uzun süreli hapse dilden daha ihtiyacı olan bir şey yoktur.” derlerdi.

Fazla yemeğe gelince; bu da bir çok şerre yol açar. Çünkü çok yemek azaları günah işlemek için harekete geçirirken ibadetlere karşı da tembelleştirir. Bu iki şey ise şer olarak yeter. Tokluk ve fazla yemek nice günahlara sebep olmuş, nice ibadetleri engellemiştir. Dolayısıyla kim midesinin şerrinden korunursa büyük bir şerden korunmuş olur. Şeytan insan üzerinde en çok midesini yemekle doldurduğunda hakimiyet kurar. Nitekim bu bazı hadislerde gelmiştir. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-: “Şeytanın yollarını oruçla daraltın.” Buyurmuştur. Yine: “Ademoğlu midesinden daha şerli bir kap doldurmamıştır.” Buyurmuştur¹²⁵⁴.

Mideyi yemekle doldurmanın hiçbir zararı olmasa, Allah'tan (c.c) gafil olmaya yol açması yeter. Kalp Allah'ı (c.c) zikirden bir an gafil olduğunda şeytan saldırıya geçerek ona boş ümitler verir, iştah ve şehvetini kabartır, gözünü dört bir yana çevirerek her bir şeyi arzulamasını sağlar. Çünkü nefis doyduğunda şehvet ve zevk kapılarında gezinip dolaşır. Acıktığında ise sükunete erer, huzur bulur ve azgınlığı gider.

İnsanlara gereksiz yere katışmak ise her türlü şer getiren amansız bir hastalıktır. Bu nice nimetleri götürmüş, nice düşmanlık tohumları atmış ve kalbe, yalçın dağlar yıkılsa bile kalacak nice kin ağaçları dikmiştir. Dolayısıyla insanlara karışıp katışma dünya ve âhirette hüsrandır. Kulun bundan sadece ihtiyaç miktarı alması gerekir.

İnsanlar bunda dört kısımdır. Bu kısımları karıştırıp birbirinden ayırt etmezse kişiye şer ve kötülük bulaşır.

Birinci kısım: Kendileriyle ilişki içinde olmak günlük alınan zaruri gıdalar mesabesindeki kimseler. İşini görür görmez onlardan ayrılır, sonra ihtiyaç duyduğunda tekrar görüşür ve bu şekilde devam edersin. Bunlar yakuttan daha değerlidirler. Allah'ı (c.c) ve emirlerini, düşmanının tuzaklarını, kalplerin hastalıklarını ve ilaçlarını bilen, Allah (c.c), kitabı, peygamberi ve kullarından taraf olan ve bunun için çalışan kimselerdirler. Bu tür insanlara karışıp katışmak son derece kârlı ve faydalıdır.

İkinci kısım: Kendileriyle karışıp katışmak ilaç gibi olan kimseler. Onlara hastalandığında ihtiyaç duyulur. Sağlıklı olduğun sürece onlarla birlikte olman gerekmez. Bunlar hayatını sürdürmek için ihtiyaç duyduğun ticaret, sosyal münasebetler, istişare, tedavi ve benzeri işlerde ilişki içinde olman gereken kişiler-

dir. İşini gördükten sonra bu kimselere karışıp katışmaya devam edersen ilişkin, üçüncü kısım hastalık türü ilişkiye dönüşür.

Üçüncü kısım: Karışıp katışmanın farklı derece, tür, kuvvet ve zayıflıkta hastalıklara yol açtığı kimseler.

Bunların kimisi, karışıp katışması amansız dert ve müzmin hastalık gibi olanlardır. Bunlar dini veya dünyevi hiçbir fayda vermedikleri gibi, kişinin dine veya dünyasına veyahut her ikisine zarar verirler. Bu kimseyle irtibata geçer ve sıkı diyalog içinde olursan, bu senin için korkunç bir ölümcül hastalık olur.

Kimisiyle muamele etmek dış ağrısı gibidir. Vuruşu şiddetli olur, ancak seni bıraktığında ağrın dinir.

Kimisiyle muamele etmek kişide ruhsal yangına yol açar. Bu, çirkin düşünceli ve seme kimsedir. Bu kişi güzel konuşamaz ki sana fayda versin, güzel dinlemez ki senden istifade etsin. Kendi değerini bilmez ki hak ettiği yere koysun. Bilakis konuştuğunda sözü işitenlerin kalplerine inen sopa gibi iner. Üstelik kendi konuşmasından çok hoşlanır ve bundan keyif duyar. Her konuştuğunda dilinden konuşur. Kendisini ortama hoş koku yayan misk zanneder. Sustuğunda taşınamayacak ve yerde yuvarlatılamayacak kadar büyük yarım değirmen taşından daha ağır olur. İmam Şâfiî'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: “Ne zaman bir tarafıma seme birisi oturduysa o tarafı diğer taraftan daha alçalmış gördüm!”

Bir gün hocamızın yanında bu tür bir adam gördüm. Hoca onu taşıyordu. Taşıyamayacak kadar bitkin düşünce bana dönerek şöyle dedi: “Semeyle oturup kalkmak ruh için ateşli hastalıktır” dedi. Sonra ekledi: “Ancak ruhlarımız ateşe alıştırıldığından bu onlar için olağan bir şey haline gelmiştir.” Veya benzer bir şey söyledi.

Özetle; Ruhu hasta eden zıt mizaçlı biriyle muamele kişiler için geçici ve zorunlu bir durumdur. Dünyanın kulun başına sardığı belalardan biri bu türden birine müptela olması, onunla sınanmasıdır. Onunla muamele etmek ve içli dışlı olmak zorundadır. Artık, Allah (c.c) ona bir kurtuluş ve çıkış yolu verene kadar ilişkisini iyilik üzere sürdürsün.

Dördüncü kısım: Kendileriyle muamele tam bir felaket olan kişiler. Bunlara karışıp katışmak zehir içmek gibidir. Yiyen kişi kendisini bundan kurtaracak bir ilaca rastlarsa ne âlâ. Yoksa, Allah ona rahmet eylesin! Allah sayılarını artırmassın, bunlardan insanlar arasında ne kadar çok vardır. Bunlar bid'at ve dalalet ehli, Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi vesellem-'in sünnetinden alıkoyan, sünnetinden başka şeylere çağıran kimselerdir. Allah (c.c) yolundan alıkoyan, onu eğri hale getirmeye çalışan; bid'ati sünnet, sünneti bid'at, iyiyi kötü, kötüyü iyi yapmaya çalışan kimselerdir.

Aralarında iken tevhide ağırlık versen: veliler ve salihler yönünü eksik bıraktın, derler.

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi vesellem-'in sünnetine uymaktan çokça bahsetsen, "Tâbî olunan imamlar yok sayıldı" derler. Allah'ı (c.c) O'nun ve Peygamberinin -sallallâhu aleyhi vesellem- anlattığı gibi, aşırıya kaçmadan ve hiçbir şeyi de eksiltmeden anlatsan ve vasıflandırsan, "sen teşbihçilerdensin (Allah'ı mahlukata benzetenlerden)" derler.

Allah (c.c) ve Resul'ünün -sallallâhu aleyhi vesellem- emirlerini emredip yasakladıkları münkerlerden nehyetsen, "sen fitnecisin" derler.

Sünnete uyup ona aykırı düşen şeyleri terk ettiğinde, "sen bid'at ehli ve sapık kimselerdensin" derler. Onları bulundukları hâl üzere, dünya denen leş ile baş başa bıraktığında "Sen cin çarpmışlardansın" derler.

Bulunduğun ortam ve hâlden çıkıp onlara uyarsan sen Allah (c.c) katında hüsrana uğrayanlardan, onlar açısından da münafıklardan olursun.

En akıllıcası Allah (c.c) ve Resul'ünün -sallallâhu aleyhi vesellem- rızasını bunları öfkelenirmede aramandır. Bunları tenkit edip azarlamak ve bunlara verecekleri cevapları beklemekle meşgul olmamalı, yermelerine ve nefretlerine aldırış etmemelisin. Zira, şairin söylediği gibi, bu kamilliğin ta kendisidir.

Bayağı birinin beni yergisini duyduğunda,

Bil ki bu benim iyi biri olduğumun belgesidir.

Başka biri şöyle der:

Beş para etmezlerce sevilmeişim.

Kendime sevgimi artırdı.

Her kim tüm insanlığın asıl felaketi olan bu dört gedikte nöbet tutarsa-ki bunlar gereksiz yere bakmak, boş konuşmak, çok yemek ve insanlarla içli dışlı olmaktır- ve daha önce zikrettiğimiz şeytandan koruyucu dokuz sebebe tutunursa, başarıdan büyük bir nasip almış, kendisine Cehennem kapılarını kapayıp rahmet kapılarını açmış olur ve içi ve dışı rahmetle dolar. Ölüm esnasında da bu ilacın güzel sonucunu büyük ihtimalle görecektir. Öldüğünde takva sahipleri, sabah olduğunda ise asiller övülür.

Başarıya ulaştırın yalnız Allah'tır. Ondan başka hiçbir rab, ondan gayri hiçbir ilâh yoktur.

